ژیاننامەیا پێغەمبەرێ خودێ

سلاڤ لێ بن

* ژیاننامەیا پێغەمبەرێ خودێ سلاڤ لێ بن

* تەحسین ئیبراهیم دۆسکی

* چاپا پێنجێ ٢٠٢٠

* بەرگ: أيوب گارە

* ژمارا سپارتنێ ٢٢٢٠/١٦

ژياننامەيا
پێغەمبەرێ خودێ
سلاڤ لێ بن

تەحسين ئيبراهيم دۆسكى

چاپا پێنجێ

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿ وَإِذۡ أَخَذَ ٱللَّهُ مِيثَٰقَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ لَمَآ ءَاتَيۡتُكُم مِّن
كِتَٰبٖ وَحِكۡمَةٖ ثُمَّ جَآءَكُمۡ رَسُولٞ مُّصَدِّقٞ لِّمَا مَعَكُمۡ
لَتُؤۡمِنُنَّ بِهِۦ وَلَتَنصُرُنَّهُۥۚ قَالَ ءَأَقۡرَرۡتُمۡ وَأَخَذۡتُمۡ عَلَىٰ
ذَٰلِكُمۡ إِصۡرِيۖ قَالُوٓاْ أَقۡرَرۡنَاۚ قَالَ فَٱشۡهَدُواْ وَأَنَا۠ مَعَكُم
مِّنَ ٱلشَّٰهِدِينَ ٨١ ﴾

(آل عمران: ٨١)

پێشگۆتنا چاپا نوی

حەمد وسوپاسی بۆ وی خودایی بن یێ بەرێ مە دایە ڕاستترین ڕێک و باشترین دین، و صەلات و سلاڤ ل وی پێغەمبەری بن یێ ب دورستترین و تمامترین ڕێ و ڕێباز بۆ مە هاتی، و هەر ئێکێ ل سەر ڕێکا وی چووی و بۆ مەنهەجێ وی گازی کری.

ئەڤ کتێبا نوکە ل بەر دەست د بناخەیێ خۆ دا بەرنامەیەک بوو، بەری بیست سالان مە ئەو ل رادیۆیا دهۆکێ پێشکێش کربوو، پشتی هنگی، و ل سەر داخوازا گەلەک گوهداران ئەو د کتێبەکا تایبەت دا پتر ژ جارەکێ هاتبوو چاپکرن، و ژ بەر کو گەلەک داخواز ل سەر ڤێ کتێبێ دگەهشتنە مە، و دا کو ئەو د کراسەکێ هێژاتر دا بکەفتە بەر دەستێ خواندەڤانان، مە ڤیا ئەو جارەکا ب دەقێ کتێبا دا بچین، هندەک جهان ژێ دوبارە دارێژین، و هندەک جهێن دی گوهۆڕینێ تێدا بکەین، پشتی کو هژمارەکا نوی یا ژێدەران کەفتینە بەر دەستێ مە.. و د ئەنجام دا ئەڤ چاپا نوی (یا ڤەوژارتی و زێدەکری) هاتە بەرهەڤکرن. د ڤێ چاپێ دا هژمارەکا ریوایەتان هاتنەلادان یێن لاوازییا وان بۆ مە ژ ژێدەرێن ڕەسەن ئاشکەرا بووی، و هندەک ژ وان ریوایەتێن دان و ستاندن د ناڤبەرا زانایێن دیرۆکێ و سیرەتێ ل سەر دورستییا وان هەی ئیشارەت ل دەهمەنێن کتێبێ بۆ هاتەدان، هەر وەسا خواندەڤان زێدەکرن و بەفرەهکرنا هژمارەکا بابەتان ژی د ڤێ چاپێ دا دێ بینن.

هیڤیدارین خواندەڤان مفایی ژێ وەربگرن، و خودێ هاریکار و پشتەڤانێ هەر لایەکێ بت.

پێشەکی

إن الحمد لله، نحمده ونستعينه ونستغفره ونستهديه، ونعوذ بالله من شرور أنفسنا، ومن سيئات أعمالنا، من يهدي الله فلا مضل له، ومن يضلل فلا هادي له، وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له، وأشهد أن محمدا عبده ورسوله.

﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِۦ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسۡلِمُونَ ﴾ (آل عمران: ١٠٢).

﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمُ ٱلَّذِى خَلَقَكُم مِّن نَّفۡسٍ وَٰحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنۡهَا زَوۡجَهَا وَبَثَّ مِنۡهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَآءً ۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ٱلَّذِى تَسَآءَلُونَ بِهِۦ وَٱلۡأَرۡحَامَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَيۡكُمۡ رَقِيبًا ﴾ (النساء: ١).

﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَقُولُواْ قَوۡلًا سَدِيدًا ۝٧٠ يُصۡلِحۡ لَكُمۡ أَعۡمَـٰلَكُمۡ وَيَغۡفِرۡ لَكُمۡ ذُنُوبَكُمۡ ۗ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدۡ فَازَ فَوۡزًا عَظِيمًا ﴾ (الأحزاب: ٧٠-٧١).

اللهم صل على محمد وعلى آل محمد، كما صليت على إبراهيم وعلى آل إبراهيم في العالمين، وبارك على محمد وعلى آل محمد كما باركت على إبراهيم وعلى آل إبراهيم في العالمين إنك حميد مجيد.

أما بعد: فإن خير الكلام كلام الله، وأحسن الهدي هدي محمد رسول الله -صلى الله عليه وسلم- وشر الأمور محدثاتها وكل محدثة بدعة، وكل بدعة ضلالة، وكل ضلالة في النار.

کوردزمانێن هێژا: ژ ڕاستیییێن نه بەرگومانه کو مرۆڤ ب خۆرستییا خۆ حەز ژ خواندن و گوهدانا ژین و سەربۆرا مرۆڤێن مەزن دکەت، چونکی ئەو ئەو رێکه یا کو دبته پێگەهەکا ب هێز یا خودانی ب وان ناڤداران ڤەگرێ ددەت، ئەڤە ژ لایەکی ڤە.. ژ لایەکێ دی ڤە: ئەڤ دویچوونەیە دبتە نیشانەکا بەرچاڤ یا ڤیانا مرۆڤی بۆ وان ناڤدارێن مەزن. و من نەباوەرە جهێ دودلییێ بت کو ناڤێ پێغەمبەرێ ئیسلامێ -سلاڤ لێ بن- سەر دەفتەرە بۆ لیستەیا مەزنە ناڤدارێن دیرۆکا مرۆڤینییێ، چونکی هەر ئەو بوویە خودانێ وان سالۆخەتێن تازە یێن دلسۆز و تێگەهشتی بۆ مرۆڤێ (نموونە) دخوازن، هەر ئەو خودانێ وی گازییێ بوویە یا مەزنی هەمی د چارچووڤەیێ خۆ دا حەواندی، لەو د کەڤن دا خەلکی ژ موسلمانان و نە موسلمانان ژی ڤیایە ژیاننامەیا وی بخوینن و پێ ئاگەهدار ببن، هندەکان ژ بەر هندێ بوویە دا چاڤ لێ بکەن و ل سەر رێکا وی بچن، و هندەکێن دی بۆ وێ چەندێ بوو دا تام بکەنە مەزنییێ ژ ژیانا ڤی سەرکێشێ بێ هەڤتا!

هەر چاوا بت کوردێن مە ژی دخوازن بارەک د ڤێ ئێکا ژێگۆتی دا هەبت، لەو ئەڤە دەمەکە -و ژ گەلەک لایان ڤە- داخواز دگەهنە مە کو ئەم ژیاننامەیا پێغەمبەرێ خودێ -سلاڤ لێ بن- ب کرمانجییەکا رەهوان بنڤیسین و بێخینە بەر دەستێن کرمانجان، چونکی وەکی ئەم هەمی دزانین هندی پەرتۆکخانا مە یا کرمانجییە حەتا ئەڤرۆ ژی —مخابن- د ڤێ دەلیڤەیێ دا یا چرێک و ڤالایە.. و پشتی خواستنا پشتەڤانییێ ژ خودایێ مەزن مە دەست دا نڤیسینا ڤی بابەتێ نەیێ ب ساناهی.

بەری قەستا گولزارا ژینا خۆشتڤییێ دلی بکەین پەیڤەک هەیە من دڤێت د گوهێ خواندەڤانێ هێژا دا بێژم: هەر ڤیانەکا هەبت ئەگەر ب تنێ

گۆتنا دەڤی بت ب بهایەکێ ئەرزان دی ئێتە فرۆتن، دێ وەکی وێ دارا سەر ئاخ بت یا ب بێ خێرترین هرەبای ژ رەهـ و ریشالان دئێتەدەر، ڤیانا مە موسلمانان ژی بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەگەر گۆتنا دەڤی بیت دێ یا بێ مفا بیت ومنەکا ب تنێ ژی ل سەر مالێ باوەری یا مە زێدە ناکەت!

دەمێ ئەم ژیاننامەیا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دخوینین دڤێت بەری هەر تشتەکی ئەم ل بیرا خۆ بینین کو ڤیانا مە بۆ ڤی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هنگی دێ یا راست و دورست بت، ئەگەر ئەم ل دویڤ رێکا وی چووین و پێگیری مە ب دینێ وی کر.

ئەگەر راستە ڤیانا وی د دلێن مە دا هەیە، دڤێت ئەم د هەمی کار و کریارێن خۆ دا چاڤ ل وی بکەین، چونکی درەوە مرۆڤ ژ حەژێکەرێن وی بت و ل دویڤ رێکا ئێکێ دی ژ بلی وی بچت.

هیڤی یا مە ژ خودێ ئەوە مە ب دورستی بکەتە ژ حەژێکەرێن وی و دویچوونا رێکا وی بکەتە بارا مە و مە ژ وان کەسان ب هژمێرت یێن کار دکەن پێخەمەت دوبارە بلندکرنا گازییا وی و چکلاندنا ئالایێ حوکمدارییا دینێ وی.

تەحسین ئیبراهیم دۆسکی

دهۆک ٣ / ١٠ / ١٩٩٥

بۆچی ئەم ژینەنیگارا پێغەمبەری دخوینین؟

ل سەری ئەم دێ ب پیسارەکێ دەست پێ کەین، ئەو ژی ئەڤەیە: ئەرێ بۆچی ئەم ژینەنیگارا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دخوینین؟ یان: چ فایدە بۆ مە د خواندنا سیرەتا وی دا هەیە؟

هەر جارەکا مرۆڤ ڤێ پسیارێ ژ خۆ بکەت، بێ گومان ئەو دێ خۆ ل بەرانبەر پتر ژ بەرسڤەکێ بینت، و ئەڤە تشتەکێ غەریب نینە؛ چونکی پتر ژ ئەگەر و مفایەکی د پشت خواندنا مرۆڤی ڕا بۆ سیرەتێ هەیە، لەو بەرسڤ ژی ب پتر ژ گۆتنەکێ دئێتەدان.. و هەر جارەکا مرۆڤی بڤێت سیرەتا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بخوینت پێتڤییە ل دەسپێکێ بیرا خۆ ل وان مفایان بینتەڤە یێن د خواندنا سیرەتێ دا هەین، دا پشتی هنگی ئەو کاری بۆ ب دەستڤەئینانا وان مفایان بکەت.

و ل ڤێرێ مە دڤێت ئەم هندەک ژ وان مفایان دەستنیشان بکەین یێن کو د خواندنا ژیاننامەیا پێغەمبەرێ خودێ دا -سلاڤ لێ بن- هەین..

ژ وان مفایان:

١- ب خواندنا سیرەتێ مرۆڤ دێ شێت وێ حەزێ ب جهـ ئینت یا د دلێ وی دا هەی کو عشقا قەهرەمانییێیە، و ڤیانا گوهدانا سەرهاتییێن قەهرەمانانە:

مرۆڤ، هەر مرۆڤەکێ هەبت، چ زارۆک بت، یان یێ مەزن بت، ب تبیعەتێ خۆ یێ کو خودێ ئەو ل سەر دای، حەز ژ گوهدانا چیرۆک و سەرهاتییان دکەت، ب تایبەتی سەرهاتییێن قەهرەمانییێ، و دلێ وی

دچتـێ ئاگـەهـداریـیـا وی ب دەنــگ و باسێن وان قـەهرەمانان هـەبت یـێن د دیرۆکێ دا هاتین، و هەر ل سەر ڤـی بناخـەیی لایـەکێ مـەزن ژ وی ئـەدەبێ جیهـانی پەیدابوویـە یـێ پـال ددەتـە سـەر ڤـەهاندنا چیـرۆک و سـەرهاتیێن قەهرەمانییێ، ئـەگـەر خـۆ ل سـەر حسێبا وێ خـەیالـێ ژی بت ئـەوا ڤالا ژ ڕاستییێ.

قـەهـرەمـانـی، ئـەوا مرۆڤ حەز ژێ دکەت، نە ب تنێ ئەوە کەسەک د مەیدانا شـەڕی و خۆلێکدانێ دا یێ زیرەک بت، بەلکی قەهرەمانی ئـەوە د هـەر مەیدانەکا هەبت دا ژ مەیدانێن ژیانێ، کەسـەک یـێ پێشـکەفتی بـت ل سەر خەلکی، و ب ڤێ چەندێ مـەردینی د مەیدانا دانـێ دا قەهرەمانییە، دلفرەهی د مەیدانا حەق و حقووقان دا قەهرەمانییە، لێبۆریـن د مەیدانا دان و ستاندن و شیانێ دا قەهرەمانییـە.. و هۆسا! ئـەڤ هەلویسـتێن بلند، دلـێ مرۆڤـی ب نـک خـۆ ڤـە دکێشـت، و حـەزا گوهدانا وان ل نـک مرۆڤـی پەیدا دکەت، و پێ نەڤێت بێژین: ئەو کارەکێ خۆش و شوینوارەکێ باش ژی ل سەر نەفسا مرۆڤـی دهێلن، ئەگـەر خۆ ئـەو هەلویست خەیالـەک بت ژی د سـەرێ نڤیسـەری دا هاتییە ڤەهاندن، وەکی مە گۆتی، و چو ڕاستی بـۆ نـەبت ژی.. ڤێجا پا ئەگـەر ئـەو هەلویسـت دڕاسـت بـن، و د واقعـی دا وەکـی خـۆ هاتبنـە ڕویدان، وەکی هەلویستێن سیرەتا پێغەمبەری -سـلاڤ لـێ بـن-؟ بـێ گومـان کارێ وان ل سەر نەفسێ هێشتا دێ یێ پتر بت.

و خوانـدنا مـە بـۆ سـیرەتا خۆشـتڤییێ دلان -سلاڤ لـێ بـن- ڤـێ حـەزا نەفسی و پێتڤـییا دەروونی بۆ مـە ب جهـ دئینـت، و ئێکا هند ژ نەفسا مـە چێ دکەت ئەو ب قەهرەمانییەکا دورست، یا دویـر ژ درەوێ و(موبالـەغێ) و خـەیالێ، عـەجێبگرتی ببـت، و وێ بـۆ خـۆ بکەتـە باشـترین نموونـە بـۆ چاڤلێکرنێ.

٢- مرۆڤ دشێت پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بۆ خۆ بکەتە نموونەیێ چاڤلێکرنێ:

کانێ چاوا مرۆڤ ب تبیعەتێ خۆ حەز دکەت گوهدانا سەرهاتییێن قەهرەمانییێ بکەت، و قەهرەمانان بنیاست، وەسا ئەو حەز دکەت ئێک ژ وان بۆ خۆ بکەتە نموونەیێ بلند، یێ ئەو حەز دکەت چاڤ لێ بکەت، و بەرگەریانێ دکەت کو خۆ وەکی وی لێ بکەت، و ئەڤە -وەکی مە گۆتی- تشتەکێ نەفسییە خودێ د دەروون وفیطرەتا مرۆڤی دا چاندییە..

و ئەگەر مرۆڤێ موسلمان یێ داخوازکری بت کو د هەر مەسەلەکا هەبت دا ئەو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بۆ خۆ بکەتە باشترین نموونەیێ چاڤلێکرنێ، وەکی خودایێ مەزن د ئایەتەکێ دا گۆتی: ﴿ لَّقَدۡ كَانَ لَكُمۡ فِي رَسُولِ ٱللَّهِ أُسۡوَةٌ حَسَنَةٞ لِّمَن كَانَ يَرۡجُواْ ٱللَّهَ وَٱلۡيَوۡمَ ٱلۡأٓخِرَ وَذَكَرَ ٱللَّهَ كَثِيرٗا ٢١ ﴾ (الأحزاب: ٢١) پیسار ئەڤەیە: ئەرێ چاوا مرۆڤ دێ شێت چاڤ ل پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کەت، ئەگەر چوییێ ژ دیرۆک و سەرهاتییا ژینا وی نەزانت؟ کەسەکێ تو نەنیاسی، و تە چو ئاگەهی ب سەر و بەر و ڕێبازا وی د ژیانێ دا نەبت دێ چاوا شێیی دویکەفتنا وی کەی، و ل سەر ڕێکا وی چی؟!

ژیانا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بۆ مە وەکی وی نەخشەیی (خەریطێ) لێ دئێت، یێ ڕێکا دورست نیشا مە ددەت، ئەو ڕێکا مە دگەهینتە کنارێ تەناهییێ، کو حەژێکرنا پێغەمبەرییە -سلاڤ لێ بن- و دویکەفتنا وییە..

٣- مرۆڤ دشێت ڤیانا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب دەست خۆ بێخت، پشتی ئەو ب دورستی وی دنیاست:

ڤیان وەکی ئەم هەمی دزانین تشتەکە ناکەفتە ژێر ئیرادەیا مرۆڤی، یەعنی: ئەو تشتەکە بێی مرۆڤی دئێت، و پتر جاران مرۆڤی چو ئختیار و هلبژارتن بەرانبەر نینە.. بەلێ دڤێت ژ بیر نەکەین کو د شیانا مرۆڤی دایە ئەو رێکێ بۆ ڤیانێ خۆش بکەت، و دەرگەهێ دلێ خۆ بۆ ڤەکەت، و ئێک ژ مە ئەگەر بڤێت دلێ خۆ بۆ ڤیانا پێغەمبەری ڤەکەت، دڤێت ل وێ رێکێ بچت یا ئەڤ ڤیانە پێ ب دەست وی ڤە بێت، کو رێکا خۆ شارەزاکرنا ب سیرەتا ویە، دەمێ تو ب سیرەتا کەسەکێ مەزن شارەزا بووی، دێ ب وان لایان ئاگەهدار بی یێن ئێکا هند ژ تە چێ دکەت کو تو ب وی (موعجب) ببی، و (ئیعجاب) دەرگەهێ مەزنێ ڤیانێیە.

گوهداریا ڤێ نموونەیێ بکەن ژ سیرەتێ دا بزانن کانێ چاوا مرۆڤ دشێت حەز ژ کەسەکی بکەت، دەمێ لایێن مەزنییێ د کەسینییا وی دا دبینت، ئەگەر خۆ بەری هنگی ئەو گەلەک حەز ژ وی نەکەت ژی:

پشتی قورەیشی ب سەرێ شۆڕ ڤە ژ بەدرێ زڤڕینە مەکەهێ، و حەفتێ ژ مەزن و گرگرێن وان هاتینە کوشتن، و حەفتێ ئێخسیر بووین، (صەفوانێ کورێ ئومەمەیەی) و (عومەیرێ کورێ وەهەبی) د کەعبێ ڤە ڕوینشتن و کول و کۆڤانێن خۆ بۆ ئێک و دو ڤەگێڕان، یێ ئێکێ بابێ وی هاتبوو کوشتن، و یێ دی کورێ وی هاتبوو ئێخسیرکرن، لەو کەربێ دلێن وان تژی کربوو، عومەیری گۆت: ئەگەر نە ژ بەر هندێ با کو ئەز یێ دەیندارم، ئەز دا چمە (یەثربێ) و هنگی ئەز ڕادوەستام حەتا موحەممەدی ب ڤی شیرێ خۆ بکوژم! صەفوانی گۆتێ: ئەگەر تو وە بکەی دەینێ تە هەمی ل سەر من، هەر وەسا خودانکرنا عەیالێ تە ژی، ئەگەر تشتەک ل تە هات.. و ل سەر بناخەیێ ڤێ رێککەفتنێ عومەیر ڕابوو شیرێ خۆ باش ژەهر دا، و قەستا مەدینێ کر، حێشترا خۆ ل بەر دەرێ مزگەفتێ نیخاند، و ب ژۆر کەفت، پێغەمبەر

-سلاڤ لێ بن- و عومەر ژی ل مزگەفتێ بوون، عومەر ژ کەرب ڤە چوو بەراهیێ و بەرسنگێ وی گرت، و ڤەهژهژاند، گاڤا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەو دیتی، گۆتێ: عومەر، وی بهێلە، عومەیر ب نک من ڤە وەرە.. عومەیر ب نک ڤە چوو، و گۆتێ: سپێدەیا تە ب خێر بت، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: خودێ سلاڤەکا باشتر ژ سلاڤا تە یا دایە مە، سلاڤا خەلکێ بەحەشتێ: (السلام علیکم).. پاشی گۆتێ: تو هاتییە چ؟ وی گۆت: ئەزێ هاتیم ئێخسیرێ خۆ ژ هەوە بکڕم، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: پا ئەو چ شیرە ب ستویێ تە ڤە؟ وی گۆت: خودێ وی نەهێلت، ما چ فایدە وی ل مە کر؟ پێغەمبەری گۆتێ: ڕاست بێژە، تو هاتییە چ؟ جارەکا دی وی گۆت: ئەزێ هاتیمە وی تشتی یێ من گۆتییە تە، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: نە.. تو نەهاتییە هندێ، تو یێ هاتی تشتەکێ دی بکەی، حال و مەسەلێن تە و صەفوانی ئەڤەنە، بەلێ خودێ ناهێلت تو وێ بکەی، یا هەوە کربیە دلێ خۆ!

عومەیر حێبەتی ما.. مەعنا: موحەممەد دزانت ئەزێ هاتیمە چ، د گەل هندێ ژی شوینا ئەو بێژتە عومەری: وی باش بگرە، دا نێزیکی من نەبت، ئەو یێ دبێژتێ: وی بەردە بلا ب نک من ڤە بێت! ئەڤە چ سنگفرەهییە وی هەی، و بۆچی ئەو هندە یێ ژ خۆ پشت ڕاستە؟ ڤی هەلویستێ وی ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دیتی (ئیعجاب) ل نک وی ب پێغەمبەری پەیدا کر، و هەر زوی ڤێ ئیعجابێ بەرێ وی دا ڤیانێ، و ڤیانێ بەرێ وی دا ئیسلامێ..

٤- ئەم دێ شێین ب دورستی د مەعنایا قورئان و حەدیسان بگەهین:

گەلەک ئایەتێن قورئانێ د هندەک ڕوویدانێن تایبەت دا هاتبوونە خوارێ، و ژ بەر هندەک ئەگەرێن دەستنیشانکری، هەر وەسا پێغەمبەری ژی

-سلاڤ لێ بن- گەلەک گۆتنێن خۆ د هندەک هلکەفتنان دا گۆتینە، ئەڤ رووی‌دان وهلکەفتنە ئەون یێن پەیوەندی ب سیرەتێ ڤە هەین، لەو زانینا مە بۆ سیرەتێ دبتە باشترین هاریکار بۆ مە کو ئەم بشێین ب دورستی د وان ئایەت و حەدیسان بگەهین، و ئەگەر ئەم دورست تێ گەهشتین، دێ شێین پشتی هنگی ب دورستی (ئەحکامێن شەرعی) ژی ژێ دەرێخین، و کاری پێ کەین.

٥- ئەم دێ زانین کانێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- چەند زەحمەت دیتییە حەتا شیای جاهلییەتێ ب هەمی چەق و طایێن وێ ڤە لادەت:

و ئەڤە هندەکێ ژ قەدر و بهایێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بۆ مە ئاشکەرا دکەت، ئەو قەدر و بهایێ وی پتر د چاڤێن مە دا بلند و مەزن دکەت، و دڤێت هزر نەئێتەکرن کو لادانا جاهلییەتێ، و بەلاڤکرنا رۆناهییا ئیسلامێ کارەکێ ب ساناهی بوو، نەخاسم ئەگەر ئەم ل بیرا خۆ بینینە ڤە کو جاهلییەتێ مەیدانا عەقیدێ، و بیر و باوەران، و جڤاکێ، و سیاسەتێ، و ئابۆرێ، و هەمی لایێن دی ژی یێن ژیانێ ڤەگرتبوون، و هەما بەسە ئەم بیرا خۆ ل وێ زەحمەتێ ب تنێ بینینە ڤە یا مرۆڤ ب گوهۆرینا عورف و عەدەتێن جڤاکی ڤە دبینت، ڤێجا چاوایە ئەگەر مرۆڤەک ئارمانجا خۆ بکەتە گوهۆرینا هەمی لایێن ژیانێ، وەکی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کری؟ و د ناڤ مللەتەکێ مەژی هشک و دویر ژ هەمی رەنگێن شارستانییێ دا وەکی وی مللەتی یێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د ناڤ دا هاتی؟

خواندنا سیرەتێ، و زانینا وی دەورێ مەزن یێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- پێ رابووی پتر وی د چاڤێن مە دا مەزن دکەت.

٦- قەدر و بهایێ جیلێ ئێکێ یێ ڤێ ئوممەتێ ژی ، کو صەحابینە، بۆ مە ئاشکەرا دبت:

دەمــێ ئــەم قــەدرێ وان دزانین، و بۆ مـە ئاشـكەرا دبت كـانێ وان ژی د گەل پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- چەند زەحمەت ب بەلاڤكرنا ڤـی دینـی ڤـە دیتییـە، و وان ژی چەنـد قوربـانی داینـە، حـەتا شـیاین جاهلییـەتێ لادەن، و ئیسلامێ ل سەر عەردی بنەجهـ بكـەن، و ئەڤـە ڤیانـا مـە بـۆ وان زێدەتر لـێ دكـەت، و ئاشـكەرایە كـو كـانێ چـاوا خـودێ موحەممـەد -سـلاڤ لـێ بـن- هلبژارتییە دا ببتە پێغەمبەرێ وی یێ دویمـاهییێ، وەسـا وی ئـەڤ جیلـە ژی هلبژارت دا ئـەو ببنـە هـەڤال و هاریكـار بـۆ پێغەمبـەرێ وی، و هلگـر بـۆ ڤـێ گازییێ بۆ جیلێن كو دێ پشتی وان ئێن.

و دڤێت ژ بیر نەكەین كو ئەو كەسێن دڤێن ڤی دینـی د چاڤێن خەلكی دا كرێت بكەن، بەری هەر تشتەكی كاری بۆ هندێ دكەن كـو ڤـان صـەحابییان ب ڕەنگەكێ كرێت نیشـا خـەلكی بـدەن؛ دا د ڕێكـا وان ڕا بشـێن دربـێن خـۆ بوەشیننە ئیسـلامێ.. مـا نـە ئیسـلام د ڕێكـا ڤـان صـەحابییان ڕا گەهشـتییە مە؟

٧- ئەم دێ زانین كانێ چاوا د مەسەلا گازیكرنا بۆ ڤی دینی دا چاڤ ل پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بكەین:

پێغەمبــەر -ســلاڤ لــێ بــن- ل دەمــەكی هــاتبوو هنــارتن، ڕێنیشــانێن تــەوحیــدێ و دینــێ دورســت د ناڤ خـەلكی دا هاتبوونـە بـەرزەكرن، جیهـان د جاهلییەتەكا مەزن دا دژیا، صەنەم دهاتنە پەرستن، و فاحیشە ب ڕەنگەكێ بەرفرەهـ دهاتنەكرن، یێ ب هێز یێ لاواز دخوار، فەسادێ هـەمی لایـێن ژینـێ ڤەگرتبوون: لایـێ دینی، یێ سیاسی، یێ جڤاكی، یـێ ئـابۆری.. و هـتـد، دو هێز ل عـالـەمـێ ددەسهەلاتدار بـوون: هێزا فورسێ ل ڕۆژهەلاتێ، و یا ڕۆمـێ ل ڕۆژئاڤایێ، و شەڕ و لێكدان د ناڤبەرا وان دا دبەردەوام بـوون، و مللـەتێن دی یێن بچویک گەلـەک جاران نەچار دبوون خۆ بدەنـە د گـەل ئێـک ژ هـەردو

لایان؛ دا بەرژەوەندییێن خۆ بپارێزن، هەر چەندە ئەڤ لاگرییە گەلەک جاران دبوو ئەگەرا هندێ کو ئەو ببنە پێهلکرییێ ئاگرێ هندەک شەڕێن نە وان چو ژێ و نە چو تێ ژی!

ل دەمەکێ هۆسا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- هات، وی ژ چ دەست پێ کر؟ و چاوا جڤاکا خۆ ئێکەمین جار بۆ ڤی دینی گازی کر، پاشی خەلکێ دی؟ ڕێبازا وی د گازیکرنێ دا بۆ ئیسلامێ یا چاوا بوو؟ ووی (ئەولەوییەت) ددا چ تشتی؟ چاوا ئەو شیا ب سەرکەڤت؟ وجیلەکێ وەسا پەروەردە بکەت کو بشێن ڕۆناهییا ئیسلامێ د ناڤ خەلکی دا بەلاڤ بکەن؟

بەرسڤێن ڤان هەمی پسیاران ژ خواندنا سیرەتێ بۆ مە ئاشکەرا دبن، و ئەگەر مە بەرسڤ زانی، ئەم دێ شێین ب دورستی چاڤ ل وی کەین، مەعنا: ئێک ژ گرنگترین مفایێن زانینا سیرەتێ ئەوە مرۆڤ دشێت ب سەر ڕێکا دورست هل ببت، کو مەنهەجێ پێغەمبەرینییێە د (دەعوێ) دا، دا پشتی هنگی ب وان (مەنهەجێن) نوی دەرکەفتی نەئێتە خاپاندن ئەوێن د مەیدانا (دەعوێ) دا دەرکەفتین، یێن پشت دایە ڕێکا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-. ئەڤە هندەک ژ وان مفایانە یێن کو ژ سیرەتێ دئێنە وەرگرتن، و بێ گومان ئەگەر مرۆڤ دویچوونەکا پتر بکەت، گەلەک مفایێن دی ژی دێ تێدا بینت.

چاوا ئەم ژینەنیگارا پێغەمبەری بخوینین؟

مە گۆت: بۆچی ئەم ژینەنیگارا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دخوینین؟ و د بەرسڤێ دا مە هندەک ژ وان مفایێن مەزن بەرچاڤکرن یێن کو د خواندنا سیرەتێ دا هەین، و پسیارا نوکە ئەڤەیە: چاوا ئەم سیرەتا پێغەمبەری بخوینین؟ و بەلکی تبیعەتێ ڤێ پسیارێ ل بەر هندەکان یێ غەریب بت، بەلێ مەخسەدا مە پێ ئەوە ئەم پسیارەکێ بهلێخین و ل بەرسڤا وێ بگەڕێین، ئەرێ دەمێ ئەم دیرۆکا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دخوینین و بۆ خەلکی دبێژین، و بەری هنگی دەمێ ئەم دنڤیسین، ئەم وێ ب کیژ مەنهەجی بنڤیسین؟ و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- چاوا نیشا خەلکی بدەین؟

سیرەتا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئێک ژ وان بابەتانە یێن هژمارەکا مەزن یا کتێبان ل سەر هاتینە نڤیسین، بۆ نموونە: د زمانێ ئوردی دا (یێ پاکستانی پێ دئاخڤن) پتر ژ دو هزار کتێبان ل دۆر سیرەتێ هەنە، و بۆ زانین ئەڤە نێزیکی دو سەد سالانە ب تنێ نڤیسینا ب ڤی زمانی دەست پێ کری، ڤێجا هوین چ دبێژن بۆ زمانەکێ وەکی عەرەبییێ ئەوێ ئەڤە نێزیکی هزار و سێسەد سالانە کتێب ل دۆر سیرەتێ پێ دئێنە نڤیسین، ئەو دێ چەند بن؟

ئەوێن پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ب نڤیسینێن خۆ بۆ خەلکی پێشکێش کری، هەر ئێکی د گۆشەیەکێ ڕا ئەو دیتییە، و ل دویڤ وێ دیتنێ ئەو نیشا خەلکی دایە، هندەکان پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- وەک قەهرەمانەکێ

ئەفسانەیی دایە نیاسین، دێ بێژی ئەو ژ نڤشێ مرۆڤان نەبوویە، ئەو ب سەری نەدهات یا ب سەرێ مرۆڤان دئێت، لەو دێ بینی ئەو وەسا وی وەصف دکەت کو سیرەتا وی هەمی موعجیزە و تشتەکێ پەردەدڕ بوو، هەر ژ بەری ببت دەمێ بەحر هشک بووین، و گاڤا بووی دەمێ کەفتیە عەردی و چوویە سوجوودێ.. و حەتا ژ دنیایێ وەغەر کری!!

و هندەکان ژی ئەو وەسا دایە نیاسین وەک (زەعیمەکێ دنیایێ) ڤێجا چ (سەرکێشەکێ قەومی) بت یان (موصلحەکێ جڤاکی) بت، دویر ژ مەسەلا (وەحیا خودێ) و (موعجیزاتێن پێغەمبەرینییێ)، لەو دێ بینی ئەو وەسا وی وەصف دکەن وەکی هەر (عەبقەریەکی) ژ شارەزاییێن دنیایێ و سیاسەتێ وەصف دکەن!

و د ناڤبەرا ڤان ڕێبازێن جودا جودا دا، ئەم چاوا بەرێ خۆ بدەینە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-؟ و ب چ ڕەنگی ژیاننامەیا وی ل بەر دەستێ خەلکی بدانین؟

د بەرسڤێ دا دێ بێژین: دەمێ ئەم پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ددەینە نیاسین، و ژینەنیگارا وی پێشکێشی خەلکی دکەین، دڤێت چار مەسەلێن گرنگ ل بەر چاڤێن مە هەبن:

١- دڤێت ل بیرا مە بت کو (موحەممەد) -سلاڤ لێ بن- مرۆڤەکێ پێغەمبەر بوو:

و دەمێ ئەم ل بیرا خۆ دئینینە ڤە کو خودانێ ڤێ سیرەتێ مرۆڤەکێ پێغەمبەر بوو، ئەم د دەستنیشانکرنا ڕاستیيا وی دا ناکەڤینە خەلەتییێ، یەعنی: ئەم بەحسێ وی ناکەین وەک کەسەکێ بلندتر ژ مرۆڤینییێ حەتا وە لێ بکەین هندەک سالۆخەتێن خودینییێ -حاشا- بدەینێ، یان وەسا وی بدەینە نیاسین کو ئەو د چو تشتێن خۆ دا وەکی مرۆڤان نەبوو، علمێ غەیبێ

دزانی، یان دەمێ ب ڕێڤە دچوو هەمی گاڤا عەورەک ل هنداڤی سەری بوو دا حەتاڤ لێ نەدەت، یان دەمێ حەتاڤێ لێ دابا سیبەرا وی نەدکەفتە عەردی.. و هتد، ژ ڤان سالۆخەتێن وی وەسا نیشا مە ددەن کو هەر وەکی ئەو نە مرۆڤ بوو!!

هەر وەسا ئەم ب ڕەنگەکێ وەسا ژی بەحسێ وی ناکەین وەکی ئەم بەحسێ (عەبقەریەکێ دیرۆکی) دکەین، کو هەر تشتەکێ وی کربا، یان هەر بڕیارەکا دا با، ئەو ژ شارەزاییا وی، و تێگەهشتنا وی یا سیاسی، و خواندنا وی یا دورست بۆ واقعی دهات، بەحسێ وی بکەین وەک سەرکێشەکێ لەشکەری، و ڕێبەرەکێ سیاسی، و موصلحەکێ جڤاکی.. و هتد، هەر وەکی پشتەڤانییا وی ب وەحیا خودێ نەدهاتەکرن، و (موعجزێ) چو دەورێ خۆ د ژیانا وی دا نەددیت!!

نەخێر! نە وەسا و نە وەسا.

د ئایەتەکێ دا خودایێ مەزن فەرمانێ ل پێغەمبەرێ خۆ دکەت کو دەمێ ئەو خۆ بۆ خەلکی ددەتە نیاسین، ئەو بێژت: ﴿ قُلۡ إِنَّمَآ أَنَا۠ بَشَرٞ مِّثۡلُكُمۡ يُوحَىٰٓ إِلَيَّ ﴾ (الكهف: ١١٠) یەعنی: تو ئەی پێغەمبەر! بێژە مرۆڤان: هەما ئەز ژی وەکی هەوە مرۆڤم، چو تشتەکێ زێدەتر ژ هەوە ل نک من نینە، تشتەکێ ب تنێ تێ نەبت، ئەو ژی ئەڤەیە: وەحی ژ نک خودێ بۆ من دئێتە خوارێ، پێغەمبەرینییە من ژ هەوە جودا دکەت.

مەعنا: دەمێ ئەم سیرەتا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دخوینین، دڤێت ئەم وەسا بخوینین کو ئەوی چو پشک و بار د خودایننییێ دا نینە، نە غەیبێ دزانت، نە عیبادەت بۆ وی دئێتەکرن، نە دوعا ژێ دئێنەکرن، نە هەوارا خۆ مرۆڤ دگەهینتێ، ئەو ژی وەکی مە مرۆڤە، تشتەکێ ب تنێ هەیە وی ژ مە مرۆڤێن دی جودا دکەت، ئەو ژی وەحیا خودێیە ئەوا بۆ وی دهات، و ئەو

پێغەمبەرینییە یا ئەو ب سەر سەرێ هەمی مرۆڤان ئێخستی، ئەگەر ئەڤە ل بیرا مە بوو، دەمێ ئەم سیرەتا وی دخوینین، ئەم وی ژ مەرتەبا مرۆڤینییێ بلندتر لێ ناکەین، و وی ژ دەرەجا پێغەمبەرینییێ ژی نزمتر لێ ناکەین.

٢- سیرەت دڤێت بەرێ مە بدەتە خواندنەکا دورست بۆ دیرۆکێ، و شرۆڤەکرنەکا بنەجه بۆ ڕویدانێن وێ:

مرۆڤی ب دیتنێن خۆ گەلەک خواندن و تەفسیرێن ژێک جودا بۆ دیرۆکێ هەبووینە، و گەلەک شرۆڤەکرنێن هەڤدژ ژی داینە ڕویدانێن وێ، و بەلکی تەفسیرا (ئابۆری) ئێک ژ بەلاڤترین وان تەفسیران بت یێن حەتا ئەڤرۆ ژی گەلەک پشتەڤانێن خۆ د ناڤ ڕەوشەنبیرێن مە دا هەین، و مەخسەد ب تەفسیرا ئابۆری ئەوە مرۆڤ هەر ڕویدانەکا دیرۆکی ب ئەگەرەکا ئابۆری ڤە گرێ بدەت، و ل سەر بناخەیێ ڤێ تەفسیرێ پالدەرێ (فتووحاتێن ئیسلامی) -بۆ نموونە- ئەو بوو: عەرەب مللەتەکێ ڕویس و برسی بوون ل صەحرایا خۆ، وەختەکی وان هزرا خۆ کر و گۆتن: ما بۆچی ئەم ڕانابین هندەک هێرشان بکەینە سەر فورسێ و ڕۆمێ و خێر و خێراتێن وان بێخینە بن دەستێ خۆ؟ ئینا ڕابوون وە کر، ب ناڤێ ئیسلامێ خۆ دەولەمەند کر!

یان نموونەیەکا دی: هێرشێن وەلاتێن ئەورۆپی ل ڤان سێ چار قەرنێن دویماهییێ بۆ سەر جیهانا ئیسلامی ب تایبەتی، و ڕۆژهەلاتێ ب گشتی، ئەگەرەکا ئابۆری د پشت ڕا هەبوو، وان دڤیا بازارەکێ بۆ پەرتالێ خۆ ببینن.. و هۆسا، هەر ڕویدانەکا دیرۆکی یا هەبت، تەفسیرەکا ئابۆری یا حازر ل نک وان بۆ هەیە!

یان تەفسیرا ژینگەهی (بیئی) بۆ دیرۆکێ، یان یا قەومی، یان یا (طەبەقی).. و هتد، ژ وان تەفسیرێن مرۆڤان بۆ خۆ داناین.. بەلێ دەمێ

ئەم سیرەتێ دخوینین (تەفسیرەکا ئیسلامی) بۆ دیرۆکێ ل بەر چاڤێن مە ئاشکەرا دبت، د دەمەکێ کورت دا یێ پازدە بیست سالەکا ڤەکێشای، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- شیا (جیلەکی) دورست بکەت یێ جودا د هەمی تشتان دا ژ خەلکێ دی، بێی ئێک جوداهییێ د (بیئەت و موستەوایێ وان یێ ئابۆری) دا پەیدا ببت، یان (هەڤرکییەکا طەبەقی و جڤاکی) د ناڤبەرا وان دا ڕوی بدەت، پا ئەو چ بوو ل نک وان هاتییە گوهارتن؟ بەرسڤ یا ب ساناهی و ئاشکەرایە، باوەریا دلێن وان هاتە گوهارتن، ئینا گوهۆڕینەکا مەزن د نەفسێن وان دا پەیدا بوو، و دەمێ نەفسێن وان هاتینە گوهارتن، واقعێ وان ژی هاتە گوهارتن، و ئەڤە قاعیدەیەکێ خوداییە: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُواْ مَا بِأَنفُسِهِمْ﴾ (الرعد: ١١).

٣- هەر وەسا سیرەت بەرێ مە ددەتە وان حنێرێن مەزن ژی یێن باوەری دکەت:

د ژیانا مرۆڤینییێ دا گەلەک جاران گوهۆڕین پەیدا دبن، ژ بەر گەلەک ڕەنگێن هەڤرکییێ: هەڤرکییا سیاسی، هەڤرکییا ئابۆری، و هەڤرکییا شارستانی.. وهتد، و د گەل کارلێکرنا ڤان هەڤرکییان یا بەرچاڤ، بەلێ نە ئەون هەڤرکییا مەزنتر د ژینێ دا، وەکی ئەو مەنهەجێن ڕۆژئاڤایی بۆ تەفسیرا دیرۆکی دبێژن، یێن ئەڤرۆ ئەم نیشا گەنجێن خۆ ددەین، هەڤرکییا مەزنتر ئەوە یا ل سەری د دلێ مرۆڤی دا پەیدا دبت، د ناڤبەرا حەقییێ و باطلی دا، د ناڤبەرا باوەرییا ب خودایەکێ ب تنێ و کۆمەکا خودایێن ژ درەو دا، ئەو هەڤرکییا گوهۆڕینەکا بنبڕ د نەفسا مرۆڤی دا پەیدا دکەت، گوهۆڕینەکا وەسا کو ژینا وی هەمییێ وەرگێڕت.. و ئەڤە مەسەلەکە (مەنهەجێن جاهلی) حەز دکەن هەردەم خۆ ژێ بێ ئاگەه بکەن، و هەر کارەکێ هەبت دویر ژ ڤێ (زاوییێ) شرۆڤە بکەن؛ دا خەلکی وە تێ بگەهینن

کو (باوەرییێ) و (مەسەلێن میتافیزیقی) -وەکی ئەو دبێژن- چو کارێ بەرچاڤ ل سەر ڕێڤەچوونا دیرۆکێ نینە!

بەلێ واقعێ دیرۆکێ -کو باشترین شاهدە- تشتەکێ دی دبێژت، هەر هەڤڕکییەکا د ناڤبەرا دو هێزێن جاهلی دا پەیدا دبت، ژ هەڤڕکییێن (شەخصی) دئێتە هژمارتن، ئارمانج ژێ ئەوە هێزەک ل سەر حسێبا هێزا دی (طوغیانێ) بکەت، و جهێ وێ د زۆردەستییێ دا بگرت، لەو دێ بینی کیژ وان هەردو هێزان ب سەرکەڤت یان بشکێت، چو گوهۆڕینێن مەزن ل سەر (مرۆڤینییێ) پەیدا نابن، بەلێ دەمێ هەڤڕکی دبتە هەڤڕکییا باوەرییێ و کوفرێ، ئیسلامێ و جاهلییەتێ گوهۆڕینەکا مەزن ب ئەنجامێ وێ هەڤڕکییێ ڤە دئێتە گرێدان، گوهۆڕینا حالێ مرۆڤی: هزر و بیر، دیتن و هەست، ڕەفتار و ئەخلاقێ وی.. و دەمێ ئەم سیرەتێ دخوینین، هەر وەسا سیرەتا پێغەمبەرێن بۆرین ژی، ئەڤ مەسەلە بۆ مە زێدە بەرچاڤ دبت، هەر پێغەمبەرەکێ هاتبت گازییا وی یا بەراهییێ و دویماهییێ گوهۆڕینا تارییا جاهلییەتێ بوو ب ڕۆناهییا ئیسلامێ، ڕاکرنا شرکێ و دانانا تەوحیدێ، خودێ دبێژت: ﴿ وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنِ ٱعْبُدُواْ ٱللَّهَ وَٱجْتَنِبُواْ ٱلطَّٰغُوتَ ﴾ (النحل: ٣٦) مەعنا: چو پێغەمبەر نەهاتبوون دا ببنە ڕێبەرێن نەتەوەیی، یان سەرۆکێن سەرهلدانێن جڤاکی، و شۆڕەشێن تەخەیی (طەبەقی).. و ئەو هەمی ژی ل وێ باوەرێ بوون کو (تەوحیدە) مرۆڤی ژ هەر عەبدینییەکا ژ قەستا ڕزگار دکەت، و رحا وی ژ هەر قەیدەکا ژ درەو ئازاد دکەت، و ڕێکێ ددەتە هەمی هێزێن وی کو ب دورستی کار بکەن. و ل سەر ڤی بناخەیی ئیسلام -کو گازییا هەمی پێغەمبەران بوو- مەزنترین بزاڤا ڕزگاریخواز بوو بۆ مرۆڤی، چونکی (تەرکیزا) وێ ل سەر هەمی لایێن ژینێ بوو، نە کو لایەکێ ب تنێ ژ نەفسا مرۆڤی، یان واقعێ ژینا وی.

٤- سیرەت بۆ مە ئاشکەرا دکەت کو (موحەممەد) -سلاڤ لێ بن- مەزنەکێ عەشائری و سەرۆکەکێ نەتەوەیی نەبوو:

و ئەڤ چەندە بۆ موسلمانێ ئەڤرۆ گەلەک یا فەرە، مە گۆت: ئەڤرۆ؛ چونکی ل زەمانێ مە یێ نوکە، وپشتی (مەدرەسەیێن قەومی) بۆ دوبارە نڤیسینا دیرۆکێ پەیدا بووین، گەلەک مەسەلە و ڕویدانێن دیرۆکێ هاتنە دەرنشیفکرن، و خەلەت هاتنە خواندن، و ژ پێکەنینێن ڤێ مەدرەسەیێ ئەوە قەهرەمانەکێ وەکی صەلاحەددینێ ئەییووبی، ئەوێ دنیا هەمی دزانت کو کوردە، هاتە هژمارتن ئێک ژ (بەطەلێن قەومییا عەرەبی) یێن خزمەتا (عرووبەتێ) کری!! و بەری هنگی پێغەمبەرێ خودێ ب خۆ ژی هاتە حسێبکرن (زەعیمەکێ عەرەبی) یێ ئارمانجا خۆ کرییە ئەو (ئوممەتا عەرەبی) بکەتە ئێک، و مافێ وان ژ ئمبراتووریبەتێن زۆردەستێن وی دەمی بستینت، و وەلاتەکێ عەرەبی یێ ئێکگرتی و خودان ئێک ئالا پەیدا بکەت!!

ل سەر بناخەیێ ڤێ خواندنا بەروڤاژی، گازییا ئیسلامێ ل سەر بناخەیەکێ (قەومی و عورووبەوی) هاتە خواندن و شرۆڤەکرن، و تشتێ غەریب ئەو بوو گەلەک ژ خودانێن ڤێ بۆچوونێ د خواندنا دیرۆکێ دا نە ئەو بوون یێن باوەرییەکا باوەری ب ئیسلامێ هەی ژی، بەلکی هەر وەکی وان دڤیا ب ڤێ چەندێ دلێن موسلمانێن نە عەرەب ژ ئیسلامێ سار بکەن، و وان سست کەن، ئەگەر نە.. چو تەفسیرێن مەنطقی یێن دی بۆ ڤی کارێ وان نینن، ئەگەر ئیسلام نە ئەو بت یا ئەو پێگیرییێ پێ بکەن، پا دێ بۆچی شانازییێ پێ بەن، و کەنە (صناعەتەکێ عەرەبی)؟!

ڕاستە ئیسلام ئێکەمین جار د (بیئەتەکا عەرەبی) دا پەیدا بوو، و خودێ دبێژت: ﴿ ٱللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُۥ ﴾ (الأنعام: ١٢٤) خودێ چێتر دزانت کانێ دێ ریسالەتا خۆ ل کیڤە دانت، بەلێ ئیسلام نە (بەرهەم

و ڤەڕێژا) بیئەتا عەرەبی بوو، وەکی (عورووبەویان!) دڤێت مە تێ بگەهینن، و موحەممەد -سلاڤ لێ بن- زەعیمەکێ (عەرەبی) نەبوو، ئەو گازییا موحەممەد پێ هاتی هەر ئەو بوو یا پێغەمبەرێن خودێ هەمی ژ نووحی و حەتا عیسای -سلاڤ لێ بن- پێ هاتین، گازییا ئیسلامێ، ئەوا دبتە بوونەکا نوی بۆ مرۆڤی..

ڕاستە زمانێ ئیسلامێ عەرەبی بوو، و سالۆخەتێن شەخصییەتا عەرەبی د جیلێ ئێکێ یێ ڤێ ئوممەتێ دا -و پێغەمبەر ژی ئێک ژ وان بوو- د بەرچاڤ بوون، ب حوکمێ هندێ کو ئەو عەرەب بوون، بەلێ نە سالۆخەتێن ڤێ شەخصییەتێ ئەو (تەوجیهـ) دکرن و (سەیطەرە) ل سەر وان دکر، چونکی ئەو کەسێن بیست سالان نەیارەتییا ئیسلامێ و پێغەمبەری کری، و ب شیری لێ ڕاوەستیان هەر عەرەب بوون، و هەر قورەیشی بوون، و سالۆخەتێن شەخصییەتا عەرەبی ل نک وان ژی هەبوون، نە بەس هندە.. بەلکی هندەک جاران ڤان قورەیشیان دەستێن خۆ دکرنە د دەستێن هندەک کەسێن دی یێن نە قورەیشی دا، بەلکی یێن نە عەرەب ژی دا، دا دویماهیێ بۆ گازیا ئیسلامێ بدانن، و ل لایێ بەرانبەر ژی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و صەحابییێن وی، هەر ژ ڕۆژێن ئێکێ هەبوون د ناڤ دا یێن نە قورەیشی نە عەرەب ژی، تشتێ هندێ دگەهینت کو گازییا ئیسلامێ ئەوا ژ نک خودێ هاتی، ژ هندێ مەزنترە کو گازییەکا قەومی یان یا عەشائری یا بەرتەنگ بت، وەکی وان گازییان یێن (زەعیمێن دنیایێ) پێ ڕادبن وخەباتێ بۆ دکەن..

و وەک دەلیلەکێ بچویک ل سەر ڤێ چەندێ گوهدارییا ڤێ (ئحصائێ) بکەن: بەری (حەمزە و عومەر) بێنە د ئیسلامێ دا، کو ب هاتنا وان د ئیسلامێ دا قویناغەکا نوی ژ ژییێ ڤێ گازییێ دەست پێ دکەت، ناڤێن

(٦٧) كەسان ئەم دزانين كو ئەون يێن ل سەرى هاتينە د ئيسلامێ دا، (٤٢) ژ وان قورەيشى بوون، (٣٢) زەلام و (١٠) ژن، و (١٢) كەس ژ عەشيرەتێن دى يێن عەرەبانە، و (١٣) عەبد و جاريە بوون، و (٢) ژ وان هەر عەرەب نەبوون، ئێک بيلالێ حەبەشى بوو، و يێ دى صوهەيبێ رۆمى بوو.

ژ ڤێ هژمارتنا كورت دئێتە زانين كو ئيسلام هەر ژ دەسپێكا ژيیێ خۆ گازييەكا عەشائرى و يا قەومى يا بەرتەنگ نەبوو، و تەوحيدا دورست ئەوا د ئيسلامێ ب تنێ دا هەى، جەوهەرەكێ كارگێڕ و (فەعالە) د هەر نەفسەكا هەبت دا يا باوەرييێ پێ دئينت، عەرەب بت يان عەرەب نەبت، و ب ڤێ ديتنا بەرفرەهـ يا ئيسلامێ هەى، ئيسلام شييا شارستانييەكا وەسا ئاڤا كەت (خالدێ كورێ وەليدى يێ عەرەب) و (طارقێ كورێ زيادى يێ بەربەر) و (صەلاحەددينێ كورد) و (سەيفەددين قوطز يێ مەملووک) و (محەمەد ئەلفاتحێ تورک) ببنە ئەو لبنەيێن موكم يێ ديوارێ ڤێ شارستانييێ دورست كرين.

ژینەنیگارا پێغەمبەری
ژ چ ژێدەران وەربگرین؟

پشتی بۆ مە ئاشکەرا بووی کانێ بۆچی و چاوا ئەم ژیاننامەیا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بخوینین، تشتێ دی یێ گرنگ ئەڤەیە ئەم دیار بکەین کانێ ئەم ژیاننامەیا وی -سلاڤ لێ بن- ژ چ ژێدەران وەربگرین، دا نیاسینا مە بۆ پێغەمبەری یا پێکهاتی و دورستتر بت؟

ل سەری دێ بێژین: ژ وەفادارییا جیلێ ئێکێ یێ ڤێ ئوممەتێ، کو جیلێ صەحابییان بوو، د گەل پێغەمبەرێ خۆ، هەر تشتەکێ پەیوەندی ب پێغەمبەری ڤە هەبت وان پاراستییە و بێ کێم و زێدەهی بۆ مە ڤەگوهاستییە، چ گۆتنێن وی بن، چ کریارێن وی بن، یان حەتا ئەو تشت بن یێن گرێدان ب کەسینییا وی ڤە هەین.. و ئەو لایێن پەیوەندی ب ژینا پێغەمبەری ڤە هەین، ل سەری -ل سەر دەمێ صەحابی و تابعییان- ب ناڤێ (المغازی) دهاتنە نیاسین، تابعییێ ناڤدار (زین العابدین) کورێ حوسێنێ کورێ ئیمام عەلی، ئەوێ ل سالا (٩٤) کۆچی مری، دبێژت: مە وەسا خۆ فێری (مەغازیێن پێغەمبەری) -سلاڤ لێ بن- دکر، کانێ چاوا مە خۆ فێری سوورەتێن قورئانێ دکر.. مەعنا: کانێ چاوا صەحابییان جیلێ پشتی خۆ ژ تابعیان فێری قورئانێ دکر، وەسا وان ئەو فێری ژینەنیگارا پێغەمبەری ژی -سلاڤ لێ بن- دکر.

و د ناڤ جیلێ تابعییان دا هندەک ناڤ د ڤی مەجالی دا گەش و بەرچاڤ بوون، وەکی -بۆ نموونە-: عوروەیێ کورێ زوبەیری (ل سالا ٩٢ مربوو)، ئەوێ بابێ وی دبوو کورمەتێ پێغەمبەری، و ئەببانێ کورێ ئیمامێ

عوثمان (ل سالا ١٠٥ مربوو)، و موحەممەدێ كوڕێ شهابێ زوهری (ل سالا ١٢٤ مربوو).

و پشتی ڤان جیلەكێ دی هات وان ژی كارێ خۆ یێ سەرەكی كربوو كۆمكرنا ریوایەتێن سیرەتێ، و ناڤێ ژ هەمییان بەرچاڤتر ل ڤێرێ موحەممەدێ كوڕێ ئیسحاقییە، ئەوێ ل سالا ١٥٢ مری، و ب ڕاستی ئەو دئێتە هژمارتن شێخێ نڤیسەرێن سیرەتێ.. ئبن ئیسحاقی كتێبەكا مەزن ل بن ناڤێ (المغازي) دانا، بەلێ مخابن ئەڤ كتێبا وی ب تمامی نەگەهشتییە مە، هەر چەندە بارا پتر ژێ ب ڕێكا عەبدلمەلكێ كوڕێ هیشامی (ئەوێ ل سالا ٢١٨ مری) یا گەهشتییە مە، و دئێتە زانین كو ئبن هیشام شاگردەیێ ئیمامێ بەككائی بوو، و بەككائی شاگردەیێ ئبن ئیسحاقی بوو، ئبن هیشامی كتێبا سەیدایێ سەیدایێ خۆ (المغازي) وەرگرت، و هندەک گوهۆڕین و دەستكاری تێدا كرن، و هندەک ریوایەتێن وی ژ هندەک سەیدایێن خۆ یێن دی گوهـ لێ بووین، لێ زێدەكرن، و كتێبەكا نوی ژێ چێكر و ناڤێ وێ كرە (السيرة النبوية)، و ئەڤ كتێبە نوكە ب ناڤێ (سيرة ابن هشام) دئێتە نیاسین، و ئەو ب تمامی یا گەهشتییە مە، و گەلەک جاران یا هاتییە چاپكرن ژی.

پشتی ڤێ قوناغێ و ل سەدسالا سێیێ مشەختی، دەستەكەكا دی یا زانایان دەركەفت، خەم ژ كۆمكرنا ریوایەتێن سیرەتێ خوار، و كتێب د ڤێ دەلیڤەیێ دا دانان، ژ وان: ئیمامێ واقدی، خودانێ كتێبا (المغازي)، و موحەممەدێ كوڕێ سەعدی، خودانێ كتێبا (الطبقات)، و گەلەكێن دی.

و پشتی ڤێ چەندێ ژ سەدسالا سێیێ و هێرڤە بزاڤا دانانا كتێبان د سیرەتێ دا بەرفرەهـ بوو، و هندەک زانا پەیدابوون كتێب د لایەكێ سیرەتێ یێ تایبەت دا دانان، وەكی: نیشانێن پێغەمبەرینییێ (دلائل النبوة)، و

سالۆخەتێن پێغەمبەری (الشمائل)، و سەرهاتیيا بوونا پێغەمبەری (المولد)، و چەند لایەکێن دی.

و ژ بلی ڤێ چەندێ دیرۆک نڤیسێن موسلمان ژی، وەکی ئیمامێ طەبەری، و پشتی وی (ابن الأثیر)، و (ابن کثیر)، و (الذهبي)، و هەر دیرۆکنڤیسەکێ دی یێ هاتی دەمێ دیرۆک دنڤیسی، د ناڤ نڤیسینا خۆ دا بیاڤەکێ مەزن ددا بابەتێ سیرەتێ، حەتا دەرەجەکێ کتێبێن وان یێن دیرۆکی نوکه یێن بووینە ژێدەرەکێ سەرەکی بۆ هەر کەسەکێ بڤێت سیرەتێ بزانت.

و بەری ئەم بەحسێ ژێدەرێن وەرگرتنا سیرەتێ بکەین، مە دڤێت ئیشارەتێ بدەینە مەسەلەکا گرنگ، ئەو ژی ئەڤەیە: د گەلەک بابەتێن سیرەتێ دا ریوایەتێن ژێک جودا، و هندەک جاران یێن هەڤدژ ژی هەنە، هنگی مرۆڤ چ بکەت؟

ل سەری دڤێت ئەم بزانین نە هەر ریوایەتەکا هاتییە ڤەگوهاستن یا دورستە، لەو ل دەمێ وەرگرتنا ریوایەتان دڤێت ئەم چەند خالەکان ل بەر چاڤ وەربگرین:

١- حەتا ریوایەت بێتە قەبویلکرن، دڤێت ئەم ل گۆتنێن زانایێن حەدیسێ یێن (جرح و تعدیل)ێ بزڤڕین، و هەر (سەنەدەکا) وان قەبویل نەکربت، دڤێت ئەم بێخینە ژێر گومانێ، و ب پشتڕاستی وەرنەگرین، حەتا (سەنەدەکا) دی وێ ب هێز بێخت.

٢- هەر ریوایەتەکا هەڤدژ بت د گەل (ظاهرێ قورئانێ) یان (ئوصوول و بناخەیێن سەرەکی) یێن ئیسلامێ، نابت ل سەر ظاهرێ وێ بێتە وەرگرتن، چونکی دبت یا دورست نەبت، یان تەفسیرا وێ یا وەسا نەبت وەکی ئەم تێ دگەهین.

٣- ئەگـەر دو ریوایـەت هەڤـدژی ئێـک بـن، دڤێـت ئـەم (قاعیـدەیێن تەرجیحێ) وەکی زانایێن ئوصوولێ دبێژن ب کاربینین.

٤- خوانـدنا زانایـان بـۆ ناڤـەرۆکا ریوایـەتان، یـان ب تـەعبیرەکا دی شرۆڤەکرنا مە بۆ سەرهاتیێن سیرەتێ، تشتەکێ جودانە ژ ریوایەتێ ب خـۆ، و شـەرت نینـە هـەر شرۆڤەکرنا هەبت یا دورست بت، ب تایبەتی ئەگەر ئەم ل بیرا خۆ بینین کو گەلەک جاران شرۆڤەکرن دکەفتە ژێر زەوق و بۆچوونێن شرۆڤەکەری.

پشتی ڤێ مە دڤێت بێژین: دەمێ مە بڤێت سیرەتێ بزانین پێتڤیە ئـەم ل چـەنـد ژێـدەرێـن سـەرەکـی بزڤرین، ژ وان ژێدەران کو ل ڤێرێ ئـەم دێ ب کورتی بەحسێ ژێ کەین:

١- قورئانا پیرۆز:

قورئانە موعجیزەیا بەردەواما ڤی دینی، و کیتابا وی یا نـەمر، یا کـو چو کێماسی نەگەهشتینێ، و ب رەنگەکێ پاراستی و تمام گەهشـتییە مـە، و ئێـک ژ وان گەلـەک بابـەتێن قورئـانێ ڤـەگرتین بابـەتێ ڤـەگێرانا هنـدەک رویدانێن سیرەتێنە، و دڤێت ژ بیـر نەکـەین کـو ئەگـەرێن هاتنـە خوارا گەلـەک ئایـەتێن قورئـانێ پەیوەندییـەکا مـوکم ب سـەرهاتی و رویـدانێن سـیرەتێ ڤـە هەبوویە، مەعنا: تێگەهشتنا دورست بۆ مـەعنایا ئایـەتێن قورئـانێ، و زانینـا بەرفرەهـ بۆ رویدانێن سیرەتا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دو مەسـەلەنە ژێـک نائێنە جوداکرن.

و چونکی قورئان نە کتێبەکا دیرۆکییە، ئەو دەمێ سـەرهاتییەکا دیرۆکـی ڤەدگوهێزت، وەکی کتێبێن دیرۆکێ هند گرنگییێ نادەتە دەمی و جهی هندی گرنگییێ ددەتە وێنەکرنا ئنفعالاتێن کەسێن سەرهاتییێ، و ئەو تشـتێ د هزرا وان دا دگەرییا، و ئەو دەرس و عیبرەتێن ژ سەرهاتییێ دئێنـە وەرگـرتن، لـەو

دەمێ مرۆڤ سەرهاتییێ د قورئانێ دا دخوینت هەست ب تام و ئنفعالەکا تایبەت دکەت، و خۆ ڕوی ب ڕوی بەرانبەر ڕویدانان دبینت، لەو هەر کەسەکێ بڤێت ڤەکۆلینێ ل دۆر ژینەنیگارا پیغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بکەت، یان ڕویدانێن وێ بزانت، پێتڤییە ل قورئانا پیرۆز بزڤڕت، و هزرا خۆ باش د وان ئایەتان دا بکەت یێن پەیوەندی ب سیرەتێ ڤە هەین.

٢- کتێبێن سوننەتێ:

و ئەوێ کتێبێن سوننەتێ خواندبن، دزانت کو هەر ئێک ژ وان ناڤبڕەکا تایبەت تێدا هەیە ل بن ناڤێ: (المغازي و السير)، بۆ بەحسکرنا ژ هندەک لایێن ژینەنیگارا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، و بۆ زانینا ڕویدانێن سیرەتێ پێتڤییە مرۆڤ نە ب تنێ ل ڤان ناڤبڕان بزڤڕت، بەلکی د ناڤبڕێن دی ژی دا ژ کتێبێن سوننەتێ ئیشارەت بۆ گەلەک سەرهاتییێن سیرەتێ دئێنەدان، و کانێ چاوا ئەگەرێن هاتنە خوارا ئایەتێن قورئانێ پەیوەندی ب دیارکرنا گەلەک ڕویدانێن سیرەتێ ڤە هەیە، وەسا ئەگەرێن گۆتنا حەدیسان ژی گەلەک جاران پەیوەندی ب دیارکرنا هندەک لایێن سیرەتێ ڤە هەیە..

ژ بەر ڤێ چەندێ زڤڕین ل کتێبێن سوننەتێ مفایەکێ باش دگەهینتە وی کەسی یێ بڤێت خۆ د سیرەتێ دا شارەزا بکەت.

٣- کتێبێن دیرۆکێ و سیرەتێ:

بەری نوکە مە دیارکر کو هزرا کۆمکرنا زانینان ل دۆر سیرەتا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و نیشادانا وان هەر زوی ل نک صەحابی و تابعییان پەیدا بووبوو، و پشتی هنگی ب دەمەکێ کێم هزرا دانانا کتێبێن تایبەت ژی ل دۆر سەرهاتییێن سیرەتێ ل نک هندەک ژ وان پەیدابوو، و زەمانەکی درێژ پێڤە نەچوو حەتا هژمارەکا مەزن یا کتێبان ل دۆر سیرەتێ هاتنە دانان، و د گەل ڤان کتێبان یێن سیرەت هەمی یان هندەک لایێن

سیرەتێ ب خۆ ڤە گرتین، هژمارەکا نە یا کێم یا کتێبان ل دۆر ڕویدانێن دیرۆکی ب گشتی ژی ژ لایێن زانا و دیرۆکڤانێن موسلمان هاتنە دانان، و پشکەکا نە یا کێم ژ ڤان کتێبان ژی بۆ قەیدکرنا ڕویدانێن سیرەتێ هاتینە تەرخانکرن، و ئەڤ کتێبە ژی بۆ وی یێ بڤێت سیرەتێ بزانت دبنە باشترین ژێدەر..

بەلێ ل ڤێرێ دڤێت نەئێتە ژبیرکرن کو نە هەر ریوایەتەکا د ڤان کتێبان دا هاتییە ڤەگوهاستن یا دورستە، لەو دڤێت مرۆڤ یێ هشیار بت، و ل ریوایەتێن دورست بگەڕیێت، و یا باشتر بۆ خواندەڤانی -ب تایبەتی ئەوێ گەلەک شارەزا نەبت د دیرۆکێ دا- ئەوە، ئەو ل وان کتێبان بزڤرت یێ ژ لایێ وان دیرۆکڤانان هاتینە نڤیسین یێن شارەزایی د علمێ حەدیسێ ژی دا هەی، وەکی: ئبن کەثیر و ذەهەبی بۆ نموونە.. چونکی ئەڤ ڕەنگە زانایە گەلەک جاران ب کارێ ڕەخنەگریێ ژی ڕادبن، و حالێ سەندا وان ریوایەتان ژی ئاشکەرا دکەن یێن ئەو د کتێبێن خۆ دا ڤەدگوهێزن، نە وەکی وان زانایان یێن دویر ژ علمێ حەدیسێ و (جەرح و تەعدیلێ)، ئەوێن هەر ریوایەتەکا هەبت ڤەدگوهێزن، بێی دەرەجا وێ دیار بکەن.

و بۆ وی کەسێ ڤەکۆلینێ ل دۆر سیرەتێ دکەت، و زانینان بۆ خۆ ل دۆر کۆم دکەت؛ دا ب ڕێکا نڤیسینێ یان گۆتنێ پێشکێشی خەلکی بکەت، گۆتنەکا فەر هەیە دڤێت بێتە گۆتن: سیرەت ژیانا پێغەمبەرییە -سلاڤ لێ بن-، و پێغەمبەر وەکی هەر مرۆڤەکێ دی نینە، وەکی هەر مرۆڤەکییە ژ لایێ خۆ یێ ئینسانی ڤە.. بەلێ، بەس پشتگیرییا وی ب وەحیا خودێ و موعجیزەیان ژی دهاتەکرن، و ئەو کەسێ بەحسێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دکەت، چێ نابت وی وەکی (قائیدەکێ عەبقەری) نیشا خەلکی بدەت، و ژیانا وی ژ هەر ڕەنگەکێ موعجیزە و

(تەئییدا ئیلاهی) بشۆت، یان بەروڤاژی وێ چەندێ وی وەسا نیشا خەلکی بدەت کو ئەو د سەر مرۆڤینییێ ڕا بوو، یان -حاشا- ڕەنگەکێ خودایینییێ ل نک هەبوو، یان هەر تشتەکێ د ژیانا وی دا هەی ب موعجیزە و کارێن (خارق) ب ڕێڤە دچوو..

دەمێ مرۆڤ سیرەتێ بۆ خەلکی ڤەدگێڕت، دڤێت بزانت کانێ ئەو بۆ کێ دئاخڤت؛ دا بزانت کانێ ئەو دێ چ بێژت، بوخاری ژ ئیمام عەلی ڤەدگوهێزت، دبێژت: **((وی تشتی بۆ خەلکی بێژن یێ ئەو تێ دگەهن، ما هەوە دڤێت خودێ و پێغەمبەرێ وی درەوین دەربێخن؟))**، مەعنا: دەمێ مرۆڤ بابەتێن سیرەتێ بۆ خەلکی ڤەدگوهێزت، دڤێت تبیعەتێ وی خەلکی بزانت یێ ئەو بابەتی بۆ پێشکێش دکەت، دا ئاخفتنا وی بۆ وان نەبتە فتنە، و ڕاستە دەمێ مرۆڤ بەحسێ سیرەتێ دکەت دڤێت (عاطفێ) ب کار بینت؛ چونکی ئەو یێ بەحسێ وی پێغەمبەری دکەت یێ ڤیانا وی واجب ل سەر موسلمانی، بەلێ ئەڤ (عاطفە) دڤێت (مەوضووعیەتێ) ژ بیرا وی نەبت، و بزانت کو ڤیان هندی د توخوبێن خۆ یێن دورست دا بت، ئەو بۆ خودانێ خۆ نابتە سالۆخەتەکێ (سلبی).

وەکی هەر بابەتەکێ دی، دەمێ مرۆڤ سیرەتێ ژی ڤەدگێڕت، پێتڤییە هەر ژ سەری ئارمانجا خۆ بزانت، چونکی ئارمانجە شێوە و ڕێبازا مرۆڤی دەسنیشان دکەت، و وەکی ئەم دزانین بابەتێن سیرەتێ گەلەکن و دژێک جودانە، و حەتا مرۆڤ ئارمانجا خۆ بزانت و ب جهـ بینت، پێتڤییە هەر ژ دەسپێکێ وێنە د سەرێ وی دا یێ ئاشکەرا بت، دا بشێت ب ڕەنگەکێ ئاشکەرا بۆ وەرگری ڤەگێڕت.

و بەری ئەم دەست ب ڤەگێڕینا سیرەتێ بکەین، تشتێ دویماهییێ یێ مە دڤێت ئیشارەتێ بۆ بدەین، ئەوە ل ڤی زەمانێ مە گەلەک کتێب و

ڤـەکۆلـیـن ژ لایێ ڕۆژهەلاتناسان ژی ڤە ل دۆر سـیرەتێ هاتینـە بەرهـەڤکرن، و هــەر چـەنـدە ئــەو وەســا خـۆ نیـشا مـە ددەن کـو ئـەو د نڤیسـینێن خـۆ دا د (مەوضووعی) و بێ لانـە ژی، بـەلێ گومـان تێدا نینـە کـو (بەگراوەنـدێ) وان یێ ڕەوشەنبیری و هزری کارەکێ مەزن ل سەر وان هەیە، و گەلەک جاران ئـەو ئارمـانجێن خـۆ یـێن خـراب د کراسـەکێ (علمـی) یـێ (خـاپینۆک) دا پێشـکێش دکـەن، و ل نـک وان چـو مـانع نینـە کـو سـەد ڕاسـتیێن وان پـێ خۆش نەبت بێژن ب تنێ دا درەوەکـێ د نـاڤ ڕا بـەلاڤ کـەن، هنگـی مـرۆڤێن وان نەنیاسن، ژ بەر وان سەد ڕاستییان، دێ هـزر دکـەن ئـەو هنـدەک مـرۆڤێن خودان وژدان و(مونصفن)، لەو دێ وێ درەوا وان باوەر کەن و بەلاڤ کەن!

تشتێ ژ هەمییێ گرنگتر کـو مرۆڤـێ لـێ هشـیار بـت د نڤیسـینێن وان دا، ئەو شرۆڤەکرنن یێن ئـەو ددەنـە ڕویـدانین سیرەتێ، ئـەو شـرۆڤەکرنێن ئـەو هــزر و بیــرێن خــۆ پــێ دەربــاس دکــەن، و پێغەمبــەری -ســلاڤ لــێ بــن- و صـەحابییێن وی ب ڕەنگـەکێ کرێت نیشـا خـەلکی ددەن.. لـەو ئـەم دبێـژین: خواندەڤانێ موسلمان دەمێ نڤیسینێن وان دخوینت، دڤێت گەلـەک یێ هشیار بت، و پێ نەئێتە خاپاندن.

بەری هەلاتنا ڕۆناهییێ

جیهانەکا حێبەتێ:

ل سەدسالا شەشێ پشتی بوونا عیسا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- جیهان تێکدا د دەلیڤەیەکا حێبەتییێ دا دژیا، و هەر کەسێ ب دیرۆکا ژینا مرۆڤینییێ ئاگەهدار بت دێ زانت ئەو نە ئێکەمین جار بوو مرۆڤینی تووشی ڤێ حێبەتییێ دبت.. نەخێر! هەر جارەکا ڕۆناهییا چرایێ پێغەمبەرینییێ کز ببا، جیهان بەر ب تاریستانەکا ب سەهم ڤە دچوو، هەر جارەکا دەنگێ گازییا خوداناسییێ کێم ببا یان کەڕ ببا، جیهان بەر ب بێ دینییەکا زیانکار ڤە دچوو.

ب ڕاستی بەرپەڕێن دیرۆکا ڤێ مرۆڤینییێ گەلەک دیمەنێن عنتیکە ل سەر هاتینە نەخشاندن، ئەڤە ژ وی ڕۆژێ وەرە یا بابێ مە ئادەمی بەرپەڕێ ئێکێ ل سەر ڕوویێ عەردی ڤەکری و حەتا وی سەردەمێ ئەم بەحس ژی دکەین -بەلکی خۆ حەتا ئەڤرۆ ژی!- ئەگەر ئەم ب تەڕازییا باوەرییا ب خودێ بکێشین، دێ بینین مرۆڤینییێ بارا پتر ژییێ خۆ د حێبەتییێ دا بۆراندییە، وەکی کەسەکێ مەست و تەلەس بوویە یێ پترییا دەمێ خۆ د بێ هۆشییێ دا دبەتە سەری! یان ژی وەکی وی نەساخی بوویە یێ ژ بەر دژوارییا تایێن گران ژ بەر دئاخڤت!

ئەگەر ئەم سڤک بەرێ خۆ بدەینە دەست و دارێن جیهانێ ل وی دەمێ پێغەمبەرێ خودێ -سلاڤ لێ بن- تێدا هاتییە هنارتن، دێ بینین جیهان

تێکدا چاڤەرێیی سەرکێشەکی بوو خەلکی ژ حێبەتییێ رزگار بکەت و بەرێ وان بدەتە کنارێ خودێ، بەر ل هندێ بوو پێغەمبەرێ دویماهیییێ بێت دا بەرێ رِوویێ وان ژ تارییا بێ فامیییێ بدەتە رۆناهییا باوەرییێ.

ب راستی د ڤێ دەلیڤەیا کورت دا ئەم نەشێین دەست و دارێن جیهانا وی سەردەمی ب بەرفرەهی ل بەر چاڤێن هەوە بدانین، بەحسێ چ بکەین و چ نەکەین؟

دەولەتا رۆمێ.. ئەوا دینێ خودێ سەر و بن کری و گەلەک ژ چیڤانوکێن صەنەمپەرێسێن ئغریقییان خرابتر لێ کری؟

یان ژی دەولەتا فورسێ.. ئەوا (ئاگر) ل شوینا خودێ دانای و دویکەفتنا دلچوون و گرِدارییان کری؟

یان ژی مللەتێن دی ئەوێن راستەرێیا خودێ ونداکری و سەرچەمیای ماین بەرامبەر خوداوەندێن چێکری؟

د ئایەتەکا کورت دا ژ قورئانا پیرۆز، خودایێ مەزن حالێ مرۆڤینییێ بەری و پشتی هاتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بۆ مە دیار دکەت، و دبێژت: ﴿ وَٱذۡكُرُواْ نِعۡمَتَ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ إِذۡ كُنتُمۡ أَعۡدَآءٗ فَأَلَّفَ بَيۡنَ قُلُوبِكُمۡ فَأَصۡبَحۡتُم بِنِعۡمَتِهِۦٓ إِخۡوَٰنٗا وَكُنتُمۡ عَلَىٰ شَفَا حُفۡرَةٖ مِّنَ ٱلنَّارِ فَأَنقَذَكُم مِّنۡهَاۗ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمۡ ءَايَٰتِهِۦ لَعَلَّكُمۡ تَهۡتَدُونَ ١٠٣ ﴾ (آل عمران: ١٠٣).

وێنەیەکێ گەلەکێ د جهێ خۆ دایە: هزرا جڤاکەکا ژێکڤەبووی و بژالە بکە، یا تژی نەڤیان و کەرب و کین، هەر هندەک دوژمناتییێ د گەل هندەکێن دی بکەن و لێ بگەرِیێن چو نەخۆشییا هەبت بیننە رێکێ.. ل وی دەمێ دویراتی د ناڤبەرا وان دا دگەهتە دویماهیییێ، خێرخوازەک بێت و وان هەمییان بگەهیننە ئێک و دەستێ خۆ ب سەری دا بینت و هەمییان بکەتە ئێک دەست و ئێک دل وەکی برایێن دەیبابی، ما نە قەنجییەکا مەزنە؟

یان ژی هزرا مرۆڤەکێ نەزان و کێم تێگەهشتن بکە، بگەهتە سەر لێڤا کۆرکەکا تژی ئاگر، مەژییەکی وەسا نەبت بەرێ وی ژ ڤێ تێچوونێ وەرگێرت، ئینا کارێ خۆ بکەت، دەهمەنێن خۆ هلدەت و چاڤێن خۆ بنقینت و سنگ و سنگ بچت دا خۆ پاڤێتە ناڤ ئاگری، ئەو ئاگرێ سەداسەد دێ وی سۆژت و کەتە کۆلیەکێ رەژییێ.. ل وان دەلیڤەیان مرۆڤەکێ جامێر بێت، دەستێ وی بگرت و تەنا ببەتە جهەکێ خۆش و بێژتێ: ل ڤێرێ روینە. ما نە قەنجییەکا مەزنە؟

ئەڤە مەتەلا مرۆڤینییێ بوو ل سەردەمێ هنارتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- نێزیک بوو خۆ د کەندالێ نەمانێ دا بەردەتە د چالا تێچوونێ دا، بەلێ خودێ وەسا بۆ حەز نەکربوو، لەو ژ بانێن بلند هاتە کەرەمێ و دەستویری ب بوون و هنارتنا رزگارکەرێ جیهانێ دا و مزگینی هاتە بلندکرن ل عەسمانان و عەردی کو هندە پێغەمبەرێ خۆشتڤی دێ جیهانێ ب هاتنا خۆ گەش و روهن کەت.

مرۆڤەکێ هلبژارتی:

ل وی دەمێ پێغەمبەرێ خودێ -سلاڤ لێ بن- هاتییە دنیایێ، جیهان هەمی -وەکی مە گۆتی- ل هیڤییا کەسەکی بوو بێت و بەرێ خەلکی بدەتە رێکا سەرفەرازییێ، ل گەلەک جهان -نەخاسم ل وان جهێن جوهی و فەلە لێ دژیان- بەلاڤبووبوو کو نێزیکە پێغەمبەرەک بێت و ئالایێ دینێ خودێ هلگرت و خەلکی ل دۆرا کۆم کەت.

نێزیک بوو سەدسالا شەشێ ژی پشتی بوونا عیسای -سلاڤ لێ بن- ب دویماهی بێت و هێشتا ئەو پێغەمبەر نەهاتی یێ تەورات و ئنجیلێ گۆتی دێ ئێت، سەرداچوون و خرابی و دویرکەفتنا ژ خودێ ل هەمی جهان بەلاڤبووبوو، نەفامی (جاهلییەت) ل سەر هەمی لایێن ژینێ زال بووبوو، خۆ

باوەرییا ب خودێ ژی ل نک پترین خودێناسان پاراستی نەمابوو، لەو مرۆڤ هەمی د چاڤێن خودایێ مەزن دا شکەست بوون ب تنێ ئەو کت و ماتێن مرۆڤان نەبن ئەوێن ڕاستییا باوەرییێ هێشتا ل نک مای، وەکی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د گۆتنەکا خۆ دا دبێژت: ﴿ وَإِنَّ اللهَ نَظَرَ إِلَى أَهْلِ الأَرْضِ فَمَقَتَهُمْ عَرَبَهُمْ وَعَجَمَهُمْ إِلاَّ بَقَايَا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ ﴾[1].

جیهان هەمی بەری هاتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل بن بارێ دویرکەفتنا ژ خودێ دنالی، حەتا خودێ دەستویری دای سەر و بەر بێنە گوهارتن و پێغەمبەرێ دویماهییێ بێتە هلبژارتن و فرێکرن.. گەلەک کەس ل هیڤییێ بوون بێنە هلبژارتن بۆ وێ پێغەمبەرینییا بەحس ژێ دئێتەکرن، بەلێ قەدەرا خودێ ئەو هەمی ب پاش ڤە هێلان، چونکی کەس ژ وان ئەو نەبوو یێ بشێت ملێن خۆ بدەتە بەر ڤی بارێ گران، مرۆڤەکێ دی هلبژارت، یێ ڕۆژەکا ب تنێ ژی ل سەر هزرا وی نەبوو کو ئەو بۆ ڤی کاری بێتە هلبژارتن، وەکی ئایەتەک دبێژت: ﴿ وَمَا كُنتَ تَرْجُوٓاْ أَن يُلْقَىٰٓ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبُ إِلَّا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ ۖ فَلَا تَكُونَنَّ ظَهِيرًا لِّلْكَٰفِرِينَ ﴿٨٦﴾ ﴾ (القصص: ٨٦).

هلبژارتن بۆ کارێن مەزن نە ب دلچوون و هیڤییانە، بەلکی ب شیان و پێڤەهاتنانە، گەلەک مرۆڤێن هەنە هیڤییێن بەرفرەهـ بۆ خۆ درێسن بەلێ گاڤا دبتە دۆرا کرنێ خۆ پاشڤەدبەن، و گەلەک کەس هەنە د بێ دەنگن و ئەگەر بۆ دۆرا کریاران کەس نەشێت دەستێن وان بگرت. پێغەمبەرینی هلبژارتنەکە ژ لایێ خودێ ڤە، و ب تنێ خودێیە دزانت کانێ کییە ب دورستی ب کێر هلگرتنا پەیاما وی دئێت: ﴿ ٱللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُۥ ﴾ (الأعراف: ١٢٤).

---

(١) موسلم (٧٣٠٩) ژ عیاضێ موجاشعی ڤەدگوهێزت.

د نـاڤ كێلەشـۆكا هـەڤڕكی و دوژمنكـارییێ دا ئـەوا ل ڕۆژهـەلات و ڕۆژئاڤایـا جیهـانێ بـەلاڤ.. و دویـر ژ مەیـدانا خۆلێكـدانا بازێرڤـانی و شارسـتانییێ، مللەتـەكێ بـێ سـەنگ ل بنـێ بەڕیـەكا هشـك و زوهـا دژیـا، مللەتەكێ بژالـه و ژێكـڤەبـووی بـوو، كانێ چەند یێ دویربوو ژ شارسـتانییێ، هندیتر یێ دویربوو ژ خودێ، هژمارەكـا مرۆڤـان كـو ب تبلێن دەسـتی دهاتنـه هژمارتن د ناڤ دا مابوون ل دویڤ دەست و دارێ دینێ ئیبراهیم پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- عەبدینییا خودێ دكـر، بـەلێ نێزیـك بـوو صەنەمپەرێسـییا بەلاڤ نەهێلیت كەسێ ئاگەهـ ژ وان بمینت.

بەرانبەر هەمی كێم و كاسێن ژ ڤـی مللـەتی هاتینـه ڤەگوهاسـتن، بـەلێ دڤێت ژ بیرا خۆ نەبەیـن كو هژمارەكا نەیا كێم ژ سالۆخەتێن باش ژی د نـاڤ دا هـەبوون و نـەدویره مانـا وان ل سـەر خوڕسـتییا سـاده و دویـر ژ گـرێكێن هەڤڕكییا فەلسـەفێن خرش و بێ مفا بەرچاڤترین باشـییێن ڤـی مللـەتی بـن.. نەزانینێ جهـێ خۆ د نـاڤ دا كربـوو، بـەلێ نەزانینـەكا هنـدا ئاسـێ نـەبوو كـو نەئێتـه چارەسـەركرن. دویـری خـودێ دژیـان، بـەلێ فەلسـەفێن بـێ دینییـێ مەژییێ وان خراب نەكربوو، وەكـی ئاخـەكا ڤەلـەو بـوون چاڤـەرێی وی دەسـتی بـوون یـێ چـاكییێ د ناڤ دا بچینت دا ل پاشـەڕۆژەكـا نێزیـك ببتـه دارەكـا ب خەمل و بێته بەری.

ل جهـەكی ژ ڤـێ بەڕیـا پـان و بـەریـن، بـازێرەك هـەبوو خـەلكێ وێ دەڤەرێ هەمییێ ب چاڤەكێ بلند و پیرۆز بەرێ خۆ دداییێ، و وان ل درێژییا سال و دەمان ئەو بۆ خۆ كربـوو ڕووگەهـ، ژ بـەر وی ئاڤـاهییێ دیـرۆكا دانانـا وی دزڤـڕتـه سـەر دەمێ ئیبراهیم و ئیسماعیلی -سلاڤ لـێ بـن- هـەر چەنـده ل جهەكێ هشـك و زوها و گـەرم ژی بـوو، بـەلێ ژ لایـێ خوارن و ڤـەخوارنێ ڤە یا بێ كێماسی بوو، و دویر نینه ئەڤـه ژ ئـەنجامێن وێ دوعایـا بەركـەفتی

بت ئەوا باپیرێ خەلکێ ڤی باژێری ئیبراهیمی ژ خودایێ خۆ کری، دەمێ گۆتی: ﴿ رَبِّ ٱجْعَلْ هَـٰذَا بَلَدًا ءَامِنًا وَٱرْزُقْ أَهْلَهُۥ مِنَ ٱلثَّمَرَٰتِ ﴾ (البقرة: ١٢٦).

ل ڤی باژێری ئویجاخەکا هێڤێن پاقژ دژییا، یا هێڤێن پاقژ چونکی باپیرێ وان یێ ئێکێ ئیسماعیل بوو، ئەڤ ئویجاخە ب خۆ ژی دبوو چەند بابکەک، بابکێ ژ هەمییان پێشکێشتر هاشمی بوون، چونکی ئەو ب خلمەتا مالا خودێ ئەوا دگۆتنێ: (کەعبە) ڕادبوون، هەر وەسا ب کارێ وان حەجییان ژی ڕادبوون ئەوێن هەر سال جارەکێ قەستا ڤی جهی دکرن، دیسا چونکی مەزنییا قورەیشییان د دەستێ وان دا بوو هندی عەبدلموطەلبێ کوڕێ هاشمی یێ ساخ. ژ مللەتێ عەرەبان، ژ ئویجاخا قورەیشییان، ژ بابکێ هاشمییان و ژ بنەمالا عەبدلموطەلبی پێغەمبەرێ دویماهییێ -سلاڤ لێ بن- هاتە هلبژارتن.

بنەمالا عەبدلموطەلبی:

عەبدلموطەلب باپیرێ پێغەمبەری بوو -سلاڤ لێ بن- ناڤێ وی یێ دورست (شیبەیە) یەعنی: پیر یان پیراتی، دبێژن: ئەو ب ڤی ناڤی هاتبوو ب ناڤکرن؛ چونکی هەر ژ بچویکاتی هندەک موییێن سپی کەفتبوونە سەرێ وی، عەبدلموطەلب کوڕێ هاشمییە، و ئەو کوڕێ عەبدمەنافییە، و ئەو کوڕێ قوصەییە، و ئەو کوڕێ کیلابییە، و ئەو کوڕێ موررەیە، و ئەو کوڕێ کەعبییە، و ئەو کوڕێ لوئەیە، و ئەو کوڕێ غالبییە، وئەو کوڕێ فهرییە، و ئەو کوڕێ مالکییە، و ئەو کوڕێ نەضرییە[1]، و ئەو کینانەیە، و

---

(١) ناسناڤێ نەضری (قورەیش) بوو، و هەر کەسەکێ د نەسەبا خۆ دا دگەهتە وی دبێژنێ: قورەیشی، و هندەک دبێژن: قورەیش نەڤییێ وی فهر بوو، (بڕێنە: البداية والنهاية لابن كثير ٢ / ٢٠٠).

ئەو كورێ خوزەيمەيە، و ئەو كورێ مودركەيە، و ئەو كورێ ئلياسە، و ئەو كورێ موضەرييە، و ئەو كورێ نەزارييە، و ئەو كورێ مەعدييە، و ئەو كورێ عەدنانييە[1].

حەتا (عەدنانى)، كو بابێ وى يێ بيست و ئێكێيە، چو خيلاف د ناڤبەرا زانايێن نەسەبێ د زنجيرا نەسەبا وى دا چێ نەبوويە، و د سەر عەدنانى ڕا ب دورستى نەهاتييە زانين، بەلێ تشتێ گومان تێدا نەهەى ئەوە كو عەدنان د نەسەبا خۆ دا دگەهتە ئيسماعيلێ كورێ ئيبراهيم پێغەمبەرى -سلاڤ لێ بن-، بەلێ نەهاتييە زانين كانێ د ناڤبەرا عەدنانى و ئيسماعيلى دا چەند باب هەنە. و دەليل ل سەر هندێ كو عەدنان و دووندەها خۆ دگەهنە ئيسماعيلى گۆتنا پێغەمبەرييە -سلاڤ لێ بن- ئەوا تێدا هاتى: ﴿ إِنَّ الله اصْطَفَى كِنَانَةَ مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ، وَاصْطَفَى قُرَيْشًا مِنْ كِنَانَةَ، وَاصْطَفَى مِنْ قُرَيْشٍ بَنِي هَاشِمٍ، وَاصْطَفَانِي مِنْ بَنِي هَاشِمٍ ﴾ يەعنى: خودێ كينانە ژ ناڤبەرا عەيالێ ئيسماعيلى هلبژارت، و قورەيش ژ ناڤبەرا كينانەى، و مالباتا هاشمى ژ ناڤبەرا قورەيشييان، و ئەز ژ مالباتا هاشمى هلبژارتم[2].

باپيرێ باپيرێ پێغەمبەرى -سلاڤ لێ بن- عەبدمەنافى هژمارەكا كوڕ و كچان هەبوون، ژ وان: هاشم و عەبدشەمس و موطەلب و نەوفەل، و هاشمى چار كوڕ و پێنج كچ هەبوون، و ئێك ژ وان باپيرێ پێغەمبەرى عەبدلموطەلب بوو، و مە گۆت: ناڤێ وى يێ دورست شيبە بوو، پا بۆچى دگۆتنێ عەبدێ موطەلبى؟ و موطەلب كى بوو؟

موطەلب مامێ وى بوو، كورێ عەبدمەنافى بوو.

---

(١) بوخارى ب ڤى ڕەنگى ڤەدگوهێزت.

(٢) موسلم (٦٠٠٢) ژ واثلەيێ كورێ ئەسقەعى ڤەدگوهێزت.

دبێژن: جارەکێ هاشمێ کورێ عەبدمەنافی (بابێ عەبدلموطـطەلبی)، د گەل کاروانێ قورەیشییان چووبوو شامێ، و گاڤا ئەو د ڕێکا خۆ دا گەهشتییە باژێرێ مەدینێ -ئەوێ هنگی عەرەبان دگۆتێ: یەثرب- ئەو ل وێرێ بوو مێڤانێ مەزنێ مالباتا نەجارییان ژ ئویجاخا خەزرەجییان عەمرێ کورێ زەیدی، و عەمری کچەک هەبوو دگۆتنێ: (سەلما)، دەمێ هاشمی ئەو دیتی، دلێ وی کەفتێ و ژ بابێ وی خواست، بابێ وێ زوی ل بەر هات؛ چونکی هاشم ئێک ژ مەزنێن قورەیشییان بوو، دەمێ هاشم ژ شامێ ڤەگەڕیای، وی ژنکا خۆ سەلما ڤەگوهاست و د گەل خۆ برە مەکەهێ.

پشتی هەیامەکا دی دەمێ وی ڤیای د گەل کاروانێ قورەیشییان دەرکەفتە شامێ، وی ژنکا خۆ سەلما د گەل خۆ بر، و ب ڕێڤە وی ئەو هێلا ل مالبابا وێ، و ئەو بۆ بازرگانییێ چوو شامێ، سەلمایێ هنگی بچویکەک د زکی دا بوو، و ئەو چاڤەڕێی زەلامێ خۆ ما حەتا ژ کاروانی بزڤرت دا د گەل بزڤڕتە مەکەهێ، بەلێ دەمێ کاروانی زڤڕین هاشم د گەل دا نەبوو.. چونکی ئەو ل باژێرێ (غەززە) ل شامێ مربوو، هنگی سەلمایێ بڕیار دا ل مالبابا خۆ بمینت و نەزڤڕتە مەکەهێ.

پشتی سەلمایێ بچویکێ خۆ دانای، دەرکەفت کوڕ، و ناڤێ وی کرە: (شیبە)، و شیبە حەفت سالان ل نک خالێن خۆ ما ل مەدینێ، ل سالا حەفتێ مامێ وی موطـطەلبێ کوڕێ عەبدمەنافی هاتە مەدینێ و ئەو ژ دەیکا وی دزی و دگەل خۆ زڤڕاندە مەکەهێ، و دەمێ خەلکێ مەکەهێ موطـطەلب دیتی هاتییە باژێری و بچویکەکێ حەفت سالی د گەل دا، پسیار ژێ کر: ئەوی کییە ل گەل تە؟

موطـطەلبی بەرسڤا وان دا و گۆت: ئەو عەبدێ منە..

ژ هنگی وەرە خەلکی گۆتیێ: عەبدێ موططەلبی، حەتا وە لێ هاتی ئەڤ ناسناڤێ خەلکی بۆ وی دانای ژ ناڤێ وی مەشهوورتر لێ هات.

شیبە خوارزایێ خەزرەجیییێن یەثربێ، ل مەکەهێ ل نک مامێن خۆ مەزن بوو، و ژ بەر کو ئەو مرۆڤەکێ تێگەهشتی بوو، وی جهێ بابێ خۆ هاشمی گرت، و دەمەک ب سەر دا هات ئەو بوو مەزنێ مەکەهێ..

عەبدلموططەلبی پتر ژ ژنەکێ ئینابوو، و وی دەهـ کوڕ و شەش کچ هەبوون، کوڕێ وی یێ ژ هەمییان مەزنتر حارث بوو، لەو دگۆتنێ بابێ حارثی.. و کوڕێن وی یێن دی ئەڤە بوون: ئەبوو طالب و ناڤێ وی یێ دورست عەبدمەناف بوو، و ئەبوولەهەب و ناڤێ وی یێ دورست عەبدلعوززا بوو، و زوبەیر، و حەجل، و موقەووم، و ضرار، و عەبدللاهـ، و عەبباس، و حەمزە، و کچێن وی ئەڤە بوون: صەفییە، و بەیضاء، و عاتیکە، و ئومەیمە، و ئەروا، و بەررە.

و کوڕێن وی ئەبوو طالب و عەبدللاهـ و زوبەیر، د گەل هەر پێنج کچان ژ بلی صەفییایێ، دەیکا وان فاطمایا کچا عەمری بوو، و ئەو ژنەکا قورەیشی بوو.

عەبدلموططەلب نەگەهشتبوو ئیسلامێ، چونکی دەمێ هێشتا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- زارۆک، ل هەشت سالییێ باپیرێ وی مربوو، و باپیرێ وی هنگی پیرەمێرەکێ ب ناڤ سال ڤە چوویی بوو، و ئەو ل (حوجوونێ) ل باکوورێ مەکەهێ هاتبوو ڤەشارتن.

کۆلانا بیرا زەمزەم:

ل سەر دەمێ عەبدلموططەلبی خەلکی ڤەدگێڕا کو بەرێ ب ڕەخ کەعبێ ڤە بیرەکا ئاڤێ هەبوو دگۆتنێ: (بیرا زەمزەم)، خودێ ئەو بۆ پێغەمبەرێ خۆ ئیسماعیلی و دەیکا وی هاجەرێ ژ عەردی پەقاندبوو، بەلێ

ل زەمانـەکێ ژ مێـژە ئویجاخـا (جورهـوم) ئـەو بیـر ب ئـاخێ داگرتبـوو، و بـێ سەر و شوین کربوو.

شەڤەکێ، دەمـێ هێـشتـا عـەبدلموطـطـەلب ب ناڤ سـال ڤـە نـەچووی، و نەبوویـە ئێـک ژ مـەزن و مـاقویلێن مەکـەهێ، وی د خـەوێ دا دیـت ئێکـی دگۆتێ: هەرە زەمزەمـێ بکۆلـە.. سـێ چـار شـەڤان وی ئـەڤ خەونـە ددیـت، و شـەڤەکێ ئـەوێ هاتییـە د خـەونا وی دا گـۆتێ: هـەرە فـلان جهـی ژ کـەعبێ بکۆلـە زەمـزەم دێ دەرکـەڤت. و ژ بـەر کـو دو صـەنەمێن قورەیشـییان ل وی جهی بوون، وان قەبویل نەکر ئەو وی جهی بکۆلت، هنگی عەبدلموطـطـەلبی کورەکێ ب تنێ هەبوو کو حارث بوو، وی کورێ خۆ دا د گەل خۆ و گۆتێ: تو بـەرەڤـانییێ ژ من بکە، و ئەز دێ عەردی کـۆلم.. هنگـی قورەیشـییان گـەف ل وی کرن، و طـان لێدان کـو تـە عەیالـەکێ بـۆش نینـە بەرەڤانییا تـە ژ مـە بکـەن، عەبدلموطـطـەلـب ب ڤـێ گۆتنـا وان تێکچـوو، و د گـەل خـۆ گـۆت: ئەگەر من گەلەک کورِ هەبان قورەیشییان بستە نەدکر ڤان گەفان ل من بکەن، و هنگی عەبدلموطـطـەلبی سۆز دا ئەگەر خودێ دەهـ کوران بدەتە وی ئـەو دێ ئێکێی بۆ خودێ کەتە قوربان!

د سەر گەفێن قورەیشییان را، و د گەل کو وی کـەس نـەبوو بـەرەڤانییێ ژێ بکـەت ژ بلـی کـورێ وی حـارثی، وی بـەردەوامی دا کـارێ خـۆ، و جهـێ بیرێ کۆلا، و گاڤا قورەیشییان دیتی ئەو یێ مجدە، وان دەست ژێ بـەردا، و پشتی کۆلانێ هەر زوی نیشانێن هەبوونا بیرێ بۆ وی دەرکـەفتن، و ئـاڤ ژێ زا، و هنگـی کەیفـەکا مـەزن بـۆ وی و بـۆ هـەمی خـەلکێ مەکـەهێ هـەمییان چێبوو.

پشـتی ڤـێ سـەرهاتییێ قـەدر و بهـایێ عـەبدلموططـەلبـی د نـاڤ قورەیشییان دا زێدەتر لـێ هـات، و بەرپرسییا بیـرا زەمـزەم، و کـارێ ئاڤدانا

حـەجیـیان کەفتە دەستێ عەبدلموطـطـەلبی، و پشتی مرنا وی ئەڤ کـارە مـا د دەستێ کورێ وی ئەبوو طـالبی دا دەمەکی، پاشی ئەو بۆ عەبباسی ما.

عەبدللاهێ بابێ پێغەمبەرێ:

مە گۆت: دەمێ قورەیشییان هەڤرکییا عەبدلموطـطـەلبی ل سـەر کۆلانـا بیرا زەمزەم کری، و گـەف لـێ کـرین، وی ل سـەر خـۆ نـەزکر کـو هـەر جارەکا خـودێ دەهـ کـوڕان بـدەتـە وی، ئەو ئێک ژ وان بکەتـە قوربـان بـۆ خـودێ، و ل نک کەعبێ سەرژێ کەت! و گاڤا کوڕێن وی بووینە دەهـ، وی ڤیا نەزرا خۆ ب جهـ بینت، لەو وی کوڕێن خۆ هەمی کۆمکرن، و مەسەلا نەزرا خۆ بـۆ وان گۆت، وان گۆتە بابێ خۆ: یا تە دڤێت بکە..

هنگـی عەبدلموطـطـەلبی پشـک هاڤێـت، و گـۆت: هـەچییێ پشـک بکەفتە سەر ئـەز دێ وی سـەرژێ کـەم، و پشـتی وی پشـک هـاڤێتی، پشـک کەفتە سەر کورێ وی عەبدللاهی، ئینا وی دەستێ کورێ خۆ گرت، و برە نک ئەسـاف و نائیلـەی کـو دو صـەنەم بـوون قورەیشـییان قوربـانێن خـۆ ل نـک ڤەدکوشتن، گاڤا قورەیشییان ئەڤ چەندە زانی هاتنە بـەراهییێ و گـۆتنێ: دێ چ کەی؟

وی سـوحبەتا خـۆ و قوربـانی بـۆ وان ڤـەگێڕا، وان گـۆتێ: ئەگـەر تـو ڤـێ چەندێ بکەی خەلـک ژی دێ چاڤ ل تە کەن و کـوڕێن خـۆ کەنـە قوربـان، ئـەم ڤـێ قـەبویل ناکـەین.. و حـەتا ئـەڤ قوربانـە نەمیننتـە د ستویێ دا هـەرە نـک خێڤزانکەکێ شـارەزا و سـوحبەتا خـۆ بـۆ ڤـەگێڕە، بـەلکی ئـەو ڕیکـەکێ بـۆ تـە ببینت.

عەبدلموطـطـەلبی ب یا وان کر، خێڤزانکی گۆتـە عـەبدلموطـطـەلبی و قورەیشـییان: بچویکێ خۆ ببەنە کەعبێ و پێش وی ڤـە دەهـ حێشـتران بکەنـە قوربان، و پشکێ باڤێن، ئەگەر کەفتە سەر وی دەهـ حێشـترێن دی زێدەکـەن،

و وەسا حەتا خودایێ هەوە ڕازی دبت، و پشکێ دئێختە سەر حێشتران، وێ گاڤێ کانێ ئەو حێشتر دێ بنە چەند هوین وان هەمییان پێش زارۆکێ خۆ ڤە بکەنە قوربان.

عەبدلموطەلبی ب یا خێڤزانکی کر، حێشتر دەهـ دەهە زێدە دکرن و هەر جارەکا وی پشک دهاڤێت ئەو دکەفتە سەر عەبدللاهی، حەتا حێشتر بووینە سەد، هنگی ژ نوی پشک کەفتە سەر حێشتران، کەیفا عەبدلموطەلبی و خەلکێ مەکەهێ گەلەک هات، کو عەبدللاهـ ژ ڤەکوشتنێ رزگار بووی.

ب ڤی ڕەنگی خودایێ مەزن بابێ پێغەمبەرێ خۆ -سلاڤ لێ بن- عەبدللاهـ ژ کوشتنێ رزگار کر، و ڤێ سەرهاتییێ بیرا خەلکێ مەکەهێ ل سەرهاتییا ئیبراهیم و ئیسماعیلی ئیناڤە، دەمێ خودێ فەرمان ل ئیبراهیمی کری کو ئەو کوڕێ خۆ بکەتە قوربان، پاشی وی ل دووماهییێ بەرانەک بۆ فرێکر و گۆتێ: ئەڤی پێش کوڕێ خۆ ڤە بکە قوربان، وەکی د ئایەتەکا پیرۆز دا ژ قورئانێ هاتی: ﴿ فَبَشَّرْنَٰهُ بِغُلَٰمٍ حَلِيمٍ ۝١٠١ فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ ٱلسَّعْىَ قَالَ يَٰبُنَىَّ إِنِّىٓ أَرَىٰ فِى ٱلْمَنَامِ أَنِّىٓ أَذْبَحُكَ فَٱنظُرْ مَاذَا تَرَىٰ ۚ قَالَ يَٰٓأَبَتِ ٱفْعَلْ مَا تُؤْمَرُ ۖ سَتَجِدُنِىٓ إِن شَآءَ ٱللَّهُ مِنَ ٱلصَّٰبِرِينَ ۝١٠٢ فَلَمَّآ أَسْلَمَا وَتَلَّهُۥ لِلْجَبِينِ ۝١٠٣ وَنَٰدَيْنَٰهُ أَن يَٰٓإِبْرَٰهِيمُ ۝١٠٤ قَدْ صَدَّقْتَ ٱلرُّءْيَآ ۚ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ۝١٠٥ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ ٱلْبَلَٰٓؤُا۟ ٱلْمُبِينُ ۝١٠٦ وَفَدَيْنَٰهُ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ ۝١٠٧ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِى ٱلْءَاخِرِينَ ۝١٠٨ سَلَٰمٌ عَلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ ۝١٠٩ كَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ۝١١٠ إِنَّهُۥ مِنْ عِبَادِنَا ٱلْمُؤْمِنِينَ ۝١١١ ﴾ (الصافات: ١٠١-١١١).

ئامینایا دەیکا پێغەمبەری ﷺ:

پشتی عەبدللاهـ ژ ڤەکوشتنێ ڕزگاربووی، و بوویە زەلامەکێ تمام، بابێ وی ئێک ژ شەریفترین و پاقژترین کچێن قورەیشی بۆ وی خواست، ئەو

ژی ئامینایا کچا وەهەبێ کورێ عەبدمەنافێ کورێ زەهرەیێ کورێ کیلابێ کورێ موررەی بوو. و وەکی ئاشکەرا بابێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کو قورەیشی بوو و ژ بابکێ هاشمییان، و دەیکا وی کو ئەو ژی قورەیشی بوو و ژ بابکێ زوهرییان، هەردو ل کیلابێ کورێ موررەی دگەهنە ئێک، کو باپیرێ وان یێ چار پێنجەکێیە.

عەبدلموطەلبی ئامینایا کچا وەهەبی ژ بابێ وێ وەهەبێ کورێ عەبدمەنافی بۆ کورێ خۆ عەبدللاهی خواست، و وەهەب هنگی مەزنێ بابکێ زوهرییان بوو ژ قورەیشییان، و بۆ زانین وەهەبێ زوهری برایێ خەزویرێ عەبدلموطەلبی بوو، ژنکا عەبدلموطەلبی (هالە) کچا ووهەیبێ کورێ عەبدمەنافی بوو، و ئەو دەیکا حەمزەیە و مەتا سەعدێ کورێ ئەبوو وەققاصییە، بابێ سەعدی مالک و مەتا وی هالە پسمام و دۆتمامێن ئامینایا دەیکا پێغەمبەرینە -سلاڤ لێ بن-.

و ب ڤی ڕەنگی قەدەرا خودێ ل سەر هندێ پێک هات کو دەیک و بابێن پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل دۆرێن نیڤا سالا ٥٧٠ زایینی (٥٤ بەری مشەختێ) بگەهنە ئێک، و پشتی گەهشتنا وان ب شەش حەفت هەیڤەکان ڕویدانەکا مەزن ل مەکەهێ چێبوو، ئەو ژی هاتنا ئەبرەهەیێ حەبەشی بوو بۆ مەکەهێ ب ئنیەتا خرابکرنا کەعبێ، ئەو ڕویدانا ب ناڤێ ڕویدانا فیلی هاتییە نیاسین، و هندی ئەو ڕویدانەکا غەریب بوو ل بەر خەلکێ مەکەهێ وان ئەو کربوو تاریخ بۆ سەرهاتی و ڕویدانێن خۆ، دا بێژن: فلان تشت هندە سالان بەری یان پشتی سالا فیلی چێبووبوو.

سالا فیلی:

بەری بوونا پێغەمبەرێ خودێ -سلاڤ لێ بن- ب کێمتر ژ دو هەیڤان، سەرهاتییا فیلی ڕویدابوو، ئەو سەرهاتییا بوویە جهێ حێبەتییا خەلکێ

دەڤـەرێ ژ لایـەکی ڤـە، و ژ لایـەکێ دی ڤـە بوویـە ئەگـەرا پتـر بلنـدبوونا قورەیشییان د چاڤێن عەرەبان دا، و گەلـەک زانـاییێن سیرەتێ ل وێ باوەرێنـە کو ئەڤ سەرهاتییە دبتە ئێک ژ نیشانێن پێغەمبـەرینییێ (دلائـل النبـوة) بـۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- وەکی دێ بۆ مە ئاشکەرا بت.

ئـەڤ ڕویـدانـە ل دویماهییا هاڤینا سالا (٥٧٠) زایینی چێببووبـوو، ل وی دەمـی وەلاتـێ یەمـەنێ ل بـن دەسـتێ حەبەشـییان بـوو، و مـەزنێ حەبەشـییان ل یەمـەنێ ئەبرەهـەیێ ئەشرەم بـوو، و ئـەو ل سـەر دینـێ فەلـەیان بـوو، دەمـێ وی دیتـی عـەرەب هـەمی، و ژ وان خـەلکێ یەمـەنێ، قـەدر و بهایەکێ مـەزن ددەنـە وێ کەعبـەیا دکەفتـە مەکـەهێ، ئـەوا تژی ژ صـەنەمان، وی گەلـەک ب ڤـێ چەنـدێ نـەخۆش بـوو، ئینـا وی بڕیـار دا دێرەکـا فرەهـ و خۆش و مەزن ئاڤا کەت، دا بەرێ عەرەبان بدەتێ، و وەسا چێبـوو وی دێرەکـا عەجێب ل صەنعائێ ئاڤاکر و ناڤێ وێ کرە (قوللەیس)، بـەلێ ئارمانجـا وی ب جهـ نەهات، و چو عەرەبان قەستا دێرا وی نـەکر، نـە بـەس هندە، بـەلکی دبێژن: زەلامەکێ ژ (کینانەیان) دەمێ زانی ئارمانجا ئەبرەهەی ئەوە دێـرا وی جهێ کەعبێ بگـرت، ئـەو ڕابـوو شـەڤەکێ ب دزی ڤـە چـوو د وێ دێـرێ ڤـە و دەسنڤێژا خۆ لێ خۆش کر! دا کەربێن ئەبرەهەی ڤەکـەت، گاڤـا ئەبرەهـە ب وێ چەندێ حەسیای ئەو زێدە عێجز بوو و بڕیار دا هێرشێ بکەتە سەر مەکەهێ و کەعبێ خراب بکەت.

و ئـەو بـوو ل هاڤینـا سـالا (٥٧٠) زایینـی وی لەشـکەرەکێ مـەزن بەرهـەڤکر، و فیلـەک ب پێش ئێخسـت و ب نـک مەکـەهێ ڤـە چـوو، حـەتا گەهشـتییە بـاژێرێ طـائیفێ ل ڕۆژهـەلاتا مـەکەهـێ، و ژ وێـرێ هنـدەک زەلامێن خۆ هنارتنـە مەکـەهێ دا سـەح و سوییان بـۆ وی بینـن، ب ڕێڤـە وان هژمارەکـا حێشـترێن خـەلکێ مەکـەهێ گـرتن و د گـەل خـۆ بـرن، و دوسـەد

حێشترێن عەبدلموطـطـەلبی د ناڤ وان حێشتران بوون، ئەبرەهەی پسـیار کـر: کـیـیـە مەزنێ مەکەهێ؟ هندەکان گـۆتێ: عەبدلموطـطـەلبـە، ئینا وی هنارتـە ب دویڤ ڕا، و گاڤا ئەو گەهشتییە نک ئەبرەهـەی، ئەبرەهـەی قـەدرەکێ زێدە بۆ گرت، حەتا دبێـژن: ئـەو ژ سـەر کورسـیکا خۆ هاتـە خوارێ و ل نـک وی ڕوینشت، وگۆتێ: ئـەز نەهاتیمـە شـەڕێ هـەوە بکـەم، ئـەزێ هـاتیم ڤـێ مـالـێ خـراب بکـەم ئـەوا هـوین دبێژنـێ: کەعبـە، عەبدلموطـطـەلبی گـۆتێ: مـە ژی نەڤێت شەڕێ وی بکەین، و هەما ب مە ڤە نائێت ئەم شەڕێ وی بکەین..

پاشـی ئەبرەهـەی گۆتـە عـەبدلموطـطـەلبـی: تـە چ داخـواز ژ مـن هەیـە؟ عەبدلموطـطـەلبی گـۆتێ: زەلامـێن تـە دوسـەد حێشـترێن مـن یـێن برین، ئـەز حەز دکەم تو وان ل من ڤەگەڕینی.

ئەبرەهەی گۆتێ: دەمێ من بۆ جارا ئێکێ تو دیتی، تو گەلـەک د چاڤێن مـن دا یـێ مـەزن بووی، بەلێ نۆکە پشتی تە ئەڤ داخوازە ژ مـن کـری تـو د چاڤێن من دا هاتییە خوار، ئەزێ هاتیم دا کەعبا تـە و بـاب و بـاپیرێن تـە خراب بکەم، تو بۆ من بەحسێ دوسەد حێشـتران دکەی؟!

عـەبدلموطـطـەلبـی گـۆتێ: ئـەز خـودانێ حێشـترانم، و بـەیتێ خودانـەک هەیە ئەو دێ وێ پارێزت.

هنگـی ئەبرەهـەی حێشـترێن وی لـێ زڤڕانـدن، و ئـەڤ زڤـڕی مەکـەهێ، عەبدلموطـطـەلبی گۆتە خەلکێ مەکـەهێ: ژ بـاژێری دەرکـەڤن، قەسـتا چیـا و دۆل و نهـالان بکـەن، نـە کـو لەشـکەرێ وان نەخۆشـییێ بگەهیننتـە هـەوە.. و دبێـژن: بـەری عەبدلموطـطــەلب ژ مەکــەهێ دەرکــەڤت، ئــەو چــوو خەلــەکا دەرگەهێ کەعبێ گرت و گۆت: هەر عەبدەک مالێ خۆ دپارێزت، تو مالێ خۆ بپارێزە، دا سوباهی خاچێن وان ب سەر هێزا تە نەکەڤت، و ئەگـەر تـو بهێلـی ئەو بگەهنە ڕووگەها مە، وێ بکە یا تە دڤێت!

ڕۆژەکا گران بوو ل سەر خەلکێ مەکەهێ ئەوێن ژن و عەرز و عەیالێ خۆ ژ بازێڕی دەرێخستی و هەر ئێک ب لایەکی دا چووی، و ماینە ل هیڤییێ کانێ دێ چ چێ بت..

گاڤا لەشکەرێ ئەبرەهەی گەهشتییە بەردەرازینکا حەرەما مەکەهێ، ل نهالەکا نێزیکی مینایێ یا کو دبێژنێ: (ئەلموغەممەس)، ل وێرێ فیلێ ئەبرەهەی صەتمی، و هندی هاتنێ کو ئەو پێشڤە بچت، ئەو د جهـ دا ما و نەچوو، و گاڤا وان بەرێ وی ددا یەمەنێ وی دکرە غار! هنگی وان بڕیار دا فیلی بەردەن و ئەو بچن، بەلێ خودێ وەسا حەز کر ڕویدانەکا پەردەدڕ چێ ببت، ئەو ژی ئەو بوو یا د سوورەتا (الفیل) دا بەحس ژێ هاتییەکرن:

﴿ أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَـٰبِ ٱلْفِيلِ ۞ أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِى تَضْلِيلٍ ۞ وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ ۞ تَرْمِيهِم بِحِجَارَةٍ مِّن سِجِّيلٍ ۞ فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَّأْكُولٍۭ ۞ ﴾ (الفیل: ١-٥) یەعنی: ئەرێ ما تە نە زانییە -ئەی پێغەمبەر- کانێ خودایێ تە چ ب سەرێ خودانێن فیلی ئینابوو: ئەبرەهەیێ حەبەشی و لەشکەرێ وی ئەوێن ڤیاین کەعبەیا پیرۆز خراب بکەن؟ ئەرێ ما وی فەند و فێلا وان پویچ نەکر؟ و وی کۆمێن تەیران ل دویڤ ئێک ب سەر وان دا هنارتن؛ دا بەرکێن ژ تەقنا هشک ب وان وەرکەن. ڤێجا وی ئەو ب وان بەرکان وەکی وێ کایێ لێکرن یا حەیوانەت دخۆن و دهاڤێن.

بارا پتر ژ لەشکەرێ ئەبرەهەی ب ڤی ڕەنگێ نەعەدەتی هاتنە کوشتن، و هندەک ژ وان ب کوتەکی ب ڕەڤا خۆ ڕاگەهشتن، و زڤڕینە یەمەنێ د نساخ و ئێشەوی، و ئێک ژ وان ئەبرەهە ب خۆ بوو، ئەوێ پشتی هنگی ب دەمەکێ کێم مری، و کوڕێ وی یەکسووم ل جهێ وی بوویە مەزنێ یەمەنێ.

ئەڤ ڕویدانە ل دووماهییا هەیڤا شویاتا سالا ٥٧١ زایینی چێببووبوو، کو دکەفتە بەرانبەر هەیڤا موحەررەمێ.

زانایێ مەزن ئبن تەیمیە ل دۆر ڤێ ڕویدانێ دبێژت: ((جیرانێن بەیتێ موشرک بوون، پەرستنا صەنەمان دکر، و دینێ فەلەیان ژ دینێ وان چێتر بوو، ژ ڤێ چەندێ دئێتە زانین کو ئەوا چێبووی نە ژ بەر جیرانێن بەیتێ چێببووبوو، بەلکی ژ بەر بەیتێ ب خۆ بوو، یان ژ بەر پێغەمبەری بوو -سلاڤ لێ بن-، ئەوێ ل وێ سالێ ل نک بەیتێ هاتییە سەر دنیایێ، یان ژ بەر هەردویان، و هەر چاوا بت ئەو ژ نیشانێن پێغەمبەرینییا وی بوو))[1].

و ئەگەر حەبەشی شیابان بچنە د حەرەما مەکەهێ دا، و بەیتێ خراب بکەن، دویر نینە وان خەلکێ مەکەهێ گرتبان و ئێخسیر کربان، و هنگی دەیکا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەوا گران ب وی دا د گەل وان ئێختە ئێخسیرکرن، و دا وێ ژی کەنە کۆلە! ڤێجا دا کو خودێ پێغەمبەرێ خۆ و بەیتا خۆ ژ ڤی ئەنجامێ کرێت بپارێزت، وی ئەڤ کارێ موعجزە ب جهـ ئینا.

پشتی تێبرنا ئەبرەهەی و لەشکەرێ وی، و شکەستنا وان یا کرێت، خەلکێ مەکەهێ ب کەیف زڤڕینە مالێن خۆ، و کەعبە د چاڤێن وان و یێن خەلکێ دی ژی دا ژ عەرەبان پتر پیرۆز بوو.

دەیک و بابێن پێغەمبەری ل وی دەمی:

دەمێ ئەڤ ڕویدانە چێبووی بابێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- د ژیانێ دا نەبوو، بەری هاتنا ئەبرەهەی ب نێزیکی حەفت هەیڤان عەبدللاهێ کوڕێ عەبدلموطەلبی ژنکا خۆ ئامینایا کچا وەهەبی ڤەگوهاستبوو، و پشتی

---

(١) ابن تیمیة: الجواب الصحیح لمن بدل دین المسیح، ٤ / ١٢٢.

ڤـەگـوهـاسـتـنـێ ب هـەیـڤەکێ دویان کاروانەکێ بازرگـانی یێ قورەیشـییان ژ مەکەهێ دەرکەفت و بەر ب شامێ ڤـە چوو، عـەبدلموطـطـەلبی کوڕێ خۆ عەبدللاهـ هلبژارت دا د گەل کاروانی دەرکەڤت، عەبدللاهی داخوازا بـابێ خۆ ب جهـ ئینا، و د گەل زەلامێن قورەیشییان قەستا شامێ کر.

پشـتی کـاروانێ قورەیشـییان بازرگانییـا خـۆ پێـک ئینـای، و ژ شـامێ زڤڕی ب ڕێکێ ڤە عەبدللاهـ پێ حەسیا کـو هـەر وەکـی لـەشـێ وی یـێ گـران دبـت، و دەمــێ ئــەو گەهشتینە مەدینێ ئێش ل وی گـران بـوو و ئـەو نەشـیا د گەل کاروانی بزڤڕتە ڤە، لەو وی قەستا مـال خـالانێن بـابێ خۆ ژ ئویجاخـا خەزرەجییان کر، و ما ل نک وان.

ل مــەکـەهێ عەبدلـموطـطـەلبێ پیرەمێر ل هیڤییا کوڕی خۆ بـوو، و وی ژ هـەمی کـوڕێن خـۆ پـتـر حـەز ژ عەبـدللاهی دکـر، بـەلـێ کـاروان گەهشـت و عەبدللاهــ د گــەل دا نــەبوو، و دەمــێ وان خەبــەرێ نەخۆشــییا عەبــدللاهی گەهاندییە عەبدلموطـطـەلبی وی کوڕێ خۆ یێ مەزن (حارث) هنارتە مـەدینێ دا د هەوارا برایێ خۆ یێ بچویک بچیت، بەلێ قەدەرا خودێ زویتر ژ حـارثی گەهشتێ، و عەبدللاهـ ل مەدینێ مر.

دەمــێ عــەبدللاهێ بابێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- مـری، ژییـێ وی ل دۆزێــن بـیـست و پێنج سالییێ بوو، و دەمێ ئەو مـری وی مـالـەکێ وەسـا ل پشت خۆ نەهێلابوو، دبێژن: هەما وی ب تنی پێـنج حێشـتر، د گـەل چەنـد سـەرێن پـەزی، و جارییـەک ئـەوا دگـۆتنێ: (دەیکـا ئەیمـەنی) هـەبوون، لـەو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- و دەیکا وی ب فەقیری ژییان.

هــەر ل دوومــاهـیـیـا وێ هـاڤـینـێ، یـەعنی: پشـتا مرنـا عەبـدللاهی ب دەمەکێ کێم، ئەبرەهە ب لـەشکەرێ خۆ ڤـە ژ یـەمـەنێ دەرکـەفت و قەسـتا مەکەهێ کر، دا کەعبێ خراب بکەت، و ئەو هاتە سەری یا هاتییە سەری.

و دەمێ سەرهاتییا فیلی چێبووی، ئەو حەفت هەیڤ بوو دەیکا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئامینایا کچا وەهەبی یا گران بوو ب وی، و پشتی ئەبرەهە چوویە هیلاکێ ب نێزیکی پێنجی ڕۆژان پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- هاتە سەر دنیایێ.

هەلاتنا ڕۆناهییێ

دوعا و مزگینیێ و خەونا بەریێ بوونێ:

د حەدیسەکا دورست دا هاتییە کو هندەک صەحابی هاتنە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و گۆتنێ بەحسێ خۆ بۆ مە بکە، وی گۆت: ﴿ أَنا دَعْوَةُ أَبِي إِبْرَاهِيمَ، وَبِشَارَةُ عِيسَى قَوْمَهُ، وَرُؤْيَا أُمِّي الَّتِي رَأَتْ أَنَّهُ خَرَجَ مِنْهَا نُورٌ أَضَاءَتْ لَهُ قُصُورُ الشَّامِ ﴾ یەعنی: ئەز ئەو دوعامە یا بابێ من ئیبراهیمی کری، و ئەو مزگینییا عیسایی دایە مللەتێ خۆ، و ئەو خەونا دەیکا من دیتی دەمێ وێ دیتی ڕۆناهییەک ژێ ڤەدپەشی قەسرێن شامێ ژ بەر گەش دبوون[١].

دوعایا ئیبراهیمی ئەوە یا د ئایەتا (١٢٩)ێدا ژ سوورەتا (البقرة) هاتی، دەمێ وی کوڕێ خۆ ئیسماعیل هێلایە ل مەکەهێ، وی دوعایەک ژ خودایێ خۆ کر و گۆت: ئەی خودایێ مە، تو پێغەمبەرەکی د ناڤ وان بهنێرە ئایەتێن تە بۆ وان بخوینت و کیتابێ و سوننەتێ نیشا وان بدەت، و وان پاقژ بکەت.

و مزگینییا عیسایی بۆ مللەتێ وی ئەوە یا د ئایەتا (٦)ێدا ژ سوورەتا (الصف) هاتی، دەمێ وی گۆتییە وان: ئەز مزگینییێ ددەمە هەوە کو پێغەمبەرەک پشتی من دێ ئێت ناڤێ وی ئەحمەدە.

---

(١) حاکم و بەیهەقی ڤەدگوهێزن.

و خەونا دەیکا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دیتی ئەڤەیە یا پێغەمبەری ب خۆ بۆ مە ژێ ڤەگوهاستی، دەمێ ئەو ب حەملە کەفتی ب پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، وەکی د هندەک ریوایەتێن دی دا هاتی، وێ د خەونا خۆ دا دیت ڕۆناهییەک ژ وێ دەردکەفت و هند بلندبوو حەتا شامێ ب قەسرێن خۆ ڤە ژ بەر وێ ڕۆناهییێ گەش دکر.. پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ڤێ خەونا دەیکا خۆ بۆ مە تەعبیر دکەت و دبێژت: ئەو ڕۆناهییا وێ دیتی ئەز بووم. و قورئان ژی د ئایەتەکا خۆ دا بۆ مە ئاشکەرا دکەت کو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ڕۆناهییەکە بۆ مە هاتی، دەمێ دبێژت: ﴿ قَدْ جَآءَكُم مِّنَ ٱللَّهِ نُورٌ وَكِتَٰبٌ مُّبِينٌ ۝١٥ يَهْدِى بِهِ ٱللَّهُ مَنِ ٱتَّبَعَ رِضْوَٰنَهُۥ سُبُلَ ٱلسَّلَٰمِ وَيُخْرِجُهُم مِّنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ بِإِذْنِهِۦ وَيَهْدِيهِمْ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ۝١٦ ﴾ (المائدة: ١٥-١٦) یەعنی: ڕۆناهییەک -کو پێغەمبەرە- و کیتابەکا ئاشکەرا -کو قورئانە- ژ خودێ بۆ هەوە هاتییە، خودێ بەرێ وی پێ ددەتە ڕێکێن تەناهی و سلامەتییێ، و ب ئانەهییا خۆ وان ژ تارییان دەردئێختە ڕۆناهییێ، و بەرێ وان ددەتە ڕێکەکا ڕاست.

و هەلاتنا (فعلی) یا ڤێ ڕۆناهییێ، و ب جههاتنا ڤێ دوعا و مزگینییێ کەنگی بوو؟

کەنگی ڕۆناهییا پێغەمبەری هەلاتبوو؟

بەلکی ل بەر گەلەک ژ مە ئەڤ پسیارە یا غەریب بت، یان یا زێدە بت، و دویر نینە هندەک بێژن: ما کی هەیە نەزانت کو پێغەمبەرێ مە -سلاڤ لێ بن- ل ڕۆژا دوشەنبێ دوازدەی ڕەبیعولئەووەلا سالا فیلی، کو دبتە سالا (٥٧١) زایینی، یێ هاتییە سەر دنیایێ!

بەلێ ئەم دبێژین: جارێ لەزێ نەکەن! چونکی نە هەر گۆتنەکا دئێتە گۆتن، ئەگەر خۆ یا بەلاڤ ژی بت، دێ یا دورست بت.. ل ڤێرێ مە دڤێت

دویچوونـا ڤـێ مەسـەلێ بکـەین، و گـۆتنێن زانـاییێن حەدیسـێ و سـیرەتێ و دیرۆکێ ل بەر چاڤ بدانین، و هلسەنگینین، و بێخینە بەر تیرۆژکێن ڕەخنێ، دا بگـەهـینـە بـۆچـوونەکا بنەجهـ دەربارەی دیرۆکـا بوونـا پێغەمبـەرێ خۆشـتڤی -سلاڤ لێ بن-.

و بـەری ئـەم دەسـت بدەینـە شـرۆڤەکرنا ڤـی بابـەتی سـێ مەسـەلێن دەسپێکێ هەنە دڤێت ئەم ل بیرا خۆ بینینە ڤە، ئەو ژی ئەڤەنە:

مەسەلا ئێکێ:

زانین و دەسنیشانکرنا ڕۆژا بوونا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گرنگییا خۆ ژ لایێ دیرۆکێ ب تنێ ڤە هەیە، ئەگەر نە.. ژ لایێ دینی و شـەرعی ڤـە وێ چو بهایێ خۆ نینە، چونکی ئـەو نـە پشـکەکە ژ دینی، و چـو ئـەحکامێن شەرعی ژی پێڤە دگرێدای نینن، لەو ئەڤ بابەتە د کتێبێن سیرەتێ و دیرۆکێ دا دئێتە بەحسکرن، نە کو د کتێبێن شریعەتی و ئەحکامان دا.

مەسەلا دویێ:

دەربـارەی بـوونـا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب تنێ ئێتتفـاقا زانایـان د تشتەکی دا هەیە، ئەو ژی ئەڤەیە: بوونا وی یا پیـرۆز ل ڕۆژا دوشـەنبێیە.. ئەو ژی ژ بەر حەدیسـەکا دورسـت یـا کـو پاشـی دێ بـەحس ژێ کـەین -ئەگـەر خودێ حەز بکەت-، وەکی دی چەندی هەیڤێ بوو؟ وکیـژ هـەیڤ بـوو؟ و حـەتا کیژ سال ژی بوو؟

ئەڤە جهێ خیلافێیە د ناڤبەرا زانایێن سیرەتێ و دیرۆکێ دا.

مەسەلا سێیێ:

ئـەڤ گـۆتـنـێـن هــە یـێـن خیـلاف ل سەر چێبووی، ئەگەر ئـەم بکـەینـە د تەرازییا ڕەخنەیا علمی دا، یا کو زانایێن حەدیسـێ و (جـەرح و تەعـدیلێ) کاری پێ دکەن، چو ژ وان ژ لایێ سەنەدێ ڤـە دبـێ عـەیب و کێماسـی نیـنن،

یەعنی: هەر بۆچوونەک ژ ڤان بۆچوونێن هە ئەگەرەکا وەسا تێدا هەیە ئەو پێ بێتە لاوازکرن (تەضعیفکرن) ژ لایێ زانایێن جەرح و تەعدیلێ ڤە.

ئەڤ هەر سێ مەسەلە، هەر ژ دەسپێکێ دڤێت ل بیرا مە بن. پشتی ڤێ چەندێ، و حەتا گۆتنا مە دورست بێتە وەرگرتن، ئەم دێ گۆتنا خۆ ل سەر چەند خالەکان لێکڤە کەین، و ب ڤی رەنگی:

١- بوونا پیرۆز ل دوشەنبێ بوو:

مەسەلا کو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل رۆژا دوشەنبێ هاتییە سەر دنیایێ، ئەڤە تشتەکە زانا هەمی ل سەر د(موتتەفقن)، ئەڤە ب خێرا وێ حەدیسا دورست یا ئیمام موسلم ژ ئەبوو قەتادەی ڤەدگوهێزت، دبێژت: پسیارا گرتنا رۆژییێ ل رۆژا دوشەنبێ ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هاتەکرن، وی گۆت: ﴿ ذَاكَ يَوْمٌ وُلِدْتُ فِيهِ، وَيَوْمٌ بُعِثْتُ، أَوْ أُنْزِلَ عَلَيَّ فِيهِ ﴾ یەعنی: ئەو رۆژەکە ئەزێ تێدا بوویم، و ئەزێ تێدا هاتیمە هنارتن، یان قورئان یا بۆ من تێدا هاتییە خوارێ[1].

هەر وەسا ژ عەبدللاهێ کورێ عەبباسی ژی دئێتە ڤەگوهاستن کو بوونا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و مرنا وی ژی ل رۆژا دوشەنبێ بوو[2].

و هەر چەندە ئەڤ ریوایەتە بۆ مە ئاشکەرا ناکەن، کانێ ئەو دوشەنب چەندی هەیڤێ بوو، بەلێ وەکی دێ بینین، دەسنیشانکرنا رۆژێ دێ مفایی گەهینتە مە بۆ دەسنیشانکرنا دیرۆکێ ژی!

---

(١) برێنە: صحيح مسلم، چاپا (محمد فؤاد عبد الباقی)، دار إحياء التراث العربی، حەدیسا ژمارە (١٩٧)، ٢ / ٨١٩.

(٢) برێنە: مسند الإمام أحمد، حەدیسا ژمارە (٢٥٠٦)، چاپا مؤسسة الرسالة، ٢٠٠١، (٣٠٤/٤)، و دلائل النبوة للبيهقي، چاپا دار الكتب العلمية ١٤٠٥ هـ، (٧٣/١).

٢- بوون ل سالا فیلی بوو:

مەسەلا کو بوونا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل سالا فیلی بوو، ئەڤە ژی نێزیکە جهێ ئێتفاقێ بت ل نک زانایێن سیرەتێ و دیرۆکناسان، و مە گۆت: نێزیکە.. چونکی زانایێ ناڤدار (ئبن کەثیر) هندەک گۆتنێن جودا ژ ڤێ گۆتنێ ڤەدگوهێزت، و ئەو ب خۆ ڤان گۆتنان (تەضعیف) دکەت، و دبێژت: جمهوورێ زانایان ل وێ باوەرێنە کو ئەو ل سالا فیلی بوو[١]. و سالا فیلی -وەکی بۆری د گەل مە- ئەو سال بوو یا ئەبرەهەیێ حەبەشی تێدا ژ یەمەنێ هاتی و قەستا باژێرێ مەکەهێ کری، ب نیەتا خرابکرنا کەعبێ، پشتی وی دێرەکا مەزن ل یەمەنێ ئاڤاکری، دا بەرێ عەرەبان ژ کەعبێ وەرگێرتە دێرا خۆ.. و سەرهاتییا تێبرنا ئەبرەهەی ل دەسپێکا سالا ٥٧١ زایینی بوو.

و گەلەک دیرۆکزان ل وێ باوەرێنە کو بوونا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل سالا چلێ بوو ژ حوکمێ کسرا نووشێروانی[٢]، و چونکی ل نک زانایێن دیرۆکێ تشتەکێ مسۆگەرە کو ئەڤ کسرایە ل سالا ٥٣١ زایینی هاتبوو سەر حوکمی، مەعنا بوونا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دێ کەفتە سالا ٥٧١ زایینی.

٣- بوون ل بهارێ بوو:

پسیارا ل ڤێرێ ئەڤەیە: ئەرێ بوونا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل کیژ وەرزێ سالێ بوو؟

---

(١) السيرة النبوية لابن كثير، چاپا دار المعرفة، بيروت، ١٩٧٦، (٢٠٣/١).

(٢) وەکی مەسعوودی ڤێ چەندێ د کتێبا خۆ (مروج الذهب) دا ڤەدگێرت، دەمێ بەحسێ بوونا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دکەت.

وەکی مە گۆتی چو دەلیلێن دورست -ژ لایێ سەنەدێ ڤە- د دەست مە دا نینن ئاشکەرا بکەن کانێ بوون ل کیژ وەرزێ سالێ بوو، بەلێ پشتی هەڤبەرکرنا هندەک رویدانان و دیرۆکێن وان بۆ مە ئاشکەرا دبت کو بوون ل وەرزێ بهارێ بوو.. ژ وان رویدانان:

ژ حەلیما سەعدی دئێتە ڤەگوهاستن، کو پشتی دو سالێن پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل نک وێ ب دویماهی هاتین، وێ ئەو زڤرانە نک دەیکا وی، بەلێ ژ بەر بەرەکەتا وێ ژ مانا وی ل نک خۆ دیتی، ئەو ما ب دەیکا وی ڤە کو سالەکا دی ژی وی بهێلتە ل نک وێ، ئینا دەیکا وی قانع بوو.. و پشتی زڤرینێ ب دو سێ هەیڤەکان، جارەکێ ئەو ژێ غافل بوو، دیت ئەو نە ل ویرێیە، گۆت: ئەز چووم، من دیت خویشکا وی (یا شیری) یا وی دهلاڤێت، و شعران بۆ دبێژت، ئینا حەلیمایێ گۆتێ: چاوا تو وی دهێلیە ل بەر ڤێ گەرمێ؟![1]

مەعنا: دەمێ ژیێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دو سال و دو سێ هەیڤ کاملانا گەرما هاڤینێ بوو، و ئەگەر ئەم پاشپاشکی بزڤرینە دەمێ بوونا وی (بەری هنگی ب دو سال و سێ هەیڤان) دڤێت دەم بهار بت.

مەسەلا دی: دیرۆکزان دبێژن: سەرهاتییا هاتنا ئەبرەهەی بۆ خرابکرنا کەعبێ، و تێبرنا وی، د ناڤبەرا (١٥-٢٠)[2] هەیڤا موحەررەمێ دا بوو ژ سالا (٥٧١) زایینی، و گەلەک ژ وان دبێژن: پشتی تێبرنا ئەبرەهەی

---

(١) برێنە: السيرة الحلبية، علی بن إبراهيم الحلبی، چاپا ٢، دار الكتب العلمية، بيروت، ١٤٢٧ هـ، ١٥٠. و دەسنیشانکرنا دو سێ هەیڤان پشتی زڤرینی ژ لایێ (ئبن ئەثیر)ی ڤە هاتییە، وەکی کتێبا (نتائج الأفهام) دا هاتی یا مەحموود پاشا یێ فەلەکی، ژێ ڤەدگوهێزت، پ ٢٣.

(٢) مەسعوودی دبێژت: ل (١٧)ی موحەررەمێ بوو.

ب چل یان پێنجی ڕۆژان پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- هاتبوو سەر دنیایێ، و ئەگەر ئەم ل بیرا خۆ بینین کو زانایێن فەلەکێ و سالنامە و (تەقویمان) دبێژن: ل سالا بوونا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هەیڤا موحەررەمێ دکەفتە بەرانبەر هەیڤا شوباتێ، دێ بۆ مە ئاشکەرا بت کو بوون دڤێت ل وەرزێ بهارێ بت.

٤- بەلێ چ هەیڤ بوو:

مە گۆت: بوونا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل سالا فیلی بوو، ل وەرزێ بهارێ، بەلێ ئەو ل چ هەیڤێ بوو؟

د کتێبێن سیرەتێ و دیرۆکێ دا -هندی مە دیتی- سێ هەیڤ بۆ ڤێ ڕویدانێ یێن هاتینە دەسنیشانکرن، ئەو ژی ئەڤەنە: هەیڤا صەفەرێ، و هەیڤا (ربیع الأول)ێ، و هەیڤا رەمەزانێ. ئەوێن دبێژن: بوون ل هەیڤا صەفەرێ بوو، دیارە دەلیلێ وان ب تنێ ئەڤەیە، ئەو دبێژن: مادەم سەرهاتییا تێبرنا لەشکەرێ ئەبرەهەی ل نیڤا موحەررەمێ بوو، و بوون پشتی ڤێ سەرهاتییێ ب چل ڕۆژان بوو، دڤێت دیرۆکا بوونێ بکەفتە هەیڤا صەفەرێ. و ئەوێن دبێژن: ئەو ل هەیڤا رەمەزانێ بووبوو، هێجەتا وان ئەڤەیە: ئەو دبێژن: مادەم پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل سەرێ چل سالییێ بووبوو پێغەمبەر، و پێغەمبەراتییا وی وەکی ئەم هەمی دزانین ل هەیڤا رمەزانێ دەست پێ کربوو، لەو دڤێت بوون ژی ل هەیڤا رەمەزانێ بت. و پشتی ئبن کەثیر ڤێ گۆتنێ ڤەدگوهێزت، دبێژت: ئەو گۆتنەکا گەلەکا غەریبە[1].

جمهوورێ زانایان ل وێ باوەرێنە کو بوونا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل هەیڤا (ربیع الأول)ێ بوو، و زانایێ ناڤدار ئبن ئسحاق د کتێبا خۆ (المغازی) دا ب ئاشکەرایی ڤێ چەندێ بنەجهـ دکەت، دەمێ دبێژت: ئەو

(١) برێنە: السیرة النبویة لابن کثیر، چاپا دار المعرفة بیروت، ١٩٧٦، (١/٢٠٠).

هـەيـڤا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- تێدا بـووی هـەيڤا (ربيـع الأول)ێ بـوو[١].

و ئەڤ بۆچوونە يـا دورسـتترە ژ بـەر وی دەلـيلـێ مـە بـەری نوكـە ڤـەگێڕای كـو سـەرهـاتـيـيـا ئەبـرەهەی پشتـی نيڤا هەيڤا موحەررەمێ بـوو، و پشـتـی هنگـی ب پـێـنـجـی ڕۆژان پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- هـاتبوو سـەر دنيـايـێ، وكـی دێ د خالا بێت ژی دا پتر ڤێ مەسەلێ روهن كەين.

٥- ل چەندی (ربيع الأول)ێ رۆناهی پەيدابوو:

كـو مـە زانـی بوونـا پيـرۆز ل هـەيڤا سـێيێ بـوو، ئـەوا دبێژنـێ: (ربيـع الأول)، نـوكـە مـە دڤـێـت بـزانين كانێ ئەو ل كيژ ڕۆژێ بـوو ژ ڤـێ هـەيڤێ؟ و حەتا ئەڤ چەندە ب دورستی بۆ مە ئاشكەرا ببت، مـە دڤێت وان گۆتن و بۆچوونـان پـێش چـاڤ بكـەين يـێن د ڤـێ دەربـارەيێ دا هـەين، د گـەل هلسەنگاندنا وان.. و ئەو گۆتن و بۆچوون ئەڤەنە[٢]:

هنـدەک دبـێـژن: ئەو ل دووی هەيڤێ بوو، (ئبن عەبدلبـەر) ڤـێ چەنـدێ د كتێبا خۆ (الاستيعاب) دا ڤـەدگوهێزت، و واقـدی ژی ڤـێ چەنـدێ ژ ئـەبوو مەعشەرێ مەدەنی ڤەدگوهێزت.

و وەسـا ديـارە كـو زانـايێ مـەزن (الحـافظ العراقـی) ڤـێ بۆچـوونێ دورستتر دبينت، دەمێ د هزارمالـكييا خۆ دا دبێژت:

وَوُلِـدَ النبـيُّ عـامَ الـفـيلِ   أيْ في ربيـعِ الأولِ الفَضـيلِ
لِيـومِ الاثنـينِ مُبارَكًـا أتـى   لِلِيلتيـنِ مِـنْ ربيـعٍ خَلتـا[٣]

---

(١) السيرة النبوية لابن هشام، چاپا سالا ١٩٥٥ يا شركة مصطفى البابي الحلبي، ١٨٥/١.

(٢) برێنە: السيرة النبوية لابن كثير، (١٩٩/١).

(٣) ألفية السيرة النبوية، نظم الدرر السنية الزكية، للحافظ العراقي، دار المنهاج بيروت، ١٤٢٦، پ ٣٥.

هندەکێن دی دبێژن: پشتی بۆرینا هەشت ڕۆژان ژ هەیڤێ، و ل سپێدەیا ڕۆژا نەهێ ئەو یێ هاتییە سەر دنیایێ، و خودانێ (السیرة الحلبیة) ژ (قەسطەلانی) ڤەدگوهێزت، دبێژت: پترییا (ئەهلێ حەدیسێ) وەکی (حومەیدی و ئبن حەزمی) ڤێ بۆچوونێ هل دبژێرن، و هژمارەکا نڤیسەرێن سیرتێ و دیرۆکێ ژی ڤێ بۆچوونێ دورستتر دبینن، و ئێک ژ وان مەسعوودییە[1].

و هندەکێن دی دبێژن: ئەو ل دەهێ هەیڤێ بوو، و ژ وان یێ ڤێ بۆچوونێ دورستتر دبینن ئەبوو موحەممەدێ دمیاطی بوو، سەیدایێ ئیمامێ ذەهەبی، وەکی ذەهەبی ژێ ڤەدگوهێزت[2].

بەلێ ئەو ریوایەتا دمیاطی پالدایە سەر ریوایەتەکا (مورسەلە) وەکی زانا دبێژن.

و ریوایەتا ژ هەمییان بەلاڤتر ئەوە کو بوونا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل دوازدەی هەیڤێ بوو، و خودانێ ئێکێ یێ ڤێ بۆچوونێ (ئبن ئسحاقە) و گەلەک خودانێن سیرەتێ و دیرۆکێ ئەڤ گۆتنە ژ وی ڤەگوهاستییە، بەلێ گرفتارییا ڤێ بۆچوونێ (ئبن ئسحاق) ب خۆیە، ئەڤ ریوایەتا وی -وەکی (ئبن دوحیە) دبێژت- یا (مەقطووعە) و چو سەنەد بۆ نینن، و زانایێن (جەرح وتەعدیلێ) ل وێ باوەرێنە کو (ئبن ئسحاق) مرۆڤەکێ نە یێ باوەرێیە، بەلکی هندەک ژ وان وەکی ئیمام مالکی ئەو ب درەوێ تاوانبار کرییە، لەو گۆتن و ریوایەتێن وی ل نک زانایێن حەدیسێ د صەحیح نینن[3].

---

(١) السيرة الحلبية، ٨٤/١-٨٥١٥٠.

(٢) تاريخ الإسلام، للذهبى، طبعة المكتبة التوقيفية، (٦/١).

(٣) السيرة الحلبية، (٨٤/١).

و ئەڤ بۆچوونە ژ زوبەیرێ کورێ بەککاری ژی دئێتە ڤەگوهاستن، بەلێ ریوایەتا وی ژی یا دورست نینە بەلکی یا (مورسەلە)[1].

و بۆچوونەکا دی ژی هەیە ژ هندەک شیعەیان دئێتە ڤەگوهاستن، کو ئەو ل هەڤدەی هەیڤێ بوو، ل ڕۆژا ئەینییێ، و ئبن کەثیر دبێژت: ئەڤێ گۆتنێ چو ڕاستی بۆ نینە[2].

٦- بۆچوونا نێزیکتر بۆ ڕاستییێ:

پشتی بەرچاڤکرنا ڤان هەمی بۆچوونان، و بەری دەسنیشانکرنا وێ بۆچوونا ئەم هزر دکەین ژ هەمییان نێزیکترە بۆ ڕاستییێ، من دڤێت جارەکا دی بیرا هەوە ل هندێ بینمەڤە کو چو ژ ڤان بۆچوونان خودان سەنەدەکا دورست نینە ژ لایێ تەرازییا حەدیسێ ڤە، و بەلکی ئەڤە هندێ بگەهینت کو دەسنیشانکرنا ڕۆژا بوونا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- وەک دیرۆک ل نک صەحابییان و یێن پشتی وان ژی گرنگییا خۆ نەبوویە لەو ئەو ل دویڤ ڤێ چەندێ نەچووینە، و چو گۆتنێن بنبڕ ژ وان نەهاتینە ڤەگوهاستن د ڤێ دەربارەیێ دا. پشتی هنگی مادەم مە چو ریوایەتێن (صەحیح) ژ لایێ سەنەدێ ڤە د ڤێ دەربارەیێ دا نینن، و پێخەمەت دەسنیشانکرنا ڕۆژا بوونێ دڤێت ئەم ل گۆتنا صنفکێ دی یێ زانایان بگەڕییێن نە زانایێن دیرۆکێ و ریوایەتان، ئەو ژی زانایێن فەلەکێ و تەقویم و سالنامەیانە..

٧- زانایێن سالنامەیان چ دبێژن؟

ب ڕاستی د ڤی مەجالی دا ڤان ڕەنگە زانایان، نە ب تنێ یێن موسلمان، بەلکی هندەکێن ئەورووپی ژی دویچوونەکا باش کرییە دا ئەو ڕۆژا بوونێ ب دورستی دەسنیشان بکن، و باشترین کتێب د ڤێ دربارەیێ دا

(١) تاریخ الإسلام، للذهبی، (٢٥/١).

(٢) السیرة النبویة لابن کثیر، (١٩٩/١).

هاتییه نڤیسین، و ب بەرچاڤێن مە کەفتی، کتێبا (نتائج الأفهام)ه یا زانایێ فەلەکی مەحموود پاشای[1] د ڤێ کتێبێ دا نڤیسەر پال ددەتە سەر گەلەک دەلیلێن علمی و فەلەکی، دا بزانت کانێ هەیڤا (ربیع الأول)ێ یا قەمەری ل سالا (٥٧١) زایینی دکەفتە بەرانبەر چ هەیڤا شەمسی، و پشتی کۆمەکا دەلیلان ئەو ئاشکەرا دکەت کو: هیلالا هەیڤا (ربیع الأول)ێ یا قەمەری ل سالا (٥٧١) زایینی ل شەڤا (١١) ژ هیڤا نیسانێ بووبوو، سەعەت نەهێ و دەقیقا (٤١) ل دویڤ وەختێ مەکەهێ، ژ بەر ڤێ چەندێ رۆژا ئێکێ ژ هەیڤا (ربیع الأول)ێ دکەفتە بەرانبەر (١٢) نیسانا وێ سالێ، و ئەو رۆژ ئێکشەنب بوو. و ئەگەر ئەم رۆژان حسێب بکەین، ژ ئێکشەنبێ، رۆژا دوازدەی هەیڤێ دێ بتە پێنجشەنب، و چونکی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ب خۆ دبێژت: ئەز ل رۆژا دوشەنبێ یێ بوویم -وەکی د حەدیسەکا دورست دا هاتی- ئەم ب پشتراستی ڤە دشێین بێژین: دوازدەی هەیڤێ قەت و قەت نابتە رۆژا بوونا وی، چونکی ژ هەشتی هەیڤێ حەتا دوازدێ ب تنێ دوشەنبەک هەیە ئەو ژی نەهی هەیڤێیە، کو دڤێت ئەو ئەو رۆژ بت یا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- تێدا هاتییە سەر دنیایێ. وئەڤ رۆژە، کو نەهی (ربیع الأول)ێیە، دکەفتە بەرانبەر (٢٠ نیسانا سالا ٥٧١ زایینی) و زانایێن فەلەکێ دبێژن[2]: ل نیسانا ڤێ سالێ کەوکەبا موشتەری هەڤچۆتی کەوکەبا زوحەلێ بوو ل بورجا عەقرەبێ، و ئەو ل نک زانایێن فەلەکێ

---

(١) ناڤێ وێ ب تمامی ئەڤەیە: (نتائج الأفهام في تقويم العرب قبل الإسلام و في تحقيق مولده و عمره عليه السلام) بەری پتر ژ سەد سالان یا هاتییە نڤیسین، د ئەصل دا ب زمانێ فرەنسییە، و ل سالا ١٣٠٥ مشەختی یا هاتییە وەرگێران بۆ زمانێ عەرەبی، و ل مصرێ چاپ بووبوو.

(٢) برێنە: نتائج الأفهام، چاپا مصرێ ١٣٠٥، پ ٣٠.

باشترین دەمێ تالعییە. و خودێ چێتر دزانت، ئەڤە ب نسبەت بوونا وی بوو -سلاڤ لێ بن-.

ب نسبەت وەفاتا وی، هەر چەندە ڤی بابەتی ئەم ل دووماهییا کتێبێ ئینین -ئەگەر خودێ حەز بکەت-، بەلێ یا ناڤدار ئەوە کو ئەو ل ڕۆژا دوشەنبێ بوو، (١٢) هەیڤا رەبیعولئەووەلا سالا (١١) مشەختی، و ئەڤ ڕۆژە ل دویڤ گۆتنا شارەزایێن فەلەکێ دکەفتە بەرانبەر (٧)ی خزیرانا سالا (٦٣٣) زایینی، و پشتی زانینا ڤان هژماران، و دەمێ ئەم سالان دکەینە ڕۆژ، بۆ مە دیار دبت کو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- (٢٢٣٢٩) ڕۆژان ژیایە، و ڤان ڕۆژان دەمێ ئەم دکەینە سالێن قەمەری، دبنە (٦٣) سال و سێ ڕۆژ. ئەڤ رەقەم و دیرۆکێن مە دەسنیشانکرین ب ڕێکا نەقل و ڤەگوهاستنێن دورست، و حسێبا فەلەکییان ژی دکەڤنە بەرانبەر ئێک، و خودێ چێتر دزانت کو یا دورستتر دێ ئەو بت.. و ب ڤێ چەندێ دیار دبت کو (١٢) رەبیعولئەووەلێ ب دورستی ئەو ڕۆژ نینە یا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- تێدا هاتییە سەر دنیایێ، بەلکی ئەو ئەو ڕۆژە یا وی تێدا وەغەر ژ دنیایێ کری.

عەجێبییێن شەڤا بوونێ:

پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل سحارا ڕۆژا دوشەنبێ (٨ / ٩)ی هەیڤا رەبیعولئەووەلا سالا (٥٣) بەری مشەختێ، کو دکەفتە بەرانبەر (٢٠ / ٤ / ٥٧١ ز) هاتبوو سەر دنیایێ، و دەمێ ئەم کتێبێن سیرەتێ -یێن کەڤن و یێن نوی- دخوینین، و گوهدارییا گۆتنێن دیرکڤان و نڤیسەران دکەین، ئەم دبینین گەلەک ژ وان -ب تایبەتی ئەوێن مەولوود نڤیسین- زێدە خۆ دوەستین بۆ هندێ دا وان ئەخباران کۆم بکەن یێن بەحسێ (عەجێبییێن شەڤا بوونێ) دکەن، وەکی: هەرفتنا ستوینێن کۆچکا کیسرایی، یان هشکبوونا

ئاڤا گوّلا ساوه، یـان بـوونا وی -سلاڤ لـێ بـن- سونەتکری و نـافکبڕی و ب گرنـژین ڤـه.. وهتـد، ژ وان گۆتنـان یـێن ب رێکـێن دورسـت و نـەدورست گەهشتینه مه، و یێن عەقل قەبویـل بکـەت و قـەبویل نەکـەت، و یـێن د گـەل علمی و حەتا دینی ژی رێ دکەڤن و رێ نەکەڤن ژی، هـەر وەکـی وان ب ڤـێ چەندێ دڤێت پێغەمبەرێ مه -سلاڤ لێ بـن- ب رەنگـەکێ ئەفسـانەیی نیشـا مه بدەن، و مه وه تێ بگەهینن کو ئەو د سەر مرۆڤینیێ را بـوو، لـەو دڤێـت وەکی مرۆڤان هەمییان نەهاتبته سەر دنیایێ!

راسته ئەو سەیید و سەروەرێ دووندەها ئادەمییه، و خۆشتڤییێ خودایێ عالـەمێیه، بەلـێ دڤێت ئەم باش بزانین مەزنییا موحەممەدی -سلاڤ لێ بن- ژ هندێ نائێت چونکی شەڤا ئـەو تێـدا هاتیـه سـەر دنیـایێ کوچکا کسـرای و نەجاشی هژیا بوو.. یان ئاگرێ مەجووسییان ڤـەمری بـوو.. نـەخێر! و ئـەوێـن باوەری ب موحەممەدی -سلاڤ لێ بن- ئینای، و سەر و مالـێ خۆ گۆری وی کـری، وان ئـەڤ چەنـده نـەکربوو چونکی موحەممـەد -سـلاڤ لـێ بـن- دەمـێ بـووی وەکـی هـەمی بچویکـان نـەدکـره گـری و ئێکسـەر بـۆ خـودێ چـوو بـوو سوجوودێ.. نـه، و مـه د چـوو کتێبـێن سیرەتێ ژی دا نەدیتییـه کـو کەسـەک هاتبته نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و باوەری پێ ئینابت چونکی ل شەڤا بوونا وی تشتێن عەجێب چێبووبوون.. ئەگـەر وەسـا بـا مـام و پسـمامێن وی بەری هەمییان دا باوەرییێ پێ ئینن.. مەزنییا موحەممەدی -سلاڤ لێ بـن- ژ وی بەرهەمی دئێت یـێ ب گازییـا وی ڤـه هـاتی، ئـەو بەرهـەمێ چو کـەس تێدا ب خیلاف نەچووینه.

و ئەگـەر خـۆ بـۆ جـەدەل ئـەم بـاوەرییێ ب وان گۆتنـان بینـین ژی یـێن هندەک نڤیسەرێن سیرەتێ ڤەدگێڕن، ژ وان نیشانێن پەردەدڕ یـێن کـو ل شـەڤا بوونـا پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- ئاشـکەرا بـووین، دێ بێـژین: ئـەوێن وێ

شەڤێ ئەو نیشان دیتین، نەدزانی ئەڤ نیشانە ژ بەر بوونا وینە، چونکی حەتا پشتی هنگی ب چل سالان ژی بەرێ کەسێ نەکەفتبوو موحەممەدی -سلاڤ لێ بن- و کەسێ نەدزانی ئەو دێ بتە پێغەمبەر و دێ ڕویێ دیرۆکێ گوهۆڕت.

پشتی موحەممەد -سلاڤ لێ بن- ب ڕۆناهییا ئیسلامێ هاتی، و وی گازییا خودێ د ناڤ خەلکی دا بەلاڤ کری، ئەوێن باوەری پێ ئینای، و بەرەڤانی ژێ کری، ل هیڤییا هندێ نەمابوون بیرا خۆ ل وان عەجێبییان بیننە ڤە یێن ل شەڤا بوونا وی چێبووین دا باوەرییا وان موکمتر لێ بت، و ئەوێن باوەری پێ نەئینای ژی مە گوهـ لێ نەبوویە ئێک ژ وان باوەری ئینا بت ژ بەر وان عەجێبییێن ژێگۆتی یێن کو وان ل وێ شەڤا ئەو تێدا بووی دیتین..

د سەر ڤێ هەمییێ ژی ڕا ئەو شەڤا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل سحارا وێ د گەل ڕۆناهییا ئەلندێ هاتییە سەر دنیایێ، گەلەک زارۆکێن دی ژی هاتبوونە سەر دنیایێ، و ئەگەر بۆ (موئمنەکی) هەبت وان عەجێبییان (ئەگەر خۆ دڕاست ژی بن) بۆ بوونا وی پال بدەن، بۆ (مونکری) ژی هەیە بێژت: ئەو ژ بەر بوونا ئێکێ دی پەیدا بووینە.. و چاوا حوکم د ناڤبەرا ڤان هەردووان دا دێ ئێتەکرن؟ و ئێک ژ وان دێ دەرکەڤت یێ دورست؟

بەرسڤ: ب وی بەرهەمی یێ موحەممەدی -سلاڤ لێ بن- و خەلکێ دیتر یێ ل وێ شەڤێ بووین، ل پاش خۆ هێلاین، ل وێ شەڤا موحەممەد -سلاڤ لێ بن- تێدا هاتییە دنیایێ، دنیا هەمی ل هیڤییا وی بوو، و وی ژ ڤێ دنیایێ بار نەکر حەتا شوین تبلێن خۆ ل سەر هەر پەڕەکێ وێ ئاشکەرا هێلاین، و ئەڤ مەزنییە تێرا موحەممەدی هەیە وی بلند بکەت، و هەوجە ناکەت ئەم بۆ وی ل چیڤانۆکان بگەڕێین دا وی پێ د چاڤێن خەلکی دا مەزن

بکەین. و نیشانا ژ هەمییێ حنێرتر یا ڕاستییا پێغەمبەرینییا موحەممەدی -سلاڤ لێ بن- بۆ خەلکی بەرچاڤ کری، و بوویە ئەگەرا هندێ ژی گەلەک سەرا وێ باوەرییێ پێ بینن، ئەو مزگینی بوون یێن ل نک جوهی و فەلان هەین، یێن ب ئاشکەرایی ژێ دهاتە زانین کو موحەممەد پێغەمبەرە.. حەسسانێ کوڕێ ثابتێ ئەنصاری، ئەوێ حەفت هەشت سالەکان ب عەمری ڤە ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- مەزنتر، دبێژت: ب خودێ بیرا من دئێت، دەمێ ئەز زارۆک، عەمرێ من حەفت هەشت سال بوون، من گوهـ ل جوهییەکی بوو، چوو سەر گرەکی ل (یەثربێ) و ب هەمی دەنگێ خۆ گازی کرە جوهییان، و پشتی ئەو لێ کۆمبووین، و گۆتینێ: تە خێرە؟! وی گۆتە وان: شڤێدی ستێرا ئەحمەدی ئەوا د گەل وی بووی هەلات.

و زەیدێ کوڕێ عەمرێ کوڕێ نوفەیلی، مامێ عومەرێ کوڕێ خەططابی، ئەوێ بەری هاتنا ئیسلامێ چوویە شامێ دا بۆ خۆ ل دینێ دورست بگەڕییێت، و بەری پێغەمبەرینی بۆ پێغەمبەری بێت مری، کوڕێ وی ئوسامە ژێ ڤەدگوهێزت، دبێژت: بابێ من گۆت: ل شامێ زانایەکی ژ زانایێن ئسرائیلییان گۆتە من: ل وەلاتێ تە پێغەمبەرەک یێ دەرکەفتی یان نێزیکە دەرکەڤت، ستێرا وی یا دەرکەفتی، ڤێجا بزڤرە باوەرییێ پێ بینە، و دویکەفتنا وی بکە.

ژ ڤان هەردو ریوایەتێن دورست دئێتە زانین کو ل شەڤا بوونا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ستێرەک ل عەسمانی پەیدابووبوو، زانایێن جوهی و فەلان پێ دزانی کو پێغەمبەرێ دویماهییا زەمانی هاتە سەر دنیایێ، و چونکی د کتێبێن وان دا هاتبوو کو ئەو پێغەمبەر دێ ژ ناڤ عەرەبان بت، بەرێ وان لێ بوو کانێ کەنگی ئەڤ پێغەمبەری دێ ئێت.. و پشتی هنگی ب چل سالان، دەمێ پێغەمبەرینی بۆ پێغەمبەری هاتی، و وی گازییا خۆ

بەلاڤکری، هژمارەکا وان زانایان (وەکی عەبدللاهێ کورێ سەلامی) باوەری پێ ئینا، و گەلەکان ژی ژ حەسویدی کافری پێ کر.

جهێ ئەو لێ بووی:

پشتی مە دەمێ بوونا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئاشکەرا کری، مە دڤێت وی جهی ژی ئاشکەرا بکەین یێ ئەو لێ بووی.

گەلەک زانایێن سیرەتێ دبێژت: بوونا وی ل مالا بابێ وی عەبدللاهی بوو ئەوا دکەفتە تەنشت مالا مامێ وی ئەبوو طالبی، ل سەرێ وی گەلی ئەوێ دکەفتە رۆژهەلاتا گرکێ مەروایێ، ئەو گەلییێ دگۆتنێ: گەلییێ هاشمییان؛ ژ بەر کو پترییا مالێن بابکێ هاشمییان ژ قورەیشییان ل وێرێ بووون.

ل ڤێ مالێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- مەزن بووبو، و پشتی ئەو مشەختبوویە مەدینێ، ئەو مال بۆ پسمامێ وی عەقیلێ کورێ ئەبوو طالبی مابوو، و دبێژن: عەیالێ وی پشتی وی ئەو فرۆتبوو موحەممەدێ ثەقەفی -برایێ حەججاجی-، و ل سەر زەمانێ عەبباسییان دەیکا هاروون ئەلرەشیدی ئەو کڕی و کرە مزگەفت، و نوکە -وەکی زانایێن شوینواران دبێژن- ئەو دکەفتە وی جهی یێ ئاڤاهییێ (پەرتووکخانەیا مەکەهێ) لێ، ل رۆژهەلاتا صەفا و مەروایێ، ل نێزیکی نەفەقێن (محبس الجن).

راوەستیانەک د گەل مەسەلا مەولیدێ:

و بەری ئەم سوحبەتا بوونا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب دووماهی بینین، مە ڤێت راوەستیانەک د گەل مەسەلا گێرانا ئاهەنگان ب هلکەفتنا بوونا پێغەمبەری ل دوازدەی رەبیعولئەوولێ ژ هەر سال مە هەبت، ئەو ئاهەنگێن دبێژنێ: مەولید، کانێ ئەصلەک بۆ ڤێ چەندێ د شریعەتی دا هەیە یان نە؟

و دا کـو گـۆتـنـا مە گەلەک بەرفرەهـ و درێژ نەبت، ئەم دێ ئاخفتنا خۆ ل دۆر ڤی بابەتی ل سەر ڤان خالێن ژێری لێکڤەکەین:

١- هـەمی کـەس، خـۆ ئـەوێن دبێـژن: مەولـیـد دورسـتە ژی، دزانـن کـو گێرانا ئاهەنگێن مەولیدێ تشتەکە ل سەر دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و صەحابیێن وی نەبوو، بەلکی پشـتی وان سێسـەد چارسـەد سـالان ژی ئـەو نەبوو، و ئەگەر مە ئەڤ ڕاستییا دیرۆکـێ زانـی، پسـیارەکێ دێ کـەین: ئـەرێ ئەڤ ئاهەنگێن دئێنە گێران کارەکێ باشە یان نە؟

ئـەگـەر بێژین: ئـەو کارەکێ باشە، پسیار ئەڤەیە: پا بـوچی پێغەمبـەری -سلاڤ لێ بن- و هەڤالێن وی -خودێ ژێ ڕازی بت- ئەو نەکربوو؟

بەری پێغەمبەر -سلاڤ لـێ بـن- بچتـە بـەر دلۆڤانییـا خـودێ، ئایەتـەکا پیرۆز بۆ وی هاتبوو خارێ، تێدا خوداییێ مـەزن دیـار کربـوو کـو ل وێ ڕۆژێ وی دینێ مە بۆ مە تمام کر و پێک ئینا: ﴿ ٱلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ ٱلْإِسْلَٰمَ دِينًا ﴾ (المائدة: ٣) ژ ڤـێ ئایـەتێ دئێتـە زانـین کـو دەمـێ پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- ژ ڤـێ دنیـایێ وەغـەرکری، دینـێ ئـەو پـێ هاتییـە فرێکـرن پێـک هـاتبوو و چـو یـێ ژێ کـێم نەبوو، ڤێجا ئەگەر ئەم بێژین: مەولید یان هەر بیدعەیەکا پشـتی پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- دەرکـەفتی پشـکەکە ژ دیـنی، هنگـی چـو مەعنـا بـۆ ڤـێ ئایەتا بۆری نابت! ژ خۆ ئەگەر ئەم بێژین: پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- ئـەڤ چەندە دزانی، هنگی دڤێت بێژین وی ژ قەستا ئەو نیشـا مـە نەدایـە.. و ڤـێ گۆتنێ کەسەکێ ب عەقل نابێژت.

٢- ئـەڤ ئاهـەنگێن ب هلکـەفتنا مەولیـدێ دئێنـەکرن، ل ڕۆژا بوونـا پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- نائێنـەکرن، چـونکی ئـەو ل ڕۆژا دوازدەی ڕەبیعولئەووەلێ دئێنەکرن، و بەری نوکە مە ئاشکەرا کر کو پێغەمبـەر -سلاڤ

لێ بن- ل وێ ڕۆژێ نەبوویە، بەلكی ئەو ل نەهی ڕەبیعولئەووەلێ یێ بووی، مەعنا ئەو زەحمەتا ئەو دبەن هەمی د بەر ئاڤێ دا دچت!

٣- تشتەكێ مسۆگەرە كو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل دوازدەی ڕەبیعولئەووەلێ یێ چوویە بەر دلۆڤانییا خودێ، لەو دێ بێژینە وان كەسێن ل ڤێ ڕۆژێ كەیفێ دكەن ب هێجەتا بوونا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-: بوچی هوین ب خەم ناكەڤن ژ بەر مرنا وی؟

ئەرێ ئەگەر شاهییەك و بەهییەك د ئێك دەمی دا پێكڤە كۆم ببن، خەلكێ شاهییێ دڤێت خۆ بێ دەنگ بكەن یان ژی بەهیچن؟

٤- دیرۆك بۆ مە ڤەدگێڕت كو مەولیدا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئێكەمین جار ل مصرێ دەركەفتبوو ل سەردەمێ دەولەتا (عوبەیدییان) ئەو هێڤێن جوهییێن ژ درەو دگۆتن: ئەم (فاطمینەی)! ئەو ئێكەمین كەس بوون ئەڤ بیدعە د ناڤ موسلمانان دا دەرێخستی ب هێجەتا هندێ كو ئەو حەز ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دكەن، و دڤێن قەدرێ وی بگرن. و دیرۆك دبێژت: دەمێ وان دیتی فەلەیێن مصرێ ل ڕۆژا بوونا عیسای -سلاڤ لێ بن- كەیفێ دكەن و ئاهەنگان دگێڕن، گۆتن، ما بوچی ئەم ژی ل ڕۆژا بوونا پێغەمبەرێ خۆ -سلاڤ لێ بن- ڤان تشتان ناكەین!

مەعنا وان ئەڤ عەدەتە یێ ژ فەلەیان گرتی!

٥- هندەك كەس دبێژن: هندی ئەم حەز ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دكەین، مە دڤێت ل ڕۆژا بوونا وی كەیفێ بكەین.. بۆ ڤان كەسان دی بێژین: حەژێكرنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- تشتەكێ گەلەكێ فەرە، و موسلمان ب دورستی نابتە موسلمان ئەگەر ئەو ژ هەمی تشتان پتر حەز ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- نەكەت، بەلێ حەژێكرن و قەدرگرتنا وی ب هندێ نابت مرۆڤ بیدعەیان ل دینێ وی زێدە بكەت، خودێ فەرمانێ ل پێغەمبەرێ خۆ

دکەت کو بێژتە مە: ﴿ قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ ٱللَّهَ فَٱتَّبِعُونِى يُحْبِبْكُمُ ٱللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ﴾ (آل عمران: ٣١) یەعنی: ئەی پێغەمبەر تو بێژە: ئەگەر هوین حەز ژ خودێ دکەن ل دویڤ من بکەڤن خودێ ژی دێ حەز ژ هەوە کەت، و گونەهێن هەوە ژێ بەت. مەعنا: دویچوونا مە بۆ پێغەمبەری ئەوە ئەم دویکەفتنا وی بکەین د دینێ خۆ دا.

٦- پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د گۆتنەکا خۆ دا بەحسێ ڕۆژییا دوشەنبێ دکەت و دبێژت: ئەو ڕۆژەکە ئەز یێ تێدا بوویم و (وەحی) تێدا یا بۆ من هاتی. و بۆ وان کەسان ئەوێن ل سالێ ڕۆژەکێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل بیرا خۆ دئینن دێ بێژین: ئەگەر ڕاستە هەوە پێغەمبەر دڤێت، ئەڤە ئەو ب خۆ یێ ڕێکێ بۆ هەوە ئاشکەرا دکەت، دەمێ مرۆڤەکی پسیار ژێ کری و گۆتییێ: تو چ دبێژی بۆ ڕۆژییا دوشەنبێ؟ ل شوینا ئەو بێژتێ: دورستە، وی ئەگەرا دورستبوونێ بۆ دیار کر دەمێ گۆتی: ئەز ل وێ ڕۆژێ یێ بوویم، و یێ لێ هاتیمە هنارتن.

مەعنا قەنجییەکا مەزن د گەل ئوممەتێ ل ڤێ ڕۆژێ یا هاتییەکرن، ئەو ڕۆژا هەر حەفتییێ -نە کو سالێ- جارەکی دزڤرت، و بەرانبەر ڤێ قەنجییێ دڤێت هوین سوپاسییا خودێ بکەن و سوپاسییا هەوە دێ ب ڕۆژیگرتنێ بت نە ب چو تشتێن دی.

ئەو کی ژ مەیە دوشەنبیان دگرت ژ بەر حەژێکرنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-؟

بۆچی هەمی تشتان ب ناڤێ حەژێکرنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بکەین و ب تنێ وی تشتی نەکەین یێ پێغەمبەری گۆتی؟

ژ ئەڤا بۆری بۆ مە دیار دبت کو دانا مەولیدان ل ڕۆژا بوونا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و گێڕانا ئاهەنگ و شەهییانان -ب هەر ناڤ و

هێجەتەکا هەبت- بیدعەیە و کارەکێ نە یێ دورستە و گونەهەکە دڤێت مرۆڤێ موسلمان خۆ ژێ بدەتە پاش، و ل ڤێرێ دێ پارچەکێ ژ گۆتنەکا ئیمام مالکی ل بیرا خۆ ئینین دەمێ دبێژت: ((هەر کەسەکێ بیژت بیدعەیەکا باشا هەی، مەعنا ئەو یێ دبێژت پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- خیانەت یا کری))!

پشتی بوونێ:

مە گۆت: پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل بەری سپێدەیا ڕۆژا دوشەنبێ نەهی هەیڤا رەبیعولئەووەلێ هاتە سەر دنیایێ، و ب هاتنا وی بەرپەڕەکێ نوی یێ گەش ژ دیرۆکا مرۆڤینییێ هاتە ڤەکرن، ئەو ل وی دەمی هات یێ جیهانێ پێتڤی ب هاتنا وی هەی، هات دا ب رۆناهییا ئیسلامێ تارییێن جاهلیەتێ بپژکینت.

مالباتا عەبدلموطەلبی هەمی پێکڤە ل هیڤییا مێڤانێ خۆ یێ نوی بوون، بەرێ وان لێ بوو بویکا وان ئامینایێ کورەک بیت جهێ بابێ خۆ عەبدللاهی بگرت.. هێژ بەری ئەو بێتە دنیایێ مرۆڤەکێ پیرۆز بوو، دەیکا وی د گۆتنەکێ دا بۆ هەڤالەکا خۆ دبێژت: ((کورێ من ئەڤی شولا وی دێ شول بت، دەمێ من هلگرتی و ئەزا پێ گران بارەکێ ژ وی سڤکتر من نەدیت، هێژ نەبووی د خەونێ دا من ددیت رۆناهییەک ژ من ڤەدپەشی قەسرێن شامێ ژ بەر ڕوهن دبوون)).

کانێ چاوا دەیک ل هیڤییا ڤی بچویکێ خۆ یێ خوشتڤی بوو، ئەوێ کو دێ وێ ڤالاتییێ ژ ژینا وێ تژی کەت یا ب مرنا بابێ وی پەیدا بووی، باپیر پتر ل هیڤییێ بوو چونکی هیڤییا وی ئەو بوو نەڤییێ وی جهێ کورێ وی بگرت، ئەو زاڤایێ چوویە وەغەرێ و نەزڤڕی، لەو دەمێ مزگینییا بوونا نەڤی گەهشتییێ کەیفەکا مەزن بۆ چێبوو.

بەرێ مەکەهییان هەمییان ما ل عەبدلموطەلبی کانێ دێ ناڤێ نەڤییێ خۆ کەتە چ؟ پشتی بوونا وی ب حەفت ڕۆژان باپیرێ وی زەلامێن قورەیشییان ڤەخواندنە مال و خوارنەکا بەرفرەهـ بۆ وان چێ کر، و وی نەڤییێ خۆ سونەت کر و ناڤێ وی کرە (موحەممەد).. و دەمێ هەڤالان پسیار ژێ کری: ئەڤ ناڤە تە ژ کیڤە ئینا، ما بوچی تو ناڤێ ئێک ژ باب و باپیرێن خۆ نادانییە سەر؟ وی گۆتە وان: من ئەڤ ناڤە دانا سەر دا ل عەسمانان و ل عەردی ژی بەحسێ وی ب باشی بێتەکرن.

و پەیڤا (محمد) ب زمانێ عەرەبان بۆ وی کەسی دئێتەگۆتن یێ مەدحێن وی دئێنەکرن، و هەر چەندە ئەڤ ناڤە بەری بوونا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- د ناڤ عەرەبان دا هەبوو ژی، بەلێ ئەو گەلەک یێ کێم بوو، لەو خەلکێ مەکەهێ ژ ڤی ناڤی حێبەتی مان، بەلێ مەزنێ قورەیشییان ئەو ژ ڤێ حێبەتییێ ئینانەدەر دەمێ گۆتی: من دڤێت خەلکێ عەرد و عەسمانان مەدحەکارێن نەڤییێ من بن!

د گەل حەلیمایا سەعدی

داپیرك و دادۆكێن وێ بەرێ حەلیمایێ:

دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- هاتییە سەر دنیایێ، دەیکا وی ئامنایێ ئەو هنارتە نک باپیرێ وی، ئەوێ کەیفەکا زێدە بۆ چێبووی، و دبێژن: گاڤا وان ئەو برییە نک باپیرێ وی، باپیرێ وی ئەو برە کەعبێ، و ل وێرێ دوعا بۆ کرن، و بەرانەک پێشڤە کرە خێر، و پشتی هنگی ئەو زڤڕاندە نک دەیکا وی، چەند ڕۆژەکان ئەو ما ل نک دەیکا خۆ، دەیکا وی شیر ددایێ و ب خودان دکر، پاشی وەسا چێبوو حەلیمایا سەعدی هات و ئەو برە نک خۆ ل دەشتێ؛ دا ب خودان بکەت وەکی دێ بۆ مە ئاشکەرا بت.. و بەری حەلیما وی ببتە نک خۆ، د گەل دەیکا وی چەند ژنکەکان پشکداری د خودانکرن و شیردانا وی دا کر، ژ وان:

١- بەرەکەیا حەبەشی:

ئەوا دگۆتنێ: دەیکا ئەیمەنی، و بەری نوکە مە ئاشکەرا کربوو کو ئەو جارییا بابێ وی عەبدللاهی بوو، و پشتی عەبدللاھ مری ئەو ب میراتگری گەهشتە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و ئەو ل نک ئامینایێ بوو، و وێ د گەل ئامینایێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ب خودان دکر، و پشتی دەیکا پێغەمبەری ئەو دەیکا وی بوو، وێ ئەو ب خودان دکر، و سەخبێرییا وی دکر، و دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- مەزن بووی وی ئەو ئازا کر.

ئەو گەهشتبوو ئیسلامێ، و باوەری ب پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئینابوو، لەو دئێتە هژمارتن ئێک ژ صەحابییان، شوی ب عوبەیدێ کوڕێ حارثێ خەزرەجی کربوو، و کوڕەک ژێ هەبوو دگۆتنێ: ئەیمەن، ل شەڕێ

حونـەینێ شـەهید بووبـوو، پاشـی شـوی ب زەیـدێ کـوڕێ حارثـەی کربـوو، و کـوڕەک ژ وی ژی هـەبوو دگـۆتنێ: ئوسـامە، و ئەڤـە ئـەو بـوو یـێ دگـۆتنێ: خۆشتڤییێ پێغەمبەری و کوڕێ خۆشتڤییێ وی.

پێنج هەیڤان پشتی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- مابوو زێندی.

٢- شیفائا کچا عەوفێ زوهری:

و ئەڤـە مرۆڤـا دەیکـا وی بـوو ژ بـابکێ زوهرییـان، و ئـەو دەیکـا صـەحابییێ ناڤـدار عەبـدررەحمانێ کـوڕێ عـەوفی بـوو، و وێ داپیرکییـا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کربوو دەمێ ئەو هاتییە سەر دنیایێ. و ژ بلی داپیرکییـێ وێ حـەفت ڕۆژان د گـەل دەیکـا وی شـیر ژی دابـوویێ، ئـەو ژی گـەهـشـتـبـوو ئیسلامێ، و موسلمان بووبوو، و ئـەو د ژیانـا پێغەمبـەری دا -سلاڤ لێ بن- مربوو.

٣- ثوەیبە جارییا ئەبوو لەهەبی:

ئەڤـە جارییـا مـامێ وی ئـەبوو لەهـەبی بـوو، وێ ژی شـیر دابـوو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، و پێغەمبەری هەر وەسا خەدیجایێ ژی گەلـەک قـەدرێ وێ دگـرت، و هـاریکارییـا وێ دکر، و جارەکێ خەدیجایێ داخواز ژ ئەبوو لەهەبی کر کو ئەو وێ بفرۆشتێ، بەلێ ئەو ل بەر نەهات[١].

---

(١) ذەهـەبـی ڤێ چەندێ ژ واقدی ڤەدگوهێزت (بڕێنە: سیر أعلام النبلاء ٢ / ٦٥) و د گەلـەک ژێدەران دا هاتییـە (و مـە ژی ئـەڤ چەندە د چاپا بەری نوکە دا ژ ڤێ کتێبا خۆ ڤەگوهاستبوو) کو ل ڕۆژا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- تێدا هاتییە دنیـایێ ثوێبەیێ مزگینییا بـوونـا وی دا مـامـێ وی (أبو لهب)ی، ئینا وی ژ کەیفان دا ئەو ئازا کر. بەلێ پشتی هنگی بۆ مە ئاشکەرا بوو کو ئەو گۆتن یا دورست نینە؛ ژ بەر کو ئەو هەر مابوو جاریە ل نک ئەبوو لەهەبی حەتا ب ناڤ سال ڤە چووی، هنگی ژ نوی ئەبوو لەهەبی ئەو ئازا کربوو، وەکی د ریوایەتێن دورست دا هاتی.

پشتی پێغەمبەر مشەختبوویە مەدینێ ژی وی گەلەک جاران دیاری و هاریکاری بۆ وێ دهنارتنە مەکەهێ. و ل سالا (٧) مشەختی ئەو ل مەکەهێ مربوو، و وێ شیر دابوو حەمزەی ژی، و خیلاف د ناڤبەرا دیرۆکزانان دا چێبوویە کانێ ئەو موسلمان بووبوو یان نە.

دادۆکێن سەعدییان ل مەکەهێ:

عەدەتەکێ خەلکێ مەکەهێ ل وی سەردەمی هەبوو، ئەو ژی ئەڤە بوو وان بچویکێن خۆ یێن ساڤا بەرانبەر هندەک مالی ددانانە نک خەلکێ دەشتێ؛ دا ئەو وان ب خودان بکەن، و ئارمانجا مەکەهییان ژ ڤێ چەندێ ئەو بوو زارۆکێن وان فێری سوباری و زیرەکی و ئەزمانەکێ رەهوان ببن، ژ بەر ڤێ چەندێ هەر سال هژمارەکا ژنکێن دەشتێ (بادییێ) بەر ب مەکەهێ ڤە دهاتن، و هەر ئێک لێ دگەریا زارۆکەکێ قورەیشی د گەل خۆ ببەت، و ئەو ژنکێن بەردەستێ وان تەنگ پتر ئەڤ کارە دکر.

ل وێ بەرێیا دکەفتە رۆژهەلاتا مەکەهێ، ل دەور و بەرێن حودەیبییێ، ئویجاخا سەعدییان (و ئەو چەقەکێ عەشیرەتا هەوازن بوو) ب کۆچەری دژییان، و ل وێ سالا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- تێدا هاتییە سەر دنیایێ، کو سالا (٥٧١) زایینی بوو، هشکاتی ل دەڤەرا وان پەیدا بووبوو، و نێزیک بوو هەیڤا نیسانێ ژی ب دویماهی بێت بێی باران بێن و گیا شین ببت، لەو هژمارەکا ژنکێن سەعدییان خۆ دانە ئێک و قەستا مەکەهێ کرن، دا هەر ئێک ژ وان زارۆکەکی د گەل خۆ بینت، بۆ خودانکرنێ، و هندەک مالی بۆ خۆ ژ مرۆڤێن وان وەرگرن.

د گەل حەلیمایا سەعدی:

ئێک ژ وان ژنکان حەلیمایا کچا عەبدللاهێ کورێ حارثێ کورێ سەعدی بوو، حەلیما ژنکا حارثێ کورێ عەبدلعوززایێ کورێ رفاعەیێ

هەوازنی بوو، حەلیمایێ کوڕەک و دو کچەک هەبوون: عەبدللاهـ و ئەنیسا و خوذامە و خوذامە ئەوە یا ب ناسناڤێ (الشیماء) دئێتە نیاسین.

حەلیما بەحسێ ڤێ هاتنا خۆ بۆ مەکەهێ دکەت، و دبێژت: سالەکێ گرانی ب سەر مە دا هات، و عەرد هشک و زوها بوو، ئەم دەهـ ژنک ژ ئویجاخا سەعدییان هاتینە مەکەهێ دا هەر ئێک ژ مە زارۆکەکی بۆ خۆ ببەت ب خودان بکەت بەرامبەر مالەکی.. دەمێ ئەم گەهشتینە مەکەهێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- بۆ مە هەمییان هاتە پێشکێشکرن؛ دا ئێک ژ مە وی د گەل خۆ ببەت، بەلێ کەس ژ مە پێ نەهاتە دەر؛ چونکی ئەو زارۆکەکێ ئێتیم بوو، و مە دڤیا ئەو زارۆکێ ئەم ببەین یێ ب باب بت؛ دا بابێ وی مالەکێ باش بدەتە مە.. پاشی هەڤالێن من هەر ئێکێ زارۆکەک ب دەست کەفت، و ئەز مامە وەسا، پشتی من زانی چو زارۆک ب دەست من ناکەڤن ئەز جارەکا دی ل پێغەمبەری زڤڕیم و من ئەو ژ باپیرێ وی وەرگرت. هەر ژ ڕۆژا ئێکێ پیبێ ڤی زارۆکی بۆ مە پیبێ خێرێ بوو، هەر چەندە ئەو سال سالەکا هشک ژی بوو، بەلێ پشتی مە ئەو د گەل خۆ ئینای، خودێ بەرەکەت هاڤێتە تەرش و دەرامەتێ مە.. کوڕێ من ئەڤە نە وەکی چو زارۆکان بوو، بەرەکەتێن وی ل سەر مە زێدە بوون، و ئەو ب ڕەنگەکێ نەعەدەتی مەزن دبوو، دەمێ ژیێ وی بوویە دو سال تە دگۆت: ئەو زارۆکەکێ چار سالییە...

ڤەکرنا سنگێ وی:

پشتی هەر دو سالێن دادۆکییا وێ ب دویماهی هاتین، حەلیمایێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ڤەگەڕاندە مەکەهێ ل نک دەیکا وی، بەلێ هندی هند ئەو زارۆکەکێ پیرۆز بوو، و ژ بەر وێ بەرەکەتا ب هاتنا وی گەهشتییە مالا حەلیمایێ، وێ داخواز ژ دەیکا وی کر کو ئەو دەستویرییێ بدەتێ دا ئەو

بچویکێ وێ جارەکا دی د گەل خۆ ببت. حەلیما دبێژیت: پشتی مە دوبارە ئەو زڤراندیە مالا خۆ، چەند هەیڤەکان ئەو ل نک مە ما، رۆژەکێ ئەو و برایەکێ خۆ یێ شیری ل پشتا مالان بوون هندەک کارک دچەراندن، مە هند دیت برایێ وی ب غار هات و هەوار هەوارا وی بوو، دگۆت: دو زەلامێن جلک سپی برایێ من یێ قورەیشی بر درێژ کرە ئاخێ و سنگێ وی کەرکر.

حەلیمایێ گۆت: ئەز و بابێ وی -ئانکو زەلامێ حەلیمایێ- ب لەز د هەوارێ چووین، دەمێ ئەم گەهشتینێ مە دیت ئەو یێ ژ پییان ڤە بوو و رەنگێ وی هاتبوو گوهارتن، بابێ وی ئەو دا بەر سنگێ خۆ و گۆتێ: تە خێرە کورێ من؟

وی گۆت: دو زەلامێن جلک سپی ئەز برم درێژ کرمە عەردی، سنگێ من ڤەکر و تشتەک ژێ ئینا دەرێ و هاڤێت، پاشی سنگێ من دوری ڤە[1].

دەمێ ڤێ سەرهاتییێ رویدای، زەلامێ حەلیمایێ گەلەک ترسییا لەو گۆتە ژنکا خۆ: ئەز دترسم تشتەک ل ڤی کورکی بێت، و ئەم شەرمزار ببین، یا باش ئەوە تو وی بزڤرینییە نک مرۆڤێن وی، ئەگەر تشتەک لێ بێت ژی بلا ل مالا وان لێ بێت.

حەلیما دبێژت: ترسا من ژی ژ وێ ترسێ بوو، لەو ئەز رابووم من پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- زڤراندە نک دەیکا وی، دەیکا وی ئەڤ چەندە ب غەریبی ڤە وەگرت و گۆت: بەری چەند هەیڤەکان داخوازا تە ئەو بوو تو کورێ من د گەل خۆ ببەی، چ قەومی حەتا تو ب ڤی رەنگی بێیە گوهارتن؟

حەلیمایێ گۆت: نە، چو نەقەومییە، بەلێ هندە ئەو مەزن بوو، و مە یا ل سەر خۆ کر، بەلێ دەیکا وی ب ڤێ گۆتنێ قانع نەبوو، و هنگی ئەو

---

(١) ئیمامێ موسلم د حەدیسەکێ ژ ئەنەسی ڤەدگوهێزت، دبێژت: جهێ وێ دورینێ من ل سنگێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ددیت. یەعنی: شوینا وێ لێ مابوو.

ڕاوستیا حەتا حەلیمایێ چیرۆکا ڤەکرنا سنگێ وی بۆ وێ ڤەگێڕای. ئامینایێ گۆتێ: نەترسە، شەیطان نەشێتە کورێ من، کورێ من ئەڤی شولا وی دێ شول بت، دەمێ من ئەو هلگرتی، و ئەزا پێ گران، بارەکێ ژ وی سڤکتر من نەدیت، هێژ ئەو نەبووی د خەونێ دا من ددیت رۆناهییەک ژ من ڤەدپەشی قەسرێن شامێ ژ بەر رۆهن دبوون.

زڤڕینا وی بۆ نك دەیکا وی:

ب ڤی ڕەنگی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- زڤڕی مەکەهێ ل نک دەیکا خۆ پشتی ئەو پتر ژ دو سالان مایە ل دەشتێ ل ناڤ ئویجاخا سەعدییان.. ل وی جهێ ناڤدار ب زیرەکی و ئەزمان رەهوانییێ، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل نک وان فێری ئەزمانەکێ ڕەهوان بوو، و هەردەم وی شانازی ب ڤێ چەندێ دبر، و دگۆتە هەڤالێن خۆ: ئەزمانێ من ژ یێ هەوە هەمییان ڕەهوانترە، ئەز یێ قورەیشیمە، و ئەز د ناڤ سەعدییێن بەکری دا یێ هاتیمە ب خودانکرن.

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- قەنجییا ڤێ ژنکا ئەو ب خودانکری و یا ئویجاخا وێ ژ بیر نەکر، لەو ل سالا هەشتێ مشەختی دەمێ وی مەکەهـ ژ دەستێ کافران دەرێخستی، و شەڕەکێ گران د ناڤبەرا وی و هەوازنییان دا ل نهالا حونەینێ چێبووی، و شەش هزار ئێخسیر ژ ڤێ ئویجاخێ کەفتینە دەستێ موسلمانان، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بڕیار دا ئێخسیرێن وان هەمی بێنە بەردان. وەکی دێ بەحس ژێ کەین دەمێ ئەم دگەهینە بەحسێ سەرهاتییا شەڕێ حونەینێ، ئەگەر خودێ حەز بکەت.

خودێ خێرا حەلیمایا سەعدی ڤیابوو، لەو ژییێ وێ درێژ کر حەتا ئەو گەهشتییە زەمانێ هنارتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، و وێ باوەری پێ

ئینا، و دەمێ ئەو دهاتە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، پێغەمبەری قەدرەکێ مەزن بۆ دگرت.

ئەبوو طوفەیل دبێژت: ڕۆژەکێ من پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- دیت ژنکەک هاتە نک، ئینا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- عەبایێ خۆ بۆ رائێخست دا ل سەر ڕوینت، من پسیار کر: ئەڤە کیژ ژنکە؟ گۆتن: ئەڤە دەیکا وییە، ئەوا شیر دایێ[1].

(١) ئەبوو داوود ڤێ حەدیسێ ڤەدگوهێزت.

مرنا دەيكا وى و باپيرێ وى

مرنا دەيكا وﷺ:

پشتى چەند سالەكان پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- مايە ل دەشتێ ل نك دەيكا خۆ يا شيرى حەليمايا سەعدى، ئەو زڤڕى مەكەهێ ل نك دەيكا خۆ يا ژ ڕاستى، ل نك دەيكا خۆ و ل بن چاڤدێرييا باپيرێ خۆ ئەو هاتە پەروەردەكرن، و ژ بەر كو هنگى خواندن و نڤێسين د ناڤ خەلكێ مەكەهێ دا يا بەلاڤ نەبوو، عەدەتێ خەلكى نەبوو بچويكێن خۆ بدانتە بەر خواندن و نڤيسينێ بكەن، لەو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- مەزن بوو بێى فێرى خواندن و نڤيسينێ ببت، و حەتا وى ژ دنيايێ وەغەركرى ژى وى خواندن و نڤيسين نەدزانى، و ئەگەر نەخواندەڤانى بۆ مرۆڤى كێماسى بت، ئەو بۆ وى جهێ شانازييێ بوو، چونكى ئەو دەليلەكێ ئاشكەرا بوو ل سەر ڕاستگۆييا وى د وێ گازييێ دا يا ئەو پێ هاتييە هنارتن.. خودايێ مەزن د ئايەتەكێ دا بێژت: ﴿ وَكَذَٰلِكَ أَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ ۚ فَٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ يُؤْمِنُونَ بِهِۦ ۖ وَمِنْ هَٰٓؤُلَآءِ مَن يُؤْمِنُ بِهِۦ ۚ وَمَا يَجْحَدُ بِـَٔايَٰتِنَآ إِلَّا ٱلْكَٰفِرُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا كُنتَ تَتْلُوا۟ مِن قَبْلِهِۦ مِن كِتَٰبٍ وَلَا تَخُطُّهُۥ بِيَمِينِكَ ۖ إِذًا لَّٱرْتَابَ ٱلْمُبْطِلُونَ ﴿٤٨﴾ ﴾ (العنكبوت: ٤٧-٤٨) يەعنى: كانێ چاوا مە كيتاب بۆ وان پێغەمبەران ئينان يێن بەرى تە -ئەى پێغەمبەر- هاتين، وەسا مە ئەڤ كيتابە بۆ تە ئينا خوارێ يا كو كيتابێن بەرى خۆ ڕاستگۆ دەردئێخت، ڤێجا ئەوێن مە كيتاب بۆ ئينايە خوارێ ژ ئسرائيلييان و وان كيتاب ب دورستى زانى ئەو باوەرييێ ب قورئانێ دئينن، و ژ ڤان عەرەبێن قورەيشى و يێن دى ژى هەيە يێ باوەرييێ پێ بينت، و ژ كافران پێڤەتر كەس د ڤێ قورئانێ و هێجەت و دەليلێن وێ دا

ناکەفتە گومانێ، و کوفرێ پێ ناکەت. و ژ موعجزەیێن تە یێن ئاشکەرا -ئەی پێغەمبەر- ئەڤەیە: بەری ئەڤ قورئانە بۆ تە بێت نە تە چو کیتاب خواندینە ونە تە چو حەرف ب دەستێ خۆ نڤیسینە، و ئەو ڤێ چەندێ دزانن، و ئەگەر بەری وەحی بۆ تە بێت تو یێ خواندەڤان بای یان تە نڤیسین کربا هنگی یێن نەحەق دا کەڤنە گومانێ، و دا بێژن: وی ئەڤە ژ کیتابێن بەرێ یا وەرگرتی.

بۆ دەمەکێ نە یێ درێژ ڤێ ژینا ب خۆشی و تەنا یا پێغەمبەری د هەمبێزا دەیکا وی دا ڤەکێشا، هەر وەکی خودایێ مەزن دڤیا ڕۆژ بۆ ڕۆژێ دلێ پێغەمبەرێ خۆ پتر نازک بکەت دا ب کێر شڤانییا ئوممەتێ بێت، و ئەو بوو ل سالا ٥٧٧ زایینی دەمێ ژییێ پێغەمبەری گەهشتییە شەش سالییێ دەیکا وی ئەو د گەل خۆ بر و ب سەرەدان چوونە بازێڕێ مەدینێ ل نک خالێن باپیرێ وی ژ بەنی نەجارییان، ئەوێن ئاخا بابێ وی عەبدللاهی کەتییە د ناڤ وان دا، و ل نک وان مری.

د ڤێ سەفەرێ دا جارییا وان بەرەکەیا حەبەشی ژی د گەل وان بوو، و پشتی ئەو هەیڤەکێ ماینە ل مەدینێ، و سەرا قەبرێ عەبدللاهی دای، وان ڕێکا زڤڕینێ گرت، و گاڤا ئەو گەهشتینە وی گوندێ دبێژنێ: (ئەبواء)(١) دەردێ مرنێ جارەکا دی کاشۆیێ خۆ ل دلی دا، و ڤێ جارێ ئەو سێوی کر، دەیکا وی ل وی جهی، ل بەر چاڤان وەغەرکر، و ئەو هێلا بێ خودان د دەستێ جارییێ دا. و مرنا دەیکێ دنیا د چاڤێن زارۆکێ ئێتیم دا تاری کر، چونکی ئەو نە ب تنێ دەیکا وی بوو، بەلکی بابێ وی ژی بوو، یان دنیایا وی هەمی بوو، لەو خۆ پشتی ئەو مری ژی دیمەنێ وێ ژ بەر چاڤان نەدچوو، مرنا دەیکێ برینەکا کویر د دلێ وی دا پەیدا کر، برینەکا

(١) ئەبواء گوندەکە دکەفتە باشوورێ مەدینێ، د ناڤبەرا وی و مەدینێ دا (٢٣) میلن.

وەسا یا پشتی هنگی ب نێزیکی پێنجی سالان ژی خۆ نەدایە ئێک، ئەبوو هوریرە دبێژت: جارەکێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د گەل هندەک هەڤالێن خۆ بوو، وان هند دیت پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- قەستا شوینوارێ قەبرەکی کر، ل هنداڤ سەری روینشت، بێنەکێ ما پاشی گری و گری حەتا هەڤالێن خۆ ژی هەمی گراندین، پشتی پسیار ژێ هاتییەکرن: ئەڤە قەبرێ کێیە، وی گۆت: ئەو قەبرێ ئامینایا کچا وەهەبییە.. من دەستویری ژ خودایێ خۆ خواست کو ئەز سەرا قەبرێ دەیکا خۆ بدەم، وی دەستویری دا من، و من ژێ خواست ئەو دەستویرییێ بدەتە من دا ئەز دوعایان بۆ وێ بکەم، وی دەستویری نەدا من[1].

د ریوایەتەکا دی دا هاتییە: رۆژەکێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- چۆ سەر قەبرەکێ کەڤن، روینشتە خوار، هەڤالێن وی ژی ل دۆرا روینشتن، گۆت: مە دیت پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- سەرێ خۆ هەژاند تو دا بێژی ئێکێ د گەل وی دئاخڤت، پاشی کرە گری، ئینا عومەری پسیار ژێ کر: ئەی پێغەمبەرێ خودێ بۆچی تو دگری؟ وی گۆت: ئەڤە قەبرێ ئامینایا کچا وەهەبییە، من ژ خودێ خواست ئەو بهێلت ئەز سەرا قەبرێ وێ بدەم وی دەستویری دا من، و من ژێ خواست ئەو دەستویری یێ بدەتە من ئەز دوعایان بۆ وێ بکەم، وی دەستویری نەدا من، ڤێجا دلێ من ما پێڤە لەو گرییا من هات[2].

و هندەک زانایێن تەفسیری دبێژن: ل وی دەمی ئەڤ ئایەتا پیرۆز هاتە خوارێ: ﴿ مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَن يَسۡتَغۡفِرُواْ لِلۡمُشۡرِكِينَ وَلَوۡ كَانُوٓاْ أُوْلِي قُرۡبَىٰ مِنۢ بَعۡدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمۡ أَنَّهُمۡ أَصۡحَٰبُ ٱلۡجَحِيمِ ﴾ (التوبة:١١٣) یەعنی: نەبوویە بۆ موحەممەد پێغەمبەری و بۆ ئەوێن باوەری ئینای کو داخوازا ژێبرنا

(١) موسلم ژێ ڤەدگوهێزت.

(٢) بەیهەقی ژێ ڤەدگوهێزت.

گونەهان بۆ بوتپەرێسان بکەن، ئەگەر خۆ ئەو مرۆڤێن وان یێن نێزیک ژی بن، پشتی کو ئەو ل سەر شرک و صەنەمپەرێسییێ مرین، و بۆ وان ئاشکەرا بووی کو ژ بەر مرنا وان ل سەر شرکێ ئەو جەهنەمینە، و خودێ گونەهێ بۆ بوتپەرێسان ژێ نابەت. پشتی دەیکا وی ل ڤی جهی مری، ئەو هەر ل وی جهی هاتە ڤەشارتن ژی، و پشتی هنگی بەرەکەیا حەبەشی (دەیکا ئەیمەنی) دەستێ وی گرت و ئەو زڤڕاندە مەکەهێ ل نک باپیرێ وی.. و ژ وێ ڕۆژێ وەرە دەیکا ئەیمەنی بۆ وی بوو دەیک!

ل نك باپيرێ خۆ عەبدلموطەلبی:

پشتی دەیکا وی نەمای، باپیرێ وی ئەو برە نک خۆ، دا ب ڕەنگەکێ ئێکسەر چاڤدێرییێ لێ بکەت، و باپیرێ وی ئەوێ ژییێ وی هنگی گەهشتییە حەشتێ سالییێ و کۆرە بووبوو، پویتەیەکێ زێدە پێ دکر دا ئەو هەست ب بێ خودانییێ نەکەت، حەتا دبێژن: وی قەدرێ نەڤییێ خۆ پتر ژ هەمی کوڕێن خۆ دگرت.. و جارییا وان (أم أيمن)ێ ل ڤی دەمی جهێ دەیکا وی گرتبوو، و ئەو پەروەردە دکر، حەتا فاما بووی.. ب ڤی ڕەنگی و بۆ دەمێ دو سالان پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ما ل نک باپیرێ خۆ، پشتی دو سالان باپیرێ وی یێ حەشتێ و دو سالی ژی مر، و هنگی ژییێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هەشت سال بوون.

بەری باپیرێ وی عەبدلموطەلب بمرت، وی ئەو ئێمانەتی کوڕێ خۆ ئەبوو طالبی کر، و داخواز ژێ کر ئەو باش چاڤێ خۆ بدەتێ، و ئەبوو طالبی سۆز ب ڤێ چەندێ دا وی، و سۆزا خۆ ب جه ئینا ژی، و حەتا ڕۆژا دووماهییێ د ژییێ خۆ دا، وی بەرەڤانی ژێ کر و ئەو پاراست. و بەلکی هلبژارتنا عەبدلموطەلبی بۆ ئەبوو طالبی ژ ناڤبەرا هەمی کوڕێن خۆ ژ بەر هندێ بت چونکی دەیکا ئەبوو طالبی و عەبدللاهی ئێک بوو.

ل نك ئەبوو طالبی

پشتی باپیرێ وی عەبدلموطـطـەلبی ئەو ئێمانەتی كورێ خۆ ئەبوو طالبی كری، ئەبوو طالبی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- برە نک خۆ ل مالا خۆ، و ئەبوو طالبی سەر خاترا بابێ خۆ و برایێ خۆ، زێدە حەز ژ برازایێ خۆ كر و گەلەک قەدرێ وی گرت، حەتا ب شەڤێ وی ئەو ل بەر تەنشتا خۆ دنڤاند، و هەر جارەكا ئەو روینشتبا سەر سفرا خوارنێ بەری هەر تشتەكی وی ب دەستێ خۆ خوارن ددایێ، و ڤیانا مامێ وی بۆ وی هند بوو هەردەم وی ئەو ب پێش كورێن خۆ دئێخست.

و هەر چەندە ئەبوو طالب مرۆڤەكێ عەیال بۆش بوو و بەردەست تەنگ ژی بوو، بەلێ وی ئەو ب تازەیی ب خودان كر، و نەهێلا چو كێماسی بگەهنێ، لەو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب چاڤێ رێز و قەدرگرتنێ بەرێ خۆ ددا مامێ خۆ، و زێدە حەز ژێ دكر.

شڤانی و بازرگانی:

دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- چەندەكێ فاما بووی، و وەک هاریكارییەک ژ لایێ وی ڤە بۆ مامێ وی، دەمەكی وی شڤانی ب پارە بۆ خەلكێ مەكەهێ كر، و ئەو ب خۆ بەحسێ ڤێ چەندێ بۆ مە دكەت، دەمێ دبێژت: خودێ پێغەمبەرەک نەهنارتییە ئەگەر شڤانییا پەزی نەكربت. هەڤالێن وی گۆتێ: تە ژی شڤانی كرییە؟ وی گۆت: بەلێ، من بەرانبەر هندەک قیراطان شڤانی بۆ خەلكێ مەكەهێ دكر[1].

---

(١) بوخاری و ئبن ماجە ژێ ڤەدگوهێزن.

و قیراط پارەیەکێ کێمە، هویردەیێ دیناریێ یان دەرهەمییە، مەخسەد پێ ل ڤێریێ بهایەکێ کێمە، و ئەڤ گۆتنە ژ لایەکی ڤە (تەواضوعا) پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئاشکەرا دکەت، چونکی ئەو هندێ دگەهینت کو ئەو ب فەقیری یێ مەزن بووی، و ژ لایەکێ دی ڤە کارێ وی د شڤانییێ دا ئەو فێری صەبرێ و بێنفرەهییێ کر، دا ئەو بشێت پشتی هنگی شڤانییا ئوممەتێ بکەت. و ئاشکەرایە کو خودێ حکمەتەک د هندێ دا هەبوو کو هەر ژ دەسپێکێ ئەو پەرداغەکێ تژی ژ دەردێ ئێتیمی و سێویاتییێ و هەژارییێ بدەتە پێغەمبەرێ خۆ یێ دوومـاهییێ، دا ئەو ل سەر ئیرادەیەکا ب هێز پەروەردە ببت، پتر پال بدەتە سەر خۆ، د گەل هەبوونا دلەکێ نازک یێ هەست ب خەم و ئازارێن هەژار و بێ خودانان بکەت.

و هەر چەندە ئەوبوو طالب، وەکی بابێ خۆ عەبدلموطـطەلبی، و ئویجاخا وی، صەنەم دپەرێسین، و وی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- پشتی هەشت سالییێ ب خودان کر، بەلێ پێغەمبەر -ژ لایێ خودایێ وی ڤە- یێ پاراستی بوو ژ کرێتی و کێماسییێن جاهلییەتێ ئەوێن ل نک مللەتێ وی هەین، وەکی صەنەمپەرێسییێ و ڤەخوارنا مەیێ و خوارنا ریبایێ و کرنا فاحیشێ.. وهتد، و ژێ دئێتە ڤەگوهاستن کو هێشتا ژ زارۆکینییا خۆ وی پشکدارییا قورەیشییان د رێ و رەسمێن وان یێن دینی دا نەدکر، و ل ئاهەنگێن وان ئامادە نەدبوو، و خۆ ل دەمێ ئەو ب کرنا حەجێ ژێ رادبوو -بەری ببتە پێغەمبەر- شەڤا عەرەفێ ئەو د گەل خەلکی د چوو ل عەرەفێ رادوەستییا، و نەدما ل موزدەلیفێ، و هنگی عەدەتێ قورەیشییان بوو، بۆ خۆجوداکرن ژ خەلکی ئەو دمانە ل موزدەلیفێ و نەدچوونە عەرەفێ.. مەخسەد پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ژ لایێ خودایێ خۆ ڤە یێ پاراستی بوو ژ هەر عەدەتەکێ جاهلی یێ پەیوەندی ب دینی ڤە هەی..

و هەر ژ بچویکاتی ئەو ب ڕاستگۆیی و دەستپاکییێ هاتە نیاسین، لەو هەر زوی خەلکی ناسناڤێ (الصادق الأمین) دانا سەر.

ل نك بەحیرایێ راهب:

دەمێ ژییێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بوویە نەهـ سال، یان دوازدە سال، ل دویڤ گۆتنەکێ، مامێ وی ئەبوو طالبی ڤیا د گەل کاروانێ قورەیشییان دەرکەفتە شامێ بۆ بازرگانی، و د هندەک ریوایەتان دا هاتییە کو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- خۆ ب وی ڤە گرت، و گۆتێ: ئەز ژی دێ ئێم.. و چونکی وی حەز نەدکر دلێ برازایێ خۆ بهێلت، وی ئەو د گەل خۆ برە شامێ.

بەری ئەو بگەهنە دیمەشقێ، ل باژێرکێ (بوصرایێ) دەمەکی ئەو ڤەمان، و ل دەور و ڤی باژێرکی دێرەکا کەڤن و ڤەدەر هەبوو قەشەیەکێ زانا و ناڤدارێ فەلەیان لێ دژیا، ناڤێ وی د ریوایەتێن دورست دا نەهاتییە، بەلێ د هندەک ریوایەتێن لاواز دا هاتییە کو ناڤێ وی بەحیرا یێ راهب، ڤی قەشەیی د گەل هندەک هەڤال و دویکەفتییێن خۆ پەرستنا خودێ ل ڤێ دێرێ دکر، و قورەیشی ئەوێن د ڕێکا خۆ دا بۆ شامێ د بەر ڤێ دێرێ ڕا دبۆرین، گەلەک جاران ل نک دێرێ بێنا خۆ ڤەددا، و ژ بەر موژیلییا قەشەیێ مەزن گەلەک جاران ئەو ل وان دەرنەدکەفت، ڤێ جارێ وەسا چێبوو چاڤێ قەشەیێ مەزن ب وان کەفت دەمێ ئەو هاتین و بارێ خۆ ل نک دێرێ دانای.. ل ڤێرێ دو ریوایەتێن دورست هەنە، ئێک ب کورتی سەرهاتییێ ڤەدگێڕت، و ئێک ب بەرفرەهی، یا کورت کو ریوایەتا ئەبوو مجلزێ تابعییە[1]، دبێژت: گاڤا قەشەی ئەو دیتین، ب نک وان ڤە چوو و گۆت: زەلامەکێ چاکێ

---

(١) ئبن سەعد د (الطبقات) دا ژێ ڤەدگوهێزت، و هەر چەندە ئەو یا (مورسەلە) ژی بەلێ سەنەدا وێ یا دورستە.

د ناڤ هەوە دا هەی، وان گۆت: د ناڤ مە دا هەیە یێ مێڤانی دحەوینت و ئێخسیری بەرددەت و چاکییێ دکەت.. وی گۆت: زەلامەکێ چاکێ د ناڤ هەوە دا هەی.. پاشی ئەو چوو ل نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ڕاوەستیا، و گۆت: کانێ بابێ ڤی زارۆکی؟ هندەکان ئیشارەت کرە ئەبوو طالبی و گۆتێ: ئەڤە خودانێ وییە.. ئینا ئەو ب نک ئەبوو طالبی ڤە چوو و گۆتێ: ڤی زارۆکی بپارێزە، و نەبە شامێ، جوهی دحەسویدن، و ئەز دترسم تشتەکی لێ بکەن. ئەبوو طالبی گۆتێ: نە تویی وە دبێژی، بەلکی خودێیە وە دبێژت. و ل وێرێ ئەبوو طالبی ئەو زڤراند.

ژ ڤێ ریوایەتێ ئاشکەرا دبت کو ڤی قەشەیێ زانا هندەک نیشان ل نک ڤی زارۆکی دیتن ژێ زانی کو ئەو دێ ئەو پێغەمبەر بت یێ بەحسێ وی د تەوراتێ و ئەنجیلێ دا هاتی، و گاڤا جوهییان ئەو دیت و نیاسی، و زانی کو ئەو نە ژ ئسرائیلییانە، دویر نینە ئەو وی بکوژن، لەو وی گۆتە مامێ وی: ڤی زارۆکی بزڤڕینە ڤە، و مامێ وی ب گۆتنا قەشەی کر و ئەو زڤڕاند، چونکی ئەو ل وێ باوەرێ بوو کو قەشە ژ نک خۆ نائاخڤت.

بەلێ ئەو نیشانێن قەشەی دیتین چ بوون؟

ئەڤە د ریوایەتا دی دا هاتییە یا بەرفرەهـ ئەوا ئەبوو مووسایێ ئەشعەری ڤەدگوهێزت، و تێدا هاتییە[1]:

گاڤا قەشەی ئەو دیتین، د ناڤ وان دا هات و چوو، و باش د وان فوکری، حەتا هاتییە ڕاستا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دەستێ وی گرت و گۆت: ئەڤەیە پێغەمبەرێ خودێ، خودێ وی بۆ خەلکی دهنێرت رەحم و دلۆڤانی.. هندەک زەلامێن قورەیشی گۆتێ: تە چاوا زانی؟ وی گۆت: دەمێ هوین ژ گەلی هاتینە خوارێ دارەک و بەرەک نەما ئەگەر نە چەمیا بت، و بۆ

---

(١) ترمذی و حاکم ژێ ڤەدگوهێزن.

پێغەمبەرەکی نەبت ئەو خۆ ناچەمینن، و ئەز وی ب نیشانا پێغەمبەرینییێ دنیاسم، یا ب ناڤ ملێ وی ڤە هەی.

پاشی قەشە زڤری دێرێ و خوارنەکا بەرفرەهـ چێ کر، و کاروانێ قورەیشییان هەمی ڤەخواندن، گاڤا وان پێغەمبەر ئینای و وی چاڤدێری ل حێشتران دکر، هات و عەورەک ل هنداڤی وی بوو، گاڤا ئەو نێزیکی وان بووی قەشەی گۆتە وان: بەرێ خۆ بدەنێ، عەورەکێ ل هنداڤ وی! و دەمێ ئەو گەهشتی زەلام ل بەر سیبەرا دارەکێ روینشتبوون، ئەو ل وێڤەتر روینشت، سیبەرا دارێ ب نک وی ڤە چوو، ئینا قەشەی گۆتە وان: بەرێ خۆ بدەنێ سیبەرا دارێ ب نک وی ڤە چوو..

پشتی ڤێ چەندێ ئەو قەشە ما ب ئەبوو طالبی ڤە حەتا وی ئەو زڤراندییە ڤە.

ژ ڤێ ریوایەتێ دئێتە زانین کو خۆچەماندنا دار و بەران، و هاتنا عەوری ل هنداڤ سەرێ پێغەمبەری، و زڤرینا سیبەرا دارێ ل وی، د گەل ختما پێغەمبەرینییێ ئەوا ب ناڤ ملان ڤە.. ئەو نیشان بوون یێن قەشەی ل نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دیتین.

و مەسەلا ئاگەهداربوونا زانایێن ئسرائیلییان ب پەیدابوونا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب رێکا هەلاتنا ستێرا وی، ئەڤە تشتەکێ بەلاڤبوو ل وی دەمی، وەکی ژ وێ سەرهاتییێ دیار دبت ئەوا حەسسانێ کورێ ثابتێ ئەنصاری بەحس ژێ دکەت، و بەری نوکە مە ئەو ڤەگوهاستبوو دەمێ مە بەحسێ بوونا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کری، هەر وەسا ئەو ژ سەرهاتییا موسلمانبوونا سەلمانێ فارسی ژی ئاشکەرا دبت[1]، و پەیدابوونا هندەک

---

(١) هەچییێ بڤێت دشێت ڤێ سەرهاتییێ ب بەرفرەهی د کتێبا مە (چیرۆک و دیرۆک) دا بخوینت.

کارێن نەعەدەتی یێن دبێژنێ: موعجزە، د گەل پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هێشتا بەری ئەو ببتە پێغەمبەر، ئەڤە تشتەکێ ثابتە ب رێکا حەدیسێن دورست، وەکی وێ حەدیسا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- تێدا دبێژت: ئەز بەرەکی دنیاسم سلاڤ ددا من بەری ئەز ببمە پێغەمبەر، ڤێ گاڤێ ئەز وی بەری دنیاسم[١].

و ژ ریوایەتا ئێکێ دئێتە وەرگرتن کو دەمێ قەشەی -بەحیرای- گۆتییە ئەبوو طالبی: وی بزڤرینە ڤە، دا جوهی چو نەخۆشییان نەگەهیننێ.. ئەبوو طالبی ئێکسەر باوەر ژ گۆتنا وی کر و ئەو زڤراندەڤە. بەلێ ژ ریوایەتا دی ئاشکەرا دبت کو ئەبوو طالبی ئاخفتنا وی ب چو ڤە وەرنەگرت، لەو ئەو ما پێڤە حەتا قەناعەت بۆ چێکری کو ئەو برازایێ خۆ بزڤڕیت و نەبەتە وەلاتێ رۆمێ..

و هەر چاوا بت، ژ ڤان هەردو ریوایەت دورست[٢] دئێتە زانین کو ل سەر شیرەتا بەحیرایێ راهب ئەبوو طالبی بەردەوامی نەدا سەفەرا خۆ د گەل کاروانێ قورەیشییان، و ژ بوصرایێ ئەو د گەل پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- زڤڕی مەکەهێ.

---

(١) موسلم ژێ ڤەدگوهێزت.

(٢) هندەک زانایێن کەڤن و یێن نوی ژی ل وێ باوەرێنە کو چو راستی بۆ سەرهاتییا دیتنا بەحیرایێ راهب بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- نینە، و ئێک ژ وان زانایان ئیمامێ ذەهەبییە، و د چاپێن بۆری دا ژ ڤێ کتێبا خۆ مە ئەڤ بۆچوونە (تەرجیح) کربوو، بەلێ پشتی دویچوونێ بۆ مە دیار بوو کو دو ریوایەتێن ڤێ سەرهاتییێ د (صەحیحن) برێنە: (صحيح السيرة النبوية) یا سەیدا (ناصر الدين الألباني) بپ ٢٩-٣١.

شەڕێ (فیجار):

ل سالا (٥٨٤) زایینی، دەمێ ژییێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- پازدە سال، شەڕەک د ناڤبەرا قورەیشی و قەیسییان دا چێبوو، نێزیکی پێنج سالان ڤەکێشا، و چونکی ڤی شەڕی ل وێ هەیڤێ دەست پێ کربوو ئەوا شەڕ تێدا ل نک عەرەبان چێ نەدبوو ژ وان هەیڤێن دبێژنێ: هەیڤێن حەرام، و هندەک ژ وی شەڕی د حەرەما مەکەهێ دا چێبوو ل وی جهێ شەڕ تێدا چێ نابت، ناڤێ وی شەڕی کرنە: (حرب الفجار) و فیجار ب مەعنایا زێدەگاڤی و سەرداچوونێ دئێت.

مەزنێ قورەیشییان د ڤی شەڕی دا بابێ ئەبوو سوفیانی (حەربێ کوڕێ ئومەییەی) بوو، و هندەک مامێن پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- پشکداری د ڤی شەڕی دا کربوو، ئەوێ قورەیشی تێدا ب سەرکەفتین، و د هندەک ریوایەتان دا هاتییە کو د ڤی شەڕی دا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هاری مامێن خۆ دکر، بەلێ زانایێن حەدیسێ ل وێ باوەرێنە کو ئەڤ ریوایەتە د دورست نینن. و ئەگەرا پەیدابوونا ڤی شەڕی ئەو بوو (نوعمانێ کوڕێ مونذری) هندەک حێشترێن بارکری هنارتنە بازارا عوکاظێ، و زەلامەکێ قەیسی بەختێ خۆ دایێ، ئێکێ دی یێ قورەیشی گاڤا ئەڤ چەندە زانی ئەو بۆ خۆ ب کێماسی دیت، چاوا د سەر قورەیشییان ڕا ئێکێ قەیسی بەختێ خۆ بدەتە نوعمانی.. ژ بەر ڤێ چەندێ ئەو چوو ب خافلەتی ڤە ئەو حێشتر کوشتن، گاڤا ئویجاخا قەیسییان ئەڤ چەندە زانی هێرش دا سەر قورەیشییان و شەڕ پەیدا بوو.

پەیمانا (الفضول):

پشتی ئەڤ شەڕە ل شەوالا سالا ٥٩١ ب دوو ماهی هاتی، و ل هەیڤا (ذولقەعدە) دەمێ ژییێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بیست سال،

سەرهاتییەکا دی ل مەکەهێ ڕویدا، ئەو ژی ئەڤە بوو بازرگانەک ژ یەمەنێ هاتە مەکەهێ و هندەک مالێ خۆ فرۆتە عاصێ کوڕێ وائلی، و ئەو ئێک ژ ماقویلێن مەکەهێ بوو، عاصی مالێ وی ژێ وەرگرت و ژ تەعدایی حەقێ وی نەدایێ، ئینا ئەو ل بەرانبەر کەعبێ ڕابوو ڤە و هەوار کر، بەلێ سەر خاترا عاصی کەسەک د هەوارا وی نەچوو، هنگی وی هەوارا خۆ گەهاندە مالباتا فهرییان و خودان وژدانان کو ئێک د هەوارا وی بچت، و حەقێ وی ژ عاصی بستینت.. هنگی مالباتا هاشمییان کو مالباتا پێغەمبەری بوو، و مالباتا زوهرییان کو مالباتا دەیکا وی بوو، و مالباتا تەیمییان کو مالباتا ئەبوو بەکری بوو، ل مالا عەبدوللاهێ کوڕێ جەدعانی کۆمبوون، و وان د ناڤبەرا خۆ دا پەیمانەک گرێدا کو ئەو هاریکارییا هەر ئێکێ خودان ماف بکەن ئەگەر خۆ یێ بێ خودان و بیانی ژی بت. ل سەر بناخەیێ ڤێ پەیمانێ، ئەو چوون حەقێ ڤی مرۆڤێ یەمەنی ژ عاصێ کوڕێ وائلی ستاند.

قورەیشییان ناڤێ ڤێ پەیمانێ کرە: (حلف الفضول) و (فوضوول) تشتێ زێدەیە، یێ مایێ مرۆڤی تێ نەچت، و مرۆڤی چو پەیوەندی پێڤە نە، ژ بەر کو خودانێن ڤێ پەیمانێ بڕیار دا ئەو مایێ د وی تشتی بکەن یێ وان پەیوەندی پێڤە نەبت ژی مادەم ئەو زڤڕاندنا حەقەکییە بۆ خودانی.

د ڤێ کۆمبوونێ دا ئەوا ل مالا عەبدوللاهێ کوڕێ جەدعانی هاتییەکرن، پێغەمبەر ژی -سلاڤ لێ بن- ئامادە بوو، و ئەو ژی ئێک ژ وان کەسان بوو یێن پەیمان دای کو هاریکارییا مرۆڤێن هەوجە بکەن حەتا حەقێ وان بۆ دئێتە زڤڕاندن، و هنگی ژییێ پێغەمبەری ەکی مە گۆتی ل دۆرێن بیست سالییێ بوو، و پشتی پێغەمبەرینییێ ژی وی بەحسێ ڤێ پەیمانێ دکر، و دلخۆشییا خۆ ئاشکەرا دکر کو وی پشکداری تێدا کری.

ئەو و هندەك (حەنیفێ) یێن خودێناس:

خەلکێ مەکەهێ ژ قورەیشییان، هەر چەندە ژ نەڤییێن ئیسماعیل پێغەمبەری بوون، و بنەدارێن مالا خودێ بوون، بەلێ ل درێژییا سالان، و ژ بەر گەلەک ئەگەران، وان ژ ڕێکا ڕاستا پێغەمبەران لادابوو، و صەنەمپەرێسی د ناڤ وان دا بەلاڤ بووبوو، حەتا ب سەدان وان صەنەم ل دەور و بەرێن کەعبەیا پیرۆز دانابوون.

د سەر ڤێ چەندێ ژی ڕا وان خۆ ب نەڤی و جێگرێن ئیبراهیم پێغەمبەری دنیاسی، و وان دگۆت: ئەم یێ ل سەر ڕێکا وی.. و وەکی مە دیارکری دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- هێشتا زارۆک عەقلێ وی ژ ڤی دینی نەدبڕی یی مللەتێ وی ل سەر، و ڕۆژەکا ب تنێ ژی وی عەبدینییا صنەمێن وان نەکر، و ژ بەر ڤی ڕەفتارێ وی یێ غەریب مامێ وی ئەبوو طالب گەلەک دترسییا کو ئەو ژی وەکی (زەیدێ کوڕێ عەمرێ کوڕێ نوفەیلی) لێ بێت، و ڕوییێ خۆ ژ دینێ باب و باپیران وەرگێڕت. و زەید کو ئێک ژ پیرەمێرێن قورەیشییان بوو مەسەلا وی ئەڤە بوو: ئەو مرۆڤەکێ خودێناس بوو، وی دگۆتە مللەتێ خۆ یێ قورەیشی: ئەو دینێ هوین ل سەر دچن نە دینێ ئیبراهیمییە، بەلکی ئەو دینەکێ بێخێرە، و قەت چێ نابت ئەڤ دار و بەرێن هوین خۆ بۆ دچەمینن شریکێن خودێ بن..

و دبێژن: زەید بەری هنگی ل گەلەک وەلاتان گەڕیابوو، و چووبوو نک جوهی و فەلەیان، و دینێ وان ئەوێ نە گەلەکێ جودا ژ دینێ قورەیشییان، نیاسیبوو، و ئەو ل وێ باوەرێ بوو کو جوهی و فەلە ژی نە ل سەر دینێ ئیبراهیمینە، و ب دورستی دویچوونا پێغەمبەران ناکەن، لەو ئەو زڤڕی مەکەهێ و کار بۆ هندێ کر هندەک هەڤال و هۆگران بۆ خۆ پەیدا بکەت، و ل دویڤ ئجتهادا خۆ پەرستنا خودێ بکەت، و پشتی گەڕیان و لێگەڕیانەکا

دویر و درێژ وی گۆتە خۆ: ئەز دێ ل سەر دینێ ئیبراهیمی بم، و ڤان دینێن هە هەمییان هێلم، و هەر جار ئەو دا سەرێ خۆ بۆ خودێ چەمینت و دبێژت: ئەی خودا، ئەگەر من زانیبا کیژ رەنگە تە دڤێت ئەز عبدینییا تە پێ بکەم، ئەز دا ب وی رەنگی عەبدینییا تە کەم.

زەیدی گوهێ خۆ نەدا قورەیشییان و باوەری ب صەنەمێن وان نەئینا، و گەلەک جاران ئەو دهاتە دیوانا وان ل کەعبێ، و تان ل دینێ وان ددا و دگۆت: چاوا چێ دبت خودێ هوین داین و هوین عەبدینییا دار و بەران بکەن؟!

گۆتنێن ڤی خودێناسی دگەهشتنە پێغەمبەری ژی -سلاڤ لێ بن- هێشتا ئەو زارۆک، کا چاوا دگەهشتنە خەلکێ مەکەهێ، بەلێ فەرقا وی ژ خەلکێ دی ئەڤە بوو ئەڤ گۆتنە ل دلێ وی دهاتن، و کەیفا وی پێ دهات.. و قورەیشییان ب گۆتنێن وی نەخۆش بوو، لەو وان گۆتە مامێ وی (خەططابێ کورێ نوفەیلێ) -بابێ عومەری-: دەڤێ برازایێ خۆ بدانە سەرێک! هنگی خەططابی حالێ زەیدی نەخۆش کر ئینا ئەو ژ مەکەهێ دەرکەفت و بۆ خۆ رەڤی چوو وان چیایێن ل دۆرا مەکەهێ، و عەبدینییا خودێ ل وێرێ دکر. و دبێژن: جارەکێ ئەو ل چۆلی یێ ب تنێ بوو ب لایێ مەکەهێ ڤە دهات، هندەکان ئەو دیت و هێرش کرە سەر و کوشت.

جارەکێ پێغەمبەر و زەیدێ کورێ حارثەی (کورێ وی یێ تەبەنییێ) پێکڤە دروینشتی بوون ژ دەرڤەی مەکەهێ، زەیدێ کورێ عەمری د بەر وان را بۆری، پێغەمبەری -و هێشتا پێغەمبەراتی بۆ نەهاتبوو- داخواز ژێ کر کو ئەو بێت و د گەل وان خوارنێ بخۆت، وی گۆت: برازا، ئەو گۆشتێ نە بۆ خودێ هاتبتە ڤەکوشتن ئەز ناخۆم. د حەدیسەکێ دا هاتییە پێغەمبەر مەدحێن وی دکەت و دبێژت: رۆژا قیامەتێ ئەو دێ رابت وەک ئوممەتا خۆسەر.

ژ بلـی زەیـدی چەنـد مرۆڤـەکێن دی ژی هـەبوون عـەقلـێ وان ژ دینـێ قـورەیـشـیـیـان نـەدبـڕی، دگۆتنە وان: (حەنیفی) یەعنی: ئـەوێن ڕوییـێ خـۆ ژ شرکێ و پەڕستنا صەنەمان وەرگێڕای، وەکی: وەرەقەیێ کوڕێ نەوفـەلی، و قەسسـێ کـوڕێ سـاعدەیێ ئییـادی، بـەلێ ئـەو ب تبلـێن دەسـتی دهاتنـە هـژمـارتـن، و پێغەمبەری -سلاڤ لـێ بـن- هـەر ژ زاروکینییا خۆ کـەیف ب گۆتنا وان دهات، و پتر مەیل بۆ وان دکر، و باوەری ب دینێ مللـەتێ خۆ یێ صەنەمپەڕێس نەدئینا.

و دەمێ وەحی بۆ پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- هاتییـە خـوارێ، ژ ڤـان مرۆڤێن هە کەس نەمابوو زێندی، ب تنێ وەرەقەیێ کوڕێ نەوفەلی تێ نـەبن، ئەو حەتا دەسپێکا هاتنا وەحیێ مابوو و پشـتی هنگـی هـەر زوی مـر، وەکـی دێ بەحس ژێ کەین، ئەگەر خودێ حەز بکەت.

ترسا ئەبوو طـالبی ئـەو بـوو برازایـێ وی موحەممـەد، بچتـە سـەر دینـێ زەیدی و هەڤالێن وی، و دینێ باب و باپیرێن خۆ بهێلیت، ژ بەر وی سـەر و بەرێ وی ژ برازایێ خۆ ددیت.. و وەسا چێ بوو! د گەل کو ئەبوو طـالبی پتـر ژ جارەکێ ئەو شیرەت کربوو کو ژ بلی دینێ باب و باپیرێن خۆ ئەو چو دینێن دی بۆ خۆ نەگرت، بەلێ وی ب ڤێ گۆتنا مامێ خۆ نەدکر.

د گەل خەدیجایا کچا خوەیلدی

ناڤ و دەنگێن پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب ڕاستگۆیی و دەستپاکی و دەهمەن پاقژییێ د ناڤ خەلکێ مەکەهێ دا بەلاڤبوو، چونکی وی وەکی جحێلێن دی یێن مەکەهێ دەمێ خۆ ب مژویلاهییێن بێ مفا ڤە نەدبۆراند، بەلکی وی ئەو کار دکرن یێن سوود ژێ دگەهشتە وی و مالا وی و خەلکێ جڤاکێ ژی.

ئەو د ناڤ مەکەهییان دا ب جامێرییێ هاتە نیاسین، لەو خەلکی هەمییێ حەز ژێ کر و کەسێ چو نەخۆشی ژێ نەددیتن.. ل وێ سالا ژییێ وی بوویە بیست و پێنج، چەند ڕۆژەکان بەری کاروانێ بازرگانێن قورەیشییان بەر ب شامێ ڤە بچت، مرۆڤەک هاتە نک وی و گۆتێ: خەدیجایا کچا خوەیلدی حەز دکەت تە ببینت.

خەدیجا کێ بوو:

خەدیجا ژنکەکا قورەیشی بوو، بابێ وێ خوەیلد کوڕێ ئەسەدێ کوڕێ عەبدلعوززایێ کوڕێ قوصەیێ کوڕێ کیلابی بوو، یەعنی: باپیرێ باپیرێ پێغەمبەری عەبدمەناف برایێ باپیرێ بابێ خەدیجایێ عەبدلعوززای بوو، هەردو کوڕێن قوصەی بوون.

خوەیلدێ بابێ خەدیجایێ سێ کوڕ و سێ کچ هەبوون: عەدی، و حزام، و عەووام (و ئەڤە بابێ زوبەیرێ کوڕێ عەووامییە) ئەڤە کوڕ، و کچ: خەدیجە و رەقیقە و هالە (و ئەڤە خەسوییا زەینەبا کچا پێغەمبەری بوو). و خوەیلدی پینج برا هەبوون ئێک ژ وان نەوفەل بوو ئەوێ دبتە بابێ (وەرەقەیێ

کوڕێ نەوفەلی)، و دبێژن: بەری شەڕێ (الفجار) ب دەمەکی خوەیلدێ بابێ خەدیجایێ مربوو.

خەدیجایێ شوی ب ئەبوو هالەیێ کوڕێ زورارەیێ تەمیمی کربوو، و پشتی ئەو مری وێ شوی ب عەتیقێ کوڕێ عائذێ مەخزوومی کر، بەلێ ئەو ژی مر هێشتا ژییێ خەدیجایێ نەبوویە بیست و هەشت سال.. خەدیجا ژنەکا خودان قەدر و قیمەت بوو د ناڤ مالباتا خۆ دا ئەوا دگۆتنێ: (بەنی ئەسەد)، و ئەوێ مالەکێ زێدە ژی هەبوو، و عەدەتێ وێ بوو هەر سال دەمێ کاروانێ قورەیشییان بۆ بازرگانییێ دەردکەفت، وێ ژی هندەک مالێ خۆ د گەل کاروانی دهنارت، و هەر جار وێ زەلامەک د گەل مالێ خۆ دهنارت دا بازرگانییێ بۆ خۆ و بۆ وێ ب مالێ وێ بکەت، یەعنی: وێ فایدە ل خۆ و وی ب نیڤی دکر، ژ بەر ڤێ چەندێ خەدیجایێ تبیعەتێ گەلەک زەلامێن قورەیشییان دزانی.

پێغەمبەر و بازرگانیێ ب مالێ خەدیجایێ:

دەمێ ناڤ و دەنگێن پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب ئەمانەت و ڕاستگۆییێ د ناڤ خەلکی دا بەلاڤبووی، و خەلکی هەمییێ مەدحێن وی کرین و گۆتین: ئەو مرۆڤەکێ بێ چەپ و چویرە، خەدیجایێ ڤیا بهنێرتە د دویڤ وی ڕا و داخوازێ ژێ بکەت کو ئەڤ سالە ئەو د گەل مالێ وێ دەرکەفتە شامێ بۆ بازرگانییێ.. و ئەو بوو وێ عەبدێ خۆ (مەیسەرە) هنارتە نک موحەممەدی دا بێژتێ: دۆتماما تە خەدیجایا کچا خوەیلدی حەز دکەت تە ببینت بۆ کارەکێ پێتڤی.. پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د گەل وی چوو مالا خەدیجایێ، و دەمێ ئەو گەهشتییە وێرێ خەدیجایێ بۆ وی دیار کر کو هەر سال ئەو زەلامەکی د گەل مالێ خۆ دهنێرت دا بازرگانییێ بۆ وێ و خۆ بکەت، و ئەو حەز دکەت ئەو بۆ وێ ب ڤی کاری ڕابیت.

پێغەمبەری -سلاڤ لی بن- ئاگەهدارییا وێ کر کو وی چو مانع نینن ئەو ب ڤێ چەندێ ڕابیت، ب تنێ دڤێت ئەو دەستوبرییێ ژ مامێن خۆ وەربگرت، و پشتی مامێن وی ب تایبەتی ئەبوو طالبی دەستویری دایێ، وی داخوازا خەدیجایێ ب جهـ ئینا، و ئەو و هەڤالێ خۆ (مەیسەرە) کو خولام و عەبدێ خەدیجایێ بوو بەر ب شامێ ڤە چوون د گەل کاروانێ قورەیشییان.. و هنگی ژییێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بیست و پێنج سال بوون، و ژییێ خەدیجایێ ل دویڤ ریوایەتا دورست بیست و هەشت سال بوون(١).

کاروان بەر ب شامێ ڤە چوو، و پشتی هەیامەکێ زەلامێن قورەیشییان کڕین و فرۆتنا خۆ کری، ئەو زڤڕینە وەلاتێ خۆ، و یێ ژ هەمییان پتر د ڤێ بازرگانییێ دا فایدەکری وەکیلێ خەدیجایێ بوو موحەممەد و هەڤالی وی مەیسەرە بوون، چونکی مالێ وان دو جاران هندی خۆ لی هات.

دەمێ خەدیجایێ فایدێ ئەڤ سالە دیتی، و ئەو د گەل فایدێ سالێن بۆری هەڤبەر کری، وێ ئەڤ چەندە ب حێبەتی ڤە گرت، لەو وێ پسیارا مەیسەرەی کر کانێ ئەڤە ژ بەر چییە؟

مەیسەرەی بۆ وێ ئاشکەرا کر کو ئەڤ سالە ژی وەکی هەر سال بوو، بەلێ ئەو مرۆڤێ ئەڤ سالە د گەل چووی نە وەکی وان بوو یێن ل سالێن بۆرین دچوون و گۆتێ: ئەڤ جحێلە مرۆڤەکێ پیرۆزە.. و بەحسێ ڕاستگۆیی و دلنەرمی و پاقژییا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بۆ وێ کر، ب ڤێ چەندێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د چاڤین وێ دا گەلەک بلند بوو، و وێ زانی کو ئەڤ مرۆڤە نە وەکی وان دلڕەش و حەسویدانە یێن ل دۆرێن وێ دژین،

---

(١) هەر چەندە یا بەلاڤ ل نک گەلەک نڤیسەرێن سیرەتێ ئەوە کو عەمرێ وێ هنگی چل سال بوون، بەلێ ئەو ریوایەت ددورست نینن.

و چونكی خەدیجا ژنكەكا فاما و تێگەهشتی بوو، وێ هزرەكا مەزن ژ ڤی جحێلی كر، و ڤیا مرۆڤاینییا خۆ د وی گەل موكم بكەت.

خەدیجا دبتە كابانییا پێغەمبەری ﷺ:

گەلەک کەس هەبوون حەز دکر خەدیجایێ ب لایێ خۆ ڤە بکێشن؛ دا دەستێ خۆ بدانن سەر مالێ وێ، خەدیجایێ ئەڤ چەندە دزانی، و دەمێ وێ برازایێ ئەبوو طالبی دیتی و بۆ بازرگانی د گەل مالێ خۆ هنارتی، وێ ژ نێزیک ڤە ئەو نیاسی و زانی کو ئەو د ئەخلاقێ خۆ دا نە وەکی چو کەسێن دییە، لەو وێ ڤیا وی ژ دەست خۆ نەکەت، خەدیجایێ جارەکا دی هنارتە ب دویڤ پێغەمبەری ڕا -سلاڤ لێ بن- بەلێ ڤێ جارێ دا بێژتێ: پسمام، ژ بەر کو تو مرۆڤەکێ عەسلیی د ناڤ مللەتێ خۆ دا، و مرۆڤەکێ ب ئەخلاق و ئەمین و ڕاستگۆیی، من دڤێت مرۆڤاینییا مە ب هێزتر بکەڤت.. و بۆ وی ئاشکەرا کر کو ئەو حەز دکەت شوی پێ بکەت. و د هندەک ریوایەتان دا هاتییە کو خەدیجایێ ئەڤ حەزکرنا خۆ بۆ خویشکەکا خۆ ئاشکەرا کر، و خویشکا وێ داخواز گەهاندە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب ڕێکا هەڤالەکێ وی، و بەرسڤا پێغەمبەری جارەکا دی ئەو بوو: بلا، بەس حەتا ئەز دبێژمە مامێن خۆ. و گاڤا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- سوحبەت د گەل مامێ خۆ ئەبوو طالبی ڤەکری، ئەبوو طالب ب ڤێ چەندێ ڕازی بوو، و هنارتە ب دویڤ برایێ خۆ حەمزەی ڕا، ئەو پێکڤە چوونە نک مامێ خەدیجایێ (یان برایێ وێ ل دویڤ ریوایەتەکێ) و ئەو ژێ خواست، و ئەو ئێکسەر ل بەر هات.. و ب ڤێ چەندێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- و خەدیجا گەهشتنە ئێک، و هەردویان پێکڤە مالەک دانا.

خەدیجا ئێکەمین ژن بوو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ڤەگوهاستی، و ئەو هەردو نێزیکی بیست و چار سالان مانە د گەل ئێک، و هندی ئەو یا

زێندی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- چو ژن ل سەر نەئینان، و د وی دەمی دا یێ ئەو پێکڤە ژیاین خودێ شەش زارۆک دانێ، دو کوڕ و چار کچ، و ئەو ژی ئەڤە بوون:

١- بچویکێ وان یێ نەخری کوڕ بوو، ناڤێ وی (القاسم) بوو، و پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ب وی دهاتە ناڤکرن، دگۆتنێ: (أبو القاسم) و ئەڤ کوڕە بەری هەمی زارۆکێن وی ژی مربوو دەمێ هێژ یێ ساڤا.

٢- پاشی وان کچەک بوو ناڤێ وێ (زەینەب) بوو، و ئەڤە مابوو حەتا پشتی ئیسلامێ ژی و وێ باوەری ئینابوو، و شوی ب کوڕخالەتێ خۆ (أبو العاص بن الربيع)ی کربوو.

٣- کوڕەکێ دی وان بوو ناڤێ وی کرە: (عبد الله) و هەر ئەڤەیە یێ دبێژنێ: (الطيب) و (الطاهر)، پشتی ئەو ڕابوویە سەر پێیان و شیای خۆ ل سەر پشتا دەواران بگرت مر.

٤- کچا دی ناڤێ وێ: (أم كلثوم) بوو.

٥- کچا دی (روقەییە) بوو، ئەڤان هەردویان شوی ب (عوثمانێ کوڕێ عەففانی) کربوو، پشتی ئێک مری خویشکا دی شوی پێ کربوو.

٦- کچا بچویکتر: (فاطمە) بوو، و ژ هەمییان پتر پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- حەز ژ وێ دکر، و دەمێ ئەو مەزن بووی وێ شوی ب پسمامێ بابێ خۆ (عەلییێ کوڕێ ئەبوو طالبی کربوو[1].

ئەڤ هەر شەش بچویکە بوون خودێ ژ خەدیجایێ داینە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، و خەدیجایێ دو زارۆکێن دی ژی هەبوون کچەک و کوڕەک

---

(١) ژیانا خەدیجایێ و زارۆکێن وێ ب بەرفرەهی مە د کتێبا خۆ (د گەل صەحابییێن پێغەمبەری) دا ڤەگێڕایە، بۆ هەر کەسەکێ بڤێت لێ بزڤڕت.

ژ هـەردو زەلامێن خۆ یێن وێ بەری پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- شوی پێ کری.

بەری نوکە مە گۆت: هندی خەدیجا یا زێندی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- چو ژن ب سەر نەئینا بوون، و پشتی مرنا وێ ژی دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هندەک ژنێن دی ئینایین کەسەک ژ وان جهێ وێ د دلێ وی دا نەگرتبوو، و هەر سەرێ وێ ما ب سەر یێ هەمییان دکەفت، و رێز و قەدرگرتنەکا مەزن پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بۆ وێ هەبوو. د گۆتنەکا خۆ دا دەیکا موسلمانان عائیشایا کچا ئەبوو بەکری دبێژت: پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- چو جاران ژ مەدحێن خەدیجایێ نەدوەستییا، و هەردەم وی دوعا بۆ دکرن، لەو رۆژەکێ غیرەتێ وەسا ل من کر ئەز بێژمێ: خەدیجا چ بوو؟ پیرەژنەک بوو خودێ ئێکا ژ وێ چێتر ب رزقێ تە کر!

و مەخسەدا وێ ب ڤێ چەندێ ئەو ب خۆ بوو، چونکی خەدیجا بیژن بوو، بەلێ ئەو کچ بوو و یا بچویک بوو..

گۆت: پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- عێجز بوو و گەلەک کەربێن وی ڤەبوون، و گۆتە من: تو چ دبێژی؟! ئەز ب خودێ کەمە ئێکا ژ وێ چێتر خودێ نەدایە من، وێ باوەری ب من ئینا دەمێ خەلکی باوەری نەئینای، و وێ ب مالێ خۆ هاریکارییا من کر دەمێ خەلکی دەستێ خۆ ل من گرتی، و ب تنێ ژ وێ خودێ عەیال دا من.

ئەڤە ئەو ئەگەر بوون یێن خەدیجا د چاڤێن زەلامێ وێ دا مەزن کری حەتا پێکەکێ کو نەهێلیت پشتی مرنا وێ ژی کەس بەحسێ وێ بکەت، ئەگەر خۆ ئەو عائیشا ژی بت، ئەوا د هندەک حەدیسێن دروست دا هاتی کو ئەو خۆشتڤیترین مرۆڤ بوو ل نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-.

ئەو ژن ب دروستی یا هێژای قەدرگرتنێیە ئەوا ملێ خۆ بدەتە بەر ملێ زەلامێ خۆ، و د تەنگاڤییان دا پشتا وی بگرت و ب مالێ خۆ و ب هەمی هێز و شیانێن خۆ پشتەڤانییا وی بکەت.. و خەدیجا ب دروستی یا ب ڤی رەنگی بوو.

و دەیکا موسلمانان خەدیجا ئێک ژ وان کەسانە یێن ب ساخی مزگینی ب بەحەشتێ بۆ هاتییەدان، و کو قەسرەکا ژ لوئلوئی بۆ وێ هەیە، هەر وەکی عائیشا ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ڤەدگوهێزت[١].

و ئیمام عەلی دبێژت: من گوهـ ل پێغەمبەری بوو -سلاڤ لێ بن- دگۆت: چێترین ژنکێن دنیایێ -یان ژی یێن بەحشتێ- خەدیجایا کچا خوەیلدی و مەریەما کچا عمرانییە[٢].

---

(١) وەکی بوخاری و موسلم ژێ ڤەدگوهێزن.

(٢) وەکی موسلم ژێ ڤەدگوهێزت.

ئاڤاکرنا کەعبێ بەری هنارتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-

مزگەفتا حەرام، ئەوا دکەفتە نیڤا نهالەکێ د ناڤبەرا زنجیەرەکا چیایان دا، ل باکووری (ئەلفەلەق و قوعەیقوعان)، و ل ڕۆژئاڤایێ (ئەبوو حەدیدە و کودا)، و ل باشووری (ئەبوو قوبەیس) و ل ڕۆژهەلاتێ (خەندەمە)، ل سەنتەرێ مزگەفتێ ئاڤاهییەک ل سەر ڕەنگەکێ نێزیکی چارگۆشەیێ هەیە، ئەو ڕەنگێ ب عەرەبی دبێژنێ: (موکەععەب)، و ژ بەر ڤێ چەندێ د کەڤن دا عەرەبان دگۆتە ڤی ئاڤاهی: (کەعبە).

ئەڤ ئاڤاهییە کو د بنیات دا مەزەلەکا مەزنە، هێژ ل سەر دەمێ ئادەمی یان بەری وی هاتبوو دانان؛ دا ببتە مزگەفت بۆ پەرستنا خودێ، و ل درێژییا دیرۆکێ پتر ژ جارەکێ ئەو یێ هاتییە نویکرن، و جارا ژ هەمییێ ناڤدارتر ل سەر زەمانێ ئیبراهیم پێغەمبەری بوو -سلاڤ لێ بن- پشتی کو وی -ب فەرمانا خودێ- کوڕێ خۆ ئیسماعیل و دەیکا وی هاجەر ئینایین ل وێرێ ئاکنجی کرین، ئیبراهیمی و کوڕێ وی ئیسماعیلی ئاڤاهییێ کەعبێ ل سەر وان بناخەیێن بەری هنگی هەین بلندکر، یەعنی: وان (ئەساس) دوبارە نەکۆلان، و جارەکا دی نەدانان، بەلکی وان دیوان هەر دانا سەر بناخەیێ کەڤن، و پشتی وان ل درێژییا سال و زەمانان ئەڤ ئاڤاهییە کەڤن بوو، حەتا دووماهییێ، بەری هنارتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب پێنج سالەکان ئەو نێزیکە وەکی کاڤلەکی لێ هاتبوو، بان نەمابوو پێڤە، و دیوار نزم بووبوون، کێمتر ژ چار متر و نیڤان لێ هاتبوون، و دەرگەهـ ژی ل ئاخێ بوو، و هەر جارەکا لەهییەک ڕابا، ئاڤ دچوو نیڤا کەعبێ، و ئەگەر ئێکی ڤیابا دشیا

پیچەکێ خۆ بلند بکەت و د سەر دیواری ڕا خۆ بهاڤێتە د کەعبێ ڤە.. و دبێژن: جارەکێ ژنکەکێ ئاگر د کەعبێ ڤە هلکر، ئینا چریسکەک ژێ ڤەپەشی و ب وان پاتان کەفت ئەوێن ب دیواران ڤە و ئاگر بەربوویێ، و هنگی ئاڤاهییێ کەعبێ هێشتا پتر بێ سەر و بەر بوو، لەو قورەیشییان دلێ خۆ برێ کو ئەو کەعبێ بهەرفینن و ئاڤاهییێ وێ نوی بکەنە ڤە.

بەلێ ژ بەر سەرهاتییا ئەبرەهەیێ حەبەشی و ئەوا ب سەرێ وی هاتی دەمێ وی ڤیای کەعبێ خراب بکەت، ئەوا بەری هنگی ب سیهـ و پێنج سالان چێبووی، و گەلەک قورەیشییێن ئامادە ئەو ب چاڤ دیتبوو، وان بستە نەکر کەعبێ خراب بکەن، و گۆتن: نە کو تشتەک ب سەرێ مە ژی بێت!

پاشی ئێک ژ وان گۆت: ئارمانجا مە وەکی یا ئەبرەهەی نینە، مە دڤێت کەعبێ نوی بکەینە ڤە نە کو خراب بکەین، ئەز دێ دەست ب خرابکرنا دیواران کەم و ڕۆژەکێ خۆ ل من بگرن، ئەگەر چو ل من نەهات، مەعنا خودێ یێ ژ کارێ مە رازییە، و ئەم دێ بەردەوامییێ دەینە کارێ خۆ.. و وی دەست دا ماهۆلکەکی و هندەک ژ دیوارێ کەعبێ خراب کر، گاڤا قورەیشییان دیتی چو ل وی نەهات، ڕۆژا دی وان دەست دایێ و دیوارێن کەعبە هەمی خرابکرن، و دبێژن: دیوار ب تنێ ژ بەری هاتبوونە ئاڤاکرن، و گاڤا ئەو گەهشتینە بناخەیان، وان دیت ئەو بەرەکێ جودایە، هندەک ژ وان یێن ئامادە بووین دبێژن: ئەو یێ وەسا بوو دا بێژی ئەڤە هندەک حێشترن پشتێن خۆ یێن داینە ئێک، یەعنی: ئەو وەکی کڤانان بوون، و ب ڕەنگەکێ وەسا موکوم پێکڤە د نویسیای بوون کەس نەدشیا ژێکڤە کەت، ئینا قورەیشییان دەست نەکرە بناخەیان و ئەو هێلان وەکی خۆ و دیوار ل سەر دانان[1]، و چونکی

(١) گاڤا عەبدللاهێ کوڕێ زوبەیری ژی ل سالا (٦٥) مشەختی ئاڤاهییێ کەعبێ خرابکری و جارەکا دی ئاڤاکری، وی ژی بناخە ب وی ڕەنگی دیتن، و وەکی خۆ

ئاڤاكرنا كەعبێ كارەكێ پیرۆز بوو د چاڤێ قورەیشییان دا بابكێن وان ب جرە چوون كانێ كی ژ وان دێ ب ئاڤاكرنا وێ رابت، و دویماهییێ وان كار ل خۆ لێكڤەكر، و گۆتن: هەر بابكەك دێ ب ئاڤاكرنا هندەكێ رابت.

و بریارا وان ئەو بوو ئەو مالێ د ئاڤاكرنا كەعبێ دا دئێتە خەرجكرن دڤێت مالەكێ حەلال بت، و پشتی وان مالێ خۆ یێ حەلال كۆمكری، وان دیت ئەو تێرا ئاڤاكرنا كەعبێ هەمییێ ناكەت! لەو وان بریار دا ژ لایێ حجرا ئیسماعیلی ڤە (ئەو لایێ دبێژنێ: حەطیم) هندەكێ ڤەكری بهێلن، و ب تنێ شویرەهێ نزم ل دۆر ئاڤا كەن، دا بێتە زانین كو ئەو ژی ژ كەعبێیە، و نێزیكی فرەهییا سێ متران ژ وی لایی ڤە وان ژ كەعبێ بەردا، و وان نێزیكی هەشت متر و نیڤان دیوار بلندكرن، یەعنی دو جاران هندی بەرێ، و بانەك ژی بۆ چێكر، و ل شوینا دو دەرگەهان، وان دەرگەهەك ب تنێ ل لایێ رۆژهەلاتێ دانا، پشتی كو ژ عەردی بلندكری و هندەك دەرەج بۆ چێكرین، دا ئاڤ نەچتێ.

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- د گەل مامێن خۆ پشكداری د ئاڤاكرنا كەعبێ دا كر، و ئەو ئێك ژ وان كەسان بوو یێن بەر بۆ ئاڤاكرنێ دكێشان، و ژ مەسەلەیێن گرنگ د ئاڤاكرنێ دا دانانا بەرێ رەش بوو ل جهێ وی، مە گۆت: قورەیشی ب هەڤركی چوون كانێ كی دێ كەعبێ ئاڤا كەت، پاشی ئەو

هێلان.. و ل سالا (١٤١٧) ل سەر دەمێ مەلك فەهدی دەمێ كەعبە هاتییە نویژەنكرن دۆر و رەخێن ئەساسی نێزیكی متر و نیڤەكان هاتنە كۆلان؛ دا بەرێ خۆ بدەنێ كانێ حالێ ئەساسی یێ چاوایە و كانێ دێ شێت خۆ ل بەر نویژەنكرنێ گرت یان نە، وان دیت بەر وەسا موكم پێكڤە دگرێداینە هەر وەكی چو د ناڤبەرێ دا نە، و ئەو وەكی پشت و ستوییێن حێشترانە، لەو وان دەست نەدا بناخەیان و وەكی خۆ هێلان.

ل سەر هندێ پێک هاتن کو کاری ل خۆ لێکڤە بکەن، هەر بابکەک جهەک ئاڤا کەت، و دەمێ ئەو گەهشتینە وی جهی یێ کو دڤێت بەرێ ڕەش لێ بێتە دانان، جارەکا دی ئەو ب جرە چوون، و هەر بابکەکی دڤیا ئەو بەری بداننە جهێ وی، حەتا نێزیک بوو ئەو شەڕی بکەن، پاشی گۆتن: هەوجە ناکەت ئەم هەڤڕکییێ بکەین، بەرێ خۆ بدەنێ کانێ کی ئێکەمین کەسە د ڤی دەرگەهی ڕا دئێت بلا ئەو حوکمی د ناڤبەرا مە دا بکەت.. و بەرێ وان ما ل دەرگەهێ (بەنوو شیبە) ئەوێ دکەفتە ڕۆژهەلاتا کەعبێ، و وان دیت ئێکەمین کەس هاتی (موحەممەد) بوو، ئینا هەمییان ب دەنگەکێ بلند گازی کر: ئەڤە یێ ئەمینە ئەم درازینە ئەو حوکمی د ناڤبەرا مە دا بکەت. و گاڤا وان سوحبەتا خۆ بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کری، پێغەمبەری گۆتە وان: کانێ پاتەیەکی بۆ من بینن، وان پاتەیەکێ مەزن ئینا، پێغەمبەری بەر دانا سەر و گۆت: هەر بابکەک بلا مەزنێ خۆ فرێکەت دا لایەکێ پاتەیی بگرت و بلند بکەت، وان ب یا وی کر و پشتی وان پاتە بلند کرییە ڕاستا جهێ بەری، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بەر ژ سەر پاتەی ڕاکر و دانا جهێ وی، و ب ڤێ چەندێ جرێ وان ب دویماهی ئینا و ئەو هەمی ب ڤی حوکمی ڕازی بوون.

و ئەو ڕەنگێ نوکە کەعبە پێ دئێتە دیتن ئەوە یێ قورەیشییان کەعبە پێ ئاڤاکری، هەر چەندە ئەو ب تمامی نە ئەو ڕەنگە یێ ئیبراهیم و ئیسماعیلی کەعبە پێ ئاڤاکری.

دەسپێكا پێغەمبەرینییێ

بەری نۆكە مە گۆتبوو: هەر ژ زارۆكینییا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- خودێ دینێ كافر و صەنەمپەرێسان ل بەر چاڤان ڕەش كربوو، لەو وی ڕوییێ خۆ ژ ڤی دینی وەرگێڕابوو و ڕۆژەكا ب تنێ عەقلێ وی ژێ نەبڕی بوو، و دەمێ ئەو بوویە زەلام دویراتییەكا ئێكجار كەفتبوو ناڤبەرا وی و دینێ مللەتێ وی، وی بەرێ خۆ دایێ هندەك كەسێن كێم هەبوون خودێ دنیاسی، و ب تنێ عەبدینییا وی ل سەر دینێ ئیبراهیم پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دكر، و ئەو ئەو بوون یێن دگۆتنێ: (حەنیفی)، و خودێ وەسا حەزكر كو بەرێ پێغەمبەرێ خۆ ژی بدەتە ڤی دینی.

ئەو مرۆڤێن هە، یێن پشتا خۆ دایە صەنەمپەرێسییا قوەریشییان گەلەك نەخۆشی ژ دەستێ بێ باوەران ددیت حەتا دویماهییێ ئەو بۆ خۆ ڕەڤین و قەستا چیایێن دەور و بەرێن مەكەهێ كرن، و ل وێرێ ئەو ب تنێ مانە د شكەفتان ڤە؛ دا هزرێن خۆ د مەزنییا خودێ دا بكەن، و ب دلێ خۆ عەبدینییا وی بكەن.

پێغەمبەر ل شكەفتا حیرائێ:

پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ئێك ژ وان كەسان بوو یێن گەلەك خۆ ژ خەلكی ڤەدەر دكر؛ دا یێ پاراستی بت ژ خرابی و بێ دینییا وان، و هەر جار ئەو دچوو وێ شكەفتا دگۆتنێ: (حراء) ئەوا دكەفتە ژۆرییا مەكەهێ. دەیكا موسلمانان عائیشا[1] دبێژت: دەسپێكا پێغەمبەرینییا پێغەمبەری

(١) وەكی بوخاری ژێ ڤەدگوهێزت.

-سلاڤ لێ بن- خەونێن باش بوو، هەر خەونەکا وی ددیت ئەو وەکی گەشاتییا سپێدێ دهات، یەعنی: چو خەونێن وی خەلەت دەرنەدکەفتن، هەر وەکی خودایێ مەزن دڤیا ب ڤان خەونێن ئێک و ئێک پێغەمبەرێ خۆ ئاگەهدار بکەت کو ئەو مرۆڤەکێ پیرۆزە و بۆ کارەکێ مەزن یێ دئێتە ئامادەکرن. عائیشا دبێژت: پشتی ڤێ چەندێ ل بەر پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هاتە شرین کرن کو ئەو یێ ب تنێ بت، ڤێجا ئەو دچوو شکەفتا (حیرائێ) و ل وێرێ عیبادەت دکر، شەڤێن درێژ و ب هژمار ئەو دما ل وێرێ، و هەر جار دا زڤڕتە نک بچویکێن خۆ و هندەک خوارنێ بۆ خۆ بەت و زڤڕتەڤە، حەتا جارەکی حەقی بۆ هاتی دەمێ ئەو ل شکەفتێ.

ژ گۆتنا عائیشایێ یا بۆری و ژ گۆتنا دیرۆکڤانێن ژینا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دئێتە زانین کو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- گەلەک جاران ب شەڤ و ڕۆژ دچوو شکەفتێ، و ب تنێ ل وێرێ دما، و د هندەک ریوایەتان دا هاتییە، دبێژن: خەدیجایێ گەلەک جاران مرۆڤەک ب دویڤ وی دا دهنارت؛ دا نۆبەدارییێ لێ بکەت، و نەهێلت چو نەخۆشی بێنە سەری، بێی ئەو بزانت، و ئەڤە ژی هندێ دگەهینت کو دلێ کابانییا وی ب دویڤ ڕابوو، بەلێ چونکی وی ب ڤێ چوونا هە خۆش بوو خەدیجایێ دل نەددا بێژتێ: نەچە، و وی دیت یا ژ هەمییێ چێتر ئەوە ئەو هندەک نۆبەداران د دویڤ دا بهنێرت دا ئەو وی بپارێزن ئەگەر نەخۆشییەک هاتە ڕێکێ.

ل وێ سالا ژییێ وی بوویە چل، وەکی گەلەک سالێن دی ل هەیڤا ڕەمەزانێ، وی کارێ خۆ کر و قەستا چیایێ حیرائێ کر.. و وێ سالێ -وەکی زانایێن سالنامەیان دبێژن- هەیڤا ڕەمەزانێ دکەفتە بەرانبەر هەیڤا تیرمەهـ و تەباخێ، و سال -ل دویڤ سالنامەیا زایینی- سالا (٦١٠) بوو، وەکی مە گۆتی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کارێ خۆ کر، و قەستا وی چیایی کر ئەوێ

دکەفتە باکووریٚ رۆژهەلاتا مزگەفتا حەرام ل مەکەهێ، ئەویٚ بەریٚ دگۆتنیٚ: چیاییٚ حیرائیٚ، و نوکە دبێژنیٚ: چیاییٚ نوور، و ئەو چیا نێزیکی (٢٨٠) متران ژ عەردی یێ بلندە، و ل سەریٚ وی شکەفتەکا بچویکا هەی درێژییا وێ نێزیکی سێ مترانە، و فرەهییا وێ د ناڤبەر متر و نیڤ حەتا دو مترانە، و مرۆڤ ل سەریٚ ڤی چیایی مەکەهێ و دەور و بەرێن وێ هەمییێ دبینت.

ل شەڤەکێ ژ وان شەڤێن پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ب تنێ مایە ل شکەفتێ، کو ئێک ژ شەڤێن هەیڤا رەمەزانێ بوو، و هنگی ژییێ وی چل سال و شەش هەیڤ و نێزیکە هەژدە رۆژان بوو، وی سەرهاتییەکا عنتیکە و نەعەدەتی دیت، ئەو سەرهاتییا نە ب تنێ ژینا وی گوهارتی، بەلکی ژینا مرۆڤینییێ هەمییێ گوهارتی.

و ئەو سەرهاتی -وەکی ئەو ب خۆ ڤەدگێرت- ئەڤە بوو، دبێژت: دەمێ ئەز ل شکەفتێ من هند دیت کەسەک ب زۆر کەفت و ب نک من ڤە هات، و گۆت: (إقرأ - بخوینە)، من گۆتێ: ئەز نە یێ خواندەڤامە، وی ئەز گرتم و گڤاشتم حەتا بێهنا من چک کری، پاشی ئەز بەردام و جارەکا دی گۆت: بخوینە، من دوبارە گۆتێ: ئەز نە یێ خواندەڤامە، جارەکا دی وی ئەز گرتم و گڤاشتم، پاشی ئەز بەردام و گۆت: تو ب ناڤێ خودایێ خۆ بخوینە، یەعنی: بلا تو یێ خواندەڤان نەبی ژی، تو ب شیان و هاریکارییا خودایێ خۆ دێ خوینی، ئەو خودایێ مرۆڤ ژ پارچەکا خوینێ دورستکری، و مرۆڤ فێری وی تشتی کری یێ وی نەدزانی: ﴿ ٱقۡرَأۡ بِٱسۡمِ رَبِّكَ ٱلَّذِي خَلَقَ ۝١ خَلَقَ ٱلۡإِنسَٰنَ مِنۡ عَلَقٍ ۝٢ ٱقۡرَأۡ وَرَبُّكَ ٱلۡأَكۡرَمُ ۝٣ ٱلَّذِي عَلَّمَ بِٱلۡقَلَمِ ۝٤ عَلَّمَ ٱلۡإِنسَٰنَ مَا لَمۡ يَعۡلَمۡ ۝٥ ﴾ (العلق: ١-٥)، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: ئینا من ئەو د دویڤ وی دا خواند.

د ریوایەتەکا دی دا هاتییە: پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- دبێژت: دەمێ جبریلی ئەز گرتیم و گڤاشتیم، من وەسا هزر کر ئەڤە مرنە ب سەر من دا هات. پاشی دبێژت: پشتی جارا سێیێ وی ئەز گڤاشتیم و گۆتییە من: بخوینە، من گۆتێ: چ بخوینم؟ وی گۆت: ﴿ ٱقۡرَأۡ بِٱسۡمِ رَبِّكَ ٱلَّذِی خَلَقَ ۝١ خَلَقَ ٱلۡإِنسَـٰنَ مِنۡ عَلَقٍ ۝٢ ٱقۡرَأۡ وَرَبُّكَ ٱلۡأَكۡرَمُ ۝٣ ٱلَّذِی عَلَّمَ بِٱلۡقَلَمِ ۝٤ عَلَّمَ ٱلۡإِنسَـٰنَ مَا لَمۡ یَعۡلَمۡ ۝٥ ﴾، گۆت: من پشتی وی ئەو خواند، دا بێژی ل سەر دلێ من یا هاتییە نڤیسین.

ڤێ چەندێ ترس د دلێ پێغەمبەری دا پەیدا کر، و ئەو حێبەتی کر.. و بیننە بەر چاڤێن خۆ:

د شکەفتەکا تەنگ و تاری ڤە، ل سەرێ چیایەکێ بلند، بلندتر ژ وان هەمی چیا و گرگێن ل دەور و بەران هەین، و ب شەڤ دەمێ هەر تشتەک یێ بێ دەنگ، مرۆڤەک ئەگەر چەند یێ ب جەرگ ژی بت، ل وێرێ یێ رِوینشتی بت، و کەفتبتە هزران، و ب خافلەتی ڤە ملیاکەتەک بێت و وی بگرت و بگڤێشت و بێژتێ: بخوینە.. چ ترس ل نک خودانی دێ پەیدا بت؟ و چاوا ئەو دێ وێ شەڤا خۆ بۆرینت حەتا لێ دبتە سپێدە؟

ئەڤە چییە ب سەرێ وی هاتی؟ و ئەڤە کییە خۆ نیشا وی دای؟ تو بێژی ئەڤە ئەجنەک بت و ئەو دێ دین بت؟ یان ئەڤە ئەو شەیطانە یێ ئیلهامێ ددەتە شاعران؟

ژ ترسان دا.. ژ حێبەتییان دا، ژ هەیبەتا جهی و رِویدانێ.. لەشێ وی گران بوو، رِەجفی، تایێ ئەو گرت، دا بێژی ئەڤە چەندە ئەو یێ نساخ، ب چی حالێ هەیی وی خۆ گەهاندە مال، ژنکا وی خەدیجایێ گوهۆرِینەکا غەریب ل سەر سیمایێ وی دیت، پێ حەسیا کو هەر وەکی تشتەکێ مەزنێ ب سەری هاتی، بەلێ ژ بەر کو ئەو ژنەکا تێگەهشتی و ب عەقل بوو، وێ

ب شارەزایی هەلویست ستاند، خەدیجایێ چو ترس د خۆ نەئینادەرێ، و ئەو نەما پێڤە کانێ تە چییە و چ ب سەرێ تە هاتییە؟ و نەبوو هەوار هەوارا وێ؟ وێ بێ دەنگی و رحەتی پێشوازی ل زەلامێ خۆ یێ خۆشتڤی کر، پێغەمبەری گۆتێ: من بپەچنن، من بپەچنن!

خەدیجایێ جهەک بۆ وی بەرهەڤکر، و پشتی وی خۆ درێژکری ژنکا وی لحێفەک ب سەر دادا، و ب ترسەکا ڤەشارتی خۆ گرت حەتا زەلامێ وێ تەنا ببت، و ئەو ب خۆ رابت و سوحبەتا خۆ بۆ وێ بکەت.. و وەسا چێبوو، پشتی دەمەکی ئەو د ناڤ جهی دا مای، ترس و لەرزینا وی نەما، و ئەو رابووڤە و سوحبەتا خۆ هەمی بۆ کابانییا خۆ کر، و وی گۆت: ئەز ژ خۆ ترسییام.. یەعنی: ئەز دترسم ئەڤە دیناتییەک بت گەهشتییە من، یان موصیبەتەک بت خودێ دایە من.

هنگی خەدیجایێ ب رویەکێ گەش و رحەتی ڤە گۆتێ: نە، نەترسە، ئەز ب خودێ کەمە خودێ تە شەرمزار ناکەت؛ تو کەسەکێ ب مرۆڤاینی یی، و تو هاریکارییا مرۆڤێن پێتڤی دکەی، و دەستێ خۆ بۆ کەسێن هەوجە درێژ دکەی، و تو مێڤانان دحەوینی، و تو زەلامێ تەنگاڤییانی.

ب ڤی رەنگی ژنکا چاک و تێگەهشتی بۆ زەلامێ خۆ دبتە پشتەڤان و هاریکار، خەدیجایێ دلێ وی موکم کر، و باوەرییا وی ب وی زێدەتر لێ کر، و نەهێلا ل دەمێ تەنگاڤییێ ئەو هەست ب لاوازییێ بکەت، یان هزر بکەت ئەو یێ ب تنێیە!

و پشتی خەدیجایێ ئەڤ سەرهاتییا عنتیکە ژ زەلامێ خۆ گوهـ لێ بووی، و ژ بەر کو وێ پسمامەکێ پیر هەبوو، ل دنیایێ گەریابوو، و چووبوو سەر دینێ عیسای، و کتێبێن ئسرایلییان ب ئەزمانێ وان دخواندن، هندەک جاران وێ بەحسێ پێغەمبەران و وەحیێ و ملیاکەتان ژ وی گوهـ لێ دبوو،

ئێکسەر هاتە سەر هزرا وێ: بەلکی ئەڤا موحەممەدی دیتی وەحی بت، و ئەوێ ل شکەفتێ هاتییە نک ملیاکەت بت، ئاخری ئەو یێ بەحسێ خودێ و خواندنێ و ئافراندنێ دکەت؟ و ئەڤە کارێ ئەجنە و شەیطانان نینە.. دەمێ ئەڤ هزرە بۆ خەدیجایێ چێبووی، وێ گۆتە زەلامێ خۆ: پسمامەک من هەیە تشتەکی ژ ڤان کاران دزانت، بۆچی ئەم ناچینە نک و پسیارا خۆ ب وی بکەین؟

د گەل وەرەقەیێ کورێ نەوفەلی:

وەرەقە کورێ نەوفەلی بوو، و نەوفەل و خوەیلدێ بابێ خەدیجایێ برایێن ئێک بوون، هەردو کورێن ئەسەدێ کورێ عەبدلعوززای بوون.. دەمێ ئەڤ سەرهاتییە چێبووی ئەو گەهشتبوو دووماهییا عەمرێ خۆ، ب ناڤ سال ڤە چووبوو و کۆرە بووبوو، و وەکی بەری نوکە ژی مە گۆتی ئەو ئێک ژ وان خودێناسان بوو یێن نە ل سەر دینێ قورەیشییان یێ صەنەمپەریس، دەمێ هێشتا ئەو یێ جحێل عەقلێ وی ژ صەنەمپەرێسییا مللەتێ وی نەدبڕی، لەو وی ڕوییێ خۆ ژ دینێ وان وەرگێڕابوو، و باوەری پێ نەبوو، و ئەو د ڤێ چەندێ دا وەکی زەیدێ کورێ عەمری بوو، ئەوێ بەری نوکە مە بەحسێ وی کری، و جارەکێ ئەو هەردو ژ مەکەهێ دەرکەفتن و قەستا شامێ کرن گۆتن: بەلکی ئەم ب سەر دینێ ئیبراهیمی یێ دورست هلببین؛ چونکی نابت ئەڤ دینێ قورەیشی ل سەر دینێ ئیبراهیمی بت، و پشتی گەڕیانەکا دویر و درێژ و ئاگەهداربوونا وان ب دینێ جوهی و فەلان، زەیدی گۆت: د گەل کو ئەڤ دینە ژ یێ قورەیشییان چێترن، بەلێ ئەو ژی نە ئەو دینە یێ ئیبراهیم ل سەر، لەو ئەو زڤری مەکەهێ و گۆت: ل دویڤ ئجتهادا خۆ ئەز دێ عیبادەتێ خودێ کەم، و وی دینێ قورەیشییان هاڤێت.. بەلێ وەرەقەیێ کورێ نەوفەلی ئەو دین بۆ خۆ هلبژارت یێ فەلە ل سەر و دگۆتن: ئەڤە دینێ

عیسایە -سلاڤ لێ بن-، و وی خۆ فێری ئەزمانێ وان کر، و کیتابا وان یا پیرۆز ب ئەزمانێ وان دخواند، و زڤڕی مەکەهێ.. و وی ژی خۆ ژ خەلکێ مەکەهێ ڤەدەر کر، و دینێ وان هاڤێت.

گاڤا خەدیجایێ ئەو سەرهاتی ژ زەلامێ خۆ گوهـ لێ بووی یا شڤێدی ل شکەفتێ هاتییە سەری، ئێکسەر بیرا وێ ل وەرەقەیێ پسمامێ وێ هاتە ڤە، و ئەو بوو وێ ژ زەلامێ خۆ خواست ئەو پێکڤە بچنە نک وەرەقەی دا ئەو سەرهاتییا خۆ بۆ بێژت، و پسیارا ڤێ چەندێ ژ وی بکەت، و گاڤا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- سوحبەتا خۆ بۆ وی کری، وەرەقەی گۆتێ: ئەڤە ئەو (ناموسە) یێ خودێ بۆ مووسای دهنارت، خوزی ئەز یێ جحێل بام، خوزی ئەز مابامە زێندی دەمێ مللەتێ تە تو دەردئێخستی!

پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ژ گۆتنا وی عەجێبگرتی ما، یا ئەو دزانت مللەتێ وی گەلەک حەز ژ وی دکەن، ڤێجا چاوا نەڤیانا وان بۆ وی دێ گەهتە پێکەکێ کو وی بکەنە دەرێ! پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب عەجێبی ڤە گۆت: ئەرێ ما ئەو دێ من دەرێخن؟

وەرەقەی گۆتێ: بەلێ، چو زەلام ب وێ نەهاتینە هنارتن یا تو پێ دئێیە هنارتن ئەگەر دوژمناتییا وی نەهاتبتەکرن، و ئەگەر ئەز گەهشتمە رۆژا تە، ئەز باش دێ پشتەڤانییا تە کەم.

بەلێ خوزییا وەرەقەی ب جهـ نەهات؛ چونکی د وێ هەیامێ دا ئەو مر، بەری هندەک وەحیا دی بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بێتە خوارێ. و دیارە ئەڤ ئنیەتا وی یا چاک گەلەک فایدێ وی کر، جارەکێ پسیارا وەرەقەی ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هاتەکرن، وی گۆت: من ئەو دیت، کراسەکێ سپی د بەر وی بوو، من ئەو ل نیڤا بەحەشتێ دیت، جلکەکێ سوندسی ل بەر بوو.

ژنەك ئێكەمین موسلمان بوو:

ژبلـی ڤـی هەلویسـتێ سـەرخۆ یـێ خـەدیجایێ د ڤـێ سـەرهاتییێ دا وەرگرتی، تشتێ شارەزایی وعەقلدارییا وێ و پشـتەڤانی و ئیخلاصا وێ بۆ زەلامێ وێ بـەرچاڤ دکـەت، ئـەو ئێكـەمین كـەس بـوو بـاوەری ب وی ئینـای وەک پێغەمبەر، چونکی ئەو شاهدا گۆتنێن وەرەقەی بوو، و ئێکسـەر باوەری ژی ب وان گـۆتـنـان ئـیـنـا ، لـەو خـەدیـجـا دبـتـە ئێکـەمین مـرۆڤ باوەری ب ئیسلامێ ئینای، و ب ڤێ چەندێ ژنەک دبتە موسلمانا ئێکێ..

چار پێپکێن ئێکێ
یێن ڤێ گازییێ

ڤەمانا وەحیێ:

پشتی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتنێن وەرەقەی بهیستین، و دلێ وی تەنابووی کو ئەڤا وی دیتی نە دیناتی بوو، و ئەوێ وی دیتی نە شەیطان بوو، بەلکی ئەو چاڤەرێییێ کارەکێ مەزنە، ئەو د گەل ژنکا خۆ خەدیجایێ زڤڕی مال، و خۆ ل هیڤییا ڤەشارتیییێن پاشەڕۆژێ گرت، کانێ چ دێ چێ بت؟

و دەمەک چوو و چو دیار نەبوو.. هندەک دبێژن: ئەو دەم دو سێ سال بوون، و هندەک دبێژن: شەش هەیڤ بوون، و یا دورست وەکی ژ عەبدللاهێ کوڕێ عەبباسی دئێتە ڤەگوهاستن چەند ڕۆژەک بوون، بەلکی هەیڤەک ژی تێ نەبت، بەرێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ما ل وی ملیاکەتی ئەوێ ل شکەفتێ خۆ نیشا دای، و چو ژێ دیار نەبوو، و وەرەقە ژی یێ مری کو ئەو بچت جارەکا دی پسیارا خۆ پێ بکەت، وی هەست ب بێنتەنگییێ کر، و خوزی ڕاهێلن کو ئەو ملیاکەت لێ بزڤڕتە ڤە، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- بەحسێ ڤی دەمی دکەت و دبێژت: جارەکێ ئەز ب ڕێڤە دچووم، دەنگەک ژ عەسمانی هاتە من، من سەرێ خۆ بلند کر من دیت ئەو ملیاکەتێ ل شکەفتا حیرائێ هاتییە نک من د ناڤبەرا عەرد و عەسمانی دا ل سەر کورسییەکێ یێ ڕوینشتی بوو، ئەز ژێ ترسییام، و ئەز زڤڕیمە مال و من گۆت: من بپەچنن، من بپەچنن.. ئینا ئەڤ ئایەتە هاتنە خوارێ: ﴿ يَـٰٓأَيُّهَا

ٱلۡمُدَّثِّرُ ۝١ قُمۡ فَأَنذِرۡ ۝٢ وَرَبَّكَ فَكَبِّرۡ ۝٣ وَثِيَابَكَ فَطَهِّرۡ ۝٤ وَٱلرُّجۡزَ فَٱهۡجُرۡ ۝٥ ﴾ (المدثر: ١-٥)، و وەحییێ دەست پێ کر.

ب هاتنەخوارا سەرێ سوورەتا (العلق) نبووەتا موحەممەدی -سلاڤ لێ بن- دەست پێ کر، و ب هاتنەخوارا سەرێ سوورەتا (المدثر) ریسالەتا وی دەست پێ کر، جبریل هاتە نک و فەرمان لێ کر: ئەی ئەوێ خۆ پەچنی.. هلۆ، رابە سەر خۆ، رۆژا بێنڤەدانێ چوو، ئێدی تە و وەستیانێ ژڤانە، ژ ئەڤرۆ ویڤە دوژمنێن تە دێ مشە بن، و نەیارێن تە دێ زێدە بن، دڤێت تە دلەکێ پاقژ و مەزن و بێنەکا فرەهـ هەبت، دڤێت بەرێ تە ل خودایێ تە ب تنێ بت، و هەر رێ و گازییەکا هەبت ژ بلی رێیا خودایێ خۆ دڤێت تو خۆ ژێ بدەیە پاش. و پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل ڤێ گازییێ رابوو، و ب دورستی ژ دەر حەقی وێ دەرکەفت، رابوو و حەتا رۆژا سەرێ خۆ بۆ جارا دویماهییێ دانای نەرویشت.

ئیسلام د مالا خەدیجایێ دا:

ئاشکەرایە کو ئێکەمین مال رۆناهییا ئیسلامێ لێ بەلاڤبووی، ئەو مال بوو یا بوویە ئێکەمین جهـ پشتی شکەفتا حیرائێ وەحی لێ هاتییە خوارێ، مالا خەدیجایێ، ئەوا دکەفتە پشت مالا ئەبوو سوفیانی ل رۆژهەلاتا صەفا و مەروایێ، و ئێکەمین کەسی باوەری ب پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئینای -وەکی مە بەری نوکە ژی گۆتی- کابانییا وی خەدیجا بوو، و ژ بلی خەدیجایێ و زارۆکێن وێ یێن هویر جحێلەکێ دی د ڤێ مالێ دا هەبوو وەکی کورێ مالێ دهاتە هژمارتن، ناڤێ وی زەید بوو.

زەید، ئەوێ عەمرێ وی دەمێ وەحی بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هاتی سیهـ سال -ل دویڤ گۆتنەکێ- مرۆڤەکێ عەبد بوو، دەمێ هێشتا ئەو یێ بچویک، هندەکان ئەو ژ بابێ وی حارثەیێ کورێ شەراحیلێ کەلبی دزی

بوو و بربوو فرۆتبوو، دبێژن: برازایەکێ خەدیجایێ ئەو کڕی بوو، و د گەل خۆ ئینابوو مەکەهێ و ئەو بۆ مەتا خۆ خەدیجایێ کرە دیاری، دا خزمەتا وێ بکەت، و هنگی ئەو هێشتا یێ بچویک بوو، و دەمێ خەدیجایێ شوی ب پێغەمبەری کری ژییێ زەیدی نێزیکی پازدە سالان بوو، و هنگی خەدیجایێ ئەو دا پێغەمبەری و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەو ئازا کر، و ل دویڤ دەست و دارێ سیستەمێ کۆلەتییێ ئەو بوو (مەولایێ) پێغەمبەری، و هەر چەندە وی ماف هەبوو ژی ژ نک پێغەمبەری بچت و بزڤرتە نک مرۆڤێن خۆ، و وەک مرۆڤەکێ ئازاد بژیت، بەلێ ڤیانا وی یا زێدە بۆ پێغەمبەری و گرێدانا وی پێڤە وە ل وی کر ئەو بمینتە ل نک پێغەمبەری، و ل وی دەمی عەرەبان عەدەتەک هەبوو دگۆتنێ: (تەبەننی) ل دویڤ ڤی عەدەتی زەلامی ماف هەبوو بچویکەکی ب خودان بکەت، و د ناڤ خەلکی دا ڕاگەهینت کو فلان بچویک کوڕێ منە، ب ڤێ چەندێ ئەو کوڕ ژ هەمی لایان ڤە وەکی کوڕێ وی مرۆڤی یێ ژ ڕاستی لێ دهات، و هندی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- حەز ژ زەیدی دکر، هیشتا بەری پێغەمبەرینییێ وی د ناڤ خەلکی دا ڕاگەهاندبوو کو زەید کوڕێ وییە، ژ بەر ڤێ چەندێ خەلکی دگۆتێ: زەیدێ کوڕی موحەممەدی.. و پشتی ئیسلامێ ژی صەحابییان هەر ب ڤی ناڤی گازی وی دکر، حەتا ئەڤ ئایەتا قورئانێ هاتییە خوارێ: ﴿ ٱدۡعُوهُمۡ لِأٓبَآئِهِمۡ هُوَ أَقۡسَطُ عِندَ ٱللَّهِۚ فَإِن لَّمۡ تَعۡلَمُوٓاْ ءَابَآءَهُمۡ فَإِخۡوَٰنُكُمۡ فِي ٱلدِّينِ وَمَوَٰلِيكُمۡۚ ﴾ (الأحزاب: ٥)، پشتی هنگی ژ نوی خەلکی گۆتێ: زەیدێ کوڕێ حارثەی.. دەمێ وەحی بۆ پێغەمبەری هاتی زەید ئێکەمین کەس بوو ژ مەوالییان (یەعنی: ژ عەبدان یێن کو هاتینە ئازاکرن) باوەری پێ ئینای. و ژ بلی خەدیجایێ و زەیدی مرۆڤەکێ دی ژی هەبوو گەلەک ب پێغەمبەری ڤە -سلاڤ لێ بن- یێ گرێدای بوو، لەو پترین جاران

ل مالا وی یێ ئاماده بوو، هەر چەنده ئەو زارۆک ژی بوو و هێشتا ل دۆرێن دەهـ سالییێ بوو، ئەو ژی پسمامێ وی عەلییێ کوڕێ ئەبوو طالبی بوو.

یا بەلاڤ ل نک نڤیسەرێن سیرەتێ ئەوه کو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- عەلی ئینابوو نک خۆ ل مال، و وی ئەو ب خودان دکر، وەک هاریکاری بۆ مامێ خۆ ئەبوو طالبی، بەلێ چو ریوایەتێن دورست د ڤێ چەندی دا نەهاتینە، و چ عەلی ل مالا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هاتبتە ب خودانکرن یان نە، ئەو بەردەوام ل ڤێ مالێ یێ ئاماده بوو، و ئەو ئێکەمین کەس بوو ژ زارۆکان باوەری ب پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئینای.

ئەبوو بەکر ئێکەمین گازیکەر بۆ ئیسلامێ:

نێزیکترین هەڤال پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- د ناڤ قورەیشییان دا هەی ئەبوو بەکر بوو[1]، ناڤێ وی یێ دورست بەری موسلمان ببت (عبد الكعبة) بوو، بەلێ پشتی ئیسلامێ وی ناڤێ خۆ کره (عبد الله)، ئەو ژ بابکێ تەیمییان بوو، و ئەو د نەسەبێ خۆ دا ل بابێ حەفتێ (موررەیێ کوڕێ کەعبی) دگەهتە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، و ژ لایێ عەمری ڤە ئەو دو سێ سالان ژ پێغەمبەری بچویکتر بوو.

ژ بەر وێ هەڤالینییا موکم یا د ناڤبەرا پێغەمبەری و ئەبوو بەکری دا هەی نێزیک بوو هەر ڕۆژ ئەو ئێک و دو ببینن، بەلێ پشتی وەحی بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هاتی ئەو چەندەکێ ب ڤێ مەسەلێ ڤە موژیل بوو، و چەند ڕۆژەکان ژ ئەبوو بەکری دویر کەفت، ئەبوو بەکری ئەڤ تشتە ب غەریبی ڤە وەرگرت، و پسیار کر: ئەرێ موحەممەدی خێره نە یێ دیار؟ و وی ب گوهەکی ڤە گوهـ لێ بوو کو هەڤالێ وی یێ بەحسەکێ غەریب دکەت،

(١) ژیانا ئەبوو بەکری ب بەرفرەهی مە د کتێبا خۆ دا: (د گەل صەحابییێن پێغەمبەری) ڤەگێڕایە، هەچییێ بڤێت دشێت لێ بزڤڕت.

و دبێژت: وەحی یا بۆ من هاتی و ئەزێ بوویمە پێغەمبەر.. ئینا ئەو ڕابوو قەستا هەڤالێ خۆ کر دا ڕاستییا مەسەلێ بزانت.

دبێژن: دەمێ ئەبوو بەکری پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- دیتی، پسیار ژێ کر: ئەرێ ڕاستە ئەوا قورەیشی دبێژن، کو تە خودایێن مە ب پشت گوهـ ڤە لێداینە، و دینێ مە خەلەت دەرێخستییە؟

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: بەلێ، ئەز پێغەمبەرێ خودێمە، خودێ ئەزێ هنارتیم دا گازییا وی بەلاڤ بکەم، و ئەز داخوازێ ژ تە دکەم کو تو باوەرییێ ب حەقییێ بینی، و باوەرییێ بینی کو خودایەکێ ب تنێ هەیە یێ بێ شریک و بێ هەڤالە.

دەمێ ئەبوو بەکری ئەڤ گۆتنە ژ هەڤالێ خۆ گوهـ لێ بووین، وی ئێکسەر باوەری پێ ئینا و دەلیڤەیەکا ب تنێ ژی دودل نەبوو، لەو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د مەدحێن وی دا دبێژت: هەر کەسەکێ من ئەو بۆ ئیسلامێ ڤەخواند بت، ئەو ل سەری پیچەکێ یێ دودل بووی، ئەبوو بەکر تێ نەبت، دەمێ من ژێ خواستی ئەو باوەرییێ بینت، وی د گاڤێ دا باوەری ئینا، و وی قەت خۆ ڤەنەهێلا و دودل نەبوو.

موسلمانبوونا ئەبوو بەکری سەرکەفتنەکا مەزن بوو بۆ ئیسلامێ ژ گەلەک لایان ڤە:

- چونکی ئەبوو بەکر ئێک ژ ماقویل و تێگەهشتییێن قورەیشییان بوو، و گۆتنا وی سەنگا خۆ د ناڤ خەلکی دا هەبوو.

- دیسان چونکی ئەو مرۆڤەکێ زەنگین بوو، و وی ب مالێ خۆ یێ خودێ داییێ قەنجییەکا مەزن ل گازییا ئیسلامێ کر، و هاریکارییەکا زێدە بۆ خودان باوەران پێشکێش کر.

- و ژ لایەکێ دی ژی ڤە، دەمێ ئەبوو بەکر موسلمان بووی وی نەڤیا ئەو بێ دەنگ ڕوینت، لەو وی ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- خواست ئەو دەستویرییێ بدەتێ؛ دا ئەو ڤێ گازییێ بگەهینتە هەڤالێن خۆ یێن نێزیک ژی.

و دەمێ پێغەمبەری دەستویری دایێ، وی ب مجدی ملێ خۆ دا بەر بارێ گازییا ئیسلامێ، و وی ژ هەڤالێن خۆ یێن نیزیک دەست پێ کر، و ئەو -پشتی پێغەمبەری سلاڤ لێ بن- ئێکەمین کەس بوو خەلک بۆ ڤی دینی گازی کرین..

و ب ڤێ چەندێ ئاشکەرا دبت کو هەر چار پێپکێن ئێکێ و یێن سەرەکی یێن ڤێ گازییێ -پشتی پێغەمبەری سلاڤ لێ بن- ئەڤ هەر چارە بوون:

خەدیجا ژ ژنان، و ئەبوو بەکر ژ زەلامێن ئازاد، و زەید ژ زەلامێن مەوالی، و عەلی ژ زارۆکان.. و ل سەر ڤی بناخەیێ پیرۆز ئاڤاهییێ ب بەرەکەتێ ئیسلامێ هاتە دانان.

موسلمانێن دەسپێکێ
و قووناغا مالا ئەرقەمی

موسلمانێن دەسپێکێ:

مە گۆت: ل هەیڤا رەمەزانێ (بەرانبەر هەیڤا تەباخێ ژ سالا ٦١٠ ز)، ل وێ سالا ژیێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بوویە چل سال، وەحی بۆ وی هاتە خوارێ، و پێغەمبەرینییا وی دەست پێ کر، و هەر ژ رۆژێن ئێکێ پشتی دەسپێکرنا پێغەمبەرینییێ هژمارەکا مرۆڤان ژ ژن و مێران، ژ خەلکێ مالا وی و ژ هەڤالێن وی یێن نێزیک باوەری ب وی ئینا، و ل ڤێرێ ئەم دێ ناڤێن هندەک ژ وان کەسان ئینین یێن ل سەری باوەری پێ ئینای، وەکی د کتێبێن سیرەتێ و ژیانا صەحابییان دا مە دیتین:

١- خەدیجایا کچا خوەیلدی.

٢- زەیدێ کورێ حارثەی.

٢- عەلییێ کورێ ئەبوو طالبی.

٤- ئەبوو بەکرێ صددیق. و بەری نوکە مە بەحسێ ڤان هەر چاران کر.

٥- کچێن پێغەمبەری: زەینەب و روقەییا (و ئەڤە هەردو دشویکری بوون) و ئوم کولثووم و فاطما (و ئەڤە هەردو د مالا پێغەمبەری دا بوون و دبچویک بوون)، یا مەزن زەینەب ژییێ وێ (١٩) سال بوو، و یا بچویکتر فاطما ژییێ وێ سێ چار سال بوون، دەمێ وەحی بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هاتی.

٦- عوثمانێ کوڕێ عەففانێ ئەمەوی، و ئەو زاڤایێ پێغەمبەری بوو -سلاڤ لێ بن- روقەییایا کچا پێغەمبەری ل نک بوو، و ژییێ وی (٣٤) بوو.

٧- عەبدرەحمانێ کوڕێ عەوفی، ژییێ وی (٣٠) بوو.

٨- سەعدێ کوڕێ ئەبوو وەققاصی، ژییێ وی (١٧) بوو.

٩- زوبەیرێ کوڕێ عەووامی، کوڕێ مەتا پێغەمبەری صەفییایێ بوو، ژییێ وی (١٢) بوو.

١٠- طەلحەیێ کوڕێ عوبەیدوللاهی، ژییێ وی (١٣) بوو.

(وئەڤ هەر پێنجە ب رێکا ئەبوو بەکری موسلمان بووبوون، چونکی ئەو هەڤالێن وی بوون).

١١- سەعیدێ کوڕێ زەیدێ کوڕێ عەمرێ تەیمی، پسمامێ عومەری و زاڤایێ وی، خویشکا عومەری فاطما ل نک بوو، و ژییێ وی دەمێ موسلمان بووی ل دۆرێن (١٥) سالییێ بوو.

١٢- ئەبوو عوبەیدە عامرێ کوڕێ جەرراحی، ژییێ وی (٢٧) سال بوو.

(و ئەڤ هەر هەشت کەسێن دویماهییێ ژ وان دەهـ کەسان بوون یێن پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- مزگینی ب چوونا بەحەشتێ د ساخییا وان دا دایێ، ویێ نەهێ عەلییە و بەری نوکە مە بەحسێ وی کرییە، و یێ دەهێ عومەرە، و ئەو پشتی وان موسلمان بووبوو).

١٣- ئەبوو سەلەمە، عەبدللاهێ کوڕێ عەبدلئەسەدی، کوڕێ مەتا پێغەمبەری بەررایا کچا عەبدلموطەلبی بوو، و برایێ وی یێ شیری بوو.

١٤- جەعفەرێ کوڕێ ئەبوو طالبی، پسمامێ پێغەمبەری.

١٥- عوبەیدەییَ کورِیَ حارثیَ کورِیَ عەبدلموططەلبی، پسمامیَ پیَغەمبەری، ل شەرِیَ بەدریَ شەهید بووبوو.

١٦- خەبابیَ کورِیَ ئەرەتتی، و هندەک دبیَژن: ئەو مرۆڤیَ شەشیَ بوو هاتییە د ئیسلامیَ دا، کاریَ ئاسنگەرییَ و صنعەتکارییَ دکر، و ئیَک ژ وان بوو ییَن کافران گرتی و تەعزیب دای؛ چونکی ئەو مرۆڤەکیَ هەژار و بیَ خودان بوو.

١٧- عوثمانیَ کورِیَ مەظعوونیَ جومەحی، و هندەک دبیَژن: ئەو کەسیَ حەفتیَ بوو هاتییە د ئیسلامیَ دا.

١٨- عامریَ کورِیَ فەهیرەی، و ئەو عەبدەکیَ رەش بوو، ژ وان بوو ییَن کافران گرتی، و تەعزیب دای؛ دا ژ دینیَ خوَ لیَڤە ببت، ئەبوو بەکری ئەو ژ وان کرِی و ئازاد کر.

١٩- ئەبوو حوذەیفە کورِیَ عوتبەییَ کورِیَ رەبیعەی، بابیَ وی ئیَک ژ مەزنیَن مەکەهیَ بوو.

٢٠- مەعمەریَ کورِیَ حارثیَ جومەحی، و هەردو برایێن وی حاطەب و حەططاب ژی پشتی هنگی موسلمان بووبوون.

٢١- واقدیَ کورِیَ عەبدللاهیَ تەمیمی.

٢٢- مەسعوودیَ کورِیَ رەبیعیَ قاری.

٢٣- حاطەبیَ کورِیَ عەمری.

٢٤- عەبدللاهیَ کورِیَ جەحشیَ کورِیَ رئابی، کورمەتیَ پیَغەمبەری بوو.

٢٥- عامریَ کورِیَ رەبیعەی.

٢٦- عەبدللاهیَ کورِیَ مەسعوودی، و هندەک دبیَژن: ئەو کەسیَ (٢٣) بوو موسلمان بووی.

٢٧- عیاشێ کورێ عەمرێ مەخزوومی.

٢٨- نوعەیمێ کورێ عەبدللاهێ نەحام، و هندەک دبێژن: ئەو کەسێ دەهێ بوو هاتییە د ئیسلامێ دا، ل شەرێ موئتە شەهید بووبوو.

٢٩- سولەیطێ کورێ عەمری، ل شەرێ یەمامێ شەهید بووبوو.

٣٠- ئەرقەم ئەوێ پاشی دێ بەحس ژێ کەین.

ئەڤە ژ زەلامان، و ژ ژنان:

٣١- ئەسمائا کچا عومەیسی، ژنکا جەعفەرێ کورێ ئەبوو طالبی.

٣٢- فاطمایا کچا خەططابی، خویشکا عومەری، و ژنکا سەعیدێ کورێ زەیدی.

٣٣- ئەسمائا کچا ئەبوو بەکری، ژنکا زوبەیرێ کورێ عەووامی.

ئەڤە هندەک ژ وان بوون یێن ل هەیڤێن ئێکێ ژ گازییا ئیسلامێ موسلمان بووین، بەری پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- بچتە د مالا ئەرقەمی ڤە، و دو مەسەلە هەنە ل ڤێرێ فەرە ئیشارەت بۆ بێتە دان:

یا ئێکێ: بارا پتر ژ ڤان یێن باوەری ب ئیسلامێ ئینای، د گەنج بوون، تشتێ هندێ دگەهینت کو بارێ گرانێ هەر گازییەکێ پتر دکەفتە سەر ملێن گەنجان.

یا دووێ: گەلەک ژ ڤان کەسێن ل سەری باوەری ئینای، ژ کورێن مال مەزن و ماقویلێن مەکەهێ بوون، و وەسا نینە وەکی هندەک هزر دکەن کو ل سەری بەس مرۆڤێن هەژار و عەبد و بێ خودان باوەری ئینابوو.

ئەرێ ڕاستە موسلمانێن دەسپێکێ هەمی هەژار و عەبد بوون؟

بەلکی ل نک گەلەک کەسان ئەڤ پسیارە یا زێدە بت، چونکی ئێک ژ مەسەلەیێن زێدە بەلاڤ د سیرەتێ دا ئەوە کو ئەو موسلمانێن ل سەری

باوەری ب پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئینای هەمی، یان بارا پتر، ژ عەبد و هەژار و بێ خودانان بوون، و حەتا ڤێ گۆتنێ هندەک جاران ئەم د کتێبێن سیرەتێ ژی دا دبینین، و ئەو ب خۆ چو ڕاستی بۆ ڤێ گۆتنێ نینە؛ چونکی دەمێ ئەم ناڤێن موسلمانێن دەسپێکێ دخونین، ئەم دبینین پترییا وان ژ قورەیشییانە، و هژمارەکا نە یا کێم ژ وان ژ مالێن مەزن و خودان سەنگن..

د سەرژمێریەکێ دا کو بۆ (٦٧) کەسان هاتییەکرن ژ وان یێن ل سەری موسلمان بووین، و بەری نوکە مە ناڤێن پتر ژ (٣٠) ژ وان ڤەگێڕاینە، ئەڤ ئەنجامە دەرکەفتیە:

(٤٢) کەس ژ وان (٣٢) زەلام و (١٠) ژن ژ قورەیشییان بوون، ژ مال و ئویجاخێن مەزن، (١٢) ژ عەشیرەتێن دی یێن عەرەبان بوون، و (١٣) ب تنێ ژ وان عەبد و مەوالی و بێ خودان بوون.. مەعنا ژ هەر پێنج کەسان ئێک یێ هەژار و عەبد بوو، ڤێجا چ مەعنا بۆ وێ گۆتنێ نینە یا مە گەلەک جاران گوهـ لێ دبت دەمێ دبێژن: ئەوێن ل سەری باوەری ئینای هەمی عەبد و فەقیر و هەژار بوون. و بەلکی پسیارەک ل ڤێرێ بێتەکرن: ئەرێ بۆچی ئەڤ گۆتنە هندە بەلاڤبوویە مادەم چو ڕاستی بۆ نینە؟

و بەلکی دو ئەگەر د پشت ڤێ چەندێ ڕا هەبن:

یا ئێکێ: کافرێن قورەیشیان، دەمێ دەست ب عەزابدانا موسلمانان کری ژ بەر هندەک (ئعتباراتێن عەشائیری) کەربا خۆ پتر داڕێتە سەر وان موسلمانێن بێ خودان و عەبد و هەژار.. ڤێجا دەنگ و باسێن وان پتر بەلاڤبوون، و ناڤێن وان پتر ب بەر گوهێن مە کەفتن، حەتا هزر هاتییەکرن کو موسلمانێن دەسپێکێ بەس ئەون.

یا دووێ: د سەرهاتییا چوونا ئەبوو سوفیانی دا بۆ نک هیرەقلی، هاتییە: هیرەقلی پسیار ژ ئەبوو سوفیانی کر: مرۆڤێن عەسلی و مال مەزن پتر باوەرییێ پێ دئینن یان لاواز و هەژار؟ وی گۆت: لاواز و هەژار، هیرەقلی گۆت: دویکەفتیێن پێغەمبەران دوەسانە.. ئەڤ گۆتنا ئەبوو سوفیانی و هیرەقلی ل نک گەلەک نڤیسەرێن سیرەتێ بوویە بناخە، بۆ ئاڤاکرنا حوکمێ بۆری، بێی ئەو بەرێ خۆ بدەنە ناڤێن وان موسلمانان یێن ل سەری موسلمان بووین.

بەر بـ مالا ئەرقەمێ ڤە:

هەر ژ دەسپێکێ ئیسلام گازییەکا دویر بوو ژ هەمی ڕەنگێن (طەبەقییەتێ)، د ناڤ وان دا یێن موسلمان بووین قورەیشی و نە قورەیشی هەبوون، ژن و مێر، مرۆڤێن ئازاد و دەولەمەند و مال مەزن هەبوون، و هەژار و عەبد و مرۆڤێن بێ خودان ژی هەبوون، و ژ قورەیشییان ب خۆ ژی ژ هەمی بابکان هەبوون، ژ هاشمییان، ژ ئەمەوییان، ژ مەخزوومییان، ژ تەیمییان.. و گەلەکێن دی ژی، تشتێ هندێ دگەهینت کو ئیسلام نە گازییا تەخەیەکا جڤاکی بوو دژی تەخەیەکا دی، بەلکی ئەو گازییا تەوحیدێ بوو دژی هەمی ڕەنگێن شرکێ و جاهلییەتێ.

و ل ڤی دەمی ژ گازییا ئیسلامێ (ل هەیڤێن ئێکێ، کو ب دورستی مە نەزانییە چەند هەیڤ بوون) پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و صەحابییێن وی دەمێ ڤیابا عیبادەتێ خودێ بکەن دا ژ باژێڕی دەرکەڤن، و چنە وان دۆل ونهالێن ل دۆرێن مەکەهێ هەین، و ل وێرێ نڤێژ دکرن؛ بۆ هندێ دا کافر وان نەبینن و پێ نەحەسیێن..

جارەکێ ژ وان جاران چەند صەحابییەکان ل نهالەکێ نڤێژ دکر، هندەک کافر ب سەر هلبوون، پشتی ب نک ڤە هاتین، گۆتنێ:

- ئەڤە چ تشتێ غەریبە هوین دکەن؟

وان گۆت: ئەڤە نڤێژە ئەم بۆ خودایێ خۆ دکەین..

گاڤا وان کافران زانی کو ئەو یێ عیبادەتێ خودایەکێ دی ژ بلی صەنەمێن وان دکەن، وان پێ نەخۆش بوو، و شەڕەدەڤەک د ناڤبەرا وان دا چێبوو، و دویماهییێ مەسەلە گەهشتە هندێ ئەو لێککەفتن.. سەعدێ کوڕێ ئەبوو وەققاصی ئەوێ هنگی د گەل موسلمانان، هەستییەکێ حێشترێ ڕاکر و ل سەرێ کافرەکی دا و سەرێ وی شکاند.

دبێژن: ئەڤە ئێکەمین خوین بوو د ئیسلامێ دا هاتییە ڕێتن!

و پشتی ڤێ سەرهاتییێ سوحبەتا موسلمانان ل مەکەهێ بەلاڤبوو، و موسلمان ئێدی ژ خۆ ترسییان دەرکەڤنە چۆلی، لەو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هزر د هندێ دا کر ڕێکەکا دی بۆ موسلمانان ببینت..

ل مالا ئەرقەمی:

تشتێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هزر تێدا کری ئەو بوو، جهەکی بۆ صەحابییێن خۆ دەسنیشان بکەت، ئەو لێ بگەهنە ئێک، عیبادەتێ خودێ بکەن، و خۆ فێری دینێ نوی ژی بکەن، ب شەرتەکی ئەڤ جهە یێ ئەمین بت، کافر چو هزرێ بۆ نەکەن، و زوی ب زوی پێ نەحەسییێن؛ دا نەخۆشییێ لێ نەگەهیننە موسلمانان و ل وان نەکەنە تەنگاڤی.. و بڕیار ئەو بوو صەحابی ل ڤی جهی بگەهنە ئێک و ل سەر دەستێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- خۆ فێری قورئانێ و ئەحکامێن دینی بکەن، پاشی هەر ئێک ژ وان بچت ل جهەکێ دی بگەهتە هژمارەکا دی یا خودان باوەران و وێ یا ئەو ژ پێغەمبەری فێربووی نیشا وان بدەت، ب تایبەتی ئەو خودان باوەرێن نەشێن بێنە وی جهی یێ پێغەمبەر لێ، وەکی ژنکان..

بەلێ ئەو جهێ ب کێر ڤی کاری بێت دێ کیژ جهـ بت؟

پشتی دەمەکی ژ هزرکرنێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- مالا هەڤالێ خۆ ئەرقەمی بۆ ڤی کاری هلبژارت، و وی ئاگەهداریبا هەڤالێن خۆ کر کو ئەو ب ڕەنگەکێ ڤەشارتی بێن و ل وێرێ کۆم ببن.. و بەری ئەم بەحسێ ڤێ مالێ بکەین، و وی دەورێ گرنگ یێ وێ گێڕای، مە دڤێت ل سەری خودانێ مالێ ب کورتی بدەینە نیاسین.

ئەرقەم کێ بوو؟

ئەرقەم کوڕێ ئەبوو ئەرقەمی بوو، و ناڤێ بابێ وی یێ دورست عەبدمەنافە، کوڕێ ئەسەدێ کوڕێ عەبدللاهێ کوڕێ عومەرێ کوڕێ مەخزوومییە، و مەخزووم ئەوێ بابکەکێ قورەیشییان پێ دئێتە ناڤکرن، د نەسەبا خۆ دا دگەهتە باپیرێ قورەیشییان (نەضرێ کوڕێ کینانەی)، و هەر ئێکێ د نەسەبا خۆ دا بگەهتە (نەضری) ژ عەشیرا قورەیشیان دئێتە هژمارتن، و ئەڤ (نەضرێ) هە باپیرێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- یێ یازدێ بوو.

پشتی نەضری عەیالێ وی ل سەر هژمارەکا بابکان هاتنە لێکڤەکرن، و هەر بابکەک -وەکی ژ ناڤی دیار- د نەسەبا خۆ دا دگەهشتنە بابەکی، هندەک هاشمی بوون، وەکی باپیر و مامێن پێغەمبەری، و هندەک تەیمی بوون، وەکی ئەبوو بەکری، و هندەک عەدەوی بوون، وەکی عومەری، و هندەک ئەمەوی بوون، وەکی عوثمانی، و هندەک مەخزوومی بوون، وەکی ئەرقەمێ ئەم نوکە بەحسێ وی دکەین.

و مەخزوومی ئێک ژ وان بابکان بوون یێن حەزدکر مەزنییا قورەیشییان بێخنە دەستێ خۆ، و (عەمرێ کوڕێ هیشامێ مەخزوومی) ئەوێ ب ناسناڤێ (ئەبوو جەهلی) هاتییە نیاسین، کو ئێک ژ مەزنێن مەکەهێ بوو ل دەمێ هاتنا ئیسلامێ، د گۆتنەکا خۆ دا ئەگەرا نەباوەری ئینانا خۆ

ب پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- بـۆ هنـدێ زڤڕانـد، گـۆت: مـە و بنـەمالا عەبدمـەنافی هـەڤڕکی ل سـەر مـەزنییێ کـر، وان نـان دا، مـە ژی دا، هـەر تشتەکێ وان کری مە ژی کر، حەتا دەمێ ئەم و ئەو وەکی ئێک لـێ هـاتین نوکە ئـەو بێن و بێـژن: پـێـغەمبەرەک ژ مەیە.. ئـەڤێ چاوا ئـەم دێ شێین کەین؟! نە ب خودێ ئەم قەت باوەرییێ پێ نائینین.

ل سەر ڤی بناخەیی مەزنێن بابکێ مەخزوومییان، وەکی ئـەبوو جەهلی و وەلیـدێ کـوڕێ مـوغیرەی (بـابێ خالـدی)، ل پێشـییا وان مـەزنێن قورەیشییان بوون یێن ئالایێ نـەیارەتییا ئیسلامێ و پێغەمبـەری هلگرتی.. بـەلـێ د گـەل هندێ ژی گەنج و زەلامێن مەخزوومییان هەر ژ سەری هاتنە د ئیسلامێ دا، و باوەری ب پێغەمبەری ئینا، و ئێک ژ وان ئەرقەم بوو.

دگۆتنە ئەرقـەمی: بـابێ عەبدللاهی، و عەبدللاهـ کـوڕێ وی یـێ مـەزن بـوو، ڕۆژا فـەتحـا مـەکەهێ موسلمان بوو، و ئەو ژی دئێتە هژمـارتن ئێک ژ صـەحـابیـیـان، ئـەرقـەم ئێـک ژ وان کەسان بوو یـێن هەر زوی هـاتینە د ئیسلامێ دا، ل هـەیڤێن ئێکـێ ژ گازییـا ئیسـلامێ، و هنگـی ژییـێ وی (١٦) سـال بـوو، و هندەک دیرۆکزان دبێژن: ئەو مرۆڤێ دەهێ بـوو هاتییـە د ئیسلامێ دا، و هندەکێن دی دبێژن: ئەو یێ دووازێ بوو. و هـەر چاوا بت ئـەو ئێک ژ وانە یێن هەر زوی دلـێ خۆ بـۆ ڕۆناهییـا خودێ ڤـەکری. و د دەر حەقا بـابێ وی دا زانـایێن دیرۆکـا صـەحابییان ب خیلاف چووینـە کـانێ ئـەو هاتبوو د ئیسـلامێ دا یـان ل سـەر کـوفرێ مربـوو، هـەر چـەنـدە هـەمی ل سـەر هندێ کۆمبووینە کو ئەو گەهشتبوو دەمێ هاتنا ئیسلامێ.

ئەرقـەم ژ صـەحابیێن نێزیـک بـوو بـۆ پێغەمبـەری -سلاڤ لـێ بـن- و هنـدەک دبێـژن: ئـەو ئێـک ژ وان صـەحابییان بـوو یـێن خوانـدن و نڤیسـین دزانی، و ئەو و کوڕێ وی عەبدللاهـ ژی -پشتی هنگـی- ژ وان کەسـان بـوون

یێن کاغەزێن پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دنڤیسین، و دەمێ دەستویری بۆ موسلمانان هاتییەدان کو ئەو ژ مەکەهێ مشەخت ببنە مەدینێ، ئەرقم ئێک ژ وان بوو یێن مشەخت بووین.

ل مەدینێ ژی ئەو ئێک ژ وان صەحابییان بوو یێن نێزیک ژ پێغەمبەری، و وی پشکداری د گەلەک شەڕان دا کربوو، وەکی شەڕێ بەدرێ.. و ئەو مابوو ساخ حەتا زەمانێ خیلافەتا موعاویەی -خودێ ژێ رازی بت-، و ل زەمانێ وی و ب دورستی ل سالا (٥٥) مشەختی، ل مەدینێ، ئەو چووبوو بەر دلۆڤانییا خودێ، و هەڤالێ وی سەعدێ کوڕێ ئەبوو وەققاصی نڤێژ ل سەر کر، و ل (بەقیعێ) هاتە ڤەشارتن، و دەمێ ئەو مری ژیێ وی ژ حەشتێ سالان بۆری بوو.

کوڕێن وی عەبدللاە و عوثمان ژ صەحابییان دئێنە هژمارتن.

مالا ئەرقەمی ل کیڤە بوو؟

زانایێن دیرۆکێ هەمی ل وێ باوەرێنە کو مالا ئەرقەمی دکەفتە بنارێ گرێ صەفایێ ئەوێ ل ڕۆژهەلاتا کەعبێ، بەرانبەر وی روکنی یێ بەرێ ڕەش لێ، و ئاشکەرایە کو کەعبە (ئاڤاهییێ چارگۆشە) دکەفتە د نیڤا نهالەکێ ژ نهالێن مەکەهێ دا، ل لایێ ڕۆژهەلاتێ دو گرێن بچویک هەبوون دکەفتنە بەرانبەر ئێک، یێ بنی دگۆتنێ: صەفا، و یێ سەری دگۆتنێ: مەروە، ل پشتا گرێ صەفایێ چیایەکێ هەی دبێژنێ: چیایێ ئەبوو قوبەیس، مەعنا مالا ئەرقەمی دکەفتە ناڤبەرا گرێ صەفایێ و چیایێ ئەبوو قوبەیسی دا.. و د ژێدەرێن بەردەست دا چو سالۆخەتێن مالا ئەرقەمی ب بەر چاڤێن من نەکەفتینە، یێ چەند بوو؟ یان چەند مەزەل لێ هەبوون؟ بەلێ هزر بۆ هندێ دچت کو ئەو خانییەکێ بەرفرەه بوویە، چونکی هندەک جاران حەتا چل زەلامان لێ حازر دبوون، پشتی هنگی ئەگەر ئەو خانییەکێ بەرفرەه نەبا دبت

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەو بۆ ڤی کاری نەهلبژارت با، و ئەڤ خانییە مابوو حەتا دەسپێکا زەمانێ دەولەتا عەبباسییان ژی، دەمێ خەلیفێ عەبباسی (ئەبوو جەعفەرێ مەنصوور) ئەو ژ نەڤیێن ئەرقەمی ب هەڤدە هزار دەرهەمان کڕی، پاشی دایە کوڕێ خۆ (مەهدی)، و مەهدی ئەو دا ژنکا خۆ خەیزورانێ (دەیکا هاروون ئەلرەشیدی)، لەوا ئەو خانی پشتی هنگی ب ناڤێ (مالا خەیزورانێ) دهاتە نیاسین، خۆ پشتی ئەو ژ خەیزورانێ گەهشتییە بویکا وێ زوبەیدایێ ژی، ژنا هاروون ئەلرەشیدی، ئەوا مزگەفتەک لێ ئاڤا کری.

ئەڤ خانییە نوکە نەمایە، و خۆ گرێ صەفایێ ب خۆ ژی وەک گر نەمایە، پشتی کەعبە هاتیە بەرفرەهکرن، و ل جهێ خانی دەرگەهەکێ کەعبێ هەیە، ب ڕەخ دەرگەهێ (السلام) ڤە، هندەک دەرەجێن کارەبێ یێن لێ هەین، دبێژنێ: دەرەجێن ئەرقەمی، ل وی جهی مالا ئەرقەمی دکەفتێ، ئەو مالا دیرۆکێ ناڤێ وێ پاراستی، خۆ پشتی زەمانی شوینوار لێ نەهێلاین ژی!

پێغەمبەر چەند مابوو د مالا ئەرقەمی ڤە:

کتێبێن سیرەتێ ڕادگەهینن کو پشتی وێ ڕوی ب ڕویبوونا د ناڤبەرا هندەک صەحابییان و کافران دا چێبووی، ل وێ نهالا نێزیکی بازێڕێ مەکەهێ، دەمێ سەعدی خوین د سەرێ کافرەکی ئینای، پێغەمبەری بڕیار دا ئەو د گەل هەڤالێن خۆ ژ خودان باوەران ب ڕەنگەکێ ڤەشارتی ل مالا ئەرقەمی بگەهنە ئێک.. بەلێ ئەڤ ڕویدانە ل کیژ دەمی چێبووبوو؟ یەعنی: هلبژارتنا مالا ئەرقەمی کو ببتە (مەدرەسا ئێکێ) بۆ صەحابییان پشتی چەندێ ژ دەسپێکرنا گازییا ئیسلامێ بوو؟

ئـەڤ چەنـدە د ژێـدەرێن بەردەسـت دا ب دەسـت مـن نەكەفتییـە، لـەو دەسنیشانكرنا ڤی دەمێ هە ب دورستی نوكە ب من ڤە نائێت، بەلێ تشـتێ مـرۆڤ دشـێت ب نیشـانان بگـەهتێ ئەڤەیـە: بـارا پتـر ژ ژێـدەران دبێـژن: پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- سێ سالان مابوو د مالا ئەرقەمی ڤە، و ئەگەر ئەم ل بیرا خۆ بینینـە ڤـە كـو قوبناغـا مـالا ئەرقـەمی ب موسـلمانبوونا عومـەرێ كـورێ خـەططـابی ب دویمـاهی دئێـت، و موسـلمانبوونا عومـەری ل دویـڤ دورستترین بۆچوونان ل سالا شەشێ بوو پشتی دەسپێكرنا ئیسـلامێ، مـەعنا دڤێت هلبژارتنا مالا ئەرقەمی ل سالا چارێ بت.

ژ لایـەكێ دی ڤـە ئەگـەر ئـەم سـەح بكـەینێ: وەحـی ل رەمـەزانێ بـۆ پێغەمبەری -سلاڤ لـێ بـن- هـاتبوو خـوارێ، یـەعنی ل هـەیڤا نەهـ، و چەنـد هەیڤـەک ب هندێ ڤـە چـوون حـەتا پێغەمبـەری -سلاڤ لـێ بـن- زانـی ئەڤـە چییە د گەل وی چێبووی، دەمێ ئەو د گـەل خـەدیجایێ چوویـە نـک پسـمامێ وێ (وەرەقـەیـێ كـورێ نـەوفـەلی)، و پشـتی جارا ئێكـێ ژ هاتنا وەحییـێ ل شكـەفـتـێ وەحی دەمەكی ڕاوەستییا، چەند ڕۆژەكان -یان چەنـد هەیڤـەكان ل دویـڤ گۆتنـەكێ-پاشـی جارەكـا دی وەحییـێ دەست پـێ كرەڤـە، هـەر سـێ هەیڤێن سالا ئێكێ چوون، و چەنـد هەیڤـەک ژ سـالا دویـێ ژی حـەتا گـازییێ دەست پێ كری.. سالا دووێ و یا سێیێ و نیڤەک ژ سـالا چـارێ ژی ب بـێ دەنگی ب ڕێڤەچوون، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هێدی هێـدی بـۆ ئیسـلامێ گازی دكرن، خەلكێ مالا خۆ و هەڤالێن خۆ یێن نێزیک، حەتا نێزیكی سیهـ مرۆڤەكان باوەری پێ ئینـای، و نـاڤێن هنـدەک ژ وان بـەری نوكـە مـە ڤـەگێڕا بوون، و ل ڤی دەمی كافرێن مەكەهێ هەر چەندە ب وان دحەسییان ژی بەلێ چـو پـویـتـە پـێ نـەدكـر، وان هزر دكر ئەڤە تشـتەكێ بەروەختـە و گازییـەكا ژ قەستایە دێ بێ دەنگ بت، بەلێ ل سالا چارێ و پشـتی كـافرێن مـەكـەهێ

دیتی ئەڤ گازییە یا بەرفرەهـ دبت، و هندەک زەلام ژ مالێن مەزن و ماقویل ژی یێن دگەهنێ، ئێدی وان خەم ژ ڤێ مەسەلێ خوار، و ل دۆرێن نیڤا سالا چارێ هندەک (مواجهه) و ڕوی ب ڕوییبوون د ناڤبەرا خودان باوەر و کافران دا پەیدابوون، وەکی وێ یا د ناڤبەرا سەعدی و هندەک کافران دا چێبووی، هنگی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بەرێ خۆ دایێ و گەهشتە وێ باوەرێ کو ئەگەر ئەڤ ڕوی ب ڕوییبوونە بەردەوام ببن، دویر نینە کافر خودان باوەران ببرینن، ئینا وی بڕیار دا ب بێ دەنگی خودان باوەران ژ مەیدانێ ڤەکێشت، و ل جهەکێ ڤەدەر و دویر ژ چاڤێن کافران پەروەردە بکەت، حەتا ئەو ژ لایێ هژمارێ و پەروەردەیێ ژی ڤە بگەهنە وی ئاستی بشێن خۆ ل بەر سنگێ کافران ڕاگرن، ئەو بوو وی بڕیار دا هندەک صەحابییێن خۆ ل مالا ئەرقەمی کۆم بکەت، و پشتی هنگی ب چەند هەیڤەکان هندەکێن دی ژ وان هنارتنە حەبەشە..

و ل سەر ڤی بناخەیی ئەم دشێین بێژین: دویر نینە قویناغا مالا ئەرقەمی ل نیڤا دویێ ژ سالا چارێ پشتی گازییا ئیسلامێ دەست پێ کربت، و حەتا سالا شەشێ ڤەکێشابت.

بۆچی مالا ئەرقەمی؟

پسیارا ل ڤێرێ دئێتە سەر هزرا مرۆڤی ئەڤەیە: ئەرێ بۆچی ژ ناڤبەرا هەمی مالان پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- مالا ئەرقەمی هلبژارت؟ مالێ یان خودانێ مالێ تشتەکێ تایبەت ل نک هەبوو حەتا ئەو بۆ ڤی کارێ گرنگ بێنە هلبژارتن؟

بەری ئەم بەرسڤا ڤێ پسیارێ بدەین، دێ بێژین: یا بەرهزر ئەو بوو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- مالا خۆ، یان یا ئێکی ژ بنەمالا هاشمییان وەکی مامەک ژ مامێن خۆ، یان حەتا مالا هەڤالەکێ خۆ یێ نێزیک وەکی ئەبوو

بەکری، بۆ ڤی کاری هلبژێرت.. بەلێ هنگی یا ب زەحمەت نەدبوو بۆ کافران کو ئەو زوی ب سەر جهێ وی هلببن، ئەگەر وان ئەڤ چەندە ڤیابا، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ژ ناڤبەرا صەحابییێن خۆ (ئەرقەم) هلبژارت، و بەلکی ئەڤ هلبژارتنە ژ بەر ڤان چەند ئەگەرەکان بت:

یا ئێکێ: ئەرقەم ژ بابکێ مەخزوومییان بوو، و وەکی بەری نوکە مە گۆتی ژی هەڤڕکییەک د ناڤبەرا بابکێ هاشمییان (ئەوێ پێغەمبەر ژێ) و بابکێ مەخزوومییان دا (ئەوێ ئەرقەم ژێ) هەبوو، لەو مەزنێن مەخزوومییان یێن وەکی ئەبوو جەهلی و وەلیدی سەرکێشییا نەیارەتییا پێغەمبەری دکر، و نەدهاتە سەر هزرا کەسێ کو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- مالا ئێکێ مەخزوومی بۆ جهێ کۆمبوونا خۆ و هەڤالێن خۆ هلبژێرت.

یا دووێ: ئەرقەم هنگی جحێلەکێ پازدە شازدە سالی بوو، و پێغەمبەر یێ چل و چار سالی بوو، و قورەیشییان (تەوەققوعا) هندێ نەدکر، موحەممەد وان هەمی مرۆڤ و هەڤالێن خۆ یێن ل عەمرێ خۆ یان ب عەمرتر ژی بهێلت، و بچتە مالا جحێلەکێ پازدە شازدە سالی.

یا سێیێ: موسلمانبوونا ئەرقەمی د ناڤ خەلکێ مەکەهێ دا بەلاڤ نەبووبوو؛ چونکی ئەرقەم ب خۆ (و حەتا بابێ وی ژی) مرۆڤەکێ ناڤدار و پێشکێش نەبوو د ناڤ قورەیشییان دا کو خەلک دەنگ و باسێن وی بەلاڤ بکەن، یان ل دویڤ بچن.

یا چارێ: و هەر ژ بەر یا بۆری، کو ئەرقەم مرۆڤەکێ جحێل بوو و یێ ناڤدار نەبوو، هاتن و چوون گەلەک ل سەر مالا وی نەبوو، و بۆ کەسێ خەم نەبوو بزانت کانێ کی دچتە مالا وی، یان ناچت، و دڤێت ژ بیر نەکەین ژی کو مالا وی ئەوا دکەفتە بەر گرکێ صەفایێ حەتا حەددەکی یا دویر و ڤەدەر بوو ژ سەنتەرێ باژێری، و یا بەرچاڤ نەبوو.

ژ بەر ڤان ئەگەران، ل درێژییا سێ سالان کو ئەو دەم بوو یێ صەحابییان ل مالا ئەرقەمی بۆراندی، نەهاتییە زانین یان ڤەگێڕان کو جارەکا ب تنێ ژی کافر ب سەر ڤی جهی هلببن، یان (موداهەما) وی کربت، دەمێ ئەو ل موسلمانان دگەڕیان و دڤیان نەخۆشییێ بگەهیننێ.. حەتا جارەکێ دەمێ عومەری کەربێ گرتی و شیرێ خۆ ڕاکری دا بچت (موحەممەدی) بکوژت، ئەوێ (فتنە) د ناڤ خەلکی دا هلکری -وەکی وی گۆتی- نەزانی دێ وی ل کیڤە بینت، حەتا چوویە مالا خویشکا خۆ، و پاشی وی ل وێرێ زانی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د گەل هندەک صەحابییێن خۆ یێ ل مالا ئەرقەمی. مەعنا: خەبەرێ خۆڤەشارتنا موسلمانان ل مالا ئەرقەمی ل نک قورەیشییان تشتەکێ ئاشکەرا نەبوو، حەتا ئێکێ وەکی عومەری کو ل وی دەمی دوژمنەکێ دژوار بوو بۆ موسلمانان، و لێ دگەڕیا وان بێشینت و عەزاب بدەت، ئەڤ خەبەرە نەدزانی.

و تشتێ مە دڤێت ل ڤێرێ ئیشارەتێ بدەینێ ئەوە: نە ل وی دەمی یێ صەحابی ل مالا ئەرقەمی، و نە بەری هنگی، و نە پشتی هنگی ژی، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- خۆ ژ کەسێ نەڤەدشارت، و گازییا خۆ ب دزی ڤە بەلاڤ نەدکر، بەلکی هەمی دەمان وی ب ئاشکەرایی بەرێ خەلکی ددا ئیسلامێ هەر ژ وێ ڕۆژێ یا خودێ فەرمان تێدا لێ کری و گۆتییێ: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمُدَّثِّرُ ۝١ قُمْ فَأَنذِرْ ۝٢ ﴾ و حەتا ئەو چوویە بەر دلۆڤانییا خودێ، بەلێ خۆڤەشارتنا وی و صەحابییان د مالا ئەرقەمی ڤە بۆ هندێ بوو دا صەحابییێن وی بێنە پاراستن.

مالا ئەرقەمی.. مەدرەسا ئێکێ:

مالا ئەرقەمی دئێتە هژمارتن مەدرەسا ئیسلامێ یا ئێکێ، یا کو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- صەحابییێن خۆ لێ فێری قورئانێ و ئیمانێ و

خۆڕاگرتنا ل سەر باوەرییێ کرین، بەلێ تشتێ ئەم نوکە مخابنییێ بۆ ڕادهێلین ئەوە دەنگ و باسێن مالا ئەرقەمی و ئەو تشتێن پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- لێ نیشا صەحابییان ددان گەلەک د دەست مە دا نینن، ئەگەر نە.. مەنهەجەکێ پەروەردەیی یێ تمام نوکە دا د دەستێن مە دا هەبت، هەر چەندە بناخە و سەر و سیماییێن وی مەنهەجی مرۆڤ دشێت ژ قورئانێ بینتە دەر.

گومان تێدا نینە کو قورئان ئەو بابەتێ سەرەکی بوو یێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- صەحابییێن خۆ ل سەر پەروەردە دکرن، چونکی بەرێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هەردەم ل هندێ بوو ئەو موسلمانان ب وی ژێدەرێ خودایی ڤە گرێ دەت یێ خودێ منەت پێ ل وان کری، کو قورئانە، حەتا دەمێ هندەک صەحابییان ڤیای گۆتنێن پێغەمبەری بۆ خۆ بنڤیسن، ل دەسپێکا ئیسلامێ، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەو ژ وێ چەندێ دانە پاش، ژ ترسێن هندێ دا کو ئەو تشتەکێ دی یێ جودا ژ قورئانێ تێکەلی قورئانێ بکەن. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دڤیا قورئان ژێدەرێ وان یێ ئێکانە بت بۆ وی مەنهەجی یێ ئەو ژینا خۆ هەمییێ ل سەر ب ڕێڤە دبەن، و ل سەر ڤێ باوەرێ ئەو هاتنە ب خودان کرن، لەو ئەو بوونە وێنەیەکێ (عەمەلی) بۆ وان (تەوجیهاتان) یێن خودێ وپێغەمبەری ددانە وان.

ژ وان یێن ل مالا ئەرقەمی موسلمان بووین:

مە گۆت: ل نیڤا دویێ ژ سالا چارێ پێغەمبەر چوو مالا ئەرقەمی، و پشتی هنگی ب چەند هەیڤەکا (ل ڕەجەبا سالا پێنجێ) وی دەستویری دا هندەک صەحابییێن خۆ کو مشەخت بنە وەلاتێ حەبەشە، و ئەو بوو نێزیکی چاردە مرۆڤان ژ وان ب دزی ڤە چوون و قەستا حەبەشە کر.. هژمارا موسلمانان د گەل ئەوێن چووینە حەبەشە ژی ژ پێنجی مرۆڤان دەرباس

بووبـوو، و ل دەمـێ مانـا صـەحابییان د مـالا ئەرقـەمی ڤـە هژمــارەکا دی یـا مرۆڤان ژ ژن و مێران هاتنـە د ئیسـلامێ دا، و ب ڕێکـا هنـدەک موسـلمانان ئەو ب وی جهی حەسیان یێ پێغەمبەر و هـەڤالێن خۆ لـێ، لـەو ئـەو چوونـە مالا ئەرقەمی و ل سەر دەستێ وی باوەری ئینـا و هاتنـە د ئیسـلامێ دا.. و ژ وان کەسان ئەم دێ ناڤێن هندەکان ل ڤێرێ ئینین:

١- خالد و عامر و عاقل و ئیاس کوڕێن بوکەیری، و ئەڤ هـەر چـار برایـە ئێکەمین کەس بوون موسلمان بووین پشتی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- چوویە مالا ئەرقەمی.

٢- بیلالێ کوڕێ ڕەباحێ حەبەشی.

٣- ئـەبوو فوکـەیهـە، و ئەڤـە و بـیلال هـەردو عـەبد بـوون، و هـەردو پێکڤـە موسلمان بوون، ئەبوو بەکری ئەو هەردو کڕین و ئازاد کرن.

٤- عەممارێ کوڕێ یاسری.

٥- صوهەیبێ کوڕێ سینانێ ڕۆمی، و ئەڤە هەردو پێکڤە موسلمان بوون.

٦- موصعەبێ کوڕێ عومەیری.

٧- طولـەیبێ کوڕێ عومەیری، کوڕێ مەتا پێغەمبەری ئەروایێ.

٨- حەمزەیێ کوڕێ عەبدلموطـطـەلبی مامێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-.

٩- عومەرێ کوڕێ خـەططـابی، و ئـەو کەسـێ دویمـاهییێ بـوو کـو ل مـالا ئەرقـەمی هاتییـە د ئیسـلامێ دا، پشـتـی وی موسـلمان دەرکەفتـە حەرەمێ و ب ئاشکەرایی گازییا خۆ بەلاڤکر، وەکی پاشی دێ بـەحس کەین.

هژمارەکا ژنکان ژی ل مـالا ئەرقـەمی موسلمان بووبـوون، ئێـک ژ وان سەلمایا کچا صەخری بوو، ئەوا دگۆتنێ: (أم الخیر) دەیکا ئەبوو بەکری.

دەسپێکا بەرهنگارییێ د ناڤبەرا موسلمان و کافران دا

ئاشکەرایە کو ل دەسپێکا گازییا ئیسلامێ، و حەتا چەند سالەکێن کێم خودایێ مەزن فەرمان ل پێغەمبەرێ خۆ نەکربوو کو ئەو بچت ب ئاشکەرایی دینێ خۆ د ناڤ خەلکی دا بەلاڤ بکەت، لەو حەتا قووناغا مانا ل مالا ئەرقەمی نێزیک بووی ب دویماهی ژی بێت، گازی بۆ ئیسلامێ ب بێ دەنگی و نیڤ ڤەشارتی دهاتەکرن، ڕاستە هەر ژ ڕۆژا ئێکێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- خەلکێ ل دەور و بەرێ خۆ ئاگەهدار کرن کو وەحی یا بۆ هاتی، و کو ئەو پێغەمبەرێ خودێیە، و ب دینەکێ دی یێ جودا ژ دینێ قورەیشییان ئەو یێ هاتییە هنارتن، بەلێ د گەل هندێ ژی ئەو ل پێش چاڤ و ب ئاشکەرایی نەدچوو دیوانخانەیێن قورەیشییان و داخواز ژ وان نەدکر ئەو بێنە د ئیسلامێ دا، و ئەگەر کەسەک هاتبا نک وی و پسیارا دینێ وی ژێ کربا، وی ئیسلام بۆ دگۆت، و قورئان بۆ دخواند، و داخواز ژێ دکر کو ئەو بێتە د ئیسلامێ دا..

ڤێ قووناغێ ئەوا هندەک ناڤێ گازیکرنا نهێنی (الدعوة السرية) ل سەر ددانن، چەند ڤەکێشابوو؟

بەرسڤا ڤێ پسیارێ ب دورستی نائێتە زانین، بەلێ هزر پتر بۆ هندێ دچت کو ئەڤێ قووناغێ حەتا هنگی ڤەکێشا بت دەمێ موسلمان ژ مالا ئەرقەمی دەرکەفتین، و کەفتینە ناڤ کۆلانێن مەکەهێ، و گازییا خۆ ب ئاشکەرایی بەلاڤکری، و بەرهنگارییێ د ناڤبەرا وان و کافرێن قورەیشییان دا دەست پێ کری.. و بەری نوکە مە ئاشکەرا کربوو کو ئەڤ

قووناغـه (یا کـو مـه نـاڤێ قووناغـا مـالا ئەرقـەمی ل سـەر دانـای) ل سـالا شەشێ پشـتی دەسپێکرنا گازییا ئیسـلامێ ب دوومـاهی هـاتبوو، و بـەلکی تشـتێ بوویـه سـوبچێ ئێکسـەر یـێ دەسـپێکرنا بـەرهنگارییێ د ناڤبـەرا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و مللەتێ وی دا، دو ئایـەتێن قورئـانێ بـن، ئـەو ژی ئەڤەنه:

ئایەتا ئێکێ: ﴿ وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ ٱلْأَقْرَبِينَ ﴿٢١٤﴾ ﴾ (الشعراء: ٢١٤).

ئایەتا دویێ: ﴿ فَٱصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿٩٤﴾ ﴾ (الحجر: ٩٤).

ئاشکەرایه کو ئایەتا ئێکێ فەرمان ل پێغەمـبەری -سلاڤ لێ بـن- کـر کـو ئـەو ژ ئویجاخا خۆ یا نێزیک دەست پێ بکەت، و ئایـەتا دویـێ فـەرمان ل وی کر ئەو وێ گازییێ ئاشکەرا بکەت یا فەرمان پێ لێ دئێتـەکرن، و وی هەردو ئایەت ب تمامی ب جهئینان وەکی دێ بۆ مه ئاشکەرا بت.

دەسپێکێن بەرهنگارییێ:

ل وی دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- و هەڤالێن خۆ د مـالا ئەرقـەمی ڤه دڤەشارتی، و پشتی هژمـارا وان بوویـه سیهـ و هەشت زەلام، ئـەبوو بـەکر گەلـەک جـاران مـا ب پێغەمبـەری ڤـه کـو ئـەو دەسـتویرییێ بـدەتێ دا ئـەو دەرکەفته ناڤ خەلکی و ب ئاشکەرایی بەرێ وان بدەته ئیسلامێ، بەلێ هەر جار پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دگۆته وی: هێشـتا ئـەم دکێمـین! و ئـەو بـوو رۆژەکـێ پـێغـەمبەر -سلاڤ لێ بن- و هندەک هـەڤالێن وی چوونـه کـەعبێ، ل دەسـپێکا وان بڕیـار دای خـۆ ئاشـکەرا بکـەن، پێغەمبــەر ل قورنەتـەکێ مزگەفتێ یێ روینشتی بـوو، ئـەبوو بـەکر د نـاڤ خـەلکی دا ڕابووڤـه و گـازی کـر، و ب ئاشکەرایی داخوازا ژ وان کر کو ئەو بێنه د ئیسلامێ دا.. و ژ بەر کو ئەو ئێکەمین کەس بوو ب ڤی کاری ڕادبت، قورەیشییان کـارێ وی مـەزن

دیت، و حسێب کر ئەو بستەییەکا کرێت و نە د جهێ خۆ دایە، و ئەو گەلـەک ژێ ڤـەجـنـقـیـن! لـەو هەر زوی هندەک ژ وان ب ئـەبوو بـەکری وەرهـاتن، و ب کولم و دار و بەران دانایێ.. و دوژمنێ خودێ (عوتبەیێ کوڕێ رەبیعـەی) دو کتێن شمکان هلگرتن و قیـت کـره ئـەبوو بـەکری، و ئـەو ل سـەر و چـاڤێن وی دان، و دویماهـیـیـێ وی ئـەبـوو بەکر کره د بن دەست و پیییێن خـۆ ڤـە و ل سـەر زکـی روینشـت و دانـا سـەر و چـاڤێن وی حـەتا ئـەبوو بـەکر دلگرتـی بـووی، و دبێـژن: وی هنـد لـێ دان مرۆڤـی دفـن و چـاڤێن وی ژێـک جـودا نەدکرن.

دەمێ مالباتا (تەیمییان) کو مالباتا ئـەبوو بـەکری بـوو، دیتـی خـەلک یێ ب ئـەبوو بـەکری وەرهـاتین، وان گـازی ئێـک و دو کـر و د هـەوارا ئـەبوو بەکری هاتن، و ئەو ژ ناڤ دەستێن کافران ئینادەر، و برە مال، پاشـی زڤڕینـە مزگەفتێ و گۆتن: بـەس تشـتـەک ل ئـەبوو بـەکری بێـت ئـەم هنگـی ڕادوسـتـین حەتا عوتبـەی پێشـڤە بکوژین! و پشـتـی دەمـەکی هشـێن ئـەبوو بـەکری هاتنـە سەری، و پسیار کر کانێ حالێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- چییە؟ و کـافران چو ب سەرێ وی ئینایە؟

پشتی وی زانی کو پێغەمبـەر یێ ب سلامەتە، و ئـەو د گـەل هـەڤالێن خۆ یێن ڤەگەڕیاینە مالا ئەرقەمی، وی داخواز ژ دەیکا خۆ کـر ئـەو و ژنکـەکا دی ملێن وی بگرن و وی ببەنە نک پێغەمبەری -سلاڤ لـێ بـن- دا ئـەو وی ببینـت و پشـتڕاسـت ببت کو چو ل وی نەهاتییـە.. ل وێ ڕۆژێ پێغەمبـەر -سـلاڤ لـێ بـن- وەکـی موسـلمانێن دی ژ دەسـت و دەڤـێن بـێ بـاوەران یـێ پاراستـی نـەبوو، مـەزنێ قورەیشـییان (عـەمرێ کـوڕێ هیشـامێ مـەخزوومی) ئەوێ وان دگۆتێ: (أبو الحکم) یان: (أبـو جهـل) وەکـی موسلمانان دگـۆتێ، هاتـە بەرانبـەر پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- و گەلـەک ئـاخفتنێن کرێـت و

سەقەت گۆتنێ، و نەخۆشییەکا مەزن گەهاندێ، و ئەڤ رویدانە بوو بەرێ حەمزەیێ مامێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دایە ئیسلامێ.

حەمزە دگەهتە کاروانێ خودان باوەران:

ل ئێڤارا وێ رۆژا ئەبوو بەکر ب دەستێن بێ باوەر و کافرێن قورەیشییان هاتییە قوتان و نەخۆشییەکا مەزن گەهشتییە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و خودان باوەران، حەمزەیێ کورێ عەبدلموطەلبی مامێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ڤەگەریا مال.. حەمزە مرۆڤەکێ زیرەک و ب هەیبەت بوو، گەلەک رۆژان تیر و کڤانێن خۆ و شیرێ خۆ هل دگرتن، و قەستا دۆر و رەخێن مەکەهێ دکر بۆ نێچیرێ، پشتی ئەو دزڤڕی مەکەهێ ئەو نەدچوو مال حەتا دهاتە کەعبێ و طەواف ل دۆر دکر، و ل وێ رۆژا ئەو سەرهاتی ل کەعبێ چێ بووی یا مە بەحس ژێ کری، حەمزە ل مەکەهێ نەبوو، ئێڤاری ئەو زڤڕی بازێری، و پشتی وی طەواف ل دۆر کەعبێ کری و چوویە مال، ژنکا وی ئەو سەرهاتی بۆ وی ڤەگێڕا یا ل کەعبێ چێبووی، و گۆتێ: ئەبوولحەکەمی گەلەک قەسێن کرێت یێن گۆتینە برازایێ تە..

بەری حەمزە خۆ بشەلینت، زڤڕی کەعبێ و بەر ب دیوانخانەیا قورەیشییان ڤە چوو و دیت ئەبوو جەهل د ناڤ هندەک مرۆڤان دا یێ روینشتییە، حەمزەی ئێکسەر قیت کرێ و کڤانێ خۆ ژ ملێ خۆ ڤەکر، و هندی ژێ هاتی د ناڤ چاڤێن وی وەرکر حەتا کو سەرێ وی شکاندی و خوین تێ هاڤێتی، پاشی گۆتێ: وە لێ هات تو ئەزمانێ خۆ د دەرحەقا برازایێ من دا درێژ بکەی، ڕابە ئەگەر تو زەلامی ل بەر سنگێ من ڕاوەستە.

دبێژن: هندەک مرۆڤان خۆ کارێ خۆ کر دا بچنە حەمزەی، ئەبوو جەهلی گۆتە وان: بهێلن (ئەبوو عومارە) یێ حەقە، من گەلەک ئاخفتنێن کرێت ئەڤرۆ یێن گۆتینە برازایێ وی.

هندەکان گۆتە حەمزەی: هەر وەکی تو ژی یێ ژ دینێ خۆ دەرکەفتی؟

ئەوی گۆت: ما چ قەیدییە ئەگەر حەقی بۆ من دیار بوو ئەز باوەرییێ ب پێغەمبەری بینم، ئەز ب خودێ کەمە یا ئەو دبێژت ڕاستییە.

وێ شەڤێ هەمییێ حەمزە یێ دودل بوو باوەرییێ بینت و قەستا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بکەت، یان ژی لەزێ نەکەت و ژ دینێ باب و باپیران دەرنەکەڤت؟

سپێدێ بڕیارا وی بوو ئەو بچتە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و باوەرییێ ل سەر دەستێ وی بینت. و موسلمانبوونا حەمزەی نە تشتەکێ بچویک بوو ل نک خەلکێ مەکەهێ، چونکی وان دزانی حەمزە بۆ موسلمانان گەلەکە، حەتا هنگی ژی وان دگۆت: ئەڤە هندەک جحێلێن خوین گەرم و نەزانن ب دویڤ موحەممەدی کەفتین، بێ دەنگکرنا وان نە شۆلەکا ب زەحمەتە، بەلێ قەهرەمان و پێشکێشەکێ وەکی حەمزەی دەمێ بگەهتە وان مەعنا وێ ئەوە ئێدی کەس نەوێرت د مایێ وان باخڤت.

بەلێ تشتێ پتر بێ باوەرێن مەکەهێ هژاندی و ترس ئێخستییە دلێن وان، ئەو سەرهاتی بوو یا پشتی موسلمان بوونا حەمزەی ب سێ ڕۆژا ڕویدای.

چیایێ کوفرێ عومەرێ دئێتە د ئیسلامێ دا:

ل چارشەنبییەکێ، دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د گەل هەڤالێن خۆ ل مالا ئەرقەمی دڕوینشتی، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دەستێن خۆ سەر ئەڤرازکرن و دوعایەک ژ خودێ کر، و گۆت: ئەی خودا تو ئیسلامێ ب عومەرێ کوڕێ خەططابی، یان عەمرێ کوڕێ هیشامی سەرفەراز بکە.

عومەرێ کوڕێ خەططابی، ژ چ لایی ڤە تو بەرێ خۆ بدەیێ دێ بینی مرۆڤەکێ عنتیکەیە.. پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ئەوێ ب دورستی خەلک

دنیاسین، د گوتنەکا خوٚ دا بەحسێ عومەری دکەت و دبێژت: ﴿ لم أر عبقرياً يفري فريه ﴾ یەعنی: مـن نەدیتییە عەبقەرییەک وێ بکەت یا عومەر دکەت[1].

ئەڤ عومەرە یێ مە ب ئیسلامێ نیاسی، نە ئەو عومەر بوو یێ بەری ئیسلامێ خەلکی دنیاسی، عومەر مروٚڤەکێ زڤر و دژوار بوو، تە دگوٚت دلێ وی پارچەیەکە ژ وان کەڤرێن ل چیایێن مەکەهێ هەین، ل نک عومەری ب تنێ تشتەک یێ پیروٚز بوو: ئەو دینێ باب و باپیرێن وی ل سەر چووین دڤێت کەس بەحس ژێ نەکەت، وی ژی وەکی هەر ئەندامەکی د لەشێ جڤاکا جاهلی دا عەبدینییا عەدەتێن باب و باپیران دکر، و پێلێدانا ڤان عەدەتان ل نک وی گونەهەک بوو چو جاران نەدهاتە ژێبرن.

تشتێ عومەر ژ خەلکێ دی یێ مەکەهێ جودا دکر ئەو بوو، وی باوەری هەبوو کو نەرمی تشتەکێ نە ژ هەژی زەلامانە، مێر ل نک وی ئەو بوو یێ سستییێ نەکەت د رێکا پاراستنا بیر و باوەرێن خوٚ دا.. لەو دەمێ هاتییە گوهێن وی زەلامەک د ناڤ بنەمالا هاشمییان دا یێ ڕابووی دبێژت: ئەو دینێ هوین ل سەر دچن یێ پویچ و پەلاچەیە، و صەنەمپەرێسییێ چو خێر تێدا نینە. ئەوی نەشیا تەحەممولا ڤێ گوتنێ بکەت، بەری بچتە نک خودانێ ڤێ گوٚتنێ و ڕاستییا گازییا وی بزانت نەیارەتییا وی کر و هەر کەسەکێ ب دویڤ وی کەفتی ژ تاوانباران د دەرحەقا رێکا باب و باپیران دا هژمارت..

خەلکێ مەکەهێ عومەر باش دنیاسی، و دزانی تشتێ وی د تبلا خوٚ بێنا، ئەو دەست ژێ بەرنادەت، یان دێ خوٚ د رێکا وی دا دەتە کوشتن، لەو

---

(١) بوخاری ڤەدگوهێزت.

کەیفا بێ باوەران گەلەک پێ دهات و هیڤیيا وان ئەو و يێن وەکی وی بوون، ژ لايەکێ دی ڤە خودان باوەر گەلەک ژێ دترسييان چونکی هەچيیێ ژ وان عومەری گرتبا ب سلامەتی ژ دەستان دەرنەدکەفت.

دویر نینە نوکە گەلەک ژ هەوە پسیار بکەن: ئەرێ چاوا پەردەیێن تاریيێ ژ سەر دلێ ڤی عومەری هاتنە لادان حەتا ئیسلامێ رێکا خۆ بۆ دیتی؟

وەرن پێکڤە گوهدارییا عومەری بکەین دەمێ ئەو ب خۆ ڤێ چەندێ بۆ مە ڤەدگێڕت[1].. ئیمام ئەحمەد ژ عومەری ب خۆ ڤەدگۆهێزت، دبێژت: ئەز مرۆڤەک بووم من خۆ ژ ئیسلامێ دویر دکر، و من هندەک هەڤال هەبوون ئەم پێکڤە ل جهەکی کۆم دبووین مە ڤەدخوار و دەمێ خۆ دبۆراند.. شەڤەکێ ئەز هاتم من چو هەڤالێن خۆ نەدیتن.. ئینا من گۆتە خۆ: دا بچمە کەعبێ طەوافێ بکەم، ئەز هاتم من دیت پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- یێ ڕاوەستایە نڤێژێ دکەت، من گۆت: باشە، ئەڤ شەڤە ئەز دێ گوهێ خۆ دەمە موحەممەدی کانێ ئەو چ دبێژت. من خۆ نێزیک کر، و خۆ د ناڤ پاتێ کەعبێ ڕا ڤەشارت دا ئەو من نەبینت، ئینا وی دەست ب خواندنا سوورەتا (الحاقة) کر، من گوهێ خۆ دایێ کەیفا من گەلەک ب ڤەهاندنا قورئانێ هات، من د دلێ خۆ دا گۆت: قورەیشی ڕاست دبێژن: ئەڤە شاعرە، ئینا من هند گوهـ لێ بوو وی ئەڤ ئایەتە خواند: ﴿ إِنَّهُۥ لَقَوۡلُ رَسُولٖ كَرِيمٖ ۝٤٠ وَمَا هُوَ بِقَوۡلِ شَاعِرٖۚ قَلِيلٗا مَّا تُؤۡمِنُونَ ۝٤١ ﴾ ئینا من گۆت: پا دیارە ئەو گۆتنا کاهنانە، ئینا وی خواند: ﴿ وَلَا بِقَوۡلِ كَاهِنٖۚ قَلِيلٗا مَّا تَذَكَّرُونَ ۝٤٢ تَنزِيلٞ مِّن رَّبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ۝٤٣ وَلَوۡ تَقَوَّلَ عَلَيۡنَا بَعۡضَ ٱلۡأَقَاوِيلِ ۝٤٤ لَأَخَذۡنَا مِنۡهُ بِٱلۡيَمِينِ ۝٤٥ ثُمَّ لَقَطَعۡنَا مِنۡهُ ٱلۡوَتِينَ

(١) ژیانا عومەری ژی ب بەرفرەهی مە د کتێبا خۆ دا (د گەل صەحابییان) ڤەگێڕایە، هەچیيێ بڤێ دشێت لێ بزڤڕت.

﴿٤٦ فَمَا مِنكُم مِّنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ ٤٧﴾ گاڤا عومەری گوهـ ل قورئانێ بووی، دلێ وی نەرم بوو، و د هندەک ریوایەتان دا هاتییە عومەر دبێژت: هنگی گرییا من هات و ئەز هاتمە د ئیسلامێ دا.

مەعنا عومەری حسێب دکر ئەڤ ڕۆژە ڕۆژا هاتنا وی یا د ئیسلامێ دا بوو.. بەلێ هەر د وان ڕۆژان دا سەرهاتییەکا دی ژی چێ بوو پتر عومەر ب قورئانێ ڤە گرێدا و بوو ئەگەرا هندێ ئەو ئێکسەر قەستا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بکەت و ل سەر دەستێ وی شاهدە بدەت.

وی دەمی -وەکی مە گۆتی- پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د گەل هەڤالێن خۆ ب دزی ڤە ل مالا ئەرقەمی کۆم دبوون، پشتی حەمزە موسلمان بووی ب سێ ڕۆژان و ب دورستی ل شەڤا چارشەنبێ ل سەر پێنجشەنبێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل مالا ئەرقەمی دوعایەک کر و گۆت: یا ڕەببی تو ئیسلامێ ب عەمرێ کوڕێ هشامی (ئەبوو جەهلی) یان ب عومەرێ کوڕێ خەطابی عەزیز بکە.

ل پێنجشەنبێ عومەر ب بێنتەنگیێ حەسیا ژ گازییا ئیسلامێ، ڕابوو شیرێ خۆ هلگرت و قەستا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کر و گۆت: ئەز هنگی دزڤڕم حەتا وی بکوژم. مرۆڤەک کەتە ڕێکا وی گۆتێ: دێ چ کەی؟ وی گۆت: دێ چم موحەممەدی کوژم ئەوێ قورەیشی ژێکڤە کرین، و عەیب د دینێ وان دا دەرێخستی وگۆتنێن سەقەت د دەرحەقا خوداوەندێن وان دا گۆتین[1].

ئینا وی مرۆڤی گۆتێ: ئەی عومەر ئەز ب خودێ کەمە تو خۆ گەلەک دبینی، ئەگەر تە موحەممەد کوشت دێ ژ بەر (بەنی هاشمی) و (بەنی

(١) ئەڤە بوو عومەر کرییە دوژمنێ ئیسلامێ: غیرەت و عارا وی ل سەر دینێ قورەیشییان.

زوهره) کیڤه رەڤی؟ ما ئەو دێ هێلن تو ل سەر عەردی ب رێڤه بچی؟ کانێ تو هەرە جارێ مالا خۆ دورست کە.. عومەری گۆت: کی ژ مالا من؟ گۆتێ: زاڤایێ تە و پسمامێ تە سەعیدێ کورێ زەیدی و خویشکا تە فاطمایا کچا خەططابی.

عومەری رێکا خۆ گوهارت، قەستا مالا خویشکا خۆ کر.. ل وی دەمی (خەببابێ کورێ ئەرەتتی) ل مالا وان بوو قورئان نیشا سەعیدی و فاطمایێ ددا، دەنگێ وی گەهشتە عومەری، و دەنگێ عومەری ژی گەهشتە وان، خەببابی ژ ترسان دا خۆ ڤەشارت، فاطمایێ ئەو پەرێ قورئانێ ژێ وەرگرت، و د ناڤ کراسێ خۆ دا ڤەشارت، عومەر ب ژۆر کەفت و ل وان خورێ: ئەو چ دەنگ بوو دهاتە من؟ وان گۆتێ: تە چ گوهـ لێ بوویە؟ وی گۆت: بەلێ، من یێ زانی هوین یێن ب دویڤ موحەممەدی کەفتین، و کولمەک ل سەعیدی دا، فاطما چوویێ دا وی ژ سەعیدی ڤەکەت، عومەری کولمەک دانا وێ ژی خوین ژ دەڤ و دفنێ هات. گاڤا عومەری دیتی خویشکا وی بریندار بوو ڕاوستییا و هێدی گۆتێ: ئەو چ بوو ف تە کا بدە من، عومەری ژێ وەرگرت، و د گەل خۆ خواند: ﴿ طه ۝١ مَآ أَنزَلۡنَا عَلَيۡكَ ٱلۡقُرۡءَانَ لِتَشۡقَىٰٓ ۝٢ ﴾ و عومەر پێدا چوو حەتا گەهشتیە ڤێ ئایەتێ: ﴿ إِنَّنِيٓ أَنَا ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنَا۠ فَٱعۡبُدۡنِي وَأَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ لِذِكۡرِيٓ ۝١٤ ﴾ ل ڤێرێ عومەر ژ خواندنێ ڕاوەستییا، پێ حەسیا هەر وەکی سنگێ وی بەرفرەهـ بوو.. ئەڤە چ گۆتنە ئەو دخوینت؟ پاشی هەر زوی وی بۆ خۆ گۆت، و ئەو کەسێن ل نک گوهـ ل ئاخفتنا وی بوو، عومەری گۆت: خودانێ ڤێ گۆتنێ دڤێت پەرستنا کەسێ د گەل وی نەئێتەکرن، و.. ئەو دەرگەهێ گرتی ڤەبوو، گرفتارییا عومەری ئەو بوو وی دوژمناتییا ئیسلامێ دکر بێی گوهێ خۆ بدەتێ کانێ ئیسلام چ دبێژت و چ دڤێت، گاڤا ئەڤ گرفتارییە ژ رێکێ ڕابووی و وی ژ نێزیک گوهـ ل گازییا

ئیسلامێ بووی ئێکسەر وی قەستا ئیسلامێ کر، ئیسلامێ -ب ساناهی- عومەر کەسب کر، و ڕۆژا ئیسلامێ عومەر کەسب کری جیهانا مرۆڤینییێ هەمییێ عومەر کەسب کر.. کەسبەکا وەسا حەتا زەمان هەبت و ڕۆژ و شەڤ بزڤڕن دێ هەبت.

د پشت پەردەیێ ترسێ ڕا خەببابی بەرێ خۆ ددا عومەری، گاڤا وی دیتی عومەر نەرم بوو ئێکسەر خۆ ئاشکەرا کر و گۆت: مزگینی ل تە بت ئەی عومەر، هیڤییا من ئەوە تو ب بەر دوعایا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کەفتبی، دوهی من گوهـ ل وی دبوو وی دوعایەک ژ خودێ دکر کو خودێ ئیسلامێ ب (ئەبوولحەکەمێ کوڕێ هیشامی) یان (عومەرێ کوڕێ خەططابی) عەزیز بکەت.

عومەر لێ زڤڕی و گۆتێ: موحەممەدی نیشا من بدە.. خەببابی مالا ئەرقەمی نیشا وی دا، عومەری شیرێ خۆ ڕاکر، و قەستا مالا ئەرقەمی کر.. و چەند دەلیڤەیەک بوون عومەر گەهشتە بەر دەرگەهی، دەرگەهـ قوتا، ئێکی د کونا دەری ڕا بەرێ خۆ دایێ و ب ترس ڤە زڤڕی و گۆت: ئەڤە عومەرە شیرێ وی یێ د دەستان دا، بەری پێغەمبەر بەرسڤێ بدەت، شێرێ خودێ حەمزە ڕابوو سەر پییان و گۆت: دەرگەهی بۆ وی ڤەکەن ئەگەر وی خێر دڤێت ب خێر بێت ئەگەر نە.. ب شیرێ وی دێ وی کوژین.

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: دەرگەهی بۆ وی ڤەکەن. و پێغەمبەر ب بەرڤە چوو و بەر سنگێن وی گرتن و هژاند و گۆتێ: کوڕێ خەططابی تو هاتییە چ؟ عومەری ب دەنگەکێ نەرم ڤە گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ ئەز یێ هاتیم دا باوەرییێ ب خودێ و پێغەمبەرێ وی بینم.

خافلەتی ب مرۆڤێن حازر کەفت، وان هزرەکا دی دکر، و ئەڤە تشتەکێ دی چێ بوو.. پێغەمبەری و صەحابییان پێکڤە گۆت: (الله أکبر) حەتا دەنگێ وان ب سەر خانی کەفتی.

(الله أکبر) عومەر موسلمان بوو، عومەر ئەوێ ڕۆژەکێ موسلمانەکی گۆتی: کەرێ خەططابی دێ موسلمان بت و عومەر موسلمان نابت.. (الله أکبر) عومەر ئەوێ شیرێ خۆ بۆ کوشتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ڕویس کری، نوکە یێ دەستێ خۆ دکەتە د ناڤ دەستێ وی دا و دبێژتێ: (.. و أشهد أنک رسول الله).

ئەڤ سەرهاتییە ل هەیڤا (ذو الحجە)یێ بوو ل سالا شەشێ پشتی هنارتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، و ژییێ عومەری هنگی بیست و حەفت سال بوو.

عەبدوللاهێ کوڕێ مەسعوودی دبێژت: دەمێ عومەر موسلمان بووی مە هەست ب سەرفەرازی یێ دکر.

عومەر ب دورستی هاتە گوهارتن تو دا بێژی ئەو دەه سالە یێ د گەل موسلمانان دژیت، ب ڕەخ پێغەمبەری ڤە -سلاڤ لێ بن- روینشت و گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ ما ئەم نە ل سەر حەقییێنە؟

وی گۆت: بەلێ.

گۆتێ: ما نەیارێن مە نە ل سەر نەحەقییێنە؟

گۆت: بەلێ.

عومەری گۆت: ڤێجا بۆچی دینێ مە یێ ڤەشارتی بت؟ بۆچی ئەم دەرناکەڤینە ژ دەرڤە و بەرێ خەلکی نادەینە ڤی دینی؟

چەند دینەکێ عەجێبە ئەڤ ئیسلامە! چ زوی ئەو خەلکی دگوهۆڕت! عومەر ئەوێ بەری بیست خەبەران دڤیا خوینا موسلمانان فڕکەت، نوکە

حەویا وی خۆ ناگرت دڤێت دەرگەهان ژ بن ببەت، و دیواران بهەرفینت، و بێژتە خەلکی هەمییێ: وەرنە خێرێ، وەرنە سەرفەرازییێ وەرنە ئیسلامێ!

بەلێ خودێ هێشتا دەستویری نەدابوو پێغەمبەری خۆ -سلاڤ لێ بن- کو وێ بکەت یا عومەر ژێ دخوازت، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- عومەر تێ گەهاند کو بڕیارەکا ب ڤی ڕەنگی دڤێت ژ نک خودێ ڤە بێت.

دەرکەفتن ژ مالا ئەرقەمی ﷺ:

و بڕیار هات.. وەکی بەری نوکە ژی مە گۆتی، گەلەک زانایێن دیرۆکێ ل وێ باوەرێنە کو قووناغا مالا ئەرقەمی ژ ژییێ گازییا ئیسلامێ کو ب قووناغا نهێنی دئێتە ب ناڤکرن، ب موسلمانبوونا عومەرێ کوڕێ خەططابی و هاتنە خوارا ڤێ ئایەتێ: ﴿ فَٱصۡدَعۡ بِمَا تُؤۡمَرُ وَأَعۡرِضۡ عَنِ ٱلۡمُشۡرِكِينَ ۝٩٤ ﴾ (الحجر ٩٤) ب دویماهی هات، کو ل سالا شەشێ بوو پشتی دەسپێکرنا ئیسلامێ.

ل ڤێ دیرۆکێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دەستویری دا هەڤالێن خۆ کو ب ئاشکەرایی ئەو بەرێ خەلکی بدەنە ئیسلامێ، و پێغەمبەری ب خۆ ژی -سلاڤ لێ بن- بەری هەمییان ئەڤ چەندە کر..

ڕۆناهی ئاشکەرا دبت ..

پێغەمبەرێ گازێ ئویجاخا خۆ دکەت:

پشتی ئایەتا ﴿ وَأَنذِرۡ عَشِيرَتَكَ ٱلۡأَقۡرَبِينَ ﴿٢١٤﴾ ﴾ بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هاتییە خوارێ، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بڕیار دا ئویجاخا خۆ یا نێزیک ب ئاشکەرایی بۆ ئیسلامێ ڤەخوینت.. عەبدللاهێ کوڕێ عەبباسی دبێژت[1]:

دەمێ خودایێ مەزن فەرمان ل پێغەمبەرێ خۆ کری کو ئویجاخا خۆ یا نـزیـک ژ بێ ئەمرییا خودێ بدەتە پاش، ئەو ب سەر گرێ صەفایێ کەفت ل نێزیکی کەعبێ و گازی کر: گەلی (بەنی فهرییان) گەلی (بەنی عەدییان).. و وی ئێک ئێکە گازی بابکێن قورەیشییان کر، حەتا هەمی ل دۆرا کۆم بووین، و یێ نەشیای بێت ژی مرۆڤەک ل شوینا خۆ هنارت.

ل سەری پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتە وان: گەلی قورەیشییان، ئەگەر ئەز بێژمە هەوە: لەشکەرەکێ د نهالێ دا دڤێت هێرشێ بدەتە سەر هەوە، هوین دێ باوەر ژ من کەن؟ یەعنی: ئەگەر تشتەکێ هوین د پێ نەزان ئەز بۆ هەوە بێژم هوین دێ باوەر ژ من کەن؟ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دڤیا وان بجەڕبینت و گۆتنا وان ل سەر وان بکەتە مال.. وان هەمییان ب ئێک دەنگی گۆت: بەلێ، مە ژ ڕاستییێ پێڤەتر چو ژ تە گوه لێ نەبوویە. وی گۆت: باشە، ئەز پێغەمبەرێ خودێمە بۆ هەوە، ئەزێ هاتیم هەوە ژ عەزابەکا دژوار دترسینم و ددەمە پاش. و د ڕیوایەتەکا دی دا هاتییە: وی

---

(١) وەکی بوخاری ژێ ڤەدگوهێزت.

گۆت: من نەزانییە جحێلەکێ عەرەب ب وێ چێتر هاتبت یا ئەز بۆ هەوە پێ هاتیم، من خێرا دین و دنیایێ بۆ هەوە ئینایە.

د ریوایەتەکا دی دا[1] هاتییە دبێژیت: پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گازی وان کر و گۆت: مەتەلا من و هەوە مەتەلا وی مرۆڤییە یێ دوژمنی دبینت و دکەتە هەوار.. مرۆڤێن خۆ هشیار دکەت و دترسینت.. بەلێ ئەڤ گۆتنە ل دلێ وان نەهات، ئەو تێک هاتن و تێک چوون، و بەری کەس ژ وان بەرسڤێ بدەت، مامێ وی ئەبوو لەهەبی ب دەنگەکێ زڤر ڤە گۆتێ: تێچوون بۆ تە بت ئەی موحەممەد! تە ئەم بۆ ڤێ چەندێ کۆم کربووین؟

د بەرسڤا ئەبوو لەهەبی دا سوورەتا (المسد) هاتە خوارێ: ﴿ تَبَّتْ يَدَآ أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ ۝١ مَآ أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُۥ وَمَا كَسَبَ ۝٢ سَيَصْلَىٰ نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ ۝٣ وَٱمْرَأَتُهُۥ حَمَّالَةَ ٱلْحَطَبِ ۝٤ فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَدٍ ۝٥ ﴾.

بەرسڤا ئویجاخا وی بۆ وی ئەو بوو یا وی هزر کری، ئەو مللەتێ جاهلییەت د گەل خوینا وی گەریای هۆسا زوی دلێ خۆ بۆ ئیسلامێ ڤەناکەت، لێ د سەر هندێ ژی ڕا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- بێ هیڤی نەبوو.

عەلی دبێژیت: پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ڕۆژەکێ هنارتە ب دویڤ من ڕا و گۆت: خودێ فەرمان ل من کرییە ئەز ئویجاخا خۆ یا نێزیک بۆ ئیسلامێ داخواز بکەم، ڕابن کار بکەن خوارنەکا باش بلێنن، پاشی بنەمالا عەبدلموطەلبی ڤەخویننە مالا مە.. گۆت: من ب یا وی کر، نێزیکی چل زەلامان ل مالا وی کۆم بوون، چار ژێ مامێن وی ب خۆ بوون: ئەبوو طالب، حەمزە، عەبباس، و ئەبو لەهەب، و پشتی وان هەمییان زاد خواری

---

(١) یا موسلم ڤەدگوهێزت.

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ژ وان خواست ئەو باوەرییێ پێ بینن. بەلێ دیسا بارا پتر ژ وان باوەری پێ نەئینا، نە چونکی وان باوەری ب موحەممەدی وەک شەخص نەدهات، بەلێ چونکی ل بەر وان گەلەک یا ب زەحمەت بوو ئەو دینێ باب و باپیرێن خۆ بهێلن.

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- شەڤ و ڕۆژێن خۆ کرنە ئێک، و زەحمەتەکا زێدە مەزن ب بەلاڤکرنا ڤی دینی ڤە دیت، و بێ گومان طبیعەتێ ڤی دینی هندێ دخوازت مرۆڤ زەحمەتێ پێڤە ببینت، دوژمنێن ڤێ گازییێ گەلەکن، و ڕۆژەکا ب تنێ ژی ئەو نەیارەتییا خۆ بۆ ئیسلامێ بەس ناکەن، ئەو کەسێن دخوازن رحەت ڕۆینن و چو زەحمەتێ نەبینن دڤێت ب کارێ بەلاڤکرنا ڤی دینی ڕانەبن.

هندەک ژ وێ زەحمەتا پێغەمبەری دیتی:

ئێکەمین دەرس مرۆڤ بۆ خۆ ژ ژینا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل مەکەهێ وەردگرت بێنفرەهییە، بێنفرەهییا د ڕێکا بەلاڤکرنا گازییا ئیسلامێ دا ب رەنگەکێ وەسا کو بێ هیڤی جهێ خۆ د دلی دا نەکەت، چی جهێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ددیت خەلکێ مەکەهێ لێ کۆم دبن ئەو دا چتێ و گازییا خۆ لێ گەهینتە وان، ئەو دچوو بازارێن وان، ل جڤات و کۆمبوونێن وان ئامادە دبوو، و حەقی بۆ وان دگۆت، هەچییێ چووبا نک وی ئەو دا بێژتێ: (قولوا لا إله إلا الله تفلحوا) هوین بێژن: (لا إله إلا الله) دێ ئیفلەحێ بینن.

بەلێ وان ئیفلەح نەدڤیا، ئێکێ وەکی ئەبوو لەهەبی کارێ خۆ کربوو ئەو ب دویڤ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دکەفت، چی جهێ ئەو دچوویێ دا گازییا ئیسلامێ لێ بەلاڤ بکەت، ئەبوو لەهەبی ددا ب دویڤ ڤە و دگۆتە خەلکی: ئەڤە د سەرداچوویەکێ درەوینە، گوهێ خۆ نەدەنە وی.

عوثمـان دبێـژت: ڕۆژەکـێ پێغەمبـەر -سـلاڤ لـێ بـن- هاتـە کـەعبێ دا طـەوافێ بکەت، ئەبوو جەهل و ئومەییەیێ کوڕێ خەلەفی و عوقبـەیێ کوڕێ ئەبوو مـوعیطی د ژۆرا کـەعبێ ڤـە دڕوینشـتی بـوون، پێغەمبـەر -سـلاڤ لـێ بـن- سێ جـاران ل دۆر کـەعبێ زڤـڕی وان هنـدەک گـۆتنێن کرێـت و سـەقەت گـۆتنـێ، پێغەمبەری پویتـە نەدا گۆتنێن وان، جارا چارێ ئـەو ب پێغەمبـەری -سلاڤ لێ بن- وەرهاتن، ئەبوو جەهلی دڤیـا بەرسنگێ پێغەمبـەری بگـرت، من ئەو پالدا و خۆ دا بـەر پێغەمبـەری ژ لایـێ دی ڤـە ئومـەییـەی قیت کـرە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دا بێشینت، ئەبوو بەکری خۆ دا بەر..

د حەدیســەکا دی دا عــەبـدللاهێ کــوڕێ عــەمــری دبێــژت: ڕۆژەکــێ پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- نڤێـژ ل کـەعبێ دکـر، عوقبـەیێ کـوڕێ ئـەبوو موعیطی هاتێ لفکا عەبایێ خۆ د ستویێ وی ئالاند و ڤیا وی بخەندقینت، د وی دەمی دا ئەبوو بەکر ب ژۆر دکـەڤت، خـۆ د دەستێن وی وەردکـەت، وی پاشڤە دبەت و دبێژتێ: (أتقتلون رجلا أن يقول: ربي اللـه؟) ئـەرێ هـوین دێ زەلامەکی کوژن چونکی ئەو دبێژت: خودایێ من ئەللاهە؟

و عەبدللاهێ کورێ مەسعوودی دبێژت: ڕۆژەکێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بـن- ل کـەعبێ نڤێـژ دکـر، ئـەبـوو جـەهـل و هنـدەک هـەڤالێن وی ل وێـرێ دروینشتی بوون، ئەبوو جەهلی گۆت: کـی ژ هـەوە دێ چـت عـویر و ڕیڤیکـێن حێشترەکا سەرژێکری ئینت و داننە سەر سەرێ موحەممەدی دەمێ ئەو سـەرێ خۆ دچەمینتە عەردی؟

پیسترینێ وان عوقبەیێ کوڕێ ئەبوو موعیطی گۆتێ: ئەز!

و ئــەو ڕابــوو چــوو هنــدەک عویر و ڕیڤیک ئینان، دەمێ پێغەمبـەری -سلاڤ لێ بن- سەرێ خۆ بۆ خودێ دانایە عـەردی، وی مرۆڤـی ئـەو پیسـاتی هاڤێتە سەر سەری و سەر پشتێ، ئبن مەسعوود دبێژت: بەرێ من لـێ بـوو و

چو ژ من نەدهات ئەز بکەم، بوو حیلحیلا کافران و بۆ تڕانە ئێکی دگۆتە یێ دی: خەتاییێن تە بوون.. و وان بۆ خۆ ب پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دکرە کەنی! و سەرێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل عەردی بوو.. ل وی دەمی کچا وی فاطما -و هنگی ئەو هێژ یا بچویک بوو- هات و گاڤا وێ بابێ خۆ د وی حالی دا دیتی، وێ ئەو تشت ژ سەر پشتێ هاڤێتن و ل کەنکەنێن کافران زڤڕی و هندی ژێ هاتی خەبەر گۆتنە وان، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- پشتی هنگی سەرێ خۆ ڕاکر، کەس نەبوو هەوارێن خۆ بگەهینتێ ژ وی پێڤەتر یێ هەوار دچنە نک، وی دەستێن خۆ سەرئەڤراز کرن و گۆت: ئەی خودا تو د گەل ڤان بکە.. و ئێک ئێکە نفرین ل وان کرن.

ئبن مەسعوود دبێژت: من دیت ئەوێن پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- نفرین لێ کرین هەمی ل ڕۆژا بەدرێ ب دەستێ موسلمانان هاتنە کوشتن.

ب ڤی ڕەنگێ کرێت بێ باوەرێن مەکەهێ پێشوازی ل پێغەمبەرێ خۆ کر، ئەوێ هاتی دا ڕێکا باشییێ و قەنجییێ نیشا وان بدەت، و د سەر ڤێ نەخۆشییێ هەمییێ ڕا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- قەت ژ گازییا خۆ سست نەبوو.

پێغەمبەر و ئاستەنگێن ڕێکا درێژ:

بێ باوەرێن قورەیشییان ب گەلەک ڕێکان هاتنێ دا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بێ دەنگ بکەن و نەهێلن گازییا وی د ناڤ خەلکی دا بەلاڤ ببت، بەلێ مجدییا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل سەر بەلاڤکرنا ڕۆناهییا ئیسلامێ ڕۆژ بۆ ڕۆژێ بۆ وان دیار کر کو ئەڤ گازییە ژ هندێ مەزنترە کو ب گەف و گوڕێن وان ڤەمینت یان ل ڕێیا خۆ یا پیرۆز لێڤە ببت، ئەوان گەلەک درەو د دەر حەقا پێغەمبەری دا -سلاڤ لێ بن- بەلاڤکرن، هندی ژ وان هاتی وان گۆتگۆتک ل دۆر ڤەهاندن، گۆتن: سێرەبەندە، گۆتن:

درەوینـە، گـۆتن: ئـەو مرۆڤـەکێ سـەرداچوویە، نـەیارێ بـاب و باپیرانـە، دژی عورف و عەدەتێن ئویجاخێیـە.. و وان قـەت تەخسـیری د ڤـی لایـی دا نـەکر، ئارمانجا وان ژ ڤێ چەندێ ئەو بوو: ئەو وی د چاڤێن خەلکی دا کێم بکـەن؛ دا کەس گوهێ خۆ نەدەتێ و د گازییا وی نەچت!

ڤێ ڕێکێ چو پێڤـە نـەهات، وان دیت ڕۆژ بـۆ ڕۆژێ کـاروانـێ خـودان بـاوەران یـێ ب هێزتـر لـێ دئێـت، ڕابـوون ل ڕێکـەکا دی گـەڕیان، ڤیـان پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بکرن، هندەکان گۆتە عوتبەیێ کوڕێ وەلیدی: تـو ئێک ژ ریهسپییێن مەیی، تو هـەڕە د گـەل موحەممـەدی باخڤـە، عوتبـە هاتـە نک وی، گـۆتێ: بـرازا، تـو مرۆڤـەکێ خـودان عەسلی د نـاڤ مـە دا، و ئـەڤ تشتێ تو دبێژی یێ مـەزنـە، تـە دینـێ بـاب و بـاپیرێن خـۆ درەو دەرێخست و هەمی بێ مـەژی هژمارتن، گوهێ خۆ بدە من دا تشتـەکی بێژمە تە..

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: باخڤە بابێ وەلیدی.

عوتبەی گۆت: ئەگەر تە مال دڤێت، ئـەم دێ مـالـەکێ بـۆش بـۆ تـە کـۆم کەین، حەتا کو تو ژ مە هەمییان زەنگینتر لێ بێی، ئەگەر تـە مـەزنی دڤێت ئەم دێ تە کەینە مەزنێ خۆ، ژ خۆ ئەگەر ئەڤە ڕەنگەکێ دیناتییێیە ل نـک تـە پەیدا بووی ئەم دێ باشترین حەکیمی بۆ تە ئینین دا تە دەرمان بکەت.

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: تو خلاس؟ وی گۆت: بەلێ. گۆتێ: دێ ڤێجا تو گوهێ خۆ بدە من، و دەست ب خوانـدنا سوورەتا (فصلت) کـر: ﴿ حمٓ ١ تَنزِيلٞ مِّنَ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ٢ كِتَٰبٞ فُصِّلَتۡ ءَايَٰتُهُۥ قُرۡءَانًا عَرَبِيّٗا لِّقَوۡمٖ يَعۡلَمُونَ ٣ بَشِيرٗا وَنَذِيرٗا فَأَعۡرَضَ أَكۡثَرُهُمۡ فَهُمۡ لَا يَسۡمَعُونَ ٤ وَقَالُواْ قُلُوبُنَا فِيٓ أَكِنَّةٖ مِّمَّا تَدۡعُونَآ إِلَيۡهِ وَفِيٓ ءَاذَانِنَا وَقۡرٞ وَمِنۢ بَيۡنِنَا وَبَيۡنِكَ حِجَابٞ فَٱعۡمَلۡ إِنَّنَا عَٰمِلُونَ ٥ قُلۡ إِنَّمَآ أَنَا۠ بَشَرٞ مِّثۡلُكُمۡ يُوحَىٰٓ إِلَيَّ أَنَّمَآ إِلَٰهُكُمۡ إِلَٰهٞ وَٰحِدٞ فَٱسۡتَقِيمُوٓاْ إِلَيۡهِ وَٱسۡتَغۡفِرُوهُۗ وَوَيۡلٞ لِّلۡمُشۡرِكِينَ ٦ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَهُم بِٱلۡأٓخِرَةِ هُمۡ كَٰفِرُونَ

﴿٧﴾ حەتا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- گەهشتییە ڤێ ئایەتێ: ﴿ وَمِنْ ءَايَٰتِهِ ٱلَّيْلُ وَٱلنَّهَارُ وَٱلشَّمْسُ وَٱلْقَمَرُ ۚ لَا تَسْجُدُواْ لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَٱسْجُدُواْ لِلَّهِ ٱلَّذِى خَلَقَهُنَّ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿٣٧﴾ فَإِنِ ٱسْتَكْبَرُواْ فَٱلَّذِينَ عِندَ رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُۥ بِٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْـَٔمُونَ۩ ﴿٣٨﴾ ﴾ فصلت (٣٧-٣٨). ل ڤێرێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- چوو سوجدێ پاشی سەرێ خۆ ڕاکر و گۆتێ: تە بەرسڤا من دیت بابێ وەلیدی، ڤێجا تو یێ ب کەیفا خۆیی.

وان دڤیا پێغەمبەری ب مالی بکڕن، یان وی ب مەزنییا دنیایێ د سەر دا ببەن، بەلێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەو ل ڕاستییەکا مەزن هشیار کرن، ئەو ڕاستییا —مخابن- گەلەک جاران ژ بیرا مە موسلمانان ژی دچت، هندی ئیسلامە دینێ خودێیە، ڕێکەکا پیرۆزە، نە بۆ هندێیە مرۆڤ خۆ پێ زەنگین بکەت یان خۆ پێ بگەهینتە کورسیکێن بلند! دیسا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- نیشا وان دا کو گازییێن پیرۆز نە یێن هندێنە ب بهایێن ئەرزان بێنە فرۆتن، یان (موساوومە) ل سەر بێتەکرن!

ڤێ ڕێکێ ژی چو پێڤە نەهات، پەرلەمانێ جاهلیەتی -کو هنگی (دار الندوة) بوو- پڕۆژەکێ دی دانا بەر پێغەمبەرێ ئیسلامێ -سلاڤ لێ بن- وەک چارەسەرکرنەکا تەکتیکی بۆ ڤەکێشانا ئیسلامخوازان بۆ ناڤ ڕێزێن خۆ.. ئەوان دزانی موسلمان زوی ب زوی ل دینێ وان نازڤڕن، ئینا شیطانی (چارەیەکا ناڤنجی) نیشا وان دا: وان هندەک مرۆڤ هنارتنە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دا دان و ستاندنێ د گەل بکەن، و بگەهنە ئەنجامەکێ مفایێ هەردو لایان تێدا، گۆتن: ئەی (موحەممەد) ئەم پسمامێن ئێکین، و یا تازە نینە ئەم بەر ببینە سەر و چاڤێن ئێک و دو، پیپچەکێ تو ل دویڤ مە بەردە و پیپچەکێ ئەم دێ ل دویڤ تە بەردەین، سالەکێ تو وەرە سەر دینێ

مه، و سالەکێ ئەم دێ ئێینە سەر دینێ تە، ئەڤە مەصلحەتا مە هەر دووان برێڤە چوو![1]

رێکەکا شەیطانییە کافرێن مەکەهێ گەهشتینێ! حەتا ئەڤرۆ ژی جاهلیەت پێگیرییێ پێ دکەت، ئەگەر وان ڤیا گازیکەرێن ڤی دینی بێ دەنگ بکەن، و بۆ وان ئاشکەرا بوو کو ئەو نەدئامادەنە زوی ب زوی دەڤ ژ گازییا خۆ بەردەن، دێ رابن (حەللێن ناڤنجی) ددانندە بەر سنگێ وان، ب ناڤێ مللەتینییێ.. پسەامینییێ.. مەصلحەتا گشتی، ئەو دێ وان ئاخێڤن و پیچ پیچە کێشنە ناڤ کۆم و جڤاتێن خۆ، پیچەکێ دێ ل دویڤ وان بەردەن دا ئەو گەلەکێ ل دویڤ بەردەن، ئامانێ کوفرا خۆ دێ ب رەنگێ ئیسلاما وان تام دەن، و پشتی هنگی دێ بێژنە نیڤ موسلمانان: هەوە چ تشتێ دی دڤێت؟!

بێ باوەرێن مەکەهێ حەز دکر ل نیڤا رێ موسلمانان ڤەگەرینن ئەگەر نە ب ناڤێ زڤرینا ل کوفرێ ژی بت، بلا ب ناڤێ مللەتینییێ و بەرژەوەندییا گشتی بت.

بەلێ دیسا سەرتیرا وان ب بەری کەفت دەمێ دەنگێ قورئانێ پەردەیێن گوهێن وان ب ڤێ گازییێ هژاندی: ﴿ قُلۡ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلۡكَـٰفِرُونَ ۝١ لَآ أَعۡبُدُ مَا تَعۡبُدُونَ ۝٢ وَلَآ أَنتُمۡ عَـٰبِدُونَ مَآ أَعۡبُدُ ۝٣ وَلَآ أَنَا۠ عَابِدٌ مَّا عَبَدتُّمۡ ۝٤ وَلَآ أَنتُمۡ عَـٰبِدُونَ مَآ أَعۡبُدُ ۝٥ لَكُمۡ دِينُكُمۡ وَلِيَ دِينِ ۝٦ ﴾ ئەی پێغەمبەر تو بێژە وان ئیسلاما مە تشتەکە، و جاهلییەتا هەوە تشتەکێ دییە، و قەت نابت هەردو د ئێک ئامانی دا بێنە بشافتن!

---

(١) هندەک زانا دبێژن: ئەڤ رەنگێ (موساوەمێ) ب سەنەدەکا دورست نەگەهشتییە مە.

پشـــتی ڤــێ پێگــاڤێ ژی، کــافر ب رێکــەکا دی هاتنــە پێغەمبــەرێ ئیسلامێ.. گۆتن: ئەبوو طـالبێ مـامێ وی هێـژ یـێ ل سـەر دینـێ مـە، مـا بۆچی ئەم د رێکا وی را ناچینـە (موحەممـەدی)؟ بـەلکی مـامێ وی بشـێت وی لێڤە کەت!

یەعنی: ئەو لێگەڕیان ب رێکا (پەیوەندییێن جڤاکی) کاری لێ بکـەن، ڕابـوون هنـدەک مـرۆڤ هنارتنـە نـک ئـەبوو طـالبی و گـۆتنێ: تـو مرۆڤـەکێ پێشکێشی د ناڤ مە دا و مە هیڤییەکا مەزن ب تە هەیە و برازایێ تـە بێنـا مە گەلەکا تەنگ کری، ل مزگـەفت و دیوانخانـەیێن مـە نەخۆشـییێ دگەهینتـە مە، بێژێ دا بەلا خۆ ژ مە ڤەکەت.

ئەبوو طـالبی کوڕێ خۆ عەقیـل هنارتـە ب دویـڤ وی ڕا و گـۆتێ: بـرازا پسمامێن تە یێن هاتینە نک من و گازنـدە یـێن ژ تـە کرین، بـەلا خـۆ ژ وان ڤەکـە، پێغەمبـەری -سـلاف لـێ بـن- سـەرئەڤراز بـەرێ خـۆ دا ڕۆژێ و گـۆت: ئەگەر هـەوە شـیا چریسـکەکێ ژ ڤـێ بـۆ مـن بینـن، ئـەز دێ شـێم وێ کـەم یـا هوین ژ من دخوازن.

بـەرێ وان مـا ل ئێـک و دو، و ئـەو مانـە ل هیڤییـا بەرسـڤا ئـەبـوو طـالبی، ئەبوو طـالـب ل وان زڤـڕی و گـۆت: بزڤـڕن، برازایـێ مـن چـو جـاران درەو نەکرینە.

پشتی ڤێ هەمییێ کـافران بڕیـار دا دەسـت ب شـەڕێ خـۆ بکـەن د گـەل موحەممەدی و هەر کەسەکێ پشتا وی بگرت..

ئیسلام و جاهلییەت یان ڕاستییا هەڤڕکییێ د ناڤبەرا پێغەمبەری و مللەتێ وی دا

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- نێزیکی سێ سالان د مالا ئەرقەمی ڤە گیانەکێ نوی بۆ هەڤالێن خۆ چێ دکر، ئەو کەسێن قەستا ڤی جهی کری، هەر ئێک ژ وان ژیيەک د جاهلیەتێ دا بۆراندبوو، بارا پتر ژ وان ئەو بوون یێن واقعێ جاهلی ب هەمی کێم و کاسێن خۆ ڤە پێ بەست ل هزر بیرێن وان کری، لەو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب فەر زانی ئێکەمین جار وان بگوهۆرت، جاهلیەتێ ب هەمی ڤەرێژین وێ ڤە د دلێن وان دا بهەڕفینت و ل شوینێ ئیسلامەکا پاک و بژوین ئاڤا بکەت.

ئەڤ کارە یێ ب ساناهی نەبوو، ب زەحمەتترین چێکرن چێکرنا مرۆڤانە، حەتا تو مرۆڤەکێ باش و لیکدای ژ پارچەیێن خرابەکی دروست بکەی دێ گەلەک وەستیانێ بینی.. حەتا ئەڤرۆ ژی ئەم گەلەک کەس و دەستەکان دبینین ب ناڤێ دورستکرن و چێکرنا مرۆڤێن چاک دئاخڤن، و هندەک ژ وان دوریشمێ ئیسلامێ ژی هل دگرن، بەلێ پشتی وەستیانەکا زێدە مەزن و خۆماندیکرنا ب دەهان سالان دێ بەرێ خۆ دەیێ بەرهەمەکێ خرش یێ ب دەست وان کەفتی.

بوچێ؟

چونکی وان پشتا خۆ یا دایە وی مەنهەجی یێ دەرکەفتییێن مالا ئەرقەمی ل سەر ب رێڤە دچۆن، کانییا زەلالا پێغەمبەرینییێ یا هێلای و مخابن قەستا هندەک جۆکێن شێلی و بێ خێر یا کری!

بەری ئەم بەردەوامی بێ ب دیرۆکا پێغەمبەرینییێ بدەین، ئەم دبینین یا د جهێ خۆ دایە ب رەنگەکێ کورت ڕاستییا ئیسلامێ بدەینە خویاکرن، ئەو گازییا ئەڤ دەستەکا پیرۆز ل سەر هاتییە پەروەردەکرن و پاشی پێ هاتییە هنارتن..

هەر کەسەکێ بەحسێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، یان دەسپێکا هاتنا گازییا ئیسلامێ بکەت، ئێکەمین جار دێ بەحسێ وی دەمی دکەت یێ ئیسلام تێدا هاتی، و وی سەروبەری یێ ئیسلامێ کار بۆ گوهارتنا وی کری، ئەوێ ب ناڤێ (جاهلییەتێ) هاتییە نیاسین، و ئەڤە تشتەکێ سورشتییە، بەلێ تشتێ بەرچاڤ ل نک گەلەک ژ وان ئەوە ئەو جاهلییەتێ ب ڕێکا (مەظاهرێن) وێ یێن ماددی، نە کو جەوهەرێ وێ یێ حەقیقی، ددەنە نیاسین.. جاهلییەتێ وەسا ددەنە نیاسین کو ئەو قویناغەکا دیرۆکییە، دەمەکی هاتبوو و چوو و نەمایە، و ڕاستی ئەوە جاهلییەت دیاردەکە د ناڤ مرۆڤان دا پەیدا دبت هەر جارەکا ئیسلام هاتە لادان، و حەتا مەسەلە ل بەر مە یا ئاشکەرا بت دڤێت بەری هەر تشتەکی ئەم ڕاستییا وێ هەڤڕکییێ بزانین یا د ناڤبەرا پێغەمبەری و مللەتێ وی دا پەیدا بووی، کانێ ئەو ژ بەر چ بوو؟ و ل سەر چ بناخەی هاتبوو ئاڤاکرن؟ بۆچی قورەیشییان نێزیکی بیست سالان بەرهنگارییا ئێک ژ کوڕێن خۆ کر، و ل بەر نەهاتن باوەرییێ پێ بینن، و پشتا وی بگرن؟

پشتی بۆرینا نێزیکی شەش سەد سالان د سەر نەمانا پێغەمبەرینییێ دا د ناڤ ئسرائیلییان دا، و ژ ناڤ دووندەها ئیسماعیلێ کوڕێ ئیبراهیمی، خودایێ مەزن بنەمالا (کینانەیێ کوڕێ خوزەیمەی) هلبژارت، و ژ ناڤ بنەمالا کینانەی ئویجاخا قورەیش هلبژارت، و ژ ناڤ قورەیشییان بنەمالا هاشمی هلبژارت، و ژ ناڤ بنەمالا هاشمی وی عەبدێ خۆ موحەممەدێ

کوڕێ عەبدللاهی -سلاڤ لێ بن- بۆ پێغەمبەرینییێ هلبژارت، و خودێ چێتر دزانت کانێ ئەو کێ بۆ پەیاما خۆ دێ هلبژێرت، و وی فەرمان ل پێغەمبەرێ خۆ کر کو ئەو -ل دەسپێکێ- گازییا ئیسلامێ د ناڤ ئویجاخا خۆ دا ژ قورەیشییان بەلاڤ بکەت، پاشی فەرمان لێ کر کو ئەو گازییا خۆ بۆ هەمی مرۆڤان پێشکێش بکەت..

پسیار ل ڤێرێ ئەڤەیە: ئەرێ ڕاستییا وێ هەڤڕکییێ چ بوو ئەوا د ناڤبەرا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و ئویجاخا وی دا ڕویدای؟

و بۆچی ئویجاخا وی ژ قورەیشییان ئێکەمین جار، و مللەتێ وی یێ عەرەب پشتی هنگی، ئەڤ هەلویستێ توند و دژوار بەرانبەر وی و گازییا وی وەرگرت؟

ئەو جهێ باوەرێ نەبوو ل نک وان؟ یان ئەو گازییا ئەو پێ هاتی زیانا وان تێدا هەبوو؟ یان ژ بەر چ؟!

و حەتا مەسەلە پتر ل بەر مە ئاشکەرا ببت دڤێت ب هویربینی بەرێ خۆ بدەینە وی واقعی یێ گازییا ئیسلامێ ئێکەمین جار لێ بەلاڤبووی، و وی سەروبەرێ قورەیشی -ب تایبەتی- و عەرەب -ب گشتی- تێ دبۆرین.

دیرۆک بۆ مە ڤەدگێڕت کو بەری هاتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، و ل دەمێ هاتنا وی ژی، ل نیڤا ئێکێ ژ سەدسالا حەفتێ زایینی، مللەتێ عەرەب ئەوێ ل جزیرا عەرەبان و دەور وبەرێن وێ دژیا، مللەتەکێ بژالە بوو، چو شارستانی (حەضارەت) و پێشکەفتن د ناڤ دا نەبوو، و وی چو سەنگ و (کیانێن سیاسی) ژی نەبوون، و چو حسێب بۆ وان نەدهاتەکرن بەرانبەر وان هەردو هێزێن هنگی ل دنیایێ ددەسهەلات: هێزا فورسێ ل ڕۆژهەلاتێ و یا رۆمێ ل ڕۆژئاڤایێ، ئەڤە ژ لایێ دەرڤەیی ڤە.. و ژ لایێ ناڤخۆیی ڤە عەرەبان ئێکەتییەکا وەسا نەبوو هەمی ئویجاخێن وان بگەهینتە ئێک، یان

گۆتنا وان چونە چونە د مەسەلێن گرنگ و مەصیری دا بکەتە ئێک، بەلکی ئەو ل سەر هژمارەکا ئویجاخان دلێکڤەکری بوون، و هەر ئویجاخەکێ ژ وان خۆ نەددا ب کەسێ؛ چونکی وان خۆ بلندتر و مەزنتر ژ هەر ئویجاخەکا دی ددیت، و گەلەک جاران ڤان ئویجاخان ب ئەزمانێ شاعرێن خۆ فەخر و شانازی ب خۆ دبر، و وەسا خۆ ددا نیاسین کو ئەو ئەصل و هێڤێنێ هەمی عەرەبانە، و بۆ زانین شعر هنگی د ناڤ وان دا ب هێزترین ئامیرەتێ ڕاگەهاندنێ بوو، و شاعر پشتی فێرس و عەگیدان یان هندەک جاران بەری وان ل مەرتەبا ئێکێ دهاتن، ژ بەر کو ئەو ئەزمانێ عەشیرەتێ بوون، و ئەو دشیان ب شعرێن خۆ -یێن کو هەر زوی د ناڤ خەلکی دا بەلاڤ دبوون- سەرێ عەشیرەتێ بلند بکەن، و باشی و زیرەکییێن وێ خۆ د ناڤ دوژمنێن وێ ژی دا بەلاڤ بکەن، ل سەر ڤی بناخەیی دەمێ شاعرەک د ناڤ ئویجاخەکا عەرەبان دا پەیدا ببا، و شعرێن وی گەهشتبانە وێ دەرەجێ خەلک ڤەگێرن، ئویجاخا وی خۆ پێ سەربلند ددیت؛ لەو ئویجاخ دا ب گێڕانا ئاهەنگەکێ ڕابت، و دا شێخ و ماقویلێن عەشیرەتێن دی ڤەخوینتە ڤێ ئاهەنگێ، و شاعرێ وان دا د ناڤ خەلکێ ئامادەبوویی دا ڕابتەڤە و شعرێن خۆ بێژت، و عەشیرەتا وی دا پێ خوڕت و بێژت: ئەم ژی ژ ئەڤرۆ وێڤە بووینە خودان ئەزمان!

د ناڤ عەرەبان دا عەشیرەتەک هەبوو دگۆتنێ: (قورەیش)، و ئەڤ عەشیرەتە هەر د کەڤن دا ل بازێڕێ مەکەهێ دژیا، و تشتێ ڤێ عەشیرەتێ فەخر بۆ خۆ پێ دبر و خۆ پێ ژ عەشیرەتێن دی بلندتر ددیت ئەو بوو، ئەو ژ دووندەها ئیسماعیلێ کوڕێ ئیبراهیمی بوون، ئەوێ بازێڕێ مەکەهێ ئاڤاکری، جهێ ئەو مزگەفت دکەفتێ یا عەرەبان هەمییان ب چاڤێ پیرۆزیێ بەرێ خۆ ددایێ، ژ بەر کو ئەو ڕووگەهـ و جهێ قەستکرنا حەجێ بوو بۆ

خەلكى هێشتا ژ زەمانێ ئیبراهیمى و ئیسماعیلى وەرە.. ڤێ چەندا هە بلندییەک دابوو قورەیشییان ل سەر هەمى عەشیرەتێن دى یێن عەرەبان، یان ئەگەر ئەم ب زمانێ ئەڤرۆ باخڤین دێ بێژین: ڤێ چەندێ دەسهەلاتەکا سیاسى و یا ئابۆرى ژى دابوو قورەیشییان، بەلێ د گەل ڤێ هەمییێ قورەیشى د وێ مەسەلێ دا یا مە بەرى نوکە بەحس ژێ کرى: مەسەلا کەیفهاتنا ب پەیدابوونا شاعرەکى د ناڤ وان دا، یا جودا نەبوو ژ عەشیرەتێن دى یێن عەرەبان، و هلاویستنا قورەیشییان بۆ هندەک شعرێن ب هێز ئەوێن د دیرۆکا ئەدەبێ عەرەبان دا ناڤێ: (المعلقات) ل سەر هاتییەدانان، ب دیوارێ کەعبێ ڤە کو پیرۆزترین جه بوو ل نک وان، نیشانا هندێیە کو وان ژى شاعر ل جهەکێ بلند ددانان، و حەز دکر کو شاعرەکێ وەسا د ناڤ وان ژى دا هەبت شعرێن وى ب رەخ شعرێن خودانێن (موعەللەقان) ڤە بێنە هلاویستن.. و دەمێ شاعرەک د ناڤ وان دا پەیدا دبوو وان ب کەیڤ و شاهى ڤە پێشوازى لێ دکر.

ئەڤێ گۆتنێ ژ بیر نەکەن چونکى دێ لێ زڤرینەڤە!

دەمەکى.. و د ڤى واقعێ هە دا یێ مە بەحس ژێ کرى، خودێ وەسا حەز کر ژ ناڤ قورەیشییان، و ژ مالەکا ب قەدر و قیمەت و خودان رِوى، کو مالا هاشمییە، زەلامەک هلبژارت و کرە پێغەمبەر، و پێغەمبەر ب دیتنا عەرەبێن وى دەمى مەرتەبەکا گەلەک بلندتر بوو ژ مەرتەبا شاعرى، و خودێ ئاخفتنەک بۆ ڤى پێغەمبەرى هنارت ب ئعترافا عەرەبان هەمییان ئەو ئاخفتن -ئەوا ناڤێ: (قورئان) ل سەر هاتییەدانان- ژ هەمى وان شعران یێن وان گوهـ لێ بووین ب هێزتر و تامتر و خۆشتر بوو. ل دویڤ عورف و عەدەتێن ئویجاخکانێ یێن عەرەب ل سەر ب رێڤە دچوون یا بەرعەقل و (موتەوقع) ئەو بوو قورەیشى پێشوازییەکا گەرم ل ڤى پێغەمبەرى بکەن، و بۆ خۆ

ب فـەخـر بـزانـن کو ئێک ژ وان بۆ ڤی کارێ مەزن هاتییە هلبژارتن، و خۆ د ناڤ هەمی ئویجاخێن دی دا سەربلند ببینن.. بەلێ ئەڤ چەند چێ نەبوو، نە بەس چێ نەبوو، بەلکی قورەیشی بەری هەر ئویجاخەکا دی دژی کورێ خۆ رابوون ئـەوێ ب وی، ئـەو دا ژ هـەمی ئویجـاخێن دی بلنـدتر لـێ ئـێن، و هـنـدەک جـاران مـەسـەلە گەهشتە وی حەددی قورەیشییان دەستێ خۆ کرە د دەسـتێ هنـدەک ئویجـاخێن دی دا و پێکڤـە بوونـە ئێـک چەپـەر دژی موحەممەدی -سلاڤ لێ بن- و هەڤالێن وی، کو بارا پتر ژێ هـەر قـورەیشـی بوون!

ئەگـەر مـرۆڤ ب چـاڤێ عەرەبـەکێ وی دەمـی بـەرێ خـۆ بدەتـە ڤـێ مـەسـەلـێ، دێ بینت کـو ئەڤ کـارێ قـورەیشـییان کـری گەلـەکێ عنتیکە و ب شەرم بـوو، قـورەیشـییان دەمـێ دوژمناتییـا پێغەمبـەری و دینـێ وی دکـر، هێجەتا خۆ دکرە ئەو دگۆتن: ئەم یێ بەرەڤانییێ ژ رێبـازا عەشـیرەتێ و بـاب و بـاپـیـران دکـەیـن، و رێبازا عەشیرەتێ و یا باب و باپیران دگـۆت: ئێـک ژ ئویجاخا تە ئەگەر یێ نەحەق ژی بت چێ نابت تـو پشـتا وی بـەردەی، و بەرەڤـانییێ ژ ئێکـێ دی بکـەی، ڤێجا حـەتا تـو بچی د گـەل ئێکـێ دی یێ عـەشـیرەتەکا دی ببیـە ئێـک قولـپ، و دژی کـورێ عەشـیرەتا خـۆ رابـی! و قاعیدەیێ جاهلی یێ هەمی ئویجاخێن عەرەبان باوەری پـێ دئینـا ئـەڤـە بـوو: ((**انصر أخاک ظـالـما أو مظـلوما**)) یەعنی: تو پشتا برایێ خۆ بگرە چ ئـەو زالم بت چ مەزلووم بت.

هەر وەسا رێبازا عەشیرەتێ و یا باب و باپیران دگۆت: ئەگەر مرۆڤـەکێ مەزن -وەکی شاعرەکی- د ناڤ ئویجاخێ دا پەیدابوو دڤێت ئویجاخ ب کەیف و ئاهەنگ ڤە پێشوازییێ لێ بکەت، چونکی ئەو دێ سەرێ ئویجاخێ د ناڤ هـەمی عـەرەبان دا بلنـد کـەت، د گـەل هنـدێ ژی، قـورەیشـی ئـەوێن ب نـاڤێ

عورف و عەدەتان دئاخفتن پشتەڤانییا کوڕێ خۆ یێ قورەیشی نەکر، و کەیفا خۆ ب هاتنا وی نەئینا، و هەڤالینییا هندەک ئویجاخێن بیانی کر و د گەل وان شەڕێ کوڕێ خۆ کر، ل وی دەمێ دو عەشیرەتێن بیانی (کو ئەوس و خەزرەج بوون) ل کوڕێ وان بووینە خودان و پشتەڤانییا وی کری! و د سەر ڤێ هەمییێ ژی ڕا قورەیشییان ئەڤ کارێ خۆ یێ دژی عورف و عەدەتێن عەشیرەتێ بۆ خۆ ب شەرم نەزانی، لەو جهێ هندێیە مرۆڤ پسیارەکێ بکەت:

ئەرێ ئەو چ ئەگەر بوو د پشت ڤی هەولویستێ قورەیشییان ڕا هەی حەتا ئەو ڤی هەلویستی بستینن، ب ناڤێ بەرەڤانییا ژ عورف و عەدەتێن عەشیرەتێ باخڤن و هەر ئەو ب خۆ پێ ل عورف و عەدەتێن عەشیرەتێ بدانن؟

ئەڤە مەسەلەک.. مەسەلەکا دی، ئەگەر ئەم بەرێ خۆ بدەینە ئویجاخا قورەیشیان، یان خەلکێ مەکەهێ ب گشتی ل وی دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ب گازییا ئیسلامێ هاتی دێ بینین خەلک ب ڕەنگەکێ گشتی ژ دو تەخەیان پێک دهاتن:

تەخەیا ئێکێ: مرۆڤێن مەزن ژ ڕێبەر و ماقویل و دەولەمەندان، و بارا پتر ژ ڤان ئەو بوون یێن مال و دەسهەلات هەی، و ئەڤە هەمی ئەندام بوون د وێ جڤاتێ دا ئەوا دگۆتنێ: (دار الندوة) کو بنگەهێ وێ ل نێزیکی کەعبێ بوو، ل لایێ باکوورێ، و نێزیکە ئەو وەکی پەرلەمانەکی بت ب زاراڤێ سیاسی یێ ئەڤرۆ، و ئەو خەلکێ ل ڤێ جڤاتێ کۆم دبوو دگۆتنێ: (أهل الملأ)، و بڕیار بڕیارا وان بوو، و چو گۆتن دڤیا د سەر گۆتنا وان ڕا نەبان.

تەخەیا دووێ: تەخەیا نزم ژ مرۆڤێن هەژار و بێ ڕێ و فەقیر و بەنییان پێک دهات، و ئەڤان مافێ ئاخفتنێ نەبوو، و یا ل سەر وان ئەو بوو ئەو خزمەتا تەخەیا ئێکێ بکەن، زەحمەتێ ببینن دا مەزن رحەت بن، و خۆ برسی کەن دا (أهل الملأ) تێر بن.

دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- هاتی، دیسا دێ بێژین: یا بەرعەقل و (موتەوقع) ئەو بوو چونە چونە ئەڤ تەخەیا دویێ پێکڤە باوەرییێ پێ بینن، و خۆ بدەنە د گەل وی؛ چونکی وی بۆ هندێ گازی دکر کو دادییا جڤاکی و یەکسانی د ناڤ خەلکی دا بەلاڤ ببت.. بەلێ ئەڤە ژی چێ نەبوو، و سێ چارێکێن ڤێ تەخەیێ ژی یان پتر دژی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و گازییا وی ڕاوەستیان!

و ئەو ب خۆ تشتەکێ غەریبە ئەو تەخەیا زۆرداری لێ دهاتەکرن، و مافێ وان دهاتە خوارن ل شوینا کو پشتەڤانییا وی کەسی بکەن یێ هاتی داخوازا مافێ وان بکەت و پشتەڤانییێ ژ وان بکەت، ڕابن دژی وی ڕاوەستن و هاریکارییا نەیارێ وی (و یێ خۆ ژی) بکەن، و ل ڤێرێ ژی جهێ هندێیە مرۆڤ پسیار بکەت:

ئەگەر هێجەتا (أهل الملأ) د دوژمنییا پێغەمبەری دا ئەو بت ئەو ژ (مەنصب و کورسیکێن خۆ) ترسییابن کو ژ دەست وان دەرکەڤن، ئەرێ هێجەتا تەخەیا هەژار و بێ ڕێ و ستەملێکری د نەگوهدانا گازییا پێغەمبەری دا -سلاڤ لێ بن- دێ چ بت؟

ئەگەر ئەم ل قورئانێ بزڤڕین، دێ بینین ئەو سێ ئەگەران دەسنیشان دکەت کو د پشت هەلویستێ ڤێ تەخەیێ ڕا هەبووینە:

ئەگەرا ئێکێ: ئەڤ توخمێ مرۆڤان، یێن ل سەر سێنیکا دویڤەلانکییا مەزنان هاتینە ب خودانکرن، بێنا وان بێ دویڤەلانکی نائێت، و ئەو ب خۆ

رۆژا قيامەتێ ئعترافێ ب ڤێ چەندێ دكەن دەمێ دبێژنە وان مەزنان يێن وان د دنيايێ دا دويڤەلانكييا وان دكر: ﴿ وَبَرَزُواْ لِلَّهِ جَمِيعًا فَقَالَ ٱلضُّعَفَٰٓؤُاْ لِلَّذِينَ ٱسۡتَكۡبَرُوٓاْ إِنَّا كُنَّا لَكُمۡ تَبَعًا فَهَلۡ أَنتُم مُّغۡنُونَ عَنَّا مِنۡ عَذَابِ ٱللَّهِ مِن شَيۡءٖۚ ﴾ (إبراهيم: ٢١) ئەو ل ئاخرەتێ دبێژن: د دنيايێ دا ئەم دويڤ دويڤكێن هەوە بووين، ئەرێ نوكە هوين دێ شێن فايدەيەكی دەنە مە و هندەكێ ژ عەزابا خودێ ژ مە هلگرن؟

ئەگەرا دووێ: ترسا ڤێ تەخەيا هەژار ژ غەزەب و كەربڤەبوونا مەزنان ئێكا هند ژ وان چێكر ئەو خۆ ژ وێ گازييێ بدەنە پاش يا خێرا وان تێدا هەی، و هەڤالينی و دويكەفتنا وان كەسان بكەن يێن نەخۆشييێ بۆ وان چێ دكەن.. خودێ ل سەر ئەزمانێ ڤان كەسان دبێژت: ﴿ وَقَالُوٓاْ إِن نَّتَّبِعِ ٱلۡهُدَىٰ مَعَكَ نُتَخَطَّفۡ مِنۡ أَرۡضِنَآۚ ﴾ (القصص: ٥٧) گۆتن: ئەگەر ئەم دويكەفتنا هيدايەتێ د گەل تە بكەين، ئەم دێ ژ عەردێ مە ئێينە رەڤاندن.

ئەگەرا سێيێ: ئەڤ توخمێ مرۆڤان ژی وەكی مەزنان، ل هەمی جهـ و هەمی دەمان، حەتا ستوكورێ د دەريايا شەهوەتان دا دنقۆنە، و ئەو دترسن ئەگەر وان جاهلييەتا خۆ هێلا و هاتنە د ئيسلامێ دا، ئەو ژ ڤان شەهوەتان دويركەڤن، و ژێ زرِبار ببن، لەو وان ژی ب توندی نەيارەتييا گازييا ئيسلامێ كر.

ئەڤە ب كورتی ئەو ئەگەر بوون يێن ئەڤ تەخەيە ژی دژی گازيا ئيسلامێ راكرين.. و خودێ ژ هەميان چێتر شۆلێ چێ دكەت، ئەگەر قورەيشيان هەر ژ دەسپێكێ پێشوازی ل پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- كربا، حەتا ئەڤرۆ ژی گەلەك كەس دا هەبن بێژن: مەسەلە ئويجاخكانێ بوو، و ئەگەر تەخەيان هەژاران ژی هەمييان دويكەفتنا وی كربا، دا بێژن: ئيسلام شۆرەشەكا طەبەقی بوو؟

و ل ڤێرێ پسیارا بەری نوکە مە هلێخستی دێ دوبارە کەینەڤە:

ئەرێ ڕاستییا وێ هەڤڕکییێ چ بوو ئەوا د ناڤبەرا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و ئویجاخا وی ومللەتێ وی دا چێبووی؟

دیرۆک بۆ مە ڤەدگوهێزت کو بەری هنارتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- قورەیشیان گەلەک حەز ژ وی دکر، و باوەرییەکا باوەری پێ هەبوو، حەتا وان ناسناڤێ: ڕاستگۆیێ دەسپاک (الصادق الأمين) ل سەر دانابوو، و خۆ پشتی ئەو بوویە پێغەمبەر ژی، و مللەتێ وی نەیارەتییا وی کری، گەلەک ژ وان کافرێن باوەری پێ نەدئینا ئێمانەتێن خۆ دبرن ددانانە نک وی دا ئەو بۆ وان بپارێزت، و ڕۆژا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ب دزی ڤە ژ مەکەهێ دەرکەفتی و مشەختبووی، وی پسمامێ خۆ عەلی هێلا ل جهێ خۆ، ل مال، و گۆتێ: ئەڤان ئێمانەتان بۆ خودانان بزڤڕینەڤە پاشی وەرە بگەهە مە ل مەدینێ! مەعنا: خۆ ل دەمێ هەڤڕکی د ناڤبەرا وان و پێغەمبەری دا گەهشتییە گۆپیتکێ ژی، وان هند باوەری ب ئەمانەتا وی هەبوو کو ئەو ئێمانەتێن خۆ بدانن نک، و ب ڕاستی ئەو ل مستەوایێ وێ باوەرییێ بوو وەکی ژ سەرهاتییا هجرەتێ بۆ مە ئاشکەرا دبت..

و خۆ دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گازییا ئیسلامێ بەلاڤکری و ئویجاخا وی نەیارەتییا وی کری ژی، وان زوی ب زوی نەدگۆتێ: ئەم باوەرییێ ب تە نائینین چونکی تو مرۆڤەکێ درەوینی، بەلکی وان هندەک هێجەتێن دی بۆ خۆ دگرتن، و وان باش دزانی ئەو مرۆڤێ حەتا عەمرێ وی بوویە چل سال درەو نەکرین، و د ناڤ خەلکی دا ب ڕاستگۆیێ هاتییە نیاسین، یا بەرعەقل نینە پشتی چل سالییێ ژ نوی درەوان بکەت، ئایەتەکا قورئانێ ئیشارەتێ ددەتە ڤێ مەسەلێ ودبێژت: ﴿ قَدۡ نَعۡلَمُ إِنَّهُۥ لَيَحۡزُنُكَ ٱلَّذِي يَقُولُونَۖ فَإِنَّهُمۡ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَٰكِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ يَجۡحَدُونَ ٣٣ ﴾ (الأنعام:

٣٣) خـودێ دبێـژت: ئەم باش دزانین کو درەوین دەرێخستنا مللـەتێ تـە یـا ب سەرڤە بۆ تە دلێ تـە تـژی خـەم دکـەت، ڤێجـا تـو بێهنـا خـۆ فرەهـ بکـە و پشتڕاست بە، چونکی د دلێ خۆ دا ئەو تـە درەویـن دەرنـائێخن، بـەلکی ئـەو باوەر دکەن تو مرۆڤەکێ ڕاستگۆیی، بەلێ ئەو ژ زۆرداریيا خۆ کوفرێ ب وان دەلیلێن ئاشکەرا دکەن یێن ڕاستیيا تە دیار دکەن.

مەعنا: مەسەلە یا گرێدایی نـەبوو ب شەخصێ پێغەمبـەری ڤـە، و هـەر کەسەکێ دی ژی ل شوینا وی با، وان هەر باوەری پێ نـەدئینا و دا هـەڤڕکییا وی کەن..

- بۆچی؟

خودێ د ئایەتەکێ دا دبێژتە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-: ﴿ مَّا يُقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِن قَبْلِكَ ۚ إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَذُو عِقَابٍ أَلِيمٍ ﴿٤٣﴾ ﴾ (فصلت: ٤٣) ئەو تشتێ ئویجاخا تە و مللەتێ تە دبێژنـە تـە، هـەر ئـەوە یـا بۆ پێغەمبەرێن بەری تە ژی هاتییە گۆتن.. مـەعنا: مەسـەلە نـە مەسـەلا ڤـی پێغەمبەرییە یان وێ هە، مەسـەلە هـەڤڕکییا جاهلییەتێیـە د گـەل ئیسـلامێ، ئەو جاهلییەتا مرۆڤان بۆ خۆ چێکری، و ئەو ئیسلاما خودێ بـۆ وان هنـارتی، ئەو هەڤڕکییا بەردەوام یا بۆ دوو ئەگەرێن سەرەکی دزڤڕت:

ئەگەرا ئێکێ: نزمبوونا مرۆڤی ژ وی ئاستێ بلند یێ خودێ ئەو ل سـەر دای.

ئەگەرا دویێ: بەزینا مرۆڤی ل دویڤ شەهوەت و دلـچوونێن نزم.

و هـەر جارەکا مرۆڤی پێ ل وێ (فطـرەتێ) دانـا یـا خـودێ ئـەو ل سـەر دای، ئەو دێ ژ وی ئاستێ مرۆڤینییێ ئێتـە خوارێ یـێ پـێتڤییە ژێ نەئێتـە خـوار، و دێ بـەر ب حـەیوانیـەتێ ڤـە چـت، بـێ ئارمـانج دێ ژیـت، و دێ باوەرییێ ب وی تشتی ب تنێ ئینت یێ ئەو ب چاڤ دبینت.

و مرۆڤ ئەگەر ژ وی ئاستی هاتە خوار یێ خودێ ئەو ل سەر دای ئەو دێ بتە بەنییێ دلچوون و شەهوەتێن خۆ یێن ئەرزان، لەو چی گاڤا وی دیت کەسەک هات دا بەرێ وی بدەتە وێ حەقییێ یا کو دبتە ئاستەنگ د ناڤبەرا وی و دلچوونێن وی دا، ئەو دێ دوژمناتییا وی کەت.. ما بەرێ هندەک ژ ڤی توخمێ مرۆڤان نەگۆتبوو پێغەمبەرەکێ خۆ: ﴿قَالُواْ يَٰشُعَيۡبُ أَصَلَوٰتُكَ تَأۡمُرُكَ أَن نَّتۡرُكَ مَا يَعۡبُدُ ءَابَآؤُنَآ أَوۡ أَن نَّفۡعَلَ فِيٓ أَمۡوَٰلِنَا مَا نَشَٰٓؤُاْۖ إِنَّكَ لَأَنتَ ٱلۡحَلِيمُ ٱلرَّشِيدُ ﴿٨٧﴾﴾ (هود: ٨٧) شوعەیب! ئەرێ نڤێژا تە هندێ ژ مە دخوازت کو ئەم رێکا باب و باپیرێن خۆ بهێلین و وێ نەکەین یا مە دڤێت؟

(**وێ نەکەین یا مە دڤێت**)!!

ئەڤەیە گرفتارییا مەزن ل نک وان.

ئیسلام دەمێ هاتی بەرگەریان کر مرۆڤی ل ئاستێ وی یێ دورست بزڤرینت، تەرازیەکا راست ل بەر وی بدانت دا ئەو کێشانێ پێ بکەت، ئیسلامێ خواست حوکمداری هەمی بۆ خودێ بت، و مرۆڤ ژینا خۆ هەمییێ ل دویڤ مەنهەجێ خودێ ب رێڤە ببەت.. و ئویجاخا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و مللەتێ وی ژی هەر وەسا باش دزانی کو نەمانا جاهلیەتا وان د هاتنا ئیسلامێ دایە، لەو هەر ژ دەسپێکێ وان هەڤرکیا ئیسلامێ کر ئەگەر خۆ ئەڤ هەڤرکیە هندێ بخوازت ئەو هندەک جاران پێ ل عورف و عەدەتێن وێ ئویجاخکانێ یان مللەتینیێ ژی بدانن یا ئەو پێ دئاخفتن!

وەکی بەری نوکە ژی مە گۆتی، گەلەک کەس دەمێ بەحسێ جاهلییەتێ دکەن، وەک قووناغەکا دیرۆکی یا بەری ئیسلامێ، گرنگییێ ددەنە هندەک (مەظاهرێن) جاهلییەتێ، و تەرکیزێ ل سەر جەوهەرێ جاهلییەتێ ناکەن، لەو د ئەنجام دا تێگەهشتنا خەلکی بۆ جاهلییەت (وەک زاراڤەکێ فکری) دئێتە (تەشویهکرن)، و خەلک ب دورستی تێ ناگەهن.. دبێژن: جاهلییەت

هەما ئەو دەم بوو یێ پەرستنا صەنەمان تێدا دهاتەکرن، خەلکی کچێن خۆ ب ساخی بن ئاخ دکرن، دزی و جەردە یا بەلاڤ، و هندەکان هندەک تالان دکرن.. و ئەڤە هەمی ڕاستە، بەلێ جاهلییەت ئەڤە ب تنێ نینە، جاهلییەت د جەوهەرێ خۆ دا ئەوە: مرۆڤ خودێ ب دورستی نەنیاست، و ژیانا خۆ ل دویڤ مەنهەجێ وی ب ڕێڤە نەبەت. و گاڤا مرۆڤی خودێ ب دورستی نەنیاسی مسۆگەر دێ دویڤەلانکیا ئەفسانە و چیڤانۆکان کەت، و دڤێت ژبیر نەکەین کو هندەک جاران ئەو چیڤانۆک و (خورافە) خۆ د کراسەکێ علمی یێ پێشکەفتی ژی دا نیشا خەلکی ددەت، و جاهلییەت هەردەم حالەتەکێ نەفسییە (خورافەتێ) ل نک خودانی پەیدا دکەت، لەو دێ بینی ئەو چو جاران دلێ خۆ بۆ ڕاستییێ ڤەناکەت، و یێ بەرهەڤ نینە گوهدارییا چو ژ وان گۆتنان بکەت یێن ئەفسانە و چیڤانۆکێن وی یێن شرین ژ سەرێ وی ڤەدرەڤینت!

و جاهلییەت دەست و دارەکێ جڤاکی پەیدا دکەت، و ڕێکخستنەکا سلووکی یا وەسا ل نک خودانێ خۆ دئینتە حالێ کو ئەو ب توندی بەرگرییا هەر گازییەکێ بکەت یا بەرێ مرۆڤی ددەتە خودێ، و د سەر هندێ ژی ڕا وان ب توندییێ تاوانبار بکەت یێن داخوازا حوکمێ خودێ دکەن..

بۆچی؟ چونکی ڕۆژا ئیسلامێ یا گەش، وێ جەمەدا درەوێ یا کو د سەرێ وان دا کەفتیە سەرێک دحەلینت!

و دەمێ ئەم بەحسێ جاهلییەتێ دکەین، دو خالێن گرنگ هەنە دڤێت ئەم ژ بیرا خۆ نەبەین:

یا ئێکێ: هەر چەندە جەوهەرێ جاهلییەتێ ل هەمی جهـ و هەمی دەمان ئێکە ژی، بەلێ دەست و دار و (مەظاهرێن) وێ ژ جهەکی بۆ جهەکی، و ژ دەمەکی بۆ دەمەکی دئێنە گوهارتن، ل دەمەکی خەلکی خۆ بۆ صەنەمان

دچەمانـد، و دگـۆتن: فیرعـەون خـودایێ مەیـە.. و دەمـەکێ دی وان خـۆ بـۆ هـەوایێ نەفسـێ و شـەهوەتان دچەمانـد، و دگـۆتن: مەصـلحەتا مـە خـودایێ مـەیـە! رێ و شـێـوە دئێنـە گوهارتن، بەلێ ئەنجام هەر ئێکە: دویرکـەفتنا ژ رێکا خودێ.

یـا دووێ: جاهلییـەت -وەک زاراڤـەکێ فکـری- مـەعنا وێ ئـەو نینـە مرۆڤ یێ نەخواندەڤان بت، و چو بـار د پێشکەفتنا علمی دا نـەبت، نـەخێر! جاهلییەت ل پتریا دەمێن ژیێ خۆ یا بێ بار نەبوویە ژ زانـین و پێشکەفتنا عـلمـی و صنـاعـی، ئــەو مللەتێ (ئـەهرام) ئاڤاکرین، و خـانی و کارگەهـ د کەڤران صمتین، دنـەزان نـەبوون، ئـەو مللـەتێن سـەرێ خـۆ بـۆ پرتـەکا بـەری دچەماندن، یان خوداینی د ناڤبەرا خودێ و کەسەکێ ئەفسانەیی دا لێکڤەدکر، دڤـالا نـەبوون ژ حەضـارەتێ و پێشـکەفتنا علمـی، بـا پـۆچی ئـەم نـاڤێ جاهللیەتێ ل سەر وان ددانین؟

چـونکی وان خـودێ ب دورسـتی نەنیاسـیە، و عەبـدینیا وی ب تنـێ نەکریە: ﴿ وَمَا قَدَرُواْ ٱللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِۦ وَٱلْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُۥ يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ وَٱلسَّمَـٰوَٰتُ مَطْوِيَّـٰتُۢ بِيَمِينِهِۦ ۚ سُبْحَـٰنَهُۥ وَتَعَـٰلَىٰ عَمَّـا يُشْرِكُونَ ۝ ﴾ (الزمـر: ٦٧)، ب ڤـی رەنگی دڤێت ئەم د جاهلییـەتێ بگـەهین؛ دا پشـتی هنگـی ئـەم بزانین کـانێ ئیسلام چ دەوری د ژیانا مە دا دگێرت..

تشتێ هەڤپشک د ناڤبەرا هەمی رەنگێن جاهلییـەتێ دا ئـەوە: مـرۆڤ خـودایـێ خـۆ ب دورسـتـی نەنیاست، و ژیانـا خـۆ ل دویڤ مەنهـەجێ وی ب رێڤـە نەبـەت.. و چـونکی ئیسـلام روییـێ بـەرانبەرە بـۆ جاهـلییەتێ، ئیسلام د جەوهەرێ خۆ دا ئەوە: مـرۆڤ خودایێ خۆ ب دورستی بنیاست، و ژیانـا خـۆ ل دویـڤ مەنهـەجێ وی ببـەت. موسـلمانان ئەڤـە بـاش دزانـی، و خەلکێ جاهلییەتێ ژی ئەڤە باش دزانی، لـەو هـەر دەمـێ پێغەمبـەرەک هـات

بت (يان: ئێک ژ دويکەفتيێن وان)، و بەرێ خەلکی دابتە ئيسلامێ، خەلکێ جاهلييەتێ ب دژواری بەرگرييا وان کرييە، و پێ ل هەمی عورف و عەدەتێن مللەتينييێ و عەشيرەتينييێ (بەلکی مرۆڤينييێ ژی) دانايە، و هەر رێکەکا هەبت ب کار ئينايە دا وی دەنگی نەهێلن، بێ ترس يان شەرم!!

بەری پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- بێژتە ئويجاخا خۆ يا نێزيک: ئەز پێغەمبەرم بۆ هەوە هاتيمە هنارتن. وی ئەو هەمی ل نک گرکێ صەفايێ کۆمکرن، و ل سەر جهەکێ بلند رابووڤە، و گۆتە وان: گەلی قورەيشيان، ئەگەر ئەز بێژمە هەوە ل پشتا ڤی چيايی لەشکەرەکێ دئێت دێ هێرشەکێ ئينتە سەر هەوە، هوين دێ باوەر ژ من کەن؟ وان گۆت: بەلێ، مە چو جاران درەو ژ تە نەديتيە.. وی گۆت: پا بزانن ئەز پێغەمبەرەکم بۆ هەوە هاتيم؛ دا هەوە ژ عەزابەکا دژوار بترسينم.

بەرسڤا وان چ بوو؟

بەرسڤا جاهلييەتێ بوو ل هەمی جهـ و هەمی دەمان، گاڤا دبتە هەڤرکی دبێژن: هەمی تشت ب دان و ستاندنێ و رێکێن ديموقراتی چارەسەر دبن، و گاڤا ب وان رێکان يێن ئەو پێ دئاخڤن ئەو شکەستن، وەکی (ئەبوو لەهەبی) دکەن، بەران (يان فيشەکان) د هەڤرکان وەردکەن، و دبێژن: واجبێ مە ئەوە ئەم ميراتێ عەشيرەتێ، و رێبازا باب و باپيران ژ ڤان نەزانان بپارێزين!

ئەڤە ئەو راستييە يا کو دڤێت ئەم ژ بيرا خۆ نەبەين دەمێ ئەم بەحسێ راستييا وێ هەڤرکييێ دکەين ئەوا د ناڤبەرا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و ئويجاخا وی دا پەيدا بووی، مەسەلە هەڤرکييا جاهلييەتێ بوو د گەل ئيسلامێ، ئەگەر نە.. چاوا هوين تەفسير دکەن ئويجاخەکێ کەيف

ب پەیـدابوونا شـاعرەکی بێـت، یـێ کـو نـاڤێ وان د نـاڤ چـار پێـنج ئـویجاخەکان دا بـەلاڤ بکـەت، و کـەیڤ ب پەیدابوونا پێغەمبـەرەکی نـەئێت یێ کو ناڤێ وان ل دنیایێ هەمییێ بەلاڤ دکەت؟!

ئیسلام ب هاتنا خۆ تاریبا جاهلییەتێ ژ سەر ڕوییێ عەردی ڤـەدمالت، تەوحیدێ بنەجهـ دکەت، و مرۆڤان ژ هەمی ڕەنگێن عبوودییـەتا بـۆ مرۆڤـان ڕزگـار دکـەت، ئیسـلام نەفسێن مرۆڤـان دگوهـۆڕت، بـەرێ خـۆ بـدە کەسـەکی دەمـێ د جاهلییـەتێ دا دژیـت، پاشـی بـەرێ خـۆ بـدێ دەمـێ دلـێ وی بـۆ ئیسلامێ ڤەدبت، دێ بێژی نە هەر ئەو کەسە یێ بەری هنگی..

و مەسـەلە د ڤێـرێ ڕایـە.. جاهلییـەت دەمـێ بـەرهنگارییا ئیسـلامێ دکـەت، وێ دڤـێـت دەسهـەلاتـا خـۆ بپـارێـزت، ئەڤە ڕاسـتە، بـەلێ ئـەو چ دەسهەلاتە یا وێ دڤێت بپارێزت؟

دەسهەلاتا سیاسی، و یا تجاری، ب تنێ؟ نە..

ئەگەر وەسا با، قورەیشیان باش دزانی کو ئیسلام -ئەگەر ب سەرکەفت- دەسهەلاتا وان یا سیاسـی و یـا تجـاری دێ زێدەتر لـێ کـەت، بـا بـۆچی ئـەو بوونـە مـەزنترین ئاسـتەنگ د ڕێکـا ئیسـلامێ دا، حـەتا گەلـەک جـاران وان پێخەمەت ڤێ چەندێ پێ ل قانوونا ئویجاخێ ژی ددانا؟!

بەرسـڤ: ئـەو دەسـهەلاتا ئـەو دترسـیان ژ دەسـت وان دەرکـەڤت، ئـەو دەسهەلات بوو یا وان ژ خودێ ستاندی و دایە خۆ، دەسهەلاتا خوداینییێ، یا بەری وان و پشتی وان ژی هەر جاهلییەتەکا هەبت ددەتە خۆ.

پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- نە ب تنێ بۆ هندێ هاتبوو دا بێژتە خەلکی: سـەرێ خـۆ بـۆ صـەنەمان نەچەمینن ئـەوێن ژ دار و بـەران یـان خـورمێ دئێنـە چێکـرن. دیسـا نـە ب تنـێ ژ بـەر وێ ئێکـێ دا ئـەو بـەرێ خـەلکی بدەتـە پاقژییێ و ئەخلاقێ باش و بێژتێ: نڤێژا بکەن و ڕۆژییان بگرن.. و چو ددی

نه! ئەگەر ئیسلام ئەڤە ب تنێ با، ب بەر نەدکەفت نێزیکی بیست سالان قورەیشی بەرهنگارییا ڤی دینی و ئالا هلگرێن وی بکەن!

مەسەلە ژ ڤێ چەندێ هەمی یێ مەزنتر بوو.. و نەیار و دوژمنێن ئیسلامێ ئەڤ چەندە باش دزانی، لەو هندی ژێ هاتی بەرگەریان کر -و هێشتا یێ دکەن- دا کو ئیسلامێ ژ ژینا مرۆڤینییێ لادەن.

ئێکەمین پەیڤ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و بەری وی هەمی پێغەمبەرێن دی ژی بەرێ خەلکی دایێ (لا إله إلا الله) بوو، بەرسڤا مللەتێن وان ژی هەمییان ئێک بوو: ﴿ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُم مِّنْ أَرْضِنَآ أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا ﴾ (إبراهيم: ١٣) یان ئەم دێ هەوە ژ وەلاتێ خۆ دەرێخین، یان هوین دێ ل دینێ مە زڤڕن!

هەلویستێ قورەیشییان ژ گازییا موحەممەدی -سلاڤ لێ بن- نە هەلویستەکێ تایبەت بوو ب دەمێ وان ڤە یان ب جهێ وان ڤە، دیرۆکا بەری قورەیشییان بخوینن و یا پشتی وان ژی دێ بینن هەلویست هەر ئێکە نائێتە گوهارتن.

ب کورتی مەسەلە هەر ئێکە:

هەڤڕکییا جاهلیەتێ ئەوا هەر دەم دڤێت مرۆڤی ژ خودایێ حەق دویر بکەت، و گرنگ نینە پشتی هنگی ئەو ل کیڤە بت، و ئیسلام ئەوا دڤێت مرۆڤی ب خودایێ وی ڤە گرێ دەت.

کاروانێ باوەرییێ
و نەخۆشییێن بەردەوام

بەری نوکە مە گۆتبوو: پشتی موسلمانبوونا عومەری، و هاتنەخوارا وێ ئایەتێ یا کو فەرمان ل پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کری کو ئەو ب ئاشکەرایی خەلکی بۆ ئیسلامێ گازی بکەت، قووناغا مالا ئەرقەمی ب دووماهی هات، و پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- و هەڤالێن وی (ئەوێن ب زاراڤێ صەحابی دئێنە نیاسین) دەرکەفتنە کۆلان و مال و دیوانخانەیێن خەلکی ل مەکەهێ، و هندەک جاران ژ دەرڤەی مەکەهێ ژی، و بۆ وان بەحسێ دینێ خۆ یێ نوی کر و ئایەتێن قورئانێ خواندن، و ب ئاشکەرا ئەو بۆ ئیسلامێ داخوازکرن.. و ڕۆژ بۆ ڕۆژێ گازییا وان بۆ پێڤە دچوو، و خەلک پتر دهاتنە د ئیسلامێ دا، تشتێ بوویە جهێ بێنتەنگییا کافرێن مەکەهێ، ئەوێن گەلەک ڕێ ب کارئینایین و بزاف کرین دا بەرێ خەلکی ژ ڤی دینی بدەنە پاش، و چو پێڤە نەهاتی..

ل سەری ئەو ب گەلەک ڕێکان هاتنە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دا وی لێڤە کەن، وەکی بەری نوکە مە بەحس ژێ کری، و ئەو لێڤە نەبوو.. دان و ستاندن د گەل مامێ وی ئەبوو طالبی کرن، و هنگی ئەو مەزنێ هاشمییان بوو، و وی د گەل کوفرا خۆ وەک مەسەلەکا عەشیرەتێ بەرەڤانی ژ پێغەمبەری دکر، و ژ بەر وی کافر نەدشیان نەخۆشییەکا زێدەتر بگەهیننە پێغەمبەری، گەلەک جاران کافران داخواز ژ وی کر کو ئەو بەرەڤانییا ژ دینێ خۆ و دینێ باب و باپیران ب پێش بەرەڤانییا ژ برازایێ خۆ بێخت، بەلێ وی گوهدارییا وان نەکر، ئێدی چو ب وان نەما وان بەرێ خۆ دا صەحابییێن

پێغەمبەری، ب تایبەتی یێن بێ خودان و لاواز ژ وان، و توندی دژی وان ب کارئینا، و عەزابەکا دژوار دا وان، بەلێ ئەو لێڤە نەبوون، و بەردەوامی دا کاروانێ باوەرییێ. و ب ڕاستی دەمێ مرۆڤ سەرهاتییێن وان دخوینت و خۆڕاگرییا وان بەرانبەر زڕتەکییا کافران دبینت، ئەو زێدەتر د چاڤێن مرۆڤی دا بلند دبن، و مرۆڤ دزانت کو ئەو (جیلەکێ نموونەیی) بوون خودێ بۆ هەڤالینییا پێغەمبەرێ خۆ هلبژارتین، دا د گەل وی و پشتی وی ژی ب دورستی ملێ خۆ بدەنە بەر بارێ گرانێ بەلاڤکرنا ڕۆناهییا ئیسلامێ ل هەمی لایێن جیهانێ.

و ل ڤێرێ مە دڤێت هندەک نموونەیێن کورت و جودا جودا ژ خەباتا صەحابییان و خۆڕاگرییا وان دژی پێلا کوفرێ بەرچاڤ بکەین، دا بزانین کانێ وان ژی چەند زەحمەت ب بەلاڤکرنا ڤی دینی ڤە دیتییە.. خودێ خێرا وان مەزن بکەت.

عومەر قەبخوازێ ئێکێ:

پشتی عومەر هاتییە د ئیسلامێ دا ب وی ڕەنگێ بەری نوکە مە بەحس ژێ کری، ئێکەمین تۆڤ ئیسلامێ د دلێ وی دا چاندی پشتی باوەرییا ب خودێ، تۆڤێ عەدالەتێ بوو، عومەری هزرێن خۆ کرن ئەوی گەلەک نەخۆشی بەری هنگی گەهاندبوو موسلمانان سەرا ئیسلامێ، هەست ب تاوانبارییا خۆ کر، وی د گەل خۆ گۆت: دڤێت ئەز تشتەکی بکەم ڤێ گونەهێ ژ سەر ستویێ خۆ ڕاکەم.. چاوا ئەڤ گونەهە دێ ڕابت، عومەری گۆت: کانێ چاوا من سەرا ئیسلامێ نەخۆشی گەهاندبوو هندەکان، دڤێت نەخۆشی بگەهتە من ژی ژ هندەکێن دی سەرا ئیسلامێ، و ب تنێ هنگی دێ ب تەناهییا وژدانێ حەسییێم.

هەر ژ دەلیڤەیا ئێکێ عومەر هاتییە د ئیسلامێ دا وی بڕیار دا دادییێ ب جهـ بینت، دەمێ وی زانی کو بێی دەستویرییا خودێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- نەشێت ڕێ بدەتە موسلمانان کو ئەو خۆ ئاشکەرا بکەن، وی ژێ خواست کو ئەو ڕێ بدەتە وی کو ئەو ب تنێ دەرکەڤت و موسلمانەتییا خۆ بۆ کافران دیار بکەت.

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ڕێ دایێ، عومەری بڕیار دا هەر جهەکێ وی دوژمناتییا خۆ بۆ ئیسلامێ لێ دیارکری، بچتێ و ب دەنگەکێ بلند ئیسلاما خۆ لێ دیار بکەت، ل سەری وی قەستا مالا خالێ خۆ (ئەبوو جەهلی) کر، گۆتێ: دا بۆ تە بێژم، ئەز یێ چوویمە سەر دینێ موحەممەدی و کانێ تو چ دکەی ژی بکە!

پاشی ژ نک وی زڤڕی دا بچت ڤێ مزگینییێ ئێک ئێک بدەتە کەنکەنێن قورەیشییان پاشی ما هزرێن خۆ کرن، گۆت: حەتا ئەز مال مال دچم دێ گەلەک دەم پێڤە چیت، و زوی بەحسێ ئیسلاما من بەلاڤ نابت، ڕابوو قەستا زەلامەکێ خەلکێ مەکەهێ کر، دبێژن: گۆتنا گەهشتبا وی د گاڤێ دا ل مەکەهێ هەمییێ بەلاڤ دبوو، عومەری گۆتێ: تە زانییە چ یێ قەومی؟ وی گۆت: خێرە؟ عومەری گۆتێ: ئەزێ موسلمان بوویم، ڤی مرۆڤی نەشیا خۆ بگرت حەتا دچتە جهەکێ دی و بێژت: عومەر یێ خڕیای، هەما هەر ل جهێ خۆ وی گازی کر: عومەر یێ د سەردا چۆی.. عومەر یێ چۆیە سەر دینێ موحەممەدی.

و ئەو ل کۆلانێن مەکەهێ گەڕیا و سوحبەت بەلاڤکر.. گەلەکان ژ گوهێن خۆ باوەر نەکر، عومەر بچتە سەر دینێ موحەممەدی! ئەگەر ڕاست بت ئەڤە دێ نەخۆشترین خەبەر بت وان گوهـ لێ بووی.. بەلێ ڕاست بوو، چونکی عومەری ب دویڤ وی مرۆڤی ڤە دکرە غار ل کۆلانان، و دەمێ وی

دگۆت: عومەر یێ خڕیای. عومەری دگۆت: درەوا دکەت ئەز نەخڕیایمە ئەز یێ موسلمان بوویم!

خەلک پێ داجڕیان، و ل دۆران کۆم بوون عومەری گۆتێ: دینێ هەوە یێ پویچە! عومەری دڤیا ب ڤێ گۆتنێ کەربێن وان ڤەکەت، دا بەلکی پێ وەربێن.. و ئەو چێ بوو یا عومەری ڤیای، کافران (تەحەمملا) گۆتنێن وی نەکر پێ وەرهاتن، عومەری و وان دانا ئێک و دو، ل وی دەمی خالێ وی (ئەبوو جەهل) هات، دیت خەلک یێ ل مرۆڤەکی کۆم بووین و پێ دادەن، پسیار کر: ئەڤە چیە؟ هندەکان گۆتێ: ئەڤە عومەرە یێ دسەرداچووی!

بۆ وی نەخۆش بوو ئەڤ چەندە د گەل خوارزایێ وی بێتەکرن، وی خۆ گەهاندە جهێ قەرەبالغێ و خەلک دانە پاش و گۆت: عومەر یێ ل سەر بەختێ من کەس دەستێ خۆ نەکەتێ!!

بەری خەلک ژ عومەری دویر کەڤن، عومەری ب هەمی دەنگێ خۆ گازی کر: گوهێ خۆ بدە من، نە من بەختێ تە دڤێت و نە ئەز دئێمە سەر بەختێ تە. دەمێ وی ئەڤ گۆتنە گۆتی خەلک جارەکا دی پێ وەرهاتن!

بیلالێ حەبەشی و سرۆدا (أحد أحد):

بیلال عەبدەکێ حەبەشی بوو، ئێغبالا وی ئەو بلند کربوو و هاڤێتبوو و هاڤێتبوو مەکەهێ، دا ببتە عەبدێ ئێک ژ مەزن و ماقویلێن مەکەهێ کو ئومەییەیێ کوڕێ خەلەفێ جومەحی بوو.

ڕۆژا خودێ ڤیای دلێ (بیلالی)[1] بۆ جارا ئێکێ بۆ ڕۆناهیا ئیسلامێ ڤەببت، بەرێ وی دا مرۆڤەکێ وەکی وی هەژار.. یێ چو مال و مەنصەبێن

(١) هەچییێ بڤێت سەرهاتییا بیلالی ب بەرفرەهی بخوینت دشێت ل کتێبا مە (چیرۆک و دیرۆک) بزڤڕت.

مەزن د ناڤ قورەیشیان دا نەهەین، عەمماریێ کوڕێ یاسری، و هنگی هژمارا وان کەسان یێن خۆ داینە د گەل پێلا ڕۆناهییێ هێشتا ب تبلێن دەستان دهاتنە هژمارتن، عەمماری بۆ بیلالی (تەئکید) کر کو ئەو دینێ موحەممەد پێ هاتی هەر ژ وێ ڕۆناهییێیە یا دینێ نووحی و ئیبراهیمی و مووسای و عیسای ژێ هاتی، و ئەو هەر یێ ل سەر وێ ڕێکێ یا پێغەمبەرێن بەری وی ل سەر چووین، ڕێکا ئازادکرنا مرۆڤان، نە ب تنێ ژ قەید و زنجیرێن وێ کۆلەتییێ یا (مەزن و سەییدان) ئەو پێ گرێداین، بەلکی ژ وان هزر و بیرێن رزی ژی یێن هێلینێن خۆ د سەرێن وان دا چێکرین، و دلێن وان بن دەست کرین، و گاڤا بیلالی گۆتییێ:

- ئەو کییە بەرێ تە دایە ڤێ ڕێکێ؟

عەمماری گۆتێ:

- پشتی خودێ، ئەبووبەکر ئێکەمین کەس بوو بەرێ من دایە ڕۆناهییا خودێ..

- ئەبووبەکر؟ هەڤالێ موحەممەدی یێ نێزیک؟ ئەو زەلامێ دەولەمەند و خێرخواز یێ قورەیشی هەمی ئعترافێ ب قەنجی و دلپاکییا وی دکەن؟

- بەلێ.. و ئەگەر تو حەز بکەی جارەکێ ئەز و تو دێ چینە نک وی؛ دا ئەو ڕاستییا ڤی دینی بۆ تە بێژت، و پشتی هنگی ئەگەر تە دل تێ هەبوو بێیە د گەل مە، ئەم دێ تە بەینە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دا ل سەر دەستێ وی موسلمان ببی..

و ب ڤی ڕەنگی بیلال پێ حەسیا کو ڕۆناهییا خودێ وەکی ئاڤەکا سار یا مرۆڤەکێ تێهنی ل ڕۆژەکا گەرم ب سەر هناڤێن خۆ دا دکەت و ب خۆشییێ بحەسییێت، وەسا خۆش و شرین یا ب سەر دلی دا دئێت، دەمێ وی گوهدارییا گۆتنێن ئەبوو بەکری دکر ئیسلام ب وی ددا نیاسین و بەرێ

وی ددایێ، هەست پێ دکر هەر وەکی نەفسا وی یا دئێتە گوهارتن، ئەو یێ دبتە مرۆڤەکێ دی، مرۆڤەکێ دژیت بۆ ئارمانجەکا مەزن.. یێ هیڤییەکا بلند د دلی دا هەی، پشتی سەرپەشکێن باوەریێ گەهشتینە دلێ وی ژیان د چاڤێن وی دا هاتە گوهۆڕین، بوو خودان تامەکا دی یا تایبەت، و چەند کەیفا وی یا زێدە بوو دەمێ وی د گەل ئەبوو بەکری و عەمماری قەستا مالا ئەرقەمی کری ل سەر گرکێ صەفایێ، و ل دیوانا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئامادە بووی، و بوویە حەفتەمین کەس ل سەر دەستێ پێغەمبەری هاتییە د ئیسلامێ دا..

و گاڤا سەییدێ بیلالی مەزنێ بابکێ جومەحیان ژ قورەیشیان (ئومەییەیێ کوڕێ خەلەفی) ب ڤێ چەندێ حەسیای دین و هار بوو!

عەبدللاهێ کوڕێ مەسعوودی دبێژت: ئێکەمین کەسێ ئیسلاما خۆ ئاشکەرا کری حەفت بوون: پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- و ئەبوو بەکر و عەممار و دەیکا وی سومەییا و صوهەیب و بیلال و میقداد.. هندی پێغەمبەرێ خودێ بوو -سلاڤ لێ بن- خودێ ئەو ب مامێ وی ئەبوو طالبی پاراست، و ئەبوو بەکر ب ئویجاخا وی، و ئەوێن دی کافران گرتن هندەک کراسێن ئاسنی کرنە بەر و ل بەر ڕۆژێ حەلاندن، کەس ژ وان خۆ ل بەر ڤێ نەخۆشییێ نەکرت و یا دلێ وان دخواست گۆت، بیلال تێ نەبت، وی نەفسا خۆ گۆری خودێ کر..

مەعنا: وی ب تنێ خۆ ل بەر عەزابێ گرت، و تشتەک نەگۆت کەیفا کافران پێ بێت.

گاڤا ئومەییەی زانی بیلالێ موسلمان بووی وی ب گەف و گوڕ ڤە گۆتێ: ئەز ب لات وعوززای کەمە، ئەز ناهێلم ڕۆژا ئەڤرۆ ل تە ئاڤا ببت، یان دێ ل دینێ مە ڤەگەڕییێ، یان دێ تە کەمە عیبرەت بۆ خەلکێ مەکەهێ

هەمییێ!! بیلالی گۆتێ: هەچییا ژ تە دئێت بکە.. ب تنێ تو دشێیە لەشی!

ئومەییەی بڕیار دا جلک ژ بەر عەبدێ وی بیلالی بێنەکرن، و ل شوینێ کراسەکێ ئاسنی بکەنە بەر، و ببەنە بەر حەتاڤا مەکەهێ یا گەرم، ل سەر خیزێ شاریای ڕازینن، حەتا کەل بێتە لەشێ وی، و د گەل هندێ ژی هندەک جاران د بەر ڕا وی ئاسنەک ل سەر ئاگری سۆر دکر و لەشێ بیلالی پێ داخ دکر.. دگۆتێ:

- یان تو دێ کوفرێ ب خودایێ موحەممەدی کەی، و باوەرییێ ب خوداوەندێن مە ئینی یان حەتا مرنێ ئەز دێ تە هێلمە د ڤێ عەزابێ دا.

بەلێ بیلالی داخوازا وی ب جهـ نەئینا، و گوهـ نەدایێ.. و خۆ ل بەر عەزابا وی گرت، نە هشێن وی ژ سەری چوون، و نە ژی گۆتنەک گۆت یا وی پێ خۆش بت، لەو عەقل ژ سەرێ ئومەییەی فڕی و گاف بۆ گاڤێ عەزاب ل سەر وی دشداند، و گۆتنا ئێکانە یا بیلالی وەکی چەکوچێن ئاسنی ل سەرێ ئومەییەی و زڕتەکێن وەکی وی ددا ئەڤە بوو:

- أحد.. أحد..

خودایێ ب حەق یێ من باوەری پێ هەی خودایەکێ ب تنێیە، و ئەو گەلەک صەنەمێن هەوە باوەری پێ هەی و هوین هزر دکەن ئەو شریکێن خودێنە، ئەو دباطلن، و چو ڕاستی بۆ وان نینە..

- أحد.. أحد..

ئەو ملحەم بوو یێ دەرد و برینێن بیلالی پێ دەرمان دبوون، و ئەو دربێ کوژەک بوو یێ وی دوەشاندە غورروور و دفنبلندیا ئومەییەی و هەر زالمەکێ وەکی وی.. و ئومەییە باش ب دژوارییا ڤی دربی دحەسیا، لەو ب دلەکێ تژی کەرب و کین ڤە دگۆتە بیلالی:

- ما چو گۆتنێن دی نینن تو بێژی ژبلی ڤێ پەیڤێ؟

بیلالی دگۆتێ:

- ئەگەر من زانیبا پەیڤەکا دی یا ژ ڤێ نەخۆشتر ل بەر تە هەیە، ئەز دا وێ بێژم!!

و چەند عەزابا وی ل سەر بیلالی دژوارتر لێ دهات، صەبر و خۆڕاگرییا بیلالی ژی پتر لێ دهات.. و دویماهیێ شەیتانێن جاهلیەتێ دا پتر دلێ خۆ ب ئێشاندنا وی هوین بکەن، وان زنجیرەک ئێخستە ستویێ بیلالی، وەکی هەڤساری! و سەرێ وێ کرە د دەستێ هندەک زارۆک و بێ عەقلان دا و گۆتە وان:

- وی ل کۆلانێن مەکەهێ بینن و ببەن، ل پێش چاڤێن خەلکی؛ دا ئەو بۆ خۆ پێ بکەنە کەنی!

و ڤێ ژی چو ژ هێز و خۆڕاگریا بیلالی کێم نەکر.. بیلال، ئەوێ بەری چاڤێن وی ب ئیسلامێ روهن ببن، و دلێ وی ب باوەرییا تەوحیدێ ئازاد ببت، هەر هەست ب هەبوونا خۆ نەدکر، نوکە پێ دحەسیێت کو چەند هێزا دنیایێ هەمی یا وییە، بەرێ.. وی ژی وەکی هەر عەبدەکێ دی ل مەکەهێ، هزر دکر بەس ژیانا وی مرۆڤی ژیانە یێ دەستێ وی ژ مالێ دنیایێ یێ تژی بت، بەس وی کەسی حەقێ هەی بێژت: ئەز مرۆڤم، یێ ملک و ئەملاک و سەلتەنەت هەی، و چونکی ئەو عەبدەکێ بێ مال و حالە، وی هزر دکر ئەو ژیانا ئەو دبۆرینت نە ژیانە.. بەلێ نوکە و پشتی ئەو ب سەر ڕۆناهییا ئیسلامێ هلبووی، ژ نوی وی زانی کو مرۆڤ ب ئارمانجا خۆ -نە کو ب مال و دەولەمەندیا خۆ- دئێتە هلسەنگاندن، و ئارمانجا تە د ڤێ ژیانێ دا چەند یا مەزنتر و پیرۆزتر بت بهایێ تە دێ یێ پتر بت، و ما چ ئارمانج ژ وێ پیرۆزترە کو تو بۆ خودێ بژی؟

و پشتی صەبرەکا درێژ و تەحەممولەکا مەزن خودێ وەسا حەز کر بیلال ژ لایێ ئەبوو بەکری ڤە بێتە کڕین و ئازاکرن.. جارا ئێکێ ئەبوو بەکری عەقلێ وی ئازاد کر دەمێ بەرێ وی دایە ئیسلامێ، و جارا دویێ لەشێ وی ئازاد کر دەمێ ئەو ژ سەییدێ وی یێ کافر کڕی.. و منەت بەراهییێ و دووماهییێ هەر بۆ خودێیە.

مالباتا یاسرﷺ.. و شەهیدا ئێکێﷺ:

یاسر زەلامەکێ خەلکێ یەمەنێ بوو، ژ عەشیرەتا عەنسییان، هێشتا بەری ئیسلامێ دەمێ ئەو یێ جحێل، برایەکێ وی بەرزە بوو، ئەو و دو برایێن خۆ هاتنە مەکەهێ دا کو ل برایێ خۆ بگەڕیێن، پشتی دەمەکی هەردو برایێن وی زڤڕینە یەمەنێ، و یاسر ما ل مەکەهێ، و ل دویڤ دەست و دارێن عەشیرەتکانێ وی پەیمان د گەل زەلامەکێ مەخزوومی گرێدا و بوو حەلیفێ وی..

ڤی زەلامێ مەخزوومی جارییا خۆ سومەییایا کچا خەییاطی، دا حەلیفێ خۆ یاسرێ عەنسی، و د ئەنجام دا وان کوڕەک بوو ناڤێ وی کرنە عەممار، هەر وەسا کوڕەکێ دی ژی وان هەبوو ناڤێ وی عەبدللاهـ بوو، گاڤا ئیسلام هاتی یاسر و خەلکێ مالا خۆ هەمی موسلمان بوون، و ئەڤ چەندە ب دلێ حەلیفێن وان یێن مەخزوومی نەبوو، لەو وان ئەو گرتن و عەزابدان، وان ئەو ژی وەکی بیلالی ل نیڤرۆیا گەرم دبرنە بەر حەتاڤا شاریای، و ل سەر خیزی درێژ دکرن، و لەشێن وان ب ئاسنێن سۆرکری داخ دکرن.

د ڤێ عەزبا دژوار دا، فیرعەونێ ئوممەتێ ئەبوو جەهلی هاتە نک وان، و هندەک گۆتنێن وەکی خۆ گۆتنە سومەییایێ، سومەییایێ ب توندی بەرسڤا وی دا، وی ژ کەربێن خۆ دا ڕمەک ل ژێرییا زکێ وێ دا و ئەو کوشت.. و ب ڤێ چەندێ سومەییا بوو ئێکەمین مرۆڤ رحا خۆ بۆ ئیسلامێ پێشکێش

کری. و ئەگەر ئێکەمین کەس باوەری ب ئیسلامێ ئینای خەدیجا بت، و ئەو ژن بوو، ئێکەمین شەهید ژی رحا خۆ گۆری ئیسلامێ کری سومەییا بوو، و ئەو ژن بوو!

عوثمان دبێژت: ئەز و پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل بەطحائێ دچووین، من دەستێ وی گرتبوو، ئەم هاتینە نک عەمماری و مالباتا وی و کافران ئەو گرتبوون و عەزاب ددان، بابێ عەمماری گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. ئەڤە حالێ زەمانییە. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: صەبرێ بکێشە، پاشی گۆت: یا رەببی تو مالباتا یاسری بغەفرینە و تە یێ وە کری!

و د ریوایەتەکا دی هاتییە وی گۆت: مالباتا یاسری صەبرێ بکێشن، ژڤانێ هەوە بەحەشتە.

و وان صەبر کێشا.. سومەییا هاتە کوشتن، و یاسر ل بن عەزابا دژوار مر.

عەممار هند هاتە عەزابدان حەتا وە لێ هاتی ژ بەر باخڤت.. و جارەکێ عەمماری هندەک گۆتنێن ب دلێ وان گۆتن، ئینا وان ئەو بەردا.. و دەمێ وی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- دیتی و پسیارا ڤێ چەندێ ژێ کری، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: تو چاوا دلێ خۆ دبینی؟ وی گۆت: یێ تژی باوەرییە. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: ئەگەر ئەو ل تە زڤڕین تو ژی ل وان گۆتنا بزڤڕە.

مەعنا: ئەو گۆتن چو زیانێ ناگەهیننە باوەرییا تە، مادەم دلێ تە یێ تژی ئیمانە و هەما تە بۆ هندێیە بەلایا وان ژ خۆ دویر بێخی.

و هۆسا رۆژ بۆ رۆژێ کافر دژوار بوون.. و هەر جارەکا موسلمانان گازندەیێن خۆ گەهاندبانە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و ب رەنگەکێ ئێکسەر یان نە ئێکسەر وان ژێ خواست با ئەو دەستویرییێ بدەتە وان کو ئەو ژی

ڕوی ب ڕوی بەرانبەر کافرا ڕاوەستن، و شەڕێ وان بکەن، وی ئەو ژ ڤێ چەندێ ددانە پاش، و فەرمان ب صەبرێ ل وان دکر، وەکی د ئایەتەکێ دا هاتی: ﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوٓاْ أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُواْ ٱلزَّكَوٰةَ ﴾ (النساء: ٧٧).

خەبابێ کوڕێ ئەرەتتی دبێژت: ژ بەر وێ نەخۆشییا دژوار یا مە ژ کافران ددیت، مە گازندەیا خۆ گەهاندە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و ئەوی خۆ ل بەر سیبەرا کەعبێ درێژ کربوو و کراسێ خۆ دانابوو بن سەرێ خۆ، مە گۆتێ: ما تو دوعایەکێ بۆ مە ناکەی کو خودێ مە ب سەر بێخت؟

وی گۆت: بێن بەری هەوە زەلامەکی دا ئینن و چالەکێ بۆ د عەردی کۆلن، و وی هاڤێنە تێدا، پاشی دا مشاری ئینن داننە سەر سەرێ وی و وی کەنە دو پرت، و ب شەیێن ئاسنی گۆشتێ وی ژ لەشی ڤەدکر، و ڤێ چەندێ هەمییێ ئەو ژ دینێ وی نەددا پاش. و ئەز ب خودێ کەمە خودێ ڤی دینی دێ تمام کەت، حەتا سویار ژ صەنعائێ دێ چتە حەضرەمەوتێ و ئەو ژ تشتەکی ناترست ژ بلی خودێ، و گورگی ل سەر پەزێ خۆ.. بەلێ هوین لەزێ دکەن.

ب ڤی ڕەنگی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بەرێ صەحابییێن خۆ ددا صەبرێ، و خۆڕاگرتنێ، و وی مزگینییا سەرکەفتنێ و بەلاڤبوونا ڤی دینی ژی د بەر ڕا ددا وان.

كافر هندەك
موعجزەيان دخوازن

كافرێن مەكەهێ ب گەلەك رێكان هاتنە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و هەڤالێن وی دا ئەو وان ژ ڤی دینی لێڤەكەن.. ل سەری ئەو د گەل پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- كەفتنە دان و ستاندنێ، دا بزانن كانێ وی ئارمانجەكا ڤەشارتی د پشت ڤێ گازییێ ڕا هەیە یان نە، گۆتنێ: مەخسەدا خۆ ژ ڤێ چەندێ بۆ مە بێژە، ئەگەر تە مال و مەنصب و ژن و پێشكێشی دڤێت، ئەم دێ مەخسەدا تە بۆ تە ب جهـ ئینین و زێدەتر ژی، بەس تو بەحسێ دینێ مە و صەنەمێن مە نەكە، گاڤا وان دیتی ئەو لێڤە نابت، وان داخواز ژ وی كر كو ئەو هندەك كارێن نەعەدەتی و پەردەدڕ نیشا وان بدەت؛ دا ئەو باوەر بكەن كو ئەو پێغەمبەرە، وەكی ئایەتەك بەحسێ ڤێ چەندێ دكەت، و دبێژت: ﴿ وَقَالُواْ لَن نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ تَفْجُرَ لَنَا مِنَ ٱلْأَرْضِ يَنۢبُوعًا ۝٩٠ أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِّن نَّخِيلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ ٱلْأَنْهَٰرَ خِلَٰلَهَا تَفْجِيرًا ۝٩١ أَوْ تُسْقِطَ ٱلسَّمَآءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا أَوْ تَأْتِيَ بِٱللَّهِ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةِ قَبِيلًا ۝٩٢ أَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِّن زُخْرُفٍ أَوْ تَرْقَىٰ فِي ٱلسَّمَآءِ وَلَن نُّؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتَّىٰ تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتَٰبًا نَّقْرَؤُهُۥ ﴾ (الإسراء: ٩٠-٩٣) كافران گۆت: ئەی موحەممەد، ئەم باوەرییێ ب تە نائینین و كاری ب گۆتنا تە ناكەین حەتا تو عەردێ (مەكەهێ) بۆ مە نەكەیە كانییێن ئاڤێ، یان حەتا تە باغەك هەبت هەمی ڕەنگێن دارقەسپ و مێوێن تری لێ هەبن، و تو هندەك ڕوبیارێن بۆش د ناڤ ڕا دبەی، یان حەتا تو پارچەیێن عەسمانی ب سەر مە دا بینی وەكی تو ژ درەو دبێژی، یان ژی تو خودێ و فریشتەیێن وی بۆ مە دئینی، ڤێجا ئەم وان ب چاڤ دبینین، یان تە

خانييەكێ ژ زێڕی هەبت، يان تو ب پەييسكەكێ ب سەر عەسمانی بكەڤی، و پشتی تو ب سەر دكەڤی ژی ئەم باوەرييێ ب تە نائينين حەتا تو نەزڤڕی و كيتابەكا ڤەكری ژ نک خودێ بۆ مە نەئينی ئەم تێدا بخوينين كو ڕاستە تو پێغەمبەرێ خودێيی..

خودێ دبێژتە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-: ﴿ قُلۡ سُبۡحَانَ رَبِّي هَلۡ كُنتُ إِلَّا بَشَرٗا رَّسُولٗا ۝٩٣ ﴾ يەعنی د بەرسڤێ دا تو -ئەی پێغەمبەر- بێژە وان: يێ پاک و پيرۆز بت خودايێ من!! هەما ئەز بەنييەكم ژ بەنييێن وی ئەز پەياما وی دگەهينم؟ ڤێجا چاوا ئەز دێ شێم وێ كەم يا هوين ژ من دخوازن؟

و ئەڤ شێوەيێ وان ب كارئينانا بەری وان هەمی كافران د گەل پێغەمبەرێن خۆ ب كار ئينابوو، گاڤا وان نەشيای ب چو ڕەنگان پێغەمبەرێن خۆ درەوين دەربێخن، وان دەست دا هندەک داخوازێن عنتيكە يێن چو پەيوەندی ب كاكلكا هەڤرکييێ ڤە نەبت.. پێغەمبەران نەدگۆتە وان: هەر تشتەكێ هەبت ئەم دشێين بكەين، و وان چو سالۆخەتێن خودايی بۆ خۆ دەسنيشان نەكربوون، ڤێجا مەعنا وێ چييە ئەو بێژن: فلان تشتێ نەعەدەتی بۆ مە بكە؛ دا ئەم باوەرييێ ب تە بينين؟!

و هەر چەندە خودێ دزانی ئەو د ڤێ داخوازا خۆ دا ددرەوينن، و ئەو باوەرييێ نائينن ئەگەر خۆ ئەو موعجزەيان ب چاڤ ژی ببينن، وەكی د ئايەتەكێ دا هاتی: ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ حَقَّتۡ عَلَيۡهِمۡ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤۡمِنُونَ ۝٩٦ وَلَوۡ جَآءَتۡهُمۡ كُلُّ ءَايَةٍ حَتَّىٰ يَرَوُاْ ٱلۡعَذَابَ ٱلۡأَلِيمَ ۝٩٧ ﴾ (يونس: ٩٦-٩٧) هندی ئەون يێن پەيڤا خودايێ تە ل سەر ب جهـ هاتی كو ئەو وان ژ دلۆڤانييا خۆ دەربێخت و عەزاب بدەت، ئەو باوەرييێ ب دەليلێن خودێ نائينن، ئەگەر خۆ هەمی ئايەت و نيشان بۆ وان بێن ژی، حەتا ئەو ب چاڤێن خۆ عەزابا ب ئێش نەبينن.

بەلێ د گەل هندێ ژی جار جاران خودێ هندەک موعجیزە ل سەر دەستێ پێغەمبەرێ خۆ پەیدا دکرن، و وان ئەو ب چاڤ ددیتن، د گەل هندێ ژی وان باوەری پێ نەدئینا، و بەری ئەم ئیشارەتێ بدەینە هندەک ژ وان موعجزەیێن مەزن یێن ل دەمێ مەکەهێ ل سەر دەستێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- پەیدا بووین، دەمێ کافران هەڤرکی و دان و ستاندن د گەل وی دکر، مە دڤێت ب کورتی ئیشارەتێ بدەینە مەسەلا (موعجیزەیێن پێغەمبەری) -سلاڤ لێ بن-.

ئەگەر ئەم کتێبێن سیرەتێ بخوینین، دێ بینین هندەک ژ وان گرنگییەکا تایبەت ددەنە بابەتێ (موعجیزەیان)، حەتا دەرەجەیەکێ هندەک ژ وان هند سستییێ د وەرگرتنا (ریوایەتان) دا دکەن، و حەدیسێن ضەعیف و هندەک جاران یێن بێ بناخە ژی وەردگرن، و بەلکی ئنیەتا وان ب ڤێ چەندێ ئەو بت وان دڤێت بهایێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- د چاڤێن خەلکی دا زێدە بکەن، و تشتێ رێکا وان بۆ ڤێ چەندێ خۆش دکەت ئەوە: (موعجیزە) کارەکێ پەردەدرە و ناکەفتە ژێر مقیاس و پیڤانێن عەقلی، و ب ڤێ چەندێ ئەو خۆ پاراستی دبینن ژ وێ (ئعتراضێ) یا کەسەک لێ بکەت، ئەگەر هات و گۆتێ: ئەڤە تشتەکێ مەعقوول نینە!

و ژ تشتێن مەعلوومە د دینێ مە دا کو باوەری ئینانا ب موعجیزەیێن پێغەمبەران (هەر وەسا کەرامەتێن وەلییان ژی) پشکەکە ژ باوەرییا موسلمانی، بەلێ مەعنایا ڤێ ئەو نینە هەر کەسەکێ بێت درەوەکێ ژی بۆ مە بکەت، و ب ناڤێ موعجیزەیێ یان کەرامەتێ بەلاڤ بکەت ئەم باوەرییێ پێ بینین، ب هێجەتا هندێ کو مانێ موعجیزە تشتەکێ بلندترە ژ پیڤانێن عەقلی.. بەلێ، موعجیزە -وەکی دئێتە نیاسین- کارەکێ نەعەدەتییە، یێ پەردەدرە، ل دویڤ وان رێ و رێبازان ناچت یێن خودێ تبیعەت ل سەر

دای، و ژین پێ ب رێڤە بری، و ئەگەر چ ئەو تشتەکێ وەسا نینە عەقل تێ بچت، بەلێ ئەو تشتەکێ موستەحیل ژی نینە، خودێ ئەوێ بۆ هەر تشتەکی سەبەبەک دانای، هەر گاڤەکا ڤیا دشێت تشتی بێ سەبەب ژی بینت، یان ئەگەر سەبەب هات ژی تشتێ دی د دویڤ دا نەئێت.

بەرانبەر ڤێ چەندێ ئەم دبینین هندەک نڤیسەرێن دی یێن سیرەتێ هەنە، هندی ژێ دئێت خۆ ژ بابەتێ موعجیزەیێن پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ددەنە پاش، و بەحس ژێ ناکەن، و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- وەکی مرۆڤەکێ (عەبقەری) یان سەرۆکەکێ شارەزا نیشا مە بدەن، کو وی هەر تشتەک ب تەرازییا عەقلی و سەربۆران کێشایە، دویر ژ پشتەڤانی و عینایەتا خودێ یا (موعجز).. و ئەڤ هەردو لایە ددویرن ژ ڕاستییێ.

بەلێ، خودێ پشتەڤانییا پێغەمبەرێن خۆ ب هندەک کارێن موعجیزە و نە عەدەتی کرییە، بۆ هندێ دا کافرێن ئامادە باوەرییێ پێ بینن، بەلێ شەرت نینە هەر موعجیزەیەکا خودێ دابتە پێغەمبەرەکی، ئێکا وەکی وێ دابتە پێغەمبەرێ مە ژی، وەکی هندەک نڤیسەرێن سیرەتێ دبێژن، و شەرت نینە ئەو موعجیزەیێن ب ڕێکێن ڕاست ژی بۆ مە هاتینە ڤەگوهاستن، ئەم ڤەشێرین و ڤەنەگێڕین، ب هێجەتا هندێ کو ئەو تشتەکێ (مەعقوول) نینە، چونکی موعجیزە ب خۆ تشتەکە ناکەفتە بن تەرازییا عەقلی، و د مەسەلا موعجیزەیان دا دڤێت مرۆڤ بیرا خۆ ل دو تشتان بینتەڤە:

١- پیڤەرێ دورستێ وەرگرتن و نەوەرگرتنا (موعجیزەیان)، دورستییا (سەنەدا) حەدیسێیە، و چو مەجال بۆ ڕەخنەگرتنا ل (مەتنی) نینە، چونکی موعجیزە وەکی مە گۆتی ناکەفتە بن پیڤانێن عەقلی، بەلکی ل سەر بناخەیێ باوەرییێ ڕادوەستت.. (بوخاری) ژ ئەبوو هورەیرەی ڤەدگوهێزت، دبێژت: پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: جارەکێ زەلامەکی چێلەک دهاژۆت،

بارەک لێ کربوو، ئینا چێل ل وی زڤڕی و گۆتێ: ئەز نە بۆ ڤی کاری هاتیمە ئافراندن، بەلێ ئەز بۆ کێلانێ یا هاتیمە ئافراندن. ئینا خەلکی گۆت: (سبحان الله)! پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: پانێ ئەز و ئەبوو بەکر و عومەر باوەرییێ ب ڤێ چەندێ دئینین.. و د ریوایەتەکا دی دا هاتیە، ئەبوو هورەیرە دبێژت: و هنگی ئەبوو بەکر و عومەر دحازر نەبوون.

ژ ڤێ حەدیسێ بۆ مە ئاشکەرا دبت کو دەمێ صەحابی ژ ڤێ گۆتنێ عەجێبگرتی ماین، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بۆ وان ئاشکەرا کر کو ئەڤ مەسەلە یێن باوەرییێنە، ئەصل تێدا دورستیيا سەنەدێیە، لەو گۆت: ئەز و ئەبوو بەکر و عومەر باوەرییێ پێ دئینین.. و گاڤا وی وە گۆتی، صەحابییان پێکڤە گۆت -وەکی د ریوایەتەکێ دا ل نک ئبن حبانی هاتی-: مە باوەری ب وی تشتی ئینا یێ پێغەمبەرێ خودێ باوەری پێ هەی.

٢- موعجیزە بۆ هندێیە باوەرییا مرۆڤی ب پێغەمبەری موکمتر لێ بێت، مەعنا: موعجیزەیێ پەیوەندی ب عەقیدێ ڤە هەیە، و تشتێ پەیوەندی ب عەقیدێ ڤە هەی دڤێت ب ڕێکا حەدیسێن دورست بگەهتە مە، چونکی زانا ل سەر هندێ پێکهاتینە کو حەدیسێن ضەعیف د مەسەلێن عەقیدێ دا نائێنە وەرگرتن.

و ئێک ژ وان موعجزەیێن کافران ل ڤی دەمی ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- خواستین کەرکرنا هەیڤێ بوو، و قورئان ب خۆ ئیشارەتێ ددەتە ڤێ مەسەلێ دەمێ دبێژت: ﴿ ٱقْتَرَبَتِ ٱلسَّاعَةُ وَٱنشَقَّ ٱلْقَمَرُ ۝١ وَإِن يَرَوْا۟ ءَايَةً يُعْرِضُوا۟ وَيَقُولُوا۟ سِحْرٌ مُّسْتَمِرٌّ ۝٢ ﴾ (القمر: ١-٢) جوبەیرێ کوڕێ موطعمی دبێژت: ل سەر دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هەیڤ بۆ دو کەر، کەرەک ل سەر ڤی چیایی و کەرەک ل سەر ڤی چیایی، ئینا کافران گۆت: موحەممەدی سێربەندی ل مە کر. و ئبن مەسعوود دبێژت: دەمێ هەیڤ بوویە دو کەر

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتە مە هوین شاهد بن[1]. د گەل ڤێ موعجزەیا مەزن، و هژمارەکا دی یا موعجزەیان یێن کو پێغەمبەری نیشا کافرێن مەکەهێ داین، وان باوەری نەئینا، و گۆتن: ئەڤە سحرە موحەممەد ل مە دکەت.

پشتی ڤی رەنگێ دان و ستاندنێ ژی یێ بێزارییا کافران ئاشکەرا کری، وان هندەک شێوەیێن دی (یێن وەربادان تێدا) ب کارئینان، و ئارمانجا وان پێ ئەو بوو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- موژیل بکەن، و ب لایێ خۆ ڤە بکێشن، ژ وان: هندەک جاران دگۆتنە پێغەمبەری: چەند هەیڤەکان تو پەرستنا صەنەمێن مە بکە، ئەم ژی چەند هەیڤەکان دێ پەرستنا خودایێ تە کەین.. ئەڤێ فایدە نەکر! گۆتن: ئەڤان عەبد و هەژار و مرۆڤێن لاواز، یێن وەکی بیلالی و صوهەیبی و عەمماری ژ دیوانا خۆ دەربێخە، ئەم دێ ئێینە دیوانا تە و گوهدارییا تە کەین.. ڤێ ژی چو پێڤە نەهات!

کافران بەرگەریان کر دا کو پێغەمبەری بێ پشتەڤان بهێلنە ل مەیدانێ، د گەل مەزنێ مالباتا هاشمییان ئەبوو طالبی کەفتنە دان و ستاندنێ بۆ هندێ دا ئەو بەرەڤانییێ ژ برازایێ خۆ نەکەت، و بەرائەتا خۆ ژێ بدەت، بەلێ ئەبوو طالبی ب گۆتنا وان نەکر..

پشتی ڤێ هەمییێ چو ب وان نەما ژ بلی هندێ کو شەرێ د گەل دویکەفتییێن ڤی دینی راگەهینن، بگرن.. مالێ وان دەستەسەر کەن.. بێشینن.. یان حەتا بکوژن ئەگەر ئەو لێڤە نەبن، و بارا موسلمانێن هەژار ژ وان یێن عەبد و مەوالی و نە قورەیشی ژ ڤێ نەخۆشی و عەزابێ پتر بوو. د ڤی سەروبەرێ بەرتەنگ دا، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دەستویری دا هندەک صەحابییێن خۆ کو بۆ خۆ ژ مەکەهێ برەڤن و مشەخت بن.

(١) ترمذی ژێ ڤەدگوهێزت.

مشەختبوونا صەحابییان یا ئێكێ
بۆ وەلاتێ حەبەشە

ل وی دەمــێ هێشــتا صــەحابی د مــالا ئەرقــەمی ڤــە دڤەشــارتی، پێغەمبەری دەستویربیا هندەک هەڤالێن خۆ دا کو ژ مەکەهێ دەرکەڤن، و ئـەو بوو ل سالا پێنجێ پشتی دەسپێکرنا گازییا ئیسلامێ و ب دورستی ل هەیڤا رەجەبێ، هژمارەکا موسلمانان خۆ ژ مەکـەهێ ڤـەدزی، و ب ڕەنگـەکێ نـهێنـی دەرکەفتن ب لایێ دەریاییێ ڤە چوون، و ئارمانجا وان وەلاتێ حەبەشە بوو.

بۆچی وان حەبەشە هلبژارت؟ و چاوا چوون و ئەو کی بوون چووین؟

د ریوایـەتێن دورست دا هاتییـە کـو پێغەمبـەری -سلاڤ لـێ بـن- ئـەڤ جهـە بـۆ وان هلبژارتبوو، دەمێ وی دیتی نەخۆشی یـا دگەهتـە هـەڤالێن وی، و ئەو نەشێت وان بپارێزت، وی گۆتە وان: ل وەلاتێ حەبەشـە شاهەکێ عـادل هەیە، ل نک وی زۆرداری ل کەسێ نائێتەکرن، هەڕنە وەلاتێ وی حەتا خودێ ڕێکەکێ بۆ هەوە دبینت.

و هنـدەک هـەڤالێن وی ئـەڤ فـەرمانا وی ب جهئینـا، و هـەر چەنـدە هژمارا وان چاردە یان پازدە کەس ب تنێ ژی بوون، بـەلێ د گـەل هنـدێ ئـەو جـودا جـودا ژ مەکـەهێ دەرکـەفتن؛ دا کـافر ب وان نەحەسـیێن، و ئێکـەمین کەس ب مەشەختی ژ مەکـەهێ دەرکـەفتی عوثمـانێ کـوڕێ عـەففانێ ئەمـەوی بـوو، و ژنکـا وی روقـەییایا کچـا پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن-، و دبێـژن: پشـتی ئـەو ژ مەکـەهێ دەرکـەفتین دەمـەکی ئـەو د بێ دەنـگ و بـاس بـوون، پاشــی ژنکــەکا قورەیشــی هاتــە مەکــەهێ و پێغەمبــەر دیــت، گــۆتێ: ئــەی موحەممەد! من زاڤاییێ تە دیت ژنکا وی د گەل دا بـوو، پێغەمبـەری -سلاڤ

لێ بن- گۆتێ: حالێ وان چ بوو؟ وێ گۆت: وی ژنکا خۆ ل کەرەکی سوبار کربوو و ئەو ل بەراهیییێ دچوو، ئینا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: خودێ د گەل وان بت، عوثمان ئێکەمین کەسە پشتی لووطی ب عەیال ڤە مشەختبووی[1].

و ژ وان کەسێن دی یێن مشەختبووین ژ بلی عوثمانی و ژنکا وی:

عەبدللاهێ کورێ عەوفێ زوهری، زوبەیرێ کورێ عەووامێ ئەسەدی، ئەبوو حوذەیفەیێ کورێ عوتبەیێ کورێ رەبیعەی و ژنکا وی سەهلایا کچا سوهەیلێ کورێ عەمری، موصعەبێ کورێ عومەیری، ئەبوو سەلەمەیێ مەخزوومی و ژنکا وی ئوم سەلەمە هندا مخزوومی، عوثمانێ کورێ مەظعوونێ جومەحی، عامرێ کورێ رەبیعەیێ عەزنی (حەلیفێ مالباتا خەططابی بوو) و ژنکا وی لەیلایا کچا ئەبوو حەثەمەی، و سوهەیلێ کورێ وەهەبی، ئەبوو سەبورەیێ کورێ ئەبوو روهمی و ژنکا وی ئوم کولثوما کچا سوهەیلێ کورێ عەمری.

ئەڤە ئەو هەر پازدە مرۆڤ بوون (دەهـ زەلام و پێنج ژن) یێن کو مشەختبووین، و وەکی ئەم دبینین ئەڤ کەسێن مشەختبووین هەمی (دو سێکەک تێ نەبن) ژ مالێن مەزنێن قورەیشییان بوون، و ژ بابکێن جودا جودا، و کەس ژ وان ئەو نەبوو یێ لاواز و بێ خودان، تشتێ هندێ دگەهینت کو مەسەلا مشەختبوونا وان نە ڕەڤینەک بوو ژ تەنگاڤیێ هندی کو ئەو پەیامەکا سیاسی بوو، و ڕەنگەکێ خۆ نەرازیکرنێ بوو ژ ڕەنگێ سەرەدەرییا قورەیشییان د گەل ڤێ گازییا نوی.

د ناڤ وان دا هاشمی هەبوون، ئەمەوی هەبوون، زوهری هەبوون، ئەسەدی هەبوون، مەخزوومی هەبوون.. و ئەڤە بابکێن قورەیشییان یێن مەزن

---

(١) بەیهەقی ژ ئەنەسێ کورێ مالکی ڤەدگوهێزت.

بوون، و دەمێ ئەڤە دچنە وەلاتێ حەبەشە، و دەسهەلاتا سیاسی یا حەبەشە ڤێ چەندێ ژ وان دبینت، و بۆ زانین قورەیشییان پەیوەندییێن بازرگانی یێن بەرفرەهـ د گەل حەبەشییان هەبوون، حەتا هندەک ژ وان (وەکی عەمرێ کورێ عاصی) هەڤالینی د گەل مەلکێ حەبەشە هەبوو، ڤێجا دەمێ مەزنێن حەبەشە دبینن ئەو کەسێن ژ مەکەهێ پەنا برییە نک وان، نە ژ مالباتەکا ب تنێنە، دێ زانن هاتنا وان نە مەسەلەکا شەخصی یان لێککەفتنەکا عەشائرییە، هەر وەسا ئەگەر هات و قورەیشییان ڤیا ب رێکا پەیوەندییێن خۆ نەخۆشییەکێ بگەهیننە وان مشەختییان، هژیان دێ ب هەمی ئویجاخێن قورەیشییان کەڤت، و مەسەلە ب بێ دەنگی دەرباس نابت.

بەلێ دیارە کو ئەڤ مشەختبوونە ژ کێمییا هژمارا مشەختییان، و ژ بەر کێمییا دەمێ ئەو ماینە ل حەبەشە، گەلەک جهێ بالکێشانێ نەبوویە ل نک قورەیشییان، دەمێ ئەڤ کەسە ژ مەکەهێ دەرکەفتین، ئەو کت کتە و ب دزی ڤە چووبوون، و پشتی ئەو چووین ب چەند هەیڤەکان گوهۆرینێن بەرچاڤ ب سەر کاروانێ پێشڤەچوونا گازییا ئیسلامێ دا هاتن، هندەک مرۆڤێن ب هێز و مەزن موسلمان بوون وەکی حەمزەی و عومەری.. و هژمارا موسلمانان زێدە بوو، و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بریار دا موسلمان خۆ ئاشکەرا بکەن، گاڤا ئەڤ دەنگ و باسێن نوی گەهشتینە مشەختییان ل حەبەشە، وان هزرکر سەروبەر یێ هاتییە گوهارتن، لەو یا باشتر بۆ وان ئەوە ئەو بزڤرنە مەکەهێ، و ئەو بوو ئەو زڤرین، و بت زڤرینا وان ل دووماهییا سالا پێنجێ بت، یان ل دەسپێکا سالا شەشێ بت، ل وێ سالا کافران بریار دای دۆرپێچا ئابۆری بدانە سەر بابکێ هاشمییان ئەوێن ل بەر نەهاتین پشتا پێغەمبەری بەردەن.

دۆرپێچا ئابۆری
ل سەر مالباتا هاشمییان

ل سالا حەفتێ ژ هنارتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، و پشتی قورەیشی ب هەمی رێکان هاتینێ دا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و صەحابییێن وی ژ ڤی دینێ نوی لێڤەکەن یێ وان بۆ خۆ هلبژارتی، و چو ب دەست وان ڤە نەهاتی، بڕیارا وان یا دووماهییێ ئەو بوو ئەو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بکوژن، و گاڤا ئەبوو طالبی زانی کو ئەو د ڤی کارێ خۆ دا دمجدن، ئەو رابوو زەلامێن مالباتا هاشمی و موطەلبی هەمی کۆمکرن، و گۆتە وان: قورەیشییان دڤێت موحەممەدی بکوژن، و ئەڤە بۆ مە کێماسییە ئەم وێ ل سەر خۆ قەبویل ناکەین، هوین هەمی کۆم ببن و موحەممەدی بکەنە د ناڤبەرا خۆ دا، و قەستا گەلی بکەن، و نەهێلن کەس نێزیکی وی ببت.

وان هەمییان -موسلمانێن وان و کافرێن وان- گوهدارییا ئەبوو طالبی کر، و دەعیا وان نەگرت بهێلن قورەیشی ئێک ژ وان بکوژن، لەو وان هەمییان خۆ ڤەکێشا وی گەلی ئەوێ دکەفتە رۆژهلاتێ باکوورێ مەکەهێ، د ناڤبەرا چیایێ ئەبوو قوبەیس و قوعەیقوعانی دا، ئەو گەلییێ دبێژنێ: گەلییێ بەنی هاشمییان، و ژ مالباتا هاشمییان ب تنێ ئەبوو لەهەب ما خۆ نەدا د گەل وان.

دەمێ دبوو شەڤ و هەر ئێکی جهێ خۆ ددانا دا بنڤت، ئەبوو طالب دچوو پێغەمبەر ژ جهێ وی رادکر و برایەکێ خۆ یان کورەک یان پسمامەکێ خۆ ددانا سەر جهێ وی و ئەو دبر ل جهەکێ دی دنڤاند، ژ ترسێن هندێ دا کو ئێک د ناڤ وان دا هەبت دلێ وی بچتە غەدرێ!

گاڤا قورەیشییان ئەڤ چەندە ژ هاشمی و موطـطـەلبییان دیتی، و زانی کو ئەو هەمی پێکڤە پشتا موحەممەدی بەرنادەن، ئەو ل سەر هندێ کۆمبـوون کو دۆرپێچێ (حیصارێ) بدانە سەر مالباتا هاشمی و موطـطـەلببی، و وان پەیمان ب ڤێ چەندێ دا ئێـک و دو، و ل سـەر هنـدێ پێکهـاتن کـو کـڕین و فرۆتنێ د گەل وان نەکەن، ژنان نەدەنێ و ژێ نەئینن، و د گەل وان نـەئاخڤن، و تێکـەلییا وان نەکـەن، چـو صـولحان ژ وان قـەبویل نەکـەن حـەتا ئـەو موحەممەدی تەسلیم بکەن.

و ژ بەر کو ئەڤ کۆمبوون و پەیمانا وان ل سـەر بڕینا مرۆڤینییێ بـوو، وان بسـتە نـەکر ئـەو وێ ل حـەرەما مەکـەهێ بکـەن، لـەو ئـەو چوونـە نهـالا کینانـەی ئـەوا دکەفتـە نێزیکـی مینـایێ و مـوزدەلیفێ، ژ دەرڤـەی حـەرەما مەکـەهێ، و وان ل وێـرێ پـەیمانا خـۆ نڤیسـی، پاشـی ئـەو ئینـا ب دیـوارێ کەعبێ ڤە هلاویست.

قـورەیشـیـان هـزر کـر ئـەڤ گڤاشـتـنـا ئابۆری دێ کـاری ل هاشمی و مـوطـطـەلبـیـیـان کـەت، و دەمــەکـێ درێژ پێڤە ناچت ژ برسـان دا ئـەو دێ ژ ڕکدارییا خۆ لێڤەبن، و ب وێ کەن یا قورەیشییان دڤێت، بەلێ وەسـا چـێ نەبوو، سێ سالان وان خۆڕاگرت، و د ڤـان سـێ سـالان دا نەخۆشـییەکا مـەزن هاتە سـەرێ وان و ئـەو سسـت نـەبوون، مەسـەلە گەهشـتە هنـدێ وان بـەلگێن داران خـوارن، و چـەرمـێ حێـشـتـران دهێرا حەتا وەکـی ئاری لـێ دهات و ب ئاڤێ دخوار، و گەلەک جاران زارۆکان ژ برسان دا دکرە گـری حـەتا دەنگـێ گرییا وان ب سەر گەلی دکەفت!

ل وی دەمی پێغەمبەری -سلاڤ لـێ بـن- نفرینـەک ل قورەیشـییان کـر، عەبدللاهێ کوڕێ مەسعوودی دبێژت: دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەڤ پشـتددانە ژ وان دیتـی گـۆت: یـا ڕەببـی تـو خەلایـەکا وەکـی یـا یووسـفی یـا

حەفت سالی ب سەر وان دا بینی! ئینا سالەکا خەلایێ ب سەر خەلکێ مەکەهێ دا هات وان مرار خوارن.. هنگی ئەبوو سوفیان هاتە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و گۆتێ: ئەی موحەممەد، تو دبێژی تو یێ هاتییە هنارتن رەحم، ئەڤە مللەتێ تە چوونە هیلاکێ، دوعایەکێ بۆ وان ژ خودێ بکە!

هنگی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دوعا کرن، ئینا باران باری!

گاڤا ئەبوو طالبی -و هنگی عەمرێ وی حەشتێ و پێنج سال بوو- ئەڤ دلڕەقییە ژ پسمامێن خۆ یێن قورەیشی دیتی دلێ وی گەلەک هاتە گڤاشتن، ئینا وی چەکەکێ ژ هەمییان پتر کار ل جڤاکا عەرەبان دکر ل وی دەمی ب کارئینا.. چەکێ شعرێ، وی هندەک مالکێن شعرێ چێکرن، و ئەو شاعر بوو، تێدا عاطفەیا مرۆڤێن خۆ یێن نێزیک ئاخاڤت، کانێ چاوا ئەو رازی دبن ئەڤ زۆرداربیە ل هندەکان ژ خوینا وان بێتەکرن، ئەو شعرا ب ڤان مالکان دەست پێ دکەت:

لما رأيت القوم لا ود بينهم	وقد قطعوا كل العرى و الوسائل
و قد صارحونا بالعداوة و الأذى	و قد طاوعوا أمر العدو المزايل
و قد حالفوا قوماً علينا أظنةً	يَعَضَّون غيظاً خلفنا بالأنامل

و ڤێ شعرێ دلێ هندەک زەلامێن قورەیشی هژاند، و عارا وان لڤاند، لەو وان خۆ دا ئێک، ل دەسپێکێ د ناڤبەرا خۆ دا گۆتن: چاوا ئەم شەرم ژ خۆ ناکەین مام و پسمامێن هندەک ژ مە، و خال و خوارزاییێن هندەک ژ مە د ڤی گەلی دا ل پێش چاڤێن مە ژ برسان دا بمرن، و ئەم ل مالێن خۆ دتێر؟! پاشی وان پێکڤە خۆ دا ئێک، و چوون ل پێش چاڤێن ئەبوو جەهلی و هەڤالێن وی ل بەرانبەر کەعبێ ڕاوەستیان و گۆتن: هنگی ئەم ڕادوەستین حەتا ئەم ڤێ پەیمانا هەوە ددڕینین، و گاڤا کافران دیتی ئەو دمجدن گۆتنە

ئێـک و دو: ئەڤـە شـۆلەکە ب شـەڤێ یـێ هاتییـە دورسـتکرن! و ئـەو چـوون پەیمان ژ دیوارێ کەعبێ ڤەکر و دڕاند.. و هندەک دبێژن: گاڤا ئەو چووین دا وێ ژ کەعبێ ڤەکەن، وان دیت کرمی ئەو چەرمێ قورەیشییان پـەیمان ل سـەر نڤیسـی هـەمـی یـێ خـواری ب تنـێ پـەیڤا (بسـمک اللهـم) تـێ نـەبت ئـەو مابوو.

و پشتی نێزیکی سێ سالان ژ مانـا پێغەمبـەری و موسـلمانان، د گـەل کافرێن مالباتا هاشمی و موطـطـەلبییان، د گەلی دا ل ژێر حیصـارێ، سـالا حـەفتێ و هەشـتێ و نـەهێ، کـافرێن قورەیشـییان ل ژێـر گڤاشـتنا هنـدەک زەلامـێن قورەیشـی (یـێن کـافر) دۆرپـێچ ڕاکـر، و هـەر ئێـک زڤـڕی مـالا خـۆ وەکی بەرێ.

مشەختبوونا صەحابییان یا دوییێ
بۆ وەلاتێ حەبەشە

بۆری د گەل مە کو ل سالا پێنجێ پشتی هنارتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دەمێ هێشتا موسلمان د مالا ئەرقەمی ڤە، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دەستویری دا هندەک صەحابیین خۆ کو دەرکەڤنە حەبەشە.. و پشتی چەند هەیڤەکان ژ مانا وان ل حەبەشە (هندەک دبێژن: سێ هەیڤان) خەبەرەکێ نەدورست گەهشتە وان کو حالێ موسلمانان ل مەکەهێ وەکی بەرێ نەمایە، و ئێدی کافر نەشێن وێ نەخۆشییێ بگەهیننە وان یا بەری نوکە دگەهاندێ، لەو وان بڕیار دا بزڤرنە ڤە..

دەمێ ئەو گەهشتینە مەکەهێ وان دیت مەسەلە خرابترا لێ هاتی، و حالێ موسلمانان پتر یێ تەنگاڤ بووی، پشتی کو وان گازییا خۆ ئاشکەرا کری، لەو پشتی دەمەکی ئەو نەچاربوون جارەکا دی دەستویرییێ ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بخوازن کو بزڤرنە حەبەشە، و ئاشکەرا نینە کانێ دەرکەفتنا وان یا دوییێ ل سالا شەشێ بوو بەری قورەیشی دۆرپێچێ بداننە سەر مالباتا هاشمی و موطەلبی، یان ژی ل سالا حەفتێ بوو پشتی دۆرپێچێ، و هەر چاوا بت مشەختبوونا ڤێ جارێ پتر دەنگڤەدان هەبوو، ژ بەر کو هژمارا مشەختییان زێدەتر بوو، و مانا وان درێژتر بوو، و قورەیشییان بزاڤا زڤڕاندنا وان یا ب کوتەکی کربوو.

ڤێ جارێ پتر ژ حەشتێ زەلامان مشەختبوونە وەلاتێ حەبەشە، هندەک دبێژن: ئەو حەشتێ و دو بوون، و هندەک دبێژن: حەشتێ و سێ بوون، و خیلاف د عەمماری کوڕێ یاسری دایە، کانێ ئەو ژی مشەخت بووبوو یان

نه، و بەلکی یا دورستتر ئەو بت کو ئەو د گەل وان نەبوو، و هەژدە ژن ژی د گەل مشەختییان بوون، یازدە ژێ قورەیشی بوون، مەعنا هژماران وان پێکڤە سەد کەس بوون، ژ بلی زارۆکان.

دەمێ قورەیشییان زانی کو ئەڤ هژمارا مەزن ژ خودان باوەران یێن چووینە حەبەشە، وان گەلەک پێ نەخۆش بوو، لەو وان بڕیار دا کو هندەک مرۆڤان ژ خۆ بهنێرنە نک نەجاشی، دا داخوازێ ژێ بکەن کو ئەو موسلمانان ژ وەلاتێ خۆ دەربێخت، بەلێ ڤێ بزاڤا وان چو پێڤە نەهات، بەلکی وێ پتر مفا گەهاندە موسلمانان، چونکی ب ڕێکا ڤێ بزاڤێ ژ شاندا قورەیشییان، موسلمان شیان گازییا خۆ ئێکسەر بگەهیننە نەجاشی، و ئەڤ چەندە بوو ئەگەر کو نەجاشی ب خۆ ژی موسلمان ببت.

بزاڤا قورەیشییان بۆ زڤڕاندنا موسلمانان:

دەمێ قورەیشییان زانی کو موسلمان ل حەبەشە درەحەتن، و ئەو ب دلێ خۆ دینێ خۆ ب ڕێڤە دبەن، ئەڤ چەندە چوو د پەڕاسییا وان ڕا، لەو وان دو زەلامێن شارەزا و ب دەڤ و ئەزمان، یێن دبلۆماسی -ب زمانێ ئەڤرۆ- هنارتنە حەبەشە، و گەلەک تێرک و دیاری بۆ نەجاشی و هەڤالێن وی دانە ڤێ، و ئەو هەردو: عەمرێ کوڕێ عاصێ سەهمی بوو، و عەممارەیێ کوڕێ وەلیدی، و د هندەک ریوایەتان دا هاتییە کو ئەو عەبدللاهێ کوڕێ ئەبوو رەبیعەیێ مەخزوومی بوو.

گاڤا ئەو گەهشتینە حەبەشە، ئەو چوونە کۆچکا نەجاشی، و پشتی پێکێشکرنا دیارییان، وان گۆتە نەجاشی: هندەک بچویک و جحێلێن مە یێن بێ عەقل یێن ژ دینێ خۆ دەرکەفتین، و نەهاتینە د دینێ هەوە ژی دا، دینەکێ نوی ژ نک خۆ یێ چێکری، نە ئەم دزانین ئەو چ دینە نە هوین، و ماقویلێن مە ژ مرۆڤێن وان ئەم یێن هنارتینە نک تە دا تو وان تەسلیمی مە

بکەی.. و بەری هنگی وان ب دیاری و بەرتیلان هندەک ژ هەڤالێن نەجاشی قانع کربوون، کو بۆ رازیکرنا نەجاشی ئەو هاری وان بکەن، لەو وان گۆتە مەلکی: ئەڤە ڕاست دبێژن، ئەو مرۆڤێن وانە و ئەو چێتر وان دنیاسن، وان دەربێخە بلا بزڤڕنە وەلاتێ خۆ. نەجاشی ب ڤێ گۆتنا وان نەخۆش بوو، و گۆت: نە ب خودێ، ئەز وان تەسلیم ناکەم، و ئەز ژ کەسێ ژی ناترسم، هندەک مرۆڤان ئەز هلبژارت بم، و قەستا وەلاتێ من کربت، ئەز وان تەسلیم ناکەم، حەتا نەهنێرمە ب دویڤ وان ڕا و پسیارا ڤێ مەسەلێ ژ وان ب خۆ بکەم.

و تشتێ ژ هەمییێ نەخۆشتر ل بەر عەمری و هەڤالێ وی ئەو بوو نەجاشی بهنێرتە ب دویڤ وان ڕا؛ چونکی ترسا وان ئەو بوو نەجاشی ب گۆتنێن وان قانع ببت.

د ناڤبەرا نەجاشی و جەعفەری دا:

پاشی نەجاشی هنارتە ب دویڤ موسلمانان ڕا؛ دا بزانت کانێ ئەو چنە و سوحبەتا وان چیە، و گاڤا ئەو هاتین جەعفەرێ کوڕێ ئەبوو طالبی گۆتە وان: کەس ژ هەوە نەئاخڤت، بەس ئەز ئەڤرۆ دێ ئاخڤم.. گاڤا نەجاشی هاتی خەلکێ دیوانێ هەمییان، و د گەل وان عەمری و هەڤالێ وی، خۆ چەماند، و موسلمان سەربلند مان!

نەجاشی گۆتە وان: بۆچی هوین خۆ ناچەمینن؟

جەعفەری گۆت: ژبلی خودێ ئەم خۆ بۆ کەسێ ناچەمینین.

نەجاشی گۆتێ: بۆچی؟

جەعفەری گۆت: خودێ پێغەمبەرەک د ناڤ مە دا هنارتییە، ئەو پێغەمبەرە یێ عیسایێ کوڕێ مەریەمێ مزگینی ب هاتنا وی دای، ناڤێ وی ئەحمەدە، وی فەرمان ل مە کرییە کو ئەم پەرستنا خودێ ب تنێ بکەین، و

چو شریکان بۆ وی چێ نەکەین، و نڤێژان بکەین، و قەنجییێ نیشا خەلکی بدەین، و بەرێ وان ژ خرابییێ وەرگێڕین.

کەیفا نەجاشی ب ڤێ گۆتنا جەعفەری هات، گاڤا عەمری ئەڤ چەندە ژ وی دیتی، ڤیا کەربێن وی ڤەکەت، لەو گۆت: ئەی مەلک! ئەو گۆتنا تو د دەر حەقێ عیسای دا دبێژی، ئەو وێ نابێژن.

نەجاشی گۆتە جەعفەری: هەڤالێ هەوە بۆ کوڕێ مەریەمێ چ دبێژت؟

جەعفەری گۆت: ئەو دبێژت عیسا عەبدێ خودێ و پێغەمبەرێ وییە، خودێ ئەو بێ باب ییێ دایە دەیکا وی یا پاقژ، ئەوا چو مرۆڤ نێزیک نەبووین. و جەعفەری هندەک ئایەت ژ سوورەتا (مەریەمێ) ژی بۆ وان خواندن.. چاڤێن نەجاشی و وان قەشێن ل وێرێ تژی ڕۆندک بوون، و هنگی نەجاشی دارکەک هلگرت و خیچەک پێ ل عەردی چێکر و گۆت: یا ئەڤە د دەر حەقا کوڕێ مەریەمێ دا دبێژن، هندی ڤێ خیچێ ژی یا جودا نینە ژ وێ یا ئەم دبێژین. پاشی وی گۆتە عەمری و هەڤالێ وی: هەڕن، ب خودێ ئەز ڤان تەسلیمی هەوە ناکەم. و وی فەرمان ل زەلامێن خۆ کر کو ئەو دیارییێن وان بۆ بزڤڕیننە ڤە.

نەجاشی کی بوو؟

ناڤێ نەجاشی ییێ دورست وەکی د هندەک ریوایەتان دا هاتی (ئەصحەمە) بوو، و نەجاشی لەقەبێ وی بوو، و ئەو مرۆڤەکێ شارەزا و تێگەهشتی و عادل بوو، و هەر ژ بەر هندێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هەڤالێن خۆ هنارتنە نک وی، و د ریوایەتێن دورست دا هاتییە کو نەجاشی موسلمان بووبوو، بەلێ وی ژ بەر مللەتێ خۆ ئیسلاما خۆ ئاشکەرا نەدکر، و ڕۆژا ئەو مری، ل سالا نەهێ مشەختی -یان هەشتێ ل دویڤ ریوایەتەکێ-، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- خەبەرێ مرنا وی گەهاندە صەحابییان، و گۆتە

وان: ئەڤرۆ زەلامەکێ چاک مر، ڕابن نڤێژێ ل سەر برایێ خۆ ئەصحەمەیی بکەن.

ئەڤە، چونکی جهێ ئەو لێ مری، چو موسلمان لێ نەبوون نڤێژێ ل سەر بکەن، ژ بلی کو موسلمانەتییا وی یا ڤەشارتی بوو، و ژ بلی وان موسلمانێن ل وێرێ کەس پێ نەدحەسیا.

ئەبوو بەکر و مشەختبوونا حەبەشە:

ل وی دەمێ کافرێن قورەیشییان مالباتا هاشم و موطەلبی د گەلی دا دۆرپێچکرین و تەنگاڤی ل موسلمانان زێدە بووی، و پشتی مشەختبوونا موسلمانان یا دویێ بۆ وەلاتێ حەبەشە، سەرێن ڕێکان ل ئەبوو بەکری بەرزەبوون، لەو وی دەستویری ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- خواست کو ئەو ژی مشەخت ببتە حەبەشە، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دەستویری دایێ، و ئەبوو بەکر ب مەشەختی ژ مەکەهێ دەرکەفت، و بەر ب حەبەشە ڤە چوو، و دەمێ ئەو گەهشتییە جهەکێ دبێژنێ: (برک الغماد) کو ڕێکا ڕۆژەکێ دووان ژ مەکەهێ یا دویرە، وی (ابن الدغنة) دیت، و (ابن الدغنة) مەزنێ بەنووحارثییان بوو، کو چەقەکێ مالباتا (کینانە)یە دبێژنێ: (ئەحابیش)، گاڤا وی ئەبوو بەکر دیتی، گۆتێ: تە خێرە، تو دێ کیڤە چی؟

ئەبوو بەکری گۆتێ: مللەتێ من ئەزێ دەرێخستیم و ئێشاندیم و ل سەر من کرییە تەنگاڤی. وی گۆتێ: بۆچی؟ ب خودێ تو مرۆڤەکێ خێرخوازی، و تو قەنجییێ دکەی، بزڤرە ڤە تو یێ ل سەر بەختێ من..

ئەبوو بەکر زڤری و گاڤا ئەو هەردو گەهشتینە مەکەهێ، (ابن الدغنة) د ناڤ قورەیشییان دا ڕابوو ڤە و گۆت: گەلی قورەیشییان، کوڕێ ئەبوو قوحافەیی یێ ل سەر بەختێ من، وە نەبت کەس نەخۆشییێ بگەهینتێ.

هنگی وان بەلایا خۆ ژێ دویرکر.

کچا ئەبوو بەکری، عائیشا دبێژت: ئەبوو بەکری ل بەر دەرێ مالا خۆ ئەوا ل تاخێ بەنوو جومەحییان، جهەکێ نڤێژان بۆ خۆ چێکربوو، هەر جار نڤێژ ل وێرێ دکرن، و ئەو مرۆڤەکێ دلنازک بوو، دەمێ وی قورئان دخواند گرییا مرۆڤی دئینا، ڤێجا بچویک و ژنک و عەبد ل دۆر وی کۆم دبوون، و ب عەجێبی ڤە بەرێ خۆ ددانێ..

ئینا هندەک زەلامێن قورەیشییان چوونە نک (ابن الدغنە)ی و گۆتنێ: ما تە بەختێ خۆ دایە ڤی زەلامی دا ئەو نەخۆشییێ بگەهینتە مە؟! دەمێ ئەڤ زەلامە نڤێژان دکەت، دکەفتە د حالەتەکێ وەسا دا ئەم دترسین عەیالێ مە پێ ب فتنە بچن، ڤێجا بێژێ بلا ئەو بچتە د مالا خۆ ڤە، و وی چ دڤێت بلا ل وێرێ بۆ خۆ بکەت.

(ابن الدغنە) هاتە نک ئەبوو بەکری، و سوحبەتا قورەیشییان بۆ وی ڤەگێڕا، ئەبوو بەکری گۆتێ: ئەگەر تو حەز بکەی، ئەز دێ بەختێ تە ل تە زڤڕینم، دا چو نەخۆشی بۆ تە چێ نەبن.. وی گۆتێ: بلا.. و هنگی (ابن الدغنە) د ناڤ قورەیشییان دا ڕابوو ڤە و گۆت: گەلی قورەیشییان، کوڕێ ئەبوو قوحافەیی بەختێ من ل من زڤڕاند، ژ ئەڤرۆ وێڤە ئەو نە ل سەر بەختێ منە، و هوین و ئەو پێک دزانن. ب ڤێ چەندێ ئەبوو بەکر ما ل مەکەهێ حەتا تەنگاڤی ب سەر موسلمانان دا چووی و دەرباس بووی، و ئەو ژ گەلییێ ئەبوو طالبی دەرکەفتین.

ئەو موسلمانێن جارا دویێ چووینە حەبەشە، کو هژمارا وان ژ سەدان پتر بوو -وەکی مە گۆتی- چەند سالەکان مانە ل وێرێ، و هندەک ژ وان بەری مشەختبوونا بۆ مەدینێ زڤڕینە مەکەهێ، و هندەک مان بوون سالا حەفتێ و هەشتێ ژی پشتی مشەختبوونا بۆ مەدینێ، لەو دەمێ ئەو زڤڕین، ئەو ئێکسەر چوونە مەدینێ.

مرنا ئەبوو طالبی
و خەدیجایێ

مرنا ئەبوو طالبی:

ل دووماهییا سالا دەهێ ژ هنارتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، و پشتی ب دوومـاهی هاتنا دۆرپێچکرنا کافرێن مەکەهێ بۆ مالباتا موطـطـەلبی ب دەمەکی، مامێ پێغەمبەری ئەبوو طالب عەبدمەنافێ کورێ عەبدلموطـطـەلبی مر.. و ئەبوو طالب ئەو بوو یێ ل درێژبیا دەهـ سالان بەرەڤانی ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کری و ئەو ژ کافران پاراستی، و ژ بەر کو مەزنێن قورەیشییان رێزەکا مەزن ل وی دگرت، و ژ بەر خاترا وی، وان چو نەخۆشییێن ئێکسەر نەدگەهاندە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، و پێغەمبەری ب خۆ ژی -سلاڤ لێ بن- گەلەک حەز ژ مامێ خۆ دکر، و ئەو وەکی بابێ خۆ ددیت، و دەمێ ئەبوو طالب کەفتییە بەر مرنێ، و هنگی ژییێ وی حەشتێ و پێنج سال بوون، هندەک زەلامێن قورەیشی ژ مال خالانێن وی ژ بەنی مەخزوومییان هاتنە نک، سەرەدانا وی بکەن، و ئەو ژی ئەڤەبوون: ئەبوو جەهلێ کورێ هیشامی، و عەبدللاهێ کورێ ئەبوو ئومەییەی، و موسەییەبێ کورێ حەزنی.. ل وی دەمی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- هاتە نک مامێ خۆ، و گاڤا دیتی ئەو یێ کەفتییە سەکەراتێ، وی ب دلەکێ تژی رەحم ڤە گۆتێ:

- ئەی مام، کەسێ هندی تە حەق ل سەر من نینە، و پتر قەنجی ل من نەکرییە، بەس تو پەیڤەکێ بێژە دا رۆژا قیامەتێ ئەز بشێم مەهدەرێ بۆ تە بکەم، بەس بێژە: (لا إله إلا الله) ئەز دێ بەرەڤانییێ پێ ژ تە کەم ل نک

خودێ. هنگی ئەبوو جەهلی گۆتە وی: ما تو دێ دینێ عەبدلموطـەلبی هێلی؟ بەری ئەبوو طالب بەرسڤەکێ بدەت، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- جارەکا دی گۆتێ: ئەی مام، بێژە: (لا إله إلا الله) دا ئەز شاهدەیییێ بۆ تە پێ بدەم ل نک خودێ. و ئەبوو جەهلی ژی گۆتنا خۆ دوبارەکر و بیرا وی ل دینێ عەبدلموطـەلبی ئینا ڤە.

جارا سێیێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتنا خۆ دوبارەکر، ڤێ جارێ بەرسڤ ژ ئەبوو طالبی دەرکەفت، وی گۆت: برازا، ئەگەر نە ژ بەر هندێ با قورەیشی دێ لۆمەی من کەن، وبێژن: وی ژ ترسێن مرنێ دا ئەو ئاخفتن گۆت، ئەز دا چاڤێن تە پێ روهن کەم.. پاشی بەری رحا وی دەرکەڤت، وی گۆت: ئەز یێ ل سەر دینێ باپیران، ئەز یێ ل سەر دینێ عەبدلوطـەلبی!

و ئەبوو طالب مر.. و پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ژ نک وی دەرکەفت، چاڤێن وی تژی رۆندک، و دلێ وی تژی خەم.. و هێدی گۆت: ب خودێ ئەز دێ داخوازا لێبۆرینی بۆ تە ژ خودێ کەم، ئەگەر ئەز ژ وێ چەندێ نەئێمە پاشڤەبرن.

و د وێ سەرهاتییێ دا خودێ ئەڤ ئایەتە بۆ وی هنارت: ﴿ مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَن يَسۡتَغۡفِرُواْ لِلۡمُشۡرِكِينَ وَلَوۡ كَانُوٓاْ أُوْلِي قُرۡبَىٰ مِنۢ بَعۡدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمۡ أَنَّهُمۡ أَصۡحَٰبُ ٱلۡجَحِيمِ ﴿١١٣﴾ وَمَا كَانَ ٱسۡتِغۡفَارُ إِبۡرَٰهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَن مَّوۡعِدَةٖ وَعَدَهَآ إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُۥٓ أَنَّهُۥ عَدُوّٞ لِّلَّهِ تَبَرَّأَ مِنۡهُۚ إِنَّ إِبۡرَٰهِيمَ لَأَوَّٰهٌ حَلِيمٞ ﴿١١٤﴾ ﴾ (التوبة: ١١٣-١١٤) یەعنی: نەبوویە بۆ پێغەمبەری و ئەوێن باوەری ئینای کو داخوازا ژێبرنا گونەهان بۆ بوتپەرێسان بکەن، ئەگەر خۆ ئەو مرۆڤێن وان یێن نێزیک ژی بن پشتی کو ئەو ل سەر شرک و صەنەمپەرێسییێ مرین، و بۆ وان ئاشکەرا بووی کو ژ بەر مرنا وان ل سەر شرکێ ئەو جەهنەمینە، و خودێ گونەهێ بۆ بوتپەرێسان ژێ نابەت، و داخوازا ئیبراهیمی بۆ بابێ وی یێ

بوتپەرێس کو خودێ گونەهێن وی ژێ ببەت، هەما ژ بەر هندێ بوو چونکی وی سۆز دابوویێ، دەمێ گۆتییێ: ﴿ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّيٓۖ إِنَّهُۥ كَانَ بِي حَفِيًّا ۝٤٧ ﴾ (مریم: ٤٧) ڤێجا دەمێ بۆ ئیبراهیمی ئاشکەرابووی کو بابێ وی دوژمنێ خودێیە و گۆتن و وەعز چو کاری لێ ناکەن، و کو ئەو دێ ل سەر کوفرێ مرت، ئیبراهیمی ئەو هێلا و دوعا بۆ نەکرن، و خۆ ژێ بەریکر. هندی ئیبراهیم بوو گەلەک هەوار دکرە خودێ، و گەلەک یێ دلفرەهـ و ئارام بوو.

و بۆ خەمرەڤینی ئەڤ ئایەتە ژی بۆ وی هاتە خوارێ: ﴿ إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَهْدِي مَن يَشَآءُۚ وَهُوَ أَعْلَمُ بِٱلْمُهْتَدِينَ ۝٥٦ ﴾ (القصص: ٥٦) یەعنی: هندی تویی -ئەی پێغەمبەر- تو تەوفیقا وی بۆ هیدایەتێ نادەی یێ تە هیدایەتا وی بڤێت، بەلکی ئەو چەندە ب دەستێ خودێیە هەچییێ وی بڤێت ئەو بەرێ وی بدەتە ئیمانێ ئەو وی ب هیدایەت دئینت، و تەوفیقا وی ددەت، و ئەو ب وی زاناترە یێ هێژای هیدایەتێ بت لەو وی ب هیدایەت دئینت.

و هەر چەندە ئەگەر ب دیتنا عەقلی و لێکدانا مرۆڤان بت، یا ژ هەمییێ پتر بەرهەزر ئەو بوو ئەبوو طالب بەری هەر ئێکی باوەرییێ ب پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بینت؛ چونکی وی ژ هەر کەسەکێ دی پتر پێغەمبەر دنیاسی، بەلێ د گەل هندێ ژی گازییا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل درێژییا دەهـ سالان، چو کار ل وی نەکر، و ئێکا هند ژێ چێ نەکر ئەو باوەرییێ بینت، تشتێ هندێ دگەهینت کو (هیدایەت) دانا خودێیە، و ئەگەر حەزکرنا خودێ ل سەر نەبت کەس نەشێت هیدایەتێ بدەتە کەسێ.

مرنا خەدیجایێ ﵂:

پشتی مرنا ئەبوو طالبی ب دەمەکێ کێم، هندەک دبێژن: ب سێ رۆژان دەیکا موسلمانان خەدیجایا کچا خوەیلدی ژی ژ ڤێ دنیایێ بارکر، و

هندەک دیرۆکڤان دبێژن: مرنا ئەبوو طالبی و خەدیجایێ هەردووان ل هەیڤا ەمەزانێ بوو ژ سالا دەهێ ژ هنارتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-.

خەدیجا نێزیکی بیست و پێنج سالان د گەل پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- مابوو، و ئەگەر ژیێ وێ دەمێ شوی ب پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کری بیست و هەشت سال بن، وەکی د ریوایەتێن دورستتر دا هاتی، مەعنا دەمێ ئەو مری ژیێ وێ دێ پێنجی و سێ سال بن.

گەلەک حەدیس د خێر و بهایێ خەدیجایێ دا هاتینە، و ئەو ئێک ژ وان صەحابییان بوو یێن مزگینییا بەحەشتێ ب ساخی بۆ هاتییەدان، و ژ تایبەتمەندییێن وێ ئەو بوو عەیالێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هەمی، کچ و کوڕ، ئیبراهیم تێ نەبت، هەمی ژ وێ بوون، و هندی ئەو یا ساخ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- چو ژن ل سەر نەئینابوون، و وەکی ژ عائیشایێ دئێتە ڤەگوهاستن پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هند مەدحێن ئێکی نەدکرن، هندی مەدحێن خەدیجایێ دکرن.

پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن-
پشتی مرنا ئەبوو طالبی

بۆری د گەل مە کو ل دووماهییا سالا دەهێ ژ هنارتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- مامێ وی و پشتەڤانێ وی یێ مەزن ئەبوو طالب مر، و ب مرنا ئەبوو طالبی خەم و تەنگاڤییەکا زێدە ب سەر پێغەمبەری دا هات؛ چونکی کافرێن قورەیشییان ل سەر وی بستە بوون، و رێکا خۆ دیت کو نەخۆشییێ بگەهیننێ.

و ئەو ریوایەتێن د کتێبێن سیرەتێ دا هاتین ژ بستەییا کافران ل سەر شەخصێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هەمی، یان پتر -وەکی زانایێ ناڤدار ئبن کەثیر دبێژت- ل ڤی دەمی چێ بووبوون، ژ وان بۆ نموونە:

دەمێ کافران عویر و رویڤیکێن حێشترەکا سەرژێکری هاڤێتینە سەر پشتا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- وەختێ ئەو چوویە سوجدێ؛ ڤێجا کچا وی فاطما هاتی ئەو ژ سەر پشتێ هاڤێتی.

و دەمێ هندەک کافر هاتین، و دەست حەفکا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دانای، و ڤیای وی بخندقینن، هنگی ئەبوو بەکر هات ئەو پاشڤەبرن، و پێغەمبەر ژ ناڤ دەستێن وان رزگارکری.

و دەمێ ئەبوو جەهل چووی دا پییێ خۆ بدانتە سەر سەرێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دەمێ ئەو چوویە سوجدێ، و ملیاکەت هاتی ئەو پاشڤەبری..

یەعنی: هندی ئەبوو طالب یێ ساخ، نەزان و بێ فامێن کافران د خۆ را نەدیت و نەدوێریان نەخۆشییەکێ بگەهیننە پێغەمبەری، بەلێ پشتی ئەبوو طالب نەمای، ژ نوی وان بستەیی ل سەر وی کر.

پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن-
ل باژێرێ طائیفێ

مە گۆت: بەری سالا دەهێ ب دویماهی بێت خودێ وەسا حەزکر ئەبوو طالب مر، و پشتی مرنا وی ب کێمتر ژ حەفتییەکێ خەدیجا ژی مر، و ب مرنا وان هەردووان نەخۆشییێ ل سەر پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دەست پێ کر، هندی خەدیجا بوو وەکی چەپەرەکێ ناڤخۆیی بوو بۆ وی، پشتەڤانییا وی دکر، و دلێ وی ل سەر حەقییێ موکم دکر، و تەشجیعا وی دکر کو ئەو سست نەبت، و هندی ئەبوو طالب بوو بۆ وی ئەو چەپەر بوو یێ نەخۆشییا قورەیشییان ژ وی دویر دکر، ڕۆژەکێ -پشتی مرنا ئەبوو طالبی- پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل ڕێکەکێ دچوو بێ عەقلەکێ قورەیشییان هات کولمەکا ئاخێ ب سەر سەرێ وی دا کر، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- زڤڕی مال، کچا وی فاطما هات ئاخ ژ سەر سەری داقوتا و کرە گری، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: کچا من! نەکە گری، خودێ دێ بابێ تە ژ وان پارێزت.. پاشی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: قورەیشی نەشییان تشتەکێ من پێ نەخۆش بت بگەهیننە من هندی ئەبوو طالب یێ ساخ.

ل ژێر ڤی کاودانێ نەخۆش، و ڤێ بستەییا بۆ کافرێن مەکەهێ چێ بووی دژی وی، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ژ خەلکێ مەکەهێ بێ هیڤی بوو، لەو وی هزر د هندێ دا کر ئەو گازییا خۆ ژ مەکەهێ دەربێخت، و بەرێ خۆ ژ قورەیشییان وەرگێڕت..

بەلێ ئەو کیڤە بەرێ خۆ بدەت؟

پشتی مرنا ئەبوو طالبی و خەدیجایێ ب هەیڤەکێ، و ب دورستی ل هەیڤا شەووالێ (هەیڤا دەهێ) ژ سالا دەهێ ژ دەسپێکرنا ئیسلامێ، و بەری مشەختبوونێ ب سێ سالان، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- د گەل خۆ بڕیار دا ژ مەکەهێ دەرکەڤت و قەستا باژێڕەکێ نێزیکی مەکەهێ بکەت کو باژێڕێ طائفێ بوو..

طائف باژێڕەکێ بچویک و تەنا بوو دکەفتە ڕۆژهەلاتا مەکەهێ، و ژ بەر هەبوونا ئاڤێ و کەسکاتییێ ئەو وەکی هاڤینگەهەکێ دهاتە هژمارتن، حوکمێ ڤی باژێڕی د دەستێ دو ئویجاخێن عەرەبان یێن بچویک دا بوو، ئەو ژی (بەنوو مالک و ئەحلاف) بوون، کو ژ ثەقەفییان دهاتنە هژمارتن، و ژ بەر کو ئەڤ هەردو ئویجاخە نە ژ ئویجاخێن عەرەبان یێن مەزن و ب هێز بوون، و ژ بەر وان خێر و خێراتێن ل طائفێ هەین، کو جهەکێ ستراتیجی و چاندنێ بوو، دو ئویجاخێن دی یێن عەرەبان یێن مەزن دلێ خۆ دبرە هندێ دەستێ خۆ بدانن سەر باژێڕێ طائفێ، ئەو ژی (هەوازن) و (قورەیشی) بوون، هەوازن ل ڕۆژهەلاتا طائفێ دژیان، و قورەیشی ل ڕۆژئاڤایا وێ دژیان، و ژ بەر لاوازییا مالکی و ئەحلافان -خۆجهێن طائفێ- ئەو نەچار بووبوون هندەک پەیمانان د گەل ڤان هەردو ئویجاخێن مەزن گرێدەن؛ دا خۆ ژ خرابییا وان بپارێزن، مالکی هەڤپەیمانێن هەوازن بوون، و ئەحلاف هەڤالبەندێن قورەیشییان بوون، و ل دویڤ ڤان پەیمانان هەوازن و قورەیشی هەردو خودان مەصلحەتێن تجاری بوون ل طائفێ و دەستێ وان زێدە ب ناڤ باژێڕی و خەلکێ وی دا دچوو، حەتا گەلەک ژ دەولەمەندێن قورەیشییان هەبوون ملک و ڕەز و بیستان ل طائفێ هەبوون، هاڤینێ دچوون دمانە ل وێرێ حەتا دبوو زڤستان ژ نوی دزڤڕینە مەکەهێ..

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بڕیار دا قەستا طائفێ بکەت، و هیڤییا وی ئەو بوو خەلکێ طائفێ وی بحەوینن و پشتەڤانییا وی بکەن، و حەتا مەسەلا چوونا وی بۆ قورەیشییان ئاشکەرا نەبت؛ دا ئەو چو ئاستەنگان بۆ وی چێ نەکەن، وی بڕیار دا چوونا وی یا ب دزی ڤە بت، پێیان دەرکەفت، دا قورەیشی چو شکان ژێ نەبن، و وی کوڕێ خۆ یێ (تەبەنییێ) زەید ب تنێ د گەل خۆ بر، دیسا دا کەس چو شکان ژێ نەبەت، و چوو حەتا گەهشتییە طائفێ، و دەمێ ئەو گەهشتییە باژێڕی ل سەری وی قەستا مالا مەزنێ ئەحلافان کر، کو هەڤپەیمانێن قورەیشییان بوون، و نەچوو نک بەنوو مالک هەڤپەیمانێن هەوازنییان، چونکی ئەو ل وێ باوەرێ بوو کو ئەگەر ئەو شیا پشتەڤانێن قورەیشییان ب لایێ خۆ ڤە بکێشت ئویجاخا دی دێ یا ب ساناهیتر بت، و ژبلی ڤێ چەندێ ژی بنەمالا مەزنێن ئەحلافان خزماینی د گەل قورەیشییان هەبوو، ژنکەکا وان قورەیشی بوو، و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- طەمەعییا هندێ کر کو ئەگەر ئەو باوەرییێ پێ نەئینن ژی ژ بەر مرۆڤاینییێ نەخۆشییێ نەگەهینێ.. بەلێ ئەو ل دویڤ وێ هزرێ نەبوون یا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ژێ کری، ترسا وان ژ قورەیشییان ئەو ژ هندێ دانە پاش کو ئەو باوەرییێ ب پێغەمبەری بینن، و بێ ئەدەبییا وان ئێکا هند ژ وان چێ کر ئەو کرێت د گەل وی باخڤن، و وان ژ عەبد و بێ عەقل و زارۆکێن خۆ خواست ئەو بدەنە دویڤ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و بەران تێ وەربکەن و وی ژ تاخێ خۆ دەربێخن، و وان ئێکا هند کر خوین د پێیێن پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بهاڤێت، و سەرێ زەیدی ژی شکاند..

دەهـ ڕۆژان پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ما ل طائفێ، و وی خۆ بۆ گەلەک ژ بابک و ئویجاخێن وان پێشکێش کر، و بەرسڤا هەمییان ئێک بوو، لەو ئەو ژ وان بێ هیڤی بوو.. بوخاری و موسلم ژ عائیشایێ

ڤەدگوهێزن، کو جارەکێ وێ پسیار ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کر کانێ ڕۆژەکا نەخۆشتر ژ ڕۆژا ئوحودێ د سەر وی ڕا بۆرییە یان نە؟ وی د بەرسڤا خۆ دا بۆ وێ ئاشکەرا کر کو ئەوا وی ژ خەلکێ طائفێ دیتی نەخۆشتر بوو، حەتا دەرەجەکێ وە ل وی هات دەمێ ئەو ژ طائفێ دەرکەفتی ل شوینا کو ئەو ب لایێ ڕۆژئاڤایێ ڤە بچت دا بچتە مەکەهێ، ئەو بێی های ژ خۆ هەبت ب لایێ ژۆرییا ڕۆژهەلاتێ ڤە چوو حەتا گەهشتییە دەڤەرا (قرن الثعالب).

ل وی جهێ دویر ژ مەکەهێ، و ل وی دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د حالەتەکێ نەفسی یێ بەرتەنگ دا دژیا، وی سەرێ خۆ ب نک عەسمانی ڤە بلند کر، وی هند دیت عەورەک هاتە هنداڤ، و جبریل د ناڤ دا بوو، جبریلی گۆتێ: خودێ گوهـ ل گۆتنا مللەتێ تە بۆ تە بوو، و کانێ وان چ بەرسڤ دا تە، و خودێ ملیاکەتێ چیایان بۆ تە هنارت؛ دا تو وێ فەرمانێ لێ بکەی یا تە دڤێت، و ملیاکەتێ چیایان گازی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کر و سلاڤ دایێ، و گۆتێ: ئەی موحەممەد، خودێ گوهـ ل گۆتنا مللەتێ تە بۆ تە بوو، و کانێ وان چ بەرسڤ دا تە، و ئەز ملیاکەتێ چیایانم، خودێ ئەز بۆ تە هنارتیمە، دا تو وێ فەرمانێ ل من بکەی یا تە دڤێت، ڤێجا ئەگەر تە بڤێت ئەز دێ هەردو چیایان ب سەر وان دا ئینمە خوارێ؟

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: نە، هیڤییا من ئەوە خودێ هندەک مرۆڤان ژ پشتا وان بینتە دەر پەرستنا خودێ ب تنێ بکەن، و چو شریکان بۆ وی چێ نەکەن.

ل دەڤەرا (قرن الثعالب) ژ نوی هشێن وی هاتنە سەری، و وی زانی ئەوی ڕێکا خۆ یا خەلەت کری، و جارەکا دی زڤڕی ڕێکا دورست و بەر ب مەکەهێ ڤە چوو.

نوکە ئەو چ بکەت؟

خەلکێ طائفێ ب کرێتترین رەنگ بەرسڤا وی دا، و ئەو ژ بـاژێرێ خـۆ دەرێخسـت، بێـی ئعتبـارەکێ بدەنـە وان ئـەخلاق و عـورف و عـەدەتان یـێن عەرەب پێ هاتینە نیاسین د قەدرگرتنا مێڤانی دا..

جـارەکا دی بـزڤـرِتـە مەکەهێ؟ ئاخری مەکەهـ هەر ئەو مەکەهـە یا ئـەو ژ بەر خەلکێ وێ رەڤی، و نوکە پشتی ثەقەفییان ئەو ئینایە سەری یا ئینایـە سەری، چاوا ئەو دێ زڤرِتـە مـەکـەهێ؟ مسـۆگەر قورەیشـی پتـر دێ لـێ بسـتە بـن، و ئـەبوو طـالـب نەمایـە بـەرەڤانییێ ژێ بکـەت، ڤێجـا ئـەو چ بکـەت؟ مەکەهێ و طـائفێ هـەردووان بهێلت و بـۆ خـۆ قەسـتا جهـەکێ دی ل عـەردێ خودێ یـێ بەرفرەهـ بکـەت؟ و زەیـدی ئیشـارەت بـۆ ڤـێ چەنـدێ دایـێ دەمـێ دیتـی ئـەو یـێ بـەر ب مەکـەهێ ڤـە دزڤـرِت، ئینـا گـۆتێ: چـاوا تـو دێ زڤرِیـە مەکەهێ و تو ژ بەر خەلکێ وێ یێ دەرکەفتی؟ پێغەمبەری -سلاڤ لـێ بـن- گۆتێ: ئەی زەید! خودێ رِێکەکێ بۆ ڤـێ یـا تـو دبینـی دێ بینـت، و ئـەو هـەر دێ دینێ خۆ و پێغەمبەرێ خۆ ب سەرئێخت.

برِیارا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەو بـوو ئـەو بزڤرِتـە مەکـەهێ، بـەلێ چاوا بزڤرِت، ئەگەر هۆسا ئەو بزڤرِت قورەیشـی دێ پتـر نەخۆشـییێ گـەهیننێ، و دویر نەگرە ئـەو هەر نەهێلن ئەو بچتە د مەکـەهێ دا، مـانێ ب (قیاسـاتێن سیاسی) نـوکـە ئـەو یێ د سەر و بـەرەکێ زێدە لاواز دا دبـۆرت، پێغەمبـەری -سلاڤ لـێ بن- ب شارەزاییا خـۆ ئـەڤ چەندە دزانی، لـەو دەمـێ ئـەو دچتـە د مەکەهێ دا دڤێت وی هێـزەک هـەبت ل پشـتا وی بت، مـەنعا قورەیشـییان ژێ بکەت، چ بکەت؟

وی بـرِیار دا بەری بێتە د باژێرێ مەکـەهێ دا ئـەو هێزەکـا (موعتەبـەر) ل نک قورەیشییان ب لایێ خۆ ڤە بکێشت، جهـێ ئـەبوو طـالبی بگـرت؛ دا

قورەیشی هزر نەکەن ئەو شکەستی یێ زڤرِی، ڤێجا وان چ بڤێت د گەل وی بکەن.. پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د گەل زەیدی چوو شکەفتنا (حرائێ) ب رەخ مەکەهێ ڤە، پاشی وی ب دزی ڤە هنارتە ب دویڤ زەلامەکێ (خوزاعی) را، و ئەو هنارتە نک (موطعمێ کورێ عەدی) مەزنێ بابکێ (نەوفەلییان) ژ قورەیشییان، و گۆتێ: بێژێ موحەممەد دخوازت ل سەر بەختێ تە بێتە د مەکەهێ دا، کانێ تو چ دبێژی؟

و بەری ئەز بەرسڤا وی بۆ هەوە ڤەگێرِم، من دڤێت سەرهاتییەکا کورت بۆ هەوە ڤەگێرِم، دا شارەزاییا سیاسی یا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بۆ هەوە ئاشکەرا ببت، و بزانن کانێ وی چاوا شۆل دئێخستنە بەرێک..

ل سەر زەمانێ باپیرێ پێغەمبەری عەبدلموطەلبی، هەڤرکییەک د ناڤبەرا نوفەلی (مەزنێ بابکێ نەوفلییان) و عەبدلموطەلبی (مەزنێ بابکێ هاشمییان) دا چێبوو، مەسەلە گەهشتە هندێ عەبدلموطەلبی هەوارێن خۆ گەهاندنە خالێن خۆ یێن خەزرەجی ل یەثربێ، خەزرەجی چەکدار هاتنە مەکەهێ و ب رەخ کەعبێ ڤە دانا و هنارتە ب دویڤ نەوفەلی را و گەف لێ کرن و داخواز ژێ کر ئەو نێزیکی خوارزایێ وان عەبدلموطەلبی نەبن، و ل وی دەمی گاڤا خوزاعییان (دوژمنێن دیرۆکی یێن قورەیشییان) دیتی خەزرەجی د هەوارا خوارزایێ خۆ هاتن، ئەو چوون پەیمانەک د گەل مەزنێ هاشمییان عەبدلموطەلبی گرێدا، و بوونە حەلیفێن وی؛ دا کەربێن (بەنوو نەوفلییێن قورەیشی) پتر ڤەببن. گاڤا نەوفەلییان دیتی پشت بوو عەبدلموطەلبی ل مەکەهێ و ژ دەرڤەی مەکەهێ ژی چێبوو ئەو نەوێریان ئێدی نەیارەتییا عەبدلموطەلبی بکەن، و خۆ بۆ وی چەماند.

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گاڤا ڤیای بێتە د مەکەهێ دا چ کر؟

وی زەلامەکێ خوزاعی هنارتە نک مەزنێ نەوفەلییان، و گۆتێ: موحەممەدی دڤێت تو بەختێ خۆ بدەیێ دا سەربەست بێتە د مەکەهێ دا. و دانا بەختی (یان: ئیجارە) ئێک ژ وان عورف و عەدەتان بوو یێن عەرەبان ب گشتی و قورەیشییان ب تایبەتی پێگیری پێ دکر، یەعنی: هەر وەکی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دڤیا ب ڤێ قاصدییێ ئیشارەتەکێ بدەتە قورەیشییان ب گشتی و نەوفەلییان ب تایبەتی کو بلا ئەو هزر نەکەن موحەممەد یێ مایە بێ خودان و وان چ دڤێت دێ وێ د گەل وی کەن، خوزاعی ئەوێن دوهی بووینە پشت بوو عەبدلموطەلبی، و خەزرەجی ژی ئەوێن ب چەک ڤە هاتینە حەوشا کەعبێ -و ئەو تشتەکێ مەزن بوو ل بەر قورەیشییان- هێشتا دساخن، و پەیمانا وان د گەل عەبدلموطەلبی ژی هێشتا نەهاتییە شکاندن.. ڤێجا ئەی مەزنێ نەوفەلییان تو چ دبێژی؟

بەلکی ئێک بێژت: مادەم وەسا بوو ما بۆچی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئێکسەر بەختێ خوزاعییان نەدخواست؟ ما دا بۆچی بەختێ نەوفەلییان خوازت؟

د بەرسڤێ دا دێ بێژین: د عورف و عەدەتێن عەشیرەتێ دا بابکێن هاشمی و عەبدشەمس و نەوفلی ل ئێک ڕێزێ بوون، و ئەو بلندتر بوون ژ خوزاعییان، و پشتی ئەبوو طالب نەمای مەزنییا مەکەهێ ب تمامی کەفتە دەستێ ئەبوو سوفیانی کو نەڤیچرکێ عەبدشەمسی بوو، و ئەو کەسێ بێت بەرانبەر ئەبوو سوفیانی ڕاوەستت دڤێت ل دویڤ عورفێ عەشیرەتێ یێ ژ وی کێمتر نەبت، لەو پێغەمبەری موطعمێ کوڕێ عەدی یێ نەوفەلی هلبژارت دا ل مستەوایێ ئەبوو سوفیانی بت.. و موطعم ب شارەزاییا خۆ د مەسەلێ گەهشت، لەو ئێکسەر و بێ ڤەمان گۆتە زەلامێ خوزاعی: هەڕە بێژە موحممەدی بلا بێتە مالا من!

پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ژ شکەفتا حرائێ هاتە مالا موطعمی، ب شەڤێ ما ل وێرێ، گاڤا بوویە سپێدە موطعمی هنارتە ب دویڤ هەر حەفت کورێن خۆ را و گۆتە وان: شیرێن خۆ هلگرن، و د گەل من وەرن، پاشی گۆتە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-: وەرە دا بچینە کەعبێ، گاڤا گەهشتینە کەعبێ، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- طەواف کر پاشی دو رکاعەتێن سوننەت کرن، و موطعمی ب هەر حەفت کورێن خۆ ڤە حەرەسی لێ دکر.. گاڤا ئەبوو سوفیانی ئەڤ چەندە ژێ دیتی، ب نک ڤە چوو و گۆتێ: تە باوەری پێ ئینایە یان تە بەختێ خۆ دایێ؟ وی گۆت: من بەختێ خۆ یێ دایێ. ئەبوو سوفیانی گۆتێ: مادەم وەسایە کەس بەختێ تە ناشکێنت.

و موطعمی د ناڤ قورەیشییان دا گازی کر: گەلی قورەیشییان! من بەختێ خۆ یێ دایە موحەممەدی کەس نێزیکی وی نەبت. پاشی ئەوی ب کورڕ ڤە پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- بر گەهاندە مالا وی، و ئێدی کەس نەوێریا خۆ نێزیکی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بکەت.. و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەڤ هەلویستێ موطعمی ژ بیر نەکر، ڕۆژا شەڕێ بەدرێ چێبووی، و موسلمانان حەفتێ قورەیشی ئێخسیر کرین، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: ئەگەر موطعمێ کوڕێ عەدی یێ ساخ با و وی داخواز ژ من کربا ئەز ڤان ئێخسیران هەمییان بەردەم، سەر خاترا وی ئەز دا وان هەمییان بەردەم!

بەلێ موطعم بەری هنگی ل سەر کوفرێ مربوو.

موعجزەیا ئیسراء و میعراجێ

پشتی مرنا ئەبوو طالبی و خەدیجایێ، و پشتی زڤڕینا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ژ باژێرێ طائیفێ، حال ل پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- زێدەتر بەرتەنگ بوو، و کافران پتر نەخۆشی گەهاندنێ، و ل وی دەمی خودێ وەسا حەز کر ئێک ژ مەزنترین موعجیزەیان نیشا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بدەت، ئەو ژی موعجیزەیا (ئیسراء ومیعراجێ) بوو.

موعجیزەیا ئیسراء ومیعراجێ:

ئەڤ موعجیزە وەکی هندەک زانایێن سیرەتێ ڤەدگوهێزن، ل هەیڤا رەجەبێ ژ سالا دووازدێ پشتی دەسپێکرنا گازییا ئیسلامێ چێبووبوو، و ئەگەر پترییا موعجیزەیێن پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل سەر داخوازا هەڤرکان پەیدا ببن، موعجیزەیا ئیسراء و میعراجێ قەدرگرتنەک بوو ژ لایێ خودێ ڤە بۆ پێغەمبەری بێی ئەو یان کەسەکێ دی وێ چەندێ بخوازت. و موعجیزەیا ئیسراء و میعراجێ ب قورئانێ و سوننەتێ ثابت بوویە، و گەلەک حەدیسێن دورست د ڤێ دەربارەیێ دا هاتینە ریوایەتکرن.

راوەستانەک د گەل ڤێ موعجیزەیێ:

ئیسراء و میعراج، ژ هەر لایەکی ڤە یێ مرۆڤ بەرێ خۆ بدەتێ، گەشتەکا عنتیکە و پەردەدڕ بوو، ب تایبەتی ل نک وان مرۆڤان یێن باوەرییا وان نە یا دورست، و ئەصلێ گرێکێ ل نک وان ئەوە ئەو عەقلێ خۆ دکەنە تەرازی بۆ کێشانا مەسەلێن عەقیدێ، و ئەو ژ بیرا خۆ دبەن کو (عەقل) تشتەکێ سنۆردایە خودێ یێ ئافراندی، و نە تشتەکێ (مەنطقییە) ئەم (مەخلووقەکی) بکەینە تەرازی بۆ کێشانا کارێن (خالقی).. و حەتا کو

ئەوێن ب عەقلی دخورن، بزانن کو نابت عەقل ببتە تەرازی بۆ کێشانا ڕاستییێن شەرعی و ییێن کەونی ژی، ئەم دێ پسیارەکێ کەین: ئەرێ ل وی دەمێ موعجیزەیا ئیسراء و میعراجێ چێبووی، ئەگەر مە گۆتبا مرۆڤێ ژ هەمییان عەقلدارتر: دەمەک دێ ئێت مرۆڤ دێ شێت ب دەمەکێ کێمتر ژ سەعەتەکێ ژ مەکەهێ فڕت و چتە قودسێ.. بەرسڤا وی دا چ بت؟

مسۆگەر ئەو دا بێژت: ئەڤە تشتەکێ بەرعەقل نینە.. و ئەو ب خۆ ل ڤی زەمانێ مە بچویک ژی باوەرییێ ب ڤێ مەسەلێ دئینن، چونکی ئەو تشتەکێ گەلەکێ بەرعەقلە.

مەعنا: حوکمێ عەقلێ دوهی و یێ ئەڤرۆ د ئێک مەسەلێ دا هاتە گوهاڕتن.

تشتەکێ دی: علمێ مە یێ نوکە دبێژت: ئەڤ عەردێ ئەم ل سەر پشتێ دژین، د گەل ڤێ هەمی گرانییا خۆ، د سالەکێ دا وێ (مەسافێ) دبڕت یا مرۆڤەکێ وەکی مە، د گەل سڤکییا خۆ، د (٢٥) هزار سالان دا دبڕت..

ئەرێ ئەگەر تە ئەڤ گۆتنە گۆتبا مرۆڤێ ژ هەمییان عەقلدارتر بەری چەند سەد سالەکان ئەو چ بەرسڤێ دا دەتە تە؟

نموونەیەکا دی یا پتر بەرچاڤ: ئەڤ سەعەتێن ئەم دکەینە دەستێن خۆ، سێ میل تێدا هەنە، ئەو (مەسافا) ئەو دبڕن هندی ئێکە، بەلێ حەتا میلێ سەعەتان جارەکێ ڤێ مەسافێ دبڕت، میلێ دەقیقان دوازدە جاران وێ مەسافێ دبڕت، و حەتا میلێ دەقیقان جارەکێ ڤێ مەسافێ دبڕت، میلێ ثانییان شێست جاران وێ مەسافێ دبڕت..

مەعنا: د شەڤ و ڕۆژەکان دا، میلێ سەعەتان ب تنێ (٢) جاران ڤێ مەسافێ دبڕت، و یێ دەقیقان (٢٤) جاران وێ مەسافێ دبڕت، و یێ

ثانییان (١٤٤٠) جاران عەینی مەسافێ دبڕت، و دا ڤێ مەسافێ د خەیالا خۆ دا مەزن بکەین، هزر بکەن سەعەتەکا مەزن یا هەی، و مرۆڤەک یێ ل سەر میلێ سەعەتان یێ ڕوینشتیە، و ئێکێ دی ل سەر میلێ ثانیان، و هەردووان پێکڤە دا ڕێ، د بیست و چار سەعەتان دا یێ ئێکێ ب تنێ دو جاران دێ زڤڕت، و یێ دووێ (١٤٤٠) جاران دێ زڤڕت، و مەسافە عەینی مەسافێیە.

هەر کەسەکێ تو ڤێ نموونەیێ بێژییێ، دێ بێژتە تە: ئەڤە تشتەکێ بەرعەقلە و نە یێ موستەحیلە.. باشە، ئەو مەسافا ئێک ژ مە ب پییان د هەیڤەکێ دا دبڕت، ئێکێ دی یێ ل تورمبێلێ سویار ب ڕۆژەکێ دبڕت، و ئەوێ ل طەیارێ سویار ب سەعەتەکێ دبڕت، ئەڤە ژی تشتەکێ بەرعەقلە، چونکی (لەز) چەند یا زێدەتر بت (مەسافە) دێ یا کورتتر بت.. قاعیدەیێ علمێ مە ڤێ چەندێ (ئیسبات) دکەت، باشە هێزا خودێ یا بێ توخویب دەمێ لەزێ ب ڕێڤە دبەت هەوە دڤێت (مەسافە) چەند یا کورت بت؟ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- پشتی ژ سەفەرا خۆ یا عنتیکە زڤڕی، دبێژت: من دیت هێشتا جهێ من یێ گەرمە و سار نەبوویە!!

و دەمێ وی بەحسێ ڤێ سەرهاتیا عنتیکە بۆ خەلکی کری، ئێک ژ وان زوی چوو نک ئەبوو بەکری و گۆتێ: هەڤالێ تە یێ دبێژت کو ئەو شڤێدی یێ چوویە قودسێ و یێ زڤڕیەڤە ژی.. ئەبوو بەکری گۆتێ: ئەگەر وی وە گۆت بت، ئەو ڕاست دبێژت! بەلێ، ئەبوو بەکر باوەر دکەت کو وەحی بۆ موحەممەدی -سلاڤ لێ بن- د گاڤێ دا ژ عەسمانی دئێتە خوار، ڤێجا بۆچی ئەو باوەر ناکەت کو د شەڤەکێ دا ئەو بۆ قودسێ دێ ئێتە برن، و جارەکا دی دێ زڤڕتەڤە؟

ئیسرائێ ژ کیڤە دەست پێ کربوو؟

ل دۆر دەستنیشانکرنا جهێ ئیسرائێ ژێ دەست پێ کری، چەند گۆتنەک هەنە، ژ وان:

- بوخاری حەدیسەکێ ژ ئەنەسێ کورێ مالکی ڤەدگوهێزت، و تێدا هاتییە کو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د مزگەفتێ ڤە بوو، ل نێزیکی بەرێ ڕەش..

- د ریوایەکا دی دا ژ (ئەبوو ذەرری) هاتییە ڤەگوهاستن، تێدا هاتییە کو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل مالا خۆ بوو ل مەکەهێ دەمێ جبریل هاتی و ئەو برییە ئیسرائێ.

- و د ریوایەتەکێ دا ل نک واقدی هاتییە کو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل گەلییێ (ئەبوو طالبی) بوو، ل وی جهی یێ کافران ئەو و مالباتا وی لێ کۆمکرین و (حصار) دانایە سەر.

- و طەبەرانی ل جهەکی ژ دۆتماما پێغەمبەری (أم هانئ)ێ ڤەدگوهێزت، دبێژت: پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- شەڤا ئیسرائێ ل مالا مە بوو.

و کۆمکرن د ناڤبەرا ڤان هەمی ریوایەتان دا -وەکی زانایێ ناڤدار ئبن حەجەر دبێژت- ب ڤی ڕەنگییە: پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل مالا (أم هانئ)ێ بوو، و مالا وێ ل گەلییێ (ئەبوو طالبی) بوو، و دەمێ پێغەمبەر دبێژت: (مالا من) مەخسەد پێ ئەو مالە یا ئەز لێ.. ل وێرێ جبریل هاتێ، بانێ خانی شەقکر، و ئەو ژ مەزلێ هلاند و برە کەعبێ، و هێشتا خەوێ چاڤێن وی بەرنەدای وی ئەو ڕاکرە ڤە، و ل (بوراقێ) سویار کر، و بەر ب قودسێ ڤە بر. و بەری پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل بوراقێ بێتە سویارکرن، موعجیزەیەکا دی یا مەزن ب سەرێ وی هات، ئەو ژی

موعجیزەیا ڤەکرنا سنگێ وی و پاقژکرنا دلێ وی بوو.. ڤێ چەندێ ئیمامێ بوخاری ژ (مالکێ کورێ صەعصعەی) ڤەدگوهێزت، دبێژت: جبریلی تەستەکا زێری یا تژی باوەری ئینا و سنگێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کەرکر و دلێ وی ئینادەر، شویشت و تژی باوەری کر، پاشی زڤڕاندە جهێ وی.. و د ریوایەتەکێ دا ل نک موسلمی دبێژت: دلێ من ب ئاڤا زەمزەمێ شویشت..

و هەر چاوا بت، شویشتنا دلی نیشانا پاقژی و زێدەکرنا باوەرییێیە.

پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- دبێژت: پاشی ئەز ل دەوارەکا سپی هاتمە سویارکرن، و پاشی جبریلی ئەز برم.. و ئەڤ دەوارە ئەو بوو یا کو دبێژنێ: (بوراق) و دبێژنێ (بوراق) ژ بەر ئێک ژ دو مەعنایان: بوراق یەعنی: خودان بەریق، ژ بەر کو ئەو یا سپی بوو ئەوێ گەش دکر و دلەمعی. یان ژی ژ بەر لەزا وێ یا زێدە ئەو وەکی بوریسییێ (بەرقێ) بوو.

پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- و هەڤالێ وی جبریل ژ مەکەهێ دەرکفتن، و ئەو دەوارا خودێ بۆ پێغەمبەرێ خۆ چێکری (بوراقێ) خۆشتڤییێ وی گەهاندە (بەیتولمەقدسێ) و وی ل وێرێ دو رکاعەتێن نڤێژێ ل بەراهییا پێغەمبەران کرن.

و نڤێژکرنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل قودسێ تشتەکێ مەشهوور بوو ل نک صەحابییان، لەو عومەرێ کورێ خەططابی دەمێ چوویە شامێ؛ دا کلیلێن قودسێ وەرگرت، ئەو چوو پێشییا مزگەفتێ و گۆت: ئەز دێ نڤێژێ ل وی جهی کەم یێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- نڤێژ لێ کری.

و هێشتا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل مزگەفتا (ئەقصایێ) جبریلی ئامانەکێ مەیێ و ئێکێ شیری بۆ وی ئینا، و ژێ خواست ئەو ئێک ژ هەردووان بۆ خۆ هلبژێرت، وی ئامانێ شیری هلبژارت، هنگی جبریلی

گۆتیێ: بەریێ تە بۆ فطرەتیێ هاتەدان، و ئەگەر تە مەی هلبژارتبا ئوممەتا تە دا دسەردا چت. پشتی هنگی جبریلی دەستیێ پێغەمبەی -سلاڤ لێ بن- گرت و بەر ب عەسمانی ڤە بلندکر..

دەستپێکرنا معراجێ:

د حەدیسا بوخاری دا ئەوا ژ مالکیێ کوڕیێ صەعصەعەی ڤەدگوهێزت، هاتییە: پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- دبێژت: ئەز ل بوراقیێ هاتمە سویارکرن، و جبریلی ئەز بەر ب عەسمانیێ دنیاییێ ڤە بلندکرم، (و د هندەک ریوایەتان دا هاتییە کو معراج ب بوراقیێ نەبوو، وەکی بەیهەقی ژ ئەبوو سەعیدی ڤەدگوهێزت) دبێژت: جبریلی ئەز بەر ب عەسمانی ڤە برم، و دەمێ ئەم گەهشتین جبریلی خواست دەرگەهـ بێتە ڤەکرن، گۆتن: تو کی یی؟ وی گۆت: ئەز جبریلم، گۆتن: کی د گەل تەیە؟ وی گۆت: موحەممەد، گۆتن: هاتییە هنارتن ب دویڤ وی ڕا؟ گۆت: بەلێ.. وی گۆت: ب خێر بێت، چێترین مێڤانە.. پاشی دەرگەهـ ڤەکر.

ژ ڤێ حەدیسێ دئێتە زانین کو عەسمانی (سومک) یەعنی: ستویراتی بوو هەیە، و ئەو خودان دەرگەهە، و ملیاکەت زێرەڤانییێ لێ دکەن.

ل عەسمانێ ئێکێ:

پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- دبێژت: دەمێ ئەز ب ژۆرکەفتیم من زەلامەک دیت ڕەشاتییەک ل ڕەخێ وی یێ ڕاستێ هەبوو، و ڕەشاتییەک ل ڕەخێ وی یێ چەپێ، دەمێ ئەو ل ڕەخێ خۆ یێ ڕاستێ دزڤڕی وی دکرە کەنی، و دەمێ ئەو ل ڕەخێ خۆ یێ چەپێ دزڤڕی وی دکرە گری. گاڤا وی ئەز دیتیم، وی گۆت: ب خێر بێت پێغەمبەرێ چاک و کوڕێ چاک.. من پسیارا جبریلی کر: ئەڤە کییە؟ وی گۆت: ئەڤە **ئادەمە**، ئەو ڕەشاتییا ل ڕەخێ وی یێ ڕاستێ و یێ چەپێ رحێن عەیالێ وینە، ئەوێ ل ڕەخێ

ڕاستێ خەلکێ بەحەشتێنە، و ئەو ڕەشاتییا ل ڕەخێ وی یێ چەپێ خلکێ جەهنەمێنە، ڤێجا گاڤا بەرێ وی ب لایێ ڕاستێ دکەڤت، ئەو دکەتە کەنی، و گاڤا بەرێ وی ب لایێ چەپێ دکەڤت، ئەو دکەتە گری.

و دبت کەسەک ل ڤێرێ پسیار بکەت وبێژت: چاوا پێغەمبەرێ مە هەمی پێغەمبەرێن دی -سلاڤ لێ بن- ل عەسمانان ساخ دیتن و ئەو ب خۆ ل عەردی یێن مرین، و هاتینە ڤەشارتن؟

بۆ بەرسڤ دێ بێژین: خودێ رحێن وان ل عەسمانان ئامادە کرن، و ب ڕەنگێ لەشێن وان ئینانە بەرچاڤ.. یەعنی: لەشێن وان هەر د قەبرێن وان دا بوون، و ئەو لەشێن ل عەسمانی هاتینە دیتن خودێ -خودانێ شیانێن بێ توخویب- بۆ رحێن وان هنگی ئامادە کرن، دا پێشوازییا پێغەمبەرێ مە -سلاڤ لێ بن- بکەن، وەک (تەشریف) و قەدرگرتن بۆ پێغەمبەری.

و د حەدیسا ئەنەسی دا هاتییە: ((وبعث له آدم فمن دونه من الأنبياء)) یەعنی: ئادەم و ئەو پێغەمبەرێن د بن وی دا بۆ وی هاتنە زێندیکرن.

ل عەسمانێ دووێ:

پاشی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د گەل هەڤالێ خۆ جبریلی چوو عەسمانێ دووێ، و ب وی ڕەنگێ دەرگەهێ عەسمانێ دنیایێ بۆ وان ڤەبووی، دەرگەهێ عەسمانێ دووێ ژی بۆ وان ڤەبوو، و ئەو چوونە ژۆر، ل وێرێ وان عیسا و یەحیا دیتن، و ئەو هەردو کوڕ خالەتێن ئێکن، پێغەمبەری سلاڤ دا وان، وان گۆت: ب خێر بێت برایێ چاک و پێغەمبەرێ چاک.

و د حەدیسەکێ دا یا ئەحمەد و موسلم و ئبن حبان ڤەدگوهێزن، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- سالۆخەتێ عیسای ئاشکەرا دکەت، و دبێژت:

ئەو زەلامەکێ سۆر و سپی بوو، دێ بێژی وێ گاڤێ ژ سەرشۆیێ دەرکەفتبوو، یێ زلام باش بوو، سەرێ وی یێ خەلەک بوو، و چاڤێن وی دگر بوون، و ناڤملێن وی دپان بوون.

ل عەسمانێ سێیێ:

پاشی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- بۆ عەسمانێ سێییێ هاتە بلندکرن، جبریلی داخوزا ڤەکرنا دەرگەهی کر، گۆتنە وی: تو کی یی؟ وی گۆت: ئەز جبریلم، گۆتنێ کی د گەل تەیە؟ وی گۆت: موحەممەد، گۆتنێ: جابا وی هاتییە هنارتن؟ وی گۆت: بەلێ، گۆتن: ب خێر بێت، چێترین مێڤانە بۆ مە دئێت، پاشی دەرگەهـ بۆ هاتە ڤەکرن، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- دبێژت: دەمێ ئەز ب ژۆر کەفتیم، من یووسف پێغەمبەر دیت، جبریلی گۆت: ئەڤە یووسفە سلاڤێ بدێ، من سلاڤ دایێ، وی بەرسڤا من دا، و گۆت: ب خێر بێی برایێ چاک و پێغەمبەرێ چاک.. موسلم ژ ئەنەسی ڤەدگوهێزت، دبێژت: من دیت هە وەکی نیڤەکا جوانییێ خودێ دابوو وی.

ل عەسمانێ چارێ:

پاشی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- و هەڤالێ خۆ جبریل چوونە عەسمانێ چارێ، و پشتی دەرگەهـ بۆ وان هاتییە ڤەکرن، و ئەو ب ژۆر کەفتین، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئدریس پێغەمبەر ل وێرێ دیت، گۆت: جبریلی گۆتە من: ئەڤە ئدریسە سلاڤێ بدێ، من سلاڤ دایێ، وی بەرسڤا من دا و گۆت: ب خێر بێی برایێ چاک، و پێغەمبەرێ چاک.

ل عەسمانێ پێنجێ:

ل عەسمانێ پێنجێ، و هەر ب ڕەنگێ بۆری، وی هاروون پێغەمبەر دیت.

ل عەسمانێ شەشێ:

پێغەمبەری -سلاف لێ بن- مووسا پێغەمبەر دیت، بوخاری ریوایەت دکەت، دبێژت: پێغەمبەر -سلاف لێ بن- دبێژت: جبریلی گۆت: ئەڤە مووسایە سلاڤێ بدێ، من سلاف دایێ، وی بەرسڤا من دا، پاشی گۆت: ب خێر بێی برایێ چاک و پێغەمبەرێ چاک، پشتی ئەم ژێ بۆرین، وی کرە گری، هندەکان گۆتێ: بۆچی تو دکەیە گری؟ وی گۆت: ئەز یێ دگریم چونکی پشتی من گەنجەک یێ هاتییە هنارتن، ئەوێن ژ ئوممەتا وی دچنە بەحەشتێ پترن ژ وان یێن ژ ئوممەتا من دچنە بەحەشتێ.

و دڤێت نەئێتە هزرکرن کو مووسای حەسویدی ب پێغەمبەرێ مە بر، چونکی حەسویدی بۆ مرۆڤەکێ نە پێغەمبەر بت چێ نابت، ڤێجا چاوا ئەگەر ئەو پێغەمبەر بت، بەلێ خەما وی ئەو بوو مللەتێ وی ب دورستی گوهدارییا وی نەکر لەو بارا پتر ژ وان بوونە ژ جەهنەمییان، و دەمێ وی مللەتێ خۆ هەڤبەری مللەتێ پێغەمبەرێ نوی دکر، دلێ وی دما ب مللەتێ وی ڤە و کرە گری، کا چاوا ئادەمی بۆ وی عەیالێ خۆ دکرە گری ئەوێن دچنە جەهنەمێ، وەکی بەری نوکە د گەل مە بۆری.

ل عەسمانێ حەفتێ:

پاشی ئەو بەر ب عەسمانێ حەفتێ ڤە چوون، و ل وێرێ وان ئیبراهیم دیت، جبریلی گۆتێ: ئەڤە بابێ تە ئیبراهیمە، سلاڤێ بدێ، وی گۆت: من سلاف دایێ، وی بەرسڤا من دا و گۆت: ب خێر بێی کورێ چاک و پێغەمبەرێ چاک..

و د سالۆخەتێ ئیبراهیمی دا، موسلم حەدیسەکێ ڤەدگوهێزت، تێدا هاتییە: پێغەمبەر -سلاف لێ بن- دبێژت: ئەز ژ هەمی عەیالێ وی پتر یێ ب وی ڤە چوویم. و ترمذی ژ ئبن مەسعوودی ڤەدگوهێزت، دبێژت: ل شەڤا

معراجێ من ئیبراهیم دیت، وی گۆت: ئەی موحەممەد، سلاڤێن من بگەهینە ئوممەتا خۆ، و بێژێ: ئاخا بەحەشتێ یا خۆشە، و ئاڤا وێ یا شرینە، و تۆڤچینێ وێ ئەڤ گۆتنەیە: (سبحان الله والحمد لله و لا إله إلا الله و الله أكبر).

ل (سدرة المنتهى):

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- عەسمانێ حەفتێ ژی هێلا، و بەر ب (سدرة المنتهى)یێ ڤە چوو.. و ئەو جهەکە -وەکی ئیمامێ نەوەوی دبێژت- علمێ ملیاکەتان لێ ڕادوەستت، و کەس ژ پێغەمبەری پێڤەتر -سلاڤ لێ بن- ژێ نەبۆرییە.

پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- دبێژت: پاشی ئەز هاتمە بلندکرن، بۆ (سدرة المنتهى)، من دیت فێقییێ وێ هندی جەرکێن باژێرێ هەجەرێنە، و بەلگێن وێ هندی گوهێن فیلانە، سویارەک ل بن سیبەرا وێ سەدسالان دێ چت حەتا خلاس بکەت، جوانییا وی جهی ژ خودێ پێڤر کەس نەشێت سالۆخ دەت، ل وی جهی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- هند هاتە بلندکرن حەتا وی گوهـ ل دەنگێ قەلەمێن قودرەتێ بووی، هەر وەسا ل وی جهی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- جبریل ل سەر ڕەنگێ وی یێ دورست دیت، دبێژت: شەش سەد پەڕ پێڤەبوون، و جلکەکێ قودرەتی ل بەر بوو و وی ناڤبەرا عەرد و عەسمانان تژی کربوو. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: من چار ڕوبار دیتن، دو دئاشکەرا بوون، و دو دڤەشارتی، من گۆتە جبریلی: ئەڤە چییە؟ وی گۆت: ئەو هەردوییێن ڤەشارتی دو ڕوبارێن بەحەشتێنە، و یێن ئاشکەرا نیل و فوراتن. و مەخسەد ب نیل و فوراتی ئەوە ئەصلێ وان ژ وێرێیە، نەکو نوکە ئەو ژ وێرێ دزێن، وەکی تو ئیشارەتێ بدەیتە ئامانەکێ تژی ئاڤ و بێژی: ئەڤە ژ کانییێیە.

ل بەحەشتێ:

ئیمام ئەحمەد حەدیسەکێ ڤەدگوهێزت، تێدا هاتییە کو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- بۆ بەحەشتێ هاتەبرن، وی هندەک گومبەتێن لوئلوئی تێدا دیتن، ئاخا وێ مسک بوو، دەنگەک ژ ڕەخی هاتێ، وی پسیار کر: ئەڤە چییە؟ گۆتنێ: ئەڤە بیلالە..

و بوخاری ژ ئەنەسی ڤەدگوهێزت کو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ڕوبیارەک ل بەحەشتێ دیت، ل هەردو ڕەخان، ل بەر لێڤا ئاڤێ خیڤەتێن لوئلوئی دڤەدای بوون، ئاخا وێ مسک بوو، وی پسیار کر: ئەڤە چییە؟ جبریلی گۆتێ: ئەڤە کەوثەرە ئەوا خودێ دایە تە.

و د حەدیسەکا دی دا یا ئیمام ئەحمەد ڤەدگوهێزت هاتییە کو بێهنەکا خۆش هاتە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- وی پسیار کر: ئەڤە چ بێهنە؟ جبریلی گۆت: ئەڤە بێهنا خداما کچا فیرعەونییە، جارەکێ شە ژ دەستی کەت، وێ گۆت: ب ناڤێ خودێ.. کچا فیرعەونی گۆتێ: تە بەحسێ بابێ منە؟ وێ گۆت: من بەحسێ خودێیە، خودایێ من و یێ تە و یێ بابێ تە. وێ گۆت: ما ژبلی بابێ من تە خودایەکێ دی هەیە؟ وێ گۆت: بەلێ (ئەللاهـ) خودایێ من و یێ بابێ تەیە! گاڤا فیرعەونی سوحبەتا وێ زانی، هنارتە ب دویڤ ڕا، و گۆتێ: ژبلی من تە خودایەکێ دی هەیە؟ وێ گۆت: بەلێ، ئەللاهـ خودایێ من و خودایێ تەیە.. هنگی فیرعەونی بڕیار دا ئاگرەک بێتە خۆشکرن، و عەیالێن وێ ئێک ئێکە ل بەر چاڤان هاڤێتنە د وی ئاگری دا، پاشی دۆرا وێ هات، وێ گۆتە فیرعەونی: من داخوازەکا ژ تە هەی، گۆتێ: چییە؟ وێ گۆت: ئەز حەز دکەم تو هەستیکێن من و یێن عەیالێ من کۆم کەی، و ل جهەکی ڤەشێری! وی گۆت: باشە.. و گاڤا دۆرا وێ هاتی، و ئەو هاتین دا وێ ژی بهاڤێنە د ئاگری دا، وێ بچویکەکێ

ب شیر هەبوو، هەر وەکی ئەو ژ بەر بچویکێ خۆ یێ ساڤا پیچەکێ دودل بوو، ئینا خودێ بچویکێ وێ ب ئەزمان ئێخست و وی گۆتە دەیکا خۆ: دادێ! خۆ بهاڤێژە ناڤ ئاگری، عەزابا دنیایێ ژ یا ئاخرەتێ ب ساناهیترە.

د حەدیسەکا دی یا دورست دا هاتییە: پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- دبێژت: د بەحەشتێ دا دەنگێ خواندنەکێ هاتە من، من پسیار کر: ئەڤە کییە؟ گۆتن: ئەڤە حارثێ کورێ نوعمانییە، ئەڤەیە باشی، ئەڤەیە باشی.. و دبێژن: ئەو باشترین مرۆڤ بوو بۆ دەیکا خۆ، و گەلەک قەدرێ وێ دگرت.

و بوخاری وموسلم ژ جابری ڤەدگوهێزن، کو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- قەسرەکا سپی ل بەحەشتێ دیت، وی پسیار کر: ئەڤ قەسرە بۆ کێیە؟ جبریلی گۆتێ: ئەو بۆ عومەرێ کورێ خەططابییە.

ل جەهنەمێ:

پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- دبێژت: من سەرپەرشتکارێ جەهنەمێ دیت، ئەو ملیاکەتە دبێژنێ: (مالک، خازن جهنم).

و ئیمام ئەحمەد حەدیسەکێ ریوایەت دکەت کو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل جەهنەمێ هندەک مرۆڤ دیتن، گۆشتێ کەلەخێن مرار دخوار، وی پسیار کر: ئەی جبریل، ئەڤە کینە؟ وی گۆت: ئەڤە ئەون یێن گۆشتێ مرۆڤان دخون، یەعنی: غەیبەتا مرۆڤان دکەن.

هەر وەسا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د بەر کۆمەکا مرۆڤان ڕا بۆری، ئەو دهاتنە عەزابدان: هندەک نینۆکێن سفری ب وان ڤە هەبوون، وان سەر و چاڤێن خۆ پێ دسەلخاندن و چەرم ژێ ڤەدکر، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- پسیار کر: ئەڤە کینە؟ جبریلی گۆت: ئەڤە ئەون یێن گۆشتێ خەلکی دخون، یەعنی: غەیبەتێ دکەن، و بەحسێ نامویسا وان دکەن. و وی هندەک زەلامێن دی دیتن، لێڤێن وان ب مەقەسێن ئاگری دهاتنە شەقکرن، گۆت: من پسیار

کر: ئەڤە کینە؟ جبریلی گۆت: ئەڤە خوتبەخوینێن ئوممەتا تەنە، ئەوێن باشییێ نیشا خەلکی ددەن، و خۆ ژبیر دکەن.

حەدیسەك و خەونەك:

ب هلکەفتنا چوونا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بۆ جەهنەمێ و بەحسکرنا وی ژ هندک ڕەنگێن عەزابا جەهنەمییان، مە دڤێت ل ڤێرێ حەدیسەکێ بینین یا بوخاری و موسلم ژ (سەمورەیێ کوڕێ جوندوبی) ڤەدگوهێزن، تێدا بەحسێ خەونەکێ دئێتەکرن، یا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دیتی، و خەونێن پێغەمبەران وەحییە، و بەلکی هندەک کەس هزر بکەن، ئەڤ سەرهاتییە ل شەڤا معراجێ چێبووبوو، و ئەو ب خۆ وەسا نینە، بەلکی ئەو خەونەک بوو بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هاتییە نیشادان..

سەمورە دبێژت: پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: شڤێدی من ددیت هەر وەکی دو زەلامان ئەز بەر ب عەردێ پیرۆز ڤە دبرم، من دیت زەلامەک یێ ڕوینشتی بوو، و ئێکێ دی ل هنداڤ سەرێ وی بوو، کەللابەکێ ئاسنی د دەستان دا بوو، دکرە د گەلالیشکا وی ڕا و دکێشا و لاما وی شەق دکر، و حەتا پاتکێ دبر، پاشی دئینا دەر و ڕەخێ دی ژی وە لێ دکر، حەتا ئەڤ ڕخە شەق دکر، ڕەخێ دی خۆ لێکددا.. من گۆت: ئەڤە چییە؟ وان هەردو زەلامان گۆتە من: ببۆرە.

ئەز د گەل وان دچووم، من دیت زەلامەک یێ درێژکرییە ل سەر پشتێ، و ئێکێ دی ل هنداڤ سەرێ وی یێ ڕاوەستای بوو، بەرەک یان کەڤرەکێ مەزن د دەستان دا بوو ل سەرێ وی ددا، بەرێ وی دکەت، حەتا ئەو دچوو بەری سەرێ وی مرۆڤێ رازای ساخ دبووڤە، جارەکا دی وی ئەو بەر لێ دداڤە.. و کارێ وی هەر ئەڤە بوو، من پسیار کر: ئەڤە چییە؟ وان هەردو زەلامان گۆتە من: ببۆرە. و ئەز د گەل وان دچووم..

مـن ديـت ئاڤاهييـەک وەکـی تـەنويرێ هـاتبوو ئاڤـاکرن، سـەرێ وی يـێ تەنگ بوو، و بنێ وی يێ فرەهـ بوو، د بن دا ئاگرەکێ هلکری هەبـوو، و تـژی وی ئاڤـاهی ژن و مێـرێن ڕويـس بـوون، گاڤـا ئـاگر دهاتـە خۆشـکرن ئـەو بلنـد دبوون، حەتا نێزيـک بـوو دەرکـەڤن، و دەمـێ ئـاگر کـێم دبـوو جارەکـا دی ئـەو دکەفتنە بنی.. من گۆت: ئەڤە چييە؟ وان هەردو زەلامان گۆتە من: ببۆرە.

ئەز چووم، من ڕويبارەکێ ژ خوينێ دديت زەلامـەک تێـدا بـوو، و ئێکـێ دی ل هنداڤ وی ل سەر لێڤا ئاڤێ يێ ڕاوەستای بـوو، تژی د دەستی دا بـەر هەبوون، گاڤا وی زەلامێ د ئاڤێ دا خۆ نێزيک دکر دا ژ ڕويبـاری دەرکـەڤت، وی بەر ددانانێ، حەتا دزڤڕاندنە جهێ وی يێ بەرێ.. من گۆت: ئەڤە چييـە؟ هەردووان گۆتە من: ببۆرە.

ئـەز دچووم، من مێرگەگا کەسک دديت، دارەکا مەزن د نـاڤ دا هـەبوو، و پيرەمێـرک ل بـن قـورمێ وێ يـێ ڕوينشـتی بـوو، تـژی دۆر و ڕەخـێن وی زارۆک بوون، ژ وی وێڤەتر زلامەک يێ ڕوينشتی بوو، ئاگرەک ل بەر دەسـتان هەبوو، وی هەر ئاگر خۆش دکر..

هەردووان ئەز ب سەر دارەکێ دئێخستم، و ئەز دبرمـە د خانييـەکی ڤـە، خانی ژ وی خانی من تازەتر نەديتينە، من ديت ئەو يێ تژی پيرەمێر و گەنج و ژن و زارۆک بوو، وان ئـەز دەرێخسـم و بلنـدکرم، و ئـەز کرمـە د خانييـەکێ دی يێ خۆشتر ڤە، ئەو يێ تژی پير و گەنج بوو.

من گۆتە هەردووان: هـەوە ئـەڤ شـەڤە ئـەز بـاش گێڕانـدم، بـۆ مـن بێـژن ئەڤە چ بوو من ديتی؟ وان گـۆت: بـلا! زەلامـێ ئێکـێ يـێ تـە ديتـی مرۆڤـێ درەوينە، درەوەکێ دێ کەت درەوا وی د ناڤ خەلکی دا دێ بەلاڤ بت، ڤێجا ئەڤە حالێ وييە حـەتا ڕۆژا قيامـەتێ، پاشـی يـا خـودێ بڤێـت دێ د گـەل وی کەت.

ئەو مرۆڤێ ل سەر پشتێ درێژکری، مرۆڤەکە خودێ قورئان یا نیشا دای، نە ئەو ب شەڤ وێ دخوینت، و نە ب رۆژ عەمەلی پێ دکەت، ڤێجا ئەوا تە دیتی د گەل وی دئێتەکرن حەتا رۆژا قیامەتێ.

ئەوێن د تەنوبرێ دا ئەون یێن زنایێ دکەن.

ئەوێ د رویباری دا تە دیتی ئەوە یێ ریبایێ دخوت.

و ئەو پیرەمێرێ ل بن قورمێ دارێ ئیبراهیمە -سلاڤ لێ بن- و ئەو زارۆکێن ل دۆر وی کۆمبووین عەیالێ خەلکینە.

ئەو زەلامێ ئاگر خۆش دکر، ئەو زێرەڤانێ ئاگرییە، و ئەو ئاگر جەهنەمە.

ئەو خانییێ ئێکێ یێ تو چوویێ خانییێ عامییێن موسلمانانە، و خانییێ دی یێ شەهیدانە، و ئەز جبریلم، و ئەڤە میکائیلە.. پاشی وان گۆتە من: سەرێ خۆ راکە، من سەرێ خۆ راکر وەکی عەورەکی من دیت، وان گۆتە من: و ئەڤە مالا تەیە. من گۆتە وان: بهێلن دا ئەز بچمە مالا خۆ، وان گۆت: هێشتا عەمرێ تە یێ مای، ئەگەر ئەو ب دویماهی هات، تو دێ چییە مالا خۆ.

فەرکرنا نڤێژان:

ژ تشتێن مەزن یێن ل شەڤا معراجێ چێبووین فەرکرنا هەر پێنج نڤێژان بوو.. د حەدیسەکێ دا یا بوخاری و موسلم ڤەدگوهێزن، هاتییە کو خودایێ مەزن فەرمان ل پێغەمبەرێ خۆ کر کو ل شەڤ و رۆژەکان وی پێنجی نڤێژ ل سەر ئوممەتا وی فەرکرن، پشتی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- زڤری د بەر مووسای را بۆری، مووسای پسیار ژێ کر: ئەرێ چ ئەمر ل تە هاتەکرن؟ وی گۆت: رۆژێ پێنجی نڤێژ. مووسای گۆتێ: ئوممەتا تە نەشێت رۆژێ پێنجی نڤێژان بکەن، ئەز ب خودێ کەمە من بەری تە خەلک یێن

جەرباندین، و من نەخۆشییێن مەزن ژ ئسرائیلییان دیتینە، بزڤرە پسیارێ ژ خودایێ خۆ بکە دا ئەو بارێ ئوممەتا تە سڤک بکەت، ب ڤی رەنگی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د ناڤبەرا خودایێ خۆ و مووسایی دا هات و چوو حەتا پێنج نڤێژێن فەرز ماین، مووسای گۆتێ: بزڤرە داخوازێ ژێ بکە ئەو هێشتا کێم بکەت، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: من هند داخواز ژ خودایێ خۆ کرن ئێدی ئەز شەرم دکەم، هەما هندە بەسە، ئەز دێ رازی بم و خۆ تەسلیم کەم.

دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- بۆری، خودایێ وی گۆتێ: ئەی موحەممەد، د شەڤ و رۆژکان دا پێنج نڤێژن، و هەر نڤێژەک ب دەهانە، ئەڤە پێنجی، هەچییێ دلێ خۆ ببەتە خێرەکێ و نەکەت خێرەک دێ بۆ وی ئێتە نڤیسین، و ئەگەر وی ئەو کر دەهـ خێر دێ بۆ ئێنە نڤیسین، و هەچییێ دلێ خۆ ببەتە گونەهەکێ و نەکەت چو گونەهـ بۆ وی نائێنە نڤیسین، و ئەگەر وی ئەو کر گونەهەک دێ بۆ وی ئێتە نڤیسین.

پشتی معراجێ:

ئەڤە هندەک ژ سەرهاتییا معراجێ بوو، وەکی د قورئان و حەدیسێن دورست دا هاتی، و پشتی ئەو ب دویماهی هاتی، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- جارەکا دی زڤری (بەیتولمەقدسێ) و ل وێرێ جارەکا دی خودایێ مەزن پێغەمبەر هەمی بۆ وی کۆمکرن، و دوبارە وی نڤێژ ل بەراهییا وان کر.. و دیسا ئەو ل بوراقێ سویار بوو و بەر ب مەکەهێ ڤە زڤری. و پشتی ئەو گەهشتییە مالا خۆ، و لێ بوویە سپێدە، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ژ مال دەرنەکەفت، و خۆ ڤەدەر کر، ژ بەر کو وی دزانی ئەگەر ئەو ڤێ سەرهاتییا خۆ بۆ مللەتێ خۆ ڤەگێڕت، ئەو ژ وی باوەر ناکەن.

ئیمام ئەحمەد حەدیسەکێ ژ ئبن عەبباسی ڤەدگوهێزت، دبێژت: دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- مایە ب تنێ د مال دا، دوژمنێ خودێ ئەبوو جەهل د بەر مالا وی ڕا بۆری، هاتە نک و ب ترانەڤە گۆتێ: تشتەکێ نوی بۆ تە هاتییە؟ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: بەلێ، وی گۆت: چییە؟ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: شڤێدی ئەزێ هاتیمەبرن.. گۆت: بۆ کیڤە؟ وی گۆتێ: بۆ بەیتولمەقدسێ، ئەبوو جەهلی گۆت: و سپێدێ تو ژڤرییەڤە؟ وی گۆت: بەلێ.

ئەبوو جەهلی نەڤیا بێژتێ: درەوە، ئەو ترسییا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل گۆتنا خۆ لێڤە ببت ئەگەر وی ئەڤ سوحبەتە د ناڤ خەلکی دا بەلاڤکر، گۆتێ: باشە ئەگەر من مللەتێ تە کۆمکر، ئەڤا تە بۆ من گۆتی تو دێ بۆ وان ژی بێژی؟ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: بەلێ..

ئەبوو جەهل ڕابوو دەرکەفت، و خەلک لێ کۆمکرن، و گاڤا خەلک کۆمبووین، ئەبوو جەهلی گۆت: ئەوا تە بۆ من گۆتی بۆ مللەتێ خۆ ژی بێژە. گاڤا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- سوحبەتا خۆ بۆ وان ڤەگێڕای، خەلک عەجێبگرتی مان، هندەکان ژ حێبەتییان دا دەستێن خۆ لێکدان، و هندەکان مست ل سەرێ خۆ دان، و کەسێ باوەر نەکر.

نیشانێن ڕاستگۆییا پێغەمبەرﷺ:

هندەک ژ وان مرۆڤان چووبوونە قودسێ و وان دزانی کو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- چو جاران نەچوویە وێرێ، لەو وان گۆتێ: باشە تو دشێی سالۆخەتێن مزگەفتێ بۆ مە بێژی؟ و چونکی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ب شەڤ چووبوو قودسێ و وی هزر نەدکر پسیارەکا ب ڤی ڕەنگێ دێ ژ وی ئێتەکرن، لەو ئەڤ پسیارە ل نک وی یا غەریب بوو. د حەدیسەکێ دا یا موسلم ڤەدگوهێزت، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- دبێژت: چو جاران وەکی وێ

جارێ ئەز تەنگاڤ نەبوویمە.. بەلێ خودایێ عەرد و عەسمانان، ئەوێ شیای پێغەمبەرێ خۆ د شەڤەکێ دا ببەتە قودسێ و ژ وێرێ ڕاکەتە عەسمانان، و بزڤڕینتەڤە، ل بەر وی ئاسێ نابت مزگەفتێ بینتە بەرچاڤان دا ئەو سالۆخەتێن وێ ب دورستی بۆ کافرێن مللەتێ خۆ بێژت.. مزگەفت هاتە بەر چاڤان و وی ب بەرفرەهی سالۆخەتێن مزگەفتێ بۆ وان گۆتن، و چو ب وان نەما وان گۆت: ب خودێ وەصفکرنا وی یا دورستە.

نیشانەکا دی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دانا بەر چاڤێن مللەتێ خۆ ڕاستگۆییا وی ئاشکەرا کر.. ئیمامێ بەیهەقی ڤەدگوهێزت، دبێژت: دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ژ قودسێ زڤڕییە مەکەهێ، ئەو د بەر کاروانەکێ قورەیشییان ڕا بۆری، پشتی ئەو زڤڕی و وی چیرۆکا خۆ بۆ خەلکێ مەکەهێ ڤەگێڕای، و وان باوەر نەکری، وی گۆتە وان: نیشانا من ئەڤەیە ئەز ل فلان جهی یێ د بەر کاروانەکێ هەوە ڕا بۆریم، وان حێشترەکا خۆ بەرزە کربوو، بەلێ فلان کەسی ئەو دیت و ل وان زڤڕاند، هندە ڕۆژێن دی ئەو دێ گەهنە مەکەهێ، و حێشترەکا ڕەنگ ئەسمەر یا ل بەرا کاروانی، جلەکێ ژ موی چێکری د گەل دو هاڤڕانان یێن ل سەر پشتێ.. و دەمێ ئەو ڕۆژ هاتی یا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتی، حەتا نیڤرۆ خەلک ل سەرێ ڕێکێ مانە ل هیڤییێ، بەری ببتە نیڤرۆ کاروان گەهشت و ب وی ڕەنگی یێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتی، بەلێ د گەل هندێ ژی قورەیشییان باوەری ب گۆتنا وی نەئینا!!

باشبەندەکا فەر:

پشتی سەرهاتییا ئیسراء و معراجێ ب کورتی بۆ مە ئاشکەرا بووی، چەند خالەکێن گرنگ هەنە ل دویماهییێ مە دڤێت ئیشارەتێ بدەینێ:

ئێک: گێڕانا ئاهەنگان ل شەڤا معراجێ ب چی ناڤێ هەبت کارەکێ دورست نینە، و دورست نینە مرۆڤ ڕۆژ یان شەڤا معراجێ بۆ کرنا چو عیبادەتان تایبەت بکەت.

دو: ئەو کتێبا ب ناڤێ معراجا ئبن عەبباسی دئێتە نیاسین، یا دورست نینە، و ئەو ژ درەو بۆ ئبن عەبباسی دئێتە پالدان، و ئەو یا تژییە ژ تشتێن نەدورست و بێ بناخە.

سێ: ئێک ژ مەزنترین حکمەتێن ڤێ موعجیزەیا مەزن ئەو بوو موسلمان و خودان باوەر -بەری کافران- بێنە جەڕباندن، کانێ باوەرییا وان ب گۆتنا خودێ و پێغەمبەرێ وی چەندە، و د ڤێ سەرهاتییێ دا خودان باوەرێن دورست ئاشکەرا بوون.. هندەک کافر چوونە نک ئەبوو بەکری، گۆتنێ: هەڤالێ تە یێ هۆ دبێژت، وی گۆت: ئەگەر ڕاست بت وی وە گۆتبت ئەو ڕاست دبێژت! گۆتنێ: یەعنی تو باوەر دکەی ئەو د شەڤەکێ دا دێ چتە قودسێ و زڤڕتەڤە؟ وی گۆت: بەلێ یا ژ وێ مەزنتر ئەز باوەر دکەم، ئەو یێ دبێژت: وەحی بۆ من ژ عەسمانان دئێت ئەز باوەر دکەم..

مەعنا: ئەگەر تە باوەری هەبت کو ئەو پێغەمبەرە و وەحی بۆ دئێت، ل بەر تە یا ب زەحمەت نابت باوەرییێ بینی کو ئەو چووبتە قودسێ، یان چووبتە عەسمانان، مەسەلە باوەرییە!

چار: موعجیزەیا ئیسراء و معراجێ ب لەشی و رحێ بوو، و ئەو ب هشیاری بوو نە کو د خەوێ دا.. و ئەگەر ئەو ب رحێ ب تنێ با، یان د خەوێ دا با ئەو نەدبوو موعجیزە، و کافران ژی کوفر پێ نەدکر، چونکی هەر کەسەک ژ مە د خەوێ دا دبینت ئەو دچتە جهەکێ دویر.

سەودەیا کچا زەمعەیی
ل مالا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-

ژ بلی خەمێن بەلاڤکرنا دینی، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- خەمەکا دی ژی هەبوو، ئەو ژی خەما عەیالی بوو، دەمێ ژیێ وی پێنجی سال ژنکا وی خەدیجا مر، و هندەک عەیالێ خەدیجایێ دەمێ ئەو مری یێ هویر بوو، و وان هەوجەیی ب چاڤدانێ هەبوو، و مرنا خەدیجایێ ڤالاتییەکا مەزن ئێخستە مالێ، تشتێ بوویە ئەگەرا بژالەبوونا هزرا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- د ناڤبەرا خەمێن مالێ و ب خودانکرنا عەیالی و خەمێن بەلاڤکرنا گازییا ئیسلامێ دا.

و دیارە ئەڤ حالێ وی بۆ مرۆڤێن نێزیکی وی یێ ئاشکەرا بوو، لەو رۆژەکێ خەولایا کچا حەکیمی ژنکا هەڤالێ وی عوثمانێ کورێ مەضعوونی ژێ خواست ئەو ژنەکێ بۆ وی بخوازت؛ دا چاڤدێرییێ ل مالا وی بکەت، و گاڤا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بەرسڤ ب ئەرێنی دایێ، وێ ئاگەهدارییا وی کر کو وێ سەودەیا کچا زەمعەیی یا بۆ دیتی، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل بەر هات.

و (سەودە) کچا زەمعەیێ کورێ قەیسێ کورێ عەبدشەمسێ عامری بوو، ئەو و پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل عامرێ کورێ لوئەیێ کورێ غالبی دگەهنە ئێک، و بەری ئەو شوی ب پێغەمبەری بکەت وێ شوی ب پسمامێ خۆ سەکرانێ کورێ عەمری کربوو، و ئەو هەردو ژ موسلمانێن دەسپێکێ بوون، یێن ل جارا ئێکێ مشەختبووینە حەبەشە، و بەری مشەختبوونا موسلمانان بۆ مەدینێ ئەو زڤریبوونە مەکەهێ، و هندەک دبێژن: زەلامێ وێ

هێشتا ل حەبەشە مربوو، و هندەک دبێژن: پشتی ئەو زڤڕییە مەکەهێ ژ نوی مربوو.. هەر چاوا بت دەمێ سەودەیێ شوی ب پێغەمبەری کری ئەو بیژن بوو، و عەمرێ وێ ژ یێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- پتر بوو، و ل سالا دوازدێ پشتی دەسپێکرنا ئیسلامێ، دەمێ ژییێ پێغەمبەری پێنجی و دو سال، پێغەمبەری ئەو مارەکربوو، یەعنی: عەمرێ وێ هنگی ژ پێنجی و دوییێ پتر بوو.

هەر وەکی مارەکرنا وێ پتر بۆ هندێ بوو ئەو مالا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب رێڤە ببەت، و عەیالێ وی یێ هویر ب خودان بکەت..

سەودە پشتی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- مابوو حەتا ب ناڤ سال ڤە چووی، و دبێژن ل دووماهییا زەمانێ عومەری ئەو مربوو، و ل بەقیعێ هاتبوو ڤەشارتن.

پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن-
د گەل ئویجاخێن عەرەبان

ل مەکەهێ، دەمێ شەڕ تێدا یێ بەردەوام د ناڤبەرا (تەوحید) و (شرکێ) دا، د ناڤبەرا چاکسازی و هشکاتیێ دا، د ناڤبەرا موحەممەدی و قورەیشییان دا.. قورەیشییان هەمی هێزا خۆ لێکدابوو، و چی مالێ هەی بەرهەڤ کر، و دنیایا خۆ هەمی پێشکێش کر پێخەمەت ب جهئینانا ئارمانجەکا ب تنێ، ئارمانجەکا گەلەکا مەزن -د چاڤێن وان دا- کو ئەو بشێن ڤێ خێرا ژ نوی ل باژێڕێ وان سەرهلدای ژ خەلکی مەنعەکەن!

موحەممەد -سلاڤ لێ بن- ئەوێ وان ب خۆ حەتا هنگی دگۆتێ: (ڕاستگۆیێ دەستپاک) ب دەنگەکێ بلند ژ وان دخواست کو: (ڕێکێ بدەنە من، دا ئەز ب سەربەستی دەنگێ خۆ بگەهینمە خەلکی، کەسێ لاواز ب سەربێخم، و پشتەڤانییا وی بکەم یێ زۆرداری لێ هاتییەکرن، و بهایێ مرۆڤینییێ لێ بزڤڕینم، و دەسهەلاتێ بۆ عەقلی ڤەگەڕینم)، بەلێ ئەو ل بەر نەهاتن..

وی داخواز ژ ئویجاخا خۆ دکر کو: (دەلیڤەیێ بدەن گازییا من ب ئەزمان بکەڤت، بەلاڤ ببت، ئاستەنگان نەدانن د ڕێکێ دا، چونکی ئەو نە بۆ دەمەکێ ب تنێ یان جهەکێ ب تنێیە)، بەلێ وان ب هەمی ڕوی قائیمییا خۆ ڤە گۆتێ: نەخێر! وەرە ئەگەر تە بڤێت ئەم دێ تە کەینە مەزنێ خۆ، ئەگەر تە بڤێت ئەم هەمی دێ مالی بۆ تە کۆم کەین، حەتا تو ژ مە هەمییان زەنگینتر لێ بێی، و ئەم دێ تە کەینە مەزنێ مەکەهێ هەمییێ..

چەند خودان دیتنەکا نزم بوون ئەو قورەیشییێن ئەڤ بەرسڤە دایە وی کەسی یێ بەرێ وان ددا سەربلندییێ! موحەممەدی -سلاڤ لێ بن- سەروەرییا عەردی و مەزنییا دنیایێ هەمییێ بۆ وان دخواست، کلیلێن هەر خزینەیەکا هەبت دکرنە د دەستێن وان دا، و وان مەزنییا ڤی باژێرکێ نقستی د ناڤ ڤان چیایێن ئاسێ ڕا ل ڤێ صەحرایا هشک پێشکێشی وی دکر!

پشتی ڤێ دان و ستاندنا رحەت، قورەیشییان دەست دا دارێ زۆردارییێ، ل سەری گەفێن دژوار ل وی و هەڤالێن وی کرن، وان هزرکر کو بەلکی گەف کاری ل وان بکەت مادەم طەمەعکرنێ فایدە نەکر، ستری کرنە د ڕێکا وان دا، گورییا ئاگرێ کەربا خۆ ل بەراهییا وان گەش کر، عویر و ڕویڤیکێن حێشتران ب سەری داکرن دەمێ ئەو دچوو سوجوودێ، ل طائفێ بچویک و دین و بێ عەقلێن خۆ پێڕا بەردان، و دا بەر بەران، خوین د لەشێ وی ئینا و ترانە پێ کرن.. و یا غەریب ئەو بوو ڤێ هەمییێ کەربێن وی ڤەنەکرن! وەکی هەر مرۆڤەکی ئەو عێجز بوو، دلێ وی یێ مەزن تژی خەم بوو، بەلێ گاڤەکا ب تنێ ژی ئەو ل وان ب غەزەب نەهات، دلپێڤەبوونەکا مەزن وی ل سەر وان بچویکان هەبوو یێن بەر ل وی دباراندن، و ب عەقلی بەرانبەری وان دینان ڕادوەستییا یێن ئاستەنگ دکرنە د ڕێکا وی دا، و بەرسڤا وی هەردەم ئەڤە بوو: **((اللهم اهد قومي فإنهم لا يعلمون))** یا ڕەببی تو هیدایەتێ ب رزقێ مللەتێ من بکە، ئەو نزانن.. بەرێ خۆ بدەنە ڤێ هێجەتا مەزن یا وی بۆ مللەتێ خۆ گرتی، و ژ ڤێ بزانن کانێ دلپێڤەبوونا وی ل سەر مللەتێ وی یێ کافر چەند بوو: یا ڕەببی تو ل مللەتێ من نەگرە، غەزبا خۆ ل وان نەبارینە، ئەڤ دوژمناتییا وان بۆ وێ حەقییێ یا ئەز پێ هاتیم ژ نەزانینا وانە!

و ڤێ هەمییێ بەرێ وی ژ وێ رێکێ وەرنەگێڕا یا وی دایە بەر سنگێ خۆ، وەکی هەیڤێ ئەوا هەر و هەر رێکا خۆ د ناڤ تارییێ دا دبڕت، و رێکێ ل بەر بەرزەبوویان رۆهن دکەت. و چەند مرۆڤەک ل هژمارا موسلمانان زێدە ببا، قورەیشی پتر هار دبوون، ل سەر خیزێ مەکەهێ یێ شارپای، ئەوێ نێزیک بوو گۆشت ل سەر بێتە براژتن، موسلمان تێنی و ڕویس و خواس درێژ دکرن، و دگۆتنە ئێک ژ وان: ئەگەر تە بڤێت ئاڤێ بدەینە تە، یان تە ببەینە بەر سیبەرێ، ئێک پەیڤا ب تنێ بێژە، یا ل تە ئەو بت ئەم داخوازا تە ب جهـ بینین، بێژە: مـن کـوفر ب وێ کـر یـا موحەممـەد دبێـژت.. بـەلێ (أحـد.. أحـد) ئـەو سروود بوو یا وان پێشوازییا عەزابا کافران پێ دکر.. د سەر هندێ ژی ڕا وان گەلەک ڕەنگێن نەخۆشییان ژ دەستێ مللەتێ خۆ یێ کافر دیتن: لـێدان، گرتن، مال وێرانکرن، برس، ترس، و حەتا کوشتن ژی.. و ل دویماهییێ ئەو هات یا ل سەر نەفسا مرۆڤی وەکی کوشتنێ نەخۆش.. و بەلکی هندەک ژ هەوە بێژن: ئـەرێ مـا تشـتەک هەیە ل سـەر نەفسێ وەکی کوشتنێ نەخۆش؟

هژرا دەرکەفتنا ژ مەکەهێ:

د ئایەتەکا قورئانێ دا خودایێ مەزن دبێژت: ﴿ وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنِ ٱقْتُلُوٓاْ أَنفُسَكُمْ أَوِ ٱخْرُجُواْ مِن دِيَٰرِكُم مَّا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِّنْهُمْ ۖ وَلَوْ أَنَّهُمْ فَعَلُواْ مَا يُوعَظُونَ بِهِۦ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَأَشَدَّ تَثْبِيتًا ﴿٦٦﴾ ﴾ (النساء: ٦٦) یەعنی: ئەگەر مە ل سەر وان واجب کربا کو هندەک ژ وان هندەکان بکوژن، یان ئەو ژ وارێ خۆ دەرکەڤن، هژمارەکا کێم ژ وان تێ نەبا کەسێ ئەو نەدکر، و ئەگەر وان ب وێ کربا یا شیرەت پێ ل وان دئێتەکرن ئـەو دا بـۆ وان چێتر بت، و دا باوەرییا وان پێ ب هێزتر لێ ئێت.

ژ ڤێ ئایەتێ ئاشکەرا دبت کو دەرکەفتنا ژ وەلاتی (یان: مشـەختبوون) ل ڕێزا خۆکوشتنێ دئێت، و پێ نـەڤێت بێـژین: خۆکوشـتن ژ کوشـتنێ ب خۆ ژی نەخۆشترە.

پێغەمبـەری -سلاڤ لـێ بـن- ل ژێـر وی کـاودانێ نـەخۆش یـێ کـافرێن مـەکـەهـێ ل درێژیـیا دەهـ سـالان ئـینـایـە سـەرێ خـودان بـاوەران، داخـواز ژ دویکەفتییێن خـۆ کـر وەلاتـێ خـۆ بـهێلن، و پشـت بدەنـە مـرۆڤ و کـەس و کارێن خۆ، و دینێ خۆ بڕەڤیننە وەلاتەکێ بیانی یێ دویر ژ وان، ل دەسپێکێ وان -دو جاران- قـەسـتـا وەلاتـێ حەبەشە کـر، بـەلـێ زولـمـا قورەیشـییان ب دویـڤ وان دا چـوو حەبەشـە ژی، و ئەگـەر پاراسـتنا خـودێ بـۆ وان نـەبا، پاشی عەدالـەتا مـەلکێ حەبەشە، دویر نەگرە ئەو ڕۆناهییا ئەو پێ هاتین هـەر زوی ڤـەمریبا.. و چـەرخا زەمـانی ڤەگـەڕیا ڤـە، و زۆرداریـیـا قورەیشـییان جارەکا دی چەق و طـا ژ خـۆ دان، و ڤێ جارێ ستێرا فەرەجێ ژ جهـەکێ دی هەلات، ژ باژێڕەکەکێ ناڤێ وی د ناڤ صـەحرایا عـەرەبـان دا بـەرزەبووی، لـەو چو سەنگێ خۆ د تـەرازییا بـاژێڕێن دنیـایێ دا نەهـەی، چەنـد زەلامـەکێن کـێم دەرکـەفتن، و سـنگێ خـۆ دا وێ دەشـتا بەرفرەهـ ئـەوا دکەفتـە ژێرییـا بـاژێرێ وان، ب ئنیەتا قەستکرنا مەکەهێ بۆ کرنا حەجێ و طـەوافا ل دۆر کەعبێ..

ل سـەر هـزرا وان نـەبـوو کـو د ڤێ سەفەرا وان دا، ئـەوا ل سـالا دەهـێ ژ هنارتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بـن- چێبـووی، ڕویدانـەک دێ ئێتـە پێشـییا وان، دیرۆکا وان و یا باژێڕێ وان دێ گوهۆڕت، باژێڕێ وان ئەوێ چو سەنگێ خۆ نەهەی -وەکـی مـە گـۆتی- دێ بتـە ماکـا بـاژێڕان، و پایتـەختا دنیـایێ، و سـەرەکانییا وێ ڕۆنـاهییێ یـا کـو دێ عـەردی هـەمییێ ڤـەگرت.. ل دەمـێ کۆمبوونا ئویجاخێن عەرەبان ل مەکەهێ و دەور و بەرێن وێ بـۆ کرنـا حـەجێ، هەر ڕۆژ ل ئێڤارا درەنگ، دەمێ ڕۆژێ چاڤێ خۆ ژ وێ شەرمزارییێ دگرت یا

کـافـر ل دۆر و ڕەخـێـن کەعبـێ دکەن، پێغەمبەر -سلاڤ لـێ بـن- ب دزی ڤـە ژ مال دەردکەفت، و خۆ بۆ ئویجاخان پێشکێش دکر، و دگۆتێ: (کی ژ هـەوە دێ پشـتەڤانییا مـن کـەت؟ قورەیشـی نـاهێلن ئـەز گۆتنـا خـودایێ خـۆ بـەلاڤ بکەم؟).

و بەرسـڤێن وان دژێـک جـودا بـوون.. یـێن ژ هـەمییان خرابتـر دگـۆتن: ئەگەر خێـرەک د تە و گازییا تە دا هەبا ئویجاخا تە دا گوهێ خۆ دەتـە تـە، و یـێـن ژ هـەمییان بـاشـتـر دگۆتن: ئەم دێ جارێ خۆ گـرین کـانێ هـەڤڕکییا تـە د گەل ئویجاخا تە دێ ل سەر چ ڕاوەستت پاشی ئەم دێ بڕیارا خۆ دەین!!

د گەل کندییان:

مـە گـۆت: پشـتی ئـەو بەرهـەم ب چوونـا طـائفێ پێڤـە نـەهاتی یـێ پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- هیڤـی دکـر، وی بـڕیـار دا شـێوەیێ خـۆ پێشکێشکرنا بـۆ ئویجاخان چـەنـدەکـێ بگوهـۆڕت، ل شوینا کـو ئـەو بچتـە ژ دەرڤەی مەکەهێ و داخوازێ ژ ئویجاخێن عەرەبان بکـەت کـو بـاوەرییێ پێ بینن، و ئـەو بێتـە سـەری یـا ل طـائفێ هاتییـە سـەری، یـا باشـتر ئـەوە ئـەو مەوسمێ حەجێ بـۆ خۆ ئسـتغلال بکـەت، دەمـێ ئویجـاخێن عـەرەبان هـەمی دئێنە مەکەهێ بۆ کرنا حەجێ و هنگـی گازییـا خـۆ بگەهیننـە وان، ئەگـەر ئـەو باوەرییێ پێ نەئینن ژی چونە چونە ئەو نەشێن نەخۆشـییێ بگـەهیننێ، و ئـەو بوو ل سالا دەهێ ژ گازییا ئیسـلامێ و بـۆ جارا ئێکـێ وی مەوسـمێ حـەجێ ئسـتغلال کـر، و گازییـا خـۆ گەهانـدە هنـدەک ئویجـاخێن عـەرەبان، و داخـوازا پشتەڤانییێ بۆ خۆ ژ وان کر.

ل سەری ئەو چوو نک ئویجاخا (کندییان) کو خەلکێ یەمەنێ بـوون، و گۆتە وان: خێرەک ل نک مـن هەیـە، ئەگـەر هـەوە بڤێـت دێ دەمـە هـەوە! وان گـۆتـێ: ئـەو چییە؟ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گـۆت: شـاهـدە بـدەن کـو

ژ خودێ پێـڤەتـر چو خودایـێن ب حەق نـین، و نڤێـژان بکـەن، و بـاوەرییێ ب وی تشتی بینن یێ ژ نک خودێ هاتی، ئینا ئـەو ڕوینشـتن و گوهداریبا وی کر، و پشتی چەند دەلیڤەیەکان وان گۆتێ: ئەگەر مە پشـتەڤانیبا تـە کـر، و تو ب سەرکەفتی، دێ حوکمی ئێخییە دەستێ مە؟ پێغەمبەری -سلاڤ لـێ بن- گۆتە وان: حوکم یێ خودێیە، یێ وی بڤێت ئـەو دێ ئێختـە دەسـتی، وان گۆت: مادەم وەسایە مە چو هەوجەیی ب وێ نینە یا تو دبێژی..

د گەل عامرییان:

و ژ وان ئویجاخێن پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- قەست کرییێ ئویجاخا (عامرییان) بوو، کـو ئێـک ژ ئویجـاخێن عـەرەبان یـێن مـەزن بـوو، و دبێـژن: ئـەو ئێـک ژ پێـنج ئویجاخـان بـوون یـێن چـو جـاران ژنکـێن وان نەهاتینـە ئێخسـیرکرن، و چـو جـاران خویـک و بـاج نەداینـە چـو شاهـ و مـەلکان، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د گەل ئەبوو بەکری چوو جهێ وان، و پشـتی چەنـد پسیارەک ژ وان کرین، وەکی: هوین کینە؟ هژمارا هەوە چەنـدە؟ هـوین دشـێن پشـتەڤانیبا کەسـەکی بکـەن ئەگـەر هاتـە د نـاڤ هـەوە دا؟ و دەمـێ وان خـۆ دایـە نیاسین، و گـۆتی: ئەم ژ کەسێ ناترسین، پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- گۆتـە وان: ئـەز پێغەمبـەرێ خودێمـە، و ئـەزێ هـاتیم داخـوازێ ژ هـەوە بکـەم هوین پشتەڤانیبا من بکەن؛ دا ئەز گازیبا خودایێ خۆ بگەهینمـە خەلکی، و هوین ب کەیفا خۆنە..

وان گۆتێ: تو کیی؟ و پشتی وان ئەو نیاسی و زانی ژ کیژ مالێییـە، و کو قورەیشـی وی دەرەویـن دەردئـێخن، و بـاوەرییێ پـێ نـائینن، هندەک ژ وان گۆت: ئەم باوەرییێ ب تە نائینین، بەلێ ئەگەر تو بێیە د ناڤ مە دا ئـەم تـە دەرنائێخین، و دێ بەرەڤانییێ ژ تە کەین.. و هنگـی مەزنـەکێ وان هـات، و پشتی ب گۆتنا وان زانی، وی گۆت: هوین دزانن چەنـد شـۆلـەکا مەزنـە هـوین

دێ ئێخنە د ستوییێ خۆ دا؟ ئەگەر هوین ڤی د گەل خۆ ببەن، عەرەب هەمی دێ هەوە بۆ تیرێن خۆ کەنە ئارمانج، ئویجاخا وی وی چێتر دنیاست، ئەگەر خێرەک د وی تشتی دا هەبا یێ ئەو دبێژت، ئەو دا باوەرییێ پێ ئینن.. و وی مرۆڤێن خۆ سارکرن، حەتا ئەو ژ گۆتنا خۆ لێڤەبووین، ئینا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەو ژی هێلان، و قەستا ئویجاخەکا دی کر..

د گەل شەیبانییان:

شەیبانی ئێک ژ ئویجاخێن عەرەبان یێن زێدە مەزن و ب هێز بوون، ل ژێرییا عیراقێ دژییان، و هندەک پەیوەندی و پەیمان د ناڤبەرا وان و کیسرای دا هەبوون، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- و ئەبوو بەکر نێزیکی وان بوون، پشتی سلاڤکرنێ ئەبوو بەکری گۆتە ئێک ژ مەزنێن وان: هژمارا عەگیدێن هەوە چەندە؟ وی گۆت: ئەم ژ هزاران پترین، ئەبوو بەکری گۆتێ: پشتەڤانییا هەوە بۆ وی یێ بێتە د ناڤ هەوە دا یا چاوایە؟ وی گۆت: دەمێ ئەم دەست ددەینە چەکی کەس وەکی مە یێ دژوار نینە، و ئەم هەسپێن خۆ ب پێش عەیالێن خۆ دئێخین، و پێدا چوو.. پاشی ئەو ل پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- زڤڕی و گۆتێ: نەکو تو ئەو زەلامێ قورەیشی بی؟ ئەبوو بەکری گۆتێ: ئەو پێغەمبەرێ خودێیە ئەگەر سوحبەتا وی گەهشتبتە تە.. ئینا وی گۆت: برایێ قورەیشی! تو بەرێ خەلکی ددەیە چ؟

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئیسلام بۆ وان ئاشکەرا کر و هندەک ژ قورئانێ بۆ خواند، و بۆ وی دیارکر کو قورەیشی وی درەوین دەردئێخن و باوەرییێ پێ نائینن، ئینا وی زەلامێ شەیبانی گۆتێ: ب خودێ تو بەرێ خەلکی ددەیە ئەخلاقێ باش، و ئەو مللەتێ تە درەوین دەربێخت درەوینێن مەزن ئەون.. پاشی ئیشارەت دا پیرەمێرەکی و گۆت: ئەڤە (هانئە) مەزنێ مەیە، و ئەم ژ گۆتنا وی دەرناکەڤین، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- لێ زڤڕی،

وی گۆت: برایێ قورەیشی! من گوهداریبیا تە کر، و ئەز دبێژم هێلانا مە بۆ دینێ مە ژ بەر ڕوینشتنەکا هۆسا یا کورت نە ژ رەئییەکا دورستە، و لەزێ پەشێمانی یا د گەل، و ئەڤە (موثەننایێ کوڕێ حارثەیە) مەزنێ مەیە و فێرسێ مەیە، بلا ئەو ژی باخڤت، موثەننای گۆت: ئەز ژی وەکی هانئی دبێژم، پشتی هنگی مە هندەک پەیمان د گەل کیسرای هەنە، و ئەم نەشێین بێی وی کەسێ بحەوینین، و ئەز دبینم ئەڤ تشتێ تو بەرێ مە ددەییێ ژ وان تشتانە یێن مەلکان پێ نەخۆش، و ئەگەر تە بڤێت ئەم تە بحەوینین و پشتەڤانییا تە بکەین ئەم دێ وە کەین بەلێ ل ژێریا ئاڤا عەرەبان نە ل لایێ فورسێ.. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتە وان: هەوە بەرسڤەکا خراب نەدا من دەمێ هەوە ڕاستی گۆتی، و ئەو کەس دێ شێت دینێ خودێ ب سەرئێخت یێ ژ هەمی لایان ڤە وی بگرت.

و دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- زانی ئەڤ مرۆڤە ب هندەک پەیمانان ڤە دگرێدایە د گەل کیسرای، و ئەو نەشێن خۆ ژ وان پەیمانان ڕزگار بکەن، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ڕێز ل زەلامینییا وان گرت، و مزگینی دا وان کو ئەگەر ئەو مانە ساخ و باوەری ب ڤی دینی ئینا ڕۆژەک دێ ئێت ملکێ کیسرای دێ بۆ وان مینت.

پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن-
و خەلکێ یەثربێ

د گەل خەزرەجییان:

مە گۆت: ل سالا دەهێ ل دەمێ حەجێ پێغەمبەرێ خودێ -سلاڤ لێ بن- خۆ بۆ ئویجاخێن عەرەبان پێشکێش کر، ل (مینایێ) ل رۆژهەلاتا باژێرێ مەکەهێ، و ب دورستی ل بنارا وی چیایی یێ جەمرا مەزن (جهێ رەجما شەیطانی) دکەفتێ، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- شەش زەلام دیتن، ژ سەر و بەرێ وان زانی کو ئەو نە ژ خەلکێ مەکەهێنە، پشتی ئەو ب نک وان ڤە چووی و سلاڤ دایێ، پسیار ژ وان کر و گۆت: هوین ژ کیژ ئویجاخێنە؟ وان گۆت: ئەم خەزرەجینە، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: هوین ژ پشتەڤانێن جوهیانە؟ وان گۆت: بەلێ، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: هوین دێ روینن پیچەکێ ئەز د گەل هەوە باخڤم؟ وان گۆت: بەلێ، و پشتی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئیسلام پێشکێشی وان کری، ئەو ل ئێک و دو زڤرین و گۆتن: ئەڤە ئەو پێغەمبەرە یێ جوهی گەفان پێ ل هەوە دکەن، ڤێجا وە نەبت ئەو بەری هەوە راکەن..

پاشی وان گۆتە پێغەمبەری: ئەم درازینە ب گۆتنا تە، و مە مللەتێ خۆ یێ ل پشت خۆ هێلای خرابی و دوژمنی د ناڤ وان دا یا بەلاڤ، و بەلکی خودێ ب تە وان بگەهنتە ئێک، ئەم دێ زڤرینە نک وان، و دێ بەرێ وان دەینە گازییا تە، ڤێجا ئەگەر خودێ ئەو ل دۆر گازییا تە کۆم کرن، کەس یێ سەرفەرازتر نابت ژ تە..

پشتی ڤان زەلامێن خەزەرجی حەجا خۆ کری، ئەو زڤڕینە بـاژێڕێ خۆ، و کارێ خۆ کرە بەلاڤکرنا دینێ نوی د ناڤ خەلکی دا..

و ئـەو هـەر شـەش زەلامـێن خـەزرەجی ئەڤـە بـوون: ئەسـعەدێ کـوڕێ زورارەی، عـەوفێ کـوڕێ حـارثی، رافعـێ کـوڕێ مـالکی، قوطبـەیێ کـوڕێ عامری، عوقبەیێ کوڕێ عامری، و جابرێ کوڕێ عەبدللاهی.

د گەل خەزرەجی و ئەوسییان:

سـال ڤەگـەڕییا، بـوو سـالا یـازدێ پشـتی هاتنـا گازییـا ئیسـلامێ، و جـارەکـا دی هـەر ل وی جهی ل مینـایێ پێغەمبـەری -سلاڤ لـێ بـن- چاڤ ب دووازدە زەلامان ژ خـەلکێ (یـەثربێ) کـەفت: دەهـ خـەزەرجی بـوون، و دو ئەوسی بوون، ئەو ژی ئەڤە بوون:

ئەسعەدێ کوڕێ زورارەی، عەوفێ کوڕێ حارثی، رافعێ کـوڕێ مـالکی، عوقبەیێ کوڕێ عامری، و قوطبـەیێ کـوڕێ عـامری، و ئـەڤ هـەر پێنجـە ئـەو بوون یێن سالا بـەری هنگی موسلمان بـووین، ذەکـوانێ کـوڕێ عەبدقەیسـی، عوبادەیێ کوڕێ صامتی، یەزیدێ کوڕێ ثەعلەبەی، عەبباسێ کوڕێ عوبـادەیێ کوڕێ نەضلی، و موعاذێ کوڕێ حارثی، ئەڤە هەر دەهـ زەلامێن خـەزرەجی، و هەردو زەلامێن ئەوسی ئەڤە بوون: عوەیمێ کوڕێ ساعدەی، و مـالکێ کـوڕێ تەیهانی.

ژ ڤێ چەندێ دیار دبت کو بەلاڤبوونا ئیسلامێ ل مەدینێ، ل دەسپێکێ پـتـر د نـاڤ ئـویـجـاخا خەزرەجییان دا بوو، چونکی ئەو هـەر شـەش زەلامـێن ل سالا دەهێ پێغەمبەر دیتی و موسلمان بووین خەزرەجی بوون.

ڤـان هــەر دووازدە زەلامـێــن یـەثـربــی ل گـەلـیــێ عەقەبـەیێ چاڤ ب پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کەفت، و وان پێکڤـە (بەیعـە) دا پێغەمبـەری کو ئەو پێگیرییێ ب ئەمر و فەرمانێن دینێ نوی بکەن، و هنـدی ژ وان بێـت

کاری بۆ بەلاڤکرنا ڤـی دینـی د نـاڤ مللـەتێ خـۆ دا بکـەن، عوبـادەیێ کـوڕێ صامتی دبێژت: پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتە مە: وەرن بەیعێ (یـەعنی: سـۆزێ) بدەنـە مـن کـو هـوین تشـتەکی بـۆ خـودێ نەکەنـە شـریک، و دزییـێ نـەکەن، و زنایێ نەکەن، و زارۆکێن خۆ نەکوژن، و چو بێبـەختییان نەکـەن، و د قەنجییێ دا بێ ئەمرییا من نەکـەن، و هـەچییێ ژ هـەوە ڤـێ ب جهـ بینـت خـێـرا وی ل سـەر خـودێیـە، و هەچییێ ژ هەوە تشتەکی ژ ڤـان بکـەت، و د دنـیـایـێ دا هاتە جزادان ئەو دێ بۆ وی ببتـە کفـارەت، و هـەچییێ تشـتەکی ژ وان بکـەت و خـودێ وی سـتارە بکـەت، کـارێ وان د دەسـت خـودێ دایـە، ئەگەر وی بڤێت ئەو دێ وان جزا دەت، و ئەگەر بڤێت دێ وان عەفی کەت. و ل سەر ڤێ مە چەندێ مە بەیعە دا وی.

و ئەڤ بەیعەیە یا دبێژنێ: بەیعا عەقەبەیێ یا ئێکێ.

پشـتی ئـەڤ زەلامـە ژ خـەلکێ بـاژێڕێ یـەثربێ ئـەوێ دکەفتـە ژۆرییـا مەکەهێ ب دویراتییا ڕێکا هەشت ڕۆژان ب پییـان، ژ کـارێ و بـارێ حـەجێ خلاصبووین، و وان ب ڕەنگـەکێ ڤەشارتی پێغەمبـەر دیتـی و پـەیمان دایـێ، وان کارێ زڤڕینێ کر.

مصعەب ئێکەمین سەفیرێ ئیسلامێ:

گاڤا وان دوازدە زەلامان ژ خەزرەجی و ئەوسییێن خەلکێ یەثربێ ڤیـای بـزڤـڕنـە باژێڕێ خۆ، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بـن- هەڤالـەکێ خـۆ یـێ شـارەزا ب دینـی، و ب شـێـوەیێ دان و ستاندنێ و گازیکرنا خـەلکی، هلبژارت، دا د گەل وان بهنێرتە باژێڕێ وان بـۆ هنـدێ دا ئـەو قورئـانێ بـۆ وان بخوینـت، و نڤێژێ ل بەرا وان بکەت، و دینێ نوی نیشا وان بدەت، هـەر وەسـا کـاری بـۆ بەلاڤکرنا ئیسلامێ د ناڤ خەلکی ژی دا بکەت، و ئـەو صـەحابی مصـعەبێ کـوڕێ عومـەیرێ کـوڕێ هاشـمێ کـوڕێ عەبدمـەنافێ کـوڕێ عەبـدداری کـوڕێ

قوصەیێ کورێ کیلابێ قورەیشییە، هێشتا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د مالا ئەرقەمی ڤە بوو دەمێ ئەو موسلمان بووی، و ئەو ئێک ژ وان بوویێن مشەختبووینە حەبەشە، و وەسا دیارە کو ئەو زڤڕی بوو مەکەهێ، دەیک و بابێن وی ددەولەمەند بوون، و ئەو ئێک ژ جحێلێن تازە و حەز ژ خۆ کەرێن مەکەهێ بوو، و دبێژن: دەیکا وی گەلەک ب وی ڤە یا گرێدای بوو، و ئەو گەلەک نازدار دکر، و دەمێ ئەو موسلمان بووی و دەیکا وی ژ زڤڕینا وی ل کوفرێ بێ هیڤی بووی، وێ هەر تشتەک ژێ بڕی لەو مصعەب زێدە فەقیر بوو، حەتا دەمێ ئەو ل ڕۆژا ئوحودێ شەهید بووی، تشتەک نەبوو ئەو پێ بێتە ڤەشارتن!

مصعەب ئێکەمین سەفیر بوو هاتییە هلبژارتن و هنارتن بۆ باژێڕێ یەثربێ دا ئیسلامێ بەلاڤ بکەت، و دەمێ ئەو د گەل خەلکێ بەیعەتا عەقەبەیێ یا ئێکێ ل سالا یازدێ پشتی هاتنا ئیسلامێ چوویە یەثربێ، ئەو د گەل هەڤالێ خۆ یێ خەزرەجی ئەسعەدێ کوڕێ زورارەیی چوو مالا وی، و وان هەدویان پێکڤە دەست ب بەلاڤکرنا ئیسلامێ کر، د گەل وێ کۆما دی ژی یا خودان باوەران ئەوێن سالا بەری هنگی موسلمان بووین، مصعەبی قورئان بۆ وان دخواند، و دینێ نوی نیشا وان ددا، و نڤێژ ل بەرا وان دکر، و وان ناسناڤێ مصعەبی کربوو (المقرئ).

د کێمتر ژ سالەکێ دا مصعەب و هەڤالێن وی شیان هژمارەکا نە یا کێم ژ ئەوسی و خەزرەجییان قانع بکەن کو بێنە د ئیسلامێ دا، حەتا نێزیک بوو مالەک نەمای ئەگەر ئێک یان پتر ژێ موسلمان نەبن، نە بەس هندە، بەلکی ئەو شیان هندەک مەزن و ماقویلێن مالباتێن خەلکێ یەثربێ ژی موسلمان بکەن، وەکی سەعدێ کوڕێ موعاذی، و ئوسەیدێ کوڕێ حوضەیری..

و هەر چەندە نەیارەتی د ناڤبەرا وان هەردو ئویجاخان دا یێن ل باژێرێ یەثربێ دژیان (ئەوسی و خەزرەجییان) یا بەردەوام بوو، و جوهی ئەوێن ل دەور و بەرێن باژێری دژیان دەستەکێ درێژ د بەردەوامی و زێدەکرنا وێ نەیارەتییێ دا هەبوو، حەتا هندەک جاران دگەهشتە شەڕ و کوشتنێ، بەلێ پشتی هاتنا وان د ئیسلامێ دا، ئەو ب خێرا ڤێ نعمەتا مەزن بوونە برایێن ئێک، و ئەو نەیارەتییا بەرێ هاڤێتە پشت خۆ.

بەری سال تمام ببت، و دەمێ حەجێ بزڤرتە ڤە، مصعەب زڤری مەکەهێ، و مزگینییا بەلاڤبوونا ئیسلامێ یا بەرفرەهـ ل باژێرێ یەثربێ گەهاندە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، و گاڤا بۆ پێغەمبەری مسۆگەر بووی کو جهەکێ تەنا بۆ هەڤالێن وی دویر ژ دەستێ کافرێن مەکەهێ پەیدابوو، وی دەستویری دا هەڤالێن خۆ کو ئەو ب دزی ڤە بچن و قەستا یەثربێ بکەن.

مشەختگەها صەحابییان (یەثرب)
یان باژێرێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-

بەری پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- خەلکێ مەدینێ ل عەقەبەیا (مینایێ) ببینت، و ئەو باوەرییێ پێ بینن، و سالا دی هژمارا وان زێدەتر لێ بێت و بەیعێ بدەنێ، و بزڤرن و دینێ نوی د ناڤ مرۆڤێن خۆ دا بەلاڤ بکەن، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- د خەونا خۆ دا دیتبوو -و خەونێن پێغەمبەران وەحینە- کو ئەو ژ مەکەهێ مشەخت دبوو، و دچوو عەردەکێ دی، ئەبوو مووسایێ ئەشعەری -خودێ ژێ رازی بت- دبێژت: پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: من د خەونێ دا دیت ئەز ژ مەکەهێ مشەخت دبوومە عەردەکێ دارقەسپ لێ هەین، ڤێجا هزرا من بۆ هندێ چوو کو ئەو عەردێ (یەمامە)یێیە، یان هەجەرە.. پاشی ئەو دەرکەفت باژێرێ یەثربێ[1].

و دیارە پشتی ڤێ خەونێ وی خەونەکا دی دیتبوو مشەختگەها وی و هەڤالێن وی پتر تێدا بۆ وی هاتبوو ئاشکەراکرن، عائیشا -خودێ ژێ رازی بت- دبێژت: پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: جهێ مشەختبوونا هەوە هاتە نیشادان بۆ من (یەعنی: من د خەونێ دا دیت) من دیت ئەو عەردەکە ئاخا وی یا هویرە و یا ب خوییێیە، دارقەسپ لێ هەنە، دکەفتە د ناڤبەرا دو لاتان دا یێن کەڤرێن وان دڕەش[2].

---

(١) بوخاری و موسلم ڤەدگوهێزن. و یەمامە باژێرکەکێ تژی دارقەسپ بوو دکەفتە دەڤەرا ریاضێ، و هەجەر ئەوە یا نوکە دبێژنێ: ئەحساء، و ئەو هەردو نوکە دکەفتە وەلاتێ سعوودییێ.

(٢) بوخاری ڤەدگوهێزت.

ب ڤێ چەندێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- زانی کو ئەو جهـ باژێڕێ یەثربێیە، وەکی وی ب خۆ د حەدیسا ئێکێ دا گۆتی، و پشتی ئەو چێبووی یا بەری نوکە مە ڤەگێڕای ژ موسلمانبوونا هژمارەکا نە یا کێم ژ خەلکێ وی جهی د ناڤبەرا سالێن یازدێ و دوازدێ دا ژ هنارتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، و پشتی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- صەحابییێ خۆ مصعەب هنارتییە مەدینێ دا ژ لایەکی ڤە دینی نیشا وان بدەت، و ژ لایەکێ دی ڤە دا ئەو ژ نێزیک بەرێ خۆ بدەتە وی باژێڕی و خەلکێ وی کانێ ڕاستە ئیسلام لێ بەلاڤبووی وەکی ئەو زەلام دبێژن ئەوێن ژ وێرێ هاتین، یان نە؟

و گاڤا مصعەب پشتی چەند هەیڤەکان زڤڕی و پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- پشتڕاست کری کو بەلێ ئیسلام ل وێرێ یا بەلاڤبووی، و خەلک یێ ئامادەیە پێشوازییێ ل موسلمانێن خەلکێ مەکەهێ بکەن، و وان د ناڤ خۆ دا بحەوینن و بەرەڤانییێ ژێ بکەن.. هنگی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دەستویری دا صەحابییێن خۆ کو ئەو بەر ب باژێڕێ (یەثربێ) ڤە مشەخت ببن.

و گەلەک ژ وان موسلمانێن مشەخت بووینە حەبەشە ژی گاڤا ب ڤێ چەندێ زانی، زڤڕینە مەکەهێ، و بەر ب باژێڕێ یەثربێ ڤە چوون، و هندەک ژی ئێکسەر هەما چوونە وێرێ، و چەند صەحابییەک مانە ل حەبەشە، حەتا پشتی هنگی ب شەش حەفت سالەکان ژ نوی زڤڕینە مەدینێ.

یەثرب:

باژێڕێ گەشێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- (المدينة المنورة)، بەری موسلمان ب مشەختی بچنێ، عەرەبێن جەزیرێ دگۆتنێ: (یەثرب)، و ئەو ژی وەکی مەکەهێ باژێڕەکە دکەفتە وەلاتێ (حیجازێ) و ئەو دکەفتە باکوورێ مەکەهێ ب قووناغا هەشت ڕۆژان ئەگەر مرۆڤ پییان بچت، و ب پیڤانێن

ئەڤرۆ (٤٣٠) کم د ناڤبەرا وان هەردو باژێران دا هەنە، و ژ لایێ ڕۆژئاڤایێ ڤە د ناڤبەرا مەدینێ و دەریایا سۆر دا (١٥٠) کم هەنە.

دبێژن: ئێکەمین جار مرۆڤ ل ڤی جهی ئاکنجی بووین، جیلێ شەشێ یان یێ هەشتێ بوو پشتی نووحی، و دەمێ شاهێ بابلی (بختونصری) ل سەدسالا شەشێ بەری زایینێ هێرش کرییە سەر ئسرائیلییان ل فلسطینێ، و جهێن وان وێران کرین، هندەک کەسێن کێم ژ وان بەر ب ڤی جهی ڤە مشەخت بوون، و لێ ئاکنجی بوون، و ل سەدسالا دویێ زایینی هندەک ئویجاخێن دی یێن وان پێکڤە هاتن، و ل دەور و بەرێن ڤی جهی ئاکنجی بوون، دەمێ دەولەتا رووما‌نی ئەو کوشتین و نەخۆشی گەهاندییێ، ژ وان ئویجاخان: (بەنوو نەضیر، و بەنوو قورەیضە، و بەنوو قەینوقاع) و هندەک دبێژن: هاتنا وان بۆ ڤی جهی ژ بەر هندێ بوو وان د کتێبێن خۆ یێن پیرۆز دا دخواند کو پێغەمبەرێ دووماهییێ دێ ژ ڤی جهی ڕابت، و چونکی وان هزر دکر پێغەمبەرێ دووماهییێ دێ ژ وان بت ئەو هاتن ل وێرێ ئاکنجی بوون، گۆتن: دا ئەو پێغەمبەر ژ مە بت.

پاشی ل سەدسالا سێیێ زایینی، پشتی ئاڤبەندا (مەئربێ) ل یەمەنێ خراب بووی، دو ئویجاخێن عەرەبێن (قەحطانی) ژ یەمەنێ مشەختبوون و هاتن قەستا وەلاتێ حیجازێ کرن، و ل وی جهی ئاکنجی بوون، یێ نوکە باژێرێ مەدینێ دکەفتێ، و ئەو هەردو ئویجاخ (ئەوس و خەزرەج) بوون، (ئەوس) و (خەزرەج) دو برا بوون، کوڕێن حارثەیێ کوڕێ ثەعلەبەیی بوون، و ئەو د نەسەبا خۆ دا دگەهنە (قەحطانی)، نە وەکی قورەیشییان ئەوێن د نەسەبا خۆ دا دگەهنە عەدنانی.

و هندەک ئیشارەت و دەلیلێن دیرۆکی هەنە کو بەری ئەڤ هەر سێ ئویجاخێن جوهییان ژ فلسطینێ، و هەردو ئویجاخێن قەحطانی ژ یەمەنێ

بێنـه ڤـی جهـی، و لـێ ئـاکنجی بـبن، هنـدەک کـۆمێن مرۆڤـان ژ (بـەنوو قوضاعه)یێن عەرەب ژ شامێ هاتبوون و ل ڤی جهی دانـابوو و دبێـژن: ئـەو ئێکەمین کەس بوون ئەڤ جهه ئاڤاکری.

هەر چاوا بت، بەری هاتنا ئیسـلامێ سێ ئویجاخێن ئسرائیلییان یـێن کـێـم، و دو ئـویجاخـێـن عـەرەبـان یـێـن بـۆش ل ڤـی جهـی دژیـان، عـەرەب ل سـەنتەری کـو دەشـتەکا بەرفرەهـ بـوو دژیـان، و جـوهی ل لایـێ باشـووری و رۆژهـەلاتـێ د هنـدەک کـەل و ئاسـێگەهان ڤـه دژیـان. و هژمـارا خـەلکێ ڤـی بـاژێـــڕی بـــەری هـاتـنـــا موسـلمانان ب (١٢-١٥) هـزار کەسـان دئێتــه تەخمینکرن.

(یەثرب) کو ئەو ناڤ بوو یێ عـەرەبان دانایـه سەر بـاژێڕی، د ڕاستییا خۆ دا باژێڕ نەبوو، بەلکی هژمارەکا تاخێن ژێک دویر بـوو، هـەر تاخـەک یـێ بابکەکی بوو ژ بابکێن وان ئویجاخان یێن ل وێرێ دژیان، و پێکڤـه دگرێدای نـەبوون، پشـتی پێغەمبـەر -سـلاڤ لـێ بـن- چـوویێ، ژ نـوی وی شـکلێ بـاژێڕەکێ پێکڤـه گرێدای دا، و ل دۆر نـاڤێ بـاژێڕی هنـدەک دبێـژن: یـەثرب ناڤێ وی زەلامی بوو یێ ئێکەمین جار ئەڤ جهه ئاڤاکری، و هندەک دبێـژن: ژ بەر کو ئەڤ جهه یێ ئێشـەوی بـوو، هـەچییێ چووبـایێ و لـێ ئـاکنجی ببا ئـێش دهـاتـێ و نساخ دبوو، عەرەبان نـاڤێ جهی کره (یـەثرب) و (یـەثرب) ب زمانێ عەرەبان بۆ نەخۆشییێ دئێتـه گۆتن. دەمـێ پێغەمبـەر -سـلاڤ لـێ بـن- و صـەحابییێن خـۆ چووینـه وێـرێ هنـدەک ژ وان نسـاخ بـوون، ئینـا پـێـغـەمبەری -سلاڤ لێ بن- دوعـا ژ خـودێ کـر ئـێش ل وێـرێ نـەمینت، و ژ هنگی وەرە ئێش نەما.

ژ بەر هندێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ناڤێ بازێڕی کرە (طەیبە) یەعنی: خۆشی، کو پەیڤەکە دژی (یەثربە) ئەوا ب مەعنا نەخۆشی دئێت[(١)].

پشتی ئویجاخا ئەوس و خەزرەج هاتین و ل (یەثربێ) ئاکنجی بووین، و عەرد ڤەگرتی، جوهییان ب ڤێ چەندێ نەخۆش بوو، و گەلەک جاران هەڤرکی د ناڤبەرا هەردو لایان دا چێ دبوو و هندەک جاران دگەهشتە شەڕی، و دەمێ شەڕ چێ دبوو ئەوس و خەزرەجییان هەوارێن خۆ دگەهاندە هندەک ئویجاخێن دی یێن عەرەب ژ مرۆڤێن خۆ و ئەو دهاتنە هاری بۆ کرنا شەڕی د گەل جوهییان.. نێزیکی سەد و پێنجی سالان بەری هاتنا ئیسلامێ، جوهییان سیاسەتا خۆ گوهاڕت و ل شوینا هەڤڕکییەکا ئێکسەر د گەل عەرەبان بکەن، ڕابوون ب ڕێکێن خۆ یێن گەنی شەڕ و هەڤڕکی د ناڤبەرا ئەوس و خەزرەجان دا پەیدا کر، و ئەو لێک کرنە نەیار، و هەر هندەک ژ وان پشتا لایەکی دگرت و چەک دفرۆتێ، و شەڕ د ناڤبەرا وان دا گەرم دکر.. و ژ بەر کو ئەوس و خەزرەجی موشرک و صەنەمپەرێس بوون، و جوهی خودان کیتابەکا عەسمانی بوون، و دویکەفتییێن پێغەمبەران بوون، گەلەک جاران وان گەف دکرن و دگۆتنە ئەوس و خەزرەجییان: کتێبێن مە دبێژن: نێزیکە

(١) د کتێبا (حەبەقووق) دا کو ئێک ژ ئەسفارێن کیتابا پیرۆزا ئسرائیلییانە، هاتییە: ((خودێ ژ تیمانێ دێ ئێت، و یێ پیرۆز دێ ژ چیایێ فاران ئێت، مەزنییا وی عەسمان ڤەگرتن، و ژ بۆ کەیفهاتنا ب وی عەرد تژی بوو. وەکی گەشاتییا برویسییێ ئەو دێ ئێت، و ڕۆناهی ژ دەستێ وی ڤەدپەشت، و هێزا وی د وێ دا یا ڤەشارتییە. ل بەراهییا وی ئێشت دچت، و ل دویڤ پێ وی مرنە..)) (سفر حبقوق: ٣/٣-٥)، و ئەڤ دەقە مزگینیدانە ب هاتنا پێغەمبەرێ ئیسلامێ، و ئەو هندێ دگەهینت کو (ئێش و نەخۆشی) ل بەر دەستێ ڤی پێغەمبەری دچت و نامینت.. بۆ بەرفرەهی بزێنە کتێبا مە: (پەرتووکا پیرۆز و مزگینیدان ب موحەممەد پێغەمبەری سلاڤ لێ بن) کو ئەڤ مەسەلە ب بەرفرەهی مە تێدا ئاشکەرا کرییە.

پێغەمبەرەک بێت و گاڤا ئەو هات ئەم دێ باوەرییێ پێ ئینین، و ئەم و ئەو پێکڤە دێ شەرێ هەوە کەین.. و ئەڤە ئێک ژ وان ئەگەران بوو کو خەلکێ مەدینێ زوی باوەری ب پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئینای، وان گۆت: ئەم دێ بەری جوهییان ڕاکەین، دا ئەو چێ نەبت یا ئەو گەفێ پێ ل مە دکەن.. و جوهییان هزر نەدکر کو ئەو پێغەمبەرێ دێ ئێت ژ وان نابت.

پشتی هژمارەکا هەڤڕکی وشەڕێن گران د ناڤبەرا ئەوس و خەزرەجییان دا ل درێژییا سەد و پێنجی سالان چێبووین، و ئەو وەستیاین، هندەک عەقلدارێن وان تێ ئینادەر کو ئەڤە جوهینە شەڕی د ناڤبەرا وان دا خۆش دکەن، دا وان بێخنە بن دەستێ خۆ، لەو وان بڕیار دا پێکڤە ڕوینن و خۆ بکەنە ئێک، و مەزنەکی بۆ خۆ دەسنیشان کەن، و بڕیارا وان ئەو بوو عەبدللاهێ کوڕێ ئوبەیێ کوڕێ سەلوولی کو ئێک ژ مەزنێن خەزرەجییان بوو، بکەنە مەلک بۆ خۆ و تاجێ بداننە سەر سەری، و هێشتا وان ئەڤ بڕیارا خۆ ب جهـ نەئینای، خودێ وەسا حەز کر ئیسلام هات، و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- قەستا مەدینێ کر.. و هەمی تشت هاتنە گوهاڕتن، وەکی دێ بۆ مە ئاشکەرا بت.

خەزرەجی.. مالخالانێن پێغەمبەری:

دەمێ مە بەحسێ باپیرێ پێغەمبەری -سلاڤ لی بن- عەبدلموطەلبێ کوڕێ هاشمی کری، مە ئاشکەرا کربوو کو دەیکا وی سەلما کچا مەزنێ مالباتا نەجارییان عەمرێ کوڕێ زەیدی بوو، و بەنووئەلنەججار ئێک ژ بابکێن خەزرەجییان بوون، و ل بازێڕێ یەثربێ دژیان، و جارەکێ بابێ عەبدلموطەلبی هاشم د گەل کاروانێ قورەیشییان یێ بازرگانی دەرکەفتە شامێ، و وی ژنکا خۆ سەلما د گەل خۆ بر، و ب ڕێڤە هێلا ل مالبابا وێ، و سەلمایێ هنگی بچویکەک د زکی دا بوو، و ئەو چاڤەڕێی زەلامێ خۆ ما

حەتا ژ کاروانی بزڤرت دا د گەل بزڤرته مەکەهێ، بەلێ دەمێ کاروانی زڤرین هاشم د گەل دا نەبوو.. چونکه ئەو ب رێڤه مربوو، لەو سەلمایێ بریار دا ل مالبابا خۆ بمینت و نەزڤرته مەکەهێ. و ل مالبابا وێ کورێ وێ عەبدلموطەلب هاته سەر دنیایێ، و ئەو ل نک خالێن خۆ مەزن بوو، حەتا گەهشتییه حەفت سالییێ، هنگی مامێ وی موطەلب چوویێ و ئەو زڤرانده مەکەهێ.

ئەڤه بەری نوکه مه گۆتبوو، مەعنا خال و خوارزاینی د ناڤبەرا مالباتا پێغەمبەری و بابکەکێ خەزرەجییان دا هەبوو، و ئاشکەرایه کو بابێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- عەبدللاهـ ل نک خالێن بابێ خۆ یێن خەزرەجی مربوو، و قەبرێ وی ل نک وان بوو، و دەمێ پێغەمبەر یێ شەش سالی ئەو د گەل دەیکا خۆ چووبوو یەثربێ و نێزیکی هەیڤەکێ مابوو ل وێرێ، و ل دەمێ زڤرینا وان دەیکا وی ب رێکێ ڤه مربوو.

مه دڤێت ڤێ بێژین؛ دا ل بیرا مه بێته ڤه کو مرۆڤاینی ئەوا د تەرازییا پەیوەندییێن جڤاکی دا هزر بۆ دئێتەکرن د ناڤبەرا پێغەمبەری و خەلکێ مەدینێ دا هەبوو.

صەحابێ مشەخت دبنه یەثربێ:

پشتی مصعەب زڤرییه مەکەهێ، و پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ئاگەهدارکری کو ئیسلام ب رەنگەکێ بەرچاڤ ل مەدینێ بەلاڤبوویه، و هژمارەکا مەزن ژ ئەوس و خەزرەجییان یێن هاتینه د ئیسلامێ دا، و ئەو دئامادەنه پێشوازیێ ل موسلمانان بکەن، و پشتەڤانییا وان بکەن، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دەستویری دا صەحابییێن خۆ کو ئەو مشەخت ببن و بچنه مەدینێ.

مەخسەد ب مشەختبوونێ ب تنێ ئەو نەبوو موسلمان ژ زولم و زۆرداریا قورەیشییان ڕزگار ببن، و بچنە جهەکی بشێن ب ئازادی پەرستنا خودێ ل وێرێ بکەن، بەلکی ئارمانج ژێ ئەو ژی بوو ئەو بناخەیەکێ بۆ دەولەتا ئیسلامێ بدانن، ئەوا دێ بتە بنەکۆک بۆ بەلاڤکرنا ڕۆناهییا خودێ ل عەردی، و پشتی دەستویری ب مشەختبوونێ ژ لایێ خودێ ڤە بۆ موسلمانان هاتییەدان، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەو گەهاندە وان، و ل سالا دوازدێ پشتی هاتنا ئیسلامێ کاروانێ مشەختبوونا بەر ب مەدینێ ڤە دەست پێ کر.

و ئێکەمین کەس ژ مەکەهێ مشەختبووی صەحابییێ پێغەمبەری ئەبوو سەلەمە بوو، ئەوێ بەری هنگی مشەختبوویە حەبەشە، ئەبوو سەلەمە یێ مەخزوومی ژنکا خۆ ئوم سەلەمە د گەل کوڕێ خۆ یێ زارۆک سەلەمە برن و ب لایێ مەدینێ ڤە چوو، گاڤا مالباتا ژنکا وی هندا کچا ئەبوو ئومەیەیێ مەخزوومی ئەوا ب ناسناڤێ (أم سلمة) دئێتە نیاسین، زانی کو زاڤایێ وان ب مال ڤە دێ مشەخت بت، ئەو چوونە د ڕێکا وی دا، و گۆتنێ: ئەگەر ئەم نەشێینە تە، ما ئەم نەشێینە ژنکا خۆ ژی؟ ئەم قەبویل ناکەین تو وێ ببەی.. و وان ژنک ژێ ستاند.

ئەبوو سەلەمە چوو، و مرۆڤێن ژنکێ ئەو گرت و نەهێلا د گەل وی بچت، گاڤا مرۆڤێن زەلامی ب ڤێ چەندێ حەسیاین، چوون زارۆکێ خۆ ژ وان ستاند، و گۆتن: مادەم هەوە نەهێلا کچا هەوە د گەل کوڕێ مە بچت، ئەم ژی قەبویل ناکەین نەڤییێ مە ل نک هەوە بت، ئوم سەلەمە دبێژت: مرۆڤێن من و مرۆڤێن زەلامێ من کوڕێ من یێ زارۆک کێشا حەتا دەستێ وی خلاندی! پاشی مرۆڤێن ئەبوو سەلەمەی سەلەمە بر، و هەر ڕۆژ دەیکا وی دەردکەفتە ڕەخێ بازێڕی و درووینشتە خوارێ و دکرە گری..

نێزیکی سالەکێ ئەڤە حالێ وێ بوو، حەتا ڕۆژەکێ پسمامەکێ وێ ئەو د ڤی حالی دا دیتی، دلێ وی ما پێڤە لەو چوو نک مرۆڤێن وێ و گۆتێ: کەنگی هوین دێ رەحمێ ب ڤێ ژارێ بەن؟ هەوە ئەو و زەلامێ وێ و کوڕێ وێ ژێکڤەکرن. هنگی دلێ وان ما ب من ڤە، و کوڕێ من بۆ من زڤڕاند و گۆتنە من: هەڕە بگەهە زەلامێ خۆ.

مەعنا ئێکەمین صەحابی ژ مەکەهێ مشەختبوویە مەدینێ ئەبوو سەلەمە بوو، و پشتی وی عامرێ کوڕێ رەبیعەیی د گەل ژنکا خۆ لەیلایا کچا ئەبوو حەثمەیی -و ئەو ئێکەمین ژنە مشەختبوویە مەدینێ- ئەو ژی چوون، و پشتی وان هێدی هێدی و ب ڕەنگەکێ ڤەشارتی صەحابی ژ مەکەهێ دەرکەفتن و قەستا مەدینێ کرن.. و مە گۆت: یەثرب -یان مەدینە وەکی پشتی هنگی هاتییە نیاسین- ل وی دەمی بازێڕەکێ ب سەرک ڤە نەبوو، بەلکی ئەو هژمارەکا تاخێن ژێکجودا بوو، ل هەر تاخەکی بابکەک ژ ئویجاخا ئەوسی یان خەزرەجی لێ دژیان، و ئەو پتریا وان صەحابییێن گەهشتینە مەدینێ ل گوندێ (قوبائێ) ئاکنجی بوون، و هنگی ئەو گوندەک بوو دکەفتە باشوورێ مەدینێ، و ل وێرێ سالمێ مەولایێ ئەبوو حوذەیفەی نڤێژ ل بەرا وان دکر.

گاڤا موسلمان ب نەپەنی ژ مەکەهێ دەرکەفتین، و چووینە مەدینێ، کافر ب چوونا وان حەسیان، لەو وان کەرب و کینا خۆ ل سەر موسلمانێن مایی دژوارتر لێ کر، و هندی ژێ هاتی نەخۆشی زێدەتر گەهاندێ، بەلێ دەمەکێ درێژ پێڤە نەچوو مەکەه ژ موسلمانان هەمییان ڤالا بوو، هژمارەکا کێم یا صەحابییان تێ نەبت، ئەو ژی ئەو بوون یێن عوزرەکێ ئەو گرێداین، و نەشیاین دەرکەڤن.

هەر وەسا ژ وان ییێن مـاین پێغەمبـەر بـوو -سـلاڤ لـێ بـن- و هـەڤالێ وی ییێ نێزیک ئەبوو بەکر و پسمامێ وی عەلی.. پێغەمبـەر چـونکی هێشـتا خـودێ دەسـتـویـری نـەدابـوویـێ، و ئەبوو بەکر و عەلی چونکی پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- ژ بـەر ئارمانجـەکێ گۆتبـوویێ نـەچن، وەکـی دێ بـۆ مـە ئاشکەرا بت.

خەلکێ مەدینێ
و (بیعة العقبة) یا دوییێ

دەمێ موسلمانان قەستا مەدینێ کری، و هژمارەکا مەزن ژ وان ل وێرێ کۆمبـووین، دەنـگ و بـاس دگەهشـتنە وان کـو کـافر رۆژ بـۆ رۆژێ حـالێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- یێ نەخۆشتر لێ دکەن، لەو موسلمانێن خەلکێ مەدینێ گۆتنە ئێک و دو: حەتا کەنگی ئەم دێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هێلینە د ڤی حالی دا، کافر نەخۆشییێ بگەهیننێ؟

پاشی بڕیارا وان بۆ ئەو ل سالا دوازدێ (ژ هنارتنا ئیسلامێ) ل دەمێ حەجێ ئەو ب هێجەتا کرنا حەجێ بچنە مەکەهێ، و ب دزی ڤە خۆ بگەهیننە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و داخوازێ ژێ بکەن کو ئەو ژی بێتە مەدینێ، و بەرهەڤیيا خۆ بۆ وی ئاشکەرا بکەن کو هەر تشتەکێ وی بڤێت ئەو دێ بۆ وی کەن.

بەیعەتا عەقەبێ یا دوییێ:

حەجییێن مەدینێ کو گەلەک ژێ هێشتا کافر بوون، گەهشتنە مەکەهێ، و د ناڤ وان دا پتر ژ حەفتێ مرۆڤان دموسلمان بوون، پشتی ئەو ب کار و بارێن حەجێ ڕابووین، هندەک موسلمانان ژ وان خۆ گەهاندە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دا ژڤانەکی ژێ وەربگرن کو ئەو ئێک و دو ببینن، و ژڤانێ وان هەر ل دەرێ وی گەلی بوو ئەوێ دکەفتە پێشییا مینایێ ژ لایێ مەکەهێ ڤە، ل نێزیکی وی جهی یێ رەجما شەیطانی لێ دئێتەکرن.. و ژ ڤانێ وان نیڤا شەڤا سێزدێ بوو ژ هەیڤا (ذو الحجة) دەمێ حەجی دمیننە ل مینایێ.

ل دەمێ ژڤانی حەفتێ و سێ زەلامان د گەل دو ژنکان ژ موسلمانێن خەلکێ مەدینێ، کو پتر ژ دو پشکێن وان خەزرەجی بوون، و نێزیکی پشکەکێ ئەوسی بوون، خۆ ژ کافرێن مللەتێ خۆ ڤەدزی و ل نیڤا شەڤێ چوونە جهێ ژڤانی، و پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د گەل مامێ خۆ عەبباسی ئەو ژی هاتنە وی جهی. عەبباس هنگی یێ کافر بوو، بەلێ ئەو د گەل برازایێ خۆ هاتە ژڤانی؛ دا خەلکێ مەدینێ وە هزر نەکەن کو ئەو یێ بێ خودانە، و چو مرۆڤێن وی پشتا وی ناگرن.

ئێکەمین کەس ئاخفتی عەبباس بوو، عەبباسی گۆتە وان: هوین دزانن جهێ موحەممەدی د ناڤ مە دا چەندە، ئەم ل ڤێرێ یێ بەرەڤانییێ ژ وی دکەین، و ئەم ناهێلین کەس چو نەخۆشییێ بگەهیننتە وی، بەلێ ئەو حەز دکەت بێتە نک هەوە، ڤێجا ئەگەر هوین د خۆ ڕا نەبینن کو دێ شێن بەرەڤانییێ ژێ کەن، هەر ژ نوکە وی بهێلن.

وان گۆت: یا تە مە گوهـ لێ بوو، ئەی پێغەمبەرێ خودێ، تو باخڤە، و بێژە کانێ تە چ ژ مە دڤێت، و خودایێ تە چ دڤێت؟

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هندەک ژ قورئانێ بۆ وان خواند، پاشی گۆت: ئەز دخوازم هوین پەیمانێ بدەنە من کو هوین بەرەڤانییێ ژ من بکەن ئەگەر ئەز هاتمە نک هەوە وەکی کو هوین بەرەڤانییێ ژ ژن و عەیالێ خۆ دکەن.

بەررائێ کوڕێ مەعروری ڕابوو چوو دەستێ وی و گۆت: بەلێ سویند ب وی یێ تو ب حەقییێ هنارتی ئەم دێ وەسا بەرەڤانییێ ژ تە کەین کانێ چاوا ئەم بەرەڤانییێ ژ خۆ دکەین، ڤێجا تو ئەی پێغەمبەرێ خودێ بەیعێ بدە مە، چونکی ب خودێ ئەم زەلامێن شەڕی و چەکینە، مە ئەو ژ باب و باپیران وەرگرتییە.

ئـەبوو هەیثـەمێ كـوڕێ تـەییهانی گۆتنـا وی بـڕی، و گـۆت: ئـەی پێغەمبەرێ خودێ، د ناڤبەرا مـە و جوهییـان دا پـەیمان هەنـە، و ئـەم دێ وان پەیمانان بڕین، ڤێجا ئەگەر مە وە كر پاشی خودایێ تـە تـو ب سەرئێخستی، نە كو تو بزڤڕییە نک مرۆڤێن خۆ و مە بهێلی؟

پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- گرنژی و گۆت: نـە.. خوین ب خوینێیـە، و مـرن ب مرنـێ، ئـەز ژ هەوەمـە و هـوین ژ مـنن، ئـەز دێ شـەڕێ وی كـەم یـێ هوین شەڕێ وی دكەن، و دێ ژ وی ئاشت بم یێ هوین ژێ ئاشت دبن.

هنگـی زەلامـەكێ خـەزرەجی (ئەسـعەدێ كـوڕێ زورارەی، یـان عەبباسـێ كوڕێ عوبادەی) ڕابوو ڤە و گۆتە مللـەتێ خـۆ: گـەلی خـەلكێ یـەثربێ، لـەزێ نەكەن، هوین دزانن هوین یێ پەیمانێ ل سەر چ ددەنە ڤی مرۆڤی؟ هـوین یـێ پەیمانێ ددەنێ كو شەڕێ مرۆڤێن سۆر و ڕەش بكەن، ڤێجـا ئەگـەر هـوین ئـەو بن یێن كو گرفتاری هەوە سست دكەن، هەر ژ ڤێ گاڤێ پـەیمانێ نـەدەنێ، دا شەرمزارییا دین و دنیـایێ نەئێتـە ڕێكـا هـەوە، ژ خـۆ ئەگـەر هـوین خـۆ ل بـەر كـوشتـنـێ و مـال تالانكرنێ بگرن، هـوین وی ببەنـە نـک خـۆ، چونكی ئـەز ب خودێ كەمە خێرا دین و دنیایێ یا د گەل وی.

وان گۆت: ئەم دئامادەینە هەچییا بێتە سەرێ مە بلا بێت.

پاشی وان گۆت: ئـەی پێغەمبـەرێ خـودێ، ئەگـەر مـە سـۆزا خـۆ ب جهـئینا دێ چ گەهتە مە؟

وی گۆت: بەحەشت.

هنگی هەمی چوونە دەستێ وی و بەیعە دایێ، ب تنێ هەردو ژنک تـێ نەبن، بەیعـەتا وان بـەس ب دەڤـی بـوو؛ چونكی پێغەمبـەر -سلاڤ لـێ بـن- نەدچوو دەستێ ژنكان.

پاشی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتە وان: هوین دوازدە مرۆڤان ژ خۆ هلبژێرن؛ دا کارێ مللەتێ وان د دەستێ وان دا بت.

و ئەڤ دوازدە زەلام ئەون یێن دبێژنێ: (النقباء)، نەهـ ژێ خەزرەجی بوون، و سێ ئەوسی بوون، ژ بەر کو خەزرەجی د ناڤ ئامادەبوویان دا پترن بوون، ئەو شێست و دو زەلام بوون، و ئەوسی ب تنێ یازدە بوون، و یێن دی خەزرەجی بوون، و ئەو نەقیب ژی ئەڤە بوون:

ژ خەزرەجییان: ئەسعەدێ کوڕێ زورارەی، سەعدێ کوڕێ رەبیعی ل ئوحودێ هاتە کوشتن، عەبدللاهێ کوڕێ رەواحەی ل موئتە هاتبوو کوشتن، رافعێ کوڕێ مالکی، بەررائێ کوڕێ مەعرووری، عەبدللاهێ کوڕێ عەمری ل ئوحودێ هاتبوو کوشتن، عوبادەیێ کوڕێ صامتی، سەعدێ کوڕێ عوبادەی، مونذرێ کوڕێ عەمری ل شەڕێ بئرمەعوونە هاتبوو کوشتن.

و ژ ئەوسییان: ئوسەیدێ کوڕێ حوضەیری، سەعدێ کوڕێ خەیثەمە ل بەدرێ هاتبوو کوشتن، روفاعەیێ کوڕێ عەبدلمونذری.

و پشتی بەیعە ب دووماهی هاتی، موسلمانێن خەلکێ مەدینێ زڤڕینە وی جهی یێ مرۆڤێن وان یێن کافر لێ دنڤستی، بێی ئەو ب چوون و هاتنا وان بحەسییێن.

و سەرژمارەک ل دۆر ڤان صەحابییان ژ ئەنصارییان ئەوێن ل ڤێ شەڤێ پەیمان دایە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بۆ مرۆڤی ئاشکەرا دکەت کو سیهـ و سێ کەس ژ وان د هەمی شەڕان دا د گەل پێغەمبەری بوون -سلاڤ لێ بن-، و نێزیکی حەفتێ ژ وان د شەڕێ بەدرێ دا دئامادە بوون، و پتر ژ بیست ژ وان د جیهادێ دا شەهید بووبوون.. مەعنا: ئەو د پەیمانا خۆ دا د گەل خودێ و پێغەمبەرێ وی دڕاستگۆ بوون.

هەلویستێ کافرێن مەکەهێ:

هەر چەندە موسلمانێن خەلکێ مەدینێ ب شەڤ و دویر ژ چاڤێن خەلکی بەیعە دا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، لێ دیارە ژ بەر هژمارا وان یا زێدە و دەرکەفتنا وان یا ل نیڤا شەڤێ، و کۆمبوونا وان ل جهەکی ژ عەقەبەیا مینایێ، کو گەلەک حەجی لێ دمینن، بوو جهێ گومانێ ل نک کافران، لەو ڕۆژا د دویڤ دا کۆمەک ژ کافرێن قورەیشییان چوونە نک حەجییێن مەدینێ، و گۆتنێ: چکچکەک مە ژ هەوە گوهـ لێ بوویە، کو هەوە بەیعە و پەیمان یا دایە موحەممەدی.. و تشتەکێ غەریب نینە کو وان ب هویری زێرەڤانی ل حەجییێن خەلکێ مەدینێ و هاتن و چوونێن وان کربت، چونکی سالا بەری هنگی هندەک زەلامان ژ خەلکێ مەدینێ بەیعە دا بوو پێغەمبەری، و پێغەمبەری مصعەب هنارتبوو نک وان، و گەهشتبوو وان کو گەلەک ژ خەلکێ مەدینێ یێن چووینە سەر دینێ موحەممەدی، و هژمارەکا مەزن ژ هەڤال و دویکەفتییێن موحەممەدی ب فەرمانا وی یێن مشەختبووینە باژێرێ وان.. ڤێ چەندێ گومان ل نک کافرێن مەکەهێ پەیدا کربوو، لەو دبت وان ب ڕەنگەکێ تایبەت دویچوونا سەح و سوییێن وان کربت، و گاڤا هندەک کافرێن مەکەهێ هاتینە نک حەجییێن مەدینێ و پسیارا وی تشتی ژێ کری یا د ناڤبەرا وان و موحەممەدی دا چێبووی، ئەوێن کافر ژ وان، و وان ئاگەهـ ژ وی تشتی نەبوو یێ شەڤا بەری هنگی چێبووی، چونکی ئەو دنڤستی بوون، وان سویند بۆ کافرێن قورەیشییان خوار کو تشتەکێ وەسا چێ نەبوویە، و یێن موسلمان ژ وان خۆ بێ دەنگ کر.

هنگی ئەو زڤڕینە ڤە بێی تشتەک ژ زانینان ب دەست وان بکەڤت.. بەلێ د گەل هندێ ژی وان ب تمامی باوەر ژ گۆتنا وان نەکر، لەو وان بەردەوام دویچوونا مەسەلێ کر، حەتا بۆ وان مسۆگەر بووی کو وان پەیمان یا

دایە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، هنگی ئەو ب دویڤ وان دەرکەفتن، بەلێ هنگی ئەو ژ مەکەهێ دەرکەفتبوون و چووبوون، ب تنێ دو کەس ژ وان ل نێزیکی مەکەهێ مابوون، ئەو ژی سەعدێ کورێ عوبادەی و مونذرێ کورێ عەمری بوون، مونذر شیا برەڤت و ئەو ڤێرا نەگەهشتن، بەلێ وان سەعد گرت و ئینا مەکەهێ، بەلێ دو زەلامان ژ کافرێن مەکەهێ بەختێ خۆ دا وی و نەهێلا کافر چو لێ بکەن؛ چونکی وی ژی پشتەڤانییا وان دکر دەمێ بازرگانییا وان د مەدینێ را دەرباس دبوو.

مشەختبوونا پێغەمبەری
-سلاڤ لێ بن-

باراپتر ژ صەحابییان د ناڤبەرا بەیعا عەقەبەیێ یا ئێکێ و دویێ دا، یەعنی: ل سالا دوازدێ پشتی هاتنا ئیسلامێ، ژ مەکەهێ مشەختبوونە مەدینێ، پشتی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دەستویری ب وێ چەندێ دایێ، و هژمارەکا گەلەکا کێم ژ وان مابوون، ژ بەر هندەک ئەگەرێن تایبەت، و پشتی بەیعا عەقەبێ یا دویێ ل نیڤا هەیڤا یازدێ ژ سالا دوازدێ چێبووی، پێغەمبەری ب خۆ ژی دل تێ هەبوو مشەخت ببت، بەلێ ژ بەر کو دەستویری ب وێ چەندێ ژ لایێ خودێ ڤە هێشتا بۆ نەهاتبوو دان، ئەو ما.. وەکی وی گەمیڤانێ شەریف ئەوێ دەمێ گەمییا وی دکەفتە بەر پێلێن دژوار، ڤێجا ئەو خۆ ل سەر پشتا گەمییێ بگرت، حەتا ببینت هەمی رێڤنگ قورتال بوون، و وەکی وی شڤانێ ئەمین یێ ل دەراڤێ تەنگ خۆ دگرت حەتا پشتڕاست ببت کو پەزەکا ب تنێ ژی نەڤەڕستییە.. موحەممەد -سلاڤ لێ بن- ژ مەکەهێ دەرنەکەڤت، هەر چەندە وی دزانی کو مانا وی ل مەکەهێ پشتی دەرکەفتنا هەڤالێن وی خەطەرێ پتر ل سەر وی دژوار دکەت.. بەلێ وی سنگێ خۆ بۆ ڤێ خەطەرێ ڤەکر، و پاشڤە نەچوو!

و دەم گەلەک پێڤە نەچوو پشتی بەیعا عەقەبەیێ یا دویێ دەستویری ژ لایێ خودێ ڤە بۆ وی هاتەدان کو ئەو ژی قەستا مەدینێ بکەت..

بەرێ دەرکەفتنێ:

نێزیکی دو هەیڤ و نیڤان پشتی بەیعا عەقەبەیێ یا دویێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ما ل مەکەهێ، و ئەڤ دەمە ژ هەر دەمەکێ دی ل سەر وی

پتر یێ خەطەر و دژوار بوو؛ چونکی کافرێن مەکەهێ زانیبوو کو خەلکێ مەدینێ ژ ئەوس و خەزرەجییان پەیمان یا دایە وی کو ئەو وی بحەوینن، و پشتەڤانییێ لێ بکەن، و هەڤالێن وی ژی هەمییان مال و حال و خانی و مرۆڤێن خۆ ییێن هێلاین و چووینە مەدینێ.. مەعنا دبت ل هەر دەمەکی ئەو ژی بچت بگەهتە هەڤالێن خۆ ییێن مشەخت و پشتەڤانێن خۆ ژ خەلکێ مەدینێ، و موسلمانبوونا خەلکێ مەدینێ گەفەکا دژوارا دینی و سیاسی و ئابۆرییە بۆ وان، چونکی ئەو دزانن دەمێ موسلمان ل بەر تەنشتا وان و د رێکا کاروانێ وان یێ بازرگانییێ دا بنەکۆکەکێ بۆ خۆ ددانن، و دەولەتەکێ ئاڤا کەن، مەعنا وێ ئەوە گەف ژ هەمی لایان ڤە دێ ل وان ئێتەکرن، ڤێجا ئەو چ بکەن؟ و چ پێگاڤێ بهاڤێژن بەری ئەڤ گەفە ل وان بێتەکرن؟

بڕیارا کافرێن مەکەهێ:

د قورئانا پیرۆز دا ئایەتەک هەیە تێدا هاتییە: ﴿ وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ ۚ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ ٱللَّهُ ۖ وَٱللَّهُ خَيْرُ ٱلْمَٰكِرِينَ ۝٣٠ ﴾ (الأنفال: ٣٠) د ڤێ ئایەتێ دا خودایێ مەزن بیرا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل نعمەتەکێ دئینتە ڤە یا وی د گەل وی کری و دبێژتێ: تو بینە بیرا خۆ دەمێ کافرێن مللەتێ تە ل (مەکەهێ) پیلان د دەرحەقا تە دا دگێڕان؛ دا ئەو تە بگرن، یان بکوژن، یان ژی تە ژ باژێرێ تە دەربێخن.. وان پیلان دژی تە دگێڕان، بەلێ خودێ پیلانێن وان ب سەرێ وان دا شکاندن، و دژواریا ڤێ چەندێ ل سەر وان زێدەتر بوو، وئەگەر ئەو ب نەحەقیێ پیلانێ بگێڕن، خودێ وێ ب حەقیێ دگێڕت.

ئیمام ئەحمەد ژ ئبن عەبباسی ڤەدگوهێزت دبێژت: شەڤەکێ قورەیشییان دان و ستاندن کر کانێ ئەو چ ل پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بکەن؟ هندەکان گۆت: ئەم دێ وی ب وەریسان گرێدەین، و هندەکان گۆت: دێ کوژین، و

هندەکان گـۆت: دێ وی ژ بـاژێـڕێ خۆ دەرێخین. ئینا خودێ پێغەمبـەرێ خـۆ -سلاڤ لێ بن- ب پـیـلانا وان ئاگەهدار کر، لەو پێغەمبەر -سلاڤ لـێ بـن- ل سەر جهێ خۆ نەنڤست، بـەلکی عـەلی هێلا ل جهـێ خۆ و ئـەو دەرکەفتـە شکەفتێ..

ئەڤ پیلانا وان بوو ئەگەرا ئێکسەر بۆ دەرکـەفتنا پێغەمبـەری -سلاڤ لێ بن- ژ مەکەهێ و مشەختبوونا وی بۆ مەدینێ.

و د هنـدەک کتێبـێن سـیرەتێ دا بەحسـێ ڤـێ پیلانـا وان ب بـەرفرەهی دئـێـتـەکـرن، دبـێـژن: ئـەو ل (دار النـدوة) ل نێزیکـی کـەعبێ کـۆمــبــوون، (و هــنـدەک دبێژن: شەیطـانی خۆ ئینابوو سـەر شـکلێ زەلامـەکێ نەجدی، و ل دیوانـا وان ئامـادە بووبـوو) و پشـتـی هنـدەکان گـۆتی: ئـەم دێ وی زنجیـر کەین و گرین، و هندەکێن دی گۆتی: ئەم دێ وی دەرێخین و ئـەو کیڤـە دچت بلا بچت، ئەبوو جەهلی (یان زەلامێ نەجدی) گـۆت: یـا باشـتر ئـەوە ئـەم وی بکوژین؛ دا بەلا وی ئێکجار ژ مە ڤەببت!

پاشی دەمێ هندەکان بیرا وان ل مالباتا عەبدمنافی ئینایە ڤە و کو ئەو ڤێ چەندێ قەبویل ناکەن، ئەبوو جەهلی گـۆت: ئـەم دێ ژ نـاڤ هـەر بابکـەکێ قورەیشـییان جحێلـەکی هلبژێـرین، دا ب کـارێ کوشـتنا وی ڕابـن، و هنگـی مالباتا عەبدمەنافی نەشێت نەیارەتییا قورەیشییان هەمییان بکەت، و هۆسـا خوینا وی دێ د ناڤ مە دا بەلاڤ بت..

گاڤـا زەلامـێن ئامـادە گوهـ ل گۆتنـا وی بـووی، وان گـۆتێ: تـو ڕاسـت دبێژی، و ئەم دێ ب گۆتنا تە کەین.

بــەلـێ زانایێن حـەدیـسـێ و سیرەتێ دبێژن: هەر چەنـدە ئـەڤ مەسـەلـە د کتێبـێن سـیرەتێ دا یـا بەلاڤـە ژی بـەلێ ئـەو ب ڕێکـێن دورست نەهاتییـە ڤـەگـوهاستن، لەو مرۆڤ نەشێت خۆ ژێ پشتڕاست بکـەت.. بـەلکی هندەک

ژ وان کربتە دلێ خۆ کو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بگرن یان بکوژن یان دەربێخن، وەکی ئایەت ئیشارەتێ ددەتێ، بەلێ مەسەلا هلبژارتنا جحێلان و چوونا وان بۆ بەر دەرگەهێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب شەڤێ، و نڤستنا عەلی ل جهێ وی.. ئەڤە چو دەلیلێن مرۆڤ ژێ پشتڕاست بت ل سەر نینن.

ڕۆژا دووماهییێ ل مەکەهێ:

پتر ژ جارەکێ ئەبوو بەکری داخواز ژ پێغەمبەری کربوو ئەو دەستویرییا وی بدەت کو ئەو ژی وەکی صەحابییێن دی مشەخت ببت و بچتە مەدینێ، بەلێ هەر جار پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دگۆتێ: بێنا خۆ فرەهـ بکە، بەلکی خودێ هەڤالەکی بۆ تە چێ کەت. ئەبوو بەکری ژ ڤێ گۆتنا وی وە تێ دگەهشت کو ئەوی بەحسێ خۆیە، لەو هەر ژ هنگی ئەبوو بەکری دو دەوارێن باش بۆ ڤێ چەندێ ئامادە کربوون، و بەرێ وی لێ بوو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ڕۆژەکێ فەرمانا دەرکەفتنێ لێ بکەت.. و وەسا چێبوو، عائیشا -خودێ ژێ رازی بت- دبێژت: هەر ڕۆژ جارەکێ -سپێدێ یان ئێڤاری- پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- دهاتە مالا ئەبوو بەکری، حەتا ئەو ڕۆژ هاتی یا دەستویری ب مشەختبوون و دەرکەفتنا ژ مەکەهێ تێدا بۆ وی هاتییەدان، ئەو نیڤرۆ هاتە مالا مە، ل دەمەکێ وەسا یێ چو چاران ئەو تێدا نەدهات، گاڤا ئەبوو بەکری ئەو دیتی، گۆت: تشتەکێ هەی لەو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل ڤی دەمی یێ هاتی.. و گاڤا ئەو هاتییە د مال ڤە، ئەبوو بەکری جهێ خۆ دایێ، و ئەز و خویشکا خۆ ئەسماء ب تنێ ل وێرێ بووین، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: بلا ئەز و تو بمینینە ب تنێ، ئەبوو بەکری گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، ئەو هەردو کچێن منن، هەما کانێ تە چ دڤێت بێژە. وی گۆت: دەستویری ب دەرکەفتنێ و مشەختبوونێ

بۆ من هاتەدان. ئەبوو بەکری گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، ئەم دێ هەڤالێن ئێک بین؟ وی گۆت: دێ هەڤالێن ئێک بین!

عائیشا دبێژت: ب خودێ بەری وێ ڕۆژێ من نەدزانی کو ئێک ژ کەیفان دا دکەتە گری، حەتا من ئەبوو بەکر دیتی ژ کەیفان دا کریبە گری، پاشی وی گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، دو دەوار من بۆ ڤێ ڕۆژێ یێن ئامادە کرین، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: یا من ب حەقێ خۆیە!

عائیشا دبێژت: ئینا مە بەرهەڤییەکا ب لەز بۆ وان کر، و مە هندەک خوارن بۆ وان کرە د مێدەکەکێ دا، و ئەسمائێ شیتکا خۆ کرە دو قەد، قەدەک د پشتا خۆ ئالاند و قەدا دی مێدەک پێ گرێدا، لەو دبێژنێ: خودانا دو شیتکان، پاشی پێغەمبەر سلاڤ لێ بن و ئەبوو بەکر چوونە شکەفتا چیایێ (ثەور)..

دەسپێکا دەرکەفتنا وان کەنگی و ژ کیڤە بوو؟

ریوایەتا بوخاری ژ عائیشایێ ئەوا مە هندەک ژێ ڤەگوهاستی بۆ مە ئاشکەرا دکەت کو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- نیڤرۆ چوو مالا ئەبوو بەکری، و وان ب لەز کارێ وان کر، و ئەو ژ دەرگەهەکێ نە یێ بەرچاڤ کو دکەفتە پشتا مالا ئەبوو بەکری دەرکەفتن، و چوونە شکەفتێ، و سێ ڕۆژان مانە ل وێرێ.

مەعنا: دەسپێکا دەرکەفتنا وان ل نیڤرۆ بوو، و ژ مالا ئەبوو بەکری بوو.. هۆسا ژ وێ ریوایەتێ دئێتە وەرگرتن، یا بوخاری ژ عائیشایێ ڤەگوهاستی.

ژ بلی ڤێ ریوایەتێ، ریوایەتەکا دی یا مەشهوورتر ل نک ڤەگێڕێن سیرەتێ هەیە، بەلێ ئەو ب ڕێکێن دورست نەهاتییە ڤەگوهاستن، لەو مرۆڤ نەشێت خۆ ژێ پشتڕاست کەت، ئەو ژی ئەوە یا (ئبن ئیسحاق) د سیرەتێ

دا ڤـەدگوهێزت، کـو ب شـەڤێ هژمارەکـا جحێلـێن قورەیشـی ل دویـڤ وێ پیلانێ یا ئەبوو جەهلی دانای، و ب ئنیـەتا کوشـتنا پێغەمبـەری -سلاڤ لـێ بـن- ل بـەر دەرێ وی بەرهـەڤ بووبـوون، و ل دەمـەکێ شـەڤـێ ئـەو ژ مـال دەرکەفت دەستێ خۆ تژی ئاخ کر و ب سەر و چاڤێن وان وەرکر، چاڤێن وان پێ تاری بوون، و ئەو د بەر وان ڕا دەرباس بوو و چوو بێی ئەو وی ببینن، و هنگی وی دەسپێکا سوورەتا (یاسینێ) خواند حەتا گەهشـتییە ڤێ ئایەتێ:
﴿ وَجَعَلْنَا مِنۢ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَٰهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿٩﴾ ﴾
(یس: ٩) یـەعنی: مـە ل بـەراهییا وان و ل پشـت وان ژی پەرژانـەک دانـا، ڤێجا ئەو وەکی وی لێ هاتن یێ ل بـەر و پشـت ڕێ لـێ هاتییـەگرتن، و مـە چاڤێن وان کۆرە کرن، لەو ئەو چو نابینن.

و پشتی هنگی ب دەمەکی وان ئاگەهـ ژ خۆ بـوو، و دەمـێ ئـەو چووینـە د مالا وی ڤە؛ دا وی بکوژن، وان دیت ئەو یێ ل سەر جهێ خۆ، بەلێ گاڤا وان پاتە ژ سەر وی هلدای وان دیت عەلییێ کوڕێ ئەبوو طـالبی یێ ل جهێ وی رازایە، وان گۆتە عەلی: کانێ موحەممەد؟ وی گۆت: ئەز نزانم..

ژ ڤێ ریوایـەتێ دئێتـە وەرگـرتن کـو دەرکـەفتنا پێغەمبـەری -سلاڤ لـێ بن- ب شەڤ بوو، و ئەو ژ مالا خۆ دەرکەفتبوو، و ئەبوو بەکر ژ مـالا خـۆ، و پـشـتـی هنگی ئەو گەهشتنە ئێک و چوونە شکەفتێ. بـەلێ ئـەڤ ریوایەتـە ژ بلی کو (سەنەدا) وێ یـا دورسـت نینـە، ئـەو دژی وێ ریوایـەتا دورسـتە یا بوخاری ڤەگوهاستی.

ل شەکفتا ثەور:

ل باشوورێ مزگەفتا حەرام ب دویراتییا چار کیلـۆمتران، چیایەکە هەیـە دبێژنێ: (چیایێ ثەور) چونکی شکێ وی ژ لایێ باشـوورێ ڤـە وەکـی سـەرێ گایەکییە، بلندییا وی (٤٥٨) مترە، و ڕەنگێ وی نێزیکە یێ گرۆڤر بت، و

فرەهییا وی دەهـ کیلۆمترێن چارگۆشـەیە، و ل سـەرێ وی شـکەفتەکا بچویـک هەیە فرەهییا وێ سێ متر و نیڤە و پانییا وێ ژی هەر وەسا، و بلندییا وێ مترەک و چارێکەکـە، و دو دەر لـێ هەنـە ئێـک ل لایـێ ڕۆژهـەلاتێ، و ئەڤـە فرەهترە، و یێ دی ل لایێ ڕۆژئاڤاییێ، و ئەڤە تەنگترە و حەتا مـرۆڤ بشـێت ژێ دەرباس ببت دڤێت خۆ بچەمینت و ل سـەر زکـی بچـت، و ئـەڤ دەرە بـوو یێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- تێڕا چوویـە د شـکەفتێ ڤـە، و ب سـەرکەفتنا ڤـی چیـایی کـارەکێ ب سـاناهی نینـە، نێزیکـی سـەعەت و نیڤـان پێڤـە دچت حەتا مرۆڤ دگەهتە شکەفتێیە.

ئەڤ شکەفتەیە یا بەحسێ وێ د ڤێ ئایەتێ دا هاتی: ﴿ إِلَّا تَنصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ ٱللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ثَانِىَ ٱثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِى ٱلْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَـٰحِبِهِۦ لَا تَحْزَنْ إِنَّ ٱللَّهَ مَعَنَا ۖ فَأَنزَلَ ٱللَّهُ سَكِينَتَهُۥ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُۥ بِجُنُودٍ لَّمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ٱلسُّفْلَىٰ ۗ وَكَلِمَةُ ٱللَّهِ هِىَ ٱلْعُلْيَا ۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٠﴾ ﴾ (التوبة: ٤٠)
یەعنی: ئەگەر هوین د گەل وی دەرنەکەڤنـە شـەڕی، و پشـتەڤانییا وی نەکـەن، ب ڕاسـتی خودێ پشتەڤانییا وی کر و ئەو ب سەرئێخست ڕۆژا کـافران ئـەو ژ (مەکـەهێ) دەرێخسـتی، و ئـەو ئێـک ژ دووان بـوو (ئـەو و ئـەبوو بـەکر) دەمـێ کـافران ئـەو نـەچار کـرین قەسـتا شـکەفتێ بکـەن، دەمـێ وی دگۆتـە هەڤالێ خۆ (ئەبوو بەکری) دەمێ وی ترس ژێ دیتی: ب خەم نەکەڤـە، هندی خودێیە ب سەرکەفتن و هاریکارییا خۆ یێ د گـەل مـە، ئینـا خودێ تـەناهی ب سـەر دلـێ پێغەمبـەرێ خـۆ دا -سـلاڤ لـێ بـن- ئینـا، و ب هنـدەک لەشکەرێن چو مرۆڤان ئەو ب چاڤ نەدیتین کو فریشتە بوون هاریکارییـا وی کر، و وی پەیڤا ئەوێن کافر بووین کرە یا نزمتر. و پەیڤا خودێیـە یا بلنـد، و خـودێ د ملکـێ خـۆ دا یـێ زالـە، و د ڕێڤـەبرنا کـارێن بـەنیییێن خـۆ دا یـێ کاربنەجهە.

گـاڤـا ئەو گەهشتینە بەر دەرێ شکەفتێ، ئـەبوو بـەکر بـەری پێغـەمبـەری -سلاڤ لێ بن- چوو د شکەفتێ ڤە، دا بەرێ خۆ بدەتێ کانێ چو تشتێن خراب ل وێرێ نینن وەکی مار و دوپیشکان، پاشی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د دویڤ وی دا چوو.. و ئەو سێ ڕۆژان ل وێ شکەفتێ مان.

دەورێ عەلییێ کورێ ئەبوو طالبی:

مـە گـۆت: ئێـک ژ وان صـەحابییێن پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- دەستویری نەدایێ کو مشەخت ببتە مەدینێ، پسمامێ وی عەلییێ کورێ ئـەبوو طـالبی بـوو، و ئارمانجا سـەرەکی ژ مانـا وی ئـەو بـوو دا ئـەو وان ئێمانەتان بۆ خودانان بزڤرینت یێن کو ل نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، و ب ڕاستی ئەڤە مەزنی و دەستپاکییا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بۆ مە ئاشکەرا دکەت، ل وی دەمـێ خـەلکێ مەکەهێ ژ کافران دگۆتە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- تو مرۆڤەکێ سێرەبەند و درەوینی، وان ئێمانەتێن خۆ دبرن ددانانـە نـک وی؛ دا ئـەو وان بپارێزت! مـا نـە تشـتەکێ غەریبـە؟! و گاڤـا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ڤیای ژ بەر وان ژ مەکەهێ دەرکەڤت، و مشەخت ببت، پێغەمبـەری خیانـەت ل وان نـەکر، و ئێمانـەتێن وان ئێـک ئێکـە بـۆ زڤڕاندن، بەلێ ئەگەر بەری دەرکەفتنێ وی ئەو ئێمانەت بۆ خودانان زڤڕاندبان، ئەو دا شکێ ژێ بەن کو دیارە وی دڤێت مشەخت ببت، لەو وی دیت یا باشتر ئەوە ئەو پسمامێ خۆ عەلی بهێلت دا عەلی پشتی مشەختبوونا وی ببتە وەکیلێ وی بۆ زڤڕاندنا ئێمانەتێن خەلکی.

ئـەڤـە مـەزنـتـریـن دەرسە بۆ خودان باوەران کو دڤێت ئەو دئـەمین بـن، و خیانەتێ خۆ ل دوژمنێن خۆ یێن کافر ژی نەکەن.

و مه گۆت کو ریوایەتەکا لاواز ژ لایێ سەنەدێ ڤە هەیە کو ل شەڤا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- دەرکەفتی، عەلی ل سەر جهێ وی نڤستبوو؛ دا مەسەلێ ل بەر کافران بەرزە کەت.

سێ ڕۆژێن لێگەڕیانێ:

دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- و هەڤالێ خۆ ئەبوو بەکر ژ باژێڕی دەرکەفتین، و چووینە شکەفتێ، چ ل نیڤرۆ بت ژ مالا ئەبوو بەکری، یان ب شەڤ بت، هەر ئێک ژ مالا خۆ و پشتی هنگی گەهشتبنە ئێک، هەر زوی کافر پێ حەسیان، و وان ب ڤێ چەندێ نەخۆش بوو، و ئێکەمین جهێ وان هزر لێ کری کو بچنێ و تەفتێش بکەن، مالا ئەبوو بەکری بوو..

ئەسمائا کچا ئەبوو بەکری دبێژت: دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- و ئەبوو بەکر دەرکەفتین، هندەک قورەیشی هاتنە مالا مە، و ئەبوو جەهل د گەل وان بوو، وان ل بەر دەری پسیار ژ من کر: کانێ بابێ تە؟ من گۆتێ: ئەز نزانم، هنگی ئەبوو جەهلی -و ئەو مرۆڤەکێ پیس و فەحش بوو- دەستێ خۆ بلند کر و شەقەکا وەسا دانا من گوهارک ژ گوهێ من فڕی! پاشی چوون.

ئەڤ کارێ بێخێرێ ئەبوو جەهلی کری نیشانا دلتەنگیا وی بوو ژ دەرکەفتن و چوونا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و ئەبوو بەکری.

پشتی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- و ئەبوو بەکر ژ مەکەهێ دەرکەفتین، یا بەرهزر ئەو بوو ئەو ب لایێ باکوورێ ڤە بچن، چونکی مەدینە دکەفتە باکوورێ مەکەهێ، بەلێ تشتێ وان کری ئەو بوو ئەو ب لایێ باشوورێ ڤە چوون، ئەو جهێ ڕێکا یەمەنێ دکەفتێ، و گاڤا کافران زانی ئەو یێ دەرکەفتی، ئێکەمین جار ئەو ب لایێ باکوورێ ڤە چوون، وان هزرکر نوکە پێغەمبەر و ئەبوو بەکر یێ ب لایێ مەدینێ ڤە دچن، و پشتی موغدارەکا درێژ ئەو چووین، و ب هویری لێ گەڕیاین وان چو سەر و شوین بۆ وان

نەدیتن، ل وی دەمی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د گەل هەڤالێ خۆ شیابوو خۆ ب وی جهێ ئەمین ڕا بگەهینن یێ وان بەری هنگی بۆ خۆ دەسنیشـان کـری، کو شکەفتا (ثەور) بوو، و خۆ لێ ڤەشێرن.

سێ ڕۆژێن خۆڤەشارتنێ:

پـشـتـی دەرکـەفـتـنـا پـێـغـەمبەری -سلاڤ لێ بـن- و ئـەبوو بـەکری ژ مـەکـەهێ، و گەهشـتنا وان بـۆ شـکەفتا (ثـەور)، نەخشـەیەکێ ب ڕێـک و پێک وان دانابوو، هەر شەڤ دەمێ دنیا تـاری دبـوو عەبـدللاهێ کـوڕێ ئـەبوو بەکری دهاتە نک وان ل شکەفتێ دەنـگ و باسێن بـاژێری بـۆ وان دئینـان، و دەرەنگی شەڤ دزڤڕی مال؛ دا کافر ب هاتن و چوونا وی نەحەسیێن، و ئەبوو بەکری مەولایەک هەبوو دگۆتنێ: عامرێ کوڕێ فەهیرەی، شڤانییا پەزێ ئەبوو بەکری دکر، ئێڤاری وی پەز دئینا و نێزیکی شکەفتێ دکر، و دەمێ دنیـا بـەر ب تاریبوونێ ڤە دچوو، وی پەز ددۆت و شیر و خوارن بۆ پێغەمبەری و ئەبوو بەکری دبرە شکەفتێ، پاشی پەزێ خۆ دهاژۆت و دزڤڕی مەکەهێ.

د ڤان هەر سێ ڕۆژان دا کافران گەلـەک خۆ وەسـتاند دا تشـتەکی ژ وان بـزانـن، بەلێ ئەو ب سەر چو هل نەبوون، حەتا دوومـاهیێ وان هاریکـاری ژ مرۆڤـەکی خواسـت یـێ کـو شـوین پێیـان دخوینـت و ل دویـڤ دچـت، ئـەڤ زەلامە ل دویڤ شوین پییێن وان چوو حەتا نێزیکی شکەفتێ بـووی، و گـۆت: ژ ڤێرێ وێ ڤە چو تشت بۆ من یێ ئاشکەرا نینە!

ئـەو ل دەور و بـەرێن شـکەفتێ گـەڕیان، چـو نـەدیت، چوونـە سـەر پـانێ وێ، و ژ بـەر کـو ئـەو شـکەفت ب دورسـتی شـکلێ شـکەفتێ نـادەت، و پتـر وەکی چالـەکێ یان کونەکێیە د ناڤ کەڤران ڕا، وان هزر نەکر ئەو یێن چووینـە د ناڤ کەڤران ڕا.. و ئەو ب خۆ دەمـێ ئـەو گەهشـتینە سـەر بـانێ شـکەفتێ، ئەگەر وان باش بەرێ خۆ دابـا بـن پییـێن خـۆ ئـەو دا وان بیـنن، بـەلێ خـودێ

چاڤێن وان تاری کرن و وان بەرێ خۆ نەدا خوارێ.. ل وی دەمی ئەبوو بەکری گۆتە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-: ئەگەر ئێک ژ وان نوکە بەرێ خۆ بدەتە بن پیێن خۆ دێ مە بینت! پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب دلەکێ رحەت ڤە گۆتێ: ئەبوو بەکر! تو چ هزر دکەی بۆ دو کەسان یێ سێیێ د گەل وان خودێ بت؟ و د ریوایەتەکا دی دا هاتییە، گۆتێ: ئەبوو بەکر دەنگی نەکە، ئەم دوینە سێیێ مە خودێیە. و ئایەتا سوورەتا (التوبة) ئەوا بەری نوکە مە ڤەگوهاستی ئەڤ رویدانە بۆ مە تۆمارکرییە، دەمێ دبێژت: ﴿ إِلَّا تَنصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ ٱللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ ثَانِيَ ٱثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي ٱلْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَـٰحِبِهِۦ لَا تَحْزَنْ إِنَّ ٱللَّهَ مَعَنَا ۖ فَأَنزَلَ ٱللَّهُ سَكِينَتَهُۥ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُۥ بِجُنُودٍ لَّمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ ٱلسُّفْلَىٰ ۗ وَكَلِمَةُ ٱللَّهِ هِىَ ٱلْعُلْيَا ۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٠﴾ ﴾ و کافر ژ وی جهی زڤرین بێی وان ببینن.

یا ناڤدار د کتێبێن سیرەتێ دا ئەوە کو تەڤنپیرکەکێ تەڤنێ خۆ ب دەرێ شکەفتێ ڤە راچاندبوو، و دو کۆترکێن کیڤی ژی هێلینا خۆ ل وێرێ دانابوو، و گاڤا کافران ئەڤ چەندە دیتی گۆتنە ئێک و دو: ئەگەر ئەو هاتبانە د شکەفتێ ڤە ئەڤ تەڤنە دا خراب بت، و ئەڤ کۆترە نەدمانە ل ڤێرێ. لەوا ئەو زڤرین و نەچوونە د شکەفتێ ڤە.. بەلێ ئەڤ چەندە -وەکی زانایێن حەدیسێ دبێژن- ب رێکێن دورست نەگەهشتییە.

پشکەک ژ وی نەخشەیی یێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و ئەبوو بەکری بۆ مشەختبوونا خۆ دانای ئەو بوو، وان مرۆڤەکێ باوەرێ و شارەزا ب رێکێن صەحرائێ ب کرێ بۆ خۆ گرتبوو، و ژڤان دابوویێ کو پشتی سێ رۆژان ئەو وان هەردو دەواران یێن ئەبوو بەکری بەرهەڤکرین د گەل خۆ بینت و بێتە شکەفتێ، دا ئەو دەست ب چوونێ بکەن. و هەر چەندە ئەو زەلام یێ کو دگۆتنێ: عەبدللاهێ کورێ ئورەیقطی، مرۆڤەکێ کافر ژی بوو، بەلێ

چونکی یێ ئەمین و شارەزا بوو بۆ ڕێکێ پێغەمبەری باوەرییا خۆ پێ ئینا، و هاریکاری ژێ خواست، و نهێنییا خۆ بۆ گۆت.

دەرکەفتن ژ شکەفتێ:

پشتی سێ ڕۆژان ژ لێگەڕیانێ، کافر ژ دیتنا وان بێ هیڤی بوون، و ل لێگەڕیانێ سست بوون، و تشتێ ب وان مای ئەو بوو وان ڕاگەهاند کو هەر کەسەکێ موحەممەدی بۆ مە بگرت، ئەم دێ سەد حێشتران دەینێ.. و ل ڕۆژا سێیێ دەلیلێ وان عەبدللاهێ کوڕێ ئورەیقطێ دوئەلی هاتە شکەفتێ و هەر دو دەوار بۆ پێغەمبەری و هەڤالێ وی ئینان، و دەست ب مشەختبوونێ کر، و ژ بلی وان هەر سێیان، مەولایێ ئەبوو بەکری عامرێ کوڕێ فەهیرەی ژی د گەل وان دەرکەفت، و ب ڤی ڕەنگی ئەو بوونە چار کەس، و دەلیلێ وان ئەو ل وێ ڕێکێ نەبرن یا خەلک لێ دئێن و دچن؛ دا کەس وان نەبینت، بەلکی د ڕێکەکا دی ڕا ئەو برن، یا کو نوکە ب ڕێکا مشەختبوونێ دئێتە ناڤکرن.

ل سەری ئەو ب لایێ باشوورێ مەکەهێ ڤە چوون، پاشی وان ڕێکا خۆ گوهاڕت و ب سەمتا دەریایێ ڤە چوون کو دکەفتە باکوورێ ڕۆژئاڤایێ، پاشی ب لایێ ڕۆژهەلاتێ ڤە چوون حەتا گەهشتینە عوسفانێ، پاشی جوحفە، و دەمێ ئەو گەهشتینە (رابغ ئەررەمل) ئەو ژ بن دەسهەلاتا قورەیشییان دەرکەفتن، و ئێدی پشتڕاست بوون، و لەز ل چوونێ نەکر، حەتا ئەو گەهشتینە دەڤەرا مەدینێ.

ب ڕێ ڤە:

کتێبێن سیرەتێ دو سەرهاتییێن بەرچاڤ د وەغەرا مشەختبوونێ دا بۆ مە ڤەدگێڕن، کو ب ڕێڤە چێبووینە، ئێک ژ وان سەرهاتییا (ئوم مەعبەدە) ئەوا ل دەڤەرا (قودەید)ێ ل باکوور مەکەهێ چێبووی، ل وی جهێ ئویجاخا

خوزاعییان لێ دئاکنجی، دبێژن: دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د گەل هەر سێ هەڤالێن ڕێکێ گەهشتینە ڤێ دەڤەرێ، وان هەست ب برسێ کر، لەو وان چاڤێ خۆ لێ گێڕا کانێ دێ کەسەکی بینن تشتەکی بۆ خۆ ژێ بکڕن یان نە، و هنگی وان پیرەژنەک دیت ل بەر خیڤەتەکێ یا ڕوینشتی بوو، ئەو ب نک ڤە چوون دا هندەک گۆشتی و قەسپان بۆ خۆ ژێ بکڕن، بەلێ پیرەژنێ ئەوا دگۆتنێ: (دەیکا مەعبەدێ خوزاعی) ئەو ئاگەهدارکرن کو ژ بەر هشکاتییێ گرانی ل نک وان پەیدا بوویە، و وان تشتەکێ فرۆتنێ نینە، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب ڕەخ خیڤەتا وێ ڤە بزنەک دیت، گۆتێ: دەیکا مەعبەدی، ئەڤە چ بزنە ل ڤێرێ؟ وێ گۆتێ: ئەو بزنەکا لەغەرە، ژ بێخێری ئەو نەشیایە د گەل تەرشی دەرکەڤتە چەروانی.. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: شیر تێ هەیە یان نە؟ وێ گۆت: ئەو و شیر، شیر و ئەو!! ئینا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: تو دێ دەستویرییێ دەیە من ئەز وێ بدۆشم؟ وێ گۆت: کەرەم کە.. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دوعایەک کر و گوهانێ وێ ڤەمالی و دۆت، ئینا شیرەکێ زێدە ژێ هات، حەتا ئامانەک تژی کری، و شیر دا پیرەژنێ، پاشی دا هەڤالێن خۆ، و دووماهییێ وی ژی ژێ ڤەخوار، پشتی هنگی جارەکا دی بزن دۆت حەتا ئامان تژی بووی، و ئەو شیر هێلا ل نک پیرەژنێ، و چوو.

گاڤا ئێڤاری زەلامێ وێ هاتییە ڤە، و ئەو شیر دیتی، پسیار ژێ کر: ئەڤ شیرە تە ژ کیڤە ئینایە؟ وێ گۆت: حال و مەسەلێن من و زەلامەکێ پیرۆز ئەڤە بوون، هنگی زەلامێ وێ گۆت: هەبت نەبت ئەو دێ ئەو زەلام بت یێ ل مەکەهێ پەیدابووی، ئەوێ مە گوه ل سوحبەتا وی بووی، ئەگەر ئەز ڕێکەکێ بۆ خۆ ببینم ئەز دێ گەهمە وی.

ئـەڤ سـەرهاتییە ئـەوا ب نـاڤێ سـەرهاتییا خیڤـەتا (أم معبـد) دئێتـە نیاسین، ب چەند رێـک و ریوایـەتان دئێتـە ڤەگوهاسـتن، بـەلێ ئـەو ریوایـەت هەمی گەلەک ب هێز نینن، لـەو هندەک زانـا وێ ب ریوایەتـەکا (ضـەعیف) ددەنە نیاسـین، و هنـدەک دبێـژن: ئـەو ب کۆمبوونـا هـەمی ریوایـەتان دگەهتـە (دەرەجەیا حەسەن).

سەرهاتییا دویێ: سەرهاتییا سوراقەیێ کورێ مالکێ مودلجییە، و ئەو ئێـک ژ مـەزنێن مللـەتێ خـۆ بـوو، ئـەو دبێـژت: رۆژەکـێ ئـەز د نـاڤ هندەک مـرۆڤێن خـۆ دا یـێ روینشـتی بـووم، زەلامـەک هاتـە نـک مـە و گـۆت: مـن رەشتییا سێ مرۆڤان ل بـەر لێڤـا ئـاڤێ (کنـارێ دەریـایێ) دیـت دچوون، ئـەز دبێژم ئەو موحەممەد و هەڤالێن وینە.

و سـوحبەتا دەرکـەفتنا پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- ژ مەکـەهێ د نـاڤ عـەرەبان دا بـەلاڤبووبوو پشـتی کـو قورەیشـییان راگەهانـدی کـو هـەچییێ موحەممەدی یان ئەبوو بەکری بۆ وان بگرت پێش هەر ئێکی ڤە ئـەو دێ سـەد حێشتران دەنێ.

سوراقە دبێژت: گاڤا وی ئەڤ ئاخفتنە گۆتی، من ڤیـا ل بـەر وی بـەرزە کەم، لەو من گۆتێ: نە.. ئەو فـلان وفلانـن مـە ژی ئـەو دیتبـوون دەمـێ ئـەو چووین، پاشی مـن بێنەکێ خۆ موژیل کر و ئەز درکـەفتم، مـن گۆتـە جارییـەکا خۆ: هەسپێ من بەرهەڤ بکە، و من رما خۆ هلگرت و ئەز ب دویڤ وان دا چووم، دەمێ ئەز نێزیکی وان بوویم، هەسپێ من هلنگڤت و ئـەز تێـدا کـەتم، ئەز رابووم من تیرێن خۆ دەرێخستن و من تیرکێشان کر (کو رەنگەکێ زانینا تالعی بوو ل نک وان) ئەو دەرکەفت یا نە ب دلێ من، بەلێ من گوهدارییا تیران نەکر و ئەز ب نک وان ڤە چووم، حەتا ئـەز هند نێزیـک بـوویم کـو مـن گوهـ ل دەنگێ خواندنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بـوو، وی دخوانـد و ل خـۆ

نەدزڤڕی، بەلێ ئەبوو بەکر گەلەک ل خۆ دزڤڕی، ڤێ جارێ هەردو دەستێن هەسپێ من د عەردی دا چوونە خوارێ، و ئەز ژێ کەتم، گاڤا ئەز ڕابوویم من دیت تشتەکێ وەکی دوکێلێ ژ دەستێن هەسپی بلندبوو و بەر ب عەسمانی ڤە چوو، جارەکا دی من تیر کێشان ئەوا من ڤیای دەرنەکەفت، هنگی کەفتە دلێ من کو ئەو دێ ب سەرکەڤت، لەو من گۆتە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-: مللەتێ تە سەد حێشتر یێن داینە وی کەسی یێ تە بگرت، لەو خەلک یێ ل تە دگەڕییێت دا تە بگرن.. پاشی من گۆتێ: ئەگەر هەوە خوارن یان تشتەک دڤێت ئەز یێ ئامادەمە، بەلێ وان داخوازا چو تشتان ژ من نەکر، ب تنێ گۆتە من: مە نیشا کەسێ نەدە.

سوراقە دبێژت: هنگی من داخواز ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کر کو ئەو ئەمانەکێ بۆ من بنڤیست، ئینا وی فەرمان ل عامرێ کوڕێ فەهیرەی کر کو ئەو وێ بۆ من بنڤیست، و وی ئەمانەک ل سەر پرتەکا چەرمی نڤیسی، و ئەو چوون.

ئەڤەیە ریوایەتا دورست یا سەرهاتییا سوراقەیێ مودلجی، و ئەوا ناڤداربووی کو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- مزگینی دایێ کو ڕۆژەک دێ ئێت ئەو دێ بازنکێ کیسرایی کەتە دەستێ خۆ، ب ڕێکەکا دورست نەگەهشتییە مە. و پشتی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- و هەڤالێن خۆ چووین، سوراقەیی کارێ خۆ کرە ئەو هەچی کەسێ ل وێ دەڤەرێ ل پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و هەڤالێن وی گەڕیابا، ئەو دا وی زڤڕینت و بێژتێ: ئەو د دەڤەرا مە ڕا دەرباس نەبووینە!

دیرۆکا دەرکەفتنا ژ مەکەهێ و گەهشتنا مەدینێ:

زانایێ ناڤدار (ئبن کەثیر) ئاشکەرا دکەت کو مشەختبوونا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل هەیڤا (رەبیعولئەووەلا) سالا سێزدێ ژ هنارتنا وی بوو، و

دبێژت: ژ ئـبـن عـەبـبـاسـی دئێتە ڤەگوهاسـتن کـو دەرکـەفتنا وی ژ مـەکـەهێ ل ڕۆژا دوشەنبێ بـوو، و گەهشـتنا وی ژی بـۆ مـەدینێ هـەر ل ڕۆژا دوشـەنبێ بوو[1].

و ئەگەر مەخسەد ب دەرکەفتنا وی ل ڤێرێ، دەرکەفتنا ژ شکەفتێ بت، دڤێت بەری هنگی ب سێ ڕۆژان (ل پێنجشـەنبێ یـان ئـەینیێ) ئـەو ژ مـال دەرکەفت بت، وقەستا شکەفتنا (ثەور) کر بت، و دەسپێکا دەرکەفتنێ وەکـی د هندەک ژێدەران دا هاتی ل سەرێ هەیڤا (رەبیعولئەووەلێ) بوو.

و گەهشـتنا وی بۆ (قوبائێ) جهێ خەلکێ مەدینێ پێشـوازی لـێ کـری، ل دویــڤ هــزرا گەلــەک دیرۆکنڤیســان ل ڕۆژا دوشــەنبێ بــوو ل دوازدەی رەبیعولئەوولێ.

و ریـوایـەت د دەسنیشانکرنا ڤان دیرۆکـان دا دژێـک جـودانــە، و زانـا ل سەر وێ چەندێ پێک نەهاتینە، و چونکی چو ریوایـەتێن (صـەحیح) د ڤـێ دەربارەیێ دا د دەست مە دا نینن لەو ل ڤێرێ ژی ئەم دبینین یا باشتر ئـەوە مرۆڤ ل گۆتنا زانایێن فەلەکێ و سالنامەیان بزڤڕت، کانێ ئەو چ دبێژن.

ئێک ژ ڤان زانایان پشـتی دویچـوون و ڤەکۆلینـەکا درێـژ ل دۆر هنـدەک دیـرۆکـێـن سیرەتێ، و ب ڕێکا هندەک ریوایـەتێن صـەحیح و هەڤبـەرکرنا وان د گـەل هنـدەک ڕویـدانێن سـالنامەیێ و علمـێ فەلـەکێ هژمارەکـا دیـرۆکێن بنەجهـ د سیرەتێ دا بۆ مە دەسنیشان دکەت، و ئێـک ژ وان دیرۆکـا دورسـتا گەهشتنا پێغەمبەرییە -سلاڤ لـێ بـن- بـۆ مـەدینێ، کـو -ل دویڤ بۆچوونـا وی- ڕۆژا دوشـەنبێیە هەشـتی هـەیڤا رەبیعولئـەوولێ ئـەوا دکەفتـە بەرانبـەر (٢٠) ئەیلوولا سالا ٦٢٢ زایینی، هـەر وەسـا دکەفتـە بەرانبـەر (١٠) هـەیڤا تشری کو هەیڤا ئێکێیـە ژ سـالنامەیا جوهییـان، و ئـەو ڕۆژ ل نـک جوهییـان

---

(١) البداية و النهاية، ١٧٧/٣.

ئەو رۆژ بوو یا وان دگۆتیێ: (عاشووراء)، و دگۆتن: خودێ د ڤێ رۆژێ دا مووسا و هەڤالێن وی ژ دەریایێ رزگار کربوون، و فیرعەون خندقاندبوو[1].

عاشوورائا جوهییان:

ب ڤێ هلکەفتنێ مە دڤێت ئیشارەتێ بدەینە گۆتنەکا عەبدللاهێ کورێ عەبباسی ئەوا تێدا دبێژت: قَدِمَ النَّبِيُّ ﷺ المَدِينَةَ وَالْيَهُودُ تَصُومُ عَاشُورَاءَ، فَقَالُوا: هَذَا يَوْمٌ ظَهَرَ فِيهِ مُوسَى عَلَى فِرْعَوْنَ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ لِأَصْحَابِهِ: ((أَنْتُمْ أَحَقُّ بِمُوسَى مِنْهُمْ فَصُومُوا)) یەعنی: پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- هاتە مەدینێ، و جوهییان رۆژا عاشوورائێ دگرت، و گۆتن: ئەڤە ئەو رۆژە یا خودێ مووسا تێدا ب سەر فیرعەونی ئێخستی، ئینا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتە هەڤالێن خۆ: هوین حەقترن ب مووسای ژ وان، ڤێجا رۆژییێ بگرن[2].

بەری مەسەلا علمێ فەلەکێ و زانینا سالنامەیان پێش بکەڤت زانایێن مە سەرڤە سەرڤە د ڤێ حەدیسێ دگەهشتن، و دگۆتن: مەعنا وێ ئەوە دەمێ پێغەمبەر هاتییە مەدینێ وی زانی کو جوهی ل رۆژا عاشوورائێ ب رۆژی دبن، و دبێژن: ئەڤە ئەو رۆژە یا مووسا تێدا رزگاربووی.. و وان هزر دکر کو جوهی ل دەهی هەیڤا موحەررەمێ ب رۆژی دبوون، و ئەو ب خۆ وەسا نینە، و دەلیل ل سەر ڤی چەندێ ئەو گۆتنە یا طەبەرانی د (المعجم الكبير) دا ژ خارجەیێ کورێ زەیدی ڤەدگوهێزت، دبێژت: بابێ من گۆت: ((لَيْسَ يَوْمُ عَاشُورَاءَ بِالْيَوْمِ الَّذِي يَقُولُهُ النَّاسُ، إِنَّمَا كَانَ يَوْمَ تُسْتَرُ فِيهِ الْكَعْبَةُ، وتَقْلِسُ فِيهِ الحَبَشَةُ عِنْدَ رَسُولِ الله ﷺ، وَكَانَ يَدُورُ فِي السَّنَةِ، فَكَانَ النَّاسُ يَأْتُونَ فُلَانًا الْيَهُودِيَّ،

---

(١) محمود پاشا الفلكي: (نتائج الأفهام في تقويم العرب قبل الإسلام)، ص ١٨.

(٢) بوخاری ڤەدگوهێزت.

فَيَسْـأَلُونَهُ، فَلَـمَّا مَـاتَ الْيَهُـودِيُّ أَتَـوْا زَيْـدَ بْـنَ ثَابِـتٍ فَسَـأَلُوهُ)) يـەعنى: ڕۆژا عاشـوورائێ نــە ئــەو ڕۆژە يــا خــەلک دبێــژن (مەخســەدا وی ئــەوە: ڕۆژا عاشـوورائێ يا جوهييـان دگـرت و دگـۆتن: مووسا تێـدا يـێ ڕزگـاربووی، نـە عاشوورائا مەيە ئەوا ل دەهی هەيڤا موحەررەمێ) بەلکی ئەو ڕۆژەک بوو پاتە تێـدا ب سـەر کـەعبێ دا بـەرددا، و (بـۆ يـاری) حەبەشـييان تێـدا ل نـک پێغەمبەری -سلاڤ لـێ بن- ڕم دهاڤێتن، و ئـەو د سالێ دا دزڤـڕی، ڤێجا خەلک دهاتن پسـيارا وێ ژ فلانـێ جوهی دکر کـانی ئـەو کيژ ڕۆژە، و گاڤا ئەو مری وان پسيارا وێ ژ زەيدێ کوڕێ ثابتی دکر.

و حەتا مەعنا گۆتنا وی (د گەل سالێ دزڤـڕی) بـۆ مـە ئاشکەرا ببت، دێ شـەرحا زانـايێ فەلـەکی مـەحموود پاشـايی بـۆ ڤـێ حەديسـێ ب کـورتی ڤەگێڕم؛ چونکی وێ پەيوەندی ب ڕۆژا گەهشـتنا پێغەمبـەری ڤـە -سلاڤ لـێ بن- بۆ مەدينێ هەيە.

ئــەو دبێــژت: هنـدی سالنامەيا جوهييـان بـوو سـالنامەيەکا شەمسـی بـوو، يـەعنی: ئـەو ب ڕۆژێ و زڤڕينـا وێ ڤـە يـا گرێـدای بـوو، نـە وەکـی سالنامەيا عەرەبان ئەوا ب هەيڤێ ڤە گرێدای، و ئاشـکەرايە کـو ئـەڤ هـەردو سالنامە د گەل ئێک ب ڕێڤە ناچن، بەلکی هەيڤـەکا ڤـێ سـالنامەيێ ل سـەر هەمی هەيڤێن سالنامەيا دی دگەڕيێت، و هەيڤا ئێکێ د سالنامەيا جوهييـان دا ئــەو هــەيڤ بوو يا وان دگۆتێ: (تشری)، و ئـەو ل وێ بـاوەرێ بـوون کـو د ڕۆژا دەهــێ ژ ڤــێ هــەيڤێ دا خــودێ فيرعــەون خندقانــدبوو، و مووســا و مللـەتێ وی ڕزگـار کربـوون، لـەو هـەر سال ل ڤـێ ڕۆژێ ئـەو ب ڕۆژی دبـوون وەک شـوکر بۆ خودێ، و وان دگۆتـە وێ ڕۆژێ: (عاشـوورا)[1]، و ئەگـەر ئـەم

---

(١) هندەک زمانزانێن عەرەب ل وێ باوەرێنە کو پەيڤا (عاشووراء) ئەوا عـەرەب ب کـار دئينن د بناخەيێ خۆ دا پەيڤەکا عبرييە.

ل دویڤ دەست و داریێ علمیێ فەلەکێ و سالنامەیان بەریێ خۆ بدەینە سالا (٤٣٨٣) عبری کو دکەفتە بەرانبەر سالا (١) هجری و (٦٢٢) زایینی، دێ بۆ مە ئاشکەرا بت کو ل وێ سالێ رۆژا عاشوورائا جوهییان دکەفتە دوشەنبێ (٨) هەیڤا رەبیعولئەووەلێ ل دویڤ سالنامەیا عەرەبان، و (٢٠) هەیڤا ئەیلوولێ ژ سالا (٦٢٢) زایینی، و ئەڤە ئەو رۆژ بوو یا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- تێدا گەهشتییە قوبائێ[1].

و بەلکی ل ڤێرێ پسیارەک بێتەکرن و کەسەک بێژت: باشە مادەم وەسایە، ئەرێ بۆچی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- فەرمان ل مە کر کو ئەم ل دویڤ سالنامەیا قەمەری ل دەهی موحەررەمێ رۆژییا عاشوورائێ بگرین، نە کو ل دویڤ سالنامەیا شەمسی ل دەهی هەیڤا (تشری) یا جوهییان؟

هەر چەندە چو بەرسڤێن بنبڕ بۆ ڤێ پسیارێ د دەست مە دا نینن کو ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- یان صەحابییان بۆ مە هاتبنە ڤەگێران، بەلێ هزر بۆ هندێ دچت کو ل وێ سالێ یا خودێ مووسا تێدا ژ فیرعەونی رزگار کری، سالا شەمسی و قەمەری د گەل ئێک دەست پێ کربن، و ل درێژییا زەمانی ئەڤ دیاردە گەلەک جاران چێ دبت، پاشی سالێن دی هەر دو رۆژ (عاشوورائا سالا شەمسی و یا قەمەری) ژێکڤەبوون، و بۆ زانین ل سالا دووماهییێ ژ ژییێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کو سالا یازدێ مشەختییە جارەکا دی هەردو رۆژ گەهشتنە ئێک، وەکی دێ بەحس ژێ کەین دەمێ ئەم خوتبەیا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل حەجا خاترخواستنێ ڤەدگێرین، ئەگەر خودێ حەز بکەت.. و چونکی د ئیسلامێ دا عیبادەت ب سالا قەمەری ڤە دگرێداینە، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- فەرمان ل مە کر کو ئەم ل دەهی موحەررەمێ رۆژییا عاشوورائێ بگرین.

---

(١) محمود پاشا الفلكي: (نتائج الأفهام في تقويم العرب قبل الإسلام)، ص ١١.

ب هزرا من ئەڤ تەفسیرە یان بەرسڤە یا ژ هەمییان بەرعەقلترە بۆ پسیارا بۆری.

پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- دگەهتە قوبائێ:

ژ گۆتنا بۆری ئاشکەرا دبت کو ڕۆژا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- تێدا گەهشتییە قوبائێ، کو ڕۆژا دوشەنبێ بوو، جوهی ب ڕۆژی بوون؛ چونکی ئەو ڕۆژ عاشوورائا وان بوو.. و ئەڤ دوشەنبە ل دویڤ سالنامەیێ دکەفتە هەشی هەیڤا ڕەبیعولئەووەلێ، و ئبن ئیسحاق ل وێ باوەرێیە کو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- دوشەنبێ گەهشتبوو قوبائێ، و سێشەنب و چارشەنب و پێنجشەنبێ مابوو ل وێرێ، و ل ڕۆژا ئەینییێ ئەو چوو مەدینێ ب خۆ و ل ئێڤاری گەهشتە وێرێ. مەعنا: پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل ڕۆژا (٨) گەهشتە قوبائێ، و ل ڕۆژێن (٩ و ١٠ و ١١)یێ ما ل قوبائێ، و ل ڕۆژا ئەینییێ (١٢) هەیڤا ڕەبیعولئەووەلێ ئەو گەهشتە مەدینێ.. و ئەڤە وێ گرێکێ بۆ مە ڤەدکەت یا ئەم ل نک راوییان دبینین دەمێ هندەک دبێژن: پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل هەشتێ یان دوازدەی ڕەبیعێ گەهشتبوو مەدینێ، ل ڕۆژا دوشەنبێ یان ئەینییێ.

و (قوباء) ل سەردەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گوندەک یان تاخەکێ پچویک بوو، دکەفتە باشوورێ باژێرێ یەثربێ، ب دویراتییا (٢-٣) کیلۆمتران ژ سەنتەری، ئەوێ مزگەفتا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- لێ هاتییە ئاڤاکرن، و هنگی بابکێ (عەمرێ کورێ عەوفی) کو ژ ئویجاخا ئەوسییان بوون ل وێرێ دئاکنجی بوون.

و هەژییە بێژین کو بەری هاتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بۆ یەثربێ، ئەو باژێرەکێ پێکڤە گرێدای نەبوو، بەلکی ئەو کۆمەکا تاخێن ژێکجودا و بەلاڤە بوو، ل هەر تاخەکی بابکەکێ ئەوسی یان خەزرەجییان دژیان، و ژ بلی

وی بـابکی کەسـێ دی د گـەل وان ل تـاخێ وان نـەدژییا، و ل باشـووری ڕۆژهـەلاتا سـەنتەرێ بـاژێری سـێ ئویجـاخێن جوهییـان ژی ل سـێ تـاخێن ژێکجودا دژییان، بەلێ تاخێن وان د شویرهەکری و ئاسێ بوون، لەو دگۆتنێ: ئاسێگەهـ (حصن).

دەمێ صەحابی ژ مەکەهێ مشـەختبووین و بـەر ب مـەدینێ ڤـە هـاتین، ئێکەمین تاخێ ئەو گەهشتینێ (قوبـاء) بـوو، ل قوبائێ ئەو هەمی گەهشـتنە ئێک و کۆمبوون، و مانە ل هیڤییا پێغەمبەری -سلاڤ لـێ بـن- حـەتا دئێـت کـانێ دێ چ کـەت، و ل قوبـائێ وان مـزگـەفتـەکـا بـچـویـک بـۆ خـۆ ل مـالا سەعدێ کوڕێ خەیثەمـەی چێکربـوو، و وان نڤێـژێن خـۆ ل وێـرێ ب جماعـەت دکرن، و ئەڤ مزگەفتە دکەفتە وی جهی یێ نوکە گۆشەیێ باشوورێ ڕۆژئاڤایا مزگەفتا قوبائێ دکەفتێ.

دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- و هەڤالێ وی ئەبوو بەکر ب مشـەختی ژ مەکەهێ دەرکـەفتین و بـەر ب مـەدینێ ڤـە چـووین، خەبـەرێ دەرکـەفتنا وان گەهشتە خـەلکێ مـەدینێ، لـەو هـەرڕۆ پشـتی نڤێـژا سپێدێ ئـەو دەردکەفتنـە سەر ڕێکێ چاڤەڕێیی هاتنا وان دکر، حەتا ڕۆژ دهاتە نیڤـا عەسـمانی و دنیـا گـەرم دبـوو و چـو سیبەر نـەدمان، ئـەو دزڤڕینـە مـالێن خـۆ.. ل وێ ڕۆژێ یـا پێغەمبـەر -سـلاڤ لـێ بـن- تێـدا گەهشـتییە قوبـائێ، کـو ڕۆژا دوشـەنبێ بـوو (هەشتی ڕەبیعولئەووەلێ) دەم بووبـوو نیڤرۆ، و خـەلک ژ گـەرمان دا ژ سـەر ڕێکێ ڤەگەڕیابوونە مـالێن خۆ، و ئێکـەمین کەسێ دیتـی پێغەمبـەر -سـلاڤ لێ بن- بەر ب قوبائێ ڤە دئێت زەلامـەکێ جوهی بـوو، ئینـا وی ب دەنگـەکێ بلند گازی کر: گەلی نەڤیێن قەیلەیێ (و قەیلە ناڤێ داپیرا خەلـکێ مەدینـێ بوو) ئـەڤـە ئێغبالا هـەوە یا هوین چاڤەڕێ هـات! و گاڤـا موسلمانان گـوهـ

ل دەنگێ وی بووی هەمی پێکڤە ب کەیف و خۆشی دەرکەفتنە بەراهییا وی، دا پێشوازییێ لێ بکەن.

ل قوبائێ:

گاڤا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د گەل هەڤالێن خۆ گەهشتییە ژێرییا بازێڕێ یەثربێ، وی ب لایێ ڕاستێ ڤە بەرێ خۆ دا، و ئەو ژی وەکی صەحابییێن بەری خۆ قەستا دەڤەرا قوبائێ کر، و چوو تاخێ بەنی عەمرێ کوڕێ عەوفی، و گەهشتنا وی بۆ قوبائێ -وەکی مە گۆتی- ل نیڤرۆ بوو، دەمێ دنیا یا گەرم، و گاڤا ئەو گەهشتینە ناڤ مالان، ئەبوو بەکر ڕابوو ژ پییان ڤە و پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ب بێ دەنگی ڤە ڕوینشتە خوارێ، خەلکێ مەدینێ ئەوێن پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- هێشتا نەدیتی، ئەو نەنیاسی، و نەزانی کانێ کیژکە پێغەمبەر، لەو هندەک ژ وان سلاڤ دا ئەبوو بەکری و چوونە دەستی یا ژ وان ڤە ئەو پێغەمبەرە، حەتا دەمێ حەتاڤێ ل پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دای، ئەبوو بەکر چوو کراسێ خۆ ل هنداڤ وی ڤەگرت دا سیبەرێ بۆ چێ بکەت، هنگی ژ نوی خەلکی ئەو نیاسی و زانی کییە پێغەمبەر!

و پشتی هنگی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- چوو مالا کولثوومێ کوڕێ هەدمی، کو ئێک ژ زەلامێن بەنوو عەمرێ کوڕێ عەوفی بوو، و هندی ئەو ل قوبائێ ئەو مێڤانێ وی بوو، و دەمێ دبوو وەختێ نڤێژێ ئەو دهاتە مالا سەعدێ کوڕێ خەیثەمەی ل وی جهێ صەحابییان مزگەفتەک بۆ خۆ لێ چێکری، و وی نڤێژ ل بەرا وان دکر..

ل دۆر دەمێ مانا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل قوبائێ دو گۆتن هەنە: هندەک دبێژن: ئەو چاردە ڕۆژان مابوو ل وێرێ، و هندەکێن دی دبێژن: ئەو پشتی نیڤرۆیا دوشەنبێ گەهشتبوو وێری، و سپێدەیا ئەینییێ بەر ب مەدینی

ڤە چووبوو، ژ بەر کو وی نڤێژا ئەینییێ کو ئێکەمین ئەینی بوو د ئیسلامێ دا هاتییە کرن، ل نهالا (رانوونائێ) د ناڤبەرا قوبائێ و مەدینێ دا، ل تاخێ سالمێ کورێ عەوفی کربوو، ل وی جهێ نوکە مزگەفتا (الجمعة) دکەفتێ. و ئەو دبێژن: ئەگەر پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- حەتا ئەینییێ مابا ل قوبائێ ئەو دا نڤێژا ئەینییێ ل وێرێ کەت، و صەحابی دا وێ چەندێ بۆ مە ڤەگێرن، بەلێ ئەڤ چەندە چێ نەبووبوو.

مزگەفتا قوبائێ:

ل دویڤ گۆتنا ئبن ئیسحاقی ئەوا د سیرەتێ دا هاتی، ل وێ پێنجشەنبییا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- مایە ل قوبائێ، پشتی گەهشتنا وی ب دوسێ رۆژان، وی ل سەر (میربەدا کولثوومێ کورێ هەدمی)[1] مزگەفتەک ئاڤاکر، ب ناڤێ مزگەفتا قوبائێ دئێتە نیاسین، کو دبتە ئێکەمین مزگەفت پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- د ئیسلامێ دا ئاڤاکری، و ئەڤ مزگەفتە ئەوە یا بەحسێ وێ د قورئانێ دا هاتی دەمێ خودایێ مەزن دبێژت: ﴿ لَّمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى ٱلتَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَن تَقُومَ فِيهِ ۚ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَن يَتَطَهَّرُوا۟ ۚ وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلْمُطَّهِّرِينَ ﴿١٠٨﴾ ﴾ (التوبة: ١٠٨) یەعنی: ئەو مزگەفتا ژ رۆژا ئێکێ ل سەر تەقوایێ هاتییە دانان فەرترە کو تو نڤێژێ لێ بکەی، د ڤێ مزگەفتێ دا هندەک زەلام هەنە حەز دکەن کو خۆ ب ئاڤێ ژ هەمی پیساتییان پاقژ بکەن، کا چاوا ئەو ب تەقوایێ خۆ ژ گونەهان پاقژ دکەن. و خودێ حەز ژ وان دکەت یێن خۆ پاقژ دکەن.

---

(١) میربەد عەردەکێ پان و مەیدانەکا بەرفرەهە، خەلکێ مەدینێ قەسپێن خۆ لێ هشک دکرن.

و ژ بلی ڤێ ئایەتێ، د قەدر و بهایێ ڤێ مزگەفتێ دا حەدیسەکا دورست هەیە تێدا هاتییە پێغەمبەر سلاڤ لێ بن دبێژت: ((مَنْ تَطَهَّرَ فِي بَيْتِهِ ثُمَّ أَتَى مَسْجِدَ قُبَاءٍ، فَصَلَّى فِيهِ صَلاَةً، كَانَ لَهُ كَأَجْرِ عُمْرَةٍ))[1] یەعنی: هەچییێ ل مالا خۆ خۆ پاقژ بکەت (دەسنڤێژا خۆ بشۆت) پاشی بێتە مزگەفتا قوبائێ و نڤێژەکێ لێ بکەت بۆ وی ب خێرا عومرەکێیە.

عەلیێ دگەهتە قوبائێ:

دەمێ مە بەحسێ دەرکەفتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ژ مەکەهێ کری، مە گۆتبوو: وی پسمامێ خۆ عەلی ل جهێ خۆ هێلابوو؛ دا ئەو ئێمانەتێن خەلکی بۆ وان بزڤڕینتە ڤە، و پشتی دەرکەفتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ژ مەکەهێ ب سێ چار ڕۆژەکان و پشتی وی ئێمانەت هەمی بۆ خەلکی زڤراندین، ئەو ژ مەکەهێ دەرکەفت، و بەر ب مەدینێ ڤە مشەختبوو، و دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل قوبائێ، و هیشتا ئەو نەچوویە مەدینێ، پسمامی وی عەلی گەهشتێ.

سەلمانێ فارسی و پێغەمبەرێ ئیسلامێ:

سەلمان زەلامەکێ فارسی بوو، خەلکێ گوندەکێ ئەصفەهانێ بوو دگۆتنێ: (جی)، بابێ وی مەزنێ گوندی بوو و مرۆڤەکێ ئاگرپەرێس بوو، جارەکێ ئەو ل لایێ گوندی د بەر دێرەکا فەلان ڕا چوو، دیت دەمێ ئەو عیبادەتی دکەن، کەیفا وی ب وان هات، و حەزکر بچتە سەر دینێ وان، گاڤا بابێ وی ب ڤێ چەندێ زانی ئەو گرێدا و د مال دا حەبس کر، وی ب دزی ڤە هنارتە نک خەلکێ دێرێ کو گاڤا هەوە زانی کاروانەک دێ چتە شامێ بێژنە من دا ئەز بڕەڤم و د گەل وان بچمە وێرێ، و وەسا چێببوو.. ئەو شیا

(١) ئبن ماجە ژ سەهلێ کوڕێ حەنیفی ڤەدگوهێزت.

ژ حەبسا بابێ خۆ برەڤت و بەر ب شامێ ڤە مشەخت ببت؛ دا ل وێرێ و دویر ژ دەسهەلاتا بابێ خۆ پەرستنا خودێ ل سەر ڤی دینێ نوی بکەت.

ل شامێ من پسیارا خەلکی کر: کی ژ هەوە هەمییان زاناترە ب دینی؟ وان گۆت: ئوسقوفێ کەنیسێ، ئەز چوومە نک، و من خزمەتا وی کر، من دیت ئەو مرۆڤەکێ خرابە، خێرێن خەلکی کۆم دکرن و بۆ خۆ دبرن.. و هۆسا سەلمان سەرهاتییا خۆ ب درێژی ڤەدگوهێزت، حەتا پشتی هنگی چوویە موسلێ و ل نک قەشێ وێ مای، و بەری قەشە بمرت وی بەرێ سەلمانی دا نصیبینێ ل نک قەشێ وێ، و وی ژی بەری مرنێ بەرێ وی دا قەشێ عەمووریيە ل شامێ، و گاڤا ئەڤ قەشە کەفتییە بەر مرنێ، سەلمانی گۆتێ: پشتی تە ئەز بچمە نک کێ؟ وی گۆت: ئەز پێ ناحەسیێم ئێکێ وەکی من مابت، بەلێ زەمانێ وی پێغەمبەری یێ نێزیک بووی ئەوێ دێ ب دینێ ئیبراهیمی ئێت، و ئەو دێ ل جهەکی پەیدا بت دکەفتە ناڤبەرا دو لاتان بەرێ وان یێ رەشە، و ئەو جه یێ تژی دارقەسپە، ئەو دیارییان وەردگرت و ژێ دخۆت، بەلێ ژ خێران ناخۆت، ختما پێغەمبەرینییێ یا ل ناڤ ملێن وی، ئەگەر تو بشێی خۆ بگەهینییە وی جهی هەرە وێرێ..

پشتی مرنا وی قەشەی سەلمانی د گەل کاروانەکێ بازرگانان قەستا وەلاتێ عەرەبان کر، ب رێڤە وان غەدرە ل وی کر و ئەو وەک عەبد فرۆتە زەلامەکێ جوهی، و وی ئەو فرۆتە پسمامەکێ خۆ ژ خەلکێ مەدینێ ژ ئویجاخا بەنوو قورەیضە، و گاڤا سەلمان گەهشتییە وی جهی دیت ئەو جهـ ئەوە یێ سەیدایێ وی قەشێ عەمووریيێ سالۆخەتێن وی بۆ وی گۆتین، لەو کەیفا وی ب ڤێ چەندێ هات..

رۆژەکێ سەلمان د ناڤ بیستانێ سەییدێ خۆ دا ل سەر دارقەسپەکێ بوو کار دکر، سەییدێ وی ل بنێ دارقەسپێ بوو، پسمامەکێ وی هاتە نک و

گۆتیێ: خودێ بەنوو قەیلە بکوژت (مەخسەدا وی پێ ئەوس و خەزرەجی بوون و قەیلە ناڤێ داپرەکا وانە) ئەو هەمی نوکە ل قوبائێ یێن کۆمبووین ل دۆر زەلامەکی ژ مەکەهێ یێ هاتی، دبێژن: ئەو پێغەمبەرە.. سەلمان دبێژت: گاڤا من گوهـ ل گۆتنا وی بووی، تەزینکەک ب سەر لەشێ من دا هات نێزیک بوو ئەز د دارێ دا بکەڤم، ئەز هاتمە خوارێ و من گۆتە پسمامێ سەییدێ خۆ: تە چ گۆت؟ هنگی کەربێن سەییدێ من ڤەبوون و کولمەک دانا من و گۆت: تە چ شۆل ب ڤێ گۆتنێ هەیە.. هەرە کارێ خۆ بکە.

پشتی سەلمان ژ کارێ خۆ خلاصبووی، ئێڤاری وی هندەک تشت برن و چوو نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل قوبائێ، و گۆتێ: من یێ زانی تو مرۆڤەکێ چاکی، و هەڤالێن تە دغەریب و هەوجەنە، و هوین ژ هەر کەسەکێ دی فەرترن، لەو من ئەڤ خێرە بۆ هەوە یا ئینای، سەلمان دبێژت: من دیت پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەو نێزیکی هەڤالێن خۆ کر و گۆتێ: بخۆن.. و وی دەستێ خۆ نەکرێ و ژێ نەخوار! من د دلێ خۆ دا گۆت: ئەڤە ئێک. پاشی پشتی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- خۆ ڤەگوهاستییە مەدینێ، رۆژەکێ من تشتەکێ دی ئینا و ئەز هاتمە نک و من گۆتێ: من دیت جارا دی تە ژ خێرا من نەخوار، لەو ڤێ جارێ من دیارییەک بۆ تە ئینا، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ژێ خوار، و گۆتە هەڤالێن خۆ ژی: ژێ بخۆن. من د دلێ خۆ دا گۆت: ئەڤە دو. پاشی پشتی دەمەکی جارەکا دی ئەز هاتمە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و ئەو ل زیارەتێن (بەقیعێ) بوو د ناڤ هندەک هەڤالێن خۆ دا یێ روینشتی بوو، ئەو د گەل جەنازەیێ هەڤالەکێ خۆ دەرکەفتبوو وێرێ، ئەز چوومە پشت وی من گۆت: بەلکی نیشانا پێغەمبەرینییێ ببینم، گاڤا وی ئەز دیتیم وی زانی ئەز یێ ل تشتەکی دگەرییێم، لەو وی کراس ژ سەر ملێێن خۆ ئینا خوارێ و ناڤملێن خۆ نیشا من

دان، گاڤا من نيشان ديتی، من خۆ تێ وەرکر و ماچی کر و کره گری، هنگی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆته من: کانێ هێرڤه وەر، بزڤرە.. ئەز چوومە بەر سنگی و من سەرهاتيیا خۆ بۆ وی ڤەگێڕا، کەيفا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب گۆتنا وی هات کو صەحابيیان گوهـ لێ بووی.

و هۆسا ئەم دبينين دەسپێکا پەيوەنديیا سەلمانی د گەل ئيسلامێ هنگی دەست پێ کربوو دەمێ هێشتا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل قوبائێ.. وتاميیا وێ پشتی هنگی ل مەدينێ چێبووبوو.

بەر ب مەدينێ ڤە:

پشتی چەند ڕۆژەکان ژ مانا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل قوبائێ، کو ژ دوشەنبێ حەتا ئەينيیێ بوو ل دويڤ بۆچوونەکێ، وی هنارتە ب دويڤ مالخالانێن خۆ ڕا ژ بەنوو نەججاريیان (دەيکا باپيرێ وی عەبدلموطەلبی ژ وان بوو) دا بێنە نک وی، و ئەو د گەل وان بەر ب مەدينێ ڤە بچت، و ڤێ چەندێ ل نک عەرەبان مەعنايا خۆ د فەرهەنگا (ئويجاخکانێ) دا هەبوو! خالێن وی خۆ چەکدار کرن، و هاتنە قوبائێ، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل حێشترا خۆ ئەوا دگۆتنێ: (القصوى) سويار بوو، و ئەبوو بەکر ل پشت خۆ سويار کر، و زەلامێن بەنوو نەججار ب چەکێ خۆ ڤە ل دۆر وی کۆمبوون، ل لايێ ڕاستێ و يێ چەپێ و ل پشت وی، د گەل صەحابيیێن دی بەر ب باکووری ڤە بۆ سەنتەرێ مەدينێ ب ڕێ کەفتن.

پشتی نێزيکی کيلۆمترەکێ ئەو ژ قوبائێ دويرکەفتين، ژ لايێ باکووری ڤە، ئەو گەهشتنە نهالا (رانوونائێ) ئەو جهێ تاخێ بەنوو سالمێ کوڕێ عەوفی، کو بابکەکێ خەزرەجيیانە لێ، وان داخواز ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کر کو ئەو ل نک وان بمينت، دەمەکی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ما ل نک وان، بوو نيڤرۆ و دەمێ نڤێژا ئەينيیێ هات، پێغەمبەری -سلاڤ لێ

بن- ئەو کۆمکرن و خوتبەک بۆ وان خواند و نڤێژا ئەینییێ ل بەرا وان کر، و ئەڤە ئێکەمین نڤیژا ئەینییێ بوو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کری.

ل وی جهی یێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- خوتبە خواندی و نڤێژ کری مزگەفتەک هاتە ئاڤاکرن، و ناڤێ وێ بوو مزگەفتا ئەینییێ (مسجد الجمعة).

پشتی هنگی هندەک زەلامێن بەنوو سالمی گوتنە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، بمینە ل نک مە ئەم دێ تە پارێزین. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئیشارەت دا حێشترا خۆ و گۆتە وان: رێکا وێ بەردەن، ئەو یا فەرمان لێکرییە.

پاشی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- و ئەو مرۆڤ د گەل دا بەر ب سەنتەرێ نوکە یێ مەدینێ ڤە چوون، و هەر تاخەکێ ئەو دگەهشتێ، خەلک ب کەیف ڤە دهاتنە بەراهییا وان، و داخواز ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دکر کو ئەو ل نک وان بمینت، بەلێ هەر جار وی ئیشارەت ددا حێشترا خۆ و دگۆت: رێکا وێ بکەن، ئەو یا فەرمان لێکرییە.. یەعنی: خودێ بەرێ وێ دێ دەتە وی جهی یێ وی دڤێت.. و هۆسا ئەو چوو حەتا دەمێ بوویە شەڤ ئەو گەهشتە تاخێ بابکێ مالکێ کورێ نەجاری، ل وێرێ، و ل وی جهێ نوکە مزگەفتا وی لێ، حێشترا وی نیخیا، و کاروانێ مشەختییان ل وێرێ دانا، و ژ وێرێ هێرڤە ئەو جهـ بوو سەنتەرێ باژێرێ (مەدینا مونەووەر).

سێزده سال.. سێزده نیشان

هەر ژ دەسپێکا گازییا ئیسلامێ و حەتا سالا سێزدێ، دەمێ موسلمان تێدا ژ مەکەهێ مشەختبووینە مەدینێ، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و دویکەفتییێن وی ژ خودان باوەران سێزده سال ل ژێر زۆردارییا بێ باوەرێن قورەیشییان بۆراندن، ئەڤ هەر سێزده سالە، سێزده نیشانێن ئاشکەرا بوون ل بەر چاڤێن دیرۆکێ هاتینە دانان کو ئەڤ مرۆڤێ ب ڤێ گازییێ رابووی پێغەمبەرە، هنارتییێ عەسمانییە بۆ عەردی، رێنیشاندەرێ مرۆڤینییێیە، و نە مەزنەکێ دنیایێیە دڤێت ب رێکا دینی هندەک ئارمانجێن دی یێن تایبەت ب دەست خۆ بێخت، و نە ژ وان کەسانە یێن ب رێکا سیاسەت ودنیادارییێ دڤێت خەلکێ بێ رێ و هەژار بهاژۆت.

ئەڤ هەر سێزده سالە مرۆڤی فێری گەلەک دەرسێن پێتڤی و گرنگ دکەت، ژ وان:

* ئێکەمین جار ئەو مرۆڤی فێری هندێ دکەت کو ئەو یێ بێنفرەهـ بت.

سێزده سالان نەخۆشی دهاتنە رێکا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بەلێ دێمێ وی هەر یێ گەش بوو. سێزده سالان وی ئێک ئارمانج هەبوو، چەند ل دویڤ دگەریا هند ئارمانج ژێ دویر دکەفت، بەلێ ئەو قەت و قەت بێ هیڤی نەدبوو. سێزده سالان هەر رۆژ سپێدێ ئەو ژ مال دەردکەفت، و کانێ چاوا رۆژ ب تنێ دچوو ئاڤا، وەسا ئەو ب تنێ ڤەدگەریا، بەلێ ئەو سست و خاڤ نەدبوو، و رۆژا دی ئەو د گەل هەلاتنا رۆژەکا نوی زویتر دەردکەفت؛ دا ب رۆناهییا ئیسلاما خودێ تارییا شەڤێن جاهلییەتێ ڤەرەڤینت.

* ل ڤـان سـێزده سـالان موسـلمان ل مەکـەهێ وەکـی زارۆکـەکێ سـاڤا پێتڤی شیرڤەکرنێ بوون، حەتا بشـێـن ڕابنە سەر پییان، و ئـەو دەمـەکێ درێـژ هاتنـە پـەروەردەکرن -نـە ب تنـێ ب گـۆتنێن نەظـەری، بـەلکی ب کریـار و مەنطقێ عەمەلی ژی- دا ئـەو بزانن کو زەنگینی زەنگینییا دلییـە، و هێـز هێزا باوەرێیە، و هنگی تو دێ بییە مرۆڤەکێ ژێهاتی ئەگەر تـو شـیای ببییـە زەلامێ بیر و باوەران.

* سێزده سالێن بەری مشەختێ موسلمان فێری هندێ کرن ئەو بزانن کـو دنیـا ب هـەمی خۆشـیێن خـۆ ڤـە نابتـە بهـایێ ئێـک (تـەنازول) و خۆچەماندنێ ئەگەر ل سەر حسێبا دینی بت. موسلمان فێری هندێ بوون، کـو وەلات و جهـ و وار ئەگەر چەنـد دشرین و ب بها ژی بـن، ئـەو نائێنـە ڕێـزا ڤیانا خودێ، یان ڤیانا ب جهئینانا شریعەتێ خودێ ل سـەر ڕوییـێ عـەردی.. ئەو کەسێ مستەکا ئاخێ، یـان پرتـەکا کەڤری، یان پارچەیـەکا زەڤییـێ چێتـر ژ هنـدێ ببینـت کـو ئـەو قەسـتا خـودێ بکـەت، ئـەو مـرۆڤ دێ مرۆڤـەکێ ئاخپەرێس بت، ڤێجا دویر نەبینە ڤیانا ئاخێ دلـێ وی دەستەسـەر بکـەت، و جهی بـۆ ڤیانـا خودێ نـەهێلت، سـەرهاتییا مشـەختبوونێ جەرباندنەکـا مـەزن بوو کەفتییە بەر سنگێ خودان باوەران، خودێ دڤیا وان بجەرببینت دا ل پێش چاڤ ئاشکەرا بکەت کانێ ئەو دێ چ ژ هەردو ڕێکان بۆ خۆ هلبژێرن؟

ب ڤێ مەعنایێ مشەختبوون دبتە ئەو نیشان یا خودان باوەران جیهـان پێ ئاگەهدار کری کو ئەو خودێ و ب تنێ خودێ هل دبژێرن.

* سێزده سالێن بەری مشەختبوونێ موسلمان -ب تایبـەتی ئـالاهلگرێن ڤێ گازییێ- وە تێ گەهاندن کو عەقیدەیـە ئـەو پێگاڤـا دڤێـت ئێکـەمین جـار خودانێن ڤی دینی گازییا خۆ ژێ دەست پێ بکـەن، و کـاروانێ خـۆ ژێ بدەنـە ڕێ.. سـێزده سـالان ل مەکـەهێ، ل وی دەمـێ موسـلمان ل بـن دەسـتێ بـێ

باوەران دژیان، ل وی دەمێ غەربییا ئیسلامێ گەهشتییە کلۆڤانکێ، پێغەمبەرێ سەرکێش و پێشەوا -سلاڤ لێ بن- هەڤالێن خۆ ب عەقیدێ و ل سەر عەقیدێ پەروەردەکرن، پێگاڤ پێگاڤ ئەو د گەل وان چوو حەتا شیای -ب ئانەهییا خودێ- باوەرییەکا موکم بکەتە د سەر و دلێن وان دا، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هەڤالێن خۆ ب مەسەلێن (هامشی) و نەگرنگ ڤە موژیل نەدکرن، ئەو وەسا تێ نەدگەهاندن کو ئەو (ب پلەکێ دێ چنە سەرێ ملەکێ) وەکی هندەک ژ مە ئەڤرۆ تێ دگەهن! وی ئەو وەسا تەربیەت نەکرن کو پێخەمەت بەرژەوەندی و مەصلحەتێن خۆ یێ تایبەت دەستێن خۆ بکەنە د ناڤ دەستێن کافر و بێ دینان دا، ب هێجەتا هندێ کو ئەڤ چەندە ژ پێتڤییێن (مەصلحەتا دینی و دەعوێنە!) وەکی ((هندەک)) ئیسلامخوازێن مە ئەڤرۆ هەڤال و هۆگرێن خۆ تێ دگەهینن. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هەڤالێن خۆ ب قورئانێ پەروەردە دکرن، لەو جیلەک ژ وان پەیدا بوو ژ قورئانێ پێڤەتر چو رێباز و پێشەوا بۆ خۆ نەدنیاسین.. جیلەکێ خەما خۆ یا بەراهی و دووماهییێ کرییە بەرەڤانییا ژ ئیسلامێ، و جیهادا د رێکا بیر و باوەران دا.

* ئەو مرۆڤێن ل ژێر سیستەما ئویجاخکانێ هاتینە پەروەردەکرن، و دەست و دارێن جاهلییەتێ گڤاشتن ل گیان و هەست و بیر و باوەرێن وان دکر، ل سێزدە سالان ژ هەمی کارلێکرنێن جاهلییەتێ هاتنە رزگارکرن، لەو ئەو بوونە نموونەیێن پاک و بلند بۆ گازیکەرێن ڤی دینی هندی دنیا هەبت، ئیسلامێ ئەڤ مرۆڤە (ئەوێن ئەم دبێژینێ: صەحابی) تێکدا گوهارتن، و هندەک کەسێن دی یێن نوی ژێ دورستکرن، ئەگەر تە ئێک ژ وان دیتبا بەری ئەو موسلمان ببت و پشتی ئەو موسلمان بووی، دا سەد سویندان خۆی کو ئەڤە نە ئەو کەسە یێ تە بەری هنگی دیتی.

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- صەحابییێن خۆ ل مەکەهێ ل سەر پەیڤا (لا إلــه إلا اللــه) پــەروەردەکرن، و کــانێ چــاوا هــویرکێ ئاســنی دەمــێ دئێتەلێکدان طبیعەتێ ئاسنی تێدا دئێتەگوهاڕتن و دبتە مەغناتیسەکێ خودان هێز بۆ ڤەکێشان و کارلێکرنێ، وەسا عەقیدەیا تەوحیدێ ئەو دوبارە لێکدان و گیانەکێ نوی د لەشێن وان دا پەیدا کر، لەو ئەو شیان هەر زوی خەلکی ب نک خۆ ڤە بکێشن و کاری لێ بکەن.

* سێزدە سالان ل مەکەهێ زۆرداری ل خودان باوەران دهاتەکرن، ئەو دهاتنە گرتن و ئازاردان، دهاتنە دەرێخستن و کوشتن، د گەل هندێ ژی خودایێ مەزن فەرمان ل وان دکر: ﴿ كُفُّوٓاْ أَيۡدِيَكُمۡ ﴾ (النساء: ٧٧) دەستان داهێلن و شەڕی نەکەن.. ئەو مرۆڤێن موسلمانبووین ل مەکەهێ هەمی دهەژار و لاواز نەبوون، د ناڤ وان دا هندەک هەبوون -ئەگەر دەستویری بۆ هاتبا دان- دشیان شیرێن خۆ هلگرن و کەڤرێن مەکەهێ ب خوینا کافران سۆر بکەن! د ناڤ وان دا هندەک هەبوون دجحێل و خوین گەرم، ئەگەر پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دەستویری دابایێ ئەو دبەرهەڤبوون هێرشێ بکەنە سەر صەنەمێن قورەیشییان و هویر هویر بکەن، یان حەتا کت کتە سەر و گرگرێن کافران ل ڤێرێ و وێرا هە بکوژن، ب دزی ڤە یان ژی ب ئاشکەرا.. ئەو دشیان ڤێ چەندێ بکەن، و ئەگەر وان ئەڤ چەندە کربا کافر دا هزرەکێ بۆ کەن.. بەلێ وان ئەو نەکر! هندەک جاران مرۆڤ بەرانبەر ڤێ چەندێ حێبەتی ڕادوەستت، موسلمان ڕۆژ بۆ ڕۆژێ دهاتنە گرتن و کوشتن، و ل شوینا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- بێژتە وان: ڕابنە سەر خۆ، و دەستی بدەنە چەکێ خۆ دا سەرهلدان و شۆڕەشەکێ دژی زۆرداریا کافرێن مەکەهێ بکەین، وی گۆتە وان: دەستا بداهێلن، و صەبرێ بکێشن! خودایێ وان، یێ ئەو ژ نوی ب سەرهلبووین، دڤیا عەدەت و دەست و دارێ وان یێ

جاهلی، دفنبلندی و سەرگەرمییا نە ژ بۆ خودێ، رێ و رەسمێن باب و باپیران، د دلێن وان دا بگوهۆرت.. ژ تشتێن مەعلوومە کو نە ژ عەدەتێ عەرەبان بوو -ل وی دەمی- کو زۆرداربییێ ل سەر خۆ قەبویل بکەن، هندەک جاران نێزیکی چل سالان شەرەکێ خوینەلۆ د ناڤبەرا ئویجاخان دا پەیدا دبوو؛ چونکی ئێکی تیرەک ل گوهانێ حێشترا ئێکێ دی ددا، ئەگەر زۆرداری ل مرۆڤەکی هاتباکرن ئویجاخا وی هەمی د هەوارێ دهات، یێ حەق با یان ژی یێ نەحەق با، و وان قەبویل نەدکر تەعدایی ل کورێ وان بێتەکرن، بەلێ ئەڤە چەندە پتر جاران د دەر حەقا موسلمانان دا نەدهاتە ب کارئینان، و تشتێ عنتیکە ئەو بوو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب خۆ ژی بەری مشەختبوونێ ل مەکەهێ، رێ نەددا موسلمانان کو ئەو دەست بدەنە هێزێ و بەرەڤانییێ ژ خۆ بکەن، بەلکی دگۆتە وان: بێنا خۆ فرەهـ بکەن!

عورف و عەدەتێن ئویجاخێ ژ وان دخواست ئەو ڤێ کێماسییێ ل سەر خۆ قەبویل نەکەن، و دەستان دانەهێلن، بەلێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- تشتەکێ دی ژ وان دخواست، هەر وەکی وی دڤیا ب ڤێ چەندێ بزانت کانێ ئەو دێ گوهدارییا فەرمانا وی کەن، یان ژی دێ ل دویڤ عەدەتێن ئویجاخکانێ چن؟

هەر وەکی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دڤیا بەرچاڤ بکەت کانێ دلێن وان ب تنێ خودێ تێدا مایە، یان ژی هێشتا عەشیرەتکانێ و جاهلییەتێ پشک و بار تێدا هەنە.. پشتی بۆ وی دیاربووی کو ب تنێ وان بەرێ ل خودێ، هنگی گۆتە وان: دەرکەڤن، وەلاتێ خۆ بهێلن، و مشەخت ببن و قەستا خودێ بکەن.

* ل ڤێرێ تشتەکێ دی ژی هەیە دڤێت مرۆڤ ل بیرا خۆ بینتە ڤە دەمێ سەرهاتییا مشەختبوونێ دخوینت.. دژوارترین جزا ئویجاخا عەرەبان

ددا کورێ خۆ یێ نەگوهدار، ئەو بوو وان د ناڤ ئویجاخێن دی دا بەلاڤ دکر کو مە فلان کورێ خۆ ژ ناڤ خۆ دەرێخست، و ئێدی مە و وی چو د گەل ئێک نینە، ئەو نە ژ مەیە! ئەڤ چەندە ل نک مرۆڤێ عەرەب گەلەک ژ قنارەکرنێ نەخۆشتر بوو؛ چونکی پشتی ئویجاخا وی ئەو دەردئێخست، ئویجاخەک نەبوو وی بحەوینت.. موسلمانان، ئەوێن گەلەک ژ ژییێ خۆ ل بەر سیبەرا ڤی عەدەتی بۆراندی، دەمێ باوەری ئینای ئەو د خەمێ نەبوون ئویجاخ پشتا خۆ بدەتە وان، یان ژی وان ژ ناڤ خۆ دەربێخت، بەلکی بەری ئویجاخ پشتا خۆ بدەتە وان، وان پشتا خۆ دا ئویجاخێ، مشەختبوونە وەلاتێ حەبەشە.. پاشی چوونە مەدینێ، بێی هزرەکێ بۆ وی عەدەتی بکەن یێ ئویجاخێ ئەو ل سەر پەروەردە کرین.

* تشتێ بەرچاڤ د ڤان سێزدە سالێن نەخۆشییێ دا ئەو بوو، خودایێ مەزن ب ئاشکەرایی سۆز نەدا پێغەمبەرێ خۆ کو ئەو دێ وی ب سەرێخت و نەیارێن وی شکێنت و ئێختە بن دەستێ وی، بەلکی دگۆتێ: ﴿ فَإِمَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ فَإِنَّا مِنْهُم مُّنتَقِمُونَ ۝ أَوْ نُرِيَنَّكَ ٱلَّذِي وَعَدْنَٰهُمْ فَإِنَّا عَلَيْهِم مُّقْتَدِرُونَ ۝ ﴾ (الزخرف: ٤١-٤٢) یەعنی: ئەگەر مە تو مراندی بەری ئەم تە ب سەر کافرێن مللەتێ تە بێخین، هندی ئەمین ئەم ل ئاخرەتێ دێ تۆلێ ل وان ڤەکەین، یان ئەم دێ وێ عەزابا مە ژڤان پێ دایە وان نیشا تە دەین، هندی ئەمین ئەم دشێین تە ب سەر وان بێخین، و وان ب دەستێن تە و خودان باوەران ڕەزیل بکەین.

هەر وەکی خودێ دڤیا پێغەمبەری و دویکەفتییێن وی ل هندێ هشیار بکەت کو ئەوێ دئێتە د ئیسلامێ دا دڤێت ئارمانجا وی یا مەزن خودێ و بەحەشت بت نە کو مەزنی و دنیاداری.

* مشەختبوون ژ مـەکەهێ بەر ب مەدینێ ڤە نە ب تنێ رِەڤینـەک بـوو ژ زولم و زۆرداریێ؛ چونکی ئەگەر مەسەلە رِەڤین با، یێن وەکی عومـەری و حەمزەی مشەخت نەدبوون.

* مشەختبوون دیسا نە بۆ خۆ زەنگینکرنێ بوو؛ چونکی ئەگەر مەسەلە ئەو با، یێن وەکی ئەبوو بەکری و عوثمانی پێتڤی ب چوونێ نەبوو.

* مشەختبوون ب جهئینانا فەرمانا خودێ بوو؛ دا کۆما خودان باوەر دەولەتا قورئانێ ئاڤاکەن، دا بنەکۆکێ بۆ چڤاتا ئیسلامێ بدانن، ئەو ئیسلاما دنیا و دین.

* مشەختبوون بۆ هندێ بوو دا ئەو بیر و باوەرێن سێزدە سالان موسلمان ل سەر هاتینە پەروەردەکرن، ل سەر عەردی و ب رِەنگەکێ عەمەلی کار پێ بێتەکرن.

سالا ئێكێ ل مەدینێ
سالا خۆبنەجهكرنێ

ڕۆژا ئەینییێ، دوازدەی هەیڤا ڕەبیعولئەووەلێ ژ سالا ئێكێ مشەختی، ل ئێڤارەكا درەنگ، كاروانێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و هەڤالێن وی ژ خودان باوەران گەهشتە تاخێ بابكێ مالكێ كوڕێ نەججارێ خەزرەجی، جهێ مالخالانێن عەبدلموطەلبی، ل وێرێ -وەكی مە گۆتی- حێشترا وی نیخیا، ل وی جهێ نوكە مزگەفتا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دكەفتێ.

ئەو كەسێن وێ ڕۆژێ ل مەدینێ دئامادە، دبێژن: چو ڕۆژێن وەكی وێ ڕۆژێ ب كەیف و خۆشی ب سەر مەدینێ و خەلكێ وێ دا نەهاتینە، دا بێژی جەژنە، خەلكی جلكێن نوی كربوونە بەر خۆ، و چووبوونە د ڕێكێ دا، و ژن ل سەر بانان ڕوینشتبوون، دا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ببینن دەمێ ئەو دئێت.. و هەر جهەكێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- دگەهشتێ و هەر تاخەكێ ئەو د بەر ڕا دچوو، بەلكی هەر مالەكا ئەو د بەر ڕا دچوو، خەلكێ وێ گازی دكرێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، ئەی موحەممەد، ل نك مە بە، ل ڤێرێ بمینە..

و هۆسا ئیسلام، و پێغەمبەرێ ئیسلامێ، و دویكەفتییێن ئیسلامێ، ژ جهەكێ وەكی مەكەهێ یێ بەرتەنگ، و تژی نەخۆشی و ئاستەنگ، دەركەفتنە جهەكێ وەكی مەدینێ یێ بەرفرەه، ئەو مەدینەیا ب مشەختبوونێ بوویە پایتەختا ڕۆناهییێ ل جیهانەكا تاریستان، و ژێدەرێ تەوحید و خودێناسییێ ل دەمەكێ تژی كوفر و شرك، و بنگەهێ ڤیانێ ل دنیایەكا تژی كەرب و كین.

ب هاتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بۆ مەدینێ، مەدینە بوو ئەو قاعیدە یێ مرۆڤێن خودێ کارێ خۆ ژێ دەست پێ کری، و گازییا خۆ ژێ بلندکری، ئەو گازییا دخوازت مرۆڤ ژ بەرتەنگییا کۆلەتییا مرۆڤان دەرکەڤنە بەرفرەهییا عەبدینییا خودێ..

پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل مالا ئەبوو ئەییووبێ ئەنصاری:

پشتی حێشترا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل جهەکی ژ تاخێ بەنوو نەججارییان نیخیای، وی گۆت: ئەگەر خودێ حەز بکەت ئەڤە دێ جهێ مە بت.. و وی بڕیار دا کو ئەو ل وی جهی ئاکنجی ببت، و ئەو جهـ (میربەد) بوو، و مەخسەد پێ ئەو جهێ ڕاست و فرەهە یێ مشتاخەیێن قەسپان بۆ هشککرنێ لێ دئێنە دانان، هەر وەسا دبێژن: هندەک قەبرێن موشرکان ژی ل وی جهی هەبوون، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- پسیارا وی جهی ژ خالێن خۆ کر کانێ ئەو یێ کێیە؟ وان گۆتێ: ئەو بیستانێ سەهل و سوهەیلییە، و ئەو دو ئێتیم بوون ئەسعەدێ کوڕێ زوراڕەیی ب خودان دکرن، ئینا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هنارتە ب دویڤ وان ڕا و گۆتێ: مە دڤێت ڤی عەردی ژ هەوە بکڕین.. وان گۆت: ئەم دێ وی عەردی بۆ تە کەینە دیاری، ئەی پێغەمبەرێ خودێ. پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل بەر نەهات، و گۆت: ئەم دێ وی ژ هەوە کڕین..

پشتی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەو عەرد ژ وان کڕی، بڕیار دا مزگەفت و مالا وی ل وێرێ بێنە ئاڤاکرن، و حەتا مزگەفت هاتییە ئاڤاکرن، و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هنارتییە ب دویڤ عەیالێ خۆ ڕا دا کو ژ مەکەهێ بێنە مەدینێ، وی پسیار کر: کیژ مال ژ هەمییان نێزیکترە بۆ ڤی جهی؟ ئەبوو ئەییووبی گۆتێ: مالا من ئەی پێغەمبەرێ خودێ. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: هەڕە جهەکی بۆ مە حازر بکە.

ئەبوو ئەیییووبێ ئەنصاری، و ناڤێ وی یێ دورست خالدێ کورێ زەیدێ نەججاری یێ خەزرەجییە، مالا وی ژ دو قاتان پێک دهات، ئەبوو ئەیییووب دبێژت: دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- بوویە مێڤانێ مە، ئەز و دەیکا ئەیییووبی چووینە قاتێ سەری، و پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل قاتێ بنی ئاکنجی بوو، ئینا من گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، ئەز ب دای و باب ڤە گۆری تە ببم، ل بەر من گەلەکا گرانە ئەز د سەر تە دا بم، تو وەرە قاتێ سەری، و ئەم دێ ئێینە قاتێ بنی؛ دا تو د سەر مە دا بی! پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: ئەم ل خوارێ بین بۆ مە و مێڤانێن مە ب ساناهیترە.

ب ڤی ڕەنگی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل مالا وی ما، حەتا مزگەفتا وی و مالا وی هاتییە ئاڤاکرن.

ئاڤاکرنا مزگەفتا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-:

ئێکەمین کار پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کری پشتی گەهشتییە تاخێ بەنوو نەججارییان، ئەوێ پشتی هنگی بوویە سەنتەرێ باژێڕێ مەدینێ، ئەو بوو وی مزگەفتا خۆ ئاڤاکر، ل وی جهێ مە بەری نوکە بەحس ژێ کری کو عەردێ دو ئێتیمێن خەلکێ مەدینێ بوو.

ئەنەسێ کورێ مالکی د گۆتنەکا خۆ دا ئاشکەرا دکەت کو ل ڤی جهی دارقەسپ، و هندەک قەبرێن موشرکان، و خرابەیەک هەبوو، ئینا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- فەرمان دا دارقەسپ بێنە بڕین، و قەبر بێنە ڤەگوهاستن، و خرابە بێتە ڕاستکرن، پاشی وان قورمێن دارقەسپان ب ڕێزکرنە بەر قیبلێ و وەکی دیوارەکی ژ وان چێکر، و بۆ زانین قیبلەیا مزگەفتێ ل دەسپێکێ ل باکوورێ مزگەفتێ بوو چونکی موسلمانان ل وی دەمی د نڤێژێن خۆ دا بەرێ خۆددا قودسێ، و وان بناخەیێن مزگەفتێ ژ بەران دانان، و ئێکەمین

ماهۆلک بۆ کۆلانا بناخەیێن مزگەفتێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل عەردی دا، و دیوارێن مزکەفتێ ژ لبەنییێن ئاخێ بوون، و بانێ وێ چەقێن دار قەسپان بوون. و ستوین ژ قورمێن دارقەسپان بوون، و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- د گەل صەحابییان بەر و لبنە بۆ ئاڤاکرنا مزگەفتێ دکێشان، و وان د بەر ئاڤاکرنێ ڕا ئەڤ مالکە ڤەدگێڕا:

(اللهم لا خير إلا خير الآخرة

فاغفر للأنصار و المهاجرة)

سێ دەرگەهـ بۆ مزگەفتێ هاتنە دانان: دەرگەهەک ل پشتا مزگەفتێ، ل لایێ باشوورێ کو نوکە لایێ قیبلەیا مزگەفتێیە، و دەرگەهەک ل لایێ ڕۆژهەلاتا مزگەفتێ بەرانبەر مالا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، و پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د وی دەرگەهی ڕا دهاتە نڤێژێ، و دەرگەهێ سێیێ ل لایێ ڕۆژئاڤایێ.

مزگەفت ل دەسپێکێ یا درێژکانی بوو، یەعنی: درێژییا وێ ژ فرەهییا وێ پتر بوو، بەلێ پشتی هنگی، و هەر ل سەر دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل سالا حەفتێ مشەختی پشتی ڤەکرنا خەیبەرێ، و ژ بەر کو هژمارا موسلمانان زێدە بوو و ئێدی مزگەفتێ تێرا وان نەکر، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- مزگەفت ل سەر ڕەنگێ چارگۆشە فرەهـ کر، حەتا درێژییا هەر لایەکێ مزگەفتێ بوویە پێنجی متر، یەعنی: مەساحەتا مزگەفتێ هەمی بوو (٢٥٠٠ م) و بانێ وێ سێ متر و نیڤان هاتە بلندکرن، و ئەو ب خۆ بەری هنگی بان یێ وەسا بوو ئەگەر مرۆڤەکێ درێژ دەستێ خۆ بلند کربا دا گەهتە بانی. و دەمێ مزگەفت هاتییە فرەهکرن ل سالا حەفتێ، قیبلە هاتبوو گوهاڕتن، لەوا مزگەفت ژ لایێ باشوورێ ڤە (کو لایێ قیبلێ بوو) نەهاتە زێدەکرن.

و ژ وان حەدیسێن دئێتە ریوایەتکرن کو ل دەمێ ئاڤاکرنا مزگەفتێ هاتینە گۆتن یێن کو دبنە ژ نیشانێن پێغەمبەرینییا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەو بوو دەمێ موسلمانان لبنە بۆ ئاڤاکرنا مزگەفتێ دکێشان، هەر ئێکی لبنەیەک دئینا، عەممارێ کورێ یاسری تێ نەبت، وی دو دووە لبنە دئینان، جارەکێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دیت ئەو یێ دئێت دو لبنە یێن ڤێ، و یێ وەستیای و تۆزەوییە، ئینا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- تۆز ژێ ڤەمالی و گۆت: وەی بۆ کورێ سومەییایێ، ئەو دەستەکا زێدەگاڤییێ دکەت دێ وی کوژت.

و ئەو بوو پشتی هنگی ل سەر دەمێ خیلافەتا ئیمام عەلی، عەممار د شەرێ صففینێ دا ب دەستێ لەشکەرێ شامێ هاتە کوشتن، و هنگی هندەک صەحابییان، وەکی عەبدللاهێ کورێ عەمری ئەڤ حەدیسە بۆ خۆ کرە دەلیل کو ئیمام عەلی حەقتتر بوو ژ موعاویەی د وێ هەڤڕکییێ دا یا د ناڤبەرا وان دا پەیدا بووی.

دەمێ مزگەفت هاتییە ئاڤاکرن، چو میحراب و منارە و مینبەر نەبوون، و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل عەردی خوتبە دخواند، و وی پالێ خۆ ددا قورمێ دارەکێ، پاشی دەمێ مینبەرەک ژ سێ دەرەجان بۆ وی هاتییە دورستکرن، وی ئەو قورم هێلا و ل سەر مینبەرێ خوتبە دخواند، و ب رێکێن دورست دئێتە ڤەگوهاستن کو دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەو قورمێ دارێ هێلای، دەنگەکێ وەسا ژ قورمی هات وەکی دەنگێ ئاخینکا وی مرۆڤی یێ ژ خەریبییان دا دنالت، ئینا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ب نک وی قورمی ڤە چوو و ئەو دا بەر سنگێ خۆ حەتا ئەو تەنابووی.

و وەکی ئاشکەرا ئەڤ مزگەفتە ئەوا ب ناڤێ مزگەفتا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دئێنە نیاسین دووەمین مزگەفت بوو پێغەمبەری -سلاڤ لێ

بن- د ژیانا خۆ دا ئاڤاکری، پشتی مزگەفتا قوبائێ، و ئاڤاکرنا هەردویان ل هەیڤا (رەبیعولەووەلێ) بوو ژ سالا ئێکێ.

ئاڤاکرنا مالا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-:

دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ژ مەکەهێ مشەختبوویە مەدینێ، وی و هەڤالێ وی ئەبوو بەکری ژی هەردویان عەیالێ خۆ هێلا ل مەکەهێ، یەعنی: ئەو بەری عەیالی دەرکەفتن، چونکی ئەگەر وان مال و عەیالێ خۆ هنارتبا، کافر دا پێ حەسیێن و زانن کو ئەڤە دەسپێکە بۆ دەرکەفتنا وان ب خۆ ژی، و هنگی ئەو دا وان گرن، و ئەو نەشیان عەیالێ خۆ د گەل خۆ ژی ببەن؛ چونکی دەرکەفتنا وان ب خەطەر و دزی ڤە بوو، و نە یا ب ڕەنگەکێ سورشتی بوو، ڤێجا ئەو نەدشیان وان ب خۆ ڤە بکەنە بەلا، و ئەو بوو ئەو چوون و عەیالێ وان ما ل مەکەهێ.

پشتی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- مزگەفتا خۆ ل مەدینێ ئاڤاکری، هندەک مەزەلکێن بچویک ژی بۆ خۆ و عەیالێ خۆ ل لایێ ڕۆژهەلاتا مزگەفتێ ئاڤاکرن، و ئەڤ مەزەلکە ژی وەکی مزگەفتێ ژ لبنەیێن ئاخێ هاتنە چێکرن، و بانێ وان ب چیتەکێ ژ چەقێن دارقەسپان چێکری هاتە ڕائێخستن، و ئاخەبان ل سەر هاتەکرن، و بلندییا بانی یا وەسا بوو، حەسەنێ بەصری -ئەوێ د مەزەلکا دەیکا موسلمانان (أم سلمه)یێ ڤە مەزن بووی- دبێژت: دەمێ من دەستێ خۆ درێژ دکر دەستێ من دگەهشتە بانی!

و بلا کەس هزر نەکەت بێژت: مانێ خانیێن هەمییان وی دەمی دوەسا بوون.. نەخێر! تشتێ مەزن و ماقویلێن مەدینێ وی دەمی شانازی پێ دبر ئەو بوو وان ل سەر گرگ و جهێن بلند ئاڤاهیێن مەزن و بەرفرەهـ ئاڤا دکرن، و شویرهەیێن بلند ددانێ، و دگۆتنێ: (حصن) یەعنی: ئاسێگەهـ، بۆ هندێ دا ل دەمێ شەڕان کەس نەشێت بگەهتە وان، و ل دەمێ تەناهییێ ژی

دا خۆ پێ مەزن بکەن.. و هەر ئێکی ناڤەک ژی ددانا سەر حصنێ خۆ، و مەدحە بۆ خۆ پێ دکرن، و عەبدللاهێ کوڕێ ئوبەییێ کوڕێ سەلوولی، ئەوێ خەلکێ مەکەهێ کارێ وی دکر دا وی بکەنە مەلکێ خۆ بەری هاتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بۆ مەدینێ، حصنەکێ مەزن هەبوو ناڤێ وی کربوو: (موزاحم)، و حەسسانێ کوڕێ ثابتی یێ شاعر حصنەک هەبوو ناڤێ وی کربوو: (فارع).. و هۆسا وان مەدحە بۆ خۆ د ئاڤاهیێن مەزن و بلند و ئاسێ دا دکر. بەلێ چونکی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- نە زەلامێ دنیایێ بوو، وی فەرمان کر هندەک مەزەلکێن بچویک ب ئاخێ ب ڕەخ مزگەفتێ ڤە بۆ وی و عەیالێ وی بێنە ئاڤاکرن، مەزنێن وی جهی و وی دەمی دگۆتنە خانیێن خۆ (حصن) یەعنی: ئاسێگەهـ، و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دگۆتە خانیێن خۆ (حجرات) یەعنی: مەزەل.. بەلێ ئاسێگەهـ ب خودانێ خۆ ڤە چوون، و مەزلک ب خودانێ خۆ ڤە ما!

عەیالێ پێغەمبەری و ئەبوو بەکری ل مەدینێ:

دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل مەدینێ ئاکنجی بووی، وی مزگەفت و مالەک بۆ خۆ ئاڤاکر، وەکی مە گۆتی، پاشی وی هەردو مەزلاییێن خۆ: زەیدێ کوڕێ حارثەی (کوڕێ خۆ یێ تەبەنییێ)، و ئەبوو رافع، د گەل دەلیلێ خۆ عەبدللاهێ کوڕێ ئورەیقطێ دوئەلی هنارتنە مەکەهێ، و دو حێشتر د گەل پێنجسەد دەرهەمان دانە ڤێ، دا ئەو ژنکا وی سەودەیا کچا زەمعەی، د گەل هەردو کچێن وی (ئوم کولثووم و فاطمایێ)، و دەیکا وی یا شیری بەرەکەیا حەبەشی ئەوا دبێژنێ: ئوم ئەیمەن، د گەل کوڕێ وێ ئوسامەیێ کوڕێ زەیدی بیننە مەدینێ.. ئەڤە ئەندامێن مالا پێغەمبەری بوون، و ئەندامێن مالا ئەبوو بەکری ئەڤە بوون: ژنکا وی (أم رومان)، و کچا وێ عائیشا، و ئەو هنگی خواستییا پێغەمبەری بوو -سلاڤ لێ بن-، و ئەسمائا کچا ئەبوو

بەكری، و ئەو یا شویكری بوو، شوی ب زوبەیرێ كورێ عەووامی كربوو، و یا ب حەملە بوو ب كورێ خۆ عەبدللاهێ كورێ زوبەیری، و عەبدللاهێ كورێ ئەبوو بەكری.. ئەڤە هەمی پێكڤە دەركەفتنە مەدینێ، و گەهشتنە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و ئەبوو بەكری.

مالا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- یان مەزەلكێن وی، وەكی مە گۆتی ل لایێ رۆژهەلاتا مزگەفتێ هاتنە ئاڤاكرن، و مالا ئەبوو بەكری ل لایێ رۆژئاڤایا مزگەفتێ هاتە ئاڤاكرن، و د ناڤبەرا وان هەردویان دا مزگەفت بوو.

ل دەسپێكێ هندەك صەحابییێن چەكدار حەرەسی ل مالا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دكر، و ئەو ل نك ستوینەكێ ژ ستوینێن مزگەفتێ كۆم دبوون، د گۆتنێ: (اسطوانة الحرس) یەعنی: ستوینا زێرەڤانان، پشتی دەمەكی خودایێ مەزن ئایەتەك بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هنارت تێدا گۆتی: ﴿ وَٱللَّهُ يَعۡصِمُكَ مِنَ ٱلنَّاسِۗ ﴾ (المائدة: ٦٩) یەعنی: خودێ تە ژ مرۆڤان دپارێزت. هنگی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- فەرمان ل وان كر ئەو ڤەرەڤن، و هەر ئێك بچتە مالا خۆ.

مشەختبوون دەسپێكا دیرۆكا ئیسلامێیە:

بەری هاتنا ئیسلامێ عەرەبان سالێن خۆ ب زڤرینا هەیڤێ دهژمارتن، و سالنامەیا وان ب هەیڤێ ڤە یا گرێدای بوو، و هندەك مللەتێن دی هەبوون سالنامەیا خۆ ب زڤرینا رۆژێ ڤە گرێددا.

سالنامەیا عەرەبان ژ دوازدە هەیڤان پێك دهات، و هەیڤا ئێكێ موحەررەم بوو، بەلێ وان چو سالێن دەسنیشانكری نەبوون دیرۆكێن خۆ پێ بهژمێرن، و بەری هاتنا ئیسلامێ ب چەند سالەكان سەرهاتییا فیلێ ئەبرەهەیی روویدا، و چونكی ئەو ل بەر عەرەبان تشتەكێ غەریب بوو وان

دیرۆکێن خۆ پێ دهژمارتن، دگۆتن: هندە سالان بەری فیلی و هندە سالان پشتی فیلی..

پشتی ئیسلام هاتی، و حەتا سەردەمێ خیلافەتا عومەری ژی -خودێ ژێ رازی بت- ل سالا شازدێ هەڤدێ مشەختی، چو سالێن دەسنیشانکری بۆ دەسپێکا دیرۆکێ د ناڤ موسلمانان دا نەبوون، جارەکێ کاغەزەک بۆ ئیمامێ عومەر هاتە بلندکرن زەلامەکی تێدا ئعتراف ل سەر خۆ کربوو کو ل هەیڤا شەعبانێ فلان حەق دێ کەفتە سەر وی.. عومەری گۆت: شەعبانا کیژ سالێ؟

هنگی عومەری هەست ب گرنگییا هەبوونا دیرۆکەکێ بۆ موسلمانان کر؛ دا ئەو کار و بار و تاریخا خۆ پێ بزانن، لەو وی صەحابی کۆمکرن، و پسیارا خۆ پێ کر کانێ ئەم موسلمان دیرۆکا خۆ ژ چ سالێ دەست پێ بکەین، پتر ژ بۆچوونەکێ هاتە گۆتن، هندەکا گۆت: ئەم دێ کاری ب دیرۆکا فورسێ کەین، و هندەکان گۆت: ب یا رۆمێ. عومەری ئەڤ هەردو بۆچوونە قەبویل نەکرن! پاشی هندەکان گۆت: ئەم دێ تاریخا خۆ ژ سالا بوونا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دەست پێ کەین، و هندەکان گۆت: نە، ئەم دێ ژ سالا هنارتنا وی دەست پێ کەین، هندەکێن دی گۆت: ژ سالا مشەختبوونا وی، و هندەکان ژی گۆت: ژ سالا مرنا وی.. ئەڤ هەر چار بۆچوونە صەحابییان هەبوون، پاشی ئەو ل سەر سالا مشەختبوونێ پێکهاتن چونکی ئەو دیرۆک ژ هەمییان ئاشکەراتر بوو، و ئەو ئەو سال بوو یا دەولەتا ئیسلامێ تێدا هاتییە دامەزراندن، و موسلمان تێدا بووینە خودان عەرد و حوکم و دەسهەلات.

هەر وەسا ئەو ب خیلاف چوون کانێ ئەو سالا خۆ ژ کیژ هەیڤێ دەست پێ بکەن، هندەکا گۆت: ئەم دێ ژ رەمەزانێ دەست پێ کەین، و هندەکان

گۆت: ئەم دێ ژ موحەررەمێ دەست پێ کەین، پاشی ئەو ل سەر هندێ پێکهاتن کو ژ موحەررەمێ دەست پێ بکەن.. و هۆسا ل سالا (١٦) یان (١٧) یان (١٨) ل سەر دەمێ ئیمامێ عومەر بۆ جارا ئێکێ سالا مشەختبوونێ ژ لایێ صەحابییان ڤە هاتە هلبژارتن کو ببتە دەسپێک بۆ هژمارتنا دیرۆکێ ژ لایێ موسلمانان ڤە.

و هەر چەندە مشەختبوونا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل دەسپێکا هەیڤا رەبیعولئەووەلێ بوو، کو هەیڤا سێییێیە، بەلێ سال ژ هەیڤا موحەررەمێ دەست پێ دکەت، ل سەر ڤی بناخەیی ئەم دبێژین: ل دەسپێکا هەیڤا سێییێ ژ سالا ئێکێ مشەختی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ژ مەکەهێ بەر ب مەدینێ ڤە مشەختبوو. و هەیڤا سێییێ ژ سالا ئێکێ مشەختی ب سەر موسلمانان دا دەرباس نەبوو حەتا ئەو پێکڤە د گەل پێغەمبەرێ خۆ -سلاڤ لێ بن- ل مەدینێ ئاکنجی بوون، و شەنگەستەیێ موکم بۆ دەولەتا ئیسلامێ دانا.

هندەك ژ بەرچاڤترین سەرهاتییێن
سالا ئێكێ مشەختی

ل هەیڤا سێییێ ژ سالا ئێکێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل مەدینێ ئاکنجی بوو، و د وان نەهـ هەیڤێن مایی دا ژ سالا ئێکێ یا مشەختی، هژمارەکا سەرهاتییان رِویدابوو، ئەم ل ڤێرێ دێ ئیشارەتێ دەینە هندەک ژ گرنگترین وان سەرهاتییان.

دانا بانگێ:

هێشتا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- مشەخت نەبووینە مەدینێ، و ب دورستی پشتی سەرهاتییا ئیسراء و میعراجێ، خودایێ مەزن پێنج نڤێژ د شەڤەک و رِۆژەکێ دا ل سەر موسلمانان فەرکرن، بەلێ ژ بەر سەر و بەرێ موسلمانان یێ بەرتەنگ ل مەکەهێ ئەو نەدشیان کۆم ببن و پێکڤە نڤێژێن خۆ بکەن.. بەلێ پشتی ئەو مشەختبووینە مەدینێ، و هێشتا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل مەکەهێ، ئەو موسلمانێن گەهشتینە مەدینێ ل دەمێ نڤێژان ل جهەکی کۆم دبوون و نڤێژێن خۆ ب جماعەت دکرن، و پشتی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ب خۆ گەهشتییە مەدینێ، و ئێکەمین کار ل وێرێ پێ رِابووی مزگەفت ئاڤاکری، ئەو هەمی بۆ کرنا نڤێژێ لێ کۆمبوون، بەلێ بۆ دەمەکی ئەو حێبەتی مان کانێ چاوا ل دەمێن نڤێژان ئەو دێ خەلکی ئاگەهدار کەن کو بێن ل مزگەفتێ کۆم ببن؟

ژ بەر کو چو ژ وەحییێ د ڤێ دەربارەیێ دا نەهاتە خوارێ، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دان و ستاندن د گەل صەحابییێن خۆ کر کانێ ئەو چ بکەن دا خەلکی پێ ل دەمێ نڤێژێ ئاگەهدار بکەن، د مەدینێ دا سێ ئویجاخێن

جوهییـان هـەبوون، و وان ل تـاخێن خـۆ هنـدەک کنیشـتە بـۆ کرنـا عیبـادەتی هەبوون، و عەدەتێ وان بوو ل دەمێ کرنا عیبـادەتی وان ل بـۆری دا، یـەعنی: بـۆق لـێ ددا، دا خـەلک بـزانن دەمـێ نڤێژێیـە، ژ بـەر ڤـێ چەنـدێ هنـدەک صەحابییان گۆت: ئـەم ژی وەکـی وان دێ بـۆرییێ لـێ دەیـن، و هنـدەکێن دی گۆت: فەلە ل دێر و کەنیسەییێن خۆ زەنگلێ لـێ ددەن، مـا بـۆچی ئـەم وەکـی وان ناکـەین؟ پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- کـەیف ب ڤـان هـەردو گۆتنـان نەهات؛ چونکی وی دڤیا موسلمان د مەسەلێن خۆ د جودا بن ژ کیتابییـان، و چاڤ ل وان نەکەن، و هندەکان گۆت ئـەم دێ ئـاگرەکی ل سـەر جهـەکێ بلند هلکەین، بەلێ ئەڤە ژی ب دلێ پێغەمبەری -سلاڤ لـێ بن- نـەبوو.. پاشـی وەسا چێبوو پتر ژ صەحابییەکی د خەوێ دا دیت گاڤا دبوو دەمێ نڤێژێ، ئەو رادبوو بانگ ددا، سپێدێ ئەو هاتن و هەر ئێکی خـەونا خـۆ بـۆ پێغەمبـەری -سلاڤ لێ بن- ڤەگێرا، و ئـەو پـەیڤ گـۆتن یـێن وی د خـەونێ دا گـۆتین، و خەونێن وان هەمییان وەکی ئێک بوون، هنگی پێغەمبـەری -سلاڤ لـێ بـن- گـۆت: ئـەڤ خەونـە ددورسـتن. و وی گۆتـە ئێـک ژ وان صـەحابییێن خـەون دیتی: ئەو گۆتنێن تە گۆتین نیشا بیلالی بدە، دەنگێ وی خۆشـترە، بـلا ئـەو گازی کەت..

و بیلال چوو سەر جهەکێ بلند ل مزگەفتێ و بۆ جارا ئێکێ د ئیسلامێ دا بانـگ دا، و ژ بلـی بیلالـی صـەحابییەکێ دی ژی هـەبوو ل سـەر دەمـێ پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- هنـدەک جـاران بانـگ ددا ئـەو ژی عەبـدللاهێ کورێ ئوم مەکتوومی بوو.

براینییا مشەخت و پشتەڤانان:

بـەری نوکـە مـە ئاشـکەرا کربـوو کـو ل بـاژێرێ مـەدینێ، بـەری هاتنـا پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- دو ئویجـاخێن عـەرەبان یـێن مـەزن دژیـان،

خەزرەجی و ئەوسی، و ئەو پسمامێن ئێک بوون، بەلێ ئەو نێزیکی سەد و پێنجی سالان بوو نەیارەتی د ناڤبەرا وان دا پەیدابووی، ئەو نەیارەتییا پتر ژ جارەکێ بوویە ئەگەر کو شەڕ و کوشتن و خوینداری د ناڤبەرا وان دا چێ ببت، و جیرانێن وان یێن جوهی دەستەکێ درێژ د زێدەکرن و بەردەوامیدانا ڤێ نەیارەتییێ هەبوو، ژ بلی ڤێ چەندێ بازێڕێ مەدینێ ب خۆ ژ لایێ ئاڤاهییان ڤە بازێڕەکێ پێکڤە گرێدای نەبوو، و ل هەر جهەکی تاخێ بنەمالەکێ هەبوو، و ئەو یێ جودا و ڤەدەر بوو ژ تاخێ بنەمالا دی، ئەگەر خۆ ئەو هەردو بنەمال ژ ئێک ئویجاخێ ژی بن.. و ئەڤێ ژێک دویراتییێ پتر ئەو ژێک جودا دکرن، دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- و صەحابییێن خۆ ژ قورەیشییان و هندەک ئویجاخێن دی ژی یێن عەرەبان، بەلکی ژ هندەک مللەتێن دی یێن نەعەرەب ژی، هاتییە بازێڕێ ئەوس و خەزرەجییان، سەر و بەرێ بازێڕی چەندەکێ هاتە گوهاڕتن ژ لایێ مرۆڤان ڤە و ژ لایێ جهی ژی ڤە، ئەو کەسێن ژ دەرڤەیی مەدینێ هاتین، ژ کی بن ژ کی نەبن، خودێ د قورئانێ دا ناڤێ وان کرە: (موهاجر) چونکی ئەو ئەو بوون یێن بۆ خودێ مشەختبووین و مال و حال و جه و مرۆڤێن خۆ هێلاین، و ئەوێن خەلکێ مەدینێ بن، چ خەزرەجی بن چ ئەوسی بن، خودێ ناڤێ وان کرە: (ئەنصار) یەعنی: پشتەڤان؛ چونکی وان ب مالێ خۆ و رحا خۆ پشتەڤانییا دینێ خۆ کر، و دەرگەهێ بازێڕێ خۆ و مالێن خۆ بۆ وان برایێن خۆ یێن خودان باوەر ڤەکر ئەوێن قەستا خودێ و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کری، خودێ د ئایەتەکێ دا دبێژت: ﴿ لَّقَد تَّابَ ٱللَّهُ عَلَى ٱلنَّبِيِّ وَٱلْمُهَٰجِرِينَ وَٱلْأَنصَارِ ﴾ (التوبة: ١١٧) موهاجر و ئەنصار، ئێدی بوونە ئەو ناڤ یێن خودان باوەر پێ هاتینە نیاسین، ئەو دو ناڤێن وان ب دینێ وان ڤە گرێ ددەن، و بیرا وان ل باوەرییێ دئیننە ڤە.

خەلکێ مەدینێ ئەوێن بەری هنگی قەبویل نەدکر پسمامەکێ وان یێ کو ژ عەینی ئویجاخا وان، بێت و ل تاخێ وان ئاکنجی ببت، مادەم نە ژ بابکێ وانە، ب ڕویەکێ گەش و دلەکێ فرەهـ ڤە دەرگەهێ بـاژێڕێ خۆ و تاخێ خۆ و یێ مالێن خۆ بۆ هندەک کەسێن دی یێن بیانی، یێن هەر نە ژ ئویجاخا وان، بەلکی خۆ نە ژ مللەتێ وان ژی ڤەکر..

بۆچی؟ ئاخری ئەڤە تشتەکێ غەریبە د جڤاکەکا وەکی جڤاکا عەرەبی یا وی سەردەمی دا! ئەو چ بوو ئەڤ گوهۆڕینە ل نک وان پەیدا کری، و ئەو ژ گرێکا تەعەصصوبا بۆ ئویجاخ و مالباتان ڕزگار کرین؟

بەرسڤ: ئەو ئیسلام بوو.. ئیسلام ئەو نعمەتا خودێ د گەل وان کری: ﴿ وَٱذْكُرُواْ نِعْمَتَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنتُمْ أَعْدَآءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُم بِنِعْمَتِهِۦٓ إِخْوَٰنًا وَكُنتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ ٱلنَّارِ فَأَنقَذَكُم مِّنْهَا ﴾ (آل عمران: ١٠٣) هوین وێ قەنجییێ ل بیرا خۆ بینن یا خودێ د گەل هەوە کری: کو هوین -گەلی خودان باوەران- بەری ئیسلامێ نەیارێن ئێک و دو بوون، ئینا خودێ دلێن هەوە ل سەر ڤیانا خۆ و ڤیانا پێغەمبەرێ خۆ کۆمکرن، و ڤیانا هەوە هاڤێتە دلێن ئێک و دو، ڤێجا ژ قەنجییا وی هوین بوونە برایێن خۆشتڤی، و هوین ل سەر لێڤا ئاگرێ جەهنەمێ بوون، ئینا وی بەرێ هەوە دا ئیسلامێ و هوین ژ ئاگری ڕزگارکرن.

ل مەدینێ.. پایتەختا دەولەتا ئیسلامێ، جڤاکەکا نوی ل سەر بناخەیێ باوەرییێ هاتە دانان، و ب هێزترین پەیوەندی یا ئەندامێن ڤێ جڤاکێ گەهاندییە ئێک پەیوەندییا برایینییا دینی بوو، دویر ژ فەرق و جوداییێن نەسەبێ و عەشیرەتێ و دەولەمەندییێ، و ریوایەتێن کتێبێن حەدیسێ و سیرەتێ ل سەر هندێ کۆم دبن کو پشتی ئاکنجیبوونا مشەختان ل باژێڕێ مەدینێ، و پێخەمەت نەهێلانا جوداییان د ناڤبەرا موسلمانان دا، پێغەمبەری

-سلاڤ لێ بن- بڕیار دا (سیستەمێ برایینییێ) د ناڤبەرا موهاجر و ئەنصاران دا بدانت، برایینییەکا ژ ڕاستی یا ئاڤاکری ل سەر بناخەیێ گرێبەستەکا موکم، نە کو گۆتنەکا دەڤی یا ڤالا ژ مەعنا و ڕاستیێ، ل دویڤ ڤی سیستەمی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هەر موهاجرەک کرە برایێ ئەنصارییەکی، و کانێ برایێن دەیبابی چ حەق ل سەر ئێک و دو هەبوون، ڤان برایان ژی عەینی حەقی ل سەر ئێک و دو هەبوون، حەتا ئەگەر ئێک ژ وان مربا، برایێ وی میراتگرییا وی دکر..

و هزر بکەن چەند کارەکێ مەزن بوو باوەرییێ ب وان دایەکرن، مرۆڤەکێ د جڤاکەکا گرتی دا هاتییە پەروەردەکرن، جڤاکەکا پەیوەندییا نەسەبێ و عەشیرەتکانێ د سەر هەر تشتەکی ڕا دبینت، یێ کو ل نک وی مانعی نەبوو نفشێ خۆ بقەلینت دا بهوستەکا بیستانێ وی نەگەهتە کەسەکێ، ڕازی ببت مرۆڤەکێ بیانی بێت و ببتە شریکێ وی د مالێ وی هەمییێ دا، نە ژ بەر چو.. ب تنێ ژ بەر هندێ چونکی وی باوەری ب دینێ نوی ئینایە، و رازیبوویە بێت ل بەر سیبەرا دەولەتا نوی یا ڤی دینی دانای بژیت!

ئەڤە ئێکەمین (مەبدەئێ دەولەتینییێ) بوو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل نک صەحابییێن خۆ پەیداکری، کو وەلائا وان بۆ وێ پەیوەندییێ بت یا دەولەتا وان ل سەر هاتییە ئاڤاکرن، پەیوەندی و برایینییا دینی.

هەر ل سەری، دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و صەحابییێن وی مزگەفت ئاڤا دکر، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- داخواز ژ صەحابییێن خۆ کر کو هەر مرۆڤەکێ ئەنصاری ببتە برایێ مرۆڤەکێ موهاجر، پاشی پشتی هنگی ل مالا ئەنەسی ژی ئەڤ کارە دوبارە بوو، و ئەو هنگی نێزیکی سەد مرۆڤان بوون، پێنجی موهاجر و پێنجی ئەنصار، و ب ڤێ چەندێ هەر ئەنصارییەکی

مالێ خۆ و ملکێ خۆ ب نیڤی کر: نیڤەک بۆ وی و نیڤەک بۆ برایێ وی یێ موهاجر، تشتێ بوویە ئەگەرا ب هێزکەفتنا پەیوەندییان د ناڤبەرا ئەندامێن جڤاکێ دا، و بەلاڤبوونا ڤیانێ.

ب ڕاستی ئەڤ سیستەمێ برایینییێ یێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- د جڤاکا مەدینێ دا دانای، د دیرۆکا مرۆڤینییێ هەمییێ دا چێ نەبوویە و دوبارە نەبوویە، کو برایینییەک د ناڤبەرا دو کەسان دا ل سەر بناخەیێ باوەرییێ بێتە ئاڤاکرن، حەتا وێ دەرەجێ ئێک میراتگرییا یێ دی بکەت.. و هەژییە بێژین: کار ب ڤی سیستەمی د جڤاکا موسلمانان دا، و مەخسەدا مە میراتگرییا ب ڕێکا برایینییا باوەرێ، بۆ دەمەکێ بەروەخت بوو، و پشتی موهاجران پییێن خۆ ل عەردی موکمکرین، و خودێ ئەو بێ منەتکرین ئێدی ئەڤ ڕەنگێ میراتگرییێ نەما، و مەسەلە زڤڕی ل سەر ئەصلێ خۆ، کو میراتگری ب نەسەب و خزمایینییێ بت، بەلێ شوینوارێن دی یێن ڤێ سیستەمێ، وەکی پشتەڤانی و هاریکارییێ ئەو هەر مان.

دستوورێ مەدینێ:

د گەل دەسپێکا ئاڤاکرنا دەولەتا ئیسلامێ ل باژێرێ مەدینێ، و پشتی گەهشتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بۆ پایتەختا ڤێ دەولەتێ ب دەمەکێ کورت، وی فەرمان دا دستوورەک بۆ ڤێ دەولەتا نوی بێتە نڤیسین، و هەر کەسەکێ د توخوبێن ڤێ دەولەتێ دا پێ بێتە ئاگەهدارکرن؛ دا پێگیرییێ پێ بکەت، و ئەڤ دستوورە ئەوە یێ د کتێبێن سیرەتێ دا دبێژنێ: (الوثیقة) یان (الصحیفة)[1].

---

(١) گەلەک ژ وان ڕێکێن ئەڤ دستوورە پێ هاتییە ریوایەتکرن ژ لایێ سەنەدێ ڤە د (ضەعیفن) بەلێ هندەک زانا ل وێ باوەرێنە کو ئەو هەمی پێکڤە دگەهنە دەرەجا

ئبن ئیسحاق د سیرەتێ دا ڤەدگوهێزت، کو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کیتابەک (نڤیسینەک) د ناڤبەرا موهاجر و ئەنصارییان دا نڤیسی، و تێدا پەیمان د گەل جوهییان گرێدا، کو ئەو مایێ خۆ د دینێ وان و مالێ وان نەکەت، و هندەک شەرت ل سەر وان و هندەک بۆ وان دەسنیشانکرن..

و دەمێ مرۆڤ بەرێ خۆ ددەتە دەقێ ڤێ پەیمانێ، مرۆڤ تێ دئینتەدەر کو ئەو (وەثیقەیەکا) زێدە پێشکەفتی بوو بۆ وی سەردەمی، و ئەو وەک دستوورەکێ مەدەنی یێ مافێن وەلاتییان دەسنیشان کرین و پاراستین دئێتە نیاسین، د ڤی دستووری دا ئەرک و مافێ هەر ئێکی ژ ئەندامێن دەولەتا ئیسلامی یا نوی دئێنە ئاشکەراکرن، چ ئەو ئێک موسلمان بت یان نە، ل سەری ئەو (تێگەهێ ئوممەتێ) یان (مللەتی) وەکی نوکە دئێتە گۆتن، ئاشکەرا دکەت، و دبێژت: موسلمان هەمی چ قورەیشی بن (یان موهاجر) چ ژی خەلکێ یەثربێ بن (یان ئەنصار) و هەر ئێکێ ب دویڤ وان بکەڤت و بگەهتە وان و د گەل وان جیهادێ بکەت، ئەو ئوممەتەکن ژ بلی مرۆڤێن دی.. ب ڤێ چەندێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- موسلمانان هەمی ل بن ئێک ناڤی کۆمکرن ناڤێ (ئوممەتا ئیسلامێ) و ئەو جوداکرن ژ خەلکێ دی هەمییێ، بۆ هندێ دا وەلائا وان بۆ ئێک و دو بت، و ل بن ئالایێ دەولەتا وان یا نوی بت. بەلێ مەعنایا ڤێ ئەو نینە ئەو کەسێ باوەری ب دینێ موسلمانان نەئینابت، وی جه د ڤێ دەولەتێ دا نابت، یان دڤێت شەرێ وی د دینێ وی و مالێ وی دا بێتەکرن.. نەخێر! د رێزەکێ ژ رێزێن ڤێ دستووری دا هاتییە: هەر جوهییەکێ د گەل مە بت، وی ل سەر مە هەیە ئەم بەرەڤانییێ ژێ بکەین و وی بپارێزین، دا زولم لێ نەئێتەکرن، و شەرێ دژی

(صەحیح)، و مرۆڤ دشێت خۆ پێ پشتراست بکەت، و هندەک زانایێن دی دبێژن: نەخێر، ئەو ریوایەت هەمی دضەعیفن و دمینن ضەعیف!

وی نەئێتەکرن. و ژ ڤێ ژی پتر د رێزەکا دی دا هاتییە کو جوهیین بەنوو عەوفییان ئوممەتەکن د گەل خودان باوەران.. و دەمێ دبێژت: ئوممەتەکن، وەکی ئەم نوکە دبێژین: وەلاتینە.

مەعنا: ئەو کەسێن موسلمان نەبن ژی، بەلێ ل ژێر سیبەرا دەولەتا ئیسلامێ بژین، مافێ وەلاتینییێ هەیە، و چێ نابت زۆرداری لێ بێتەکرن، هندی کو ئەو بەرانبەر وەلاتی و دەولەتێ ب ئەرکێ خۆ رابین.

دستوورێ مەدینێ ب رەنگەکێ بەرفرەھ و ئاشکەرا ئەرک و مافێن وان هەمی کۆمان دیارکرن یێن کو ل مەدینێ دژین، و ب روهنی ژی ئاشکەرا کر کو پێغەمبەرێ خودێ -سلاڤ لێ بن- سەرۆکێ ڤێ دەولەتێیە، و دەسهەلاتا تەشریعی و تەنفیذی ژی (یەعنی: دانانا قانوونێ و ب جهئینانا وێ) د دەستێ وی دایە، و نابت بۆ لایەکی کو ژ نک خۆ مافێ دەرکەفتنا ژ بن بەندێن ڤی دستووری بدەتە خۆ، ئەگەر نە.. هنگی ئەو وەک دوژمن بۆ دەولەتێ دێ ئێتە هژمارتن.

و دستوورێ مەدینێ د رێزەکا خۆ دا ئاشکەرا دکەت کو ژ مافێ جوهییانە ئەو د وان مەسەلان دا یێن پەیوەندی ب وان ب خۆ ڤە هەی ل مەزن و زانایێن خۆ بزڤرن، ول دویڤ دەست و دارێ دینی خۆ حوکمێ خۆ بکەن.

و هۆسا ئەم دبینین دەلەتا ئیسلامێ هەر ژ رۆژا ئێکێ یا کو تێدا هاتییە ئاڤاکرن، دەولەتەکا مەدەنی و پێشکەفتی بوو، یا کو مافێن هەر وەلاتییەکی تێدا دئێنە پاراستن و ئەرکێن وی ژی دئێنە دەسنیشانکرن، و ئەگەر ئەم ل وان قانوون و دستووران بزڤرین یێن حەتا ئەڤرۆ ژی دەولەتێن پێشکەفتی دخوازن و گازییێ بۆ دکەن، ئەم دبینین ئەو تشتەکێ چێتر و

پێشکەفتیتر ژ وی یێ دەولەتا ئیسلامێ ئەوا ب دەستێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هاتییەدانان نابێژن و ناخوازن.

هەلویستێ جوهییان ژ پێغەمبەرێ -سلاڤ لێ بن-:

هەر ژ رۆژا ئێکێ یا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- تێدا گەهشتییە قوبائێ، و بەری ئەو بگەهتە مەدینێ، جوهییان ب هاتنا وی گەلەک نەخۆش بوو، ژ بەر دو ئەگەران:

یا ئێکێ: حەتا بەری پەیدابوونا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- جوهی ل وێ باوەرێ بوون کو نێزیکە پێغەمبەرێ دووماهییا زەمانی دێ ئێت، یێن کتێبێن وان بەحس ژێ دکەت، دێ ئێت، و هەر چەندە کتێبێن وان ب ئاشکەرایی دگۆت ئەو پێغەمبەر دێ ژ وەلاتێ عەرەبان بت، بەلێ وان دلێ خۆ ب هندێ خۆش دکر کو ئەو دێ ژ ناڤ وان جوهییان پەیدا بت یێن کو ل وەلاتێ عەرەبان دژین، وەکی جوهییێن مەدینێ، بەلێ پشتی پێغەمبەر هاتی و وان ب نیشانان زانی کو سەدا سەد ئەڤە ئەو پێغەمبەرە یێ تەوراتا وان بەحس ژێ دکەت، شوینا ئەو ب گۆتنا تەوراتا خۆ بکەن، وان ژ حەسویدی باوەری پێ نەئینا و هندی ژێ هاتی دوژمناتییا وی دکر، جار ڤەشارتی و جار ئاشکەرا.

یا دویێ: بەری هاتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بۆ مەدینێ، وان خۆشی و رحەتی و مفایێ خۆ د لێککەفتنا ئەوسی و خەزرەجییان دا ددیت، لەو هندی ژ وان دهات وان نەیارەتی د ناڤبەرا خەلکێ مەدینێ دا گەش دکر، گاڤا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- هاتی، بەلکی هێشتا ئەو نەهاتی ژی، دەمێ خەلکێ مەدینێ ژ خەزرەجی و ئەوسییان باوەری ب ئیسلامێ ئینای، نیشانێن هندێ ل سەر وان دیاربوون کو ئێدی ئەو دێ بنە ئێک، و نەیارەتی د ناڤبەرا وان دا نامینت، مەعنا ئەو دێ بنە هێزەک بەرانبەر جوهییان، و

ژ بەر کو هژمارا وان ژ یا جوهییان پترە، ئێدی جوهی دێ بنە یێن کێمتر و لاوازتر، ڤێ ژی بۆ جوهییان گەلەک نەخۆش کر.

بەری نوکە دەمێ مە سەرهاتییا سەلمانێ فارسی ڤەگێڕای، مە گۆت: ڕۆژەکێ سەلمان د ناڤ بیستانێ سەییدێ خۆ دا ل سەر دارقەسپەکێ بوو کار دکر، و سەییدێ وی ل بنێ دارقەسپێ بوو، سەلمان دبێژت: پسمامەکێ سەییدێ من هاتە نک وی ل ناڤ بیستانی و گۆتێ: **خودێ بەنوو قەیلە بکوژت** (و مەخسەدا وی پێ -وەکی مە گۆتی- ئەوس و خەزرەجی بوون و قەیلە ناڤێ داپیرەکا وانە) ئەو هەمی نوکە ل قوبائێ یێن کۆمبووین ل دۆر زەلامەکی یێ ژ مەکەهێ هاتی، دبێژن: ئەو پێغەمبەرە..

ئەڤە ڕۆژا ئێکێیە پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- تێدا گەهشتییە قوبائێ، و هێشتا چو چێ نەبوویە، و ئەڤە زەلامەکێ عامییە ژ جوهییان، ب تنێ وی گوه لێ بوویە کو مرۆڤەکێ هاتییە مەدینێ دبێژت: ئەز پێغەمبەرم، و خەلک یێ ل دۆر کۆمبووین، هند بۆ وی نەخۆش بوو حەتا ئەو چوویە ناڤ بیستانێ پسمامێ خۆ دا ڤی خەبەرێ هندێ نەخۆش بگەهینتێ، و ب ڤێ گۆتنێ دەست پێ بکەت یا کەربا دلێ وی ئاشکەرا دکەت: (خودێ بەنوو قەیلە بکوژت)!!

موسلمانبوونا عەبدللاهێ کوڕێ سەلامی:

و دا هێشتا هەلویستێ جوهییان بۆ مە ئاشکەرا ببت، و هەلویستێ وان ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و گازییا ئیسلامێ، ئەم دێ سەرهاتییەکێ ژ سەرهاتییێن وان ڤەگێڕین یا کو ل سالا ئێکێ مشەختی چێبووی، ل ڕۆژێن ئێکێ یێن پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- تێدا گەهشتییە مەدینێ، ئەو ژی سەرهاتییا موسلمانبوونا زانایێ جوهییان یێ مەزن عەبدللاهێ کوڕێ سەلامییە.

مـه گـۆت: پـەيـدابـوونـا پێغەمبەری -سلاڤ لـێ بن- و هاتنا وی ب مشـەختی بـۆ مـەدینێ، ڕویدانـەكا گەلـەكا گرنـگ بـوو ل بـەر جـوهییێن مەدینێ، و وان ئەو گەلەک ب خەم ڤە وەرگرت، چونکی زانایێن وان گەلەک جاران دگۆت: نێزیکە پێغەمبەرێ دووماهییا زەمـانی دێ پەیدا بت، و وان گەلـەک سالۆخەتێن ڤـی پێغەمبەری ژی دگۆتن، گاڤا کەسـەک پەیدابووی و گۆتی: ئـەز پێغەمبەرم، بۆ وان بـوو مـەرەق بزانن کانێ ئەڤە چ مرۆڤـە ڤـێ گۆتنێ دبێژت یا بەری وی کەسێ نەگۆتی، هەر چەندە وان پێشوەخت بڕیارا خۆ دابوو کو ئەو کەسێ دێ بتە پێغەمبەر دڤێت ئسرائیلی بت، ئەگەر نە.. ئەو باوەرییێ پێ نائینن خۆ ئەگەر یێ ڕاستگۆ ژی بت!

بـەلێ کتـەکا کـێم د نـاڤ وان دا هـەبوو ئـەڤ بڕیـارا دویـر ژ عـەقلی نەدابوو، و وان د گەل خۆ بڕیار دابوو کو هەر جارەکا بۆ وان دیاربوو کو ئـەڤ مرۆڤە پێغەمبەرە ئەو باوەرییێ پێ بینن، و ئێـک ژ وان کەسان یێن ئـەڤ بڕیـارە دای عەبـدللاهێ کـوڕێ سـەلامی بـوو، و نـاڤێ عەبـدللاهی بـەری موسلمان ببت (ئەلحوصەین) بوو، بابێ وی سەلامێ کوڕێ حارثێ قەینوقاعی بوو، ئەو و بابێ وی ژی ژ زانایێن دینی یێن جوهییان بوو، و وی قەدر و بهایەکێ مەزن ل نک وان هەبوو، عەبدللاھ دبێژت: گاڤا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- هاتییە مەدینێ، خەلک هەمی لێ کۆمبوون، و ئەز ژی ئێـک ژ وان بووم یێن لـێ کۆمبووین، گاڤا مـن ئەو دیتی مـن زانـی ڕوییێ وی ڕوییێ درەوینان نینە.. و هندەک زانایێن سیرەتێ ل وێ باوەرێنە کو ئـەو ل قوبائێ هاتبوو نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بەری ئەو بگەهتە مەدینێ، و هندەک دبێژن: دەمێ ئەو گەهشتییە مەدینێ و مزگەفت ئاڤاکری عەبدللاھ هاتە نـک وی، و گۆتێ: ئەز دێ هندەک پسیاران ژ تە کەم، ژ پێغەمبەران پێڤەتر کەس بەرسڤا وان نزانت، و پشـتی وی پسیارێن خـۆ کـرین، و پێغەمبەری -سلاڤ

لێ بن- بەرسڤا وی دای، وی گۆت: ئەز شاهدە ددەم کو تو پێغەمبەری، و هنگی ئەو موسلمان بوو، و زڤڕی مالا خۆ و داخواز ژ وان کر کو ئەو ژی موسلمان ببن..

عەبدللاهی ئەڤ چەندە ب دزی ڤە کر، پاشی هاتە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، هندی جوهینە مللەتەکێ بێبەختن، ئەگەر ئەو بزانن ئەز یێ موسلمانبوویم ئەو دێ بێبەختییان ب دویڤ من ڤەنن، ڤێجا ئەز حەز دکەم تو پسیارا من ژ وان بکەی بەری ئەو بزانن کو ئەز یێ موسلمانبوویم، هنگی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هنارتە ب دویڤ هندەک ژ سەر و گرگرێن بەنوو قەینوقاعییان ژ جوهییان، کو ئویجاخا عەبدللاهی بوون، و عەبدللاهـ چوو پشت تشتەکی دا ئەو وی نەبینن، و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتە وان: عەبدللاهێ کوڕێ سەلامی چ زەلامە د ناڤ هەوە دا؟ وان گۆت: ئەو زاناترێ مەیە و کوڕێ زاناترێ مەیە، و یێن وەکی وی د ناڤ مە دا نینن، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: پا هوین چ دبێژن ئەگەر ئەو موسلمان ببت؟ وان گۆت: حاشای وی ئەو ڤێ چەندێ بکەت! هنگی عەبدللاهـ دەرکەفتە نک وان و گۆت: گەلی جوهییان، ژ خودێ بترسن، ئەز ب وی کەمە یێ چو خودایێن ب حەق ژ وی پێڤەتر نەهەین، هوین باش دزانن ئەڤە پێغەمبەرێ خودێیە، و یێ ب حەقییێ هاتی، و ئەز شاهدەییێ ددەم کو ئەو پێغەمبەرە.

گاڤا وان ئەڤ چەندە ژ وی دیتی، وان گۆت: تو پیسترینێ مەیی و کوڕێ پیسترینێ مەیی! و دەست پێ کر و پێبەختی و درەو ب دویڤ وی ڤەنان.

عەبدللاهـ ئێک ژ وان کەسان بوو یێن پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب ساخی مزگینییا بەحەشتێ دایێ، و ئەو حەتا سالا (٤٣) مشەختی مابوو

و ل مـەدینـێ مربوو، و دبێژن: ئەو ئێک ژ وان کەسان بوو یێن پشکداری د ڤەکرنا قودسێ دا کری.

زێدەبوونا رکاعەتێن نڤێژێ:

پشـتی هاتنـا پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- بـۆ مـەدینێ ب نێزیکـی هەیڤەکێ، ل دوازدەی هەیڤا (رەبیعولئاخەرێ) نڤێژا نیڤرۆ و ئێڤاری و عەیشا ژ دو رکاعەتان بوونە چار رکاعەت، چونکی نڤێـژ ل دەسپێکێ دەمـێ فـەرض بـووین دو رکاعـەت دو رکاعەت بـوون، پاشـی ل ڤـێ دیرۆکـێ -وەکـی هندەک زانا دبێژن- ئەو بوو مرۆڤێ ئاکنجی بوونە چار رکاعەت و بۆ مرۆڤـێ رێڤنـگ هەر مان دو رکاعەت.

ڤەگوهاستنا دەیکا موسلمانان عائیشایێ:

عائیشایا کچا ئەبوو بەکری ژنکا ئێکانە بوو یا پێغەمبەری -سلاڤ لـێ بن- ڤەگوهاستی و ئەو کچ و یـا بچویـک، هێشـتا ل مەکـەهێ و پشـتی مرنـا خـەدیجایێ ب دەمـەکێ کـێم، پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- ئـەو ژ بـابێ وێ خواسـتبوو، بـەلێ ڤەگوهاسـتنا وێ هاتـە پـاش ئێخسـتن حـەتا پشـتی مشەختبوونێ ب حەفت هەشت هەیڤـەکان، ل مـەدینێ و ب دورسـتی ل هـەیڤا شەووالێ کو هەیڤا دەهێیە، پێغەمبەری -سـلاڤ لـێ بـن- ئـەو ڤەگوهاسـت، و هەژی گۆتنێیە کو بەری پێغەمبەر -سلاڤ لـێ بـن- وێ ژ بـابێ وێ بخـوازت، موطعـەمێ کـورێ عـەدی ئـەو بـۆ کـورەکێ خـۆ خواسـتبوو، بـەلێ هێشـتا نەڤەگوهاستبوو، پاشی موطعەم لێڤە بوو گۆت: نە کـو ئـەبوو بـەکر کـورێ مـە وەکـی خـۆ لێ بکەت، و د سەر دا ببەت! پشـتی هنگـی ژ نـوی پێغەمبـەری -سلاڤ لێ بن- ئەو خواست.

عائیشا د ئیسلامێ دا هاتبوو سەر دنیایێ، دبێژت: هندی من فامکری دەیـک و بـابێن مـن موسـلمان بـوون، و ئـەو هەشـت سـالان ژ فاطمـایا کچـا

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بچویکتر بـوو، و عائیشا دئێتـه هژمـارتن ئێـک ژ زانـایێن مـەزنێن صـەحابییان، و زانـینـا وێ ب ئـەدەب و زمـانێ عـەرەبان ژی گەلەک بوو، و وێ ب هـزاران شعرێن عەرەبان ژ بەر بـوون، و ئـەو ئێـک ژ وانه یێن ب ساخی مزگینی ب بەحەشتێ بوو هاتییەدان، و گەلـەک فقهـ و علمێ شەرعی ب رێکا وێ ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- یێ گەهشتییه مه، حەتا هندەک زانا دبێژن: چارێکا ئەحکامێن شەرعی ب رێکا وێ یێن هاتینـه ڤەگوهاستن، و ئەو حەدیسێن وێ ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ریوایـەتکرین (١٢١٠) حەدیسن.

و فەضل و بهایێ وێ گەلەکه ئەم نەشێین ل ڤێرێ دۆرێ لێ بگـرین، و هـەمـا بەسی وێیه کو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ژ هەمی کەسان پـتر حـەز ژ وێ دکـر، و وی ئـەڤ چەنـده نەڤەدشـارت، حـەتا جـارەکێ صـەحابییێ وی عــەمــرێ کــورێ عاصی -وەکی بوخـاری ژێ ڤـەدگوهێزت- پسـیار ژێ کــر: ژ هەمی مرۆڤان پتر تو حەز ژ کێ دکەی؟ وی گۆت: عائیشایێ..

و تشتێ باش و پاقژ و بژوین نەبت پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- حـەز ژێ ناکەت. و ئەو منافقێن کەرب ژ عائیشایێ ڤەدبت، و بێبەختییان د دەر حەقا وێ دا دکەن و دبێژن، خودێ رویێێن وان یێن رەش کرین، لەو تـو دبینی هـەر سـال جـارەکێ ئـەو ب خـۆ ب دەسـتێن خـۆ خـۆ جەلـده ددەن، و د شـریعەتێ ئیسلامێ دا جەلده حەددێ بێبەخت و موفتەرییانه! عائیشا ل سالا پێنجی و هەشتێ مشـەختی ل مـەدینێ مربـوو، و ژییـێ وێ هنگـی نێزیکی شێسـت و هەشت سالان بوو، و ل بەیقعێ هاتبوو ڤەشارتن.

مشەختێ و نساخێ:

ژ تشـتێن ناڤـدار ل نـاڤ عـەرەبان ئـەو بـوو عـەردێ مـەدینێ عـەردەکێ ئێشەوی بوو، یەعنی: ئەو کەسێ دهاتـه مـەدینێ و لـێ ئـاکنجی دبـوو، تـایێ

دگرت و نساخ دبوو، و دەمێ صەحابێ مشەختبووینە مەدینێ، هندەک ژ وان تاوی بوون، و نساخ بوون، ژ وان: ئەبوو بەکر و بیلال بوون، حەتا دبێژن: ئەو ژ بەر دئاخفتن.. ودبێژن: ژ بەر نساخییێ گەلەک صەحابییان ل وی دەمی نەدشیان د نڤێژێ دا ڕابنەڤە، لەو وان ڕوینشتی نڤێژ دکر.

عائیشا دبێژت: ئەز چووم من سەرا بابێ خۆ و بیلالی دا دەمێ ئەو نساخبووین، من دیت ئەو یێ ژ بەر دئاخڤن.. گاڤا ئەز زڤڕیمە مال، من سوحبەتا وان بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کر، وی بەرێ خۆ ب نک عەسمانی ڤە بلندکر و گۆت: یا ڕەببی کا چاوا تە مەکەهـ ل بەر مە شرین کرییە، تو وەسا یان پتر مەدینێ ل بەر شرین بکە، و تو نەخۆشییێ ژ مەدینێ ڤەگوهێزە جوحفە.. و ئەو جهەک بوو ژ دەرڤەی مەدینێ.

بوخاری ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ڤەدگوهێزت، دبێژت: من د خەونێ دا دیت هەر وەکی ژنەکا ڕەش و سەر ڤژاڤژ ژ مەدینێ دەرکەفت و دچوو مەهیعەیێ (کو جوحفەیە) ومن ئەو ب ئێشێ تەئویل کر.

و بەری نوکە دەمێ مە بەحسێ باژێڕێ یەثربێ کری مە ئاشکەرا کربوو د کتێبا (حەببەقووق)ی دا کو ئێک ژ ئەسفارێن پیرۆزێن ئسرائیلییانە هاتییە کو پێغەمبەرێ دوومـاهییێ دەمـێ دئێت، ئێش ل بەراهییا وی دچت، و بەلکی ئەڤە ئیشارەت بت بۆ ڤێ سەرهاتییێ یا د گەل پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- چێبووی.

ئێکەمین کەس مری ژ موسلمانان پشتی مشەختێ:

ئێکەمین کەس ژ موسلمانان مری پشتی مشەختبوونا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بۆ مەدینێ -وەکی زانایێن سیرەتێ دبێژن- ئەسعەدێ کوڕێ زورارەیێ خەزرەجی یێ نەججاری بوو، دبێژن: مرنا وی هنگی بوو دەمێ هێشتا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و صەحابییان مزگەفتا مەدینێ ئاڤا دکر،

و ئەسعەد زەلامەکێ جحێل بوو، ل هەر سێ سالێن بەری مشەختبوونێ هاتبوو مەکەهێ بۆ کرنا حەجێ، و ژ وان خەزەرجییان بوو یێن چاڤ ب پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کەفتی و باوەری پێ ئینای، ل هەردو بەیعێن عەقەبێ یێ ئامادە بوو، و ئێک ژ دوازدە نەقیبان بوو.

و هندەک دبێژن: ئێکەمین صەحابی ل قوبائێ مری کولثوومێ کورێ هەدمی یێ ئەوسی بوو، و ئەو ئەو بوو یێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- چەند رۆژەکان ل مالا وی ئاکنجی بووی دەمێ گەهشتییە قوبائێ، و ئەو مرۆڤەکێ پیرەمێر بوو.

و ئێکەمین بچویك بوو:

و ئێکەمین بچویک د ناڤ موسلمانان دا بووی پشتی مشەختێ عەبدللاهێ کورێ زوبەیرێ کورێ عەووامی بوو، بابێ وی زوبەیر کورێ مەتا پێغەمبەری بوو -سلاڤ لێ بن-، و دەیکا وی ئەسمائا کچا ئەبوو بەکری بوو.. دەمێ ئەسماء مشەختبووی ئەو یا ب حەملە بوو ب عەبدللاهی، و پشتی ئەو گەهشتینە مەدینێ ب چەند هەیڤەکان، و ب دورستی ل هەیڤا شەووالێ ژ سالا ئێکێ، ل وێ هەیڤێ یا خالەتا وی عائیشایێ تێدا شوی ب پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کری، ئەو هاتە سەر دنیایێ.

پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل هەیڤا رەبیعولئەووەلێ (هەیڤا سێیێ) گەهشتە مەدینێ، و حەتا هەیڤا شەووالێ (هەیڤا دەهێ) چو بچویک ل مەدینێ نەبوون، لەو جوهییان کرە دیعایەت کو مە سحرەکا ل خەلکێ مەدینێ کری، لەو ئێدی وان چو بچویک نابن! بەلێ خودێ ئەو درەوین دەرێخستن و ل هەیڤا شەووالێ عەبدللاه هاتە سەر دنیایێ، لەو دەمێ ئەو بووی ژ کەیفان دا موسلمانان پێکڤە و ب دەنگەکێ بلند تەکبیرات دان.

گاڤا عەبدللاهـ هاتییە سەر دنیایێ دەیکا وی ئەو هنارتە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، پێغەمبەری قەسپەک جوی و کرە د دەڤێ وی دا لەو ئێکەمین تشت چوویە هناڤێن وی تەڕاتییا دەڤێ پێغەمبەری بوو -سلاڤ لێ بن-، و ئەڤ عەبدللاهە دەمێ یێ بچویک پتر جاران ل نک خالەتا خۆ عائیشایێ بوو، لەو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ناسناڤێ عائیشایێ کرە: دەیکا عەبدللاهی.. و ئاشکەرایە کو وێ چو عەیال نەبوون.

تشتێ عەبدللاهی ژ هەمی صەحابییان جودا دکەت ئەوە عەبدللاهـ، و دەیکا وی ئەسماء، و باپیرێ وی ئەبوو بەکر، و بابێ باپیرێ وی ئەبوو قوحافە هەمی صەحابی بوون، یەعنی: چار جیلێن مرۆڤان پێکڤە صەحابی بوون، و ئەڤە بۆ کەسێ دی ژ بلی وی چێ نەبوویە[1].

---

(١) دیرۆکا عەبدللاهی مە د کتێبا خۆ دا (چیرۆک و دیرۆک) ڤەگوهاستییە.

پەیدابوونا دەستەکا دوڕوییان

بـەری نـوکــە مە بەحسێ حالێ خەلکێ مەدینێ کربـوو بـەری پێغەمبـەر -سلاڤ لـێ بـن- بێـت و قـەستا بـاژێڕێ وان بکـەت، و مـە دیـار کربـوو کـو هەڤڕکی ل درێژییا سـەد و پێنجی سـالان د ناڤبـەرا خـەزرەجی و ئەوسـییان دا هەبوو، تشتێ بوویە ئەگەرا پەیدابوونا هژمارەکا شەڕان د ناڤبەرا وان دا، و پشتی ئـەو ب ڤـێ هـەڤڕکییێ ڤـە وەستیاین، هندەک عەقلدارێن وان ل سـەر هندێ پێکهاتن کو ئەو پێکڤە ڕوینن و خۆ بکەنـە ئێـک، و مەزنـەکی بـۆ خـۆ دەسنیشـان بکەن، و بڕیارا وان ئەو عەبدللاهێ کوڕێ ئوبـەیێ کـوڕێ سـەلوولـی -و ئەو ئێک ژ مەزنێن خەزرەجییان بـوو- بکەنـە مـەلکێ خۆ و تـاجێ بداننـە سەر سەری، و ل دەمێ وان خۆ بەرهەڤ دکر دا ڤێ بڕیارا خۆ ب جهـ بینن، و بەری ئەو وێ ب جهـ بینن، سەرپەشکێن موسلمانان گەهشتنە مەدینێ، پاشی پێغەمبەر -سلاڤ لـێ بـن- ب خۆ ژی هـات، و ب هاتنـا وی مەسـەلا دانانـا تاجێ ل سەر سەرێ (مەلکێ خەزرەجی) هاتـە ژبیرکرن! تشـتێ بوویـە ئەگـەرا هندێ مەزنێ خەزرەجی هزر بکەت پێغەمبەری -سلاڤ لـێ بـن- تاجا وی ژێ سـتاند، و بـوو ڕێگـر د ناڤبـەرا وی و گەهشـتنا خـەونا مـەلکییێ دا، و ڤـێ هـزرێ بـەرێ وی دا هنـدێ ئـەو کـەربا خـۆ بهاڤێتـە ئیسـلامێ و پێغەمبـەرێ ئیسلامێ، بەلێ دەمێ وی دیتی موسلمانبوونا خەلکێ مەدینێ بـوو تشـتەکێ واقـع، وی د خـۆ ڕا نەدیـت ڤـێ کـەربا خـۆ ئاشکەرا بکـەت، و ڕوی ب ڕوی دژی ئیسـلامێ ڕاوەستت، لـەو وی شێوەیەکێ دی بـۆ نـەیارەتییا خـۆ ب کـار ئینای، و بڕیار دا (دوڕیاتییێ) ب کار بینت!

دیاردا دوڕویاتیییێ (نیفاقێ) دەمێ د جڤاکا موسلمانان دا پەیدا دبت، ئەو هندێ دگەهینت کو ئیسلام یا ب هێزە، لەو ئەو کەسێن دلێ وان تژی کوفر و کەرب و نەڤیان نەچار دبن کافرییا خۆ ڤەشێرن، و ب سەر ڤە خۆ ب موسلمانەتیییێ بیننەدەر، و هەر چەندە دیاردا نیفاقێ -وەکی مە گۆتی- نیشانا هێزدارییا موسلمانانە، بەلێ ئەو ژ لایەکێ دی ڤە خەطەرەکا دژوارە ژی ل سەر جڤاکێ، ژ بەر کو منافق د چەپەرێ ناڤخۆیی دا کاری بۆ تێکدانا سەر و بەرێ جڤاکێ دکەن، ژ بەر ڤێ چەندێ ئەم دبینین ئەو قورئانا ل مەدینێ هاتییە خوارێ گرنگییەکا زێدە ددەتە مەسەلا ئاشکەراکرنا سالۆخەتێن منافقان، دا موسلمان وان بنیاسن، و خۆ لێ هشیار بکەن.

پشتی گەهشتنا پێغەمبەرێ خودێ -سلاڤ لێ بن- و هەڤالێن وی بۆ مەدینێ، و موسلمانبوونا پتریا خەلکێ مەدینێ، هژمارەکا زەلام و ژنان ژ خەلکێ مەدینێ، ئەوێن هاتنا ئیسلامێ بەرژەوەندییێن وان تێکدابن، ب دژی ڤە خۆ گەهاندنە ئێک، و بڕیار دا ب سەر ڤە خۆ ب موسلمانەتیییێ بیننەدەر، و ژ بن ڤە ل سەر کوفرا خۆ بمینن، و ئێک ژ بەرچاڤترینێ وان عەبدللاهێ کوڕێ ئوبەیێ کوڕێ سەلوولی بوو، و هەر ژ دەسپێکێ ڤێ دەستەکێ بڕیار دا ب ڕەنگەکێ ڤەشارتی پەیوەندییان د گەل کافرێن مەکەهێ و جوهییێن مەدینێ گرێدەن، دا هەر سێ لا پێکڤە دوژمناتییا ئیسلامێ بکەن.. و دیارە کافرێن مەکەهێ (و جوهییان ژی) باوەر دکر کو دبت کوڕێ سەلوولی ژ هەر کەسەکێ دی پتر نەیارەتییا ئیسلامێ بکەت؛ چونکی ئەو ژ هەر کەسەکێ دی ب هاتنا ئیسلامێ (خوسارەت) بوو! لەو هەر ژ دەسپێکێ وان هیڤییێن مەزن ب ڤی (ماقویلێ خەزرەجی) ڤە گرێدان.. (ئەبوو داوود) ڤەدگوهێزت کو پشتی مشەختبوونا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بۆ مەدینێ و هێشتا شەڕێ بەدرێ چێ نەبووی، کافرێن قورەیشییان

کاغـەزەک بـۆ عەبـدللاهێ کـوڕێ ئوبـەیی و هـەڤالێن وی ژ وان یـێن صـەنەم دپەرێسین ژ ئەوس و خەزرەجییان نڤیسی و هنارت، و تێدا گۆتـە وان: هـەوە هەڤالێ مە یێ حەواندی، و ئەم ب خودێ سویند دخۆین یان هوین دێ شـەڕێ وی کەن و وی ژ ناڤ خۆ دەرێخن، یـان ئـەم هـەمی پێکڤـە دێ ئێینـە هـەوە و زەلامێن هەوە کوژین و ژنێن هەوە بەین!

گاڤا کاغەزا وان گەهشتییە کوڕێ ئوبـەیی و هـەڤالێن وی، وان خـۆ کـۆم کر و کرە دلێ خۆ شەڕێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بکەن، گاڤا پێغەمبـەری -سلاڤ لێ بن- ئەو چەندە زانـی، چـوو نـک وان و گـۆتێ: گـەفا قورەیشـییان ئێکا هنـد ژ هـەوە چێ کـر! تشتێ وان گەف پێ ل هـەوە کـری، مـەزنتر نینـە ژ وێ یا هەوە دڤێت هوین د گەل خۆ بکەن، هەوە دڤێـت شـەڕێ کـوڕێن خـۆ و برایێن خۆ بکەن؟!

دەمــێ وان ئـەڤ گـۆتنـە ژ پـێغـەمـبـەری -سلاڤ لـێ بـن- بهیسـتی ئـەو ژ ئنیـەتـا خـۆ لێڤەبوون و ڤـەرەڤـین، ژ ئـنیـەتا شەڕکرنێ لێڤەبوون، نـە کـو ژ ئنیـەتا نـەیارەتییا ئیسـلامێ، چـونکی ئـەو مـا ل سـەر نـەیارەتییا خـۆ بـۆ ئیسلامێ حەتا ڕۆژا دووماهییێ ژ ژییێ خۆ.

و ژ بلی ڤـێ چەنـدێ کـافرێن مەکـەهێ کاغـەزەک بـۆ موسلمانان ب خـۆ هنارت و تێدا گەف ل وان کر کو دبت ل هەر دەمەکی ژ شەڤێ یان ڕۆژێ ئـەو هێرشێ بدەنـە سـەر مـەدینـێ و موسلمانان ببرینن، و ژ بـەر ڤـێ گـەفێ بوویـە ل دەسـپێکا مشـەختبوونێ هژمارەکـا صـەحابییان ب شـەڤێ حـەتا سـپێدێ زێرەڤـانی ل مـالا پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- دکـر، ژ ترسـێن هنـدێ دا کـو کــافرێن مەکــەهێ ب خــۆ یــان ب ڕێکــا منــافق یــان جــوهییێن مــەدینێ نەخۆشـییەکێ بگەهیننـە وی، یـان بەرگـەڕیانا کوشـتنا وی بکـەن. و ئـەو بـوو پشتی ئایەتا (٦٧) حەفتێ ژ سوورەتا (المائدة) هاتییـە خوارێ، و خـودایێ

مەزن تێدا گۆتییە پێغەمبەرێ خۆ: خودێ تە ژ مرۆڤان دپارێزن. وی گۆتە زێرەڤانێن خۆ ژ صەحابییان: گەلی مرۆڤان، هەرِن.. خودێ دێ من پارێزت[1].

(١) وەکی ترمذی ڤەدگوهێزت.

سالا دویێ مشەختی
سالا دەسپێکرنا جیهادا د رێکا خودێ دا

پێغەمبەرێ خودێ -سلاڤ لێ بن- ل هەیڤا سێیێ ژ سالا ئێکێ، کو هەیڤا رەبیعولئەووەلێ بوو، ب مشەختی گەهشتبوو مەدینێ، و ژ هەیڤا سێیێ و حەتا دوومەاهییا سالا ئێکێ، کو دبنە نەهـ هەیڤ، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و صەحابییێن وی ژ مشەخت و پشتەڤانان کار پتر بۆ هندێ دکر کو بناخەیێن دەولەتا خۆ یا نوی بنەجهـ بکەن، و جڤاکا خۆ رێک بێخن و ب هێز بکەن.. و هەر چەندە ل وی دەمێ موسلمان ل مەکەهێ دژیان، زۆرداریەکا دژوار ل وان دهاتەکرن، و مافێ وان دهاتە بنپێکرن، بەلێ بەردەوام خودێ و پێغەمبەرێ وی -سلاڤ لێ بن- فەرمان ل وان دکر کو ئەو بێنا خۆ فرەهـ بکەن، و بەرسڤا شەڕ و تەعداییا کافران نەدەن، و پشتی دەولەتا ئیسلامێ ل مەدینێ هاتییە دانان، و موسلمان بووینە خودان جڤاکەکا سەربخۆ و تایبەت، موسلمانان هزر ل هندێ کر کو ئەو هێزەکا وەسا بۆ خۆ پەیدا بکەن کو خۆ پێ بپارێزن؛ چونکی وان باش دزانی -و ئەڤ چەندە بۆ وان ژ هندەک نیشانان ژی ئاشکەرا بوو، وەکی بۆری د گەل مە- کو نە کافرێن مەکەهێ و نە کافرێن دی ژی ل سەر ڤێ رویدانا نوی چێبووی خۆ بێدەنگ ناکەن، و دێ کاری بۆ هندێ کەن کو دەولەتا ئیسلامێ یا نوی پەیدابووی ژ بن ببەن.

هەر ژ دەسپێکا گەهشتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بۆ مەدینێ، وی بڕیارا ئاڤاکرنا مزگەفتێ دا، هەر وەسا کار ب سیستەمێ براینییێ د ناڤبەرا موهاجر و ئەنصاران دا کر، و پەیمانەک د گەل جوهییێن مەدینێ گرێدا، ل دویڤ بنەماییێن ڤێ پەیمانێ ل سەر هەردو لایان فەربوو کو ژ بۆ بەرەڤانییا بـاژێڕی ئـەو ببنە دەستەک، مەعنا: ب زمانێ ئەڤرۆ ئەم دشێین بێژین: ئێکەمین تشت موسلمانان هزر تێدا کری، ل مەدینێ، ئەو بوو ئەو چەپەرێ خۆ یێ ناڤخۆیی موکم بکەن؛ دا بشێن پشتی هنگی بەرهنگارییا هەر دوژمناتییەکێ بکەن یا کو دبت ژ دەرڤە گەفێ ل وان بکەت.

بەرێ جیهاد بێتە دورستکرن:

بەری خودێ دەستویرییێ بدەتە خودان باوەران کو ئەو بەرەڤانییێ ژ خۆ بکەن، گەلەک جاران کافران ب ئاشکەرایی گەف ل خودان باوەران دکرن کو ئەو دێ هێرشێ دەنە سەر وان ل مەدینێ، و ئەو ناهێلن موسلمان ل چو جهان رحەت ڕوینن، ژ بەر ڤێ چەندێ موسلمانان پتر ژ جارەکێ داخواز ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دکر کو ئەو دەستویرییێ بدەتە وان دا ئەو دەست بدەنە خەباتا چەکی و بەرانبەر کافران ڕاوەستن، بەلێ بڕیارەکا هۆسا نە ب دەستێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بوو، لەو وی خۆ گرت حەتا دەستویری ژ لایێ خودێ ڤە هاتی.

دەستویردانا خودێ بۆ خودان باوەران کو ئەو جیهادێ بکەن، د چەند قووناغەکان ڕا بۆری:

یا ئێکێ: دەستویری بۆ وان هاتەدان کو ئەو بەرەڤانییێ ژ خۆ بکەن، دژی وان کەسان یێن شەڕێ وان دکەن و زۆرداریێ لێ دکەن، دەمێ گۆتی: ﴿ أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَٰتَلُونَ بِأَنَّهُمۡ ظُلِمُواْۚ وَإِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ نَصۡرِهِمۡ لَقَدِيرٌ ۝٣٩ ﴾ (الحج: ٣٩) یەعنی: دەستویری ب کرنا شەڕی بۆ وان هاتەدان یێن کو شەڕێ وان

دئێتــەکرن؛ ژ بــەر کــو زۆرداری و تەعــدایی یــا ل وان هاتییــەکرن، و هنــدی خودێیە دشێت وان ب سەربێخت و دوژمنێ وان رەزیل بکەت.

یا دوییێ: فەرمان ل وان هاتەکرن کو ئەو شەڕی د ڕێکا خودێ دا بکەن، یەعنی: بۆ سەرێخستنا دینێ خودێ د گەل وان کەسان بکەن یێن شەڕی وان دکـەن، و تەعـداییێ نەکـەن، دەمـێ گـۆتی: ﴿ وَقَٰتِلُواْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ ٱلَّذِينَ يُقَٰتِلُونَكُمۡ وَلَا تَعۡتَدُوٓاْۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلۡمُعۡتَدِينَ ﴾ (البقرة: ١٩٠) یـەعنی: هوین د ڕێکا خودێ دا شەڕێ وان بکەن یـێـن شەڕێ هەوە دکەن، و تەعداییێ د ڤێ چەندێ دا نەکەن..

یـا سێییێ: فـەرمان ل وان هاتـەکرن کـو ئـەو ژ دەسپێکێ هێرشێ بدەنـه سـەر وان کافرێن شـەڕکەر، ئــەوێن دخـوازن بۆ خـەلکی ببنـه فتنـه، و ڕێکـێ د ناڤبەرا وان و باوەری ئینانا ب حەقیییێ دا بگرن، دەمـێ گـۆتی: ﴿ وَقَٰتِلُواْ ٱلۡمُشۡرِكِينَ كَآفَّةٗ كَمَا يُقَٰتِلُونَكُمۡ كَآفَّةٗۚ وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلۡمُتَّقِينَ ﴾ (التوبـة: ٣٦) یەعنی: هوین شەڕێ بوتپەرێسان هەمییان بکەن کانێ چاوا ئـەو شـەڕێ هەوە هەمییان دکەن، و هوین بزانن خودێ یێ د گەل تەقواداران.

و دەمێ گۆتی: ﴿ وَقَٰتِلُوهُمۡ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتۡنَةٞ وَيَكُونَ ٱلدِّينُ كُلُّهُۥ لِلَّهِۚ ﴾ (الأنفال: ٣٩) یەعنی: هوین شەڕێ بوتپەرێسـان بکـەن دا شـرک و پاشـڤەبرنا ژ ڕێکا خودێ نەمینت، و دا پەرستنا خودێ ب تنێ بێتەکرن، ڤێجا تـەنگاڤی ژ سـەر بـەنیییێن خـودێ ل عـەردی ڕابیت، و حـەتا دیـن و پەرسـتن و گوهدان هەمی بۆ خودێ ب تنێ بت نه بۆ کەسێ دی.

و کرنا شـەڕی د زاراڤـێ ئیسـلامێ دا ئـەوێ ئارمـانج ژێ دبتـه بلنـدکرنا دینــێ خــودێ، و سەرێخســتنا حــەقیییێ، دبێژنــێ: (جیهــاد).. و ژ بــەر دورستکرنا شریعەتێ ئیسلامێ بۆ جیهادێ، و ڕابوونـا موسـلمانان ل درێژییـا دیرۆکێ ب ڤی کاری، گەلەک کەس ژ هەڤڕکێن ئیسلامێ وەسا نیشا خـەلکی

ددەن کو ئیسلام دینەکە حەز ژ شەڕی و خوینڕێتنێ دکەت، و ئەو ب ڕێکا شیری و سەربڕینێ بەلاڤبوویە، لەو ئەم ل ڤێرێ خۆ نەچار دبینین، چەندەکێ د گەل ڤێ مەسەلێ ڕاوەستین..

جیهاد: بۆچی؟ و چاوا؟

ئەو کەسێن ڤەکۆلین ل دۆر مرۆڤی و تبیعەتێ وی کرین یێ خودێ ئەو ل سەر ئافراندن، د بۆچوون و بەرێخۆدانا خۆ دا بۆ ڤی مرۆڤی ل سەر دو بۆچوونان ژێک جودابووینە: ئەرێ خوڕستییا مرۆڤی ل سەر خرابکارییێ هاتییە دورستکرن، و شەڕ و جەنگ حالەتێ سورشتی یێ پەیوەندییانە د ناڤبەرا مرۆڤان دا، هنگی تێ نەبت دەمێ شەڕ وان دوەستینت ڤێجا ئەو نەچار دبن پەنایێ بۆ ئاشتییێ ببەن.. یان ژی مرۆڤ ب تبیعەتێ خۆ چێکرییەکێ باشە، و حەز ژ تەناهییێ دکەت، وەسا تێ نەبت ئەو ژ ترس و هەوجەییێ نەچار ببت بەر ب دوژمنکاری و شەڕی ڤە بچت، و تەناهییا خۆ ژ دەست بدەت، و بەر ب شەڕی ڤە بچت؟

ئیسلامێ وەک دینەکێ خودایی یێ هاتی دا پەیوەندییێن خەلکی ل سەر بناخەیەکێ ساخلەم ئاڤاکەت، و بەرێ وان بدەتە وی تشی یێ مفایێ دینێ وان و دنیایا وان بکەت، لەو د ڤێ مەسەلێ ژی دا ئیسلامێ گۆتنا خۆ هەیە، فەرە ل سەر مە موسلمانێن ئەڤرۆ پتر ژ هەر دەمەکێ دی ئەم خۆ پێ ئاگەهدار بکەین، ئێکەمین جار دا خەلەت د ئیسلاما خۆ نەگەهین، و پشتی هنگی دا ب گۆتنێن وان کەسان ژی نەئێینە خاپاندن یێن دخوازن ب ڕێکا هندەک نموونەیێن کرێتێن واقعێ مە زەلالییا ئیسلامێ ل بەر چاڤێن مە شێلی بکەن.

هەر کەسەکێ شارەزایی د شریعەتێ ئیسلامێ دا هەبت باش دزانت کو دیتن و بۆچوونا ڤی شریعەتی ل سەر وێ ئێکێ بنەجه بوویە کو بناخەیێ

پەیوەنـدییێ د ناڤبەرا مرۆڤـان دا ئاشـتی و تەناهییـە، و شـەڕ و جـەنگ حالەتەکێ نە یێ سورشتییە مرۆڤ نەچار دبت پەیایێ بۆ ببەت، ئەگەر هات و ئەو نەچار بوو بەرەڤانییێ ژ خۆ بکەت، یان ڕێکێ ل نەیارەتییا دوژمنەکی بگرت، یان دەلیڤەیێ بۆ گۆتنا خێرێ ڤەکەت، هنگی ئیسلام فەرمانێ ب کرنا شەڕی ددەت، و کرنا شەڕی (ئەوێ ئیسلام ناڤێ وی دکەتە جیهاد) ل سەر موسلمانان دکەتە واجبەکێ وەسا یێ کو دڤێت سستی تێدا نەئێتەکرن، مە گۆت: ئیسلام شەڕی واجب دکەت، بەلێ د گەل هندێ ژی ئەو هندەک ڕێنیشانێن ئاشکەرا دەربارەی پەروەردەیا شەڕی -ئەگەر ئەڤ ناڤە یێ د جهێ خۆ دا بت- بۆ موسلمانی ددانت..

بەری هەر تشتەکی ئیسلام بەرێ موسلمانی ددەتە وێ حیکمەتێ یان ئارمانجێ ئەوا د کۆمبوون و پێکڤە ژیانا مرۆڤان دا هەی، ئەرێ بۆچی خودێ مرۆڤ وەسا داینە ئەو پێکڤە د چەند خەلەکەکێن جڤاکی دا بژین، ژ بچویکترین خەلک بگرە کو بنەمالە، حەتا مەزنترین خەلەک کو گەل و مللەتن؟

ئیسلام دبێژت: ئارمانج و حیکمەت ژ دانا هەر زارۆکەکی ژ دەیک و بابەکی ئەوە (مرۆڤاینی و خزماتی) پەیدا ببت، قورئان دبێژت: ﴿ وَهُوَ ٱلَّذِي خَلَقَ مِنَ ٱلْمَآءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُۥ نَسَبًا وَصِهْرًا ﴾ (الفرقان: ٥٤) یەعنی: خودێیە ژ ئاڤا زەلامی و ژنێ دووندەها مرۆڤی ئافراندی، ڤێجا ژ ڤێ چەندێ مرۆڤاینی و خزماینی چێبوو.

و ئارمانج ژ کۆمبوونا هەر چەند مرۆڤەکان د چارچووڤەیێ مالەکێ دا ئەوە (ڤیان و دلۆڤانی) پەیدا ببت، قورئان دبێژت: ﴿ وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦٓ أَنْ خَلَقَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَٰجًا لِّتَسْكُنُوٓاْ إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُم مَّوَدَّةً وَرَحْمَةً ﴾ (الروم: ٢١) یەعنی: ئێک ژ نیشانێن مەزنی و شیانا خودێ ئەوە وی هەر ژ نفشێ

هەوە ب خۆ -گەلی زەلامان- ژن بۆ هەوە ئافراندن؛ دا دلێن هەوە ل نک وان رِحەت و ئاکنجی ببن، و وی ڤیان و دلۆڤانی کرە د ناڤبەرا هەوە (ژن و مێران) دا.

و ئارمانج ژ دانا مرۆڤان د چارچووڤەیێ گەلەک گەل و مللەتان دا (نیاسینە)، قورئان دبێژت: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّا خَلَقۡنَٰكُم مِّن ذَكَرٖ وَأُنثَىٰ وَجَعَلۡنَٰكُمۡ شُعُوبٗا وَقَبَآئِلَ لِتَعَارَفُوٓاْۚ ﴾ (الحجرات: ١٣) یەعنی: گەلی مرۆڤان، مە هوین ژ بابەکێ ب تنێ کو ئادەمە، و دەیکەکا ب تنێ کو حەووایە ئافراندینە، و ژ لایێ دووندەهێ ڤە مە هوین کرنە گەلەک مللەت و ئویجاخ؛ دا هوین ئێک و دو بنیاسن.

و ئەگەر ئێکدو نیاسین ئارمانجا ئافراندنا مللەتان بت، و ڤیان و دلۆڤانی ئارمانجا دورستبوونا مالباتێ بت، و مرۆڤاینی و خزمایني ئارمانجا هەبوونا مرۆڤی ژ دەیک و بابەکی بت، وەکی قورئان دبێژت، ئەرێ دەلیڤەیا دوژمنی و شەرِ جەنگێ ل کیڤە دمینت؟

ئیسلام دبێژت: شەرِ و نەیارەتی بەلایەکە خودێ ب دەستێن مرۆڤان ب سەر وان دا دئێت دەمێ ئەو ژ وێ رِێکێ لاددەن یا خودێ بۆ وان دانایی، و دویکەفتنا وێ رِێکێ دکەن یا دوژمنێ وان یێ ئەزەلی، کو شەیطانە، بەرێ وان دایێ، خودێ دبێژت: ﴿ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرٗا مِّنۡهُم مَّآ أُنزِلَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَ طُغۡيَٰنٗا وَكُفۡرٗاۚ وَأَلۡقَيۡنَا بَيۡنَهُمُ ٱلۡعَدَٰوَةَ وَٱلۡبَغۡضَآءَ إِلَىٰ يَوۡمِ ٱلۡقِيَٰمَةِۚ ﴾ (المائدة: ٦٤) یەعنی: گەلەک ژ وان مرۆڤان ژ بەر سەرداچوون و کوفرا خۆ دێ هندەکێ ل وێ یا بۆ تە هاتی ژ خودایێ تە زێدە کەن.. و مە حەتا رِۆژا قیامەتێ نەیارەتی و کەرب و کین هاڤێتە ناڤبەرا وان. مەعنا: دەرباسکرنا وان توخوبیان یێن خودێ بۆ مرۆڤان دانایین، ئەو دبتە ئەگەرا پەیدابوونا کەرب و نەڤیانێ د ناڤبەرا وان دا، تشتێ سەری دکێشتە شەرِ و لێکدانێ.

پشتی بنەجهکرنا ڤێ ڕاستییا نەلڤ، ئیسلام ژ موسلمانی دخوازت کو دەمێ ئەو نەچار دبت ڕێکا شەڕی هلبژێرت ژی، دڤێت ئەو هندێ ژێ هلبژێرت هندی نەخۆشی و خرابییێ ژێ بدەتە پاش، و هندی ئەو بشێت بێنا خۆ فرەهـ بکەت و صەبرێ بکێشت و شەڕی پاشدا ببەت و گیرۆ بکەت، ئەو چێترە.. و بەرێ خۆ بدەنە ئایەتێن جیهادێ د قورئانێ دا، دا ببینن کو هەر جارەکا فەرمان ب کرنا جیهادێ هاتبتەکرن، د گەل وێ فەرمان ب صەبرێ و پەنابرنا بۆ ئاشتییێ ژی هەیە.

و دەمێ شەڕ دبتە ڕێکا ئێکانە یا موسلمان نەچاری هلبژارتنا وێ دبت، ئیسلام فەرمانێ ل موسلمانی دکەت کو ئەو تەعداییێ نەکەت، چونکی شەڕ دەمێ پەیدا دبت یا بەرهزر ئەوە تەعدایی ژ لایێ شەڕکەران ڤە بێتەکرن، قورئان دبێژت: ﴿ وَقَٰتِلُواْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ ٱلَّذِينَ يُقَٰتِلُونَكُمۡ وَلَا تَعۡتَدُوٓاْۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلۡمُعۡتَدِينَ ١٩٠ ﴾ (البقرة: ١٩٠) یەعنی: گەلی خودان باوەران هوین د ڕێکا خودێ دا شەڕێ وان بکەن یێن شەڕێ هەوە دکەن، و تەعداییێ نەکەن، هندی خودێیە حەز ژ وان ناکەت یێن تەعداییێ دکەن.

و هندی د پەیوەندییا موسلمانان دا د گەل نەموسلمانان دو ڕێک هەبن، ئێک یا شەڕی بت، و یا دی یا ئاشتییێ، ئیسلام ل سەر وان واجب دکەت کو ئەو ڕێکا ئاشتییێ هلبژێرن، قورئان دبێژت: ﴿ فَإِنِ ٱعۡتَزَلُوكُمۡ فَلَمۡ يُقَٰتِلُوكُمۡ وَأَلۡقَوۡاْ إِلَيۡكُمُ ٱلسَّلَمَ فَمَا جَعَلَ ٱللَّهُ لَكُمۡ عَلَيۡهِمۡ سَبِيلٗا ٩٠ ﴾ (النساء: ٩٠) یەعنی: ئەگەر وان دەست ژ کرنا شەڕێ هەوە ڤەکێشان و خۆ ژ هەوە ڤەدەر کر و شەڕێ هەوە نەکر، و ئاشتی هاڤێتە بەر هەوە، هەوە چو حەق ل سەر وان نینە کو هوین شەڕێ وان بکەن.

نەبەس هەوە چو حەق ل سەر وان نینە کو هوین شەڕێ وان بکەن، بەلکی دڤێت هوین د سەرەدەرییا خۆ دا د گەل وان دادی و قەنجییێ د گەل

وان ب کار بینن، و دوژمناتییا وان نەکەن، قورئان دبێژت: ﴿ لَّا يَنْهَىٰكُمُ ٱللَّهُ عَنِ ٱلَّذِينَ لَمْ يُقَٰتِلُوكُمْ فِى ٱلدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُم مِّن دِيَٰرِكُمْ أَن تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوٓاْ إِلَيْهِمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُقْسِطِينَ ﴿٨﴾ ﴾ (الممتحنة: ٨) یەعنی: خودێ هەوە ژ وان کافران پاشڤەنابەت یێن شەڕێ هەوە سەرا دینی نەکری، و هوین ژ وارێ هەوە دەرنەئێخستین کو هوین باشییێ د گەل وان بکەن، و ب قەنجی دادییێ د گەل بکەن، هندی خودێیە حەز ژ وان دکەت یێن د گۆتن و کریارێن خۆ دا دادییێ دکەن.

و د قانوونا ئاشتی و شەڕی دا، ل نک هەمی مرۆڤان، وەلات ل سەر ئێک ژ دویان دئێنە لێکڤەکرن: ئەو وەلاتێ خەلکێ وێ باوەری ب وێ هەبت یا تە باوەری پێ هەی، و هنگی ئەو وەکی وەلاتێ تە دئێتە هژمارتن، یان ژی ئەو وەلاتێ خەلکێ وێ باوەری ب وێ نەبت یا تە باوەری پێ هەی، و ئەڤ وەلاتە ژی ل سەر دو پشکان دئێنە لێکڤەکرن: یان ئەو ژ وان وەلاتانە یێن خەلکێ وێ پەیمان دایە تە کو نەیارەتییا تە نەکەن، و ب چو ڕەنگان پشکدارییێ د شەڕێ تە دا نەکەن، و پشتەڤانییا نەیارەکی دژی تە نەکەن، یان ژی ئەو ژ وان وەلاتانە یێن نە ئەڤە کری و نە ئەڤە کری، یەعنی: نە باوەری ب وێ ئینای یا تە باوەری پێ هەی، و نە پەیمان دایە تە کو نەیارەتییا تە نەکەت. و ئیسلام ب ڤی ڕەنگێ سورشتی یێ بۆری دنیایێ و وەلاتان لێکڤە دکەت، ب دیتنا ئیسلامێ هەر وەلاتەکێ هەبت: یان (دار الإسلام)ە، یان (دار العهد)ە، یان (دار الحرب)ە..

و دەمێ مەسەلە دگەهتە هندێ کو شەڕ پەیدا ببت، ئیسلام دبێژتە موسلمانی: بۆ تە دورستە ب تنێ تو شەڕێ وی کەسی بکەی یێ شەڕێ تە دکەت، ژ بەر ڤێ چەندێ هەر جارەکا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، یان جێگرێن وی پشتی وی، کۆمەکا مرۆڤان بۆ کرنا شەڕی هنارتبا، بەری هەر

تشتەکی شیرەت ل وان دکر کو: (بلا غەدر و خیانەت ژ هەوە پەیدا نەبت، و شەڕێ وان نەکەن یێن شەڕێ هەوە نەکەن، بچویک و ژن و پیران نەکوژن، دار و باری نەبڕن، و حەیوانەتی سەرژێ نەکەن، و هوین دێ هندەک مرۆڤان بینن یێن خۆ ژ خەلکی ڤەدەر کرین و کەفتینە دێر و کنیشتەیان، نێزیکی وان نەبن..).

و ئەگەر شەڕ د ناڤبەرا موسلمانان و نەیاران دا ب گرێدانا پەیمانەکێ ب دوومـاهی هات، ئیسلام موسلمانان نەچار دکەت کو ئەو ب وەفا بن، و ژ بەر چ ئەگەرەکا هەبت پێ ل وێ پەیمانێ نەدانن یا وان دایە لایێ بەرانبەر..

ل وێ سالا پەیمانا حودەیبییێ د ناڤبەرا موسلمانان و کافرێن مەکەهێ دا هاتییە گرێدان، ئێک ژ بەندێن پەیمانێ ئەو بوو: ئەگەر ئێک ژ خەلکێ مەکەهێ هات گەهشتە موسلمانان دڤێت ئەو وی بزڤڕیننە مەکەهێ، بەلێ ئەگەر ئێک ژ موسلمانان هات گەهشتە کافرێن مەکەهێ ئەو وی نازڤڕینن! و هێشتا شاندێ کافرێن مەکەهێ ل نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- مرۆڤەک ژ خەلکێ مەکەهێ موسلمان بوو و خۆ گەهاندە خیڤەتگەها موسلمانان، هنگی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتە وی: مەسەلە د ناڤبەرا مە و وان دا پێکهات، و ئەم غەدرێ ناکەین.

و دەمێ خەلیفێ ئیسلامێ عومەرێ کوڕێ خەططابی وەلاتێ شامێ و باژێڕێ قودسێ وەرگرتی، وی پەیمان دا خەلکێ باژێڕی، و ئێک ژ بەندێن پەیمانێ ئەو بوو (ئەو دێ دئەمین بن ل سەر نەفس و مال و کەنیسە و خاچێن خۆ، و چێ نابت کەس دێرێن وان خراب بکەت، یان لێ ئاکنجی ببت و خۆ لێ ئاسێ بکەت..)، و هێشتا عومەر ل نک قەشێ وان یێ مەزن ل کەنیسێ، بوو دەمێ نڤێژێ، هنگی خەلیفە ژ کەنیسێ دەرکەفت، و چوو

ل وێ مەیدانا ب ڕەخ ڤە نڤێژ ب جماعەت ل بەرا هەڤالێن خۆ کر، پاشی زڤڕی نک قەشەی و سوحبەتا خۆ تمام کر، و دەمێ قەشەی داخواز ژ وی کری ئەو و هەڤالێن خۆ ل کەنیسێ نڤێژا خۆ بکەن، وی گۆت: هەر چەندە ل نک مە دورستە کو ئەم نڤێژێ ل ڤێرێ بکەین، بەلێ ئەز دترسم ڕۆژەک بێت موسلمان ڤێ نڤیژا مە بۆ خۆ بکەنە هێجەت و کەنیسا هەوە ژ هەوە بستینن و بێژن: ئەڤە ئەو جهە یێ عومەری نڤێژ لێ کری!

پشتی کرنا جیهادێ بۆ موسلمان هاتییە دورستکرن، و د وان نەهـ دەهـ سالێن مایین دا ژ ژیینێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، قانوونەکا دەولەتی یا تمام بۆ سەروبەرێ کرنا شەڕی، ژ لایێ شریعەتی ڤە هاتەدانان، ئەو قانوونا حەتا ڤێ گاڤێ (جڤاکا دەولەتی) و (مللەتێن ئێککگرتی) ل دەمێ تەناهییێ نەشیاین خۆ بگەهیننە نیڤەکا وێ، و ل دەمێ شەڕی پێڤە نەهاتی دەهێکا وێ ب کاربینن!

بەلاڤبوونا ئیسلامێ و شیر:

بەری ئیسلام ل سەدسالا حەفتێ زایینی بێت، و دەولەتا خۆ ل دەسپێکێ ل مەدینێ ئاڤا بکەت، پاشی توخوبێن ڤێ دەولەتێ بەرفرەهـ ببن، و ئەو چەق و طایێن خۆ بهاڤێتە سێ کیشوەرێن جیهانێ، دو دینێن دی (یێن عەسمانی) ل وێ دەڤەرێ ئەوا هندەک جاران دبێژنێ: (ڕۆژهەلاتا ناڤین) هاتبوون، ئەو ژی: جوهیاتی و فەلاتی بوون، و ئەڤ هەردو دینە ژی ب تایبەتی جوهیاتی -وەکی ئیسلامێ- بووبوونە خودان دەولەت و دەسهەلات، و دەولەتێن وان ژی ل سەر ئاخا هندەک وەلاتان هاتنەدانان، بەری هنگی خەلکێ وان وەلاتان باوەری ب هندەک دینێن دی یێن جودا جودا هەبوون، و دیرۆک ب ئاشکەرایی بۆ مە ڤەدگێڕت کو حەتا ئەو شیاین دەولەتێن خۆ ئاڤاکەن، و دەسهەلاتا خۆ ل سەر خەلکی بنەجهـ بکەن، وان

پەنا بربوو بەر شەڕی، ئەو شەڕێ وان ب کارەکێ دینی یێ پیرۆز دزانی، و حەتا ئەو ب ڕێکا ڤان شەڕێن خۆ گەهشتینە ئارمانجێ وان خوینەکا نە یا کێم ڕێت.. ئەڤە ڕاستییەکە د دیرۆکێ دا نائێتە ڤەشارتن، بەلێ د گەل هندێ ژی، دەمێ بەحسێ ئیسلامێ و بەلاڤبوونا وێ دئێتەکرن، و سوحبەت دبتە سوحبەتا بەرفرەهبوونا دەولەتا ئیسلامێ، هندەک ژ دویکەفتییێن ڤان هەردو دینێن ناڤێ وان هاتی، د گەل هندەک ژ چاڤلێکەرێن وان ژ مە ب خۆ ژی، ئێکسەر و بێی ب دورستی دیرۆکێ بخوینن، دبێژن: ئیسلام دینەکە ب شیری یێ بەلاڤبووی، و دەولەتا ئیسلامی ل سەر کلۆخێن مرۆڤان هاتبوو ئاڤاکرن!

و بەری ئەم بەرسڤا ڤێ بێبەختییا وان بدەین، مە دڤێت بیرا خواندەڤان ل گۆتنا فەیلەسووفێ ئنگلیز بینینە ڤە، ئەو ژی تۆماس کارلیلە (١٧٩٥ - ١٨٨١ ز)، ئەوێ پێغەمبەرێ ئیسلامێ -سلاڤ لێ بن- هلبژارتی وەک نموونە بۆ مرۆڤێ قەهرەمان، ئەڤ نڤیسەرە دەمێ دئێتە سەر بەحسێ وێ گۆتنێ ئەوا هندەک دبێژن کو موحەممەدی -سلاڤ لێ بن- دینێ خۆ ب شیری یێ بەلاڤکری، دبێژت: ((بۆ کەسەکێ مەدەنی ژ کوڕێن دەمێ مە یێ نوکە شەرمزارییە ئەگەر ئەو گوهدارییا وێ هزرێ بکەت، کو دینێ ئیسلامێ درەوە و کو موحەممەد مرۆڤەکێ خاپینۆک بوو، و دەم هات کو ئەم شەڕێ گۆتنێن هۆسا یێن لەوچە و ب شەرم بکەین، چونکی ئەو پەیاما وی پێغەمبەری گەهاندی ئەڤە هزار و دوسەد سالە بوویە چرا بۆ نێزیکی دوسەد ملیوون مرۆڤێن وەکی مە خودێ ئافراندین.. و گونەهبارکرنا وی ب هندێ کو وی پال دابوو سەر شیری دا خەلکی نەچار بکەت کو د بەرسڤا گازییا وی بێن، لەوچەییەکە مرۆڤ تێ ناگەهت! چونکی عەقل قەبویل ناکەت کو زەلامەکێ ب تنێ شیرێ خۆ ڕاکەت دا خەلکی پێ بکوژت یان ژی وان نەچار کەت ئەو باوەرییێ ب وی بینن، و ئەگەر هند کەسان باوەری ب وی ئینا یێن کو بشێن

شەڕێ هەڤڕکێن وی بکەن، مەعنا وان ب دلێ خۆ باوەری پێ ئینایە و ئەو ڕاستگۆ دەرێخستییە، و تووشی شەڕێ نەیارێن خۆ بووینە بەری ئەو بشێن بەرسنگێ وان بگرن)).

و ئەڤ مەسەلا ئەڤ فەیلەسووفێ ئنگلیز ئیشارەتێ ددەتێ، مخابن گەلەک جاران ئەم موسلمان ل بیرا خۆ نائینینەڤە، هەر چەندە ئەم بەردەوام سیرەتا ڤی پێغەمبەری و گازیبیا وی دخوینین ژی.. ل درێژیبیا سێزدە سالان ژ دەسپێکا پەیدابوونا گازیبیا ئیسلامێ ل مەکەهێ، هەڤڕکێن ئیسلامێ هەمی ڕێک و تەرز ب کارئینان دا موسلمانان نەهێلن، ژ ئێشاندن و گرتن و برسیکرن و دەرێخستن و حەتا کوشتنێ ژی، و ئێک موسلمانی دەستێ خۆ ل بەر وان ڕانەکر. و پشتی موسلمان ژ جهـ و وارێ وان هاتینە دەرێخستن ژی، و ئەو مشەختبووینە جهەکێ بیانی و دویر و ل وێرێ بناخەیێ دەولەتا خۆ دانای ژی ب نێزیکی سالەکێ ئێک موسلمانی شیر ل بەرانبەر هەڤڕکەکێ خۆ ڕانەکر، و چپکەکا خوینێ نەرێت، بەلکی ل درێژیبیا ڤی دەمی هەمیبیێ ئەو قوربانیبیێن زۆرداری و ئازاردانا کافران بوون، و خۆ دەمێ ئەو بۆ خۆ ڕەڤین و مال و حالێ خۆ هەمی بۆ کافران هێلای ژی کافران بەلایا خۆ ژێ ڤەنەکر، و دەم بۆ دەمی گەف و گوڕ ل وان دکرن، و قاصد بۆ دهنارتن کو نێزیکە ئەم دێ ب سەر هەوە دا گرین و کتێ ژ هەوە ناهێلین، و لێ دگەڕیان پەیوەندیبیان د گەل جوهی و منافقێن مەدینێ گرێدەن، دا ئەو هەمی پێکڤە هێرشێ بدەنە سەر موسلمانان، و وان بنبڕ بکەن..

ئەرێ بەرانبەر ڤێ هەمیبیێ چ ڕێ ل بەرانبەر موسلمانان هەبوو ژ بلی کو بەرگریبیا هێزێ ب هێزێ بکەن؟ و کەنگی عەقل دبێژت: دەمێ تو ب شەڕی شەڕێ دوژمنی ژ خۆ بدەیە پاش تاوانە؟

ئێکـــەمین ئایـــەتا قورئـــانێ هاتییـــە خـــوارێ دا دەســـتوبرییێ ب کرنـــا (جیهاد) بدەتە موسلمانان ئیشارەتێ ددەتە ڤێ مەسەلێ یا دیرۆکێ بۆ مە ڤەگێڕای و فەیلەسووفێ ئنگلیز ئیشارەت دایێ، دەمێ دبێژت: ﴿ أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَٰتَلُونَ بِأَنَّهُمۡ ظُلِمُواْۚ وَإِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ نَصۡرِهِمۡ لَقَدِيرٌ ۝٣٩ ٱلَّذِينَ أُخۡرِجُواْ مِن دِيَٰرِهِم بِغَيۡرِ حَقٍّ إِلَّآ أَن يَقُولُواْ رَبُّنَا ٱللَّهُۗ ﴾ (الحج: ٣٩-٤٠) یەعنی: دەستویری ب کرنا شەڕی بۆ وان هاتەدان یێن کو شەڕێ وان دئێتەکرن؛ ژ بەر کو زۆرداری و تەعدایی یا ل وان هاتییەکرن، و هندی خودێیە دشێت وان ب سەربێخت و دوژمنێ وان ڕەزیل بکەت. ئەوێن نەچار بووین کو ژ وارێ خۆ دەرکەڤن، نە ژ بەر چو ب تنێ ژ بەر هندێ کو ئەو موسلمان بوون و وان گۆت: ئەللاهـ ب تنێ خودایێ مەیە.

و کەسێ وژدانەک هەبت، یان د خواندنا دیرۆکێ دا یارییان بۆ خۆ ب عەقلێ خەلکی نەکەت، چێ نابت دەستێ خۆ بدانتە سەر خالا ئێکێ دا ژ بەر چاڤێن خەلکی ڤەشێرت، و ئێکسەر خالا دویێ بخوینت، و حوکمەکێ زۆردار ل سەر ئاڤاکەت!

دەمێ موسلمانان دەست دایە جیهادێ ژی -وەکی دیرۆک ئاشکەرا بۆ مە ڤەدگێڕت- وان شەڕێ ئویجاخەکێ یان مللەتەکی نەکر ئەگەر بەری هنگی وێ ئویجاخێ یان وی مللەتی شەڕ د گەل موسلمانان نەکربت، یان گەفێن شەڕی ل وان نەکربن، یان دەست نەدابتە بزاڤ و لڤینێن شەڕی ل بەرانبەر وان، بۆچی موسلمانان شەڕێ فورسێ و رۆمێ کر و شەڕێ حەبەشییان نەکر، هەر چەندە ئمبراتۆرییا حەبەشییان یا نێزیکی وان بوو؟ چونکی کیسرای داخواز ژ والییێ ل یەمەنێ کر ئەو بچت پێغەمبەری (ئەدەب) بدەت یان سەرێ وی ژێڤەکەت و بۆ وی بهنێرتە پایتەختا وی، و چونکی رۆمییان لەشکەرێ خۆ کۆمکر و بەر ب تەبووکێ ڤە چوون و گۆتن: دڤێت ئەم

موسلمانان د جهێ وان دا نەهێلین.. بەلێ پا چو بزاڤێن نەیارەتییێ ژ دەولەتا حەبەشە پەیدا نەبوون؟ و د گەل هندێ ژی دەمێ بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئاشکەرابووی کو رۆمی هێرشێ نادەتە سەر جهێ موسلمانان ئەو ژ تەبووکێ ڤەگەڕییا و شەڕێ خۆ نەفرۆتە وان!

و د وەلاتێ عەرەبان ب خۆ ژی دا، گەلەک ئویجاخێن کافر هەبوون، ژ قورەیشییێن مەکەهێ پتر نێزیکی مەدینێ بوون، بەلێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- چو شەڕ د گەل وان نەکرن، وەکی کو د گەل قورەیشییان کرین، بۆچی؟

چونکی وان وەکی قورەیشییان دوژمناتییا گازییا ئیسلامێ نەدکر، و پشتی قورەیشی ژ مەیدانا هەڤرکییێ ڕابووین و ل سالا هەشتێ مشەختی هاتینە د ئیسلامێ دا، هندەک ئویجاخێن دی یێن عەرەبان ئالایێ دوژمناتییا ئیسلامێ هلگرت، و خۆ دانە ئێک دا هێرشێ بدەنە سەر موسلمانان، هنگی موسلمانان بەر سنگێ وان گرت..

مەسەلەکا دی یا روهنتر ل سەر درەوا وێ گۆتنا دبێژت: ئیسلام ب شیری بەلاڤبوویە، هەر ئێک ژ مە ئەگەر بەرێ خۆ بدەتە نەخشەیێ جیهانێ ئەڤرۆ، دێ بینت ڕێژەیا هژمارا موسلمانان ل وەلاتێن ئاسیا یا ناڤین، ئەوێن دیرۆک دبێژت: پێلا (فوتووحاتێن ئیسلامێ) قەت نەگەهشتبوویێ، و لەشکەرەکێ موسلمان یێ ب تنێ نەچووبوویێ -وەکی ئەندۆنیسیا و مالیزییا بۆ نموونە- گەلەک و گەلەک پترە، ژ ڕێژەیا موسلمانان ل وان وەلاتێن ژ ئەنجامێ (فوتووحاتان) هاتینە ستاندن.. ئەڤێ چ مەعنا بۆ هەیە؟

ئەگەر ئەم ئەڤرۆ بەرێ خۆ بدەینە پێکهاتا مرۆڤێن وان وەلاتان ژی یێن ب ڕێکا (فوتووحاتێن ئیسلامی) هاتینە ستاندن، و بووینە پشکەک ژ جیهانا ئیسلامی -وەکی ئیرانێ و شامێ بۆ نموونە- دێ بینین

ب مليوونـان مـرۆڤ هەنـە هێشـتا يـێن مايـنـە ل سـەر دينـێن خـۆ يـێن بـەری ئیسلامێ ل دەڤەرێ هەین، و جهێن وان یێن عیبادەتی هێشتا وەکی خۆنە، و د دەسـت وان دانە.. بەلێ ئەگەر ئەم بەرێ خۆ بدەینە جهـەکێ وەکـی ئـەورووپا -بـۆ نموونـە- ئـەوێ بـەری هاتنـا ئیسـلامێ ب کێمتـر ژ سێسـەد سـالان (فوتووحـاتێن مەسـیحی) ل وەلاتـێن وێ بـەلاڤبووین، ئـەم مرۆڤـەکێ ب تنـێ ژی نـابینین ل سـەر دینـێ خـۆ یـێ بـەری هنگـی مابـت، نـە بـەس هنـدە.. موسلمان دەمێ چووینە ئەندەلوسێ و دەولـەتـەکا ئیسـلامی لـێ ئاڤـاکری، کـو ب سەدان سالان مـای و حوکم کـری و شارستانی ئاڤـاکری، هنگـی و پشـتی هنگـی ژی ب مليوونـان خـەلک ل سـەر دینـێ خـۆ یـێ بـەرێ کـو فـەلاتی بـوو مابوون، و کەسێ کـوتـەکی ل وان نەدکر ئەو مـوسلمان ببن، و پشـتی دەولـەتا ئیسـلامێ ل وێـرێ هلوەشـیای ب چەنـد سـالـەکێن کـێم و ژ ئـەنجامێ وێ ئیرهابـا دەولـەتا نـوی ب رێکـا (مەحکـەمێن تەفتێشـێ) ب کارئینـای موسلمانەکێ ب تنێ ل وێرێ نەما.. ئەڤێ چ مەعنا بۆ هەیە؟[1]

بەرێ شەرێ بەدرێ بێتەکرن:

ئـێـک ژ وان کارێن پێغەمبەری -سلاڤ لـێ بـن- کـری، پشـتی ئـەو ب مـشـەختی گەهشتییە مەدینـێ ب دەمەکێ کێم ئـەو بـوو وی داخـواز ژ صەحابییێن خۆ کر کو ئەو وان کەسان بۆ وی بهژمێرن یێن موسلمان بووین کانێ چەندن، و پشتی ئەو ب ڤی کاری ڕابووین، بۆ وان دیاربوو کـو ب تنـێ ئەو زەلامێن دشێن چەکی هلگرن و شەڕی بکەن (١٥٠٠) زەلامـن، و گاڤـا ئـەنجامێ ڤـێ هژمـارتنێ هاتییـە ڕاگەهانـدن، ڕەنگـەکێ دلرحـەتییێ ل نـک

(١) بـۆ پتـر بـەرفرەهی، بـەرێ خـۆ بـدە کتێبـا (حقـائق الإسـلام وأباطيـل خصـومه) يـا (عبـاس محمـود العقـاد)، چاپـا سـێیێ سـالا ١٩٨٦، دار الکتـاب اللبنـانی، بـپ (٢١٣-٢٣٦).

موسلمانان پەیدا بوو، و ئەو پشتراست بوون، و گۆتن: هزار و پێنج سەد زەلام د ناڤ مە دا هەنە دشێن چەکی هلگرن، و ئەم بترسین؟ ئەڤە چێ نابت!

و بەری هنگی ئەو ژ خۆ دترسییان، خۆ دەمێ دنڤستن ژی چەکێ خۆ ددانا ب رەخ خۆ ڤە، چونکی وان نەدزانی کانێ هەلویستێ کافرێن مەکەهێ، و هەلویستێ جوهییان، و یێ وی خەلکێ مای کافر ل مەدینێ ب خۆ ژی، دێ چ بت. و هەر ژ بەر ڤێ چەندێ بوو -وەکی بەری نوکە ژی مە گۆتی- هندەک صەحابییان زێرەڤانی ل مالا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دگرت، و ئەو ل نک وێ ستوینا مزگەفتێ رادوەستیان ئەوا د گۆتنێ: (اسطوانة الحرس) یەعنی: ستوینا زێرەڤانان، و پشتی ئایەتا: ﴿ وَٱللَّهُ يَعۡصِمُكَ مِنَ ٱلنَّاسِۗ ﴾ (المائدة: ٦٩) هاتییە خوارێ، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- فەرمان ل وان صەحابییان کر ئەو ڤەرەڤن، و هەر ئێک بچتە مالا خۆ.

و پشتی هژمارا خۆ یا مەزن زانی، وان پتر باوەری ب خۆ ئینا، و قەناعەت بۆ وان چێبوو کو ئێدی وان هەوجەیی ب ترسا ژ دوژمنی نینە، و د شیانا وان دایە کو ئەو -پشتی تەوەککولا ل سەر خودێ- دشێن خۆ ل بەر هەر گەفەکێ بگرن یا ژ لایێ دوژمنان ڤە بێت، چ دوژمنێ ژ دەرڤە بت، یان یێ ناڤخۆیی بت.

چەند ریوایەتەک ژ صەحابییان دئێنە ڤەگوهاستن ژێ دئێتە زانین کو هەر ژ دەسپێکا مشەختبوونا موسلمانان و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بۆ مەدینێ، و حەواندنا خەلکێ مەدینێ بۆ وان، ئەڤ کارێ وان ژ لایێ کافرێن مەکەهێ ڤە وەک کارەکێ دوژمنکارییێ هاتە هژمارتن، و ب تنێ رویدانا مشەختبوونێ، بەری هەر تشتەک چێ ببت، ئێکا هند ژ خەلکێ مەکەهێ چێکر ئەو مەدینێ وەک (دار الحرب) ببینن، و خەلکێ مەدینێ ژی وەک دوژمن بنیاسن، و وان ئەڤ هەلویستێ خۆ ژ خویانی و بیانییان نەدڤەشارت،

هندەک جاران وان کاغەز بۆ هندەک مەزنێن مەدینێ دهنارتن، تێدا گەف لێ دکرن کو: (مادەم هەوە موحەممەد حەواندییە، ئەم دێ ب سەر هەوە دا گرین و ئێک ئێکە هەوە کوژین، یان ژی هوین دێ شەڕێ وی کەن و وی ژ ناڤ خۆ دەرێخن)[1].

هەر وەسا دەمێ وان ئێک ژ خەلکێ مەدینێ دیتبا (ب تایبەتی دەمێ ئەو بۆ حەجێ یان عومرێ چووبانە مەکەهێ) وان گەف لێ دکرن، و دگۆتنێ: چاوا هوین بستە دکەن سەرداچوویێن مە بحەوینن، و هۆسا پشتراست بێنە مەکەهێ؟ ئەڤە بۆ هەوە چێ نابت!

دەمێ موسلمانان ئەڤ هەلویستە ژ کافرێن مەکەهێ ددیت، عارا وان قەبویل نەدکر ئەو بێ دەنگ و بێ هەلویست بەرانبەر گەفێن مەکەهییان ڕاوەستن، لەو وان پتر ژ جارەکێ داخواز ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کر کو ئەو دەستویرییێ ب کرنا شەڕی بدەتە وان، بەلێ چونکی بڕیارەکا ب ڤی ڕەنگی نە ژ کارێ پێغەمبەری بوو، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هەر دگۆتە وان: صەبرێ بکێشن، و دەستان ژ کرنا شەڕی بەردەن!

و ئەو بوو فەرمان ژ لایێ خودێ ڤە هات، و حەتا خەلکێ مەکەهێ هزر نەکەن موسلمان ل مەدینێ کۆمەکا مرۆڤێن لاوازن گەهشتینە ئێک، و چی گاڤان وان ڤیا ئەو دێ ب سەر دا گرن، ئێکسەر پشتی هاتنا دەستویرییێ ب کرنا شەڕی ژ لایێ خودێ ڤە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- زەلامێن چەکدار ژ صەحابییێن خۆ بەرهەڤ کرن، و دەم بۆ دەمی هندەک ژ وان دهنارتنە دەوڕ و بەرێن مەدینێ، دا دەنگ و باسێن وان بگەهنە کافرێن مەکەهێ و کافرێن دی ژی، حەتا ئەو هزر نەکەن موسلمان د بێ هێزن، و نەشێن بەرەڤانییێ ژ خۆ بکەن، و عەدەتێ دیرۆکڤانێن سیرەتێیە ئەو ناڤێ (غەزوە) ددانن سەر

---

(١) د ڤێ دەربارێ دا ئەبوو داوود (٣٠٠٤) ریوایەتەکێ ژ صەحابییەکی ڤەدگوهێزت.

هــەر دەركەفتنەكا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ب خــۆ د گەل صەحابییێن خۆ ب ئنیەتا جیهادێ دەركەفت بت، ڤێجا چ شەڕ د وێ دەركەفتنێ دا هاتبتەكرن یــان نــە، و ئــەو ناڤێ (سەرییە) ددانــنــە سەر هەر كۆمـەكێ یا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بۆ جیهادێ هنارت بت، و ئەو ب خۆ د گەل درنەكەفت بت، دیسا شەڕ تێدا هاتبتەكرن یان نە.. و نڤیسـەرێن سیرەتێ ئاشكەرا دكەن كو پێغەمبـەر -سـلاڤ لـێ بـن- د ژیانـا خۆ دا ب (٢٧) غـەزوەیان ڕابووبـوو، و (٣٨) سەرییە هنارتبوون.

د سالا دویێ یا مشەختی دا، و بەری شەڕێ بەدرێ ل هـەیڤا رەمـەزانێ چێ ببت، چار غەزا و چار سەرییە ژ مەدینێ دەركەفتبوون:

غەزایا ئێكێ: (غەزایا ئەبوائێ) بـوو، ئەوا ل هەیڤا دویـێ (صـەفەرێ) ژ سـالا دویـێ چێبـووی، دەمـێ پێغەمبـەر -سـلاڤ لـێ بـن- د گـەل دوسـەد چەكداران دەركەفتی، و سەعدێ كوڕێ عوبادەیی ل جهێ خۆ هێلای، و چووی حەتا گەهشتییە وی جهی یێ دبێژنـێ: (ئـەبواء) و جهـەكێ دی یێ دبێژنـێ: (وەددان).. د ڤـێ غــەزایێ دا چـو شــەڕ چـێ نـەبوون، ب تنـێ پەیمانــەكا ئاشتییێ د ناڤبەرا موسلمانان و ئویجاخا (بەنوو ضەمورەی) دا هاتە گرێدان، و ئەڤ پەیمانە بۆ موسلمانان گەلەک یا گرنگ بوو؛ چونكی پـێـغــەمــبــەری -سـلاڤ لـێ بـن- ب وێ پـەیمانێ بێلاییـا ڤـێ ئویجـاخێ د وێ هـەڤڕكییێ دا بنەجهـ كر یا كو دبت د ناڤبەرا موسلمان و قورەیشییان دا چێ ببت.

غــەزایا دویـــێ: (غــەزایا بــواطـێ) بــوو، و ئەڤــە ل هــەیڤا ســێییێ (رەبییعولئــەووەلێ) بــوو، و د ڤــێ غــەزایێ ژی دا دوســەد زەلام د گــەل پێغەمبەری بوون، و وی سائبێ كوڕێ عوثمانێ كوڕێ مەظعوونی ل جهێ خۆ هێلابوو ل مەدینێ، و د ریوایەتەكێ دا هاتییە كو وی سەعدێ كوڕێ موعـاذی ل جهێ خۆ هێلابوو. و د ڤێ غەزایێ ژی دا چو شەر چێ نەبووبوون.

غەزایا سێیێ: (غەزایا ئەلعوشەیرە) بوو، و ئەڤە ل هەیڤا پێنجێ و هندەکێ ژ شەشێ (جومادایا ئێکێ و دویێ) بوو، و چو شەڕ تێدا چێ نەبووبوو، و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەبوو سەلەمە ل جهێ خۆ هێلابوو ل مەدینێ.

غەزایا چارێ: (غەزایا بەدرێ یا ئێکێ)، و ئەڤە ل هەیڤا شەشێ بوو، پشتی غەزایا (ئەلعوشەیرە) ب چەند ڕۆژەکان، و وی زەیدێ کوڕێ حارثەی ل جهێ خۆ هێلابوو، و د ڤێ غەزایێ ژی دا چو شەڕ چێ نەبووبوو.

و هەر چار (سەرییە) ئەڤە بوون:

یا **ئێکێ:** سەرییا عوبەیدەیێ کوڕێ حارثی، و ئەڤە ژ شێست زەلامان پێک دهات، و پسمامێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- عوبەیدە ئەمیرێ وان بوو، و هندەک دبێژن: ئەڤە ل هەیڤا دەهێ ژ سالا ئێکێ بوو، و د ڤێ سەرییێ دا هندەک شەڕێ سڤک د ناڤبەرا موسلمان و کافرێن مەکەهێ دا چێبوو، و سەعدێ کوڕێ ئەبوو وەققاصی هندەک تیر هاڤێتنە کافران، و ئەو ئێکەمین تیر بوو د ئیسلامێ دا هاتینە هاڤێتن.

یا **دویێ:** سەرییا مامێ پێغەمبەری حەمزەیێ کوڕێ عەبدلموطەلبی بوو، و ئەڤە د غەزایا ئەبوائێ دا بوو، یان پشتی وێ ب دەمەکێ کورت، د ڤێ سەرییێ دا سیه زەلام د گەل حەمزەی بوون، و چو شەڕ تێدا چێ نەبوون.

یا **سێیێ:** سەرییا سەعدێ کوڕێ ئەبوو وەققاصی، و ئەڤە د غەزایا (ئەلعوشەیرە) دا بوو، یان پشتی وێ ب دەمەکێ کێم، د ڤێ سەرییێ دا هەژدە زەلام د گەل سەعدی بوون، و چو شەڕ تێدا چێ نەبوون.

یا **چارێ:** سەرییا عەبدللاهێ ئەسەدی، و ئەڤە ل دووماهییا هەیڤا ڕەجەبێ بوو، و هەشت زەلام د گەل عەبدللاهی بوون، د ڤێ سەرییێ دا شەڕ

د ناڤبەرا موسلمان و هندەک قورەیشییان دا چێ بوو، ژ وان یێن کو د گەل کاروانەکێ بازرگانی دەرکەفتین، و موسلمانان (عەمرێ کورێ حەضرەمی) کوشت، و دو زەلام ئێخسیرکرن، ئەو ژی ئەڤە بوون: (عوثمانێ کورێ عەبدللاهی و حەکەمێ کورێ کەیسانی) و وان ئەڤ هەردو ئێخسیرە د گەل هندەک دەسکەفتییان د گەل خۆ برنە مەدینێ، و ژ بەر کو ئەڤ رویدانە ل هەیڤا رەجەبێ چێبووبوو، و ئەو ئێک ژ هەیڤێن حەرام بوو یێن شەڕ تێدا چێ نەدبوو ل نک عەرەبان، مەسەلا حوکمێ ئیسلامێ د کرنا شەڕی د ڤان هەیڤان دا د ناڤبەرا موسلمانان هاتە ئازراندن، حەتا ئایەتا (٢١٧)ێ ژ سوورەتا (البقرة) هاتییە خوارێ، وەکی مە د تەفسیرێ دا دیارکری.

هندەك ڕویدانێن سالا دویێ
ژ بلی شەڕێ بەدرێ

مەزنترین ڕویدان ل سالا دویێ مشەختی چێبووی شەڕێ بەدرێ بوو، ئەوێ ل هەیڤا نەهێ (رەمەزانێ) چێبووی، وەکی دێ بۆ مە ئاشکەرا بت، ژ بلی ڤێ ڕویدانێ هندەک ڕویدانێن دی یێ گرنگ چێ بووبوون، ل ڤێرێ ئەم دێ بەحسێ هندەک ژ وان کەین:

١- ڤەگوهاستنا ڕووگەهێ:

ل مەکەهێ و سالەک و نیڤان ل مەدینێ ژی، دەمێ موسلمانان نڤێژ دکرن، وان بەرێ خۆ ددا مزگەفتا ئەقصایێ ل قودسێ، کو ڕووگەها جوهی و فەلەیان ژی بوو، و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- د دل دا حەز دکر ئەو د نڤێژێ دا بەرێ خۆ بدەتە کەعبێ، چونکی ئەو ڕووگەها بابێ وی ئیبراهیمی بوو، بەلێ دانا فەرمانەکا ب ڤی ڕەنگی دڤێت ژ لایێ خودێ ڤە بێت، و هندی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل مەکەهێ دەمێ وی نڤێژ دکر وی کەعبە دئێخستە ناڤبەرا خۆ و قودسێ دا؛ دا بەرێ وی بکەفتە هەردویان، بەلێ پشتی ئەو چوویە مەدینێ، ئەو نەدشیا ڤێ چەندێ بکەت، لەو وی پشتا خۆ دا کەعبێ و بەرێ خۆ دا قودسێ، و هەر ل سەر ڤی بناخەیی ژی وی قیبلەیا مزگەفتا خۆ ل مەدینێ چێکر.

ل هەیڤا رەجەبێ ژ سالا دویێ، پشتی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ژ غەزایا بەدرا بچویک زڤڕییە مەدینێ ب دەمەکی، فەرمان ژ خودایێ مەزن ب ڤەگوهاستنا ڕووگەهێ ژ مزگەفتا ئەقصایێ بۆ مزگەفتا حەرام هات، ئایەتا (١٤٤)ێ ژ سوورەتا (البقرة) هاتە خوارێ، ئەوا خودایێ مەزن تێدا

دبێژت: ﴿ قَدْ نَرَىٰ تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي ٱلسَّمَآءِ ۖ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَىٰهَا ۚ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ ۚ وَحَيْثُ مَا كُنتُمْ فَوَلُّوا۟ وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُۥ ۗ وَإِنَّ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّهِمْ ۗ وَمَا ٱللَّهُ بِغَٰفِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٤﴾ ﴾.

ل ڕۆژەکێ ژ ڕۆژێن هەیڤا ڕەجەبێ ل دانێ نیڤرۆ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ب سەر مینبەرێ کەفت، و صەحابی ئاگەهدارکرن کو خودایێ مەزن فەرمان ل وی کر ئەو ڕویێ خۆ بەر ب مالا خودێ یا حەرام ل مەکەهێ وەرگێڕت، و ژ بەر کو ئەڤە ئێکەمین جار بوو حوکمەک د ئیسلامێ دا دئێتە (نەسخکرن)، یەعنی: کار ب حوکمەکێ بۆری دئێتە ڕاکرن و حوکمەکێ نوی دئێتەدان، دوژمنێن ئیسلامێ ژ جوهی و منافقان ئەو بۆ خۆ ب دەلیڤە زانی کو گومانێ بۆ موسلمانان چێ کەن، و گۆتگۆتکان د ناڤ وان دا بەلاڤ بکەن، و بێژن: ئەڤە چییە هەڕۆ (موحەممەد) حوکمەکی ڕادکەت و ئێکی ددانت؟! حەتا ڤێ گاڤێ وی دگۆت: د نڤێژێ دا بەرێ خۆ بدەنە قودسێ، ڤێ گاڤێ ئەو یێ دبێژت: بەرێ خۆ بدەنە مەکەهێ.. باشە پا ئەو موسلمانێن ئەڤە هندە سالە نڤێژ کرین و بەرێ خۆ تێدا دایە قودسێ، نڤێژێن وان دێ چ لێ ئێن؟ و ئەوێن مرین بەری ڕووگەهـ (قیبلە) بێتە ڤەگوهاستن، حالێ وان دێ چ بت؟

ژ بەر ئەوا بۆری، قورئانێ (د سوورەتا بەقەرە دا) بەحسێ ڤێ مەسەلێ ب فرەهی کر[1]، و موسلمان د ڕاستییا مەسەلا (نەسخکرنێ) گەهاندن، و بۆ وان ئاشکەرا کر کو ئێک ژ مەزنترین ئارمانج و حیکمەتێن ڤی حوکمێ نوی ئەوە موسلمان د دینێ خۆ دا خودان کەسینییەکا سەربخۆ و تایبەتن، و

(١) ئەڤ مەسەلە ژی مە ب بەرفرەهی د تەفسیرا سوورەتا (البقرة) دا بەحس ژێ کرییە، بڕێنە کتێبا مە: (ڕێبازا ژیانێ) ١٦٧/١.

ئەو دویڤەلانکێن کەسێ نینن.. و جوهییان ئەڤ چەندە باش دزانی، لەو وان گەلەک ب ڤی حوکمی نەخۆش بوو.

ئێکەمین نڤێژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بەرێ خۆ تێدا دایە کەعبێ نڤێژا ئێڤاری بوو، چونکی دەمێ ئایەتا گوهۆڕینا قیبلێ هاتییە خوارێ، وی نڤێژا نیڤرۆ کربوو، و تشتێ بالکێش ئەو بوو خەلکێ قوبائێ حەتا ڕۆژا دی سپێدێ نەزانیبوو قیبلە یا هاتییە ڤەگوهاستن، عەبدللاهێ کوڕێ عومەری دبێژت: ل وی دەمێ خەلکی ل قوبائێ نڤێژا سپێدێ ب جماعەت دکر، مرۆڤەک هات دیت بەرێ وان هێشتا یێ شامێ، وی گۆتە وان: دوهی ئایەتەک بۆ -پێغەمبەری سلاڤ لێ بن- هاتییە فەرمانێ ل وی دکەت کو ئەو بەرێ خۆ بدەتە مەکەهێ، هنگی وان ئێکسەر بەرێ خۆ ژ شامێ ب نک مەکەهێ ڤە دا، بێی نڤێژا خۆ ڕاوەستینن. و ئەڤ ڕویدانە لایەکێ ژ قەدر و بهایێ صەحابییان دگەهینت، و کو ئەو هەردەم پێگیرێن فەرمانێن پێغەمبەری بوون -سلاڤ لێ بن-.

٢- فەربوونا ڕۆژیگرتنا رەمەزانێ:

فەرکرنا گرتنا ڕۆژییێن هەیڤا رەمەزانێ، کو هەیڤا نەهێیە ژ سالنامەیا قەمەری، و هژمارتنا ڤی کاری وەک ستوینەک ژ پێنج ستوینێن ئیسلامێ، ل هەیڤا شەعبانێ ژ سالا دویێ مشەختێ چێبووبوو، و د ڤێ دەربارێ دا ئەڤ ئایەتە هاتە خوارێ: ﴿ شَهۡرُ رَمَضَانَ ٱلَّذِيٓ أُنزِلَ فِيهِ ٱلۡقُرۡءَانُ هُدٗى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَٰتٖ مِّنَ ٱلۡهُدَىٰ وَٱلۡفُرۡقَانِۚ فَمَن شَهِدَ مِنكُمُ ٱلشَّهۡرَ فَلۡيَصُمۡهُۖ ﴾ (البقرة: ١٨٥).

بەری ڕۆژییێن رەمەزانێ بێنە فەرکرن، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و صەحابییێن وی ڕۆژا عاشوورائێ دگرت، بەلێ پشتی رەمەزان فەربووی ڕۆژییا عاشوورائێ بوو سوننەت، و د گەل فەرکرنا ڕۆژییێن رەمەزانێ، دانا زەکاتا فتران، هەر وەسا نڤێژا جەژنێ ژی هاتنە دورستکرن و (تەشریعکرن).

٣- فەركرنا زەكاتێ:

ئەڤە پشتی هەیڤا رەمەزانێ بوو، ئیمامێ نەسائی ژ هندەک صەحابییان ڤەدگوهێزت كو فەربوونا دانا زەكاتێ پشتی فەربوونا دانا فتران بوو، و جمهوورێ زانایان دبێژن: فەركرنا زەكاتێ ل سالا دویێ مشەختی بوو ل مەدینێ، و ئەگەر رۆژیگرتنا رەمەزانێ ل سالا دویێ مشەختی بت، وەكی بۆری د گەل مە، مەعنا: فەركرنا زەكاتێ دڤێت بكەفتە د ئێک ژ وان هەر سێ هەیڤێن پشتی رەمەزانێ دا یێن ڤێ سالێ.

و هۆسا وەكی ئەم دبینین، د قووناغا مەدینێ دا ژ ژییێ گازییا ئیسلامێ، ئەوا نێزیكی دەهـ سالان ڤەكێشای، و پشتی دانانا دەولەتا ئیسلامێ، بارا پتر ژ حوكم و ئەحكامێن شەرعی هاتنە دانان و ب جهئینان.

٤- مرنا روقەییایا كچا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-:

روقەییە كچا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ژ خەدیجایێ بوو، ل دەسپێكا هاتنا ئیسلامێ وێ شوی ب عوثمانێ كورێ عەففانی كربوو، و بەری هنگی بابێ وێ ئەو دابوو پسمامێ خۆ عوتبەیێ كورێ ئەبوو لەهەبی، بەلێ هێشتا عوتبەیی ئەو نەڤەگوهاستی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- هاتە هنارتن ب ئیسلامێ، و چونكی ئەبوو لەهەبی نەیارەتی پێغەمبەری كر وی ژ كورێ خۆ داخواز كر ئەو كچا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بەردەت، هنگی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەو دا عوثمانی.. و بەری نوكە مە ئاشكەرا كربوو كو روقەییا و زەلامێ وێ عوثمانی ئێكەمین كەس بوون ب ئەمرێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- مشەختبووینە وەلاتێ حەبەشە.

ل وی دەمێ موسلمان دەركەفتینە بەدرێ، ل هەیڤا رەمەزانێ ژ سالا دویێ، روقەییایا كچا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- یا نساخ بوو، لەو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دەستویری دا عوثمانی كو ئەو بمینتە ل مال؛ دا

چاڤدێرییێ ل ژنکا خۆ بکەت. و بەری موسلمان ژ بەدرێ بزڤڕنەڤە خودێ وەسا حەزکر روقەییا مر، و گاڤا مزگینییا سەرکەفتنا موسلمانان گەهشتییە مەدینێ عوثمان د گەل چەند زەلامان موژیلی ڤەشارتنا روقەییایێ بوون ل (بەقیعێ).

پشتی مرنا روقەییایێ، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کچا خۆ یا دی (ئوموکولثووم) دا عوثمانی، و ئەڤە -وەکی دێ ئێت د گەل مە- ل سالا نەهێ مشەختی مربوو. و وان هەردویان چو زارۆک ژ عوثمانی نەبوون، و ئەو هەردو دەمێ مرین ژییێ وان نێزیکی سیهـ سالان بوو.

٥- شویکرنا فاطمایا کچا پێغەمبەری:

پشتی مرنا روقەییایێ، ب نێزیکی دو هەیڤان خویشکا وێ یا بچویکتر فاطمایێ شوی ب پسمامێ بابێ خۆ عەلییێ کوڕێ ئەبوو طالبی کر، و دەمێ وێ شوی ب عەلی کری ژییێ وێ نێزیکی بیست سالییێ بوو، و ئەو نێزیکی دەهـ سالان ما د گەل عەلی، و پێنج زارۆک خودێ ژێ دانێ، سێ کوڕ و دو کچ: حەسەن و حوسێن و موحسن (و ئەڤە دەمێ هێشتا ساڤا مربوو) و زەینەب و ئوموکولثووم.

شەڕێ بەدرێ

چوون بەر ب شەڕی ڤە:

دەنگ و باس گەهشتنە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کو کاروانەکێ بازرگانی یێ خەلکێ مەکەهێ ب سەرۆکاتییا مەزنێ قورەیشییان (ئەبوو سوفیان) د گەل سیهـ چل زەلامان ب رێڤەنە، و دێ ژ شامێ زڤرنە مەکەهێ، و ڤی کاروانی مالەکێ مەزنێ خەلکێ مەکەهێ د گەل دا بوو، حەتا دبێژن: ئەو هزار حێشترێن بارکری بوون، و بهایێ پێنجی هزار دیناران مال د گەل بوو..

و دڤێت ئەم ل بیرا خۆ بینین کو ل وی دەمی حالەتێ شەڕی د ناڤبەرا موسلمانان و کافرێن مەکەهێ دا هاتبوو ڕاگەهاندن، و گەلەک جاران قورەیشییان گەف بۆ موسلمانان دهنارتنە مەدینێ، و دگۆتن: نێزیکە ئەم ب سەر هەوە دا بگرین، و کتەکێ ژ هەوە نەهێلین! هەر وەسا دڤێت ل بیرا خۆ بینن کو ئەو گەلەک ژ موسلمانێن ژ مەکەهێ مشەختبووین، پشتی چووینە مەدینێ کافرێن مەکەهێ دەست دانا سەر مال و حالێ وان، و ئەو بۆ خۆ بر، و هندەک ژ وی مالێ د ڤی کاروانێ قورەیشییان دا هەی، ئەو مالێ موسلمانان بوو یێ وان ب زۆرداری بری.. د ڤی حالی دا، و ل دویڤ هەمی عورف و عەدەتێن لەشکەری، موسلمانان ماف هەبوو ڕێکا بازرگانییێ ل دوژمنی بگرن، دا دربەکێ ئابۆری پێ بدانن، و دەلیڤەیێ نەدەنە وان ئەو ڤی مالی د ڕێکا شەڕێ موسلمانان دا خەرج بکەن.. لەو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ژ هەڤالێن خۆ خواست کو هەچییێ بڤێت بلا کارێ خۆ بکەت؛ دا ئەو بچن ڕێکێ ل ڤی کاروانێ قورەیشییان بگرن.

بەری موسلمان دەرکەڤن، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- زەلامەک هنارت؛ دا دەنگ و باسان بۆ وی ل دۆر کاروانێ قورەیشییان کۆم بکەت، و پشتی ئەو زەلام ب دەنگ و باس ڤە زڤڕی، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- داخواز ژ صەحابییێن خۆ کر کو ئەو دەرکەڤن، و ئەو بوو پشتی چەند ڕۆژەک ژ دەسپێکا هەیڤا ڕەمەزانێ ژ سالا دویێ مشەختی چوون، ئەو دەرکەفتن و هژمارا وان د ناڤبەرا (٣١٤) حەتا (٣١٩) زەلامان دا بوون ژ موهاجر و ئەنصارییان، و دەمێ ئەو دەرکەفتین پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- صەحابییێ خۆ (عەبدللاهێ کوڕێ ئوم مەکتوومی) ل شوینا خۆ هێلا ل مەدینێ؛ دا ئەو نڤێژان ل بەرا موسلمانان بکەت، و ب ڕێڤە وی (ئەبوو لوبابە) ژی زڤڕاندە مەدینێ دا ئەو ببتە مەزنێ بازێڕی حەتا ئەو دزڤڕت.

مەزنێ قورەیشییان ئەبوو سوفیانی، ئەوێ سەرکێشییا کاروانێ وان یێ بازرگانی دکر، (تەوەققوعا) هندێ دکر کو موسلمان بێنە د ڕێکا وی دا، ژ بەر کو ئەو د حالەتێ شەڕی دا بوون د گەل موسلمانان، لەو وی هەردەم سەح و سوییێن ڕێکێ ژ ڕێڤنگان وەردگرتن، و کانێ چ دەنگ و باس هەنە، و دەمێ وی ژ هندەک ڕێباران زانی کو موسلمانان ل بەرە بێنە د ڕێکا وی دا، وی مرۆڤەک کرێ کر و هەر زوی هنارتە مەکەهێ دا د هەوارا کاروانێ خۆ دەرکەڤن، گاڤا ئەڤ خەبەرێ نەخۆش گەهشتییە خەلکێ مەکەهێ وەکی (نەفیرعامەکێ) د ناڤ وان دا پەیدا بوو، و وان کارێ شەڕی کر، و پێکڤە د هەوارا کاروانێ خۆ دەرکەفتن، و ئەڤە ئەو کار بوو یێ موسلمانان هزر بۆ نەکری، چونکی دەمێ ئەو ژ مەدینێ دەرکەفتین، قەت د هزرا وان دا نەبوو قورەیشی د هەوارا ئەبوو سوفیانی بێن و شەڕەک د ناڤبەرا وان و خەلکێ مەکەهێ دا چێ ببت، و هەر ژ بەر ڤێ چەندێ بوو هژمارا وان یا کێم بوو، وەکی مە گۆتی ل دۆرێن (٣١٤) کەسان بوو.

د ڤێ دەرکەفتنێ دا، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- سێ ئالا هەبوون، ئالایێ مەزن یێ سپی بوو و ئەو د دەستێ (مصعەبێ کورێ عومەیری) دا بوو، و هەردوییێن دی درەش بوون، ئێک د دەستێ (عەلییێ کورێ ئەبوو طالبی) دا بوو، و یێ دی د دەستێ (سەعدێ کورێ موعاذی) دا بوو، و حەفتێ حێشتر د گەل موسلمانان بوون، هەر سێ چارەک ژ وان ب نۆبە ل حێشترەکێ سویار دبوون، و پێغەمبەر ب خۆ ژی -سلاڤ لێ بن- د گەل عەلییێ کورێ ئەبوو طالبی و مرثەدێ کورێ ئەبوو مرثەدی ب حێشترەکێ بوون، و هەر گاڤەکێ ئێک ژ وان سویار دبوو.

دەمێ ئەبوو سوفیانی زانی موسلمان یێن دەرکەفتینە د ڕێکا وی دا، وی ب لەز هنارتە د دویڤ قورەیشییان دا؛ دا ئەو د هەوارا وی بێن، وەکی مە گۆتی، و ژ لایەکێ دی ڤە وی ڕێکا کاروانی بەروار کر، و خۆ ژ وان ڕێکان دا پاش یێن وی هزر دکر کو موسلمان دێ تێرا ئێنێ، و وی قەستا لایێ دەریایا سۆر کر، و وی شیا کاروانی دەرباس بکەت، و خۆ ژ دەڤەرێن ب ترس ڕزگار بکەت.

گاڤا هەوار گەهشتییە خەلکێ مەکەهێ، ئەو پێکڤە ڕابوونە سەر خۆ، و گۆتن: ئەڤە ئەو بوو یا ئەم ژێ دترسیاین.. و وان لەشکەرەکێ پێکهاتی ژ نێزیکی هزار چەکداران (یەعنی: سێ جاران هندی موسلمانان) ئامادە کر، و مەزنێن وان هەمی د گەل دەرکەفتن: (ئەبوو جەهلێ کورێ هیشامی، ئومەییەیێ کورێ خەلەفی، سوهەیلێ کورێ عەمری، عوتبەیێ کورێ رەبیعەی و برایێ وی شیبە، و عەبباسێ کورێ عەبدلموطەلبی..) و گەلەکێن دی، ب تنێ ئەبوو لەهەبێ کورێ عەبدلموطەلبی تێ نەبت، ئەو هنگی یێ نساخ بوو، لەو وی عاصییێ کورێ هیشامی پێش خۆ ڤە هنارت، بەرانبەر هندێ کو ئەو چار هزار دەرهەمان دەینێ خۆ ب وی بهێلت! لەشکەرێ

قورەیشییان وەکی مە گۆتی نێزیکی هزار کەسان بوو، و دوسەد هەسپ د گەل دا بوون، هەر وەسا وان هژمارەکا سترانبێژ و ژنێن رەقاصی د گەل خۆ برن، دا کەیفێ بۆ خۆ چێ بکەن.

پشتی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- و هەڤالێن خۆ نێزیکی (١٥٠) کیلۆمتران ژ لایێ باشوورێ رۆژئاڤایێ ڤە ژ مەدینێ دویرکەفتین، و ئەو گەهشتینە گەلییێ (صەفرائێ)، وی هەڤالەکێ خۆ هنارتە (بەدرێ) و بەدر هنگی گوندەک بوو حەفت قویناغان ژ مەدینێ یێ دویر بوو، دا دەنگ و باسێن کاروانێ ئەبوو سوفیانی بۆ بینت، پشتی ئەو زەلام زڤری وی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئاگەهدار کر کو ئەبوو سوفیانی کاروان یێ خلاص کری، و قورەیشییان لەشکەرەکێ ئامادە کری و ئەو یێ ب رێڤە.. موسلمان دەمێ ژ مەدینێ دەرکەفتین ئەو ب ئنیەتا شەڕی دەرنەکەفتبوون، وان تشتەک دڤیا و ئەڤە خودێ تشتەکێ دی ئینا رێکا وان، ڤێجا ئەو چ بکەن و چ بڕیار بدەن؟

کۆمبوونەکا فەر بەرێ شەڕی:

پشتی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- سوحبەتا دەرکەفتنا لەشکەرێ قورەیشییان بۆ صەحابییان ڤەگێڕای، و ئەو ب ڤێ چەندێ ئاگەهدارکرین، گۆتە وان: هوین چ دبێژن، ئەم چ بکەین؟

ژ هندەک ئایەتێن سوورەتا (الأنفال) ژ قورئانێ دئێتە زانین کو د ناڤ صەحابییان دا هندەک هەبوون ب دلی نەبوو شەڕی بکەن؛ چونکی دەمێ ئەو ژ مەدینێ دەرکەفتین ئەو ب ئنیەتا شەڕی دەرنەکەفتبوون، خودایێ مەزن دبێژت: ﴿ كَمَآ أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنۢ بَيْتِكَ بِٱلْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ لَكَٰرِهُونَ ۝٥ يُجَٰدِلُونَكَ فِى ٱلْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى ٱلْمَوْتِ وَهُمْ يَنظُرُونَ ۝٦ ﴾ (الأنفال: ٥-٦)، بەلێ هندەک ژ موهاجران رابوونەڤە و گۆتنە پێغەمبەری

-سلاڤ لێ بن-: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، وێ بکە یا تە دڤێت، و ئەم هەمی د گەل تەینە. حەتا دبێژن: میقدادی گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ! ئەم وێ نابێژین یا ئسرائیلییان گۆتییە مووسایی: هەرە تو و خودایێ خۆ شەڕی بکەن، و ئەم دێ ل ڤێرێ دروینشتی بین، بەلکی ئەم دێ بێژینە تە: هەرە، و ئەم ژی دێ د گەل تە بین..

هەر وەکی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب ڤێ گۆتنێ خۆش بوو، بەلێ جارەکا دی وی گۆتنا خۆ دوبارەکر، هەر وەکی وی دڤیا گۆتنا ئەنصاران ژی ژ خەلکێ مەدینێ بزانت، دیارە ئەنصاران ئەڤ مەخسەدا وی زانی، لەو مەزنێ وان (سەعدێ کوڕێ موعاذی) گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ هەر وەکی تە دڤێت گۆتنا مە بزانی؟

وی گۆت: بەلێ..

سەعدی گۆت: ((مە باوەری ب تە و دینێ تە ئینایە، و مە سۆز و پەیمان ژی داینە تە کو پشتا تە بگرین و گوهدارییا تە بکەین، ئەی پێغەمبەرێ خودێ، یێ بەردەوام بە د وی تشتی دا یێ خودێ فەرمان پێ ل تە کری، ئەم د گەل تەینە، ئەز ب وی کەمە یێ تو ب حەقییێ هنارتی ئەگەر تو بەرێ مە بدەیە بەحرێ، ئەم هەمی دێ قەست کەینێ، بێی کو زەلامەکێ ب تنێ ژی ژ مە ڤەمینت، ترسا مە ئەو نینە تو سوباهی سنگێ مە بدەیە دوژمنی، نە.. ئەم د شەڕان دا دخۆڕاگرین، بەردەوام بە بەلکی خودێ چاڤێن تە ب مە روهن بکەت)).

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گەلەک ب گۆتنا وی خۆش بوو، لەو گۆت: بدەنە رێ، و مزگینییا من ل هەوە بت، خودێ سۆز دایە من کو ئەم بەرگرییا ئێک ژ هەردو دەستەکان بکەین، ئەز ب خودێ کەمە هەر وەکی نوکە ئەزێ جهێ کەلەخێن وان دبینم.

لەشكەرێ موسلمانان د گازیيا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دەركەفتن، و دانە رێ، حەتا گەهشتینە تەنشت وی چیایی یێ كو دكەفتە نێزیكی (بەدرێ)، ب وێ هیڤییێ كو بەرهنگارییا لەشكەرێ قورەیشییان بكەن.

شیرەتا ئەبوو سوفیانی بۆ مەزنێن قورەیشییان:

پشتی ئەبوو سوفیانی ب رێكا هندەك مرۆڤان زانی كانێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- و هەڤالێن وی ل كیڤەنە، هندی ژێهاتی وی كاروانێ خۆ ژ وان دەڤەران دویرئێخست یێن وی هزر كری كو دبت موسلمان لێ بن، حەتا ئەو شیای دووماهییێ قورتال ببت، و ب لایێ كنارێ دەریایێ ڤە بچت.. و دەمێ ئەو پشتراست بووی كو ترسا موسلمانان ل سەر كاروانی نەما، ژ بەر كو ئەو ژ دەڤەرا ب ترس دەرباس بوون، وی مرۆڤەك ب لایێ بەدرێ ڤە هنارت دا ئەو خۆ بگەهیننتە مەزنێن قورەیشییان، و بێژتێ: كاروانێ هەوە ب سلامەتی دەرباس بوو، ڤێجا بزڤرن. بەلێ ژ بەر دفنبلندییا خۆ زرتەكێن قورەیشییان ب شیرەتا ئەبوو سوفیانی نەكر، و گۆتن: ب خودێ ئەم نازڤرین حەتا نەچینە بەدرێ و سێ رۆژان ل وێرێ بمینین، و حێشتران سەرژێ بكەین، و سترانبێژ ستranان بۆ مە بێژن، و عەرەبان هەمییان گوهـ ل سوحبەتا دەركەفتنا مە دبت.

ب ڤێ چەندێ لەشكەرێ قورەیشییان بەردەوامی دا چوونا خۆ یا بەر ب بەدرێ ڤە، و ژ لایێ دی ڤە موسلمان ژی ب نك بەدرێ ڤە هاتن.

ل ژڤانێ ئێك ژ دو دەستەكان:

پشتی موهاجر و ئەنصاران ئامادەبوونا خۆ بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئاشكەرا كری كو ئەو دێ د فەرمانا وی دا بن، و هەچییا وی دڤێت ئەو دێ كەن، وی فەرمان دا كو ئەو بەر ب بەدرێ ڤە بچن، دا خۆ ئامادە بكەن بۆ بەرهنگارییا ئێك ژ دو دەستەكان: كاروانێ بازرگانییێ قورەیشییان ئەوێ

ئەبوو سوفیان سەرکێشییا وی دکەت، یان ژی لەشکەرێ قورەیشییان ئەوێ ئەبوو جەهل و چەند کەسەکێن دی ژ مەزنێن مەکەهێ د گەل دا.

گاڤا موسلمان گەهشتینە دەڤەرا بەدرێ، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و هەڤالێ وی یێ نێزیک ئەبوو بەکری، خۆ ژ کۆما موسلمانان ڤەدەرکر، و چوون ل دەور و بەرێن وێ دەڤەرێ گەریان؛ دا دەنگ و باسێن قورەیشییان کۆم بکەن، و بزانن کانێ چ هەیە، ل جهەکی وان پیرەمێرەک دیت، گۆتنێ: چ دەنگ و باسێن لەشکەرێ قورەیشییان و یێن موحەممەدی و هەڤالێن وی ل نک تە هەنە؟ پیرەمێری گۆت: ئەز بۆ هەوە نابێژم حەتا هوین بۆ من بێژن کانێ هوین کینە.. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: ئەگەر تو بۆ مە بێژی، ئەم ژی دێ بۆ تە بێژین.

پیرەمێری گۆتێ: باشە.. من یێ زانی کو موحەممەد و هەڤالێن خۆ فلان رۆژێ یێن دەرکەفتین، ئەگەر ئەوێ ئەڤ تشتە گۆتییە من راست بێژت، نوکە ئەو ل فلان جهینە -و ئەو جهـ گۆت یێ موسلمان لێ- و من یێ زانی کو قورەیشی فلان رۆژێ یێن دەرکەفتین، ئەگەر ئەوێ ئەڤ تشتە گۆتییە من راست بێژت نوکە ئەو ل فلان جهینە، و ئەو جهـ گۆت یێ لەشکەرێ کافران لێ. پاشی گۆت: بێژنە من هوین ژ کێنە؟

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: ئەم ژ ئاڤێینە.. و ئەو و ئەبوو بەکر چوون.

پیرەمێر ما.. و گۆت: ژ ئاڤێ؟ ئاڤا چ؟ دیارە ئەو ژ ئاڤا عیراقێنە![1]

گاڤا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەڤ خەبەرێ گرنگ زانی، زڤڕی ناڤ هەڤالێن خۆ و عەلییێ کورێ ئەبوو طالبی و سەعدێ کورێ ئەبوو وەققاصی

---

(١) ئبن ئیسحاق ڤی خەبەری ڤەدگوهێزت و ژ بەر کو ئەو یێ (مونقەطعە) و خەبەرێ (مونقەطع) پشکەکە ژ یێ (ضەعیف) زانا دبێژن: ئەڤ خەبەرە یێ ضەعیفە.

و زوبەیرێ کورێ عەووامی هنارتنە نک کانیکێن ئاڤێ ل بەدرێ، دا بەرێ خۆ بدەنێ کانێ چ نیشانێن هاتنا لەشکەرێ قورەیشییان هەنە یان نە؛ چونکی وی دزانی ئەگەر قورەیشی دنێزیک بن، مسۆگەر ئەو ئێنە سەر ئاڤێ، ڤان هەر سێ صەحابییان خۆ ل وان دەور و بەران ڤەشارتن، و زێرەڤانی ل وی جهی کر، پشتی دەمەکی وان دیت دو زەلامێن قورەیشی هاتنە سەر ئاڤێ، ئینا وان ئەو گرتن و د گەل خۆ ئینان، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- پسیار ژ وان کر: قورەیشییان لەشکەرێ خۆ ل کیڤە دانایە؟ وان گۆت: ئەو یێن ل پشت وی گرێ هە ئەوێ تو دبینی ل لایێ دویر یێ نهالێ. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: هژمارا وان چەندە؟ وان گۆت: ئەم نزانین، ئەو گەلەکن. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: باشە، هەر جار ئەو چەند حێشتران ڤەدکوژن؟ وان گۆت: رۆژەکێ نەهان، و رۆژەکێ دەهان.. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: مەعنا ئەو نەهسەد حەتا هزار زەلامانە.

هەلویستەکێ وەفادارییێ:

دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- زانی کو (ئەبوو بەختەرییێ کورێ هشامی) ژی د گەل مەزن و ماقویلێن قورەیشییان یێ دەرکەفتییە شەری، وی دزانی کو ئەو ئێک ژ وان کەسانە یێن ژ شەرمان دا -نە کو ژ کەیف- دەرکەفتی، و چونکی ئەبوو بەختەری کافرەکێ ب وژدان بوو، و چو جاران وی نەخۆشی نەدگەهاندە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و موسلمانان، بەلکی بەروڤاژی وێ چەندێ گەلەک جاران وی بەرهنگارییا مەزنێن قورەیشییان دکر دەمێ وان دڤیا نەخۆشییێ بگەهیننە موسلمانان، و ئەو ئێک ژ وان کەسان بوو یێن کارەکێ بەرچاڤ د نەهێلانا وێ (صەحیفێ) دا کری یا کافران نڤیسی و ب کەعبێ ڤە هلاویستی و تێدا بریار دای حیصارێ بدانە سەر مالباتا هاشمییان، وەکی بەری نوکە د گەل مە بۆری.

ژ بەر ڤی هەلویستێ جامێرانە یێ ڤی کافری، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتە هەڤالێن خۆ: هەچییێ ژ هەوە ئەبوو بەختەرییێ کورێ هشامێ کورێ حارثێ کورێ ئەسەدی دیت بلا نەکوژت! و ئەڤ گۆتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- نیشانا وەفادارییا وی بوو.

بەلێ دەمێ شەڕی دەست پێ کری، و صەحابییەک د شەڕی دا هاتیە ڕاستا ئەبوو بەختەری، وی صەحابی ڕوییێ خۆ ژێ وەرگێڕا، و گۆتێ: پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- فەرمان ل مە کرییە ئەم تە نەکوژین، و هەڤالەکێ وی د گەل بوو، وی گۆت: و ڤی هەڤالێ من ژی؟ صەحابی گۆت: نە.. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بەحسێ تە ب تنێ یێ کری. وی گۆت: ما دەم وەسایە دڤێت ئەز و ئەو پێکڤە بمرین، دا سوباهی ژنکێن مەکەهێ نەبێژن: ئەبوو بەختەری هەڤالێ خۆ هێلا د دەستێ دوژمنی دا؛ دا بمینتە ساخ! و وی شەڕ کر، و هنگی ئەو صەحابی نەچار بوو وی بکوژت.

ل سەر کانیکێن بەدرێ:

دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- زانی کو لەشکەرێ قورەیشییان یێ نێزیکە ژ ئاڤا بەدرێ، وی بڕیار دا لەشکەرێ موسلمانان بۆ پێشڤە بچت، و ل نک ئاڤێ بەری کانیکان بدانت، گاڤا ئەو گەهشتینە وی جهی، و وان ڤیای بدانن، صەحابییەکێ دبێژنێ: حوبابێ کورێ مونذری گۆتە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-: ئەڤە جهەکە خودێ فەرمان ل تە کری ئەم لێ بدانین، و چێ نابت بۆ مە ئەم کاری پێ نەکەین، یان ژی ئەو ژ فەند و فێلێن شەڕییە؟ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: نە، ئەو ژ ڕەئی و فەند و فێلێن شەڕییە. حوبابی گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، ڕابە دا ئەم ئاڤێ ل پاش خۆ بهێلین، و برکەکێ ل دۆر کانیکان چێ کەین، دا ئاڤ بۆ کافران نەچت، و ئەو بۆ مە ب تنێ بت، چی گاڤا ئەم تێنی بووین دێ ئاڤێ ڤەخۆین، و گاڤا ئەو تێنی

بوون، ئاڤ ب دەست وان ناکەڤت ئەو ژێ ڤەخۆن. هنگی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب گۆتنا وی کر[1].

ل سپێدەیا ڕۆژا هەڤدێ ژ رەمەزانێ، کافران لەشکەرێ خۆ دا ڕێ و قەستا کانیکێن بەدرێ کر، و گاڤا ئەو نێزیک بووین خافلەتی ب وان کەفت دەمێ وان دیتی لەشکەرێ موسلمانان دۆرا ل کانیکان گرتی، و ئاڤا ژ وان بڕی.

ل مەیدانا شەڕی:

گەهشتنا موسلمانان بۆ کانیکێن بەدرێ ڕۆژەکێ بەری گەهشتنا کافران بوو، مەعنا: پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- و صەحابییێن وی ل شەڤا هەڤدەی رەمەزانێ ل مەیدانا شەڕی نڤستن، و دەمێ ئەو گەهشتینە مەیدانا شەڕی و وان دۆر ل ئاڤێ گرتی، سەعدێ کوڕێ موعاذی بەرێ خۆ دایێ دیت گرکەکێ پیچەکێ بلند ل هنداڤ مەیدانێ هەیە، وی گۆتە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بۆچی ئەم کەپرەکێ بۆ تە ل سەر ڤی گرکی چێ ناکەین، دا ئەگەر هات و ئەم ب سەرکەفتین چوونە، و ئەگەر ئەم شکەستین تو بشێی بچی بگەهییە وان موسلمانێن کو مە ل پاش خۆ هێلاینە ل مەدینێ؟

و ئەو بوو موسلمانان کەپرەک بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل سەر وی گرکی چێکر، و پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د گەل هەڤالێ خۆ یێ نێزیک ئەبوو بەکری ل بن کەپرێ ڕوینشتن، و هژمارەکا گەنجێن ئەنصارییان ب سەرکێشییا سەعدێ کوڕێ موعاذی زێرەڤانی ل کەپرێ دکر.

خودێ وەسا حەز کر، ل وێ شەڤێ یا موسلمان تێدا گەهشتینە مەیدانا شەڕی خەوەکا گران ب سەر موسلمانان دا هاتە خوارێ، و ئەو نڤستن، و ڤێ

---

(١) زانایێن حەدیسێ ل وێ باوەرێنە کو ئەڤ خەبەرە یێ ئبن ئیسحاقی د سیرەتێ دا ڤەگوهاستی، و ناڤدار بووی، ب چو ڕێکێن دورست نەگەهشتییە مە.

نڤستنێ ڕۆژا دی -دەمێ ئەو بەرانبەر كافران ڕاوەستیاین- هێزەكا مەزن دا وان، هەر وەسا خودێ وەسا حەز كر دەمەكی ل وێ شەڤێ بارانەك ژی ل وان باری، و ئایەتەك ژ قورئانێ ئیشارەتێ ددەتە ڤێ چەندێ دەمێ دبێژت: ﴿ إِذْ يُغَشِّيكُمُ ٱلنُّعَاسَ أَمَنَةً مِّنْهُ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً لِّيُطَهِّرَكُم بِهِۦ وَيُذْهِبَ عَنكُمْ رِجْزَ ٱلشَّيْطَٰنِ وَلِيَرْبِطَ عَلَىٰ قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ ٱلْأَقْدَامَ ﴿١١﴾ ﴾ (الأنفال: ١١) و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- پتریا وێ شەڤێ ب دوعا و نڤێژان ڤە بۆراند.

بەرێ شەڕ دەست پێ بكەت:

ل سپێدەیا ڕۆژا ئەینییێ (١٧) هەیڤا رەمەزانێ ژ سالا (٢) مشەختی كو دكەفتە بەرانبەر (١٣) ئادارا سالا (٦٢٤) زایینی لەشكەرێ ئیسلامێ ب سەركێشییا پێغەمبەرێ خودێ -سلاڤ لێ بن- و لەشكەرێ كوفرێ ب سەركێشییا هژمارەكا مەزنێن قورەیشییان ل مەیدانا بەدرێ ل نێزیكی كانیكێن ئاڤێ گەهشتنە ئێك، و ل بەرانبەر ئێك و دو ڕاوەستیان، و عەورێن شەڕی ل هنداڤی وان كۆمبوون، و گاڤا كافران لەشكەرێ موسلمانان ب هژمارا وان یا كێم ڤە ل مەیدانێ دیتی، ب سەرگەمییەكا مەزن حەسیان و گۆتن: ب تنێ بیست خەبەرن و ئەم كتێ ژ وان ناهێلین!

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دەمێ هژمارا كافران یا مەزن دیتی، و بەرێ خۆ دایە هەڤالێن خۆ و كێمییا وان، ئەو بەرانبەر خودێ ڕابووڤە دو ركاعەتێن نڤێژێ كرن، و هندی ژێ هاتی دوعا ژ خودایێ خۆ كرن: ((ئەی خودا، ئەز هەوارێن خۆ دگەهینمە تە، مە تو یێ هەی نە كەسێ دی، تو د هەوارا مە وەرە، ئەو سۆزا تە دایە من كو تو من ب سەربێخی ئەڤرۆ ب جهـ بینە، ئەی خودا ئەڤە قورەیشی هەمی ب دفنبلندییا خۆ ڤە یێن هاتین دا هەڤڕكییا پێغەمبەرێ تە بكەن، و وی درەوین دەربێخن، ئەی خودا، ئەگەر

تو ڤێ کۆما خودان باوەران ببەیە هیلاکێ ژ ئەڤرۆ وێڤە کەس نابت عەبدینییا تە بکەت.. ئەی خودا، ئەی خودا..)).

هۆسا ب خۆشکاندن ڤە بوو هەوار هەوارا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، و پشتی وی نڤێژا خۆ ب دووماهی ئینای، ئەو ڕابوو ڤە دەستێن خۆ سەرئەڤرازکرن و دیسا داخوازا هاریکارییێ ژ خودایێ خۆ کر، و وی هند دەستێن خۆ بلندکرن حەتا کراسێ وی ژ سەر ملان کەفتی، هنگی ئەبوو بەکری ب دلپێڤەبوون ڤە گۆتێ: بلا بەس بت ئەی پێغەمبەرێ خودێ، ئەز ب خودێ کەمە خودێ تە شەرمزار ناکەت، و هەر دێ د هەوارا تە ئێت.

پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- زڤڕی جهێ خۆ و ئەڤ ئایەتە ب دەنگەکێ بلند خواند دا هەڤالێن وی موکم ببن: ﴿ سَيُهْزَمُ ٱلْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ ٱلدُّبُرَ ﴿٤٥﴾ ﴾ (القمر: ٤٥)، و دبێژن: ئەڤ ئایەتێن سوورەتا (الأنفال) هنگی هاتنە خوارێ: ﴿ إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَٱسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُم بِأَلْفٍ مِّنَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ مُرْدِفِينَ ﴿٩﴾ ﴾ حەتا: ﴿ ذَٰلِكُمْ فَذُوقُوهُ وَأَنَّ لِلْكَٰفِرِينَ عَذَابَ ٱلنَّارِ ﴿١٤﴾ ﴾.

و ژ بەر کو دەمێ لەشکەرێ کافران گەهشتییە مەیدانێ ئەو گەلەک دوەستیای و تێنی بوون، هندەک ژ وان سویند خوار ئەو خۆ بگەهیننە کانیکێن بەدرێ ئەوێن موسلمانان دۆر لێ گرتی، دا ئاڤێ ژێ ڤەخۆن، و ئێک ژ وان ئەسوەدێ مەخزوومی بوو، ئەوی شیرێ خۆ هلگرت و قەستا کانیکان کر، حەمزە هاتە بەراهییێ و شیرەک تێ وەراند پییەکێ وی قەتکر، ئەو ل سەر چالەپکان هات خۆ خشاند حەتا نێزیکی کانیکێ بووی، و ل وێرێ حەمزە گەهشتێ و ئەو کوشت.. و ئەو ئێکەمین کافر بوو ل وێ ڕۆژێ هاتییە کوشتن.

دەسپێکرنا شەڕی:

پشتی ئەسوەدێ مەخزوومی ب دەستێ حەمزەی هاتییە کوشتن، عوتبەیێ کوڕێ رەبیعەی گەرمبوو، و ڤیا زیرەکییا خۆ بۆ خەلکی دیار بکەت، لەو وی گازی برایێ خۆ شەیبەی و کوڕێ خۆ وەلیدی کر، و ئەو هەر سێ ژ ناڤ کۆما کافران دەرکەفتن و قەبێ موسلمانان خواست، هنگی سێ گەنجێن ئەنصاری دەرکەفتنە بەر سنگێ وان، و ئەو ژی ئەڤە بوون: عەوفێ کوڕێ حارثی و برایێ وی موعاذ و عەبدللاهێ کوڕێ رەواحەی، و ژ بەر کو ئەو دڕاپێچای بوون، عوتبەی و هەڤالێن خۆ ئەو نەنیاسین، لەو پسیار کر: هوین کینە؟ وان گۆت: ئەم ئەنصارینە.. هنگی عوتبەی گۆتە وان: مە هەوجەیی ب هەوە نینە. پاشی گازی کر: ئەی موحەممەد، هندەک هەڤکویفان ژ مللەتێ مە بۆ مە بهنێرە.. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- فەرمان ل مامێ خۆ حەمزەی و هەردو پسمامێن خۆ عوبەیدەیێ کوڕێ حارثی و عەلییێ کوڕێ ئەبوو طالبی کر کو ئەو دەرکەڤن.

د ریوایەتەکا دی دا هاتییە کو دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دیتی ئەو هەر سێ گەنجێن ئەنصاری دەرکەفتن، وی ب ڤێ چەندێ خۆش نەبوو لەو وی گۆتە وان: بزڤڕن، پاشی وی مامێ خۆ و هەردو پسمامێن خۆ هنارتن.

عوبەیدە -و ئەو ژ هەمییان ب عەمرتر بوو- ل بەر سنگێ عوتبەی ڕاوەستیا، و حەمزە چوو بەرانبەر شیبەی، و عەلی ما د گەل وەلیدی، حەمزەی و عەلی هەر زوی هەڤڕکێن خۆ کوشتن، و عوبەیدە و عوتبە مانە پێکڤە، دووماهییێ هەر ئێکی دربەک دانا یێ دی، حەمزە و عەلی چوونە هاری عوبەیدەی و وان پێکڤە عوتبە کوشت، و عوبەیدە ب برینداری هلگرت و برە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، و پشتی هنگی ئەو ل نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- تمام بوو.

گاڤا کافران دیتی سێ ژ مەزنێن وان هاتنە کوشتن، کەربێن وان گەلەک ڤەبوون، لەو وان پێکڤە و ژ کەرب هێرش دا کۆما موسلمان، و شەڕی دەست پێ کر، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- فەرمان ل موسلمانان کر ئـــەو ڕێز ڕێزە ل جهێ خۆ ڕاوەستن، و ئەڤە شێوەیەکێ ڕاوەستیانێ بوو د شەڕی دا بەری هنگی عەرەبان نەدیتبوو، و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتە وان: ل جهێ خۆ بمینن و دەمێ ئەو نێزیکی هەوە بوون، تیران د وان وەرکەن.

پشتی شەڕەکێ نێزیکی چار پێنج سەعەتان -ب دەمێ مە یێ نوکە- ڤەکێشای، خودێ وەسا حەز کر لەشکەرێ کافران بشکێت، و ڕەڤ بکەفتە ڕێزێن وان پشتی کوشتنەکا مەزن کەفتییە ناڤ ڕێزێن وان، و هژمارەکا نە یا کێم ژ سەر و گرگرێن قورەیشییان د ناڤ وان کوشتییان دا بوون، یێن وەکی: عوتبەیێ کوڕێ ڕەبیعەی، و ئەبوو جەهلێ کوڕێ هیشامی، و ئومەییەیێ کوڕێ خەلەفی، و ئەبوو بەختەری، و گەلەکێن دی. و هژمارا کوشتییێن کافران وێ ڕۆژێ حەفتێ بوون.

ژ بلی ئەو حەفتێ مرۆڤێن هاتینە کوشتن، حەفتێیێن دی هاتنە ئێخسیرکرن، و د ناڤ ئێخسیران دا هندەک مرۆڤێن پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- یێن نێزیک بوون، وەکی: مامێ وی عەبباس، و هەردو پسمامێن وی عەقیلێ کوڕێ ئەبوو طالبی و نەوفەلێ کوڕێ حارثی، و زاڤایێ وی ئەبولعاصێ کوڕێ ڕەبیعی.

و ژ هندەک ئایەتێن قورئانێ، و حەدیسێن دورست دئێتە وەرگرتن کو د ڤی شەڕی دا و بۆ پشتەڤانییا خودان باوەران خودایێ مەزن ملیاکەت هنارتن، و ئەگەر نە ژ بەر هندێ با کو د علمێ خودێ دا هەبوو کو گەلەک ژ ڤان مرۆڤان د پاشەڕۆژێ دا دێ موسلمان بن، و بەرەڤانییێ ژ دینێ وی کەن، ئێکێ ب تنێ ژی ژ وان نەدما.

پشتی شەڕی:

شەڕێ بەدرێ -وەکی مە گۆتی- ل سپێدەیا ڕۆژا ئەینییێ بوو هەڤدەی هەیڤا ڕەمەزانێ سالا دویێ مشەختی، و پشتی شەڕ ب سەرکەفتنا موسلمانان ب دووماهی هاتی، و حەفتێ زەلام ژ کافرێن مەکەهێ هاتینە کوشتن، و حەفتێ ژی هاتینە ئێخسیرکرن، و هژمارەکا نە یا کێم ژ وان مەزن و ماقویل و سەرێن کوفرێ بوون، ئەوێن مایین ژ لەشکەرێ کافران هەر زوی ژ مەیدانا شەڕی ڕەڤین و زڤڕینە مەکەهێ.

پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د گەل صەحابییێن خۆ ل ڕۆژا ئەینییێ و شەنبییێ و ئێکشەنبێ ل مەیدانا شەڕی مان، و د ڤان هەر سێ ڕۆژان دا وان شەهیدێن خۆ کو هژمارا وان چاردە بوون، ڤەشارتن، و نەهاتییە ڤەگوهاستن ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کو وی نڤێژا مرییان ل سەر وان کربت.

هەر وەسا موسلمانان ل ڤان هەر سێ ڕۆژان کوشتییێن کافران کۆمکرن و ئەو هەمی د چالەکێ دا ڤەشارتن، و ئەو دەسکەفتی ژی کۆمکرن یێن کافران ل پاش خۆ هێلاین.

ل شەڤا دوشەنبێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- فەرمان دا موسلمان خۆ ژ بەدرێ ڤەکێشن و بزڤڕنە مەدینێ، و بەری زڤڕینێ وی دو کەس ژ صەحابییێن خۆ: عەبدللاهێ کوڕێ ڕەواحەی و زەیدێ کوڕێ حارثەی، هنارتنە مەدینێ؛ دا مزگینییا سەرکەفتنا موسلمانان بدەنە خەلکێ مەدینێ، و گەهشتنا وان هەردویان بۆ مەدینێ ل تێشتەگەها ڕۆژا ئێکشەنبێ بوو، نۆزدی هەیڤا ڕەمەزانێ، و دەمێ ئەو گەهشتینە مەدینێ هندەک صەحابی د گەل عوثمانێ کوڕێ عەففانی ل سەر زیارەتان بوون بۆ ڤەشارتنا ژنکا عوثمانی روقەییایا کچا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-.

و بەری موسلمان مەیدانا شەڕی بهێلن، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- چوو هنداڤ وێ چالێ یا کەلەخێن کافران لێ هاتینە ڤەشارتن، و ئێک ئێکە و ب ناڤ گازی مەزنێن وان کر و گۆت: فلانێ کوڕێ فلانی، فلانێ کوڕێ فلانی، ئەو سۆزا خودێ دایە من وی بۆ من ب جهئینا، ئەرێ ئەو سۆزا خودێ دایە هەوە وی بۆ هەوە ب جهئینا؟

هنگی عومەرێ کوڕێ خەطابی گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، پشتی سێ ڕۆژان ژ کوشتنا وان تو گازی وان دکەی، ما وان گوهـ ل تە هەیە؟

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بەرسڤا وی دا و گۆت: ئەز ب وی کەمە یێ نەفسا موحەممەدی د دەستان دا، هەوە ژ وان چێتر گوهـ ل من نینە، بەلێ ئەو نەشێن بەرسڤا من بدەن.

گەهشتنا لەشکەرێ سەرکەفتێ بۆ مەدینێ:

ل شەڤا دوشەنبێ بیستی ڕەمەزانێ، موسلمانان د گەل پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- مەیدانا شەڕی هێلا، و زڤڕینە مەدینێ، و دەمێ ئەو نێزیکی بازێڕی بووین هژمارەکا مەزن یا موسلمانێن مەدینێ دەرکەفتنە بەراهیا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و لەشکەرێ وی یێ سەرکەفتی، و وێ ڕۆژێ سەرشۆڕی و شەرمزارییەکا مەزن ب سەر جوهی و منافقان دا هاتە خوارێ؛ چونکی ڕۆژا بەری هنگی دەمێ ئەو هەردو زەلام گەهشتینە مەدینێ یێن پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هنارتین دا مزگینییا سەرکەفتنێ بدەنە خەلکی، گاڤا ئەو گەهشتین و گۆتینە خەلکی: مە فلان و فەلان یێن کوشتین، و فلان و فلان یێن ئێخسیرکرین، جوهی و منافقان ئەڤ گۆتنە باوەر نەکر، لەو وان گۆتە موسلمانان: هەڤالێ هەوە پیس یێ شکەستی، و لەشکەرێ وی یێ تەڕا بەڕا بووی، و ئەڤە سەرپەشکێن وانە ڕەڤین، و ژ بەر مەزنییا وێ بەلایا

ب سەرێ وان هاتی ئەو یێ ژ بەر دئاخڤن! گاڤا دەنگ و باسێن نێزیکبوونا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و لەشکەرێ وی ژ مەدینێ گەهشتییە خەلکی، ئەو ژ مەدینێ دەرکەفتن و چوونە بەراهییا وان، دا پیرۆزبییێ لێ بکەن. و ب رێڤە دەمێ موسلمان دهاتنە مەدینێ، خودایێ مەزن سوورەتا (الأنفال) بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هنارت؛ دا حوکمێ ئێخسیر و دەسکەفتییان بۆ وی ئاشکەرا بکەت.

حوکمێ ئیسلامێ د دو مەسەلێن نوێ دا:

ژ بەر کو شەڕێ بەدرێ ئێکەمین شەڕ بوو د ناڤبەرا موسلمان و کافران دا ڕویدای، و د ڤی شەڕی دا و بۆ جارا ئێکێ موسلمانان هندەک زەلام ژ کافران ب ئێخسیری گرتن، و هندەک مالێ وان -یێ وان ل پاش خۆ هێلای- کەفتە دەستێ موسلمانان، ئەو حێبەتی مان، کانێ د ڤان هەردو مەسەلێن نوی دا ئەو چ حوکمی بدەن، و ژ بەر کو چو ئایەت ژ لایێ خودێ ڤە د ڤێ چەندێ دا بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- نەهاتبوونە خوارێ وی نەزانی دێ چ حوکمی دەت، و بۆ ڤێ چەندێ وی دان و ستاندن د گەل صەحابییێن خۆ کر..

١- مەسەلا دەسکەفتییان:

دەمێ شکەستن کەفتییە ڕێزێن کافران و ئەو پاشدا ڕەڤین، موسلمان ل مەیدانا شەڕی بوونە سێ پارچە، هندەک ل دۆر پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- زڤڕین، دا وی بپارێزن، گۆتن: ئەم دترسین کافر ژ لایەکێ دی ڤە بێن و ل پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بزڤڕن، و نەخۆشییێ بگەهیننە وی. و هندەکێن دی ب دویڤ کافران دا چوون و ڕاهێلانێ، بۆ گرتن و کوشتنا وان؛ دا ترس بکەفتە دلێن وان و هزرا زڤڕینێ بۆ مەیدانا شەڕی نەکەن. و هندەکێن دی چوون دەسکەفتییێن کافران ژ مەیدانا شەڕی کۆمکرن.

گاڤا شەڕ ب دوومـاهی هـاتی، و سوحبەتا لێکڤەکرنا دەسکەفتییان هاتییە مەیدانێ، هەر دەستەکەکێ ژ ڤان هەر سێ کۆمێن موسلمانان گۆت: ئەم هێژاترین ئەڤ دەسکەفتییە بۆ مە ب تنێ بن.

پشتی هەڤڕکی د ناڤبەرا وان دا دژوار بووی، سوورەتا (الأنفال) هاتە خوارێ[1]، دەمێ پسیارا سوورەتا (الأنفال) ژ عوبادەیێ کوڕێ صامتی هاتییەکرن، وی گۆت: ئەو د دەر حەقا مە خەلکێ بەدرێ دا هاتبوو خوارێ، دەما ئەم د دەسکەفتییان دا ب خیلاف چووین، و ئەخلاقێ مە تێدا خراب بووی، هنگی خودێ ئەو ژ دەستێ مە ئینادەر و بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- پالدا.

پشتی هاتنە خوارا سوورەتا (الأنفال) پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، وەکی خودێ فەرمان لێ کری، دەسکەفتی د ناڤبەرا لەشکەری دا لێکڤەکرن، و وی ئەو نە ب تنێ دانە وان صەحابییان یێن پشکداری د شەڕی دا کری، بەلکی وی ئەو دانە وان صەحابییێن خودان عوزر ژی یێن ژ بەر هندەک کاودانێن وان یێن تایبەت پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دەستویری دایێ کو نەئێنە شەڕی، و ئەو صەحابییێن د شەڕی دا شەهیدبووین، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- پشکا وان دا میراتگرێن وان.

٢- مەسەلا ئێخسیران:

د دەر حەقا ئێخسیران ژی دا، صەحابی ب خیلاف چوون، دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دان و ستاندن د گەل هندەک ژ وان کری، کانێ ئەم چ ل ئێخسیران بکەین؟

---

(١) ئەڤ چەندە مە ب بەرفرەهی د تەفسیرا سوورەتا (الأنفال) دا بەحس ژێ کرییە، د کتێبا خۆ (ڕێبازا ژیانێ) دا، بۆ هەچییێ بڤێت لێ بزڤڕت.

ئەبوو بەکری گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، ئەڤە هەمی برا و پسمامێن تەنە، ئەز دبێژم ئەگەر تو بەرانبەر هەر ئێکی ژ وان هندەک مالی وەربگری چێترە، ئەم دێ پێ ب هێز کەڤین ل سەر کافران.

عومەری گۆت: ب خودێ ئەز وێ نابینم یا ئەبوو بەکر دبینت، فلان کەس مرۆڤێ منە، ئەگەر تو دەستوبرییێ بدەی ئەز دێ وی کوژم، و فلان برایێ عەلییە بلا ئەو وی بکوژت، و فلان برایێ حەمزەیە بلا ئەو وی بکوژت؛ دا کافر بزانن کو دلێن مە قەت د گەل وان نینن، مانێ ئەڤێن هە ئەون یێن هاتین دا مە بکوژن.

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتنا ئەبوو بەکری چێتر دیت، لەو وی بڕیار دا هەر کافرەکی هندەک مال ژێ بێتە وەرگرتن بەرانبەر بەردانا وی، و ل سەر هندەک ژ وان کرە شەرت کو هەر ئێک ژ وان دەهـ زارۆکێن موسلمانان فێری خواندن و نڤیسینێ بکەن بەرانبەر بەردانا وان.

هەلویستەکێ دی یێ وەفادارییێ:

بوخاری ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ڤەدگوهێزت کو دەمێ دان و ستاندن د ناڤبەرا صەحابییان دا هاتییەکرن، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: ئەگەر موطعمێ کوڕێ عەدی یێ زێندی با، و مەهدەرا ڤان کربا، ئەز دا وان بۆ وی بەردەم.

ئەڤ گۆتنە ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- نیشانا وەفادارییا وییە بۆ (موطعمی) ئەوێ قەنجی ل پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کری، دەمێ ئەو ژ طائیفێ زڤڕییە مەکەهێ، وەکی بەری نوکە مە بەحس ژێکری.

و ژ بەر کو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- چو گرتیخانە نەبوون ئێخسیران تێدا بگرت، حەتا ئەو خۆ بکرن، وی فەرمان ل صەحابییان کر کو هەر ئێک ژ وان هندەک ئێخسیران ل نک خۆ بهێلت، حەتا ئەو فیدیا خۆ ددەن، و وی

شیرەت ل صەحابییان کر کو ئەو قەدرێ ئێخسیران بگرن، و قەنجییێ لێ بکەن.

خۆکرِینا مامێ پێغەمبەری و زاڤایێ وی:

پشتی موسلمانان بریار دای کو هەر ئێخسیرەکێ بڤێت بێتە بەردان دڤێت هندەک مالی بدەت، هەر مالباتەکێ ژ قورەیشییێن مەکەهێ ئەو مالێ پێتڤی بۆ موسلمانان هنارتە مەدینێ؛ دا ئێخسیرێن وان بێنە بەردان، و ئێک ژ ئێخسیران عەبباسێ مامێ پێغەمبەری بوو -سلاڤ لێ بن-، عەبباسی گۆتە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، بەری نوکە من باوەری ئینایە و ئەز موسلمان بوویمە، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: خودێ چێتر ب ئیسلاما تە دزانت، ئەگەر گۆتنا تە یا دورست بت خودێ جزایێ تە دێ دەتە تە، بەلێ دیاری چاڤ تو دژی مەبوو، ڤێجا تو ژی خۆ بکرە و هەردو برازاییێن خۆ: نەوفەلێ کورێ حارثی، و عەقیلێ کورێ ئەبوو طالبی، و حەلیفێ خۆ عوتبەیێ کورێ عەمری ژی، وی گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ من هند مال نینە، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: پا کانێ ئەو مال یێ تە و دەیکا فەضلی ڤەشارتی و تە گۆتییێ: ئەگەر ئەز ژ ڤێ وەغەرێ نەزڤریم، ئەڤ مالێ مە ڤەشارتی بۆ عەیالێ فەضلی و عەبدللاهی و قوثەمییە؟ عەبباسی گۆت: ب خودێ ئەی پێغەمبەرێ خودێ، ئەز دزانم کو تو پێغەمبەرێ خودێ یی، ژ من و دەیکا فەضلی پێڤەتر کەس ڤی تشتی نزانت، بیست وەقییێن مالێ من هەوە یێ گرتی وی ژی بۆ من حسێب بکە و کانێ چەند دمینت ئەز دێ دەمە هەوە. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: ئەو تشتەکە خودێ یێ دایە مە! هنگی عەبباس نەچار بوو مالی بدەت و خۆ و هەر سێ مرۆڤێن خۆ ژی بکرِت، و بزڤرِتە مەکەهێ، و پشتی ئەو زڤرِی وی

موسلمانبوونا خۆ ژ خەلکێ مەکەهێ ڤەشارت، و ئەو چاڤەکێ موسلمانان بوو ل مەکەهێ.

ئێخسیرەکێ دی ژ ئێخسیرێن کافران زاڤایێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەبوو عاصێ کوڕێ رەبیعی بوو، ئەوێ کچا پێغەمبەری زەینەب ل نک، و ئەبوو عاص کوڕ خالەتێ زەینەبێ بوو، دەیکا وی خویشکا خەدیجایێ بوو، دەمێ موسلمانان فدیە ژێ خواستی ژنکا وی زەینەبێ هندەک مال هنارت و د گەل دا ڕستەکەکا وێ یا زێڕی یا دەیکا وێ خەدیجایێ بوو، دەمێ وێ شوی ب کوڕخالەتێ خۆ کری دەیکا وێ خەدیجایێ ئەو دابوویێ، دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ڕستکا خەدیجایێ دیتی، دلێ وی هاتە گڤاشتن و بیرا وی ل خەدیجایێ هاتە ڤە، و وەک ڕێزگرتن بۆ بیرهاتنا خەدیجایێ وی گۆتە موسلمانان: ئەگەر هوین حەز بکەن ئێخسیرێ وێ بەردەن، و ڕستکا وێ ژی بۆ بزڤرینن! وان داخوازا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب جهئینا و ئەو بەردا، و ڕستک ژی لێ زڤراند.

و ئاشکەرایە کو ئەبوو عاص ئێک ژ وان کەسان بوو یێن چو دوژمناتییا موسلمانان ل مەکەهێ ژ وی نەهاتبوو زانین، بەلکی ئەو موژیلی کار و بازرگانییا خۆ بوو، و پشتی ئەبوو عاص زڤڕییە مەکەهێ و ل سەر داخوازا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- وی دەستویری دا ژنکا خۆ زەینەبێ کو بچتە مەدینێ ل نک بابێ خۆ، و پشتی هنگی ب چەند سالەکا ئەبوو عاص موسلمان بوو و ب مشەختی چوو مەدینێ، و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ژنکا وی زەینەب لێ زڤراندەڤە.

عومەیرێ کوڕێ وەهبی و ئێخسیرێ وی:

عومەیرێ کوڕێ وەهبێ جومەحی ئێک ژ شەیطانێن قورەیشییان بوو، یێن گەلەک نەخۆشی دگەهاندنە موسلمانان، ل ڕۆژا بەدرێ کوڕێ وی وەهەب

ئێک ژ وان ئێخسیران بوو یێن کەفتینە دەستێ موسلمانان، جارەکێ ئەو و صەفوانێ کورێ ئومەییەی ل کەعبێ دروینشتی بوون، و بەحسێ وێ بەلایا مەزن دکر یا ل رۆژا بەدرێ هاتییە سەرێ وان، و ئەو هەردو ل سەر هندێ کۆمبوون کو چو خۆشی ئێدی د ژیانێ نەمایە!

عومەیری گۆت: ئەگەر ژ بەر هندێ نەبایە کو ئەزێ دەیندارم، و من عەیالێ هەی ئەز دترسم پشتی من ئەو رەزیل بن، ئەز ب هێجەتا ئێخسیرییا کورێ خۆ دا چمە مەدینێ و موحەممەدی کوژم. صەفوانی، ئەوێ بابێ وی ل بەدرێ هاتییە کوشتن، گۆتێ: دەینێ تە ل سەر من، ئەز دێ دەم، و عەیالێ تە ژی خەما من، ئەز دێ وان ب خودان کەم، عومەیری گۆتێ: باشە، ڤێ سوحبەتا مە نەبێژە کەسێ، صەفوانی گۆتێ: سۆز بت!

پاشی عومەیری شیرێ خۆ باش هوسی، و ژەهر تێدا، و چوو قەستا مەدینێ کر، گاڤا ئەو گەهشتییە مەدینێ، وی قەستا مزگەفتێ کر، و حێشترا خۆ ل بەر دەری راوەستاند، و شیرێ وی د بەر را بوو.. عومەرێ کورێ خەطابی و هندەک موسلمان ل وێرێ بوون، بەحسێ شەرێ بەدرێ دکر، گاڤا وان عومەیر دیتی، عومەری گۆت: ئەڤ صەیە دوژمنێ خودێ عومەیرێ کورێ وەهەبییە، ب خودێ ئەو بۆ خرابییەکێ یێ هاتی، پاشی عومەر چو نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، ئەڤە دوژمنێ خودێ عومەیرێ کورێ وەهەبییە، شیرێ وی یێ د بەر را و یێ دئێت.

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: بیننە نک من، عومەری ئەو قائیش گرت یا شیرێ وی پێڤە و ئەو برە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، گاڤا پێغەمبەری ئەو دیتی، گۆتە عومەری: عومەر، وی بەردە.. عومەیر نێزیک بە!

گاڤا ئەو نێزیک بووی، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: تو هاتییە چ؟ وی گۆت: ئەزێ هاتیمە ئێخسیرێ خۆ ئەوێ د دەستێ هەوە دا، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: پا ئەو چ شیرە د ستویێ تە دا؟ وی گۆت: خودێ وی شیری نەهێلت! ما وی چ مفا گەهاندە مە؟ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: ڕاستییێ بۆ من بێژە، تو هاتییە چ؟ وی گۆت: ئەزێ هاتیمە وێ یا من گۆتی. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: نە، حال و مەسەلێن تە و صەفوانی ئەڤەنە.. گاڤا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەڤ گۆتنە گۆتی، عومەیری شاهدە دا، و گۆت: ژ من و صەفوانی پێڤەتر کەس ڤی تشتی نزانت، مەعنا خودێ ئەو بۆ تە گۆتییە، و هەر وی ئەزێ ئینایمە ڤێرێ دا بەرێ من بدەتە ئیسلامێ.

هنگی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتە صەحابییێن خۆ: دینی نیشا برایێ خۆ بدەن، و قورئانێ بۆ بێژن، و ئێخسیرێ وی بەردەن[١].

(١) خەبەرێ عومەیری ئبن ئیسحاق د سیرەتێ دا ڤەدگوهێزت، و زانایێن حەدیسێ ل وێ باوەرێنە کو ئەو خەبەرەکێ (مورسەلە) و (مورسەل) پشکەکە ژ (ضەعیفی).

ڕویدانێن هەر سێ هەیڤێن مایین
ژ سالا دویێ

غەزایا (بەنی سولەیم):

پشتی بیستی هەیڤا نەهێ (رەمەزانێ) ژ سالا دویێ مشەختی، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- سەرکەفتی ژ بەدرێ زڤڕی مەدینێ، و نێزیکی حەفتییەکێ ئەو ما ل مەدینێ، ل وی دەمی دەنگ و باس گەهشتنێ کو ئویجاخا (بەنی سولەیم) یێ کارێ خۆ دکەن، دا شەڕێ موسلمانان بکەن، و دیارە دەمێ وان زانی کو قورەیشی یێن هاتین دا شەڕێ موسلمانان بکەن، وان هزر کر ئەگەر موسلمان د ڤی شەڕی دا ئێکجار ژ ناڤ نەچن ژی، ئەو دێ لاواز بن، لەو دەلیڤەیەکا باشە بۆ وان کو ئەو هێرشێ بدەنە سەر موسلمانان، بەلێ ئەو هزرا وان کری خەلەت دەرکەت؛ چونکی موسلمان د ڤی شەڕی دا ب سەرکەفتن و هێزا وان زێدەتر لێ هات.

دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب ئنیەتا ڤێ ئویجاخێ زانی، و پشتی ئەو ژ بەدرێ زڤڕی ب حەفتییەکێ، وی بڕیار دا ئەو ب غەزایەکێ دەرکەفتە دەڤەرا بەنی سولیمییان و هێرشێ بدەتە سەر وان بەری ئەو ب هێرشێ ڕابن، و ب ڤێ چەندێ خافلەتی ب ڤێ ئویجاخێ کەفت، لەوا ئەو ڕەڤین و جهێ خۆ بەردان، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- و هەڤالێن خۆ سێ ڕۆژان ل سەر ئاڤا وان مان، بەلێ بەنی سولەیمییان د خۆ ڕا نەدیت بێنە شەڕی، هندەک مالێ وان کەفتە دەستێ موسلمانان، و پشتی سێ ڕۆژان ئەو زڤڕینە مەدینێ. و د هندەک ژێدەران دا هاتییە کو ئەڤ غەزایە ل هەیڤا موحەررەمێ بوو ژ سالا سێیێ.

غەزايا جوهییێن قەینوقاعێ:

پشتی شکەستنا قورەیشییان ل شەڕێ بەدرێ، وان کاغەز بۆ جوهییێن مەدینێ هنارتن، و تێدا داخواز ژ وان کر کو ئەو پشتەڤانییا وان د دوژمناتییا موحەممەدی و هەڤالێن وی دا بکەن، و گەف ل وان کرن کو ئەگەر ئەو پەیمانا خۆ د گەل موسلمانان نەشکێنن، چی گاڤا ئەو شیانە موحەممەدی ئەو دێ وان ژی وەکی وی هژمێرن! و دیارە جوهییان د دل دا ژی حەز دکر پەیمانا خۆ د گەل پێغەمبەری بشکێنن، بەلێ ئەو نەدوێریان ڤێ چەندێ ب ئاشکەرایی بکەن، لەو ئەو لێ دگەڕیان دەلیڤەیەکێ بۆ خۆ ببینن کو دربەکی ژ پشت ڤە بداننە موسلمانان، گاڤا کاغەزێن قورەیشییان گەهشتینە وان، وان د گەل خۆ بڕیار دا کو هێدی هێدی خۆ ژ وێ پەیمانێ ڤەکێشن یا وان دایە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کو نەیارەتییا وی نەکەن.

هندەک دیرۆکزان دبێژن[1]: پشتی شەڕێ بەدرێ ب نێزیکی هەیڤەکێ وەسا چێبوو ژنەکا موسلمان چوو تاغێ قەینوقاعییان؛ دا کڕین و فرۆتنەکێ ل بازارا وان بکەت، دەمێ ئەو چوویە دکانا زێڕنگرەکی، ئەو جوهییێن ل دکانێ هەین داخواز ژێ کر ئەو پێچێ ژ سەر دێمێ خۆ هلدەت، وێ گوهدارییا وان نەکر، لەو ئێک ژ وان ڕابوو دەهمەنا کراسێ وێ ب ناڤ ملێن وێ ڤە گرێدا، بێی ئەو پێ بحەسییێت، و دەمێ ئەو ڕابوویە ڤە کراسێ وێ بلند بوو و هندەک ژ لەشێ وێ ئاشکەرا بوو، هنگی وان جوهییێن ل وێرێ پێ کرە کەنی و تڕانە بۆ خۆ پێ کرن[2].

---

(١) زانایێن حەدیسێ دبێژن: ئەڤ ریوایەتە یا دیرۆکنڤیس ڤەدگێرن ژ لایێ سەنەدێ ڤە جهێ باوەرێ نینە، ژ بەر کو ئەو یا (مورسەلە).

(٢) هەر چەندە سەنەدا ڤێ ڕویدانێ -وەکی زانایێن حەدیسێ دبێژن- یا ضەعیفە ژی، بەلێ ئەو ژ ئەخلاق و ڕەفتارێ جوهییان یا دویر نینە!

هنگی وێ ژنکا موسلمان هەوار کر، و زەلامەکێ موسلمان ل وان دەور و بەران بوو، گاڤا ئەو ب ڤی کارێ جوهییان حەسیای، وی قەستا جهێ رویدانێ کر و ئێکسەر دکاندارێ جوهی کوشت، ئەو جوهییێن دی ئەوێن ل ویرێ د هەوارا هەڤالێ خۆ هاتن و ئەو زەلامێ موسلمان کوشت، و ب ڤێ چەندێ سەر و بەر د ناڤبەرا موسلمان و جوهییێن قەینوقاعی دا نەخۆش بوو، لەو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- جوهییێن قەینوقاعی ل بازارا وان کۆمکرن، و گۆتە وان: هشیار بن، خودێ دێ وێ ب سەرێ هەوە ئینت یا ب سەرێ قورەیشییان ئینای، دوژمناتییا من نەکەن، و باوەرییێ ب من بینن، چونکی هوین باش دزانن ئەز پێغەمبەرێ خودێمە. جوهییان سڤکی ب گۆتنا وی کر، و گۆتێ: ئەی موحەممەد، بلا گەلەک کەیفا تە ب وێ نەئێت یا هاتییە سەرێ مللەتێ تە، و تو مە وەکی وان حسێب نەکە، ئەو هندەک مرۆڤن وان چو شارەزاییێ د کرنا شەڕی دا نینە، ئەگەر تو شەڕێ مە بکەی تو دێ زانی کو ئەم زەلامێن شەڕاینە!

و ئاشکەرایە کو ئەڤ گۆتنا وان ڕەنگەکێ بێمنەتی و گەفێ بوو ژ لایێ وان ڤە بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، لەو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- فەرمان دا تاخێ وان بێتە دۆرپێچکرن، و پشتی پازدە ڕۆژان ژ دۆرپێچکرنێ، وان زانی کو وان چو ڕێ نینن ژ بلی هندێ کو ئەو ب حوکمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- رازی ببن، لەو وان ئامادەبوونا خۆ ئاشکەرا کر کو ب حوکمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- رازی ببن.

هنگی سەرۆکێ منافقان عەبدللاهێ کوڕێ ئوبەیێ کوڕێ سەلوولی، و ئەو هەڤالێ جوهییێن قەینوقاعی و حەلیفێ وان بوو، داخواز ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کر کو ئەو وان نەکوژت، و لێ ببۆرت، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هندەک ژ داخوازا وی ب جهئینا، و فەرمان دا ئەو نەئێنە کوشتن،

بەلێ دڤێت ئەو ژ مەدینێ دەرکەڤن، و دەستویری دایێ کو هەر ئێک بارێ دەوارەکی ب تنێ ژ مالی د گەل خۆ ببەت.

ل سەر ڤێ فەرمانێ وان تاخێ خۆ چۆلکر، و ژ مەدینێ دەرکەفت و چوونە بازێرێ (ئەذروعاتێ) ل شامێ، ئەوێ نوکە دبێژنێ: (دەرعا)، و ل وێرێ ئاکنجی بوون.

ئەڤ ڕویدانە ل نیڤا هەیڤا شەووالێ بوو ژ سالا دویێ مشەختی.

غەزایا (**سووەیق**):

پشتی شکەستنا قورەیشییان ل بەدرێ، و کوشتن و گرتنا هژمارەکا مەزن ژ سەر و ماقویلێن وان، ئەبوو سوفیانی -ئەوێ کاروانێ بازرگانییێ قورەیشییان ب سلامەتی گەهاندییە مەکەهێ- سۆز دا ئاڤ و بێنێن خۆش ب سەرێ وی نەکەڤن حەتا ئەو تۆلا قورەیشییان نەستینت، و بۆ خاترا ب جهئینانا سۆزا خۆ، وی نێزیکی دوسەد زەلامان دانە د گەل خۆ و ب نک مەدینێ ڤە چوو، و دەمێ ئەو نێزیکی مەدینێ بووی، وی خۆ گرت حەتا بوویە شەڤ، و ب شەڤێ ئەو ب نک تاخێ جوهییێن بەنوو نەضیرییان ڤە چوو و داخواز ژ (حویەیێ کورێ ئەخطەبی) کر کو مەزنەکێ وان بوو، کو دەری بۆ وی ڤەکەت، بەلێ ئەو ترسیا و بۆ ڤەنەکر، ئینا ئەبوو سوفیانی داخواز ژ (سەلامێ کورێ مشکمی) کر، و ئەو ژی ئێک ژ مەزنێن وان بوو، کو ئەو دەری بۆ وی ڤەکەت، و وی دەر بۆ ڤەکر و وێ شەڤێ ئەو ب مێڤانی هێلا ل تاخێ خۆ، و پشتەڤانییا خۆ بۆ وی ئاشکەرا کر و پاشی ئەو بر حەتا گەهاندییە هەڤالێن وی ژ دەرڤەی مەدینێ، و ئەبوو سوفیانی ب شعرەکا خۆ سوپاسییا وی کر، سەرا ڤێ هاریکارییا وی.

و هیژای گۆتنێیە کو دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ب مشەختی گەهشتییە مەدینی وی پەیمانەک د گەل جوهییان گرێدابوو کو ئەو دوژمناتییا

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و موسلمانان نەکەن، و دەستێ خۆ نەکەنە د دەستێ لایەکێ وەسا دا یێ بخوازت هێرشێ بدەتە سەر مەدینێ، و ئەڤ کارێ جوهییێن بەنی نەضیری کری شکاندنەکا ئاشکەرا بوو بۆ وێ پەیمانێ یا بەری هنگی ئەو ل سەر رازیبووین.

ڕۆژا دی ئەبوو سوفیان گەهشتە هەڤالێن خۆ ژ دەرڤەی مەدینێ، و ل جهەکی وان ئاگر بەردا مالەکێ و هندەک دارقەسپ سۆتن، و دو زەلامێن موسلمان کوشتن، و ڕەڤین، گاڤا موسلمانان ب ڤێ چەندێ زانی، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بڕیار دا د دویڤ ئەبوو سوفیانی و هەڤالێن وی دا دەرکەڤن، و گاڤا ئەبوو سوفیانی ئەڤ چەندە زانی زویتر ڕەڤین، و دا گیرۆ نەبن، وان گەلەک ژ خوارن و وان تشتێ د گەل وان دا هەی هاڤێت؛ دا بارێ وان سڤک ببت، و ئەو تشتێ د گەل وان پتر ڕەنگەکێ خوارنێ بوو دگۆتنێ: (سووەیق)، لەو دبێژنە ڤێ غەزایێ: (غەزایا سووەیق).

د ڤێ غەزایێ دا موسلمان نەگەهشتنە قورەیشییان، لەو چو شەڕ چێ نەبوو، و ئەبوو سوفیان شیا بڕەڤت، و ب سلامەتی بگەهتە مەکەهێ، و وی هزر کر کو وی ب ڤێ چەندێ سۆزا خۆ ب جهئینا!

ئەڤ ڕویدانە ل دویڤ بۆچوونا هندەک دیرۆکزانان ل هەیڤا (ذولحججە) بوو ژ سالا دویێ مشەختی.

دو ڕویدانێ جڤاکی:

ل ڤی دەمی، ژ دووماهییا سالا دویێ مشەختی دو ڕویدانێن جڤاکی د ژیانا پێغەمبەری دا -سلاڤ لێ بن- چێبووبوون:

یا ئێکێ: مارەکرن و ڤەگوهاستنا وی بوو بۆ حەفصایا کچا عومەرێ کوڕێ خەطابی، و ئاشکەرایە کو حەفصایێ بەری هنگی شوی ب خونەیسێ

کـوڕێ حوذافـەیێ سـەهمی کربـوو، و ئـەو ئێـک ژ صـەحابییان بـوو، و بـەری هنگی ب دەمەکی ئەو مربوو.

یا دویێ: شـویـکـرنــا فاطـمایا کچا پێغەمبەری بـوو -سلاڤ لـێ بـن- ب عەلیییێ کوڕێ ئەبوو طـالبی.

و ئـەڤە دو ڕویدانێن بەرچاڤن د ژیانا پێغەمبەری دا -سلاڤ لـێ بـن-، ل ڤێ سالێ.

سالا سێیێ مشەختی

بەرچاڤترین ڕویدانێن ڤێ سالێ شەڕێ ئوحودێ و دەرێخستنا جوهییێن (بەنوونەضیر) بوو ژ مەدینێ، و ژبلی ڤان هەردو ڕویدانێن مەزن هندەک ڕویدانێن دی ژی یێن بچویکتر هەبوون، ل ڤێرێ ب کورتی دێ ئیشارەتێ دەینێ.

ڕویدانێن بەرێ شەڕێ ئوحودێ:

١- غەزایا (ذی ئەمەرر):

د هندەک کتێبێن سیرەتێ دا دبێژنێ: (غەزایا غەطەفان)، و (ذو ئەمەرر) جهەکە دکەفتە دەڤەرا نەجدێ، و ئویجاخا (غەطەفان) لێ دژیا، و ئەگەرا ڤێ غەزایێ ئەو بوو دەنگ و باس گەهشتنە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کو هندەک غەطەفانی کۆمبووینە ب ئنیەتا هندێ کو هێرشێ بدەنە سەر مەدینێ، لەو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بڕیار دا هێزەکا لەشکەری ئامادە بکەت، و قەستا وێ دەڤەرێ بکەت، بەری کو غەطەفانی ئارمانجا خۆ ب جهـ بینن، و ئەو بوو ل هەیڤا صەفەرێ (یان ڕەبیعولئەووەلێ ل دویڤ گۆتنەکێ) وی چارسەد و پێنجی زەلام بەرهەڤکرن، و د گەل وان دەرکەفتە دەڤەرا نەجدێ، و وی عوثمانێ کوڕێ عەففانی ل شوینا خۆ دانا ل مەدینێ.

پشتی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- و موسلمان گەهشتینە وی جهێ دبێژنێ: (ذی ئەمەرر) چەند ڕۆژەکان ئەو مانە ل وێرێ، بێی کەسەک ژ غەطەفانییان د خۆ ڕا ببینت کو بەرانبەر موسلمانان ڕاوەستت، لەو پشتی چەند ڕۆژەکان موسلمان ب سەرفەرازی زڤڕینە مەدینێ پشتی کو ترسا وان کەفتییە دلێن کافران.

٢- كوشتنا كەعبێ كورێ ئەشرەفێ جوهی:

ئەڤە ل هەیڤا سێیێ (رەبیعولئەووەلێ) ژ سالا سێیێ بوو، و کەعبێ کورێ ئەشرەفی ب خۆ عەرەبەکێ ژ ئویجاخا (طەی) بوو، بەلێ دەیکا وی جوهییەکا (بەنوو نەضیری) بوو، و ئەو زەلامەکێ تازە و شاعرەکێ دەسهەل بوو، ل مەدینێ ل حصنێ جوهییێن بەنوو نەضیر دژیا، دەمێ موسلمان ل شەرێ بەدرێ ب سەرکەفتین، و هژمارەکا مەزن یا سەر و گرگرێن قورەیشییان هاتینە کوشتن، کەعبی ب ڤێ چەندێ گەلەک نەخۆش بوو، و گۆت: ژ ئەڤرۆ وێڤە مرن ژ ژیانێ چێترە!

هەر ژ بەر ڤێ چەندێ ئەو چوو مەکەهێ و پەیوەندی ب کافران کر، و شعر ب وان و کوشتییێن وان ڤەهاندن، و تێدا هاڤێتە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و موسلمانان، و کافر پالدان کو تۆلا خۆ ژ موسلمانان بستینن، و بێ ئەدەبییا وی گەهشتە وێ دەرەجێ وی شعرێن غەزەلێ ب ژنێن موسلمان ڤەهاندن، و ئەڤ کارێ وی کری ڕاگەهاندنا شەڕی بوو ژ لایێ وی ڤە دژی موسلمانان، و دڤێت ئەم ژ بیر نەکەین کو پەیمانەک د ناڤبەرا موسلمان و جوهییێن بەنوو نەضیرییان دا هەبوو کو ئەو شەڕێ موسلمانان نەکەن، و پشتەڤانییا قورەیشییان دژی موسلمانان نەکەن، بەلێ کەعبی ب وی کارێ خۆ ئەڤ پەیمانە شکاند، ژ بەر ڤێ چەندێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بەرێ خۆ دا ڤی کارێ وی وەک تاوانەک، و بڕیار دا وی ئەدەب بدەت؛ دا ئەو و جوهییێن دی ژێ بزانن کو شکاندنا پەیمانان کارەکێ ب ساناهی نینە.

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بڕیارا کوشتنا ڤی جوهییێ خائین دا، و موسلمانەکێ ئەنصاری کو موحەممەدێ کورێ مەسلەمەی بوو، ئەو د گەل برایەکێ خۆ چوونە حصنێ جوهییان و قەستا کەعبی کر، و ژ بەر کو ئەو بەری هنگی هەڤال و نیاسێن کەعبی بوون، باوەرییا کەعبی ب وان هات و

پێشوازییا وان کر، وان کەعب کوشت و زڤڕینە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-.

د گەل کو ئویجاخا بەنوو نەضیرییان خۆ ل سەر تاوانا کەعبێ کوڕێ ئەشرەفی بێ دەنگ کربوو، و داخواز ژێ نەکربوو کو ئەو ڕێزێ ل وێ پەیمانێ بگرت یا وان د گەل موسلمانان هەی، بەلێ د گەل هندێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەو ب تاوانا وی نەگرتن، و ب تنێ بڕیار ب جزادانا کەعبی دا، و تشتێ بەرچاڤ ئەو بوو د سەر خیانەتا کەعبی یا بەرچاڤ ڕا و ل شوینا جوهی لۆمەیێ ل وی بکەن کو وی پەیمان شکاندییە، وان خۆ ل سەر کوشتنا وی نەرازی کر، هەر چەندە خۆنەرازیکرنا وان چو پێڤە نەهات ژی.. و پشتی ڕویدانا شەڕێ ئوحودێ جارەکا دی دێ ل سوحبەتا ڤان جوهییان زڤڕین.

٣- غەزایا بوحرانێ:

ل دووماهییا هەیڤا چارێ (رەبیعولئاخەرێ) پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د گەل سێسەد زەلامان دەرکەفتە وێ غەزایێ ئەوا دبێژنێ: (بوحران)، و ئەو دەڤەرەکە دکەفتە باشوورێ مەدینێ، و د ڤێ غەزایێ دا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- صەحابییێ خۆ عەبدللاهێ کوڕێ ئوم مەکتوومی ل جهێ خۆ دانا.

نێزیکی دەهـ ڕۆژان پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ما ل ڤێ غەزایێ، پاشی بێی شەڕەک چێ ببت، ئەو و صەحابییێن خۆ زڤڕینە مەدینێ.

٤- بوونا حەسەنێ کوڕێ عەلی:

ل پازدەیێ هەیڤا رەمەزانێ نەڤییێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ژ فاطمایێ حەسەنێ کوڕێ عەلییێ کوڕێ ئەبوو طالبی هاتە سەر دنیایێ، و حەسەن سەییدێ گەنجێن بەحەشتێ، دەورەکێ مەزن د دیرۆکا ئیسلامێ دا گێڕایە، ب تایبەتی پشتی شەهیدبوونا بابێ وی ئیمام عەلی ب دەستێ خەوارجان، و ئەو دئێتە هژمارتن ئێک ژ صەحابییێن بچویک ب عەمری ڤە.

شەڕێ ئوحودێ

ئامادەكرن بۆ شەڕی:

پشتی شەڕێ بەدرێ ب سالەکێ کافرێن مەکەهێ تەنا نەبوون، ژ بەر وێ ئاتافا مەزن یا ب سەرێ وان هاتی، و هندەک ژ مەزنێن مەکەهێ یێن ل بەدرێ کەس و کارێن وان هاتینە کوشتن گۆتن: شەرمە بۆ مە ئەم سەرشۆڕ ل مەکەهێ ڕوینین و تۆلا خۆ ژ موسلمانان نەستینین، لەو ل دووماهیێ ئەو ل سەر هندێ کۆمبوون کو هەر ئێک ژ وان ل دویڤ شیانا خۆ مالی بدەت دا قورەیشی خۆ بۆ شەڕێ موسلمانان ئامادە بکەن.. و دبێژن: ئەو مالێ قورەیشییان بۆ ڤێ ئارمانجێ کۆمکری گەهشتە پێنجی هزار دینارێن زێڕی.

دەمێ قورەیشییان کارێ خۆ کری، و لەشکەرێ خۆ ئەوێ هژمارا وان گەهشتییە سێ هزار شەڕکەران بەرهەڤکری، مامێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- عەبباسی کاغەزەک ب دزی ڤە د گەل قاصدەکی هنارتە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دا دەنگ و باسێن قورەیشییان بگەهینتە وی، بۆ هندێ دا موسلمان کارێ خۆ بکەن، و دەمێ قاصدێ عەبباسی گەهشتییە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەو ل قوبائێ بوو، گاڤا ئوبەیێ کوڕێ کەعبی کاغەزا عەبباسی بۆ پێغەمبەری خواندی، وی داخواز ژ ئوبەیی کر کو ئەو ڤێ سوحبەتێ ل خەلکی ڤەشێرت؛ دا بەلبەلە د ناڤ وان دا بەلاڤ نەبت، و ئەو ب لەز زڤڕی مەدینێ، و دا ئەو پتر مەسەلێ تەئکید بکەت، وی دو زەلام ب لایێ مەکەهێ ڤە هنارتن دا گوهدارییا سەح و سوییێن قورەیشییان بکەن، و پشتی ئەو زڤڕین، و خەبەر تەئکیدکری، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- صەحابییێن خۆ ل سپێدەیا ڕۆژا ئەینییێ چاردەی هەیڤا شەووالێ ژ سالا

سێیی مشەختی (بەرانبەر ٣٠ ئادارا ٦٢٥ زایینی) ل مزگەفتێ کۆمکرن، و دان و ستاندن د گەل وان کر، کانێ ئەو چ بکەن، و چ هەلویست وەرگرن؟

پشتی دان و ستاندنەکا درێژ ئەو ل سەر دو بۆچوونان ژێکجودا بوون: هندی پێغەمبەر بوو -سلاڤ لێ بن- د گەل زەلامێن ب عەمر و ماقویل بۆچوونا وان ئەو بوو ئەو ژ مەدینێ دەرنەکەڤن، و بمیننە ل باژێری، حەتا کافر دئێن و ئەو ل باژێری شەرێ وان بکەن.. و سەرۆکێ منافقان عەبدللاهێ کورێ ئوبەیێ کورێ سەلوولی ژی خودانێ ڤێ بۆچوونێ بوو، بەلێ هژمارەکا پتر یا موسلمانان ب تایبەتی یێن گەنج و خوین گەرم ژ وان، گۆتن: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، ل جاهلییەتێ مە نەهێلایە چو دوژمن ل باژێرێ مە ب سەر مە دا بگرن، ڤێجا ئەم دێ د ئیسلامێ دا ڤێ چەندێ کەین؟! نە.. بهێلە ئەم دەرکەڤینە بەر سنگێ وان، و تو دێ بینی ئەم دێ چ کەین! و بارا پتر ژ خودانێن ڤێ بۆچوونێ ئەو بوون یێن ل شەرێ بەدرێ ئامادە نەبووین، هیڤییا وان ئەو بوو ئەو جیهادێ بکەن دا ئەو خێرا گەهشتییە خەلکێ بەدرێ بگەهتە وان ژی.

و ژ بەر کو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- سەرۆکەکێ دکتاتۆر نەبوو، و وی دڤیا دەرسەکێ نیشا وان ژی بدەت یێن پشتی وی دئێن و کارێ موسلمانان دکەفتە د دەستان دا کو ئەو گۆتنا مللەتی وەرگرن، و گوهدارییا وان بکەن، ئەو ژ بۆچوونا خۆ هاتە خوارێ، و ب گۆتنا پترییا صەحابییێن خۆ کر هەر چەندە وی د دل دا دزانی کو نەدەرکەفتنا وان ژ مەدینێ چێترە، ب تایبەتی وی بەری هنگی خەونەک دیتبوو کو هەر وەکی ئەو یێ د ناڤ کومزرییەکێ ئاسێ دا، و وی چێلەکا ڤەکوشتی ددیت.. و دەمێ صەحابییان پسیارا تەعبیرا خەونا وی ژێ کری وی گۆت: ئەو کومزرییێ ئاسێ مەدینەیە. د سەر ڤێ هەمییێ ڕا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب گۆتنا هەڤالێن خۆ کر، و

پشتی وی خوتبا نیڤرۆ خواندی ئەو چوو مالا خۆ و جلکێن خۆ یێن شەڕی کرنە بەر خۆ، پاشی دەرکەفتە مزگەفتێ و فەرمان دا لەشکەرێ موسلمانان کارێ خۆ بۆ دەرکەفتنێ بکەت.

هنگی صەحابییان هەست ب پەشێمانیێ کر کو هەر وەکی وان کوتەکی ل پێغەمبەری کر حەتا وی بۆچوونا خۆ گوهارتی، لەو وان گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ! نە کو مە کوتەکی ل تە کر بت، ئەگەر تە پێ خۆش نەبت ئەم دەرکەڤین، ئەم دەرناکەڤین، و دێ وێ کەین یا تە دڤێت. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتە وان: دەمێ پێغەمبەرەک جلکێن شەڕی دکەتە بەر خۆ بۆ وی چێ نابت ئەو جلکێن خۆ بدانت حەتا خودێ حوکمی د ناڤبەرا وی و نەیارێن وی دا بکەت. و وێ ئێڤارێ یان رۆژا د دویڤا دا سپێدێ زوی موسلمان و هژمارا وان هزار شەرکەر بوون بەر ب چیایێ ئوحودێ ڤە دەرکەفتن.

چیایێ ئوحودێ:

(ئوحود) ناڤێ ئێک ژ چیایێن ناڤدارێن باژێرێ مەدینێنە، چیا دکەفتە لایێ باکوورێ مزگەفتا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب دویراتییا نێزیکی چار کیلۆمتر و نیڤان، درێژییا وی هەشت کیلۆمترە، و فرەهییا وی د ناڤبەرا (٢-٣) کیلۆمترانە، و بلندییا وی نێزیکی (٣٠٠) مترانە.

د فەرهەنگا موسلمانان دا ڤی چیایی بهایەکێ بەرچاڤ هەیە، و ئەڤ بهایە ژ دو لایان ڤە دئێت:

یا ئێکێ: ژ بەر وێ حەدیسێ یا تێدا هاتی: ((هَـٰذَا جَبَـلٌ يُحِبُّنَـا وَنُحِبُّه))[1] یەعنی: ئەڤە چیایەکە حەز ژ مە دکەت، و ئەم حەز ژ وی دکەین،

(١) بوخاری (٢٨٨٩) و موسلم (٣٣٨٧) ژ ئەنەسێ کورێ مالکی ڤەدگوهێزن.

و ئەگەر ل بەر هندەک ژ مە یا عەجێب بت تشتەکێ وەکی چیایی هشک خودان هەست بت، ئەو د ڕاستییێ دا تشتەکێ عەجێب نینە؛ چونکی مرۆڤ ب علمێ خۆ یێ کیم ژی نوکە یێ گەهشتییە وێ ڕاستییێ ئەوا دبێژت: (حەیوان و نەبات و جەماد) ژی خودان زمانەکێ تایبەتن، و ئەو ژی ژ هەست و شعوورێ دڤالا نینن.

یا دویێ: ژ بەر وان بیرهاتنێن موسلمانان ل نک ڤی چیایی هەین، ب تایبەتی بیرهاتنا شەڕێ (ئوحودێ)، و هەبوونا زیارەتێن حەفتێ شەهیدێن شەڕێ ئوحودێ، و ناڤدارترینێ وان -وەکی ئاشکەرا- مامێ پێغەمبەری حەمزەیە.

و چیایێ ئوحودێ ب هەمی ڤە دکەفتە د توخوبێن حەرەما مەدینێ دا، و ل لایێ قیبلەیا چیایێ ئوحودێ چیایەکێ بچویک (پتر وەکی گرانە) هەیە دگۆتنێ: چیایێ (عەینەین) و پشتی شەڕێ ئوحودێ ناڤێ وی پتر بوو چیا (یان گرێ) ڕمبازان؛ ژ بەر کو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل ڕۆژا شەڕێ ئوحودێ هژمارەکا ڕمبازان دانانە سەر، وەکی دێ بۆ مە ئاشکەرا بت، دەمێ ئەم بەحسێ سەرهاتییا شەڕی دکەین، ئەگەر خودێ حەز بکەت.

ئەڤ گرە کیلۆمەترەکێ یێ دویرە ژ چیایێ ئوحودێ، و بلندییا وی بیست مترە، و درێژییا وی (١٧٥) مترە، و فرەهییا وی (٥٥) مترە.

بەر بـ ئوحودێ ڤە:

د ریوایەتەکێ دا هاتییە کو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د گەل موسلمانان پشتی نیڤرۆیا ڕۆژا ئەینییێ چاردەی هەیڤا شەووالێ، ژ مەدینێ دەرکەفت، و بەر ب ئوحودێ ڤە چوو، ئەو جهێ زانین گەهشتینێ کو لەشکەرێ کافران یێ هاتییێ، ل دویڤ ڤێ ریوایەتێ لەشکەرێ موسلمانان ل شەڤا بەری شەڕی -کو شەڤا شەنبییێ بوو- دڤێت ل مەیدانا شەڕی ل ئوحودێ مابن، بەلێ

د ریوایەتەکا دی دا هاتییە کو موسلمان بەری سپێدەیا شەنبییێ هێشتا دنیا زەلال نەبووی لەشکەرێ موسلمانان ژ مەدینێ دەرکەفت و بەر ب ئوحودێ ڤە چوو، و دەمێ ئەو چووین ژی ئەو د ڕێکا عەدەتی ڕا نەچوون، بەلکی ئەو د ناڤ بیستانان ڕا دەرباس بوون؛ دا لەشکەرێ کافران پێ نەحەسیێن و نەئێنە د ڕێکا وان دا.

ئبن هیشام د سیرەتێ دا ئاشکەرا دکەت کو ل ڤێ دەرکەفتنێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- عەبدلاهێ کوڕێ ئوم مەکتوومی ل شوینا خۆ هێلا ل مەدینێ.

هژمارا لەشکەرێ موسلمانان دەمێ ئەو ژ مەدینێ دەرکەفتین هزار چەکدار بوون، ل نیڤا ڕێ، سەرۆکێ منافقان عەبدللاهێ کوڕێ ئوبەیێ کوڕێ سەلوولی بڕیار دا بزڤڕتە مەدینێ، و دەمێ وی ئەڤ بڕیارا خۆ ب جهئینای سێسەد زەلام ژ مرۆڤ و دویکەفتییێن وی د گەل وی زڤڕین، و هێجەتا ئاشکەرا یا وی بۆ خۆ گرتی ئەو بوو وی -و هەڤالێن وی ژ منافقان- گۆت: ئەم باوەر ناکەین چو شەڕ چێ ببن، لەو ئەم دێ زڤڕین، و ئەگەر ئەم بزانین سەدا سەد شەڕ دێ چێ بت، ئەم دێ ئێین! تشتێ دی یێ سەرۆکێ منافقان خۆ ژ بەر نەرازی کری ئەو بوو وی گۆت: موحەممەد گوهدارییا زارۆکان دکەت، و ژ بەر گۆتنا وان ژ مەدینێ دەرکەفت، و گوهدارییا مەزن و ڕیهسپییێن وەکی من ناکەت! و ئەو ب خۆ ئارمانجا وی یا سەرەکی ئەو بوو وی دڤیا سستییێ بێختە ناڤ ڕێزا موسلمانان، و لەشکەرێ وان لاواز بکەت، و وان فاشل بکەت.. و نیزیک بوو تشتەکێ وەسا چێ ببت، چونکی دەمێ سێسەد زەلام د گەل سەرۆکێ منافقان زڤڕین، ئویجاخا (بەنوو سەلەمە و بەرنوو حارثە) دودل بوون، و هزرا زڤڕینێ کرن، بەلێ خودێ ئەو پاراستن و

موکمکرن، لەو ل دوومـاهیییێ ئەو ژ ڤـێ هـزرێ لێڤـەبوون و مانـە د گـەل پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-.

تشتێ دی یێ بەرچاڤ و هێژای گۆتنێ ڕویدای ئەو بوو دەمێ موسلمان بەر ب ئوحودێ ڤە دچوون دەنگ و دۆرەک هاتە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- وی پسیار کر: ئەڤە چییە؟ گۆتن: ئەڤە حەلیفێن عەبدللاهێ کورێ ئوبەیێ کـورێ سەلوولینە ژ جوهییان، یێن هاتینە دا هـاری مە بکەن. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: بلا بـزڤـڕنـەڤە، ئەم بۆ شەڕێ موشرکان هاریکارییێ ژ موشرکان ناخوازین.. و ئەگەر ئەڤ ڕویدانە بەری ڕویدانا زڤڕینا عەبدلاهێ کورێ ئوبەیی بت، دویر نینە زڤڕینا وی ژ کەربێن ڤێ چەندێ ژی دا بت.

ب خواندنەکا سیاسی -هنگی- بۆ ڤێ ڕویدانێ، دویر نائێتە دیتن، کو پەیوەندییەکا (مەشبووهـ) د ناڤبەرا سەرۆکێ منافقان و جوهییان دا هەبت کو ئەو د ناڤ ڕیزێن موسلمانان دا ب چەکداری ل مەیدانا شەڕی بەرهەڤ ببن؛ دا ل دەمێ پێتڤی ئەو د گەل کافرێن مەکەهێ هێرشێ بدەنە سەر موسلمانان و وان بنبڕ بکەن؛ چونکی قەت هزرا باش ژ منافق و جوهییان نائێتەکرن و کو وان حەز کربت بەرەڤانییێ ژ موسلمانان بکەن، و چونکی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەڤ چەندە باش ژ وان دزانی، وی قەبویل نەکر جوهی ل مەیدانا شەڕی ئامادە ببن، ئەگەر خۆ هێجەتا وان پشتەڤانییا موسلمانان ژی بت، و گاڤا هەڤالێ جوهییان عەبدللاهێ منافق دیتی ب زڤڕاندنا چەکدارێن جوهییان پشکەکا مەزن ژ پلانا وان هاتە خرابکرن، ئەو ل هێجەتەکێ گەڕیا کو ئەو ژی بزڤڕتەڤە، و وەسا چێبوو.

هەر وەسا ب ڕێڤە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- نێزیکی چاردە کەس زڤڕاندنە مەدینێ و دەستویری نەدا وان کو ئەو شەڕی بکەن؛ چونکی ژیێ وان ژ چاردە سالییێ کێمتر بوو، و عەبدللاهێ کورێ عومەری و ئوسامەیێ

کوڕێ زەیدی و ئەبوو سەعیدێ خودری و چەندەکێن دی ژ وان بوون، د ناڤ وان دا زارۆکەک هەبوو دگۆتنێ: رافعێ کوڕێ خەدیجی، دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەو ژی زڤڕاندی، هندەکان گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، ئەو بۆ تیرهاڤێتنێ گەلەک زیرەک و سەکڤانە، هنگی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دەستویری دا وی کو ئەو بمینت، و وی هەڤالەک هەبوو دگۆتنێ: سەمورەیێ کوڕێ جوندوبی، گاڤا وی دیتی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەو زڤڕاند و هەڤالێ وی رافع هێلا، ئەو چوو نک زڕبابێ خۆ سینانی و کرە گری و گۆتێ: بۆ خۆلێکدانێ ئەز دشێمە رافعی، و پێغەمبەری ئەو هێلا و ئەز زڤڕاندم! زڕبابێ وی چوو نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و ئەڤ سوحبەتە بۆ کر، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتە وان: کانێ خۆلێکدانێ بکەن، و گاڤا سەمورەیی رافع ئێخستی، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دەستویری دا وی ژی کو د گەل وان بچتە شەڕی. ئەڤە هندێ دگەهینت کو ڤیانا صەحابییان بۆ مانا د گەل پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و کرنا جیهادێ گەلەک یا مەزن بوویە، حەتا ئێک ژ وان دکرە گری دەمێ زانیبا کو دەستویری بۆ وی نائێتەدان ئەو بچتە جیهادێ.

ل مەیدانا شەڕی:

پشتی سەرۆکێ منافقان سێئێکیا لەشکەری د گەل خۆ زڤڕاندی، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- د گەل نێزیکی حەفت سەد شەڕکەران ل تێشتەگەها رۆژا شەنبییێ پازدەی هەیڤا شەووالێ گەهشتە وێ مەیدانێ ئەوا دکەفتە بەر سنگێ چیایێ ئوحودێ ژ لایێ قیبلێ ڤە، و لەشکەرێ کافرێن مەکەهێ ئەوێ ئەو چەند رۆژەک بوو ژ مەکەهێ دەرکەفتی، گەهشتبوو لایێ باکوورێ باژێرێ مەدینێ، و دەمێ وان زانی کو لەشکەرێ موسلمانان یێ گەهشتییە بنارێ چیایێ ئوحودێ، ئەو ژی ب نک وان ڤە چوون، و هەردو

لەشكەر ل وێرێ گەهشتنە ئێک، پشتا موسلمانان كەفتە چیایێ ئوحودێ، و بەرێ وان كەفتە باژێرێ مەدینێ، و دەستێ وان یێ ڕاستێ كەفتە وی گری (یان چیایی) یێ دگۆتنێ: (عەینەین)، و ژ بەر گرنگییا وی گری و جهێ وی یێ ئستراتیجی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- پێنجی ژ باشترین ڕمبازان هلبژارتن، و عەبدللاهێ كوڕێ جوبەیری كرە ئەمیرێ وان، و گۆتە وان: ئەگەر هوین ببینن طەیر مە ڤەڕەڤینن، جهێ خۆ بەرنەدەن حەتا ئەز بهنێرمە د دویڤ هەوە ڕا، و ئەگەر هەوە دیت مە ئەو شكاندن و مە دا ب دویڤ وان ڤە جهێ خۆ بەرنەدەن حەتا ئەز بهنێرمە د دویڤ هەوە ڕا.

ئارمانجا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب وێ چەندێ ئەو بوو، ئەو ڕمباز گری زەبت بكەن، دا ل سەر مەیدانێ ژی و نهالێ ژی دزال بن؛ چونكی ل بەر قیبلەیا وی گری نهالەک هەبوو ب لایێ ڕۆژئاڤایێ ڤە دچوو، ب نک وی جهی ڤە یێ لەشكەرێ كافران لێ دانای، پشتا موسلمانان و هندەک ژ لایێ وان یێ ڕاستێ ژی چیا بوو، كافر نەدشیان ل دۆر بزڤڕن، و لایێ وان یێ چەپێ ئەو گر بوو یێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ڕمباز ل سەر دانایین، و ئەگەر گر هاتە گرتن، كافران چو ڕێ نابن ل دۆر موسلمانان بزڤڕن، بەلێ ژ هەر لایەكێ موسلمانان بڤێت، ئەو دێ شێن ل دۆر كافران زڤڕن، چونكی پشتا وان یا بەردایە، ژ لایەكێ دی ڤە ئەو پلانا لەشكەری یا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دانای یا وەسا بوو كو: ئەگەر كافر د شەڕی دا شكەستن، چو تشت نابت وان بگرت یان بپارێزت، بەلێ ئەگەر ئەم شكەستین چیا دێ مە پارێزت، چونكی ئەم دێ خۆ ڤەكێشینە چیایی و ب سەركەڤین، و هنگی ئەم دێ ئێینە پاراستن. بەلێ یا ژ هەمییێ گرنگتر ئەوە گر نەئێتە بەردان، چونكی هەر جارەكا ئەو هاتە بەردان، دبت كافر ل دۆر بزڤڕن، و ژ لایێ پشتێ ڤە هێرشێ بدەنە موسلمانان، و هنگی مەسەلە دێ

تێکچت، ژ بەر ڤێ چەندێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گەلەک تەئکید ل وان ڕمبازان کر کو د چو حالەتان دا ئەو جهێ خۆ بەرنەدەن،.

ل مەیدانا شەڕی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- لەشکەرێ موسلمانان ب ڕێز کر وەکی کو ئەو د نڤێژێ دا خۆ ب ڕێز دکەن، و وی لەشکەر کرە سێ (کەتیبە) و کۆم، کۆما موهاجران و ئالایێ وان کرە د دەستێ موصعەبێ کوڕێ عومەیری دا، و کۆما ئەوسییان ژ ئەنصارییان و ئالایێ وان کرە د دەستێ ئوسەیدێ کوڕێ حوضەیری دا، و کۆما خەزرەجییان ژ ئەنصارییان و ئالایێ وان کرە د دەستێ حوبابێ کوڕێ مونذری دا.

لەشکەرێ کافران ب سەرۆکاتییا ئەبوو سوفیانی بوو و مەزنێ لایێ ڕاستێ خالدێ کوڕێ وەلیدی بوو، و یێ لایێ چەپێ عەکرمەیێ کوڕێ ئەبوو جەهلی بوو. ل بەدرێ کوڕێ ئەبوو سوفیانی (حەنظەلە) و بابێ عەکرمەیی (ئەبوو جەهل) کو دبوو مامێ خالدی ژی هاتبوونە کوشتن، لەو هەر ئێک ژ وان دلەکێ تژی کەرب و کین دژی موسلمانان د سنگێ خۆ دا هل دگرت.. و بەری ئەم بەردەوامییێ بدەینە سەرهاتییا شەڕێ ئوحودێ، گوهدارییا ڤێ حنێرێ بکەن ئەوا دیرۆکێ بزڤڕینا خۆ ڤەهاندی.

هەر سێ مەزنێن کافران:

ئەبوو سوفیان و خالد و عەکرمە.. سێ مەزن و سەرلەشکەرێن کافرێن قورەیشییان بوون، ل ڕۆژا ئوحودێ وان دەستەکێ مەزن د وێ سەرکەفتنا لەشکەری دا هەبوو یا کافران ب دەست خۆ ڤە ئینای، و پشتی دەهـ سالان ژ ڤێ ڕویدانێ، و زڤڕینا چەرخا زەمانی، لەشکەرەکێ مەزن یێ موسلمانان ژ مەدینێ دەرکەفت و بەر ب شامێ ڤە چوو دا ئالایێ ئیسلامێ و تەوحیدێ ل وێرێ بلند بکەت، ڤی لەشکەری شەڕەکێ گرنگ و بنبڕ کر، هوین دزانن مەزن و سەرلەشکەرێن موسلمانان د ڤی شەڕی دا کی بوون؟

سەرۆكێ مەزنێ لەشكەرى خالد بوو، و سەرۆكێ هێزا مرنێ عەكرمە بوو، و سەرۆكێ هێزا مەعنەوى ئەبوو سوفيان بوو!!

و دەمــێ هوين ڤێ زانينێ ل بيرا خۆ دئيننەڤە، مەزنييا پێغەمبەرى -سلاڤ لێ بن- ل بيرا خۆ بيننەڤە دەمێ داخواز ژێ هاتييەكرن كو خودێ كافرێن مەكەهێ هەمييان تێ ببەت، وى گۆت: نە.. بەلكى خودێ هندەكان ژ پشتا وان دەربێخت بەرەڤانييێ ژ ڤى دينى بكەن!

هندەك ڕويدانێن بەرێ شەرێ:

* ل وى دەمێ پێغەمبەرى -سلاڤ لێ بن- ڕێزێن موسلمانان دورست دكرن، بەرى شەڕ دەست پێ بكەت، وى شيرەك ڕاكر و گۆت: كى دێ ڤى شيرى هلگرت؟ گەلەك صەحابييان دەستێن خۆ ب نك ڤە درێژكرن، هەر ئێكى گۆت: ئەز. ئينا پێغەمبەرى -سلاڤ لێ بن- گۆت: كى دێ وى هلگرت و حەقێ وى دەتێ؟ هنگى وان دەستێن خۆ ڤەكێشان، گۆتن: نە كو ئەم ژ دەر حەق دەرنەكەڤيت، وێ گاڤێ ئەبوو دوجانە سيماكێ كوڕێ خەرەشەيێ ساعدى گۆت: ئەى پێغەمبەرێ خودێ، ئەز دێ وى هلگرم و ژ دەر حەق دەركەڤم.

د ريوايەتەكێ دا هاتييە كو زوبەيرێ كوڕێ عەووامى -كوڕمەتێ پێغەمبەرى- بەرى ئەبوو دوجانەى گۆتێ: ئەز دێ وى شيرى هلگرم، بەلێ پێغەمبەرى -سلاڤ لێ بن- ئەو نەدا وى و گاڤا ئەبوو دوجانەى گۆتى: ئەز، پێغەمبەرى ئەو داڤێ.

گاڤا ئەبوو دوجانەى شير ژ پێغەمبەرى -سلاڤ لێ بن- وەرگرتى، وى پارچەيەكا پاتەيێ سۆر ل ئەنيا خۆ شداند، و دەمێ وى ڤيابا شەڕى بكەت وى وە دكر، پاشى ئەو ب ڕەنگەكێ خۆمەزنكرنێ ڤە دەركەتە ناڤ ڕێزێن شەڕكەران و هات و چو، گاڤا پێغەمبەرى -سلاڤ لێ بن- ئەو ب وى ڕەنگى

دیتـی، گـۆت: ئەڤـە ڕێڤەچوونەکـە ئەگـەر نـە ل ڤـی جهـی بـت خـودێ حـەز ژێ ناکەت[1]. و وێ ڕۆژێ ئـەبوو دوجانـەی حـەقێ وی شـیری دایـێ، و هنـد شـەڕ پـێ کـر حـەتا ئـەو د دەسـتان دا خواربـووی. و دبێـژن: وێ ڕۆژێ هنـدا کچـا عوتبەی کەفتە بەر سنگێ ئەبوو دوجانەی و ئەبوو دوجانەی شیر ڕاکـرە هنداڤ سـەرێ وێ و گاڤـا وێ دیتـی ئـەبوو دوجانـە دێ وێ کـوژت وێ ڤیژییـەک ڕاهێلا، ئەبوو دوجانەی ژ دەنگێ وێ زانـی کـو ئـەو ژنکـە، هنگـی وی شـیرێ خۆ ڤەکێشا و گۆت: ئەز شیرێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب کوشتنا ژنەکێ بێ بها ناکەم!

* زەلامەکێ ئەوسی هەبوو دگۆتنێ: (ئەصرەم) ناڤێ وی عـەمرێ کـوڕێ ثابتی بوو، ئەبوو هورەیرەی گەلەک جاران نموونە ب وی دئینـا و دگـۆت: کـی دێ نـاڤێ زەلامـەکی بـۆ مـن بێـژت یـێ چوویـە بەحەشـتێ و نڤێژەکـا ب تنـێ نەکرییە؟ پاشی دگۆت: ئەو ئەصرەمە، ئەو مرۆڤەک بـوو ب ئیـسلامـێ ڕازی نەبوو، ڕۆژەکێ ئەو هاتە مەدینێ دیت مەدینە یا ڤالایە ژ مرۆڤان، وی پسیار کر: کانێ سەعدێ کـوڕێ موعـاذی؟ کـانێ بـرازایێن وی؟ کـانێ مـرۆڤێن مـە؟ هندەکان گۆتێ: ئەو هەمی یێن چووینە ئوحودێ، دا شەڕێ کافرێن قورەیشییان بکەن. هنگی دلـێ وی چوویێ موسلمان ببـت، لـەو وی جلکێن شـەڕی کرنـە بـەر خـۆ، و شیرێ خۆ هلگرت و قەستا ئوحودێ کر، و چـوو نـک پێغەمبـەری -سلاڤ لێ بن- و ئەو یێ پێچای خۆ گۆتێ: ئـەی پێغەمبـەرێ خـودێ، شـەڕی بکەم یان موسلمان ببم؟ پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- گـۆتێ: موسـلمان ببـە پاشی شەڕی بکـە.. ئـەو موسـلمان بـوو و چـوو د نـاڤ خـەلکی دا و شـەڕکر، هندەک مرۆڤێن وی ئەو دیت وان هزرکر ئـەو ژ تەعەصـوب بـۆ ئویجاخـا خـۆ

---

(١) ئەڤ گۆتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- یا دووماهییێ د دەر حەقا ڕێڤـەچوونا ئـەبوو دوجانەیی دا، ب ڕێکێن دورست نەگەهشتییە مە.

يێ هاتييه شەڕى، لەو وان گۆتێ: نێزيكى مە نەبە! وى گۆتە وان: ئەز يێ موسلمان بوويم، و وى شەڕكر حەتا هاتييە كوشتن، پێغەمبەرى -سلاڤ لێ بن- بەحسێ وى كر و گۆت: ((عَمِلَ قَلِيلًا وَأُجِرَ كَثِيراً))[1] يەعنى: وى كارەكێ كێم كر، و خێرەكا مەزن بۆ هاتەدان.

و سەرهاتييا ڤى زەلامى و هندەكێن دى يێن وەكى وى هندێ دگەهينن كو شەرتێ كارى دووماهييە.

* و وەكى ڤێ سەرهاتييا بۆرى يا زەلامێ ئەوسى، سەرهاتييەكا زەلامەكێ جوهى ژى هەيە ئەو ژى موخەيريق بوو، و ئەو جوهييەكێ قەينوقاعى بوو بەلێ د گەل بەنوو نەضيرييان بوو، دەمێ موسلمان دەركەفتينە ئوحودێ وى گۆتە جوهييان: هوين دزانن كو پشتەڤانييا موحەممەدى يا فەرە ل سەر هەوە، وان گۆتێ: ئەڤرۆ شەنبييە! وى گۆت: نە هوين بن و نە شەنبييا هەوە.. پاشى وى گۆت: ئەڤە ئەز چووم هارى موحەممەدى بكەم، ئەگەر ئەز نەزڤڕيم مالێ من هەمى بۆ موحەممەدييە وى چ دڤێت بلا لێ بكەت. و ئەو بەر ب ئوحودێ ڤە چوو، و شەڕ كر حەتا هاتييە كوشتن. و ئەڤە ژى هندێ دگەهينت كو ئەگەر خودێ خێرا ئێكى ڤيا دووماهييا وى دێ ل سەر باشييێ بت.

د ناڤبەرا عەلى ﷺ و طەلحەى ﷺ دا:

طەلحەيێ كوڕێ عوثمانى ئالاهلگرێ كافرێن قورەيشييان بوو ل ڕۆژا ئوحودێ، بەرى شەڕ دەست پێ بكەت، ئەو هاتە مەيدانێ و ب دەنگەكێ بلند گازى كر: كى دێ ئێتە شەڕێ من؟ و پشتى وى گۆتنا خۆ چەند جارەكان دوبارەكرى و كەسێ بەرسڤا وى نەداى، وى گۆت: گەلى هەڤالێن

(١) بوخارى (٢٨٠٨) ژ بەررائى ڤەدگوهێزت.

موحەممەدی! هوین دبێژن: خودێ ب شیرێن هەوە دێ مە بەتە جەهنەمێ، و ب شیرێن مە دێ هەوە بەتە بەحەشتێ، کی ژ هەوە دێ ئێت من ب شیرێ خۆ هنێرتە جەهنەمێ یان ب شیرێ من خۆ بەتە بەحەشتێ؟

هنگی عەلییێ کورێ ئەبوو طالبی د گازییا وی چوو و گۆتێ: ئەز ب وی کەمە یێ نەفسا من د دەستان دا، ئەز تە ناهێلم حەتا خودێ تە ب شیرێ من دبەتە جەهنەمێ یان ب شیرێ تە من دبەتە بەحەشتێ.. و عەلی چوویێ، عەلی دربەک دانایێ پییەکێ وی ژێڤەبوو و د هەسپی دا کەفت، و گاڤا عەلی چوویێ دا وی تمام بکەت، وی هەوار کر و گۆت: پسمام، ئەز تە ب خودێ ددەمە سویندێ تو مرۆڤایننییا مە ژ بیر نەکە.. هنگی عەلی ئەو هێلا و زڤڕی!

پشتی ڤێ سەرهاتییێ شەڕی دەست پێ کر.

دەسپێکرنا شەڕی:

ئەگەر دوریشمێ موسلمانان ل ڕۆژا بەدرێ (أَحَدٌ، أَحَدٌ) بت، ل ڕۆژا ئوحودێ دوریشمی وان (أَمِتْ، أَمِتْ) بوو، شەڕی دەست پێ کر، و ل سەری شەڕ د مفایێ موسلمانان دا بوو، و ئەو ب هێز بۆ پێشڤە چوون، و دەمەکێ درێژ پێڤە نەچوو شکەستن کەفتە ڕیزێن کافران، و ئەو پاشدا زڤڕین، حەمزە شیا ئالاهلگرێ کافران (ئەرطەئەیێ کورێ عەبد شورەحبیلی) بکوژت، و ئالایێ وان ل عەردی بدەت، پاشی عوثمانێ کورێ ئەبوو طەلحەیی خۆ ل ئالایی دا و هلگرت، حەمزە گەهشتە وی ژی و ئەو ژی کوشت، زەلامەکێ دی ئالا هلگرت، موسلمانان ئەو ژی کوشت.. و هۆسا نەهـ زەلامان ئالا هلگرت، و هەر نەهـ هاتنە کوشتن، پشتی کوشتنا زەلامێ نەهێ، ئێدی ئالایێ وان نەهاتە ڕاکرن، و هنگی کەفتنا ئالایی نیشانا شکەستنا لەشکەری

بوو، کافران دەمێ ئالایێ خۆ ل عـەردی دیتـی شکەسـتن کەفتـە ڕێـزێن وان و پاشدا چوون، و موسلمانان دا ب دویڤ وان ڤە.

ل ڤی دەمی بوو نێزیک بوو ئەبوو دوجانـە هنـدا کچا عوتبـەی بکـوژت، بەلێ دەمێ وی زانی ئەو ژنکە وی شیرێ خۆ ڤەکێشا و گۆت: ئەز چو ژنکان ب شیرێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- نـاکوژم، هـەر وەسا حەنظـەلـەیێ کـوڕێ ئەبوو عامرێ ئەنصاری ژی، و ئەو کەسەکێ پەیا بوو، ب نک ئەبوو سوفیانی ڤـە چـوو، و ئەو یێ سویار بوو ل سەر هەسپی، حەنظـەلـەی شـیرەکێ ب هێـز د هەسپێ ئەبوو سوفیانی وەراند، ئـەبوو سـوفیان کەفتـە عـەردی، و حەنظـەلـە چوو هنداڤ سەری و شیرێ خۆ ڕاکر و نێزیک بوو ل ستویێ وی بدەت، ئەبوو سوفیانی کرە هەوار، هنگی شەددادێ کوڕێ ئەسوەدی یێ نێزیـک بـوو ژ وان، وی تیرە د حەنظـەلەی وەرکـر، حەنظـەلـە لـێ زڤـڕی و ب نـک ڤـە چـوو بـەلێ وی شیرەک ل حەنظـەلەی دا و حەنظـەلە کوشت.

و ژ بـەر کـو خـودێ وەسـا حـەز کربـوو ئـەبوو سـوفیان و ژنکـا وی هنـد پشتی هنگی موسلمان ببـن، و بەڕەڤانییێ ژ ئیسلامێ بکـەن، لـەو وی ئـەو ژ کوشتنێ پاراستن، و د هندەک ریوایەتێن دورست دا هاتییە کـو پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- بەحسـێ حەنظـەلـەی کـر و گـۆت: مـن دیـت ملیاکـەتان ئـەو دشویشت.. ڤێجا پسیارا عەیالێ وی بکەن کانێ مەسەلا وی چییە؟

ل وێ شـەڤا سـپێدەیا وێ شـەڕێ ئوحـودێ هاتییـەکرن، شـەڤا زاڤاینییـا حەنظـەلـەی بـوو، وی ژنکـا خـۆ جـەمیلایا کچـا عەبـدللاهێ کـوڕێ ئوبـەیی ڤەگوهاسـتبوو، سـپێدێ زوی دەمـێ وی زانـی پێغەمبـەر -سـلاڤ لـێ بـن- و صـەحابییێن وی دەرکەفتنـە ئوحـودێ بـۆ شـەڕێ کـافران، وی لـەز کـر و خـۆ گەهاندە وان، بەری کو خۆ بشۆت، گاڤا حەنظـەلـە دەرکەفتییـە ئوحودێ ژنکـا وی چار ژ مرۆڤێن خۆ ل سەر وێ کرنـە شاهد یا د ناڤبـەرا وان دا چێبووی،

هندەکان پشتی هنگی گۆتیێ: بۆچی تە ئەو شاهد گرتن؟ وێ گۆت: من د خەونا خۆ دا دیت هەر وەکی عەسمان ڤەدبوو و حەنظەلە ب ژۆر دکەفت و عەسمان لێک دهاتەڤە، ڤێجا من زانی ئەو دێ شەهید بت و نازڤڕتەڤە، و وەسا چێبوو خودێ کورەک ژ ڤی شەهیدی دا ڤێ ژنێ ناڤێ وی کربوو: عەبدللاه.

ب ڤی ڕەنگی خودایێ مەزن د هەوارا موسلمانان هات، و ئەو ب سەرئێخستن، و شکەستن ئێخستە کۆما کافران، و ڕێزێن وان ژبەرک برن، و ئەو ڕەڤین، خودایێ مەزن د ئایەتەکا سوورەتا (آل عمران) دا دبێژت: ﴿ وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ ٱللَّهُ وَعْدَهُۥٓ إِذْ تَحُسُّونَهُم بِإِذْنِهِۦ ﴾ (آل عمران: ١٥٢) یەعنی: ب ڕاستی خودێ پەیمانا خۆ د گەل هەوە پێکئینا کو ئەو هەوە ب سەربێخت، دەمێ هەوە ب ئانەهییا وی ئەو کوشتین..

بەلێ پشتی هنگی چ چێبوو؟

خودێ دبێژت: ﴿ حَتَّىٰٓ إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَٰزَعْتُمْ فِى ٱلْأَمْرِ وَعَصَيْتُم مِّنۢ بَعْدِ مَآ أَرَىٰكُم مَّا تُحِبُّونَ ۚ مِنكُم مَّن يُرِيدُ ٱلدُّنْيَا وَمِنكُم مَّن يُرِيدُ ٱلْءَاخِرَةَ ۚ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ ۖ وَلَقَدْ عَفَا عَنكُمْ ۗ وَٱللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥٢﴾ ﴾ (آل عمران: ١٥٢-١٥٣) یەعنی: حەتا دەمێ هوین فاشلبووین، و هوین ژ کرنا شەڕی لاوازبووین، و هوین د ناڤبەرا خۆ دا ژێکجودابووین، و هەوە گوهداری نەکری، خودێ شکەستن ئێخستە ڕێزێن هەوە پشتی کو وی ئەو نیشا چاڤێن هەوە دای یا هەوە حەز ژێ دکر کو سەرکەفتن بوو، و ئاشکەرا بوو کو هندەک ژ هەوە دنیا دڤێت و هندەکان ئاخرەت.. پاشی خودێ بەرێ هەوە ژ وان وەرگێرا، دا ئەو هەوە ب ڤێ چەندێ بجەڕبینت، و ب ڕاستی خودێ هوین عەفووکرن و ئەو ل هەوە بۆری، و خودێ خودان قەنجییە ل سەر خودان باوەران.

و ئـەڤ ئایەتـە ڕاسـتییەکا تـەحل ل بـەر چـاڤێن صـەحابییان ددانـت، عەبدللاهێ کوڕێ مەسعوودی دبێژت: ((حەتا ئـەڤ ئایەتـە نەهاتییـە خـوارێ من باوەر نەدکر کو هندەک د ناڤ مە دا هەنـە حـەز ژ دنیـایێ دکـەن))! بـەلێ ئەو ڕەنگە مرۆڤە هەبوون، و هـەبوونا وان -پشـتی قـەدەرا خـودێ- بـوو ئەگـەرا وێ شکەسـتنا لـەشکەری یـا ب سـەر صـەحابییان دا هـاتی، ئـەو صـەحابییێن پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- سەرکێشـییا وان دکـر، و هـەبوونا وان ڕەنگـە مرۆڤـان ئـەوا حـەتا ڕۆژا ئوحـودێ یـا ڤەشـارتی دڤیـا بێتـە ئاشـکەراکرن؛ دا دەرمانەک بۆ بێتەدان.. و ئەڤەیـە ڕێبـاز و مەنهـەجێ قورئـانێ، ڕاسـتی دڤێت بێتە دەسنیشانکرن، ئەگەر خۆ ئـەو ل بـەر هنـدەک موسـلمانان یـا نـەخۆش ژی بت، ما نە تشتەکێ غەریبە ئەو مرۆڤێن ل گازییا خودێ دەرکـەفتین و ل بـن ئالایێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کۆمبووین، مال و عەیال و ژن ل پاش خۆ هێلاین و خۆ ل بەر ترس و برس و نەخۆشییێ گرتیـن، هێـشتـا د نـاڤ وان دا هندەک کەس هەبن حەز ژ دنیایێ بکەن؟

تشتەکێ غەریبە.. و یا غەریبتر ئەو بوو قورئـانێ ئـەڤ ڕاستییا پـەچنی و نخـافتی ئاشـکەرا هلێڤـڕی و بـەرچاڤ کـر، بـەلێ ژ لایـەکێ دی ڤـە ئـەڤ ئاشکەراکرنە یا غـەریب نینـە؛ چونکی مەنهـەجێ قورئـانێ د پـەروەردەکرنێ دا یێ ئاشکەرایە: خەلـەتی و کێم و کاس دڤێت ب دورستی بێنە بەرچاڤکرن؛ دا ب تمامی بێنە چارەکرن.

موسـلمان ل ڕۆژا ئوحـودێ شکەسـتن؛ چـونکی خەلـەتی ژ وان ب خـۆ بوو.. ئەو خەلەتی چ بوو؟ دڤێت بێتە دیـارکرن دا دەرمانـەک بـۆ بێتـە دیـتن، ئەگەر نە.. پا چاوا ئەو خەلـەتی دێ ئێتە دورستکرن؟

قورئـانێ ئـەڤ چەنـدە ل سـەر وان تۆمـارکر، و خەلـەتییا وان ب زەلالـی روهن و بەرچاڤ کر.

بەردانا گری ژ لایێ ڕمبازان ڤە:

بەری نوکە مە دیار کربوو کو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- پێنجی ڕمبازێن زیرەک دانابوونە سەر گرێ (عەینەین) ئەوێ دکەفتە لایێ وان یێ چەپێ، و گۆتبوو وان: چ ل مەیدانا شەڕی چێ ببت، هوین جهێ خۆ بەرنەدەن. بەلێ وان ئەڤ فەرمانا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب دورستی ب جه نەئینا، دەمێ ئەو د ناڤبەرا خۆ دا ب خیلاف چووین پشتی وان دیتی لەشکەرێ کافران شکەست و ژ مەیدانا شەڕی ڕەڤین، و هندەک مال ل پشت خۆ هێلان، بارا پتر ژ وان گۆت: شەڕ نەما، و چو مەعنا بۆ مانا مە ل ڤی جهی نەما. و وان گۆتە ئەمیرێ خۆ عەبدللاهێ کوڕێ جوبەیری: ئەم دێ چین، دا ئەم ژی دەسکەفتییان کۆم بکەین! و هندی ئەمیرێ وان و چەند کەسەکێن کێم ژ وان گۆتێ: نەچن و جهێن خۆ بەرنەدەن، و بیرا وان ل فەرمانا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئیناڤە، بەلێ وان گوهداری نەکر، و جهێ خۆ ل سەر گری بەردان. و ئەڤە بوو یا ئایەتێ ئیشارەت داییێ دەمێ گۆتی: ﴿ حَتَّىٰٓ إِذَا فَشِلۡتُمۡ وَتَنَٰزَعۡتُمۡ فِي ٱلۡأَمۡرِ وَعَصَيۡتُم مِّنۢ بَعۡدِ مَآ أَرَىٰكُم مَّا تُحِبُّونَۚ مِنكُم مَّن يُرِيدُ ٱلدُّنۡيَا وَمِنكُم مَّن يُرِيدُ ٱلۡأٓخِرَةَۚ ثُمَّ صَرَفَكُمۡ عَنۡهُمۡ لِيَبۡتَلِيَكُمۡۖ وَلَقَدۡ عَفَا عَنكُمۡۗ وَٱللَّهُ ذُو فَضۡلٍ عَلَى ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ١٥٢ ﴾.

گاڤا خالدی دیتی وان جهێ خۆ بەردا، وی فەرمان ل هندەک سویاران کر کو ئەو ل دۆر گری بزڤڕن و ژ لایێ پشتێ ڤە بێنە موسلمانان، هەر وەسا وی کەسەک هنارتە نک ئەبوو سوفیانی دا بێژتێ: خۆ ڕاگرن، و بزڤڕنە مەیدانا شەڕی، ئەڤە ئەم چووین ل دۆر موسلمانان بزڤڕین.. و ئەو چێبوو یا خالدی ڤیای.

دژواربوونا تەنگاڤییێ ل سەر موسلمانان:

خالد و هەڤالێن خۆ ل دۆر گری زڤڕین، ئەو کەسێن کێم ژ ڕمبازان یێن کو ل جهێ خۆ ل سەر گری ماین نەشیان بەرگرییا هێڕشکەران بکەن، لەو ئەو هەمی هاتنە کوشتن، و لەشکەرێ کافران ژ پشتێ ڤە هاتنە موسلمانان، و هەر ل وی دەمی ئەو کافرێن ژ مەیدانا شەڕی ڕەڤین ل دۆر خۆ زڤڕین و دەست ب شەڕێ موسلمانان کر، و ب ڤێ چەندێ خافلەتی ب موسلمانان کەفت، و ئەو کەفتنە دەراڤەکێ تەنگ، و سەر و بەرێ وان تێکچوو و ئەو ژێک ڤەقەتیان، و ئێدی نەما وان ئاگەهـ ژ ئێکدو بمینت، حەتا وە لێ هات ئەو ب خۆ ل بەرێک بوونە ڕەشەک، و هنگی بابێ حوذەیفەیێ کوڕێ یەمانی -کو موسلمان بوو- هەر ب دەستێ موسلمانان ب خەلەتی ڤە هاتە کوشتن!

و هژمارەکا مەزن یا صەحابییان ل وی دەمی شەهید بوون، و ئێک ژ وان حەمزەیێ کوڕێ عەبدلموطەلبی بوو.. حەمزەیی ل ڕۆژا بەدرێ طوعەیمەیێ کوڕێ عەدی کوشتبوو، و برازایێ طوعەیمەی جوبەیرێ کوڕێ موطعمی عەبدەکێ حەبەشی هەبوو دگۆتنێ: وەحشی، ڕمبازەکێ گەلەکێ سەگڤان بوو، بەری شەڕێ ئوحودێ بێتەکرن، جوبەیری گۆتێ: ئەگەر تو حەمزەی پێش مامێ من ڤە بکوژی ئەز دێ تە ئازاد کەم.. لەو گاڤا بوویە شەڕ ئەو د گەل لەشکەرێ قورەیشییان دەرکەفت، و ئارمانجا وی ب تنێ ئەو بوو ئەو حەمزەی بکوژت، گاڤا سەر و بەرێ موسلمانان تێکچووی پشتی خالد و هەڤالێن خۆ ل دۆر گری زڤڕین، وەحشی ب نک گری ڤە چوو و خۆ ل پشت کەڤرەکی ڤەشارت، و ژ دویر ڤە زێرەڤانی ل حەمزەی کر، و گاڤا وی دەلیڤەیا خۆ دیتی وی ڕمەک د حەمزەی وەرکر و کوشت، و گاڤا وی دیتی حەمزە کەفت ئەو ژ مەیدانا شەڕی ڕەڤی و ئێکسەر قەستا مەکەهێ کر.

هـەر وەسـا ل وی دەمـی موصـعەبێ کـوڕێ عومـەیری ژی شـەهیدبوو، و موصـعەبی ئـالایێ موسـلمانان د دەسـتی دا بـوو، و ئـەو ل بـەر سـنگێ پێغەمبەری بـوو -سلاڤ لـێ بـن- ئبن قەمیئەیی ئەو کوشت، و ژ بەر کـو موصـعەب ب شـکلێ خـۆ ڤـە وەکـی پێغەمبەری بـوو -سلاڤ لـێ بـن- ئـبن قەمیئەیی هزر کر ئەو پێغەمبەرە، لەو وی گازی کـر: مـن موحەممـەد کوشت! و ئەڤ گۆتنە هەر د گاڤێ دا د نـاڤ موسلمان و کـافران دا بـەلاڤبوو، تشـتێ بوویـە ئەگـەرا بلنـدبوونا مەعنـەویاتێن کـافران، و شکەسـتنا مەعنـەویاتێن موسلمانان.. حەتا ل وی دەمی هژمارەکا موسلمانان ژ مەیدانا شەڕی ڕەڤـین و گۆتن: مادەم پێغەمبەر هاتە کوشتن مەسەلە ب دووماهی هات.

و هندەک موسلمانێن دی بێ هیڤی بوون و دەستێن وان ژ شەڕی سست بـوون، لـەو وان خـۆ دا لایـەکی و ڕوینشـتن، ئەنەسـێ کـوڕێ نەضـری د بـەر هنـدەک ژ وان ڕا بـۆری و گـۆت: هـوین بـۆچی ڕوینشـتینە ڤێـرێ؟ وان گـۆت: پێغەمبەرێ خودێ هاتە کوشتن! وی گۆت: ئەگـەر موحەممـەد هاتبتـە کوشـتن، خـودایـێ موحەممەدی نەهاتییە کوشتن، ڕابن ل سەر وێ ڕێکێ بـمرن یا ئـەو ل سەر مـری، پاشی وی دەستێن خۆ بلند کرن و گۆت: یا ڕەببی ئەزێ بەریمـە ژ وێ یا ئـەڤـان کری -و ئیشارەت ب نک کافران ڤە کر- و تـو ل مـن نـەگرە ژ بەر وێ یا ئەڤان گۆتی -و ئیشارەت ب نک وان موسـلمانان ڤـە کـر ئـەوێن ڕوینشتین-، پاشی گـۆتـە سەعدێ کوڕێ موعاذی: ئەی سەعد بێنا بەحەشتێ ژ ئوحودێ ڤـە یـا دئێتـە مـن.. و چوو خـۆ هاڤێتـە نـاڤ شـەڕی و هێـرش دا کافران، و پشـتی شەڕ ب دوومـاهی هـاتی لـەشێ وی هاتـە دیـتن، حەشـتێ و تشتەک برین لێ بوون، و بەس خویشکا وی ئەو ب سەرتبلێن وی نیاسی.

د ئایەتەکێ دا خـودایـێ مــەزن بـەحسێ وان صەحابییان دکـەت ئـەوێن ژ مەیدانا شەڕی ڕەڤین یان ژ کرنا شەڕی سست بووین، و ئاشکەرا دکەت کو

ئەو ل وان بۆری، دەمێ دبێژت: ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ تَوَلَّوْاْ مِنكُمْ يَوْمَ ٱلْتَقَى ٱلْجَمْعَانِ إِنَّمَا ٱسْتَزَلَّهُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُواْۖ وَلَقَدْ عَفَا ٱللَّهُ عَنْهُمْۗ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ۝١٥٥ ﴾.

ل وی دەمی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و هژمارەکا کێم یا صەحابییان (نەهـ کەس بوون و حەفت ژ وان ئەنصاری بوون) ل مەیدانا شەڕی مانە ل ژێر حیصارا لەشکەرێ کافران، و ئەو تووشی تەنگاڤییەکا مەزن بوون، و وان کار بۆ هندێ کر حیصارا کافران بشکێنن و خۆ بگەهیننە موسلمانێن دی؛ دا پشتی هنگی ل چارەیەکێ بگەڕێین بۆ ڤێ تەنگاڤییا ئەو کەفتینێ، و هەر ل وی دەمی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- برینداربوو، ددانەکێ وی هاتە شکاندن و دێمێ وی شەق بوو، و خوین ژ پیێ وی هات.. و ل نک صەحابییان ئەو بوو کو چو ڕۆژ وەکی ڕۆژا ئوحودێ نەخۆش ب سەر پێغەمبەری دا -سلاڤ لێ بن- نەهاتبوون، لەو عائیشایێ جارەکێ گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، ڕۆژەک وەکی ڕۆژا ئوحودێ نەخۆش ب سەر تە دا هاتییە؟ وی گۆت: بەلێ.. و بۆ وێ بەحسێ وێ ڕۆژێ کر یا ئەو چوویە طائیفێ، و خەلکێ وێ دین و بێ عەقلێن خۆ ڤێڕا بەرداین، و بەر تێوەرکرین.

ب- دووماهیا هاتنا شەڕێ ئوحودێ:

پشتی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- و ئەو کۆما کێم یا صەحابییان شیاین ڕێکەکێ بۆ خۆ د ناڤ ڕیزێن کافران ڕا ڤەکەن، و خۆ بگەهیننە هەڤالێن خۆ یێن دی، و پشتی بۆ صەحابییێن دی دیاربووی کو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- نەهاتییە کوشتن، و هێشتا یێ شەڕی دکەت، ئەو هەمی کۆمبوونە سەرێک و بەردەوامی دا شەڕێ خۆ دژی کافران، و ل دویڤ فەرمانا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- وان هێدی هێدی خۆ ب نک چیایێ ئوحودێ ڤە کێشا، و ب سەر کەفتن، خودێ دبێژت: ﴿ إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُۥنَ عَلَىٰٓ أَحَدٍ وَٱلرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِيٓ

أُخۡرَىٰكُمۡ فَأَثَٰبَكُمۡ غَمَّۢا بِغَمّٖ لِّكَيۡلَا تَحۡزَنُواْ عَلَىٰ مَا فَاتَكُمۡ وَلَا مَآ أَصَٰبَكُمۡۗ وَٱللَّهُ خَبِيرُۢ بِمَا تَعۡمَلُونَ ﴿١٥٣﴾ ﴾.

دەمێ موسلمان ب سەر چیایی کەفتین، ئەو ڕوینشتن و برینێن خۆ دەرمانکرن، سەهلێ کورێ سەعدی دبێژت: ل ڕۆژا ئوحودێ دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- بریندار بووی، کچا وی فاطمایێ برینێن وی ژ خوینێ شویشتن، و پاقژکرن، و عەلی ئاڤ لێ دکر، و هندی فاطمایێ ئاڤ لێ دکر پتر خوین ژێ دهات، ئینا وێ پرتەکا حێسیلکێ سۆت و خولییا وێ دانا سەر برینێن بابێ خۆ، حەتا خوین هشک بووی، ل وی دەمی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: غەزەبا خودێ ل سەر وی مللەتی زێدەبوو یێ خوین د ڕوییێ پێغەمبەرێ وی ئینای.. پاشی بێنەکێ خۆ گرت و گۆت: یا رەببی تو ل مللەتێ من نەگرە، ئەو دنەزانن.

گاڤا بوویە دەمێ نڤێژا نیڤرۆ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ژ بەر برینێن خۆ نەشیا نڤێژێ ژ پێیان ڤە بکەت، لەو ئەو ڕوینشتە خوارێ و نڤێژ ل بەرا صەحابییان کر، و صەحابییان ژی ل دویڤ وی ڕوینشتی کر.

ئەنجامێ لەشکەرێ یێ شەڕێ:

ئەگەر مرۆڤ ئەنجامێ هەر شەڕەکی ب وێ چەندێ هلسەنگینت کانێ کیژ لایی شیایە ئارمانجا خۆ ژ شەڕی پێک بینت، مرۆڤ نەشێت بێژت: د شەڕێ ئوحودێ دا کافرێن مەکەهێ ب دورستی ب سەرکەفتینە؛ چونکی ئەو ئارمانجا کافران ڤیای ب ڤی شەڕی بگەهنێ، ئەو نەشیان ب تمامی بگەهنێ..

گاڤا شەڕێ ئوحودێ ڕاوەستیای و پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- و صەحابییێن وی ب سەر چیایی کەفتین، مەزنێ قورەیشییان ئەبوو سوفیان هاتە ڕاستا وان و گازی کر: ئەرێ موحەممەد د ناڤ هەوە دایە؟ پێغەمبەری

-سلاڤ لێ بن- گۆت: بەرسڤا وی نەدەن. پاشی ئەبوو سوفیانی گۆت: ئەرێ کورێ ئەبوو قوحافەیی د ناڤ هەوە دایە، و مەخسەدا وی ئەبوو بەکر بوو، جارەکا دی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: بەرسڤا وی نەدەن. جارا سێییێ وی گۆت: ئەرێ کورێ خەططابی د ناڤ هەوە دایە؟ کەسێ بەرسڤا وی نەدا. هنگی وی گۆت: ئەو تێرا مە هەنە.. یەعنی: وی هزر کر ئەڤ هەر سێیە یێن هاتینە کوشتن، هنگی عومەر نەشیا خۆ بگرت، لەو گازی کر: ئەی دوژمنێ خودێ تو درەوان دکەی، خودێ ئەو یێن هێلاین یێن تە شەرمزار بکەن.

ژ ڤێ گۆتنا ئەبوو سوفیانی دئێتە زانین کو ئارمانجا سەرەکی یا کافران بەری هەر تشتەکی کوشتنا پێغەمبەر بوو -سلاڤ لێ بن-، پشتێ وێ ئارمانجا وان ئەو بوو ئەو ب سەر باژێرێ مەدینێ دا بگرن، زەلامان بکوژن، و ژنان ئێخسیر بکەن، و دووماهییەکێ بۆ دەولەتا ئیسلامێ بدانن، و موسلمانان ئەڤ ئارمانجا وان باش دزانی، لەو دەمێ کافران مەیدانا شەڕی هێلای، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- عەلییێ کورێ ئەبوو طالبی د دویڤ وان هنارت، و گۆتێ: هەڕە بەرێ خۆ بدێ، ئەگەر ئەو ل حێشتران دسویار بن، مەعنا ئەو دێ چنە مەکەهێ، و ئەگەر ئەو ل هەسپان دسویار بن، مەعنا ئەو دێ چنە مەدینێ، و ئەز ب وی کەمە یێ نەفسا من د دەستان دا، ئەگەر ئەو قەستا مەدینێ بکەن، ئەز دێ ب دویڤ وان دا دەرکەڤم، و شەڕێ وان کەم.

مەعنا: ئارمانجا دی یا کافران ئەو بوو ئەو مەدینێ بستینن، و ئەڤ ئارمانجە ژی بۆ وان ب شەڕێ ئوحودێ ڤە نەهات؛ چونکی ئەو ل حێشتران سویاربوون و زڤڕینە مەکەهێ.

ب تنێ ئارمانجەکا وان ب جهـ هات، ئەو ژی ئەو بوو وان هژمارەکا صەحابییان د ڤی شەڕی دا کوشتن، و پیپچەکێ دلێن خۆ ب وێ چەندێ هوین کرن، ب تایبەتی پشتی وان یاری ب لەشێن کوشتییان کرین.

بەلێ دڤێت ژ بیر نەکەین کو هژمارەکا نە یا کێم ژ قورەیشییان ب خۆ ژی د ڤی شەڕی دا هاتنە کوشتن، و هندەک ژ وان ژ مەزن و گرگرێن وان بوون، وەکی ئوبەیێ کوڕێ خەلەفی بۆ نموونە.. و ئاشکەرایە کو ل ڕۆژا ئوحودێ (٧٠) کەس ژ صەحابییان شەهید بوون، کو چار ژێ ژ موهاجران بوون، و بەرانبەر وان (٢٢) کەس ژ کافران ژی هاتنە کوشتن.

ئبن عەبباس دبێژت: دەمێ ئەبوو سوفیان و کافر ژ ئوحودێ ڤەگەڕیاین و گەهشتینە ڕەوحائێ (کو ٧٣ کیلۆمتران یا دویرە ژ مەدینێ) ئەبوو سوفیانی گۆتە هەڤالێن خۆ: نە هەوە موحەممەد کوشت، و نە ژن ئێخسیرکرن، نە چو شۆل بوو هەوە کری!

ژ ڤێ گۆتنا ئەبوو سوفیانی دئێتە وەرگرتن کو کافران ب خۆ ژی هەست ب هندێ نەدکر کو ئەو د ڤی شەڕی دا ب سەرکەفت بن؛ چونکی وان باش دزانی کو وان چو ئارمانجێن خۆ ب جه نەئینابینە.

شەهیدێن ئوحودێ:

وەکی مە گۆتی: ل ڕۆژا ئوحودێ حەفتێ صەحابی هاتنە کوشتن، و دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و صەحابییان خۆ ژ مەیدانا شەڕی ڤەکێشای و ب سەر چیایی کەفتین، تەرمێن صەحابییان بۆ دەمەکی کەفتنە دەستێ کافران، هنگی ژنێن کافران، ب تایبەتی ئەوێن ل ڕۆژا بەدرێ مرۆڤێن وان ب دەستێن موسلمانان هاتینە کوشتن، دا کو دلێن خۆ هوین بکەن، هاتن و یاری ب کەلەخێن کوشتییان کرن، گوهـ و دفنێن وان ژێڤەکرن، و بۆ خۆ کرنە ڕستک و د ستویێ خۆ دانان، و هندەک ژ وان -وەکی هندێ- سنگ و زکێ هندەک کوشتیان کەلاشتن و مێلاکێن وان ئینانە دەر و دانە بەرلەڤان![1]

---

(١) ئبن ئیسحاق ڤی خەبەری ڤەدگوهێزت، و زانایێن حەدیسێ دبێژن: ئەو خەبەرەکێ (ضەعیفە).

و ئەڤە کارەکێ کرێت و ب شەرم بوو ل بەر کافران، وی دەمی، لەو پشتی شەڕی ئەبوو سوفیانی گۆتە موسلمانان: هندەک کار یێن چێبووین ب دلێ مە نەبوون بەلێ ژنکان ئەو یێن کرین!

دەمێ کافران خۆ ژ مەیدانا شەڕی ڤەکێشای و زڤڕینە مەکەهێ، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- و هەڤالێن خۆ هاتنە جهێ شەڕی؛ دا جەنازەیێن شەهیدان کۆم بکەن و ڤەشێرن، و گاڤا وان ئەو دیتی یا کافران د گەل کەلەخان کری، ئەو گەلەک عێجز بوون، و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: بۆ من ل حەمزەی بگەریێن، پشتی جەنازێ حەمزەی ژی هاتییە دیتن پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- هاتە هنداڤ، دیمەنەکێ زێدە دلئێش بوو بۆ وی، چاڤێن وی تژی رۆندک بوون، و ب دلەکێ پڕ کوڤان ڤە گۆت: ئەگەر ژ بەر هندێ نەبا کو صەفییا دێ عێجز بت، و خەلک دێ چاڤ ل من کەت من ئەو نەدڤەشارت.. پاشی وی سویند خوار چی گاڤا ئەو جارەکێ شیا قورەیشییان دێ کەلەخێن سیهـ ژ وان وەکی حەمزەی لێ کەت، ئینا ئایەت هاتە خواری: ﴿ وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُواْ بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُم بِهِۦ وَلَئِن صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِّلصَّـٰبِرِينَ ﴿١٢٦﴾ ﴾ (النحل: ١٢٦) یەعنی: ئەگەر هەوە ڤیا تۆلێ ژ وی بستینن یێ تەعدایی ل هەوە کری، هوین ژ وێ زێدەتر نەکەن یا وی د گەل هەوە کری، و ئەگەر هوین صەبرێ بکێشن ئەو بۆ سەرکەفتنا د دنیایێ دا و بۆ خێرا مەزنا ل ئاخرەتێ بۆ هەوە چێترە(١).

ل وی دەمێ پێغەمبەر و هندەک صەحابی ل هنداڤ جەنازێ حەمزەی، زوبەیر دبێژت: مە دیت صەفییا -دەیکا من- ژ دویر ڤە یا ب نک مەڤە دئێت، پێغەمبەری گۆتە من: هەرە بەراهییێ نەهێلە بێت. هەر وەکی

---

(١) ئەڤ خەبەرە ژی یێ مورسەلە، و ئەڤ ئایەتە -وەکی ئبن کەثیر دبێژت- ل مەکەهێ هاتبوو خوارێ، بەری مشەختبوونێ!

پێغەمبەری نەدڤیا ئەو بێت و برایێ خۆ ب ڤی رەنگی ببینت. گۆت: ئەز چوومە بەراهیییێ دا نەهێلم بێت، ئینا وێ پالەک ب من ڕادا ئەز پاشدا برم، من گۆتێ: پێغەمبەری یێ گۆتییە من نەهێلە بێت. ئینا ئەو د جهـ دا راوەستیا و گۆت: من زانییە وان چ ل برایێ من کرییە، ئەوا ب سەرێ برایێ من هاتی تشتەکێ گەلەکێ کێمە د ڕێکا خودێ دا بێتە سەرێ مرۆڤی. دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گوهـ ل دەنگێ وێ بووی، گۆت: ڕێکێ بدەنێ!

پاشی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- فەرمان دا جەنازەیێن شەهیدان بێنە کۆمکرن و هەر ل وی جهی بێنە ڤەشارتن یێ ئەو لێ شەهیدبووین، و گاڤا وی زانی هندەکان جەنازەیێن خۆ یێن ڕکرین دا ببەنە مەدینێ ڤەشێرن، وی فەرمان دا ئەو بێنە زڤڕاندن، و ل ئوحودێ بێنە ڤەشارتن، و وی هەر دو دو یان دو سێ د ئێک قەبری دا ڤەشارتن. و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دوعا بۆ وان کرن و گۆت ل ڕۆژا قیامەتێ ئەز دێ بمە شاهد بۆ ڤان.. و ژ بەر کو گەلەک جاران پشتی هنگی ژی وی سەرەدانا زیارەتێن وان دکر، سەرەدانا زیارەتێن ڤان شەهیدان بۆ وی کەسێ دچتە مەدینێ ژ سوننەتێ دئێتە هژمارتن.

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- شەهیدێن ئوحودێ ڤەشارتن بێی کو وان بشۆت یان نڤێژێ ل سەر بکەت. و زانایێ ناڤدار ئبن حەجەر دبێژت: هندەک دبێژن: پشتی ڤەشارتنا ڤان شەهیدان ب ڕۆژەکێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- نڤێژ ل سەر وان کر.

غەزایا (**حمراء الأسد**):

شەڕێ ئوحودێ -وەکی بۆری د گەل مە- ل سپێدەیا ئەینییێ (١٥) هەیڤا شەووالێ چێبوو، و پشتی شەڕ ب دوومـاهی هاتی وێ ڕۆژێ و شەڤا دی ژی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د گەل صەحابیییێن خۆ ما ل ئوحودێ، و

ل رۆژا ئێکشەنبیّ (١٦) هەیڤیّ ئەو زڤڕینە مەدینیّ، و خەبەرەک گەهشتە پێغەمبەری -سلاڤ لیّ بن- کو قورەیشی پەشێمان بووینە کو وان قەستا مەکەهیّ کری بێی کو سەرکەفتنەکا بەرچاڤ ب دەست خۆ ئینا بت، هنگی پێغەمبەری -سلاڤ لیّ بن- د ناڤ صەحابییان دا ڕاگەهاند کو ئەو دیّ ب دویڤ قورەیشییان دا چت، و ئەگەر مەسەلیّ خواست ئەو دیّ شەڕیّ وان کەت، و وی فەرمان دا کو ژ بلی وان یێن دوهی چووینە ئوحودیّ بۆ کرنا شەڕی بلا کەس د گەل وان دەرنەکەڤت، صەحابی د گەل وان برینێن کەفتینە لەشی د بەرسڤا وی دەرکەفتن، و ب لایێ باشووریّ مەدینیّ ڤە چوون، هژماران وان نێزیکی (٥٤٠) کەسان بوون، و هژمارا کافران (٢٩٧٠) کەس بوون.

د ڤیّ غەزاییّ ژی دا پێغەمبەری -سلاڤ لیّ بن- عەبدللاهیّ کوڕیّ ئوم مەکتوومی ل جهیّ خۆ هێلا ل مەدینی، و ئەو د گەل موسلمانان نێزیکی (٢٠) کیلۆمتران چوون حەتا گەهشتینە وی جهیّ دبێژنیّ: (حمراء الأسد)، و ل وێریّ وان خەبەرەک بۆ ئەبوو سوفیانی هنارت کو ئەم ییّ ل فلان جهی و ئەگەر هوین ڕاست دبێژن وەرن داخ ۆ ژێک صافی بکەین، و هنگی ئەبوو سوفیانی -بۆ ترساندنا موسلمانان- خەبەرەک هنارت کو ئەم د گەل پشتەڤانێن خۆ دیّ ئێین و هنگی ئەم دیّ زڤڕین حەتا کتەکیّ ژ موسلمانان نەهێلین، گاڤا ئەڤ گەفە گەهشتییە موسلمانان ئەو قەت نەترسیان، و سست نەبوون، بەلکی وان گۆت: خودیّ تێرا مەهەیە، و ئەو باشترین وەکیلە، و هنگی ئەڤ ئایەتە هاتنە خواریّ: ﴿ ٱلَّذِينَ ٱسۡتَجَابُواْ لِلَّهِ وَٱلرَّسُولِ مِنۢ بَعۡدِ مَآ أَصَابَهُمُ ٱلۡقَرۡحُۚ لِلَّذِينَ أَحۡسَنُواْ مِنۡهُمۡ وَٱتَّقَوۡاْ أَجۡرٌ عَظِيمٌ ١٧٢ ٱلَّذِينَ قَالَ لَهُمُ ٱلنَّاسُ إِنَّ ٱلنَّاسَ قَدۡ جَمَعُواْ لَكُمۡ فَٱخۡشَوۡهُمۡ فَزَادَهُمۡ إِيمَٰنٗا وَقَالُواْ حَسۡبُنَا ٱللَّهُ وَنِعۡمَ ٱلۡوَكِيلُ ١٧٣ ﴾ (آل عمران: ١٧٢-١٧٣).

سێ ڕۆژان موسلمان مانە ل وی جهی ل هیڤییا کافران، بەلێ وان د خۆ ڕا نەدیت کو بزڤڕن و شەڕێ موسلمانان بکەن، بەلکی وان لەز ل چوونا خۆ کر و زڤڕینە مەکەهێ.. پشتی سێ ڕۆژان پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د گەل صەحابییێن خۆ زڤڕی مەدینێ.

چەند دەرسەك ژ ڕۆژا ئوحودێ:

ل ڕۆژا ئوحودێ موسلمانان سەرکەفتنەکا مەزن ب دەست خۆ ڤە ئینا.. و بەلکی گەلەک کەس ژ ڤێ گۆتنا مە عەجێبگرتی ببن و بێژن: ئەڤە چ گۆتنە؟! یا ئەم دزانین د ڤی شەڕی دا موسلمان شکەست بوون، ڤێجا چاوا هوین دبێژن: وان سەرکەفتنەکا مەزن ب دەست خۆ ڤە ئینابوو؟

د بەرسڤێ دا دێ بێژین: ئایەتێن سوورەتا (آل عمران) ئەوێن بەحسێ شەڕێ ئوحودێ دکەن، هەر وەسا ریوایەتێن دیرۆکێ ژی، بۆ مە ڤەدگێڕن کو ل دەسپێکا ڕۆژا ئوحودێ لەشکەرێ ئیسلامێ ب سەرکەفت، پاشی شکەست، بەلێ سەرهاتی ل ڤێرێ ڕانەوەستا؛ چونکی پشتی ڤێ شکەستنا لەشکەری یا تەحل، سەرکەفتنەکا مەزنتر ب دەست موسلمانان ڤە هات، و بەلکی هوین بێژن: چاوا؟

چونکی گیانێ موسلمانان هاتە هلسەنگاندن، و ڕێزا وان ژی هاتە ڤەوژارتن، باوەرییا ڕاست و دورست ئاشکەرابوو، هەر وەسا باوەرییا ب دەڤی و سەرڤە سەرڤە ژی ئاشکەرابوو، ل فرەهییێ هەر کەسەک دشێت ب ناڤێ ئیسلام و باوەرییێ باخڤت، بەلێ یێ زیرەک ئەوە یێ بشێت ل تەنگاڤییێ خۆ ڕاگرت و لێڤە نەبت.. ل ڕۆژا ئوحودێ بهایێ گوهدارییا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بۆ خودان باوەران دیاربوو، و وان باش زانی کو هندی نەگوهدارییا فەرمانا پێغەمبەرییە -سلاڤ لێ بن- ئەگەرا سەرەکییە بۆ هلوەشیانا هەر سەرکەفتنەکا هەبت، و پتر بۆ وان ئاشکەرا بوو کو مرۆڤێ

موسلمان دڤێت د هەر پێگاڤەکا خۆ دا یا ئەو د ژینا خۆ دا دهاڤێت پێتڤییە ل دویڤ ڕاستەڕێیا خودێ بچت، و ب ڕاستی ئەڤ چەندە مەزنترین سەرکەفتن بوو دلێن موسلمانان ب دەست خۆ ڤە ئینای ل ڕۆژا ئوحودێ.

سەرکەفتنا د مەیدانا شەڕی دا -ل نک موسلمانی- چو بهایێ خۆ نینە ئەگەر ئەو یا ئاڤاکری نەبت ل سەر بناخەیێ مەنهەجێ خودێ، ئەگەر لەشکەر پێ ل دلچوونێن خۆ بێن ئەرزان نەدانت یێ سەرکەفتی نابت ئەگەر خۆ ئەو بشێتە نەیارێ خۆ ژی، و چەپەرێ وی ب سەرێک دا بینتە خوارێ ژی، لەشکەرێ ئیسلامێ د شەڕێ ئوحودێ دا ب سەرکەفت؛ چونکی ئەو ل دووماهییێ شیا خۆ ژ دلچوونێن نزم و بێبها و پەرتالێ بێخێرێ دنیایێ ڕزگار بکەت، هەر چەندە ژ لایێ لەشکەری ڤە برینەکا نە یا بچویک د لەشێ وی دا هەودابوو ژی.

هەر کەسێ ب هویربینی بەرێ خۆ بدەتە سوورەتا (آل عمران) دێ بینت خودایێ مەزن هژمارەکا دەرسێن گرنگ ژ ڤێ سەرهاتییێ وەردگرت و ددانتە بەرچاڤێن موسلمانان دا ئەو مفایی بۆ خۆ ژێ وەرگرن. خودایێ مەزن دڤیا جڤاتا موسلمانان ئەوا ژ نوی هاتییە نژاندن ب سەربۆڕ و سەرهاتی پەروەردە بکەت، پشتی موسلمان د شەڕێ بەدرێ دا ب سەرکەفتین، گەلەک کەس د ناڤ موسلمانان دا هەبوون هزر دکر هەر جارەکا شەڕەکێ دی د ناڤبەرا وان و کافران دا چێ ببت، ئەو دێ ب سەرکەڤن، ئەو د چاوا بن د چاوا نەبن!

بۆچی؟

چونکی ئەو موسلمانن و پێغەمبەر سەرۆکێ وانە، و یێ د ناڤ وان دا.

بەلێ ل ڕۆژا ئوحودێ خودایێ مەزن بۆ وان بەرچاڤ کر کو ئەڤ هزرە یا د جهێ خۆ دا نینە، سەرکەفتن نە ب تنێ ب لەشکەری و سەرۆکی و چەکی ڤە یا گرێدایە، نە.. تشتەکێ دی هەیە گەلەک جاران مرۆڤ ژ بیرا خۆ

دبەت، ئەو ژی ئەوە یا د ڤـێ ئایـەتێ دا هـاتی: ﴿ وَمَـا جَعَلَـهُ ٱللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُم بِهِۦ ۗ وَمَا ٱلنَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِندِ ٱللَّهِ ٱلْعَزِيزِ ٱلْحَكِيمِ ﴿١٢٦﴾ ﴾ (آل عمـران: ١٢٦) د ڤـێ ئایـەتێ و یـێن بـەری وێ دا خـودایێ مـەزن دڤێت خودان بـاوەران وە تـێ بگـەهینت کـو سـەرکەفتنا وان ل ڕۆژا بـەدرێ نـە ژ بـەر زیرەکییا وان بوو، و شکەستنا وان ل ڕۆژا ئوحودێ نـە ژ بـەر نـەزیرەکییا وان بوو، نە.. بەلکی ئەو ژ بەر هندێ بوو چونکی وان ل بەدرێ تەقوایا خودێ کر و صەبر ل سەر فەرمانا خودێ و پێغەمبەرێ وی کر، ڤێجا خودێ هاریکارییا وان کر و ئەو ب سـەرئێخستن، و ل ڕۆژا ئوحودێ هندەک ژ وان صەبر ل سەر فـەرمانا خودێ و پێغەمبەری نەکر، دەمێ وان دلێ خۆ برییـە مـالێ دنیـایێ، و فەرمانا سەرلەشکەرێ خـۆ شکاندی، ئینـا خــودێ ئـــەو سەرکەفتنا وان ل دەسپێکێ دیتی دەرنشیف کر، و شکەسـتن کـرە بـارا وان، و برینـەکا مـەزن ئێخستە لـەشێ وان.. مـەعنا: سـەرکەفتن و شکەسـتن هـەردو ژ خودێنـە، هـەر چەندە ئەو ب کریارێن مرۆڤی ڤە دگرێداینە ژی.

پشتی بنەجهکرنا ڤی بناخەیێ عەقائیدی، سوورەتا (آل عمران) هندەک حیکمەتێن دی یێن شکەستنا ڕۆژا ئوحودێ بۆ مە دیار دکەت، دەمێ دبێژت: ﴿ إِن يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ ٱلْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلُهُۥ ۚ وَتِلْكَ ٱلْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ ٱلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَيَتَّخِذَ مِنكُمْ شُهَدَآءَ ۗ وَٱللَّهُ لَا يُحِبُّ ٱلظَّـٰلِمِينَ ﴿١٤٠﴾ وَلِيُمَحِّصَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَيَمْحَقَ ٱلْكَـٰفِرِينَ ﴿١٤١﴾ أَمْ حَسِبْتُمْ أَن تَدْخُلُوا۟ ٱلْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ جَـٰهَدُوا۟ مِنكُمْ وَيَعْلَمَ ٱلصَّـٰبِرِينَ ﴿١٤٢﴾ ﴾ (آل عمران: ١٤٠-١٤٢) خودێ دشیا وێ سـەرکەفتنێ ب سـاناهی بپـارێزت یا وی ل دەسپێکا ڕۆژا ئوحودێ دایە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و هـەڤالێن وی، بێی ئـەو زەحمەتـەکا مـەزن ببینن، بەلێ مەسەلە سەرکەفتنا لەشکەری نەبوو، خودێ دڤیا جیلـەکێ وەسا

پـەروەردە بکەت یێ خۆڕاگر بت؛ دا بشێت پشـتی هنگی ڕۆناهییـا دینـێ وی ل عەردی بەلاڤ بکەت.

جیهادا د ڕێکا خودێ دا بێنفرەهی پـێ دڤێـت، و بێنفرەهییـا ژ هـەمییێ مەزنتر ئەوە مرۆڤ صەبرێ ل سەر فەرمانا خودێ و پێغەمبەری بکـەت، حـەتا ئەو بشێت دینێ خۆ ژ هەر وەربادانەکێ بپارێزت دڤێت ئەو یـێ بێنفرەهـ بت، ڕێکـا سـەرکەفتنا د دنیـایێ دا، و چوونـا بەحەشـتێ ل ئـاخرەتێ ب گـول و نێرگزان یا ڕەشاندی نینە، نـە.. ئـەو ڕێکـەکا تـژی خوهـ و خوین و رۆندکـە. خودایێ مـەزن دبێـژت: ئـەوا ل ڕۆژا ئوحـودێ هاتییـە سـەرێ هـەوە بـۆ هنـدێ بوویە:

- دا خودان باوەر ژ منافق و دوڕوییان جودا ببن، چونکی هـەر ئاتافـەکا ب سەر موسلمانان دا بێت پەردە ژ سەر ڕوییێ درەوینێ هندەک منافقان دئێتە ڕاکرن ﴿ وَلِيَعْلَمَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ﴾.

- و ژ بلـی ڤـێ ڤاڤارتنـا ژ سـەر ڤـە ئـەوا د ناڤبـەرا خـودان بـاوەر و مـنـافـقـان دا پـەیـدا دبـت، (تـەمحیص) ژی دکەفتـە ڕێـزا خودان بـاوەران ﴿ وَلِيُمَحِّصَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ﴾ و تـەمحیص کارەکـە د ناڤخۆیی‌یا مرۆڤـی دا پەیدا دبت، تەمحیص کەشفکرنا دلانـە، گەلـەک جاران مـرۆڤ ڕاستییا دلـێ خۆ ژ بیر دکەت و ب دورستی ب سەر هل نابت، کەنگی ئەو ب دورستی دێ خۆ نیاست؟ دەمێ ئەو دکەفتە دەراڤەکێ تەنگ.

- و ژ بـلـی ڤێ ژی خودێ دبێژت: ﴿ وَيَمْحَقَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴾ یـەعنی: ئـەوا ل ڕۆژا ئوحودێ چێبووی بۆ هندێ بو ودا کـافر بێنـە شـکاندن، و بـەلـکی ئـەڤ (تەعبیرە) بۆ هندەک کەسن یا غەریب بت: موسلمان ل ئوحـودێ شکەسـتن دا کافر بێنە ژ بنبرن، ئەڤە چییە؟

دڤێت ئەم باش بزانین کو هەر جارەکا حەقییێ خۆ ل سەر پییێن خۆ گرت و شیا بەرگرییا نەحەقییێ بکەت، ئەڤە ب خۆ شکەستنەکا ئاشکەرایە بۆ نەحەقییێ، بێی ئەم بەرێ خۆ بدەینێ کانێ کی ژ لایێ لەشکەری ڤە د وێ هەڤڕکییێ دا ب سەرکەفت، ب تنێ ڕاوەستانا موسلمانان بەرانبەر کافران ل ئوحودێ سەرکەفتن بوو بۆ باوەرییێ؛ چونکی هەبوونا هندەک کەسان -بلا خودان هێزەکا مەزن نەبن ژی- بەرانبەر نەحەقان، هندێ دگەهینت کو ئەڤ نەحەقە بەر ب هلوەشیانێ ڤە دچن. پشتی هنگی ژ بیر نەکەن پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ب وی لەشکەری ڤە یێ ل ئوحودێ ئامادە بووی، قەستا دەڤەرا (حمراء الأسد)ێ کر و سێ ڕۆژان ما ل هیڤییا لەشکەرێ قورەیشییان کو ئەو بزڤرنە شەڕی، بەلێ ئەو نەزڤڕین و ب لەز و بەز چوونە مەکەهێ، ئەڤە چ مەعنایێ دگەهینت؟

- هەر وەسا دەمێ خودایێ مەزن بەحسێ حیکمەتێن ڕۆژا ئوحودێ دکەت، دبێژت: ﴿ وَيَتَّخِذَ مِنكُمْ شُهَدَآءَ ﴾ یەعنی: ئەو بۆ هندێ بوو دا خودێ هندەک کەسان ژ ناڤ هەوە بۆ خۆ هلبژێرت، و پێکا شەهیدبوونێ بدەتێ، و ئاشکەرایە کو شەهیدبوون -وەکی پێغەمبەراتییێ- نە ب زیرەکییا مرۆڤی ب دەست مرۆڤی ڤە دئێت، بەلکی ئەو هلبژارتنەکە ژ لایێ خودێ ڤە بۆ وی کەسی یێ وی دڤێت.

ل مەدینێ پشتی شەڕێ ئوحودێ:

پشتی لەشکەرێ ئیسلامێ یێ تژی برین زڤڕییە مەدینێ، جوهییان د گەل برایێن خۆ ژ منافقان دەست ب بەلاڤکرنا گۆت گۆتکان کر، مەخسەدا وان ئەو بوو دودلییێ بۆ خودان باوەران چێ بکەن و وان وەسا تێ بگەهینن کو موسلمان ب کێر نائێن، و ئەوێ وان ب ڕێڤە ژی دبەت (کو پێغەمبەرە سلاڤ لێ بن) ب کێر نائێت خەلکی ب ڕێڤە ببەت. جار ژی وان ب یاری

ڤە دگۆتن: ئەگەر مە زانیبا شەڕ دێ ئێتەکرن ئەم ل نیڤا ڕێ نەدزڤڕین؛ ئەم دا مینین و شەڕی کەین دا هوین نەشکەستبان، جار ژی وان دگۆت: ئەگەر هەوە ب سەرێ ڕۆژێ گوهێ خۆ دابا مە، و هوین ژی د گەل مە زڤڕیبانە مالا خۆ ئەو ب سەرێ هەوە نەدهات یا ب سەرێ هەوە هاتی.. و د سوورەتا (آل عمران) دا خودایێ مەزن وان گۆتنان ڤەدگێڕت یێن منافق و جوهییان د ناڤ موسلمانان دا بەلاڤ دکرن، و بەرسڤا وان ددەت.

سەرهاتییێن سالا چارێ مشەختی

ئەو دربێ لەشکەری یێ ل ڕۆژا ئوحودێ ب موسلمانان کەفتی بۆ ئەگەرا هندێ کو دوژمنێن ئیسلامێ ل ناڤخۆیا مەدینێ و ل دەور و بەران ژی سەرێ خۆ هلدەن، و دلێ خۆ ببەنە ژ بنبرنا دەولەتا ئیسلامێ یا نوی پەیدابووی، چونکی هەمی هزرا وان ئەو بوو کو ئەڤ برینا کەفتییە لەشێ موسلمانان دێ بتە ئەگەرا نەمانا وان، ژ بەر هندێ ل وان پێنج شەش هەیڤێن پشتی شەڕێ ئوحودێ هژمارەکا بزاڤ و هاتن و چوونان ژ لایێ منافق و جوهی و کافران پەیدابوون، بۆ هندێ دا ئەو هەبوونا موسلمانان ژ مەیدانێ ڕاکەن.. بەلێ ئەڤ هەمی کار و بزاڤێن وان ژ لایێ موسلمانان ڤە هاتنە ژ ناڤبرن، وەکی دێ ژ هندەک سەرهاتییێن سالا چارێ مشەختی بۆ مە ئاشکەرا بت.

سەرییا ئەبوو سەلەمەیی بۆ دەڤەرا ئەسەدییان:

ئویجاخا بەنوو سەدێ کوڕێ خوزەیمەی، ئێک ژ وان ئویجاخێن عەرەب بوو، یێن ل باکوورێ ڕۆژهەلاتا مەدینێ دژیان، و ل وی دەمێ ئەم بەحس ژێ دکەین کو سالا چارێ مشەختی بوو، ئەڤ ئویجاخا عەرەبان هێشتا نەهاتبوو د ئیسلامێ دا، پشتی شەڕێ ئوحودێ ئەوێ ل هەیڤا دەهێ ژ سالا سێییێ مشەختی ڕویدای، و ژ بەر وێ شکەستنا لەشکەری یا ب سەر موسلمانان دا هاتی، ئەسەدییان هزر کر موسلمان یێن لاوازبووین لەو د شیانا وان دا هەیە ئەو هێرشەکێ بدەنە سەر مەدینێ و موسلمانان ئێکجار نەهێلن، و بۆ ب جهئینانا ڤێ ئارمانجێ وان دان و ستاندن کرن دا کو هێزێن خۆ کۆم بکەنە سەرێک، و ئەڤ سوحبەتا وان گەهشتە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل مەدینێ، لەو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بڕیار دا کو ب لەز سەرییەکا

لەشکەری ئامادە بکەت ژ سەد و پێنجی زەلامان، ب سەرۆکاتییا صەحابییێ خۆ ئەبوو سەلەمەیێ مەخزوومی، دا ئەو بچن ب سەر دەڤەرا ئەسەدییان دا بگرن بەری کو ئەو هێزێن خۆ بۆ کرنا شەڕێ موسلمان لێکدەن. و ئەو بوو ل هەیڤا ئێکێ ژ سالا چارێ ئەو سەرییە ژ مەدینێ دەرکەفت و بەر ب دەڤەرا ئەسەدییان ڤە چوو.

ئەبوو سەلەمە، ژ وان کەسان بوو یێن مشەختبووینە حەبەشە، پاشی مەشەختبووینە مەدینێ ژی، و ئەو ل ڕۆژا ئوحودێ بریندار بووبوو، و هەیڤەکێ پشتی هنگی وی برینا خۆ دەرمان دکر حەتا ڕابوویە ڤە، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەو کرە ئەمیرێ ڤێ سەرییێ، و ئەو د گەل هەڤالێن خۆ چوو حەتا گەهشتییە وی جهێ دبێژنێ: (قەطەن) کو ل نیڤا دەڤەرا ئەسەدییان بوو، و ژ بەر کو هاتنا وان یا ب خافلەتی ڤە بوو، ئەو بۆ ئەسەدییان بوو جهێ حێبەتیبوونێ، ب تایبەتی چونکی وان هزر دکر موسلمانان ئێدی چو هێز نەمایە، گاڤا وان دیتی لەشکەرێ موسلمانان ب سەر وان دا گرتی، ئەو تەڕا بەرا بوون، و هەر زوی ڕەڤین، و وان د خۆ ڕا نەدیت بەرانبەر موسلمانان ڕاوەستن.

پشتی پتر ژ دەهـ ڕۆژان ژ دەرکەفتنا خۆ، ئەبوو سەلەمە د گەل هەڤالێن خۆ زڤڕی مەدینێ پشتی هژمارەکا مەزن یا دەسکەفتییان د گەل هندەک ئێخسیران ب دەسکەفتین، و پشتی زڤڕینێ برینا ئەبوو سەلەمیی جارەکا دی لێ هەودا، و پشتی چار پێنج هەیڤەکان ئەو ب وێ برینا خۆ مر.

سەرییا شەهیدان:

ئەڤ سەرییە -وەکی ئیمامێ بوخاری ڤەدگوهێزت- ژ دەهـ صەحابییان پێکهاتبوو، و مەزنێ وان عاصمێ کوڕێ ثابتی بوو، و ئبن ئیسحاق د سیرەتێ دا دبێژت: ئەو ژ شەش کەسان پێک دهاتن و مەزنێ وان مەرثەدێ

غەنەوی بوو، و د ئەگەرا هنارتنا ڤێ سەرییێ ژی دا بوخاری و ئبن ئیسحاق ژێکجودا بووینە، بوخاری دبێژت: پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەو هنارتبوون دا ئەو هندەک زانینان ل دۆر دوژمنی کۆم بکەن، و ئبن ئیسحاق دبێژت: ئویجاخا هوذەیلییان ڤیا تۆلا زەلامەکێ خۆ ژ موسلمانان بستینن، پشتی وان ئەو کوشتی، لەو فێلەک ب کارئینا، ئەو چوونە نک ئویجاخا (عەضەل و قارره) و گۆتنێ: ئەم دێ هندەک مالی دەینە هەوە، هوین هەڕنە مەدینێ و بێژنە موحەممەدی: ئەم یێن موسلمان بووین، ڤێجا هندەک صەحابییێن خۆ بهنێرە نک مە دا ئەو قورئانێ نیشا مە بدەن و مە فێری دینی بکەن. ئەو ب گۆتنا هوذەلییان رازی بوون و ئەو کر یا وان ژێ خواستی، و دەمێ ئەو هاتینە مەدینێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- شەش صەحابییێن خۆ ژ وان یێن قورئانخوین و زانا ب دینی د گەل وان هنارتن، و دەمێ ئەو گەهشتینە سەر ئاڤەکێ ل وی جهێ دبێژنێ: (الرجیع) کو دکەفتە د ناڤبەرا مەکەهێ و عەسەفانێ دا، وان خیانەتا خۆ ئاشکەراکر و ڤیا وان صەحابییان بگرن. هنگی وان صەحابییان خۆ ب دەست وان ڤە بەرنەدا، و ب سەر گرەکی کەفتن ل نێزیکی وێرێ بوو و کارێ شەڕی کرن.

کافران گۆتێ: ئەگەر هوین خۆ ب دەست مە ڤە بەردەن ئەم دێ بەختێ خۆ دەینە هەوە، سێ صەحابییان ژ وان، یان حەفتان -ل دویڤ گۆتنەکێ- قەبویل نەکر و خۆ ب دەست وان ڤە بەرنەدا، و شەڕکر حەتا هاتینە کوشتن، و سێ ژ وان قەبویل کر خۆ ب دەست ڤە بەردەن، ئەو ژی ئەڤە بوون: عەبدللاهێ کوڕێ طارقی و خوبەیبێ کوڕێ عەدی و زەیدێ کوڕێ دەثنەی، گاڤا کافر گەهشتینە وان ڤیا وان زنجیر بکەن، هنگی عەبدللاهی گۆت: ئەڤە دەسپێکا غەدرێیە، لەو وی خۆ ژ دەست وان ئینا دەر و دەست دا شیرێ خۆ و شەڕ کر حەتا هاتییە کوشتن، و هەردو هەڤالێن وی ب ئێخسیری ئینان، و

پشتی هنگی ئەو برنە مەکەهێ و فرۆتنە قورەیشییان، هندی زەید بوو صەفوانێ کورێ ئومەییەی کری دا پێش بابێ خۆ ڤە بکوژت ئەوێ ل بەدرێ ب دەستێن موسلمانان هاتییە کوشتن، و خوبەیب ژ لایێ مالباتا حارثێ کورێ عامری ڤە هاتە کرین؛ دا ئەو وی پێش حارثی ڤە بکوژن، ئەوێ ل رۆژا بەدرێ ب دەستێ خوبەیبی هاتییە کوشتن.

دەمێ قورەیشییان ڤیای وان هەردو صەحابییان بکوژن، وان ئەو ژ حەرەما مەکەهێ دەرێخستن و برنە جهەکێ دبێژنێ: (التنعیم)، و خەلک ل دۆر کۆمکرن دا بەرێ خۆ بدەنێ دەمێ ئەو وان دکوژن، بەری ئەو وان بکوژن ئەبوو سوفیانی خۆ گەهاندە زەیدی:

- ئەز تە ب خودێ ددەمە سویندێ بێژە من، تو حەز دکەی ڤێ گاڤێ موحەممەد ل جهێ تەبا و تو ل مالا خۆ بای د ناڤ عەیالێ خۆ دا؟

زەیدی گۆت:

- ئەز ب خودێ کەمە من پێ خۆش نینە سترییەک بچنە د پییێ موحەممەدی را و ئەو ل وی جهی بت یێ نوکە ئەو لێ، ل شوینا ئەز ل مالا خۆ بم د ناڤ عەیالێ خۆ دا.

هنگی ئەبوو سوفیانی ب حێبەتی ڤە گۆت: من نەدیتییە ئێک هند حەز ژ ئێکی بکەت وەکی هەڤالێن موحەممەدی حەز ژ موحەممەدی دکەن![1]

پاشی وان زەید کوشت، و گاڤا وان خوبەیب ئینای دا بکوژن، وی گۆتە وان: ئەگەر هوین دەلیڤەیێ بدەنە من ئەز دێ دو رکاعەتێن نڤێژێ کەم. وان گۆتێ: بلا. خوبەیبی دو رکاعەتێن سڤک کرن، و دەمێ ژ نڤێژێ خلاصبووی

---

(١) ئبن ئیسحاق ڤێ چەندێ د سیرەتێ دا ڤەدگوهێزت، بەلێ ئەو وەکی زانایێن حەدیسێ دبێژن: ریوایەتەکا (موعضەلە) یەعنی: ئەو یا (صەحیح) نینە.

ل وان زڤڕی و گۆت: ئەگەر نە ژ بەر هندێ با هوین دێ هزر کەن ئەز ژ مرنێ دترسم ئەز دا نڤێژا خۆ درێژتر لێ کەم.. پاشی وی دەستێ خۆ ب کافران ڤە درێژ کر و نفرینەک کر و گۆت: ((اللهم احصهم عددا، واقتلهم بددا، و لا تغادر منهم أحدا)) یەعنی: ئەی خودا تو وان ئێک ئێکە بهژمێرە، و هەمییان بکوژە و ئێکی ژێ نەهێلە.

و دبێژن: دەمێ وی دەستێ خۆ ب نک کافران ڤە درێژکری ئەبوو سوفیانی تێ ئینادەر کو ئەو دێ نفرینەکێ ل وان کەت لەو وی خۆ ژ ناڤ هەڤالێن خۆ ڤەدەر کر و خۆ تەنشت و تەنشت هاڤێتە ئاخێ! و هێشتا سال نەزڤڕییە سالێ ئێک ژ وان مرۆڤان نەما ساخ یێن خوبەیبی ئیشارەت دایێ، ئەبوو سوفیان تێ نەبت!

پشتی هنگی دەمێ وان خوبەیب ب سەر وی دەپی ئێخستی یێ دا وی ل سەر کوژن، وی شعرەک گۆت تێدا هاتبوو:

فلستُ أبالي حين أُقْتَلُ مسلما   على أي شِقٍ كان في الله مصرعي
و ذلك في ذاتِ الإلهِ وإن يَشأ   يُبارِكْ على أوصالِ شلوٍ مُمَزَّعِ
فَلَسْتُ بِمُبْدٍ للعدوِ تَخَشَّعا   ولا جزعاً إني إلى الله مرجعي

پاشی وان خوبەیب ژی کوشت.

ئەڤ ڕویدانە ئەوا د هندەک ژێدەران دا ب غەزایا رجیعێ دئێتە ناڤکرن، ژ بەر ناڤێ وێ ئاڤێ یا هندەک ژ ڤان صەحابییان ل نک هاتینە کوشتن و هندەک ژی هاتینە گرتن، ل هەیڤا صەفەرێ کو هەیڤا دوییێ چێبووبوو. و موسلمانان و پێغەمبەر ژی -سلاڤ لێ بن- گەلەک ب ڤێ ڕویدانێ ئێشان، ژ بەر وێ غەدر و خیانەتا تێدا، حەتا پێکەکێ ناڤێ ئویجاخا (عەضەل و قاررە) پشتی هنگی ل نک موسلمانان وەکی نیشان بۆ

خیانەتێ هاتەدانان، وەکی دێ ژ سەرهاتییا غەزایا خەندەکێ (غزوة الأحزاب) بۆ مە ئاشکەرا بت.

سەرییا (بئر معونة):

هەر ل وێ هەیڤا خوبەیب و هەڤالێن وی ب خیانەت هاتینە کوشتن و گرتن، و بەری بەحسێ کوشتنا وان بگەهتە موسلمانان، هندەک کەسێن دی ژ لایێ نەجدێ ڤە، ژ ئویجاخا عامرییان، هاتنە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و گۆتنێ مە دڤێت تو هندەک هەڤالێن خۆ بهنێرییە وەلاتێ مە دا دینی نیشا خەلکی بدەن، و قورئانێ بۆ وان بخوینن، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتە وان: ئەز ژ خەلکێ نەجدێ دترسم ل سەر هەڤالێن خۆ.. هنگی مەزنەکێ عامرییان ئەوێ دگۆتنێ: (ئەبوو بەراء) گۆت: ئەو یێ ل سەر بەختێ من، تو نەترسە. و دەمێ وی ئەڤ گۆتنە گۆتی، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- حەفتێ ژ هەڤالێن خۆ ب ئەمیراتییا مونذرێ کورێ عەمرێ ساعدی ب لایێ رۆژهەلاتێ ڤە هنارتنە دەڤەرا نەجدێ، و دەمێ ئەو گەهشتینە جهەکێ دبێژنێ: (بئر معونە)، عامرێ کورێ طوفەیلی برازایێ ئەبوو بەرائی هندەک چەکدار ژ ئویجاخا (سولەیمییان) ئینان و هێرش دا سەر وان صەحابییان، و ئەو کوشتن.

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و موسلمانان ب ڤێ چەندێ ژی گەلەک نەخۆش بوو، و هنگی بوو دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هەیڤەکێ قونووت د هەر پێنج نڤێژێن فەرز دا دخواند، و تێدا نفرین ل وان بابکێن سولەیمییان کر یێن پشکداری د وێ خیانەتێ دا کری.

و ئەڤ سەرهاتییە د گەل سەرهاتییا سەرییا رەجیعێ، ئەوا بۆری د گەل مە، هندێ دگەهینت کو پشتی شەرێ ئوحودێ هندەک ئویجاخێن موشرکێن

عەرەبان ل دەور و بەرێن مەدینێ قەبە بوون، و هزرکرن کو موسلمانان چو هێز نەماینە، لەو وان دەست ب ڤی ڕەنگێ خیانەتێ کر.

دەرێخستنا جوهییێن بەنوو نەضیر ژ مەدینێ:

د هندەک ژێدەران دا هاتییە کو دیرۆکا ڤێ ڕویدانێ پشتی شەڕێ بەدرێ بوو ب شەش هەیڤان، بەلێ یا دورست ئەوە ئەو ڕویدانا پشتی بەدرێ چێبووی غەزایا جوهییێن (بەنوو قەینوقاع) بوو، وەکی بۆری د گەل مە، و ئەو غەزایا پشتی شەڕێ ئوحودێ ب پێنج شەش هەیڤان چێبووی غەزایا جوهییێن (بەنوو نەضیرییان) بوو.

د سەرهاتییێن سالا سێیێ مشەختی دا دەمێ مە بەحسێ کوشتنا (کەعبێ کوڕێ ئەشرەفێ جوهی) کری، ئەوێ ل تاخێ بەنوو نەضیرییان دژیا، مە ئاشکەرا کربوو کو دەمێ خیانەت ژ کەعبی چێبووی و پێغەمبەری حوکم ب کوشتنا وی دای، ل شوینا جوهییێن بەنوو نەضیری کەعبی ژ خیانەتێ بدەنە پاش، وان خۆ ل سەر حوکمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- نەرازی کر، و هەر چەندە ئەڤە ڕەنگەکێ پشتەڤانییێ بوو ژ وان بۆ خیانەتا کەعبی و پێلێدانا وی بۆ وێ پەیمانا وان د گەل موسلمانان گرێدای، بەلێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەو ب خیانەت و گونەها کەعبی نەگرتن، و چو جزا نەدانە وان، پشتی کوشتنا کەعبی و حەتا شەڕێ ئوحودێ جوهییێن مەدینێ ب گشتی و ئویجاخا بەنوو نەضیرییان ب تایبەتی د ترس و کەربگرتنەکا مەزن دا دژیان، بەلێ پشتی شەڕێ ئوحودێ ئەوێ حەفتێ صەحابی تێدا هاتینە کوشتن، و پشتی سەرهاتییا (الرجیع و بئر معونە) ئەوێن نێزیکی حەشتێ صەحابییان تێدا هاتینە کوشتن، کەیفەکا مەزن بۆ جوهییان چێبوو ژ لایەکی ڤە، و ژ لایەکێ دی ڤە وان ترسا خۆ هاڤێت و بستەبوون، و هزرکر

موسلمانان ئێدی چو هێز نەمایە بشێن بەرەڤانییێ پێ ژ خۆ بکەن، لەو وان دلێ خۆ برە خیانەتێ، و نیشانێن ڤێ خیانەتێ ژ وان ئاشکەرا بوون.

مەزنترین خیانەتا وان ئەو بوو دەمێ وان کار بۆ کوشتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کری، د کتێبێن سیرەتێ دا هاتییە کو جارەکێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د گەل هندەک صەحابییێن خۆ بۆ کارەکی چوو تاخێ بەنوو نەضیرییان، وان پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- موژیل کر، و د پشت ڕا چوون ب دزی ڤە پیلانەک دانا، گۆتن: ڤێ گاڤێ موحەممەد ل بەر دیوارێ فلان مالێ یێ ڕوینشتییە، کی ژ هەوە دێ چیتە سەر بانی و باگوردانەکی د سیڤاندەی دا ب سەر سەرێ وی دا بەردەتە خوارێ و وی کوژت؟ زەلامەکێ وان یێ دگۆتنێ: عەمرێ کوڕێ جیحاشێ کوڕێ کەعبی، گۆت: ئەز دێ وە کەم!

دەمێ وی زەلامی کارێ خۆ دکر؛ دا بچیتە سەر بانی، و تاوانا خۆ ب جهـ بینت، وەحی بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هاتە خوارێ، کو جوهییان پیلانەکا ب ڤی ڕەنگی دانایە، لەو ئەو ئێکسەر ژ وی جهی ڕابوو و خۆ ژ سیڤاندەی دا پاش، و گاڤا ئەو زەلام چوویە سەر بانی و باگوردان برییە هنداف وی جهی یێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- بەری هنگی لێ ڕوینشتی، وی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل وێرێ نەدیت، و پیلانا وی ئاشکەرا بوو.. هنگی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ژ تاخێ وان زڤڕی مەدینێ، و ئەڤ کارێ وان حسێب کر شکاندن بۆ وێ پەیمانێ یا د ناڤبەرا وی و وان دا هەی، و هەڤالێ خۆ موحەممەدێ کوڕێ مەسلەمەیی هنارتە نک مەزنێ بەنوو نەضیرییان حویەیێ کوڕێ ئەخطەبی و گۆتێ: دڤێت هوین ژ مەدینێ دەرکەڤن، و جیرانییا مە نەکەن. مەزنێ جوهییان ب دفنبلندی بەرسڤا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دا، و گۆت: ئەم ژ جهێ خۆ دەرناکەڤین، و هوین

چ دکەن بکەن! هنگی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بڕیار دا تاخێ وان دۆرپێچ بکەت، و بۆ ڤێ ئارمانجێ موسلمان بەر ب تاخێ وان ڤە چوون و ئەو حیصار دان.

ئەڤە ئەو ئەگەرە یا د پشت سەرهاتییا دەرێخستنا جوهییێن (بەنوو نەضیرییان) دا هەی وەکی (ئبن ئیسحاق) ڤەدگوهێزت، بەلێ زانایین حەدیسێ ل وێ باوەرێنە کو ئەڤ ریوایەتە ب رەنگەکێ (دورست) نەگەهشتییە مە، و زانایێ ناڤدار (ئبن حەجەر)[1] ریوایەتەکا دی دەربارەی ئەگەرا رویدانا ڤێ سەرهاتییێ ڤەدگێڕێت تێدا هاتییە: کو کافرێن مەکەهێ کاغەزەک بۆ جوهییێن مەدینێ هنارت تێدا گەف لێ کرن کو ئەگەر ئەو نەیارەتییا موسلمانان نەکەن، و شەڕێ موحەممەدی نەکەن، ئەو دێ عەرەبان ل سەر سەرێ وان کۆم کەن، و هەر جارەکا ئەو شیانە موسلمانان، ئەو دێ جوهییان وەکی موسلمانان هژمێرن، و دێ وان ژی ژ بن بەن. هنگی جوهییان کرە دلێ خۆ کو نەیارەتییا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بکەن، و بەنوو نەضیرییان هنارتە ب دویڤ پێغەمبەری ڕا -سلاڤ لێ بن- کو تو د گەل سێ هەڤالێن خۆ وەرە تاخێ مە، و ئەم دێ سێ زانایێن خۆ یێن دی ئینین و هوین دان و ستاندنێ د گەل ئێک بکەن، و هەر جارەکا هوین شیانە زانایێن مە ئەم دێ باوەرییێ ب تە ئینین.. و ئەو ب خۆ ئەو ل سەر هندێ پێکهاتبوون کو دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- دئێتە تاخێ وان، ئەو هێرشێ بدەنە سەر و وی و هەڤالێن وی پێکڤە بکوژن، و وان پیلانەکا ب رێک و پێک بۆ ڤێ چەندێ ئامادە کربوو.

ل دویڤ داخوازا وان، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د گەل سێ هەڤالێن خۆ دەرکەفتە تاخێ وان، بەلێ ژنەکێ ژ (بەنوو نەضیرییان) برایەکێ

---

(١) فتح الباري (٣٣١/٧).

ئەنصاری هەبوو، وێ خەبەرێ پیلانا جوهییان ب دزی ڤە بۆ ڤەگوهازت و گۆتێ: هشیار بن بلا پێغەمبەر نەئێت؛ چونکی جوهییان ئنیەتا خیانەتێ هەیە.. ب رێڤە خەبەر گەهشتە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- لەوا ئەو و هەڤالێن خۆ زڤرینە مەدینێ، و رۆژا د دویڤ دا لەشکەرێ موسلمانان چوو و تاخێ وان حیصار دا.

ئەڤ رویدانە ل هەیڤا سێیێ (رەبیعولئەووەلێ) ژ سالا چارێ بوو، شەش رۆژان موسلمانان تاخێ جوهییان دۆرپێچ کر، و ل ڤی دەمی هندەک منافقێن مەدینێ، وەکی عەبدللاهێ کورێ ئوبەیێ کورێ سەلوولی، ب دزی ڤە هنارتە نک جوهییان و گۆتێ: گوهدارییا موحەممەدی نەکەن، و خۆ ب دەست وی ڤە بەرنەدەن، ئەگەر وی شەرێ هەوە کر ئەم دێ هاری هەوە کەین، و خۆ ئەگەر وی هوین ژ مەدینێ دەرێخستن ژی ئەم دێ د گەل هەوە دەرکەڤین.

جوهی ب گۆتنا منافقان پشتگەرم بوون، و هزر کر ئەو دێ پشتەڤانییا وان کەن، بەلێ گۆتنا منافقان وەکی هەر جار دەرکەفت درەو، و پشتی شەش رۆژان ژ حیصارێ جوهی ژ سۆز و گۆتنێن منافقان بێ هیڤی بوون، و وان زانی ئەو چو بۆ وان ناکەن، لەو ترسەکا زێدە کەفتە دلێن وان، و دووماهییێ وان کەسەک هنارتە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و داخوازا لێبۆرینێ ژێ کر، و گۆتن: ئەم ئامادەینە وێ بکەین یا تە دڤێت کو مەدینێ بهێلین و بچینە خەیبەرێ، ب شەرتەکی تو مە نەکوژی.

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- داخوازا وان قەبویل کر، و ل وان بۆری، و گۆتێ: سێ رۆژ دەلیڤە ل بەر هەوە، هەر ئێک بارێ دەوارەکێ ژ مالی بلا د گەل خۆ ببەت و بچت.. و وان ئەو حوکم ب جهئینا و هندەک ژ وان چوونە

خەیبەرێ و هندەک ژی چوونە شامێ، و مال و ملکێ وان بۆ موسلمانان ما.. و د ڤێ سەرهاتییێ دا سوورەتا (الحشر) ژ قورئانێ هاتە خوارێ.

هەژی گۆتنێیە بێژین: ئەو جوهییێ ئامادەبوونا خۆ دیارکری کو ب کارێ کوشتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- رابیت، ئەوێ دگۆتنێ: عەمرێ کورێ جیحاشێ کورێ کەعبی، پسمامەک هەبوو دگۆتنێ: یامینێ کورێ عومەیرێ کورێ کەعبی، یامین پشتی هنگی موسلمان بووبوو، و دەمێ یامینی ب کارێ پسمامێ خۆ زانی وی پارە دانە مرۆڤەکی دا کو بچت پسمامێ وی بکوژت، و ب ڤی رەنگی ئەو هاتە کوشتن.

حەرامکرنا مەیێ:

ل وان شەش رۆژێن موسلمانان تاخێ جوهییێن بەنوو نەضیرییان حیصار دای، ئەو ئایەتێن سوورەتا (المائدة) هاتنە خوارێ یێن حەرامبوونا ڤەخوارنا مەیێ تێدا هەی، و ب ڤێ چەندێ مەی د ئیسلامێ دا ب ئێکجاری حەرامبوو.

غەزایا (**بەنوو لحیان**):

هندەک دیرۆکزان ل وێ باوەرێنە کو ئەڤ غەزایە ل هەیڤا (رەبیعولئەووەلا) سالا شەشێ (یان پێنجێ) مشەختی چێبووبوو، پشتی شەرێ خەندەکێ و غەزایا بەنوو قورەیضە، و هندەک ژی ل وێ باوەرێنە کو ئەو پشتی غەزایا (بەنوو نەضیرییان) چیبووبوو، و زانایێ ناڤدار (ئبن کەثیر) ئەو د ناڤ رویدانێن ڤێ سالێ دا ئینایە.

پشتی موسلمان ژ غەزایا بەنوو نەضیرییان خلاصبووین، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ڤیا تۆلا وان هەر دەهـ صەحابییان ڤەکەت ئەوێن ب غەدر هاتینە گرتن و کوشتن، یێن مە بەحسێ وان د (سەرییا شەهیدان) دا کری، و د ریوایەتەکێ دا ل نک (واقدی) هاتییە کو دەمێ ئەڤ غەزایە چێبووی

(خوبـەیبێ کـوڕێ عـەدی) د دەسـتێ کـافران دا بـوو، و هێشـتا ئـەو نـەهاتبوو کوشتن.

(بەنوو لحیان) ئـەو ئـویجـاخ بــوو یـــا غـەدر ل موسلمانان کری، و ب هێجـەتا فێربوونـا دینـی کۆمـەکا صـەحابییان (کـو دەهـ بـوون ل دویـڤ بۆچوونەکێ) ب نک دەڤەرا خۆ ڤە برن، پاشی لێ قولپین و هندەک ژ وان کوشتن و هندەک گرتن و برن فرۆتنە کافرێن مەکەهێ، و وان ئەو کوشتن. پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د گەل دوسەد زەلامان ژ صەحابییێن خۆ دەرکەفت، و عەبدللاهێ کوڕێ ئوم مەکتوومی ل جهێ خۆ دانا ل مەدینێ، و دا ئەو مەسەلێ ل بەر کافران ڤەشێرت، وی وەسا کرە دەنگ کو ئەو دێ ب لایێ باکوورێ ڤـە چنـە شـامێ، پشـتی دەمـەکی ژ ڕێڤـەچوونێ وی ڕێکـا خـۆ ڤـەگـوهـاست و ب لایێ باشوورێ ڤە چوو حەتا گەهشتییە نهالا (غورانێ) ل نێزیکی عوسفانێ، ئەوا دکەفتە باکوورێ مەکەهێ، و دەمێ ئویجاخا بەنوو لحیان زانی کو موسلمان بەر ب دەڤـەرا وان ڤـە هاتن، ئەو ڕەڤین و خۆ ب چیا ڕا گەهاندن، و موسلمان دو ڕۆژان ل جهێ وان مان، و کەسێ ژ وان د خۆ ڕا نەدیت ل بەر سنگێ موسلمانان ڕاوەستن.

پشـتی پێغەمبـەر -سـلاڤ لـێ بـن- د گـەل هـەڤالێن خـۆ ژ دەڤـەرا وان چووی بێـی شـەڕەک چێ ببت، وان چەنـدەکێ خـۆ نێزیکـی مەکـەهێ ژی کـر گۆتن: دا کافرێن مەکەهێ ب دەرکەفتنا مە بزانن. یەعنی: دا ئەو بزانن کو ئەم بێ هێز نەبووینە. پاشی پشتی چاردە ڕۆژان ئەو زڤڕینە مەدینێ.

و دئێتـە ڤەگوهاستن کو د ڤێ غـەزایێ دا موسلمانان بـۆ جـارا ئێکـێ نڤێـژا ترسێ کربـوو، و هـەر ژ بـەر ڤێ چەنـدێ هنـدەک زانـا (وەکـی ئیمـامێ شافعی) بۆ هندێ دچن کو ئەڤ غەزایە پشتی شەڕێ خەندەکێ بوو؛ چونکی ئەو دبێژن: ل دەمێ غەزایا خەندەکێ هێشتا نڤێژا ترسێ نەهاتبوو دورستکرن.

غەزایا (**ذات الرقاع**):

پشـتی چەنـد ڕۆژەک ژ هەیڤـا (جومـادا یـا ئێکـێ) ژ سـالا چـارێ بۆریـن، پـێغـەمبەر -سلاڤ لێ بن- ژ مەدینێ دەرکەفت و ب لایێ نەجدێ ڤە چـوو، و د ڤـێ غـەزایێ دا وی ئـەبوو ذەررێ غیفـاری (یـان عوثمـانێ کـوڕێ عـەففانی ل دویـڤ گۆتنـەکێ) ل شـوینا خـۆ دانـا، و وەکـی ئـەم دزانـین کـو خەلکێ نەجدێ ژی خیانەتـەکا ئاشـکەرا ل موسـلمانان کربـوو دەمـێ وان ژی نێزیکی حەفتێ صەحابییان ب غەدر کوشتین، وەکی بۆری د گەل مە.

د ڤـێ غـەزایێ دا هـەر چەنـدە موسـلمان ڕاسـتی کۆمـەکا غەطـەفانییان هـاتـن ژی، بەلێ چو شەڕ چێ نەبوون.. و د هندەک ریوایـەتان دا هاتییـە کـو د ڤـێ غـەزایێ ژی دا نڤێـژا ترسـێ هـاتبوو کـرن. د هنـدەک ریـوایـەتان دا هاتییە کـو ئـەڤ غەزایـە پشـتی شـەڕێ خەنـدەکێ بـوو، چونکی د ریوایەتـەکا دورست دا هاتییە کو عەبدللاهێ کوڕێ عومەری د ڤێ غەزایێ دا یێ ئامـادە بوو، و ئاشکەرایە کو ئێکەمین جار پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دەستویری بۆ کرنا شەڕی دایە کوڕێ عومەری د شەڕێ خەندەکێ دا بوو، ژ بەر کو ئەو بـەری هنگی زارۆک بوو، مەعنا ئەڤ غەزایە دڤێت پشتی شەڕێ خەندەکێ بت[(١)].

غەزایا بەدرا پاشیێ:

یا پاشییێ دا بێتـە جوداکرن ژ غـەزایا بـەدرا پێشـییێ ئـەوا ل رەمـەزانا سـالا دویـێ مشـەختی چێبـووی، ئـەڤ غەزایـە (بـەدرا پاشـییێ) ل هـەیڤا شەعبانێ ژ سـالا چـارێ بـوو، ژ بـەر کو ل دەمێ شـەڕێ ئوحودێ چێبووی ل سـالا سێیێ، مـوسـلمـان و کافران ژڤـان دا ئـێـک و دو کـو سالـەکا دی ل هـەیڤا شـەعبانێ ئـەو بگەهنـە ئێـک و شـەڕی بکـەن. ل دویـڤ وی ژڤـانی موسـلمان دەرکـەفتن، و د ڤـێ غـەزایێ دا پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن-

(١) البداية و النهاية (٨٣/٤).

عەبدللاهێ کوڕێ عەبدللاهێ کوڕێ ئوبەیی ل شوینا خۆ دانا، و ئەو ب لایێ بەدرێ ڤە دەرکەفتن و هەشت ڕۆژان ل هیڤییا لەشکەرێ قورەیشییان مان.

قورەیشی ب سەرۆکاتییا ئەبوو سوفیانی دەرکەفتن، پاشی ب ڕێڤە زڤڕینە ڤە، و گۆتن: ئەڤ سالە هشکاتییە و چو خێر تێدا نینە!

پشتی مانا موسلمانان هەشت ڕۆژان ل بەدرێ، و دەمێ خەبەر گەهشتییە وان کو لەشکەرێ قورەیشییان زڤڕی، ئەو ژی زڤڕینە مەدینێ بێی کو چو شەڕ چێ ببن.

هندەک سەرهاتییێن دی یێن ڤێ سالێ:

ژ بلی ڤان سەرهاتی و ڕویدانێن مە بەحس ژێ کری، هندەک ڕویدانێن دی یێن جودا جودا د ڤێ سالێ دا چێبووبوون، ل ڤێرێ ئەم ب کورتی دێ هندەک ژ وان بێژین:

١- مرنا عەبدللاهێ کوڕێ عوثمانێ کوڕێ عەففانی:

ل هەیڤا (جومادا یا ئێکێ) ژ ڤێ سالێ نەڤییێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ژ کچا وی روقەییایێ عەبدللاهێ کوڕێ عوثمانێ کوڕێ عەففانی مر، و دەمێ ئەو مری ژییێ وی شەش سال بوون.

٢- بوونا حوسەینێ کوڕێ عەلی:

ل هەیڤا شەعبانێ ژ سالا چارێ نەڤییێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ژ فاطمایێ ئیمامێ شەهید حوسەینێ کوڕێ عەلییێ کوڕێ ئەبوو طالبی هاتبوو سەر دنیایێ، و سەرهاتییا ژینا وی مە ل جهەکێ دی ب بەرفرەهی ڤەگێڕایە[1].

(١) د کتێبا خۆ (د گەل صەحابییێن پێغەمبەری) دا، بۆ هەچییێ بڤێت لێ بزڤڕت.

٣- ڤەگوهاستنا دەیکا موسلمانان زەینەبا کچا خوزەیمەی:

زەینـەبا کچـا خوزەیمـەیێ کـوڕێ حـارثێ هیلالـی، ئـەوا دگـۆتنێ: دەیکـا هـەژاران، ژ بـەر وان خێـر و صـەدەقـاتێــن زێـدە یێــن وێ د گـەل هـەژاران دکـرن، و بـەری ئـەو شوی ب پێغەمبەری -سلاڤ لـێ بـن- بکـەت وێ شـوی ب پسمامەکێ خۆ کربوو، و پشتی وێ شوی ب پێغەمبەری -سلاڤ لـێ بـن- کـری ب دو هـەیڤان یـان سـێیان یـان هەشـتان ل دویـڤ گۆتنـەکێ وێ ئـەمرێ خودێ کر، و ژیییێ وێ سیهـ سال بوون، و پێغەمبەری -سـلاڤ لـێ بـن- نڤێـژ ل سـەر کـر، و ئەو و خەدیجا ب تنێ ژ وان کابـانیییێن پێغەمبـەری بـوو یـێن ل ساخییا وی مرین.

٤- ڤەگوهاستنا ئوم سەلـەمـەیێ:

ناڤێ وێ هندا کچا ئەبوو ئومەییەیێ کـوڕێ مـوغیرەیێ مەخزوومییـە، و وەکی ئاشکەرا ئەو ژ ئویجاخا قـورەیـشییان ژ بـابـکێ مـەخزوومییان بـوو. و بەری ئەو شوی ب پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بکەت، وێ شوی ب پسمامێ خـۆ ئـەبوو سـەلـەمـەیێ مـەخزوومی کربـوو، و ئـەو د گـەل زەلامـێ خـۆ ئـەبوو سەلـەمەیی مشەختبووبوونە حەبەشە و پاشـی مەخشـتبووبوونە مـەدینێ، و وێ چەند عەیال ژ ئەبوو سەلـەمەیی هەبوون. ل هەیڤا شەووالێ ژ سالا چارێ ئـەو بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هاتبوو ڤەگوهاستن.

٥- زەیدێ کوڕێ ثابتی و فێربوونا زمانێ جوهییان:

(واقـدی) دبێـژت: ل ڤـێ سـالێ، ئـانکو سـالا چـارێ مشـەختی، پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- فـەرمان ل هـەڤالێ خـۆ زەیـدێ کـوڕێ ثـابتێ ئەنصاری کر کو خۆ فێری زمانێ جوهییان بکەت. بۆ هندێ دا ئـەو کاغـەزێن جوهییان ئەوێن بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لـێ بـن- دئێن بـخوینـت، و بـەرسڤـا

وان بدەت. و (ئبن کەثیر) دبێژت: ب ڕێکێن دورست هاتییە کو وی د پازدە ڕۆژان دا خۆ فێری زمانێ وان کر[1].

و ئەڤە گرنگییا خۆ فێرکرنا زمانان بەرچاڤ دکەت، ب تایبەتی زمانێ نەیاران، بۆ هندێ دا مرۆڤ ژ خرابییا وان بێتە پاراستن.

---

(١) البداية و النهاية (٩١/٤).

سەرهاتییێن سالا پێنجێ مشەختی

غەزایا (**دومة الجندل**):

(دومـة الجنـدل) جهەکـە دکەفتـە نێزیکـی توخـوبێن شـامێ، ژ لایـێ باکـوورێ مەدینێ ڤە، ل هەیڤا (رەبیعولئـەووەلێ) ژ سـالا پێنجـێ، پێغەمبـەر -سـلاڤ لـێ بـن- د گـەل نێزیکـی هـزار مرۆڤـان دەرکەفتـە دەڤـەرا (دومـەت ئـەلجەنـدەل)ێ پشـتی خەبـەرەک گەهشـتییێ کـو خەلکـەکێ بـۆش ل وی جهـی هەیە رێکێ ل وی خەلکی دگرن ئەوێن د دەڤـەرا وان را دبـۆرن، و وان دل تـێ هـەیــە خــۆ نــێــزیــکی مەدینێ بکەن؛ دا گـەفـێ ل سـەر موسلمانان بکـەن. ژ لایەکێ دی ڤـە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بـن- زانـی کـو ئەگـەر لەشـکەرێ وی ب لایێ باکوورێ ڤە بچت، و سەربەست د وێ دەڤەرێ را دەرباس ببت، ئـەڤ چەندە دێ سـەهمێ هاڤێتـە دلـێ خـەلکێ وێ دەڤـەرێ، و ئـەوێن ل پشـت وان ژی ژ خەلکێ شامێ، دا کـو ئـەو هزرا خۆنێزیککرنـا ژ مـەدینێ ژ سـەرێ خـۆ بهاڤێن.

پێغەمبەر -سـلاڤ لـێ بـن- د گـەل لـەشـکەرێ خـۆ ئـەوێ ژ هـزار کەسـان پێـک دهات دەرکەفت، و وی (سیباعێ کورێ عورفوطـەیێ غیفاری) ل شـوینا خـۆ هـێلا ل مـەدینێ، و پشـتی نێزیکـی هەیڤـەکێ ئـەو زڤـڕی مـەدینێ بێـی شـەڕەک د ناڤبـەرا وی و کـافران دا چـێ ببـت، چـونکی دەمـێ خـەلکێ وێ دەڤەرێ ب خەبەرێ هاتنا موسلمانان زانی ئەو ژ جهێن خۆ ڕەڤـین و د خـۆ ڕا نەدیت ل بەر سنگێ موسلمانان ڕاوەستن.

غەزایا (**بەنوو موصطەلق**):

ئەڤ غەزایە، ل دویڤ بۆچوونا دورستتر ل هەیڤا شەعبانێ بوو ژ سالا پێنجێ مشەختی، و بەنوو موصطەلق بابکەکێ ئویجاخا خوزاعەیە، و جهێ وان دکەفتە ڕۆژئاڤایا باشوورێ مەدینێ ل نێزیکی دەریایا سۆر.

بەنوو موصطەلق پشتەڤانێن قورەیشییان بوون دژی موسلمانان، و هندەک ژ وان پشکداری د شەڕێ ئوحودێ دا کربوو د گەل کافران، و جهێ وان دکەفتە سەر وێ ڕێکێ ئەوا د ناڤبەرا موسلمان و کافرێن مەکەهێ دا هەی، و خەبەر گەهشتە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کو مەزنێ بەنوو موصطەلەقییان حارثێ کوڕێ ئەبوو ضراری یێ لەشکەری بۆ شەڕێ موسلمانان کۆم کەت، و هێشتا وان هێزا خۆ لێک نەدای، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- فەرمان ل صەحابییان کر کو خۆ بۆ غەزایان ڤی دوژمنی ئامادە بکەن، و لەشکەرێ موسلمانان ژ پتر ژ حەفت سەد مرۆڤان پێک دهات.

موسلمانان ب خافلەتی ڤە هێرش دا دەڤەرا وان، و د ڤێ غەزایێ دا شەڕ د ناڤبەرا هەردو لایان دا چێبوو، و شکەستن کەفتە ڕێزا کافران، و هژمارەکا زەلامێن وان هاتنە و کوشتن و گرتن، و چەندەک ژ مالێ وان ژی کەفتە دەستێ موسلمانان، و د ڤی شەڕی دا کچا مەزنێ بەنوو موصطەلقییان حارثی (جوەیریا) هاتە گرتن، و ئەو ئەو بوو یا پشتی هنگی شوی ب پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کری، و بوویە ئێک ژ دەیکێن موسلمانان، وەکی پاشی دێ د گەل مە ئێت.

و دیرۆک ڤەگوهێزت کو پشتی دەمەکی ژ ڤێ غەزایێ مەزنێ ئویجاخا بەنوو موصطەلقییان هاتە مەدینێ؛ و هندەک مال د گەل خۆ ئینا دا ئێخسیرێن ئویجاخا خۆ ژ موسلمانان بکڕت، کو ئێک ژ وان کچا وی بوو،

هنگی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- داخواز ژ وی کر کو ئەو موسلمان ببت، وی داخوازا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب جهئینا و موسلمانان بوو، و هنگی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کچا وی ژ وی خواست، و سەر خاترا خزمایینیا ڤێ ئویجاخێ بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- صەحابییان هەمی ئێخسیرێن وان بەردان و مالێ وان بۆ وان زڤڕاند.

بێبەختییا مەزن:

یان ڕویدانا (درەوا مەزن) ئەوا ب عەرەبی دبێژنێ: (حادثة الإفك)، ئەڤ ڕویدانە -وەکی زانایێن سیرەتێ و تەفسیرێ دبێژن- پشتی سەرهاتییا غەزایا (بەنوو موصطەلق) ڕویدابوو دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- و صەحابییێن وی زڤڕینە مەدینێ، د سوورەتا (النور) دا چەند ئایەتەک هەنە ڕۆناهییێ ددەنە سەر وێ گرفتارییێ یا ب بەلاڤکرنا ڤێ بێبەختییێ ب سەر جڤاکا موسلمانان دا هاتی، ئەو بێبەختییا نێزیک بوو ژ بەر کارتێکرنێن خۆ یێن خراب ئێکەتییا ڤێ جڤاکێ بلەقینت، و باوەرییێ د ناڤ دا نەهێلت! ئەڤ ئایەتە هاتنە خوارێ دا زەلالییا ڤێ جڤاکێ دوبارە ئاشکەرا بکەت، و وان شک و گومانان ڤەرەڤینن یێن منافق و دوڕوییان ب دزی ڤە بەلاڤ دکرن دا دڕبێ خۆ یێ ڕەش بوەشیننە ئیسلامێ د ڕێکا کرێتکرنا ناموسا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-[1].

ئەڤ سەرهاتییە ب کورتی، وەکی دەیکا موسلمانان عائیشایا کچا ئەبوو بەکرێ صدیق ب خۆ بۆ مە ڤەدگێڕت، ب ڤی ڕەنگییە[2]:

هەر جارەکا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- دەرکەفتبایە غەزایەکێ وی د ناڤبەرا کابانییێن خۆ دا پشک دهاڤێت، و هەچییا پشکا وێ دەرکەفتبا

(١) شەرحا ڤان ئایەتان ب بەرفرەهی مە د تەفسیرا سوورەتا (النور) دا ڤەگوهاستییە.

(٢) بوخاری و موسلم هەردو ڤێ سەرهاتییێ ژ عائیشایێ ڤەگوهێزن.

وی ئەو د گەل خۆ دبر، و دەمێ ئەو دەرکەفتییە غەزایا (بەنوو موصطەلق) وی پشکا هاڤێت و پشکا عائیشایێ دەرکەفت، لەو وی ئەو د گەل خۆ بر، و هنگی ئایەتێن حجابێ بۆ دەیکێن موسلمانان هاتبوونە خوارێ، لەو مەحافەک (کــو وەکــی گونبەدەکێیە ژ پاتەیی ل سەر پشتا حێشترێ دئێتە دانان، و ژن د ناڤ دا دئێتە ڤەشارتن) بۆ عائیشایێ هاتبوو چێکرن و ئەو د ناڤ دا بوو، پشتی غەزا ب دوومـاهی هـاتی، و پێغەمبەر -سلاڤ لـێ بن- د گەل صەحابییێن خۆ زڤڕی و بەری ئەو بگەهنە مەدینێ شەڤ ب سەر وان دا هات، لەو وان ل جهەکی دانا، و سپێدێ بەری لەشکەر بدەتە ڕێ عائیشایێ هەوجەیی ب دەرکەفتنێ چێبوو، و وێ چەندەکێ خۆ ژ لەشکەری ڤەدەرکر، و پشتی ئەو زڤڕییە جهێ خۆ وێ بەرێ خۆ دایێ ڕستکا وێ یا قەتیای، ئەو زڤڕی وی جهێ ژێ هاتی دا مۆرکێن ڕستکا خۆ ڤێدەت، و ئەو ب وێ چەندێ ڤە موژیل بوو، و هێشتا ئەو نەزڤڕییەڤە لەشکەری دا ڕێ، و وان نەزانی کو عائیشا د مەحافێ دا نینە، عائیشا دبێژت: پشتی ئەز زڤڕیمەڤە من کەس ل وی جهی نەدیت، ئەز چووم ل جهێ خۆ ڕوینشتم، من گۆت: مسۆگەر ئەو دێ زانن کو ئەز نە د گەل وانم لەو دێ ل من زڤڕنەڤە، گۆت: پشتی دەمەکی ئەز مایم چاڤێن من چوونە سەرێک، و (صەفوانێ سوللەمی) ل پاشییا لەشکەری مابوو، د دویڤ وان دا هاتە جهێ لەشکەری دا بەرێ خۆ بدەتێ کانێ وان چو تشت ل جهێ خۆ نەهێلایە، دەمێ وی ڕەشاتییا مرۆڤەکی ژ دویر ڤە دیتی و ئەو نێزیک بووی، وی هزرا من کر، لەو وی گۆت: (إنا لله وإنا إليه راجعون) ئەز ل دەنگێ وی هشیار بووم، من دێمێ خۆ ب کراسێ خۆ پێچا، و ئەز ب خودێ کەمە ئەو پەیڤەکا ب تنێ ژی ئەو د گەل من نەئاخفت، و وی دەوارا خۆ بۆ من هێلا حەتا ئەز سویاربوویم، و ئەو کەفتە بەرا دەوارێ و ئەز برم حەتا وی ئەز گەهاندیمە لەشکەری.

ئەڤـە کورتییـا ڕویـدانێ بـوو.. سـەرۆکێ منافقـان (عەبـدللاهێ کـوڕێ ئوبـەییێ کـوڕێ سـەلوولی) هنگـی د نـاڤ لەشـکەری دا بـوو، گاڤـا وی دیتـی عائیشا سویارا دەوارەکێیە و زەلامەک سەرێ دەوارێ یێ دکێشت و ژ چۆلی دئینت، وی ئەزمانێ خۆ د دەرحەقا عائیشایێ و صەفوانی دا درێژکر و گۆت: ئەو ب سلامەتی نینن!

ئەڤ گۆتنا وی ڕەنگەکێ (قەذفێ) بوو، بەلێ هنگی هێشتا ئەو ئایەت نەهاتبوونە خوارێ یێن حوکمێ (قـەذفێ) و حـەددێ وێ ئاشـکەرا دکـەن، لـەو پێغەمبەری -سلاڤ لـێ بـن- نـەزانی چ بکـەت، و ئـەو حێبـەتی بەرانبـەر ڤـێ ڕویـدانێ ڕاوەسـتیا، وی بـاوەری هـەبوو کـو ژنکـا وی یـا پـاقژە و ئـەڤ صـەحابییێ وی یـێ منافقـان بێبـەختی ب دویـڤ ڤـەنای مرۆڤـەکێ بـاش و جامێرە، و ئەوی باش دزانی کو سەرێ نفاقێ (کوڕێ سەلوولی) یێ د پشت ڤـێ بێبـەختییێ ڕا، و مەخسـەد پـێ شـکاندنا وییـە و چـو ددی نـە، بەلـێ گرانییا مـەوقفی ئەو حێبەتی هێلا، ب تایبەتی ئەگەر ئـەم بزانین کـو پشـتی هنگی ب هەیڤەکێ چو ئایـەت د دەر حـەقا ڤـێ مەسـەلێ دا نەهاتنـە خوارێ، پشتی لەشکەر زڤڕییە مـەدینێ منافقـان دەست ب بـەلاڤکرنا ڤـێ گۆتگۆکێ ب دزی ڤە کر، وڕۆژ بۆ ڕۆژێ ئەو گۆتگۆتک هند ب هێز کەفت حەتا هنـدەک موسلمانێن سادە ژی د مەسەلـێ دا کەفتنـە شکێ، و هنـدەک ژ وان ب خۆ ژی بوونە ئامیرەتێ بەلاڤکرنا وێ!

پشتی (مەوقف) دژوار بووی و پتـر ژ مالـەکێ د مـەدینێ دا ب ئـاگرێ ڤـێ فتنێ کەلی: مالا پێغەمبەری -سلاڤ لـێ بـن- و مـالا هەڤالـێ وی یـێ ئێکـێ ئـەبوو بـەکری بـابێ عائیشـایێ، و مـالا هەڤالـێ وی یـێ ڕاسـتگۆ و موجاهد صەفوانێ سوللەمی. پشتی هەیڤەکێ ژ نوی هندەک ئایەتێن سوورەتا (النـور) هاتنـە خـوارێ دا ڕۆنـاهییێ بدەنـە سـەر ڤـێ مەسەلـێ و حـەقییێ

ئاشـكەرا بكـەن، و پـاقژی و بژوینییـا دەیكـا موسـلمانان ئاشـكەرا بكـەن، و بكەتـە قورئانـەكا حەتا قیامـەتێ دئێتـە خوانـدن.. هنگـی ژ نـوی سـەر و بـەر زڤـڕی حالـەتێ خـۆ یـێ سورشـتی. ئایـەتان ئێكـەمین جـار (حـەددێ قـەذفێ) ئاشكەرا كر و ل سەر بناخەیێ ڤان ئایەتان ئـەو كەسێن ئـەڤ گۆتگۆتكە گۆتی و بـەلاڤكری هاتنـە جەلـدەدان، پاشـی ئایـەتان (بەرائـەتا) دەیكـا موسـلمانان عائیشایێ ئاشـكەراكر، و گـۆت: ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ جَآءُو بِٱلۡإِفۡكِ عُصۡبَةٞ مِّنكُمۡۚ لَا تَحۡسَبُوهُ شَرّٗا لَّكُمۖ بَلۡ هُوَ خَيۡرٞ لَّكُمۡۚ لِكُلِّ ٱمۡرِيٕٖ مِّنۡهُم مَّا ٱكۡتَسَبَ مِنَ ٱلۡإِثۡمِۚ وَٱلَّذِي تَوَلَّىٰ كِبۡرَهُۥ مِنۡهُمۡ لَهُۥ عَذَابٌ عَظِيمٞ ١١ لَّوۡلَآ إِذۡ سَمِعۡتُمُوهُ ظَنَّ ٱلۡمُؤۡمِنُونَ وَٱلۡمُؤۡمِنَٰتُ بِأَنفُسِهِمۡ خَيۡرٗا وَقَالُواْ هَٰذَآ إِفۡكٞ مُّبِينٞ ١٢ ﴾ (النور: ١١-١٢) یەعنی: هندی ئەون یێن كرێتترین درەو كری، كـو گونـەهباركرنا دەیكـا موسـلمانان عائیشـایێ بـوو ب تاوانا كرنا خرابییـێ، ئـەو كۆمـەكا ژ هـەوە ب خۆنـە -گـەلی موسـلمانان-، هوین حسێب نەكەن ئەڤ گۆتگۆتكا ژ درەو د نـاڤ هـەوە دا هاتییـە بـەلاڤكرن یـا خرابـە بـۆ هـەوە، بـەلكی ئـەو بـۆ هـەوە باشییە؛ چونكی ئـەو بـوو ئەگـەرا ئاشكەرابوونا پاقژی و بێ گونەهییا دەیكا موسلمانان و بلنـدبوونا نـاڤێ وێ، هەر وەسا ئەو بوو ئەگەر كو هندەك ئایـەت ژ قورئـانێ بێنـە خوارێ و هنـدەك ئەحكامێن نوی بێنە دانان، وبـۆ هـەر كەسـەكێ ب ڤـێ درەوێ ئـاخفتی جزایـێ وی ژ گونەهێ ل دویڤ كـارێ وی هـەیــە، و ئـەوێ بـارێ مـەزنێ ڤـێ درەوێ ب ستویێ خـۆ ڤـە گرتـی، كـو سـەرێ نفـاقێ عەبـدللاهێ كـوڕێ ئوبـەیێ كـوڕێ سەلوولی بوو، عەزابەكا مـەزن ل ئـاخرەتێ بـۆ وی هەیـە، كـو مانـا د نزمتـرین دەرەجێن ئاگری دایە هەر و هەر.

پاشی ئایەتێ تۆرەیەك نیشا جڤاكا موسلمانان دا كو پێتڤی بوو ل سـەر وان ئـەو د ڤـان ڕەنگـی حالـەتان دا ژ بیـر نەكـەن، خـودایێ مـەزن گـۆت: یـا دورست ل سەر ژن و مێرێن خودان باوەر ئـەو بـوو دەمـێ وان گوهـ ل گۆتنـەكا

ب ڤی ڕەنگی دبوو وان هزرا باشییێ ژ ئێک و دو کربا، و باوەر ژ ڤێ گۆتگۆتکێ نەکربا و هەچییێ ئەڤ گۆتنە دگەهشتێ ئێکسەر گۆتبا: ئەڤە درەوەکا ئاشکەرایە هاتییە گۆتن.

ڕاوەستانەکا کورت د گەل ڤێ سەرهاتییێ:

ئەڤ سەرهاتییە هندێ دگەهینت کو بەرێ منافقان لێ بوو هەر ڕویدانەکا د ناڤ جڤاکا موسلمانان دا چێ ببت، یا بچویک بت یان یا مەزن، پەیوەندی ب کێ ڤە بت ب کێ ڤە نەبت، ئەو بۆ خۆ (ئستیغلال) بکەن، دا باوەرییێ د ناڤ موسلمانان دا نەهێلن، ب تایبەتی باوەرییا وان ب پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، و ب کێرهاتنا وی بۆ ڕێڤەبەرییا ڤێ جڤاکێ. و ئەڤە نە ب تنێ حالێ وان منافقان بوو یێن ل سەر دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دژیان، بەلکی ئەو حالێ منافقانە ل هەمی دەم و هەمی جهان، وان دڤێت دوبەرەکییێ بێخنە ناڤ ڕێزا موسلمانان، و طەعنێ ل ناموس و ئەخلاق و دەسپاکییا وان بدەن؛ دا بگەهنە ئارمانجا خۆ یا پیس کو خرابکرنا جڤاکا موسلمانانە.

و ل ڤان دەمێن هۆسا، یا بەرهزر ژ موسلمانی ئەوە هەر گاڤا وی گۆتنەکا خراب د دەر حەقا برایەکێ خۆ دا گوهـ لێ بوو، ئەو باوەر نەکەت و هێجەتان پێش وی ڤە بگرت، و بزانت کو دوژمنێن حەقییێ ژ منافق و دوڕوییان گەلەک جاران لێ دگەڕیێن حەقییێ ب ڕێکا تەشویهکرنا سومعەتا مرۆڤێن باش بشکێنن، دڤێت ئەڤ ڕاستییە ژ بیرا خودان باوەران نەچت. ئەڤە ب نسبەت خەلکێ عامی، و ب نسبەت دەسهەلاتێ هەر جارەکا کەسەکی ئێک ب کرنا فاحشێ گونەهبار کر دڤێت دەسهەلات ب کارێ خۆ ڕابت، ژێ بخوازت ئەو چار شاهدان بینت، ئەگەر نە.. حەددێ قەذفێ ل سەر ب کار بینت، کو جەلدەدانە.

ڤێ بزاڤا منافق پێ ڕابووین نێزیـک بـوو جڤاکـا موسـلمانان بهژینـت، و ببته ئەگەرا پەیدابوونا دوبەرەکییێ د ناڤبەرا موسلمانان دا، بەلێ ژ بەر هاتنە خوارا هندەک ئایەتێن سوورەتا (النور) ژ لایەکی ڤە، و حیکمەتا پێغەمبـەری -سلاڤ لێ بن- ژ لایەکێ دی ڤە، جڤاکێ هەڤسەنگییا خۆ پاراست، و فتنـە هاتە مراندن.

شەڕێ خەندەکێ
یان شەڕێ ئەحزابان

ئێــک ژ مــەزنترین ســەرهاتییێن ســالا پێنجــێ مشــەختی ســەرهاتییا هێرشکرنا قورەیشی و پشتەڤانێن وان بوو ل سەر مەدینێ، ئەو سەرهاتییا گەلەک ئایەتێن قورئانێ تێدا هاتینە خوارێ، بەلکی سوورەتەکا تایبەت ب ناڤێ سوورەتا (الأحزاب) د ڤێ دەربارەیێ دا هاتییە خوارێ. لەو سەرهاتییا ڤێ غەزایێ ژی ب بەرفرەهی د ڤێ ناڤبرێ دا دێ ڤەگێرین.

دەم و ئەگەرا ڤێ غەزایێ:

پشتی جوهییێن (بەنوو نەضیرییان) ژ مەدینێ هاتینە دەرێخستن، وەکی بەری نوکە مە بەحس ژێ کری، و گەلەک ژ وان بۆ خەیبەرێ هاتینە دویرئێخستن، وان ل خەیبەرێ دەست ژ دوژمناتییا خۆ بۆ موسلمانان بەرنەدا، بەلکی وان پتر بەرگەریان کر دا گازییا ئیسلامێ بنبڕ بکەن، لەو هندەک مەزنێن وان وەکی (حویەیێ کورێ ئەخطەبی و سەلامێ کورێ ئەبوولحەقیقی) بزاڤەکا مەزن کر کو ئویجاخێن عەرەبان هەمییان -نە کو قورەیشییان ب تنێ- دژی موسلمانان ڕاکەن، و هێرشکرنا ل سەر مەدینێ ل بەر وان شرین بکەن، لەو وان وەفدەک ژ خۆ دورست کر، و ل سەر هژمارەکا ئویجاخێن مەزن یێن عەرەبان گەریان وەکی (قورەیشی، غەطەفانی، کنانی، و ئەسەدییان) و هندەکێن دی.. و وان گۆتە کافرێن عەرەبان: ئەم دئامادەینە ب هەمی شیانێن خۆ هاریکارییا هەوە بکەین، و

ئەم دێ پەیوەندییێ ب وان برایێن خۆ ڤە کەین یێن ل مەدینێ ماین؛ دا ئەو ژی هاریکارییا مە بکەن، و ئەم هنگی دێ ڕاوەستین حەتا موحەممەدی و دویکەفتیێن وی ژ ڕەھـ و ڕیشالان بینینە دەر.

ژ ئەنجامێ ڤێ بزاڤا وان دەھـ حەتا پازدە هزار کەسان ژ قورەیشییان و وان ئویجاخێن پەیمان د گەل وان گرێدای دەرکەفتن و قەستا مەدینێ کرن ب ئنیەتا بنبڕکرنا موسلمانان، و ئەڤ دەرکەفتنە ل هەیڤا شەووالێ بوو ژ سالا پێنجێ مشەختی. و چونکی هێزا کافران ژ هژمارەکا پارت و دەستەکان پێک دهات، هەر پارتەک ژ ئویجاخەکێ پێک دهات و ل ژێر سەرۆکاتییا مەزنەکی بوو، ناڤێ غەزایێ بوو غەزایا ئەحزابان.

بزاڤا جوهییان بۆ بەرهەڤکرنا ڤێ غەزایێ:

کۆمەکا مەزن و ماقویلێن جوهییێن خەیبەرێ، وەکی: حویەیێ کوڕێ ئەخطەبی و سەلامێ کوڕێ ئەبولحەقیقی و کینانەیێ کوڕێ رەبیعی و هەوذەیێ کوڕێ قەیسی و چەندەکێن دی دەرکەفتنە مەکەهێ بۆ هندێ دا ئەو وان بۆ شەڕێ موسلمانان پالدەن، قورەیشییان پسیار ژ وان کر: هوین خودان کیتابێن عەسمانینە، بێژنە مە ئەو دینێ ئەم ل سەر چێترە، یان ژی دینێ موحەممەدی؟ وان گۆت: دینێ هەوە گەلەک ژ دینێ موحەممەدی چێتر و حەقترە، هنگی ئەڤ ئایەتە هاتە خوارێ: ﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ نَصِيبًا مِّنَ ٱلْكِتَـٰبِ يُؤْمِنُونَ بِٱلْجِبْتِ وَٱلطَّـٰغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا۟ هَـٰٓؤُلَآءِ أَهْدَىٰ مِنَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ سَبِيلًا ﴿٥١﴾ ﴾ (النساء: ٥١). گاڤا وان ئەڤ بەرسڤە دایە قورەیشییان، قورەیشی د شەڕێ خۆ دا مجدتر لێ هاتن، و پشتی ئەڤ جوهییە شیاین قورەیشییان قانع بکەن کو هێرشێ بدەنە سەر مەدینێ، ئەو چوونە نک ئویجاخا غەطەفان و ئەو گۆتە وان یا گۆتییە قورەیشییان، و ئاگەهدارییا وان کر کو قورەیشی دئامادەنە بۆ شەڕی، هنگی وان ژی ئامادەبوونا خۆ ئاشکەرا

کـر. قورەیشـــی ب ســەرۆکاتییا ئــەبوو ســوفیانی دەرکــەفتن، و ئویجــاخێن غەطـەفانییان هـەر ئێـک ب ســەرۆکـاتییا مەزنـەکێ خۆ دەرکـەفتن، فـەزاری ب سـەرۆکاتییا عویەینـەیێ کـوڕێ حصـنی، و بـەنـوو مـوررە ب سـەرۆکاتییا حـارثێ کـوڕێ عــەوفی، و ئەشــجەعی ب ســەرۆکاتییا موســەعەر کــوڕێ روخەیلەی.. و هەمی ل سەر هندێ کۆمبوون کو هێرشێ بدەنە سەر مەدینێ.

خۆبەرهەڤکرنا موسلمانان بۆ ڤێ هێرشێ:

بـەری لەشـکەرێ کـافران بـۆ هێرشـا ل سـەر مـەدینێ دەرکـەڤن، دەنـگ و باسێ دەرکەفتنا وان گەهشـتە مـەدینێ، ئـینـا پـێـغەمبەری -سلاڤ لـێ بـن- صەحابی کۆمکرن و دان و ستاندن د گەل وان کر کانێ ئەو چ بکەن؟

مەسەلە ڤێ جارێ یا جودا بوو ژ هەر جارەکا دی، ڤـێ جارێ موسلمان شـەرێ قورەیشـییان ب تنـێ ناکـەن، بـەلکی دێ شـەرێ هژمارەکـا ئویجاخـان پێکڤـە کـەن، و ئەڤـە کارەکـە دویماهییـا وی یـا نـەدیارە و ئـەنجامێ وی یـێ (مەضموون) نینە، لـەو ترسـەکا ئاشکەرا ل مەدینێ هەبوو، نەخاسم دڤێت ژ بیر نەکەین کو ل مەدینێ ب خۆ ژی هژمارەکا منافقان هەبوون ل هیڤییـێ بوون موسلمان بکەڤنە د تەنگاڤییـەکێ دا؛ دا ئـەو ژ لایـێ خۆ ڤـە دیعایـەتان بکـەن و وان بتـرسینن، هـەر وەسـا هژمارەکـا ئویجـاخێن جوهییـان ژی ل دۆر وڕەخێن مەدینێ هەبوون ئەو ژی جهێ باوەرێ نەبوون هەر چەنـدە وان ب سـەر ڤـە پـەیمان ددا پێغەمبـەری کـو ئـەو هاریکارییـا چـو کەسـان دژی وی ناکـەن، بەلـێ موسلمانان قەت دویر نـەددیت کـو ل تـەنگاڤییێ ئـەو ژی ل سۆزێن خۆ لێڤە ببن و ل وان بقولپن!

وەکـی مـە گـۆتی: پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- دان و سـتاندن د گـەل صەحابییێن خۆ کر، کانێ ئەو چ بکەن؟ د کتێبێن سیرەتێ دا وەسا یا ناڤدارە کو صەحابییێ ناڤدار (سەلمانێ فارسی) گۆتە پێغەمبەری -سلاڤ لـێ بـن-:

ل وەلاتێ مە، گاڤا نەیارەک هێرشێ بدەتە سەر بـاژێڕەکی، و ب خـەلکێ وی باژێڕی ڤـە نەئێت بەرگرییا وان بکەن، ئــەو ڕادبــن خەندەکـەکا مـەزن و کـویر ل دۆرا باژێڕێ خۆ دکۆلـن دا نـەیـار دەرباس نەبتە باژێڕی.. هنگی پێغەمبـەر -سلاڤ لێ بن- ب گۆتنا وی قانع بوو، و کار پێ کر، و فەرمان دا خەنـدەک بێتە کۆلان. و هەر چەندە ئەڤ گۆتنە ل نک زانایێن سیرەتێ یـا ناڤـدارە ژی، بـەلێ ئـەو ب چـو سـەنەدێن (موتتەصـل) نەگەهشـتییە مـە، وەکـی زانـایێن حەدیسێ دبێژن.

هـەر چـاوا بـت، موسـلمان گەهشــتنە وێ بڕیـارێ کـو پێتڤییــە ئــەو خەندەکەکێ ل لایێ دەشت و بەردای یێ باژێڕێ خۆ بکـۆلـن، کـو لایێ هنـدەک ژ ڕۆژئاڤا و باکوورێ باژێڕی بوو، د ناڤبـەرا چیـایێ ئوحودێ و چیـایێ سـەلع دا، و ئاشکەرایە کو لایێن دی یێن باژێڕی چیـا و بیسـتان بـوون، و لـەشـکەر نەدشیا ب ساناهی ژێ دەرباس ببت.

کۆلانا خەندەکێ و زێرەڤانییا وێ:

نێزیکی هەیڤـەکێ موسـلمان هـەمی ب کۆلانـا ڤـێ خەنـدەکێ ڤـە موژیـل بوون، و خەندەک نێزیکی پێنج کیلۆمـتر و نیڤان یا درێژ بـوو، و فرەهییـا وێ ژ چار متـران پتر بوو، و کویرتییا وێ ژی ژ سێ متران پتر بوو.

بــەری لەشــکەرێ کـافران بگەهتــە دۆرێــن مــەدینێ، و پشــتی کۆلانــا خەنــدەکێ ب دوومــاهی هاتــی، پێــغەمبەری -ســلاڤ لــێ بــن- بڕیــار دا زەلامـێن موسـلمان چـەکێ خـۆ هلگـرن، و هـەمی ل بنـارێ لایـێ ڕۆژئاڤـایێ چیایێ (سەلع) کـۆم ببن، و هژمـارا وان نێزیکـی سـێ هزار زەلامـان بـوو، و هەر ل وێرێ و ل سەر گرەکێ بلند خیڤەتا پێغەمبەری -سـلاڤ لـێ بـن- هاتـە ڤەدان، و ژن و زارۆک ژی هەمی ژ مالان دەرێخسـتن و برنـە (حصنێ بـەنوو

حارثە) ل ڕەخێ بازێری؛ دا بێنە پاراستن، و هندەک زەلامێن چەکدار دانانە بەر.

لەشکەرێ کافران و دۆرپێچکرنا مەدینێ:

ل هەیڤا شەووالێ ژ سالا پێنجێ لەشکەرێ ئویجاخێن عەرەبان ب سەرۆکاتییا قورەیشییان گەهشتە دۆرێن مەدینێ، و هژمارا وان ژ دەهـ هزار کەسان پتر بوو، و دەمێ وان خەندەک ل بەرا خۆ دیتی، خافلەتی ب وان کەفت، ژ بەر کو ئەو بۆ وان بوو (موفاجەئەکا مەزن) بوو، لەو وان گۆت: ئەڤە حیلەیەکە عەرەبان بەری نوکە نەزانیە.. و هندی ئەو هاتنێ کو ب سویاری یان پەیا ژ خەندەکێ دەرباس ببن ئەو نەشیان وێ چەندێ بکەن، لەوا ئەو نەچاربوون خیڤەتگەها لەشکەرێ خۆ ل لایێ ڕۆژئاڤایا خەندەکێ دانا، و وان موسلمان حصار دان.

درۆپێچکرنا کافران بۆ مەدینێ، نێزیکی بیست ڕۆژان ڤەکێشا، و د ڤان ڕۆژان دا ژ بەر کێمبوونا خوارنێ و بەلاڤبوونا ترسێ، تەنگاڤی ل موسلمانان زێدە بوو، و تشتێ تەنگاڤی دژوارتر لێ کری ئەو خەبەر بوو یێ د ناڤ موسلمانان دا بەلاڤبووی کو جوهییێن (بەنوو قورەیضە) ئەوێ تاخێ وان ل تەنشت مەدینێ (د ناڤخۆییا وێ جهی دا یێ خەندەک ل دۆر هاتییە کۆلان)، خەبەر بەلاڤبوو کو ئەو جوهی ل موسلمانان قولپینە و دەستێ خۆ ب نک کافران ڤە کێشایە، و وان ل بەرە خیانەتێ بکەن و هاریکارییا کافران دژی موسلمانان بکەن. دەیکا خودان باوەران (ئوم سەلەمە) دبێژت: گەلەک دەم ب سەر مە دا هاتن د گەل پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بەلێ من نەدیت پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- دەمەکی هند وەستیا بت و موسلمان هند ترسیا بن وەکی ڕۆژا خەندەکێ. ئەڤە واقعێ مەیدانی یێ موسلمانان بوو، و حالێ دلان.. قورئان بۆ مە بەحس ژێ دکەت، دەمێ

دبێـژت: ﴿ إِذْ جَآءُوكُم مِّن فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنكُمْ وَإِذْ زَاغَتِ ٱلْأَبْصَٰرُ وَبَلَغَتِ ٱلْقُلُوبُ ٱلْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِٱللَّهِ ٱلظُّنُونَا۠ ۝١٠ هُنَالِكَ ٱبْتُلِىَ ٱلْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا۟ زِلْزَالًا شَدِيدًا ۝١١ ﴾ (الأحزاب: ١٠-١١) یەعنی: گەلی خودان باوەران هوین ل بیرا خۆ بیننەڤە دەمێ ئەو ژ لایێ د سەر هەوە دا و ژ لایێ د بن هەوە ژی دا هاتین، و دەمێ ژ مەندەهۆشی و حێبەتییان دا چاڤ زل بووین، دەمێ ئەڤ هژمارا مەزن یا لەشکەرێ دوژمنان دیتی دۆر ل وان گرتی، و دل ژ ترسان دا گەهشتینە گەرویێ، و هزرێن خەلەت هەوە ژ خودێ دکرن، یا ژ هەوە ڤە ئەو دینێ خۆ ب سەر نائێخت، ل وی دەمی خودان باوەر هاتنە جەرباندن، و ئەو ب ترسەکا دژوار هاتنە هژاندن.

ڤێجا هوین هزر بکەن ترس دێ یا چەند بت حەتا مرۆڤ پێ بحەسییێت کو نێزیکی دلێ وی ژ گەرویا وی دەرکەڤت؟

ئیمام ئەحمەد ژ ئەبوو سەعیدێ خودری ڤەدگوهێزت دبێژت: هنگی مە گۆتە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-: دلێن مە ژ ترسان دا یێن گەهشتینە گەرویان، ئەرێ تشتەک هەیە ئەم بێژین؟ وی گۆت: بەلێ، هوین بێژن: (اللهم استر عوراتنا وآمن روعاتنا) یەعنی: یا رەبی تو عەوراتێن مە ستارە کەی و مە ژ ترسان ئێمن بکەی.

و دەمێ خەبەرێ خیانەتا جوهییان بەلاڤبووی، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هندەک هەڤالێن خۆ ب لایێ تاخێ وان ڤە هنارتن، دا بەرێ خۆ بدەنێ کانێ چ ڕاستی بۆ ڤی دەنگ و باسی هەیە، و گۆتە وان: ئەگەر ئەو خەبەر یێ ڕاست بت دەمێ هوین دزڤڕن هوین وی ئاشکەرا نەبێژن، بەس ئیشارەتەکێ بدەنە من کو ئەز پێ بزانم، و ئەگەر ئەو خەبەر درەو بت، هوین ئاشکەرا د ناڤ خەلکی دا بێژن: ئەو درەوە.

دەمێ ئەو چووینە نک جوهییان، جوهییان خۆ بێ منەت کر و گۆت: ڕاستە ئەم یێ ل پەیمانا خۆ د گەل هەوە لێڤەبووین.. و وان هندەک گۆتنێن سەقەت ژی گۆتن!

ئەو صەحابی زڤڕینە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، و چوونە دەستی و گۆتن: (عەضەل وەلقارره) و وەکی ئاشکەرا ئەو ناڤێ دو ئویجاخێن عەرەبان بوون یێن بەری هنگی خیانەت ل موسلمانان کرین. پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د مەخسەدا وان گەهشت، بەلێ دا کو مەسەلێ ل بەر خەلکی ڤەشێرت، وی گۆت: (الله أكبر) مزگینی ل وە بت گەلی موسلمانان. پاشی ئەو چوو ب خەم ڤە بێنەکێ رازا.. خەلکی گۆت: دیارە خەبەرەکێ نەخۆش ژ جوهییان گەهشتە وی لەو ئەو ب خەم کەفت.

پشتی بیست خەبەران، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ڕابووڤە و گۆت: گەلی موسلمانان مزگینی ل وە بت، خودێ دێ هەوە ب سەرئێخت. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- حەجمێ تەنگاڤییێ دزانی، بەلێ باوەرییا وی ب خودێ ژ هندێ مەزنتر بوو کو ئەو بێ هیڤی ببت، یان هەڤسەنگییا خۆ ژ دەست بدەت، ب شارەزاییا خۆ ئەو ل ڕێکەکێ گەڕیا دا کو خودان باوەران پێ ژ ڤێ تەنگاڤییێ ڕزگار بکەت، و ل دووماهییێ ئەو گەهشتە هندێ کو دڤێت ئەو کاری بۆ هندێ بکەن ڕیزێن کافران ژێکڤەکەن، و دوبەرەکییێ بێخنە چەپەرێ وان، دا وان باوەری ب ئێک و دو نەمینت.

منافق د چەپەرێ ناڤخۆیێ یێ موسلمانان دا:

پشتی خەبەرێ خیانەتا جوهییێن بەنوو قورەیضە بەلاڤبووی، نەخۆشی و تەنگاڤی ل سەر موسلمانان دژوارتر لێ هات، چونکی جهێ وان د کەفتە وی لایێ یێ موسلمان لێ ژ خەندەکێ، مەعنا هەر جارەکا وان بڤێت ئەو دشێن ژ پشتێ ڤە هێرشێ بدەنە سەر موسلمانان، یان ژی ب هاریکارییا

منافقان رێـكــێ بـۆ كافران خۆش بكەن كو ب لایێ موسلمانان ڤـه بێن.. و ل ڤێرێ دەورێ منافقان ژی یـێ خراب دئێتـه پێش، و ژ بـەر دەورێ وان یـێ خـراب و ب تـرس ئـەم دبینـین بەحسـێ وان مەسـاحەیەكا مـەزن ژ ئایـەتێن سـوورەتا (الأحـزاب) ڤەگرتییـه، سـوورەتا (الأحـزاب) د (٢٨) ئایـەتان دا بەحسێ سەرهاتییا خەندەكێ دكەت، ژ ئایەتا (٩-٢٧)، و (٩) ئایەت ژ وان بەحسێ منافق و دەورێ وانه، یەعنی: نێزیكی سێئێكا ئایەتان، تشتێ هندێ دگەهینت كو كارتێكرنا وان یا مەزن و دژوار بوو.

بـەری لەشـكەرێ كـافران بگەهتـه دۆرێـن مـەدینێ، دەمـێ موسـلمانان خەندەک دكۆلا جارەكێ كۆلانا جهەكی ل بەر صەحابیەكی ئاسێ بوو؛ چـونكی كـەڤرەک كەفتـه بـەراهییێ، ئینـا پێغەمبـەری -سلاڤ لـێ بـن- بڤـرێ وی ژێ وەرگرت و ل وی كەڤری دا، و كەڤر شكاند، و دەمـێ وی كـەڤر دشكاند، وی مزگینی دا صەحابییێن خۆ كو خودێ وەلاتـێ فورسـێ و یـێ رۆمـێ دێ ل بـەر وان ڤەكەت.. و ڤێ مزگینییێ كارتێكرنەكا ئیجابی ل سەر صـەحابییان هـەبوو لـەو هەر زوی ئێكی ئەڤ مزگینییه دا یێ دی، پاشی دەمێ لەشكەرێ كافران دۆر ل مەدینی گرتـی، و گـەلەک موسلمان ب ژن و عـەیال ڤـه ژ مـالێن خۆ دەركەفتین، و هندەک ژ وان ماینه ل چۆلی و هنگی زڤستان بـوو و سـەرمایا یا زێدە بوو (هەیڤا شوباتا سالا ٦٢٧ ز بوو)، و حصـارێ نێزیكـی هەیڤـەكێ ڤەكێشـا حالــێ موسـلمانان زێـدە نـەخۆش بـوو ب تایبـەتی پشـتی جوهییـان دەســت دایــه خیانەتێ و ئاشكەرا خۆ دایه د گـەل كافـران، و ئێـدی گـەف نـه ب تنێ ژ سنگی ڤــه ژ لایــێ خەندەكێ ڤـه ل موسـلمانان دهاتـەكرن، بـەلكی ژ پشـتێ ژی ڤـه ژ لایـێ جوهییـان ڤـه، حـەتا مەسـەله گەهشـتە وێ دەرەجـێ شەڤەكێ پێغەمبەری -سلاڤ لـێ بن- سێ جـاران گۆتـه صـەحابییان: كـی دێ چت بۆ من بەرێ خۆ دەته كافران و خەبەرێ ئینت، رۆژا قیامـەتێ خودێ وی

بدەتـە د گـەل مـن؟ کەسـێ د خـۆ ڕا نـەدیت بێـژت: ئـەز! هـەر چەنـدە خـەلات گەلەکێ مەزن ژی بوو، ژ بەر ترسێ و سەرمایا دژوار.. حەتا دووماهیییێ وی گـۆت: حوذەیفـە، تـو هـەڕە بـەرێ خـۆ بـدێ و ئێکـا هنـد نەکـە ئـەو ب تـە بحەسیێن، حوذەیفە دبێـژت: پشـتی وی نـاڤێ مـن گـۆتی چـو ڕێ ل بـەر مـن نەمان ئینا ئەز چووم.

د ڤی دەمێ بەرتەنگ دا هەلویستێ منافقان چ بوو؟

بەرسڤ: ل وی دەمـی منـافق ڕابوونـە سـەر خـۆ، و دەست ب بـەلاڤکرنا گـۆتگۆتکان کـــر، دا مەعنەویاتێن موسلمانان بشـکێنن، ل ســـەری وان خـۆ ژ نـاڤ لەشـکەرێ موسـلمانان ئـەوێ زێرەڤـانی ل خەنـدەکێ دکـر ڤەکێشـا، و گۆتن: موحەممەدی دگۆتە مە خزینەیێن کیسرا و قەیصـەری دێ گەهنـە هـەوە، و ئێـک ژ مـە ئـەڤرۆ نـەوێرت بچتـە تـارەتێ! و هنـدەک ژ وان چوونـە نـک پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- و گـۆتنێ: مـالێن مـە د بـێ خـودانن، و ئـەم دترسین نەخۆشی بگەهتە عەیالێ مە، لەو دەستوبرییێ بدەمە کو ئەم بزڤڕینـە مالێن خۆ!

و هـۆسا، وان ب چەنـد هێجـەتـەکێن پـوبچ و پەلاچـە خـۆ ژ مەیـدانێ ڤەکێشـــا، و چـــوون ل نـــک ژنـــێن خـــۆ ڕوینشـــتن و دەســـت ب بـــەلاڤکرنا گۆتگۆتکێن وەسا کر یێن سستییێ دئێخنە ناڤ ڕێـزێن موسـلمانان. و کـارێ مەزنێ وان دڤیا بکەن ئەو بوو وان کار بۆ هندێ کر کـو بـاوەرییێ د ناڤبـەرا (قیـادێ) و (قاعیـدەی) دا نـەهێلن، چونکی وان بـاش دزانـی هـەر جارەکـا خەلکی باوەری ب ڕێبەر و سەرۆکێن خۆ نـەما دوژمـن دێ شـێت ب سـاناهی دەستێ خۆ کێشتە ناڤ ڕێزێن وان. و پشتی وان دیتی ڤـێ (تەشـکیکێ) چـو پێڤـە نـەهات وان دەسـت دا (تەحریضـێ) یـەعنی: وان ب نیـڤ ئاشـکەرایی خـودان بـاوەر سســتکرن و ژ وان خواسـت ئـەو بـەردەوامییێ نەدەنـە کۆلانـا

خەندەکێ چونکی ئەو کارەکێ ژ قەستایە، و پشتی وان دیتی خەندەک هاتە کۆلان وان خودان باوەر ژ کارێ بەرەڤانییا ژ مەدینێ سستکرن و گۆتن: ئەڤە کارەکە چو پێڤە نائێت، ڤێ جارێ یا مە خلاس!

پێغەمبەر.. ڕۆناهییا گەش ل دەمێ تارییێ:

د وێ تەنگاڤییا مەزن دا.. دەمێ عەورێن دوژمنان عەسمانێ مەدینێ تاری کری، دەمێ دل ژ ترسان دا هژیاین و موسلمان کەفتینە د ناڤبەرا نال و بزمارا کافرێن عەرەب و جوهیێن خائین دا، د ناڤ ڤێ تارییا دژوار دا ڕۆناهییەکا گەش هەبوو دلێن ڕەجفی ل نک تەنا دبوون، و باوەرییا هاتییە لەقاندن ل نک موکم دبوو، ئەو ژی پێغەمبەرێ خودێ بوو -سلاڤ لێ بن-، ئەو نموونەیێ باش یێ سەرۆک هەردەم دڤێت چاڤ لێ بکەن و مفایی بۆ خۆ ژ هەلویستێن وی وەربگرن:

تشتێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گەلەک گرنگی دایێ ل دەمێ تەنگاڤییێ بلندکرنا (مەعنەویاتێن موسلمانان) بوو، چ ب دانا مزگینییێ بت بۆ وان کو ئەو دێ سەرکەڤن و دنیا دێ ل بەر وان ڤەبت، چ ب ڤەشارتنا دەنگ و باسێن ب ترس بت ل بەر عامییان دا شکەستن نەکەفتە ڕێزێن وان..

پشتی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ب خیانەتا جوهییان حەسیای، وی سێئێکا لەشکەری، یەعنی: هزار زەلامێن چەکدار هنارتنە وی جهی یێ ژنک و عەیال لێ، چونکی وی (تەوەقوعا) هندێ کر جوهی دەسکاتییێ بۆ کافران بکەن و هندەک ژ وان د لایێ خۆ ڕا دەرباس کەنە مەدینێ، و بێن ژنک و عەیالی بکەنە رەهینە، لەو وی ئەو چەکدار هنارتنە بەر ژن و عەیالی..

ژ لایەکێ دی ڤە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- پەیڤا نهێنی دا هەڤالێن خۆ و گۆتێ: دەمێ ب شەڤێ هندەک ژ هەوە بکەڤنە بەرانبەر هندەکان بێژن:

(حم، لا ينصرون) دا ئێک و دو بنیاسن.. و گەلەک جاران پێغەمبەر ب خۆ -سلاڤ لێ بن- ب شەڤێ دەردکەفت و ل سەر لەشکەری دگەڕیا و زێرەڤانی ل خەندەکێ دکر.. و موسلمانان چاڤ ل سەرۆکێ خۆ کر، و ژ هیممەتا وی خۆڕاگر مان، و ڤێ هەمی تەنگاڤییێ باوەرییا وان نەلەقاند: د گەل وێ تەنگاڤییا مەزن یا خودان باوەران دیتی.. د گەل وێ هەمی ترس و برسێ ئەوا هەیڤەکێ چەنگێ خۆ یێ ڕەش ب سەر وان دا گرتی دەلیڤەیەکا ب تنێ ژی باوەرییا وان ب خودێ و ب ڕاستییا سۆز و پەیمانا وی نەلەقیا، نە کافران ب لەشکەرێ خۆ یێ وەکی کڤانی بەراهی ل وان گرتی، و نە منافقان ب بەلبەلە و دیعایەتێن خۆ و گۆتنێن خۆ یێن سەقەت، و نە جوهی شیان باوەرییا وان بهژینن، ڕاستە دبت هندەک جاران مەوقف هند یێ دژوار بت دل ژ بەر بهژینێن بەلێ ئەو دلێ ب دورستی تام کربتە باوەرییێ د چو حالەتان دا ژ باوەرییێ نائێتە شویشتن.

دەمێ خودان باوەران ئەو پارت و کۆم دیتین یێن کو ل دۆر مەدینێ کۆم بووین، بیرا وان هاتەڤە کو دەمێ سەرکەفتنێ یێ نێزیک بووی، لەو وان گۆت: ئەڤەیە یا خودێ و پێغەمبەرێ وی سۆز پێ دایە مە ژ تەنگاڤییێ و سەرکەفتنێ، و خودێ سۆزا خۆ ب جهـ ئینا، و پێغەمبەرێ وی ڕاستی گۆت، و دیتنا وان پارتان ژ باوەرییێ و خۆ تەسلیمکرنا بۆ قەدەرا خودێ پێڤەتر تشتەک ل وان زێدە نەکر.. ئەڤە گۆتنا وان بوو نە وەکی منافقان ئەوێن گۆتین: خودێ و پێغەمبەرێ وی ئەم خاپاندین دەمێ ئەم ب هندەک گۆتنێن خۆش و بێ بنیات قانع کرین!!

و ئەڤە یا غەریب نینە ژ خودان باوەران.. ما ئەو نە هەر ئەون یێن بەری هنگی ڕاستگۆیی د گەل خودێ کری و پەیمانا خۆ ب جهـ ئینای، ل ڕۆژا بەدرێ و ل ڕۆژا ئوحودێ و ل وان هەمی دەمێن ئەو بەرانبەر نەیارێن

خودێ ڕاوەستاین، ڤێجا هندەک ژ وان رحا خۆ گۆری کری و هندەک دچاڤەڕێ ئەو ژی وەکی برایێن خۆ بگەهنە شەهادەتێ؟

ئەڤ تەنگاڤییا ل ڕۆژا خەندەکێ ب سەر خودان باوەران دا هاتی، وەکی هەر تەنگاڤییەکا دی یا ب سەر جڤاکا موسلمانان دا بێت یا بێ حیکمەت نەبوو: ئەوا هە چێبوو دا کو خودێ جزایێ خودان باوەرێن ڕاستگۆ بدەتێ ژ بەر ڕاستگۆیی و صەبرکێشانا وان، و دا خودێ دوروویان عەزاب بدەت -ئەگەر وی ڤیا وان عەزاب بدەت- کو بەرێ وان نەدەتە تۆبا دورست بەری مرنێ، حەتا ئەو ل سەر کوفرێ بمرن، و هێژای ئاگری ببن، ئەڤە ئەو حیکمەتە یا گەلەک کەس ژ بیرا خۆ دبەن.

کارکرنا پێغەمبەری ﷺ بۆ ژ بەرکربا چەپەرێ کافران:

دەمێ تەنگاڤی زێدە دژواربووی، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کار بۆ هندێ کر چەپەرێ کافران ژ بەرک ببەت، و دوبەرەکییێ بێختە ناڤ ڕێزێن وان، و بۆ ب جهئینانا ڤێ ئارمانجێ وی دو ڕێک ب کار ئینان:

ڕێکا ئێکێ: کرینا غەطەفانییان:

بەری نوکە مە گۆتبوو: ژ بلی قورەیشییان هندەک ئویجاخێن دی ژی یێن عەرەبان ژ بۆ دۆرپێچکرنا مەدینێ هاتبوون، وەکی ئویجاخا غەطەفانییان، و ژ بەر کو ئارمانجا وان یا سەرەکی ژ ڤی کاری ب دەست ئێخستنا مالی و طەمەعی بوو، نە کو مەرەما سیاسی و عەقائدی، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ڤیا وان ب مالێ دنیایێ بکڕت، و ب ڤێ چەندێ چەپەرێ کافران ژ بەرک ببەت.

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب دزی ڤە پەیوەندی د گەل دو مەزنێن غەطەفانییان کر، و گۆتە وان: ئەگەر ئەم هندەک بەرهەمێ قەسپێن مەدینێ بۆ سالەکێ بدەینە هەوە هوین دێ زڤڕنە ڤە؟ وان گۆت: بەلێ.. هنگی

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هنارتە ب دویڤ وان ڕا، و ئەو ب ڕەنگەکێ ڤەشارتی هاتنە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، دا کو دان و ستاندنێ ل دۆر ڤێ مەسەلێ بکەن، پشتی دان و ستاندنێ ئەو ل سەر هندێ پێک هاتن کو سێئێکا بەرهەمێ بیستانێن مەدینێ بۆ دەمێ سالەکێ بۆ وان بت، ب وی شەرتی ئەو پشتەڤانییا قورەیشییان نەکەن، و بزڤڕنە جهێ خۆ. و بەری پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- پەیمانێ د گەل وان مۆر بکەت، وی بیر و بۆچوونا مەزنێن مەدینێ وەرگرت، سەعدێ کوڕێ موعاذی و سەعدێ کوڕێ عوبادەیی -کو دو مەزنێن خەلکێ مەدینێ بوون- گۆتن: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، ئەڤە کارەکە تو دێ ژ بەر مە کەی دا مە ژ تەنگاڤییێ خلاص بکەی، یان ئەو فەرمانەکە کو خودێ ل تە کری مە بڤێت نەڤێت دێ کەین؟ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: نەخێر! ئەو کارەکێ ئەز دێ بۆ هەوە کەم، و من ژ بەر هندێیە چونکی ئەز دبینم عەرەبان ژ هەمی لایان ڤە ب سەر هەوە دا گرتییە، ڤێجا من دڤێت چەپەرێ وان بشکێنم.

هنگی مەزنێن ئەنصارییان گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، دەمێ ئەم و ئەڤە ل سەر شرکێ وان د خۆ ڕا نەددیت قەسپەکا مە بخۆن ئەگەر ب مێڤانداری نەبا، ڤێجا پشتی خودێ ئەم ب ئیسلامێ سەرفەراز کرین ژ نوی ئەم دێ مالێ خۆ دەینە وان؟! مە هەوجەیی ب ڤێ چەندێ نینە، شیر د ناڤبەرا مە و وان دا هەیە حەتا خودێ حوکمی د ناڤبەرا مە و وان دا بکەت. ب ڤێ چەندێ وان ئەو ڕێککەفتن قەبویل نەکر، و مەزنێن غەطەفانییان زڤڕینە وی جهێ ئەو ژێ هاتین.

ڕێکا دویێ: فێلەکا لەشکەری:

ل وی دەمێ موسلمان ل ژێر حصارێ زەلامەکێ پێشکێش ژ ئویجاخا (غەطەفانییان) ئەوێ دگۆتنێ: (نوعەیمێ کوڕێ مەسعوودی) هاتە

مـەدينـێ.. و د هندەک ريوايەتان دا هاتييە کو ئەو موسلمان بوو.. بـەلێ! ل وی دەمێ منافقان حـەز دکـر کـو ئـەو ژ دەرڤـەی مـەدینێ بانـە؛ دا ئـەو ژ موسلمانان ددویر بان، دەستێ قودرەتێ هندەک مرۆڤ بەر ب مـەدینێ ڤـە پالدان دا ب وان قەلەمی ب وێ قەدەرێ بگێڕت یا د علمێ خودێ دا هەی، (نـوعـەيـم) ئـەوێ د نـاڤ ئویجاخا خۆ دا ئەوا ل نەجدێ دویر ژ حیجازێ د بەرفەرهییێ دا دژیا، هات و قەستا مـەدینێ کر و ب چ حالـێ هەی شیا خـۆ بگەهینتـە نـک پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- و ل سـەر دەسـتێ وی موسـلمان بـوو، و گـۆتێ: ئـەی پێغەمبـەرێ خـودێ، هێشـتا کـەس ب موسلمانەتییا من نەحەسیایە، بێژە مـن کـانێ تـە چ دڤێت ئـەز دێ بـۆ تـە کەم؟

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: تو ئێک ژ مەیی، ئەگەر تـو بشێی نـەیارێن مـە لێـک بێخـی و دوبـەرەکیێ بێخییـە نـاڤ ڕێـزێن وان وە بکـە.. چونکی شەڕ فێل و (خدعە)یە.

نوعەیمی زانی مەخسەدا پێغەمبەری چیە لەو گۆتێ: باشە[١].

د ريوايـەتـەکا دی دا هاتییـە کـو (نوعـەيم) موسـلمان نـەبوو، و ئـەو مرۆڤەکێ قەسە ڤەگوهێز بوو، ئاخفتن ڤەدگوهاستن، و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەڤ چەندە ژ وی دزانی، لەو جارەکێ ل نک وی گۆت: جوهییان هنارتـە نـک مـن کـو ئەگـەر تـو حـەز بکـەی ئـەم دێ هنـدەک زەلامـێن قورەیشـی و غەطـەفانییان وەک گـەرەو گـرین، پاشـی ئـەم دێ وان دەینـە تـە و تـو وان بکـوژە.. و مەخسـەدا پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- ئـەو بـوو (نوعـەيم) ڤـێ گۆتنێ بۆ غەطـەفانی و قورەیشـییان ڤـەگوهێزت، دا وان بـاوەری ب جوهییـان نەمینت، و ب ڤێ چەندێ چەپەرێ وان ژێکڤە ببت، و گاڤا نوعـەيم چووی دا

---

(١) ئبن ئیسحاق ڤێ چەندێ (بێ سەنەد) د سیرەتێ دا ڤەدگێڕت.

خەبەری ڤەگوهێزت، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتە هەڤالێن خۆ: (الحرب خدعة) شەڕ فێل و خاپاندنە[1].

هەر چاوا بت، یا ناڤدار د کتێبێن سیرەتێ دا ئەوە دبێژن: نوعەیم ئێکەمین جار چوو نک جوهیێن (بەنوو قورەیضە) ئەوێن خیانەت کری، و گۆتە وان: هوین باش من دنیاسن، و هوین دزانن ئەز د ناڤ ئویجاخا خۆ دا چەندم، و د کەڤن دا ئەز هەڤالێ هەوە بوویمە و من خێرا هەوە ڤیایە.. وان گۆتێ: تو ڕاست دبێژی، نوعەیمی گۆت: گوهێ خۆ بدەنە من، هوین نە وەکی قوریشی و غەطەفانیانە، هوین یێ ل مەدینێ، سوباهی ئەگەر عەقلێ وان بڕی ئەو دێ زڤڕنە جهێ خۆ و دێ هەوە هێلنە د دەستێن موحەممەدی دا، و ئەو دێ هەوە هەمییان کوژت.. وان گۆت: ب خودێ تو ڕاست دبێژی پا چارە چیە؟ نوعەیمی گۆت: ئەز دێ بۆ هەوە ڕێکەکێ بێژم، جابێ بدەنە قوریشی و غەطەفانییان بلا ئەو چەند زەلامەکێن ماقویل ژ خۆ بدەنە ف هەوە، و هوین وان بکەنە گەرەو، دا ئەو سوباهی نەچن و هەوە بهێلنە د دەستێ موحەممەدی دا. وان گۆت: ئەڤە خۆش ڕێکە.

پاشی نوعەیم هات چوو نک قورەیشی وغەطەفانییان و گۆتێ: ئەز ئێک ژ هەوەمە و من خێرا هەوە دڤێت، وان گۆت: ئەم باوەر دکەین، وی گۆتێ: من زانییە جوهی دپەشێمانن کو بووینە هەڤالێن هەوە، و وان یێن گۆتینە موحەممەدی ئەگەر تو ل مە ببۆری ئەم دێ هندەک مەزنێن قورەیشی و غەطەفانییان بۆ تە ئینین دا تو وان بکوژی، ڤێجا هشیاری خۆ بن چو زەلامێن خۆ نەدەنە ف وان..

پاشی نوعەیم زڤڕی نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و ئەو مانە ل هیڤییا بەرهەمێ ڤی کارێ خۆ، ڤی کاری دوبەرەکییەکا مەزن ئێخستە

---

(١) بەیهەقی ڤێ ریوایەتێ ڤەدگێڕت، بەلێ سەنەدا وێ یا ضەعیفە.

ڕێـزێـن کافران، و مەسەلە گەهانـدە هندێ وان بـاوەری ب ئێـک و دو نـەما، ب تایبەتی پشتی حصـار درێژبووی و کافران بڕیار دای ب چی ڕەنگێ هەبت ئەو هێرشێ بکەنە سەر مـەدینێ، ڤێجـا وان جـاب دا جوهییـان کـو کـارێ خـۆ بکەن سوباهی ئەم دێ دەست ب شەڕی کەین، ڤێجا هوین ژی ژ لایێ خۆ ڤـە هێرشێ بکەنە سەر موسلمانان و وان موژیل بکـەن؛ دا ئـەم بشـێین ڕێکا خۆ ڤەکـەین و ژ خەنـدەکێ دەربـاس ببـین.. جوهییـان بەرسـڤا وان دا: سـوباهی شەنبییە ئەم چو شەڕان ناکەین، پشتی هنگی باوەریا مە ب هەوە نائێت کـی نـابێژت هـویـن دێ ڕەڤـن و مـە هێلنـە د دەسـتێ موحەممـەدی دا؟ هنـدەک زەلامێن خۆ ییێن ماقویل بدەنە ف مە رەهینە دا باوەرییا مە ب هەوە بێت.

کـافران گـۆت: ب خـودێ ئەڤـە ئـەوە یـا نوعـەیمی گـۆتی، و ئـەو یـێن لێڤەبووین.

پشتی چەپەرێ کافران بوویە دو پارچە و پلانـا وان د هێرشکرنا ل سـەر مەدینێ فاشل بووی، و حصارا وان درێژ بووی مـەلـەل بـۆ وان چێبـوو، و ئـەو بـێ هیڤـی بـوون بشـێن خەنـدەکێ دەربـاس بکـەن، وان هـزر د زڤڕینـێ دا کـر، نەخاسم ڕۆژەکێ وان هند دیت هڕەبایەکێ دژوار ڕابـوو خیڤـەتێن وان فڕانـدن و ئاگرێن وان ڤەمراندن و ئامـانێن وان دەرنشـیف کـرن و سـڕەکا مـەزن ئێخسـتە هناڤێن وان، ئینا ئـەو ب دو ڕوییـێن ڕەش ڤـە زڤـڕین و هـەر ئێـک چـوو جهـێ خۆ. و قورئان ئیشارەتێ ددەتە ڤێ چەندێ دەمێ دبێژت: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱذْكُرُواْ نِعْمَةَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَآءَتْكُمْ جُنُودٌ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَاۚ وَكَانَ ٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ۝ ﴾ (الأحـزاب: ٩). خـودێ پـارتێن کـوفرێ شەرمزار و دل ب کیـن ژ مەدینێ ڤەگەڕاندن، نە چو خێـرێن دنیـایێ و نـە چـو خێرێن ئاخرەتێ ب دەست وان نەکەفتـن، و خـودێ ئـەو ئەگـەر پەیـدا کـرن یـێن شـــەڕی ژ خــودان بــاوەران پاشڤەدبــەن. و تشـتێ د ڤــی شەڕی دا چێبووی

ب تنێ ئەو بوو هندەک شەڕ ب هاڤێتنا تیران د سەر خەندەکێ ڕا د ناڤبەرا موسلمان و کافران دا چێبوو، و د ئەنجام دا هندەک مرۆڤ بریندار بوون، و ئێک ژ وان سەعدێ کوڕێ موعاذی بوو مەزنێ ئەوسییان ئەوێ پشتی هنگی ژ بەر برینا خۆ مری.

هندەك سەرهاتییێن دی
یێن سالا پێنجێ

ل تاخێ بەنوو قورەیضە:

پشتی ئەو ب سەر كافران دا هاتی یا ب سەر دا هاتی، وان ب لەز و بەز خۆ لێكدا، و ڤەگەڕیانە جهێن خۆ، و موسلمان ژی ڤەگەڕیانە ناڤ باژێڕی، و ژن و عەیال زڤڕاندە مالێن وان، و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- چەكێ خۆ دانا، هنگی جبریل -سلاڤ لێ بن- ب وەحیێ ڤە هاتە نك پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، تە كارێ خۆ یێ شەڕی دانایە؟ وی گۆت: بەلێ. جبریلی -سلاڤ لێ بن- گۆت: پانێ مە ملیاكەتان هێشتا كارێ خۆ نەدانایە، ڕابە كارێ شەڕی بكەڤە، خودێ فەرمانێ ل تە دكەت كو تو بچیە تاخێ (بەنوو قورەیضە)، ئەڤە ئەز چووم دێ عەردی ل بن پێیێن وان هژینم.

ئەو ڕۆژ ڕۆژا بیست و سێیێ بوو ژ هەیڤا (ذولقەعدە) ژ سالا پێنجێ، و دەم پشتی نیڤرۆ بوو، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئاگەهدارییا صەحابییان كر كو خودێ فەرمان ل وی كرییە ئەو بچتە جوهییێن بەنوو قورەیضە ئەوێن ل دەمێ حیصاردانا كافران بۆ مەدینێ خیانەت كری، و جزایێ خیانەتا وان بدەتێ، و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتە صەحابییان: نڤێژا خۆ یا ئێڤاری ل تاخێ بەنوو قورەیضە بكەن.

بەری ڕۆژ ئاڤا ببت، سەرپەشكێن لەشكەرێ موسلمانان گەهشتنە تاخێ جوهییان، د ڤێ دەركەفتنێ دا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- عەلییێ كوڕێ ئەبوو طالبی كربوو سەرلەشكەر، و ئالایێ خۆ كربوو د دەستان دا، و

عـەلی بـەری پێغەمبـەری گەهشـتە دەور و بـەرێن حصـنێ جوهییـان، گاڤـا جوهییان ئەو دیتی، وان زانی ئەڤە موسلمان هاتنـە وان دا جزایـێ وان بـدەنێ سـەرا خیانـەتا وان، لـەو ئـەو هـەمی چوونـە د حصـنێ خـۆ ڤـە، و دەرگەهـ دائێخست. وان هزر کر جهێ وان یێ ئاسێ دێ وان پارێزت، لەو وان خۆ بێ منەت کر و هندەگ گۆتنێن سەقەت گۆتنە موسلمانان، و ئەزمان درێژی د دەر حەقا پێغەمبەری و ناموبسا وی دا کرن.

لـەشکەرێ موسلمانان ژ سێ هزار کەسان پێـک دهات، و وان نێزیکـی بیـسـت و پێنج ڕۆژان تاخێ جوهییان دۆرپـێــچ کــر، و پـشـتی تـەنگاڤی ل جوهییـان دژواربـووی، و وان زانـی کەسـەک نینـە د هـەوارا وان بێت، ئـەو نەچاربوون بۆ خۆ ل ڕێکەکێ بگەڕیێن، دا خۆ ڕزگار بکەن.

مەزنێ وان کەعبێ کوڕێ ئەسەدی سەر و گرگرێن وان کـۆمکرن، و گۆتـە وان: هوین دزانـن ڕۆژ بـۆ ڕۆژێ تـەنگاڤی یا ل مـە زێدە دبت، ئـەز دێ سێ ڕێکـان دانمـە بـەر هـەوە هـوین ئێکـێ بـۆ خـۆ هلبژێـرن: هـەوە دڤێـت ئـەم دێ بـاوەرییێ ب موحەممــەدی ئینــین؛ چــونکی هــوین بــاش دزانــن کــو ئــەو پێغەمبەرە، وب ڤێ چەنـدێ ئـەم دێ خـۆ ژ کوشـتنێ ڕزگـار کـەین. وان گـۆت: ئەم قەت باوەرییێ ب وی نائینین، و تەوراتا خۆ ناهێلین.

کەعبی گۆت: باشە، ئەم دێ ژن و زارۆکێن خۆ هەمییان کوژین، دا ئـەو نەکەڤنە دەسـتــێ موحەممەدی، و دێ دەست ب شەڕێ وی کـەین، چ بـۆ مـە چ بــۆ وی. وان گــۆت: چاوا ڤان هەژاران بکوژین، مـا پشـتی وان چ خێــر د ژیانێ دا هەیە؟

وی گـۆت: مــادەم هـوین ب ڤــێ ژی رازی نـابن، ئــەڤ شەڤــە شــەڤا شەنبییێیە، موسلمان ژ مە دئەمینن کو ئەم چو ناکـەین، ڕابـن دا ب خافلـەتی ڤە هێرشێ بدەینە سـەر موسـلمانان. وان گـۆت: ئـەم شـەنبییێ خراب ناکـەین،

خودێ دێ غەزەبێ ل مە کەت! هنگی کەعبی ب خەم ڤە گۆتە وان: زەلامەکێ کرنێ د ناڤ هەوە دا نینە!

رۆژەکێ عەلی ب سویاری ژ ناڤ لەشکەری دەرکەفت و زوبەیرێ کورێ عەووامی د گەل دا بوو، و وی ب دەنگەکێ بلند گازی کر: ب خودێ ئەڤرۆ یان ئەز دێ وێ کەم یا حەمزەی کری، یان دێ ب سەر وان دا گرم.. جوهییان گوهـ ل دەنگێ وی بوو، ترسەکا مەزن کەفتە دلێن وان، لەو هەر زوی وان کەسەک هنارتە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و گۆتێ: ئەی موحەممەد، مە قەبویلە سەعدێ کورێ موعاذی بێت و حوکمی د ناڤبەرا مە و تە دا بکەت.

سەعد مەزنێ ئەوسییان بوو، و ئەو بەری هنگی حەلیفێ بەنوو قورەیضییان بوو، وان هزر کر دلێ سەعدی دێ مینتە ب وان ڤە، و وان ژ بیر کر کانێ چەند خیانەتەکا مەزن وان ل موسلمانان کربوو ل دەمەکێ زێدە تەنگاڤ، و سەعد ل دەمێ حیصارا کافران بۆ مەدینێ بریندار بووبوو، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- خیڤەتەک ل مزگەفتا مەدینێ بۆ وی ڤەدابوو و ئەو ل وێرێ دهاتە دەرمانکرن، دەمێ جوهییان گۆتی: ئەم ب حوکمێ سەعدی درازینە. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هنارتە ب دویڤ سەعدی ڕا؛ دا بێت و حوکمێ خۆ بدەت. وان سەعد ل دەوارەکێ سویار کر و ئینا تاخێ جوهییان، و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- داخواز ژ سەعدی کر ئەو حوکمێ خۆ بدەت. سەعدی گۆت: حوکمێ من ئەوە زەلامێن شەڕکەر بکوژن، و یێن دی ئێخسیر بکەن، و مالێ وان لێکڤە کەن.

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: تە ب حوکمێ خودێ د گەل وان کر.

ل دویڤ ڤی حوکمی یێ جوهی ب خۆ پێ رازی بووین، چارسەد زەلام ژ جوهییان هاتنە کوشتن، و مالێ وان وەک دەسکەفتی ل سەر موسلمانان

هاته لێکڤەکرن، و ب ڤێ چەندێ باژێڕێ مەدینێ ژ جوهییان هاتە پاقژکرن، و ئێدی چو تاخێن جوهییان ل مەدینێ نەمان.

و ژ قەدەرا خودێ ئەو بوو، بەری موسلمان حیصارێ بدانە سەر تاخێ بەنوو قورەیضە مەزنێ جوهییێن بەنوو نەضیرییان حویەیێ کوڕێ ئەخطەبی کو هنگی ل خەیبەرێ بوو، و وی دەورەکێ مەزن د ئازراندنا کافرێن عەرەب دا هەبوو، و ئینانا وان بۆ حیصاردانا مەدینێ، ئەڤ سەرێ فتنێ و کوفرێ بەری حیصاردانا تاخێ بەنوو قورەیضە هاتە نک هەڤالێ خۆ کەعبێ کوڕێ ئەسەدی ل تاخێ قورەیضییان، و دەمێ موسلمانان ئەڤ تاخە حیصار دای ئەو ژی ل وێری بوو، لەو وی ژی جزایێ خیانەتا خۆ وەرگرت، و ئەو ژی د گەل قورەیضییان هاتە کوشتن.

مرنا سەعدێ کوڕێ موعاذی:

دەمێ سەعدێ کوڕێ موعاذێ ئەوسی ل ڕۆژا (خەندەکێ) بریندداربووی، وی دوعایەک ژ خودێ کر کو وی نەمرینت حەتا ئەو ب چاڤێن خۆ ببینت دەمێ جوهییێن بەنوو قورەیضە سەرا خیانەتا وان ڕوی ڕەش دبن.. و خودێ ئەڤ دوعایا وی بۆ ب جهئینا، و وەسا حەز کر جوهییان ب خۆ ستویێ خۆ دا بەر شیرێ سەعدی، و ب حوکمێ وی ڕازیبوون.

پشتی موسلمان ژ سوحبەتا جوهییێن قورەیضی خلاصبووین، و سەعد زڤڕییە بن وێ خیڤەتێ یا ل مزگەفتێ بۆ وی هاتییە ڤەدان، دا ل بن وێ بێتە دەرمانکرن، وی دوعایەکا دی بۆ خۆ ژ خودێ کر و گۆت: ئەی خودا، ئەگەر تو بزانی شەڕەکێ دی د ناڤبەرا مە و قوریشییان دا دێ ئێتەکرن، تو من بهێلە زێندی، و ئەگەر تو بزانی چو شەڕێن دی د ناڤبەرا مە و وان دا نەماینە تو من ب ڤێ برینێ بمرینە. دبێژن: ل وێ ڕۆژێ دەرێ برینا وی ڤەبوو و خوینێ تێ هاڤێت حەتا ئەو پێ مری.

و دەمێ ئەو مری پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: ((اهتز عرش الرحمن لموت سعد بن معاذ)) یەعنی: عەرشێ خودێ ژ بەر مرنا سەعدی هژیا.

مارەکرنا رەملایا کچا ئەبوو سوفیانێ:

رەملایا کچا ئەبوو سوفیانی، ئەوا ب ناسناڤێ (أم حبيبة) دئێتە نیاسین، ئێک ژ موسلمانێن دەسپێکێ بوو، د گەل زەلامێ خۆ عەبدللاهێ کورێ جەحشی ب مشەختی چوو بوو حەبەشە، و زەلامێ وێ ل وێرێ مربوو، دەمێ ئەو ل حەبەشە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەو مارەکر و نەجاشی پێش وی ڤە ب ڤی کاری ڕابوو و پسمامێ رەملایێ خالدێ کورێ سەعیدی پێش وێ ڤە ب مارەکرنێ ڕابوو، و پشتی هنگی نەجاشی ئەو هنارتە مەدینێ و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەو ڤەگوهاست.

هندەک زانایێن سیرەتێ ل وێ باوەرێنە کو مارەکرن و ڤەگوهاستنا وێ ل سالا شەشێ بوو، و هندەک دبێژن: ل سالا حەفتێ، بەلێ (ئبن کەثیر) ئەو د سەرهاتییێن سالا پێنجێ دا ئینایە، و هزرا وی پتر بۆ هندێ دچت کو ئەو ل ڤێ سالێ بوویە.

(ئوم حەبیبە) پشتی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- مابوو زێندی، و ئەو ل سەر دەمێ خیلافەتا برایێ خۆ موعاویەی مربوو.

مارەکرنا زەینەبا کچا جەحشێ:

زەینەبا کچا جەحشێ کورێ ریئابێ ئەسەدی یێ قورەیشی، دەیکا وێ مەتا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئومەیمەیا کچا عەبدلموطەلبی بوو، گەلەک زانایێن سیرەتێ ل وێ باوەرێنە کو دیرۆکا ڤەگوهاستنا وێ بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل هەیڤا (ذولقەعدە) بوو ژ سالا پێنجێ، پشتی سەرهاتییا جوهییێن بەنوو قورەیضە، و ئبن کەثیر ڤێ گۆتنێ دورستتر دبینت،

و مەسەلا مارەکرنا زەینەبێ د سوورەتا (الأحزاب) دا هاتییە، ئەو سوورەتا بەحسێ سەرهاتییا خەندەکێ و بەنوو قورەیضە تێدا هاتی.

بەری زەینەب شوی ب پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بکەت وێ شوی ب زەیدێ کورێ حارثەیی کربوو، ئەوێ دگۆتنێ: زەیدێ کورێ موحەممەدی، ژ بەر کو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەو ب خودان کربوو، و بەری ئیسلامێ (تەبەنییا) وی کربوو، و ئەو وەک کورِ بۆ خۆ حسێب کربوو، و ئێک ژ وان عەدەتێن عەرەبان وەک شریعەت بۆ خۆ دزانی و کار پێ دکر ئەو بوو چێ نەدبوو زەلام ژنا کورێ خۆ یێ (تەبەنییێ) پشتی وی مارە بکەت، چونکی ئەو حسێب دبوو بویکا وی.

ل دەسپێکا ئیسلامێ و حەتا سالا پێنجێ مشەختی، موسلمانان ژی کار ب ڤی عەدەتی دکر، پاشی هندەک ئایەت هاتنە خوارێ و عەدەتێ (تەبەنییێ) رِاکر، و ل سەر بناخەیێ ڤی حوکمێ نوی بۆ زەلامی دورست بوو کو ژنا کورێ خۆ یێ (تەبەنییێ) مارە بکەت؛ چونکی ئەو ب دورستی نە کورێ مرۆڤییە، و ژنا وی ژی نە بویکا مرۆڤییە. و فەرمانا مارەکرنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بۆ زەینەبێ ژ لایێ خودێ ڤە د قورئانێ دا هات، ئایەت دبێژت: ﴿ وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِيٓ أَنْعَمَ ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَٱتَّقِ ٱللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا ٱللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى ٱلنَّاسَ وَٱللَّهُ أَحَقُّ أَن تَخْشَىٰهُ فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِّنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَٰكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِيٓ أَزْوَٰجِ أَدْعِيَآئِهِمْ إِذَا قَضَوْاْ مِنْهُنَّ وَطَرًاۚ وَكَانَ أَمْرُ ٱللَّهِ مَفْعُولًا ٣٧ ﴾ (الأحزاب: ٣٧).

و زەینەبێ شانازی ب ڤێ چەندێ دکر بەرانبەر هەوییێن خۆ یێن دی و گۆتە وان: هەر ئێک ژ هەوە وەلییێ وێ ئەو یا دایە شوی ئەز تێ نەبم، خودێ ل عەسمانی ئەز دامە شوی! وەکی بوخاری ژ ئەنەسی ڤەدگوهێزت. و پشتی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- زەینەب ئێکەمین کابانییا وی بوو مری،

و مرنا وێ ل سالا بیستێ مشەختی بوو، ل سەر دەمێ خیلافەتا عومەری، و عومەری نڤێژ لێ کربوو، و ئەو ل بەقیعێ هاتبوو ڤەشارتن.

هاتنەخوارا ئایەتا حیجابێ بۆ ژنێن پێغەمبەری:

ل رۆژا دویێ ژ ڤەگوهاستنا زەینەبێ ئەو ئایەتا قورئانێ هاتە خوارێ ئەوا ب ناڤێ ئایەتا حیجابێ هاتییە نیاسین، کو ئایەتا (٣٥)یە ژ سوورەتا (الأحزاب) ئەوا تێدا هاتی: ﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَدۡخُلُواْ بُيُوتَ ٱلنَّبِيِّ إِلَّآ أَن يُؤۡذَنَ لَكُمۡ إِلَىٰ طَعَامٍ غَيۡرَ نَٰظِرِينَ إِنَىٰهُ وَلَٰكِنۡ إِذَا دُعِيتُمۡ فَٱدۡخُلُواْ فَإِذَا طَعِمۡتُمۡ فَٱنتَشِرُواْ وَلَا مُسۡتَـٔۡنِسِينَ لِحَدِيثٍۚ إِنَّ ذَٰلِكُمۡ كَانَ يُؤۡذِي ٱلنَّبِيَّ فَيَسۡتَحۡيِۦ مِنكُمۡۖ وَٱللَّهُ لَا يَسۡتَحۡيِۦ مِنَ ٱلۡحَقِّۚ وَإِذَا سَأَلۡتُمُوهُنَّ مَتَٰعٗا فَسۡـَٔلُوهُنَّ مِن وَرَآءِ حِجَابٖۚ ذَٰلِكُمۡ أَطۡهَرُ لِقُلُوبِكُمۡ وَقُلُوبِهِنَّۚ وَمَا كَانَ لَكُمۡ أَن تُؤۡذُواْ رَسُولَ ٱللَّهِ وَلَآ أَن تَنكِحُوٓاْ أَزۡوَٰجَهُۥ مِنۢ بَعۡدِهِۦٓ أَبَدًاۚ إِنَّ ذَٰلِكُمۡ كَانَ عِندَ ٱللَّهِ عَظِيمًا ۝٥٣ ﴾ یەعنی: ئەی گەلی ئەوێن باوەری ئینای، هوین نەچنە د مالێن پێغەمبەری ڤە وەسا تێ نەبت ئەو دەستویرییێ بۆ خوارنەکێ بدەتە هەوە، بێی هوین خۆ ل لێنانا وێ خوارنێ بگرن، بەلێ ئەگەر هوین هاتنە گازیکرن هەرنە ژۆر، و ئەگەر هەوە خوارن خوار دەرکەڤن و خۆ ل هیڤییا سوحبەتێ نەگرن؛ چونکی مانا هەوە پێغەمبەری دئێشینت، و ئەو شەرم دکەت هەوە دەربێخت، و خودێ ژ دیارکرنا راستییێ شەرم ناکەت. و ئەگەر هەوە پسیارا تشتەکی ژ ژنکێن پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کر **هوین ل پشت پەردەیەکی پسیارێ ژێ بکەن**؛ چونکی ئەو بۆ دلێن هەوە و بۆ دلێن وان ژی پاقژترە ژ وان هزرێن دکەڤنە سەر دلێن ژن و زەلامان؛ و چونکی دیتن دبتە دەرگەهێ فتنێ، و نابت بۆ هەوە کو هوین پێغەمبەرێ خودێ بێشینن، یان ژنێن وی پشتی مرنا وی مارە بکەن قەت و قەت؛ چونکی ئەو دەیکێن هەوەنە، هندی ئێشاندنا هەوەیە بۆ پێغەمبەری و مارەکرنا ژنێن وی پشتی وی ل نک خودێ گونەهەکا مەزنە.

سالا شەشێ مشەختی

بەری نوکە د سەرهاتییێن سالا چارێ مشەختی دا، مە بەحسێ غەزایا (بەنوو لحیان) کربوو، و ل وێرێ مە گۆتبوو کو هندەک زانایێن سیرەتێ ل وێ باوەرێنە کو ئەڤ غەزایە ل هەیڤا رەبیعولئەووەلا سالا شەشێ چێبووبوو، لەوا ئەو بەحسێ ڤێ غەزایێ د ناڤ سەرهاتییێن ڤێ سالێ دا ڤەدگێرن.

هەر وەسا غەزایا (بەنوو موصطەلق) ژی ئەوا مە بەحسێ وێ د ناڤ سەرهاتییێن سالا پێنجێ دا ڤەگێڕای، هندەک زانا ل وێ باوەرێنە کو ئەو ل ڤێ سالێ چێبووبوو.

ژ بلی ڤان هەردو غەزایان، هندەک سەرهاتییێن دی ل ڤێ سالێ چێبووبوون، ل ڤێرێ ئەم دێ بەحسێ هندەک ژ وان کەین.

غەزایا ذوقەرەد:

یان غەزایا (الغابة) وەکی هندەک جاران دبێژنێ، ئەڤە ل هەیڤا رەبیعولئەووەلا ڤێ سالێ چێبووبوو، و ئەگەرا وێ ئەو بوو عویەینەیێ کوڕێ حصنێ فەزاری د گەل هندەک سویارێن غەطەفانی هێرش کرە سەر هندەک حێشترێن پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل جهەکی دبێژنێ: غابە، ل نێزیکی مەدینێ، و برن، پشتی شڤانێ وان کوشتی، هنگی موسلمان د هەوارێ دەرکەفتن، و پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د گەل پێنجسەد زەلامان ب دویڤ وان دا چوو، حەتا گەهشتینە جهەکێ دبێژنێ: ذوقەرەد، ل باشوورێ مەدینێ، و ئەو شەڤەک و رۆژەکێ مانە ل وێرێ، پاشی زڤڕینە ڤە بێی شەڕەک چێ ببت.

ڕێککەفتنا حودەیبییێ:

ئەڤ ڕیککەفتنە ناڤدارترین سەرهاتییێن سالا شەشێ مشەختینە، و بەحسێ وێ د هندەک ئایەتێن قورئانێ دا ژ سوورەتا (الفتح) هاتییە، و خودێ ناڤێ وێ کرە (الفتح المبين - ڤەکرنا ئاشکەرا) ژ بەر وێ سەرکەفتنا مەزن یا پێڤە هاتی، وەکی دێ بۆ مە ئاشکەرا بت. و ئەڤ ڕێککەفتنە د بنیات دا ئەنجامێ دەرکەفتنا پێغەمبەری بوو -سلاڤ لێ بن- و صەحابییێن وی بۆ مەکەهێ بۆ کرنا عومرێ، و ئەگەرا ڤێ دەرکەفتنێ خەونەک بوو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دیتی کو ئەو و صەحابییێن وی ب جلکێن ئیحرامان چوونە مەکەهێ بۆ کرنا عومرێ، و خەونێن پێغەمبەران وەحینە، لەو کەیفا صەحابییان گەلەک ب ڤێ چەندێ هات، و وان مزگینی دا ئێک و دو کو ل نێزیک ئەو دێ د گەل پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- چنە مەکەهێ.

دەرکەفتن بۆ عومرێ:

ل ڕۆژا دوشەنبێ ئێکی هەیڤا ذولقەعدە ژ سالا شەشێ مشەختی (ئادار سالا ٦٢٨ ز) پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د گەل هزار و چارسەد کەسان ژ مەدینێ دەرکەفت و بەر ب مەکەهێ ڤە چوو، ب ئنیەتا کرنا عومرێ، و بەری پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- دەرکەفت وی د ناڤ خەلکی دا بەلاڤ کر کو ئەو ب جلکێن ئیحرامان دی چن، و ئنیەتا وان کرنا عومرێیە و وان چو شەڕ ل بەر نینن، و ئارمانجا وی ب ڤێ چەندێ ئەو بوو د ناڤ عەرەبان دا هەمییان بەلاڤ ببت کو موسلمان دێ چنە عومرێ، دا ئەگەر سوپاهێ قورەیشییان ڕێ ل وان گرت، قورەیشی د چاڤێن عەرەبان دا بشکێن؛ چونکی عەرەبان هەمییان دزانی کو کەعبە ملکێ قورەیشییان ب تنێ نینە، بەلکی ئەو ملکێ هەمی عەرەبانە؛ چونکی ئەو میراتێ باپیرێ وان ئیسماعیلییە.

پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- دەمێ ژ مەدینێ دەرکەفتی، وی (نومەیلەیێ کورێ عەبدللاهێ لەیثی) ل شوینا خۆ هێلا، و دەمێ گەهشتییە دەڤەرا (ذولحولەیفە) ئەوا دکەفتە باشوورێ مزگەفتا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب نێزیکی (١٢) کیلۆمتران، کو میقاتێ خەلکێ مەدینێیە، یەعنی: ئەو جهە یێ خەلکێ مەدینێ جلکێن ئیحرامان لێ دکەنە بەر خۆ دەمێ وان دڤێت بچنە حەجێ یان عومرێ، ل وی جهی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و هەڤالێن وی ئیحرام کرنە بەر خۆ و ئنیەتا عومرێ ئینا، و قوربانێن خۆ (کو حێشتر بوون) نیشانکرن و د گەل خۆ برن، و بەری ئەو بدەنە رێ و بەر ب مەکەهێ ڤە بچن، عومەری گۆتە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-: چاوا تو دێ بێ چەک چییە ناڤ هندەک کەسان ئەو شەرکەر و دوژمنێن تەنە؟ هنگی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هنارتە مەدینێ کو هندەک چەک و سیلاحی بارکەن و ب دویڤ وان دا بهنێرن.

هەر وەسا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- سەرییەکا لەشکەری ب سەرۆکاتییا بشرێ کورێ سوفیانێ خوزاعی بەری خۆ هنارت؛ دا رێکێ بۆ وی تەئمین بکەت، و ئەگەر تشتەکێ نەچاڤەرێکری چێبوو ئەو جابەکێ بدەنە موسلمانان.

د ناڤبەرا عوسفان و حودەیبییێ دا:

موسلمانان دا رێ حەتا گەهشتینە دەڤەرا عوسفانێ ل باکوورێ مەکەهێ، ل وێرێ بشرێ کورێ سوفیانێ خوزاعی گەهشتە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و گۆتێ: قورەیشییان ب هاتنا تە زانییە، و وان سۆز دایە خۆ بدەنە کوشتن و نەهێلن تو بچیە مەکەهێ، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: وەی بۆ قورەیشییان! شەرێ سەرێ وان خوارییە، ما دێ چ ل وان ئێت ئەگەر ئەو رێکێ د ناڤبەرا من و خەلکی دا ڤەکەن؟ ئەگەر ئەو شیانە من ئەو دێ چێ

بت یا قورەیشییان دڤێت، و ئەگەر ئەز شیامە وان ئەو دێ ئێنە د ئیسلامێ دا و چو ژ وان کێم نابت..

پاشی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دان و ستاندن د گەل صەحابییێن خۆ کر کانێ ئەو چ بکەن؟ و دووماهیییێ ئەو ل سەر هندێ پێکهاتن کو ئەو ڕوی ب ڕوی لەشکەرێ قورەیشییان نەبن، ئەوێ ب سەرۆکاتییا خالدێ کوڕێ وەلیدی هاتی دا ڕێکێ ل موسلمانان بگرن، و گۆتن: ئەم دێ ڕێکا خۆ گوهۆڕین، و د لایەکێ دی ڕا چینە مەکەهێ.

و وەسا چێبوو.. موسلمانان ڕێکا خۆ گوهاڕت، و د ڕێکەکا نەخۆش و سەخت ڕا دەرباس بوو، و قورەیشییان هند دیت موسلمان گەهشتنە حودەیبییێ ل نێزیکی حەرەما مەکەهێ، و کافران ئەڤ چەندە وەک گەفەکا مەزن بۆ مەکەهێ دیت، و ل حودەیبییێ حێشترا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- نیخییا و پێشڤە نەچوو، هنگی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- صەحابییێن خۆ تێگەهاندن کو ئەو تشتێ حێشترا وی ڕاوەستاندی ئەوە یێ فیل ڕاوەستاندی. یەعنی: قەدەرا خودێ بوو ئەوا ڤیای حەرەما مەکەهێ پاراستی بمینت.

پاشی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- سویند خوار کو ئەگەر قورەیشی ڕێکەکێ ل بەر وی بدانن و پاراستنا حورمەتا مەکەهێ تێدا بت ئەو دێ رازی بت.

دان و ستاندن د ناڤبەرا پێغەمبەری و قورەیشییان دا:

دەمێ موسلمان ل حودەیبییێ پتر ژ جارەکێ قاصد د ناڤبەرا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و قورەیشییان دا هاتن و چوون، قورەیشییان دڤیا گەفێ ل موسلمانان بکەن، کو قەت چێ نابت ئەو بێنە د مەکەهێ دا، ئەگەر خۆ ئنیەتا وان عومرە ژی بت، بەلێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب ڕەنگەکێ

رحـەت ئـەو تێگەهاندن کـو مـە شەڕ نەڤێت، بەلکی مـە دڤێت حەقـەکی ژ حـەقێن خـۆ ب کـار بینـین کـو سـەرەدانا کەعبێیـە، و ئەڤـە حـەقێ هـەر کەسـەکییە، و تشـتێ پێغەمبـەری -سلاڤ لـێ بـن- ل بـەر سنگێ وان دانـای ئەڤـە بـوو، وی گـۆت: وەرن ئـەم و هـوین صـولحەکێ حـەتا دەمـەکێ دەسنیشانکری بکەین، دا ئەم هەردو لا بەرێ خۆ بدەینێ کانێ دێ چ کەین؟

وان ئەڤ چەندە قەبویل نەکر، و گۆت: مە و تە چو د گەل ئێک نینە.

پاشـی پێغەمبـەری -سلاڤ لـێ بـن- عوثمـانێ کـوڕێ عـەففانی هنارتـە مەکـەهێ؛ دا ئـەو پـەیاما پێغەمبـەری -سلاڤ لـێ بـن- بگەهینتـە خـەلکێ مەکەهێ، و هلبژارتنا عـوثمـانـی ژ بەر هندێ بوو چونکی قورەیشییان حەز ژ عوثمانی دکـر، و ئویجاخا عوثمانی کـو ئەمـەوی بـوون هنگـی ل مەکـەهێ ب هێـز بـوون، و ئـەبوو سـوفیان کـو ئەمـەوی بـوو مـەزنێ مەکـەهێ بـوو.. عوثمانی گۆتە وان: ڕێکێ بدەنە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دا بێتە مەکەهێ و طـەوافێ بکـەت. وان گـۆت: ئـەم ڕێکـێ نـادەینێ، و ئەگـەر تـە بڤێـت تـو طـەوافێ بکە، و بزڤڕە نک وی. عوثمانی گۆت: حەتا پێغەمبـەر -سلاڤ لـێ بن- طـەوافێ نەکەت ئەز طـەوافێ ناکەم.

تێکچوونا سەر و بەری:

دیارە ل وی دەمی، ژ بەر سەررەقییا قورەیشییان سـەر و بـەر تێکچـوو، و هێزەکا قورەیشییان کـو نێزیکی حـەشتێ زەلامـان بـوون، ب چەکداری ڤـە ب نک موسلمانان ڤە چوون، و ڤیان موسلمانان بئازرینن دا شەڕی بکـەن، و پشـتی شـەڕەکێ سڤـک موسـلمانان ئـەو هـەمی گـرتن، و ئایەتـەک ئیشـارەتێ ددەتە ڤێ مەسەلێ دەمێ دبێژت: ﴿ وَهُوَ ٱلَّذِى كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُم بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنۢ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْۚ وَكَانَ ٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ﴿٢٤﴾ ﴾ (الفتح: ٢٤).

صەحابى و موبايەعا پێغەمبەرى:

و بەلكى ل ڤى دەمى بوويە پێغەمبەرى -سلاڤ لێ بن- داخواز ژ صەحابييێن خۆ كر كو ئەو بەيعێ بدەنە وى كو صەبرێ بكێشن، و پاشدا نەچن، ئەگەر خۆ مەسەلە بگەهتە هندێ كو شەڕى ژى بكەن، و صەحابى د داخوازا وى هاتن، و هەمييان بەيعە دايێ، و ژ بەر كو ئەو بەيعە ل بن دارەكێ بوو هندەك جاران دبێژنێ: (بيعة الشجرة) و هندەك جاران ژى دبێژنێ: (بيعة الرضوان) ژ بەر كو خودێ د ئايەتەكێ دا ئاشكەرا كر كو ئەو ژ وان صەحابييان رازيبوويە يێن ل بن دارێ بەيعە داية پێغەمبەرێ وى -سلاڤ لێ بن- دەمێ دبێژت: ﴿ لَّقَدْ رَضِيَ ٱللَّهُ عَنِ ٱلْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ ٱلشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنزَلَ ٱلسَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَٰبَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا ۝١٨ ﴾ (الفتح: ١٨).

و د هندەك كتێبێن سيرەتێ دا هاتييە كو ئەگەرا ڤێ بەيعێ ئەو بوو جاب گەهشتە پێغەمبەرى -سلاڤ لێ بن- كو كافرێن مەكەهێ عوثمان يێ كوشتى، لەو پێغەمبەرى -سلاڤ لێ بن- گۆت: ئەم ژ ڤى جهى ناچين حەتا ئەم و قورەيشى خۆ ژێک صافى بكەين، پاشى وى ژ موسلمانان خواست كو ئەو بەيعێ بدەنە وى.

هەر چەندە ئەڤ گۆتنە ل نک نڤيسەرێن سيرەتێ يا بەلاڤە ژى، بەلێ زانايێن حەديسێ دبێژن: ئەو ب رێكەكا دورست نەگەهشتييە مە.

رێككەفتنا حودەيبييێ:

پشتى بۆ قورەيشييان مسۆگەر بووى كو موسلمان دمجدن و ئەو ب ساناهى نازڤڕنەڤە، ب تايبەتى دەمێ سوحبەتا بەيعێ گەهشتييە وان، وان سوهەيلێ كوڕێ عەمرى هنارتە نک پێغەمبەرى -سلاڤ لێ بن- و گۆتێ: هەڕە دان و ستاندنێ د گەل موحەممەدى بكە، و نە وە بت تو د گەل وى

ل سەر هندێ پێـک بێـی ئـەو ئـەڤ سالـە بێتـە مەکەهێ؛ دا عـەرەب نـەبێژن: موحەممەد ل سەر دفنا قورەیشییان چوو مەکەهێ!

و دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- سوهەیل دیتـی، وی گۆت: مـادەم وان ئەڤە هنارت مەعنا وان صولح دڤێت.. وی ئـەڤ ئاخفتنـە گۆت؛ چـونکی سوهەیل مرۆڤەک بـوو ب عـەقلی و سیاسـەتێ و رحـەتیبێ دهاتـە نیاسـین. و پشتی دان و ستاندنەکا گـەرم پێغـەمبـەر -سـلاڤ لـێ بـن- و سوهەیل ل سـەر چار خالان پێکهاتن، ئەو ژی ئەڤە بوون:

ئێک: چێ نابت موسلمان ئەڤ سالـە بێنە مەکەهێ، ئەگـەر خۆ بـۆ کرنـا عومرێ ژی بت، بەلکی دڤێت ئەو بزڤرنە مەدینێ، و ئەگەر وان بڤێت بلا ئەو سالەکا دی پێش ئەڤ سالـە ڤە بێنە عومرێ.

دو: هــەر قورەیشــییەکێ بێــی کــەس و کــارێن خــۆ بێــت و بگەهتــە موسلمانان دڤێت موسلمان وی قەبویل نەکەن، و وی بزڤریننە ڤـە، بـەلێ هـەر موسلمانەکێ بێت و بگەهتە قورەیشییان، قورەیشی وی نازڤریننە ڤە.

سێ: هەردو لایان، موسلمان و قورەیشییان، ماف هەیە پەیمانان د گەل ئویجاخێن عەرەبان گرێدەن، و ئــەو ئویجاخا خــۆ ددەتـە د گـەل لایـەکی، ئـەو ژ وی حسێب دبت.

چـار: دەهــ سـالێن دی، شـەڕ د ناڤبـەرا موسـلمان و قورەیشـییان دا نائێتەکرن؛ دا خەلک رحەت ببن، و کارێ خۆ بکەن.

پشتی هەردو لا (پێغەمبەر و سوهەیل) ل سـەر ڤـان خـالان پێکهـاتین، وان ئەو نڤیسین، و هندەک زەلام ژ ڤی لایی و هندەک ژ ڤی لایی و هنـدەک کەسێن بێ لا ژی ل سەر کـرنە شاهد. و پێغەمبەری -سلاڤ لـێ بـن- داخـواز ژ عـەلییێ کـوڕێ ئـەبوو طـالبی کـر کـو ئـەو ڕێککـەفتنێ بنڤیسـت و گـۆتێ: بنڤیسە (بسم الله الـرحمن الـرحیم) سـوهەیلی گـۆت: نـە.. ئـەم ڤـێ نـزانین،

بنڤیسە (باسمک اللهم). هنگی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتە عەلی: وەکی وی بنڤیسە.

پاشی گۆتێ: بنڤیسە: ئەڤە ئەوە یا پێغەمبەرێ خودێ موحەممەد و سوهەیلی کورێ عەمری ل سەر پێکهاتین. سوهەیلی گۆت: ئەگەر من باوەری هەبا کو تو پێغەمبەرێ خودێ یی من شەرێ تە نەدکر، ناڤێ خۆ و یێ بابێ خۆ بنڤیسە. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتە عەلی وەکی وی گۆتی بنڤیسە.

سوهەیلێ کورێ عەمری کورەک هەبوو دگۆتنێ: ئەبوو جەندەل، ئەو موسلمان بووبوو، و بابێ وی ئەو گرتبوو، ئەبوو جەندەل شیا خۆ ژ دەستێ وان دەربێخت یێن ئەو گرتی، و گاڤا وی زانی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د گەل هەڤالێن خۆ یێ ل حودەیبییێ، ئەو رەڤی و قەستا حودەیبییێ کر، و دەمێ ئەو گەهشتییە ناڤ موسلمانان هێشتا سوهەیل ل نک پێغەمبەری بوو -سلاڤ لێ بن-، گاڤا سوهەیلی کورێ خۆ دیتی وی گۆتە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-: ئەی موحەممەد، بەری ئەڤە بگەهتە تە ئەم یێن پێکهاتین. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: تو راست دبێژی، پاشی گۆتە ئەبوو جەندەلی: صولحەک د ناڤبەرا مە و وان دا هەیە، و ئەم غەدرێ ناکەین.. هنگی ئەبوو جەندەلی کرە هەوار: گەلی موسلمانان، چاوا دێ بۆ کافران ئێمە زڤراندن دا ئەو من د فتنە ببەن؟! پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: ئەبوو جەندەل صەبرێ بکێشە، و بۆ خۆ ب خێر حسێب بکە، خودێ رێکەکێ دێ بۆ تە و هەڤالێن تە یێن لاواز بینت.

بەرهنگارییا صەحابییان:

دەمێ ئەڤ رێککەفتنە د ناڤبەرا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و قورەیشییان دا هاتییە کرن، گەلەک موسلمان هەبوون ب ڤێ رێککەفتنێ نەخۆش بوو، و وان هزرکر ئەڤە کێماسییە بۆ وان، حەتا ئێکی وەکی عومەری

نەرازیبوونا خۆ ئاشکەرا کر، و گۆتە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-: ما تو نە پێغەمبەرێ خودێ یی؟ وی گۆت: بەلێ، گۆتێ: ما ئەم نە موسلمانین؟ وی گۆت: بەلێ، گۆت: ما ئەو نە کافرن؟ وی گۆت: بەلێ، عومەری گۆت: ڤێجا بۆچی ئەم کێماسییێ د دینێ خۆ دا قەبویل بکەین؟ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: ئەز پێغەمبەرێ خودێمە، و ئەز بێ ئەمرییا وی ناکەم.

و دەمێ رێککەفتن هاتییەکرن، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتە صەحابییان: رابن، قوربانێن خۆ ڤەکوژن، و سەرێن خۆ بتراشن.. مەعنا: ئەم دێ ئیحرامێن خۆ ژ بەر خۆ کەین، و زڤڕینە مەدینێ. سێ جاران وی ئەڤ گۆتنا خۆ دوبارە کر، کەس ژ وان وە نەکر.. ئینا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ب عێجزی ڤە چوو نک کابانییا خۆ (ئوم سەلەمەیێ) و گۆتە وێ: حال و مەسەلێن من و خەلکی ئەڤەنە.

(ئوم سەلەمەیێ) گۆتێ: ئەگەر تە بڤێت ئەو گوهدارییا تە بکەن، تو دەرکەڤە نک وان و د گەل کەس ژ وان نەئاخڤە، قوربانێ خۆ ڤەکوژە، و سەرێ خۆ بتراشە.

پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- دەرکەفت و ئەو کر یا وێ گۆتی، و گاڤا صەحابییان ئەو دیتی وی وە کری، ئەو ژی رابوون وە کر. و ب ڤێ چەندێ موسلمان ژ ئیحرامێن خۆ دەرکەفتن، و زڤڕینە مەدینێ، و ب رێڤە ب شەڤ دەمێ ئەو دزڤڕین سوورەتا (الفتح) هاتە خوارێ، و کەیفا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گەلەک ب هاتنە خوارا هات، لەو رۆژا د دویڤ دا وی گۆتە صەحابییان: شڤێدی سوورەت یا بۆ من هاتی ئەو ل نک من خۆشتڤیترە ژ هەر تشتەکێ رۆژ لێ هەلاتی.

دەرکەفتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ژ مەدینێ بۆ مەکەهێ بۆ کرنا عومرێ، و زڤڕینا وی نێزیکی هەیڤەک و نیڤێ ڤەکێشا، و د ڤێ سەفەرێ دا

دەمێ ئەو زڤڕین ب ڕێڤە شەڤەکێ ئەو درەنگی شەڤ نڤستن، و بیلال هێلا هشیار دا وان بۆ نڤێژا سپێدێ ڕاکەت، پاشی بیلال ژی د خەو چوو، و وان هند دیت گەرما ڕۆژێ ئەو هشیارکرن، و پشتی ئەو هشیاربووین وان نڤێژا سپێدێ کر هەر چەندە دەمێ وێ چووبوو ژی؛ چونکی وان عوزر هەبوو.

هندەك سەرهاتییێن دێ ل ڤێ سالێ:

گەلەک زانایێن موسلمان ل وێ باوەڕێنە کو ل ڤێ سالێ حەج ل سەر موسلمانان هاتبوو فەرزکرن، و هندەکێن دی دبێژن: نەخێر، ئەو ل سالا پێنجێ هاتبوو فەرزکرن، و هەر چاوا بت حەج دووماهی روکن بوو ژ ئەرکانێن ئیسلامێ هاتییە فەرزکرن.

دیسا ژ سەرهاتییێن ل ڤێ سالێ چێبووین -وەکی واقدی دبێژت- پشتی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ژ حودەیبییێ زڤڕییە مەدینێ، ل هەیڤا ذولحیججە وی شەش کاغەز بۆ مەزنێن سەردەمێ خۆ هنارتن تێدا داخواز ژ وان کر ئەو باوەرییێ ب وی بینن.

سالا حەفتێ مشەختی

پشتی پێغەمبەرێ خودێ -سلاڤ لێ بن- و صەحابییێن وی ل دووماهییا سالا شەشێ ژ حودیبییێ زڤڕینە مەدینێ، ب وی ڕەنگێ مە بەری نوکە بەحس ژێ کری، نێزیکی بیست ڕۆژا ئەو مانە ل مەدینێ، و سال بوو سالا حەفتێ، و ل دەسپێکا ڤێ سالێ ل هەیڤا موحەررمێ غەزایا خەیبەرێ چێبوو.

غەزایا خەیبەرێ:

خەیبەر جهەکە دکەفتە باکوورێ مەدینێ ل سەر ڕێکا شامێ، و ئەو جهەک بوو هندەک ئویجاخێن عەرەبان و هندەکێن جوهییان لێ دژیان، و د سەر خەیبەرێ دا ئویجاخا غەطەفان یا عەرەبان دژیا، و ئاشکەرایە کو ئەڤ ئویجاخە -ب پالدانا جوهییێن خەیبەرێ- ژ وان ئویجاخان بوو یێن د شەڕێ خەندەکێ دا هاریکارییا قورەیشییان کری، و د گەل وان مەدینە دۆرپێچکری.

خەیبەر ئێک ژ دەڤەرێن زێدە دەولەمەند بوو ب چاندن و بیستان و بەرهەمێ خۆ، ژ بەر هەبوونا ئاڤەکا بۆش و عەردەکێ قەلەو، و ئەو جوهییێن ل خەیبەرێ دژیان هژمارەکا قەلعە و حصنێن ئاسێ هەبوون، و بەری نوکە مە ئاشکەراکربوو کو ئویجاخا (بەنوو نەضیر) یا جوهییان ئەوا ل مەدینێ دژیا، پشتی موسلمانان ب سەر دا گرتی و ژ بەر خیانەتا وان ئەو ژ مەدینێ دەرێخستین، هژمارەکا مەزن ژ وان چوون ل خەیبەرێ ئاکنجی بوون، و ئەو ژی وەکی جوهییێن دی ب چاندن و جۆتیارییێ ڤە موژیل بوون، و دەمێ بەنوو نەضیری چووینە خەیبەرێ، جوهییێن خەیبەرێ خۆ ئێخستە بن دەستێ وان، و مەزنێن وان یێن وەکی حویەیێ کوڕێ ئەخطەبی و سەلامێ کوڕێ

ئەبوو حەقیقی وەک مەزن و ڕێبەر بۆ خۆ نیاسین، و حەتا بەری جوهییێن بەنوو نەضیرییان بچنە خەیبەرێ، جوهییێن خەیبەرێ چو دوژمناتییا موسلمانان نەدکر، بەلێ پشتی بەنوو نەضیری چووینە نک وان، ئێکا هند ژ وان چێ کر ئەو ژی دوژمناتییا موسلمانان بکەن، و ئەو بوو بەری شەڕێ ئەحزابان جوهییێن خەیبەرێ دەورێ سەرەکی د کۆمکرنا ئویجاخێن عەرەبان دا دژی موسلمانان گێڕا، و وان گەلەک مال ژی د ڤێ ڕێکێ دا خەرج کر، حەتا وان پشکەکا نەیا کێم ژ بەرهەمێ بیستانێن خۆ دانە غەطەفانییان حەتا ئەو قانعکرین کو پشتەڤانییا قورەیشییان د هێرشا وان دا بۆ سەر مەدینێ بکەن.

پشتی موسلمان د گەل قورەیشییان ڕێککەفتین کو دەهـ سالێن دی ئەو چو شەڕان نەکەن، و موسلمان ژ چەپەرێ وان پشتڕاست بووین، وان ڤیا جزایێ جوهییێن خەیبەرێ بدەنێ سەرا خیانەتا وان کری دەمێ ئەحزاب دژی موسلمانان ڕاکرین و ئەو پالداین کو مەدینێ دۆرپێچ بکەن.. ئەو بوو ل هەیڤا موحەررەمێ ژ سالا حەفتێ مشەختی (خزیرانا سالا ٦٢٨ ز) پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د گەل هزار و چارسەد صەحابییێن خۆ دەرکەفتە خەیبەرێ پشتی کو نومەیلەیێ کوڕێ عەبدللاهێ لەیثی ل شوینا خۆ هێلایە ل مەدینێ، و ئالایێ لەشکەرێ موسلمانان کرە د دەستێ عەلییێ کوڕێ ئەبوو طالبی دا.

پشتی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- چەند قویناغان ب لایێ باکوورێ ڤە چووی، وی چەندەکێ ڕێکا خۆ گوهاڕت و ب لایێ ڕۆژئاڤایێ ڤە چوو، حەتا ژ دەڤەرا خەیبەرێ بۆری پاشی جارەکا دی ب لایێ ڕۆژهەلاتێ ڤە چوو حەتا چوویە پشت خەیبەرێ، یەعنی: خەیبەر کەفتە د ناڤبەرا وی و مەدینێ دا، و بەلکی وی دو ئارمانج ب ڤێ چەندێ هەبن:

یا ئێکێ: دا جوهییێن خەیبەرێ هزر بکەن ئەو ناچتە وان، ڤێجا کارێ خۆ پێ شەڕی نەکەن.

یا دویێ: دا ڕێکێ د ناڤبەرا خەیبەرێ و دەڤەرا غەطەفانییان دا ببڕت؛ چونکی غەطەفان ل باکوورێ خەیبەرێ دژیان، و ئەو هەڤالێن جوهییان بوون و دژی موسلمانان ڕادوەستان.

گاڤا غەطەفانییان زانی کو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ب لەشکەرێ خۆ ڤە یێ هاتییە باشوورێ دەڤەرا وان، وان بەرێ خۆ دایێ کانێ ئەو دێ چ کەت، و گاڤا وان زانی ئەو بەر ب جوهییێن خەیبەرێ ڤە چوو، و وان زانی کو مەخسەدا موسلمانان خەیبەرە، وان هێزەکا لەشکەری ژ خۆ دورستکر، و گۆتن: ئەم دێ د هەوارا هەڤالێن خۆ یێن جوهی چین. و دەمێ وان چەندەکێ دایە ڕێ، هندەک دەنگ و دۆر ژ پشتێ هاتە وان، لەو وان هزر کر ئەڤە دەنگێ موسلمانایە و ئەو د پشت وان ڕا یێن چووینە جهێ وان، لەو ئەو زوی زڤڕین، و پشتی زڤڕین وان کەس نەدیت.. و گۆتن: مە شۆلە ژ موحەممەدی و جوهییان نینە، و چوونە جهێن خۆ.

پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ب لایێ باشوورێ ڤە هات حەتا گەهشتییە دەڤەرا خەیبەرێ، و وان پێکڤە (تەکبیرات) ددان و دەنگێ وان پێ بلند بوو، و دەمێ ئەو گەهشتینە نهالا (الرجیع) د ناڤبەرا خەیبەرێ و جهێ غەطەفانییان دا بوو شەڤ، وان موعەسکەرێ خۆ دانا وێرێ و ب شەڤێ ل وێرێ نڤستن، و سپێدێ دەمێ جوهی ژ خەو ڕابووین و دەرکەفتین دا بچنە سەر کارێ خۆ د ناڤ بیستانێن خۆ دا، وان لەشکەرەکێ بۆش دیت پێ دانایە ب ڕەخ حصنێن وان ڤە، هنگی وان ب ترس و سەهم ڤە گازی کر: ب خودێ ئەڤە موحەممەد و لەشکەرێ وییە! و هەمی ڕەڤین و چوونە د حصنێن خۆ ڤە و دەرگەهـ ل خۆ گرتن.

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب دەنگەکێ بلند ڤە گۆت: (الله أكبر الله أكبر) خەیبەر خراب بوو (إنا إذا نزلنا بساحة قوم، فساء صباح المنذرين).

جوهییان هژمارەکا جهێن ئاسێ ل خەیبەرێ هەبوون ئەوێن دگۆتنێ: (الحصون)، وەکی: (ناعم، الصعب، النزار، القموص، الوطيح، السلالم) و هندەک ژ ڤان جهان ب شەڕ هاتنە گرتن، و هندەک ب صولح، و هژمارا کوشتییێن جوهییان د ڤێ غەزایێ هەمییێ دا نوٚت و سێ زەلام بوون، و بەرانبەر وێ چەندێ بیست حەتا بیست و پێنج صەحابییان شەهید بوون.

د ڤێ غەزایێ دا مالەکێ مەزن کەفتە دەستێ موسلمانان، و دبێژن: د ڤی شەڕی دا هندەک دانەیێن تەوراتێ ژی کەفتنە دەستێ موسلمانان، و هنگی جوهییان هنارتە نک موسلمانان کو تەوراتا مە بوٚ مە بزڤڕینن، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتە موسلمانان: بدەنە ڤێ.. و ب ڤێ چەندێ جوهییان جامێرییا موسلمانان ب چاڤ دیت، و زانی کو ئەو نە وەکی یێن بەری خوٚ نە؛ چونکی دەمێ رۆمانییێن صەنەمپەرێس ئۆرشەلیم ژ دەستێ جوهییان ئینایە دەر وان دانەیێن تەوراتێ هەمی کۆمکرن و ئاگر بەردانێ و ب پییان ڤە چوونە سەر، و فەلان ژی دەمێ جوهی بندەست کرین تەوراتێن وان هەمی سۆتن.

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- عەردێ خەیبەرێ هێلا د دەستێ جوهییان دا کو ئەو وی بکەن، بەرانبەر نیڤا بەرهەمی، و کرە شەرت ل سەر وان هەر جارەکا مە بڤێت ئەم دێ هەوە دەرێخین، و جوهی ل سەر ڤی شەرتی رازی بوون. و ب ڤی شەرتی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- جوهی گرێدان؛ دا ئەو جارەکا دی خیانەتێ نەکەن، بەلێ د گەل هندێ ژی ئەو ژ خیانەتێ لێڤە نەبوون، و باشترین دەلیل ئەو بوو هێشتا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل خەیبەرێ وان موحاوەلا ژەهردانا وی کر وەکی دێ بوٚ مە دیار بت.

ژ سەرهاتی و ئەحکامێن د سەرهاتییا غەزایا خەیبەرێ دا چێبووین، ئەم دێ ئیشارەتێ دەینە هندەک ژ وان:

١- حەرامببونا خوارنا گۆشتێ کەری:

بوخاری و موسلم ژ جابرێ کورێ عەبدللاهێ ئەنصاری ڤەدگوهێزن دبێژت: ل ڕۆژا خەیبەرێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- نەهییا مە ژ خوارنا گۆشتێ کەری کر، و دەستویرییا هەسپان دا.

٢- حەرامببونا ژنئینانا بەروەخت:

ئەوا ب عەرەبی دبێژنێ: (نكاح المتعة)، بوخاری و موسلم ژ عەلییێ کورێ ئەبوو طالبی ڤەدگوهێزن دبێژت: ل ڕۆژا خەیبەرێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- نەهی ژ متعێ کر.

٣- مارەکرنا صەفییایا کچا حویەیێ کورێ ئەخطەبی:

حویەیێ کورێ ئەخطەبی مەزنێ جوهییێن بەنوو نەضیرییان بوو، و بەری نوکە دەمێ مە بەحسێ غەزایا بەنوو قورەیضییان کری، مە ئاشکەرا کربوو کو ئەو ب دەستێ موسلمانان هاتبوو کوشتن، و دەمێ موسلمانان حصنێ (ئەلقەمووص) یێ جوهییان ل خەیبەرێ ب شەڕ ستاندنی، هژمارەکا ئێخسیران ژ ژن و مێران کەفتنە دەستێ موسلمانان، و ئێک ژ وان صەفییایا کچا حویەیی بوو، ئەوا پشتی هنگی موسلمان بووی و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئازاکری و مارەکری، و بوویە ئێک ژ دەیکێن خودان باوەران.

٤- زڤڕینا مشەختێن حەبەشە د گەل جەعفەری:

ل وی دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د گەل صەحابییێن خۆ ل خەیبەرێ، ئەو مشەختێن ماینە ل حەبەشە ب سەرۆکاتییا جەعفەرێ کورێ ئەبوو طالبی زڤڕینە مەدینێ، پشتی کو پتر ژ دەهـ سالان ماینە ل وێرێ، و دەمێ ئەو هاتین پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل خەیبەرێ بوو، لەو ئەو چوونە

خەیبەرێ ل نک وی و هند خۆ نەگرت حەتا ئەو بزڤڕتە مەدینێ، و دەمێ ئەو گەهشتینە خەیبەرێ خەیبەر هەمی ل بەر موسلمانان ڤەبوو، و گاڤا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- جەعفەر دیتی ب ناڤچاڤێن وی ڤە ماچی کر و گۆت: ئەز نزانم کەیفا من پتر ب چ بێت ب ستاندنا خەیبەرێ یان هاتنا جەعفەری.

و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- پشکەک ژ دەسکەفتییێن خەیبەرێ دانە وان مشەختان ژی پشتی دەستوبری ژ صەحابییان وەرگرتی.

جوهی و ژەهردانا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-:

دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- خەیبەر ڤەکری، ب وی ڕەنگێ مە گۆتی، ژنەکا جوهی ئەوا دگۆتنێ: زەینەبا کچا حارثی، ژنا سەلامێ کوڕێ مشکمی، پەزەکا قەلاندی ب دیاری بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هنارت، و پسیارکر کانێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- پتر حەز ژ کیژ ئەندامێ پەزی دکەت، و گاڤا گۆتینێ: ئەو پتر حەز ژ شەپیلکێ دکەت، ئەو ڕابوو شەپیلکا وێ تژی ژەهرا دژوار کر، و بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هنارت، و گاڤا وی د گەل هندەک صەحابییێن خۆ ئەو خواری، وی پارییەک کرە د دەڤێ خۆ دا، پاشی گۆتە هەڤالێن خۆ: هشیار بن ژێ نەخۆن، ئەڤ پارییە یێ دبێژتە من ئەو یێ ژەهرکرییە.. و هەڤالێ وی (بشرێ کوڕێ بەررائی) هندەک ژێ خواربوو، و پشتی دەمەکێ کێم ڕەنگێ وی هاتە گوهاڕتن.

و دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتی: ئەڤ پەزە یا ژەهرکرییە، هندەک چوون ئەو ژنکا جوهی ئینان، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: بۆچی تە ئەڤ کارە کر؟ وێ گۆت: من گۆت: ئەگەر تو یێ درەوین بی دێ بەلایا تە ژ مە ڤەبت، و ئەگەر تو پێغەمبەر بی ئەو چو زیانێ ناگەهینتە تە!

هندەكان گۆتە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-: ئەم وێ نەكوژین؟ وی گۆت: نە.. بەلێ پشتی دەمەكی بشرێ كورێ بەررائی ب وی پارییێ وی خواری مر، هنگی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- فەرمان دا ئەو ژن پێش وی ڤە بێتە كوشتن. و پشتی هنگی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- خوینا خۆ بەردا، و د ریوایەتێن دورست دا هاتییە كو ژ بەر دژوارییا وێ ژەهرێ دەم بۆ دەمی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هەست ب ئێشانێ دكر، و دەمێ پشتی سێ سالان پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- كەفتییە بەر مرنێ، وی گۆت: هێشتا ئەزێ تەئسیرا وێ خوارنێ دبینم یا من ل ڕۆژا خەیبەرێ خواری.. و ئەڤە دەم هات ئەو ژەهر ڕەها پشتا من ببڕت[١].

ژ بەر هندێ هندەك زانا دبێژن: پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ب شەهیدی وەغەر ژ ڤێ دنیایێ كربوو.

كاغەزێن پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بۆ مەزنێن دنیایێ:

د سەرهاتییێن سالا شەشێ مشەختی دا مە دیار كربوو كو (واقدی) ل وێ باوەرێیە كو پشتی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ژ حودەیبییێ زڤڕییە مەدینێ، ل هەیڤا ذولحیججە وی شەش كاغەز بۆ مەزنێن سەردەمێ خۆ هنارتن تێدا داخواز ژ وان كر ئەو باوەرییێ ب وی بینن. و (بەیهەقی) دبێژت: هنارتنا كاغەزان پشتی شەڕێ (موئتە) بوو ل سالا هەشتێ مشەختی. و هندەك زانایێن دی یێن سیرەتێ و دیرۆكێ ل وێ باوەرێنە كو ئەڤ ڕویدانە پشتی ڤەكرنا خەیبەرێ بوو، یەعنی: ئەو ل سالا حەفتێ مشەختی، دویر نینە هنارتنا وان كاغەزان ل هندەك دەمێن جودا جودا بت، و هەمی پێكڤە و ل ئێك دەمی نەبت، لەو ئەڤ جوداهییە د بۆچوونێن زانایان دا هەبت.

---

(١) بوخاری (٤٤٢٨) ڤێ حەدیسێ ژ عائیشایێ ڤەدگوهێزت.

هەر چاوا بت، دیرۆک ڤەدگوهێزت کو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کاغەز بۆ هەشت مەزنێن سەردەمێ خۆ هنارتبوون، و ب ڤی ڕەنگی:

١- بۆ مەزنێ ئەسکەندەرییێ یێ قبطی موقەوقسی، و ناڤێ وی یێ دورست جورەیجێ کوڕێ مینایی بوو، حاطەبێ کوڕێ ئەبوو بەلتەعەیی بۆ وی هاتبوو هنارتن:

هەر چەندە وی باوەری ب پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- نەئینا ژی، بەلێ ئەو د گەل قاصدێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- یێ نەرم بوو، و وی هندەک دیاری بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هنارتن، و ئێک ژ وان جارییەکا قبطی بوو، ناڤێ وێ مارییا بوو، و ئەڤ جارییە ئەو بوو یا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کوڕەک ژێ بووی و ناڤێ وی کرییە ئیبراهیم وەکی دێ د سەرهاتییان سالا هەشتێ دا ڤەگێڕین.

٢- بۆ مەزنێ دەولەتا رۆمێ هیرەقلی، دوحیەیێ کەلبی بۆ وی هاتە هنارتن:

هیرەقل یان قەیصەر، هنگی ل قودسێ بوو، ئەو هاتبوو وێرێ دا ل وی جهێ پیرۆز نڤێژێ وەک سوپاسی بۆ خودێ بکەت ژ بەر سەرکەفتنا وی ل سەر فورسێ، و د هندەک ریوایەتان دا هاتییە کو دەمێ کاغەزا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گەهشتییە وی، قەیصەری گۆت: بۆ من سەحکەنێ کانێ چ مرۆڤێن ڤی زەلامی ل وەلاتێ مە هەنە یان نە؟ دا هندەک پسیاران ژێ بکەم. و هنگی کاروانەکێ قورەیشییان یێ بازرگانی ب سەرۆکاتییا ئەبوو سوفیانی ل قودسێ بوو، لەو وان ئەو برنە نک هیرەقلی، و هیرەقلی هندەک پسیار ل دۆر پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ژ ئەبوو سوفیانی کرن، و دووماهییێ وی گۆتە ئەبوو سوفیانی: ئەگەر ئەو تشتێ تە گۆتییە من ڕاست بت، ئەو جهێ هەردو پییێن من ل سەر دێ کەفتە د دەستێ موحەممەدی دا،

و مـن دزانـی ئـەو دێ دەرکـەڤت، بـەلێ مـن نـەدزانی دێ ژ نـاڤ هـەوە دەرکەڤت، و ئەگەر مـن زانیبـا ئـەز دێ گەهمـە وی ئـەز دا چمـە نـک وی، و ئەگەر ئەز ل نک وی بامە، ئەز دا ئاڤێ ل پییێن وی کەم!

٣- بۆ مـەزنێ حەبەشـە ئـەوێ دگۆتنێ: نەجاشی، د گـەل عـەمرێ کـوڕێ ئومەییەیێ ضومەری هنارتبوو: و ئەڤ نەجاشییە نە ئەوە یێ حوکم ل حەبەشـە دکـر دەمـێ موسـلمان ب مشـەختی چووینـە وێـرێ، ئـەو نەجاشـی موسـلمان بووبـوو بـەلێ وی موسـلمانەتییا خـۆ ئاشـکەرا نـەکربوو، و دەمـێ ئـەو مـری پێغەمبـەری -سلاڤ لـێ بـن- و صـەحابییان نڤێـژا (غـائیبی) ل سـەر کربـوو. پشـتی وی کەسـەکێ دی هاتـە سـەر حـوکمی و دگۆتنـە وی ژی نەجاشـی، و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کاغەز بۆ وی هنـارت، و نەهاتییـە زانـین کـو وی بـاوەری ئـینـا بـت، یان ژی بـەرسڤـەکا ئیجـابی ل سـەر کاغـەزا پێغەمبـەری -سلاڤ لێ بن- دا بت.

٤- بـۆ مـەزنێ فورسـێ کیسـرایی و نـاڤێ وی پـەرویزێ کـوڕێ هـورمزی بـوو، عەبـدللاهێ کـوڕێ حوذافـەیێ سـەهمی ئـەو بربـوو پایتـەختێ کیسـرایی (تەیسەفوونێ) ل ڕۆژهەلاتا بەغدایا نوکە:

بەرسـڤا ڤـی ژ یـا هـەمییان کرێتتـر بـوو، وی گـۆت: عەبـدێ مـن ڤـێ داخوازێ ژ من دکەت؟! پاشی وی کاغەزا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دڕاند، و گاڤا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب ڤی کارێ وی زانـی نفرین لـێ کـر کـو خودێ حوکمێ وی بدڕینت!

پاشی وی هـنـارتە نک جێگرێ خۆ ل یەمەنێ کـو دو زەلامـێن خـۆ یـێن ب هێـز بهنێـرە نـک ڤـی زەلامـی بـلا وی بـۆ مـن بینـن! و مـەزنێ یەمـەنێ (باذام) ئـەوێ پـێش کیسرایی ڤـە حوکـم ل صەنعایێ دکر، ل دویـڤ فـەرمانا کیسرایی دو زەلام هنارتنە حیجازێ دا ئەو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بگـرن

و بۆ كیسرایی ببەنە وەلاتێ فورسێ، و گاڤا ئەو گەهشتینە مەدینێ وان گۆتە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-: یان د گەل مە وەرە دا تە ببەینە نک كیسرایی، یان ژی ئەو دێ هێرشێ ئینتە سەر دەڤەرێ و دێ هەوە بەتە هیلاكێ.

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: سوباهی وەرن دێ بەرسڤێ دەمە هەوە. و ڕۆژا دی دەمێ ئەو هاتین پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتە وان: هەرن بێژنە مەزنێ خۆ خودایێ من شڤێدی خودایێ وی كوشت.. و بێژنێ: دینێ من و دەسهەلاتا من دێ وی جهی هەمییێ ڤەگرت یێ كیسرا حوكمی لێ دكەت، و بێژنێ: ئەگەر ئەو باوەرییێ ب من بینت، ئەز دێ وی جهی هێلمە د دەستان دا یێ نوكە د دەستان دا.

و گاڤا ئەو زڤڕینە نک مەزنێ خۆ و ئاخفتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بۆ ڤەگێڕای وی گۆت: ئەڤە نە گۆتنا مەلكانە، و ئەز دبێژم ڕاستە ئەو پێغەمبەرە.. و پشتی دەمەكی خەبەر گەهشتە یەمەنێ كو ل وێ دیرۆكێ یا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتی كوڕێ كیسرایی شێرەوەیهی ب شەڤ هێرشەک دا سەر بابێ خۆ و ئەو كوشت.

هنگی مەزنێ یەمەنێ باوەری ب پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئینا، و ئەو و میللەتێ وی هاتنە د ئیسلامێ دا.

و واقدی دبێژت: كیسرا ل شەڤا سێشەنبێ دەهی هەیڤا جومادا یا دووماهییێ ل سالا حەفتێ مشەختی (چریا ئێكێ ژ سالا ٦٢٨ز) ب دەستێ كوڕێ وی هاتبوو كوشتن، و ئەڤە هندێ دگەهینت كو هنارتنا كاغەزان ژ لایێ پێغەمبەری ڤە -سلاڤ لێ بن- بۆ مەزنێن جیهانی ل سالا حەفتێ بوو.

٥- بۆ مەزنێ فەلێن عەرەبان ل شامێ مونذرێ كوڕێ حارثێ غەسسانی، شوجاعێ كوڕێ وەهبێ ئەسەدی هاتبوو هنارتن:

و ئەو ل دیمەشقێ بوو، و هندەک دبێژن: هنارتنا ڤێ کاغەزێ پشتی حودەیبییێ بوو.

٦- بۆ مەزنێ دەڤەرا یەمامە هەوذەیێ کورێ عەلی یێ حەنەفی، سولەیطێ کورێ عەمرێ عامری هنارتە نک وی:

مەزنێ یەمامێ بەرسڤا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دا کو ئەگەر تو رازی ببی پشتی تە ئەز مەزنییێ وەرگرم و تشتەک بۆ من ژی بت، ئەز دێ باوەرییێ ب تە ئینم! یا ژ وی ڤە پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ئێک ژ مەلکێن دنیاییێیە، و وی دڤێت مەزنییێ بێختە دەستێ خۆ، لەو وی ئەڤ شەرتە دانا بەر. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- شەرتێ وی زڤڕاند، و وی باوەری نەئینا.

٧- مەزنێن عومانێ جەیفەر و عەبد کورێن جولوندایێ ئەزدی:

دیارە ئەڤە ل سالا هەشتێ بوو؛ چونکی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- عەمرێ کورێ عاصی هنارتبوو نک وی و عەمر ل سالا هەشتێ موسلمان بووبوو.

٨- بۆ مەزنێ بەحرەینێ مونذرێ کورێ ساوایێ عەبدی، ئەبوو عەلائێ حەضرەمی هنارتبوو نک:

ژێدەرێن دیرۆکی دبێژن: مەزنێ بەحرەینێ باوەری ب پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئینا و ئەو و مللەتێ وی هاتنە د ئیسلامێ دا.

و هێژایی گۆتنێیە کو دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ڤیای کاغەزان بۆ مەزنێن سەردەمێ خۆ بهنێرت، گۆتنێ: عەجەم چو کاغەزان قەبویل ناکەن و باوەرییێ پێ نائینن ئەگەر یا ختمکری نەبت، لەو وی ختمەک بۆ خۆ ل سەر گوستیرکێ چێکر، و نەخشێ وێ سێ ڕێز بوون: ل ڕێزا بنی نڤیسی (محمد) و یا ناڤێ (رسول) و یا سەری (الله) بۆ هندێ دا ناڤێ خودێ

د سەر یێ وی دا بت. و وی ئەو گوستیرک دکرە تبلا دویێ یا ب ڕەخ تبلا قلیچێ ڤە ژ دەستێ چەپێ[1].

و هندی پێغەمبەر یێ ساخ ئەو گوستیرک د تبلا وی بوو، و پشتی وی ئەبووبەکری ئەو دکرە تبلا خۆ، پاشی عومەری، پاشی عوثمانی، و ئەو سالا عوثمان تێدا مری ئەو چوو هنداڤ بیرا (ئەریس) ل قوبایێ، و گوستیرک ژ تبلا وی کەفتە د وێ بیرێ دا، و سێ ڕۆژان لێ گەڕیان ئەو نەدیت.

عومرەیا قەزاکرنێ:

پشتی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل هەیڤا صەفەرێ سەرکەفتی ژ غەزایا خەیبەرێ ڤەگەڕیایە مەدینێ، ئەو حەتا هەیڤا ذولقەعدە ما ل مەدینێ، و ژێ نەهاتییە ڤەگوهاستن کو ئەو ل ڤی دەمی دەرکەفت بت، بەلێ وی هژمارەکا (سەرییێن لەشکەری) ب سەرۆکاتییا هژمارەکا صەحابییان هنارتبوونە گەلەک جهـ و دەڤەران.

ل هەیڤا ذولقەعدە کو هەیڤا یازدێیە، و ل دویڤ ڕێککەفتنا حودەیبییێ ئەوا ل سالا چوویی د ناڤبەرا موسلمان و کافرێن قورەیشییان دا هاتییەکرن، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- و صەحابییێن وی ژ مەدینێ دەرکەفتن و بەر ب مەکەهێ ڤە چوون؛ دا عومرێ بکەن، و هژمارا وان صەحابییان یێن د گەل پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دەرکەفتین دو هزار کەس بوون، ژ بلی ژن و زارۆکان.

دیمەنەکێ ب سەهم و عەجێب بوو، چونکی جارا ئێکێ بوو خەلکێ وی دەمی دیمەنەکێ هۆسا ببینت: مەوکبەکێ پێکهاتی ژ پتر ژ دو هزار مرۆڤان هەمی پێکڤە و ب ئێک جلکی کو جلکێ ئیحرامان یێ سپی بوو، و

(١) وەکی موسلم (٥٦١٠) ژ ئەنەسی ڤەدگوهێزت.

ب ئێک دەنگی کو دەنگێ (تەلبییێ) بوو، بەر ب مەکەهێ ڤە دچوون.. و ژ بەر عەجێبییا ڤی دیمەنی خەلک ل هەمی جهان کۆم دبوون و دهاتنە سەر ڕێکان و بەرێ خۆ ددانە موسلمانان.

و هەر چەندە دەرکەفتنا موسلمانان بۆ کرنا عومرێ ب تنێ بوو، بەلێ بۆ ئحتیاط پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دوسەد سویارێن چەکدار ب سەرۆکاتییا موحەممەدێ کوڕێ مەسلەمەیی بەری کاروانێ عومرەچییان هنارت دا ڕێکێ بۆ وان تەئمین بکەن، حەتا مەسەلە گەهشتە هندێ قورەیشییان هزر کر کو نە کو موسلمانان ئنیەتەکا خراب هەبت، لەو وان ژی کۆمەکا سویارێن چەکدار هنارتنە بەرا موسلمانان؛ دا بەرێ خۆ بدەنێ کانێ وان چ ئنیەت هەیە، و وان گۆتە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-: ئەی موحەممەد! ب خودێ مە تو ب غەدرێ نەنیاسی نە دەمێ تو یێ بچویک و نە پشتی تو مەزن ژی بووی، ئەڤە چییە تو ب چەک ڤە ب سەر مللەتێ خۆ ڤە هاتی، و شەرتێ مە ئەڤە نەبوو؟!

هنگی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- قاصدێن قورەیشییان پشتڕاستکرن کو ئەو یێ ل سەر شەرتێ خۆ، و ئەو ناچتە حەرەما مەکەهێ ئەگەر شیرێن وان د کاڤلانان دا نەبن، و هنگی ئەو قاصد ڤەگەڕیانە مەکەهێ و قورەیشی تەناکرن کو (موحەممەد) ل پەیمانا خۆ لێڤە نەبوویە.

شەرتێ کافران ئەو بوو موسلمان سێ ڕۆژان ب تنێ ل مەکەهێ بمینن، و د ڤان هەر سێ ڕۆژان دا هندەک خەلکێ مەکەهێ ژ بازێڕی دەرکەفتن و چوونە سەر گر و چیایان، و ژ دویر ڤە بەرێ خۆ دانە ڤی دیمەنێ عەجێب، و هندەک ژی ل نک (دار الندوة) کۆمبوون، و بەرێ وان ما ل موسلمانان ئەوێن ل دۆری پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- کۆمبووین وقەستا کەعبێ کری بۆ ب جهئینانا ڕێ و ڕەسمێن عومرێ، و دا کافر هزر نەکەن کو موسلمان

لاوازبـووينـه پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- فەرمـان ل هەڤالێن خۆ كر كو ئەو ل هەر سێ شەوطێن ئێكێ يێن طـەوافێ پيێن خۆ سڤك بكەن. و پشتی سێ ڕۆژان ژ مانـا موسـلمانان ل مەكـەهێ و ل دويـڤ شـەرتێ وان د گـەل كافران ئەو ژ مەكەهێ دەركەفتن، و بەر ب مەدينێ ڤە زڤڕين.

مەیموونەیا کچا حارثێ دووماهیێ کابانییا پێغەمبەرێ:

بـەررەيا كچـا حـارثێ عـامری، يـان (مەيموونـە) وەكـی پشـتی هنگـی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ناڤ لێ كری، ئێک ژ وان موسلمانێن لاواز بوو يێن ماينە ل مەدينێ، و ئەو خويشـكا (أم الفضل)ـا ژنكـا عەبباسـێ مـامێ پێغەمبەری بوو، مەيموونايێ زەلامێ وێ مربوو و ئەو مابوو بێ خودان، وێ ئەمرێ خۆ كربوو د دەستێ خويشا خۆ دا، خويشكا وێ كو ژنماما پێغەمبەری بوو -سلاڤ لێ بن-، هاتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بۆ مەكـەهێ بـۆ كرنـا عومرێ بۆ خۆ ب دەلیڤە زانی كو خويشكا خۆ پێشكێشی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بكەت دا ئەو وێ مارە بكەت، و وێ ئـەڤ حـەزا خـۆ بـۆ زەلامـێ خـۆ عەبباسی ڤەگێڕا و داخواز ژێ كر ئەو هاريكارييا وێ بكەت، عەبباسی ب يا وێ كر، و ئەو بۆ برازايێ خۆ (عـەرض) كـر، و پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- داخوازا وی لێ نەزڤڕاند و ب يـا وی كـر، و هـەر چەنـدە پێغەمبـەری -سـلاڤ لێ بن- دڤيا ل مەكەهێ مەيموونايێ ڤـەگوهێزت، بـەلێ كـافران قـەبويل نـەكر ئـەو ژ سـێ ڕۆژان زێـدەتر ل مەكـەهێ بمينـت، لـەو ب ڕێڤـە و ل نێزيكـی (تەنعيمێ) پێغەمبەری -سلاڤ لێ بـن- ئەو ڤەگوهاست، و هێژايی گۆتنێيـە كو مەيموونە دووماهی ژن بوو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئـەو ڤەگوهاسـتی، و ژ تشتێ بۆ مەيموونايێ دئێتە هژمارتن ئەو بوو دەمـێ ئـێش ل پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- دژوار بـووی، ئـەو ئێشـا ئـەو پـێ مـری، ئـەو ل مـالا مەيموونايێ بوو، و چونكی مەيموونايێ دزانی كو پێغەمبەر -سلاڤ لـێ بـن-

حەز دکەت ل دەمێ نساخییا خۆ ل مالا عائیشایێ بت، وێ دەستویری دا کو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- بۆ مالا عائیشایێ بێتە ڤەگوهاستن.

گۆتنەکا کورت ل دۆر زەواجا پێغەمبەرﷺ:

ئێکەمین تشتێ دڤێت ئەم ل ڤێرێ بیرا خۆ لێ بینینە ڤە ئەوە: ئینانا پتر ژنەکێ ژ لایێ زەلامی ڤە، بەری هاتنا ئیسلامێ و ل دەسپێکا هاتنا ئیسلامێ ژی تشتەکێ دورست و بێ توخویب بوو، یەعنی: هەر ئێکێ ڤیابا و شیابا چەند حەزکربا هند ژن دئینان، و ئەڤە تشتەکێ رەوا بوو د وان هەمی دین و شریعەت و قانوونێن کار ل دنیایێ پێ دهاتەکرن، و دەمێ ئیسلام هاتی، ئیسلام ئێکەمین دین و شریعەت بوو ئەڤ مەسەلە بەردای و بێ توخویب نەهێلای، ئیسلامێ بۆ جارا ئێکێ د دیرۆکێ دا ئینانا پتر ژ ژنەکێ توخویب دا، یەعنی: وە نینە وەکی هندەک هزر دکەن کو ئیسلامێ دەرگەهێ ئینانا پتر ژ ژنەکێ ڤەکر.. نەخێر! هەمی دین و شریعەتان بەری ئیسلامێ ئەو دەرگەهـ بێ حسێب ل تاق کربوو، پشتی ئیسلام هاتی مەسەلە توخویب دا، و هندەک شەرت بۆ دانان، و ئێک ژ وان شەرتان ئەو بوو کو چێ نابت بۆ زەلامی پتر ژ چار ژنان ل نک خۆ کۆم بکەت.

و ئاشکەرایە کو شریعەتێ ئیسلامێ ب ئێکجار نەهاتبوو دانان، بەلکی ئەو د چەند سالان دا هاتبوو تەشریعکرن ژ لایێ خودێ ڤە، لەو ئەم دبینین هندەک تشت چەند سالان ل نک موسلمانان هەبوون و وان کار پێ دکر، پاشی هندەک ئایەت هاتنە خوارێ و ئەو تشت حەرامکر، و هنگی موسلمانان ژ نوی خۆ ژێ دا پاش.. و ئێک ژ وان تشتان ئەو بوو: دورستبوو بۆ زەلامی هندی بڤێت ژنان بینت، پاشی ل دووماهیێ ئایەت هاتە خوارێ کو چێ نابت بۆ زەلامێ موسلمان پتر ژ چار ژنان پێکڤە ل نک خۆ کۆم بکەت، هنگی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- فەرمان ل صەحابییێن خۆ کر کو هەچییێ

پـتـر ژ چار ژنان هەبن چاران بهێلن و یێن دی بەردەن، و وان فەرمانا وی ب جهـ ئینا. بەلێ پێغەمبەری ب خۆ -سلاڤ لێ بن- ئەو چەندە نەکر، یەعنی: وی پتر ژ چار ژنان هەبوون، د گەل هندێ ژی وی ئەو بەرنەدان؛ چونکی ئەڤە ئێک ژ تایبەتمەندیێن وی بوو ژ لایەکی ڤە، و ژ لایەکێ دی ڤە چونکی ئەو ژنکا شوی ب پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دکر، ئەو وەک دەیک بۆ خودان باوەران دهاتە هژمارتن، وەکی ئایەتێ ب خۆ گۆتی، لەو بۆ وێ چێ نەدبوو ئەو پشتی بەردانێ یان نەمانا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- شوی ب ئێکێ دی بکەت.

و پشتی مارەکرنا مەیموونایێ ب دەمەکی هندەک ئایەت هاتنە خوارێ کو چێ نابت بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئێدی ئەو ژنەکا دی بینت، وەکی: ﴿ لَّا يَحِلُّ لَكَ ٱلنِّسَآءُ مِنۢ بَعۡدُ وَلَآ أَن تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنۡ أَزۡوَٰجٖ وَلَوۡ أَعۡجَبَكَ حُسۡنُهُنَّ إِلَّا مَا مَلَكَتۡ يَمِينُكَۗ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ رَّقِيبٗا ﴿٥٢﴾ ﴾ (الأحزاب: ٥٢).

سالا هەشتێ مشەختی

عومرەیا قەزاکرنێ ئەوا ل هەیڤا یازدێ ژ سالا حەفتێ چێبووی، کارەکێ نەفسی یێ بەرچاڤ ل خەلکێ مەکەهێ کر، و هژیانەکا مەزن د گیانێ وان دا پەیداکر، تشتێ بوویە ئەگەرا هشیاربوونا هژمارەکا نەیا کێم ژ وان، و پشتی پێغەمبەرێ خودێ -سلاڤ لێ بن- و صەحابییێن وی زڤڕینە مەدینێ، کۆمەکا خەلکێ مەدینێ دوبارە حسێبێن خۆ لێکدانە ڤە، و جارەکا دی هزرا خۆ د وێ هەڤڕکییێ دا کر ئەوا ئەڤە بیست سالە د ناڤبەرا وان و موسلمانان دا پەیدابووی، و ئەو بوو د ئەنجام دا گەلەک ژ وان گەهشتنە بڕیارەکا نەچاڤەڕێکری و بەرچاڤترین نموونە کو ل ڤێرێ دێ ئیشارەتێ دەینێ، و بڕیارا وان هژمێرین ئێکەمین ڕویدانێن ڤێ سالا نوی دو ژ پێشکێش و ماقویلێن قورەیشییان بوون، ئێک عەگید و فێرسێ مەیدانا شەڕی بوو، و یێ دی بلیمەت و عەبقەرییێ مەیدانا عەقلدارییێ بوو..

خالدێ کوڕێ وەلیدێ و عەمرێ کوڕێ عاصێ موسلمان دبن:

و موسلمانبوونا وان ژ ئەنجامێ هزرکرنەکا درێژ و قەناعەتەکا تمام بوو، و ب تایبەتی پشتی وان مەوکبێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و هەڤالێن وی دیتی دەمێ ئەو هاتینە مەکەهێ بۆ کرنا عومرێ.. پشتی موسلمان ژ مەکەهێ زڤڕین ب نێزیکی دو هەیڤان ئەڤ هەردو مرۆڤە ب گوهۆڕینەکا غەریب حەسیان ب سەر نەفسا وان دا هات، بێی ئێک ژ وان ب هەڤالێ خۆ یێ دی بحەسییێت، و هەر ئێک ژ وان ژ لایێ خۆ ڤە بڕیار دا دووماهییەکێ بۆ وێ هەڤڕکییێ بدانت ئەوا د ناڤبەرا عەقلێ وان و نەفسا وان دا هەی، هندی خالد بوو سوحبەتا خۆ ژ کەسێن دەور و بەرێن خۆ نەڤەشارت، بەلکی

هەر ئێکێ وی وان ڕۆژان دیتبا دگۆتێ: بەسە، ئاخری بۆ هەر کەسێ عەقل هەبت ئاشکەرابوو کو موحەممەد نە سێرەبەندە و نە شاعرە، و ئەو گۆتنا ئەو دبێژت گۆتنا خودێیە، ڤێجا هەچییێ تێگەهشتی بت دڤێت دویکەفتنا وی بکەت.. و گۆتنەکا هۆسا ژ ئێکێ وەکی خالدی دەرکەڤت و ل مەکەهێ، جهێ هندێیە مەکەهێ بهژینت! سوحبەت گەهشتە ئەبوو سوفیانی، ئەبوو سوفیانی هنارتە ب دویڤ ڕا و گۆتێ: ئەو چ ئاخفتنە من ژ تە گوهـ لێ بووی؟ خالدی گۆتێ: ئەو ئەوە یا تە گوهـ لێ بووی! هنگی ئەبوو سوفیان ژ کەرب ڤە چوویێ، بەلێ عەکرمەیێ کوڕێ ئەبوو جەهلی ئەو گرت، و گۆتێ: هێدی ئەبوو سوفیان، ب خودێ ترسا من ئەوە کو چو نەمابت ئەز ژی وەکی وی بێژم، و بچمە سەر دینێ وی، تە های ژ چ هەیە؟ ب خودێ ئەز دترسم سال نەزڤڕتە سالێ حەتا خەلکێ مەکەهێ هەمی ب دویڤ وی بکەڤن!

و ئەڤ ئاخفتنا عەکرمەیی هندێ دگەهینت کو هاتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و صەحابییان بۆ مەکەهێ بۆ کرنا عومرێ کارەکێ مەزن ل خەلکی کربوو، و قەناعەت بۆ وان چێکربوو کو هندە سوحبەتا موحەممەدی و هەڤالێن وی ژ بەر دەست دەرکەفت، و نێزیکە ئەو دێ ب سەرکەڤن.. لەو دڤێت ئەبوو سوفیان مەسەلێ هۆسا ب سادەیی وەرنەگرت، و هزر نەکەت مەسەلە خالدە یان فلانە.

ئەڤە خالد.. و عەمرێ کوڕێ عاصی، بەری هنگی ب دەمەکی چووبوو حەبەشە، و هەڤالینی د ناڤبەرا وی و نەجاشی دا هەبوو، ل وێرێ وی دڤیا ژ نەجاشی بخوازت کو ئەو موسلمانان ژ وەلاتێ خۆ دەربێخت، بەلێ نەجاشی خۆ ل سەر ڤێ گۆتن و داخوازا وی نەرازی کر و گۆتێ: گوهێ خۆ بدە من، هەڕە تو ژی باوەرییێ پێ بینە، ب خودێ ئەو ملیاکەتێ دهاتە نک مووسایی دئێتە نک وی ژی.. و ڤێ گۆتنا نەجاشی کارەکێ بەرچاڤ ل نەفسا عەمری

کر، لەو پشتی ئەو زڤڕیيە مەکەهێ هەیامەکێ ئەو د گەل خۆ کەفتە هەڤڕکییێ، و ئەگەر خالد سەرلەشکەرەکێ قورەیشییان یێ مەزن بت، ژ سالۆخەتێن سەرلەشکەرانە کو نەترسن، لەو وی سوحبەتا خۆ ئاشکەرا کر و بۆ دەور و بەرێن خۆ گۆت، و لێگەڕییا هندەکێن دی ژی قانع بکەت کو پێکڤە دەرکەڤن و بچنە مەدینێ.. بەلێ عەمر مرۆڤەکێ (حەکیم و داهیە) بوو، وی سوحبەتا خۆ د عەقلێ خۆ دا دئینا و دبر، و بۆ کەسێ نەگۆت؛ دا کەس نە ب ئیجابی و نە ب سلبی تەئسیرێ ل بڕیارا وی نەکەت، و گاڤا ئەو گەهشتییە ئەنجامی ژی، دیسا ئەو ب بێ دەنگی ژ مەکەهێ دەرکەفت، بێی دەلیڤەیێ بدەتە کەسەکی کو کاری ل بڕیار و قەناعەتا وی بکەت.

خالد نەشیا هەڤالێن خۆ عەکرمە و صەفوانی ب بۆچوونا خۆ قانع بکەت، لەو وی دەست ژ وان بەردا، و پشتی دەمەکی ئەو شیا عوثمانێ کوڕێ طەلحەی قانع بکەت، و ئەو خزمەتکارێ کەعبێ بوو، و هەردویان بڕیار دا درەنگی شەڤ ئەو ژ مەکەهێ دەرکەڤن، و بچن قەستا مەدینێ بکەن، و پشتی چەندەکێ ئەو ژ مەکەهێ دویر کەفتین، وان عەمرێ کوڕێ عاصی دیت یێ ب لایێ مەدینێ ڤە دچت، و پشتی وان زانی کو ئەو ژی بۆ وێ ئارمانجێ یێ دەرکەفتی یا ئەو بۆ دەرکەفتین، ئەو بوونە هەڤالێن ئێک و پێکڤە چوونە مەدینێ. هەر سێ ل هەیڤا صەفەرێ ژ سالا هەشتێ گەهشتنە مەدینێ، و وان قەستا مزگەفتا پێغەمبەری کر، و ل سەر دەستێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هاتنە د ئیسلامێ دا، و ب موسلمانبوونا وان کەیفەکا مەزن بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و هەمی موسلمانان چێبوو.

سەرییا کەعبێ غیفاری:

ل هەیڤا رەبیعولئەووەلا سالا هەشتێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- سەرییەکا لەشکەری یا ژ پازدە زەلامان پێک دئێت ب لایێ توخوبێن شامێ

ڤە هنارت، و سەرۆکێ وان کەعبێ کورێ عومەیرێ غیفاری بوو، ئەڤ سەرییە چوو حەتا گەهشتییە وێ دەڤەرێ ئەوا دبێژنێ: (ذات أطلاح) ل دەڤەرا بەلقائێ (ل نێزیکی وێ دەڤەرا نوکە دکەفتە د ناڤبەرا ئوردن و سووریێ دا). ل وی جهی ئویجاخا (قوضاعە) یا عەرەب دژیا، و گەلەک ژ وان فەلە بوون، و ژ لایێ ئیداری ڤە سەر ب دەولەتا رۆمێ ڤە بوون..

گاڤا کەعب و هەڤالێن خۆ گەهشتینە وی جهی، وان کۆمەکا قوضاعییان دیت، و گاڤا وان صەحابییان داخواز ژێ کری ئەو موسلمان ببن، ئەو پێ وەر هاتن و شەڕێ وان کر، و ئەو هەمی کوشتن، ب تنێ ئێک تێ نەبت بریندار بوو، وی خۆ ڤەشارت حەتا بوویە شەڤ پاشی زڤڕی مەدینێ و سوحبەتا خۆ و هەڤالێن خۆ بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ڤەگێڕا، و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گەلەک ب وێ چەندێ نەخۆش بوو.

و ژ بەر کو ناڤێ وی جهێ صەحابی لێ هاتینە کوشتن (ذات أطلاح) بوو، دبێژنە ڤێ سەرییێ: (سرية ذات أطلاح).

شەڕێ موئتە:

ئەوێ پشتی ڕویدانا سەرییا (ذات أطلاح) ب دو هەیڤا چێبووی.

چو ریوایەتێن دورست د دەست مە دا نینن کانێ ئەگەرا ئێکسەرا ڤی شەڕی چ بوو؟ بەلێ ژ تشتێن ناڤدار ل نک گەلەک نڤیسەرێن سیرەتێ ئەوە کو ئەگەرا ڕویدانا ڤی شەڕی ئەو بوو دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- قاصد بۆ مەزنێن سەردەمێ خۆ هنارتین و د گەل هەر ئێکی کاغەزەک؛ دا ژ وان بخوازت کو ئەو باوەرییێ ب ئیسلامێ بینن، ئێک ژ وان قاصدان حارثێ کورێ عومەیرێ ئەزدی بوو، ئەوێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هنارتییە نک شورەحبیلێ کورێ عەمرێ غەسسانی حاکمێ باژێرێ

(بوصرایێ)[1] ل شامێ، کو فەلە بوو و سەر ب قەیصەرێ رۆمێ ڤە بوو، ئەڤی حاکمی دویر ژ عورف و عەدەتێن سیاسی یێن وی دەمی و هەمی دەمان قاصد و هنارتییێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کوشت.

ئەڤ ڕویدانە بوو بوویە ئەگەر کو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- لەشکەرەکی بهنێرتە دەڤەرا وی؛ دا وی ئەدەب بدەت.. هۆسا (واقدی) ڤەدگوهێزت، و گەلەک ژ نڤیسەرێن سیرەتێ ئەوێن پشتی وی هاتین هەر گۆتنا وی ڤەدگوهێزن، بەلێ زانایێن حەدیسێ ڤێ ریوایەتا وی دورست نابینن.

ئەگەرەکا دی ژی هەیە هندەک ڤەدگێڕن، ئەو ژی ئەڤەیە کو حاکمێ دیمەشقێ حارثێ غەسسانی، و ئەو ژی فەلە بوو و سەر ب قەیصەرێ رۆمێ ڤە بوو، ب ڕەنگەکێ کرێت پێشوازی ل قاصدێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کر، و گەف لێ کرن کو ئەو دێ هێرشەکێ دەتە سەر مەدینێ.. بەلێ ئەڤ چەندە ژی ب ڕێکێن دورست نەگەهشتییە مە.

و هندەک دبێژن: ڕویدانا کوشتنا صەحابییان ل (ذات أطلاح) ئەگەرا سەرەکی یا ڕویدانا ڤی شەڕی بوو.. ڤێجا چ هەلویستێ دوژمنکاری یێ ئویجاخێن (عەرەب) ئەوێن ل شامێ دژیان د پشت پەیدابوونا ڤی شەڕی دا بت، یان ژی ئەگەرەکا دی هەبت، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بڕیار دا لەشکەرەکی ژ موسلمانان بەرهەڤ بکەت، و ب لایێ شامێ ڤە بهنێرت، و ئەڤ لەشکەرە بوو یێ شەڕێ موئتە کری.

دیرۆکزان دبێژن: هژمارا ڤی لەشکەری سێ هزار کەس بوون، و هەر چەندە گەلەک صەحابییێن مەزن د ناڤ ڤی لەشکەری دا هەبوون ژی، بەلێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئالا کرە د دەستێ هەڤالێ خۆ و کوڕێ خۆ یێ

(١) بوصرا باژێڕەک بوو نوکە دکەفتە نێزیکی باژێڕێ (دەرعا) ل سەر توخوبێن دەولەتا سووری و ئوردونی.

تەبەنییێ زەیدێ کورێ حارثەیی دا، و ئەو کرە مەزنێ لەشکەری، و گۆت: ئەگەر زەید هاتە کوشتن جەعفەرێ کورێ ئەبوو طالبی ل جهێ وی دێ بتە مەزنێ لەشکەری، و ئەگەر جەعفەر ژی نەما عەبدللاهێ کورێ رەواحەیی دێ بتە مەزنێ لەشکەری.

دەرکەفتنا لەشکەرێ موسلمانان ژ مەدینێ ل هەیڤا (جومادا یا ئێکێ) بوو ژ سالا هەشتێ مشەختی، ل وی دەمی یێ هێشتا کار ب صولحا حودەیبییێ دهاتەکرن ئەوا د ناڤبەرا موسلمان و قورەیشییان دا هاتییە گرێدان. و بۆ خاترخواستنا لەشکەری پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- و موسلمان دەرکەفتنە ژ دەرڤەی باژێری، و دبێژن: دەمێ عەبدللاهێ کورێ رەواحەیی خاترا خۆ خواستی رۆندک ژ چاڤان بارین، لەو هندەکان گۆتێ: تە خێرە بۆچی تو دکەیە گری؟ وی گۆت: ب خودێ ئەو نە ژ بەر ڤیانا منە بۆ دنیایێ، یان چونکی من دڤێت ل نک هەوە بمینم، بەلێ من گوهـ ل پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بوو وی ئایەتەکا قورئانێ دخواند بەحسێ جەهنەمێ دکەت و دبێژت: **(وإن منک إلا واردها)** کەس ژ هەوە نینە ئەگەر تێ دەرباس نەبت، و ئەز نزانم پشتی ئەز تێ دبۆرم کانێ دێ ژێ خلاص بم یان نە.

هندەکان گۆتێ: خودێ د گەل هەوە بت، هەوە بپارێزت، و ب سلامەتی بۆ مە بزڤرینت، هنگی عەبدللاهی گۆت:

لكنني أسأل الرحمن مغفرة   وضربةً ذاتَ فرْغٍ تقذِفُ الزبدا
أو طعنةً بيدَي حرّانَ مُجْهِزَةً   بحربةٍ تُنفِذُ الأحشاءَ و الكَبِدا
حتى يقال إذا مروا على جدثي   أرشده الله من غاز و قد رشدا

و خودێ مرادا وی ب جهئینا، وەکی دێ بۆ مە دیار بت.

لەشکەری دا رێ حەتا گەهشتییە (مەعانێ) کو ئێک ژ پارێزگەهێن وەلاتێ ئوردونا نوکەیە، و ل وێرێ جاب گەهشتە وان کو عەرەبێن شامێ یێن

فەلە ب سەد هزار لەشكەران ڤە يێن دەركەفتين دا شەرێ موسلمانان بكەن، و هيرەقل ژی ب سەد هزار لەشكەرێن رۆمی ڤە دەركەفتييە، و ئەو نوكە ل دەڤەرا بەلقائێنە و يێ ب نك وی جهی ڤە دئێن يێ موسلمان لێ دا شەرێ وان بكەن.

موسلمان د ناڤبەرا خۆ دا كەفتنە دان و ستاندنێ كانێ ئەو چ بكەن؟ هندەكان گۆت: ئەم دێ كاغەزەكێ بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هنێرين، كانێ ئەو دێ چ فەرمانێ ل مە كەت، و هندەكان گۆت: ئارمانجا خۆ مە ب جهئينا ، و ئەم گەهشتينە وەلاتێ وان و مە سەهما خۆ هاڤێتە دلێن وان، يا باش ئەوە ئەم بزڤرين، و سلامەتی چێترە.. هنگی عەبدللاهێ كورێ رەواحەی گۆت: ئەرێ ترسا هەوە ژ چييە؟ ئەو تشتێ هوين ژێ دترسن هوين بۆ وی يێن هاتين، هوين يێن هاتين شەهيدبوونێ دخوازن، ئەم چو جاران ب هژمارا خۆ شەرێ نەياران ناكەين، ئەم ب وی دينی شەرێ وان دكەين يێ خودێ كەرەم پێ د گەل مە كری، ڤێجا دودل نەبن و بۆ پێشڤە هەرن، ئێك ژ دو باشييانە: يان دێ ب سەركەڤن يان دێ شەهيد بن.

لەشكەری گۆتێ تو راست دبێژی، و سەرلەشكەرێ موسلمانان زەيدی بريار دا قەستا دەڤەرا (بەلقائێ) بكەت، و ل باكوورێ (كەركێ) ل جهەكێ دبێژنێ: (موئتە) هەردو لەشكەر گەهشتنە ئێك، و ئەگەر ب حسێبێن لەشكەری با دڤيا د چەند دەقيقەكێن كێم دا لەشكەرێ كافران موسلمان هەمی داعويرابان! بەلێ حسێبا خودێ يا ب رەنگەكێ دی بوو، د گەل كو كوشتنەكا نە يا كێم كەفتە ناڤ رێزێن موسلمانان، بەلێ ئەو وەكی سكرەكێ پيلايی ل بەر سنگێ خاچپەرێسێن رۆمێ و عەرەبێن شامێ راوەستيان، و ل رۆژا ئێكێ هەمييێ وان بەردەوامی دا شەرێ خۆ.

ئالا د دەستێ زەیدی دا بوو، و پشتی شەڕەکێ دژوار ئەو هاتە کوشتن، و بەری ئالا بکەڤت جەعفەری خۆ تێ وەرکر و ژێ ستاند و گۆت:

يـا حبـذا الجنـة واقترابهـا طيبـــة وبـــارد شرابهـــا
والروم روم قد دنـا عـذابها كـــافرة بعيـــدة أنســـابها
عـــلي إن لاقيتهـــا ضرابهـــا

جەعفـەرێ کـوڕێ ئـەبوو طـالبی هێـڕش دا سـەر لەشـکەرێ رۆمـێ، و برینەک ل دویـڤ ئێکێ کەفتە لەشێ وی، بەلێ ئەو پاشدا نەزڤڕی، بوخاری ژ عەبدللاهێ کوڕێ عومەری ڤەدگوهێزت، و ئەو ئێک ژ وان بـوو یێن ل ڤـی شەڕی ئامادەبووین، دبێژت: پشتی شەڕی دەمێ مە جەنازێ جەعفەری د ناڤ کوشتییان دا دیتی مە برینێن وی هژمارتن نۆت و تشتەک برین د لەشێ وی بوون.

د ڤی شەڕی دا هەردو دەستێن جەعفەری هاتنە برین، و ستویێ وی ژی ب شـیرێ کـافرەکی هاتـە بـڕین، و دبێـژن: جـەعفـەر ئێکـەمین کـەسە بـۆ ئیسـلامێ هاتییـە سـەرژێکرن، و د حەدیسـێن دورسـت دا هاتییـە کـو پـێش هەردو دەستێن وی ڤە خودێ د بەحەشتێ دا دو چەنگ یێن داینـێ و ئـەو پـێ دفڕت، لەو دبێژنێ: (جەعفەرێ طـەییار)، و بەری ئالا ژ ناڤ هەردو چەنگێن جەعفەری بکەڤت، عەبدللاهێ کـوڕێ رەواحی خۆ لـێ دا، و ئـەو بلند کـر، و هەسپێ خۆ هاژۆت، و هەر وەکی پیچەکێ ئەو ب دودلییێ حەسیا یان تـرس بۆ چێبوو، هنگی وی ئەڤ شعرە ب خۆ گۆت:

أقســـمت يـــا نفـــس لتنزلنـــه لتنــــــزلن أو لتكرهنــــــه
إن أجلب الناس و شدوا الرنه مـــا لي أراك تكـــرهين الجنـــة
قـــد طالمـــا قـــد كنـــت مطمئنـــة هل أنـــت إلا نطفـــة في شـــنة

پاشی ئەو چەندەکێ پێشڤە چوو و گۆت:

يـــا نفـــس إلا تقـــتلي تمـــوتي هذا حمام الموت قد صليت
ومـــا تمنيـــت فقـــد أعطيـــت إن تفعـــلي فعلهـــما هـــديت

و هنگـی ڕاوەسـتیا حـەتا ئـەو ژی ل سـەر ڕێکـا هـەردو هـەڤالێن خـۆ چووی، و شەهیدبووی، و بەری ئالا ژ دەستێ وی بکەفتـە عـەردی، و کـەفتنا ئالای ل وی دەمی نیشانا شکەستنا لـەشکـەری بوو، ثابتێ کوڕێ ئـەقرەمی، و ئەو ئێـک ژ وان صەحابییان بوو یێن ل بەدرێ ئامـادە بـووین، خـۆ د ئـالای وەرکر و ئەو بلند کر، و ژ بـەر کـو ئـەوێ ئـالایی هلگـرت مـەعنا وێ ئـەو بـوو ئەو مـەزنێ لـەشکەرییە، و چونکی ثابتی حەز نەدکر کەس تێ بگەهت کو ئەڤە وی خۆ کرە مـەزنێ لـەشکەری، ئـەو وێڤـەتر چوو و ئـالا چکلانـد و گـازی کـر: گەلی موسلمانان، کەسەکی هلبژێرن دا ئالایی هلگرت. خـەلکی گـۆتێ: هـەما تو وی هلگرە.. وی گـۆت: نـە، ئـەز وێ چەنـدێ ناکـەم. و هنگـی چاڤێن وی ب خالـدی کـەفتن، وی گـۆتێ: وەرە ئـالایی هلگـرە، خالـدی خـۆ دا پـاش و گۆتێ: تو ئێک ژ خەلکێ بەدرێ یی، تو هەژیتری بۆ ڤێ چەنـدێ، وی گـۆت: سەرلـەشکـەر دێ تـو بـی، و گاڤا خـەلکی ئـەڤ چەنـدە ژ وی دیتـی هـەمییان گۆتـە خالـدی: کـەس ژ تـە فـەرتر نینـە بـۆ ڤـی کـاری، و هنگـی خالـدی ئـالا هلگـرت، و ئارمانجـا خـۆ یـا سـەرەکی کـرە ئـەو: ئـەو لـەشکـەری ژ تێچوونـا مسۆگەر ڕزگار بکەت، بێی نەیار هزر بکەن ئەڤە ئەو شکەستن و ڕەڤین.

خالدی فەرمان دا موسلمانان کو بـەردەوامیێ بدەنـە شـەڕی حـەتا دنیـا تاری ببت، دا پشتی هنگی ئەو پلانا خۆ یـا لـەشکـەری ل بـن پـەردێ تـارییێ ب جهـ بینـت، و پلانـا وی ئـەو بـوو ئـەو لەشـکـەری ب ڕەنگـەکێ دی ڕێـک بێخت، و جهێن وان پێک بگوهۆڕت، دا سپێدێ دەمێ نەیار وان دبینـن هزر بکـەن هنـدەک لـەشکـەرێ دی یـێ د هـەوارا موسـلمانان هـاتی، و ب شـەڤێ دەمێ خالدی ژ لـەشکەری خواستی ئـەو جهـێ خـۆ پێـک بگوهـۆڕن، وی گۆتـە

وان: دەنگ و دۆرەكێ بلند ژ خۆ دەربێخن دا دەنگێ هەوە بگەهتە دوژمنـی و ئەو هزر بکەن کو ئەڤە هاریکاری گەهشتە مە.. و ڤێ پلانا خالدی جهێ خۆ گرت و وەسا چێبوو وەکی وی ڤیای، و سپێدێ گاڤا لەشکەرێ رۆمێ هاتییە مەیـدانێ دیـت سـەر و بـەرێ موسـلمانان یـێ هاتییـە گوهـاڕتن و ئـەو یـێ لەشکەرەکێ نوی دبینن.

ل دۆر ئەنجامێ ئەڤ شەڕە پێ ب دوماهی هاتی، دیرۆکنڤیسێن کـەڤن و یێن نوی سێ بۆچوون هەنە:

هندەک دبێـژن: لـەشکەرێ رۆمـێ هـەر چەنـدە هژمـارا وان گەلـەک ژ یـا موسـلمانان زێدەتر ژی بـوو، بـەلێ ئـەو ل بـەر موسـلمانان شکەسـتن، پشـتی خالـدی ئـەو پـلان ب جهئینـای یـا مـە بـەحس ژێ کـری، و وان هزرکـری ئەڤـە هـاریـکـاری گـەهشتە موسلمانان، و ب تایبەتی پشـتی موسـلمانان هندەک ژ مـەزنێن عـەرەبێن فەلـە کوشـتین ئـەوێن پشـتەڤانییا رۆمـێ دکـر.. هنگـی شکەستن کەفتە ڕێزێن وان، و ئەو پاشدا چوون.

و هنــدەکێن دی دبێــژن: رۆم د ڤــی شــەڕی دا شــیانە موســلمانان، و موسلمان شکەستن، و تشتێ خالدی کری ئەو بوو وی نـەهێلا لـەشکەرێ وی بکەفتە دەستێ نەیاران، و ئەو شیا وان ژ مەیدانێ ڤەکێشت، و پاشدا بچـن، و بزڤڕنە ڤە.

و بۆچوونا دورستتر یا سێیێیە ئەوا ئبن ئسحاق د سیرەتێ دا ڤەدگێڕت، و دبێژت: د ڤی شـەڕی دا هـەردو لا وەکهـەڤ دەرکـەفتن، و چو سـەرکەفتی و شکەستی نەبوون، هەردو لایان زیـان دان، و شـەڕەکێ درێـژ کـر، و خـۆڕاگرت، پاشی پشتی ئـەو وەستیاین، ئەو ژێک ڤـەڕەڤین، و کەسـێ هزرا هنـدێ نـەکر ب دویڤ یێ دی دا بچت، و هــەر ئێـک زڤــڕی جهێ خــۆ. بـەلێ ئەگـەر ئـەم ل بیرا خۆ بینـین کـو هژمـارا کـافران د ڤـی شـەڕی دا گەلـەک و گەلـەک ژ یـا

موسلمانان زێدەتر بوو، و چەکێ وان پتر یێ پێشکەفتی بوو، و ئەو ل دەڤەرێ شارەزاتر بوو، وەکهەڤی ژی (یان حەتا خۆڤەکێشانا موسلمانان ژی ژ مەیدانا شەڕی ب سلامەتی) بۆ وان ڕەنگەکێ سەرکەفتنێ بوو.

بەری لەشکەر بزڤڕتە مەدینێ، و هێشتا دەنگ و باس نەگەهشتین، خودێ وەک موعجیزە بۆ پێغەمبەرێ خۆ ئەو ب حالێ شەڕکەران ئاگەهدار کر، لەو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ب سەر مینبەرێ کەفت و ب دو چاڤێن تژی ڕۆندک ڤە وی خەبەرێ شەهیدبوونا وان هەر سێ صەحابییان گەهاندە موسلمانان یێن کو وی بۆ سەرلەشکەرییێ هلبژارتین، و گۆتە وان کو پشتی شەهیدبوونا وان هەر سێیان خودێ شیرەک ژ شیرێن خۆ ل سەر نەیاران زال کر، کو خالدە، حەتا ل سەر موسلمانان بوویە فرەهی.. و ژ هنگی وەرە ناسناڤێ (سیف الله المسلول) ل سەر خالدێ کوڕێ وەلیدی هاتەدانان.

ڤەكرنا مەكەهێ ل بەر ڕۆناهییا ئیسلامێ
(الفتح المبين)

ل هەیڤا رەمەزانێ ژ سالا هەشتێ مشەختی، و پشتی شەڕێ موئتە ب نێزیکی دو هەیڤان، خودێ وەسا حەز کر باژێڕێ مەکەها پیرۆز کراسێ شرکێ ژ بەر خۆ بکەت، و دەرگەهێن خۆ ل بەر ڕۆناهییا ئیسلامێ ڤەکەت.

ئەگەرا ڤەکرنا موسلمانان بۆ مەکەهێ:

بەری نوکە د سەرهاتیێن سالا شەشێ مشەختی دا، دەمێ مە بەحسێ ڕێککەفتنا حودەیبییێ کری ئەوا د ناڤبەرا موسلمان و کافرێن مەکەهێ دا چێبووی، مە گۆتبوو: موسلمان و کافر ل سەر چەند شەرتەکان پێکهاتبوون، ئێک ژ وان ئەو بوو: چێ نابت دەهـ سالێن دی چو شەڕ د ناڤبەرا هەردو لایان دا بێنەکرن، و هەر ئویجاخەکا عەرەبان یا بڤێت ماف هەیە خۆ بدەتە د گەل موسلمانان یان د گەل قورەیشییان، و ئەو ئویجاخا خۆ بدەتە د گەل لایەکی حسێبا وی لایی دێ د گەل ئێتەکرن، یەعنی: ئەو ژی دکەفتە د بن بەندێن ڕێککەفتنێ ڤە.

هەردو هەیڤێن دووماهییێ ژ سالا شەشێ، و سالا حەفتێ هەمییێ، و نێزیکی شەش هەیڤان ژ سالا هەشتێ، کار ب وێ ڕێککەفتنێ هاتەکرن ئەوا ل حودەیبییێ هاتییە مۆرکرن.. ل باکوورێ باژێڕێ مەکەهێ دو ئویجاخێن عەرەبان هەبوون، ئێکێ دگۆتنێ: (بەنوو بەکر) و یا دی دگۆتنێ: (بەنوو خوزاعە) د ناڤبەرا وان دا خوینداری هەبوو، و دەم بۆ دەمی هندەک ژ وان دهاتنە کوشتن، دەمێ موسلمان و قورەیشی ل حودەیبییێ پێکهاتین، خوزاعییان خۆ دا د گەل موسلمانان، و بەکرییان خۆ دا د گەل کافرێن

مەکـەهێ، و ل سـەر بناخـەیێ ڕێککـەفتنا حـودەیبییێ صـولح د ناڤبـەرا وان هەردو ئویجاخان ژی دا چێبوو.

ئویجاخـا بـەکرییان، ئـەوێن بـەری هنگـی هنـدەک زەلام ژێ ب دەسـتێ خوزاعییان هاتینە کوشتن، ڕێککەفتن بـۆ خـۆ ب دەلیڤە زانـی کـو تـۆلا خـۆ ژ خوزاعییان بستینن، و گۆتن: خوزاعی نوکە ژ مە دغافلن و ئـەو هـزر دکـەن ژ بـەر ڕێککـەفتنێ ئـەم چـو ل وان ناکـەین. لـەوا هنـدەک زەلام ژ وان چوونـە سـەر ئاڤـەکێ و خـۆ ل بـەر زەلامـێن خـوزاعی ڤەنویسـا، و گاڤـا دەلیڤـەیا خـۆ دیتی هندەک زەلام ژ وان کوشـتن.. و هنگـی شـەڕ د ناڤبـەرا هـەردو لایـان دا پەیـدابوو، و ئـەو جهـێ شـەڕ لـێ چێبـووی نێزیکـی مەکـەهێ بـوو، گاڤـا قورەیشـییان ب ڤـێ چەنـدێ زانـی ڕابـوون چەک بـۆ هەڤالێن خـۆ ژ بـەکرییان هنارت، و ب شەڤێ هندەک زەلامـێن خـۆ ژی هنـارتن دا هـاری وان بکـەن، و ب ڤـێ چەنـدێ هێـزا بـەکرییان پتـر لـێ هـات، و خـوزاعی بەرانبـەر وان شکەستن، خوزاعییان خۆ ڤەکێشا حەتا چوونە د توخوبێن حەرەما مەکەهێ دا، ئەو جهێ ل نک عـەرەبان چێ نـەدبوو شـەڕ لـێ بێتـەکرن، هنگـی هنـدەک زەلامێن بەکرییان گۆتە مەزنێ خۆ: خـودایێ خـۆ ژ بیـر نـەکە، ئـەم گەهشـتینە توخوبێن حەرەمێ چێ نابت شەڕ ل ڤێرێ بێتـەکرن! وی بەرسـڤا زەلامـێن خـۆ دا: چو خودا ئـەڤرۆ نینن! هـەڕن تـۆلا خـۆ بسـتینن، هـوین ل حـەرەمێ دزییـان دکەن، ڤێجا بۆچی هوین تۆلا خۆ ڤەناکەن؟!

هنگـی وان داخـوازا مـەزنێ خـۆ ب جهئینـا، و پـێ ل دیـن و عـورف و عەدەتێن خـۆ دانـا، و هێـرش دا سەر خوزاعییـان و چەنـد زەلام ژێ کوشـتن، ژ لایـەکێ دی ڤـە وان د گـەل قورەیشـییان پـێ ل ڕێککـەفتنا حودەیبییێ ژی دانا، دەمـێ شـەڕێ خوزاعییـان کـری ئـەوێن بوونـە حـەلیفێن موسلمانان.. و هنگی دەمێ هندەک مرۆڤێن تێگەهشتی ژ قورەیشییان گۆتییە هەڤالێن خۆ:

ڤی کارێ خەلەت نەکەن، و پشتا بەکرییان دژی خوزاعییان نەگرن؛ چونکی ئەڤە دبتە شکاندن بۆ ڕێککەفتنا هەوە د گەل موحەممەدی، و ئەنجامێ ڤێ چەندێ دێ گران ل سەر هەوە ڕاوەستت. وان گۆتێ: شەڤە، موحەممەد ژ کیڤە دێ زانت مە هاری بەکرییان کرییە.. پشتی هنگی چی گاڤا وی زانی ژی ئەم دێ حاشاتییێ کەین!

دەمێ ئەڤ ڕویدانە چێبووی، عەمرێ کوڕێ سالمێ خوزاعی د گەل چەند زەلامەکان چوو و قەستا مەدینێ کر، گاڤا گەهشتییە مەدینێ، چوو مزگەفتێ ل نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دیت ئەو یێ ڕوینشتییە و هندەک هەڤالێن وی یێن ل دۆر وی، هنگی وی شعرەک گۆت، تێدا داخواز ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کر کو ئەو د هەوارا وان بچت، و وان ب سەر بێخت. هنگی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەو پشتڕاست کر کو ئەو دێ پشتەڤانییا وی و ئویجاخا وی کەت.

پاشی پشتی بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ڕاستییا گۆتنا خوزاعییان ئاشکەرابووی، وی کاغەزەک بۆ قورەیشییان هنارت و گۆتە وان: دڤێت هوین دەستان ژ پەیمانا خۆ د گەل بەکرییان بشۆن، و خوینا وان کەسان ژی بدەن یێن هەوە کوشتین ژ خوزاعییان، ئەگەر نە.. د ناڤبەرا مە و هەوە دا شەڕە. گاڤا کاغەز گەهشتییە قورەیشییان، وان گۆت: نە ئەم وێ دکەین نە وێ!

ب ڤێ چەندێ قورەیشییان ب گۆتن و کریار ڕێککەفتنا حودەیبییێ بن پێ کر، و هنگی موسلمانان خۆ ئازاد دیت ژ وێ صولحێ یا ئەو پێڤە هاتینە گرێدان.

ڕاوەستانەک د گەل سەرهاتییەکێ:

د ڕویدانێن سەرهاتییا ڤەکرنا مەکەهێ دا، ئبن ئیسحاق و واقدی هەردو ڤەدگوهێزن، کو پشتی قورەیشییان پشتەڤانییا بەکرییان کری، ئەو

ب خەلـەتییا ڤـی کـارێ خـۆ حەسـییان، و ترسـییان موسـلمانان کارڤەدانـەکا وەسا هەبـت زیـان پـێ بگەهتـە وان، چونکی وان زانیبـوو کـو د ڤـان هەردو سالێن بۆرین دا موسلمان هند ب هێز کەفتبوون حەتا کـو بشـێن بـەرهنگارییا لەشـکەرێ قەیصـەرێ رۆمـێ بکـەن، لـەو وان بڕیـار دا مـەزنێ خـۆ ئـەبوو سوفیانی بهنێرنە مەدینێ، دا ئەو پەیمانا حودەیبییێ دوبارە نوی کەتەڤە.

و دبێژن: دەمێ ئەبوو سوفیان گەهشـتییە مـەدینێ، ئـەو چـوو نـک کچـا خۆ (ئوم حەبیبە) کو کابانییا پێغەمبەری بوو -سلاڤ لێ بن-، بەلێ کچا وی پێشـوازی لـێ نـەکر، و جۆدەلیـک ژ بـن وی ڕاکـر، و گـۆتێ: ئەڤـە جۆدەلیکـا پێغەمبەرییە، و تو مرۆڤەکێ موشرکی.. هنگی ئەبوو سوفیان ب حێبـەتی ڤـە ژ نـک وێ دەرکـەفت و چـوو مزگـەفتێ ل نـک پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- بەلێ پێغەمبەر د گـەل وی نەئاخفت، و ئـەو چـوو نک ئەبوو بەکری ئـەو ژی د گەل نەئاخفت، پاشی چوو نک عومەری پاشی عەلی.. دیسا چو ب دەست ڤە نەهات، لەو زڤڕی مەکەهێ بێی دەسکەفتییەک بگەهتێ.

ئەڤ سەرهاتییە یا کو د گەلەک کتێبێن سیرەتێ دا دئێتـە ڤەگوهاسـتن، زانایێن حەدیسێ دبێژن: ئەو یا بێ بناخەیە، و چو سەنەدێن دورست بۆ نینن.

ئامادەییێن چوونا مەکەهێ:

دەمـێ بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لـێ بـن- مسـۆگەر بـووی کـو قورەیشـییان ب بێ منەتی ڤە پێ ل بەندێن ڕێککەفتنا حودەیبییێ دانایە، بێی کو هزرەکێ بۆ کارێ خۆ یێ خراب بکەن، وی ب لـەز، بڕیـارا چوونـا بـەر ب مەکـەهێ ڤـە دا، و دەمـێ وی داخـواز ژ صـەحابییێن خـۆ کـری کـو ئـەو خـۆ بـۆ غەزایـەکێ ئامادە بکەن، وی ل دەسپێکێ نەگۆتە وان دێ کیڤە چین، حـەتـا هـنـدەک ژ وان هزر دکر ئەو دێ ب لایێ رۆمێ ڤە دەرکەڤن.. و ئارمانجا پێغەمبـەری -سلاڤ لێ بن- ژ ڤێ چەندێ ئەو بوو دەنگ و باسێن دەرکەفتنا وی نەگەهنە

قورەیشییان، دا ئەو کارێ شەڕی نەکەن، و وی دوعا ژ خودایێ خۆ کرن کو ئەو چاڤێن قورەیشییان تاری بکەت؛ دا ئەو ب دەرکەفتنا وی نەحەسییێن.

و دا ئەو پتر مەسەلێ ل بەر خەلکی بەرزە کەت، بەری دەرکەفتنا وی ب دو سێ ڕۆژەکان وی سەرییەکا لەشکەری ب سەرۆکاتییا ئەبوو قەتادەیێ ئەنصاری هنارتە دەڤەرا نەجدێ ل ڕۆژهەلاتا مەدینێ؛ دا خەلک هزر بکەن کو دیارە وی دڤێت ب لایێ نەجدێ ڤە بچت، بەلێ وەسا ئاشکەرا بوو کو هنارتنا ڤێ سەرییێ ب تنێ بۆ هندێ بوو دا مەسەلێ ل بەر خەلکی بەرزە کەت.

ژ لایەکێ دی ڤە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هندەک جاسووس هنارتنە سەرێن ڕێکان، ب تایبەتی ڕێکێن مەکەهێ، دا نەهێلت چو دەنگ و باس ب لایێ مەکەهێ ڤە بچن، و ئەڤ بەرهەڤیێن پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کرین ل دەسپێکا هەیڤا ڕەمەزانێ بوون ژ سالا هەشتێ مشەختی.

حاطەب و خەلەتییەکا مەزن:

حاطەبێ کوڕێ ئەبوو بەلتەعەیێ لەخمی ئێک ژ وان صەحابییان بوو یێن ژ مەکەهێ مشەختبووینە مەدینێ، و ئێک ژ وان بوو یێن ل شەڕێ بەدرێ و شەڕێن د دویڤ دا ژی د گەل پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئامادە بوویـن، و ئـێـک ژ وان ژی بوو یێن ل حودەیبییێ بەیعە دایە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، و ئەو قاصدێ پێغەمبەری بوو -سلاڤ لێ بن- بۆ مەزنێ ئەسکەندەرییێ موقەوقسی.

هەر چەندە حاطب ل مەکەهێ دژیا بەری مشەخت ببت، بەلێ ئەو ژ ئویجاخا لەخمییان بوو و قورەیشی نەبوو، کارێ وی بازرگانییا تشتێن خوارنێ بوو، و دبێژن: ئەو ڕمبازەکێ سەکڤان و زیرەک بوو، دەمێ ئەو مشەختبوویە مەدینێ، هندەک ژ مال و عەیالێ وی مابوونە ل مەکەهێ،

دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بڕیار دای قەستا مەکەهێ بکەت، و بەری ئەو د گەل صەحابییێن خۆ ژ مەدینێ دەرکەڤت، حاطەبی کاغەزەک بۆ هندەک مرۆڤان ژ مەزنێن مەکەهێ نڤیسی تێدا ئاگەهداربیا وان کر کو ئەڤە پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د گەل هەڤالێن خۆ دەرکەفت و وی ئنیەتە قەستا مەکەهێ بکەت، ڤێجا بلا هەوە ئاگەهـ ژ خۆ هەبت.. و وی کاغەزا خۆ د گەل ژنەکێ هنارت. ئەڤ کارێ حاطەبی کری د فەرهەنگا سیاسی و لەشکەری دا ژ جاسووسیێ دهاتە هژمارتن، و ئەو کارەک بوو دڤیا ژ ئێکێ وەکی حاطەبی چێ نەببا، بەلێ دڤێت ئەم ژ بیر نەکەین کو صەحابی مرۆڤن، و ئەو د مەعصووم نینن ژ گونەهـ و خەلەتییان، ئەگەر خۆ ئەو خەلەتی دمەزن ژی بن.. خودێ دڤیا ڤی جیلێ مرۆڤان ب هەمی ڕەنگان بجەڕبینت، دا نەفسێن وان صافی و زەلال بکەت.

خودێ وەحی بۆ پێغەمبەرێ خۆ هنارت و ئەو ب کارێ حاطەبی ئاگەهدار کر، لەو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هەر ب لەز عەلی و زوبەیر و مقداد ب دویڤ وێ ژنێ دا هنارتن، دا ئەو ڕێکێ لێ بگرن، و کاغەزێ ژێ بستینن، و ژ لایەکێ دی ڤە وی هنارتە ب دویڤ حاطەبی ژی ڕا، و پشتی عەلی و هەڤالێن وی کاغەز ژ ژنکێ ستاندی و هاتینە مەدینێ، عومەرێ کوڕێ خەططابی گۆتە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-: ڕێ بدە من ئەز وی بکوژم؛ چونکی وی خیانەت ل خودێ و پێغەمبەری و خودان باوەران کر.. پێغەمبەری گۆتە حاطەبی: بۆچی تە ئەڤ کارە کر؟ وی گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، ب خودێ ئەز د باوەرییا خۆ دا نەکەفتیمە گومانێ، بەلێ من دڤیا قەنجییەکێ ل قورەیشییان بکەم؛ دا ئەو چو نەخۆشییێ نەگەهیننە عەیالێ من ئەوێ ل مەدینێ، چونکی تو دزانی کو د ناڤ صەحابییان دا من ب تنێ کەسێ خۆ ل مەکەهێ نینە مرۆڤێن من بپارێزن. هنگی پێغەمبەری

-سلاڤ لێ بن- گۆتە صەحابییان: وی ڕاستی بۆ هەوە گۆت. عومەری گۆت: وی خیانەت ل خودێ و پێغەمبەری و خودان باوەران کر، ڕێ بدە من وی بکوژم. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: ئەو ژ خەلکێ بەدرێیە، و تو چو دزانی بەلکی خودێ ب سەر خەلکێ بەدرێ ڤە هاتییە و گۆتییێ: هوین چ دکەن بکەن من بەحەشتا دایە هەوە، یان: من گونەهێن هەوە ژێبرینە. هنگی چاڤێن عومەری تژی ڕۆندک بوون و گۆت: خودێ و پێغەمبەرێ وی چێتر دزانن[1].

ئەڤ ڕویدانە و ئەو هەلویستێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ژ ڤی صەحابی وەرگرتی دەرسەکا مەزن نیشا مە ددەت، ئەو ژی ئەڤەیە: دڤێت مرۆڤ لەزێ د حوکمێ خۆ دا ل سەر خەلکی نەکەت، ب تایبەتی ئەوێن ب باشییێ و زانینێ و ئیخلاصا بۆ دینی هاتینە نیاسین، ئەگەر خۆ خەلەتییەکا مەزن ژی ژ وان پەیدا ببت، و ئەو هندێ ژی دگەهینت کو ئیمامی ماف هەیە ل وی کەسی ببۆرت یێ خەلەتییەکا مەزن ژێ پەیدا ببت، ئەگەر خۆ جاسووسی ژی بت، ئەگەر وی لێبۆرین چێتر دیت.

هەژییە بێژین: ئەڤ صەحابییە ل سالا سیهێ مشەختی مربوو.

چوون بەر ب مەکەهێ ڤە:

ل دەهی هەیڤا ڕەمەزانێ ژ سالا هەشتێ مشەختی (سەرێ سالا ٦٣٠ ز) پشتی ئێڤاری پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د گەل دەهـ هزار صەحابییان ژ مەدینێ دەرکەفت و بەر ب مەکەهێ ڤە چوو، پشتی کو ئەبوو روهم کولثوومێ کوڕێ حوصەینێ غیفاری ل جهێ خۆ هێلایە ل مەدینێ، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- و صەحابییێن وی ب ڕۆژی بوون، و دەمێ ئەو گەهشتینە (کودەیدێ) کو جهەکە دکەفتە نێزیکی عوسفانێ، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-

(١) هۆسا بوخاری (٣٩٨٣) ڤەدگوهێزت.

و صەحابییان ڕۆژییێن خۆ خوارن، دا ئەو ب هێز بکەڤن دەمێ دچنە مەکەهێ؛ چونکی وان نەدزانی کانێ دێ چ چێ بت.

مشەختبوونا عەبباسی:

ل وی دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- و صەحابییێن وی بەر ب مەکەهێ ڤە دچوون، مامێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- عەبباسێ کوڕێ عەبدلموطەلبی عەیالێ خۆ ژ مەکەهێ دەرێخستبوو، و دچوو دا قەستا مەدینێ بکەت، و مشەخت ببت، بەلێ دەمێ ئەو گەهشتییە دەڤەرا (جوحفە) کو (١٨٧) کم یا دویرە ژ مەکەهێ، وی دیت پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د گەل صەحابییێن خۆ یێ دئێتە مەکەهێ، لەوا وی ل وێرێ خۆ گەهاندە موسلمانان و د گەل وان زڤڕی مەکەهێ.

هەر وەسا ب ڕێڤە ل دەڤەرا (ثنیة العقاب) پسمامێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەبوو سوفیانێ کوڕێ حارثی و خزمێ وی برایێ ژنکا وی ئوم سەلەمەیێ عەبدللاهێ کوڕێ ئومەییەی گەهشتنە موسلمانان و ل سەر دەستێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- موسلمان بوون، و ئەو هەردو ژ دوژمنێن مەزنێن پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دهاتنە هژمارتن، و وان گەلەک نەخۆشی ب ئەزمانێ خۆ و دەستێ خۆ گەهاندبوو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، د گەل هندێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ئەو عەفووکرن.

موسلمانبوونا ئەبوو سوفیانی:

لەشکەرێ موسلمانان دا ڕێ حەتا گەهشتینە وی جهێ دبێژنێ: (مر الظهران) ئەوێ (٢٢) کیلۆمتران ژ باکوورێ مەکەهێ دویر.. و حەتا وی دەمی هێشتا خەبەرێ دەرکەفتنا موسلمانان و هاتنا وان بەر ب مەکەهێ ڤە ب چو ڕەنگان نەگەهشتبوو قورەیشییان، و وان تشتەک ژ مەسەلێ نەدزانی. ل ڤی جهی ئێڤار ب سەر موسلمانان دا هات، لەو پێغەمبەری -سلاڤ لێ

بن- بڕیار دا ئەو وێ شەڤێ ل وێرێ بدانن، و هندەک دار و بار ل وێرێ هەبوو ڕەنگەکێ فێقی پێڤە دهات، هندەک صەحابی ژ برسان دا ب وان داران وەرهاتن و فێقی ژێ چنی و خوارن، هنگی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتە وان: فلان ڕەنگێ فێقی ژ فلان داران بچنن ئەو خۆشترە.. و دەمێ وان پسیارا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کری کانێ چاوا ئەو ڤێ چەندێ دزانت، وی ئاگەهداریێا وان کر کو دەمێ ئەو یێ بچویک و جحێل وی شڤانی ل ڤی جهی دکر، لەوا ئەو ب سەر و بەرێ جهی یێ زانایە..

و هەر هنگی بوو دەمێ عەبدللاهێ کوڕێ مەسعوودی ب سەر داران کەفتی، و هندەک صەحابییان پییێن وی یێن زراڤ و ڕەق و هشک دیتین پێ کرە کەنی، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتە وان: هوین ژ زراڤییا پییێن وی دعەجێبگرتینە؟ ب خودێ ئەو د تەرازییێ دا ژ چیایێ ئوحودی گرانترن.

دەمێ دنیا تاری بووی، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- فەرمان ل هەڤالێن خۆ کر کو هەر ئێک ژ وان ئاگرەکی هلکەتێ، و دڤێت ژ بیر نەکەین کو هژمارا وان دەهـ هزار کەس بوون، ڤێجا هزر بکەن ب شەڤێ نێزیکی دەهـ هزار ئاگران بێنە هلکرن، هەیبەتا لەشکەری دێ چەند بت؟

گاڤا عەبباسێ کوڕێ عەبدلموطەلبی ئەڤ چەندە دیتی، سەهمێ سەرێ وی گرت، و هزرا خۆ کر و د گەل خۆ گۆت: ئەڤ هەمی لەشکەرە ئەگەر سوباهی ب سەر مەکەهێ دا بگرت، و خەلکێ مەکەهێ ژ عینادا خۆ نەئێنە خوارێ و بەرهنگارییا موسلمانان بکەن، ئەرێ حالێ قورەیشییان و بازێڕێ وان دێ چ بت؟ ڤێ هزرێ ترسەکا مەزن د دلێ وی دا پەیدا کر، و وی نەزانی دێ چ کەت؟ خەبەرەکی بهنێرتە مەکەهێ؟ چێ نابت ئەو ڤێ چەندێ بێی دەستوبرییا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بکەت، خۆ بێ دەنگ بکەت؟ دبت هیلاکا قورەیشییان د ڤێ چەندێ دا بت!

تشتێ ب وی مای ئەو بوو، ئەو ل هێسترا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- سویار بوو، و ژ ناڤ لەشکەری دەرکەفت و خۆ ڤەدەر کر، و حێبەتی ما نەزانی چ بکەت.. و قەدەرا خودێ وەسا چێبوو ل بن پەردێ تارییێ دەنگێ هندەک مرۆڤان هاتێ، وی گوهێ خۆ دایێ: زەلامەکێ دبێژتە هەڤالەکێ خۆ: ئەڤە چ ئاگرن هلبووینێ، ب عەمرێ خۆ من لەشکەرەکێ هندە بۆش نەدیتییە! هەڤالێ وی گۆتێ: دیارە ئەڤە ئویجاخا خوزاعەیە ڕابوویە سەر خۆ دا تۆلا خۆ بستینت، یێ دی گۆتێ: نە، خوزاعییان هندە مرۆڤ نینن، ئەڤە تشتەکێ دییە.

عەبباسی باش گوهێ خۆ دایێ، ژ دەنگی زانی کو ئەڤە ئەبوو سوفیانە، کەیفا وی ب ڤێ چەندێ هات، لەو ب نک ڤە چوو و گازی کر: بابێ حەنظەلەی! ئەبوو سوفیانی بەرسڤا وی دا: بابێ فەضلی، ئەڤە تویی.. وی گۆت: بەلێ، ئەبوو سوفیانی گۆتێ: ئەڤە چ مەسەلەیە؟ عەبباسی گۆت: وەی بۆ تە ئەبوو سوفیان! ئەڤە پێغەمبەرێ خودێیە و هەڤالێن وی یێن هاتینە هەوە، ئەز ب خودێ کەمە خولی دێ ب قورەیشییان وەربت! ئەبوو سوفیانی ب ترس ڤە گۆتێ: چارە چییە؟ وی گۆت: ب خودێ تو بکەڤییە دەستێ وان ئەو دێ تە کوژن، ڤێجا ل پشت من سویار بە، دا ئەز تە ببەمە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و ئەمانێ بۆ تە ژ وی بخوازم.

ئەبوو سوفیانی ب یا وی کر، و ل پشت وی سویار بوو، و عەبباسی بەرێ هێسترێ دا ناڤ لەشکەرێ موسلمانان و قەستا وی جهی کر یێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- لێ، و هەر جارەکا ئەو د بەر ئاگرەکی ڕا چووبان، ئەوێن ل دۆر ئاگری دا بێژن: ئەڤە کییە؟ و گاڤا وان هێسترا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ددیت دا خۆ نێزیک کەن و بێژن: مامێ پێغەمبەرییە ل هێسترا وی سویار.. و دا زڤڕنە جهێ خۆ.

دەمێ ئەو د بەر وی ئاگری ڕا بۆرین یێ عومەرێ کوڕێ خەططابی ل نک، عومەری گازی کر: ئەو کییە؟ پاشی ب نک هێسترێ ڤە چوو، و گاڤا وی ئەبوو سوفیان دیتی وی ئەو نیاسی، لەو ب نک ڤە چوو و گۆت: دوژمنێ خودێ ئەبوو سوفیان! حەمد بۆ وی خودایی بت یێ تو ئێخستییە دەستێ من بێی سۆز و پەیمانەک تە هەبت.. هنگی عەبباسی هێستر ب لەز هاژۆت حەتا خۆ گەهاندییە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، و عومری د دویڤ وان دا دکرە غار، گاڤا ئەو گەهشتینە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- عومەری گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، ئەڤە ئەبوو سوفیانە خودێ ئەو ئێخستە دەستێ مە بێی کو وی سۆز و پەیمانەک د گەل مە هەبت، دەستویرییێ بدە من ئەز وی بکوژم.. و بەری پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- باخڤت، عەبباسی گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، ئەو یێ ل سەر بەختێ من.

گاڤا عومەری گەلەک قەرەبالغ کری، عەبباسی گۆتێ: هێدی هێدی عومەر! ب خودێ ئەگەر ئەو ژ مالباتا عەدی با -کو مالباتا عومەرییە- تە وە نەدگۆت! بەس تو دزانی ئەو ژ زەلامێن مالباتا عەبدمەنافییە لەو تو وە دبێژی. هنگی عومەری گۆت: هێدی هێدی عەبباس! ئەز ب خودێ کەمە موسلمانبوونا تە ڕۆژا تو موسلمانبووی بۆ من خۆشتر بوو ژ موسلمانبوونا خەططابی ئەگەر موسلمان ببا، چونکی ئەز دزانم موسلمانبوونا تە بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- خۆشتر بوو.

هنگی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتە عەبباسی: وی ببە نک خۆ ئەڤ شەڤە و سوباهی سپێدی بینە نک من.

عەبباسی وە کر، و گاڤا بوویە سپێدە وی ئەو ئینایە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، پێغەمبەری گۆتێ: وەی بۆ تە ئەبوو سوفیان! مە نە دەمە تو

بزانی کو ژ خودێ پێڤەتر چو خوداییێن دی نینن، وی گۆت: دەیک و بابێن من گۆری تە بن! تو چەند یێ بێنفرەهـ و مەرد و ب مرۆڤاینییی! چو جاران من باوەر نەکرییە کو ژ خودێ پێڤەتر خودایەکێ دی هەیە. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: وەی بۆ تە ئەبوو سوفیان! مە نە دەمە تو بزانی کو ئەز پێغەمبەرێ خودێ مە؟ ئەبوو سوفیانی گۆت: دەیک و بابێن من گۆری تە بن! تو چەند یێ بێنفرەهـ و مەرد و ب مرۆڤاینییی! ئەڤێ هێشتا تشتەک ژێ د دلێ من دا مایە.

و ئەڤ صەراحەتا ئەبوو سوفیانی ل دیوانا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، و ل مەوقفەکێ ب ڤی ڕەنگی هندێ دگەهینت کو ئەو مرۆڤەک بوو نەدترسییا و نە ژی موجامەلە و منافقی دکر، و ئەڤە نیشانا ڕاستگۆییا خودانییە..

گاڤا سوحبەت گەهشتییە ڤێ دەرەجێ عەبباسی ئیسلام ل بەر وی شرین کر، و بیرا وی ل هندێ ئیناڤە کو ئەگەر ئەو عینادێ بکەت، و بەرهنگارییا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بکەت، مەسەلە دێ کێشتە کوشتنا وی، چونکی وی چو ڕێ نینن، و دویر نینە قورەیشی تێ بچن و بازێڕێ وان ژی خراب ببت! هنگی ئەبوو سوفیانی شاهدە دا، و ب قەناعەت و باوەری هاتە د ئیسلامێ دا، و کەیفا عەبباسی گەلەک ب ڤێ چەندێ هات.

عەبباسی گۆتە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-: ئەبوو سوفیان زەلامەکە حەز ژ شانازییێ دکەت، ڤێجا تشتەکی بۆ وی بدانە، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: بەلێ، هەچییێ بچتە د مالا ئەبوو سوفیانی ڤە ئەو یێ ئەمینە، و هەچییێ بچتە د مالا خۆ ڤە ئەو یێ ئەمینە، و هەچییێ بچتە د مزگەفتێ ڤە ئەو یێ ئەمینە.. ب ڤێ چەندێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل نک مەزنێ مەکەهێ بڕیار دا هەچییێ شەڕی نەکەت، و ڕوینتە خوارێ کی بت کی نەبت ئەو یێ ئەمینە و کەس دەست ناکەتە..

نیشادانا (لەشکەرێ خودێ) بۆ ئەبوو سوفیانی:

بەری پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- دەستوبرییێ بدەتە ئەبوو سوفیانی کو بزڤرتە مەکەهێ، دا خەبەرێ هاتنا موسلمانان بگەهینتە خەلکی، وی گۆتە مامێ خۆ عەبباسی: ئەبوو سوفیانی ل دەرێ گەلی ڕاوەستینە بلا ئەو لەشکەرێ خودێ ببینت دەمێ دبۆرت.

عەبباس و ئەبوو سوفیان ل جهەکێ بلند ڕاوەستییان، و لەشکەر قۆل قۆل دەرباس بوو، و هەر قۆلەکێ دەرباس دبوو ئەبوو سوفیانی پسیار ژ عەبباسی دکر: ئەڤە کینە؟ عەبباس دا بێژتێ: ئەڤە فلان ئویجاخە، و هەر جار ئەو دا بێژت: مە و ڤان چ ژێکە! دوومـاهییێ کەتیبەیەکا لەشکەری یا کەسک بۆری، بەس چاڤێن وان د ناڤ کومزرییان ڕا دیار دکرن، ئەبوو سوفیانی گۆت: ئەڤە کینە؟ عەبباسی گۆتێ: ئەڤە پێغەمبەرە د گەل موهاجر و ئەنصاران. ئەبوو سوفیانی گۆت: کەسێ طاقەتا ڤان نینە.

پاشی وی گۆتە عەبباسی: بابێ فەضلی، ب خودێ ملکێ برازایێ تە ئەڤرۆ یێ مەزنە، عەبباسی گۆتێ: ئەبوو سوفیان، ئەڤە پێغەمبەراتییە.. وی گۆتێ: تو ڕاست دبێژی. عەبباسی گۆتێ: ڤێجا هەرە ب قەومێ خۆ ڕا بگەهە!

و ئەڤ پێشچاڤکرنا لەشکەری یا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- حەزکری ئەبوو سوفیان ب چاڤ ببینت، وەکی (شەڕەکێ نەفسی) بوو وی د گەل خەلکێ مەکەهێ کری، دا ئەو هزرا بەرهنگارییا لەشکەری نەکەن، و وێ کارەکێ هزری و نەفسی و لەشکەری یێ مەزن ل ئەبوو سوفیانی ب خۆ ژی کر، لەو دەمێ ئەو زڤرییە مەکەهێ ئەو زڤری مرۆڤەکێ دی یێ جودا!

و د ریوایەتەکێ دا هاتییە دەمێ قۆلەکێ ئەنصارییان د بەر ئەبوو سوفیانی ڕا بۆری و مەزنێ وان یێ ئالا د دەستی دا سەعدێ کوڕێ عوبادەیی

بوو، سەعد ل ئەبوو سوفیانی زڤڕی و گۆتێ: ئەڤرۆ ڕۆژا قەهرەمانییێیە، ئەڤرۆ کەعبە دێ ئێتە حەلالکرن.. مەخسەدا وی ئەو بوو: ئەڤرۆ خۆ ل نک کەعبێ ئەم دێ شەڕێ هەوە کەین و هەوە کوژین. و گاڤا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- بۆری، ئەبوو سوفیانی گۆتێ: تە های ژ سەعدی هەیە یێ چ دبێژت؟ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: سەعد چ دبێژت؟ وی گۆت: ئەو یێ دبێژت: ئەڤرۆ کەعبە دێ ئێتە حەلالکرن. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: سەعد درەوان دکەت! ئەڤرۆ خودێ پیرۆزییا کەعبێ دێ مەزن کەت. و سەرا ڤێ گۆتنێ وی ئالا ژ سەعدی ستاند و کرە د دەستێ کوڕێ وی قەسیی دا.

ئەبوو سوفیان ل مەکەهێ:

پشتی ئەبوو سوفیانی (ئستعراضا لەشکەری) یا موسلمانان دیتی، ئەو ب لەز زڤڕی مەکەهێ، و د ناڤ خەلکی دا ڕابوو ڤە و کرە هەوار.. خەلک لێ کۆمبوون دا بزانن کانێ چ چێبوویە، وی ب دەنگەکێ بلند گازی کر: گەلی قورەیشییان! ئەڤە موحەممەدە یێ دئێت، و لەشکەرەکێ وەسا یێ د گەل دا هوین قەت نەشێن خۆ ل بەر بگرن.

پاشی وی بڕیارا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گەهاندە خەلکێ مەکەهێ کو هەچییێ بچتە د مالا ئەبوو سوفیانی ڤە ئەو یێ ئەمینە کەس چو لێ ناکەت.. هنگی وان گۆتێ: کەنگی دێ مالا تە تێرا مە هەمییان کەت؟ وی گۆت: و هەچییێ بچتە د کەعبێ ژی ڤە ئەو یێ ئەمینە، وان گۆت: کەعبە ژی تێرا مە ناکەت، وی گۆت: و هەچییێ بچتە د مالا خۆ ژی ڤە ئەو یێ ئەمینە، وان گۆت: ئەڤە باشە..

گاڤا ئەبوو سوفیانی ئەڤ خەبەرە گەهاندییە وان، ترسەکا مەزن کەفتە دلێن وان، و ئێدی وان هزرا بەرهنگارییێ نەکر، و هەر ئێک د مالا خۆ دا ڕوینشت و بەرێ وی ما لێ کانێ مەسەلە دێ ل سەر چ ڕاوەستت..

و ب ڤێ بڕیارا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دای، ئەو شیا تشتەکێ وەکی وی یێ نوکە دبێژنێ: (قەدەغەیا هاتن و چوونی) ل بـاژێڕی پەیدا بکەت.. و ئاشکەرایە کو ڤالابوونا کۆلان و جادەیان ژ مرۆڤان ل دەمێ لەشکەر ب ناڤ بـاژێڕی دکەڤت، دبتە ئەگەرا هندێ کو چو شەڕ و لێکدان د ناڤبەرا هەردو لایان دا پەیدا نەبن.

پلانا بندەستکرنا باژێڕی:

پشـتی ئـەبوو سـوفیانی پێغەمبـەر -سـلاڤ لـێ بـن- و لەشـکەرێ موسـلمانان ل (مـر الظهـران) هێـلای، و ئـەو جهـەکە -وەکی مـە گۆتی- دکەفتـە باکـوورێ بـاژێڕێ مەکـەهێ ب دویراتییـا بیسـت و دو کیلـۆمتران، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بڕیار دا لەشکەر هەمی پێکڤە ب لایێ مەکەهێ ڤە بچت، و گاڤا ئەو گەهشتینە (ذي طوى) ل دویراتییا نێزیکی کیلۆمترەک و نیڤـێ ل بـاکوورێ ڕۆژئاڤایـا مەکـەهێ، وی بڕیـار دا لەشـکەر ببتـە چەنـد پارچەیەک:

کـۆمـەک وی دا د گەل خالدێ کوڕێ وەلیدی و فەرمان لـێ کر کو ئەو ب لایـێ ڕاستێ دا بچن، لایێ ڕۆژئاڤایا باژێڕی، حەتا دگەهنە باشووری، و ژ بنـی ڤـە بێنـە مەکـەهێ، و گـۆتێ: ئەگـەر هـوین گەهشـتنە مـالان ل وێـرێ ڕاوەستن و ئالایێ خۆ بچکلینن.

و کـۆمـەک دا د گەل زوبەیرێ کوڕێ عـەووامی و فەرمان لـێ کر ئەو ب لایێ چەپێ دا بچن، لایـێ باکوورێ ڕۆژهەلاتا بـاژێڕی، و گۆتێ: ئەگەر هوین گەهشـتنە حوجوونێ ئـالایێ خۆ بچکلیـنن، و زێدەتر نـەچن حەتا ئـەز دگەهمە هەوە.

و کۆمـەک دا د گـەل سـەعـدێ کوڕێ عوبادەی، و کارێ وان ئەبوو ئـەو ژ لایێ ڕۆژئاڤایا باژێڕی ڤە بێن، و فەرمان ل وان ژی کر ئەو شەڕی نەکەن، وەسا تێ نەبت شەڕێ وان بێتەکرن.

و کۆمــەک ژ لەشـکەرێ پـەیا دا د گـەل ئـەبوو عوبەیـدەی دا ژ لایـێ باکووری ڤە قەستا باژێڕی بکەن.

و هۆسـا هـەمی لایـێن بـاژێڕی هاتنـە دۆرپێچکـرن، و ڤـێ چەنـدێ پتـر سـەهم هاڤێتـە دلـێن خـەلکی، و ئـەو پالـدان کـو خـۆ تەسـلیم بکـەن، و چـو بەرگرییێ نەکەن.

لـەشکەرێ موسلمانان ئەو پلان پێکئینا یا پێغەمبەری -سلاڤ لـێ بـن- بۆ داناى، و هەر کۆمەک ژ وی لایی ڤە چوو یێ بـۆ هاتییـە دەسنیشـانکرن.. ل ژێرییـا مەکـەهێ، ئـەو جهـێ خالـد چـوویێ هنـدەک بـەکری و ئـەحابیش کۆمبووبـوون ب ئنیـەتا هنـدێ کـو شـەڕی بکـەن، هـەر وەسـا صـەفوانێ کـوڕێ ئومەییەی و عەکرمەیێ کوڕێ ئەبوو جەهلی و سـەهیلێ کـوڕێ عـەمری هندەک مرۆڤ ل دۆر خـۆ کـۆمکرن و چوونـە وی جهـێ دبێژنـێ: خەندەمـە ل باشـوورێ مەکەهێ، دا بەرگرییا موسلمانان بکەن. بەلـێ خالدی و لەشکەرێ خۆ شـەڕێ وان کر و هەر زوی ئەو شکەستن و ڕەڤین.. و چەند مرۆڤەکێن کـێم هـەبوون، ژ بـەر تـاوانێن وان یـێن مـەزن پێغەمبـەر -سـلاڤ لـێ بـن- ڕاگەهانـدبوو کـو هەچییـێ وان ببینت بـلا بـکوژت ئـەگـەر خۆ ئەو د کەعبێ ژی ڤە بن، بـەلێ ژ وان ب تنێ سێ هاتنە کوشتن، و ئەوێن دی شیان خـۆ بگەهیننـە پێغەمبـەر -سلاڤ لێ بن- و داخوازا ئەمانێ ژێ بکەن.

پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل مەکەهێ:

پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ژ (ذات طـوى) بـەر ب بـاژێڕێ مـەکـەهێ ڤـە هـات، و هنگـی ئـەو ل سـەر وێ حێشـترا خـۆ یـێ سـویار بـوو ئـەوا دگـۆتنێ:

(القصواء)، ل لایەکێ وی ئەبوو بەکر بوو و ل لایێ دی ئوسەیدێ کورێ حوضەیری، و سەرێ وی هند یێ چەمیای بوو حەتا نێزیک بوو ئەرزنکا وی ژ زینێ بگرت. ئەو ژ (ذات طوی)یێ ب لایێ رۆژهەلاتێ ڤە چوو، بەر ب دەڤەرا کەدائێ ڤە، و گاڤا ئەو گەهشتینە وی جهی، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دیت هندەک ژنک هاتنە بەراهییا لەشکەری و دەرسۆکێن خۆ د سەر و چاڤێن هەسپێن وان دان (دا تۆزێ ژێ داقوتن، یان ژی دا وان پاشدا ببەن). گاڤا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەڤ چەندە دیتی، گرنژی و ل ئەبوو بەکری زڤڕی و گۆتێ: حەسسانی چ گۆتبوو؟

و مەخسەدا وی ئەو بوو بیرا وی ل وێ شعرێ بینتە ڤە ئەوا بەری هنگی ب چەند سالەکان حەسسانێ کورێ ثابتی گۆتی، دەمێ گەف ل قورەیشییان کرین کو رۆژەک دێ ئێت و ئەو دێ مەکەهێ ستینن، ل جهەکی ژ ڤێ شعرێ حەسسان دبێژت:

عـدمنا خیلنـا إن لم تروهـا   تثیر النقع موعـدها کـداء
تظـل جیادنـا متمطـرات   تلطمهـن بـالخمر النسـاء

یەعنی: گەلی قورەیشییان، ئەم خێرێ ژ هەسپێن خۆ نەبینین ئەگەر هوین وان نەبینن تۆزێ ل هنداڤ هەوە رادکەن، و ژڤانێ مە و هەوە کەدائە، دەمێ هەسپێن مە ب لەز دئێن و ژنک دئێنە بەراهییێ و دەرسۆکێن خۆ ل سەر و چاڤان ددەن!

مەخسەدا وی ئەوە: دەمێ ئەم ژ لایێ کەدائێ ڤە -کو رێکا خەلکێ مەدینێیە بۆ مەکەهێ- ل سەر هەسپێن خۆ دئێینە هەوە، چو زەلام د ناڤ هەوە دا نابن بستە بکەن بێن بەرانبەر مە راوەستن و شیرێن خۆ هلگرن، ڤێجا ل شوینا زەلام شیرێن خۆ هلگرن و بێن بدانن هەسپێن مە، ژنک دێ ئێن

دەرسۆک و پۆشییێن خۆ ل هەسپێن مە دەن دا بزڤرینن.. ئەڤە وەک کێمکرن بۆ وان!

ڤێجا گاڤا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دیتی ژنک هاتن دەرسۆکێن خۆ ل رویێن هەسپان دان، ئەڤ شعرا حەسسانی هاتە بیرێ، لەو وی ب گرنژین ڤە گۆتە ئەبوو بەکری: حەسسان چ دبێژت؟ و گاڤا ئەبوو بەکری شعرا حەسسانی بۆ خواندی، و بەحسێ کەدائێ کری و گۆتی: ئەو ژڤانێ مە و هەوەیە.. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتە هەڤالێن خۆ: د وی جهی را هەرن یێ حەسسانی گۆتی.

و ئەو ژ کەدائێ بەر ب رۆژهەلاتێ ڤە چوون حەتا گەهشتنە وی جهێ دبێژنێ: (موعەللات) ل دەڤەرا (حوجوونێ) ئەوا هنگی دکەفتە ژ دەرڤەی بـاژێرێ مەکەهێ، ل جهەکێ نێزیک ژ قەبرێ خەدیجایێ خیڤەتەک بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هاتە ڤەدان، و ل وان هەر هەژدە رۆژێن ئەو مایە ل مەکەهێ، وی و لەشکەرێ خۆ ل وێرێ دانا، دا ل سەر خەلکێ باژێری نەکەتە تەنگاڤی.

پشتی خەلک تەنابووی، و هەر لایەکی زانی کو چو شەڕ و کوشتن چێ نابت، و ئەڤرۆ رۆژا رەحمێ و لێبۆرینێیە، نە کو رۆژا شەڕ و تۆلستاندنێ.. پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل سپێدەیا رۆژا ئەینییێ بیستی هەیڤا رەمەزانێ ژ بن خیڤەتا خۆ دەرکەفت، ل وی گەلی یێ بەری نێزیکی پازدە سالان قورەیشییان ئەو و مرۆڤێن وی هەمی لێ حیصار داین، و نەهێلای خوارن بگەهتە وان، حەتا ئەو نەچاربووین گیایی بخۆن، دەرکەفت و شاشکەکا رەش د سەری بوو، و ئالایەکێ سپی ل بەر دەستی یێ بلندکری بوو، و ل حێشترا خۆ سویار بوو، دا قەستا کەعبێ بکەت.. ژ ناڤبەرا هەمی صەحابی و مرۆڤێن خۆ یێن نێزیک و دویر وی بریار دا ئوسامەیێ کورێ زەیدی، کورێ

مرۆڤەکێ عەبد، بەلێ یێ رحا خۆ گۆری دینێ خودێ کری، ل پشت خۆ سویار کر، دا بۆ خەلکی دیار بکەت کو ئەڤ دینە ئعترافێ ب چو جوداییێن نفشی و طەبەقی و ئویجاخکانێ ناکەت.. و ئەو د ناڤ کۆمەکا مەزن یا صەحابییێن خۆ دا چوو و سەرێ خۆ چەماند بوو، و سوورەتا (الفتح) دخواند: ﴿ إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا ۝١ لِّيَغْفِرَ لَكَ ٱللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِن ذَنۢبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُۥ عَلَيْكَ وَيَهْدِيَكَ صِرَٰطًا مُّسْتَقِيمًا ۝٢ وَيَنصُرَكَ ٱللَّهُ نَصْرًا عَزِيزًا ۝٣ ﴾.

ب خۆشکاندن ڤە، و بێی چو نیشانێن خۆمەزنکرنێ ل نک پەیدا ببن، ئەو گەهشتە دەور و بەرێ کەعبێ، و کڤانەک یان گۆپالەک د دەستی دا بوو هەر صەنەمەکێ ئەو گەهشتبایێ وی گۆپالێ خۆ دگەهاندێ و وەردگێڕا عەردی و د بەر ڕا دگۆت: ﴿ وَقُلْ جَآءَ ٱلْحَقُّ وَزَهَقَ ٱلْبَٰطِلُ ۚ إِنَّ ٱلْبَٰطِلَ كَانَ زَهُوقًا ۝٨١ ﴾ (الإسراء: ٨١). و پشتی وی طەواف ل دۆر کەعبێ کری، وی فەرمان دا صەنەم هەمی ژ ناڤ کەعبێ ب خۆ بێنە دەرێخستن، پاشی ئەو د گەل ئوسامەی و بیلالی و عوثمانێ کوڕێ طەلحەی چوونە د کەعبێ ڤە، و دەرگەهـ ل خۆ گرتن.

عەبدللاهێ کوڕێ عومەری دبێژت: پشتی ئەو دەرکەفتین من پسیار ژ بیلالی کر: وی د کەعبێ ڤە چ کر؟ بیلالی گۆت: وی نڤێژ کر.

و هەر وێ ڕۆژێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- فەرمان ل بیلالی کر کو ب سەر بانێ کەعبێ بکەڤت و بانگ بدەت.

گاڤا خەلکێ مەکەهێ ئەڤ هەلویستێ تژی رەحم و دلۆڤانی ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دیتی، پشتی وێ هەمی نەخۆشییا وان ئینایە سەرێ وی، دلێن وان بۆ ئیسلامێ ڤەبوون، و ئەو کۆم کۆمە موسلمان بوون، و پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل سەر گرگێ صەفایێ ڕوینشت و زەلام چوون موبایەعا وی کر و ئیسلاما خۆ ڕاگەهاند.. و پشتی زەلام خلاصبووین ژن

ژی چوونە نک و بەیعە دایێ، و ئێک ژ وان هندا کچا عوتبەیی بوو، و ل دویڤ هندەک ریوایەتان ئەو ئێک ژ وان بوو یێن پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کوشتنا وێ حەلال کری، لەوا ئەو ب ڕەنگەکێ ڤەشارتی هاتە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و بەیعە دایێ، و دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتی: بەیعێ بدەنە من کو فاحیشا زنایێ نەکەن، وێ گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، ما ژنا ئازاد زنایێ دکەت؟ هنگی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەو نیاسی، گۆتێ: تو هندی؟ وێ گۆت: بەلێ.. ل من ببۆرە ژ بەر ئەوا بۆری خودێ ل تە ببۆرت.

سەرهاتییێن مایین
ژ سالا هەشتێ مشەختی

شکاندنا صەنەمان:

پشتی ڤەکرنا مەکەهێ ل بەر ڕۆناهییا ئیسلامێ ل بیستی هەیڤا ڕەمەزانا سالا هەشتێ مشەختی، و پاقژکرنا کەعبەیا پیرۆز و دەور و بەرێن مزگەفتا حەرام ژ صەنەمان، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- هەژدە ڕۆژان ما ل مەکەهێ، وی ل ڤان ڕۆژان نڤێژ کورت و کۆم دکرن، و ئەو ل گەلییێ ئەبوو طالبی یێ ئاکنجیبوو، و ل ڤی دەمی وی چەند سەرییەک هنارتنە چەند دەڤەرەکان ل جەزیرا عەرەبان؛ دا ئەو هژمارەکا صەنەمێن مەزن بشکێنن.

ژ وان سەرییان: سەرییا خالدێ کوڕێ وەلیدی د گەل سیهـ لەشکەران بۆ دەڤەرا نەخلە ل باکوورێ ڕۆژهەلاتا مەکەهێ، ب دویراتییا (٤٥) کم ژ مەکەهێ، بۆ شکاندنا صەنەمێ مەزن (عوززای) ئەوێ قورەیشییان و گەلەک ئویجاخێن دی یێن عەرەبان ژی پەرستنا وی دکر، و دەمێ خالدی ئەو صەنەم شکاندی وی د بەر ڕا دگۆت:

یا عزی کفرانك لا سبحانك إنی رأیت الله قد أهانك

هەر وەسا وی سەرییەکا دی یا ژ بیست کەسان پێکهاتی ب سەرۆکاتییا سەعدێ کوڕێ زەیدێ ئەشهەلی هنارتە دەڤەرا موشەللەلێ ل سەر لێڤا دەریایا سۆر، ل وی جهێ صەنەمێ ناڤدار (مەنات) لێ، و فەرمان لێ کر ئەو وی صەنەمی بشکێنت.

و سەرییا عەمرێ کوڕێ عاصی هنارتنە دەڤەرا بەنوو هوذەیلییان دا صەنەمێ وان یێ ناڤدار (سواعی) بشکێنت.

و هنارتنا ڤان هەرسێ سەرییان ل هەیڤا رەمەزانێ بوو.. و سەرییەکا دی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل هەیڤا شەووالێ ب سەرۆکاتییا طوفەیلێ کورێ عەمرێ دەوسی هنارت دا صەنەمێ دەوسییان یێ مەزن (ذو الکفلین)ی بشکێنت.

ب ڤێ چەندێ مەزنترین صەنەم ل جەزیرا عەرەبان هاتنە شکاندن، و چو ژ وان سەنتەران نەمان یێن شرک لێ دهاتەکرن ل جەزیرا عەرەبان.

شەڕێ حونەینێ:

پشتی ستاندنا موسلمانان بۆ مەکەهێ، و موسلمانبوونا قورەیشییان ب تایبەتی مەزنێن وان ئەوێن ئەو بیست سال بوو نەیارەتییا ئیسلامێ ب ستویێ خۆ ڤە گرتی، ئێدی چەپەرێ کوفرێ ئەوێ قورەیشیان ب رێڤەدبر نەما، هنگی هندەک ئویجاخێن عەرەبان یێن مەزن ئەوێن ل دۆرێن مەکەهێ دژیان، وەکی: ثەقەفی و هەوازنییان، گۆتن: ئەڤە قورەیشی ژ مەیدانێ رابوون، و موحەممەد بۆ مە بەطال بوو، و هەبت نەبت ئێدی ئەو دێ قەستا مە کەت، ڤێجا بەری ئەو بێتە مە دا ئەم بچینێ..

وان خۆ لێکدا و هێزا خۆ هەمی کۆمکر، و ژ لایێ طائفێ ڤە (ل رۆژهەتا مەکەهێ) ئەو هاتن حەتا گەهشتینە نهالا حونەینێ، ئەوا دکەفتە ژۆرییا عەرەفاتێ ب دویراتییا (٣٦) کم ژ مەکەهێ ژ لایێ رۆژهەلاتێ ڤە.

دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب هاتنا وان زانی، وی ژی لەشکەرێ خۆ کۆمکر، دەه هزار ئەو بوون یێن د گەل وی هاتین بۆ ڤەکرنا مەکەهێ، و دو هزار ژی ژ خەلکێ مەکەهێ خۆ دانە د گەل، و ب ڤێ چەندێ هژمارا وان گەهشتە دوازدە هزار کەسان، و ڤێ چەندێ رەنگەکێ پشتراستی و غورووری بۆ وان چێکر، حەتا هندەک ژ وان گۆت: ئەم هند زێدە بووین ئێدی کەس نەشێتە مە!

ل دۆر هژمـارا کـافران د ڤـی شـەڕی دا چەنـد گۆتنـەک هەنـە، د هنـدەک کتێبێن دیرۆکێ دا هاتییـە کـو هژمـارا وان دۆرێـن جـار هزار کەسـان بـوون. و هندەکێن دی دبێژن: ئەڤ هژمارە یا ئوبجاخا (هـەوازن و ثەقـەفییان) ب تنـێ بوو، بەلێ چـونکی گەلـەک ئوبجـاخێن دی یـێن عـەرەبان خـۆ دانـە د گـەل وان هژمارا وان گەهشتە بیست هزار کەسان.. و د گەلـەک ژێدەران دا هاتییـە کـو هژمارا کـافران دو جاران هندی یـا موسلمانان بـوو، و ئەگـەر موسـلمان دەهـ دوازدە هزار کەس بن، مەعنا هەر چ نەبت دڤێت کـافر ژ بیسـت هـزار کەسـان کێمتر نەبن.

دەمێ شەش حەفت ڕۆژەک ژ هەیڤا شەووالێ چووین، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- و لەشکەرێ موسلمانان ژ مەکەهێ دەرکەفت، پشتی کو وی عەتتابێ کورێ ئەسیدی ل جهێ خۆ هێلایە ل مەکەهێ..

گەلـەک ژ وان کەسـان یـێن پشـتی سـتاندنا مەکـەهێ موسـلمانبووین، و هێشتا هەیڤەک ب سـەر موسلمانبوونا وان ڤـە نـەچووی د گـەل پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- دەرکەفتنـە جیهـادێ، ب ڕێڤـە موسـلمان د بـەر جهـەکی ڕا بـۆرین دارەکـا کەسـک و مـەزن لـێ هـەبوو دگـۆتنێ: (ذات أنـواط)، عـەدەتێ کافران بوو هەر سال جارەکێ ئەو هەمی پێکڤـە ل نـک وێ دارێ کـۆم دبـوون، و وان شیرێن خۆ ب وێ دارێ ڤەدکرن، و قوربـان ل نـک ڤەدکوشـتن، و حـەتا ئێڤاری چەژن و سێران دکرن، پاشی دزڤڕینە مالێن خـۆ.. ئـەو کەسـێن ژ نـوی موسلمان بووین و هێشتا باش مەعنایا تەوحیدێ تـێ نەگەهشـتین گاڤـا ئـەڤ جهە دیتی بیرا وان ل دەمێ جاهلییەتێ و جەژنێن وێ هاتـە ڤـە، و دیـارە ئـەو ژێ خەریـب بوون، لەو هندەک ژ وان گۆتە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بـن-: ئـەی پێغەمبەرێ خودێ، دارەکـا وەکـی ڤـێ بـۆ مـە ژی بدانـە.. هنگـی پێغەمبـەری سلاڤ لێ بن- گۆت: ((سبحان الله، كما قال قوم موسى: اجعل لنا إلهـا كـما لهـم

آلهة، والذي نفسي بيده لتركبن سنة من كان قبلكم))[1] یەعنی: پاکی بۆ خودێ بت، ئەڤە وەکی وێ گۆتنێیە یا مللەتێ مووسایی گۆتی: خودایەکی بۆ مە بدانە کانێ چاوا وان خودایەک هەیە، ئەز ب وی کەمە یێ نەفسا من د دەستی دا هوین دێ ل وێ رێکێ چن یا یێن بەری هەوە لێ چووین.

ب ڤێ گۆتنا خۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەو ل هندێ ئاگەهدارکرن کو دڤێت ئەو هزرا زڤرینا ل عورف و عەدەتێن جاهلییەتێ ژ سەرێ خۆ بیننە دەر، و ژ لایەکێ دی ڤە ژ ڤێ حەدیسێ دئێتە وەرگرتن کو چاڤلێکرن و پشکدارییا کافران د جەژنێن وان یێن جاهلی دا تشتەکێ حەرامە و بۆ موسلمانی چێ نابت.

ل ئێڤارا رۆژا دەهی شەووالێ موسلمان گەهشتنە دەڤەرا حونەینێ، د ناڤبەرا مەکەهێ و طائیفێ دا، کافر سپێدی زوی بەری وان گەهشتبوونە وی جهی، و دەمێ ئەو گەهشتینە دۆرێن نهالا حونەینێ مەزنەکێ وان گۆتێ: هەرن خۆ ل هەردو لایێن نهالێ ڤەشێرن، و دەمێ لەشکەرێ موسلمانان دئێن و دکەڤنە نهالێ هوین ژ هەمی لایان ڤە هێرشێ بدەنە سەر وان. و وەسا چێبوو، دەمێ موسلمان گەهشتینە نهالێ، و پشتی ئەو کەفتینە د زکێ نهالێ دا، خافلەتی ب وان کەفت دەمێ وان دیتی دوژمنی ژ هەمی لایان ڤە ب سەر وان دا گرت، و هژمارا وان یا مەزن چو فایدە نەگەهاندە وان، و ترس کەفتە هناڤێن وان، و ئەو پاشدا زڤرین و رەڤین، حەتا دبێژن: هندەک ژ وان هنگی خۆ گرت حەتا گەهشتینە مەکەهێ!

ل وی دەمی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- و هژمارەکا کێم ژ صەحابییان مانە ل مەیدانێ و دەست دانە شەڕی، و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتە

---

(١) ئەحمەد و نەسائی د (السنن الكبرى) دا ڤێ حەدیسێ ڤەدگوهێزن.

مامێ خۆ عەبباسی، و ئەو یێ دەنگ بلند بوو: گازی خەلکی بکە و بێژێ بلا نەڕەڤن.

عەبباسی گازی وان کر، و پێغەمبەری ژی ب دەنگەکێ بلند گۆت: (أنا النبي لا كذب أنا ابن عبد المطلب)، و ئەڤە نیشانا زیرەکی و جورئەتا وییە، چونکی ل دەم و جهێن هۆسا مەزنێن لەشکەران خۆ کراسگۆهۆڕ دکەن دا ل خەلکی بێنە ڤەشارتن، و کەس وان نەنیاست، بەلێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل وی دەمێ لەشکەرێ وی دڕەڤی، و نەیاری هەمی ڕەخ لێ گرتین، بۆ پێشڤە دچوو، و گازی دکر: ئەز پێغەمبەرم! دا ئەوێ وی نەنیاست ژی وی بنیاست!

خودایێ مەزن د سوورەتا (التوبة) دا بەحسێ ڤێ سەرهاتییێ دکەت، و دبێژت: ﴿ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنكُمْ شَيْـًٔا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ ٱلْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْبِرِينَ ﴿٢٥﴾ ﴾ یەعنی: ل ڕۆژا (حونەینێ) هوین ب هژمارا خۆ یا زێدە موعجب بوون، و هەوە گۆت: ئەڤرۆ ژ کێمیێ ئەم قەت ناشکێین، و هوین ب گەلەکییا هژمارا خۆ هاتنە خاپاندن.. بەلێ وێ هژمارێ مفایێ هەوە نەکر، و ئەو عەدرێ هندێ بەرفرەهـ ل هەوە تەنگ بوو و هاتە ئێک، و هوین پاشپاشکی زڤڕین و ڕەڤین.

پشتی خودێ دەرسەک دایە وان، کو ئەو ب هژمارێ دسەردا نەچن، و ب هێزا خۆ نەئێنە خاپاندن، و بزانن سەرکەفتن ژ خودێیە، و پشتی هژمارەکا مەزن ژ وان د گازییا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و مامێ وی عەبباسی هاتین، و دەست دایە شەڕی، خودێ د هەوارا وان هات: ﴿ ثُمَّ أَنزَلَ ٱللَّهُ سَكِينَتَهُۥ عَلَىٰ رَسُولِهِۦ وَعَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ وَأَنزَلَ جُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۚ وَذَٰلِكَ جَزَآءُ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٢٦﴾ ﴾ پاشی خودێ تەناهی ب سەر پێغەمبەرێ خۆ و ب سەر خودان باوەران دا ئینا خوارێ، و ئەو موکم مان، و خودێ

ب لەشکەرەکێ وان نەدیتی ژ ملیاکەتان پشتا وان گرت، و ئەو ب سەر دوژمنێ وان ئێخستن، و وی ئەوێن کافربووین عەزاب دان. و ئەو عەزابا خودێیە بۆ وان یێن کافر دبن، وبەرێ خەلکی ژ دینێ وی وەردگێڕن.

د هندەک ریوایەتان دا هاتیە کو ئەوێن ل سپێدەیا ڕۆژا حونەینێ ماینە ل مەیدانا شەڕی د گەل پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- نێزیکی سەد کەسان بوون، ژ وان: مامێ وی عەبباس، و پسمامێن وی: عەلی و فەضلێ کوڕێ عەبباسی و ئەبوو سوفیانێ کوڕێ حارثی، و ژ هەڤالێن وی یێن نێزیک: ئەبوو بەکر و عومەر، و ئەیمەن و ئوسامە.. و چەندەکێن دی.

پشتی هژمارەکا دی یا مەزن ژ موسلمانان زڤڕینە مەیدانا شەڕی، دەمێ وان گوهـ ل گازییا پێغەمبەری بووین، و ب دلەکێ موکم دەست ب شەڕی کری، و خودێ پشتەڤانییا وان کری، کافر شکەستن، و ڕەڤ کەفتە ڕیزێن وان.

د ڤی شەڕی دا[1] کوشتنەکا مەزن کەفتە ناڤ ڕیزێن کافران ب تایبەتی پشتی هندەک مەزنێن ئویجاخا هەوازنییان هاتینە کوشتن و ئالایێ وان کەفتی و ڕەڤ کەفتییە ڕیزێن وان، و د هندەک ریوایەتان دا هاتییە کو کوشتی ژ سێسەد مرۆڤان پتر بوون.

و ژ موسلمانان ب تنێ چار کەس شەهیدبوون، و هژمارەک بریندار بوون، و ئەوێن شەهید بووین، وەکی ئبن ئیسحاق ناڤێن وان دبێژت، ئەڤەنە:

١- ئەیمەنێ کوڕێ عوبەیدێ ئەسەدی یێ قورەیشی، و برایێ پێغەمبەری یێ شیری بوو؛ چونکی ئەو کوڕێ بەرەکەیا دادۆکا پێغەمبەری بوو -سلاڤ لێ

---

(١) مەخسەد نە ب تنێ ئەو شەڕە یێ ڕۆژا ئێکێ ل نهالا حونەینێ چێبووی، بەلکی ئەو شەڕێ ل وان ڕۆژێن پشتی هنگی ژی چێبووی.

بن- ئەوا دبێژنێ: (أم أيمن)، و ئاشکەرایە کو ئەو ئێک ژ وان ژنکان بوو یێن شیر دایە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-.

٢- یەزیدێ کورێ زەمعەی، و ئەڤە ژی قورەیشی بوو.

٣- سوراقەیێ کورێ حارثێ ئەنصاری.

٤- ئەبوو عامر عوبەیدێ ئەشعەری.

پشتی شەری:

مەزنێ هەوازنییان مالکێ کورێ عەوفی بەری شەری بریار دا بوو ژن و زارۆک و پەز و حەیوانێ خۆ هەمییێ د گەل خۆ بینن، و بداننە پشت ڕێزێن شەرکەران؛ دا ئەو بۆ کرنا شەری مجدتر لێ بێن و بزانن چی گاڤا ئەو شکەستن نامویس و مال و حالێ وان هەمی دێ تێچت.. و وەسا چێبوو!! گاڤا ئەو شکەستین مال و حال و عەرز و عەیال هەمی کەفتە دەستێ موسلمانان، و ئەو مالەکێ مەزن بوو، و گرتی ژی ب هزاران بوون.. ب تنێ ئەو مرۆڤ ژ وان مان یێن شیاین برەڤن و خۆ ب طائیفێ را بگەهینن.

گاڤا مەسەلە گەهشتییە ڤێ دەرەجێ، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بریار دا دەسکەفتی ژ ئێخسیر و مالی هەمی ل جهەکێ دبێژنێ: (جعرانە) بێنە کۆمکرن، حەتا ئەو ژ شەرێ وان کەسان خلاص ببن ئەوێن ژ حونەینێ رەڤین..

ئەو ب خۆ ئەوێن ژ حونەینێ رەڤین بوونە سێ پارچە:

- هندەک چوونە طائیفێ، و خۆ د حصنێ ثەقەفییان ڤە ئاسێ کر، و مەزنێ هەوازییان مالک د ناڤ وان دا بوو.

- و هندەک چوونە نهالەکێ ل دەڤەرا هەوازییان دبێژنێ: ئەوطاس.

- و هندەکێن دی چوونە نهالەکێ دبێژنێ: نەخلە.

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- سەرییەکا لەشکەری ب سەرۆکاتییا ئەبوو عامری عوبەیدێ ئەشعەری بەرهەڤکر، و ئەو هنارتنە (ئەوطاسێ) ب دویڤ وان دا یێن رەڤینە وێرێ، و ئەو بوو ل وێرێ ئەبوو عامر شەهیدبوو و پشتی وی برازایێ وی صەحابییێ ناڤدار ئەبوو مووسایێ ئەشعەری جهێ وی د سەرۆکاتییا وێ سەرییێ دا گرت، و پشتی دەمەکی ژ شەڕی موسلمان ب سەرکەفتن، و شکەستن ئێخستە ڕێزا کافران و گەلەک ژ وان کوشتن و گرتن و ئێخسیرکرن.

دۆرپێچکرنا طائیفێ:

د سەرهاتییا چوونا پێغەمبەری دا -سلاڤ لێ بن- بۆ باژێرێ طائیفێ، پشتی مرنا مامێ وی ئەبووطالبی ل سالا دەهێ ژ هنارتنا وی، مە ئاشکەرا کربوو کو طائیف ئەو باژێرێ بچویکێ دکەفتە ڕۆژهەلاتا مەکەهێ و وەکی هاڤینگەهەکێ دهاتە هژارتن، د دەستێ دو بابکان ژ ئویجاخا (ثەقەفییان) دا بوو، ئەو ژی (بەنوو مالک) و (ئەحلاف) بوون، و ژ بەر لاوازییا وان ئەو نەچار دبوون پەیمانان د گەل دو ئویجاخێن ژ خۆ مەزنتر گرێدەن، ئەو ژی (قورەیشی) بوون ئەوێن ل ڕۆژئاڤایا وان دژیان، و (هەوازن) ئەوێن ل ڕۆژهەلاتا وان دژیان.

پشتی هاتنا ئیسلامێ ثەقەفییێن باژێرێ طائیفێ هەلویستەکێ کرێت و دوژمنکاری ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- وەرگرت، و سەرهاتییا پێشوازییا وان بۆ وی و هەڤالێ وی زەیدێ کوڕێ حارثەی بەری مشەختبوونێ باشترین دەلیل بوو ل سەر ڤێ چەندێ. و پشتی موسلمانان پەیمانا (حودەیبییێ) د گەل قورەیشییان گرێدای، ثەقەفی ئێک ژ وان ئویجاخێن عەرەبان بوو یێن خۆ دایە د گەل قورەیشییان دژی موسلمانان. و پشتی موسلمان شیاین باژێرێ مەکەهێ بستینن، و چەپەرێ قورەیشییان

د نەیارەتییا ئیسلامێ دا هلوەشیای، ئەو بوو ئویجاخا (هەوازن) ئالایێ نەیارەتییا ئیسلامێ هلگرت، و هێزا خۆ کۆمکر و ڤیان بەر ب مەکەهێ ڤە بچن؛ دا موسلمانان ژ بن ببەن، و جارەکا دی ئالایێ شرکێ ل سەر بانێ کەعبێ بلند کەن، هنگی ثەقەفییان خۆ دا د گەل وان، و هەمی هاریکاری ژی بۆ وان پێشکێش کرن، و دەمێ هەوازنییان دەست ب شەڕێ حونەینێ ژی کری ثەقەفییان پشتا وان گرت، و د گەل وان چوونە د ئێک چەپەری دا.

و ئەو بوو شەڕ چێبوو، و هەوازنی و پشتەڤانێن وان شکەستن، و -وەکی بەری نوکە مە گۆتی- لەشکەرێ وان بوو سێ پارچە، مەزنێ ئویجاخا هەوازن مالکێ کوڕێ عەوفی د گەل کۆمەکا زەلامێن خۆ ڕەڤین و بەر ب طائیفێ ڤە چوون، و خۆ د حصنێ ثەقەفییان ڤە ئاسێ کر، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- و موسلمان ب دویڤ وان چوون، حەتا گەهشتینە طائیفێ، و گەهشتنا وان بۆ بازێڕێ طائیفێ ل دویڤ بۆچوونا هندەک دیرۆکزانان ل بیستی هەیڤا شەووالێ بوو. و دەمێ ئەو گەهشتینە طائیفێ و وان دیتی کو کافران یێن خۆ ئاسێ کرین، وان پتر ژ دەهـ ڕۆژان حصنێ ثەقەفییان دۆرپێچکر، بێی کو بشێن وی بستینن، و هندەک جاران کافران ژ هنداڤی حصنی تیر د وان موسلمانان وەردکرن ئەوێن خۆ نێزیک دکر و هندەک ژێ کوشتن ژی.

پشتی چەند ڕۆژان ژ حیصارێ بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئاشکەرا بوو کو چو فایدە د ڤێ چەندێ دا نینە؛ چونکی ئەو دشێن سالەکا دی ژی خۆ بگرن، ژ بەر کو ئاڤ و خوارن ل جهێ وان یا مشەیە، لەو وی گۆتە هەڤالێن خۆ: یا باشتر ئەوە ئەم بزڤڕێن.. و گاڤا وی دیتی ئەڤ بڕیارە ب دلێ گەلەکان نینە، وی گۆت: باشە، هەڕنێ.. و گاڤا ئەو چووین کافران تیر د وان وەرکرن و گەلەک ژ وان بریندارکرن و هندەک ژی کوشتن، لەو هەر

زوی ئەو زڤڕینە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، هنگی پێغەمبەری گۆتنا خۆ دوبارەکر و گۆت: یا باش ئەوە ئەم بزڤڕین. و گاڤا دیتی صەحابییان خۆ بێ دەنگ کر، ئەو گرنژی و بڕیارا زڤڕینێ دا. کەیفا صەحابییان ب ڤێ چەندێ هات، و بەری ئەو ژ طائیفێ بزڤڕن هندەک صەحبییان داخواز ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کر کو ئەو نفرینەکێ ل ثەقەفییان بکەت، هنگی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دوعایا هیدایەتێ بۆ وان کر و گۆت: ((اللهم اهدِ ثقيفاً)) [1]، و ئەگەر ئەڤ حەدیسە یا دورست بت ئەو رەحم و دلۆڤانییا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بۆ مە بەرچاڤ دکەت.

و ل دویڤ بۆچوونا ئبن ئیسحاقی د سیرەتێ دا، هژمارا وان موسلمانێن ل طائیفێ شەهیدبووین دوازدە بوو.. و هەژییە بێژین کو مەزنێ قورەیشییان ئەبوو سوفیان د ڤی شەڕی دا بریندار بوو، چاڤەکێ وی هاتەدەر، و گاڤا ئەو هاتییە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- وی گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، ئەڤە چاڤەکێ من د ڕێکا خودێ دا پەقی. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: ئەگەر تە بڤێت دێ دوعایەکێ بۆ تە کەم چاڤێ تە دێ چێ بت، و ئەگەر تە بڤێت بەحەشت بۆ تە پێشڤە. وی گۆت: من بەحەشت دڤێت. و ئەڤە هندێ دگەهینت کو موسلمانبوونا ئەبوو سوفیانی یا ژ دل بوو، و ئەو یێ ڕاستگۆ بوو د باوەرییا خۆ دا، لەو وی بەحەشت هلبژارت.

پشتی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ژ طائیفێ زڤڕی هاتە جعرانە.

پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل جعرانە:

جعرانە ئەو جهـ بوو یێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- فەرمان دای دەسکەفتییێن شەڕێ حونەینێ لێ بێنە کۆمکرن حەتا ئەو ژ شەڕی خلاص

(١) ئەحمەد و ترمذی ڤێ حەدیسێ ب سەنەدەکا مورسەل ڤەدگوهێزن.

ببت، و ئەو جهەک بوو دکەفتە د ناڤبەرا مەکەهێ و طائیفێ دا، ب دویراتییا (٢٢) کم ژ مەکەهێ ژ لایێ باشوورێ ڕۆژهەلاتێ ڤە.

پشتی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل دەسپێکا هەیڤا (ذولقەعدە) دەست ژ حیصارا طائیفێ بەردای، ئەو زڤڕی جعرانە، و گەهشتنا وی بۆ جعرانە -ل دویڤ بۆچوونا هندەک زانایێن سیرەتێ- ل شەڤا پێنجشەنبێ بوو، پێنجی هەیڤا (ذولقەعدە) ژ سالا هەشتێ، و پشتی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- گەهشتی وی پتر ژ دەهـ ڕۆژان خۆ گرت، چو دەسکەفتی لێکڤە نەکرن، وی گۆت: بەلکی مەزنێن هەوازن و ثەقەفییان بێن و موسلمان ببن، دا ئەو ئێخسیر و مالێ وان لێ بزڤڕیننەڤە.. بەلێ کەس ژ وان دیار نەبوو!

و ئاشکەرایە کو دەهـ پازدە هزار کەس د گەل پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بوون، و گەلەک ژ وان ئەو بوون یێن ژ نوی موسلمانبووین و چو ژ ئیسلامێ نەدزانی، و ئەڤە ئەون یێن د کتێبێن سیرەتێ دا ناڤێ (الطلقاء) ل سەر دئێتە دانان؛ چونکی ئەو ئەو بوون یێن پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- پشتی ڤەکرنا مەکەهێ ئازاکرین، و هندەک ژی ئەو بوون یێن چو ڕێ نەدیتین لەو مەجبوور بووین خۆ بدەنە د گەل موسلمانان، هەر چەندە هێشتا ئیسلام ب دورستی نەچووبوو د دلێن وان دا، و ئەڤە ئەو بوون یێن دبێژنێ: (المؤلفة قلوبهم)، و هژمارەکا نە یا کێم ژی ژ وان (ئەعرابیێن زڤر) بوون ئەوێن ل دەشتێ دژیان وەک کۆچەرات، و وان چو ژ سەر و بەرێ مەدەنییەتێ و ئوصوولێن ژیانا مەدەنی و پەیمان و مەصلحەتا دەولەتێ نەدزانی، و ئەو وەکی وان صەحابییان نەبوون یێن ئەو چەند سالە ب وەحیا خودێ و ل سەر دەستێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هاتینە پەروەردەکرن.. لەوا ل ڤان دەهـ پازدە ڕۆژێن پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل جعرانە مای، وان زێدە نەخۆشی گەهاندە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و ئەو گەلەک تەنگاڤ کر،

و ئەگەرا ڤێ چەندێ ئەو بوو وان دڤیا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- زوی دەسکەفتییان لێکڤەکەت، دا هەر ئێک بارا خۆ بزانت و بزڤڕتە جهێ خۆ!! و پشتی وان زانی کو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ژ بەر هندێ یێ خۆ موژیل دکەت دا بەلکی ئویجاخا هەوازن و ثەقەفییان بێن موسلمان ببن، و ئەو مالێ وان لێ بزڤڕیننە ڤە، ئەو ئێکجار تەنگاڤ بوون، و پتر ئیلحاح ل پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کر کو ئەو دەسکەفتییان لێکڤە بکەت.

دوومـاهیێ و پشتی بۆرینا پتر ژ دەهـ ڕۆژان، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- نەچار بوو کو دەسکەفتییان لێکڤەکەت.

و ژ بەر نەزانینا ڤان ئەعرابییێن زڤر ب ئوصوولێن سیاسەت و لەشکەرییێ، خۆ د ڕەنگێ لێکڤەکرنا پێغەمبەری ژی دا بۆ دەسکەفتییان وان نەخۆشی گەهاندە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، بوخاری و موسلم ژ ئەبوو مووسایێ ئەشعەری ڤەدگوهێزن، دبێژت: دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل جعرانە ئەز و بیلال ل نک وی بووین، ئەعرابییەک هاتە نک و گۆتێ: ئەو سۆزا تە دایە من بۆ من ب جهـ بینە، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: (أبشر) یەعنی: مزگینییا من ل تە بت.. و ئەڤە گۆتنەکە مەخسەد پێ ئەوە ئەو تشتێ تە دڤێت دێ چێ بت. وی ئەعرابی گۆت: تە درێژ کر (أبشر، أبشر)!! گۆت: پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ب کەرب ڤە ل من و بیلالی زڤڕی و گۆت: وی مزگینییا من نەڤێت، کانێ هوین هەردو وەرن.. گۆت: ئەم ب نک ڤە چووین، وی ئامانەکێ ئاڤێ ئینا دەست و دێمێ خۆ پێ شویشت، و هندەک ئاڤ کرە دەڤێ خۆ و بەردا د ئامانی دا و گۆت: هندەکێ ژێ ڤەخۆن و هندەکێ ل دێم و ستویێ خۆ بکەن، و مزگینییا من بۆ هەوە هەردویان بت. گۆت: مە وە کر وەکی وی گۆتی، گاڤا دەیکا موسلمانان ل پشت پەردەیی

گوهـ ل مـه بـووی، گـازی کـر: هنـدەکێ بـۆ دەیکـا خـۆ ژی بهـێلن، گـۆت مـه هندەک ژ وێ ئاڤێ بۆ وێ هێلا.

و بوخاری ژ جوبەیرێ کورێ موطعمی ڤەدگوهێزت، دبێـژت: دەمـێ ئـەو و هندەک صـەحابییێن دی د گـەل پێغـەمبـەری -سلاڤ لـێ بـن- ژ حونـەینـێ ڤەدگـەڕیان، ئـەعرابی هـاتن و ل پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- کۆمبـوون، و داخـوازا مـالـی ژ وی کـر، حـەتا وان ئـەو نـەچارکری کـو ب نـک دارەکـێ ڤـە بچـت، و حـەتا وان عـەبایێ وی ژ سـەر مـلان بـری، هنگـی وی گۆتـە وان: عـەبایێ مـن بینـن، ئەگـەر هنـدی ڤـان داران حێشـتر ل نـک مـن هـەبن، دێ هەمییان دەمە هەوە، و هوین من نابینن چریک و درەوین و ترسینۆک.

و دەمێ هەوازنی گیرۆ بووین، و خەلکی گەلـەک کوتـەکی ل پێغەمبـەری -سلاڤ لێ بن- کری دا ئەو لەزێ د لێکڤەکرنا دەسکەفتییان دا بکـەت، وی دەسکەفتی لێکڤـەکرن، و سیاسـەتا وی د لێکڤـەکرنێ دا ئـەو بـوو وی پتـر دا مەزن و گرگرەیێن ئویجاخان ژ وان یێن هێشـتا دلـێن وان ب تمـامی ب نـک ئیسلامێ ڤە نەهاتینە کێشان، دا دلـێن وان مـوکم بکـەت، و هنـدەک کەسـێن چـو ژ سیاسەت و صەلاحییاتێن ئیمامێ مـەزن نزانن، و باوەرییێ جهـێ خـۆ د دلێن وان دا نەکری کو بزانن پێغەمبەر -سلاڤ لێ بـن- چو تشـتان ژ نـک خۆ ناکەت، ب ڤێ لێکڤەکرنێ خۆش نەبوو.

بـوخـاری و موسلم ژ جـابـرێ کـورێ عەبدللاهی ڤەدگوهێزن، دبێـژت: ل جعرانـە زەلامـەک هاتـە نـک پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن-، و د هنـدەک ریوایـەتێن دی دا هاتییـە کـو نـاڤێ وی (ذو الخویصـره)یێ تـەمیمی بـوو، و هندەک زیڤ د کۆشا بیلالی دا بوو و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ژێ بـەلاڤ دکـر و ددا خـەلکی، وی زەلامـی گـۆت: ئـەی موحەممـەد، عەدالـەتێ بکـە! پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: هیلاک بۆ تە بت! کی دێ عەدالـەتێ کەت

ئەگـەر ئـــەز عەدالـەتێ نەکـەم؟ خوسـارەتی بـۆ مـن بـت ئەگـەر ئـەز عەدالـەتێ نەکەم.

هنگی عومەرێ کوڕێ خەطـطـابی گۆت: ئەی پێغەمبـەرێ خودێ، بهێلە ئەز ڤی منافقی بکوژم. پێغەمبـەری -سلاڤ لـێ بـن- گـۆتێ: حاشا، خەلک دێ بەحس کەن و بێژن: موحەممەد هەڤالێن خۆ دکوژت. ئەڤە و هـەڤالێن وی قورئانێ دخوینن، و ئەو ژ گەروییێن وان دەرباس نابت، ئەو ژ دینی دەردکەڤن کانێ چاوا تیر نێچیرێ دسمت و ژێ دەرباس دبت.

ئالۆزییا ئەنصارییان ژ لێکڤەکرنێ:

ب ڕاستی ئەو ڕەنگێ لێکڤەکرنا دەسکەفتییان یێ پێغەمبـەری -سلاڤ لێ بن- ل ڕۆژا حونەینێ کار پێ کری یێ جودا بـوو ژ وی ڕەنگـێ وی بـەری هنگی کار پێ دکر، ڤـێ جارێ پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- گەلـەک مـال دا هندەک کەسان یێن بۆرییەکێ بەرچاڤ د ئیسلامێ دا نەهەی، بـەلکی هنـدەک ژ وان حەتا دوهی ژی شیرێن وان بۆ کوشتنا موسلمانان دبلندکری و دڕویس بوون، ئـەڤرۆ پێغەمبەر -سـلاڤ لـێ بـن- بـێ هژمـار مـالی یـێ ددەتـە وان، و گـەلـەک ژ وان صەحابییێن ئەڤە ب سالانە جیهادێ دکەن، و چو نەمایـە وان د ڕێکا خودێ دا پێشکێش نەکری، ئەڤرۆ پـێـغـەمبەر -سلاڤ لـێ بـن- چـویێ نادەتێ.. ب تایبـەتی ئەنصـاری ژ خـەلـکـێ مـەدینێ ئـەوێن مـال و حـالێ خـۆ هـەمی گـۆری ڤـی دینـی کـری، ڤـێ چەنـدێ ڕەنگـەکێ ئـالـۆزییێ ل نـک ڤـان صەحابییان ژی پەیدا کر، و هـەر چەنـدە وان بـاوەری هـەبوو و وان دزانـی ژی کو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- بێی وەحیا خودێ چو تشتی ناکـەت، بـەلێ وان د ناڤبەرا خــۆ دا پسیارا وێ حیکمەتێ دکـر یا پێغەمبەری -سلاڤ لـێ بـن- د ڤی کاری دا هەی، کانێ ئەو چییە؟

هنـــدەک ژ وان گـــۆت: هێشـــتا خوینـــا وان یـــا ب شـــیرێن مەڤـــە، و دەسکەفتی بۆ وان بن؟ و هندەکێن دی گۆت: دیارە پشـتی پێغەمبـەر -سلاڤ لێ بن- گەهشتییە مرۆڤێن خۆ ئەم ژ بیر کرین!

سـەعـدێ کـورێ عوبادەیێ ئەنصاری سوحبەتا وان گەهانـدە پێغەمبـەری -سلاڤ لێ بـن- و گـۆتێ: هنـدەک تـاخێن ئەنصـارییان یـێ هـۆ دبێـژن.. ئینـا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: ئەنصارییان بۆ من ل جهەکی کۆم بکە.

گاڤـا ئەنصـاری هـەمی ل جهـەکی کۆمبـووین، هنـدەک موهـاجر هـاتن دا بەرێ خۆ بـدەنێ کـانێ ئەڤـە چ مەسـەلەیە، پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- ئـەو زڤراندن، پاشی ل ئەنصـارییان زڤـڕی و گـۆتێ: ئێکـێ بیـانی د نـاڤ هـەوە دا هەیە؟ وان گۆت: نەخێر، ب تنێ خوارزایەکێ مـە نـەبت، پێغەمبـەری -سـلاڤ لێ بن- گۆت: خوارزا ژ خالانە.

پشتی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- حەمـدا خـودێ کـری، و مـەدحێن وی کرین، گۆت: گەلی ئەنصارییان ئەو چ گۆتنە ژ هەوە گەهشتییە من حەتا دلێ هـەوە ژ من مای؟ ما ئەز نەهاتمە نک هـەوە و هـوین دڕێبـەرزە ڤێجـا خـودێ ب ڕێکا مـن هیدایـەت دا هـەوە؟ و هـوین دفـەقیر بـوون خـودێ هـوین ب مـن دەولـەمەندکرن، و هـوین نـەیارێن ئێـک بـوو وی ب مـن دلـێن هـەوە گەهاندنـە ئێک؟

وان گۆت: بەلێ، مننەت یا خودێ و پێغەمبەرێ وییە!

پاشی وی گۆت: بۆچی هوین بەرسڤا من نادەن؟

وان گۆت: ما دێ چ بێژین ئەی پێغەمبەرێ خودێ؟ قەنجی و منـەت یـا خودێ وپێغەمبەرێ وییە!

وی گـۆت: ب خـودێ ئەگـەر هـەوە بڤێـت هـوین دێ بێـژن و هـوین دێ دڕاستگۆ بـن: مـانێ تـو دەمـێ تـو ژی هاتییـە نـک مـە خـەلکی تـو درەویـن

دەردئێخستی و مە باوەری ب تە ئینا، خەلکی تو شەرمزار کربووی مە پشتەڤانییا تە کر، و تو یێ دەربدەر بووی مە تو حەواندی، و تو یێ بێ کەس بووی مە تو وەکی ئێک ژ خۆ هژمارتی.. گەلی ئەنصارییان سەرا مالەکێ فانی یێ دنیایێ دلێ هەوە ژ من ما، ئەو مالێ من دایە هندەک کەسان دا موسلمان ببن، و من هوین هێلانە ب هیڤییا ئیسلاما هەوە ڤە؟ گەلی ئەنصارییان ما هەوە نەڤێت خەلک ب بزن و حێشتران ڤە بزڤرنە جهێن خۆ و هوین ب پێغەمبەرێ خودێ ڤە بزڤرنە جهێ خۆ؟ ئەز ب وی کەمە یێ نەفسا موحەممەدی د دەستان دا ئەگەر ژ بەر مشەختبوونێ نەبا ئەز دا ئێک ژ ئەنصارییان بم، ئەگەر مرۆڤ هەمی بچنە رێکەکێ و ئەنصاری بچنە رێکەکێ، ئەز دێ چمە وێ رێکێ یا ئەنصاری چووینێ، یا رەببی تو رەحمێ ب ئەنصارییان ببە، و عەیالێ ئەنصارییان، و نەڤییێن ئەنصارییان.

هنگی وان هند کرە گری حەتا ریهێن وان ژ بەر رۆندکان تەربووین و گۆتن: ئەم درازینە پێغەمبەرێ خودێ پشک و بارا مە بت. پاشی ئەو ڤەرەڤین.

و هۆسا.. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دەرسەک نیشا وان دا کو دەستەکا هلبژارتی یا بارێ گرانێ ڤی دینی دکەفتە سەر ملی ئەو نابن یێن بەرێ وان ل مالێ دنیایێ؛ چونکی مەزنترین سەرمالێ وان باوەرییا وانە، و ئەوێن ئەڤە هندە سالە رحا خۆ ل سەر پانییا دەستێ خۆ دانای و ب ئەرزانی بۆ خودێ و پێغەمبەرێ وی پێشکێش کری، ئەو نابن ییێن ژ بەر دەرهەمەکی ل پەیمانا خۆ لێڤە ببن!

هاتنا هەوازنییان بۆ نك پێغەمبەرى ﷺ:

پشتی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- پتر ژ دەهـ رۆژان خۆ گرتی، و پشتی ئەعرابی و ئەو کەسێن نوی خۆ دایە د گەل پێلا نوی یا ئیسلامێ،

ژ وان یـێن هیشـتا دلـێن وان بـاش زەلال نـەبووین، و بـەرێ وان ل مـالێ دنیـایێ ئیلحاحـەکا زێـدە ل پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- کـری کـو ئـەو دەسـکەفتییان لێکڤـە کـەت، وی دەسـکەفتی ل سـەر خـەلکی لێکڤـەکرن، و پشتی لێکڤەکرنێ ب دەمـەکـێ کـێـم، و هێشتا پێغەمبەر -سلاڤ لـێ بـن- ل جعرانە شاندەکا پێکهاتی ژ نەهـ مـەزن و گرگرەیێن هەوازنییان هاتنە نـک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و ئیسلاما خۆ ڕاگەهاند، و داخواز ژێ کر کو ئەو ئێخسیر و مالێ وان لێ بزڤڕینتە ڤە، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتە وان: هـەوە گەلـەک خـۆ گیـرۆ کـر! پاشـی گـۆتـێ: گـۆتنـا ژ هـەمییێ پتـر مـن دڤێـت ڕاستییە، و ئێک ژ دویان بـۆ خۆ هـلبـژێرن: هەوە ئێخسـیر یـان مـال؟ ئـاخری مـن گەلـەک خـۆ ل هەوە گرت و هوین زوی نەهاتن.

وان گۆت: مادەم وەسایە، مە ئێخسیرێن خۆ دڤێن.

پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- گۆتـە وان: هـەچییێ بوویـە ملکـێ مـن و ملکێ مالباتـا عەبدلموطـطـەلبی ئـەو بـۆ هەوە.. و عـەدەت هنگـی ئـەو بـوو هەچییێ د شــەڕی دا هاتبا گرتن ئـەو حسێب دبوو عەبد. پاشی پێغەمبـەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: گاڤا مە نڤێژا نیڤرۆ کر هوین د ناڤ خەلکی دا ڕابنـە ڤـە و بێـژن: ئـەم پێغەمبـەرێ خـودێ ل نـک موسـلمانان دکەینـە مەهـدەر و موسلمانان ل نک پێغەمبەرێ خودێ دکەینە مەهدەر کو عەیالێ مە بەردەن.

وان وە کـر، هنگـی پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- گۆتـە خـەلکی: ئەڤـە برایێن هەوەنە یێن هاتین موسلمانبووین، و ئەو حەز دکەن ئەم ئێخسیرێن وان لـێ بزڤـڕینین، و هـەچییێ گەهشـتبتە مـن و مـالبـاتـا عەبدلموطـطـەلبی ئـەو دزڤڕاندینە ل مرۆڤێن وان.. و هنگی بـارا پتـر ژ موسـلمانان گـۆت: یـێن مـە ژی، ب تنێ هندەک ئویجاخ تێ نەبن، ئەو ل بەر نەهاتن، هنگی پێغەمبـەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: هەر ئێکێ مرۆڤەکی ئـازا کـەت و ل خودانـان بزڤڕینت

پاشی ئەم دێ شەش حێشتران پێشڤە دەینیێ. و هۆسا ئێخسیر هەمی هاتنە بەردان، و ل خودانێن وان هاتنە زڤڕاندن.

و مەزنێ شاندا هەوازن زوهەیرێ کوڕێ صورەدی بوو، و ئەو ژ بابکێ سەعدییان بوو، و ئاشکەرایە کو سەعدی ئەو بوون یێن پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- زارۆکینییا خۆ د ناڤ وان دا بۆراندی، ل مالا حەلیما سەعدی.. و دبێژن: دەمێ شاندێ هەوازن هاتییە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- وان بیرا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل ڤێ چەندێ ئیناڤە و گۆتێ: د ناڤ ڤان ئێخسیران دا مەت و خالەتێن تە هەنە. و سەر خاترا ڤێ چەندێ ژی بوویە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئێخسیرێن وان هەمی بەردان.

و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- پسیارا مەزنێ هەوازن مالکێ کوڕێ عەوفی ژ وێ شاندێ کر، کانێ ئەو چ لێ هاتییە؟ وان گۆتێ: ئەو یێ ل نک ثەقەفییان ل طائیفێ، ئینا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: بێژنێ ئەگەر ئەو بێتە نک من و موسلمان ببت، ئەز دێ مال و مرۆڤێن وی هەمییان لێ زڤڕینم د گەل سەد حێشتران ژی. گاڤا وان ئەڤ خەبەرە گەهاندییە مالکی، وی هەر زوی خۆ ژ ثەقەفییان ڤەدزی و هات گەهشتە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و موسلمان بوو، و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- سۆزا خۆ بۆ ب جهئینا، و ئەو کرە مەزنێ دەڤەرا وی، و پشتی هنگی وی شەڕێ ئویجاخا ثەقەفییان کر، حەتا ئەو نەچارکرین تەسلیم ببن، و پاشی موسلمان ببن.

حەلیما سەعدی و مالباتا وێ ل نک پێغەمبەری:

د هندەک ریوایەتان هاتییە کو ل دەمێ ڕویدانا حونەینێ و سەرهاتییێن پشتی وێ چێبووین، ئێک ژ وان کەسێن ل (ئەوطاسێ) هاتینە ئێخسیرکرن شەیمائا کچا حارثێ سەعدی بوو، و بەری نوکە دەمێ مە بەحسێ ژیانا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل نک حەلیمایێ کری مە ئاشکەرا کربوو کو

حەلیمایێ کورەک و دو کچ هەبوون: عەبدللاهـ و ئەنیسا و خوذامە، و خوذامە ئەو بوو یا دگۆتنێ: شەیماء، و ئەو ب عەمرێ خۆ ڤە ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- مەزنتر بوو.

هندەک ریوایەتێن لاواز -ژ لایێ سەنەدێ ڤە- هەنە کو ل جعرانە شەیماء، وهنگی ئەو ئێک ژ ئێخسیران بوو، هاتە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و گۆتێ: ئەز خویشکا تەمە، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: نیشانا تە چییە؟ وێ زەندکا خۆ نیشا دا وگۆتێ: ئەڤە شوینا وێ لەقێیە یا تە ل دەستێ من دای، هێشتا یا مای! هنگی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەو نیاسی لەو قەدرەکێ زێدە بۆ گرت، و گۆتێ: تە دڤێت بمینە ل نک مە، و تە دڤێت دێ مالی دەینە تە و بزڤڕە جهێ خۆ.. وێ گۆت: ئەز دێ زڤڕمە جهێ خۆ..

و ل دۆر حەلیمایێ و زەلامێ وێ حارثی و کورێ وان عەبدللاهی، هندەک ریوایەت هەنە کو ئەو ژی ل ڤی دەمی هاتبوونە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، بەلێ ئەو ریوایەت ژی دلاوازن، هەر چەندە هندەک ریوایەت هەنە کو حەلیما و زەلامێ وێ گەهشتبوونە دەمێ ئیسلامێ و باوەری ب پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئینابوو، لەو هندەک زانایان ئەو ژ صەحابییان هژمارتینە. و هزر پتر بۆ هندێ دچت کو حەلیما و زەلامێ وێ ل ڤی دەمی -سالا هەشتێ مشەختی- نەمابن، ئەگەر شاندێ هەوازنییان دا بێژنە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دەیک و بابێن تە ژی د ناڤ ئێخسیران دانە کانێ چاوا گۆتێ: مەت و خالەتێن تە د ناڤ دانە.

پێغەمبەر و کرنا عومرێ:

پشتی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ژ مەسەلا هەوازنییان خلاصبووی، و بەری ئەو بزڤڕتە مەدینێ، وی بڕیار دا عومرەیەکێ بکەت، لەو وی ل جعرانە

ئیحرام کرنە بەر خۆ، و ئەو میقاتێ خەلکێ طائیفێیە، و هەچییێ د رێکا وان را بێت، و دەمێ ئەو ژ عومرێ خلاصبووی ل مەروایێ موعاویەیێ کورێ ئەبوو سوفیانی سەرێ وی تراشی.. و پشتی عومرە ب دوومـاهی هاتی ئەو زڤڕی جعرانە، کو ل سەر رێکا مەدینێیە، و ژ وێرێ ئەو زڤڕی مەدینێ.

و ئەڤ عومرە وی ل هەیڤا ذولقەعدەیێ کربوو، و صەحابییان ئەو عومرە حسێب دکر عومرەیا سێییێ یا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کری، عومرەیا ئێکێ ل سالا شەشێ بوو، دەمێ کافران ئەو ژ حودەیبییێ زڤڕاندی و نەهێلای بچتە مەکەهێ، ئینا وی قوربانێ خۆ ڤەکوشت و سەرێ خۆ تراشی و جلکێن ئیحرامان ژ بەر خۆ کرن و زڤڕی مەدینێ. یا دوییێ سالا دی بوو ئەوا دبێژنێ: عومرەیا قەزاکرنێ. و یا سێییێ ئەڤە بوو، و ئەو هەر سێ ل هەیڤا ذولقەعدە بوون. عومرەکا دی ژی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کربوو د گەل حەجا خاترخواستنێ.

زڤڕینا پێغەمبەری بۆ مەدینێ:

ل بیست و چاری هەیڤا ذولقەعدە، یان ژی ل دەسپێکا هەیڤا ذولحججە ل دویڤ گۆتنەکێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- گەهشتە بـاژێرێ مەدینێ، پشتی کو عەتتابێ کورێ ئەسیدی کربیە مەزنێ وێ، و موعاذێ کورێ جەبەلی لێ هێلای دا دینی نیشا خەلکی بدەت.

و دەمێ مایی ژ ڤێ سالێ کو هەیڤەک و چەند رۆژەک بوون پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل مەدینێ بۆراند.

دو سەرهاتییێن مالا پێغەمبەری:

د ڤێ سالێ دا دو سەرهاتییێن بەرچاڤ د مالا پێغەمبەری دا -سلاڤ لێ بن- چێبووبوون، ئێک یا نەخۆش بوو، و ئێک یا خۆش بوو..

سەرهاتیبیا بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گەلەک نەخۆش مرنا کچا وی زەینەبێ بوو، و زەینەب -ل دویڤ بۆچوونەکێ- کچا وی یا مەزنتر بوو، ئەوا شوینا دەیکا خۆ خەدیجایێ د چاڤێن بابێ خۆ دا گرتی.

بەری نوکە پتر ژ جارەکێ بەحسێ وێ د گەل مە بۆربیە، و ل ڤێرێ ب کورتی دێ بێژین: دەمێ ئەو هاتییە سەر دنیایێ ژییێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- سیهـ سال بوو. و پشتی ئەو مەزن بووی وێ شوی ب کورێ خالەتا خۆ هالایێ (ئەبوولعاصێ کورێ رەبیعی) کربوو، ئەوێ د شەڕێ بەدرێ دا د گەل کافران ئێخسیر بووی.. دەمێ زەلامێ وێ پشتی شەڕێ بەدرێ ئەو ل سەر داخوازا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هنارتییە مەدینێ، ب رێڤە کافرەکی (یێ پشتی هنگی موسلمانبووی و د شەرەکی دا شەهیدبووی) هاتە د رێکا وێ دا و سەرێ رما خۆ ب نک وێ ڤە درێژکر، تشتێ بوویە ئەگەرا هندێ حێشترا وێ خۆ راهاڤێت، و ئەو ژ سەر پشتێ ژۆردا ب کەڤرەکی بکەڤت، و هنگی ئەو ب زارۆکەکێ خۆ یا گران بوو. ڤێ کەفتنێ کارەکێ خراب لێ کر، لەو پشتی هنگی بچویکێ وێ ژ بەرچوو، و دبێژن: مرنا وێ ژی پشتی هنگی ب چەند سالەکان هەر ژ بەر وێ نەخۆشییێ بوو ئەوا هنگی گەهشتییێ.

ل سالا حەفتێ مشەختی زەلامێ وێ ئەبوولعاص موسلمانبوو و ژ مەکەهێ مشەختبوو مەدینێ، هنگی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ژنکا وی زەینەب لێ زڤڕاندە ڤە، و پشتی سالەکێ ژ مانا وان د گەل ئێک، و ل دەسپێکا سالا هەشتێ مشەختی زەینەب ل مەدینێ چوو بەر دلۆڤانییا خودێ، و ئەو ل بەقیعێ هاتە ڤەشارتن.

و ئەو نەڤیا خۆ یا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- د نڤێژا ب جماعەت دا ل مزگەفتێ دکرە ملێ خۆ، وەکی د هندەک حەدیسێن دورست دا هاتی،

ئومامـەیا کچـا زەینـەبێ بـوو، هنـدەک زانـا دبێـژن: ئـەڤ چەنـدە پشـتی مرنـا دەیکا وێ زەینەبێ بوو.

سـەرهاتییا دی یـا خـۆش ل دووماهییـا سـالێ چێبووبـوو، ل هـەیڤا ذولحججە کـو هـەیـڤـا دوازدێیە، پشتی زڤڕینا پێغەمبەری -سلاڤ لـێ بـن- ژ مەکەهێ، ئەو ژی بوونـا کـوڕێ وی ئیبـراهیم بـوو ژ وێ جارییێ یـا مـەزنێ ئەسکەندەرییێ موقەوقسی ژ مصرێ بـۆ هنـارتی، و نـاڤێ وێ مارییایـا کچـا شەمعوونی بوو. و ئەو زارۆکێ وی یێ ئێکانە بوو نە ژ خەدیجایێ یێ خودێ دایێ.

سەرهاتییێن
سالا نەهێ مشەختی

بۆری د گەل مە كو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل دووماهییا هەیڤا یازدێ یان ل سەرێ هەیڤا دوازدێ ژ سالا بۆری ژ مەكەهێ زڤڕی مەدینێ، و سالا نەهێ مشەختی ب سەر وی دا هات و ئەو ل مەدینێ بوو..

د ڤێ سالێ دا چەند سەرهاتییێن گرنگ د سیرەتێ دا ڕویدابوون بەلێ تشتێ ژ هەمییێ بەرچاڤتر ئەو بوو، شاندێن گەلەك ئێل و عەشیرەتێن عەرەبان بەر ب مەدینێ ڤە هاتە نك پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، وەكی دێ بەحس ژێ كەین، حەتا وێ دەرەجێ هندەك زانایێن سیرەتێ ناڤێ ڤێ سالێ دكەنە: سالا وەفدان. و سەرهاتییا دی یا مەزن یا كو د ڤێ سالێ دا چێبووی سەرهاتییا غەزایا تەبووكێ بوو.

هەر شەش هەیڤێن ئێكێ:

د هەر شەش هەیڤێن ئێكێ دا ژ سالا نەهێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل مەدینێ بوو و ژێ دەرنەكەفتبوو، و د ڤی دەمی دا ئەو ب سێ كارێن سەرەكی ڕابووبوو:

ئێك: وی هژمارەكا صەحابییێن خۆ یێ زانا و تێگەهشتی ب دینی هنارتنە ناڤ وان ئویجاخان یێن ژ نوی موسلمانبووین؛ دا ئیسلامێ نیشا بدەن، و قورئانێ بۆ وان بخوینن، و وان ب تەعالیمێن دینێ نوی شارەزا و پەروەردە بكەن. و دگۆتنە ڤان صەحابییان: (القراء) كو د زاراڤێ وی سەردەمی دا مەعنایا زانایان ددا.

دو: وی هـژمـارەکـا دی یا صەحابییێن خۆ هنارتنە دەڤەرێن جودا جودا ژ جەزیرا عەرەبان یێن کو بووینە موسلمان؛ دا تـەرتیباتێن وان یێن ئیـداری رێک بێخن، و لایێ مـالی ژی دورست بکـەن، زەکاتـان کـۆم بکـەن و بدەنـە هەژارێن وان، و جزیە و خێرێن دی لێکدەن و بۆ خەزینا دەولـەتێ ل مـەدینێ بهنێرن، و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەو مال ل سەر پێتڤییێن موسلمانان خەرج دکرن، و دگۆتنە ڤان صەحابییان: (العمال) کو د زاراڤێ وی سەردەمی دا مەعنایا بەرپرس و کاربدەستان ددا.

سێ: وی هژمارەکـا سـەرییێن لەشـکەری ژی هنارتنـە توخـوبێن دەولـەتێ، و ب وان لایان ڤە یێن هێشتا کافر لێ ماین، بۆ هندێ دا سەهما دەولـەتا ئیسلامێ بکەفتـە دلـێن وان، و ئـەو هزرێ نەکەن کو هێرشێ بدەنـە سەر موسلمانان.. و د ڤان هەر شەش هەیڤان دا وی نێزیکی شەش سەرییان هنارتن، و هندەک ژ وان هندەک شەرێن سڤک کرن. و ئێک ژ وان سـەرییان، سـەرییا عـەلییێ کـورێ ئـەبووطـالبی بـوو بـۆ دەڤـەرا (طـەی) ل هـەیڤا رەبیعولئاخـەرێ، د ڤـێ رویـدانێ دا موسـلمانان هنـدەک کـەس ژ ئویجاخـا (طـائییـان) ئێخسـیرکرن، و ئێـک ژ وان کچـا حاتـەمێ طـائی بـوو، گاڤـا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بـن- ئـەو نیاسی زێدە قـەدرێ وێ گـرت، و ب رێـز و ئحترام ڤە زڤڕانـدە جهـێ وێ، تشـتێ بوویـە ئەگـەرا هنـدێ کـو ئـەو برایێ خۆ (عەدییێ کورێ حاتەمی) قانع بکەت کو بێت و موسلمان ببت.

د ناڤبەرا پێغەمبەری و ژنکێن وی دا:

هـەر وەسـا ل ڤی دەمی یـێ ئـەم بەحس ژێ دکـەین، کـو نیڤا ئێکێیـە ژ سالا نەهێ سەرهاتییەکا غەریب و نەعەدەتی د مالا پێغەمبەری دا -سلاڤ لێ بن- رویـدابـوو، د ناڤبەرا وی و ژنکێن وی دا، ئـەو سـەرهاتی ئـەوە یـا د کتێبێن سیرەتێ دا دبێژنێ: (حادثـة التخییـر) یـەعنی: سـەرهاتییا داخـوازا

هلبژارتنێ، و مەخسەد پێ ئەوە دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- داخواز ژ ژنکێن خۆ کری کو ئەو ئێک ژ دویان بۆ خۆ هلبژێرن: یان ب ژیانا فەقیرییێ د گەل وی رازی بن، یان ژی بێنە بەردان![1]

د حەدیسەکا دورست و یا درێژ دا ئیمام ئەحمەد و بوخاری ژ عەبدللاهێ کورێ عەبباسی ڤەدگوهێزن، کو جارەکێ وی پسیارا ڤێ سەرهاتییێ ژ عومەرێ کورێ خەططابی کر، و دڤێت ژ بیر نەکەین کو حەفصایا کچا عومەری ژنکا پێغەمبەری بوو، و وێ د گەل عائیشایێ دەورەکێ بەرچاڤ د ڤێ سەرهاتییێ دا هەبوو، ل ڤێرێ هندەکێ ژ گۆتنا عومەری دێ ڤەگێرین.

عومەر دبێژت: ئەم قورەیشی دشیاینە ژنێن خۆ، گاڤا ئەم چووینە مەدینێ، مە هندەک مرۆڤ ل وێرێ دیتن ژنێن وان دشیانە وان، ئینا ژنێن مە ژی چاڤ ل یێن وان کر، ڕۆژەکێ کەربێن من ژ ژنکا من ڤەبوون، من دیت ئەو د بەر من ڕا ئاخفت، من گۆتێ: چاوا تو د بەر من ڕا دئاخڤی؟ وێ گۆت: ما تو ژ پێغەمبەری چێتری؟ ژنکێن وی د بەر وی ڕا دئاخڤن، و هندەک جاران ئێک ژ وان ڕۆژێ هەمییێ ژێ سل دبت!

گاڤا من گوه ل ڤێ ئاخفتنێ بووی، ئەز چوومە نک حەفصایێ، و من گۆتێ: ڕاستە هوین د بەر پێغەمبەری ڕا دئاخڤن و تشتان ژێ دخوازن؟ وێ گۆت: بەلێ. من گۆتێ: و ئێک ژ هەوە ڕۆژێ هەمییێ ژێ سل دبت؟ وێ گۆت: بەلێ. من گۆت: وەی بۆ خوسارتی و زیانا وێ یا وە دکەت ژ هەوە، ئەرێ ئێک ژ هەوە یا پشتڕاستە ژ هندێ کو خودێ غەزەبێ لێ بکەت دەمێ ئەو کەربێن پێغەمبەرێ وی ڤەدکەت؟ پا ئەگەر ئەو هنگی مر؟ نە وەبت

---

(١) هندەک زانا ل وێ باوەرێنە کو ئەڤ سەرهاتییە ل سالا پێنجێ مشەختی چێبووبوو.

جارەکێ تو دلێ پێغەمبەری بهێلی یان تشتەکی ژێ بخوازی، تشتێ تە ڤیا ژ من بخوازە..

عومەر دبێژت: من جیرانەکێ ئەنصاری هەبوو، من و وی کربوو دۆرانێ، هەر ئێک ژ مە ڕۆژەکێ دچوو نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و یێ دی شۆلێ خۆ دکر، پاشی ئەوێ دچوو نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دا ئێتە نک یێ دی و بۆ بێژت کانێ وێ ڕۆژێ چ چێبوویە و چ وەحی بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هاتییە. و هنگی سوحبەتێن مە ل دۆر هندێ بوون کو غەسسانی هەسپێ خۆ یێن نال دکەن دا بێنە شەڕێ مە، (و غەسسانی عەرەبێن شامێ یێن فەلە بوون) ڕۆژەکێ دۆرا هەڤالێ من بوو بچتە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، عەیشا دەمێ زڤڕییە مال، هات دەرگەهێ من قوتا و گازی من کر، گاڤا ئەز لێ دەرکەفتیم، وی گۆتە من: تشتەکێ مەزنێ چێبووی، من گۆتێ: چ چێبوویە، غەسسانییان ب سەر مە دا گرت؟ وی گۆت: نە.. تشتەکێ مەزنترە، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هەمی ژنێن خۆ بەردان.

عومەری گۆت: وەی بۆ خوسارەتییا حەفصایێ! من دزانی ئەڤە دێ چێ بت..

پاشی سپێدی عومەر چوو مالا کچا خۆ حەفصایێ دیت ئەو یا دکەتە گری، گۆتێ: ڕاستە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هوین هەمی بەردان؟ وێ گۆت: ئەز نزانم، ئەو یێ ب تنێیە ل فلان جهی.. عومەر چوو وێرێ و گۆتە عەبدەکی: هەرە بێژێ عومەری دڤێت تە ببینت، وی خۆ بێ دەنگ کر، و بەرسڤ نەدا، عومەر چوو مزگەفتێ و زڤڕی، و جارا دویێ دەستویری ژێ خواست دیسا وی بەرسڤ نەدا، جارا سێیێ عومەر چوو مزگەفتێ و زڤڕی، و دەستویری ژێ خواست، وی دەستویری دایێ. گاڤا عومەر چوویە نک گۆتێ:

ئەرێ ڕاستە تە ژنێن خۆ هەمی بەردایـنـە؟ وی گـۆت: نـەخێر! عومـەری گـۆت: (الله أكبر) پاشی عومەری سوحبەتا خۆ یا بۆری د گەل ژنکا خۆ و حەفصایێ بۆ وی کر و گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، ژنکێن ئەنصارییان فعلێن ژنکێن مە ژی خراب کرن! گۆت: هنگی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- گرنژی.

ژ ڤێ گۆتنا عومەری دئێتە وەرگرتن کو ئەڤ سەرهاتییە هنگی چێبوو‌بوو دەمێ بەرێ صەحابییان لێ کو نێزیکە عەرەبێن شامێ ژ هەڤالێن رۆمێ بێن و هێرشەکێ بـدەنـە سـەر مـەدینێ، و ئەڤە -وەکی زانـایێن دیرۆکـێ دبێـژن- ل نیڤا ئێکێ بوو ژ سالا نەهێ، بەری غەزایا تەبووکێ چێ ببت، وەکی پاشی دێ بـەحس ژێ کەین. بەلێ پسیار ل ڤێرێ ئەڤەیە: ئەرێ ئەو چ تـشـت بـوو د ناڤبەرا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و ژنکێن وی دا پـەیدابووی حەتـا ئـەو ژ وان عێجـز ببـت، و هەیڤـەکێ پشـت بدەتـە وان، و مەسـەلە بگەهتـە سـەر نێزیکی بەردانێ، حەتا هندەک صەحابی هزر بکەن هەما وی ئەو یێن بـەرداین ژی؟

بـۆ بەرسـڤ دێ بێـژین: پشـتی مالـەکێ مـەزن ب دەسـت موسـلمانان کەفتی ڕەنگەکێ بەرفرەهییێ ب سـەر خـەلکی دا هات، و نێزیکـە چو مـال ژ ڤـێ بـەرفرەهییێ بێبـار نـەمابن، مـالا پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- تـێ نـەبت، ئەو هەر وەکی خۆ ما و چو لـێ زێدە نەبوو، ژنکێن وی چەنـدەکێ خـۆ گـرت، وان وە هـزر کـر پێغەمبـەر -سـلاڤ لـێ بـن- وان ژ ڤـی مالـی بێبـار ناکـەت، و چەنـدەکێ ژینـا وان ژی دێ خـۆش کـەت، دا ئـەو ژ ڤـێ فـەقیرییێ دەرکەڤن یا ئەو تێدا، بەلـێ نێزیـک بـوو ئـەو مـال هـەمی ب دوومـاهی بێـت بێی تشتەک ژێ بگەهتە وان، ئەو ڕابوون تکبیرا خۆ کرن وگـۆتن: هۆسا چـێ نابت، ئەڤە مالـەکێ مەزن کەفتە دەستێ پێغەمبەری و وی مال هەمی ل سـەر

خەلکی بەلاڤ کر، و چو نەدا مە، ما چییە ئەگەر ئەو مە ژی وەکی مالـەکێ ژ موسلمانان بهژمێرت!

پاشی وان شاندەک ب سەرۆکاتییا عائیشـایێ ژ خۆ پێـک ئینـا دا کـو ئەو ڤێ داخـوازا وان بگەهیننە پێغەمبەری -سلاڤ لـێ بن-، وێ شاندێ گۆتـە پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن-: ئـەی پێغـەمبـەرێ خـودێ، کچـێن کیسـرای و قەیصەری ب زێرِ و زینەتن، و خدام و خولام ل بەر دەستان کـار دکـەن، و ئـەم ب ڤی حالـینە یێ تو دبینی!

پاشی وان داخواز ژ وی کر ئەو حالـێ وان بەرفرەهـ بکـەت، دا ئـەو ژی وەکی خەلکی بژین، پێغەمبـەر -سـلاڤ لـێ بـن- ژ ڤـێ داخـوازا وان تـەنگاڤ بوو، چاوا مەسەلە بگەهتە هنـدێ ڤیانـا دنیـایێ د دلـێن ژنکـێن وی دا ئێکـا هند ژ وان چێ بکەت ئەو وەکی مرۆڤێن دنیایێ داخوازا بەرفرەهییێ بکەن؟

پێغەمبەری -سـلاڤ لـێ بـن- بەرسـڤا وان نـەدا، بەلـێ ژ عێجزییـان دا وی پشت دا ژنکێن خۆ و ژ مال دەرکەفت، و چوو وی جهـی یێ عومـەر لـێ چوویـە نـک وی، و ئـەو مەزەلـکەکا بلنـد بـوو، و وی سـویند خـوار هەیڤـەکێ نـەچـتـە نک وان، پشتی بیست و نەهـ رِۆژ چووین ئەڤ ئایەتە هاتنە خوارێ:
﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ قُل لِّأَزۡوَٰجِكَ إِن كُنتُنَّ تُرِدۡنَ ٱلۡحَيَوٰةَ ٱلدُّنۡيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيۡنَ أُمَتِّعۡكُنَّ وَأُسَرِّحۡكُنَّ سَرَاحٗا جَمِيلٗا ۞ وَإِن كُنتُنَّ تُرِدۡنَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَٱلدَّارَ ٱلۡأٓخِرَةَ فَـإِنَّ ٱللَّهَ أَعَدَّ لِلۡمُحۡسِنَٰتِ مِنكُنَّ أَجۡرًا عَظِيمٗـا ۞﴾ (الأحزاب: ٢٨-٢٩) یـەعنی: ئـەی پێغەمبەر تو بێـژە وان ژنکـێن خۆ یـێن ل تـە کۆمبـووین، و داخـوازا زێـدەکرنا نەفەقێ ژ تە دکەن: ئەگەر هەوە ژینا دنیایێ و خـەملا وێ دڤێـت وەرن دا ئـەز هندەکێ ژ وی مالێ دنیایێ یێ ل نک من هەی بدەمە هـەوە، و بـێ زیانـەک بگەهتــە هــەوە ئــەز دێ هــەوە بــەردەم. و ئەگــەر هــەوە رِازیبوونــا خــودێ و پێغەمبەرێ وی دڤێـت و ئـەو تشتـێ خودێ ل ئـاخرەتێ بـۆ هەوە ئامـادەکری،

هوین صەبرێ ل سەر حالێ خۆ بکێشن، و گوهدارییا خودێ و پێغەمبەرێ وی بکەن، هندی خودێیە بۆ یێن قەنج ژ هەوە خێرەکا مەزن ئامادەکرییە.

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- فەرمانا خودایێ خۆ ب جهئینا، و ئێک ئێکە ئەڤ ئایەتە بۆ ژنکێن خۆ خواند، و وی ژ عائیشایێ دەست پێ کر، و دبێژن: دەمێ ئەو چوویە مەزەلکا عائیشایێ، عائیشایێ گۆتێ: پانێ تە گۆتبوو ئەز هەیڤەکێ نائێمە نک هەوە و ئەڤە بیست و نەهـ ڕۆژ چوون! وی گۆت: ئەڤ هەیڤە بیست و نەهـ ڕۆژن. پاشی وی گۆتێ: ئەز دێ تشتەکی بۆ تە بێژم و من نەڤێت تو لەزێ د بەرسڤێ دا بکەی حەتا ڕەئیا دەیبابێن خۆ وەرگری، پاشی وی ئەڤ ئایەتە بۆ وێ خواند.. عائیشایێ گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، ئەز ڕەئیا دەیبابێن خۆ د دەر حەقا تە دا وەرگرم؟ نە ب خودێ ئەز خودێ و پێغەمبەرێ وی هل دبژێرم! و ژنکێن وی یێن دی ژی هەمییان ئەڤ بەرسڤە دایێ.

ب ڤێ چەندێ ئەو ژ داخوازا خۆ لێڤەبوون، و پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- زڤڕی مال.

و مرۆڤ دەمێ ڤێ سەرهاتییێ دخوینت هژمارەکا دەرسێن مەزن ژێ وەردگرت:

یا **ئێکێ**: هندی موحەممەد بوو -سلاڤ لێ بن- ژ وی ڕەنگێ مەزنان بوو یێن نوکە دبێژنێ: مرۆڤێن شەعبی، غەریزا بابینییێ د دەر حەقا مللەتی دا د دلی دا هەبوو، کا چاوا بابێ پێ خۆش نینە تامێ ژ وی تشتی ببینت یێ چاڤێ بچویکێ وی لێ بت بەری بچویکێ وی تامێ ژێ ببینت، وەسا وی پێ خۆش نەبوو ئەو و بنەمالا وی ب ڕەنگەکێ وەسا د بەرفرەهییێ دا بژین کو یێ فەقیرێن مللەتی چاڤ لێ و ب دەست نەکەڤت، ڕۆژەکێ کچا وی (فاطمایێ) داخواز ژێ کر ئەو هندەک مالی بدەتێ دا ئەو خدامەکێ بۆ

خۆ بگرت پـێش وێ ڤـە شۆلـێ مـالێ بکـەت، پێغـەمبـەری -سلاڤ لـێ بـن- گۆتێ: ب خودێ ئەز مالی نادەمە تە و خـەلکێ (صـوففە) قورقـورا زکـێ وان بت ژ برسان دا.

یا **دویێ**: پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دڤیا ژنکێن وی خۆ ب کچێن کیسرای و قـەیصەری قیاس نەکەن، و باش بزانن کو ئـەو وەکـی هـەر ژنکـەکا دی ژ ژنکێن موسلمانانە یێن کو زەحمەتێ دبینن و صەبرێ ل سەر نەخۆشییا ژینێ دکەن، بـەلکی وی دڤیـا ئـەو د ڤـێ چەنـدێ دا ژ وان زێـدە کـەن ژی؛ دا ئـــەو بـــۆ وان ببنـــە جهـــێ چـــاڤلێکرنێ، کـــانێ چـــاوا وی ژی د مەجالـــێ صەبرکێشـانا ل سـەر نەخۆشـییا فەقیـرییێ ژ هـەمی زەلامـێن موسـلمان زێـدە کربوو، ڕۆژەکێ عومەر هاتە مالا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بەرێ خۆ دایـێ پێغەمبـەری خـۆ ل سـەر حێسـیلکەکێ یـێ درێژکری، و دیـارە نـاڤ ملـێن وی درویـس بووینـە لـەو عومـەری دیـت شـوینا حێسـیلکێ یـا ل نـاڤ ملـێن وی چێبووی، و عومەری بەرێ خۆ دایـێ کولمەکا جەهی یا د ئامانەکی و قـویتێ وی هـەمـــی ئـــەو بـــوو، ئینا چاڤێن عومـەری تـژی ڕۆنـدک بـوون، پێغەمبـەر -سـلاڤ لـێ بـن- لـێ زڤـڕی وگـۆتێ: کـوڕێ خـەططـابی تـە خێـرە؟ عومـەری گۆتێ: کیسرا و قەیصەر یێن د خۆشییان دا دژین، و تو پێغەمبـەرێ خـودێیی و ئەڤە حالێ تە بت؟ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: ما تـە نـەڤێت دنیـا یا وان بت و ئاخرەت یا مە بت؟

و وە نـەبـت ئێک هزر کەت بێژت: مانێ وی چو نەبوو لـەو حالـێ وی ئەڤە بوو، ئەگەر وەسا با عومـەری -و بـەری هنگـی ژنکـێن وی- ئـەڤ گازنـدە ژێ نەدکر، بەلێ وی ب ڤی کارێ خۆ دڤیـا بـۆ ئومـمەتـێ -و ب تایبـەتی بـۆ مەزن وکاربدەستان- ببتە جهێ چاڤلێکرنێ بۆ صەبرا ل سەر نەخۆشـییا ژینـێ، دا نقۆبوونا د ناڤ خۆشییێ دا وان ژ کارێن مەزن نەدەتە پاش، و ئێکـا هنـد

ژ وان چێ نەکەت ئەو پێخەمەت مانا د ناڤ خۆشییان دا قەزییا خۆ یا مەزن ژ دەست بدەن.

یا **سییێ**: ئەو کەسێ ب ڤی ڕەنگی بت، مال د دەستان دا یێ مشە بت، و لێ نەگەڕیێت ژنکێ د ژینا خۆ دا ل دەرەجا ئێکێ بدانت، خەیالا وێ باخێڤت، و جیهانەکا تژی خەون و هیڤی و بەرفرەهی بۆ ئاڤا بکەت، مەعنا ئەو نە مرۆڤەکێ دنیاییێە، و نە پالێ خۆشییا بەروەختە، و هەما ئەڤە ب تنێ بەسە هندێ بگەهینت کو ئینانا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بۆ پتر ژ ژنەکێ ئارمانج ژێ خۆشی برنا ب دنیایێ نەبوو، وەکی هندەک نەزان هزر دکەن، ئەوێ ل خۆشی و شەهەواتان بگەڕیێت ژنکێ د ژینا خۆ دا د ناڤ کراسێ فەقیری و دەستکورتییێ دا ناپێچت.

یا **چارێ**: چەند تەعبیرەکا بنەجهە دەمێ قورئانێ پشتی ڤێ سەرهاتییێ، یان ڤێ سەرکەفتنێ یا ژنکێن پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب دەست خۆ ڤە ئینای، ناڤێ وان کرییە: دەیکێن خودان باوەران! ئەڤ ناڤلێکرنا هندێ دگەهینت ژنا کامل ژین پێ کامل نابت حەتا سالۆخەتێ وێ د گەل زەلامێ وێ وەکی سالۆخەتێ دەیکێ لێ نەئێت ئەوا ب دلی و رامانێن وی -نە کو ب خۆشی و مفای- زارۆکێ دبینت، و ژن گاڤا یا ب ڤی ڕەنگی بوو ژیان دێ د گەل ب ڕێڤە چت، چونکی ل دەمێ خۆشییێ و نەخۆشییێ دێ یا ب صەبر و ڤیان بت، و مال ئەگەر ل سەر ڤیانێ نەکو مەصلحەتێ و مفای هاتە ئاڤاکرن مرۆڤ دەمێ خۆ د ناڤ دا دبینت دێ ئحساسێ ب ڕاستییا نەفسا خۆ یا پاقژ کەت، بلا قەت ئحساسێ ب ڕاستییا کیسرای و قەیصەری نەکەت ژێ!

غەزایا تەبووکێ

غەزایا تەبووکێ ئەوا ل هەیڤا رەجەبێ ژ سالا نەهێ مشەختی چێبووی، دووماهی غەزا بوو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- د ژیانا خۆ دا کری، و ئەو بەرانبەر لەشکەرێ دەولەتا رۆمێ یا فەلە بوو.

جهێ تەبووکێ:

تەبووک باژێرەکە دکەفتە باکوورێ رۆژئاڤایا مەدینێ ل سەر رێکا شامێ، ب دویراتییا (٧٧٨) کم، و هندەک زانا بۆ هندێ دچن کو شوعەیب پێغەمبەر و مللەتێ وی ل ڤێ دەڤەرێ دژیان، و ئاشکەرایە کو تەبووک دکەفتە رۆژهەلاتا کەنداڤێ عەقەبە و سەرێ دەریایا سۆر، ئەوا بەرێ دگۆتنێ: بەحرا قولزەمێ. و ئەڤ دەڤەرە هنگی وەلاتێ ئویجاخا (قوضاعە) یا عەرەبان بوو، و ژ بەر کو عەرەبێن وان دەڤەران و یێن شامێ فەلە بوون، وەلاتێ وان بۆ دەولەتا رۆمێ بوو.

ل باشوورێ تەبووکێ، یەعنی: د ناڤبەرا تەبووکێ و خەیبەرێ دا، شوینوارێن ئویجاخا ثەموودییان هەنە، ئەوێن خودێ صالح پێغەمبەر بۆ وان هنارتی، و بەرێ دگۆتنە وی جهی: (حجر) و هندەک جاران دبێژنێ: (مدائن صالح)، و دەمێ لەشکەرێ موسلمانان د جهێ وان را دەرباس بووی، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەو جهە بۆ وان دەسنیشان کر یێ مللەتێ صالحی لێ، و ئەو جهێ حێشترا صالحی لێ دهات و دچوو، و ئەو بیرا ئاڤ ژێ ڤەدخوار.

دەمێ ڤێ غەزایێ:

وەکی مە گۆتی ئەڤ غەزایە ل هەیڤا رەجەبێ بوو ژ سالا نەهێ، و ل وێ سالێ ئەڤ هەیڤە دکەفتە بەرانبەر هەیڤا تەباخێ ژ سالا ٦٣٠ زایینی، یەعنی: ئەو ل چلێ هاڤینێ بوو، و دنیا هنگی گەلەک یا گەرم بوو، و د سەر گەرما دنیایێ و دویراتییا رێکێ را، ل وێ بهارا بۆری رەنگەکێ هشکاتییێ هەبوو، لەو چاندن یا باش نەبوو، و گرانی پەیدا بووبوو، و خەلک د تەنگاڤییەکا مەزن دا دژیان، و هەر ژ بەر ڤێ چەندێ هندەک جاران دبێژنە ڤێ غەزایێ: (غزوة العسرة) یەعنی: غەزایا تەنگاڤییێ، و خودایێ مەزن د سوورەتا (التوبة) دا ناڤێ (ساعة العسرة) دەمێ تەنگاڤییێ ل ددانت، دەمێ دبێژت: ﴿ لَّقَد تَّابَ ٱللَّهُ عَلَى ٱلنَّبِيِّ وَٱلْمُهَٰجِرِينَ وَٱلْأَنصَارِ ٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ ٱلْعُسْرَةِ مِنۢ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُۥ بِهِمْ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١١٧﴾ ﴾ (التوبة: ١١٧) یەعنی: ب راستی خودێ تەوفیقا پێغەمبەری بۆ تۆبەکرنێ دا، و وی تۆبە دانا سەر وان موهاجر و ئەنصارییان ئەوێن ل دەمێ تەنگاڤییێ د گەل وی دەرکەفتینە شەرێ دوژمنان، پشتی کو نێزیک بووی دلێن هندەک ژ وان ژ حەقییێ وەرگەرێن، و ئەو مەیلدارییا خۆشییێ و رحەتییێ بکەن، بەلێ خودێ ئەو موکمکرن و ب هێز ئێخستن و تۆبا وان قەبویلکر، هندی ئەوە ئەو ب وان یێ مهرەبان ودلۆڤانکارە.

ئەگەر و بەرهەڤییێن دەرکەفتنێ:

بەری نوکە دەمێ مە بەحسێ وی تەنگاڤییێ کری یا ل مالا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- پەیدابووی، پشتی ژنکێن وی داخواز ژێ کری کو ئەو حالێ وان بەرفرەهـ بکەت، مە ئاخفتنەکا عومەرێ کورێ خەططابی ئینا، ئەوا بوخاری ژێ ڤەدگوهێزت و تێدا هاتبوو کو وان (یەعنی: صەحابییان) د ناڤبەرا خۆ دا دگۆت: غەسسانی یێن هەسپێن خۆ نال دکەن دا هێرشەکێ

بدەنە سەر مەدینێ، و دیارە ئەڤە خەبەرە ژ لایێ شامێ ڤە بۆ مەدینێ هاتبوو، و دویر نینە غەسسانییان ب خۆ دەست د بەلاڤکرنا ڤی خەبەری دا و هنارتنا وی بۆ مەدینێ هەبت؛ دا ئەو ترسێ د دلێن موسلمانان دا بەلاڤ کەن، و ژ گۆتنا عومەری وەسا دئێتە زانین کو ئەڤ مەسەلە ل سەر هزرا پتربیا خەلکی یا زال بوو، لەو حەتا ئێکێ وەکی عومەری دەمێ هەڤالێ وی هاتی ب لەز دەرگەهێ وی قوتای و گازی کرییێ، وی ئێکسەر گۆت: خێرە، غەسسانییان ب سەر مەدینێ دا گرت؟

ژ ڤێ چەندێ ئەو گۆتن بۆ مە ئاشکەرا دبت یا هندەک زانایێن دیرۆکێ دبێژن کو ئەگەرا سەرەکی یا دەرکەفتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بۆ غەزایا تەبووکێ ئەو گەف بوون یێن رۆمێ و پشتەڤانێن وان ژ عەرەبێن شامێ ل موسلمانان دکرن کو ئەو دێ ب سەر مەدینێ دا گرن، و موسلمانان ژ ناڤ بەن. دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەڤ چەندە زانی، وی بڕیار دا بەری کو رۆم بێن و قەستا حیجازێ بکەن، موسلمان بەر ب شامێ ڤە بچن، و هێرشێ بدەنە دەڤەرێن وان، دا ئەو هزر نەکەن موسلمان هند دلاوازن کو ئەو دێ شێن ب ساناهی وەلاتێ وان داگیر کەن.

ئەو بوو ل دۆرێن هەیڤا رەجەبێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- صەحابییێن خۆ ئاگەهدار کرن کو وی ل بەرە بۆ شەڕێ رۆمێ و پشتەڤانێن وان ژ عەرەبان بەر ب شامێ ڤە بچت، و ئەو ب خۆ عەدەتێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەو بوو هەر جارەکا دەرکەفتبا غەزایەکێ، وی جهێ دەرکەفتنێ بۆ خەلکی ئاشکەرا نەدکر، بەلکی هندەک جاران وی کار بۆ هندێ دکر کو مەسەلێ ل بەر خەلکی ڤەشێرت؛ دا دەنگ و باسێن دەرکەفتنا وی نەگەهنە دوژمنی هێشتا ئەو دەرنەکەفتی، بەلێ ڤێ جارێ وی وە نەکر،

بەلكی وی ب ئاشكەرا گۆتە خەلكی هەمییێ: ئەم دێ چینە شامێ بۆ شەڕێ رۆمێ. و چەند ئەگەرەک د پشت ڤێ چەندێ ڕا هەبوون:

ئێــک: رۆمــێ و پشــتەڤانێن وان، وەكــی دەنــگ و بــاس گەهشــتینە مەدینێ، هەما ب خۆ كارێ شەڕی دكر، و ئنیەتا هێرشێ كربوو دلێ خۆ، ڤێجا چو مەعنا بۆ هندێ نینە ئەم بێژین: بلا ئەو نەزانن دا كارێ خۆ نەكەن.

دو: هژمارا نەیاری گەلەک بوو، و ڕێک بۆ وەلاتێ وان یا دویر بوو، لەو دڤێت لەشكەر بێتە ئاگەهداركرن؛ دا كو ب دورستی كارێ خۆ بكەت، و هزرا وێ تەنگاڤییێ ژی بكەت یا كو دێ ئێتە ڕێكا وان.

سێ: دەمێ دەركەفتنێ ژ هەمی لایان ڤە یێ بەرتەنگ بوو، چلێ هاڤینێ بوو و دنیا گەلەک یا گەرم بوو، و سال سالەكا هشک بوو و حالێ خەلكی یێ بەرتەنگ بوو، و گەلەک ژ موسلمانان هەبوون هند پارە نەبوون شیرەكی بۆ خۆ پێ بكڕن بۆ شەڕی یان دەوارەكێ دا لێ سویار بن.

ژ بەر ڤێ چەندێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب ئاشكەرایی خەلک تێ گەهاند كو ئەو دێ دەركەڤنە شامێ، و وی ژ صەحابییێن خۆ خواست كو هەر ئێک ل دویڤ شیان وپێچێبوونا خۆ پشكدارییێ د بەرهەڤكرنا لەشكەری دا بكەت، و وی ئەو ل وێ خێرا مەزن ئاگەهدار كرن یا كو دێ گەهتە هەر ئێكێ ڤێ چەندێ بكەت، و هنگی گەلەک صەحابی هاتنە پێش و بۆ هەر ئێكی دیاركر كو ئەو زەلامێن تەنگاڤییێنە، بەری هەمییان عوثمانێ كوڕێ عەففانی ڕابوو ڤە و گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ سەد حێشتر ب بار ڤە خەما من، و گاڤا وی دیتی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- یێ بەردەوامە ل سەر داخوازا خۆ وی گۆت: دوسەد حێشتر خەما من، و دەمێ وی دیتی دیسا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- یێ بەردەوامە ل سەر گۆتنا خۆ، وی گۆت: سێسەد حێشتر ب بار ڤە خەما من.. پاشی ئەو چو مال مێدەكەک ئینا و دانا بەر

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و گۆتێ: ئەڤە هزار دینارێن زێڕی ژی ژ مـن بـۆ لەشکەری، هنگی پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- پتـر ژ جـاەکێ گـۆت: ئێـدی عوثمان چ بکەت بلا بکەت چو ل سەر وی نینە!

و ئێکـێ دی هـەبوو بـەری عوثمـانی ژی ڕاکـر، بـەلکی بـەری هـەمی صەحابییان ڕاکر، هوین دزانن ئەو کی بوو؟

گوهێ خۆ بدەنێ..

عومـەرێ کوڕێ خەطـطـابی دبـێـژت: دەمـێ پێغەمبەری -سلاڤ لـێ بـن- داخوازا خێران ژ مە کری، مالـەکێ باش د دەسـتێ مـن دا هـەبوو، مـن گـۆت: باشە، ئەڤرۆ ئەز دێ بەری ئەبوو بەکری ڕاکەم، ئەز چووم مـن ئـەو مـال هـەمی ب نیڤی کر، نیڤـەک مـن بـۆ خۆ هـێلا، و نیڤـەک مـن ئینـا کـرە خێـر.. گاڤا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەو هەمی مال دیتی، گـۆتـــە عومـەری: پـا تــە چ بۆ مالا خۆ هێلا؟ وی گۆت: هندی وی، و گاڤا ئەبوو بـەکر هـاتی و مـالـێ خۆ دانای، پێغەمبەری -سلاڤ لـێ بـن- گـۆتێ: تـە چ بـۆ مـرۆڤێن خـۆ هـێلا؟ وی گۆت: من خودێ و پێغەمبەرێ وی بۆ وان هێلان!

بەلێ زەلامـــێ ئێکێ د ئوممەتێ دا، ئـــەوێ ئەگـەر باوەرییـا وی بکەنـە د لایەکێ تەرازییێ دا، و باوەرییـا ئوممـەتێ هـەمییێ بکەنـە د لایـێ دی دا، باوەرییـا وی دێ گرانتـر بـت.. ئـەبوو بـەکر ڤـێ جـارێ ژی ل پێشـییێ بـوو و کــەس ل بەراهییا وی نەبوو، وی مال و حالـێ خۆ هەمی ئینـا و خـۆ قرشـەک د مالا خۆ دا نەهێلا..

عومەری نیڤا مالـێ خـۆ کـرە خێـر، و عەبـدررەحمانێ کـوڕێ عـەوفی ژی نیڤـا مـالـێ خـۆ ئینـا، و گەلـەک صـەحابییێن دی یـێن وەکـی عەبباسـی و طـەلحەی ب کۆمان مال ئینا و کرە خێر.. و دانا خێـران ب هـەبوونا مالـەکێ زێدە ڤـە یـا گرێـدای نینـە، بـەلکی ئـەو ب هـەبوونا دلـەکێ بەرفرەهـ ڤـە یـا

گرێدایـە، صـەحابییەک هـات تـرارەک تـژی قەسـپ کربـوو، دانـا بـەر سـنگێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و گۆتێ: بەس ئـەڤ مالـە مـن یـێ هـەی! هنگـی وەکی هەر جار منافقان ل پشت پـەردەیێن ڕەش و تـاری ئـەزمانێ خـۆ بـەردا، ئەوێن مالـەکێ زێدە دای گۆتن: ئـەو بـۆ مەدحە ڤـێ چەنـدێ دکـەن.. و ئـەوێن مالـەکێ کێم دای تـرانــە بۆ خۆ پێ کرن و گـۆتن: ڤێجا مـا خودێ چ منـەت ب ترارکێ تە یێ قەسپان هەیە! هنگی خودێ بەرسڤ پێش خودان بـاوەران ڤـە دا: ﴿ ٱلَّذِينَ يَلۡمِزُونَ ٱلۡمُطَّوِّعِينَ مِنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ فِي ٱلصَّدَقَٰتِ وَٱلَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهۡدَهُمۡ فَيَسۡخَرُونَ مِنۡهُمۡ سَخِرَ ٱللَّهُ مِنۡهُمۡ وَلَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٩﴾ ﴾ (التوبة: ٧٩) یەعنی: ئەوێن ئـەزمانێ خـۆ د دەرحـەقا خـودان بـاوەران دا درێـژ دکـەن، ئەگـەر دەولـەمەنـدان ب مالــەکێ مــەزن خێرکـر ئـەو دێ ب ڕیمـەتییێ وان گونـەهبار کـەن، و ئەگـەر هـەژاران ل دویـڤ شـیانا خـۆ خێـر دان، ب ترانـە ڤـە ئـەو دێ بێژن: چ مفا د ڤێ خێرا وان دا هەیە؟ خودێ یـاری ب ڤـان دوڕوییـان کرییـە، و عەزابەکا ب ئێش بۆ وان هەیە.

و د ناڤ صەحابییان دا هندەک هەبوون نە چو مال هـەبوو بکەنـە خێـر و نــە ژی چـو دەوار هــەبوون پــێ بچنــە جیهــادێ، و دەمــێ ئـەو هاتینــە نــک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و داخواز ژێ کری کو ئەو هاریکارییا وان بکـەت دا ئەو بشێن د گەل وی دەرکەڤن، و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتییێ: چو د دەست من دا نەمایە ئـەز بشـێم هاریکارییـا هـەوە پـێ بکـەم، ئـەو چـوون و چاڤێن وان دتژی ڕۆندک، و خودێ بەحسـێ وان دکـەت دەمـێ دبێـژت: ﴿ وَلَا عَلَى ٱلَّذِينَ إِذَا مَآ أَتَوۡكَ لِتَحۡمِلَهُمۡ قُلۡتَ لَآ أَجِدُ مَآ أَحۡمِلُكُمۡ عَلَيۡهِ تَوَلَّواْ وَّأَعۡيُنُهُمۡ تَفِيضُ مِنَ ٱلدَّمۡعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُواْ مَا يُنفِقُونَ ﴿٩٢﴾ ﴾ (التوبة: ٩٢) یـەعنـی: چو گونەهـ ل سەر وان ژی نینە ئەوێن ئەگەر هاتنە نک تـە دا تـو هاریکارییا وان بکـەی و وان بۆ جیهادێ هلگری تو بێژییێ: ئەز چو پێڕهەکی نابینم هەوە لێ سـوبار

بکەم، ئەو دچن پشت ددەنە تە، و چاڤێن وان ژ ڕۆندکان تژی دبن کو خێرا جیهادێ ژ دەست وان دەرکەفتی؛ چونکی ئەو چو تشتەکی نابینن خەرج بکەن، و بۆ جیهادا د ڕێکا خودێ دا لێ سویار ببن.

و ئێک ژ وان سەرهاتیێن هەژی ئەم ل ڤێرێ ئیشارەتێ بدەینێ د ڤێ دەربارێ دا، دا بزانین کانێ صەحابی چەند دمجد بوون کو د بەرسڤا خودێ و پێغەمبەرێ وی دەرکەڤن، سەرهاتیيا (واثلەیێ کوڕێ ئەسقەعی) بوو، و ئەو ئێک ژ وان مرۆڤێن فەقیر بوو یێن کو پێرەهـ نەهەین پێ دەرکەفتە جیهادێ، ئەو دبێژت: دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- خەلک بۆ غەزایا تەبووکێ داخوازکری، ئەز چوومە مال، و ئەز زڤریم من دیت صەحابییان دەست پێ کربوو ژ مەدینێ دەردکەفتن، یەعنی: بەر ب تەبووکێ ڤە دچوون، و وی چو دەوار نەبوون پێ دەرکەڤت، گۆت: ئینا ئەز ل کۆلانێن مەدینێ هاتم و چووم و من گازی کر: کی دێ من د گەل خۆ بەت و پشکا من بۆ وی، یەعنی: ئەگەر دەسکەفتییەک گەهشتمە مە، و ئەو بارا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ددەتە من بلا بۆ وی بت. گۆت: پیرەمێرەکێ ئەنصاری گۆت: ئەز، بەلێ من دەوارەکا ب تنێ یا هەی، بێنەکێ ئەز دێ سویار بم، بێنەکێ تو، و خوارن ل سەر منە. من گۆتێ: بلا. و پشتی ئەم زڤڕین هندەک حێشتر گەهشتنە من، من ئەو هاژۆتن و برنە نک هەڤالێ خۆ یێ ئەنصاری، ئەو ل جهەکێ بلند ڕوینشت و بەرێ خۆ دایێ و گۆتە من: کانێ حێشترێن خۆ بینە و بینە، پاشی گۆت: ب ڕاستی حێشترێن تە دبەرکەفتینە، من گۆتێ: ئەو بۆ تەنە، شەرتێ مە ئەڤە بوو. وی گۆت: برازا حێشترێن خۆ ببە، من بارا تە نەڤێت، مەخسەدا من بارەکا دی بوو.

هەلویستێ منافقان:

ل وی دەمێ منافقان بۆ خۆ ترانە و یاری ب خێرکەرێن موسلمانان دکر، وان هـەلویستەکێ دی ژی یـێ کرێت هەبوو، ئەو ژی ئەڤە بـوو وان موسلمان ژ چوونێ سست دکرن، و دگۆتنێ: ڤێ گەرمێ و ل صەحرایێ برسی و تێنی.. هوین هەمی ب رێڤە دێ مرن، نەچن گوهێ نەدەنە موحەممەدی، پشتی هنگی ئـەڤـە رۆمە رۆم، نە ئویجاخەکا عەرەبانە هوین دێ شێنێ، نیڤەکا دنیـایێ یـا ل بن دەستێ وان!

و حـەتا ئـەو ڤـی کـارێ خۆ یـێ پـیس رێـک بـێخن، وان هنـدەک جـاران کۆمبوون دکرن، و دگۆتنە ئێک و دو: کـانێ ئـەم چ بکـەین، و جـارەکێ ژ وان جاران ئەو ل مالا زەلامـەکێ جوهی کۆمبـوون، گاڤا پێغەمبـەری -سلاڤ لـێ بـن- ب کۆمبوونـا وان زانـی هنـدەک صـەحابی هنارتنـە وان و گـۆتێ: ئـاگری بەردەنـە وی خـانی.. و گاڤا وان ئـاگر ب مـالێ ڤـە دیتـی، هـەر ئێـک ژ وان وەکی مشکان د کونەکێ را رەڤی!

و سوورەتا (التوبة) ڤی هەلـویستێ منافقان ب بەرفرەهی تۆمار دکەت، حـەتا هنـدەک زانـا دبێژنـە ڤـێ سـوورەتێ، و ڤـێ غـەزایێ ژی: (الفاضـحة) یەعنی: هەتکبەر، چونکی هـەتکا منافقـان پـێ هاتـەبرن، و گەلـەک ژ وان بـۆ موسلمانان ئاشکەرا بوون.

و هندەک منـافق ژ بێزەراڤییـا خـۆ هاتنـە نـک پێغەمبـەری -سلاڤ لـێ بن- و دەستویری ژێ خواست کو ئەو بمیننە ل مەدینێ، و دەرنەکەڤنـە شـەرِی، و وان چەنـد هێجەتـەکێن وەکـی خـۆ خـۆ پـویچ و بێخێـر گـرتن، ئێـک ژ وان هێجـەتان ئەڤـە بـوو: وان دگـۆت: ئـەم نەشـێین بەرانبـەر ژنکـێن رۆمییـان خـۆ بگرین، هند ئەو دخوشکۆکن، ڤێجا دا کو ئەم د فتنە نەچین، ئەم دەرناکەفینـە

شەڕی!! هنگی ئەڤ ئایەتە هاتە خوارێ: ﴿ وَمِنْهُم مَّن يَقُولُ ٱئْذَن لِّي وَلَا تَفْتِنِّيٓ ۚ أَلَا فِي ٱلْفِتْنَةِ سَقَطُواْ ۗ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌۢ بِٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٤٩﴾ ﴾ (التوبة: ٤٩).

لەشکەرێ تەبووکێ:

پشتی ڤێ هەمییێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- شیا لەشکەرەکێ پێکهاتی ژ سیهـ هزار مرۆڤان ئامادە بکەت، و وی ئەبووبەکر کرە سەرلەشکەرێ گشتی، و زوبەیرێ کوڕێ عەووامی کرە مەزنێ موهاجرییان، و ئوسەیدێ کوڕێ حوضەیری کرە مەزنێ ئوسییان، و حەببابێ کوڕێ مونذری کرە مەزنێ خەزرەجییان، و عەببادێ کوڕێ بشری کرە مەزنێ حەرەسان.

و بەری ئەو ژ مەدینێ دەرکەڤت وی موحەممەدێ کوڕێ مەسلەمەیی ل شوینا خۆ هێلا ل مەدینێ، و عەلییێ کوڕێ ئەبوو طالبی ژی هێلا دا سەخبێرییا مالا وی بکەت.. پاشی ئەو د گەل لەشکەرێ خۆ دەرکەڤت و بەر ب شامێ ڤە چوون.

منافقان گۆت: وی عەلی د گەل خۆ نەبر دا بەلایا وی ژێ ڤەبت! هنگی عەلی د دویڤ دا دەرکەفت و ل جهەکی دبێژنێ: (جورف) گەهشتێ و گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خۆ منافق یێ هۆ دبێژن! پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: ئەو درەوان دکەن، من تو یێ هێلای دا چاڤێ تە ل وان بت ئەوێن من ل پاش خۆ هێلاین، بزڤڕە.. ما تە نەڤێت تو بۆ من وەکی هاروونی بی بۆ مووسای، بەلێ پا چو پێغەمبەر پشتی من نینن.

هنگی عەلی زڤڕی مەدینێ..

بـ ڕێکێ ڤە:

دەمێ لەشکەر ژ مەدینێ دەرکەفتی، و بەر ب شامێ ڤە چووی، دەم وەکی مە گۆتی چلێ هاڤینێ بوو، و خوارن و ڤەخوارن و پێڕەهـ د گەل موسلمانان دکێم بوون، لەو وان تەنگاڤییەکا زێدە دیت حەتا گەهشتینە

بنەجهێ، و ب رێڤە دەم بۆ دەمی صەحابییان هزرا خۆ دکر و دا بێژن: کانێ فلان کەس؟ و ئەگەر وان نەدیتبا دا هزرکەن کو نە کو ئەو ب گۆتنێن منافقان هاتبتە خاپاندن، یان چووبتە د گەل وان، لەو دا چنە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و بێژنێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، فلان کەس نە یێ دیارە، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- دا بێژتە وان: بهێلن، ئەگەر خێرەک تێدا هەبت دێ گەهتە هەوە، و ئەگەر چو خێر تێدا نەبت، خودی بەلا وی ژ هەوە ڤەکر.

ئێک ژ وان صەحابییان یێن ڤەماین ئەبوو خەیثەمە بوو، رۆژەکا دنیا گەرم ئەو چوو ناڤ بیستانێ خۆ، دیت هەردو ژنێن وی کەپرێن خۆ یێن رەشاندین و ئاڤەکا سار و خوارنەکا خۆش یا لێنای، گاڤا وی ئەڤ چەندە دیتی، وی گۆت: پێغەمبەرێ خودێ ل بەر حەتاڤێ و بای و گەرمێ بت، و ئەبوو خەیثەمە ل بەر سیبەرێ بت د گەل خوارنا خۆش و ژنا جوان؟ ئەڤە عەدالەت نینە.. ب خودێ ئەز نائێمە نک کەس ژ هەوە، کانێ خوارنەکێ بۆ من ئامادە کەن، پاشی ئەو ل حێشترا خۆ سویار بوو و دا رێ، حەتا ل تەبووکێ گەهشتییە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، و دەمێ ئەو ژ دویر ڤە هاتی هندەکان گۆتە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-: ئەڤە سویارەکێ ب نک مە ڤە دئێت، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بەرێ خۆ دایێ و گۆت: ئەبوو خەیثەمە بە. گۆتن: هەما ئەوە!! و گاڤا ئەو هاتییە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: ئەبوو خەیثەمە نێزیک بوو تو بچییە هیلاکێ.

و ب رێکێ ڤە -وەکی بەری نوکە ژی مە گۆتی- لەشکەر د دەڤەرا حجرێ را بۆری، ئەو جهێ ئوبجاخا ثەموودییان، قەومێ صالح پێغەمبەری -سلاڤ لی بن- لێ دژیا، بیرەکا ئاڤێ ل وێرێ هەبوو، و ئەو ئەو بیر بوو یا حێشترا صالحی ژێ ڤەدخوار، هندەک صەحابییان ئاڤ بۆ خۆ ژێ هلکێشتا،

و هندەکان هەڤیر پێ کر، گاڤا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب وێ چەندێ زانی، گۆتێ: وێ ئاڤێ برێژن، و وی هەڤیری بدەنە حەیوانان.. ئەڤە چونکی ئەو جهەک بوو خودێ غەزەب لێ ل وی مللەتی کربوو یێ پێغەمبەرێ خۆ درەوین دەرێخستی. و دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەڤ فەرمانە ل وان کری ژ بەر هندێ نەبوو چونکی حەرامە ئەو وێ ئاڤێ ڤەخۆن، بەلکی ژ بەر هندێ بوو دا ئەو ب ڤان کاران ڤە موژیل نەبن و ئعتبار و وجەکێ بۆ خۆ ژێ وەرنەگرن، لەو وی فەرمان ل صەحابییێن خۆ کر و گۆتێ: ئەگەر هوین د جهەکێ هۆسا ڕا بۆرین، بکەنە گری، و ئەگەر گرییا هەوە نەئێت ژی ژ قەستا گرییا خۆ بینن.. یەعنی: ب تەعدایی وێ عەزابێ بیننە بیرا خۆ یا خودێ دایە ڤان مللەتان سەرا نەگوهدارییا وان بۆ پێغەمبەرێن وان.

و دەمێ ئەو ب ڕێڤە، عەبدللاهێ کوڕێ مەسعوودی دبێژت: شەڤەکێ درەنگ ئەز ژ خەو ڕابووم، من ڕۆناهییەک دیت ل تەنشت لەشکەرێ مە گەش دکر، ئەز ب نک ڤە چووم دا سەحکەمێ کانێ ئەو چییە؟ من دیت پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- و ئەبوو بەکر و عومەر یێن کارێ ڤەشارتنا عەبدللاهێ ذولبیجادەینێ موزەنی دکەن، ئەوێ وێ شەڤێ مری، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- چووبوو د قەبرێ وی دا و ئەبوو بەکر و عومەری ئەو دادهێلا، و دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- قەبرێ وی دورستکری، گۆت: یا ڕەببی ئەزێ ژ وی ڕازیمە تو ژی ژێ ڕازی بە. عەبدللاهێ کوڕێ مەسعوودی گۆت: هنگی من گۆت: خوزی ئەز خودانێ وی قەبری بامە.

ل تەبووکێ:

تەبووک دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- چوویێ دەڤەرەکا هشک و زوها بوو، د نهالا وێ دا کانیکەک هەبوو، ئاڤ وەکی قەیتانەکێ ژ بەر دچوو هندی یا کێم بوو، موعاذێ کوڕێ جەبەلی دبێژت: پێغەمبەری -سلاڤ لێ

بن- گۆتە مە: سوباهی ئەگەر خودێ حەز بکەت هوین دێ چنە سەر کانیکا تەبووکێ، و حەتا هوین دگەهنە وێرێ ڕۆژ دێ بلند بت، ڤێجا هەچییێ گەهشتە وێرێ دەست نەکەتە ئاڤێ حەتا ئەز دئێمە وێرێ. گاڤا ئەم گەهشتینە وێرێ دو زەلام بەری مە چووبوون، و ئاڤەکا کێم ژ کانیکێ دچوو، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتە وان: هەوە دەستکرییە ئاڤێ؟ وان گۆت: بەلێ[1]، ئینا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئاخفتن گۆتنە وان، پاشی هێدی هێدی ئاڤ ب مستێ ژ کانیکێ ڕاکر، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دەست و دێمێ خۆ ب وێ ئاڤێ شویشت و ئەو ئاڤ جارەکا دی کرە کانییێ، مە دیت د گاڤێ دا ئاڤ بۆش بوو و ژ بەر کانییێ چوو، حەتا خەلکی هەمییێ ئاڤ بۆ خۆ ژێ بری. موعاذ دبێژت: پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتە من: موعاذ، نێزیکە ئەگەر عەمرێ تە درێژبوو تو ڤی جهی ببینی یێ تژی باغ و بیستان.

و ژ بەرەکەتا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئاڤا تەبووکێ زێدە بوو، و وەسا چێبوو وەکی وی گۆتی، تەبووک پشتی هنگی -و حەتا ڤێ گاڤێ ژی- ب باغ و بیستان و دارقەسپێن خۆ ناڤدار بوو، هەر چەندە بەری هنگی ئەو جهەکێ هشک و بێ شینکاتی بوو.

و موعجیزەیەکا دی ژ وان گەلەک موعجیزەیێن پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- یێن صەحابییان د ڤێ سەفەرێ دا ژێ دیتین، ئەو بوو ڕۆژەکێ وی گۆتە صەحابییان: ئەڤ شەڤە هەرەبایەکێ دژوار دێ ب سەر هەوە دا ئێت، ڤێجا کەس ژ هەوە ژ جهێ خۆ ڕانەبن، و هەچییێ حێشترەک هەی بلا وێ گرێ دەت. و وەسا چێبوو، وێ شەڤێ هەرەبایەکێ دژوار هات، زەلامەک ڕابووڤە بای ئەو بر حەتا هاڤێتییە چیایێ (طەی).

---

(١) د هندەک ریوایەتان دا هاتییە کو ئەو ژ منافقان بوون.

دەمێ لەشكەرێ موسلمانان گەهشتییە تەبووكێ، ئەو بیست ڕۆژان مانە ل وێرێ، و هەر چەندە دەنگ و باسێ هاتنا وان ل وەلاتێ شامێ هەمییێ بەلاڤبوو ژی، بەلێ نە لەشكەرێ رۆمێ و نە ژی ئویجاخێن عەرەبان ژ پشتەڤانێن رۆمێ، ئەوێن گەف ل موسلمانان دكرن كو دێ وان بنبڕ كەن، نە وێریان بێنە موسلمانان، هەر چەندە ئەو دەمەكێ درێژ ژی بوو وان بەرهەڤییێن خۆ بۆ شەڕی دكرن. و نە بەس وان د خۆ ڕا نەدیت شەڕی بكەن، بەلكی هندەک ژ وان -وەكی مەلكێ ئەیلە- خەلات و دیاری بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هنارتن و ئامادەبوونا خۆ دیار كر كو ئەو جزییێ بدەنێ.

هەر وەسا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- سەرییەكا لەشكەری یا كو ژ چارسەد و بیست مرۆڤان پێک دهات ب سەرۆكاتییا خالدێ كوڕێ وەلیدی ژ تەبووكێ هنارتە دەڤەرا (دومة الجندل)، و ئەو شیان مەلكێ وێ دەڤەرێ ئەوێ دگۆتنێ: (ئوكیدرێ كوڕێ عەبدلمەلكێ كندی) ئێخسیر بكەن و بینن نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، و هژمارەكا مەزن یا دەسكەفتییان ژی ب دەست خۆ بێخن. پشتی هنگی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- صولح د گەل ئوكیدری كر كو ئەو جزییێ بدەتە موسلمانان.

و هژمارەكا صولحێن دی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- د گەل كۆمەكا عەشیرەتێن عەرەب یێن فەلە گرێدان، و وی جزیە دانا سەر وان، و ئەو ب ڤێ چەندێ شیا چەنگێن دەولەتا رۆمێ بقوصینت، و دفنبلندییا وان بشكێنت، و پشتەڤانێن وان ژ عەرەبێن شامێ كێم بكەت.

(ئبن حبان) ژ جابرێ كوڕێ عەبدللاهی ڤەدگوهێزت، كو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- بیست ڕۆژان ما ل تەبووكی، و وی ل ڤی دەمی هەمییێ نڤێژ (قەصر و جەمع) دكرن. و پشتی بیست ڕۆژان ئەو بەر ب مەدینێ ڤە زڤڕین.

بەرگەڕیانا کوشتنا پێغەمبەرﷺ ب ـ ڕێڤە:

پـتـر ژ جارەکێ مە ئیشارەت دایێ کو د ڤێ غـەزایێ هژمارەکا منافقـان د گەل موسلمانان دەرکەفتبوون، و وان گەلـەک ب وی ئـەنجامی نـەخۆش بـوو یێ موسلمان د ڤێ غەزایێ گەهشتینێ، لەو هندەک ژ وان ب ڕێڤە بەرگەڕیانا کوشـتنا پێغەمبـەر -سلاڤ لـێ بـن- کـر، و د ئایەتـەکا سـوورەتا (الـتوبـة) دا خودایێ مەزن ئیشارەتێ ددەتە ڤێ چەندێ دەمـێ بەحسـێ منافقـان د کـەت و دبێژت: ﴿ يَحۡلِفُونَ بِٱللَّهِ مَا قَالُواْ وَلَقَدۡ قَالُواْ كَلِمَةَ ٱلۡكُفۡرِ وَكَفَرُواْ بَعۡدَ إِسۡلَٰمِهِمۡ وَهَمُّواْ بِمَا لَمۡ يَنَالُواْۚ ﴾ یـەعنی: ئـەو ب خـودێ سـویند دخـۆن کـو وان تشـتـەک نەگۆتیـە خرابـی پـێ بگەهتـە پێغەمبـەری و موسـلمانان. و ئـەو درەوان دکـەن؛ چـونکی وان ئاخفتنا کوفرێ یا گۆتی و ئەو ب ڤێ گـۆتـنـێ ژ ئـیـسلامێ دەرکەفتینـە. و وان دلـێ خۆ برە وی تشتی ژی یێ ب دەست وان ڤە نەهاتی.. وئـەو تشـت چ بـوو؟ ئایـەتێ ب ئاشـکەرایی نـەگۆت کـانێ ئـەو چیـە؟ و ئـەو ب خـۆ هـەر تشتەکێ نەخۆشی پێ گەهشتبا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و خودان باوەران، چ گۆتن با یان کریار با، وان دلـێ خۆ دبرێ، و کار بۆ دکر، هەر چەنـدە پتریـا وان تشتان ب دەست وان ڤە نـەدهاتن ژی.. و ئێـک ژ وان کـاران بەرگـەڕیانا کوشتنا پێغەمبەری بوو -سلاڤ لێ بن-، دەمێ ئەو ژ تـەبووکێ زڤـڕی، و ئـەو ب ڤی ڕەنگی بوو:

شەڤەکێ دەمێ پێغەمبـەر -سـلاڤ لـێ بـن- ژ تـەبووکێ دزڤـڕی گەهشـتە نهالـەکێ، و ل بـەر لـێڤـا نـهالـێ ڕێکەکا تـەنگ و بلند هـەبوو، پێغەمبـەری -سلاڤ لێ بن- فەرمان دا ئەو هەمی د نـهالێ ڕا بچـن، و کـەس ژ بلـی وی نەچتە ڕێکـا بلنـد، و پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- بـەرێ دەوارا خـۆ دا ڕێکـا بلند، حوذەیفە بەرا وی دچوو، و عـەممار پشـتی وی، و ئـەو یـێ سـویـاربوو، دەهـ پازدە منافقەکان سەر و چاڤێن خۆ پێچان، و ل دەوارێـن خـۆ سـویاربوون،

و ب لەز چوونە د ڕێکا پێغەمبەری دا، گۆتن: گاڤا ئەو گەهشتە نێزیکی مە، ئەم دێ ب دەوار ڤە ب نک وی ڤە چین، گاڤا دەوارا وی مە دبینت، دێ پاشدا چت، و ژ ڕێکێ دەرکەڤت و فرت، و هۆسا ئەو دێ ژێ کەڤت و مرت و بەلا وی ژ مە ڤەبت، و تارییە ژی نە کەس مە دبینت، و نە کەس مە دنیاست، گاڤا پێغەمبەر و هەر دو هەڤالێن خۆ نێزیکی وان بووین، ئەو ب نک ڤە هاتن، حەتا دبێژن: دەوارا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هند خوارببوو هندەک تشت ژ سەر پشتێ کەفتن، بەلێ پێغەمبەری خۆ گرت، و ل وان خوڕی، هەر وەسا حوذەیفە و عەممار ژی ب نک وان ڤە چوون و ڕێ ل وان گرت، گاڤا وان مەسەلە ب ڤی ڕەنگی دیتی، ئەو ڕەڤین، و چوونە د ناڤ کۆما مرۆڤان دا.. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتە هەردو هەڤالێن خۆ: هەوە ئەو نیاسین؟ وان گۆت: نەخێر! سەر و چاڤێن وان دپێچای بوون، بەلێ مە دەوارێن وان نیاسین، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: وان دڤیا پێغەمبەرێ خودێ گرێل کەنە د نهالێ دا[1]. وهۆسا ئەوا وان ڤیای ب دەست وان ڤە نەهات. وئەڤ کەرب و نەڤیانا وان بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ژ بەر چ بوو؟

خودێ دبێژت: ﴿ وَمَا نَقَمُوٓاْ إِلَّآ أَنۡ أَغۡنَىٰهُمُ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ مِن فَضۡلِهِۦۚ ﴾ یەعنی: وان منافقان تشتەک ل نک پێغەمبەری نەدیت کو ئەو ڕەخنێ پێ لێ بگرن و پێ بهاڤێنێ، ژ بلی کو خودێ قەنجی د گەل وان کر، و ئەو ژ وێ خێرێ زەنگین کرن یا وی ل سەر پێغەمبەرێ خۆ ڤەکری. ئەو هندەک مرۆڤێن هەژار و لێککەفتی و بێ دین بوون، خودێ ب بەرەکەتا پێغەمبەرێ خۆ، هیدایەت ب رزقێ وان کر، و ئەو کرنە برایێن ئێک، و ڕێزێن وان گەهاندنە ئێک، و ئەو دەولەمەند کرن.. ڤێجا وان چیە هندە کەربێ دهاڤێنە ڤی

(١) ئەحمەد ژ ئەبوو طوفەیلی ڤەدگوهێزت.

پێغەمبەری و دینێ وی؟ د گەل ڤان تاوانێن وان یێن مەزن، خودێ دەرگەهێ تەوبێ و زڤڕینێ ل بەر وان هێلا ڤەکەری، دا هەچییێ ژ وان بڤێت قەست بکەتێ، دەمێ گۆتی: ﴿ فَإِن يَتُوبُواْ يَكُ خَيۡرٗا لَّهُمۡۖ ﴾ ئەگەر ئەو ل ئیمان و تۆبێ بزڤڕن، ئەو دێ بۆ وان چێتر بت. یەعنی: هێشتا وان دەلیڤە یا هەی، ژ خۆ ئەگەر دەلیڤە ژ دەست وان دەرکەڤت، و مەجالێ تۆبێ نەما و وان تۆبە نەکر: ﴿ وَإِن يَتَوَلَّوۡاْ يُعَذِّبۡهُمُ ٱللَّهُ عَذَابًا أَلِيمٗا فِي ٱلدُّنۡيَا وَٱلۡأٓخِرَةِۚ وَمَا لَهُمۡ فِي ٱلۡأَرۡضِ مِن وَلِيّٖ وَلَا نَصِيرٖ ﴾ ئەگەر وان پشت دا حەقییێ، و ل سەر حالێ خۆ بەردەوام مان، و تۆبە نەکر، خودێ د دنیایێ دا عەزابەکا ب ئێش ب دەستێ موسلمانان دێ دەتە وان، و ل ئاخرەتێ ژی ئەو ب ئاگرێ جەهنەمێ دێ وان عەزاب دەت، و هنگی کەسەک نابت وان ڕزگار بکەت یان خرابییا عەزابێ ژ وان پاشڤە ببەت.

زڤڕین بۆ مەدینێ:

هندەک زانایێن دیرۆکێ ل وێ باوەرێنە کو غەزایا تەبووکێ هەر ژ خۆ بەرهەڤکرنێ و حەتا زڤڕینێ ژ هەیڤا رەجەبێ حەتا رەمەزانێ ڤەکێشا، یەعنی: پتر ژ دو هەیڤان، و دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- زڤڕییە مەدینێ هەیڤا رەمەزانێ دەست پێ کربوو.

پشتی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- و هەڤالێن وی ب سەرفەرازی زڤڕینە ڤە، و سەرکەفتنەکا مەزن ب دەست خۆ ئێخستی بێی کو شەڕی بکەن، ل مەدینێ ئەو کەسێن خۆ ژ چوونا جیهادێ دایە پاش و د گەل موسلمانان دەرنەکەفتین، هاتنە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و داخوازا لێبۆرینێ ژ وی کر، و ئەو ب خۆ ئەوێن پاش ڤە ماین، سێ ڕەنگێن مرۆڤان بوون:

١- ئەو کەسێن دلەکێ نساخ و تژی نیفاق هەی، چ ژ خەلکێ مەدینێ ب خۆ بن، یان ژی وان ئەعرابییان بن ئەوێن ل دەور و بەرێن مەدینێ دژیان:

بەری دەرکەفتنا موسلمانان بۆ تەبووکێ، ئەڤان دەورەکێ مەزن د بەلاڤکرنا گۆتگۆتک و ئاخفتێن بێخێر دا هەبوو، و وان ب هەمی هێزا خۆ کار بۆ هندێ کر کو خەلکی ژ چوونێ سست بکەن، و گاڤا چو ب بزاڤا وان ڤە نەهاتی و موسلمان دەرکەفتین، ئەو بوونە دو پشک: هژمارەکا کێم ژ وان چو رێ نەدیتن، و بۆ هندێ دا ئەو ئاشکەرا نەبن، نەچاربوون د گەل موسلمانان دەرکەڤن، بەلێ د پتر ژ هلکەفتنەکێ دا وان بەرک ژ سەر خۆ دهاڤێت و نیفاقا خۆ ئاشکەرا دکر.. و بارا پتر ژ وان خۆ ژ دەرکەفتنێ دا پاش، و مانە ل مالێن خۆ و دەرنەکەفتنە جیهادێ، هندەک ژ وان هاتنە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و هندەک هێجەتێن بێخێر بۆ خۆ گرتن؛ دا دەرنەکەڤن، و هندەک ژی هەما ب بێ منەتی دەرنەکەفتن، بێی چو هێجەتان بۆ خۆ بگرن، چونکی وان هزر دکر موسلمان دێ چن و نازڤرن، ئاخری شەڕی رۆمێ نە وەکی شەڕێ هندەک ئویجاخێن عەرەبانە! هۆسا وان دلێن خۆ خۆشکرن. بەلێ دەمێ موسلمان ب سەرفەرازی زڤڕین، د گەل دەسکەفتییێن لەشکەری و سیاسی ژی، گەلەک ژ ڤان منافقان هاتنە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و ب ڕویەکێ قائیم ڤە داخوازا لێبۆرینێ ژێ کر.

٢- ئەو موسلمانێن خودان عوزرێن شەرعی:

چ عوزرا وان ئەو بت ئەو دنساخ بن، یان دپیر بن، یان ژی ژ فەقیری چو مالێ وەسا نەبت بشێن پێ دەرکەڤنە جیهادێ، هەر چەندە وان گەلەک حەز دکر کو ئەو ژی دەرکەڤنە جیهادێ، حەتا مەسەلە گەهشتە هندێ -وەکی قورئان دبێژت- هندەک ژ وان هاتنە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و داخواز ژێ کر ئەو هندەک مالی بدەتە وان دا بشێن پێ دەرکەڤنە جیهادێ، و گاڤا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتییە وان: چو مال د دەست من دا نەمایە ئەز بدەمە هەوە.. ئەو زڤڕین و چاڤێن وان دتژی ڕۆندک.

و ژ بلی ڤان هندەک کەس هەبوون پێغەمبەری ب خۆ -سلاڤ لێ بن- داخواز ژێ کربوو کو ئەو دەرنەکەڤن؛ دا ب کارێ پاراستنا مەدینێ ڕابن.

٣- ئـەو موسـلمانێن بـێ عـوزر دەرنەکـەفتین، هـەر چەنـدە وان بـاوەری هەبوو ژی:

ئـەڤـە ژ خەمساری مـابـوون، هـەر وەکی ل بەر وان یا گران بوو ئەو ل دەمێ تەنگاڤی و گەرمێ دەرکەڤن، لەو وان خۆ ڤەکێشا، و بێـی عـوزرەک هـەبت دەرنەکـەفتن، و ئێـک ژ وان هـزر دکـر هنـدی هنـد لەشـکەر یـێ بۆشـە، کەس ب دەرکەفتنا وان ناحەسیێت، و بەلکی هەما دەرنەکـەفتنا وان هـەر چـو تەئسیرا خۆ ژی نەبت، و هژمارا وان گەلەک یا کێم بوو، و پشـتی دەرکـەفتنا موسلمانان هندەک ژ وان پـەشـێـمـان بـوون، لـەوا ئـەو کـت کـت دەرکـەفتن و خۆ ب لەشـکەری ڕا گەهانـدن، وەکـی د سـەرهاتییا ئـەبوو خەیثەمـەیی دا مـە دیتـی، و ئـەوێن مـاین و دەرنەکـەفتین حـەتا موسـلمان زڤـڕین، ب تنـێ سـێ کەس بوون.

هەرسێ پاشڤەمای:

ئـەو هـەر سـێ ژ ئەنصـارییان بـوو، ئـەو ژی ئەڤـە بـوون: هیلالـێ کـوڕێ ئومەییەی، و مورارەیێ کوڕێ ڕەبیعی، و کەعبێ کوڕێ مالکی، و یا غـەریب ئـــەوە مـــورارە و هـــیلال ژ وان صـــەحابییان بـــوون یـــێن ل شـــەڕێ بـــەدرێ ئامادەبووین، و هیلال ژ وان بوو یێن ل بەیعا عەقەبە ئامادەبووین!

و بـەلکی ئەڤـە (وەکـی سـەرهاتییا حاطـەبی ل فـەتحا مەکـەهێ بـەری هنگی) دەرسەک بت بۆ مە ئەم پێ بزانین کو کەفتنا مرۆڤێ زانا و چاک ژی د خەلـەتییێن مەزن دا کارەکێ موسـتەحیل نینـە، بـەلێ تشـتێ وان ژ خـەلکێ دی جودا دکەت ئەوە ئەو هەر زوی ب تەوبەیەکا تمام و دورست خۆ دشۆن!

قورئان سەرهاتییا ڤان هەر سێ زەلامێن چاک، یێن کو کەفتینە د گونەهەکا مەزن دا د سوورەتا (التوبة) دا ب کورتی بۆ مە ڤەدگێڕت، دەمێ دبێژت: ﴿ لَّقَد تَّابَ ٱللَّهُ عَلَى ٱلنَّبِيِّ وَٱلْمُهَٰجِرِينَ وَٱلْأَنصَارِ ٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ ٱلْعُسْرَةِ مِنۢ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُۥ بِهِمْ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١١٧﴾ وَعَلَى ٱلثَّلَٰثَةِ ٱلَّذِينَ خُلِّفُواْ حَتَّىٰٓ إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ ٱلْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنفُسُهُمْ وَظَنُّوٓاْ أَن لَّا مَلْجَأَ مِنَ ٱللَّهِ إِلَّآ إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١١٨﴾ ﴾ یەعنی: ب ڕاستی خودێ تەوفیقا پێغەمبەرێ خۆ موحەممەدی -سلاڤ لێ بن- بۆ تۆبەکرنێ و گوهدارییێ دا، و خودێ تۆبە دانا سەر وان مشەختێن جهـ و ئویجاخێن خۆ هێلاین و قەستا وارێ ئیسلامێ کری، و تۆبە دانا سەر پشتەڤانێن پێغەمبەری ژی -سلاڤ لێ بن- ئەوێن ل ڕۆژا (تەبووکێ) د گەل وی دەرکەفتینە شەڕێ دوژمنان ل وی دەمێ گەرما دنیایێ یا دژوار، و تەنگاڤییا خوارن و پێڕەهان هەی، خودێ تۆبە دانا سەر وان پشتی کو نێزیک بووی دلێن هندەک ژ وان ژ حەقییێ وەرگەڕیێن، و ئەو مەیلدارییا خۆشییێ و ڕحەتییێ بکەن، بەلێ خودێ ئەو موکمکرن و ب هێز ئێخستن و تۆبا وان قەبویلکر، هندی ئەوە ئەو ب وان یێ مهرەبان و دلۆڤانکارە ل دنیایێ و ئاخرەتێ. هەر وەسا خودێ تۆبە دانا سەر وان هەر سێ کەسان ژی یێن د گەل پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دەرنەکەفتین، ڤێجا ئەو گەلەک ب خەم کەفتین ژ بەر وێ چەندێ، حەتا دەمێ ژ بەر وێ خەما بۆ وان چێبووی عەرد ب فرەهییا خۆ ڤە ل وان تەنگ بووی، و بێهنا وان چک بووی، و وان ب دورستی زانی کو ژ بلی خودێ چو جهـ نینن ئەو ژ وی برەڤنێ، خودێ بەرێ وان دا گوهداری و تۆبەکرنێ و زڤڕینا بۆ وی تشتێ خودێ پێ ژ وان ڕازی ببت. هندی خودێیە ئەوە پڕ تۆبەوەرگرێ بەنییێن خۆ، و ئەو یێ دلۆڤانکارە ب وان.

دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لی بن- ژ تەبووکێ زڤری ئەو کەسێن ژ منافقی د گەل وی دەرنەکەفتین هاتن و ژ درەو بۆ وی سویندخوارن کو وان عوزرا خۆ هەبوو لەوا ئەو دەرنەکەفتن، و داخوازا لێبۆرین و ئستغفارێ بۆ خۆ ژ پێغەمبەری -سلاڤ لی بن- کر، و پێغەمبەر -سلاڤ لی بن- ب سەر ڤە ل وان بۆری و داخوازا ئستغفارێ بۆ وان کر، و گۆتێ: ناڤخۆیی و ڕاستییا دلێ هەوە خەما خودێ!

ئەڤ هەر سێ زەلامە بەری بێنە نک پێغەمبەری -سلاڤ لی بن- هەر ئێکی د گەل خۆ هزر کر کانێ چ هێجەتێ بۆ خۆ بگرت، پاشی هەر ئێکی -بێی ب هەڤالێ خۆ بحەسییێت- گۆتە خۆ: هەر درەوەکا ئەز بکەم خودێ دێ شەرما من بەت و من ئاشکەرا کەت، ڤێجا هەما یا ژ هەمییێ باشتر ئەوە ئەز ڕاستییێ بێژم، بەلکی ڕاستی من ڕزگار بکەت.

دەمێ وان ڕاستییا خۆ گۆتییە پێغەمبەری -سلاڤ لی بن-، پێغەمبەری گۆت: ئەڤان ڕاستی گۆت.. پاشی وی گۆتە وان: هەڕن حەتا خودێ حوکمێ خۆ د مەسەلەیا هەوە ددەت.

پێغەمبەری -سلاڤ لی بن- فەرمان ل موسلمانان کر کو کەس تێکەلییا وان نەکەت و د گەل وان نەئاخڤت، حەتا حوکمێ خودی د دەر حەقا وان دا ئاشکەرا دبت.. کەعبێ کوڕێ مالکی دبێژت: هەردو هەڤالێن من کەفتنە د مال دا و دکرنە گری، و ئەز ژ وان هەردویان حجێلتر و ب هێزتر بووم، ئەز دەرکەفتمە بازارێ و دچوومە نڤێژان ل مزگەفتێ، بەلێ کەس د گەل من نەدئاخت، و ئەز دچوومە نک پێغەمبەری -سلاڤ لی بن- ل مزگەفتێ، و من سلاڤ ددایێ و من دگۆتە خۆ: نزا لێڤێن خۆ لڤلڤاندن بۆ بەرسڤا سلاڤا من یان نە؟! و گاڤا من نڤێژ دکر وی بەرێ خۆ ددا من، و گاڤا ئەز لێ دزڤڕیم وی بەرێ خۆ ژ من وەردگێڕا..

کەعب دبێژت: ڕۆژەکێ ئەز ل بازارا مەدینێ دچووم، من نەبەطییەکێ خەلکێ شامێ دیت، ژ وان یێن بازرگانییا خوارنێ د ناڤبەرا مەدینێ و شامێ دا دکر، گازی دکر: کی دێ کەعبێ کوڕێ مالکی نیشا من دەت؟ هندەک مرۆڤان ئەز نیشا دام و گۆتنێ: وێ هەیە.. ئەو هات کاغەزەک ژ مەلکێ غەسسانییان کرە د دەستێ من دا، و چونکی ئەز یێ خواندەڤان بووم، من ئەو خواند تێدا هاتبوو: مە یێ زانی هەڤالێ تە پشتا خۆ یا دایە تە، وەرە بگەهە مە ئەم دێ دلێ تە خۆش کەین. گاڤا من ئەو خواندی، من گۆتە خۆ: ئەڤە ژی ژ بەلاییێیە، پاشی ئەز چووم و من ئەو هاڤێتە د تەنویرێ دا و سۆت.

پشتی نێزیکی پێنجی ڕۆژان، کەعب دبێژت: من گوهـ ل دەنگەکی بوو ب سەر چیایێ سەلع کەفت گۆت: کەعبێ کوڕێ مالکی مزگینی! وێ گاڤێ ئەز ئێکسەر چوومە سوجدێ، چونکی من زانی ئەڤە تەنگاڤی ڕابوو.. و گاڤا خودانێ دەنگی گەهشتییە من من کراسێ خۆ ژ بەر خۆ کر و وەک شرینییا مزگینییێ دایێ، و ب خودێ من هنگی ژ وی کراسی پێڤەتر چو کراس نەبوون، لەو پشتی هنگی من کراسەک قەرکر دا پێ بچمە مزگەفتێ ل نک پێغەمبەری -سلاڤ لی بن-.

سەرهاتییێن مایی
یێن سالا نەهێ مشەختی

ل هەیڤا رەمەزانێ ژ سالا نەهێ پێغەمبەر -سلاڤ لی بن- ژ تەبووکێ زڤڕی ڤە، وەکی بەری نوکە مە ڤەگێڕای، و ژ بلی سەرهاتییا غەزایا تەبووکێ، کو بەرچاڤترین سەرهاتییێن ڤێ سالێ بوون، چەند سەرهاتییەکێن دی ژی د ڤێ سالێ دا چێبووبوون، ل ڤێرێ دێ ئیشارەتێ دەینە هندەک ژ وان.

سەرهاتییا (مسجد الضرار):

ئێکەمین کارێ پێغەمبەری -سلاڤ لی بن- کری دەمێ ئەو گەهشتییە قوبائێ پشتی کو ژ مەکەهێ مشەخت بووی، وەکی د سەرهاتییا مشەختبوونێ دا مە بەحس ژێ کری، ئاڤاکرنا مزگەفتا قوبائێ بوو، و پشتی پێغەمبەر -سلاڤ لی بن- گەهشتییە نیڤا مەدینێ و لێ ئاکنجیبووی وی مزگەفتا خۆ ل وێرێ ئاڤاکر.. و ئەڤ هەردو مزگەفتە ژ وان مزگەفتان بوون یێن بهایەکێ مەزن ل نک موسلمانان هەین، ژ بەر کو پێغەمبەری -سلاڤ لی بن- ئەو ئاڤاکربوون، و گەلەک جاران پێغەمبەر -سلاڤ لی بن- ژ مەدینێ دچوو قوبائێ و نڤێژ ل ڤێ مزگەفتێ دکر و دزڤڕی مەدینێ.

پشتی هاتنا پێغەمبەری -سلاڤ لی بن- بۆ مەدینێ، و ب هێزکەفتنا موسلمانان دیاردا نیفاقێ ل مەدینێ پەیدابوو، هندەک کەسان ژ خەلکێ مەدینێ ئەوێن حەز ژ ئیسلامێ نەدکر، و د خۆ ڕا نەددیت کو دوژمناتییا ئیسلامێ بکەن، ب سەر ڤە خۆ ب موسلمانەتییێ دئینادەر و ژ بن ڤە د گەل کافران بوون، و ژ بەر کەربا وان یا زێدە بۆ ئیسلامێ، د گەلەک هلکەفتنان

دا وان بەرک ژ سەر خۆ دهاڤێت، و کوفرا خۆ ئاشکەرا دکر، و گەلەک جاران ئایەتێن قورئانێ دهاتنە خوارێ و نهێنییێن وان ئاشکەرا دکرن، و جبریلی ب ڕێکا وەحییێ ناڤێن وان بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لی بن- ئاشکەرا دکرن، و بەری پێغەمبەر -سلاڤ لی بن- بمرت وی ناڤێن وان هەمییان بۆ صەحابییێ خۆ (حوذەیفەیێ کوڕێ یەمانی) گۆتبوون، وەکی دێ پاشی بەحس ژێ کەین، ئەگەر خودێ حەز بکەت.

ئێک ژ وان کارێن منافقان کرین بەری پێغەمبەر -سلاڤ لی بن- دەرکەفتە تەبووکی، ئەو بوو وان ل قوبائێ مزگەفتەک ئاڤاکر، جودا ژ مزگەفتا قوبائێ ئەوا پێغەمبەری -سلاڤ لی بن- ئاڤاکری و موسلمان بۆ نڤێژان لێ کۆم دبوون، و ئارمانجا وان ئەوە ئەو ب ڤی کارێ خۆ دوبەرەکییێ بێخنە ڕێزا موسلمانان، و هەر جار ل ڤی جهی یێ وان ناڤێ مزگەفتێ ل سەر دانای کۆم ببن، و پیلانێن خۆ دژی موسلمانان بگێڕن، و وان مزگەفت هلبژارت؛ دا کەس چو شک و گومانان ژێ نەبت.

و ل دۆر ئەگەرا ئاڤاکرنا ڤێ مزگەفتێ هندەک ریوایەت هەنە کو ئەبوو عامرێ راهب ژ وەلاتێ شامێ کاغەزەک بۆ هندەک هەڤالێن خۆ ژ منافقان هنارتبوو و تێدا گۆتبوویێ: ئەز دێ هیرەقلێ رۆمێ قانع کەم کو لەشکەرەکی بدەتە د گەل من دا هێرشێ بدەینە سەر مەدینێ و موسلمانان ژ بن ببەین، ڤێجا هوین جهەکی بۆ مە بەرهەڤ بکەن دا ببتە بنگەهـ هوین لێ کۆم ببن، و هەر جار قاصدێن من بۆ هەوە بێنە وێرێ.. و پشتی وان دان و ستاندن د ناڤبەرا خۆ دا کری وان بڕیار دا وی جهی ب ناڤێ مزگەفتێ ئاڤا بکەن.

و ئەبوو عامرێ راهب، زەلامەکێ پێشکێشێ خەزرەجییان بوو، بەری هاتنا پێغەمبەری -سلاڤ لی بن- بۆ مەدینێ ئەو بووبوو فەلە، و ئنجیل و تەورات خواندبوو، و ژ بەر عیبادەتێ وی یێ زێدە خەلکی ناڤێ وی کربوو:

راهب، گاڤا پێغەمبەر -سلاڤ لی بن- هاتییە مەدینێ، وی ب ئاشكەرایی نەیارەتییا ئیسلامێ كر، و گاڤا موسلمان ل بەدرێ ب سەركەفتین، ژ كەرب و كینێن خۆ دا وی تەحەممول نەكر بمینتە ل مەدینێ، لەوا ئەو چوو مەكەهێ، و دەمێ موسلمانان مەكەهـ ستاندی، ئەو رەڤی چوو طائیفێ، پاشی ژ وێرێ ژی چوو وەلاتێ شامێ، و ما ل وێرێ حەتا مری.

و ئەگەر ئەو ریوایەت یا دورست بت یا كو دبێژت: وی كاغەزەك بۆ منافقان هنارتبوو و تێدا داخواز ژێ كربوو كو ئەو جهەكی وەك مەلبەند و بنگەهـ بۆ خۆ بەرهەڤ بكەن، ئەو دێ هنگی بت دەمێ عەربێن شامێ یێن فەلە گەف ل موسلمانان دكرن، و هەسپێن خۆ نال دكرن؛ دا هێرشێ بدەنە سەر دەڤەرا وان، و ئاشكەرایە كو وان ئەڤ چەندە دكر ب پشتگەرمییا رۆمێ، بەلێ قەیصەرێ رۆمێ مرادا وان حاصل نەكر، بەلكی بەروڤاژی وێ چەندێ پێغەمبەری -سلاڤ لی بن- هێرش كرە توخوبێن شامێ و چەنگێن وان قوصاندن، وەكی مە بەحس ژێ كری.

هەر چاوا بت دەمێ منافقان مزگەفتا خۆ ئاڤاكری، هندەك ژ وان هاتنە نك پێغەمبەری -سلاڤ لی بن- ل مەدینێ، و گۆتنێ: مالێن مە ل قوبائێ یێن زێدەبووین، و مزگەفتا مە تێرا مە ناكەت، و یا دویرە ژ مە، و گەلەك مرۆڤێن بێچارە و نساخ هەنە نەشێن بچنە وێ مزگەفتێ، لەو مە بریار دا ئەم مزگەفتەكا دی ژی ئاڤا كەین، و دا كو مزگەفتا مە ژی ب بەرەكەت بكەڤت، ئەم حەز دكەین تو بێی نڤێژەكێ ل مزگەفتا مە بكەی.

هنگی پێغەمبەری -سلاڤ لی بن- خۆ بۆ غەزایا تەبووكێ بەرهەڤ دكر، لەو وی گۆتە وان: ئەم یێن ل سەر سەفەرێ، نوكە ئەز نەشێم بێمە نك هەوە، جارێ بلا بمینت حەتا دزڤڕین ئەگەر خودێ حەز بكەت.

و پشتی ئەو ژ تەبووکێ زڤری و هێشتا ب رێ ڤە هندەک ئایەتێن سوورەتا (التوبة) بۆ وی هاتنە خوارێ، بەحسێ ڤێ مزگەفتێ کرن یا منافقان ئاڤا کری، و تێدا هات: ﴿وَٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُواْ مَسۡجِدٗا ضِرَارٗا وَكُفۡرٗا وَتَفۡرِيقَۢا بَيۡنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ وَإِرۡصَادٗا لِّمَنۡ حَارَبَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ مِن قَبۡلُۚ وَلَيَحۡلِفُنَّ إِنۡ أَرَدۡنَآ إِلَّا ٱلۡحُسۡنَىٰۖ وَٱللَّهُ يَشۡهَدُ إِنَّهُمۡ لَكَٰذِبُونَ ١٠٧ لَا تَقُمۡ فِيهِ أَبَدٗاۚ لَّمَسۡجِدٌ أُسِّسَ عَلَى ٱلتَّقۡوَىٰ مِنۡ أَوَّلِ يَوۡمٍ أَحَقُّ أَن تَقُومَ فِيهِۚ فِيهِ رِجَالٞ يُحِبُّونَ أَن يَتَطَهَّرُواْۚ وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلۡمُطَّهِّرِينَ ١٠٨ أَفَمَنۡ أَسَّسَ بُنۡيَٰنَهُۥ عَلَىٰ تَقۡوَىٰ مِنَ ٱللَّهِ وَرِضۡوَٰنٍ خَيۡرٌ أَم مَّنۡ أَسَّسَ بُنۡيَٰنَهُۥ عَلَىٰ شَفَا جُرُفٍ هَارٖ فَٱنۡهَارَ بِهِۦ فِي نَارِ جَهَنَّمَۗ وَٱللَّهُ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ١٠٩ لَا يَزَالُ بُنۡيَٰنُهُمُ ٱلَّذِي بَنَوۡاْ رِيبَةٗ فِي قُلُوبِهِمۡ إِلَّآ أَن تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمۡۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ١١٠﴾.

ب ڤێ چەندێ خودێ نهێنییا دلێن وان منافقان بۆ پێغەمبەرێ خۆ ئاشکەرا کر، و بۆ وی دیار کر کو ئارمانجا وان ژێکڤەکرنا رێزا موسلمانانە، و پشتەڤانییە بۆ وی یێ نەیارەتییا خودێ و پێغەمبەرێ وی دکەت.. ژ بەر ڤێ چەندێ پێغەمبەری -سلاڤ لی بن- هێشتا ب رێ ڤە و بەری بگەهتە مەدینێ هندەک صەحابی هنارتن دا وێ مزگەفتێ خراب بکەن.

و هندەک زانا ل وێ باوەرێنە کو هەما ئەڤ مزگەفتە ب خۆ ب ئەمرێ خودێ هەرفی، و موسلمان ژ خرابییا وێ رحەت بوون!

هاتنا شاندێ ڤەقەفییان بۆ مەدینێ:

ل دەسپێکا سەرهاتییێن ڤێ سالێ مە گۆتبوو کو ئێک ژ گرنگترین سەرهاتییێن سالا نەهێ ژ مشەختێ هاتنا گەلەک وەفدێن عەرەبان بوو بۆ نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ژ هەمی لاییێن وەلاتێ عەرەبان، ژ شامێ حەتا یەمەنێ، و ژ بەحرەینێ حەتا دەریا قولزەمێ، و هەما بەسە بێژین کو ئبن سەعد د کتێبا خۆ (الطبقات الكبرى) دا ناڤێ پتر ژ حەفتێ وەفدان دئینت، یێن کو هاتینە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، و موسلمانبوونا خۆ

ڕاگەهاندی، هەر وەکی عەرەبان خۆ لێ دگرت کانێ دووماهیيا هەڤڕکییێ د ناڤبەرا وی و ئویجاخا وی دا دێ گەهتە چ سەری، ڤێجا پشتی وان دیتی کو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ب سەر قورەیشییان کەفت، و مەکەهـ ژ صەنەمپەرێسییێ ڕزگار کر، وان دەست پێ کر و وەفد ل دویڤ وەفدێ قەستا مەدینێ کر، دا وەلائا خۆ بۆ دەولەتا ئیسلامێ ڕاگەهینن، هەر وەسا خۆڕاگرتن یان سەرکەفتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل سەر گەف و گوڕێن رۆمێ و پشتەڤانێن وان ژ عەرەبێن شامێ، پالدەرەکێ دی یێ ب هێز بوو ئەو بۆ ڤێ چەندێ پالداین.

ل ڤێرێ ب تنێ ئەم دێ ئیشارەتێ دەینە شاندێ ئویجاخا ثەقەفییان ئەوێ ل هەیڤا رەمەزانێ ژ طائیفێ هاتی، و دڤێت ژ بیر نەکەین کو ثەقەفی ئویجاخا ئێکانە بوو ل دەور و بەرێن مەکەهێ ماین و موسلمان نەبووین، و بەری نوکە د سەرهاتیێن سالا هەشتێ دا مە بەحسێ حیصارا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بۆ حصنێ وان کربوو، و مە گۆتبوو: دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بڕیار دای حیصارێ ڤەکەت، و ژ طائیفێ بزڤڕن، هندەک صەحابییان داخواز ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کر کو ئەو نفرینەکێ ل وان بکەت، بەلێ وی ب یا وان نەکر، بەلکی دوعایەک بۆ وان کر کو خودێ هیدایەتێ ب رزقێ وان بکەت و ئەو بێن موسلمان ببنن.. و پشتی نێزیکی دەهـ هەیڤان، خودێ دوعایا پێغەمبەرێ خۆ ب جهئینا و ثەقەفییان بڕیار دا شاندەکی ژ خۆ بهنێرنە مەدینێ ل نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، و دەمێ شاند گەهشتییە دۆرێن مەدینێ و صەحابی پێ حەسیاین، هەر ئێک ژ وان بەری یێ دی ڕاکر دا زویتر مزگینییێ بدەتە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، و ئەبوو بەکر بوو یێ مزگینی گەهاندییێ. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- داخواز ژ صەحابییان کر کو ئەو هندەک خیڤەتان بۆ ئەندامێن شاندێ ثەقەفییان

ب ڕەخ مزگەفتێ ڤە ڤەدەن؛ دا وان گوهـ ل دەنگێ قورئانێ ببت، و ئەو موسلمانان ببینن دەمێ ئەو نڤێژان دکەن.. و پشتی پازدە ڕۆژان ژ مانا وان ل مەدینێ وان بڕیار دا موسلمان ببن، و ب ڤی ڕەنگی طائیف ژی بوو پارچەیەک ژ وەلاتێ ئیسلامێ، و ل وی جهێ صەنەمێ وان لێ ب فەرمانا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- مزگەفتەک هاتە ئاڤاکرن.

مرنا سەرۆکێ منافقان:

ل دووماهییا هەیڤا شەووالێ ژ سالا نەهێ سەرۆکێ منافقان عەبدللاهێ کوڕێ ئوبەییێ کوڕێ سەلوولی، ئەوێ پتر ژ جارەکێ بەحسێ وی د سەرهاتیێین سیرەتێ دا د گەل مە بۆری کەفتە بەر نساخییا مرنێ، و نساخییا وی چەند ڕۆژەکان ڤەکێشا، و ل هەیڤا ذولقەعدە ئەو مر.

و دەمێ ئەو مری کوڕێ وی عەبدللاهـ، و ئەو ئێک ژ باشترین صەحابیێین ئەنصاری بوو، هاتە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و داخواز ژێ کر ئەو کراسەکێ خۆ بدەتێ دا بابێ خۆ پێ کفن کەت، هەر وەسا داخواز ژێ کر ئەو بێت و نڤێژێ ل سەر بکەت. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هەردو داخوازێن وی بۆ ب جهئینان، و گاڤا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ڕابووی دا نڤێژێ ل سەر بکەت، عومەری کراسێ وی گرت، و گۆتێ: چاوا تو دێ نڤێژێ ل سەر وی کەی و ئەو منافق بوو؟ ما خودایێ تە تو ژ ڤێ چەندێ نەدایە پاش؟

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: خودایێ من هلبژارتن یا دایە.. و پشتی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- نڤێژ ل سەر کری، ژ نوی ئەڤ ئایەتا سوورەتا (التوبة) هاتە خوارێ: ﴿ وَلَا تُصَلِّ عَلَىٰٓ أَحَدٖ مِّنۡهُم مَّاتَ أَبَدٗا وَلَا تَقُمۡ عَلَىٰ قَبۡرِهِۦٓۖ إِنَّهُمۡ كَفَرُواْ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَمَاتُواْ وَهُمۡ فَٰسِقُونَ ٨٤ ﴾ یەعنی: تو -ئەی پێغەمبەر- چو جاران نڤێژێ ل سەر ئێکی ژ دوڕوییان نەکە ئەگەر ئەو مر، و

ل سەر گۆڕا وی ڕانەوەستە دوعا بۆ بکەی؛ چونکی وان کوفر ب خودێ و پێغەمبەرێ وی کر و ئەو مرن و ئەو دسەرداچووی.

و ئەڤە دەلیلە کو چێ نابت مرۆڤ دوعایێ بۆ کافری یان منافقێ کو نیفاقا وی ئاشکەرا بت، بکەت، یا نڤێژێ ل سەر وان بکەت.

ئەبوو بەکر ئەمیرێ حەجێ:

دەمێ مەوسمێ حەجێ ژ سالا نەهێ هاتی، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەبوو بەکر کرە ئەمیرێ حەجێ، و هنارتە مەکەهێ، و د ریوایەتەکێ دا هاتییە سێسەد صەحابی د گەل ئەبوو بەکری ژ مەدینێ دەرکەفتن، و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- فەرمان ل ئەبوو بەکری کر کو ئەو د ناڤ حەجییان دا ڕاگەهینت کو پشتی ئەڤ سالە چێ نابت مرۆڤەکێ موشرک حەجێ بکەت، و چێ نابت کەس بێ جلک طەوافێ بکەت. و ئاشکەرایە کو وێ سالێ موسلمان و کافر پێکڤە چووبوونە حەجێ.

هندەک کافر هەبوون بەری هنگی پەیمان د گەل پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گرێدابوون، ل وی دەمی، و پشتی دەرکەفتنا ئەبوو بەکری و هەڤالێن وی بۆ مەکەهێ، دەسپێکا سوورەتا (التوبة) بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هاتە خوارێ، و تێدا هات کو هەر پەیمانەکا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- د گەل کافران هەی پشتی چار هەیڤێن دی نامینت، هنگی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- عەلییێ کوڕێ ئەبوو طالبی ب دویڤ ئەبوو بەکری دا هنارت، و گۆتێ: ڤان ئایەتان د ناڤ حەجییان دا بخوینە، دا هەر ئێک ڤی حوکمی بزانت.

دەمێ عەلی ب ڕێ ڤە گەهشتییە ئەبوو بەکری، ئەبوو بەکری گۆتێ: تو هاتی ئەمیر یان مەئموور؟ وی گۆت: نەخێر، ئەز مەئموورم و هەر تو ئەمیری.

مرنا (أم كلثوم)ﭫ كچا پێغەمبەرﷺ:

ژ وان سەرهاتییێن پەیوەندی ب مالا پێغەمبەری ڤە -سلاڤ لێ بن- هەین مرنا كچا وی (أم كلثوم)ێ بوو، و ئەو سێیەمین كچا پێغەمبەری بوو -سلاڤ لێ بن- د ژیانا وی دا مری، پشتی روقەییایێ ل سالا دویێ، و زەینەبێ ل سالا هەشتێ، و ئاشكەرایە كو پشتی مرنا روقەییایێ و ئەو ژنكا عوثمانێ كورێ عەففانی بوو، خویشكا وێ (ئوم كولثوومێ) شوی ب عوثمانی كربوو.. و ل سالا نەهێ ئەو ژی ل مەدینێ مر، و ل بەقیعێ هاتە ڤەشارتن، و د هندەك ریوایەتان دا هاتییە كو مرنا وێ ل هەیڤا شەعبانێ بوو، بەلێ ئەڤ گۆتنە ئالۆزییەكێ پەیدا دكەت، چونكی ل هەیڤا شەعبانێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل مەدینێ نەبوو، و دەركەفتبوو غەزایا تەبووكێ، و د ریوایەتێن دورست دا هاتییە كو ل دەمێ مرنا (ئوم كولثوومێ) پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- یێ حازر بوو.

سەرهاتییێن
سالا دەهێ مشەختی

ل سالا دەهێ مشەختی کاروان هێدی هێدی بەر ب دووماهیێ ڤە دچوو، و دەمێ خاترخواستنێ نێزیک دبوو.. د ڤێ سالێ هەمییێ حەتا هەیڤا یازدێ ژی بەر ب دووماهییێ ڤە چووی، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل مەدینێ یێ ئاکنجی بوو، چو سەرهاتییێن وەسا ڕوی نەدابوون کو پێتڤی ب دەرکەفتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هەبت ژ مەدینێ، بەلکی مانا وی ل مەدینێ هەر ژ پشتی زڤرینا وی ژ تەبووکێ (ل رەمەزانا سالا نەهێ) و حەتا چوونا وی بۆ حەجێ (ل دووماهییا هەیڤا ذولقەعدە ژ سالا دەهێ) مفایەکێ مەزن تێدا هەبوو؛ چونکی وی خۆ بۆ پێشوازییا وەفدێن عەرەبان بەطال کربوو، ئەوێن ئێک ل دویڤ ئێکێ دهاتنە مەدینێ، دا موسلمان ببن، یان ژی هەر چو نەبت صولحێ د گەل وی بکەن، و ژ بلی ڤێ چەندێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هژمارەکا صەحابییێن خۆ یێن زانا ب دینی و زیرەک بۆ ب ڕێڤەبرن و سەرۆکاتییێ هنارتنە دەڤەرێن جودا جودا؛ دا دینی نیشا خەلکی بدەن، و کار و بارێن وان یێن ئیداری ب ڕێڤە ببەن، و وان ب سەنتەرێ دەولەتێ ڤە کو مەدینەیە گرێدەن، و د ڤی دەمێ کێم دا پێشکەفتنێن مەزن پەیدابوون، هەر وەسا گوهۆڕینێن مەزن ژی ل سەر نەخشەیا سیاسی یا دەڤەرێ چێبوون، و موسلمان ئێدی بوونە هێزەکا وەسا هزر بۆ بێتەکرن حەتا ژ لایێ کیسرا و قەیصەری ڤە.

سەرییا خالدێ كورێ وەلیدی بۆ نەجرانێ:

ژ بلـی پێشـوازییا وان شـاندێن عـەرەبان یـێن ل ڤـی دەمـی دهاتنـە مەدینێ، و هنارتنا هندەک صەحابییان دا دینی نیشا خەلکی بدەن، ل ڤی دەمی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هندەک سەرییێن لەشکەری ژی دهنارتنە هنـدەک دەڤـەران؛ دا ئـەو داخـوازێ ژ خـەلکـێ وان جهـان بکەن کو بێنە د ئیسلامێ دا، و ئێک ژ وان سـەرییـێن لەشکەری ئەو سەرییە بوو یا وی ل هەیڤا رەبیعولئەووەلێ ب لایێ نەجرانێ ڤە هنارتی و مەزنێ وێ خالدێ کورێ وەلیدی بوو، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتە خالدی شەرێ وان نەکە حەتا سێ جاران تو داخوازێ ژ وان بکەی کو ئەو موسلمان ببن، ئەگەر ل بەر نەهاتن ژ نوی شەرێ وان بکە.. و گاڤا خالدی ئیسلام بۆ وان پێشکێش کری، ئەو هەمی پێکڤە موسلمان بوون، و خالد دەمەکی ما د ناڤ وان دا ئیسلام نیشا دا، و کاغەزەک بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هنارت ئەڤ چەندە تێدا بۆ وی ئاشکەرا کر، هنگی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: وەفدەکێ ژ وان د گەل خۆ بینە و وەرە مەدینێ.

سەرییا عەلییێ كورێ ئەبوو طالبی بۆ هەمدانێ:

هەمدان، ئێک ژ وان ئویجاخێن عەرەبان بوو یێن ل لایێ یەمەنێ دژیان، د هندەک ریوایەتان دا هاتییە کو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئێکەمین جار خالد هنارتبوو ڤێ دەڤەرێ دا بەرێ خەلکی بدەتە ئیسلامێ، بەلێ ئەو نەشیا ڤێ چەندێ بکەت، لەو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- سەرییا وی ب ئێکا دی گوهارت، و مەزنێ وێ کرە عەلییێ کورێ ئەبوو طالبی، و دبێژن: د رۆژەکێ دا ئەو ئویجاخ هەمی ل سەر دەستێ عەلی موسلمان بوو، و دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ب وێ چەندێ زانی ژ کەیفا دا سوجدا شوکرێ بۆ خودێ بر.

و پشتــی عەلی زڤـڕییـە ڤە ب دەمەکی پێغەمبەری -سلاڤ لـێ بـن- ل هـەیڤا رەمـەزانێ جارەکـا دی ئـەو د گـەل سێســەد مرۆڤـان هنارتـە دەڤـەرا (مەذحەج) ل یەمـەنێ، و پشـتی چەنـد شەڕەکێـن سڤـک د ناڤبـەرا وان دا پەیدابووین، ئـەو هـەمی پێکڤـە موسلمان بـوون، و عـەلی ژ هـەیڤا رەمـەزانێ حەتا دەسپێکا هەیڤا ذولحججە ما ل وێرێ ئیسلام نیشـا وان دا، پاشـی ئـەو زڤـڕی ڤـە و ل مـەکەهێ گەهشتە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بـۆ کرنـا حـەجێ د گەل وی، وەکی دێ پاشی بەحس ژێ کەین، ئەگەر خودێ حەز بکەت.

دەمێ خاترخواستنێ

و... دەم هات ڕێ بۆ خاترخواستنێ بێتەڤەکرن!

و ما تشتەک د ڤێ ژیانێ دا هەیە ژ خاترخواستنێ نەخۆشتر بت؟

خاترخواستن خۆ ئەگەر بۆ دەمەکێ دەسنیشانکری ژی بت، ئەو ل سەر دلی هند یا نەخۆشە، دێ بێژی چیایەکە ب سەر دا هاتی، و بێن لێ چککری، ڤێجا پا هوین چ دبێژن ئەگەر ئەو خاترخواستن بۆ وەغەرا دووماهییێ بت؟

دەمێ مرۆڤ هزرێن خۆ د وان هەمی نەخۆشییان دا دکەت ئەوێن د دنیایێ دا دکەڤنە سەر ڕێکێ و دلی دگڤێشتن، مرۆڤ دبینت هەر ئێک ژ وان هندەک ژ ژەهرا خاترخواستن و دویرکەفتنێ تێدا هەیە.. بەلێ یا خاترخواستنێ.. فەقیری ڕەنگەکێ خاترخواستنا زەنگینییێیە، و خەریبی ڕەنگەکێ خاترخواستنێیە ژ وەلاتی، نساخی خاترخواستنا ساخی و سلامەتییێیە، و مرن خاترخواستنا ژیانێیە.. و هۆسا، هەر نەخۆشییەکا تو هزرا خۆ تێدا بکەی دێ بینی ئەو ژ خاترخواستنێ یا بێ بار نینە.

بەلێ ئەم چ بکەین و ئەڤە ڕێبازا چەرخا فەلەکێیە د ڤێ دنیایێ دا:

مهرا فەلەکێ ئەزەل عەدیمە کینا فەلەکێ ئەبەد قەدیمە
هەرچی وەکوو ئەو ژ عەردێ ڕاکەت ئەلبەتتە وی دێ د عەردێ ڕا کەت
عولوی ژ خوە ڕا عەیان دخوازت سوفلی ژ مە ڕا نهان دخوازت
نابینی هەرۆ کو ئافتابێ داڤێتە مەغارەیا تورابێ

ئەوێ ڕۆژا گەشا بلند ل نیڤا عەسمانی هوین دبینن؟ ئەو ڕۆژا ژ بەر بلندییا وێ کەس نەشێت بگەهتێ، و ژ بەر تێنا وێ کەس نەشێت تێر بەرێ

خوّ بدەتیّ، دەمەک ب سەر دا دئێت، زەراتییا مرنیّ ب لێڤان دا دئێتەخوار، و هێدی هێدی بەر ب ئاخیّ ڤە دچت و ل بەر چاڤان د تۆزیّ وەردبت!

چەند مرۆڤ هەوە دیتینە دەمیّ ل سەر عەردی دچن دیّ بێژی یێ منەتەکیّ ل عەردی دکەن، و عەرد بێنا خوّ لیّ فرەهـ دکەت، حەتا ئەگەر رۆژا وان هات دیّ بینی ئەو ژ بلندییێ کەفتن، و د وی عەرد دا یێ وان خوّ ل سەر مەزن دکر پەرِاسیییێن وان دناڤێک هلبوون، و مەزنییا وان د ئاخیّ وەربوو، دیّ بێژی رِۆژەکیّ وان دفنا خوّ بلند نەکربوو؟!

بەلێ.. خاترخواستن، ئەو دەلیڤەیا گرانە یا گەلەک دلێن مەزن خوّ ل بەر نەگرتی، گەلەک چاڤێن قائیم و بەخیل د باراندنا رِۆندکان دا های ژ خوّ نەمای، و ژ بەر دربێ دژواریّ خاترخواستنیّ رِۆندک ب مەردینی باراندین، ئەو دربێ مەعنایا جودابوونیّ ددەت، نە جودابوونا د ناڤبەر دو خوّشتڤییان دا، نە.. بەلیّ جودابوونا د ناڤبەرا رحیّ و لەشی دا ل نک ئێک کەسی، و ئەگەر چاڤ بوّ جودابوونا رحیّ ژ لەشی رِۆندکان نەبارینن، پا چاڤ بوّ چنە؟

مَنْ لَمْ يَبِتْ وَالبَيْنُ يَصْدَعُ قلْبَهُ   لَمْ يَدْرِ كَيْفَ تَفَتُّتُ الأكبادِ

ب تنێ مێلاک ب تشتەکی پرتپرت دبن، دەمیّ خودان ئێڤاری سەریّ خوّ ددانتە سەر بالیفکیّ و ئەو یێ دویر ژ وان جهێن خوّشتڤی لیّ.. هوّسا شاعرەکیّ کەڤن مەسەلە ددیت!

و گەلەک جاران ترسا ژ نەخوّشییا خاترخواستنیّ هێرشا خوّ یا دژوار دکەتە سەر دلی و وی دئێخت، بەری دەمیّ خاترخواستنیّ یان جودابوون و ژێک دویرکەفتنیّ ب خوّ ب سەر خودانی دا بێت، و بەلکی یێ ژ هەمییان

دورستتر حالێ دلی د ڤی ڕەنگە دەمی دا بۆ مە وێنەکری سەرکێشێ ئەڤینداران و دینێ لەیلایێ قەیسێ عامری بت دەمێ دبێژت:

كـأنَّ القَلـبَ ليْلَـةَ قيـلَ يُغْـدَى   بِلَـيلَى العامريّـةِ أوْ يُـراحُ
قَطـاةٌ غَرَّهـا شَرَكٌ فَباتَـتْ   تُعالجـهُ وَقَـدْ عَلِـقَ الجنـاحُ

بەری جودابوون دربێ خۆ بدانت، و خاترخواستن بێتەکرن، ل وێ شەڤا هاتییە گۆتن: سوباهی سپێدێ یان ئێڤاری لەیلا دێ ئێتەبرن، قەیس دبێژت: ئەز پێ حەسیام هەر وەکی دلێ من ئەو طەیرە یێ داڤا طەلهێ ئەو ب نک خۆ ڤە خراندی و لێ هاتییە ئێک، ڤێجا چەنگەکێ وی کەفتییە طەلهێ و شکەستی، و چەنگێ دی مایە بەردای، ڤێجا هندی ئەو پڕپڕێ پێ دکەت دا خۆ ژ طەلهێ خلاص کەت و بفڕت.. فایدە ناکەت!!

(خۆشتڤی) ڕۆژەکێ هەڤالەکێ خۆ دیت، ڕەنگێ وی یێ زەربووی، دێ بێژی ئێشەکا گران یا ب سەر دا هاتی، و دیارە ئەڤە هنگی بوو دەمێ صەحابییان هەست دکر کو کاروان یێ بەر ب دوومـاهییێ ڤە دچت، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- پسیارا حالێ وی کر و کانێ بۆچی ڕەنگێ وی هاتییە گوهاڕتن، وی گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، من هزرا خۆ د ڕۆژا قیامەتێ دا کر، دەمێ ئەم دچینە بەحەشتێ و هوین پێغەمبەر دچنە جهێن بلندتر ژ یێن مە، و ئەز نەشێم تە ببینم، ڤێجا ژ خەمان دا ئەزێ هۆ لێ هاتیم! هێشتا خۆشتڤییێ وی ل نک وی، و بەری وەغەرێ بکەت، دلی ژ ترسێن جودابوونێ دا لەش وەکی بیبهەکا زەر یێ لێ کری.. ئەڤە حالێ دلییە هێشتا دەمێ خاترخواستنێ نەهاتی، پا ئەگەر ئەو دەم هات حالێ وی دێ چ بت؟

و.. دەم هات ڕۆژ ئاڤابێت پشتی دنیایا مە تژی ڕۆناهی و بەرەکەت و خۆشی کری، و ئەڤە ئەو قەدەرە یا د ئەزەل دا بۆ ڕۆژێ هاتییە نڤیسین،

ڕۆناهی و تێنێ بدەتە ژیانێ و بار بکەت و بچت. و دەم هات کاروانی بارێ خۆ گرێدەت، و ل وێ ڕێکێ بچت یا قەدەرێ وەسا ڤیای کو ژ دەمێ ئادەمی وەرە ژیان د ڤێ دنیایا مە دا ل سەر ب دووماهی بێت، یان بلا بێژین: ئەوا دەست پێ دکەت. و ژیانێ ئەم فێری هندێ کرینە کو هەر تشتەکێ بەراهی بۆ هەبت، هەر چاوا بت دووماهی ژی دێ بۆ هەبت، و بۆ چو کەس و چو تشتان نینە کو ژ بن ڤی قاعیدەیی دەرکەڤن، ئەگەر خۆ ئەو کەس (خۆشتڤییێ خودێ) ژی بت!

بەلکی ب خەمترین ڕویدان د ژیاننامەیا پێغەمبەرێ خودێ دا -سلاڤ لێ بن- هەی ڕویدانا خاترخواستن و وەغەرکرنا وی بت ژ ڤێ دنیایێ، ژ بەر کارێ مەزنێ وێ ل جڤاکا موسلمانان و دەور و بەران ژی کری، حەتا عائیشا -خودێ ژێ رازی بت- کو ئێک ژ خەلکێ وێ جڤاکێ بوو دبێژت: **((عەرەب ل کوفرا خۆ زڤڕین، و جوهی و فەلان ستویێ خۆ درێژکر، و منافق خورت بوون، و موسلمان وەکی وی کەرێ پەزی لێ هاتن یێ ل شەڤەکا زڤستانێ یا تاری باران لێ هاتی، و بێ شڤان مایە ل جهەکێ تژی گورگ))**. ڤێجا هزر بکەن حالێ وان دێ یێ چاوا بت؟

بەری حەجا خاترخوستنێ

بـەری پێغەمبـەر -سـلاڤ لـێ بـن- ل دووماهییـا سـالا دەهـێ قەسـتا مەکەهێ بکەت بۆ ب کرنـا حـەجا خواترخواسـتنێ -وەکـی دئێتـە ب نـاڤکرن-، نیشانێن خاترخواستنێ هێدی هێدی بـۆ وی و ئـەو کەسێـن ل دەور و بـەرێـن وی ژی ئاشکەرا دبــوون.. و دەسپێکا ڤــان نیشانان ل هەیڤا رەمـەزانێ بـوو ژ سالا دەهێ.

ل هەیڤا رەمەزانێ:

بەلێ.. ل هەیـڤا رەمـەزانێ جبـریلی ئیشـارەت و نیشـانەکا ئاشـکەرا دا پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- کـو وەغـەرکرنا وی یـا نێزیکبـووی، بـەلێ ئـەو نیشانەکا ئاشکەرا بـوو بــۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب تنــێ، و کەسێ ژ وی پێڤەتر تێ نەئینادەر، و وی ژی ژ لایێ خۆ ڤـە ئـەو بـۆ کەسێ نـەگۆت، حەتا پشتی هنگی ب نێزیکی شـەش هـەیڤان، دەمـێ ئـەو نسـاخبووی، دەمـێ ئـەو کەفتییـە بـەر وێ نسـاخییێ یـا وی تێـدا وەغـەرکری، ژ نـوی وی ئـەو بـۆ کچا خـۆ فاطـمـایێ گـۆت؛ دا (تەئسـیرا صـەدمـێ) ل سـەر وێ سڤـک بکـەت دەمێ دئێت!

دەیکا موسلمانان عائیشا دبێژت: دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بـن- یـێ نساخ، ئەم ژنکێن وی هەمی ل نک بووین، مە دیت فاطـمـا هـات، دا بێـژی رێڤـەچوونا پێغەمبەرییە -سلاڤ لێ بن-، گاڤا پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- ئەو دیتـی کـەیفا خـۆ پـێ ئینـا و گـۆت: کچـا مـن، تـو ب خێـر هـاتی، پاشـی داخواز ژێ کر ئەو ل بەر تەنشتا وی روینت، گاڤا ئەو روینشتییە ب رەخ وی ڤــە، وی هـێــدی تشتـەک بۆ گۆت، وێ گەلـەک کرە گـری، و گاڤـا پێغەمبـەری

-سلاڤ لێ بن- ئەڤ چەندە ژ وێ دیتی، جارەکا دی تشتەک هێدی بۆ گۆت، وێ کرە کەنی.

عائیشا دبێژت: مـن گـۆتـێ: ژ ناڤبەرا هەمی ژنکێن خۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- نهێنییا خۆ بۆ تە گۆت، و تو دکەیە گری؟ پاشی پشتی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ڕابووی و دەرکەفتی، و ئەڤە هنگی بوو دەمێ هێشتا ئێش گەلەک ل وی نەشدیای کو نەشێت ڕابتە ڤە، من گۆتە فاطمایێ: ئەو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- چ گۆتە تە؟ وێ گۆت: ئەز نهێنییا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئاشکەرا ناکەم.. یەعنی: مادەم وی ب دەنگەکێ وەسا نەگۆت هەوە گوهـ لێ ببت، ئەز وێ نابێژم.

عائیشا دبێژت: پشتی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- مری من گۆتە فاطمایێ: ئەز تە ددەمە سویندێ ب وی حەقێ من ل سەر تە هەی کو تو بۆ من بێژی کانێ هنگی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- چ گۆتە تە. وێ گۆت: ڤێ گاڤێ بلا، ئەز دێ بێژم، جارا ئێکێ دەمێ ئەو هێدی د گەل من ئاخفتی، وی گۆت: جبریلی هەر سال جارەکێ (یەعنی: ل هەیڤێن رەمەزانێ وەکی ژ هندەک ریوایەتێن دی ئاشکەرا دبت) قورئان هەمی د گەل من دخواند، بەلێ ڤێ جارێ وی دو جاران ئەو د گەل من خواند، و ئەز دبێژم ئەڤە ژ بەر هندێیە چونکی ئەجەلێ من یێ نێزیکبووی، ڤێجا تەقوایا خودێ بکە و صەبرێ بکێشە، چونکی ئەز باشترین پێشیمە بۆ تە. هنگی من ئەو گری کر یا تە دیتی، و گاڤا وی ئەز وەسا دیتیم، جارا دویێ هێدی گۆتە من: ئەی فاطما ما تە نەڤێت تو سەروەرا ژنێن خودان باوەر بی؟ ڤێجا من ئەو کەنی کر یا تە دیتی.

ئەبوو هورەیرە دبێژت: هەر سال دەهـ ڕۆژان ژ هەیڤا رەمەزانێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئعتیکاف ل مزگەفتێ دکر، و ئەو سالا ئەو تێدا

مری، وی بیست ڕۆژان ئعتیکاف کر. و هندەک زانا -وەکی ئبن حەجەر ژێ ڤەگوهێزت- دگۆتن: ئەڤە ژ بەر هندێ بوو چونکی دەمێ جبریلی دو جاران قورئان د گەل وی دوبارەکری، وی تێ ئینادەر کو هەر وەکی ئەڤە ئیشارەتەکە ژ جبریلی کو ئەجەلا وی یا نێزیکبووی، لەو وی بیست ڕۆژان ئعتکاف کر، دا ئەو بۆ ئوممەتا خۆ بکەتە سوننەت کو دەمێ مرۆڤ ب ناڤ سال ڤە دچت، و نێزیکی مرنێ دبت دڤێت ئەو کارێ خۆ یێ باش زێدەتر لێ بکەت.

و د ریوایەتێن دورست دا هاتییە کو هەر سال وی ل دەهێن دوومـاهییێ ژ رەمەزانێ ئعتیکاف ل مزگەفتێ دکر، بەلێ ل سالا دوومـاهییێ وی ل دەهێن ناڤێ و یێن دووماهییێ ئعتیکاف کر، و دەمێ وی ئعتیکاف دکر، تەختەک بۆ وی ددانا مزگەفتێ ئەو ل سەر دنڤست و بێنا خۆ ڤەددا، و جهێ دانانا تەختێ وی ل مزگەفتێ حەتا نوکە ژی یێ مەعلوومە، چونکی صەحابییان گرنگی ددا وێ چەندێ، و وان دگۆتە وێ ستوینێ یا تەخت ل نک دهاتەدانان: ستوینا تەختی، و ئەو ستوین نوکە د کەفتە د ڕەوضێ دا د پێشییا وی دیواری ڕا یێ دکەفتە د ناڤبەرا مەزەلکا عائیشایێ و مزگەفتێ دا، یەعنی: ئەگەر مرۆڤ ل رەوضێ د ناڤبەرا حوجرێ و میحرابێ دا ڕاوەستت و بەرێ خۆ بدەتە قیبلێ، ئەو ستوین دێ بتە دووماهی ستوین مرۆڤ ل سەر دەستێ خۆ یێ چەپێ دبینت. و ل ڤی جهی ئیمام مالک دروینشت و دەرسا خۆ دگۆت.

ژ ئەڤا بۆری بۆ مە ئاشکەرا دبت کو ل هەیڤا رەمەزانێ ژ سالا دەهێ مشەختی، و بەری وەغەرکرنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب نێزیکی شەش هەیڤان ئیشارەتەکا وەسا بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لی بن- هاتەدان کو هندە وەغەرا وی یا نێزیک بووی، بەلێ وە نەبت بێتە هزرکرن کو وی دزانی کانێ

ئـەو ب دورسـتی کـەنگی دێ مـرت؛ چـونکی ئەڤـە تشـتەکە خـودێ ب تنـێ دزانت.

هنارتنا موعاذی کوڕێ جەبەلی بۆ یەمەنێ:

د ڤـێ سـەرهاتییێ دا، و بـۆ جارا ئێکێ پێغەمبەری -سلاڤ لـێ بـن- ب ڕەنگـەکێ ئاشـکەرا بـۆ کەسـەکی ژ صـەحابییێن خۆ ئاشـکەرا کـر کـو هنـد ئەجەلێ وی نەمایە کو ئەڤ صەحابییە جارەکا دی وی ببینتە ڤە!

ل دۆر دەمێ هنارتنا موعاذی ژ لایـێ پێغەمبـەری ڤـە -سلاڤ لـێ بـن- بـۆ وەلاتـێ یەمـەنێ؛ دا دینـی نیشـا وان بـدەت، و حـوکمی د ناڤبـەرا وان دا بکـەت، هـەمی زانـایێن سیرەتێ دبێـژن: ئـەو ل سـالا دەهـێ بـوو، بـەلێ ئـەو دیرۆکـێ ب دورسـتی و تمـامی ئاشـکەرا ناکـەن، کـانێ ل چ هـەیڤێ بـوو، و هندەک ژ وان ب تنێ دبێژن: بەری حەجا خاترخواستنێ بوو، و ئاشکەرایە کـو دەرکەفتنا پێغەمبەری -سلاڤ لـێ بـن- بـۆ حـەجا خاترخواسـتنێ ل دووماهییـا هەیڤا یازدێ بوو، مـەعنا: دبت هنارتنـا موعـاذی ل هـەیڤا دەهـێ یـان یـازدێ بت.. و هـەر چاوا بـت، هزرا مـە پـتر بـۆ هنـدێ دچـت کـو ئـەو پشـتی هـەیڤا رەمەزانێ بت، و ئەو ئیشارەتا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- د ڤێ سـەرهاتییێ دا دایە مرنا خۆ، بەلکی وی ژ نیشانا هەیڤا رەمەزانێ وەرگرت بت!

ئیمام ئەحمەد ژ موعاذی ڤەدگوهێزت کو دەمێ پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بن- ئەو هنارتییە یەمەنێ، ئەو د گەل وی دەرکەفتە ژ دەرڤەی بـاژێری، موعـاذ یێ سویار بوو، و پێغەمبەر -سلاڤ لێ بـن- ب ڕەخ وی ڤـە یـێ ژ پێیـان ڤـە بـوو، و پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن-شـیرەت ل وی دکـرن، پاشـی پشـتی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ژ شیرەتێن خۆ خلاص بـووی، گـۆتێ: ئـەی موعـاذ! بەلکی پشتی ئەڤێ سالا مە تو من نەبینییە ڤـە، بـەلکی تـو بێـی د بـەر ڤـێ مزگەفتا من ڕا دەرباس ببی، و د بەر قەبرێ من ڕا.

گاڤا موعاذی ئەڤ گۆتنە ژێ گوهـ لێ بووی، وی کرە گری، یەعنی: چ؟ ئێدی ئـەو پێغەمبەری نابینتە ڤە، و دەمێ پێغەمبـەر وەغـەرێ دکـــەت ئـــەو ل ڤێــرێ نابــت، ئەڤــە دێ خاترخواســتنا وان یــا دوومــاهییێ بــت؟ و گاڤــا موعـاذی کریـە گـری، پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- بـەرێ خـۆ ژێ وەرگێـڕا، بۆچی؟ بەلکی دا بشێتە خۆ و ئەو ژی نەکەتە گری، بەلکی! پاشـی وی بـەرێ خۆ ب نک مەدینێ ڤە لێدا و گۆتە موعاذی: مرۆڤێ ژ هەمییان نێزیکتـر بـۆ من ئەون یێن تەقوادار بن، کی بن و ل کیڤە بن.

و ئەڤە ڕەنگەکێ دلخۆشکرن و صەبرئینانێ بوو ژ وی بۆ موعـاذی، هـەر وەکـی وی گۆتییـە موعـاذی: ب خـەم نەکەڤـە کـو تـو دێ ژ مـن دویرکـەڤی و چییە یەمەنێ، و ب خەم نەکەڤە ژی دەمێ تو ژ یەمەنێ دئێی و من نـەبینی؛ چونکی هەر ئێکێ تەقوادار بت، کی بت، ڕەنگێ وی یێ چاوا بت، و ل کیڤە بــت، و ل کیــژ دەمــی بــت، ئــەو هــەژی هندێیــە ل نێزیکــی مــن بــت و ئــەز مەهدەرێ بۆ بکەم.

بـەلێ ئـەی موعـاذ، ب خـەم نەکەڤـە کـو لەشـێن مـە ژێـک دیرکـەڤن، چـونکی دلـێن مـە هـەمی گاڤـان یـێن د گـەل ئێـک، و ئـەی خـودان بـاوەرێ تەقوادار ل هەر جهەک و هەر زەمانەکێ تو لێ بی، تو ژی ب خەم نەکەڤە کـو تە ئەز نەدیتیم، و تە هەڤالینییا من نـەکری، ئـەم یـێن ئێکـین، و ئـەم هـەژی ئێکین، هندی تەقوا ئەو پەیوەندی بت یا مە دگەهینتە ئێک.

و موعاذ بەر ب یەمەنێ ڤە چوو.. و دیتنـا وی بـۆ پێغەمبـەری -سـلاڤ لێ بن- د ڤێ دنیایێ دا بوو ئەو جار؛ چونکی دەمێ ئەو زڤڕییە مـەدینێ ئـەو د بەر مزگەفتێ ڕا بۆری، و هندەکان گۆتێ: وێ هە قەبرێ خۆشتڤییە!

و ژ بلی موعاذی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەبوو مووسایێ ئەشعەری ژی هنارتە یەمەنێ، بەلێ هەر ئێک ژ وان بوو لایەکێ وەلاتی.

مرنا ئیبراهیمی:

ئیبراهیمێ کورێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ژ جارییا وی مارییایا قبطی، ئەوا مەزنێ ئەسکەندەرییێ بۆ هنارتی، و ل هەیڤا ذولحججە ژ سالا نەهێ هاتییە سەر دنیایێ، مرنا وی ل سالا دەهێ بوو، و ریوایەت ل دۆر دەسنیشانکرنا وێ هەیڤا ئەو تێدا مری دژێکجودانە، بەلێ تشتێ مسۆگەر ئەوە ل وێ ڕۆژا ئیبراهیم تێدا مری، ڕۆژ غەییری بوو، حەتا خەلکی گۆت: ڕۆژ ژ بەر مرنا ئیبراهیمی غەییری. هنگی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ب سەر مینبەرێ کەفت و گۆت: **((هندی ڕۆژ و هەیڤن دو نیشانن ژ نیشانێن مەزنییا خودێ، ئەو نە بۆ مرنا کەسێ دغەییرن نە بۆ بوونا وی))**.

و ئەڤە هندێ دگەهینت کو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- گەلەک یێ حەریص بوو ل سەر هندێ کو نەهێلت هزر و بیرێن خەلەت ڕێکا خۆ بۆ دل و عەقلێ موسلمانان بکەن، و ئەگەر ئەو پێغەمبەر نەبایە و مەزنەک ژ مەزنێن دنیایێ بایە، دا خەلکی هێلت ڤی هزرێ بکەن، بەلکی ئەو دا وێ بۆ خۆ حسێب کەت ئێک ژ وان تشتێن ئەو شانازییێ پێ دبەت.

و هەر چاوا بت ژ تشتێن ئاشکەرایە د علمێ فەلەکێ دا کو زانینا غەییرنا ڕۆژێ و هەیڤێ ب سەعەت و ڕۆژ و هەیڤ و سال دئێتە زانین، و ئەو تشتەکێ (قەطعی) و بێ گومانە، و دەمێ ئەم ل وان کتێبێن فەلەکێ دزڤڕین یێن بەحسێ دیرۆکا غەییرنا ڕۆژێ ل دەڤەرا حیجازێ دکەن، ئەم دبینین ئەو دبێژن: ل سالا دەهێ مشەختی، کو دکەفتە بەرانبەر سالا ٦٣٢ زایینی، ل سەعەت هەشت و نیڤی سپێدەیا ڕۆژا سێشەنبێ (٢٧) کانوونا مەزن ڕۆژ غەییری بوو، و ئەڤ ڕۆژە دکەفتە بەرانبەر (٢٩) هەیڤا شەووالێ.

و دەمێ ئیبراهیم مری وی دو سال تمام نەکربوون، لەو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: وی ئێک د بەحەشتێ دا هەیە شیری ددەتێ. و دەمێ

ئـەو مـری پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- کـرە گـری، ئینـا ئـەبوو بـەکری یـان عومـەری گـۆتێ: تـو هـەژیتری حـەقێ خـودێ مـەزن بکـەی، وی گـۆت: چـاڤ رۆندکان دبارینت، و دل ب خـەم دکـەڤت، و ئـەم تشـتـەکی نـابێژین خـودێ پـێ عێجز ببت، و ئەم ل سەر تە ب خەمین ئەی ئیبراهیم.

و ڤەشارتنا ئیبراهیمی ژی ل زیارەتێن بەقیعێ بوو ل مەدینێ.

حەجا خاترخوستنێ[1]

ل سالا نەهێ خودایێ مەزن ئەو ئایەت بۆ پێغەمبەرێ خۆ هنارت ئەوا فەرکرنا حەجێ تێدا هاتی، ئایەتا (٩٧) ژ سوورەتا (الأنعام): ﴿ وَلِلَّهِ عَلَى ٱلنَّاسِ حِجُّ ٱلْبَيْتِ مَنِ ٱسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًاۚ وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴾ یەعنی: خودێ ل سەر مرۆڤێ شیان هەبن ل هەچی جهێ ئەو لێ بت قەستکرنا ڤێ مالێ بۆ کرنا حەجێ فەرکرییە. و هەچییێ باوەرییێ ب فەربوونا حەجێ نەئینت ئەو کافرە، و خودێ یێ دەولەمەندە چو مننەت ب وی و حەجا وی و کارێ وی نینە.

بەلێ ل وێ سالێ ئەو ب پێشوازییا شاندێن عەرەبان ڤە یێ موژیل بوو ژ لایەکی ڤە، و ژ لایەکێ دی ڤە ل وێ سالێ هێشتا موسلمانان هندەک پەیمان د گەل کافران هەبوون، و ل سەر بناخەیێ وان پەیمانان کافران حەق هەبوو بچنە مەکەهێ و ب کرنا حەجی ڕابن، و یا د جهێ خۆ دا نەبوو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د گەل کافران بچتە حەجێ، لەو وێ سالی وی ئەبوو بەکر هنارت دا ببتە ئەمیرێ حەجێ، پاشی فەرمان ل وی و عەلی کر کو هەردو د ناڤ خەلکی دا ڕاگەهینن کو ژ ئەڤ سالە پێڤەتر چێ نابت چو کافر بێنە حەجێ.

---

(١) بۆ بەرهەڤکرنا ڤێ ناڤبرێ ژ کتێبا خۆ مە مفایەکێ زێدە ژ ڤێ کتێبێ دیتییە: (كأنك معه صفة حجة النبي صلى الله عليه و سلم كأنك معه) یا سەیدا (عبد الوهاب بن ناصر الطريري).

و ل سالا دی، کو سالا دەهێ بوو، هەر زوی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- د ناڤ خەلکی دا ڕاگەهاند کو وی ئنیەتە ئەڤ سالە بچتە حەجێ، ڤێجا هەچی کەسێ دل تێ هەبت د گەل وی دەرکەڤت بلا خۆ ئامادە بکەت.

بەرهەڤییێن دەرکەفتنێ:

خەبەرێ دەرکەفتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بۆ کرنا حەجێ ل ئەڤ سالە د ناڤ هەمی موسلمانان دا بەلاڤبوو، لەو هژمارەکا مەزن ژ وان ب کەیف ڤە خۆ بۆ ڤێ سەفەرا پیرۆز ئامادە کر، و هەر زوی کارێ خۆ کر، و ئەوێن ژ دەرڤەی مەدینێ بەری وەختی هاتن و قەستا مەدینێ کرن، و بەرێ وان ما لێ کانێ کەنگی دێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- بڕیارا دەرکەفتنێ دەت.

ڕۆژا ئەینییێ، (٢٤)ی هەیڤا ذولقەعدە ژ سالا دەهێ، ئەوا ل وێ سالێ دکەفتە بەرانبەر (١٠)ی هەیڤا شوباتا سالا (٦٣٢ زایینی) هات، مەدینە یا تژیبوو ژ مرۆڤان، ئەوێن ژ هەمی ڕەخان ڤە هاتین دا د گەل پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- قەستا مەکەهێ بکەن. نیڤرۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل مزگەفتا خۆ خوتبا ئەینییێ بۆ موسلمانان خواند، و تێدا گۆتە وان: ((گەلی مرۆڤان، خودێ حەج ل سەر هەوە یا فەرزکری، ڤێجا حەجێ بکەن)) ئەقرەعێ کوڕێ حابسی گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، هەر سال حەجێ بکەین؟ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- خۆ بێ دەنگ کر، حەتا وی سێ جاران ئاخفتنا خۆ دوبارەکری، هنگی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: ((نە، و ئەگەر ئەز بێژم: بەلێ، ئەو دێ واجب بت، و هوین نەشێن وێ چەندێ بکەن، من بهێلن هندی من هوین هێلابن، هەما ئەوێن بەری هەوە ژ بەر هندێ چوونە هیلاکێ چونکی وان گەلەک پسیار دکرن، و ب گۆتنا پێغەمبەرێن خۆ نەدکرن، ئەگەر من فەرمان ب تشتەکی ل هەوە کر هندی

هوین بشێن بکەن، و ئەگەر من هوین ژ تشتەکی دانە پاش، هوین خۆ ژێ بدەنە پاش، حەج جارەکە و یا زێدە بت ئەو خێرە)). و هێشتا ئەو ل سەر مینبەرێ خەلکی چەند پسیار ل دۆر کرنا حەجێ ژ وی کرن، و وی بەرسڤا وان دا.

دەسپێکا دەرکەفتنێ:

رۆژا د دویڤ دا، شەنبییێ، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بڕیار دا دەست ب سەفەرێ بکەت، و عەدەتێ وی هەر سەفەرەکا ئەو دەرکەفتبایێ وی پشک د ناڤبەرا ژنکێن خۆ دا دهاڤێت، و هەچییا پشک بۆ دەرکەفتبا، وی ئەو د گەل خۆ دبر، بەلێ ڤێ جارێ وی وە نەکر، وی بڕیار دا هەمی ژنکێن خۆ د گەل خۆ ببەت.. و پشتی وی نڤێژا نیڤرۆ ل مزگەفتا خۆ ل مەدینێ چار رکاعەت ل بەرا خەلکی کرین، ئەو ب لایێ رۆژئاڤایا باشوورێ مزگەفتێ ڤە دەرکەفت، و قەستا وێ ڕێکێ کر ئەوا نوکە د بەر (موحەطا عەنبەرییێ) ڕا دچت.. خەلک هەمی د گەل دەرکەفتن، حەتا ئەو ژنکێن ل سەر رۆژا خۆ ژی وەکی ژنکا ئەبوو بەکری ئەسمائا کچا عومەیسی، ئەو ژی دەرکەفتن.. زارۆک، مرۆڤێن ب ناڤ سال ڤە چووین، یێن نساخ، هەمی دەرکەفتن، گۆتن: بەلکی سەفەرەکا هۆسا جارەکا دی ب دەست مە نەکەڤت. و بەری پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ژ مەدینێ دەرکەڤت، وی هەڤالێ خۆ ئەبوو دوجانە یێ ساعدی ل جهێ خۆ هێلا ل مەدینێ.

ل میقاتا (ذو الحليفة):

بەری ئێڤار ببت، ئەو ب مەوکبێ خۆ یێ مەزن ڤە گەهشتە (ذو الحليفة) و ئەو جهەکێ پانە دکەفتە نهالا عەقیقێ یا ناڤدار ئەوا ژ قوینتارێ رۆژئاڤایێ چیایێ ئوحودێ دەست پێ دکەت و ب لایێ رۆژئاڤایا باژێری دا دچت حەتا دگەهتە باشووری ل سەر ڕێکا نوکە ژ مەدینێ دچتە مەکەهێ. ئەڤ

جهە ل سەر دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- نێزیکی دەهـ دوازدە کیلۆمتران یێ دویر بوو ژ باژێری، بەلێ باژێر نوکە یێ گەهشتییێ و ژێ دەرباس ژی بووی!

ل ڤی جهی ئەوێ هندەک جاران دبێژنێ: (أبیار علی) پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کاروانێ خۆ دانا، و وی نڤێژا ئێڤاری ل وێرێ دو رکاعەت کرن، و ئەو جهێ وی نڤێژ لێ کری هنگی دارەک لێ بوو، و دەمێ عومەرێ کورێ عەبدلعەزیزی ئەمیرێ مەدینێ ل سالێن (٨٧-٩٣) وی مزگەفتەک ل جهێ نڤێژا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئاڤاکر و ناڤێ کرە (مسجد الشجرة) و ئەڤ مزگەفتە ئەوە یا نوکە حەجی ئیحرامان لێ دکەنە بەر خۆ دەمێ ژ مەدینێ دچنە مەکەهێ بۆ حەجێ یان عومرێ.

وێ ئێڤارێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ما ل وێرێ، و ب شەڤێ لێ نڤست، وێ شەڤێ ژنکا ئەبوو بەکری ئەسمائێ کورەک بوو ناڤێ وی کرە (موحەممەد). دیسا هەر وێ شەڤێ وەحی بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هات کو تو یێ ل نهالەکا پیرۆز، و ل ڤێرێ دەست ب حەجا خۆ بکە، یەعنی: ئیحرامێن حەجێ بکە بەر خۆ و ئنیەتا عومرەیا د حەجێ دا بینە. لەو سپێدێ وی فەرمان ل هەڤالێن خۆ کر کو ئەو ئیحرامێن خۆ گرێدەن.. و دەمێ ئەسمائا ژنکا ئەبوو بەکری داخواز ژ زەلامێ خۆ کری کو بۆ وێ پسیارا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بکەت، کانێ ئەو چ بکەت؟ وی گۆتە ئەبوو بەکری: بێژێ بلا خۆ بشۆت، و خۆ بپارێزت، و کانێ ئەم چ دکەین بلا ئەو ژی بکەت، طەواف تێ نەبت.

پاشی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- قوربانێ خۆ کو حێشترەک بوو ئینا و نیشان کر؛ دا بێتە زانین کو ئەو یا قوربانییە، و نیشانکرن ئەو بوو وی هندەک خوین ژ پشتا وێ بەردا، و ئەو خوین د جۆتەکێ نەعالان دا و ئەو

نەعال وەکی ڕستکێ د ستویێ وێ دانا، و وی قوربان هەمی پێکڤە د گەل هەڤالەکێ خۆ هنارتنە مەکەهێ.

ل ئێکشەنبێ، ل نیڤرۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئیحرامێن خۆ کرنە بەر خۆ، پاشی نڤێژا نیڤرۆ کر پشتی هنگی ل حێشترا خۆ (القصواء)ێ سویاربوو، و گاڤا بەرێ حێشترێ کەفتییە قیبلێ وی گۆت: (اللهم حجة لا ریاء فیها و لا سمعة، لبیک حجة و عمرة)، و یێ ژ هەمییان نێزیکتر ژ وی د ڤێ سەفەرێ دا ئەبوو بەکر بوو، حەتا خوارن و پێتڤییێن وی و یێن ئەبوو بەکری د ناڤێک دا بوون، و ل سەر پشتا حێشترەکێ بوون.

و ئەڤە تشتەکێ غەریب نینە.. مانە ئەبوو بەکر بوو یێ بەری دەهـ سالان د گەل وی ئەڤ ڕێکە دایە بەر خۆ، و ژ بەر شیرێن کافران ڕەڤین، و قەستا مەدینێ کرین؟ ئەڤە جارەکا دی هەر ئەو پێکڤە یێ دزڤڕنە وی باژێڕی یێ خەلکێ وی ئەو دەرێخستین، بەلێ ب کراسەکێ دی، و بۆ کارەکێ دی. و دەمێ حێشترا وی ژ نهالا (ذو الحلیفة) دەرباس بووی، و ب سەر بەتەنێ کەفتێ، و بەرێ وێ ب نک مەکەهێ ڤە هاتییە لێدان، وی ب دەنگەکێ بلند گۆت: (الحمد لله، و سبحان الله، و لا إله إلا الله، و الله أکبر، لبیک عمرة و حجة، لبیک اللهم لبیک، لبیک لا شریک لک لبیک، إن الحمد والنعمة لک والملک، لا شریک لک، لبیک إله الحق لبیک).

و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئنیەتا (قیرانێ) ئینا، هەر وەسا گەلەک هەڤالێن وی ژی وەکی ئەبوو بەکری، بەلێ ژنکێن وی ئنیەتا (تەمەتتوعێ) ئینا، و پتریا صەحابییان ئنیەتا (ئیفرادێ) ئینا[1].

---

(١) قیران: ئەوە مرۆڤ عومرێ و حەجێ پێکڤە بکەت، و بکەتە ئێک. و تەمەتتوع ئەوە مرۆڤ عومرێ بکەت، و ئیحرامێن خۆ بدانت، حەتا ڕۆژا بەری عەرەفێ جارەکا

جابر دبێژت: من بەرێ خۆ دا هەر چار رەخێن پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هندی چاڤێن من قەتره دکر مرۆڤ هەبوون، دسویار و پەیا. و جبریل هاتە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و گۆتێ: ئەی موحەممەد، فەرمانێ ل هەڤالێن خۆ بکە بلا ئەو دەنگێ خۆ ب (تەلبییێ) بلند بکەن، چونکی ئەو نیشانا حەجێیە. و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- فەرمانا جبریلی گەهاندە وان، و وان فەرمان ب جهئینا، و صەحرا هەمی ب (تەلبییا) وان هژیا، و دەنگێ وان د چیا و نهالێن حیجازێ دا ڤەدا..

ب- رێکا ڤە:

ل گەلەک جهان پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دگۆتە صەحابییێن خۆ حەفتێ پێغەمبەر د ڤی جهی را یێن چووین قەستا حەجێ کری، و جلکێن هرییێ د بەر وان بوون، و ل جهەکی گۆت: یوونسێ کورێ مەتتای ل سەر حێشترەکا سۆر د ڤێرێ را یێ چوویە حەجێ، و ل جهەکێ دی گۆت: مووسا ل سەر حێشترا خۆ د ڤێ رێکێ را یێ چوویە حەجێ و وی تبلێن خۆ کربوونە د گوهێن خۆ را و ب دەنگەکێ بلند تەلبییە دگۆت، و ل نهالا عوسفانێ ژی وی گۆت: هوود و صالح د ڤێ نهالێ را چووبوونە حەجێ.. و ئەڤە هندێ دگەهینت کو کەعبەیا پیرۆز ل مەکەهێ جهێ حەجا پێغەمبەر و خودان باوەران بوو هێشتا بەری ئیبراهیم پێغەمبەری چونکی هوود و صالح بەری وی بوون، و حەتا وەختێ پێغەمبەرێن ئسرائیلییان ژی یێن وەکی مووسای و یوونسی.

و ل رەوحائێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: عیسایێ کورێ مەریەمێ د ڤی جهی را دێ چتە حەجێ یان عومرێ.. یەعنی: ئەو هێشتا نەچوویە حەجێ و ل دووماهییا زەمانی ئەو دێ چت.

دی ئیحرامان بکەتە بەر خۆ و حەجێ بکەت. و ئیفراد ئەوە مرۆڤ حەجێ ب تنێ بکەت.

فێركرنا هەڤالان:

كتێبێن حەدیسێ گەلەک سەرهاتییان ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و صەحابییێن وی بۆ مە ڤەدگێڕن کو ب ڕێکا حەجێ ڤە چێبووین، ژێ دئێتە زانین کو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د ڤێ سەفەرێ دا باشترین فێرکەر بوو بۆ هەڤالێن خۆ ژ ژن و زەلامان، هەر وەسا وی ب ئەخلاقێ خۆ یێ تازە ئەو ل سەر گەلەک ڕەوشتێن چاک پەروەردەکرن، ئەم دێ هندەکان ژێ ڤەگێڕین:

- ب ڕێڤە وی گوهـ ل زەلامەکی بوو دەمێ تەلبیە دگۆتن، دگۆت: (لبیک) پێش شوبرمەیی ڤە، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: شوبرمە کییە؟ وی گۆت: برایێ منە، یان مرۆڤەکێ من یێ نێزیکە.. (راوی تێدا یێ ب شک بوو) پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: تە حەج بۆ خۆ کرییە؟ وی گۆت: نەخێر، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: ڤێ حەجێ بۆ خۆ بکە، پاشی حەجەکا دی بۆ شوبرمەیی بکە.

- دەمێ وی زەلامەک یان ژنەک دیتبا ب پییان ب ڕێڤە دچوو دا بێژتێ: ل وان حێشتران سویار ببن یێن مە بۆ قوربانی ئینایین.. و ب ڤێ چەندێ وی دڤیا موخالەفا وی عەدەتی بکەت یێ عەرەبان ل جاهلییەتێ دەرێخستی کو چێ نابت مرۆڤ ل قوربانی سویار ببت.

- و زەلامەکێ دبێژنێ: ئەبوو طەلیق ل جهەکی گەهشتە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و گۆتێ: ژنکا من (أم طلیق) سلاڤان ل تە دکەت، و من حێشترەکێ نێر و ئێکا مێ هەبوون، ژنکا من گۆتە من: یێ نێر بدەف من دا ئەز ژی د گەل هەوە پێ بێمە حەجێ، من گۆتێ: من ئەو یێ کرییە وەقف، گۆت: پا یا مێ بدەف من، من گۆتێ: ئەز دێ پێ چم، وێ گۆت: پا هندەک پارێن خۆ بدە من دا ئەز پێ بێم، من گۆتێ: من پارە نینن، هەما من هند یێن هەین ئەز پێ بچمە حەجێ، و ئەگەر من هەبان ئەز دا دەمە تە.. گۆت:

وێ گۆتە من: پا ئەگەر تە پێغەمبەر دیت سلاڤێن من لێ بکە، و سوحبەتا من بۆ بکە. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: ئەو ڕاست دبێژت، و ئەگەر تە حێشترێ خۆ یێ خێرێ دابا ڤێ هەر دا بۆ تە خێر بت، و ئەگەر تە هندەک پارە دابانێ خودێ دا بۆ تە بەدەل ڤەکەت. وی زەلامی گۆتێ: ڤێجا چ تشت هەیە خێرا وی وەکی یا حەجەکا د گەل تەیە؟ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: عومرەکا ل هەیڤا ڕەمەزانێ.

- ل جهەکی دیارە حێشترا صەفییایا ژنکا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بێچارە بوو، لەو پێغەمبەری گۆتە هەوییا وێ زەینەبێ (و ئەو کچمەتا پێغەمبەری بوو): حێشترەکا خۆ بدەف صەفییایێ.. غیرەت بۆ زەینەبێ ژ هەوییا وێ چێبوو و گۆت: ئەز حێشترا خۆ بدەمە ف جوهییا تە! و ئاشکەرایە کو صەفییا کچا حویەیێ کوڕێ ئەخطەبێ جوهی بوو، موسلمان بووبوو، ژ بەر کرێتییا ڤێ گۆتنا زەینەبێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ژ وێ عێجز بوو و پشتدایێ و د گەل نەئاخفت حەتا ئەو زڤرینە مەدینێ!

- ل جهەکی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د گەل هەڤالێ ئەبوو بەکری و هەردو کچێن وی عائیشا و ئەسمائێ دڕوینشتیبوون، و ئەبوو بەکر ل هیڤییا هندێ بوو کو عەبدێ وی وێ حێشترێ بینت یا خوارنا وان ل سەر پشتێ، گاڤا عەبد هاتی حێشتر د گەل نەبوو، و وی گۆتە ئەبوو بەکری ئەڤە ژ دوهی وەرە من حێشتر یا بەرزەکری، ئەبوو بەکر ژ کەرب ڤە چوویێ و هندەک لێدان و گۆتێ: حێشترەکا ب تنێیە و تو بەرزە دکەی! هنگی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- پێ گرنژی و گۆت: بەرێ خۆ بدەنە ڤی یێ د ئیحرامان دا و یێ چ دکەت! و گاڤا مالباتا نەضلەیێ ئەسلەمی زانی کو حێشترا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و ئەبوو بەکری ب خوارن ڤە یا بەرزەبووی وان جفنییەکێ تژی خوارن (ئەوا ژ کەشک و قەسپ و زەیتێ دهاتە چێکرن) بۆ وان ئینا، و

گـاڤـا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دیتی هێشتا ئەبوو بەکر یێ کەربگرتییە ژ وی عەبدی، گۆتێ: هێدی هێدی ئەبوو بەکر، مەسەلە نە ب دەستێ تەیە و نە ب دەستێ مەیە، و ڤی جحێلی ژی نەدڤیا حێشترێ بەرزە کەت، و ئەڤە خودێ بۆ مە بەدەل ڤەکر، وەرە بخۆ. پشتی دەمەکی صەفوانێ کوڕێ موعەططەلی هات و حێشترا بەرزە د گەل دا بوو. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتە ئەبوو بەکری: سەحکێ تشتەکێ تە یێ ژێ کێمە.. ئەبوو بەکری سەحکرێ، پاشی گۆت: بەس ئەو تراریێ کێمە یێ مە ئاڤ پێ ڤەدخوار. عەبدی گۆتێ: ئەڤە ئەو تراریێ د گەل من!

- گاڤا سەعدێ کوڕێ عوبادەیێ ئەنصاری زانی حێشترا ئەبوو بەکری ئەوا خوارنا وی و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل سەر یا بەرزەبووی، هەر زوی ئەو و کوڕێ خۆ قەیس چوون ئێکا دی ب خوارن ڤە بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئینا، و گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، مە زانی حێشترا هەوە ب خوارن ڤە یا بەرزەبووی، ئەڤە ئێکا دی بۆ هەوە پێش وێ ڤە. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: خودێ حێشترا مە بۆ مە زڤڕاند، حێشترا خۆ ببەن، خودێ بەرەکەتێ بۆ هەوە بهاڤێتێ.. پاشی گۆتێ: بابێ ثابتی، ما بەس نینە ئەو هەمییا د گەل مە هاتییەکرن ئەڤە ژ وێ ڕۆژێ وەرە یا ئەم تێدا بووینە مێڤانێن تە ل مەدینێ؟ سەعدی گۆت: منەت یا خودێ و پێغەمبەرێ وییە، ب خودێ ئەی پێغەمبەرێ خودێ ئەو مالێ مە یێ تو دبەی مە پێ خۆشترە ژ وی یێ تو دهێلی. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: تو ڕاست دبێژی، بابێ ثابتی، مزگینییا من ل تە! تو یێ خودان ئیفلەحی، ئەخلاقێن پاش د دەستێ خودێ دانە، و هەچییێ وی بڤێت ئەخلاقەکێ باش ژ وان ددەتێ، و وی ئێکێ باش ژێ یێ دایە تە. و هۆسا پێغەمبەری -سلاڤ

لێ بن- نەدهێلا دەلیڤەیەک ژ دەست وی دەرکەڤت ئەگەر تشتەکێ ب مفا نیشا صەحابییێن خۆ نەدەت.

ل بەر دەرازینکا مەکەهێ:

سەفەرا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ژ مەدینێ حەتا مەکەهێ هەشت رۆژان ڤەکێشتا، دەرکەفتنا وی ژ مەدینێ، وەکی بۆری د گەل مە ل نیڤرۆیا شەنبییێ بوو (٢٥) هەیڤا ذولقەعدە، ل ئێڤارا شەنبییا دی ئەوا دبوو (٣) هەیڤا ذولحجە ئەو گەهشتە بەر دەرازینکا باژێرێ مەکەهێ، ل وی جهێ نوکە دبێژنێ: (جەروەل) کو ئەڤرۆ تاخەکە ژ تاخێن مەکەهێ، بەلێ هنگی ئەو جهەکێ ڤەدەر بوو دکەفتە ژ دەرڤەی باژێری، ب دویراتییا نێزیکی کیلۆمترەک و نیڤان ژ حەرەمێ ژ لایێ باکوورێ رۆژئاڤایێ ڤە. ل ڤی جهی بیرەکا ئاڤێ هەبوو دگۆتنێ: (ذو طووا)، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل نک وێ بیرێ دانا، دا بێنا خۆ ڤەدەت، و وێ شەڤێ ئەو ما ل وێرێ، و وی سەرێ خۆ شویشت دا پاقژ و سڤک بت دەمێ دچتە مەکەهێ.

پاشی ئەو ب لایێ رۆژهەلاتێ ڤە چوو دا ل دۆر چیایێ (ئەذاخر) بزڤرت، ئەوێ دکەفتە د ناڤبەرا وی جهێ ئەو لێ و کەعبێ دا، پاشی ئەو ب سەر بەتەنا کەدائێ کەفت، و ژۆر دا ب نک وی جهی ڤە چو خوارێ یێ نوکە پرا حەجوونێ دکەفتێ، و د گەلییێ بەنوو هاشمییان دا هاتە خوارێ، ل وی جهێ کافران ئەو لێ حیصار داین، و قەبرێ خەدیجایێ لێ، و هات حەتا گەهشتییە مالێن مەکەهێ، و گەهشتنا وی بۆ ناڤ مالان ل تێشتەگەها رۆژا ئێکشەنبێ بوو چاری هەیڤا ذولحجە.

ل مزگەفتا حەرام:

ل تاخێ بەنوو هاشمییان ژ مەکەهێ، ئەوێ دکەفتە رۆژهەلاتا مەروایێ، ل وی جهێ نوکە ئەو مەکتەبە لێ یا دبێژن ئەو جهێ مالا پێغەمبەری بوو

-سلاڤ لێ بن-، کو دکەفتە د دەرێ گەلییێ ئەبوو طالبی، یان گەلییێ هاشمییان دا، هندەک زارۆکێن مالباتا باپیرێ وی عەبدلموطەلبی چوونە بەراهییێ، وی دو ژ وان هلگرتن، ئێک دانا بەرا خۆ و ئێک ژی دانا پشت خۆ، و ئەو چوو حەتا گەهشتییە بەر دەرێ مزگەفتێ ئەوێ دکەفتە ڕۆژهەلاتا کەعبێ بەرانبەر دەرگەهێ کەعبێ و بەرێ ڕەش، و هنگی دگۆتنە وی دەرگەهی: دەرگەهێ بەنوو شیبە، پاشی ناڤێ وی بووبوو (باب السلام).

ل بەر دەری پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ژ حێشترا خۆ پەیا بوو، و دەسنڤێژا خۆ گرت، و هێدی و ب تەواضوع و خۆشکاندن ڤە ب نک روکنێ بەرێ ڕەش ڤە چوو، گاڤا گەهشتییێ دەستێ خۆ تێدا و گۆت: (الله أكبر) و چاڤێن وی ڕۆندک باراندن، پاشی سەرێ خۆ دانا وەک سوجدە بۆ خودێ، و بەر ماچی کر.. پاشی دەست ب طەوافێ کر.

حەفت جاران ئەو ل دۆر کەعبێ زڤڕی، و ئیحراما وی یا سەری ژ قوماشێ یەمەنێ یێ کەسک بوو، و دەمێ وی طەواف دکر وی دی زەلامەکی بەندکەکێ ب دەستێ خۆ ڤە کری و سەرێ دی یێ ب پیییێ زەلامەکی ڤە کری و هەردو پێکڤە یێ طەوافێ دکەن، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ب نک ڤە چوو و ئەو بەندک ڤەکر و گۆتێ: دەستێ وی بگرە.. و ئەڤە عەدەتەکێ عەرەبان بوو وان د جاهلییەتێ دا خۆ پێکڤە گرێددا و طەواف دکر، گاڤا وان دیتی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بەندکێ وان قەتاند، ئێک ژ وان گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، مە یا ل سەر خۆ نەزکری هۆسا طەوافێ بکەین. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: خۆ ڤەکەن و حەجێ بکەن، ئەڤە نە نەزرە، نەزر ئەو تشتە یێ بۆ کنارێ خودێ بت، ئەڤە ژ کارێ شەیطانییە.

و هۆسا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کار بۆ هندێ کر کو هەر کار و عەدەتەکێ جاهلییەتێ ل حەجێ زێدە کربت نەهێلت و ڕاکەت.

پشـتی پێغەمبـەر -سـلاڤ لـێ بـن- ژ طـەوافێ خلاصـبووی چـوو نـک مەقامێ ئیبراهیمی، و مەقام هنگی ب دیوارێ کەعبێ یێ ڕۆژهەلاتێ ڤە یـێ نویسـیای بـوو، دو رکاعـەت ل وێـرێ کـرن و چـوو نـک بیـرا زەمـزەم ئـاڤ ژێ ڤەخوار و هندەک ب سەرێ خۆ ژی دا کر، پاشی زڤڕی نک بەرێ ڕەش مـاچی کر، و دەستێ خۆ تێدا و دێمێ خۆ ب هەردو دەستێن خۆ ڤـەمالی، و چوو سەعی د ناڤبەرا صەفا و مەروایێ دا کر.

دەمێ وی سەعی دکـر، خەبـەر ل کۆلان و مـالێن مەکـەهێ بـەلاڤبوو کـو پێغەمبەر یێ هاتییە مزگەفتێ و ئەو نوکە یـێ سـەعییێ دکـەت، لـەو خـەلک هویر و گر ژ مالان دەرکەفتن و قەستا صەفا و مەروایێ کرن؛ دا پێغەمبـەری -سلاڤ لێ بن- ببینن، دەمێ وی دیتی خەلک بۆ دیتنا وی هند کۆمبوون کو قەرەبالغـەکا زێـدە چێبـوو، و هنـدەک ل دوومـاهییێ نەشـێن وی ببیـنن، و چونکی عەدەتێ وی نەبوو ئەو هندەک کەسان ل دۆرێـن خـۆ بدانت دا خـەلکی ژ وی بدەنە پاش، ئەو داخواز کر حێشترا وی بینن و ئـەو لـێ سویار بـوو، دا بلند ببت، حـەتـا خـەلک هەمی وی ببینن، و وی سـەعیا خـۆ ب سویاری ل سەر پشتا حێشترێ تمام کر.

عێجزییا پێغەمبەری ﷺ ژ صەحابییێن وی ﷺ!

بـەری نـوکـە مە گۆتبوو کو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- قوربـانێ خـۆ د گـەل خـۆ ئینـابوو، و دەمـێ وی ئیحرامێن خۆ ل (ذو الحليفة) ل نێزیکـی مـەدینێ کرینـە بـەر خـۆ، وی ئنیـەتا (قیرانـێ) ئینـابوو، یـەعنی: حـەجێ و عومرێ بکەتە ئێک.. لەوا دەمێ ئـەو ژ سـەعیا د ناڤبـەرا صـەفا و مـەروایێ دا خلاصـبووی، وی ئیحـرامێن خـۆ نـەدانان، بـەلێ وی گۆتـە هـەڤالێن خـۆ هەچییێ ژ هەوە قوربانێ خۆ د گەل خۆ نەئینابت، بلا ئیحرامێن خۆ بێخت، و ئەڤێ طـەواف و سەعییێ بۆ خۆ حسێب بکەت عومرە. یەعنی: (تەمـەتتوعێ)

ب عومرێ بۆ حەجێ بکەت. و وی ئەڤ فەرمانە ل ژنکێن خۆ ژی کر. و ئەڤ فەرمانە ل بەر صەحابییان یا گران بوو، ژ بەر دو ئەگەران:

یا ئێکێ: ل نک عەرەبان د جاهلییەتێ دا تشتێ ژ هەمییێ کرێتتر ئەو بوو مرۆڤ ل دەمێ حەجێ عومرێ بکەت.

یا دویێ: ئەڤە ئەو ژ مەدینێ دەرکەفتین وان ئیحرام ب ئنیەتا حەجێ بێن کرینە بەر خۆ، ڤێجا چاوا ژ نوی ئنیەتا خۆ بگوهۆڕن، و ئەڤا چوویی حسێب بکەن عومرە؟

ئەڤ هەردو کارە ل بەر وان دگران بوون، پشتی هنگی ئەڤە پێغەمبەر ب خۆ ل بەر چاڤێن وان یێ ب ئیحرامانە، چاوا ئەو تشتەکێ جودا ژ وی بکەن؟ ڕەنگەکێ دودلییێ بۆ وان چێبوو، حەتا وان نەڤیا ئیحرامێن خۆ ژ بەر خۆ بکەن، گاڤا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەڤ کارە ژ وان دیتی عێجزبوو و کەربێن وی ڤەبوون، عائیشایێ ئەڤ چەندە تێ ئینادەر لەو گۆتێ: کێ کەربێن تە ڤەکرینە ئەی پێغەمبەرێ خودێ؟ خودێ وی ببەتە ئاگری! پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: ما تو نابینی ئەزێ فەرمانێ ب تشتەکی ل خەلکی دکەم و ئەو ددودلن؟

پشتی گۆتنێن خەلکی گەهشتینە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، ئەو دەرکەفتە ناڤ وان، و ڕابووڤە و خوتبەک بۆ خواند و تێدا گۆت: گەلی مرۆڤان، ب خودێ هوین دزانن ئەز ژ هەوە هەمییان ب تەقواترم، و ئەز چێتر و ڕاستگۆترم، وێ بکەن یا من فەرمان پێ ل هەوە کری، ئەگەر نە ژ بەر هندێ با کو من قوربانێ خۆ یێ ئینای، ئەز ژی دا وە کەم، و ئەگەر دەسپێکێ من زانیبا من قوربان نەدئینا.

هنگی دلێ صەحابییان خۆش بوو، و ئەو ب تمامی د مەسەلێ گەهشتن، و وان فەرمانا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب جهئینا. و هنگی

سوراقەيێ كورێ مالكى ل بنێ مەروايێ ڕابوو ڤە و گۆت: ئەى پێغەمبەرێ خودێ، ئەڤە بۆ مە بۆ ئەڤ سالە ب تنێيە، يان بۆ هەر و هەرە؟ پێغەمبەرى -سلاڤ لێ بن- هەردو تبلێن خۆ يێن شاهدێ تێك ئالاندن و گۆتێ: نە، ئەو بۆ هەر و هەرە، ئەو بۆ هەر و هەرە، ئەو بۆ هەر و هەرە، عومرە چوو د ناڤ حەجێ دا حەتا قيامەتێ.

و ژ بير نەكەن، ئەڤ زەلامێ ئەڤ پسيارە كرى، ئەو بوو يێ بەرى دەهـ سالان ل دەمێ مشەختبوونێ ب دويڤ پێغەمبەرى دا -سلاڤ لێ بن- چووى دا وى بگرت، و بۆ خەلكێ مەكەهێ بزڤرينتە ڤە، و خەلاتێ قورەيشييان وەرگرت!

ل (ئەبطوحێ):

بەرى نيڤرۆيا ڕۆژا ئێكشەنبێ (٤)ى هەيڤا ذولحججە، پشتى پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ژ سەعييێ خلاصبووى، و دا كو تەنگاڤييێ ل بازێڕى پەيدا نەكەن، ئەو ب هەڤالێن خۆ ڤە ژ ناڤ مالان دەركەفتن، و بەر ب (ئەبطوحێ) ڤە چوون، ئەو دەڤەرا پان يا دكەفتە د سەر حەجوونێ دا، نێزيكى وى جهێ زيارەتێ خەديجايێ لێ، پێغەمبەرى -سلاڤ لێ بن- ل وى جهى دانا يێ نوكە دبێژنێ: (جەعفەرييێ)، چار ڕۆژان: ژ ئێكشەنبێ حەتا چارشەنبێ، ئەو ما ل وێرێ، ل نك وان بيرێن ئاڤێن يێن كو ل وێرێ هەين، و د ڤان هەرچار ڕۆژان دا ئەو نەدهاتە حەرەمێ بۆ كرنا نڤێژان، دا تەنگاڤى ل سەر خەلكى پەيدا نەبت، و وەكى هندەك زانا دبێژن ئەڤە دەليلە كو خێرا كرنا نڤێژێ ل حەرەما مەكەهێ هەمييێ نە كو ل كەعبێ ب تنێ يا زێدەيە، ئەگەر نە.. پێغەمبەرى -سلاڤ لێ بن- ئەڤ خێرا مەزن ژ دەست خۆ نەدكر. د ڤان هەر چار ڕۆژان دا ل (ئەبطوحێ) عەلييێ كورێ ئەبوو طالبى و ئەبوو مووسايێ ئەشعەرى هەردو گەهشتنە پێغەمبەرى -سلاڤ لێ بن-، و وى بەرى

هنگی ئەو هنارتبوونە یـەمـەنـــێ، و وان ژی حەجا خـــۆ د گـــەل پێغەمبـەری -سلاڤ لێ بن- تمام کر.

سەرەدانا سەعدی:

هـەر ل ڤـی جهـی و ڤـی دەمـی پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- زانـی کـو سەعدێ کورێ ئەبوو وەققاصی یێ نەخۆشە، لەو وی بڕیار دا سەرا وی بدەت، و گاڤا ئەو چوویە نک سەعدی، وی دیت سەعد هند یێ نساخە دێ بێژی یـێ ل بەر سەکەراتێ، گاڤا سەعدی ئەو دیتی کرە گری. پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بن- گۆتێ: بۆچی تو دکەیە گری؟ سـەعدی گـۆت: ئـەز دترسم وەکـی سـەعدێ کورێ خەولەی ئەز ل وی جهی بمرم یێ من هیجرەت ژێ کـری. پێغەمبـەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: نە، ئەگەر خودێ حەز بکەت تو نامری.

پاشی وی گــۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، تـو دبیـنـی ئــەزێ کەفتیمـە د چ حالی دا، و ئەز مرۆڤەکێ مالدارم و من ب تنێ کچەکا هەی، ئەرێ ئـەز مالێ خۆ هەمییێ بکەمە خێر؟ پێغەمبەری -سلاڤ لـێ بـن- گـۆتێ: نـە. وی گۆت: پا نیڤەکا مالێ خۆ؟ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتە: نە. وی گۆت: پا سێئێکێ؟

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بـن- گـۆتێ: سـێئێکێ، و سـێئێک گەلەکـە ژی، ئەگەر تو میراتگرێ خۆ بهێلی دەولەمەند چێترە ژ هندێ تو وان بهێلی هـەژار ب هیڤییا خەلکی ڤە، و تو خێرەکـێ بۆ کنارێ خودێ نادەی ئەگـەر خێـرا وێ بۆ تە نەئێتەدان، خۆ وی پارییێ تو دکەیە د دەڤێ ژنکا خۆ ژی دا.

سـەعدی گـۆت: ئـەی پێغەمبـەرێ خـودێ، ئـەز پشـتی هەڤالێن خـۆ دێ مینم؟

پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- گـۆت: بـەلکی خـودێ تـە بلنـد بکـەت، و هندی تو بمینی و کارەکێ چاک بکەی دەرەجەیێن تە دێ پێ بلند و زێدە بن،

پشتی هنگی بەلکی تو هند بمینی حەتا هندەک مفایی ژ تە ببینن، و هندەک زیانێ.. هنگی سەعدی گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، پا دوعایەکێ بۆ من بکە. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دەستێ خۆ دانا سەر ئەنییا وی، پاشی دێم و سنگ و زکێ وی پێ ڤەمالی، و سێ جاران گۆت: یا رەببی تو شفایێ بدە سەعدی، و هجرەتا وی بۆ تمام بکە.

و وەسا چێبوو وەکی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتی، سەعد پشتی هنگی پێنجی سالان ما زیندی، و سەرلەشکەرێ موسلمانان ل شەڕێ قادسییێ ئەو بوو، ئەو شەرێ خودێ موسلمان پێ بلندکرین، و کافرێن ئاگرپەرێس تێدا ڕویرەش و شەرمزارکرین، یەعنی: مللەتەکی مفا ژ سەعدی دیت کو موسلمان بوون، و مللەتەکی زیان ژێ دیت کو کافر بوون.

ل میناییﷺ:

ل تێشتەگەها رۆژا پێنجشەنبێ (٨)ی هەیڤا ذولحجە، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ژ وی جهێ لێ ئاکنجی بووی کو (ئەبطوح) بوو بەر ب (میناییێ) ڤە چوو، دا ژ وێرێ بەر ب عەرەفێ ڤە بچت، و دەست ب کار و بارێن حەجێ بکەت، و ئەو صەحابییێن وی یێن تەمەتتوع کری و ئیحرامێن خۆ ئێخستین جارەکا دی ژ وی جهێ ئەو لێ ئیحرام کرنە بەر خۆ و د گەل پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دەرکەفتنە میناییێ. ل میناییێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- نڤێژا نیڤرۆ و ئێڤاری و مەغرەب و عەیشا کرن، هەر ئێک ل دەمێ وێ، و ئەوێن چار رکاعەت کرنە دو رکاعەت، و وێ شەڤێ کو شەڤا ئەینییێ بوو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل میناییێ نڤست.

رۆژا عەرەفێﷺ:

ئەوا ل سالا دەهێ مشەختی، کو سالا حەجا خاترخواستنێ بوو، دکەفتە رۆژا ئەینییێ، بەرانبەر شەشی هەیڤا ئاداری ژ سالا ٦٣٢ ز، مە گۆت:

پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- وێ شەڤێ ل مینایێ نڤستبوو، لەو سپێدەیا ڕۆژا عەرەفێ ئەو ل مینایێ بوو، و سپێدێ وی دا ڕێ و بەر ب عەرەفێ ڤە چوو، گەهشتە موزدەلیفێ، و گەلەک خەلکی ب تایبەتی قورەیشییان هزر کر ئەو دێ مینتە ل موزدەلیفێ، و دێ بێژتە خەلکی هوین هەڕنە عەرەفێ؛ چونکی ئەڤە عەدەتێ قورەیشییان بوو د جاهلییەتێ، دەمێ دبوو ڕۆژا عەرەفێ ژ حەجێ، عەرەب هەمی دچوونە عەرەفی حەتا ئێڤاری ڕاوەستیان، و قورەیشی دمانە ل موزدەلیفێ، هەر وەکی وان خۆ ژ خەلکی بلندتر ددیت، و دگۆت: ئەم خودانێن حەرەمێینە، ئەم ل وی جهی ڕاناوەستین یێ خەلک لێ ڕادوەستت.. بەلێ وان دیت پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ژ موزدەلیفێ دەرباسبوو، و لایێ ڕاستێ ژ ڕێکێ گرت، و چوو حەتا گەهشتییە وی جهێ دبێژنێ: (نەمرە) ل بەر لێڤا توخوبێ عەرەفێ، ل وێرێ ڕەشمالەک بۆ وی هاتبوو ڤەدان، ئەو چوو ل بن ڕوینشت و دەمەکی بێنا خۆ ڤەدا، و گاڤا ڕۆژ ژ نیڤا عەسمانی وەرگەڕیای و نیڤرۆ بووی، ئەو ڕابووڤە و قەستا نهالا (عورەنەیێ) کر و عەرد ل وێرێ یێ ڕاست و بەرفرەهـ بوو، ل وێرێ ئەو د ناڤ خەلکی دا ل سەر دەوارێ ڕابووڤە سەر ڕکێبان، و هەردو دەستێن خۆ دانانە سەر پشتا زینێ، دا بلند ببت و خەلک باش وی ببینن، و گازی کر:

((گەلی مرۆڤان، خۆ بێ دەنگ بکەن، چونکی هوین نزانن بەلکی هوین پشتی ئەڤ سالە من نەبینن!)).

بەلێ.. دەم دەمێ خاترخواستنێیە، ڤێجا خۆ هشیار کەن!

گەلی مرۆڤان، ئەڤ سالە ل ڤی جهی ئەز یێ د ناڤ هەوە دا، و هوین من دبینن، و هەوە گوهـ ل من هەیە، بەلێ ئەم نزانین بەلکی سالەکا دی هوین من ل ڤێرێ نەبینن! گۆتنەکا گران بوو ل سەر مرۆڤێن ئامادە، ئەڤە چییە؟ تو بێژی پێغەمبەر یێ خاترا خۆ ژ مە دخوازت؟

ئەو مرۆڤێن ل وی جهی ئامادە گەلەک بوون، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ترسیا دەنگێ وی نەگەهتە هەمی کەسان، لەو وی داخواز کر مرۆڤەکێ دەنگ بلند دەنگێ وی بگەهیننە خەلکی، و مرۆڤەکێ ب وی ڕەنگی هات دا دەنگێ وی بگەهینت، و هوین دزانن ئەو کی بوو؟

ڕەبیعەیێ کوڕێ ئومەییەیێ کوڕێ خەلەفی، ئومەییە ئەوێ ل ڕۆژا بەدرێ ب دەستێ بیلالی هاتییە کوشتن، کوڕێ وی ئەڤرۆ دەنگێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- یێ دگەهیننە خەلکی.. و بەری ئەز وێ گۆتنێ بۆ هەوە ڤەگێڕم یا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتی، و کوڕێ ئومەییەی گەهاندییە خەلکی، من دڤێت ل بیرا هەوە بینم کو دەمێ خەلکێ طائیفێ ب کرێتترین ڕەنگ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ژ باژێڕێ خۆ زڤڕاندی، و وی ژ کەربان دا ئاگەهـ ژ خۆ نەمای و قویناغەکا درێژ خەلەت چوویە ڕێکێ.. هنگی جبریل هاتە نک و گۆتێ: ئەی موحەممەد، ئەڤە ملیاکەتێ چیایان یێ د گەل من، و ئەگەر تو حەز بکەی ئەو دێ هەردو چیایان ب سەر خەلکێ مەکەهێ دا ئینتە خوارێ، وی گۆت: نە.. بەلکی خودێ هندەکان ژ پشتا وان بینتەدەر ڤی دینی بگەهیننە خەلکی! و ئەڤە ئەو هیڤی ب جههات، و ئەڤە ژ پشتا وان کافران یێن شیرێن خۆ بۆ موسلمانان ڕویس کرین هندەک مرۆڤ دەرکەفتن یێ دەنگێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دگەهیننە خەلکی!

موسلم ژ جابرێ کوڕێ عەبدللاهی ڤەدگوهێزت، دبێژت: دەمێ ڕۆژ ژ نیڤا عەسمانی قولپی، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- هاتە د نهالێ دا (یەعنی نهالا عورەنەیێ)، و ئەو یێ سویار بوو، و وی خوتبەک بۆ خەلکی خواند و تێدا گۆت: ((هندی خوین و مال و ناموسا هەوەیە ل سەر هەوە حەرامە، وەکی حەرامییا ئەڤێ ڕۆژا هەوە، ل ڤێ هەیڤا هەوە، ل ڤی باژێڕێ هەوە. هەر کارەکێ هەبت ژ کارێ جاهلییەتێ ل بن ڤان هەردو پییێن منە، خوینێن

جاهلييـەتێ چـوون، و ئێكـەمين خـوين دچت خـوينێن مەنـە، خوينا رەبيعـەيێ كورێ حارثی، ئەو ل ناڤ بەنی سەعدييان دهاتە پەروەردەكرن هوذەيلييـان ئـەو كوشت. و ئەو ريبايا ل جاهلييەتێ هاتييەكرن چوو، و ئێكـەمين ريبايـا دچت ريبايا عەبباسێ كورێ عەبدلموطـطـەلبييە، ئەو هەمی چوو، و چو ريبا نابت، ب تـنـێ سەرمالـێ هەوە بۆ هەوەيە، نە هوين زرۆدارييـێ دكـەن و نـە زۆرداری ل هەوە دئێتەكرن، خودێ فەرمان دايە كو ريبا نابت.

گەلی مرۆڤان! تەقوايا خودێ د ژنكان دا بكـەن، هـەوە ئـەو ب ئەمانـەتا خودێ برينە، و ب گۆتنا خودێ بۆ خۆ حەلالـكرينـە، د گـەل ژنكـان دبـاش بـن، چونكی ئەو ل بـــەر هـــەوە دلاوازن، هەوە حـەق ل سـەر وان هەنـە و وان حـەق ل سەر هەوە هەنە..

و من ئەو تشت د ناڤ هەوە دا هێلايە يێ ئەگەر هـوين پشـتـی مـن خـۆ پێڤە بگرن، هوين قەت بەرزە نابن، كيتابا خودێ، و پسـيـارا مـن دێ ژ هـەوە ئێتەكرن، ڤێجا هـويـن دێ چ بێژن؟)).

وان گـــۆت: ئەم دێ شاهدەيێ بۆ تە دەين كو تـە ديـن گەهانـد و شيرەت ل مە كر.

هنگی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- تبلا خۆ يا شاهدێ بەر ب عەسمانی ڤە درێژ كر و گۆت: يا رەببی تو شاهد بە، يا رەببی تو شاهد بە.

و ئەگەر مرۆڤ بەرێ خۆ بدەتە وان ريوايەتان يێن دەقێ ڤێ خوتبێ تێدا بـۆ مـە هاتييـە ڤەگوهاسـتن، و هـەمييان كـۆم كەتـە سـەرێك، دێ بينـت كـو پێغەمبـــەری -ســـلاڤ لـــێ بـــن- موســـلمان ل پێـــنج مەســـەلەيێن گرنـــگ ئاگەهداركرن، ئەو ژی ئەڤەنە:

ئێك: حەرامكرنا خوين و مال و ناموسا موسلمانی.

دو: نەهێلانا وان هەمی کارێن ب رێکا جاهلییەتێ د ناڤ خەلکی دا بەلاڤبووین.

سێ: شیرەتکرن ب ژنێ، و دڤێت وێ رێز و ئحتراما خۆ هەبت، و مافێن وێ نەئێنە پێلێدان.

چار: شیرەت ب کیتابا خودێ، کو بێتە خواندن و بەلاڤکرن، و کار پێ بێتەکرن.

پێنج: ئاگەهدارکرنا موسلمانان کو ل رۆژا قیامەتێ پسیار دێ ژ وان ئێتەکرن کانێ پێغەمبەری چ کربوو، و دین گەهاندبوو وان یان نە؟

پشتی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- خوتبا خۆ ب دوومـاهی ئینای، بیلالی بانگ دا، و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- نڤێژا نیڤرۆ دو رکاعەت پاشی یا ئێڤاری ژی دو رکاعەت، (جمع تقدیم و قصر) کرن، بێی چو سوننەتان د گەل بکەت. پشتی هنگی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل دەوارا خۆ سویار بوو، و ژ نوی چو سەر عەردێ عەرەفێ ب خۆ.

ل بەرانبەر چیایێ رەحمێ:

(جبل الرحمة) یان (جبل إلال) وەکی هنگی دگۆتێ، چیایەکێ بچویک و تێر کەڤرە، دکەفتە نیڤا وێ دەشتا بەرفرەهـ ئەوا ل تەنشت چیایێ عەرفێ، و گەلەک کەس نوکە هەنە ژ نەزانین هزر دکەن ئەڤە چیایێ عەرەفێیە، و ئەو ب خۆ وەسا نینە، ئەڤە وەکی گرەکێ مەزنە، دکەفتە دەشتا عەرەفێ و چیایێ عەرەفێ ئەو چیایێ مەزنە ئەوێ وەکی کڤانەکی ل دۆر وێ دەشتێ دزڤرت ژ لایێ رۆژهەلاتێ ڤە.

پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ب سویاری ژ وی جهێ خوتبە لێ خواندی و نڤێژا نیڤرۆ و ئێڤاری لێ کری، بەر ب رۆژهەلاتێ ڤە چوو حەتا چوویە پشت چیایێ رەحمە، و ل بەر لێڤا وی راوەستیا، و ل وێرێ ئەو زڤری پشتا خۆ دا

چیایێ عەرەفێ ئەوێ دکەفتە دویر و بەرێ خۆ دا چیایێ رەحمە یێ بچویک، و ب وی ڕەنگی ئەو چیا کەفتە د ناڤبەرا وی و قیبلێ دا، و ل وێرێ ئەو ڕابووڤە و دەستێن خۆ بلندکرن و دەست ب تەلبییێ و دوعایان کر.

هنگی ل ڤی مەوقفی، و ل تەنشت چیایێ رەحمە وەسا چێبوو زەلامەک د حێشترا خۆ دا کەفت، و دیارە سەرێ وی ب هندەک کەڤران کەفت لەوا ئەو مر، هندەک هاتنە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و خەبەرێ مرنا وی گەهاندێ، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتە وان: وی بشۆن، و چو بێنێن خۆش لێ نەکەن، و هەر ئیحرامێن وی بکەنە بەر، و سەرێ وی نەپێچن، چونکی ڕۆژا قیامەتێ ئەو دێ ڕابت ب تەلبیە ڤە.

هەر وەسا ل وی دەمی ئەعرابییەک ژ ئویجاخا قەیسییان، ب نک وی جهی ڤە هات یێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- لێ، وی بەری هنگی پێغەمبەر نەدیتبوو، بەلێ هندەکان سالۆخەتێن وی بۆ گۆتبوون، لەو ئەو هات لێ دگەڕیا، قەرەبالغەکا مەزن ل دەور و بەرێن پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هەبوو، خەلکی هەمییێ خۆ نێزیکی وی دکر؛ دا وی ببینن و بزانن کانێ ئەو چ دکەت و چ دبێژت، بۆ هندێ دا چاڤ ل وی بکەن، گاڤا ئەو ئەعرابییێ قەیسی ئەوێ دگۆتنێ: (ئبن مونتەفق) گەهشتییە ب ڕەخ چیایێ رەحمە ڤە ل عەرەفاتێ، و وی دیتی خەلک هەمی یێن ل مرۆڤەکێ سویار ل سەر حێشترەکێ کۆمبووین، وی زانی کو ئەڤە دێ پێغەمبەر بت، لەو وی خۆ کرە د ناڤ قەرەبالغێ ڕا و ڕێکا خۆ ڤەکر.. و ئەو ژی یێ سویاربوو، هندەکان گۆتێ: هەڕە وێڤە!! پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەو دیت، و گوهـ ل وێ گۆتنێ بوو یا خەلکی گۆتییێ، لەو وی گۆت: زەلامی بهێلن، بلا بێت، کانێ وی چ دڤێت.

ئبن مونتەفق دبێژت: ئەز هند نێزیکی وی بووم، حەتا سویێ حێشترا وی و حێشترا من ڤێککەفتن، هنگی من گۆتێ: دو تشت هەنە من ڤێت پسیارا وان ژ تە بکەم، ئەو چییە من ژ ئاگری رزگار بکەت، و ئەو چییە من ببەتە بەحەشتێ؟ گۆت: پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بەرێ خۆ دا عەسمانی، پاشی رویێ خۆ یێ پیرۆز ب نک من ڤە لێدا و گۆت: هەر چەندە تە پسیارا خۆ کورت ژی کر، بەلێ ئەو یا مەزن و درێژە.. تێ بگەهە دێ چ بێژمە تە: عەبدینییا خودێ بکە، و چو شریکان بۆ وی چێ نەکە، و نڤێژا فەر بکە، و زەکاتێ بدە، و رەمەزانێ بگرە، و وی کارێ باش د گەل خەلکی بکە یێ تو حەز دکەی ئەو وی د گەل تە بکەن، و وی کارێ خراب یێ تە نەڤێت خەلک د گەل تە بکەن، تو ژی وی د گەل خەلکی نەکە، و هەڤسارێ دەوارا من بەردە.

مزگینی.. و رۆندکێن عومەری:

ل بەر وێ تەنشتا دکەفتە رۆژهەلاتا گرکێ عەرەفێ، ل خوارێ.. و مە گۆت: ل خوارێ چونکی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- وێ رۆژێ ب سەر وی گرکی نەکەفتبوو، و مابوو ل وێ مەیدانا دکەفتە ب رەخ ڤە، ل نێزیکی وی جهێ نوکە رێکەکا پەیادە هاتییە چێکرن دا خەلک پێ ب سەر گری بکەڤن، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- جار یێ سویار بوو و جار یێ راوەستیای بوو بەرێ وی ل قیبلێ بوو و گر ل بەر سنگێ وی بوو، و وی دعا و زکر دکر.. بوو ئێڤار، رۆژێ هێدی هێدی کارێ خاترخوستنێ دکر و بەر ب ئاڤابوونێ ڤە دچوو، ملیاکەتێ وەحییێ جبریل ب سەفارەتەکا ب لەز ڤە هاتە خوار.. هات دا مزگینییەکێ بدەتە ئوممەتا ئیسلامێ، بەلێ مزگینییەکا چاوا؟ مزگینییەکا وەسا بوو رۆندکێن عومەرێ کورێ خەططابی ژ بەر بارین!

جبريل ب ڤێ ئايەتێ هاتە خوارێ: ﴿ ٱلۡيَوۡمَ يَئِسَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ مِن دِينِكُمۡ فَلَا تَخۡشَوۡهُمۡ وَٱخۡشَوۡنِۚ ٱلۡيَوۡمَ أَكۡمَلۡتُ لَكُمۡ دِينَكُمۡ وَأَتۡمَمۡتُ عَلَيۡكُمۡ نِعۡمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ ٱلۡإِسۡلَٰمَ دِينٗاۚ ﴾ يەعنى: ئەڤرۆ كافر ژ دینێ هەوە بێ هیڤى بوون، و ئەو پشتراست بوون کو هوین جارەکا دی ل شرکێ نازڤرنەڤە، ڤێجا هوین ژ وان نەترسن و ژ من بترسن. ئەڤرۆ ب تمامکرنا شریعەتى و ب سەرکەفتنێ من دینێ هەوە دینێ ئیسلامێ بۆ هەوە پێک ئینا، و ب دەرێخستنا هەوە ژ تارییێن جاهلیەتێ بۆ ڕۆناهییا ئیسلامێ من قەنجییا خۆ ل سەر هەوە تمام کر، و ئەز ڕازى بووم ئیسلام بۆ هەوە ببتە دین..

ل ڕۆژا ئەینییێ، ل ئێڤارى، نەهى هەیڤا ذولحججە ژ سالا دەهێ، شەشى ئادارا سالا ٦٣٢ زایینى، کو ڕۆژا عەرەفێ بوو، دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د ناڤ خەلکى دا یێ ڕاوەستاى، جبریل ب وەحى ڤە هات، و دەمێ قورئان بۆ پێغەمبەرى -سلاڤ لێ بن- دهاتە خوارێ، ئەو کەسێن ل دەور و بەرێن وى پێ دحەسیان؛ چونکى لەشێ وى گران دبوو، و خوهێ ددا، و دەنگەکێ وەکى بڤێنێ ل دۆر سەر و چاڤێن وى دهات.. گاڤا ئەڤ حالەتە ب سەر دا هاتى، ئەو صەحابییێن ل دەور و بەرێن وى زانى ئەڤە وەحییە بۆ دئێت، و گاڤا ئەو حالەت ب دووماهى هاتى، بەرێ وان ما ل دەڤێ پێغەمبەرى -سلاڤ لێ بن- کانێ دێ چ بۆ وان بێژت، و ئەو چ بوو بۆ وى هاتییە خوارێ.. و پێغەمبەرى -سلاڤ لێ بن- ئەڤ ئایەتە بۆ وان خواند: ﴿ ٱلۡيَوۡمَ يَئِسَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ مِن دِينِكُمۡ فَلَا تَخۡشَوۡهُمۡ وَٱخۡشَوۡنِۚ ٱلۡيَوۡمَ أَكۡمَلۡتُ لَكُمۡ دِينَكُمۡ وَأَتۡمَمۡتُ عَلَيۡكُمۡ نِعۡمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ ٱلۡإِسۡلَٰمَ دِينٗاۚ ﴾.

ئەڤ ئایەتە هات نە ب تنێ دا ڤێ سەرهاتییا دیرۆکى یا مەزن یا ڕۆژا عەرەفێ بۆ مە تۆمار بکەت، بەلکى دا ئەو ڕابگەهینت ژى کو هندە ئێدى چو ترس ل سەر ئیسلامێ نەما، و دوژمن ژ براندنا وێ بێ هیڤى بوون..

بەری هنگی دستووریێ ئیسلامێ پارچە پارچە دهاتە خوارێ، و ترس ئەو بوو ژبییێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بەری (ماددێن) ڤی دستووری ب دویماهی بێت، بەلێ ل ڕۆژا عەرەفێ خودایێ مەزن ب ڤێ ئایەتێ ڕاگەهاند کو هندە شریعەت تمام بوو، و ژ ئەڤرۆ وێڤە پشتی ڤی شریعەتی چو شریعەتێن دی پێن حەلالکرن و حەرامکرنێ ژ نک خودێ نائێنە خوارێ.

بەیانەکا مەزنە د دیرۆکا شریعەتێ عەسمانی دا هاتییە ڕاگەهاندن، و مزگینییەکا بەرچاڤە کو ئاڤاهییێ ئیسلامێ تمام بوو، و نەیار ئێدی ژ هەرفاندنا ڤی ئاڤاهی بێ هیڤی بوون، لەو بلا موسلمان بزانن کو دینێ وان د گەل وان هەمی هێرشێن دژوار پێن دژمن دئیننە سەر هەر دێ مینت.. بەلێ د گەل ڤێ بەیانا مەزن و ڤێ مزگینییا بەرچاڤ، عومەرێ کورێ خەططابی ئەوێ هنگی ل نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ڕاوەستای و گوهێ خۆ ددایێ دەمێ وی ئەڤ ئایەتە دخواند، کرە گری.. بەلێ دەمێ عومەری گوهـ ل ڤێ ئایەتێ بووی کرە گری!

گەلەک کەسێن ئامادە گرییا عومەری ل ڤی مەوقفی ب تشتەکێ غەریب زانی، خۆ پێغەمبەری ب خۆ ژی -سلاڤ لێ بن- ڤیا تەئکید بکەت، کانێ عومەر وەسا د ئایەتێ گەهشت وەکی ئەو تێ گەهشتی یان ژی گرییا وی ژ بەر تشتەکێ دییە، لەو وی گۆتێ: عومەر! ئەو چ بوو گرییا تە ئینای؟ عومەری گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، دینێ مە ڕۆژ بۆ ڕۆژێ زێدە دبوو، و ئەڤە ئەو تمام بوو، و پشتی تمامبوونێ کێمی دەست پێ دکەت. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: تو ڕاست دبێژی!

مەعنا ئەو تشتێ عومەری ژ ئایەتێ ئینایەدەر، هەر ئەو بوو یێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- تێ ئینایەدەر، پشتی تمامییێ کێمی دەست پێ دکەت، و ئێکەمین کێمی ئەوە پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ژ ناڤ وان بچت..

ئاخری کارێ وی نەما، ما نە کارێ وی ئەو بوو دینی بگەهینت؟ ئەڤە دین خلاص، ڤێجا چو مەعنا بۆ مانا وی نامینت!

هۆسا عومەرێ شارەزا د ئایەتێ گەهشت.. لەو ڕۆندکێن وی بارین.

پێغەمبەر یێ ب ڕۆژی نەبوو:

بەری هنگی تشتەکێ ئاشکەرابوو ل نک موسلمانان کو گرتنا ڕۆژییێ ل ڕۆژا عەرەفێ خێرەکا مەزنە، ژ بەر هندێ گەلەک صەحبییان ئەڤ ڕۆژییا هە بۆ خۆ دگرت، بەلێ گومان بۆ هندەک ژ وان چێبوو کانێ گرتنا ڕۆژییا عەرەفێ بۆ وی مرۆڤێ ل عەرەفێ ژی بت سوننەتە یان نە، و هندی هند پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- وێ ڕۆژێ بەرقیبلە ما و دوعاکرن، کەسێ نەدیت وی تشتەک خواری یان ڤەخواری، لەو هندەکان هزر کر ئەو یێ ب ڕۆژییە، ژنماما وی (أم الفضل) ژنکا عەبباسی ڤیا ڤێ مەسەلێ تەئکید بکەت، لەو وێ ئامانەکێ شیری بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هنارت دەمێ ئەو ل سەر پشتا حێشترێ، کانێ دێ ڤەخوت یان نە.. و گاڤا وێ و خەلکی ژی دیتی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەو شیر ڤەخواری، وان زانی ئەو یێ ب ڕۆژی نینە.

پێغەمبەر.. و داخوازکرنا ئوسامەی:

و دەمێ ڕۆژ بەر ب ئاڤابوونێ ڤە چووی، و نێزیکبووی ئەو دەم بێت یێ پێتڤییە حەجی ژ عەرەفێ بەر ب موزدەلیفەیێ بچن، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل دەور و بەرێن خۆ زڤڕی، هەر وەکی ئەو چاڤێن خۆ ل ئێکی دگێڕت، پاشی گازی کر: کانێ ئوسامە؟

خەلکی گازی ئوسامەی کر.. ئوسامە د گازییا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هات. ئوسامەیێ کوڕێ زەیدێ کوڕێ حارثەی، خۆشتڤییێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و کوڕێ خۆشتڤییێ وی، و ئەو هنگی جحێلەکێ هەڤدە

هـەژدە سـالی بـوو، و یـێ ڕەش بـوو، دەیـک و بـابێن وی هـەردو عەبـدبوون هاتـبـوونە ئـازاکرن، دەیـکـا وی ئەو بوو یا شیر دایە پێغەمبـەری -سلاڤ لـێ بن-، و بابێ وی ئەو بـوو یـێ پێغەمبـەری -سلاڤ لـێ بـن- ب خـودانکری و تەبەنییا وی کری، لەو خەلکی دگۆتێ: زەیدێ کوڕێ موحەممەدی.

پـشـتـی ئوسامە هاتی پێغەمبـەری -سلاڤ لـێ بـن- ئـەو ل پشـت خۆ سویار کر.. بـەلـێ، ژ ناڤبەرا هەمی هەڤال و کەس و کـارێن خۆ پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- ئـەڤ شـەرەفا مـەزن دا مرۆڤـەکێ ڕەش، یـێ خـەلکێ وێ جڤاکێ ب چاڤەکێ کێم بەرێ خۆ ددایێ، هەر وەکی وی دڤیا ب ڤی کارێ خۆ بـێـژتــە خــەلکــێ کۆمـبـووی هەمییێ: چێترینی ل نـک مـە موسلمانان نـە ب ڕەنگی و ئەزمانی و نفشییە!

و بەری ڕۆژا عەرەفێ ئاڤا ببت، ب دەمەکێ کێم پێغەمبەر -سلاڤ لـێ بن- ل خەلکی زڤڕی و گۆت: گەلی مرۆڤان! ئەوا مای ژ دنیایا هەوە بەرانبەر وێ یـا ژێ چـووی، هنـدی وێیـە یـا مـای ژ ڤـێ ڕۆژا هـەوە. و دەمـێ ڕۆژ ئاڤـادبوو و خـەلکی کـارێ چوونێ دکـر، پێغەمبـەری -سلاڤ لـێ بـن- گۆتـە بیلالی خەلکی بـۆ مـن بـێ دەنـگ بکـە، و گاڤـا ئـەو بێ دەنـگ بـووین، وی گـۆت: گـەلی مرۆڤـان! نوکـە جبریـل هاتـە نـک مـن و سلاڤێن خـودایێ مـن گەهاندنە من و گۆت: خودێ گونـەهێن خـەلکێ عـەرەفاتێ غەفرانـدن، و بـارێ وان ژ ســـەر وان ڕاکر. عومەری گۆت: ئەی پێغەمبـەرێ خودێ، ئەڤـە بـۆ مـە ب تنێیە؟ پێغەمبەری -سلاڤ لـێ بن- گۆتێ: ئەڤـە بـۆ هەوەیـە و هـەر ئێکـێ پشتی هەوە بێت ژی حەتا ڕۆژا قیامـەتێ.

پـشـتــی ڕۆژ ئـاڤـابـووی پێغەمبەری -سلاڤ لـێ بـن- گۆتـە خـەلکی: ب ناڤێ خودێ دەست ب چوونێ بکەن.. و ئـەو د گـەل ئوسـامەی ب سـویاری ژ عـەرەفێ دەرکەفتن، و هێدی هێدی بەر ب موزدەلیفەیێ ڤە چوون.

ل موزدەلیفێ:

ئوسامە دبێژت: ب رێڤە دەمێ ئەم گەهشتینە گەلییێ (ئذخر) ئەوێ دکەفتە بەری موزدەلیفێ، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- بێنەکێ راوەستیا، تارەتا خۆ گرت و دەسنڤێژا خۆ گرت، من گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ دێ نڤێژێ کەین؟ وی گۆت: نڤێژ ل پێشییا تەیە.. و ئەو جارەکا دی سویار بوو و بەر ب موزدەلیفێ ڤە چوو.

ل موزدەلفێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل نێزیکی چیایێ (قوزەحێ) راوەستییا، ل وی جهێ نوکە مزگەفتا (المشعر الحرام) لێ هەی، و ئێکەمین کارێ وی کری وی دەسنڤێژا خۆ نوی کر، و بیلالی بانگ دا، و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- نڤێژا مەغرەب سێ رکاعەت (جمع تأخیر) کر، پاشی وی نڤێژا عەیشا دو رکاعەت کرن، و چو سوننەت نەکرن. پشتی هنگی وی و صەحابییێن وی بارێن خۆ ڤەکرن، و ل موزدەلیفێ دانان.

دەیکا موسلمانان سەودایێ (و ئەو ژنکەکا گران و قەلەو بوو) دەستویری ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- خواست کو وێ شەڤێ بچتە مینایێ بەری خەلک بچن و ببتە قەرەبالغ، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دەستویری دایێ، و پشتی هنگی عائیشایێ دگۆت: خوزی من ژی هنگی دەستویری ژێ خواستبا.

وێ شەڤێ هەمییێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل موزدەلیفێ نڤست، و بۆ کرنا عیبادەتی رانەبوو، و بەلکی ئەو جارا ئێکێ بت وی ئەڤ چەندە کری؛ ژ بەر کو رۆژا بەری هنگی ئەو زێدە وەستیابوو، و رۆژا پشتی هنگی هنگی کارەکێ مەزن ل بەراهییێ هەبوو، لەو وی دڤیا بێنا خۆ ڤەدەت، و لەشێ خۆ رحەت کەت.

بەری سپێدێ ئەو هشیار بوو، و وی فەرمان ل مامێ خۆ عەبباسی کر کو ئەو هندەک ژن و عەیالی یێن لاواز بەری وان ببەت، و گۆتێ: ڤان ژن و لاوازێن مە ببە، بلا ئەو نڤێژا سپێدێ ل مینایێ بکەن، و بەرکان بهاڤێژن بەری قەرەبالغا مرۆڤان بێت. و ژ وان یێن د گەل عەبباسی چووین: هەردو دەیکێن موسلمانان (أم حبيبة) و (أم سلمه) و عەبدللاهێ کورێ عەبباسی کو هنگی زارۆک بوو.

و گاڤا دەمێ نڤێژا سپێدێ هاتی، هەر زوی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- نڤێژ کر، حەتا صەحابییان گۆت: مە دگۆت نزا سپێدە بوویە یان نە؟! و پشتی وی نڤێژ کری ئەو ل حێشترا خۆ سویار بوو و چوو ب سەر بەتەنەکا چیایێ قوزەح کەفت، ل هنداف خەلکی، و وی بەرێ خۆ ب نک قیبلێ ڤە دا و دەست ب دوعا کر، و ئەڤە ب جهئینانە بۆ فەرمانا خودێ: ﴿ فَإِذَآ أَفَضۡتُم مِّنۡ عَرَفَٰتٖ فَٱذۡكُرُواْ ٱللَّهَ عِندَ ٱلۡمَشۡعَرِ ٱلۡحَرَامِۖ وَٱذۡكُرُوهُ كَمَا هَدَىٰكُمۡ وَإِن كُنتُم مِّن قَبۡلِهِۦ لَمِنَ ٱلضَّآلِّينَ ١٩٨ ﴾ (البقرة: ١٩٨) و پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ب ڤی ڕەنگی ما حەتا دنیا زەلال بووی، و نێزیک بوو ڕۆژ دەرکەفت.

پشتی هنگی وی داخواز ژ پسمامێ خۆ فەضلێ کورێ عەبباسی کر کو ئەو حەفت بەرکان بۆ وی ڤێدەت دا ئەو رەجمێ پێ بکەت، دەمێ فەضلی بەرک داینە ڤێ، و هەر ئێک ژ وان هندی نۆکەکێ بوو یان پیچەکێ مەزنتر، وی ئەو کرنە د دەستێ خۆ دا و پفکرێ، پاشی دەستێ خۆ بلندکر و گۆتە خەلکی: رەجمێ ب هندەک بەرکێن هۆسا بکەن، و هشیار بن شداندنێ د دینی دا نەکەن؛ چونکی شداندنا د دینی دا ئەوێن بەری هەوە برنە هیلاکێ.

پاشی وی پسمامێ خۆ فەضل ل پشت خۆ سویارکر، و بەری ڕۆژ بهەلێت وی دەوارا خۆ هاژۆت، و ئەو ژ موزدەلیفێ بەر ب مینایێ ڤە چوو،

و وی ب ڤێ چەندێ موخالەفا کافران کر؛ چونکی حەتا ڕۆژ نەهەلات با ئەو ژ موزدەلیفێ نەدچوونە مینایێ.

هنگی هندەک جحێلێن قورەیشییان ب پییان کرنە غار دا بەری خەلکی بگەنە مینایێ، و ئێک ژ وان ئوسامەیێ کوڕێ زەیدی بوو، ئەوێ ئێدی فەضلی جهێ وی ل سەر حێشترا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گرتی.

و گاڤا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- گەهشتییە وێ نهالێ یا فیلێ ئەبرەهەیی لێ چوویە هیلاکێ، ئەوا دبێژنێ: (نهالا موحەسسر)، وی حێشترا خۆ ب لەز هاژۆت، دا زوی ژ وێرێ دەرباس ببت.

ل مینایێ:

و پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ب سوباری گەهشتە مینایێ، و ئەو بەر ب وی جهی ڤە چوو یێ ڕەجم لێ دئێتەکرن، ل عەقەبێ، پسمامێ وی فەضل -وەکی مە گۆتی- د گەل وی یێ سویار بوو، و بیلال و ئوسامە ژی د گەل دا بوون، ئێکی هەڤسارێ حێشترێ د دەستی دا بوو، و یێ دی پاتەک ل هنداڤ سەری گرتبوو دا سیبەرێ لێ بکەت.. و وی ل سەر پشتا حێشترێ بەرکێن خۆ هاڤێتن، و پشتی هاڤێتنا بەرکان ژ نوی وی تەلبییە ڕاوەستاند.

ل جهێ ڕەجمێ مرۆڤ ل دەور و بەرێن وی کۆمبوون، و کرە قەرەبالغ، وی گۆت: گەلی مرۆڤان، ئێک و دو نەکوژن، و بەرکێن خۆ ل ئێک و دو نەدەن، و ئەگەر هەوە بەرک هاڤێتن بلا ئەو دبچویک بن، و د کرنا حەجا خۆ دا هوین چاڤ ل من بکەن، چونکی ئەز نزانم بەلکی ئەز چو حەجێن دی ژ بلی ڤێ حەجا خۆ نەکەم!

و ئەڤە بۆ جارا دوییێ بوو ئەو ڤێ ئیشارەتێ ددەتە خەلکی: ئیشارەتا کو بەلکی ئەڤە دەمێ خارخواستنێ بت.. و بەلکییا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ژ ڤالاتییێ نائێت!

ل وێرێ کچەکا جحێل و خوشکۆک ب نک پێغەمبەری ڤە -سلاڤ لێ بن- هات، و فەضل -وەکی مە گۆتی- د گەل پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل سەر حێشترێ یێ سویار بوو، و ئەو ژی جحێلەکێ سپی و تازە بوو، بەرێ کچکێ ما ل فەضلی و بەرێ وی ژی ما ل وێ، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەرزنکا فەضلی گرت و بەرێ وی دا لایێ دی، فەضل جارەکا ل وێ زڤڕی، پێغەمبەری ژی -سلاڤ لێ بن- جارەکا دی بەرێ وی وەرگێڕا.. هنگی بابێ فەضلی عەبباس گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، تە ستویێ پسمامێ خۆ خوارکر! پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: من کوڕەکێ جحێل و کچەکا جحێل دیتن، و ئەز یێ پشتڕاست نینم کو شەیطان نەشێتە وان.

هنگی کچکێ گۆتە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-: فەرزا خودێ کو حەجە ل پیراتییێ گەهشتە بابێ من، و ئەو زەلامەکێ پیرە نەشێت خۆ ل سەر پشتا دەوارێ بگرت، ئەرێ چێ دبت ئەز پێش وی ڤە حەجێ بکەم؟ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: بەلێ.

و دەمێ ئەم هزرا خۆ د ڤێ سەرهاتییێ دا دکەین، ئەم ژ چەند لایەکان ڤە ژێ عەجێبگرتی دبین.. تەواضوعا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و کو ئەو مرۆڤەکێ زڤڕ نەبوو حەتا کچەک و کوڕەک کارەکێ هۆسا ل نک وی بکەن، بێی هزرا غەزەبا وی بکەن! و نەرم و حەلیمییا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- د پەروەردەکرنا مرۆڤان دا، کو وی چو گۆتنێن ڕەق نەگۆتنە ڤان هەردو جحێلان، و نەگۆتە وان: ئەڤە سڤکییەکە هوین ب من دکەن، چاوا هوین ل دیوانا من کارەکێ هۆسا دکەن؟ و تێگەهشتن و ل بەرچاڤ وەرگرتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بۆ تبیعەتێ گەنجان، و کو شیانا وان بۆ گرتنا دلچوونێن نەفسێ سستترە و مەیلا وان بۆ خۆشییێن دلی پترە. پشتی هنگی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل پسمامێ خۆ زڤڕی و بەرێ وی وەرگێڕا، نە

ل کچکا بیانی؛ چونکی دبت پسمامیٚ وی تەحەممولا وی تشتی بکەت یێ کچکا بیانی نەکەت.

و ب ڕاستی ڤی دیمەنی و ڤی هەلویستی هژمارەکا دەرسێن پەروەردەیی تێدا هەنە، بۆ هەر کەسەکێ باش هزرا خۆ تێدا بکەت.

خوتبا خاترخوساتنێ:

پشتی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بەرکێن خۆ هاڤێتین، ئەو زڤڕی وی جهی یێ کو دێ لێ ئاکنجی بت ل مینایێ، جهێ نوکە مزگەفتا (ئەلخیف) دکەفتێ، و ئەو جهەکێ پیرۆز و کەڤنە، د هندەک ریوایەتان دا هاتییە کو حەفتێ پێغەمبەران نڤێژ ل وێرێ کرییە.. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل وی جهی دانا، و وی موهاجر ل لایێ خۆ یێ ڕاستێ دانان و ئەنصار ل لایێ چەپێ، و خەلکێ دی ل دەور و بەرێن وان دانا، و دەمێ صەحابییان داخواز ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کری کو ئەو جهەکی (یان مالەکێ) بۆ وی ل مینایێ بدانن دا ئەو وان ڕۆژان لێ بت، وی گۆت: نە، مینا جهێ وییە یێ زویتر بگەهتێ.. یەعنی: چو جهـ ژێ ملکێ کەسێ نینە دا ئەو ئاڤاهییان بۆ خۆ لێ ئاڤا کەت.

و دەمێ ڕۆژ بەژنەکێ دوییان بلند بووی، ل دەمێ تێشتەگەهێ، و ژ بیر نەکەن، ڕۆژ ڕۆژا ئێکێ یا جەژنێ بوو، ڕۆژا شەنبییێ دەهێ هەیڤا ذولحیججە ژ سالا دەهێ مشەختی، و جهـ مینایە، ل وی جهێ نوکە مزگەفتا (ئەلخەیف) دکەفتێ، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ڕابوو ڤە، و ل حێشترا خۆ (العضباء)ێ سویار بوو، خەلکی تێ ئینادەر کو هەر وەکی ئەو دێ تشتەکی بۆ وان بێژت، لەوا ئەو ل وی کۆمبوون، و وی گۆتە هەڤالێ خۆ جەریرێ کوڕێ عەبدللاهێ بەجەلی، و ئەو زەلامەکێ درێژ و دەنگ بلند بوو: خەلکی بۆ من بێ دەنگ بکە، وی د ناڤ خەلکی دا گازی کر: بێ دەنگ

بن! پێغەمبەرێ خودێ دڤێت بۆ هەوە باخڤت.. و ئەو هەمی بێ دەنگ بوون دا بێژی طەیر یێن ل سەر سەرێن وان!

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دەست ب خوتبا خۆ کر، و وی د ڤێ خوتبا خۆ بەحسێ هژمارەکا مەسەلێن گرنگ کر[(١)]، ل ڤێرێ ئەم دێ ب کورتی ئیشارەتێ دەینە وان مەسەلان، و ب رەنگەکێ بەرفرەهتر دێ ل نک مەسەلەکێ راوەستین. ژ وان مەسەلان:

- وی خەلک ئاگەهدارکر کو ژ ئەڤ سالە وێڤەتر هەر هەیڤەک دێ ل جهێ خۆ بت، و ئەو عەدەتێ عەرەبان ل جاهلییەتێ دکر دەمێ وان هەر سال دەهـ رۆژ ل هەیڤەکێ زێدە دکرن، دا سالنامەیا قەمەری هندی سالنامەیا شەمسی لێ بێت، و ئەڤ چەندە دبوو ئەگەر کو هەیڤێن قەمەری (ب تایبەتی هەر چار هەیڤێن حەرام) هەر سال ژ جهەکی بچنە جهەکێ دی.. ئەڤ عەدەتە نەما، و ئێدی کار پێ نائێتەکرن[(٢)].

- وەکی ل خوتبا رۆژا عەرەفێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- خەلک ئاگەهدار کری کو خوین و مال و ناموسا وان ل سەر ئێک و دو حەرامە، وی ڤێ جارێ ژی ئەو چەندە دوبارەکر، و ئەڤە هندێ دگەهینت کو پاراستنا

(١) ئەو مەسەلێن پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- د ڤێ خوتبێ و خوتبێن دی ژی دا یێن وی ل حەجا خاترخواستنێ بۆ صەحابییان خواندین مە ب بەرفرەهی قەکۆلین ل دۆر کرییە د کتێبەکا تایبەت دا، ب ناڤێ (ل بەر سیبەرا هندەک خوتبێن پێغەمبەری) کو هێشتا چاپ نەبوویە.

(٢) تشتێ غەریب -وەکی زانایێن فەلەکێ دبێژن- ل ڤێ سالێ، سەرێ سالا قەمەری ئەوا عەربێن نەڤییێن ئیسماعیلی کار پێ دکر، و سەرێ سالا عبری ئەوا نەڤییێن ئیسحاقی کار پێ دکر، هەردویان پێکڤە دەست پێ کربوو، و بەلکی ئەڤە بت نهێنییا گۆتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-: ((إن الزمان قد استدار هيئته..)) بۆ زانینێن بەرفرەهـ ل دۆر ڤێ مەسەلێ هەچییێ بڤێت دشێت ل وێ کتێبێ بزڤرت ئەوا پتر ژ جارەکێ مە ئیشارەت پێ دای: (نتائج الأفهام في تقويم العرب قبل الإسلام) یا مەحموود پاشایێ فەلەکی.

رح و مال وناموبسا خەلکی گرنگییەکا زێدە ل نک پێغەمبەرێ ئیسلامێ هەیە.

- وی خەلک ئاگەهدار کر کو سێ کار هەنە دەغەلی ژ دلێ خودان باوەری دئیننەدەر، ئەو ژی ئەڤەنە: ئیخلاصا د کاری دا، و شیرەتکرنا مەزن و کاربدەستێن موسلمانان، و خۆدانا د گەل کۆما موسلمانان، ونەژێکڤەکرنا ڕیزا وان.

- وی دیار کر کو هەچییێ خەما وی ئاخرەت بت، خودێ کارێ وی دێ بۆ وی لێکدەت، و زەنگینیا وی دێ کەتە د دلی دا، و دنیاییێ بڤێت نەڤێت دێ گەهتە وی، و هەچییێ ئنیەتا وی دنیا بت، ئەوا وی بۆ خۆ کۆمکری ژی خودێ دێ لێ بژالە کەت، و فەقیری هەمی دەمان دێ ب ناڤ چاڤێن وی ڤە بت، چونکی دلێ وی دێ یێ فەقیر بت، و ئەوێ دلێ وی یێ برسی بت، چاڤێن وی قەت و قەت تێر نابن، و هند ژ دنیاییێ دێ گەهتێ هندی خودێ بۆ نڤیسی، چەند ئەو خۆ زەحمەت بدەت و خۆ بوەستینت فایدێ وی ناکەت.

- وی فەرمان ل موسلمانان کر کو ئەو گوهدارییا مەزنێن خۆ بکەن، ئەگەر خۆ عەبدەکێ حەبەشی ببتە مەزنێ وان، هندی ئەو کاری ب کیتابا خودێ بکەن.

- و وی ئەو ل فتنا دەجالی ژی هشیارکرن، و سالۆخەتێن وی بۆ وان ئاشکەراکرن؛ دا ئەو ب وی نەئێنە خاپاندن، دەمێ ئەو دئێت.

و مەسەلا مە دڤێت ئەم ل نک ڕاوەستین ئەو بوو یا وی ل دووماهییا خوتبا خۆ گۆتی، دەمێ گۆتی:

((گەلی مرۆڤان! ب خودێ ئەز نزانم، بەلکی پشتی ڤێ ڕۆژێ ئەز هەوە نەبینمە ڤە، ڤێجا خودێ رەحمێ ب وی ببەت یێ گوهـ ل گۆتنا من ببت، و وێ وەرگرت، و بگەهینت، چونکی دبت ئێک زانینەکێ هلگرت و ئەو یێ

زانا نەبت، و دبت ئێک زانینەکێ بۆ ئێکێ ژ خۆ زاناتر هلگرت.. گەلی مرۆڤان! ئەوێ ئامادە بلا بگەهینتە وی یێ نەئامادە، چونکی دبت هندەک ژ وان یێن ئاخفتن دگەهتێ پتر د ئاخفتنێ بگەهن ژ وان یێن گوهـ لێ دبن..))

پاشی وی بەرێ خۆ ب نک عەسمانی ڤە لێدا و گۆت: ((یا رەببی من گەهاند یا رەببی من گەهاند؟)).

خەلکی گۆت: بەلێ ئەی پێغەمبەرێ خودێ..

وی سێ جاران گۆت: ((یا رەببی تو شاهد بە)).

و هندی هند وی د ڤێ خوتبا خۆ دا گازی ئوممەتا خۆ دکر و دەنگێ خۆ بلند و درێژ دکر و دگۆت: (یا أمتاه) بچویکەکی گۆتە دەیکا خۆ: دادێ! بۆچی ئەو هندە گازی دەیکا خۆ دکەت؟ دەیکا وی گۆتێ: ئەو گازی دەیکا خۆ ناکەت و نابێژت: (یا أماه)، ئەو یێ گازی ئوممەتا خۆ دکەت و دبێژت: (یا أمتاه).

د ڤێ گۆتنا خۆ دا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- جارەکا دی ب ئاشکەرایی خەلک ئاگەهدار کر کو دەم دەمێ خاترخواستنێیە، و وەغەر یا نێزیکە، و دبت گەلەک کەس د ناڤ وان دا هەبن ئێدی وی نەبینن.. ڤێجا بلا ئەو گوهێن خۆ باش ڤەکەن کانێ دێ چ گوهـ لێ بن، و چاڤێن خۆ ژی باش ڤەکەن کانێ دێ چ بینن، دا ئەو وێ بۆ یێن پشتی خۆ ڤەگێرن. و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دوعا بۆ وان کەسان کر یێن حەدیسا وی هل دگرن، و بۆ خەلکێ دی ڤەدگێرن، دوعا کو خودێ ڕوییێن وان گەش بکەت..

و مەخسەدا وی ل ڤێری ب ڕویگەشییێ -وەکی زانا دبێژن- خوشکۆکییا سەرڤە و یا ڤەشارتییە، یەعنی: خودێ باوەریەکا وەسا بکەتە د دلێن وان دا، کو شوینوارێن وێ ل سەر ڕوییێن وان ئاشکەرا ببت، د دل دا ئەو هەست

ب خۆشی و رحەتی و دلفرەهییێ بکەن، و سەر و چاڤێن وان ژی ڕۆناهییا باوەرییێ ژێ بچت.. و ئەڤ دوعایە ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بۆ وانە یێن حەدیسێن پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بێ کێمکرن و زێدەکرن بۆ خەلکی ڤەدگوهێزن.

و ژ بەر کو خەلکی ب ئاشکەرایی تێ ئینادەر کو ئەو یێ خاترا خۆ ژ وان دخوازت، لەو وان دەست پێ کر و هەر ئێکی ژ لایێ خۆ ڤە هندەک پسیار ژێ کرن، ئێک ژ وان ئەڤە بوو زەلامەکی گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، تو شیرەتێ ب چ ل مە دکەی؟ وی گۆت: پەرستنا خودایێ خۆ بکەن، و هەر پێنج نڤێژێن خۆ بکەن، و هەیڤا خۆ بگرن، و ب دلەکێ خۆش زکاتا مالێ خۆ بدەن، و گوهدارییا مەزنێن خۆ بکەن، هوین دێ چنە بەحەشتا خودایێ خۆ. و گەلەک کەسان پسیارا کار و بارێن حەجێ ژێ کر و وی بەرسڤا وان دا.

دانا قوربانان:

پشتی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ژ خوتبێ و بەرسڤدانا پسیارێن خەلکی خلاصبووی، ئەو چو وی جهی یێ دکەفتە ناڤبەرا مزگەفتێ و رەجما بچویک، و گۆت: بۆ من گازی بابێ حەسەنی بکەن.. و دەمێ عەلی هاتی وی داخواز ژێ کر ئەو هاریکارییا وی د ڤەکوشتنا قوربانان دا بکەت.. و تشتێ ئەو کەسێن حازر حێبەتی کری ئەو بوو دەمێ حێشترێن قوربانی ئیناینە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دا ئەو وان سەرژێ بکەت، وان -و بێی کو ئێک بهاژۆت- وەسا خۆ نێزیکی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دکر، دا بێژی یێ بەری ئێک و دو ڕادکەن، دا هەر ئێک زویتر ژ یا دی ببتە قوربان بۆ وی!

و تشتێ دی یێ کەسێن حاز و نەحازر ژی حێبەتی کرین ئەڤە بوو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- شێست و سێ حێشتر ب دەستێ خۆ سەرژێکرن،

و گاڤا ئەو گەهشتییە ڤێ هژمارێ ئەو ڕاوەستییا و وی فەرمان ل عەلی کر کو قوربانێن مایی ڤەکوژت، و وی عەلی کرە شریک د قوربانێ خۆ دا.. و وی فەرمان ل عەلی کر کو ئەو گۆشتێ وان قوربانان ل سەر خەلکی بەلاڤ بکەت، و گۆتێ: ژ هەر قوربانەکێ مە پرتەکا گۆشتی بکەنە د ئامانەکی دا و بلێنن؛ دا ئەم ژێ بخوین و ئاڤکا وێ فرکەین. و وی دەستویری دا خەلکی کو ژ قوربانێ خۆ بخۆن، و بدەنە خەلکی و هندەکێ ژی بۆ خۆ ژێ ڕاکەن، و هشک بکەن، و وی ب خۆ وە کر.

تراشینا سەرێ و دەرکەفتن ژ ئیحرامان:

پشتی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ژ دانا قوربانان خلاصبووی، ڤیا سەرێ خۆ بتراشت، و بەربەری کو موعەممەرێ کورێ عەبدللاهێ عەدەوی بوو مووسا خۆ ئینا و هات، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بۆ سوحبەت گۆتێ: ئەی موعەممەر! ئەڤە پێغەمبەرێ خودێ گوهێن خۆ کرنە د دەستێ دا و دەستێ تە مووس یا تێدا.. موعەممەری گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ! ئەز ب خودێ کەمە ئەڤە نعمەتەکە خودێ دایە من. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: باشە ئەز خۆ نالڤینم بۆ تە. پاشی وی لایێ ڕاستێ یێ سەرێ خۆ ب نک بەربەری ڤە لێدا و گۆتێ: بتراشە.. و هنگی صەحابی لێ کۆمبوون و وان نەهێلا مویەکێ وی بکەفتە عەردی هەچی موییێ کەفتبا وان دەستێ خۆ ددا بەر و بۆ خۆ ڕادکر، و گاڤا بوویە دۆرا تراشینا لایێ چەپێ، وی گازی کر: کانێ ئەبوو طەلحە؟ و گاڤا ئەبوو طەلحە هاتی، وی مویێ لایێ چەپێ ژ سەرێ خۆ هەمی دا وی.

ئەبوو طولحەیێ ئەنصاری، زڕبابێ ئەنەسێ کورێ مالکی بوو، و ئەو ئەو بوو یێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- دەمەکی مایە ل مالا وی پشتی مشەختبوویە مەدینێ، هەر وەکی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ڤیای ژ ناڤبەرا

هەمی صەحابییێن خۆ ڤی خەلاتی بدەتێ، و ئەو چوو و خەلاتێ وی د گەل دا، و وێ گاڤێ ئەگەر ئێکێ زێڕ و زیڤێ دنیایێ هەمی پێش وی خەلاتی ڤە دابایێ ئەو ل بەر نەدهات!

و کانێ چاوا صەحابییان مویێ سەرێ وی ل خۆ لێکڤەکر، وەسا وان پرتێن نینۆکێن وی ژی ل خۆ لێکڤەکرن دەمێ وی نینۆکێن خۆ تراشین.. و پشتی هنگی وی ئیحرامێن خۆ دانان، و دبت کو وی سەرێ خۆ ژی شویشت بت، و جلکێن خۆ کرنە بەر خۆ و دەیکا موسلمانان عائیشایێ هەردو دەستێن خۆ تژی مسک کرن و د سەرێ وی دان.

ل حەرەما مەکەهێ ﷺ:

پاشی ئەو سویاربوو، و جارەکا دی ئوسامەیێ کوڕێ زەیدی ل پشت خۆ سویار کر، و قەستا مەکەهێ کر، دا (طواف الإفاضة) بکەت و گاڤا ئەو گەهشتییە حەرەمێ وی ب پییان طەواف کر، و دەمێ خەلکی ب هاتنا وی زانی، لێ کۆمبوون و د گەل وی طەواف کر، و دەمێ وی دیتی بوو قەرەبالغ، و هنگی گۆپالەکێ وەک چەلاکان د دەستی دا بوو، وی گۆپالێ خۆ دگەهاندە روکنێ بەری و سەرێ گۆپالی ماچی دکر، و پشتی ئەو ژ طەوافێ خلاصبووی، و چونکی وی ئنیەتا (قیرانێ) ئینابوو، ئەو نەچوو سەعییێ، بەلێ وی فەرمان ل هەڤالێن خۆ کر هەچییێ (تەمەتتوع) کر بت، بچت سەعییێ بکەت.

پشتی طەوافێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- چوو وی جهی یێ مامێ وی عەبباسی و عەیالێ وی ئاڤا شرینکری لێ ددا حەجەییان[1]، و ئەو د چاڤێن عەرەبان دا کارەکێ پیرۆز و ب قەدر بوو، و عەبباسی ئەو ب میراتگری

---

(١) ژ بەر کو وان ئاڤ ژ بیرێن مەکەهێ دکێشا، و ئەو ئاڤەکا گەلەک شرین نەبوو، وان قەسپ و مویژ دکرە د ئاڤێ دا بیتە شەربەت و شرین بت.

ژ عەبدلموطـطـەلبی وەرگرتبوو، عەبباس ل وی جهی بوو و ترارەک د دەستان دا شەربەت پێ ددا حەجییان، گاڤا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- هاتییە نک عەبباسی، وی گۆتە کورێ خۆ فەضلی: هەرە مال نک دەیکا خۆ، و ڤەخوارنەکێ بۆ پێغەمبەری ژ وێرێ بینە.. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: هەوجە ناکەت، ژ وێ بدە من یا تو ددەیە خەلکی. عەبباسی گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، دەستێن خەلکی دچنە د ڤێ ئاڤێ دا، وی دوبارە گۆت: ژ وێ بدەنە مە یا هوین ددەنە خەلکی.. پاشی وی هندەک ژێ ڤەخوار، و ئەوا مایی دا ئوسامەیێ کورێ زەیدی.

پشتی هنگی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- چوو نک بیرا زەمزەم، هندەک جحێلێن مالباتا عەبدلموطـطـەلبی ل سەر دەرێ بیرێ بوون، وان ئاڤ ب سەتلان دکێشا و ب تراران ددا خەلکی، وی هندەک ئاڤ ژ دەستێ وان وەرگرت و ڤەخوار، پاشی هندەک هێلا د دەڤێ خۆ دا و جارەکا دی بەردا د بیرێ دا، دا بەرەکەتا وی بکەفتێ، و وی گۆتە مالباتا عەبباسی: ئەگەر نە ژ بەر هندێ با دا خەلک دا ململانێ د گەل هەوە کەن سەرا کێشانا ئاڤێ ژ بیرێ، ئەز ب خۆ دا چمە د بیرێ دا و دا وەریسی دانمە سەر ڤێرێ.. و ئیشارەت دا سەر ملێ خۆ.

زڤڕین بۆ مینایێ:

پشتی هنگی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- زڤڕی مینایێ، و ل وی جهێ نوکە مزگەفتا خەیف لێ هاتییە ئاڤاکرن، وی نڤێژا نیڤرۆ دو رکاعەت ب جماعەت ل بەرا خەلکی کر.. و ڕۆژا خۆ هەمی وی ب زکر و تەکبیرات ڤە بۆراند، و وی کۆمەکا صەحابییان وەکی: عەلییێ کورێ ئەبوو طالبی و ئەبوو هورەیرەی و عەبدللاهێ کورێ عومەری و سەعدێ کورێ ئەبوو وەققاصی هنارتنە دۆل و نهالێن مینایێ دا د ناڤ خەلکی دا ڕاگەهینن کو

((ژبلی نەفسا خودان باوەران کەس ناچتە بەحەشتێ، و ڕۆژێن مینایێ ڕۆژێن خوارن و ڤەخوارنێنە و ڕۆژێ تێدا چێ نابن)).

و هەر سێ نڤێژێن دی ژی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- وێ ڕۆژێ ل بەرا صەحابییان کرن هەر ئێک ل دەمێ وێ، بەلێ وی نڤێژێن چار رکاعەت کورت دکرن، و دکرنە دو رکاعەت. و ب ڤێ چەندێ ڕۆژا ئێکێ یا جەژنا قوربانی ب دووماهی هات و وێ شەڤێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل مینایێ نڤست.

ل ڕۆژا دی، ئێکشەنبێ یازدەی هەیڤا ذولحجە، ل دەمێ تێشتەگەهێ جارەکا دی خوتبەک بۆ خەلکی خواند، و ڤێ جارێ عەلی دەنگێ وی دگەهاندە خەلکی، و د ڤێ خوتبێ دا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- چەند مەسەلەک گۆتن:

- وی بۆ جارا سێیێ، و سێ ڕۆژان ل دویڤ ئێک، موسلمان ئاگەهدارکرن کو خودێ خوین و مال و ناموسا وان ل سەر وان حەرام کرییە وەکی حەرامییا ڕۆژ و هەیڤ و باژێرێ ئەو لێ.

- و وی ب وان دا زانینێ کو خودایێ هەمی مرۆڤان ئێکە، و بابێ وان ئێکە، ئەو ژ ئادەمینە و ئادەم ژ ئاخێیە، و مرۆڤێ عەرەب یێ چێتر نینە ژ یێ نەعەرەب، و یێ نەعەرب چێتر نینە ژ یێ عەرەب، و یێ سپی و یێ ڕەش ژی هەر وەسا، ب تەقوایێ تێ نەبت.

- و وی ئەو شیرەت کرن کو ئەو د گەل عەبدێن خۆ دباش بن، و هەر ئێکێ خۆ بۆ ئێکێ دی ژ بلی بابێ خۆ پالدەت ئەو یێ لەعنەتییە.

و دەمێ وی ئەڤ خوتبە خواندی ئەو ل سەر هێسترەکا سپی بوو.

و گاڤا ڕۆژ ژ نیڤا عەسمانی وەرگەڕیای ئەو چوو ڕەجمێ بکەت، و ل نک هەر سێ ڕەجمان: یا بچویک، پاشی یا ناڤێ، پاشی یا مەزن وی

بەرک هاڤێتن، و زڤڕی جهێ خۆ، و وێ شەڤێ ژی ئەو ما ل مینایێ. و ڕۆژا د دویڤ دا کو دبوو ڕۆژا دوشەنبێ، دوازدەی هەیڤێ، پشتی نیڤرۆ بووی، ئەو چوو رەجمێ و ل نک هەر سێ جهان دیسا وی بەرک هاڤێتن، و زڤڕی، و دەمێ ئەو دچوو دا رەجمێ بکەت ئەو پەیا دچوو و هندەک جاران ل زڤڕینێ ئەو سویار دبوو.. و جارەک ژ ڤان هەردو جارێن ئەو چوویە رەجمێ، زەلامەکی ل نک رەجما بچویک پسیار ژێ کر: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، کیژ جیهاد ژ هەمییان چێترە؟ وی بەرسڤ نەدا، و رەجم کر، و گاڤا وی رەجما ناڤێ کری وی زەلامی پسیارا خۆ دوبارە کر، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دیسا بەرسڤا وی نەدا، و پشتی وی رەجما مەزن کری، و دەمێ پییێ خۆ دانایە سەر ڕکێبێ دا سویار بت، وی گۆت: کانێ ئەوێ پسیار ژ من کری، وی زەلامی گۆت: ئەڤە ئەزم ئەی پێغەمبەرێ خودێ، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: باشترین جیهاد ئاخفتنا حەقیییە یا ل نک سولطانەکێ زالم دئێتە گۆتن.

شەڤا دوازدێ ل سەر سێزدێ ژی دوشەنبێ ل سەر سێشەنبێ، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ما ل مینایێ، و سێشەنبێ سێزدەی هەیڤا ذولحجە، پشتی وی بەرکێن خۆ هاڤێتین، و بەری نڤێژا نیڤرۆ، ئەو ژ مینایێ دەرکەفت، و زڤڕی جهێ خۆ یێ بەری ڕۆژا عەرەفێ ژێ چووی، ئەو جهێ دبێژنێ: (ئەبطوح).

جارەکا دی ل ئەبطوحێ:

و هەژی گۆتنێیە کو ئەو جهێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- لێ دانای پشتی ژ مینایێ دەرکەفتی، ئەو جه بوو یێ ل دەسپێکا هاتنا ئیسلامێ قورەیشی لێ کۆمبووین و بڕیار دای حیصارێ بدانن سەر مالباتا هاشمی و موطەلبییان.. لەو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ڕۆژا بەری هنگی گۆت:

سوباهی ئەم دێ ل لاتا بەنی کینانەی دانین، ئەو جهێ ئەو ل سەر کوفرێ پێکهاتین.

ئەو جهێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل نێزیکی وی دانای یێ دویر بوو ژ مزگەفتا حەرام، ژ لایێ باکووری ڤە، و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتە خەلکی: کەس نەزڤڕت حەتا کارێ وی یێ دووماهییێ طەوافا ل دۆر بەیتێ بت. ل ڤی جهێ مە بەحس ژێ کری پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و صەحابییێن وی دانا، و وی نڤێژا نیڤرۆ و ئێڤاری و مەغرەب و عەیشا ل وی جهی کر.

مەسەلا عائیشایێ و صەفییایێ:

دەمێ صەحابییان زانی کو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- یێ کارێ زڤڕینێ بۆ مەدینێ دکەت، عائیشا وێ شەڤێ هاتە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و ئەو یا خەمگین، و دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- پسیارا ڤێ چەندێ ژێ کری، وێ گۆت: خەلک دێ زڤڕنە مالێن خۆ و وان حەجەک و عومرەک یا کری، و ئەز دێ زڤڕمە ڤە و من حەجەک ب تنێ یا کری. و بەلکی مەخسەدا وێ ب خەلکی هەوییێن وێ یێن دی بن!! چونکی حەجا وان (تەمەتتوع) بوو، یەعنی: وان عومرەک ب سەرێ خۆ کربوو، و ئەو ژ ئیحرامان دەرکەفتبوون، پاشی ل دەمێ حەجێ وان جارەکا دی ئیحرام کرنە بەر خۆ و حەج کر. عائیشا تێ نەبت وێ ئەڤ چەندە نەکربوو چونکی حەجا وێ (قیران) بوو، و ئەگەرا ڤێ چەندێ ئەو بوو بەری دەسپێکرنا حەجێ عائیشا بێنڤێژ بووبوو.

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: ئەو طەوافا تە ل دۆر بەیتێ کری بۆ حەجێ و عومرێ تێرا تە هەیە.. بەلێ وێ قەبویل نەکر! و چونکی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- مرۆڤەکێ ب ساناهی بوو، وی گۆتە عەبدررەحمانێ برایێ

عائیشایێ: خویشکا خۆ ببەت تەنعیمێ بلا ئەو ل وێرێ ئنیەتا عومرێ بینت، پاشی هەڕن عومرا خۆ بکەن، و ئەز ل ڤێرێ دێ ل هیڤییا هەوە بم.

وان وە کر.. و پشتی ئەو ژ عومرا خۆ خلاصبووین ئەو زڤڕینە وی جهی یێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- لێ، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: هوین خلاصبوون؟ وێ گۆت: بەلێ. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: ئەڤە پێش عومرا تە ڤە.

ل وی دەمــێ عائیشا و برایێ خـۆ چووین دا عـومرێ بکـەن، پێغەمبـەر -سلاڤ لێ بن- چەندەکێ نڤست. و دەمێ شەڤ ژ نیڤێ بۆری، ئـەو ڕابووڤـە و صەحابییێن خۆ ئاگەهدارکرن کو ئەو دێ چنە کـەعبێ طـەوافا خاترخواستنێ کەن، دا پشتی هنگی قەستا مەدینێ بکەن.

ل وی دەمێ خەلکی کارێ خۆ دکر، پێغەمبەری -سلاڤ لـێ بـن- ژنکـا خۆ صەفییا دیت یا ل بەر دەرێ خیڤەتا خۆ ڕوینشـتی و ئـەو یـا ب خەمـە، و دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لـێ بـن- پسـیارا وێ چەنـدێ ژێ کـری، وێ گـۆت: ئـەز دبێـژم ئـەز دێ هـەوە گیـرۆ کـەم! و ئەڤـە ژ بـەر هنـدێ بـوو چـونکی ئـەو کەفتبوو د عادەی دا، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: ما ڕۆژا جەژنێ تـە طـەواف نـەکربوو؟ وێ گـۆت: بـەلێ، پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- گـۆتێ: قەیدی ناکەت، تو طـەوافا خاترخواستنێ نەکە.

و (أم سلمە)یێ گـۆتێ: ئـەز یـا نەخۆشـم و ئـەز نەشـێم طـەوافێ د گـەل خـەلکی بکـەم. پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- گـۆتێ: دەمــێ خـەلک نڤێـژا سپێدێ دکەن تو ل سەر حێشترا خۆ ل پشت وان طـەوافێ بکە.

ل دووماهییــا شــەڤێ، شــەڤا چـاردەی ذولحججـە، سێشــەنبێ ل ســەر چارشەنبێ، مەوکبێ پێغەمبەری -سـلاڤ لـێ بـن- د گـەل صـەحابیین وی بـەر ب کەعبێ ڤە چوو، دا کو طـەوافا خاترخواستنێ بکەن.

نڤێژا دووماهییێ ل مەکەهێ و طەوافا خاترخواستنێ:

ل سەحەرێ، بەری سپێدەیا چارشەنبێ بهەلێت، مەوکبێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- وەکی (نەسیمێ سەحەرێ) ب سەر مالا خودێ یا پیرۆز دا هات، ل وی دەمێ سپێدێ کارێ خۆ دکر دا ب رۆناهییا خۆ ڤە دنیایێ گەش بکەت، پێغەمبەرێ خودێ د گەل کۆما هلبژارتی یا صەحابییێن خۆ مزگەفت ب رۆناهییا خۆ گەش کر.. و بۆ جارا دووماهییێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- چاڤێن خۆ ب دیتنا وان جهێن پیرۆز تژی کر، بۆ جارا دووماهییێ؛ چونکی پشتی ڤێ جارێ دەستێ وی ژ مەکەهێ ڤەقەتیا، ئەو جهێ پێنجی و سێ سال ژ عەمرێ خۆ وی ل سەر ئاخا وێ بۆراندی، و ل جهەکێ دویر وی وەغەرا خۆ یا دووماهییێ کر.

و سپێدە بوو، بانگ هاتەدان، و دەست ب نڤێژێ هاتەکرن.. و ئەو دووماهی نڤێژ بوو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل مزگەفتا پیرۆزا مەکەهێ کری د ناڤبەرا (حەطیم و بەری) دا، و دەمێ خەلکی دەست ب نڤێژا سپێدێ کری، دەیکا موسلمانان (ئوم سەلەمەیێ) ل پشت وان ب سویاری طەواف کر، (ئوم سەلەمە) دبێژت: من گوهـ ل پێغەمبەری بوو -سلاڤ لێ بن- وی د نڤێژێ دا سوورەتا (الطور) دخواند. و پشتی نڤێژا سپێدێ ب دووماهی هاتی، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دەست ب طەوافا خاترخواستنێ کر، و ئەو ئێک ژ واجباتێن حەجێیە، و دەمێ ئەو ژ طەوافێ خلاصبووی، ئەو چوو (مولتەزەمی) -ئەو جهێ دکەفتە ناڤبەرا بەرێ رەش و دەرگەهێ کەعبێ- و وی سنگێ خۆ و دێمێ خۆ ب دیوارێ کەعبێ ڤەنا، و بێنەکا خۆش دوعا کرن. پاشی ژ لایێ بنی یێ مزگەفتێ دەرکەفت و د رێکا (کودایێ) را چوو، و زڤری سەر رێکا مەدینێ، و بۆ دەمەکی وی ل (ذي طوى) دانا، دا کو ئەو صەحابییێن گیرۆ بووین هەمی بگەهنێ.

پشتی هنگی هەر ل وێ ڕۆژێ، چارشەنبێ چاردەی هەیڤا ذولحججە، کاروانێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و صەحابییێن وی ژ مەکەهێ دەرکەفت و بەر ب مەدینێ ڤە زڤڕی.

خوتبا (غدیر خم):

ب ڕێڤە، دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- و صەحابییێن وی ژ حەجێ دزڤڕینە مەدینێ، و پشتی دەرکەفتنا وان ژ مەکەهێ ب چار ڕۆژان، یەعنی: ل نیڤا ڕێ، و ب دورستی ل ڕۆژا ئێکشەنبێ هەژدەی هەیڤا ذولحججە، ئەو گەهشتنە جهەکی دبێژنێ: (غەدیروخوم) کو دکەفتە ڕۆژهەلاتا (جوحفە) ل نێزیکی دەریایا سۆر.. ل وی جهی وەفدەک ژ لایێ یەمەنێ ڤە هات و گەهشتە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، و وان هندەک گازندە ژ عەلی کرن، کو وی عەدالەت نەکرییە، و بەری نوکە مە ئاشکەرا کربوو کو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- عەلی هنارتبوو یەمەنێ، و بەری حەجێ ئەو زڤڕی و ل مەکەهێ گەهشتبوو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، و ئەو ب خۆ مەسەلە یا وەسا نەبوو وەکی وان مرۆڤان گۆتی ئەوێن ژ یەمەنێ هاتین.. گاڤا ڕاستی بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دیاربووی، و وی زانی کو عەلی یێ بێ گونەهە و ئەوا وی کری عەدالەتە، وی داخواز کر خەلک هەمی بێنە کۆمکرن، و وی خوتبەک بۆ وان خواند، و تشتێ ژ هەمییێ بەرچاڤتر د ڤێ خوتبێ دا بەرەڤانییا پێغەمبەری بوو -سلاڤ لێ بن- ژ ئیمام عەلی، حەتا وی گۆت: ((هەچییێ ئەز خودان و سەروەرێ وی بم، عەلی خودان و سەروەرێ وییە))، هەر وەسا وی تەئکید ل صەحابییێن خۆ کر کو ئەو خۆ ب کیتابا خودێ ڤە بگرن، و بهایێ مالباتا وی بزانن.

و چو دەلیل د ڤێ خوتبێ دا بۆ وان بەخترەشان نینە ئەوێن نەڤیانا صەحابییان بۆ خۆ کرییە دین و بێبەختی بۆ خۆ کرییە ڕێباز کو دڤێت ئیمام

عەلی پشتی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ببتە خەلیفە، بەلکی ئەو بها و قەدر و عەدالەتا ئیمام عەلی -خودێ ژێ رازی بت- بەرچاڤ دکەت.

ل مەدینێ:

پشتی هنگی ب چار رۆژان، یەعنی: ل پێنجشەنبێ (٢٢) هەیڤا ذولحججە، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- زڤڕی مەدینێ، و ئەو رۆژا ئەو گەهشتییە مەدینێ، ژ بەر نساخییەکێ سەرێ وی و لەشێ وی ئێشا، وی هزر کر ئەڤ نساخییە ژ بەر وەستیانا سەفەرێیە؛ چونکی پشتی هنگی ب دەمەکێ کێم ئەو ئێشان ل نک نەما.

رۆژێن مایین ژ ڤێ سالێ، کو نێزیکی حەفتییەکێ بوون، ئەوی ل مەدینێ بۆراندن.

ژ رویدانێن هێژای گۆتنێ کو ل ڤی دەمی چێبووین، ئەوە: ل هەیڤا ذولحججە ژ ڤێ سالێ، (موسەیلەمەیێ درەوین) ل (یەمامە) ئەوێ دکەفتە وەلاتێ نەجدێ ل رۆژهەلاتا مەدینێ دەرکەفت، و گۆت: ئەز ژی پێغەمبەرم، و پشتی موحەممەدی پێغەمبەراتی یا منە.. و وی ل ڤێ هەیڤێ کاغەزەک بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هنارت بۆ هندێ دا بێژتێ: ئەز شریکێ تەمە د ڤی کاری دا، نیڤەک بۆ من نیڤەک بۆ تە. و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بەرسڤا وی دا کو کار هەمی یێ خودێیە، و د بەرسڤا خۆ دا بۆ وی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ناسناڤێ (الكذاب) دانا سەر. ئەڤ درەوینە ل دووماهییا سالا د دویڤ دا، ل سەر زەمانێ خیلافەتا ئەبوو بەکری ب دەستێ موسلمانان هاتە کوشتن.

سەرهاتییێن سالا یازدێ

ل (٢٨) ئادارا سالا ٦٣٢ زایینی سالا یازدێ مشەختی دەست پی کر، و دەمێ ڤێ سالێ دەست پێ کری ئەو نێزیکی حەفییەکێ بوو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ژ مەکەهێ زڤڕییە ڤە پشتی وی و ب هزاران مرۆڤان حەج کری، ئەو حەجا د کتێبێن سیرەتێ دا ناڤێ حەجا خاترخواستنێ ل سەر هاتییە دانان.

سالا یازدێ ئێک ژ وان سالانە یێن گەلەک ڕویدانێن مەزن تێدا چێبووین، و مەزنترین ڕویدان یا موسلمان هەمی هژاندین ڕویدانا وەغەرکرنا پێغەمبەرێ خودی بوو -سلاڤ لێ بن- و ئەو سەرهاتییێن د دویڤ دا هاتین، وەکی دێ بۆ مە ئاشکەرا بت.

پەیدابوونا ئەسوەدێ عەنسی:

ل هەیڤا موحەررەمێ ژ ڤێ سالێ مرۆڤەک ل لایێ یەمەنێ دەرکەفت دبێژنێ: (الأسود العنسي) گۆت: ئەز پێغەمبەرم، و هژمارەکا مرۆڤێن وی باوەری پێ ئینا و ب دویڤ وی کەفتن، و هێرش دانە سەر موسلمانان و والی و مەزنێن وان یێن پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هنارتینە وێرێ، کو ئێک ژ وان موعاذێ کوڕێ جەبەلی بوو، و دەڤەرا نەجرانێ و صەنعائێ نێزیکی سێ هەیڤان ب تمامی کەفتە دەستی، و فتنا وی مەزن و بەرفرەهـ بوو.

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کاغەزەک بۆ موسلمانێن وی جهی هنارت کو شەڕێ وی بکەن.. پاشی خودێ وەسا حەز کر پشتی دەرکەفتنا وی ب نێزیکی سێ هەیڤان هندەک مرۆڤێن نێزیکی وی ب شەڤ ب سەر وی دا

گرت د مالا وی دا و ئەو کوشت، و ب کوشتنا وی هەڤالێن وی بژالە بوون، و هێزا وان نەما، و موسلمان جارەکا دی زڤرینە سەر کارێ خۆ، و کوشتنا وی بەری مرنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب چەند ڕۆژەکان بوو، وەحی بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هات کو ئەسوەدێ درەوین هاتە کوشتن، و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- مزگینییا کوشتنا وی دا موسلمانان ل مەدینێ، و ل دووماهییا هەیڤا (ڕەبیعولئەووەلێ) یەعنی: پشتی مرنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب نێزیکی بیست ڕۆژان هندەک موسلمان ژ یەمەنێ هاتنە مەدینێ و مزگینییا ڤەمرینا فتنا ئەسوەدێ عەنسی گەهاندە خەلیفێ موسلمانان ئەبوو بەکری.

بەرهەڤکرنا لەشکەرێ ئوسامەی:

ل هەیڤا صەفەرێ ژ سالا یازدێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بڕیار دا لەشکەرەکی ئامادە بکەت و بۆ شەڕێ ڕۆمێ بهنێرتە شامێ، و د ناڤ ڤی لەشکەری دا هژمارەکا مەزنێن موهاجر و ئەنصارییان هەبوون، و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- فەرمان دا ئوسامەیێ کوڕێ زەیدی ببەتە مەزنێ ڤی لەشکەری، و ژییێ ئوسامەی هنگی هەژدە (یان بیست) سال بوو.

و دەمێ موسلمانان کار بۆ ئامادەکرنا ڤی لەشکەری دکر، نساخییا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دەست پێ کر، ژ بەر ڤێ چەندێ بەرهەڤبوونا لەشکەری و دەرکەفتنا وی چەندەکێ گیرۆ بوو، و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- د سەر نەخۆشییا خۆ ڕا ب ڤێ چەندێ نەخۆش بوو، لەو وی فەرمان ل موسلمانان کر کو ئەو لەشکەری ئامادە بکەن و بهنێرن، و نساخییا وی نەکەنە هێجەت بۆ نەهنارتنا لەشکەری، وەکی دێ بۆ مە دیار بت دەمێ ئەم بەحسێ ڕۆژانێن وەغەرێ دکەین.

موسلمانان فەرمانا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب جهئینا، و سێ هزار لەشکەر ل ژێر سەرۆکاتییا ئوسامەی هاتنە بەرهەڤکرن، و ئەو ژ بـاژێرێ مەدینێ دەرکەفتن ژی، بەلێ پشتی چوونا وان ب قویناغەکێ خەبەر گەهشتە وان کو ئێش ل سەر پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گرانبوو، و دویر نینە ئەوا ئەو نوکە تێدا سەکەرات بت، لەو وان ل جهەکێ نێزیکی مەدینێ دانا، دا بەرێ خۆ بدەنێ کانێ مەسەلە دێ چ لێ ئێت.

نساخییا مرنێ و ڕۆژا وەغەرکرنێ

ل دەمێ حەجا خاترخواستنێ -وەکی بۆری د گەل مە- پتر ژ جارەکێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئیشارەت دانە هندێ کو چو نەمایە ئەو دێ وەغەرکەت، هەر وەکی وی دڤیا ب ڤێ چەندێ صەحابییێن خۆ ژ لایێ نەفسی ڤە بۆ ڤێ موصیبەتا مەزن ئامادە بکەت؛ چونکی وی باش دزانی فیراقا وی بۆ دلێن وان دێ ئەو دربێ دژوار بت یێ د گاڤێ دا دلی دکەتە دوکەر! و تیرێ فیراقێ دەمێ ب خافلەتی ڤە دئێتە وەشاندن، چو دل نینن بشێن خۆ ل بەر بگرن، ئەگەر خۆ ئەو دل د موکومییا خۆ دا چیا بت:

خەدەنگا فورقەتێ رەعدە دلێ ئەو غەفلەتێ لێ دت

دبێژم: وەر جەبەل بت ئەو بکەربت وێ د گاڤێ دا

و نە بەس پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دل و هەست و نەفسێن وان بۆ ڤی خەبەرێ موصیبەتێ بەرهەڤ دکرن، بەلکی بەری وی خودایێ مەزن ب خۆ ژی بیرا وان ل ڤێ چەندێ دئینا ڤە، دەمێ دگۆتە پێغەمبەرێ خۆ: ﴿ إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُم مَّيِّتُونَ ۝ ﴾ (الزمر: ٣٠) هندی تویی تو دێ مری، و هندی ئەون ئەو ژی دێ مرن. و دەمێ دگۆتە صەحابییان: ﴿ وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ ٱلرُّسُلُ ۚ أَفَإِيْن مَّاتَ أَوْ قُتِلَ ٱنقَلَبْتُمْ عَلَىٰٓ أَعْقَـٰبِكُمْ ۚ ﴾ (آل عمران: ١٤٤) هەما موحەممەد پێغەمبەرەکە وەکی پێغەمبەرێن بەری خۆ پەیاما خودایێ خۆ دگەهینت. ئەرێ ڤێجا ئەگەر ئەو ب ڕۆژا خۆ مر، یان ژی هاتە کوشتن، هوین دێ ژ دینێ خۆ زڤڕنەڤە، و وێ هێلن یا پێغەمبەرێ هەوە بۆ هەوە پێ هاتی؟

د گەل کو صەحابییان ئەڤ ئایەتە سپێدە و ئێڤاران دخواندن، و خۆ پێ نیزیکی خودێ دکر، و د گەل کو وان دزانی کو کەس نینە ژ مرنێ ڤالا ببت،

بەلێ ڕۆژەک ژ هەیڤا رەبیعولئەووەلا ڤێ سالێ ب سەر وان دا هات، مەدینە -وەکی ئەنەس دبێژت- د چاڤێن وان دا تاری بوو، کەسێ باوەر ژ چاڤ و گوهێن خۆ نەکر، و هەر ئێکی دڤیا ڤی خەبەری درەو دەربێخت یێ وان گوهـ لێ بووی!

هندەک ژ وان دەمێ هەوارێن خۆ برینە نک دلێ خۆ، دا دل هندەک صەبرێ بدەتێ، دیت دل یێ وان ژ صەبرێ بێ هیڤی دکەت:

شكوتُ إلى قلبـي الفـراقَ فقـال لي مِن الآن فَيْأس لا أغُـرّك بالصـبرِ

من گازندەیا خۆ ژ فیراق و جودابوونێ گەهاندە دلێ خۆ، دلێ من گۆتە من: ئێدی ئەز تە ب صەبرێ ناخاپینم، ژ ئەڤرۆ وێڤە بێ هیڤی ببە، ویصال نەما!

إذا صَدّ مَنْ أهْوَى وأسـلمني العـزا ففُرْقة من أهوى أحرُّ مـن الجمـر

ئەگەر ئەوێ من دڤێت پشتا خۆ دا من و چوو، و ئەز هێلامە ب هیڤییا هندێ ڤە کو صەبرا خۆ بینم، هنگی فیراقا وی یێ من دڤێت ل سەر دلێ من ژ پەلێ گەرمترە..

و ئەگەر ئەڤە حالێ فیراقێ د گەل دلێن عاشق بت ب گشتی، پا هوین چ دبێژن ئەگەر خۆشتڤی پێغەمبەر بت؟ ئەوێ پەیوەندییا عەردی ب عەسمانی ڤە گرێددا، و ئەو ڕۆژا ڕۆناهی و تێن ددا ژیانێ؟ و ئەگەر حەژێکەر هندەکێن وەکی صەحابییان بن؟

وان دزانی کو وەغەر تشتەکێ (حەتمییە) و دێ هەر ئێت، بەلێ وان هزر نەدکر ئەو هندە دێ یا نێزیک بت، لەو دەمێ ئەو هاتی وان نەڤیا باوەر ژ هاتنا وێ بکەن.. بەلێ حوکمێ قەدەرێ دەمێ هات فایدێ تە ناکەت تو باوەر ژ هاتنا وی بکەی یان نە!

دووماهییا صەفەرێ ﷺ:

بەری هەیڤا صەفەرێ ب دووماهی بێت، ل وی دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- یێ موژیل ب ئامادەکرنا لەشکەرێ ئوسامەی ڤە دا بهنێرتە شامێ، ئەو ب دو سەرەدانان بۆ مرییان رابوو، هەر وەکی وی ب ڤێ چەندێ خاترا خۆ ژێ دخواست.

یا ئێکێ: سەرەدانا وی بوو بۆ شەهیدێن ئوحودێ:

بوخاری و موسلم ژ عوقبەیێ کورێ عامری ڤەدگوهێزن، دبێژت: هەشت سالان پشتی شەرێ ئوحودێ (و ئاشکەرایە ئەڤە دبتە سالا یازدێ) پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- وەکی وی یێ خاترا خۆ ژ ساخ و مرییان دخوازت، رۆژەکێ چوو نڤێژا مری ل سەر کوشتییێن ئوحودێ کر، (و بەلکی مەخسەدا وی ئەو بت دوعا بۆ وان کرن، وەکی هندەک زانا دبێژن)، و پشتی ئەو زڤری هاتە مزگەفتێ و ب سەر مینبەرێ کەفت، و گۆت: ئەز بەری هەوەمە (یان بەری هەوە دێ چم) و ئەز دێ بمە شاهد ل سەر هەوە، و ژ ڤانێ من و هەوە حەوضە (یەعنی: حەوضا کەوثەرێ)، و ب خودێ ئەز ڤێ گاڤێ ژ ڤی جهێ خۆ یێ بەرێ خۆ ددەمە حەوضا خۆ، و کلیلێن خزینەیێن عەردی بۆ من هاتنەدان، و ئەز ب خودێ کەمە ئەز ژ شرکێ ناترسم ل سەر هەوە، بەلێ ئەز دترسم دنیا ل بەر هەوە ڤەببت ڤێجا هوین ململانێ ل سەر بکەن، و شەرێ ئێک و دو سەرا بکەن، ڤێجا هوین ژی وەکی یێن بەری خۆ بچنە هیلاکێ. عوقبە دبێژت: و ئەو جارا دووماهییێ بوو من پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل سەر مینبەرێ دیتی.

یا دویێ: سەرەدانا وی بوو بۆ زیارەتێن بەقیعێ:

بەقیع ئەو گۆرستانە یا -ل وی دەمی- دکەفتە رۆژهەلاتا باژێرێ مەدینێ، و موسلمانان مرییێن خۆ لێ ڤەدشارتن، و زیارەتێن گەلەک

ژ خـەلکێ مـالا پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- و صـەحابییێن وی لێنـە..
مەولایێ پێغەمبەری (ئەبوو موەیهیبە) دبێژت: شەڤەکێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- هـات ئـەز هشیارکرم و گـۆت: وەرە دا بچینە بەقیعێ، فـەرمان یا ل من هاتییەکرن کو ئەز داخوازا غەفراندنێ بۆ وان بکەم. گۆت: گاڤا ئەم چووینە ناڤ زیارەتان، وی دەستێن خۆ بلندکرن و دەمەکێ درێژ دوعا بۆ کرن، پاشی گۆت: بلا کەیفا هەوە ب وێ بێت یا هوین ژبلی خەلکی گەهشتینێ، فتنە ئێک ل دویڤ ئێکێ وەکی کەرێن شەڤا تاری یێ دئێن، یا پاشییێ ژ یا پێشـییێ خرابتـرە.. پاشـی وی گـۆت: ئـەی ئـەبوو موەیهبـە، کلیلـێن خـزینێن دنیـایێ و مانـا د دنیـایێ دا پاشـی بەحەشـت بـۆ مـن هاتـەدان، کـو ئـەز وێ هلبژێرم یان لیقائا خودایێ خۆ و بەحەشتێ.

یەعنی: هلبژارتن بۆ من هاتەدان کو ئەز دنیایێ و هەرمانا تێدا بۆ خۆ ڕاکەم، یان قەستا لیقائا خودی بکەم.. و هوین چ دبێژن: ئەگەر د دنیـایێ دا بێژنە عاشقەکێ شەیدا: تە کیژ هەردویان دیدارا خۆشتڤی یان مـالێ دنیـایێ؟ ئەو دێ کیژکێ هلبژێرت؟

ئەبوو موەیهیبـەی گـۆتێ: ئـەی پێغەمبـەرێ خودێ، دەیـک و بـابێن مـن گوری تە بن، کلیلێن خزینەیێن دنیایێ و هەرمانا تێدا پاشـی بەحەشـتێ بـۆ خۆ هلبژێرە. وی گـۆت: نـە ب خودێ ئـەبوو موەیهیبـە، مـن لیقائـا خـودێ و بەحەشت بۆ خۆ هلبژارت. پشتی ئەڤ سەرەدانا وان ب دوومـاهی هـاتی، هـەر ئێک زڤڕی سەر جهێ خۆ، ئەبوو موەیهیبە دبێژت: ڕۆژا د دویڤ دا سپێدێ نساخییا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دەست پێ کر.

دەسپێکا نساخییێ:

پشـتی پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- خـاترا خـۆ ژ مرییـان خواسـتی، و بەری هنگی وی پتر ژ جارەکێ خـاترا خـۆ ژ سـاخان ژی خواسـتبوو، نسـاخییا

وی یا مرنێ دەست پێ کر.. ل ڕۆژێن دووماهییێ ژ هەیڤا صەفەرێ، یان ژی ل دەسپێکا هەیڤا رەبیعولئەووەلێ ل دویڤ گۆتنەکێ، و نساخییا وی ب سەرئێشێ دەست پێ کر.

دیارە وێ ڕۆژێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د گەل جەنازەیەکی دەرکەفتبوو بەقیعێ، و پشتی ئەو زڤڕییە مال وی هەست ب سەرئێشانێ کر، عائیشا دبێژت: ڕۆژەکێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د گەل جەنازەیەکی دەرکەفتە بەقیعێ، و دەمێ ئەو زڤڕییە نک من ل مال، سەرێ من دئێشا، و من دگۆت: ئای سەرێ من، ئینا وی گۆت: ئای سەرێ من نە یێ تە ئەی عائیشا! پاشی گۆت: و ما چ قەیدییە تو بەری من بمری، ڤێجا ئەز تە بشۆم و کفن کەم و نڤێژێ ل سەر تە بکەم و تە ڤەشێرم؟ عائیشایێ ب یاری ڤە گۆتێ: ئە، و پشتی هنگی تو دێ ئێی چییە نک ژنکەکا خۆ یا دی! پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- پێ گرنژی و نەئاخفت.. و ئەڤە وەکی عائیشا دبێژت: دەسپێکا نساخییا وی بوو.

ل چەند ڕۆژێن ئێکێ نساخی ل سەر پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- یا سڤک بوو، لەوا ئەو دشیا بێت و بچت، و قەستا مزگەفتێ بکەت بۆ نڤێژا ب جماعەت، و دەمێ وی هند هێز نەبا نڤێژێ ژ پێیان ڤە بکەت، ئەو دروینشتە خوارێ، و ئەبوو بەکری ل پشت وی دەنگێ وی دگەهاندە خەلکی و وان چاڤ ل لڤینێن ئەبوو بەکری دکر.

و جارەکێ دەمێ ئەو ل مالا ژنکا خۆ مەیموونایێ ئێش ل وی شدیا، حەتا ئەو کەفت و دلگرتی بوو.. و پشتی ئەو هشیاربووی، وی داخواز کر ژنکێن وی هەمی بێنە کۆمکرن، و ئەو هەمی ل مەزەلکا مەیموونایێ کۆمبوون، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتە وان: ئەز نەشێم د ناڤبەرا هەوە دا بێم و بچم، ڤێجا ئەگەر هوین دەستویرییێ بدەنە من هندی ئەزێ نساخ

ئەز ل مالا عائیشایێ بم.. هنگی وان دەستویری دایێ، و چونکی ئەو ژ بەر تایێ بێ هێز بووبوو، وی نەدشیا خۆ ل سەر پیێن خۆ بگرت، لەو هەردو پسمامێن وی: فەضلێ کورێ عەبباسی و عەلییێ کورێ ئەبوو طالبی هاتن ئەو ڕاکرە ڤە، و وی هەر دەستەکێ خۆ دانا سەر ملێ ئێک ژ وان و ئەو برە مالا عائیشایێ، عائیشا دبێژت: دەمێ وان ئەو دبر، پیێن وی ب عەردی ڕا دخشیان. یەعنی: وی هند هێز نەبوو پیێن خۆ ڕاکەت و دانت.

ل مالا عائیشایێ:

و ئەو ب خۆ مالا عیشایێ ب تنێ مەزەلکەک و بەرسفکەک بوو، دکەفتە ب ڕەخ مزگەفتێ ڤە، ژ لایێ چەپێ (یێ ڕۆژهەلاتێ) ڤە، و دو دەرگەهـ لێ هەبوون، ئێک دهاتە مزگەفتێ، و یێ دی دچوو وێ کۆلانکێ (یان مەمەری) یێ وێ مەزەلکێ ب مەزەلکێن دی یێن ژنکێن پێغەمبەری ڤە -سلاڤ لێ بن- گرێددەت..

عەلی و فەضلی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- گەهاندنە مەزەلکا عائیشایێ، و دانا سەر جهێ وی، و ژنکێن وی و هندەک مرۆڤێن وی یێن نێزیک ل وێرێ لێ کۆمبوون.. و خەبەرێ کەفتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- د ناڤ صەحابییان دا بەلاڤبوو.

ژ عائیشایێ دئێتە ڤەگوهاستن کو ئەو ڕۆژا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ئینایە مەزەلکا وێ دوشەنب بوو، و ل دوشەنبا دی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ژ دنیایێ بارکر.. مەعنا دەمێ مانا وی ب نساخی ل مالا عائیشایێ حەفتییەک بوو.

بلا ئەبوو بەکر نڤێژێ ل بەرا خەلکی بکەت:

دەمێ ئێش ل پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گرانبووی، و ئەو ئێخستی، دەمێ نڤێژێ هات، بیلالی بانگ دا، و گاڤا بوویە دەمێ نڤێژێ و

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- زانی کو ئەو نەشێت ڕابتەڤە و بچتە نڤێـژێ، وی گۆت: بێژنە ئەبوو بەکری بلا نڤێژێ ل بەرا خەلکی بکەت.. و ژ ریوایەتەکێ دئێتە زانین کو جارا ئێکێ یا پێغەمبەر -سلاڤ لـێ بـن- تێدا دەرنەکەفتییە نڤێژێ، ئەبوو بەکر ل مزگەفتێ نەبوو، لەوا دەمێ قاصدێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەبوو بەکر نەدیتی، گۆتە عومەری: هلۆ نڤێژێ ل بەرا خەلکی بکە.. و گاڤا عومەری دەست ب نڤێژێ کری، و ئەو یێ دەنگ بلند بوو، دەنگێ وی گەهشتە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، ئینا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: کانێ ئەبوو بەکر؟ خودێ وێ چەندێ قەبویل ناکەت و موسلمان ژی! و گاڤا عومەری ئەڤ چەندە زانی گۆتە قاصدی: ئەو تە چ کر؟ من هزر کر پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- یێ گۆتییە ئەز نڤێژێ بکەم! وی گۆت: نە ب خودێ وی فەرمان ل من کر ئەز بێژمە ئەبوو بەکری نڤێژێ ل بەرا خەلکی بکەت، بەلێ دەمێ من ئەو ل مزگەفتێ نەدیتی، من گۆت: کەس ژ تە چێتر نینە.

پشتی ڤێ چەندێ و هندی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- نەشیا بت دەرکەفتە نڤێژێ، ئەبوو بەکری نڤێژ ل بەرا صەحابییان دکر.. و عائیشا ژی لایەکی ژ ڤێ مەسەلێ بۆ مە ڤەدگێڕت، دبێژت: دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- یێ نساخ وی گۆت: بێژنە ئەبوو بەکری بلا نڤێژێ ل بەرا خەلکی بکەت. من گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، هندی ئەبوو بەکرە مرۆڤەکێ دلنازکە، دەمێ ئەو خۆ ل جهێ تە ببینت نەشێتە خۆ و دێ کەتە گری. بەلێ وی جارەکا دی گۆت: بێژنە ئەبوو بەکری بلا نڤێژێ ل بەرا خەلکی بکەت. عائیشا دبێژت: دو سێ جاران ئەز مامە ب پێغەمبەری ڤە -سلاڤ لێ بن- دا ئەبوو بەکر ل جهێ وی نڤێژێ نەکەت؛ چونکی من گۆتە خۆ: مسۆگەر ئەو کەسێ ل جهێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ڕاوەستت خەلک دێ ب چاڤێ بێ

ئیفلەحییێ بەرێ خۆ دەنێ، لەو مـن دڤیـا پێغەمبەر -سلاڤ لـێ بـن- ئێکـێ دی ژبلی ئەبوو بەکری بۆ ڤی کـاری هلبژێرت (و ئـەبوو بـەکر بـابێ وێ بـوو)، بـەلێ جارا دوومـاهییێ پێغەمبـەری -سلاڤ لـێ بـن- ب عێجزی ڤـە گـۆت: بێژنە ئەبوو بـەکری بـلا نڤێـژێ ل بـەرا خـەلکی بکـەت، هـوین وەکـی هـەڤالێن یووسفینە!

داخوازکرنا فاطمایـ:

دەمـێ ل مـالا عائیشـایێ ئـێش ل سـەر پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- دژواربووی، وی هنارتە ب دویڤ کچا خـۆ فـاطـمایـێ ڕا، و هنگـی ژ هـەمی عەیالێ وی فاطـما ب تنێ یا زێندی بوو، و ژیێ وێ د بن سیهێ دا بوو..

هەر جار دەمێ فاطـما دهات سەرا بابێ خۆ ددا، پێغەمبەر -سلاڤ لـێ بن- پێشڤە دچوو و کـەیفا خـۆ پـێ دئینا و ددانـا ب ڕەخ خـۆ ڤـە، بـەلێ ڤـێ جارێ ئـەو نەشیا وێ چەنـدێ بکـەت، فاطـمـا هـات، عائیشـا دبێـژت: تـو دا بێژی ڕێڤەچوونا وێ ڕێڤەچوونا پێغەمبەرییە. و گاڤا ئـەو چووی ب ڕەخ بـابێ خۆ ڤە ڕوینشتی و وێ ئەو د وی حالی دا دیتـی، وێ گـۆت: (وا کـرب أبـاه) یـەعنی: وەی بـۆ نەخۆشـییا بـابێ بـن! پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- گـۆتێ: (لیس على أبيک کرب بعد هذا اليوم) ژ ئەڤرۆ وێڤـە بـابێ تـە چـو نەخۆشـی نابن!

بـەلێ.. ئـەڤ نەخۆشـییە، نەخۆشـییا وی یـا دووماهییێیـە ئـەو ل وارێ نەخۆشییێ دبەت، نێزیک ئەو دێ بارکەت و ل نـک خۆشـتڤییێ خۆ دانـت، و ل وێرێ وی چـو نەخۆشـی نـابن. هنگـی پێغەمبـەری -سلاڤ لـێ بـن- هێـدی تشتـەک بۆ فاطـمایێ گۆت، ئینا وێ کرە گری، پاشی تشـتـەکێ دی بـۆ گـۆت، وێ کرە کەنی.

و دەمێ عائیشایێ داخواز ژێ کری ئەو بۆ وێ بێژت کانێ ئەڤە چ بوو وێ کری؟ و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل هەر دو جاران چ گۆتێ؟ وێ گۆت: ئەز نهێنییا پێغەمبەری ئاشکەرا ناکەم.. یەعنی: مادەم وی ب دەنگەکێ وەسا نەگۆت هەوە گوهـ لێ ببت، ئەز وێ بۆ هەوە نابێژم.

پشتی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- مری، عائیشایێ جارەکا دی داخوازا خۆ بۆ فاطمایێ دوبارە کر، فاطمایێ گۆت: ڤێ گاڤێ بلا، ئەز دێ بۆ تە بێژم، جارا ئێکێ وی گۆتە من: جبریلی هەر سال جارەکێ (یەعنی: ل هەیڤێن رەمەزانێ وەکی ژ هندەک ریوایەتێن دی ئاشکەرا دبت) قورئان هەمی د گەل من دخواند، بەلێ ڤێ جارێ وی دو جاران ئەو د گەل من خواند، و ئەز دبێژم ئەڤە ژ بەر هندێیە چونکی ئەجەلێ من یێ نێزیکبووی، ڤێجا تەقوایا خودێ بکە و صەبرێ بکێشە، چونکی ئەز باشترین پێشیمە بۆ تە. و دریوایەتەکا دی دا هاتییە: وی گۆتە من ئەڤ نساخییا من نساخییا مرنێیە.

فاطما دبێژت: هنگی من کرە گری، و گاڤا وی ئەز وەسا دیتیم، جارا دویێ وی گۆتە من: ئەی فاطما ما تە نەڤێت تو سەروەرا ژنێن خودان باوەر بی؟ و د ریوایەتەکا دی دا هاتییە: وی گۆتە من تو ئێکەمین مرۆڤێن منی دگەهییە من.

ڤێجا من کرە کەنی.. و وەسا چێبوو، پشتی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب نێزیکی شەش هەیڤان، فاطمایێ ژ ڤێ دنیایێ وەغەر کر، و ئەو ئێکەمین کەس بوو ژ مرۆڤێن پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- پشتی وی مری.

ڤێجا ئەڤە چ مزگینی بوو بۆ فاطمایێ هاتییەدان، و چاوا وێ ئەو ژ بابێ خۆ وەرگرت؟ فاطما -وەکی مە گۆتی- ژییێ وێ هێشتا نەبووبوو سیهـ سال، و وێ دو کورِ و دو کچ هەبوون یێ ژ هەمییا مەزنتر کو حەسەن

بـوو هێشـتا هەشت سـال تمـام نـەکربوون، و ئەڤـە بـابێ وێ یـێ (مزگینییـێ) ددەتە کو نێزیکە ئەو دێ بار کەت و مـرت.. ئەگـەر ئێکـا دی ل جهـێ وێ بـا هوین بێژن نەگۆتبا: پا عەیالـێ من یێ هویر؟ پـا زەلامـێ مـن یـێ خۆشـتڤی؟ پا ژییێ من یێ بچویک؟

وێ کـره کـەنی.. و ئەڤـە عـەدەتێ وێ ب تنـێ نـەبوو کـو ب کـەنییێ پێشوازییێ ل مـرنـێ بکـــەت، گەلەک خویشـک و برایێن وێ یـێن دی ژی ژ صـەحابییان پشـتی وێ، دەمـێ دکەفتنـە بـەر مرنـێ و وان دزانـی کـو چـو نەمایە وەغـەرا دوومـاهییێ دێ دەست پـێ کـەت، دکـره کـەنی.. هـوین دزانـن بۆچی؟

چونکی وان دگۆت: (غدا نلقى الأحبة، محمدا و صحبه) سوباهی ئـەم دێ گەهینـــە خۆشـــتڤییان، موحەممـــەدی و دەســـتەکا وی.. بـــەلێ ڤیانـــا پێغەمبەری -سلاڤ لـێ بـن- دلـێن وان هنـد تژی کربـوو، ئێـک ژ وان بـاوەر نەدکر کەنگی دێ مرت، مـادەم د ناڤبـەرا وان و دیتنـا خۆشـتڤی دا ئاسـتەنگ ب تنێ مرنە..

وإني لأستغشـــي ومـا بي نعسـةٌ   لعل خيالاً منـكِ يلقـى خياليـا

ئەز دلـێ خۆ دبەمە خـەوێ، و چـاڤێن خـۆ ب تەعـدایی ددانمـە سـەرێک، هەر چەندە خەوا من نائێت ژی، بەلـێ مـن ژ بـەر هندێیـە ئـەز دبێـژم: بـەلکی خەیالا هـــەوە د بـــەر چاڤێن مـــن ڕا دەرباس ببت، و ئەز هـەوە ببینم، وەلـەو د خەونێ ژی دا بت!!

هێشتا ئەڤە ئێشا ژەهرێیە:

ل وان ڕۆژان یێن پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- نسـاخ ل مـالا عائیشـایێ، ژنکـا بـەررائێ کـوڕێ مـەعروورى ئـەوا دبێژنـێ: (أم مبشـر) هاتـە سـەرا

پێغەمبەری دا، و کوڕەکێ وێ ل ڕۆژا فەتحا خەیبەرێ د گەل پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- پاریەکێ وێ پەزا ژەهرکری خواربوو، ئەوا ژنکەکا جوهی لێنای، پاشی پشتی هنگی ب دەمەکی کوڕێ وێ مر، ڤێ ژنکێ گۆتە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-: ئەی پێغەمبەرێ خودێ تو هزر دکەی ئێشا تە ژ چییە؟ ئەز ب خۆ هزر دکەم دەردێ کوڕێ من ژ تشتەکی نەبوو ژ بلی وێ بزنا ژەهرکری یا وی خواری.. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: دەردێ من ژی هەر ژ وێیە، و ئەڤە دەمێ قەتیانا ڕەها ستویێ منە!

و د هندەک ریوایەتێن دی ژی دا هاتییە کو پشتی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- پارییێ ژەهرکری ل ڕۆژا خەیبەرێ ڤەچوی، هەر سال دەم بۆ دەمی ئێشان ل نک وی پەیدا دبوو، حەتا هندەک ژنکێن وی ئەڤ چەندە تێ ئینادەر و گۆتێ: دیارە ئەڤە ژ بەر وێ ژەهرێ بوو یا ل خەیبەرێ بۆ تە هاتییەدان.

و ئیقرارا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کو ئێشا ئەو پێ مری ژ بەر ژەهرا ژنکا جوهی بوو، هندێ دگەهینت کو جوهییان -لەعنەت لێ بن- دەست د مرنا وی دا هەبوو، و ئەو مربوو شەهید.

تایا گران:

د نساخییا مرنێ دا ئێشانەکا زێدە و تایەکا گران ب سەر پێغەمبەری دا -سلاڤ لێ بن- هات، حەتا وێ دەرەجێ ئەو پاتێ ب سەر وی دادای ژ بەر تایا وی گەرم بووبوو وەکی عائیشا دبێژت.

عەبدللاهێ کوڕێ مەسعوودی دبێژت: دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- یێ نساخ، ئەز چوو سەرا بدەم، من دەستێ خۆ کرێ و من گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، هەر وەکی ئێشانا تە یا دژوارە؟ گۆت: وی گۆتە من: بەلێ، ئێشانا من هندی ئێشانا دو ژ هەویە. من گۆتێ: مەعنا: خێرا تە ژی

هندی یا دویانە؟ وی گۆت: بەلێ، پاشی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: هەر موسلمانەکێ ئێشەک ژ نساخییێ یان ژ تشتەکێ دی بگەهتێ، خودێ گونەهێن وی وەسا دێ ژێ وەرینت کانێ چاوا دار بەلگێن خۆ دوەرینت.

و ل ڕۆژەکێ ژ وان ڕۆژێن پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل مالا عائیشایێ، کو ڕۆژا پێنجشەنبێ بوو، هەشتی هەیڤا رەبیعولئەوولێ، چار ڕۆژان بەری ئەو قەستا خودایێ خۆ بکەت، ئێش ل وی گرانبوو و تایێ گرت، لەو وی داخواز ژ مرۆڤێن خۆ کر و گۆتێ: کاغەزەکێ بینن دا ئەز بۆ هەوە تشتەکی بنڤیسم، هوین پشتی من قەت د سەر دا نەچن.. هندەک ژ مرۆڤێن ئامادە گۆت: کاغەزێ بینن دا ئەو بنڤیست، و هندەکان گۆت: ژ بەر تایێ وی های ژ خۆ نینە کانێ چ دبێژت.. و هۆسا وان کرە قەرەبالغ ئینا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- عێجز بوو و گۆت: ڕابن دەرکەڤن![1]

پاشی تایا وی هند دژوار بوو، حەتا وی داخواز ژ خەلکێ مالا خۆ کر کو ئەو حەفت کونێن ئاڤێ لێ بکەن، دا لەشێ وی سڤک ببت، بەلکی بشێت دەرکەفتە مزگەفتێ و بۆ خەلکی باخڤت.. وان داخوازا وی ب جهـ ئینا، و چوون حەفت کونێن ئاڤا سار ژ بیرێن مەدینێ ئینان، و لێ کرن،

(١) بیدعەچی و خودانێن دەستەکێن سەرداچووی، ئەوێن عەدەتێ وان هەردەم سەرهاتییێن دیرۆکێ ل دویڤ دلچوونێن خۆ یێن بێخێر شرۆڤە دکەن، و ژ نک خۆ ئاخفتنێ ل سەر ئەزمانێ کەسێن دیرۆکێ دگێڕن ئەگەر خۆ ئەو نەئاخفت بن ژی، ڤێ سەرهاتییێ ل دویڤ گێولێ خۆ یێ ئێشەوی شرۆڤە دکەن، و دبێژن: پێغەمبەر دا فلان تشتی و فلان تشتی د وێ کاغەزێ دا نڤیست. هەر وەکی وان علمێ غەیبێ هەی! و ژ تشتێن مسۆگەر د عەقیدا مە دا ئەوە پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- چو تشتان ژ دینی ڤەشارتی ناهێلت ژ بەر قەرەبالغا هندەک مرۆڤان، و خودێ چێتر دزانت کو دبت ئەو خوتبا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل وێ ڕۆژێ بۆ صەحابییان خواندی ئەو شیرەت و گۆتن تێدا گۆت بن یێن وی دڤیا د کاغەزا خۆ دا بگەهینتە ئوممەتێ.. هەر چاوا بت بۆ پێغەمبەری نابت ژ کەربێن تشتەکی دا هندەک ژ دینی و مەصلحەتا ئوممەتێ ڤەشێرت.

عائیشا دبێژت: تەستەکا حەفصایێ هەبوو، مە ئینا ئەو تێدا ڕوینشت و مە ئەو هەر حەفت کونێن ئاڤێ لێ کرن، حەتا وی ب دەستی ئیشارەت دایە مە کو بەسە.

و تشتێ بوویە ئەگەر کو ئەو حەز بکەت دەرکەفتە مزگەفتێ و بۆ صەحابییێن خۆ باخڤت، ئەو بوو وێ ڕۆژێ مامێ وی عەبباس د بەر هندەک زەلامێن ئەنصاری ڕا بۆری، دیت ئەو یێن دکەنە گری.. عەبباسی گۆتێ: هەوە خێرە، بۆچی هوین دکەنە گری؟ وان گۆت: بیرا مە ل پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هات دەمێ ئەو د ناڤ مە دروینشت و بۆ مە دئاخفت، ڤێجا گرییا مە هات. هنگی عەبباس چوو نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و سوحبەتا وان ئەنصارییان بۆ وی کر، لەو وی داخواز کر ئاڤێ لێ بکەن دا لەشێ وی سڤک بت، و دەرکەفتە مزگەفتێ.

پشتی ژنکێن وی ئاڤا سار پێدا کری، وی جلکێن خۆ کرنە بەر خۆ، و پاتەکێ ڕەش ل ئەنییا خۆ شداند، و ب هاریکارییا هندەک مرۆڤێن خۆ دەرکەفتە مزگەفتێ، و ب هندەک پێگاڤێن گران ڤە هێدی هێدی بەر ب مینبەرا خۆ ڤە چوو، دا بۆ جارا دووماهییێ ل سەر ڕوینتە خوارێ، و خوتبەکێ بۆ هەڤالێن خۆ بێژت، پشتی ب سەر هەر سێ دەرەجێن مینبەرێ کەفتی، و مینبەرا وی سێ دەرەجە بوو، و صەحابییان ئەو دیتی، هەمی ب کەیف و شەوقەکا زێدە ل دۆر وی کۆمبوون؛ دا گوهێ خۆ بدەنێ کانێ دێ چ بێژت.

دووماهیێ جار ل سەر مینبەرێ:

پشتی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب حەمدا خودێ دەست پێ کری، وەکی عەدەتێ وی یێ هەر جار د دەسپێکا خوتبان دا، وی بەحسێ ئەنصارییان کر، مەدحێن وان کرن، و شیرەت ل صەحابییێن خۆ کر کو ئەو

قــەدر و بهایێ ئەنصارییان بزانن، چونکی ئـەو پشـتەڤانێن پێغەمبـەری بـوون -سلاڤ لێ بن-، و هاریکارێن وی بوون ل سەر بەلاڤکرنا ڤی دینی.. پاشی وی مەدحێن هەڤالێ خۆ یێ نێزیـک ئـەبوو بـەکری ژی کـرن، و گـۆت: کەسێ وەکی ئەبوو بەکری ب هەڤالینی و مالێ خۆ منـەت ل مـن نەکرییـە، و ئەگـەر من ژ بلی خودێ خۆشتڤییەکێ نێزیک بۆ خۆ هلبژارتبا، ئـەز دا ئـەبوو بـەکری هلبژێرم، بـەلــێ براینی و ڤــیـانـا ئیسلامێیە.. و بـــلا دەرگەهەک نـەمینت ژ مالێن هەوە بێتە مزگەفتێ ژ بلی دەرگەهێ ئەبوو بەکری.

و ئاشکەرایە کو ل دەور و بەرێن مزگەفتا پێغەمبـەری -سلاڤ لـێ بـن- مالێن صەحابییان دبەلاڤبوون، و گەلەک ژ وان دەرگەهەک د ناڤبەرا مالا خۆ و مزگەفتێ دا ڤەکربوو، دا ل دەمـێ نڤێـژان تێـرا بێنـە مزگـەفتێ، مـالا ئـەبوو بەکری دکەفتە لایێ ڕۆژئاڤایا مـزگـەفـتـێ (لایێ دەستێ ڕاستێ یێ وی کەسێ نڤێژێ دکەت)، و وی ژی دەرگەهەک بـۆ خـۆ د ناڤبـەرا مزگـەفتێ و مـالا خۆ دا ڤەکربوو، د ڤێ خـوتبێ دا پێغەمبـەری -سلاڤ لـێ بـن- فـەرمان دا هـەمی دەرگەهـ بێنە گرتن ب تنێ دەرگەهێ ئەبوو بەکری نەبت.

پاشـی پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- گـۆت: یـێن بـەری هـەوە قـەبرێن پێغەمبـەر و چـاکێن خـۆ دکرنـە مزگـەفت و جهـێ نڤێـژان بـۆ خـۆ، هـوین وێ چەندێ نەکەن، ئەز هەوە ژ وێ چەندێ ددەمە پاش.

هـەر وەسـا د ڤـێ خـوتبێ دا، وەکـی ئـەبوو سـەعیدێ خـودری بـۆ مـە ڤـەگێڕت، پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- گـۆت: هنـدی خودێیـە هلبـژارتن دا عەبـدەکی د ناڤبـەرا دنیـایێ و وی تشـتی دا یـێ ل نـک خـودێ هـەی، وی عەبدی ئەو تشتێ ل نک خودێ هەی هلبژارت. و گاڤا پێغەمبـەری -سلاڤ لێ بن- ئـەڤ گۆتنـە گـۆتی، ئـەبوو بـەکری کـرە گـری، ئـەبوو سـەعیدێ خودری دبێژت: ئەم هەمی عەجێبگرتی بووین ژ گرییا ئەبوو بەکری، و مـە د گـەل خۆ

گۆت: ئەو بۆچی دکەتە گری؟ عەبدەک وی تشتی هلبژێرت یێ ل نک خودێ هەی.. چ گری ب ڤێ گۆتنێ دڤێت! پاشی دەرکەفت ئەبوو بەکر ژ مە هەمییان زاناتر.

بەلێ، بەس ئەبوو بەکری تێ ئینادەر کانێ مەخسەدا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب ڤێ ئاخفتێ چییە؟ عەبد ئەوە، و هلبژارتنا تشتێ ل نک خودێ هەی، ئیشارەتە کو ئێدی خلاص! ئەڤە دووماهییە، ئێدی ئەبوو بەکر نەشێت هەر ڕۆژ چاڤێن خۆ ب دیتنا خۆشتڤی روهن بکەت، دەم دەمێ خاتر خواستنا دووماهییێیە.. لەو ئەبوو بەکری کرە گری، و حەقێ وییە بکەتە گری، و ئەگەر گری بۆ ڤێ ڕۆژێ نەبت، پا دێ بۆ کەنگی بت؟!

و مرۆڤ دەمێ هزرا خۆ د ڤێ خوتبا پێغەمبەری دا دکەت، مرۆڤ باش تێ دئینتەدەر کو ئەو یێ وەصییەتێ ل ئوممەتا خۆ دکەت، و بەحسێ دەمێ پشتی مرنا خۆ بۆ وان دکەت، و کانێ وی دڤێت موسلمانان ب چ ڕەنگی بن، بێی کو ئەو ب ڕەنگەکێ ئێکسەر ئەمر و فەرمانێ ل وان بکەت..

ئەو یێ بەرێ وان ددەتە قەدر و بهایێ ئەبوو بەکری، دا پشتی مرنا وی بەرێ وان نەمینتە ل ئێکێ دی، و ئەو یێ بیرا وان ل بهایێ ئەنصارییان دئینتە ڤە، و کو ئەوێ حوکم دکەفتە دەستی دڤێت قەدرێ وان بگرت، هەر وەسا ئەو یێ وان بەرهەڤ دکەت بۆ خەبەرێ مەزن کو هندە ئەو دێ وەغەر کەت، لەو دڤێت ئەو وەکی ئوممەتێن بۆرین قەبرێ وی نەکەنە جهێ نڤێژ و طەوافێ یان جهێ جەژن و کۆمبوونان بۆ خۆ.

و ئاشکەرایە کو وی ل وێ ڕۆژێ ئەڤ خوتبە بۆ صەحابییان خواند، ڕۆژا وی بڕیارا خۆ گوهاڕتی کو کیتابەکێ بۆ وان بنڤیست، و وی تشتی تێدا بێژت یێ ئەو پێ بەرزە نەبن، پشتی وی دیتی قەرەبالغ ل نک وی هاتەکرن، و دویر نینە ئەو تشتێ وی دڤیا بنڤیست وی ب دەڤ د ڤێ خوتبا خۆ دا

گۆت بت.. و هەر چاوا بت ئەڤە جارا دووماهییێ بوو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل سەر مینبەرێ هاتییە دیتن.

نڤێژا دووماهییێ ل مزگەفتێ:

هەر ل ڕۆژا پێنجشەنبێ نیڤرۆ دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- دەرکەفتییە مزگەفتێ و دووماهی خوتبە بۆ صەحابییان گۆتی، وی نڤێژا نیڤرۆ ژی ل مزگەفتێ ل بەرا صەحابییان کر، و ل دەمێ کرنا نڤێژێ ئەو یێ روینشیبوو و ئەبوو بەکر ل لایێ وی یێ ڕاستێ یێ ژ پیبیان ڤە بوو، و ڕێزێن صەحابییان ل پشت وان بوون، ئەبوو بەکری ل دویڤ وی نڤێژ دکر، و خەلکی ل دویڤ ئەبوو بەکری، یەعنی: ئەبوو بەکری دەنگێ وی دگەهاندە خەلکی.

و بارا پتر زانا ل وێ باوەرێنە کو ئەڤ نڤێژە، نڤێژا نیڤرۆ ل ڕۆژا پێنجشەنبێ هەشتی هەیڤا رەبیعولئەووەلێ، دووماهی نڤێژا ب جماعەت بوو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل بەرا صەحابییێن خۆ ل مزگەفتێ کری.

پشتی وی نڤێژا نیڤرۆ کری و خوتبەیەک خواندی، بۆ جارا دووماهییێ ئەو زڤڕی مەزەلکا عائیشا، و ئێدی ژێ دەرنەکەفت.. ل ئەینییێ و شەنبییێ و ئێکشەنبێ ئەو نەهاتە مزگەفتێ، و ل دوشەنبێ وەغەرکر.

ئێکەمین خوتبا بێ پێغەمبەر!

ژ ئەڤێ گۆتنا بۆری بۆ مە ئاشکەرا دبت کو ل ڕۆژا ئەینییێ نەهی هەیڤێ، و بۆ جارا ئێکێ ل مزگەفتا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- خوتبەکا بێ پێغەمبەر هاتەکرن.. و ئاشکەرایە کو ل ڤێ خوتبێ ئەبوو بەکر ئیمام و خوتبەخوین بوو.

د ناڤبەرا عەلی و عەبباسی دا:

ل هەر سێ ڕۆژێن دووماهییێ ژی ژ ژییێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هندەک جاران وی هەست ب سڤکییا لەشێ خۆ دکر، و بۆ دەمەکێ بەروەخت ئەو هشیار دبوو، حەتا ئەو کەسێن ل نک وی هزر دکر هەر وەکی نساخییا وی یا خلاص دبت، و جارەک ژ ڤان جاران (و ئیمامێ زوهری دبێژت: ئەو ل وێ ڕۆژێ بوو یا پێغەمبەر تێدا مری) عەلی ل نک پێغەمبەری بوو -سلاڤ لێ بن-، و گاڤا عەلی دیتی ئێش ل سەر وی یا سڤکبووی، کەیفا وی گەلەک هات، لەو دەرکەفتە مزگەفتێ، دەمێ صەحابییان دیتی ئەو یێ ژ مەزەلکا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دەردکەڤت، وان پسیارا حالێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ژ وی کر کانێ ئەو یێ چاوایە؟ عەلی گۆت: حەمد بۆ خودێ بت، ئەڤرۆ ئەو یێ باشە.. و هنگی عەبباسێ کوڕێ عەبدلموطەلبی ل وێرێ بوو، گاڤا عەبباسی عەلی وەسا گەشبین دیتی، دەستێ وی گرت و ئەو وێڤە بر و گۆتێ: ئەزێ دبینم پشتی سێ ڕۆژێن دی تو ب داری یێ دئێیە هاژۆتن[1]، و ئەز باوەر دکەم کو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ژ ڤێ نساخییا خۆ ڕانابت، ئەز سەر و چاڤێن مالباتا عەبدلموطەلبی دنیاسم دەمێ ئەو دکەڤنە بەر مرنێ، ڤێجا هەرە نک پێغەمبەرێ خودێ و پسیارا وی بکە کانێ مەزنی پشتی وی بۆ کێیە، ئەگەر ئەو بۆ مە بت دا بزانین، و ئەگەر بۆ ئێکی دی بت دا ئەو مە ئێمانەتی وی بکەت.

و ژ بەر کو عەبباس وی دەمی مەزنێ مالباتا هاشمییان بوو، وی هەست ب بەرپرسییێ ژ مالباتا خۆ دکر، و وی دڤیا ژ پێغەمبەری ب خۆ

---

(١) دەقێ دورستێ ئاخفتنا عەبباسی ئەڤەیە: (إنک بعد ثلاث عبد العصا) و ئەڤە کینایەتە بۆ وی کەسی یێ دبتە تابع بۆ ئێکێ دی، و ئەڤە ژ بیرتیژییا عەبباسی بوو، یەعنی: ئەگەر پێغەمبەر ب ئاشکەرایی تە نەدانتە جهێ خۆ، خەلک دێ ئێکێ دی کەنە مەزنێ خۆ، و تو دێ بییە تابع بۆ وی.

-سلاڤ لێ بن- بزانت، کانێ مەزنییا مرۆڤان پشتی وی دێ کەفتە د دەستێ کێ دا، هەر وەسا عەبباسی ژ بیرتیژی و زیرەکییا خۆ دزانی کو باشترین کەس ژ مالباتا وان ب کێر مەزنییا موسلمانان بێت عەلییە، هەر چەندە عەلی نە مەزنێ مالباتێ بوو، و گەلەکێن دی هەبوون ژ وی ب عەمرتر ژی، بەلێ ژ بەر زوی موسلمانبوونا عەلی، و زاڤاینییا وی بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- وی عەلی ژ هەر ئێکێ مالباتێ هێژاتر دیت بۆ ڤی مەنصبی، لەو وی گۆتە عەلی: هەرە پسیارێ ژ پێغەمبەری بکە. بەلێ عەلی گۆتە وی: ئەز ب خودێ کەمە ئەگەر مە پسیارا مەزنییێ ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کر، و وی ئەو نەدا مە، ئێدی قەت خەلک وێ نادەنە مە، ب خودێ ئەز پسیارا وێ ژ پێغەمبەری ناکەم!

بەلێ مەسەلە -وەکی عەبباسی ب خۆ ل ڕۆژا فەتحا مەکەهێ گۆتییە ئەبوو سوفیانی- مەسەلا پێغەمبەراتییێ بوو، و نە مەسەلا ملکی و مەلکاتییێ بوو، مەسەلە ئاڤاکرنا دەولەتا قورئانێ بوو، نە کو چێکرنا مەملەکەتەکێ بۆ مالباتەکێ، لەو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- چو ئیشارەتێن وەسا نەدانە صەحابییێن خۆ کو دڤێت پشتی وی ئێک ژ مالباتا وی حوکمی ل جهێ وی بکەت.

ئوسامە و خاترخواستنا دووماهییێ:

بەری نوکە مە ئاشکەرا کربوو کو ل هەیڤا صەفەرێ و هێشتا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- نساخ نەبووی، وی بەرهەڤی بۆ ئامادەکرنا لەشکەرەکی کر؛ دا قەستا وەلاتێ شامێ بکەت، و وی هنارتە ب دویڤ (خۆشتڤییێ خۆ) ئوسامەیێ کوڕێ زەیدی ڕا و ئالایێ لەشکەری کرە د دەستێ وی دا و گۆتێ: هەرە وی جهی یێ بابێ تە لێ هاتییە کوشتن، و ب سەر وان دا بگرە، و من تو کرییە مەزنێ ڤی لەشکەری.

و هنگی ژییێ ئوسامەی هەژدە یان بیست سال بوو ل دویڤ گۆتنەکێ، و ژ بەر کو گەلەک ژ صەحابییێن مەزن ژ موهاجر و ئەنصارییان د ناڤ ڤی لەشکەری دا هەبوون، هندەک مرۆڤان ب عەجێبی زانی کو حجێلەکێ وەکی ئوسامەی ببتە ئەمیرێ وان، و ئەڤ حێبەتیبوونا وان گەهشتە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، لەو وی گۆت: ئەگەر ئەو ئەڤرۆ طانێ ل ئەمیرییا ئوسامەی بدەن، وان بەری نوکە طان ل ئەمیرییا بابێ وی ژی دابوو، و ئەز ب خودێ کەمە ئەو یێ هەژی ئەمیراتییێ بوو، و پشتی وی ئەڤە خۆشتڤیترین مرۆڤە ل نک من.

پشتی بەرهەڤکرنا لەشکەری ب سێ ڕۆژان پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- نساخبوو، و چونکی صەحابی ب نساخییا وی ڤە موژیل بوون، دەرکەفتنا لەشکەری گیرۆ بوو، و دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- هندەک جاران د نساخییا خۆ دا هشیار دبوو، وی پسیارا لەشکەرێ ئوسامەی کر کانێ دەرکەفتییە یان نە؟ و گاڤا وان گۆتییێ: ئەو ژ بەر نساخییا تە دەرنەکەفتییە. وی ب ڤێ چەندێ نەخۆش بوو، لەو وێ پێنجشەنبا ئەو دەرکەفتییە مزگەفتێ و خوتبەک بۆ موسلمانان خواندی، وی تەئکید ل صەحابییان کر کو دڤێت ئەو لەشکەرێ ئوسامەی بهنێرن. ئەو بوو ل ڕۆژا شەنبییێ، دو ڕۆژا بەری مرنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- لەشکەر ژ مەدینێ دەرکەفت، و پشتی قووناغەکێ وان دایە ڕێ جاب گەهشتێ کو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- زێدە یێ تەنگاڤە، هنگی وان بڕیار دا لەشکەر ل جهێ خۆ بمینت حەتا بزانن کانێ دێ چ چێ بت.

ل وی دەمی سەرۆکێ لەشکەری، ئوسامەیێ کوڕێ زەیدی ب لەز زڤڕی مەدینێ، و چوو قەستا مالا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کر، ئوسامە دبێژت: گاڤا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەز دیتیم، ب ئیشارەتان گازی من کر، ئەز

ب نـک وی ڤـه چـووم، وی بـەرێ خـۆ دا مـن، پاشـی دەسـتێ خـۆ ب نـک عەسمانی ڤە بلندکر، و د دێمێ خۆ دا، من زانی ئەو یێ دوعا بۆ من دکەت، بەلێ ئەزمانێ وی ناگەڕییێت.

و کـی دزانـت؟ بـەلکی وی هنگـی دوعـا بـۆ ئوسـامەی دکـرن کـو خـودێ تەوفیقا وی بدەت د وی کاری دا یێ وی ئەو بۆ هلبژارتی!

گۆتن و شیرەتێن وی یێن ل بەر مرنێ:

پـێ نەڤێت بێژین: هـــەر مرۆڤەکێ نسـاخی ب ســـەر دا دئێـت، و ئـەو ژ حال و سەر و بەرێ خۆ دزانت کـو هـەر وەکـی ئەڤـە نسـاخییا مرنێیـە، ئـەو دێ بـەرێ خـۆ دەتـێ کـانێ چ تشـت ژ هـەمییێ گرنگتـرە ل نـک وی ئـەو دێ بێـژت، و شـیرەتێ پـێ ل مـرۆڤ و کـەس و کـارێن خـۆ کـەت، و صـەحابییێن پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- چ ژ خـەلکێ مـالا وی بـن، ئـەوێن ل دەمـێ نساخییێ بەردەوام د گـــەل وی، چ ژێ یـێــن وێڤەتر بن ئەوێن هندەک جاران ل دەمـــێ نســـاخییێ ســـەرەدانا وی کـــری، ب ئەمانەتـــەکا مـــەزن شـــیرەت و ئاخفتنێن وی یێن دووماهییێ بۆ مە ڤەگێڕاینە، و ل ڤێرێ ئەم دێ ب کورتـی ئـیشـارەتێ دەینـە وان مەسەلان یـێن پێغەمبـەری -سلاڤ لـێ بـن- ل ڕۆژێـن خۆ یێن دووماهییێ تەئکید ل سەر کری:

- دڤێـت لەشـکەرێ ئوسـامەی بێتـە بەرهـەڤکرن و هنـارتن بـۆ وەلاتـێ شامێ.. و ئەو ئێکەمین کار بوو ئەبوو بەکری کری دەمێ بوویە خەلیفە، هەر چەندە رەئیا گەلەک صەحابییان ئەو بوو ئەو لەشکەر نەئێتە هنارتن؛ چونکی سەر و بەر پشتی مرنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هاتە گوهارتن، و گەلـەک عەرەب ل کوفرێ زڤڕین.

- دڤێت جەزیرا عەرەبان ژ موشرکان بێتە ڤالاکرن؛ چونکی دو دیـن لـێ کۆم نابن، و عومەری ئەڤ شیرەتا وی ب جهئینا دەمێ بوویە خەلیفە.

- تشتێ ژ هەمییێ پتر وی د نساخییا خۆ دا دگۆت و دوبارە دکر و شیرەت پێ دکر، نڤێژ بوو، و خۆ دەمێ رحا وی نێزیکی گەروییێ بووی ژی وی هەر دگۆت: هەوە ئێمانەت نڤێژ.

- هەر وەسا وی شیرەت ل زەلامان ژی کر کو ئەو قەدر و بهایێ وان بگرن یێن ل بن دەستێ وان، و هەر چەندە ئەڤە پتر بەحسێ عەبد و خولام و خزمەتکارانە ژی، بەلێ دبت ئەو ژ ژن و عەیال و هەمی خەلکێ مالێ بگرت یێن کو واجبە ل سەر زەلامی وان ب خودان بکەت و کێماسییێ نەگەهینتێ.

- پتر ژ جارەکێ وی لەعنەت ل وان کرن یێن گونبەد و مزگەفت ل سەر قەبرێن پێغەمبەر و چاکێن خۆ ئاڤاکرین، و ئەو کرینە جهێ عیباددەت و جەژن و کۆمبوونان، و وی ئومەمەتا خۆ ژ هندێ دا پاش کو ئەو د ڤێ چەندێ دا چاڤ ل جوهی و فەلان بکەن، و وێ د گەل قەبرێ وی بکەن یا وان د گەل قەبرێن چاکێن خۆ کری.

- وەصییەت ب موسلمانێن ئێکێ ژ موهاجر و ئەنصاران، و عەیالێ وان ژی پشتی وان، کو قەدرێ وان بێتە گرتن، و بهایێ وان بێتە زانین.

- جابر دبێژت: بەری پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- بمرت ب سێ ڕۆژان من گوهـ ل وی بوو دگۆت: بلا ئێک ژ هەوە نەمرت، ئەگەر ئەو هزرەکا باش ژ خودێ نەکەت.

- عەبدللاهێ کوڕێ عەبباسی دبێژت: دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- یێ نساخ وی پەردە ڕاکر، و وی پاتەک ل ئەنییا خۆ شداندبوو، و وی گۆت: یا رەببی من گەهاند -سێ جاران- تشتەک ژ مزگینییێن پێغەمبەرینییێ نەمایە ژ بلی خەونا باش، ئەوا عەبدەکێ چاک دبینت یان ئێک ب وی ڤە دبینت، نێ من هوین ژ هندێ دابوونە پاش کو هوین د رکووع و سوجوودێ دا

قورئانێ بخوینن، ڤێجا ئەگەر هوین چوونە رکووعێ هوین خودانێ خۆ مەزن بکەن، (یەعنی: بێژن: سبحان ربی العظیم) و ئەگەر هوین چوونە سوجوودێ گەلەک دوعایان بکەن؛ چونکی دوعا هنگی هەژینە بێنە قەبویلکرن.

صەفییا و هەوارا وێ:

دەیکا موسلمانان صەفییایا کچا حویەیێ کورێ ئەخطەبی، کو د ئەصل دا کچا مەزنێ جوهییێن بەنوو نەضیر بوو، دەمێ زەلامێ وێ پێغەمبەرێ خودێ -سلاڤ لێ بن- کەفتییە بەر مرنێ و ئێش لێ گرانبووی، د سەر خەما وێ یا مەزن را خەمەکا دی ژی هەبوو، ئەو هاتە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، هەر ژنکەکێ ژ ژنکێن تە مرۆڤێن خۆ هەنە پەنا بۆ بێتەبرن، ب تنێ ئەز تێ نەبم، مرۆڤێن من تە یێن دەرێخستین، ئەگەر تشتەک چێبوو ئەز پەنایا خۆ ببەمە نک کێ؟

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: ببە نک عەلییێ کورێ ئەبوو طالبی.

و ئەڤە هندێ دگەهینت کو پشتی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- عەلی دێ یێ بەرپرس بت ژ کار و بارێن مالباتا وی.

گرنژینا دووماهییێ و خاترخواستنەکا ب بێ دەنگێ:

ل رۆژا دووماهییێ ژ ژییێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کو رۆژا دوشەنبێ بوو، دەمێ نڤێژا سپێدێ ل مزگەفتا وی هاتییەکرن، وی هەست ب سڤکییا لەشێ خۆ کر، لەوا ئەو رابوو ڤە و ب نک وی دەرگەهی ڤە چوو ئەوێ دکەفتە ناڤبەرا مەزەلکا وی و مزگەفتێ دا، وی دیت صەحابییێن وی هەمی درێژکرینە و یێ نڤێژا سپێدێ ل پشت ئەبوو بەکری دکەن.. کەیفا وی گەلەک ب ڤی دیمەنی هات، و دێمێ وی گەشبوو..

و کەیفهاتنا وی ب چ بوو؟

خودێ دزانت! بەلکی ژ بەر هندێ بت چونکی وی دیت ئەو دارا وی چاندی، هاتە بەری، و ئەو زەحمەتا وی ب ڤی دینی ڤە بری ل دەمێ ئەو نە یێ حازر ژی بەرهەم ژ خۆ دا.. و بەلکی ژی کەیفا وی ژ بەر هندێ بت کو وی دیتی صەحابییێن وی هەمی ب ئیمامەتییا ئەبوو بەکری درازینە و ل پشت وی یێن بووینە ئێک ڕێز.

و ئەو گرنژی..

و ئەڤ گرنژینە خاترخواستنا وی یا دووماهییێ بوو ژ هەڤالان، خاترخواستنەکا ب بێ دەنگی.. و صەحابی پێ حەسیيان کو پەردە ژ بەر دەرگەهی هاتە هلدان، لێ زڤڕین دیت پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- یێ ڕاوەستایە و بەرێ خۆ ددەتە وان و دگرنژت، نێزیکبوو ژ کەیفان دا ئەو ب نک وی ڤە بچن و ژ بیر بکەن کو یێن د نڤێژێ دا، ئەبوو بەکری ژی ئەو دیت، و هەمی هزرا ئەبوو بەکری ئەو بوو کو ئەو یێ ژ گرانییا ئێشێ ڕابووی، و وی دڤێت بێت نڤێژێ د گەل وان بکەت، و قەت ل بیرا وی نەبوو کو ئەڤە خاترخواستنا دووماهییێیە، و دیتنا وی بۆ خۆشتڤییێ وی دێ بتە ئەڤ جارە ب تنێ..

فیراقا گاڤەکێ بۆ مە مرن بوو ژڤان پا کو حەشر بت دێ چەوا بت؟

ئەبوو بەکر ل سەر پاشپانییێن خۆ دا چوو، و ڤیا پشت و پشت بزڤڕتە ناڤ ڕێزا ئێکێ و جهێ ئیمامی بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ڤالا بکەت، بەلێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب دەستێ خۆ ئیشارەت دایێ کو ل جهێ خۆ بمینە.. پاشی جارەکا دی پەردە بەردا، و ل بەر چاڤێن صەحابییان ئێک جار غەوارە بوو. و ئەو گرنژینا وێ سپێدەیێ صەحابییان ل سەر دێمێ وی دیتی، ئەوێ صەحابییەک بۆ مە وەصف دکەت و دبێژت: تو دا بێژی پەڕێ موصحەفێیە، دووماهی تشت بوو وان ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دیتی.

و گاڤا صەحابییان نڤێژ ب دووماهی ئینای، هەر وەکی وان باوەر ژ چاڤێن خۆ نەدکر، هەر ئێکی پسیار ژ هەڤالێ خۆ کر: تە ژی ئەو تشت دیت یێ من دیتی؟ و گاڤا بەرسڤا هەمییان (ئەرێ) بووی، وان پیرۆزی و چاڤرۆنی ل ئێک و دو کرن، و هەر ئێک زوی زڤری مال دا ڤێ مزگینییا خۆش بۆ خەلکێ مالا خۆ ببەت!

سەعەتێن دووماهییێ ل مەزەلکا عائیشایێ:

ئەبوو بەکر تێ نەبت، بەری ئەو بزڤرتە مالا خۆ، ئەو چوو مالا کچا خۆ عائیشایێ، دیت پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- یێ رازایە ل سەر جهێ خۆ، وی گۆتە عائیشایێ: ئەز دبێژم ئێشا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- نەمایە، ئەڤرۆ ئەز دێ چمە نک کچا خارجەیی.. و ئەو ژنکەکا وی بوو، ل وێ مالا وی بوو ئەوا دکەفتە ژ دەرڤەی بازێرێ مەدینێ ل وی جهێ دگۆتنێ: (سونح).

هەر وەسا عەلی ژی پشتی هنگی چوو نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دا بەرێ خۆ بدەتە حالێ وی، و عائیشا تێ نەبت ئیمامێ عەلی دووماهی کەس بوو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دیتی، گاڤا عەلی ئەو دیتی، وی ژی وەکی ئەبوو بەکری و وەکی ژنکێن دی یێن پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هزر کر کو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- یێ بەر ب ساخلەمییێ ڤە دچت، لەوا ئەو ژی ژ نک چوو، و دەمێ ئەو چوویە مزگەفتێ د ناڤبەرا وی و مامێ وی عەبباسی دا ئەو چێبوو یا بەری نوکە مە بەحس ژێ کری.

و دەمێ تێشتەگەها رۆژا دوشەنبێ دوازدەی هەیڤا رەبیعولئەووەلێ ب سەر مالا عائیشایێ دا هاتی، ب تنێ ئەو و پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د مالێ دا بوون.. و عەدەتێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەو بوو هەردەمەکێ ئەو نساخ ببا، وی قورئان ب خۆ ڤە دخواند، و دەمێ ئەو کەفتییە بەر نساخییا مرنێ ژی -وەکی عائیشا دبێژت- وی سوورەتێن

(الفلق و الناس) ب خۆ ڤە دخواندن و پف دکرە خۆ، بەلێ ل رۆژێن دووماهییێ دەمێ ئەو بێ هێز بووی عائیشایێ ئەو پێڤە دخواندن و دەستێن وی -ژ بەر بەرەکەتا وان- د لەشێ وی ددان.

و بەری مرنێ ب دەمەکی عەبدررەحمانێ کورێ ئەبوو بەکری چوو سەرا پێغەمبەری بدەت، و سیواکەک د دەستان دا بوو، عائیشا دبێژت: من دیت بەرێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ما ل سیواکا وی، من گۆتێ: وێ سیواکێ بۆ تە ژێ وەرگرم؟ وی ب سەرێ خۆ ئیشارەت کر کو ئەرێ، ئینا من ئەو ژ عەبدررەحمانی وەرگرت و دا ڤێ، پاشی من دیت هەر وەکی ئەو بۆ وی یا رەق بوو، لەو من گۆتێ: وێ سیواکێ بۆ تە نەرم بکەم؟ وی ب ئیشارەتا سەری گۆت: بەلێ.. ئینا من ئەو سیواک ب دەڤێ خۆ نەرم کر، پاشی من دا ڤێ. و بەری نیڤرۆ ببت، سەکەراتێ دەست پێ کر.

هلبژارتنا هەڤالێ بلندتر (الرفيق الأعلى):

سەکەراتا وی ژی وەکی ئێشا وی یا گران بوو، ئامانەکێ ئاڤێ ب رەخ وی ڤە بوو، هەر جار وی دەستێ خۆ دکرە تێدا و دێمێ خۆ پێ ڤەدمالی، و دگۆت: ((لا إله إلا الله، اللهم أعني على سكرات الموت)) یا رەببی تو هاریکارییا من بکەی ل سەر سەکەراتێن مرنێ..

عائیشا دبێژت: دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- یێ ساخ گەلەک جاران وی دگۆتە مە: رحا پێغەمبەرەکی نائێتە ستاندن حەتا ئەو جهێ خۆ ل بەحەشتێ نەبینت، پاشی هلبژارتن بۆ دئێتەدان: وی ژیان دڤێت یان ئەو جه..

عائیشا دبێژت: و گاڤا ئەو کەفتییە بەر مرنێ، سەرێ وی ل سەر پێ من بوو، دلێ وی هاتەگرتن، پاشی هشیار بوو و بەرێ خۆ دا بانێ مەزەلێ و گۆت: ((اللهم الرفيق الأعلى)) یەعنی: یا رەببی ئەز هەڤالێ بلندتر هل

دبژێرم.. هنگی من زانی هلبژارتن بۆ وی هاتەدان و ئەو مە ناهلبژێرت! و هنگی من زانی ئەڤە ئەو سوحبەتە یا وی ل دەمێ ساخییا خۆ بۆ مە دگۆت.

و ئەڤ پەیڤا وی هێدی گۆتی: ((اللهم الرفيق الأعلى)) دووماهی پەیڤ بوو ژ دەڤێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دەرکەفتی، و عائیشایێ گوهـ لێ بووی.. و دووماهی پەیڤ بەرێ وێ ژ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- هاتییە گوهـ لێ بوون، ئەڤە بوو: ((الصلاة الصلاة و ماملكت أيمانكم)) هەوە ئێمانەت نڤێژ، هەوە ئێمانەت نڤێژ، و ئەو کەسێن ل بن دەستێ هەوە.

و دەمێ عائیشایێ سەرێ وی ڕاکرییە ڤە و دانایە سەر سنگێ خۆ، وی دەستێ خۆ درێژ کر و دیسا گۆت: ((اللهم الرفيق الأعلى))، پاشی دەستێ وی خواربوو و کەفت، و عائیشایێ زانی مەسەلە ب دووماهی هات..

عائیشایێ ئەو ل سەر جهی درێژ کر، و پاتەک ب سەر دادا، و سەرێ خۆ دانا سەر بالیفکەکێ و کەلا گرییێ ڤێ کەفت.. دەنگێ وێ گەهشتە ژنکێن دی یێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و مەزەلکێن وان ب ڕەخ یا وێ ڤە بوون، و هەر زوی ئەو د هەوارێ هاتن.

و.. د گاڤێ دا ئەو خەبەر ل مەدینێ بەلاڤبوو یێ کو د چاڤێن صەحابییان دا هەر تشتەکێ ل مەدینێ هەی ژ بەر تاری بووی، وەکی ئەنەسێ کوڕێ مالکی گۆتی.

دەمێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- مری:

تشتێ ریوایەت هەمی ل سەر پێکهاتین ئەڤەیە کو مرنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- د ناڤبەرا سپێدە و نیڤرۆیا ڕۆژا دوشەنبێ دا بوو، بەلێ دەسنیشانکرنا دەمی ب دورستی و کانێ ئەو پتر نێزیکی سپێدێ بوو یان نڤیرۆ، ئەڤە جهێ دان و ستاندنێیە، و هندەک دبێژن: پشتی زەوالێ بوو.

ئەڤ دوشەنبە چەندی هەیڤا ڕەبیعولئەووەلێ بوو؟

هندەک دبێژن: ئەو ئێکی هەیڤێ بوو، و هندەک دبێژن: دویێ هەیڤێ بوو، و بارا پتر ل وێ باوەرێنە کو ئەو دوازدەی هەیڤێ بوو، و دبێژن: ل بیست و نەهی هەیڤا صەفەرێ نەخۆشییا وی دەست پێ کربوو، و نساخییا وی سێزدە ڕۆژان ڤەکێشا.

هەژییە بێژین کو ل دویڤ بۆچوونێن زانایێن فەلەکێ و سالنامەیان ڕۆژا (١٢) رەبیعولئەووەلا سالا یازدێ مشەختی ئەوا دکەفتە بەرانبەر (٧) خزیرانا سالا ٦٣٢ زایینی ئێکشەنبە نە دوشەنبە، و ئەگەر ئەم ڤێ بۆچوونێ بکەینە بناخە و بێژین: وەغەرا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل ڕۆژا دوشەنبێ بوو دڤێت بێژین: ئەو ل (١٣) رەبیعولئەووەلێ مربوو، نە ل (١٢)ێ. و هەر چاوا بت، ل دویڤ وێ بۆچوونا مە بۆ بوون و مرنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هلبژارتی، ئەم دبێژین: ژییێ پیرۆزێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب سالنامەیا شەمسی (٦١) سال و (٨٤) ڕۆژ بوو، و ب سالنامەیا قەمەری (٦٣) سال و (٣) ڕۆژ بوو، و هژمارا وان ڕۆژێن وی د دنیایێ دا برین (٢٢٣٢٩) ڕۆژ بوون.

میراتێ پێغەمبەری:

و هۆسا خۆشتڤییێ خودێ ژی ژ وی پەرداغی ڤەخوار، یێ هەر خودان رحەکی ل سەر ڕوییێ عەردی بەری وی ژێ ڤەخواری، و دێ پشتی وی ژێ ڤەخۆن.. پەرداغێ مرنێ: ﴿ وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِّن قَبْلِكَ ٱلْخُلْدَ أَفَإِيْن مِّتَّ فَهُمُ ٱلْخَٰلِدُونَ ۝٣٤ كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ ٱلْمَوْتِ ﴾ (الأنبياء: ٣٤-٣٥)، و ڕۆژا پێغەمبەرێ خودێ -سلاڤ لێ بن- ژ دنیایێ بارکری جەزیرا عەرەبان هەمی ل بن دەستێ وی بوو، و کیسرا و قەیصەر و هەمی مەلکێن دنیایێ هزرەکا مەزن بۆ وی دکر، و وی هندەک هەڤال هەبوون رح و عەیال و مالێ خۆ هەمی گۆری وی دکر، د گەل هندێ ژی وی ژ دنیایێ بارکر و د مالا وی دا نە

دینارەک و نە دەرھەمەک نەبوو، ھندەک عەبد و جارییە وی ھەبوون، بەری بمرت وی ئەو ئازاکرن، و پارچەیەکا عەردی ل خەیبەرێ وی ھەبوو، وی ئەو ژی د رێکا خودێ دا کرە وەقف، و تشتێ وی ل پاش خۆ ھێلای ب تنێ ھێستەرەکا سپی بوو د گەل سیلاحێ وی، و زریەک ژی وی ھەبوو دانابوو نک مرۆڤەکێ جوھی وەک گەرەوە بەرانبەر سیھـ (صاعێن) جەھی وی ئەو ب دەین بۆ خۆ ژ نک وی ئینابوون.. مالێ وی ھەمی ئەڤە بوو! بەلێ وی میراتەکێ دی ل پاش خۆ ھێلا.. میراتەکێ مەزن، یێ ھندی دنیا ھەبت خلاص نەبت.. ھوین دزانن ئەو میرات چییە؟

ڕۆژەکا کۆمەکا مرۆڤان ل عەبدللاھێ کورێ مەسعوودی کۆمبووبوون، ئەو ل نیڤا وان یێ ڕوینشتیبوو و حەدیس بۆ وان دگۆتن، ئەعرابییەک د بەر ڕا بۆری، ھندی بەرێ خۆ دایێ چو تشت د ناڤ دەستێن وان دا نەدیت کو ئەو لێ کۆم ببن، لەو وی ب عەجێبی ڤە گۆت: ئەڤە ل چ کۆمبووینە؟ عەبدللاھی گۆتێ: ئەو یێ ل میراتی پێغەمبەری کۆمبووین ل خۆ لێکڤە دکەن!

د ناڤبەرا مرنێ و ڤەشارتنێ دا

د ناڤبەرا مرنا پێغەمبەری دا -سلاڤ لێ بن- ئەوا ل نیڤرۆیا رۆژا دوشەنبێ رویدای، و ڤەشارتنا وی ئەوا رۆژا د دویڤ دا ب شەڤێ چێبووی، هژمارەکا سەرهاتی و رویدانێن گرنگ چێبووبوون، ل ڤێ ناڤبرێ دا ئەم دێ بەحس ژێ کەین.

صەحابە و کارلێکرنا مرنێ:

بینە بەر چاڤێن خۆ: مرۆڤەک، ل شەڤەکا تاری تبلچاڤ، ل چۆلەکێ ب ترس و سەهم، چرایێ وی یێ د دەستی دا و ل بەر رۆناهییا وی یێ ب رێڤە دچت، و دلێ وی یێ تژی هیڤییە کو بشێت ب وی چرایی خۆ بگەهینتە قووناغەکێ، پاشی.. ب خافلەتی ڤە ئەو هند ببینت چرایێ وی د دەستی دا ڤەمری، و هندی ل بەریکێن خۆ بگەڕیێت دا ئاگرەکی ببینت، کو چرایێ خۆ هلکەتێ ڤە، و جارەکا دی بدەتێ رێ.. و چو نەبینت!

حالێ وی دێ چ بت؟

ئەها ئەو حالێ هەر صەحابییەکی بوو ژن بت یان مێر، دەمێ خەبەرێ مرنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گەهشتییێ! لەو خوزییا هەر ئێک ژ وان ئەو بوو: خوزی کتەک ژ مە نەبا، بەری مە گوهـ ل ڤی خەبەری ببت.. و ئەڤە نە گۆتنا منە، بەلکی یا ئێک ژ وان ب خۆیە، گوهێ خۆ بدەنێ چ دبێژت:

كانَ الضياءَ وكان النورَ نتبعهُ بَعْدَ الإلهِ، وكان السّمْعَ والبَصَرَا
فَلَيْتَنَا يومَ وَارَوْهُ بِمَلْحَدِهِ وغيبوهُ وألقوا فوقهُ المدرا
لمْ يَتْرُكِ الله مِنّا بَعْدَهُ أحَداً ولمْ يُعِشْ بعدَهُ أنْثى ولا ذَكَرَا

بەلێ، هۆسا شاعرێ پێغەمبەری حەسسانێ کوڕێ ثابتێ ئەنصاری، حالێ خۆ و هەڤالێن خۆ ژ صەحابییان د گەل خۆشتڤییێ خۆ بۆ مە سالۆخ ددەت، و دبێژت: پشتی خودێ، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- بۆ مە ئەو گەشاتی و ڕۆناهی بوو یا ڕی بۆ مە ئاشکەرا دکر و ئەم ل دویڤ دچووین، و ئەو بۆ مە گوهـ و چاڤـ بوو، مە دنیا ب وی ددیت، و مە ب وی گوهـ ل تشتان دبوو، ڤێجا سەد خوزی دەمێ ئەو ڕۆژ هاتی یا وان ئەو د قەبری دا ڤەشارتی و ئاخ ڕادایە سەر، خودێ ئێک ژ مە نەهێلابا، و نە ژنەک نە مێرەک ژ مە پشتی وی نەهێلابا زێندی!

بەلێ چو ب خوزییان ڤە نائێت!

بەری نوکە مە ئاشکەرا کربوو کو ل دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- وەغەرا دوومـاهییـێ کری، ب تنێ ژنکا وی عائیشایا کچا ئەبوو بەکری ل نک وی بوو؛ چونکی بەری هنگی باشییەکا بەروەخت ب سەر حالێ وی دا هاتبوو، حەتا مرۆڤ و هەڤالێن وی یێن نێزیک هزر کر ئێش و نەخۆشییا وی نەما، لەو هەر ئێکی قەستا کارێ خۆ کر، و ب تنێ عائیشا ل نک وی ما..

هەر وەسا مە ئاشکەرا کر کو دەمێ بۆ عائیشایێ مسۆگەربووی کو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- تمام بوو، وێ ئەو درێژکرە سەر جهێ وی و پاتەیەک ب سەر دادا، و دێمێ خۆ د ناڤ پالیفکەکێ ڕا ڤەشارت، و کرە گری.. و دیارە ئەو نەشیا ب ڕەنگەکێ وەسا خۆ بگرت کو دەنگێ وێ نزم بمینت، لەو دەنگێ گرییا وێ گەهشتە مەزەلکێن دەور و بەران: مەزەلکا حەفصایێ ل بەر سنگی، و یا فاطمایێ ل پشت، و یا سەودایێ ب ڕەخ ڤە.. لەو هەر د گاڤێ دا ئەو هەمی لێ کۆمبوون.

و ژ بەر کو د ناڤبەرا مەزەلکا عائیشایێ و مزگەفتێ دا ب تنێ دەگەهەک هەبوو، خەبەر زوی گەهشتە مزگەفتێ ژی، و دیارە هنگی عومەرێ کورێ خەططابی و موغیرەیێ کورێ شوعبەی ل نێزیک بوون، گاڤا خەبەر گەهشتییە وان، وان نەشیا خۆ بگرن، لەو ئێکسەر ئەو ب نک مەزەلکا عائیشایێ ڤە چوون، و دەستویری خواست کو بچنە ژۆر، عائیشا دبێژت: پشتی من پەردە بەردای من دەستویری دا وان، عومەر ب نک پێغەمبەری ڤە هات، و بەرێ خۆ دایێ، پاشی گۆت: وەی بۆ دلگرتنا وی! دلگرتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- چەند یا دژوارە! و گاڤا ئەو چووینە نک دەرگەهی دا دەرکەڤن، موغیرەی گۆتە عومەری: عومەر، پێغەمبەر یێ مری!

و ئەو ب خۆ بەلکی عومەری ژی د دل دا زانیبت کو ئەو یێ مری، یان شکەک بۆ وی چێ ببت، بەلێ وی نەڤێت باوەر بکەت! و گاڤا موغیرەی ئەو ڕوی ب ڕوی دانایە بەرانبەر ڕاستییێ، (صەدمەکا) وەسا بۆ وی چێبوو وی نەڤیا خۆ لێ هشیار بکەت، لەوا ئەو ب کەرب ڤە ل موغیرەی زڤڕی و گۆتێ: تو درەوان دکەی، بەلکی تو مرۆڤەکی فتنەیەکا د سەرێ تە دا هەی!

و موغیرەی خۆ بێ دەنگ کر.. چ ژ ترسێن کەربا عومەری دا بت، چ ژی وی د دل دا حەز کربت وەکی عومەری بت.

و خەبەر ل مزگەفتێ بەلاڤبوو، و ژ مزگەفتێ بەلاڤبوو و کەفتە ناڤ باژێڕی، و خەلک هەمی ل دۆرێن مالا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کۆمبوون، و دەیکا موسلمانان عائیشا ئەوا ناڤدار ب ڕەهوانبێژییێ و شارەزا ب شعر و ئەدەب و پەیڤێن نازکێن عەرەبان، ب جوانترین دیمەن حالێ صەحابییان ل وی دەمی بۆ مە سالۆخ ددەت دەمێ دبێژت: ئەو وەکی وی پەزی لێ هاتن یێ ل شەڤەکا زڤستانێ یا ب باران، بێ شڤان مایە ل چۆلی، و گورگ ب ناڤ کەفتی!

هندەک مرۆڤان ب دەنگەکێ نـزم ڤـە گـۆت: پێغەمبـەر -سلاڤ لـێ بـن- یێ مری.. بەلێ عومەر وەکی مرۆڤەکێ عەقلێ خۆ ژ دەست دای هات و چوو و ب دەنگەکێ بلند گازی کـر: نـە ب خـودێ، پێغەمبـەر نەمرییـە، جارەکا دی خـودێ دێ وی ڕاکەتەڤـە و ئـەو دێ دەسـت و پییـێن وان کەسـان بـڕت ئـەوێن دبێژن: ئەو یێ مری! ئەو نەمرییە، ئەو یێ چوویە نک خودایێ خۆ کانێ چاوا مووسـا چـل ڕۆژان چووبـوو نـک خـودایێ خـۆ و زڤـڕی ڤـە! ئـەوێن دبێـژن: پێغەمبەر یێ مری ئەو منافقن، کەیفا وان ب مرنا پێغەمبەری دئێت!!

و هـۆسـا عــومــەری هــەمــی ئحتیمال دانان، ب تنێ ئـەو نـەبت یـا ب دورستی چێبووی، و وی ب خۆ ب چاڤێن خۆ دیتی!

و ژ بـەر ڤـێ ئیصرارا عــومــەری صـەحابی کەفتنـە گومـانێ، و گەلـەک ژ وان دلێ خۆ ب هندێ خۆش دکر دگۆتە خۆ: دیسـا، مـا بـەلکی عومـەر یـێ دورست بـت، و پێغەمبـەر -سلاڤ لـێ بـن- نـەمر بـت! و دەمـەکی صـەحابی هەمی ل مزگەفتێ ب حێبەتی ڤە تێک هاتن و تێک چوون، و کەسێ نـەزانی دێ چ کەت.. ئەبوو بەکر ژ دەرڤەی بازێڕی بوو، عومەری شیرێ خۆ هلگرتبـوو و دگـۆت: یـێ بێـژت: پێغەمبـەرێ مـری دێ ب ڤـی شـیری کـوژم! ئـەزمانێ عوثمانی شکەست بوو و کەفتبوو قورنەتەکێ مزگەفتێ نەدشیا پەیڤەکێ بدەت یان بستینت، و عەلییێ کوڕێ ئەبوو طـالبی خۆ ژ بەر چاڤا غـەوارە کـربـوو، ل سەر ئەزمانێ وی نەدگەڕیا بێژتە خـەلکی: عومـەر یـێ خەلـەتـە! و دلـێ وی نـەدگـرت ژی بـێـژتـە وان: ئـەوا هوین ژێ دترست یا چێبـووی.. لــەو وی ل جهەکی ب تنێ خۆ ڤەشارتبوو، و ڕۆندک دباراندن.

ل ڤــی دەمێ پەز مایە بێ شڤان.. شڤانێ ئوممەتێ پشـتی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بـن- هاتـە مەیـدانێ؛ دا بـەرێ صـەحابییان هـەمییان بدەتـە ڕێـکا دورست.

ئەبوو بەکرێ خۆراگر ل دەمێ تەنگاڤییان:

ل وی دەمێ خەلک هەمی مەندەهوش ماین، عائیشایێ مرۆڤەکێ دبێژنێ: سالمێ کورێ عوبەیدی هنارتە نک بابێ خۆ ئەبوو بەکری ل وێ مالا وی ئەوا دکەفتە (سونحێ) ل تەنشت باژێری..

سالم ژی وەکی هەر صەحابییەکێ دی یێ حێبەتی بوو کانێ چ بێژتە ئەبوو بەکری، بێژتێ: پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- نەمایە؟ یان بێژتێ: ئەو یێ دلگرتی بووی و های ژ خۆ نەمایە؟ یان بێژنێ: د هەوارا صەحابییان وەرە سەرێن ڕیکان یێن ل وان بەرزەبووین؟

گاڤا ئەبوو بەکری مەندەهووشییا سالمی ل سەر دێمێ وی دیتی، و بەری سالم باخڤت، ئەبوو بەکری گۆتێ: پێغەمبەر تمام بوویە؟ وی نەگۆت: بەلێ.. چونکی وی دزانی کو ئەڤ بەرسڤە کانێ چەند بۆ وی یا نەخۆشە، ئەو بۆ ئەبوو بەکری نەخۆشترە.. سالمی گۆتێ: عومەر یێ دبێژت: ئەو نەمرییە، و هەچییێ بێژت: ئەو یێ مری، ئەز دێ ب ڤی شیری وی کوژم.

ئەبوو بەکر ب بێ دەنگییەکا خەمێ گاڤ لێ گران کرین ب نک سالمی ڤە هات و گۆتێ: وەرە دا بچین.. و ئەو ب نک باژێری ڤە هات، چوو مزگەفتێ، و ئەو حال دیت یێ خەلک تێدا، بەرێ هەمییان ما لێ کانێ دێ چ بێژت؟ وی نە دا و نە ستاند، هێدی چوو حەتا گەهشتییە مەزەلکا کچا خۆ عائیشایێ.. ژنکێن پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و کۆمەکا مرۆڤێن وی لێ کۆمبووبوون، ئەبوو بەکری گۆتە وان: ڕێکێ بدەنە من. وان ڕێکا وی ڤەکر و ئەو چوو هنداڤ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، و ڕاوەستییا، پاتە ژ سەر سەر و چاڤان ڕاکر، و دەستێ خۆ کرێ و گۆت: ﴿ إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُم مَّيِّتُونَ ۝٣٠ ﴾ (الزمر: ٣٠)، پاشی هەردو دەستێن خۆ دانانە سەر زەندکێن وی و سێ جاران ب ئەنییا وی ڤە ماچی کر، و کرە گری و گۆت: وەی بۆ

خۆشتڤییێ من! پاشی گۆت: دەیک و بابێن من گۆری تە بن ئەی پێغەمبەرێ خودێ، ئەز ب خودێ کەمە خودێ دو مرنان ل سەر تە کۆم ناکەت، و ئەو مرنا ل سەر تە هاتییە نڤیسین، ئەڤەیە گەهشتە تە.. ب ڤێ گۆتنا خۆ، ئەبوو بەکری خەلکێ حوجرێ هەمی بێ هیڤی کرن، کو مەسەلە یا تمامە، و ئەڤە مرنە، پاشی وی جارەکا دی پاتە ب سەر دادا، و دەرکەفتە مزگەفتێ.

ل مزگەفتێ هێشتا شیری عومەری د دەستان دا بوو و ئەو بۆ خەلکی دئاخفت، و گەف ل وان کەسان دکرن یێن دبێژن: پێغەمبەرێ مری.. ئەبوو بەکر هێدی ب نک ڤە هات، و گۆتێ: ڕوینە خوارێ! بەلێ عومەر نەڕوینشت! ئەبوو بەکر چوو حەتا گەهشتییە نک مینبەرا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، و مینبەر -وەکی بەری نوکە مە گۆتی- سێ دەرەج بوون، و دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- خوتبە دخواند، ل سەر دەرەجا سێییێ ڕادوەستیا، هندەک دبێژن: ئەبوو بەکر ب سەر دەرەجا دوییێ کەفت و ڕاوەستیا[1]، و دەست ب ئاخفتنێ کر، و هندەک دبێژن: ئەو ب ڕەخ مینبەرێ ڤە ڕاوەستیا و ب سەر نەکەفت، هەر چاوا بت، وی دەست ب ئاخفتنێ کر، و گاڤا خەلکی ئەو دیتی هەمی ژ دەور و بەرێن عومەری ڤەڕەڤین، و ل نک وی کۆمبوون؛ دا گوهێ خۆ بدەنێ کانێ دێ چ بێژت.

پشتی ئەبوو بەکری حەمدا خودێ کری و شاهدە دای، گۆت: گەلی مرۆڤان! هەچییێ ژ هەوە پەرستنا موحەممەدی دکر، ئەڤە موحەممەد مر و چوو، و هەچییێ پەرستنا خودێ بکەت خودێ یێ زێندییە و قەت نامرت.. پاشی وی ئەڤ ئایەتە خواند: ﴿ وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ ٱلرُّسُلُۚ

(١) نەشیا خۆ ل جهێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ببینت، و هندی ئەبوو بەکر خەلیفە ئەو ب سەر دەرەجا سێییێ نەکەفت، و گاڤا عومەر بوویە خەلیفە وی ل سەر دەرەجا ئێکێ خوتبە دخواند، و ل سەر دەمێ عوثمانی پشتی مزگەفت هاتییە بەرفرەهکرن، مینبەر هاتە گوهاڕتن، و ئێکا دی ژ شەش دەرەجان هاتە دورستکرن.

﴿أَفَإِيْن مَّاتَ أَوْ قُتِلَ ٱنقَلَبْتُمْ عَلَىٰٓ أَعْقَٰبِكُمْۚ وَمَن يَنقَلِبْ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ فَلَن يَضُرَّ ٱللَّهَ شَيْـًٔاۗ وَسَيَجْزِى ٱللَّهُ ٱلشَّٰكِرِينَ ﴿١٤٤﴾﴾ (آل عمران: ١٤٤).

عومەر دبێژت: گاڤا وی ئەڤ ئایەتە خواندی، دا بێژی ژ نوی ئەو یا هاتییە خوارێ، و ژ نوی من گوهـ لێ بوو، لەو پییێن من شکەستن و ئەز کەفتمە عەردی، و دەنگ ژ من نەهات؛ چونکی من زانی ڕاستە پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- یێ مری. پشتی ئەبوو بەکری ئەڤ گۆتنا کورت د ناڤ صەحابییان دا گۆتی، خودێ وەسا حەز کر هشێن هەمییان هاتنە سەری، و ئەو ژ (صەدما) خۆ یا دژوار هشیار بوون، و وان زانی کو مرنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- د گەل کو ئەو موصیبەتەکا هندا مەزنە چو موصیبەتێن وەکی وێ ب سەر وان دا نائێن، بەلێ ئەو نە دووماهییا ڤی دینییە، و ئەڤ دینە دینێ خودێیە، و خودێ هەر دێ هەبت.

و وەکی ئەم دبینین د ڤێ موصیبەتا مەزن دا یا ب سەر صەحابییان دا هاتی و ئەو هەمی حێبەتی کرین، ب تنێ ئەبوو بەکر بوو ئەو کۆمکرینە سەرێک و بەرێ وان دایە ڕێکا دورست.

ل بن کەپرا بەنوو ساعدە:

ل تاخێ (بەنوو ساعدە) ل باکوورێ ڕۆژئاڤایا مزگەفتا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کەپرەک هەبوو، بابکێ ساعدەییان ئەو بۆ خۆ وەک دیوانخانە دانابوو، دەمێ وان ڤیابا کۆم ببن؛ دا دان و ستاندنێ ل سەر تشتەکی بکەن، ئەو دچوونە وێرێ.

پشتی ئەبوو بەکر ل مزگەفتێ د ناڤ صەحابییان دا ڕابوویە ڤە و ئاخفتی، و ئەو تێ گەهاندین کو پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- یێ مری و نەمایە، و دڤێت ئەو ب دلەکێ موکم پێشوازییێ ل ڤی خەبەری بکەن، پسیارا هاتییە سەر هزرا صەحابییان هەمییان ئەو بوو: ئەرێ کی دێ جهێ

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گرت؟ و نە پشتی مرنا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ژ نوی ئەڤ پسیارە هاتە سەر هزرا وان، بەلێ هێشتا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د سەرکەراتێ دا هندەک ژ وان، وەکی عەبباسی، هزر د ڤێ چەندێ دا دکر، و عەلی پال ددا کو ئەو بچت پسیارێ ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بکەت کانێ کی دێ ل شوینا وی بت؟ وەکی بەری نوکە مە ڤەگێڕای.

و دەمێ ئەبوو بەکر ژ گۆتنا خۆ یا ل مزگەفتێ خلاصبووی، و هەمی صەحابی تەسلیم بووین کو ڕاستە پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- نەمایە، موهاجر ل دۆر ئەبوو بەکری کۆمبوون، و حەقێ وان بوو ئەو ڤێ چەندێ بکەن، ما نە ئەبوو بەکر بوو یێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئیصرار کری کو ل جهێ وی نڤێژێ ل بەرا موسلمانان بکەت، و ما نە ئەبوو بەکر بوو یێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ژ ناڤبەرا هەمی صەحابییان د خوتبا خۆ یا دووماهییێ دا مەدحێن وی کرین، و گۆتی: وان هەمی دەرگەهێن دئێنە مزگەفتێ بگرن، ئەو تی نەبت یێ ژ مالا ئەبوو بەکری دئێت؟

موهاجر هەمی ل دۆر ئەبوو بەکری کۆمبوون، و بەرێ وان ما لێ کانێ ئەو دێ چ کەت و چ بێژت؟ و مرۆڤێن مالباتا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- وەکی مامێ وی عەبباسی و عەیالێ وی و برازایێن وی، د گەل مەولاییێن پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب حالێ خۆ ڤە دمژیل بوون، کانێ دێ چ ل پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کەن؟

هنگی ئەنصارییان هزرکر ئەڤە موهاجر بێی پسیارا وان بکەن یان گۆتنا وان وەرگرن یێ جێگرەکی بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ددانن، لەو وان ب ڤێ چەندێ نەخۆشبوو، و ئەو ژی هەمی ل دۆر مەزنێ خەزرەجییان سەعدێ کوڕێ عوبادەی کۆمبوون، و ل ئێڤارا ڕۆژا دوشەنبێ ئەو چوون ل بن

کەپرا بەنوو ساعدەییان گەهشتنە ئێک، دا کو دان و ستاندنێ ل دۆر ڤێ مەسەلێ بکەن.

دەمێ خەبەر گەهشتییە موهاجران کو ئەنصاری یێن کۆمبووین، وان گۆتە ئێک و دو: برایێن مە یێن ئەنصاری ژی حەقێ وانە گۆتنا خۆ د ڤێ مەسەلێ دا بێژن، ڕابن دا بچینە نک وان و گۆتنا وان ژی بزانین.. و گاڤا ئەو نێزیک بووین، دو زەلامێن چاک ژ ئەنصارییان ئەو دیتن، پسیارا وان کر: هوین دێ چ کەن؟ وان گۆت: دێ چینە نک برایێن خۆ یێن ئەنصاری دا گۆتنا وان بزانین. وان گۆت: نەچن، هەما مەسەلێ صافی کەن پاشی هەڕنە نک وان. و ترسا ڤان هەردو زەلامێن ئەنصاری ئەو بوو د ناڤبەرا موهاجر و ئەنصاران دا دوبەرەکی پەیدا ببت، و د ڤی دەمێ نەخۆش دا یێ موسلمان تێ دبۆرن فتنەک سەری هلدەت. بەلێ موهاجران گۆتە وان: ب خودێ ئەم دێ چینە نک وان و بەرێ خۆ دەینێ کانێ وان چ دڤێت؟

گاڤا وەفدا موهاجرییان گەهشتییە وی جهی، و ئەبوو بەکر و عومەر و گەلەکێن دی د ناڤ دا بوون، مرۆڤەک ژ ئەنصارییان ڕابوو ڤە، و ئاخفت، پشتی حەمدا خودێ کری گۆتنا خۆ ئاراستەی موهاجران کر و گۆت: ئەم ئەنصارێن خودێ کەتیبەیا ئیسلامێینە، بەلێ هندەک ژ هەوە گەلی موهاجران دڤێت مە بدەنە لایەکی و مە ب چو حسێب نەکەن.. و گاڤا وی ئاخفتنا خۆ ب دووماهی ئینای، و هنگی سەعدێ کوڕێ عوبادەی یێ ڕوینشتیبوو، ژ بەر نساخییەکێ کراسێ خۆ د خۆ ئالاندبوو، عومەری ڤیا ڕابت باخڤت، بەلێ ئەبوو بەکری گۆتێ: ڕاوەستە.. پاشی ئەبوو بەکر ڕابوو ڤە، و ب ڕەنگەکێ نەرم و حەلیم ئاخفت، و گۆتە ئەنصارییان: هەچییا هەوە د دەر حەقا خۆ دا گۆتی وەسایە و وێڤەتر، و بەحسێ هندەک قەدر و بهایێ ئەنصارییان کر یێ وان نەگۆتی ژی، و گۆت: ئەم دزانین پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- یێ گۆتی:

ئەگەر مرۆڤ هەمی بچنە ڕێکەکێ و ئەنصاری بچنە ڕێکەکا دی ئەز دێ چمە وێ ڕێکێ یا ئەنصاری دچنێ. و ئەی سەعد! تو دزانی و تو یێ ڕوینشتیبووی دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتی: قورەیشی خودانێن ڤی کارینە.. هنگی سەعدی گۆت: تو ڕاست دبێژی، هوین ئەمیرن و ئەم وەزیرین.

و د ریوایەتەکێ دا هاتییە کو ئەبوو بەکری گۆت: ئەز ب ئێک ژ ڤان هەردو زەلامان یێ رازیمە هەوە کی ژ وان دڤێت وی هلبژێرن، و وی دەستێ عومەری و ئەبوو عوبەیدەی گرت. هنگی بوو دەنگ و دۆرێ خەلکی، و زەلامەکێ ئەنصاری ڕابوو ڤە و گۆت: من بۆچوونەکا دورست هەیە: ئەمیرەک ژ مە و ئێک ژ هەوە، و هنگی قەرەبالغ زێدەتر لێ هات، ئینا عومەر ڕابوو ڤە چوو دەستێ ئەبوو بەکری و گۆت: خەلیفەیێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دێ تو بی، و ئەڤە من بەیعە دا تە.. پاشی ل خەلکی زڤڕی و گۆت: گەلی مرۆڤان، هوین هەمی دزانن کو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بەری مرنا خۆ ئەبوو بەکر ب پێش مە هەمییان ئێخستبوو، دا ئیمامەتییا مە بکەت، ما ئێک ژ هەوە دڤێت وی پاش بێخت یێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- پێش ئێخستی؟ هنگی وان هەمییان پێکڤە گۆت: (نعوذ بالله) چاوا دێ وە کەین! و هەمی ل سەر هندێ پێکهاتن کو ئەبوو بەکر جهێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بگرت.

خیلافا صەحابییان ل سەر هندەك حوكمێن شەرعی:

پشتی هەمی صەحابی ل سەر هندێ پێکهاتین کو ئەبوو بەکر ببتە خەلیفە و جێگرێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هەمی هزرا وان ل سەر هندی کۆمبوو کانێ چاوا دێ سەر و بەرێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کەن، و هنگی خیلاف د ناڤبەرا وان دا ل سەر هندەک مەسەلێن شەرعی یێن

پەیوەندی ب مرنا پێغەمبەری ڤە -سلاڤ لێ بن- هەی چێبوو، تشتێ بوویە ئەگەر کو مەسەلا ڤەشارتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بۆ ڕۆژا دی بێتە پاشئێخستن، و مەخسەدا مە ب وان هەردو مەسەلان: شویشتنا جەنازەیێ پێغەمبەری بوو -سلاڤ لێ بن-، و جهێ ڤەشارتنا وی. ئەو ب خۆ ل سەر دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گەلەک جاران خیلاف د ناڤبەرا صەحابییان دا د هندەک مەسەلەیێن دینی و یێن دنیایێ ژی دا چێ دبوو، بەلێ هەر جارەکا خیلاف پەیدا دبوو ئەو ئێکسەر دهاتنە نک خۆشتڤییێ خۆ پێغەمبەرێ خودێ -سلاڤ لێ بن- دا ئەو وێ خیلافێ ژ ناڤبەرا وان ڕاکەت. بەلێ ڤێ گاڤێ ئەو چ بکەن، و پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د ناڤ وان دا نەمایە، و ئەو خیلافا خۆ ببەنە نک کێ؟

مەسەلەیا شویشتنا جەنازەیێ پیرۆز:

کو ل نیڤرۆیا ڕۆژا سێشەنبێ بوو، و د مەسەلەیا شویشتنا جەنازەیێ پیرۆزێ پێغەمبەری دا -سلاڤ لێ بن- ل دەسپێکێ صەحابی ب خیلاف چوون، هەر ئێکی دڤیا ئەڤ شەرەفا مەزن بۆ وی بت، بەلێ ئەبوو بەکری هەر زوی خیلاف ژ ناڤبەرا وان ڕاکر، و گۆتە صەحابییان: بهێلن، بلا کوڕێن بابێ وی وی بشۆن.. و مەخسەدا ئەبوو بەکری زەلامێن مالباتا پێغەمبەری بوون -سلاڤ لێ بن- ژ مام و پسمامێن وی، و ئاشکەرایە د شریعەتی دا کو یێ ژ هەمییان فەرتر کو مری بشۆن مرۆڤێن وی یێن نێزیکن، و ئەڤە حوکمەکێ شەرعییە ئەبوو بەکری بیرا صەحابییان لێ ئیناڤە، و هنگی ئەو هەمی قانع بوون.

شویشتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هەر ل وی جهی بوو یێ ئەو لێ مری د مەزەلکا عائیشایێ ڤە، و گاڤا دەمێ شویشتنێ هاتی ب تنێ مرۆڤێن پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- یێن نێزیک چوونە د مەزەلکێ ڤە:

مامێ وی عەبباس، و هەردو کورێن وی فەضل و قوثەم، و عەلییێ کورێ ئەبوو طالبی، و ئوسامەیێ کورێ زەیدی، و صالح مەولایێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-. و دەمێ ئەو د مەزەلکێ ڤە کارێ شویشتنا جەنازەیی دکر، ئەوسێ کورێ خەولی یێ ئەنصاری، و ئەو ئێک ژ خەلکێ بەدرێ بوو، گۆتە عەلی: بارا مە ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بدەنە مە.. یەعنی: بلا ئێک ژ مە ئەنصارییان ژی د گەل هەوە بت، هنگی عەلی گۆتە وی: وەرە ژۆر. و ئەو ژی چوو د مەزلکێ ڤە.

وان د مەزەلکێ ڤە کولەیەک ڤەدا، و ل پشت وی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- شویشت.

ئوسامەی و صالحی ئاڤ دئینا و لێ دکر[1]، و و عەبباسی و هەردو کورێن خۆ ئەو وەردگێرا، و عەلی ئەو دشویشت، و ئەوس ب تنێ د ژۆر ڤە بوو، و چو نەدکر.

و بەری ئەو دەست ب شویشتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بکەن، وان نەزانی کانێ وەکی مرییێن دی جلکان ژ بەر پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بکەن یان ژی وی ب جلک ڤە بشۆن؟ عائیشا دبێژت: هنگی خودێ وەسا حەز کر تەمارا خەوێ کەفتە چاڤێن وان هەمییان، حەتا ئەرزنکێن وان مانە ب سنگێن وان ڤە، و دەنگەک ژ لایێ مەزەلکێ ڤە هاتە وان: پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب جلک ڤە بشۆن. ژ بەر هندێ وان کراسێ فرەهـ و شۆرێ د بەر پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ژ بەر وی نەکر، بەلکی عەلی د سەر

---

(١) د هندەک ریوایەتان دا هاتییە کو ئەو ئاڤ ژ بیرا (غەرس)ێ هاتبوو ئینان، و ئەو بیرەکە رۆژهەلاتا باکوورێ مزگەفتا قوبائێ، و ژ بەر کو ئاڤا وێ یا خۆش و شرین بوو گەلەک جاران ئەو بۆ ڤەخوارنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دهاتە ئینان، و د هندەک ریوایەتێن ضەعیف دا هاتییە کو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- شیرەت کربوو کو وی ب ئاڤا وێ بیرێ بشۆن.

کراسی ڕا دەستێ خۆ د لەشێ وی ددا و دشویشت. عائیشا دبێژت: ئەگەر ئەوا ڤێ گاڤێ من دزانی هنگی من زانیبا، من نەدهێلا ژ بلی ژنکێن وی ئێک وی بشۆت.

پشتی ئەو ژ شویشتنێ خلاصبووین وان ئەو زوها کر، و سێ پارچە ژ پاتەکێ یەمەنی یێ سپی ئینان و وەک کفن کرنە بەر وی، عائیشا دبێژت: ئەو پاتەیەک بوو چو پەنبی د ناڤ دا نەبوو.

کرنا نڤێژێ ل سەر جەنازەی:

پشتی شویشتن ب دووماهی هاتی، دیسا صەحابی تێک هاتن و تێک چوون، و گۆتن: ئەم نزانین کانێ نڤێژێ ل پێغەمبەری ژی -سلاڤ لێ بن- بکەین یان نە؟ و ئەگەر ئەم نڤێژێ لێ بکەین، ئەم چاوا بکەین؟ و ژ بەر کو وان بەری هنگی بەیعە دابوو ئەبوو بەکری کو ئەو دێ جێگرییا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- د ئیمامەتییا وان دا کەت، ئەو چوونە نک ئەبوو بەکری و گۆتنێ: ئەرێ دێ نڤێژێ ل سەر پێغەمبەرێ خودێ ژی کەین؟ وی گۆت: بەلێ.. وان گۆتێ: چاوا نڤێژێ ل وی بکەین؟ ئەبوو بەکری گۆت: هندەک مرۆڤ دێ چن نڤێژێ لێ کەن، و گاڤا خلاصبوون ئەو دێ دەرکەڤن و هندەکێن دی چن، حەتا هەمی نڤێژێ ل سەر دکەن.

و چونکی مەزەلا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- یا ب دو دەرگەهـ بوو، ئەو د دەرگەهەکی ڕا دچوون نڤێژ دکر و د دەرگەهێ دی ڕا دەردکەفتن، و دەمێ وان نڤێژ دکر هەر ئێکی جودا دکر، یەعنی: وان ب جماعەت نەدکر.

ڤەشارتن و جهێ ڤەشارتنێ:

ب ڤی ڕەنگی و حەتا صەحابی ژ کارێ شویشتن و کفنکرن و نڤێژکرنێ خلاصبووین، ڕۆژ بەر ب ئاڤابوونێ ڤە چوو، و شەڤا سێشەنبێ ل سەر

چارشەنبێ هات، و دۆرا ڤەشارتنێ هات، صەحابییان ب حێبەتی ڤە پسیار ژ ئێک و دو کر: ئەرێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل بن ئاخێ ڤەشێرین؟

چاوا دلێ وان دێ گرت ئەو خۆشتڤییێ خۆ ل بن ئاخێ ڤەشێرن؟

پشتی هنگی ئەگەر وی ڤەشێرین ژی وی ل کیڤە ڤەشێرین؟

هندەک موهاجرییان گۆت: دێ وی بەینە جهێ باب و باپیرێن وی ل مەکەهێ و ل ویرێ وی ڤەشێرین. ئەنصارییان گۆت: دێ وی ل مەدینێ ڤەشێرین، جهێ ئەو لێ ئاکنجی بووی. و ئەڤە ژی ئێک ژ وان مەسەلەیان بوو یێن خیلاف د ناڤبەرا صەحابییان دا چێبووی، و بوویە ئەگەرا گیرۆبوونا ڤەشارتنێ.

هنگی هاتە بیرا ئەبوو بەکری کو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- جارەکێ گۆتبوو: **((يدفن النبي حيث قبض))** پێغەمبەر ل وی جهی دئێتە ڤەشارتن یێ رحا وی لێ دئێتە ستاندن. و گاڤا ئەبوو بەکری ئەڤ حەدیسە بۆ وان گۆتی، هەمی ب گۆتنا ئەبوو بەکری رازیبوون و گۆتن: ئەم دێ وی ل وی جهی ڤەشێرین یێ ئەو لێ مری. لەو وان تەختێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ژ وی جهی ڤەگوهاستن، و کارێ کۆلانا زیارەتی کر. و ل مەدینێ دو کەس هەبوون کارێ وان چێکرنا قەبران بوو: ئەبوو عوبەیدەیێ کورێ جەرراحی قەبرێن خەلکێ مەکەهێ چێ دکرن، و ئەبوو طەلحەیێ کورێ سەهلێ ئەنصاری قەبرێن خەلکێ مەدینێ چێ دکرن، ئەبوو عوبەیدەی قەبر ل سەر رەنگێ (ضەریحی) چێ دکرن، یەعنی: چال دەمێ دهاتە کۆلان، وی لبنە ل هەر چار رەخان ب رێز دکرن، و مری دکرە د ناڤبەرێ دا، و ل سەر لبنەیان دگرت، و ئاخ رادا سەر. بەلێ ئەبوو طەلحەی ب رەنگێ (لەحد)ی قەبر چێ دکر، یەعنی: پشتی چال دهاتە کۆلان، وی ژ لایێ قیبلێ ڤە ئاخ دبری و مری دکرە د وێ شەقێ دا و ل پشت وی لبنە ددانان و قەبر تژی ئاخ دکر.

گاڤا صەحابی ل سەر هندێ کۆمبووین کو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل وی جهی ڤەشێرن یێ رحا وی لێ هاتییە ستاندن، عەبباسی گۆتە دو زەلامان: ئێک ژ هەوە هەرنە ب دویڤ ئەبوو عوبەیدەی ڕا و ئێک ب دویڤ ئەبوو طەلحەی ڕا، دا بێن زیارەتێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بکۆلن. پاشی عەبباسی گۆت: یا رەببی وێ بۆ پێغەمبەرێ خۆ هلبژێرە یا تە دڤێت.

ئەوێ چوویە ب دویڤ ئەبوو عوبەیدەی ڕا ئەو نەدیت، بەلێ ئەوێ چوویە ب دویڤ ئەبوو طەلحەی ڕا ئەو دیت و ئینا، و ئەبوو طەلحەی زیارەتێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- وەکی یێن خەلکێ مەدینێ چێ کر.

ل گۆشەیێ بەرقیبلێ (باشووری) ل لایێ دەستێ ڕاستێ (ڕۆژئاڤا) ژ مەزەلکا عائیشایێ، ل بەر وی دیوارێ دکەفتە د ناڤبەرا مەزەلکێ و مزگەفتێ دا زیارەتێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هاتە کۆلان، سەرێ وی دکەفتە لایێ مزگەفتێ و پییێن وی ل لایێ دی، و دەمێ ئەبوو بەکر مری زیارەتێ وی ژی ل نک یێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هاتە کۆلان، سەرێ وی دکەفتە بەرانبەر پییێن پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، پاشی عومەر ژی هەر ل وێرێ هاتە ڤەشارتن، سەرێ وی دکەفتە بەرانبەر پییێن ئەبوو بەکری.

و هەر ئەوێن جەنازەیێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- شویشتی ژ مرۆڤێن وی یێن نێزیک، ئەو داهێلا د قەبری دا و ڤەشارت ژی، و دەمێ ڤەشارتنێ -وەکی مە گۆتی- شەڤ بوو، و ل دەمێ شویشتن و ڤەشارتنێ چو ژ کچ و ژنکێن پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل وی جهی دئامادە نەبوون، عائیشا دبێژت: هنگی ئەم ب ڤەشارتنا وی حەسیاین دەمێ دەنگێ تەڤر و بیران ب شەڤێ هاتییە گوهێن مە.

ڕۆندکێن خاترخواستنێ

ڕۆژەکێ هندی وێ ڕۆژا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- تێدا بارکری مەدینە د چاڤێن خەلکێ وێ دا تاری نەبووبوو، و ڕۆژەکێ هندی وێ ڕۆژێ ڕۆندک ل مەدینێ نەهاتینە بارانـدن، و ڤان ڕۆندکان.. ڕۆندکێن خاترخواستنێ، هێشتا بەری هنگی دەست پێ کربوون، هێشتا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- یێ ساخبوو د ناڤ وان، وان ژ ترسێن وەغەرکرنا وی دا دکرە گری، و ئەو نەدشیان بیننە سەر هزرا خۆ چاوا ڕۆژەک دێ ئێت ئەو دێ ل مەدینێ ئێن و چن و خۆشتڤییێ خۆ لێ نەبینن، و خەما وان خەمەکا ب تنێ نەبوو..

(أم أيمن) ئەو ژنکا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل زارۆکینییا وی ب خودان کری، و پشتی دەیکا وی مری بۆ وی بوویە دەیک، و ل دەمێ پێغەمبەرینییا وی پشتەڤانی لێ کری، و د گەل وی مشەختبوویە مەدینێ، پشتی پیربووی عەدەتێ پێغەمبەری بوو -سلاڤ لێ بن- هەر جار ئەو دچوو سەرا وێ ددا، پشتی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- خاتر خواستی و چوویە وەغەرێ، ئەبوو بەکری گۆتە عومەری: وەرە دا بچین سەرا (أم أيمن)ێ بدەین، گاڤا پیرەژنێ دیتی ئەو ب ژۆرکەفتین، و (کوڕێ وێ یێ خۆشتڤی) د گەل دا نە، وێ هند کرە گری حەتا گرییا ئەبوو بەکری و عومەری ئینای، ئەبوو بەکری گۆتێ: بۆچی تو دکەیە گری، ئاخری ئەوا ل نک خودێ بۆ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هەی چێترە ژ وێ یا بۆ وی ل نک مە هەی. پیرەژنێ گۆت: ئەز وێ چەندێ دزانم، ئەز نە بۆ هندێ دکەمە گری کو

پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- چوویە نک خودایێ خۆ، گرییا من بۆ هندێیە ئێدی وەحی ژ ناڤ مە هاتە برین!

هەر وەکی وێ دڤیا بێژت: گرییا من نە بۆ وییە، ئەز دزانم جهێ ئەو چوویێ بۆ وی ژ نک مە چێترە، گرییا من بۆ مەیە ڕۆناهییا وەحییێ ئەوا ب شەڤ و ڕۆژ ب سەر مە دا دهاتە خوارێ، ئێدی نائێتە خوارێ. ژ بلی چوونا خۆشتڤییێ وان، ئەوا دنیا د چاڤێن وان دا تاری کری، خەما وان خەما برینا ڕۆناهییا عەسمانی ژی بوو ژ عەردی، و ما خەمەک ژ وێ خەمێ مەزنتر هەیە؟

و هندی ئەو د ساخ خەما وان سڤک نەبوو، سالەکێ پشتی مرنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- جارەکێ ئەبوو بەکر ب سەر مینبەرێ کەفت؛ دا خوتبێ بخوینت، گۆتنەکا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت، و بیرا وی ل پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هاتە ڤە، و کەلا گرییێ لێدا، سێ جاران ئاخفتنا خۆ ب نیڤی کر و نەشیا تمام بکەت، ئینا ژ سەر مینبەرێ هاتە خوارێ!

و گەلەک جاران دەمێ دبوو ڕۆژا پێنجشەنبێ، عەبدللاهێ کوڕێ عەبباسی هند دکرە گری حەتا گرییا هەڤالێن خۆ دئینا، و دگۆتە وان: پێنجشەنب.. هوین دزانن پێنجشەنب چ ڕۆژە؟ پێنجشەنب ئەو ڕۆژ بوو یا ئێش تێدا ل سەر پێغەمبەری گران بووی.

ئەنەسێ کوڕێ مالکی دبێژت: پشتی ڤەشارتنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەز د بەر مالا فاطمایێ ڕا بۆریم، وێ گۆتە من: ئەی ئەنەس! چاوا دلێ هەوە گرت هوین ئاخێ بهاڤێنە سەر پێغەمبەرێ خودێ؟

و ب ڕاستی ئەو کارەکێ گران بوو ل بەر ئەنەسی و هەڤالێن وی ژی، ئەنەس دبێژت: پشتی مە پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ڤەشارتی، مە باوەر ژ خۆ نەکر کو ئەڤە ئەمین مە ئەڤ کارە کری؟ چاوا ئەم شیاین وە بکەین؟!

و بیلالێ کوڕێ رەباحی ژی سەرهاتییا خۆ د گەل ڕۆندکێن خاترخواستنێ هەیە، بیلال موئەززنێ پێغەمبەری بوو -سلاڤ لێ بن-، هەر جارەکا نڤێژ دبوو، ئەو ب سەر جهەکێ بلند دکەفت ل مزگەفتێ و بانگ ددا، و پشتی بێنەکێ دا بێژتە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-: دەمێ نڤێژێیە ئەی پێغەمبەرێ خودێ.. و هنگی پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- دا ژ مەزەلکا خۆ دەرکەفت و قەستا نڤێژێ کەت، و بیلالی قامەت دگرت..

ڕۆژا خۆشتڤییێ وی تێدا بارکری، وەکی هەر جار دەمێ نڤێژێ هات، و بەرێ هەمییان ما ل بیلالی، بیلال هاتە پێش.. دا ب وی کاری ڕابیت یێ خۆشتڤییێ وی ئەو پێ تەکلیف کری، بیلال ب سەر (میئذەنێ) کەفت، و دەست ب بانگی کر:

- (الله أكبر.. الله أكبر)

پاشی ل سەر ملێ خۆ زڤڕی، دیت جهێ ئیمامی یێ خالیە..

ل سەر ملێ خۆ یێ چەپێ زڤڕی نەدیت پەردە ژ بەر دەرگەهێ مەزەلکا عائیشایێ ڕابیت و پێغەمبەر ب نک مینبەرێ ڤە بێت..

- (أشهد أن لا إله إلا الله.. أشهد أن لا إله إلا الله)

ئەو ژی گۆت.. و گاڤا گەهشتییە یا د دویڤ دا، (أشهد أن محمدا رسول الله) و گەهشتییە ناڤێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- نەشیا بانگی تمام بکەت، گرییێ ڕێ نەدایێ، و بانگ ما د حەفکێ ڕا، هاتە خوارێ و کەفتە عەردی، هندەک صەحابی لێ کۆم بوون، و هەوجە نەدکر ئەو بێژنێ: تە خێرە؟ چونکی وان دزانی وی خێرە!

بیلالی گۆته وان:

- بۆ خۆ پسیارا موئەذذەنەکی بکەن دا بۆ هەوە بانگ بدەت!

و پشتی هنگی بیلالی بانگ نەدا..

و ڕۆژا دوشەنبیێ دوازدەی هەیڤا رەبیعولئەووەلێ دو بیرهاتن د دلێ خەلکێ مەدینێ دا هێلان، قەت و قەت نەهاتنە ژێبرن یان ژبیرکرن، ئەنەس -کو ئێک ژ خەلکێ مەدینێ بوو- دبێژت: خۆشترین ڕۆژ ل بەر خەلکێ مەدینێ ئەو دوشەنب بوو یا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- تێدا هاتییە مەدینێ، و نەخۆشترین ڕۆژ ئەو دوشەنب بوو یا وی تێدا وەغەرکری.

و ئەو هەردو دوشەنب ل دوازدەی رەبیعولئەووەلێ بوون.

و بەری ئەم ڤێ ناڤبرێ ب دوماهی بینین، مە دڤێت گوهدارییا هندەک ژ ئاوازێ دلەکێ شاعر بکەین، یێ کو ب پەیڤێن نازک گەلەک رۆندک ل ڕۆژا خاترخواستنێ باراندین، حەسسانێ کوڕێ ثابتێ ئەنصاری، شاعرێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، ئەوێ پتر ژ شعرەکێ ل بیرهاتنا وەغەرکرنا خۆشتڤییێ خۆ ڤەهاندین، د شعرەکێ دا ژ شعرێن خۆ دبێژت:

مـا بَـالُ عَينِـكَ لا تَنَـامُ كـأنّمَا كُحِلَـتْ مآقِيهـا بكُحْـلِ الأرْمَـدِ
جزعاً على المهديّ أصبحَ ثاويـاً يا خيرَ من وطىءَ الحصى لا تَبْعُدِ
وجهي يقيكَ التربَ لهفي ليتنـي غُيّبْـتُ قَبْلَـكَ في بَقِيـعِ الغَرْقَـدِ

تە خێرە، بۆچی چاڤێن تە خەو نائێتێ؟ تو دێ بێژی ئێشێ ئەو یێن گرتین و کول کرین؟ دیارە صەبرا تە نەمایە ژ بەر وی ڕێنیشاندەرێ چووی و رازای؟ ئەی ب بهاترین کەسێ ل سەر ئاخێ ب ڕێڤە چووی ژ مە دویر نەکەڤە، ڕوییێ من بلا تە ژ ئاخێ بپارێزت، وەی مالا من! خوزی بەری تو بچی ئەز ل گۆڕستانا بەقیعێ هاتبامە ڤەشارتن.

أَأَقِـيمُ بَعْـدَكَ بالَمدينَـة بَيْـنَهُمْ؟ يا لَيْتَني صُبّحْتُ سَـمَّ الأَسْـوَدِ
أَوْ حـلّ أمـرُ الله فينـا عـاجلاً في روحـةٍ مـنْ يومنـا أوْ في غـدِ
والله ما أَسْـمَعُ مـا بَقِيـتُ بهالِـكٍ إلا بكيـتُ عـلى النبـيّ محمـدِ

چـاوا پشتی ته ئەز دێ د ناڤ خەلکی دا ل مەدینێ ئێم و چم؟ خوزی ژ خێرا خودێ ڕا ژەهرا کۆرەمارێ ڕەش دابانە من! یان ژی ئـەمرێ خـودێ ڤـێ ئێڤارێ یـان سوباهی ب سەر مـە دا هاتبا و ئەم هەمی نـەمابایـن و مـە گوهـ ل مرنا تە نەبیا، ئەز ب خودێ کەمە هندی ئەزێ ساخ بم و مـن گوهـ ل مرنـا کەسەکی ببت ئەز دێ بۆ مرنا موحەممەد پێغەمبەری کەمە گری، چونکی ئـەو دێ بیرا من ل وی ئینتە ڤە.

یـا ویـحَ أنصـارِ النبـيِّ ورهطـهِ بَعْـدَ المغَيَّـبِ في سَـوَاءِ المَلْحَـدِ
ضاقتْ بالأنصارِ البلادُ فأصبحتْ سوداً وجوههمُ كلـونِ الإثمـدِ
صَـلّى الإلـهُ وَمَـنْ يَحُـفُّ بِعَرْشِـهِ والطيبـونَ عـلى المبـاركِ أحمـدِ

وەی بۆ ئەنصار و پشتەڤانێن پێغەمبەری و هەڤالێن وی پشتی وی یـێ د گـۆڕی دا هاتییـە ڤەشـارتن، وەلات ل ئەنصـارییان بەرتـەنگ بـوو و سـەر و چاڤێن وان وەسا تاری بوون وەکی ڕەنگێ کلی لێ هـاتن، صـەلەواتێن خودێ و ئەو ملیاکەتێن ل دۆر عەرشێ وی و پاکان ل سەر ئەحمەدێ پیرۆز بن.

کەسینییا پێغەمبەری
سلاڤ لێ بن

ژ بابەتێن سەرەکی یێن کو فەرە مرۆڤ بەحس ژێ بکەت دەمێ ل دۆر سیرەتا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دئاخڤت بابەتێ کەسینییا وییە، و تشتێ بەرچاڤ ل ڤێرێ ئەوە ئەڤ بابەتە زەلالترین بابەتە د سیرەتا پێغەمبەری دا -سلاڤ لێ بن-، و هەر کەسەکێ بەحسێ کەسینییا پێغەمبەری بکەت بڤێت نەڤێت دێ تەسلیم بت، و ئعترافێ ب مەزنییا وی کەت، ئەو پێغەمبەرێ -ب ئانەهییا خودێ- شیای شوینتبلێن خۆ ل سەر هەمی بەرپەرێن دیرۆکا پشتی خۆ ئاشکەرا بهێلت، و بەلکی ئەگەرا د پشت ڤێ چەندێ را ئەو بت مەزنییا کەسینییا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل وی مستەواییە کو کەس نەشێت ئینکار بکەت، ئەو تێ نەبت یێ کەرب و کینێ چاڤ لێ تاری کربن.

پیرۆزییا پێغەمبەران:

پێغەمبەرێن خودێ، هەر چەندە ژ ناڤ مرۆڤان دئێنە هلبژارتن، چونکی بۆ وان دئێنە هنارتن، بەلێ ئەو پیرۆزترین کەسن د ناڤ وان دا، ژ لایێ نەسەبا خۆ ڤە، و ژ لایێ ئەخلاقێ خۆ ڤە، و خۆ ژ لایێ سەر و بەرێ خۆ ژی ڤە، ئەو باشترین و بلندترین و ب بهاترین مرۆڤن، و ئەڤە تشتەکێ غەریب نینە ئەگەر ئەم ل بیرا خۆ بینین کو ئەو ئەون یێن خودێ بۆ هلگرتنا پەیمانا خۆ هلبژارتین، خودایێ مەزن د ئایەتەکێ دا دبێژت: ﴿ ٱللَّهُ أَعۡلَمُ حَيۡثُ يَجۡعَلُ رِسَالَتَهُۥ﴾ (الأنعام: ١٢٤) خودێ چێتر دزانت کانێ ئەو دێ پەیاما خۆ ل کیڤە دانت.. و ئەڤە ڕاستییەکە هەر کەسەک ب ساناهی دشێت ب سەر هل ببت، ڕۆژا مەلکێ رۆمێ هیرەقلی پسیارا نەسەبا پێغەمبەری -سلاڤ لێ

بن- ژ ئەبوو سوفیانی کری، و ئەبوو سوفیانی گۆتییێ: ئەو یێ خودان نەسەبە د ناڤ مە دا، هیرەقلی بەرسڤا وی دا و گۆتێ: پێغەمبەر هەمی دوەسانن، ئەو د ناڤ مللەتێن خۆ دا خودان حەسەب و نەسەبن. و پێغەمبەرێ مە ژی -سلاڤ لێ بن- ژ ڤی قاعیدەیی دەرنەکەفتبوو، ئەو ژی د ناڤ مللەتێ خۆ یێ عەرەب و ئویجاخا خۆ یا قورەیشی دا خودان شەریفترین نەسەب و بنەمال بوو..

پێغەمبەرەکێ هلبژارتێ:

ئەو پێغەمبەرێ ئیسلام بەرێ مە ددەتێ، یێ کو خودێ بۆ پەیاما خۆ یا دویماهییێ هلبژارتی، سەروەرێ دوونەدەها ئادەمییە، و سەییدێ وانە ل دنیایێ و ئاخرەتێ، ئەوە یێ ژ ناڤ هلبژارتییان هاتییە هلبژارتن، د حەدیسەکێ دا یا (موسلم) ژێ ڤەدگوهێزت، هاتییە: ((إِنَّ اللهَ اصْطَفَى كِنَانَةَ مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ، وَاصْطَفَى قُرَيْشًا مِنْ كِنَانَةَ، وَاصْطَفَى مِنْ قُرَيْشٍ بَنِي هَاشِمٍ، وَاصْطَفَانِي مِنْ بَنِي هَاشِمٍ)) ژ ناڤبەرا عەیالێ ئیسماعیلی خودێ کینانە هلبژارت، و ژ ناڤبەرا کینانەی قورەیش هلبژارت، و ژ ناڤبەرا قورەیشی بنەمالا هاشمی هلبژارت، و ژ ناڤبەرا بنەمالا هاشمی ئەز هلبژارتم.

مەعنا: دەمێ حەزکرنا خودێ ل سەر هندێ پێکهاتی کو پێغەمبەرێ خۆ یێ دویماهییێ هلبژێرت، وی ژ ناڤ دوونەدەها ئیسماعیلێ کورێ ئیبراهیمی -سلاڤ لێ بن- باشترین بنەمال هلبژارت، باشترین ژ لایێ شەرەف و قەدر و قیمەتی ڤە، و ئەو بنەمال بنەمالا (کینانەیێ کورێ خوزەیمەی) بوو، ئەوێ ل بابێ خۆ یێ حەفتێ دگەهشتە عەدنانی، پاشی ژ دوونەدەها ڤی کینانەی ژی، وی باشترین بنەمال هلبژارت کو بنەمالا کورێ وی (نەضری) بوو، ئەوێ دگۆتنێ: قورەیش، پاشی ژ ناڤ بنەمالا نەضری ژی، وی دوونەدەها هاشمێ

کـورێ عەبدمــەنافی هلبــژارت، و ژ دوونــدەها هاشــمی موحەممــەدێ کــورێ عەبدللاهی هلبژارت.. ڤێجا ئەو هلبژارتییێ هلبژارتییانە، و چێترینێ چێترانە -سـلاڤ لـێ بـن-، و نەسـەبا وی د نـاڤ عـەرەبان دا پـاقژترین و بلنـدترین نەسەبە.

و دئێتە زانین کو ئەو کەسێ نەسـەبەکا بلنـد و شـەریف هـەبت، بلنـدی و پێشکێشی دێ یا ژ هەژی وی بت، و هێڤێنێ پاک پترین جاران کارتێکرنەکا باش ل خودانی دکـەت، و رێکـێ بـۆ وی خـۆش دکـەت کـو د نـاڤ خـەلکی دا ببتە پێشەوا، و خەلـک ب ئیمامەتییا وی رازی ببن. ئەڤـە ژ لایـێ ئەصـل و نەسەبان ڤە، و ئەگەر ئەم ژ لایێ کەسینییا وی ژی ڤە بەرێ خۆ بدەینــێ، دێ بینین ئەو باشترین و چێترین مرۆڤە، چ ژ لایێ سەر و بەری ڤە بت، یەعنی: ژ لایێ سەر و سیما و بەژن و بالـێ ڤـە، یـان ژ لایـێ تبیعـەت و ئـەخلاقی و کەسینییا مەعنەوی ڤە بت..

و ل ڤێرێ مە دڤێـت ب کـورتی ئیشـارەتێ بدەینـە کەسـینییا وی ژ ڤـان هـەردو لایـان ڤــە یێن مە بەحس ژێ کری؛ دا ب تمـامی بـزانین کـانێ ئـەو چ پێغەمبەره یێ ئیسلام ژ مە دخوازت ئەم حەز ژێ بکـەین، و ل سـەر رێکـا وی بچین؟

سەر و بەرێ وی:

یان کەسینییا وی یا (حسسی) ئـەوا کەسـێن هـەڤچاخ بـۆ وی ب چـاڤ دبینن، و سەرەدەرییێ د گەل دکەن، وەکی بەژن و بالـێ، رەنگێ دێم و سـەر و چاڤـان، سـەر و بـەرێ جـل و بـەرگان.. وهتـد، و بـەلکی -ل نـک گەلـەک کەسان- ئەڤی لایی گرنگییا خۆ نەبت؛ چونکی هەر کەسەک دەمێ دمـرت ڤـی لایی د گەل خۆ دبەتە بن ئـاخێ، و ئـەو کەسـێن پشـتی وی دئێن، بـەلکی نـە سلبی نە ئیجابی چو مفایی ژێ وەرنەگرن، و گەلـەک کەس د دیرۆکێ دا هەنـە

مرۆڤ ب وان و کارێ وان (موعجب) دبت، بێی بزانت کانێ سەر و سیمایێ وان یێ چاوایە.. بەلێ د گەل هندێ ژی دەمێ مرۆڤی کەیف ب کەسەکی دئێت، یان حەز ژێ دکەت، حەز دکەت (وێنەیێ) وی ببینت، یان ئەگەر وێنەیێ وی ب دەست نەکەڤت ژی بزانت کانێ ئەو یێ چاوا بوو، ل سەر ڤی بناخەیی مە دڤێت گەلەک ب کورتی وێنەیێ پێغەمبەرێ خۆشتڤی -سلاڤ لێ بن- ل بەر چاڤێن هەوە بدانین، هەر وەکی هوین وی دبینن! و بێ گومان باشترین کەس بۆ ڤەگوهاستنا وێنەیێ وی بۆ مە ڕابین، دێ ئەو کەس بن یێن هەڤالینییا وی کری، کو صەحابییێن وینە.

نێزیکترین کەس د ناڤ صەحابییان دا بۆ پێغەمەری -سلاڤ لێ بن- پسمامێ وی عەلی بوو، ئەو ب ڤی ڕەنگی سالۆخەتێن پێغەمبەری بۆ مە ئاشکەرا دکەت، دبێژت: ((ئەو مرۆڤەکێ گەلەک درێژ نەبوو، و یێ کورت ژی نەبوو، یێ ناڤنجی بوو، سەرێ وی یێ بچویک نەبوو، و مویێ سەرێ وی نە گەلەکێ حلی بوو، و نە یێ خەلەک بوو، هەر ئەندامەکێ لەشێ وی ئەگەر تە بەرێ خۆ دابایێ دا هزر کەی جوانی هندە، دێمێ وی یێ گرۆڤر نەبوو، بەلێ یێ نێزیکی گرۆڤرییێ بوو، چاڤێن وی دڕەش بوون، و ب کەلەخی ڤە ئەو یێ زەلام باش بوو، و یێ هویر نەبوو، ناڤملێن وی دپان بوون، گاڤا ئەو ب ڕێڤە دچوو ب لایێ سنگی ڤە دچوو، تو دا بێژی یێ ب لایێ نشیڤی ڤە دچت..)).

و ئەنەسێ کوڕێ مالکی -خودێ ژێ رازی بت- ئەوێ دەهـ سالان خزمەتا وی کری، دبێژت: ((پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- مرۆڤەکێ زێدە یێ سپی نەبوو بەلکی ئەو یێ ئەسمەر بوو، ب بەژنا خۆ یێ ناڤنجی بوو، من نەزانییە خودێ ئێکێ وەکی وی جوان، یان بێنخۆش و نەرم و حەلیم، دابت)).

و هەڤالەکێ وی یێ دی، ئەوێ دبێژنێ: هندێ کورێ ئەبوو هالەی، ب ڤی ڕەنگی وی بۆ مە وەصف دکەت، دبێژت: ((ئەو مرۆڤەکێ گر و زەلام باش بوو، دێمێ وی تە دگۆت هەیڤا چاردە شەڤییە گەش دکەت، نە یێ کورت و نە یێ درێژ بوو.. ڕەنگێ وی وەکی یێ هەیڤێ بوو: سۆراتییەکا ب سەر سپی یان زەری ڤە، برویێن وی دزراڤ بوون و هەردو نەدگەهشتنە ئێک، دفنا وی ژ نیڤێ وێڤە پیچەکێ یا بلند بوو، ڕیهێن وی دبۆش و درێژ بوون، ئالەکێن وی دقەلەو نەبوون، دراست بوون، ددانێن وی هندەک ڤالاتی د ناڤبەرێ دا هەبوو، ستویێ وی دا بێژی ژ زیڤی یێ هاتییە چێکرن، مرۆڤەکێ تژی بوو، بەلێ زکێ وی ل ڕاستا سنگێ وی بوو، گاڤا ب ڕێڤە دچوو بەرێ وی پتر ل عەردی بوو، و وی هەڤالێن خۆ ددانە بەرا خۆ..)).

تبیعەت و ئەخلاقێ وی:

و ئەڤ لایە یێ گرنگە بۆ مە، چونکی ئەم دداخوازکرینە کو د ڤی لایی دا چاڤ لێ بکەین، و وی بۆ خۆ بکەینە (قودوە) وەکی د ئایەتەکا پیرۆز دا هاتی.

ب خواندنا سیرەتا وی، و ب گوهداریکرنا گۆتنێن هەڤالێن وی، بۆ مە ئاشکەرا دبت کو هەر تبیعەتەکێ باش، و ئەخلاقەکێ مەزن ل نک وی هەبوو، و تێرا وی هەیە مەدح کو خودایێ وی دەمێ بەحسێ وی دکەت، دبێژتێ: ﴿ وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ ۝٤ ﴾ (القلم: ٤) یەعنی: مسۆگەر تو خودان ئەخلاقەکێ مەزنی. و دەمێ پسیار ژ عائیشایێ -خودێ ژێ رازی بت- هاتییەکرن کانێ ئەخلاقێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- یێ چاوا بوویە؟ وێ گۆت: ئەخلاقێ وی قورئان بوو.

و ئەڤە کورتترین پەیڤە ئەخلاقێ وی د ناڤ خۆ دا کۆم دکەت، مەعنا وێ ئەوە هەر ئەخلاقەکێ باش یێ قورئان پێ هاتی ب تمامترین ڕەنگی

ل نک وی هەبوو: تەواضوعا هەیبەت د گەل دا، شەرما زیرەکی د گەل دا، مەردینییا ڕاست یا دویر ژ خۆئینانەپێشێ، ئەمانەت و دەستپاکی، ڕاستگۆییا د گۆتن و کریاران دا، زوهدا د دنیایێ دا، دلسۆزی و ئیخلاص د هەمی کاران دا، موکمیا دلی و ڕەهوانبێژیا ئەزمانی، تێگەهشتنا باش و شرۆڤەکرنا دورست بۆ هەر ڕویدانەکێ، دلۆڤانییا د گەل مەزن و بچویکان، دلنەرمی و ڤیانا لێبۆرینێ و خۆدویرکرنا ژ زڤراتییێ، صەبرا ل سەر نەخۆشییێ و بستەیی د گۆتنا حەقییێ دا.. و هتد.

عائیشا بەحسێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دکەت، دبێژت: ((جارەکا ب تنێ ژی ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- نەهاتییە خواستن ئەو ئێک ژ دو تشتان هلبژێرت ئەگەر وی یێ ب ساناهیتر نەهلبژارت بت هندی گونەهـ د وی تشتی دا نەبا، ژ خۆ ئەگەر گونەهـ تێدا هەبا وی ژ هەر کەسەکی پتر خۆ ژێ ددا پاش، و جارەکا ب تنێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بۆ خۆ تۆل ژ کەسێ نەستاندییە، وەسا تێ نەبت ئێک پێ ل توخوبێن خودێ بدانت)).

و ئەنەسێ کوڕێ مالکی مەسەلێ بۆ مە کورت دکەت، دەمێ دبێژت: ((ئەخلاقێ پێغەمبەرێ خودێ -سلاڤ لێ بن- ژ یێ هەر کەسەکێ دی باشتر بوو)).

دەمێ وی بەحسێ خۆ کری:

ئەڤە دەمێ صەحابییێن وی بەحسێ وی کری، و چاوایە دەمێ ئەو ب خۆ بەحسێ خۆ دکەت؟

جارەکێ هندەک صەحابییێن وی هاتنە نک و گۆتنێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، بۆ مە بەحسێ خۆ بکە.. وی گۆت: ((أنا دعوة أبي إبراهيم، وَبشرى عيسى عليهما السلام، ورأت أمِي حين حملت بِي أنه خرج منها نور أضاء له قصور

الشام)) و وەکی ئەم دبینین ژ ناڤبەرا وان هەمی سالۆخەتێن وی هەین، یێن مە بەحسێ هندەک ژ وان کری، وی ئیشارەت دا سالۆخەتێ ژ هەمییان مەزنتر، سالۆخەتێ پێغەمبەرینییێ، و وێ ڕۆناهییا ب هاتنا وی د ناڤ خەلکی دا بەلاڤبووی، و ئەو بەسە سالۆخەت!!

گۆت: ئەز ئەو دوعامە یا بابێ من ئیبراهیمی کری..

ئەو دوعا چ بوو؟

ئەو بوو یا ئیبراهیمی ژ خودایێ خۆ کری دەمێ طەواف ل دۆر کەعبێ کری، پشتی دوبارە ئاڤاکری، دەمێ گۆتی: ﴿ رَبَّنَا وَٱبْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُواْ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنتَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿١٢٩﴾ ﴾ (البقرة: ١٢٩) یا ڕەببی، د ناڤ دووندەها من دا ئەوا ل ڤێرێ ئاکنجی بووی، تو پێغەمبەرەکی بهنێرە ئایەتێن تە بۆ وان بخوینت، و وان فێری کیتاب و سوننەت و کارێن بنەجهـ بکەت، و وان ژ هەمی کێماسی و خرابییان پاقژ بکەت.. خودێ دوعایا وی ب جهـ ئینا، و ئەز ئەو پێغەمبەرم یێ وی داخوازکری.

گۆت: و ئەز ئەو مزگینیمە یا عیسایێ کوڕێ مەریەمێ دایە مللەتێ خۆ دەمێ گۆتی: ﴿ وَإِذْ قَالَ عِيسَى ٱبْنُ مَرْيَمَ يَٰبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ إِنِّى رَسُولُ ٱللَّهِ إِلَيْكُم مُّصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَىَّ مِنَ ٱلتَّوْرَىٰةِ وَمُبَشِّرًۢا بِرَسُولٍ يَأْتِى مِنۢ بَعْدِى ٱسْمُهُۥٓ أَحْمَدُ ﴾ (الصف: ٦) گەلی ئسرائیلییان، ئەز پێغەمبەرێ خودێمە بۆ هەوە هاتیم، ڕاستییا تەوراتێ بۆ هەوە ئاشکەرا بکەم، و مزگینییێ بدەمە هەوە کو پێغەمبەرەک پشتی من دێ بۆ هەوە ئێت ناڤێ وی ئەحمەدە.

پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- دبێژت: و دەمێ دەیکا من یا گران ب من، وێ د خەونا خۆ ددیت، هەر وەکی ڕۆناهییەک ژ وێ ڤەدپەشی قەسرێن شامێ

ژ بەر روهن دبوون.. و ڕۆژەک هات ئەو ڕۆناهییا دەیکا وی د خەونا خۆ دا دیتی، ل سەر عەردی و د واقعی دا پەیدا بوو، و نە ب تنێ شام ژ بەر گەش و روهن بوو، بەلکی هەر جهەکێ هەی ل سەر عەردێ خودێ هندەک ژ وێ ڕۆناهییێ گەهشتێ:

میم مەطلەعێ شەمسا ئەحەد ئایینە صفەت کر

لامع ژ عەرەب بەرقێ ل فەخخارێ عەجەم دا

ڕێبازا پێغەمبەری

سلاڤ لێ بن(١)

رەحم ڕێبازا وی بوو

((يا أيها الناس إنما أنا رحمة مهداة)):

د قورئانێ و حەدیسێ دا، دو دەق هەنە تبیعەتێ وێ پێغەمبەرینییێ یا موحەممەد -سلاڤ لێ بن- پێ هاتییە هنارتن بۆ مە د چەند پەیڤەکێن کورت دا کۆم دکەن: قورئان دبێژت: ﴿ وَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ إِلَّا رَحۡمَةٗ لِّلۡعَٰلَمِينَ ١٠٧ ﴾ (الأنبياء: ١٠٧) یەعنی: هەما مە تو -ئەی پێغەمبەر- یێ هنارتی دلۆڤانییەک بۆ هەمی مرۆڤان.

و حەدیس دبێژت: ((يا أيها الناسُ إنما أنا رحمةٌ مهداةٌ)) یەعنی: گەلی مرۆڤان، هەما ئەز دلۆڤانییەکم بۆ هەوە هاتیمە خەلاتکرن (حاکم ژ ئەبوو هورەیرەی ڤەدگوهێزت).

و هەر کەسەکێ ب زمانێ عەرەبان زانا بت، دێ زانت کو ڤان هەردو نەصان (حەصر) تێدا هەیە وەکی زمانزان دبێژن، جارەکێ ب (ما) و (إلا)یێ، و جارا دی ب (إنما)یێ، مەعنا: هەر وەکی خودێ و پێغەمبەرێ وی دڤێت بێژنە مرۆڤان هەمییان موسلمان و نە موسلمانان: ڕێبازا موحەممەدی -سلاڤ لێ بن- ژ ڕەحمێ پێڤەتر تشتەکێ دی نینە!

و پشتی ڤی عنوانێ مەزن یێ خودێ و پێغەمبەری بۆ ڕێبازا موحەممەدی -سلاڤ لێ بن- دانای دا بەرێ خۆ بەدینە سەرهاتییا ڤی

---

(١) بەرێ خۆ بدە کتێبا: (إنسانيات محمد) يا سەیدا خالد محمد خالد.

پێغەمبەری د گەل رەحمێ و دلۆڤانییێ دا بزانین کانێ ئەو گۆتن و شعارەکێ ب دەڤی بوو یان ژی تبیعەتەکێ چاندی بوو د شەخصییەتا وی دا؟

ژ سیرەتێ بۆ مە ئاشکەرا بوو کو هێشتا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- نەهاتییە دنیایێ خودێ ئێتیمی بۆ وی کربوو بار و پشک، و هێشتا ب دورستی ئەو د دنیایێ نەگەهشتی دەیکا وی ژی ئەو هێلا و ب رێکا بابێ وی دا چوو، بوو سێوی ژی.. دەمێ عەمرێ وی بوویە هەشت سال باپیرێ وی ئەوێ لێ دگەریا جهێ دەیکا وی و بابێ وی بگرت ئەو ژی مر.. ل وی دەمێ هەڤالێن وی د کۆشا دەیبابان دا و ل بەر سنگێ وان کەیف و تەناهی ددیت بەرێ وی دما ل عەسمانی.

و ب سەربۆر یا هاتییە زانین کو د ڤێ دنیایێ دا چ تشت وەکی ئێتیمییێ دلی نەرم ناکەت، و کانیکا رەحمێ د گیانێ مرۆڤی دا ناپەقینت، چ تشت وەکی ئێتیمییێ وە ل مرۆڤی ناکەت مرۆڤ ئحساسێ ب گرنگییا رەحمێ بکەت، و ئەوێ برسی نەبت نزانت کانێ برس چەندا نەخۆشە..

تشتێ ژ هەمییان خۆشتر ل نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- د دنیایێ دا نڤێژ بوو، وەکی ب رێکێن دورست ژێ هاتییە ڤەگوهاستن، و دەمێ ئەو دچوو د نڤێژێ دا تو دا بێژی ئەو یێ ژ ڤێ دنیایێ دەرکەفتی، هندەک جاران پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ل مزگەفتێ دەست ب ڤێ نڤێژێ دکر ل بەرا صەحابییێن خۆ، دەنگێ گرییا زارۆکەکێ ساڤا دا ئێتێ.. ئەو دا لەزێ ل ڤێ نڤێژا هندە ل بەر وی شرین کەت بۆ هندێ دا زوی خلاص ببت، و وی دگۆت: ئەز دچمە د نڤێژێ دا و من دڤێت ئەز درێژ بکەم، بەلێ دێ من گوهـ ل دەنگێ گرییا زارۆکەکی بت، ڤێجا ئەز دێ لەزێ ل نڤێژێ کەم ئەز دبێژم نوکە دلێ دەیکا وی د دویڤ رایە.

هندە وی پێ نەخۆش بوو زارۆکەک بکەتە گری.. وی پێ خۆش نەبوو مەزنترین عیبادەت کو نڤێژە ببتە رێگر د ناڤبەرا دەیکێ و زارۆکێ وێ دا کو ئەو وی تەنا کەت!

ئەڤە رێبازا پێغەمبەرێ ئیسلامێیە، نە کارێ وان نەزانان ژ (گازیکەرێن ضەلالەتێ) ئەوێن دچنە د ناڤ کۆمێن زارۆکان دا و خۆ دپەڤینن، پاشی بێبەختی و ڤی پیسەکارێ خۆ ب ئیسلامێ رادەن و ب جهادا پیرۆز ب ناڤ دکەن.

پێغەمبەرێ دلۆڤان ئەوێ دزانی گرییا زارۆکی چەند یا گرانە ل سەر دلێ دەیکێ پێ خۆش نەبوو نڤێژ کو مەزنترین روکنێ ئیسلامێیە، ببتە مانع د رێکا نەخشاندنا گرنژینێ ل سەر لێڤێن زارۆکەکی، چونکی وی ژ (سەربۆرا خۆ یا شەخصی) دزانی چەند تشتەکێ نەخۆشە دەمێ گرییا زارۆکی دئێت سنگێ دەیکا وی ب دەست نەکەڤت ئەو سەرێ خۆ بدانتە سەر! و بەروڤاژی ڤێ چەندێ وی دزانی چەند یا گرانە دەستێ دەیبابان ژ عەیالی بێتە قەتاندن، لەو وی قەبویل نەدکر خۆ (جیهاد) ژی کو پیرۆزترین کارە د ئیسلامێ دا ببتە ئەگەرا ڤێ ڤەقەتاندنێ..

د حەدیسەکا دورست دا هاتییە: جارەکێ زەلامەک هاتە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: دەستویرییێ بدە من دا ئەز د گەل تە بێمە جهادێ، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: دەیبابێن تە دساخن؟ وی گۆت: بەلێ، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: د دەر حەقا وان دا جیهادێ بکە. یەعنی: بزڤرە مال خزمەتا وان بکە، ئەوە جهادا تە! و د ریوایەتەکا دی دا هاتییە: وی زەلامی گۆت: بەلێ، ئەو هەردو دساخن، و دەمێ ئەز هاتیم وان هەر دویان دکرە گری، ئینا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: بزڤرەڤە و کانێ چاوا تە ئەو گراندن وەسا وان بکەنینە.. و ژ ڤێ ژی ئاشکەراتر ریوایەتەکا

دییه ئەوا تێدا هاتی: پێغەمبەری گۆتی: نڤستنا تە ل نک دەیبابێن تە، کو کەیفا وان ب تە بێت و یارییان بۆ تە بکەن بۆ تە ژ هندێ چێترە تو د گەل من بێیە جهادێ.

ب دیتنا موحەممەدێ دلۆڤان چاندنا گرنژینەکێ ل سەر لێڤێن دەیبابان ب دنیایێ هەمییێ نائێتە کرین، ئەگەر خۆ بهایێ وێ ئەو جهاد ژی بت یا گازییا ئیسلامێ بەلاڤ دکەت، رەحما مەزن و جیهادا مەزن ل نک موحەممەدی ئەوە دەمێ مرۆڤ دلێ دەیبابێن خۆ خۆش دکەت، و هەوە دیت چاوا وی رێ نەدا صەحابییەکێ خۆ کو مەزنترین عیبادەتی بکەت دەمێ ئەو عیبادەت بوویە ئەگەرا هێلانا دلێ دەیبابان.

ئەڤە رێبازا مەحەممەدییە -سلاڤ لێ بن- رەحم پاشی رەحم پاشی رەحم!

و رەحما موحەممەدی -سلاڤ لێ بن- یان رێبازا وی د رەحمێ دا، ژ ڤی چارچووڤەیێ رەحمبرنا ب مرۆڤان ژی دەرباس بووبوو، (بوخاری) حەدیسەکێ ژ (سەعیدێ کورێ جوبەیری) ڤەدگوهێزت دبێژت: جارەکێ ئەز د گەل (عەبدللاهێ کورێ عومەری) بووم ئەم د بەر هندەک جحێلان را بۆرین وان مریشکەک بۆ خۆ کربوو ئارمانج، گاڤا وان عەبدللاهـ دیتی هەمی ڤەرەڤین، عەبدللاهی گۆت: کێ ئەڤە کرییە؟ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- لەعنەتێن ل وی کەسی کرین یێ ئەڤی کاری بکەت. و د ریوایەتا (موسلمی) دا هاتییە: عەبدلاهی گۆت: پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- لەعنەت ل وی کەسی کرینە یێ خودان رحەکی بۆ خۆ بکەتە ئارمانج. یەعنی: ئەو مرۆڤ یێ لەعنەتییە ئەوێ ستێرکا خۆ ل تشتەکێ خودان رح بگرت و وی بۆ خۆ بکەتە ئارمانج و ژ قەستا بکوژت، ئەو تشت ئەگەر خۆ حەیوانەکێ بێ خێر ژی بت.

و حەتا هێشتا بۆ هەوە ئاشکەرا ببت کانێ جهێ رەحمێ د دلێ ڤی پێغەمبەرێ مەزن دا چەند بوو هندەک گۆتنێن وی ل دۆر رەحمبرنا ب خودان رحان بۆ هەوە ڤەگێڕین:

ل سەری دێ بێژین: کەسەکێ خودان باوەر نینە حەز نەکەت رۆژا قیامەتێ دەمێ تەنگاڤی دژوار دبت، و بەحەشت و جەهنەم ئامادە دبن رەحم پێ بێتەبرن، و د گەل بەحەشتییان بێتە کۆم کرن و ژ جەهنەمێ بێتە ئازا کرن.. و ئەگەر هەوە بڤێت بزانن کانێ چیە ڤێ مرادێ بۆ مرۆڤی ب جهـ دئینت گوهدارییا ڤان هەر سێ حەدیسان -بۆ نموونە- بکەن:

یا ئێکێ: موسلم ژ عەبدللاهێ کورێ مەسعوودی ڤەدگوهێزت، دبێژت: پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: حسێب د گەل مرۆڤەکی ژ ئوممەتێن بەری هەوە هاتەکرن، وی چو خێر نەبوون، ب تنێ خێرەک نەبت بارێ وی یێ ژێ تژی بوو، ئەو ژی ئەڤە بوو: ئەو مرۆڤەکێ دەولەمەند بوو، کڕین و فرۆتن دکر و تێکەلی خەلکی دبوو، و گەلەک جاران تشت ب دەین ددانە خەلکی و دگۆتە وان جحێلان ئەوێن ل بەر دەستێ وی کار دکر: ئەگەر هەوە دیت مرۆڤەکی حالێ وی یێ بەرتەنگە لێ ببۆرن، خۆ لێ بگرن یان دەینی پێ بهێلن.. کارێ خێرێ یێ وی کری بەس ئەڤە بوو، رەحم ب مرۆڤێ فەقیر دبر و بێنا وی تەنگ نەدکر، دا دەینێ وی بزڤڕینت، خودێ گۆت: مادەم ئەڤ عەبدێ من هندە یێ ب رەحم بوو و ل خەلکی دبۆری، هوین ژی لێ ببۆرن، چونکی عەفو و لێبۆرین پتر بابەتی مەیە.

یا دویێ: بوخاری ژ ئەبوو هورەیرەی ڤەدگوهێزت، دبێژت: پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: دەمەکی نێزیک بوو تهێناتی صەیەکی بکوژت، لەوا ئەو ل دۆر بیرەکا ئاڤێ دزڤڕی، ژنەکا ئسرائیلی یا دەهمەن پیس ئەو دیت،

ئینا خوفکا خۆ ژ پێ خۆ کر و چوو د بیرێ دا بۆ تژی ئاڤ کر و ئینا دایێ، ژ بەر هندێ گونەهێن وێ بۆ هاتنە ژێبرن.

یا سێیێ: طـەبـەرانی ژ ئـەبوو ذەرری ڤـەدگوهێزت، دبێـژت: مـن گۆتـە پێغەمبـەری -سلاڤ لـێ بـن-: چ کـار هـەیە عەبدی ژ ئاگری رزگـار بکـەت؟ گۆت: وی گۆتە من: باوەرییا ب خودێ، من گۆت: کارەکێ د گەل باوەرییێ؟ گۆت: ئەگەر ئەو ژ ڤی رزقـی بـدەت یـێ خـودێ دایـێ، مـن گـۆت: ئەگـەر یـێ فەقیر بت و نەشێت چو بدەت؟ گۆت: بلا بەرێ خـەلکی بدەتـە کـارێ بـاش و وان ژ کارێ خـراب بـدەتـە پاش، من گـۆت: ئەگـەر یـێ نـەزان بـت و نەشـێت ب ڤی کاری رابت؟ گۆت: بلا هاریکارییا مرۆڤێ پێتڤی بکەت، مـن گـۆت: پا ئەگەر ئەو ب خۆ یێ پێتڤی بوو و نەشیا هاریکارییا کەسێ بکەت؟ گـۆت: بلا پشـتـەڤانییـا وی کەسی بکـەت یـێ زۆرداری لـێ هاتییـەکـرن، مـن گـۆت: ئەگەر یێ بێ هێـز بـت و نەشـێت هاریکارییـا وی کەسـی بکـەت یـێ زۆرداری لـێ هاتییـەکـرن؟ گـۆت: پێغەمبـەری -سلاڤ لـێ بـن- گۆتـە مـن: تـە دڤێـت خێرەکێ د هەڤالێ خـۆ نـەهێلی؟! نەهێلـە خرابییـا تـە بـەگـەهتـە خـەلکی. مـن گـۆت: ئـەی پێغەمبـەرێ خـودێ! ئەگـەر ئـەو ڤـێ چەنـدێ ژی بکـەت دێ چتـە بەحەشتێ؟ گۆت: نینە موسلمانەک خەسلەتەکی ژ ڤان خەسلەتان بکەت ئەگەر ئەو دەستێ وی نەگرت حەتا وی دبەتە بەحەشتێ.

باش هزرا خۆ د دویماهییا ڤێ گۆتنا پێغەمبەری دا بکەن: (خەسلەتەکی ژ ڤـان خـەسـلەتان) یـەعنی: ئەگـەر سـاخلەتەکا ب تنـێ ژی ژ ڤـان هـەمی خەسلەتان د گـەل ئیمـانێ ل نـک تـە هـەبت، تێـرا هنـدێ هـەیـە ئـەو تـە ببەتـە بەحەشتێ.

عەدالەتا شریعەتێ وێ بوو

((إذا لم أعدل فمن يعدل)):

سەرهاتییا موحەممەدی -سلاڤ لێ بن- د گەل عەدالـەتێ سـەرهاتییەکا عنتیکە بوویە، و ڤیانا وی بۆ ب جهئینانا دادییێ یا کێمتـر نەبوویـە ژ ڤیانـا وی بۆ ب کارئینانا رەحمێ..

ئبـن حـببـان ژ جـابـرێ ئەنصاری ڤەدگوهێزت کو رۆژەکـێ پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- مالـەک د ناڤبـەرا صـەحابییێن خـۆ دا لێکڤـە دکـر، ئینـا ئەعرابییەکێ زڤر خۆ نێزیکی وی کر و گۆتێ: ئەی موحەممەد عەدالەتێ بکـە! پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: تێچوون بۆ تـە بـت! ئەگـەر ئـەز عەدالـەتێ نەکـەم کـی دێ عەدالـەتێ کـەت؟ یـێ خوسـارەت ئـەزم، ئەگـەر ئـەز عەدالـەتێ نەکەم.

و ژبلـی وان رامـانێن ژ ڤـێ سـەرهاتییێ دئێنـە وەرگـرتن هـەما ب تنـێ رابوونا مرۆڤەکێ عەدەتی کـو ئەعرابییـەکێ ڤـالا بـوو ژ هـەر مەنصبەکێ هـەی بەرانبـەر کەسـێ ئێکـێ د دەولـەتێ دا بـێ تـرس و سـەهم، ئـەو ب خـۆ هنـدێ دگەهینت کو عەدالەتا موحەممەدی -سلاڤ لێ بن- خەلـک بسـتە کربـوون کـو وێ بێژن یا د دلـێ وان دا هەی، دحەق بن یان نە، و بێی ئەو بەرێ خۆ بدەنـە هندێ کانێ کاربدەسـتێن دەولـەتێ ب ڤـێ گۆتنـا وان خۆشە یـان نـە! و ئەگـەر موحەممەد -سلاڤ لێ بن- ژ وان مەزنان با یـێن سیاجەکی ژ خۆمـەزنکرن و ترسـێ د ناڤبـەرا خـۆ و خـەلکی دا ئاڤادکـەن، مرۆڤـەکێ عـەدەتی ژ کـورێن مللەتی هزرا هندێ نەدکر ئاخفتنەکا ب ڤی رەنگی رِوی ب رِوی بێژنێ..

و هەر دەلیڤەیەکا هلکەفتبا پێغەمبەری -سلاڤ لـێ بـن- ئسـتغلال دکـر دا صەحابییێن خۆ ل سەر (راکرنا جوداهییێ د ناڤبـەرا مرۆڤـان دا) پـەروەردە بکەت، و وان فێری هندێ بکەت کو وان سنگەکێ هنـدێ بەرفرەهـ هـەبت ئـەو

بشێن گوهێ خۆ بدەنە رەئیا کەسێ بەرانبەر، چونکی پێگاڤا ئێکێ یا مەزن بەر ب زۆرداریێ دهاڤێن ژ هندێ دەست پێ دکەت دەمێ ئەو رێکێ ل خەلکی دگرن کو رەئیا خۆ ب سەربەستی بێژن و داخوازا مافێ خۆ بکەن، یان ئەو تشتێ ئەو هزر دکەن مافێ وانە!

(بوخاری و موسلم) د حەدیسەکێ دا ریوایەت دکەن کو جارەکێ زەلامەکی حەقەک ل سەر پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هەبوو، و دیارە پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- چەندەکێ یێ گیرۆ بووی د زڤراندنا ڤی حەقێ وی دا، حەتا وی کەسی هزرکری هەر وەکی پێغەمبەری نەڤێت حەقێ وی بزڤرینت، لەو ئەو زەلام هاتە نک پێغەمبەری و چەندەکێ زڤر ئاخفت، صەحابی تێک چوون، و هندەک ژ وان خۆ ئامادە کر دا بچنێ و وی ئەدەب دەن، ئینا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەو ژ وێ چەندێ دانە پاش و گۆت: ئەوێ حەقەک هەبت مافێ ئاخفتنێ هەیە.

ئەڤە رێبازا موحەممەدی بوو -سلاڤ لێ بن-: ئەوێ حەقەک هەی، چ حەقێ وی یێ تایبەت بت یان حەقەکێ گشتی بت، دڤێت رێ بۆ بێتەدان باخڤت و دەنگێ خۆ بگەهینتە وان کەسێن کار د دەستی دا، و ئەو کەسێن دەڤێ خەلکی ددورین، و گورزێ گەفێ ل هنداڤ سەری رادکەن دا ئەو لێڤا سەری ل یا بنی نەدەن و داخوازا حەقێ خۆ نەکەن.. وان و ڤی پێغەمبەری چو د گەل ئێک نینە!

ئەڤینداریا موحەممەدێ مرۆڤ بەری کو ببتە موحەممەدێ پێغەمبەری بۆ ب جهئینانا حەقییێ یا مەزن بوو، دەمێ ژییێ وی بیست سال وی گوهـ لێ بوو هندەک زەلامێن مەکەهێ ل مالا (عەبدللاهێ کورێ جەدعانی) یێن کۆم بووین و ئارمانجا وان ئەوە پەیمانەکێ د ناڤبەرا خۆ دا گرێدەن بۆ هندێ دا هاریکاریا مرۆڤێن بێ خودان و ستەم لێکری بکەن، هەر زوی ئەو چوو

قەستا جهێ کۆمبوونێ کر و دەستێ خۆ دکره د ناڤ دەستێن کۆمبوویان دا و وی ژی پەیمان دا هندی ژێ بێت هاریکارییا کەسێن پێتڤی بکەت حەتا مافێ وان بۆ دزڤرینت، و ئەڤ پەیمانە ئەو بوو یا د دیرۆکێ ب ناڤێ (حلف الفضول) هاتییە نیاسین.. و خۆ پشتی پێغەمبەرینییێ ژی هندەک جاران پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب شانازی بەحسێ ڤێ پەیمانێ دکر. مەعنا: ڤیانا وی بۆ عەدالەتێ تشتەکێ خورستی بوو ل نک وی نە کو د گەل پێغەمبەرینییێ ل نک پەیدا بووبوو.

و ئەگەر ئەم هویر بەرێ خۆ بدەینە پەیوەندییا موحەممەدی -سلاڤ لێ بن- د گەل دادییێ دێ بینین (مەظاهرێن عەدالەتا وی) د چەند خالەکێن سەرەکی دا کۆم دبن:

یا ئێکێ: و ئەڤە بەری نوکە ژی مە ئیشارەت دایێ ئەوە وی نەدهێلا (جودایی) د ناڤبەرا خەلکی دا هەبت، چونکی لێکڤەکرنا خەلکی ل سەر ناڤ و نیشانێن ژێکجودا، و دانا چێتری و نەچێترییێ بۆ وان ل سەر بناخەیێ ڤان ناڤ و نیشانان ئەو دەرگەهێ مەزنە یێ زۆرداری تێرا دئێت و جهێ عەدالەتێ دگرت.

(حاکم) ژ عەبدللاهێ کورێ جەریری ڤەدگوهێزت دبێژت: ل رۆژا مەکەهـ تێدا هاتییە ڤەکرن زەلامەک ئینا نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەو ژ ترسان دا ڤەدلەرزی.. ئینا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: هێدی هێدی! هەما ئەز کورێ ژنەکێمە گۆشتێ هشککری ل ڤێ مەکەهێ دخوار.

ل مەکەهێ دەمێ خەلک دهاتە حەجێ و قوربان ددان، مرۆڤێن فەقیر دچوون ئەو گۆشت بۆ خۆ هشک دکر و رادکر، دا پشتی هنگی بخۆن.. بەس مالێن فەقیر ئەڤ چەندە دکر، و مالا پێغەمبەری ئێک ژ وان بوو، دەیکا وی ئەڤ گۆشتێ هشککری دخوار، ل وی دەمێ ئەڤ بازێرە ب مەزن و

بچویـک ڤـه کەفتییـه دەسـتێ ڤـی مرۆڤـی، و لـەشـکـەرێ وی سـێ چـارێکێن وەلاتێ عەرەبان ئێخستییه بن دەستێ خۆ، یا بـەرهزر ئـەو بـوو ئـەڤ سـەرۆکێ سەرکەفتی کەڤنه بەرپەرێ فەقیرییا بنەمالا خۆ بپێچت، و وی ل بـەر خـەلکی ڤەشێرت دا چو ژ مەزنییا وی و تاما سەرکەفتنێ کێم نـەبت، ئـاخری یـا ئـەم دبینین ژ خەلکێ دنیایێ گاڤا ئێک بەر پییێن خۆ دبینت و چار دەرهەم دچنـه د بەریکێ دا دفنبلندییا وی ئێکا هند ژێ چێ دکـەت ئـاخێ ب سـەر بـۆرییێ خۆ رادەت و دبێژت: هندی من بیره بنەمالا مه دخۆدیتی بوون!

پێغەمبەرێ عەدالـەتێ ژ ڤی توخمێ مرۆڤان نەبوو، ل وی دەمێ خـەلکی ب چاڤـەکێ مـەزن بـەرێ خـۆ ددا سـەرکەفتنا وی، و جهـێ وی یـێ بلنـد، وی بیـرا خـەلکی ل بـۆرییێ خـۆ و بنـەمالا خـۆ ئیناڤـه، گـۆت: خـۆ نەترسـینه، و هزرەکا مەزن نەکە، ئەز وەکی هەر ئێک ژ هەوە مرۆڤەکێ فەقیرم، دەیکـا مـن قەدید دخوار!

و ژ بەر کو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- نەدڤیا خـۆ ژ خـەلکێ دی جـودا کەت، ئەوی نه ب جلکێ خۆ و نه ب جهێ خۆ، خۆ ژ خەلکی جودا نـەدکر، و گەلەک جاران مرۆڤەکێ بیـانی دەمـێ دهـات دا پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- ببینت، وی ئەو ژ هەڤالێن وی جودا نەدکر، لەو دا پسیار کەت: کـی ژ هـەوە موحەممەده؟!

یا دووێ: ژ مەظـاهرێن عـەدالـەتا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئـەڤـه بـوو وی نـەدهێلا زولـم بێتـەکرن، و وی خـەلـک وە تـێ دگەهانـد کـو مەنعـەکرنا زولمێ بەری هەر تشتەکی هاریکارییەکه مـرۆڤ بـۆ زالـمی ب خـۆ پێشـکێش دکەت، د ناڤ عەرەبان دا گۆتـنەک هەبوو ژ گـۆتنێن مـەزنان دهاتـه هژمـارتن، دگـۆتن: پشـتـەڤانییـا برایـێ خـۆ بکـه و وی ب سـەربێخه ئـەو زالـم بـت یـان مەزلووم! و مەخسەدا وان ئـەو (عونصرییەتا عەشائری) بـوو یـا وان شـانازی

پێ دبر، کو مرۆڤ پشتەڤانییا مرۆڤێ خۆ د حەقی و نەحەقییێ دا بکەت، بێی بەرێ خۆ بدەتێ کانێ ئەو یێ زالمە یان نە. ڕۆژەکێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئەڤ ئاخفتنا (جاهلی!) د ناڤ صەحابییێن خۆ دا گۆت، صەحابی عەجێبگرتی بوون، چاوا پێغەمبەر ڤێ ئاخفتنێ دبێژت؟ ئێک ژ وان گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ! ئەم دزانین چاوا دێ پشتەڤانییا وی کەین ئەگەر ئەو یێ مەزلووم بت، بەلێ ئەگەر یێ زالم بت چاوا دێ پشتەڤانییا وی کەین؟ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: مەنعا وی ژ زولمێ بکە، ئەو تە پشتەڤانییا وی کر. ڕەنگەکێ غەریبێ پشتەڤانییێیە ل بەر خەلکی، بەلێ نە ل نک پێغەمبەرێ عەدالەتێ..

و حەژێکرنا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بۆ عەدالەتێ و کەربڤەبوونا وی ژ زولمێ ل ڤی توخویبی ڕاناوەستت، بەلکی ژێ دەرباس دبت و دگەهتە هندێ ئەو فەرمانێ ل مە دکەت کو نە بەس ئەم هاریکارییا وی کەسی نەکەین یێ زولمێ دکەت و حەز ژێ نەکەین، بەلکی دڤێت خۆ ب سەر وی کەسی ژی ڤە نەچین یێ زولمێ دکەت، دا ئەو هەست ب هندێ بکەت کو یێ ب تنێیە بەلکی ل ڤی کارێ خۆ لێڤە ببت، یان ژی ئەگەر ئەم ب سەر ڤە چووین دڤێت وی وە تێ بگەهینین کو ئەم هەڤالێن وی یێن زۆردارییێ نینین.

(بەیهەقی) ژ (کەعبێ کوڕێ عەجورەی) ڤەدگوهێزت، دبێژت: جارەکێ ئەم نەهـ مرۆڤ د مزگەفتێ ڤە بووین، پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- هاتە نک مە و سێ جاران گۆت: هەوە گوهـ ل من هەیە؟ پاشی گۆت: پشتی من هندەک مەزن دێ حوکمی ل هەوە کەن، هەچییێ ب سەر وان ڤە بچت و باوەرییێ ب درەوا وان بینت، و هاریکارییا وان ل سەر زۆرداریيا وان بکەت ئەز نە ژ ویمە و ئەو نە ژ منە، و ئەو ب سەر من ڤە نائێتە سەر حەوضێ

ڕۆژا قیامــەتێ، و هــەچییێ ب ســەر وان ڤــە چــوو و بــاوەری ب درەوا وان نەئینا و هاریکارییا وان ل ســەر زۆرداریــیــا وان نــەکــر، ئەو ژ منە و ئـەز ژ ویمە، و ئەو دێ ب سەر من ڤە ئێتە سەر حەوضێ ڕۆژا قیامەتێ.

و ئەو زولـما موحەمـمـەدی دوژمناتییا وێ دکر نە بەس ئەو زولمە یا هندەک مەزن ل مللەتێن خۆ دکەن، هەر چەندە ئـەو ژ هـەمییان خرابتـرە ژ بـەر کو کارتێکرنا وێ بــەرفــرەهتــرە.. بەلکی ئەو زولم گەلەک ڕەنگان ڤـەدگرت، ژ وانان:

پێغەمبەر د گۆتنەکا خۆ دا مە ئاگەهدار دکەت کو ئـەو جهێ زولـم لـێ دئێتەکرن و پێ ل عەدالـەتێ دئێتە دانان دڤێت ئەم خۆ ژێ بدەینە پاش، ئەگەر خـۆ ئــەم ب خـۆ زولـمێ نەکەین و مە پێ نەخۆش ژی بت، چونکی لـەعنـەت ل وی جهـی دبـارن و ژ هـەر کەسـەکی دگـرت یـێ حـازر ئـەو تـێ نـەبت یـێ بەرەڤانییێ ژ وی کەسی بکەت یێ زولـم لـێ دئێتە کرن.

زەلامـەک جـارەکێ هاتـە نـک پێغەمبـەری دا وی ل سـەر هنـدێ بکەتـە شاهد کو وی تشتـەک ژ مالـێ خۆ یێ دایـە کـوڕەکێ خـۆ، پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بن- گۆتـێ: هەمی عەیالـێن خۆ تە ئەو دایـێ؟ وی گـۆت: نـە، پێغەمبـەری گۆتـێ: تشتـێ عەدالـەت تێدا نەبت ئەز ل سەر نابمە شاهد.

جارەکێ زەلامەک ل نک پێغەمبەری -سلاڤ لـێ بن- یێ ڕوینشتی بوو کوڕەکێ وی یێ بچویک هات، وی ئەو ماچی کر و دانا سەر پـێ خـۆ، پاشـی کچـەکـا وی یـا بچویـک هـات وی ئـەو دانـا ب ڕەخ خـۆ ڤـە، پێغەمبـەری نەرازیبوونا خۆ ل سەر کارێ وی دیارکر و گۆتـێ: بۆچی تە عەدالـەت د ناڤبەرا وان دا نەکر؟

جارەکێ وی کوڕە جحێلـەک ب کـارەکی هنـارت، ئـەو چـوو حـەتا نیڤـرۆ نەهات، پێغەمبەر -سلاڤ لـێ بن- عێجز بوو، ئەو مرۆڤێن حـازر هزرکـر گاڤـا

ئەو جحێل هات پێغەمبەر دێ وی ئێشینت، گاڤا هاتی، پێغەمبەری گۆتێ: ئەگەر ژ ترسێن خودێ نەبا ئەز دا تە ب ڤێ سیواکێ قوتم.. ب سیواکێ!!

و د گۆتنەکا خۆ یا دی دا دبێژت: ئەو زەلامێ دو ژن هەبن و عەدالەتێ د ناڤبەرا وان دا نەکەت، ڕۆژا قیامەتێ دێ ئێت یێ خار، دا خەلک هەمی بزانن ئەڤە ئەو بوو یێ زولم کری!

مەعنا: زولم چ ل سەر مستوایێ حاکمی بت چ ل سەر موستەوایێ مەحکوومی، د شریعەتێ موحەممەدی دا تشتەکە نائێتە قەبویلکرن.

یا سێیێ: و دبت ئەڤە ژ هەمییێ عەجێبتر بت، د شریعەتێ موحەممەدی دا عەدالەت دڤێت د (گۆتن و کریاران) ب تنێ دا نەبت، بەلکی عەدالەتا مەزنتر ئەو عەدالەتە یا د هەست و (شعوورێ) دا بت، یەعنی: ئەگەر دلێ مرۆڤی و شعوورا وی د دەر حەقا خەلکی دا یا دورست و صافی و عادل نەبت ئەو نابتە ژ وان مرۆڤان یێن موحەممەد حەز ژێ دکەت ئەگەر خۆ گۆتن و کریارێن وی د عادل ژی بن.. ما نە تشتەکێ غەریبە؟! موجەررەد تە هندەک مەشاعرێن دوژمناتییێ د دل دا هەبن، یان کەرب و نەڤیانا خەلکی دلێ تە داگیر کربت، ئەڤە تێرا هندێ هەیە تو پێ ببییە ژ زۆرداران.. سێ ڕۆژان ل سەر ئێک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- مزگینی ب بەحەشتێ دا زەلامەکی، نە چونکی وی گەلەک عیبادەت دکر یان گەلەک خێر ددان، بەلکی ژ بەر هندێ چونکی دلێ وی د دەر حەقا خەلکی دا یێ صافی بوو، و وی دوژمناتییا کەسێ د سنگێ خۆ دا هل نەدگرت. و ل سەر ڤی بناخەیی هەر تشتەکێ هەبت یێ بێنا بێ باوەری و دلڕەشییێ ژێ بێتە سەحکرن د شریعەتێ موحەممەدی دا یێ حەرامە، چونکی عەدالەت پێ دئێتە تێکدان، وەکی: حەسویدییێ، هزرا خەلەت، جاسووسی، بەحسکرن و دویچوونا عەیبێن خەلکی..

و كورتترين وكۆمكەرترين پەيڤ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- د دەر حەقا ڤێ مەسەلێ دا گۆتی ئەوە یا (موسلم) ژ ئەبوو هورەیرەی ڤەدگوهێزت، دبێژت: پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: موسلمان برایێ موسلمانییە، زۆرداریێ لێ ناکەت، و وی شەرمزار ناکەت، تەقوا یا د ڤێرێ دا.. و سێ جاران وی ئیشارەت دا سنگێ خۆ، و تێرا مرۆڤی هەیە یێ خراب بت کو وی کەرب ژ برایێ خۆ یێ موسلمان ڤەببن، موسلمان هەمی ل سەر موسلمانی حەرامە: خوینا وی و مالێ و ناموسا وی.

و مرۆڤەکی ئەگەر چو خرابی نەبن، ب تنێ خرابییا وی ئەو بت کەربێن وی ژ خەلکی ڤەببن ئەو تێرا وی هەیە وی ل نک خودێ و پێغەمبەری بکەتە ژ مرۆڤێن خراب.. جارەکێ ل نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- مەدحێن ژنکەکێ هاتنە کرن گۆتن: ئەو ژنەکە گەلەک نڤێژان دکەت و ڕۆژییان دگرت، و گەلەک یا خێرکەرەکە، بەلێ قوسویرییا وێ ئەوە ئەو ب ئەزمانێ خۆ نەخۆشییێ دگەهیننتە جیرانێن خۆ.. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: ئەو دێ چتە ئاگری! یەعنی: ئەو هەمی ڕۆژی و نڤێژ و خێر چو فایدەی ناگەهیننێ، مادەم وێ ئەزمانەکێ ڕەش هەیە نەخۆشییێ پێ دگەهیننتە خەلکی.

ڤیان تبیەتێ وێ بوو

((لا تدخلون الجنة حتى تؤمنوا، ولا تؤمنوا حتى تحابوا)):

ڕۆژەکێ مرۆڤەکێ شانازییێ ب ڕێبازا باب و باپیران دبەت ئەگەر خۆ ڕێبازەکا جاهلی ژی بت، گوهـ لێ بوو کو زەلامەک د ناڤ قورەیشییان دا یێ دەرکەفتی دبێژت: ئەز پێغەمبەرم.. و ئەو دینێ باب و باپیرێن هەوە ل سەر یێ خەلەتە! وەکی عەورێ زڤستانێ دەمێ ڕەش و شین دبت، ئەو مرۆڤ تێک چوو و بوو گوڕگوڕا وی.. چاوا ئەڤە دێ چێ بت؟! مرۆڤەک د ناڤ مە

دا دەرکەڤت و ب ئاشکەرایی گۆتنێن سەقەت د دەر حەقا وی دینی دا بێژت یێ باب و باپیرێن مە ل سەر چووین.. ئەڤە قەت و قەت چێ نابت! وەکی هڕەبایەکێ دژوار قەستا وی جهی کر یێ پێغەمبەر لێ و سویندا وی یا مەزن ئەو بوو ئەو نەزڤڕت حەتا حسێبا خۆ د گەل موحەممەدی صافی نەکەت.. ب گڕنژینەکا تژی ئەڤین ڤە پێغەمبەری پێشوازییا وی کر، و داخواز ژێ کر چەندەکێ ل نک ڕوینتە خوارێ و گوهێ خۆ بدەتە ئاخفتنا وی..

بیست خەبەر پێڤە نەچوون تو دا بێژی ئەڤ مرۆڤە ژ ڤی دەستی کرە د دەستێ دی دا، ئەو عەورێن ڕەش و تاری ل هنداڤ دلێ وی ڤەڕەڤین، بوو ساهی، ئەو کەربا ناڤچاڤێن وی تێک بری بریا و ل شوینا وێ گەشاتییا ئەڤینێ ل سەر دێمی روهنکر.. و بەری ئەو ژ نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ڕابت دلێ وی وەسا نەرم بوو حەتا چاڤێن وی ڕۆندک باراندن، و بەری بزڤڕت گۆت: ئەی موحەممەد! ئەز ب خودێ کەمە دەمێ ئەز هاتیمە نک تە کەسەک ل سەر ڕوییێ عەردی نەبوو هندی تە ل بەر من یێ ڕەش بت، و نوکە ئەز دێ ژ نک تە چم و کەسەک ل سەر ڕوییێ عەدی نینە هندی تە ل بەر من یێ شرین بت.

و عومەر.. جەبارێ جاهلییەتێ، دەمێ خودێ ڤیای ڕۆناهییا ئیسلامێ بکەتە د دلی دا بەرێ وی دا پێغەمبەرێ رەحمێ و دادییێ و ئەڤینێ، ڕۆژەکێ عومەری شیرێ ڕویس دا دەستێ خۆ و سۆز دا ئەو شیری نەزڤڕینتە د کاڤلانی دا حەتا موحەممەدی پێ نەکوژت.. گۆت: چاوا ئەو بستە دکەت بهاڤێتە خوداوەندێن قوریشییان یێن پیرۆز! و دەرکەفت.. قیت کرە مالا ئەرقەمی پشتی زانی پێغەمبەر و هندەک هەڤالێن خۆ یێن ل وێرێ، و پشتی عومەر دەمەکێ کورت ل دیوانا پێغەمبەری ڕوینشتی و ئێکسەر گوهێ خۆ دایە گۆتنا وی وەکی تو چیکەکا ئاڤێ بەردەیە سەر کەللا شەکەرێ ڤیانا

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- وەسا کەربا عومەری مێت، عومەر ب هەمی جەبارییا خۆ ڤە بەرانبەر دێمێ گەشێ پێغەمبەری حەلیا و بوو ئێکێ دی.. بوو عومەرەکێ دلنەرم و چاڤ تەڕ!

بەرانبەر ڤێ ڕویدانا مەزن قورەیشی حێبەتی بوون.. نەشیان ڤێ سەرهاتییێ شرۆڤە بکەن، چو د دەستان دا نەما گۆتن: موحەممەد ساحرە!! ئەگەر نە ئەو چ هێزە وی هەی بشێت ب ڤی ڕەنگی دلان بگوهۆڕت؟

ئەو دنەزان بوون ب زمانێ دلان، لەو هندە خەلەت چوون.. موحەممەدی کەسێ بەرانبەر ژ دل دڤیا، و خێرا وی دخواست، لەو دفنبلندییا یێ بەرانبەر ب چەکێ ڤێ ڤیانا مەزن دهاتە وەرگێڕان، و چونکی ڤیان د دلێ موحەممەدی دا -سلاڤ لێ بن- تشتەکێ فطری بوو، و تبیعەتەکێ خوڕستی بوو، و نە (تەصەننوعەکا) ژ قەستا بوو، تیشکا ئەڤینێ ژ دلێ وی یێ مەزن ڤەدپەشی و هەر زوی خۆ ل دلێ کەسێ بەرانبەر ددا.. موحەممەدی خودێ دڤیا.. و مرۆڤ دڤیان.. و دەم و جهـ دڤیان.. لەو دلێ وی هندی کەونێ خودێ دای یێ بەرفرەهـ بوو، و ئەڤ ڤیانە ب ڕاستی عاطفەکا عەجێبە هەر جارەکا ب دورستی جهێ خۆ د دلەکی دا کر وی دلی ب خودان ڤە وەسا دگوهۆڕت تو دێ بێژی ئەڤ مرۆڤە نە ئەو کەسێ بەرێیە!!

گەلەک جاران دئێتە گۆتن: ئەگەر تە بڤێت مرۆڤەکی ب دورستی بنیاسی وی عێجز کە.. ڕۆژەکێ پێغەمبەر، خودانێ ڤی دلێ هندە مەزن، مللەتێ وی یێ نەزان ئەو زێدە عێجز کر، (بوخاری) ژ دەیکا موسلمانان عائیشایێ ڤەدگوهێزت، دبێژت: من گۆتە پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-: ئەرێ ڕۆژەک ب سەر تە دا هاتییە نەخۆشتر ژ ڕۆژا ئوحودێ؟ د بەرسڤا وێ دا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ئاشکەراکر کو بەلێ ئەو ڕۆژا خەلکێ طائفێ ئەو ب کرێتی دەرێخستی و زارۆک و مرۆڤێن دین و بێ عەقل ڤێڕا بەردابن، ئەو

ڕۆژ ل بەر وی نەخۆشتر بوو، لەو ژ قەهران دا ئەو ل دویڤ سەرێ خۆ چوو حەتا وی هند خۆ دیتی ئەو یێ ل (قرن الثعالب) قویناغا ڕۆژەکێ دویر ژ مەکەهێ، عێجزی هندە!! ل وی دەمی خودێ وەحی بۆ وی هنارت: ئەی موحەممەد، ئەگەر تە بڤێت دێ چیایان ب سەر وان دا ئینم.. بەرسڤا پێغەمبەرێ دلۆڤان چ بوو؟

وی گۆت: نە یا ڕەببی! هیڤییا من ئەوە هندەک ژ پشتا ڤان دەرکەڤن، عەبدینییا خودێ بکەن.

ئەڤە ڕێبازا پێغەمبەرێ ئیسلامێ بوو.. پێغەمبەرێ ڕەحمێ و ڤیانێ، ل بەر نەهات غەزەب ل دوژمنێن وی یێن کافر ببارت، سەر خاترا وان عەیالێن بەلکی ژ وان ببن و عەبدینییا خودێ بکەن، و ڕێبازا داخوازکەرێن ضەلالەتێ ژ موجاهدێن جیهاد ژێ بەری ئەوە ئەو ب سەدان عیبادەتکەران دکوژن دبێژن: بەلکی کافرەک د ناڤ وان دا هەبت!

موحەممەدی بەری هەر تشتەکی و پتر ژ هەر تشتەکی خودایێ خۆ دڤیا، چونکی خودێ ل نک وی مەزنترین ڕاستی بوو، و حەژێکرنا وی یا مەزن بۆ خودێ دلێ وی هند فرەه کربوو کو ڤیانا مەخلووقێن خودێ ژی د ناڤ خۆ دا بحەوینت ئەگەر خۆ ئەڤ مەخلووقە ئەو بن یێن نەخۆشی ژی گەهاندییێ. و خۆ دەمێ خەمێن دنیایێ چەنگێ خۆ ب سەر دلێ وی یێ مەزن دا دئینت ژی ڤیانا خۆشتڤییێ وی یا ل بەر چاڤان، ڕۆژەکێ کوڕێ وی یێ ئێکانە، هیڤییا ژییێ وی، مر.. مر، بەلێ هیڤی د دلی دا نەمر، خەیالا کوڕێ خۆ ئاخافت و گۆتێ: چاڤ ڕۆندکان دبارینت، و دل ب خەم دکەڤت، و ئەم تشتەکی نابێژین خودێ پێ نەخۆش بت، و ئەم ل سەر وەغەرکرنا تە ب کۆڤانین ئەی ئیبراهیم! مرنا کوڕی تشتەکێ مەزنە.. بەلێ گۆتنا ئاخفتنەکا

خودێ پێ نەخۆش بت ل نک موحەممەدی -سلاڤ لێ بن- مەزنترە، ئەڤە قانوونا ڤیانێیە ل نک پێغەمبەرێ ڤیانێ.

و حەتا هوین بهایێ حەژێکرنێ و ڤیانێ د شریعەتێ موحەممەدی دا بزانن گوهداریێیا ڤێ حەدیسێ بکەن:

موسلم ژ ئەبوو هورەیرەی ڤەدگوهێزت، دبێژت: پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: هوین ناچنە بەحەشتێ حەتا هوین باوەرییێ نەئینن، و هوین باوەرییێ نائینن حەتا هوین حەز ژ ئێک و دو نەکەن، و ما ئەز بۆ هەوە تشتەکی نەبێژم ئەگەر هوین بکەن هوین دێ حەز ژ ئێک و دو بکەن؟ سلاڤێ د ناڤبەرا خۆ دا بەلاڤ کەن.

هەر دەلیڤەیەکا هەبا موحەممەدی -سلاڤ لێ بن- ئستغلال دکر دا بەرێ هەڤالێن خۆ بدەتە ڤیانێ، و هەر رێکەکا وی زانیبا ڤیان پێ زێدە دبت وی نیشا وان ددا.. رۆژەکێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- د گەل هەڤالەکێ خۆ بوو، زەلامەک د بەر وان را بۆری، ئەوێ ل نک پێغەمبەری روینشتی گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ! ئەز حەز ژ ڤی زەلامی دکەم.. پێغەمبەری گۆتێ: تە ئەو پێ حەساندییە کو تو حەز ژ وی دکەی؟ گۆت: نە. پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: وی پێ بحەسینە. و بۆ ڤێ چەندێ وی قاعدەیەکێ گشتی دانا و گۆت: ئەگەر ئێک ژ هەوە برایەکێ خۆ ڤیا بلا بێژتێ کو وی ئەو دڤێت.

بۆچی؟

چونکی ئەڤ چەندە دێ بتە ئەگەرا زێدەبوونا ڤیانێ د ناڤبەرا وان دا.

و ڤیان ل نک موحەممەدی ب خۆ ب خۆ قەنجییە، و مرۆڤێ ئەڤیندار ب ئەڤینا خۆ وێ خێرێ ب دەست خۆ ڤە دئینت یا ب کارێ خۆ ب دەست خۆ ڤە نەئینت، رۆژەکێ ئەبوو ذەرری پسیارەک ژێ کر و گۆت: ئەی پێغەمبەرێ

خودێ! مرۆڤەکێ هەی حەز ژ هندەک باشان دکەت و نەشێت وی کاری بکەت یێ ئەو دکەن.. ئەرێ رۆژا قیامەتێ حالێ وی دێ چ بت؟ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: تو دێ د گەل وی بی یێ تو حەز ژێ بکەی. ئەبوو ذەر! ئەگەر کارێ تە یێ باش هند یێ گەلەک نەبت تە ژی کو تە بگەهینتە دەرەجا وان باشان، ڤیانا تە بۆ وان دێ تە گەهینتە رێزا وان.. هەر وەکی ڤیان د شریعەتی موحەممەدی دا -سلاڤ لێ بن- ئەو نەسەبا ب هێزە یا دەورێ خۆ دبینت دەمێ هەمی نەسەب دئێنە لادان، ئەی ئەبوو ذەر! ڤیان دێ هەوە گەهینتە ئێک دەمێ کار هەوە ژێکجودا دکەت، چەند بهایەکێ مەزنە ڤیانێ ل نک ڤی پێغەمبەری هەی؟! و چەند گونەهەکا مەزنە ئەوێ کەرب و نەڤیانێ ب ناڤێ حەژێکرنا ڤی پێغەمبەری د ناڤ عەبدێن خودێ دا بەلاڤ دکەت!

و حەتا باش بۆ هەوە ئاشکەرا بت کو ڤیانە ئەو نەسەبا دمینت دەمێ نەسەبا دایبابی دئێتە لادان گوهدارییا ڤێ گۆتنا پێغەمبەرێ ئەڤینێ بکەن:

(ئەبوو داوود) ژ ئەبوو هورەیرەی ڤەدگوهێزت، دبێژت: پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆت: د ناڤ بەنییێن خودێ دا هندەک مرۆڤ هەنە نە پێغەمبەرن و نە شەهیدن، پێغەمبەر و شەهید رۆژا قیامەتێ حەز دکەن وەکی وان بن ژ بەر جهێ وان ل نک خودێ. گۆتن: ئەی پێغەمبەرێ خودێ، بۆ مە بێژە کانێ ئەو کینە؟ وی گۆت: ئەو هندەک مرۆڤن بۆ خودێ حەز ژ ئێک و دو کرییە نە چونکی مرۆڤاینییەک د ناڤبەرا وان دا هەیە یان مالەکی ددەنە ئێک و دو، دێمێن وان رۆناهینە، و ئەو ل سەر رۆناهییێنە، ناترسن دەمێ مرۆڤ دترسن، و ب خەم ناکەڤن دەمێ مرۆڤ ب خەم دکەڤن. و ڤیان ل نک موحەممەدی -سلاڤ لێ بن- قاعدەیەکێ موکمە بۆ ژینێ، لەو خۆ دەمێ

کاودان وی مەجبوور دکەن کو وی ئێک نەڤێت ژی ئەو ژ قاعدەیێ ڤیانێ دویر ناکەڤت، بەلکی هوین بێژن: چاوا؟

د بەرسڤێ دا دێ بێژم: پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- بۆ نموونە حەز ژ حەقیییێ دکر، و ڤیانا وی بۆ حەقیییێ ئێکا هند ژێ چێ دکر گاڤا وی کەسەک دیتبا دوژمناتییا حەقیییێ بکەت ڤیانا وی بۆ حەقیییێ نەڤیانا ڤی کەسی ل نک وی پەیدا دکر، و دەلیل ل سەر ڤێ چەندێ ئەو بوو هەر جارەکا ڤی کەسێ دوژمناتییا حەقیییێ بەس کربا نەڤیانا د دلێ پێغەمبەری دا -سلاڤ لێ بن- نەدما، ئەگەر خۆ ئەو کەس نەهاتبا سەر دینێ وی ژی.. رۆژا پێغەمبەر سەرکەفتی هاتییە د مەکەهێ دا کەنکەنێن قورەیشییان هەمی سەرشۆڕ بەرانبەر وی راوەستیان، و چاڤەرێیی هندێ مان کانێ ئەڤ قائدێ سەرکەفتی چ بڕیارێ د دەر حەقا وان دا دێ دەت، ما نە ئەو بوون یێن ئەو ژ مالا وی دەرێخستی؟! ما نە ئەو بوون پتر ژ جارەکێ جاسووس هنارتینە مەدینێ دا ب دزی ڤە دا وی بکوژن؟! ما نە ئەو بوون یێن ئویجاخێن عەرەبان هەمی کۆم کرین و پێکڤە هێرش کرییە مەدینێ و چەند ڕۆژان دۆر ل باژێڕی گرتی ب ئنیەتا براندنا گازییا وی؟!

ئەڤە ئەو هەمی ئەڤرۆ ستۆخوار ل بەر شیرێ وی دڕاوەستاینە.. نەهاتینە سەر دینێ وی، بەلێ کاودان و گوهۆڕین ئێدی ڕێکێ نادەنە وان ئەو بشێن دوژمناتییا دینێ وی بکەن، لەو بڕیارا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- یا روهن و ئاشکەرا بوو: ئەو ل وان هەمییان بۆری.

بەلێ.. دلێ موحەممەدی کەرب و کینێ نانیاست، و ئەو نە ژ وان کەسانە یێن ل سەر (مرۆڤینییێ) حاقد، و هزرا تۆلستاندن و سەربڕینێ مەژییێ وی داگیرکری..

و دا بۆ مە دیار ببت کانێ بەرێ ڤی پێغەمبەرێ دلۆڤان و مهرەبان چەند لێ بوو وان ئەگەران د ناڤ مە دا نەهێلت یێن کارەکێ سلبی ل ڤیانا مە بکەن چ ل سەر مستەوایێ فەردی یان یێ جەماعی بەرێ خۆ بدەنە ڤان ئەحکامێن جڤاکی یێن وی بۆ مە دانایین:

- پێغەمبەر دبێژت: ئەگەر هوین سێ کەس ل دیوانەکێ بوون، دو ب تنێ هێدی د گەل ئێک و دو نەئاخڤن. بۆچی؟ چونکی دبت کەسێ سێیێ عێجز بت، و ئەڤ عێجزییە تەئثیرێ ل ڤیانا وی بکەت بۆ هەر دو هەڤالێن وی.

- پێغەمبەر دبێژت: ئەگەر ئێک ژ هەوە چوو دیوانەکێ بلا کەسێ ژ جهێ وی ڕانەکەت و ئەو بچت ل جهێ وی ڕوینت. بۆچی؟ چونکی دبت ئەڤ کارێ وی ببتە ئەگەرا هندێ کەربێن یێ دی ژ وی ڤەببن.

- پێغەمبەر دبێژت: چێ نابت بۆ مرۆڤی بچت د ناڤبەرا دو کەسان دا ڕوینت بێی دەستویرییا وان. بۆچی؟ دا کەربێن وان ژ وی ڤەنەبن.

- پێغەمبەر نیشا مە ددەت کو ئەگەر مە ڤیا بچینە نک کەسەکی دڤێت دەرگەهی بقوتین و نەچینە ژۆر حەتا ئەو دەستویرییێ بدەت، خو ئەگەر ئەو کەس هەڤالەکێ مرۆڤی یێ نێزیک ژی بت یان مرۆڤەکێ مرۆڤی بت. بۆچی؟ چونکی دبت چوونا مرۆڤی بارگرانییەک بوو بۆ وی ڤێجا ئەو ببتە جهێ نەخۆشییێ بۆ وی، و دلێ وی د دەر حەقا مرۆڤی دا بێتە گوهاڕتن.

- پێغەمبەر فەرمانێ ل مە دکەت کو ئەگەر مە گازی کەسەکی کر ب خۆشترین ناڤێ وی ل نک وی ئەم گازی بکەینێ. بۆچی؟ دا کەیفا وی بێت، و ڤیان د ناڤبەرا مرۆڤی و وی دا زێدە ببت.

- پێغەمبەر بەرێ مە ددەتە وەفادارییێ، و وی ب خۆ ژی ب کریار ئەڤ وەفایە ب جهـ دئینا، چونکی وەفاداری ڤیانێ بەلاڤ دکەت.. جارەکێ

پیرەژنەک هاتە مالا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن-، پێغەمبەر ب بەر ڤە چوو و گەلەک کەیفا خـۆ پێ ئینا و عەبایێ خۆ ژ سەر ملێن خۆ دانا دا ئـەو پیـرەژن ل سەر ڕوینت.. عائیشا ژ ڤی کارێ وی حێبەتی بوو، لەو گاڤا پیرەژن زڤـڕی وێ پسـیار ژ پێغەمبـەری کـر کـانێ ئـەو کـی بـوو؟ پێغەمبـەری گۆتێ: ئـەڤـە هەڤالا خەدیجایێ بوو، وەختێ خەدیجا یا ساخ دهات سەرا مە ددا.

یـا عـەجێب ئـەوە وەفاداریـیـا پێغەمبـەری و ڤیانـا وی خـۆ د گـەل (جەماداتان) ژی هـەبـوو.. بەلێ خـۆ د گەل تشـتێن هشـک و بێ ڕح ژی، ل مزگەفتا وی قورمەکێ دارێ هەبوو دەمێ وی خوتبە دخواند دچوو سـەر وی قورمی، پشتی منبەرەک بۆ هاتییە چێکرن وی ئـەو قـورم هێلا، دەمـەکی وی بەرێ خۆ دایێ هەر وەکی ئەو قورم یێ خوار دبت، ئـەو چـوو ئـەو قـورم دا بـەر سنگێ خۆ و بڕیار دا قورم ل نک وی ل سەر منبەرێ بێتە دانان!!

و ڕۆژەکـێ بـەرێ وی ب چیـایێ ئوحودێ کـەفت.. ئینـا ل هەڤـالێن خـۆ زڤڕی و گۆت: ئوحود چیایەکە حەز ژ مە دکەت، و ئەم حەز ژێ دکەین!!

- پێغەمبەری حەرام کـر ل سـەر مـە کـو ئێک ژ مە سێ ڕۆژان پـتـر ژ برایەکێ خۆ سل ببت، و پشت بدەتێ. بۆچی؟ دا ئەڤ کارە ڤیانێ د ناڤبەرا وان دا نەبرینت.

ل دویماهییا ڤێ ناڤبڕێ دێ بێژین:

د ریوایەتـەکێ دا هاتییـە جـارەکێ پێغەمبـەری -سـلاڤ لـێ بـن- گۆتـە صەحابییەکێ خۆ: ئەز کـارەکێ بـۆ تـە بێژم خودێ و پێغەمبـەرێ وی حـەز ژێ دکـەن؟ گـۆت: بـەلێ ئـەی پێغەمبـەرێ خودێ، گـۆت: مرۆڤـان بگەهینـە ئێـک دەمـێ ژێـک عێجـز دبـن، و وان نێزیکـی ئێـک بکـە دەمـێ ئـەو ژێـک دویـر دکەڤن.

بلندی و خێرخوازی کاری وی بوو

((تنام عینی ولا ینام قلبی)):

د ناڤ گیلەشۆکا ژینێ دا، و د گەل وان هەمی هەڤدژییێن ژینا دنیایێ د ناڤ خۆ دا هل دگرت، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کار دکر پێخەمەت (تۆمارکرنا رەقەمەکێ قیاسی یێ دویردەست) د لایێ بلندی و خێرخوازییێ دا.

و هەر ل سەری وی بڕیار دا کو بۆ خەلکی بژیت پتر ژ کو بۆ خۆ بژیت، و ئەگەر ئەم دیرۆکێ بخوینین دێ بینین گەلەک کەس ب ڤی ڕەنگی هەبووینە، یەعنی: بۆ خەلکی ژیابن پتر ژ کو بۆ خۆ ژیابن.. بەلێ تشتێ موحەممەدێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ژ ڤان کەسێن هە جوداکری ئەو بوو ئەڤ بلندییا موحەممەد -سلاڤ لێ بن- گەهشتییێ ل نک وی ب تنێ ڕانەوەستیا بوو، و میراتەکێ وی یێ شەخصی نەبوو وی بۆ عەیالێ خۆ یان بنەمالا خۆ هێلا بت، بەلکی ئەو ڕێبازەکا گشتی بوو وی بۆ ئوممەتا خۆ پشتی خۆ ژ هێلا.

دەمێ مرۆڤ گوهێ خۆ ددەتە موحەممەدی -سلاڤ لێ بن- وەکی دئاخڤت مرۆڤ بلندییێ و (ئەناقەتێ) دبینت.. و دەمێ مرۆڤ بەرێ خۆ ددەتە موحەممەدی -سلاڤ لێ بن- دیسا مرۆڤ بلندی و (ئەناقەتێ) دبینت. نە بەس هندە، بەلکی خۆ دەمێ دوژمنێن وی ئەو مەجبوور دکر کو ئەو چەکی ژی هلگرت، مرۆڤ بلندییێ و (ئەناقەتێ) د شەڕێ وی دا دبینت!

وەرن دا ژ ڤێرێ دەست پێ بکەین.. چونکی ئەناقەت د گۆتن و کریاران دا بەلکی ل نک گەلەک ژ مە تشتەکێ غەریب نەبت، بەلێ ئەناقەتا د کرنا شەڕێ دوژمنان دا دبت ئەڤە ل بەر گەلەک ژ مە تشتەکێ عەجێب بت.

(ابن أبی شیبه) ژ (ئەنەسێ کورێ مالکی) ڤەدگوهێزت کو هەر جارەکا ئەو دەرکەفتبانە شەڕەکی، لەشکەر دا خۆ ل لایێ باژێڕی گرت بەری بدەتە ڕێ حەتا پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- چووبا نک و هندەک شیرەت لێ کربان، جارەک ژ ڤان جاران پێغەمبەری گۆتە وان: ب ناڤێ خودێ دەرکەڤن، و د ڕێکا خودێ دا شەڕێ دوژمنێن خودێ بکەن، پیرەمێرێن ئەختیار نەکوژن، و چو بچویک و ژنکان نەکوژن..

و ئەڤ ئەناقەتا هە خەلیفێ وێ (ئەبوو بەکری) ژی ژێ وەرگرت بوو، جارەکێ ئەبوو بەکر د گەل لەشکەرێ موسلمانان بۆ خاترخواستنێ دەرکەفتە ژ دەرڤەی باژێڕی، سەرلەشکەر (یەزیدێ کورێ ئەبوو سوفیانی) بوو، ئەبوو بەکری هندەک شیرەت ل وی کرن و گۆتێ: چو بچویکان نەکوژە، و چو ژنکان ژی، و چو پیرەمێران ژی، چو دارێن فێقی نەبڕە، و چو ئاڤاهییان خراب نەکە، و چو حەیوانەتان سەرژێ نەکە، و چو دار و باری نەسوژە، و خیانەتێ نەکە، و بێ ترسنۆک نەبە..

هەوە دیت (ئەناقەت) و بلندییا د کرنا شەڕێ دوژمنی دا یا چاوایە ل نک موحەممەدی و ئەوێن ب دورستی ل سەر ڕێکا وی دچن؟ و هەوە زانی تاوانا وان کەسان چەندە ئەوێن ب ناڤێ شریعەتێ موحەممەدی زارۆک و ژن و پیر و بێ گونەهان دکوژن، و مال و ملکەتێ فەقیر و ژاران دسوژن و وێران دکەن؟!

خۆ دەمێ مرۆڤی دڤێت کەسەکێ موستەحەق ئەدەب بدەت و پیچەکێ بترسینت ژی، د شریعەتێ ڤی پێغەمبەری دا یێ ئەم ژ ڤەگێڕینا سیرەتا وی خلاصبووین، چێ نابت مرۆڤ قوتانەکا دژوار ل وی بکەت، یان ل ڕوییێ وی بدەت، یان ژی هندەک ئاخفتنێن کرێت و سەقەت بێژتێ.. ئەدەبدانا مە ژی دڤێت بلندی و ئەناقەت تێدا هەبت.

و ئەو پەیڤێن موحەممەدی -سلاڤ لێ بن- گازییا خۆ پێ بەلاڤکری ڤیانا وی یا مەزن بۆ بلندییێ و گرێدانا وی ب ئەناقەتێ ڤە بۆ مە ئاشکەرا دکەت: جارەکێ هەڤالەکێ وی هات و ئنیەتا وی ئەو بوو تشتەکی ژ باشییێ و خرابییێ نەهێلت ئەگەر پسیارا وی ژێ نەکەت، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: تو هاتی پسیارا قەنجییێ بکەی؟! وی گۆت: بەلێ، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- هەر سێ تبلێن خۆ گەهاندنە ئێک و ل سنگێ وی دان و گۆتێ: پسیارا دلێ خۆ بکە، قەنجی ئەو تشتە یێ نەفس پێ پشتڕاست دبت و دل پێ رحەت دبت، و خرابی ئەو تشتە یێ بکەفتە سنگی و مرۆڤ یێ ژێ دودل بت، ئەگەر خۆ خەلک فەتوایێ بۆ تە بدەن ژی.

مەعنا: موحەممەدی -سلاڤ لێ بن- دڤێت هەر کەسەک دل و وژدانا خۆ وەکی (رادارەکێ) لێ بکەت، دا هەر جارەکا رەفتارێ وی ب دیوارێ خرابییێ کەفت یان ب لایێ سەرداچوونەکێ ڤە چوو، ئەو وی هشیار بکەت و بەرێ وی وەرگێڕت، و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ژ مە دخوازت ئەم هند د سادە نەبین خۆ ل هیڤیا خەلکی بگرین دا ئەو ب فەتوایێن خۆ خرابییێن مە بۆ مە دورست بکەن..

و بلندییا موحەممەدی -سلاڤ لێ بن- ئەوا وی بۆ گازی دکر ژ ڤێ چەندێ ژی (راقیتر) بوو گوهێ خۆ بدێ چاوا ئەو بەحسێ خۆدویرکرنا ژ کارێ خراب دکەت، حەسەنێ کورێ عەلی دبێژت: من ئەڤ گۆتنە ژ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- وەرگرتییە، وی دگۆت: ئەو تشتێ تو یێ ژێ ب گومان بی بهێلە و هەڕە وی تشتی یێ تو ژێ ب گومان نەبی، چونکی هندی ڕاستییە دل یێ ژێ پشتڕاستە و هندی درەوە شک و گومانە.

مەعنا: ئەگەر جارەکێ تە د مەسەلەکێ دا پسیارا دلێ خۆ کر ژی و دلێ تە چو بەرسڤێن بنبڕ نەدانە تە تو وی تشتی بهێلە و نەکە، چونکی

د تشتێ خەلەت دا مرۆڤ بێ دودل و ب گومانە، ب تنێ دودلی د دورستیيا تشتەکی دا بۆ تە چێ ببت، خۆ ژێ بدە پاش.. ئەڤەیە خۆبلندکرنا د سەر شەهەواتێن نەفسێ ڕا.

و دڤێت نەئێتە هزرکرن کو ئەڤ داخوازییا خۆبلندکرنێ ژ لایێ پێغەمبەری ڤە ڕەنگەکێ هشکاتی و (تەزەمموتێ) بوو، یان ئەو تەقوایا موحەممەدی -سلاڤ لێ بن- ژ مە دخوازت تەقوایەکا ناڤچاڤ گرێ و زڤر بوو.. نەخێر! موحەممەد ب خۆ وەکی صەحابییێن وی دبێژن: مرۆڤەکێ ناڤچاڤ ڤەکری بوو، سوحبەت د گەل هەڤالێن خۆ دکرن، ئەو کەسێ ل نک روینشتبا شعوور دکر کو چو جوداهی د ناڤبەرا وی و وی دا نینن، ڕۆژەکێ عائیشا ژ داوەتا کچکەکا نیاسا خۆ زڤڕی پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- پسیار ژێ کر کانێ وان چ کر، پشتی عائیشایێ سوحبەت بۆ ڤەگێڕای و پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- زانی کو وان چ ستران بۆ بویکێ نەگۆتینە، گۆتێ: بۆچی هەوە سترانا (أتیناکم) بۆ وێ نەدگۆت؟ و ئەڤە سترانەک بوو کچکێن خەلکێ مەدینێ دەمێ بویک ڤەدگوهاست بۆ وێ دگۆتن.. و بۆ زانین ئەڤە عەدەتێ وان بوو هێژ بەری ئیسلامێ، بەلێ چونکی ئەو تشتەک بوو هەڤدژی (تەعالیمێن ئیسلامێ) نەبوو پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب ناڤێ تەقوایێ و خۆڕاگرییێ ئەو ژێ نەدانە پاش، بەلکی بەرێ وان دایێ.

جارەکێ پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ل مزگەفتێ بوو پشتی نڤێژێ مرۆڤەک هاتە نک بێ بزدیای بوو ژ کارەکێ خراب یێ کو وی کری.. هزر دکر خلاس هندە ئەو چو هیلاکێ چونکی وی فلان گونەها مەزن یا کری، کیڤە بچت؟ هەوارێن خۆ بگەهینتە کێ؟ هاتە نک پێغەمبەری: ئەی پێغەمبەرێ خودێ! ئەز تێچووم؟

- بۆچی؟

وی گۆت: چونکی من فلان گونەها مەزن یا کری..

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ب سادەیی و ب نەرمی ڤە گۆتێ: تە نوکە نڤێژ د گەل مە کر؟ وی گۆت: بەلێ، پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: نەترسە! خێر گونەهان ژێ دبەن.

ب ڤێ سادەییێ پێغەمبەرێ رەحمێ ئەڤ بێ هیڤیبوون و بێ باوەرییا ڤی زەلامی ب خۆ هەی وەرگێڕا و کرە هیڤی و باوەری..

و بلا کەس هزر نەکەت موحەممەد -سلاڤ لێ بن- یێ نەرم بوو د گەل کرنا گونەهێ.. نە! وی گەلەک و گەلەک صەحابییێن خۆ ژ خەلەتییێ ددانە پاش، بەلێ ئەگەر جارەکێ نەفسا ئێک ژ وان شیابایێ و بەرێ وی دابا بێ ئەمرییا خودێ وی ئەو ژ رەحما خودێ بێ هیڤی نەدکر، چونکی وی باش دزانی کو هیڤییا ب رەحما خودێ د گەل کرنا گونەهێ چێترە ژ بێ هیڤیبوونێ د گەل نەکرنا گونەهێ.

ئەو مرۆڤێ تویشی گونەهێ دبت کەسەکێ نساخە، و مرۆڤێ نساخ ئەگەر نساخییا وی چەند یا مەزن ژی بت دەمێ قەستا دختۆری دکەت، دختۆر ئەگەر یێ شارەزا بت بەری عیلاجێ بۆ دەسنیشان بکەت دڤێت هیڤییەکا مەزن د دلێ وی دا بچینت؛ دا ئەو بشێت پێ بەرگرییا ئێشا خۆ بکەت، و دەمێ دختۆر هیڤییێ د دلێ نساخێ خۆ دا پەیدا دکەت دڤێت کەس تێ نەگەهت ئەو یێ سڤکییێ ب ئێشا وی دکەت، یان بەس یێ دلێ وی خۆش دکەت.. نە! ئەڤا ئەو دکەت پشکەکا گرنگە ژ چارەسەرییێ.

ڕۆژەکێ مرۆڤەک هاتە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- دا شاهدەییێ ل سەر دزییا ئێکی بدەت.. مەسەلە هێشتا دیار نەبوویە، زەلامەکی مرۆڤەک دیت ب دزی ڤە تشتەک ژ جهەکی بر، شعوورا وی ب مەسئوولییەتا جڤاکی بەرێ وی دا هندێ بچت ڤی خەبەری بگەهینتە مەزنێ بازێڕی کو پێغەمبەر

بوو، و دەمێ ئەو هاتی شاهدەیێ بدەت، گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ! من ددیت فلان کەسی فلان تشت ددزی..

پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: بۆچی تە نەدگۆت من دیت فلان تشت دبر؟

ئەگەر پێغەمبەر نەبت کییە هندە قەدری ددەتە مرۆڤی و مەشاعرێن وی.. و یا ئاشکەرایە ژ سیرەتێ کو گەلەک جاران مرۆڤەک دا خەلەتییەکێ ل پێش چاڤێن خەلکی کەت، و دەمێ پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- ڤیابا صەحابییێن خۆ ژ وێ خەلەتییێ بدەتە پاش و بەری هەمییان ئەوی کەسێ خەلەتی کری، ئەو دا ب سەر مینبەرێ کەڤت و بێژت: بۆچی هندەک کەس فلان خەلەتییێ دکەن.

ئەڤە مەنهەجێ موحەممەدییە -سلاڤ لێ بن- پاراستنا شعوورا هەمی کەسان خۆ ئەوێن خەلەتییێ و گونەهێ ژی دکەن، دا زڤرینا وان ب ساناهیتر لێ بێت، نە وەکی هندەک وەعظکەر و خوتبەخوینێن ئەڤرۆ ئەوێن ژ نەزانین مینبەرێن خۆ دکەنە جهێ هەتکبرنا خەلکی و کەشفکرنا نهێنییێن وان ب هێجەتا (پاشڤەبرنا ژ خرابییێ)!

ژ لایەکێ دی ڤە موحەممەدی -سلاڤ لێ بن- چارەسەرکرنا گرفتارییێن خەلکی بۆ خۆ ب عیبادەت بەلکی باشترین عیبادەت حسێب دکر، د گۆتنەکا خۆ دا ئەو دبێژت: ئەگەر ئەز د گەل برایەکی دەرکەڤم دا شۆلەکێ وی بۆ ب جه بینم ل نک من چێترە ژ هندێ ئەز هەیڤەکێ ئعتکافێ د ڤێ مزگەفتا خۆ دا بکەم.

ژ بەر ڤێ چەندێ بەرێ وی ل خەلکی بوو کانێ وان چ گرفتاری هەنە دا بۆ چارەسەر بکەت، بەری خەلک گرفتارییێن خۆ بگەهیننێ..

ڕۆژەکێ وی زانی کو ژنکەکا هاتییە مالا وی سەر و بەرێ وێ وەکی یێ ڕەبەنایە، و یا دەڤ ب گازندەیە.. پسیار کر ئەڤە کییە و بۆچی ئەو یا ب ڤی ڕەنگییە؟ گۆتن: ئەی پێغەمبەرێ خودێ! ئەڤە ژنکا (عوثمانێ کوڕێ مەظعوونییە)، و عوثمانی ئاگەهـ ژ وێ نەمایە، هەمی ڕۆژان یێ ب ڕۆژییە و هەمی شەڤان حەتا سپێدێ عیبادەتی دکەت!

پێغەمبەر -سلاڤ لێ بن- ب گرفتارییێ حەسیا، لەو چوو نک عوثمانی، و گۆتێ: ما تو چاڤ ل من ناکەی؟ گۆت: چاوا ئەی پێغەمبەرێ خودێ؟ پێغەمبەری گۆت: تو ب ڕۆژێ یێ ب ڕۆژییی و ب شەڤێ عیبادەتی دکەی؟ گۆت: بەلێ ئەز وە دکەم. پێغەمبەری گۆتێ: وە نەکە، لەشێ تە حەقێ ل سەر تە هەی، و عەیالێ تە ژی حەقێ ل سەر تە هەی.

کچکەکێ بابێ وێ دڤیا وێ بدەتە شوی بێی ڕەئیا وێ وەربگرت، کچک هات قەستا پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- کر و گۆتێ: حال و مەسەلێن من ئەڤەنە! پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- گۆتێ: چێ نابت بۆ بابێ تە ڤێ چەندێ بکەت، ئینا کچکێ گۆت: ئەی پێغەمبەرێ خودێ! قەیدی ناکەت ئەز دێ گوهدارییا بابێ خۆ کەم، بەلێ ئەز هاتمە نک تە دا زەلام بزانن وان حەق نینە کچێن خۆ ب تەعدایی بدەنە شوی.

پیرەژنەکێ زەلامێ وێ ئاخفتنەک گۆتێ، و عەدەت بوو د جاهلییەتێ دا هەچییێ وێ ئاخفتنێ بێژتە ژنا خۆ، ژنا وی ژێ دچوو، پیرەژن هاتە نک پێغەمبەری -سلاڤ لێ بن- و گۆتێ: ئەی پێغەمبەرێ خودێ! هندی ئەزا جحێل وی ئەڤ تەصەرروفە د گەل من نەدکر پشتی ئەز پیر بوویم وی دڤێت من دەربێختە کۆلانان.. پاشی، د سەر حەفت عەسمانان ڕا خودێ گوهـ ل دەنگێ وێ بوو و هندەک ئایەت د دەر حەقا وێ دا هنارتن و گرفتارییا وێ چارەسەر کر.

مەعنا: بەرێ وی لێ بوو هەردەم گرفتارییێن خەلکی چارەسەر بکەت، لەو مە ل سەری گۆت: ئەو هند بۆ خۆ نەدژیا هندی بۆ خەلکی دژیا.

و ل سەر ڤـی بناخەیی وی گازییەک ئاراستەی وان مرۆڤان کر ئەوێن کار و بارێن خەلکی دکەڤنە د دەستان دا و ئاشکەرا دکەت کو هەر مەزنەکێ دەرگەهێ خۆ ل بەر موحتاج و خودان کاران بگرت، خودێ ژی دەرگەهێ خۆ رۆژا قیامەتێ ل بەر موحتاجییا وی دێ گرت.. ڤێجا هنگی ئەو دێ خوزییان راهێلت کو رۆژەکا ب تنێ ژی وی مەزنی نەکربا.

ئـەڤـە هندەکا کێم بـوو ژ مـەزنـی و بلندی و ئنسانییەتا موحەممەدی -سلاڤ لێ بن-، و ئەو رێبازا ئەو پێ هاتی، مە ڤیا ل دووماهییا سیرەتا وی بیرا خواندەڤانێن هێژا لـێ بینینە ڤـە، هیڤییا مـە ژ خودایێ مـەزن ئـەوە ئەو ڤیانا پێغەمبەرێ خۆ د دلێ مە دا زێدە بکەت، و وی بۆ مە بکەتە جهێ چاڤلێکرنێ.

ناڤەرۆك